מעמואַרען
פון א רעוואלוציאנער

פון

פעטער קראָפּאָטקין

איבערזעצט פון ג. ד י י ו ו י ד
(אונטער דער רעדאקציאָן פון דר. י. א. מעריסאָן)

דריטע אויפלאַגע
(זעקסטער טויזענד)

ארויסגעגעבען פון דער
„קראָפּאָטקין ליטעראטור געזעלשאפט“
ניו יאָרק, 1916

אינהאַלט

פון די אַרויסגעבער.

פאָרוואָרט פון געאָרג בראַנדעס.

ערשטער טייל: קינדהייט.

צווייטער טייל: דער פּאַזשען־קאָרפּוס.

דריטער טייל: סיביר.

פערטער טייל: פּעטערבורג; ערשטע רייזע נאָך מערב־אייראָפּאַ.

פינפטער טייל: די פעסטונג; דאָס ענטלויפען.

זעקסטער טייל: מערב־אייראָפּאַ.

5

מעמוארען פון א רעוואלוציאנער

פון די ארויסגעבער

מיט דער ערשייגונג פון גענ. פ. קראָפּאָטקין'ס בוך, „די מעמוארען פון א רעוואָלוציאָנער", וואָס ליעגט דאָ פאר'ן לעזער, איז ערפילט געוואָרען דער אָנהויב פון א צווייענדיגער אויפגאבע. א דאנק דער איניציאטיווע פון די היגע פעדערירטע אנארכיסטישע גרופען האט זיך געגרינדעט א קאָמיטעט ארויסצוגעבען אלע ווערק פון פעטער קראָפּאָטקין אין אידיש: ערשטענס, אלס אויסדרוק פון ליעבע און אכטונג צום פערפאסער, ביי דער געלעגענהייט פון זיין זיעבעציג יעהריגען יובילעאום; און צווייטענס, כדי ארייצוברענגען זיינע ווערק אין דער אידישער ליטעראטור און דערמיט העלפען פערשפרייטען זיינע געדאנקען צווישען די אידישע לעזער.

די „מעמוארען" זיינען אויסגעקליבען געוואָרען אלס דאס ערשטע בוך, ווייל עס גיט דעם בעסטען בעגריף פון קראָפּאָטקין דעם מענשען און דענקער, און קען דיענען אלס די פּאסענדסטע איינלייטונג צו זיינע ווייטערדיגע ווערק אויף די פערשיידענע געביטען פון וויסענשאפטליכער פאָרשונג. און אָבוואויל דאס בוך איז א געוויסע צייט פריהער שוין ארויסגעגעבען געוואָרען אונטער דעם נאָמען „קראָפּאָטקין'ס לעבענסבעשרייבונג", האָבען מיר דאָך געפונען פאר נויטיג אָנצוהויבען מיט איהם אונזער ארבייט, ערשטענס, ווייל יענע אויסגאבע איז שוין לאנג ארויס פון צירקולאציאָן, און צווייטענס, ווייל זי איז געוועזן טיילווייז פערקירצט און פעהלערהאפטיג אין מעהרערע הינזיכטען.

די איצטיגע אויסגאבע איז אזוי געטריי צום ענגלישען טעקסט ווי נור מעגליך, און די גרעסטע מיה איז אָנגעווענדעט געוואָרען, אז די איבערזעצונג זאָל זיין ווערטה דעם בוך. די ארבייט איז געטהאָן געוואָרען אינגאנצען אונענטגעלטליך, און דער קאָמיטעט דריקט היערמיט אויס זיין פערפליכטונג צום איבערזעצער און זיינע העלפער פאר זייערע געטרייע ארבייט.

די מיטלען ארויסצוגעבען דעם בוך זיינען געזאמעלט געוואָרען פון פרייוויליגע בייטרעגע און אונטערנעהמונגען, מיט דער הילף פון די ניו יאָרקער גרופען „אנארכיע", „ארבייטער פריינד", „ברויט און פרייהייט"; די „ראדיקאל לייברערי" פון פילאדעלפיא, „זעלבסטבילדונגס פעראיין",

באָסטאָן, גרופּע „פּראָגרעס“, נואַרק, גרופּע „פרייהייט“ פון מאָנטרעאָל, „קראָפּאָטקין יובילעאום קאָמיטעט“, וויניפּעג. דער קאָמיטעט דריקט אויך אויס זיין דאַנקבאַרקייט דעם „ארבייטער רינג“ פאַר זיין מאָראַלע און פינאַנציעלע שטיצע, און דערהויפּט זיינע צאָהלרייכע בּרענטשעס, וועלכע האָבען זיך אַזוי פריינדליך אָבגערופען אויף אונזער אויפרוף און זיך אבאָ־נירט אויפ'ן בוך אין זייערע מאַסען.

די איינגאַהמע פון דעם פערקויף פון די „מעמוארען“ און פון אנדערע מעגליכע קוועלען וועט צוזאַמענגעשטעלען אַ פאָנד פאַר די ווייטערדיגע אויסגאַבען. מיר האָפען צו קענען ארויסגעבען אין גיכען דאָס נעקסטע בוך, „די געגענזייטיגע הילף אַלס אַ פאַקטאָר פון עוואָלוציאָן“, נאָך וועלכען עס זאָלען קומען „פעלדער, פאַבריקען און ווערקהייזער“, „די רוסישע ליטע־ראַטור“, „רוסישע און פראַנצויזישע טורמעס“ און אנדערע פון קראָפּאָט־קין'ס גרעסערע ווערק איבער סאָציאַלע פראַגען.

פאַר דעם געזונדען וואוקס פון דער ראַדיקאַלער פרייהייטס־בעוועגונג איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט צוצוגעבען צו איהר יוגענדליכער שפּייז פון אגיטאַציאָנס־ און בראָשורען־ליטעראַטור וואָס מעהר סאָלידע נאַהרונג אין דער פאָרם פון ערנסטע, אויפקלערונגס ווערק און וויסענ־שאַפטליכע אָבהאַנדלונגען איבער אַלערליי געזעלשאַפטליכע פראַגען. אונזער בעוועגונג ליידעט פון דעם מאַנגעל אין אַ וויסענשאַפטליכער ליטע־ראַטור: לאָמיר, אַלזאָ, האָפען אַז די אונטערנעהמונג צו שאַפען אַזאַ ליטעראַטור וועט ארויסרופען די סימפּאַטיע און מיטווירקונג פון די גענאָסען און פריינד.

דער פעטער קראָפּאָטקין
יובילעאום קאָמיטעט.

ניו יאָרק, דעצעמבער, 1912.

פאָרוואָרט

די אויטאָביאָגראַפיעס, וועלכע מיר האָבען צו פערדאַנקען די גרויסע גייסטער, זיינען אין כלל געננומען געווען געשריבען אין איינער פון די דריי פאָלגענדע פאָרמען: „ביז דאַן האָב איך געבלאָנדזשעט, — אויף דעם אופן האָב איך געפונען דעם דרך הישר“ (סט. אויגוסטין); אָדער, „אַזוי שלעכט בין איך געווען, — ווער קען אָבער האָבען די העזה צו בעטראַכטען זיך פאַר בעסער?“ (רוססאָ); אָדער, „דאָס איז דער וועג ווי אַזוי אַ זשעניע האָט זיך לאַנגזאַם ענטוויקעלט פון זיך און דורך גינסטיגע אומשטענדען“ (געטהע). אין אַט די אַלע פאָרמען פון זעלבסט-פאַרשטעלען-זיך איז דער פערפאַסער הויפּטזעכליך פערנומען מיט זיך אַליין.

אין דעם נייצעהנטען יאָהרהונדערט זיינען די ביאָגראַפיעס פון מערקווירדיגע מענשען גאַנץ אָפט געשריבען געוואָרען אין די פאָלגענדע שטריכען: „אַזוי טאַלאַנטפול און אַנציהענד בין איך געווען, אַזאַ אַנערקע-נונג און בעוואונדערונג האָב איך מיך ערוואָרבען!“ (יאָהאַננע לואיזע העיבערג, „אַ לעבען נאָך אַמאָל איבערגעלעבט אין עראינרונגען“); אָדער, „איך בין געווען אַזוי טאַלאַנטפול און ווערטה צו זיין בעליעבט, און דאָך בין איך ניט אַנערקענט געוואָרען; איך האָב געמוזט דורכמאַכען אַט די שווערע קעמפּפע, איידער איך האָב ערוואָרבען די קרוין פון בעריהמטקייט“ (האַנס כריסטיאַן אַנדערסען, „די געשיכטע פון מיין לעבען“). אין אַט די צוויי קלאַסען פון לעבענס-בעשרייבונגען איז דער פערפאַסער פערנומען נור מיט דאָס, וואָס זיינע מיטמענשען האָבען געדענקט און גערעדט וועגען איהם.

דער פערפאַסער פון דער אויטאָביאָגראַפיע, וואָס מיר האָבען דאָ פאַר זיך, איז ניט אויסען צו דערצעהלען זיינע אייגענע פעהיגקייטען, און פאָלג-ליך בעשרייבט ער ניט קיין קאַמפּף וואָס ער האָט אַנגעפיהרט כדי צו געווינען אַנערקענונג. נאָך ווייניגער קימערט ער זיך אום די מיינונגען וועגען איהם אַליין; דאָס וואָס אַנדערע האָבען געדענקט פון איהם, דער-מאָנט ער נור איין מאָל מיט איין איינציגען וואָרט.

אין אַט דעם ווערק איז ניטאָ קיין פערקוקען זיך אויף דער אייגענער געשטאַלט. דער פערפאַסער איז ניט איינער פון יענע וואָס רעדען גערען פון זיך אַליין; ווען ער רעדט וועגען זיך, איז עס ניט-ווילענדיג און מיט אַ געוויסער צוריקגעהאַלטענקייט. דאָ איז ניטאָ קיין ודוי וואָס דעקט אויף

דעם אינערליכען איך, קיין סענטימענטאַליטעט און קיין ציניזם. דער פערפאַסער רעדט ניט פון זיינע עבירות און ניט פון זיינע גוטע מדות; ער לאָזט זיך ניט אריין מיט'ן לעזער אין קיין וואולגארער פערטרויליכקייט. ער זאָגט ניט ווען ער האָט זיך פערליעבט, און ער בעריהרט אזוי וועניג וועגען זיין פערהעלטענים צום צווייטען געשלעכט, אז ער פערפעהלט אפילו צו דערמאָנען זיין הייראטה. נור צופעליג דערוויסען מיר זיך גאָר אין גאַנצען אז ער איז פערהייראטה. אז ער איז א פאָטער, און א זעהר ליעבענ־דער, געפינט ער קוים צייט איין מאָל צו דערמאָנען אין זיין געשווינדען איבערבליק פון די לעצטע זעכצעהן יאָהר פון זיין לעבען.

ער זאָרגט זיך מעהר איבערצוגעבען די פסיכאָלאָגיע פון זיינע צייט־גענאָסען, איידער פון זיך אליין. מען קען אין זיין בוך געפינען די פסיכאָ־לאָגיע פון דער אָפיציעלער רוסלאַנד און די מאַסען פון אונטען; פון דער פאָרווערטס קעמפפענדער רוסלאַנד און פון רוסלאַנד וואָס שטעהט אויף איין אָרט. און ער גיט זיך די מיה בעסער צו דערצעהלען די געשיכטע פון זיינע צייט־גענאָסען, איידער זיין אייגענע געשיכטע. פאָלגליך, ענטהאַלט די בעשרייבונג פון זיין לעבען די געשיכטע פון רוסלאַנד פאַר זיין לעבענס־צייט, אזוי גוט ווי פון דער ארבייטער־בעוועגונג פאַר דעם לעצטען האַלבען יאָהרהונדערט. ווען ער פערטויכט זיך אין זיין אייגענער אינערער וועלט, זעהען מיר די אויסערע וועלט זיך אָבשפּיעגלען אין איהר.

דעננאָך איז אין אָט דעם בוך פאַראַן, עהנליך צו דעם, וואָס געטהע האָט בעצוועקט אין „דיכטונג און וואהרהייט“, די פאָרשטעלונג ווי אזוי א מערקווירדיגער גייסט האָט זיך געשטאַלטעט; און עהנליך צו די „קאָנפעסיאָנען“ פון סט. אויגוסטין, האָבען מיר דאָ די געשיכטע פון אַן אינערליכען קריזיס, וועלכער שטימט מיט דעם וואָס מען האָט אין די אלטע צייטען גערופען „בעקעהרונג“ („קאָנווערסיאָן“). דער דאָזיגער אינער־ליכער קריזיס איז, מהאַטזעכליך, דער ווענד־פּונקט און דער תמצית פונ'ם בוך.

אין דעם איצטיגען מאָמענט*) זיינען דאָ נור צוויי רוסען, וועלכע דענקען פאַר'ן רוסישען פאָלק, און וועמעס געדאַנקען עס געהערען צו דער מענשהייט — לעאָ טאָלסטאָי און פּעטער קראָפּאָטקין. טאָלסטאָי האָט אונז אָפט דערצעהלט, אין א פּאָעטישער פאָרם, שטיקלעך פון זיין לעבען. קראָפּאָטקין גיט אונז דאָ, צום ערשטען מאָל, אָהן וועלכער עס איז פּאָעטי־שער איבערשמעלצונג, א געשווינדען איבערבליק פון זיין גאַנצער קאַריערע.

---

*) דיעזער פאָרוואָרט איז געשריעבען געוואָרען אין 1899, ווען טאָלסטאָי האָט נאָך געלעבט. — איב.

ווי גרונד־פערשיידען די צוויי מענער זאָלען ניט זיין, קען מען דאָך געפינען איין פונקט, אין וועלכען זייער לעבען און זייערע אנזיכטען אויפ'ן לעבען זיינען עהנליך איינע צו די אנדערע. טאָלסטאָי איז א קינסטלער, קראָפּאָטקין איז א וויסענשאַפטס־מאַן; קיינער אָבער פון זיי האָט, אין א געוויסען פעריאָד פון זיין לעבען, ניט געקענט געפינען קיין רוה אין דער וויטערער פאָרטזעצונג פון זיין ארבייט, פאַר וועלכער ער האָט געהאַט גרויסע איינגעבאָרענע פעהיגקייטען. רעליגיעזע איבערלעגונגען האָבען געפיהרט טאָלסטאָי'ען, געזעלשאַפטליכע אויסרעכענונגען האָבען געפיהרט קראָפּאָטקין'ען, צו פערלאָזען די וועגען, וועלכע זיי האָבען פריהער גענומען.

ביידע זיינען פול מיט ליעבע פאַר דער מענשהייט; און זיי שטימען ביידע איין אין דער שטרענגקייט מיט וועלכער זיי פערדאַמען די גלייכ־גילטיגקייט, ניט־נאָכדענקליכקייט, רויהקייט און טהיערישקייט פון די העכערע קלאַסען, ווי אויך אין דער צונייגונג וואָס זיי ביידע פיהלען צו דעם לעבען פון דעם ניעדערגעטרעטענעם און מיסברויכטען פאָלקס־מענש. ביידע זעהען אין דער וועלט מעהר פייגהייט ווי דומהייט. ביידע זיינען אידעאַליסטען און ביידע האָבען דעם רעפאָרמאַטאָרישען טעמפּעראַמענט. ביידע זיינען פריעדענסליעבענדע נאַטורען, און קראָפּאָטקין איז דער פריעדליכסטער פון ביידען — כאָטש טאָלסטאָי האָט שטענדיג געפּרעדיגט פריעדען און פערדאַמט די וואָס נעהמען דאָס רעכט אין זייערע אייגענע הענד און ווענדען זיך צו געוואַלד, בעת קראָפּאָטקין בערעכטיגט אזעלכע האַנדלונגען, און איז געוועזען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט די טעראָ־ריסטען. דער פונקט אין וועלכען זיי אונטערשיידען זיך אַם מייסטען, איז אין זייער שטעלונג צו דעם אינטעליגענטען געבילדעטען מענשען און צו דער וויסענשאַפט אין אלגעמיינעם. טאָלסטאָי, אין זיין רעליגיעזער לייזענ־שאַפט, פעראַכטעט און פערשפּאָטעט דעם מענשען צוגלייך מיט דער זאַך, וועהרענד קראָפּאָטקין האַלט ביידען הויך געאַכטעט, אָבוואויל ער פער־דאַמט די וויסענשאַפטס־מענער פאַר וואָס זיי פערגעסען דאָס פאָלק און דעם עלענד פון די מאַסען.

פיעל מענער און פיעל פרויען האָבען אויסגעפיהרט א גרויס לעבענס־ווערק ניט האָבענדיג געלעבט קיין גרויס לעבען. פיעלע מענשען זיינען איני־טערעסאַנט, כאָטש זייערע לעבענס האָבען געמעגט זיין גאַנץ אונבעדייטענד און אַלטעגליך. קראָפּאָטקין'ס לעבען איז גראַד אי גרויס, אי אינטערעסאַנט.

אין דיעזען בוך וועט דער לעזער געפינען א פעראייניגונג פון אלע עלעמענטען, פון וועלכע א שטאַרקער, פאַסירונגס־רייכער לעבען איז צוזאַמענגעשטעלט — אידיליע און טראַגעדיע, דראַמא און ראָמאַן. די

קינדהייט אין מאָסקווע און אויפ'ן לאַנד, די בילדער פון זיין מוטער, שוועסטער און לעהרער, אָדער פון די אַלטע און געטרייע דיענער, צוזאַמען מיט די פיעלע בילדער פון פּאַטריאַרכאַלען לעבען, זיינען געשאַפען אַזוי מייסטערהאַפט, אַז יעדעס האַרץ מוז ווערען גערירט פון זיי. די לאַנד־שאַפטען, די נעשיכטע פון דער אויסערגעוועהנליך שטאַרקער ליעבע צווישען די צוויי ברידער — דאָס אַלעס איז ריינע אידיליע. זייט ביי זייט דערמיט איז דאָ ליידער פאַראַן נענוג טרויער און ליידען: די גראָבקייט אין דעם פאַמיליען־לעבען, די גרויזאַמע בעהאַנדלונג פון די לייבאייגענע, און די שמאָל־גייסטיגקייט, וועלכע זיינען די הערשענדע שטערען פון די מענשליכע שיקזאַלען.

עס זיינען דאָ פאַראַן וואַריאַטעט און דראַמאַטישע קאַטאַסטראָפען: דאָס לעבען אין הויף און דאָס לעבען אין נעפענגנים; דאָס לעבען אין דער העכסטער רוסישער געזעלשאַפט, ביי דער זייט פון קעניגע און גרויס־פירסטען, און דאָס לעבען אין אָרעמקייט, מיט דעם ארבייטענדען פּראָלע־טאַריאַט, אין לאָנדאָן און אין דער שווייץ. איהר האָט דאָ אַ קאָסטיומען איבערבייט פּונקט ווי אין אַ דראַמאַ; דער הויפּט־אַקטיאָר דאַרף ערשיי־נען בייטאָג אין אַ פיינעם אָנצוג אין ווינטער־פּאַלאַץ, און אין אָבענד אין פּויערען־קליידער אין די פּאָרשטעדט, אַלס אַ פּרעדיגער פון רעוואָלוציאָן. און דאָ איז אויך פאַראַן אַ סענזאַציאָנעלער עלעמענט, וואָס געהערט צו דער נאָוועלע. אָבוואויל קיינער קען ניט זיין איינפאַכער אין טאָן און אין סטיל ווי קראָפּאָטקין, דאָך זיינען טיילען פון זיין ערצעהלונג, צוליעב דעם סאַמע כאַראַקטער פון די פּאַסירונגען וואָס ער האָט אונז איבערצוגעבען, מעהר שפּאַנענד איידער וועלכער עס איז טייל פון די נאָוועלען, וואָס זוכען נור צו זיין סענזאַציאָנעל. עס פערכאַפּט איינפאַך דער אָטהעם ווען מען לעזט וועגען די פּאָרבערייטונגען אויף צו ענטלויפען פון שפּיטאָל פון דער פּעטראָפּאַוולאָווסקער פעסטונג, און די געוואַגטע דורכפיהרונג פון דעם פּלאַן.

ניט פיעל מענשען האָבען אַזוי פיעל פערקעהרט אין אַלע קלאַסען פון דער געזעלשאַפט ווי קראָפּאָטקין; וועניגע קענען אָט די אַלע קלאַסען אַזוי ווי ער. שטעלט זיך פאָר אַ בילד! קראָפּאָטקין אַלס אַ קליינער אינגעל מיט געקרויזטע האָר, אין אַ פאַנטאַסטיש'ן קאָסטיום, שטעהענדיג נעבען דעם קייזער ניקאָליי, אָדער נאָכלויפענדיג אַלעקסאַנדער דעם צווייטען אַלס זיין פּאַזש, מיט דעם געדאַנק איהם צו בעשיצען. און דאַן דאָס אַנדער בילד — קראָפּאָטקין אין דער שרעקליכער טורמע, שיקט אַוועק פון זיך דעם גרויס־פירסט ניקאָליי, אָדער דאָס בילד ווי ער הערט זיך צו צו דער שטייגענדער

משוגעת פון א פויער, וואָס איז פערשפּארט אין א צעלע הארט אונטער זיינע פיס.

ער האָט געפיהרט א לעבען פון אן אריסטאָקראט און פון אן ארבייטער; ער איז געווען דעם קייזער'ס א פּאזש און א פעראָרעמטער שרייבער. ער האָט געלעבט דאָס לעבען פון א סטודענט, פון אן אָפיציר, פון א וויסענשאַפטס־מאַן, פון אן אויספאָרשער פון אונבעקאנטע לענדער, פון אן אויפזועהער און פון א געיאָגטען רעוואָלוציאָנער. אין דער פרעמד איז איהם צייטענווייז אויסגעקומען צו לעבען אויף ברויט מיט טהעע ווי א רוסישער פּויער; און מען האָט איהם נאָכגעשפּיאָנירט און געמאַכט פערשווערונגען אויף זיין לעבען, ווי ער וואָלט געווען א רוסישער קייזער.

ניט פיעל מענשען האָבען געהאַט אזא ברייטען פעלד פון ערפאהרונגען ווי קראָפּאָטקין. פּונקט ווי אַלס געאָלאָג נעהמט ער ארום מיט זיין בליק די פאָרגעשיכטליכע ענטוויקלונג פאר הונדערטע טויזענדער פערגאַנגענע יאָהרען, אזוי האָט ער אויך אומגעפאַסט די גאנצע געשיכטליכע ענטוויקלונג פון זיין אייגענער צייט. צו דער ליטעראַרישער און וויסענשאַפטליכער בילדונג, וועלכע מען ערווערבט זיך אין דער סטודיאָ און אין אוניווערזיטעט (ווי די קענשאַפט פון שפּראכען, בעלעטריסטיק, פילאָזאָפיע און העבערע מאַטעמאַטיק), האָט ער צוגעלעגט, ווען ער איז נאָך געווען גאָר יונג, די בילדונג וועלכע מען ערווערבט אין ווערקשטאַט, אין דער לאַבאראַטאָריע און אין פרייען פעלד — נאַטורוויסענשאַפט, מיליטערישע און בעפעסטיגונגס־וויסענשאַפטען, די קענטנים פון מעכאַנישע און אינדוסטריעלע פּראָצעסען. זיין גייסטיגע אויסשטאַטונג איז אן אוניווערזאַלע.

וויפיעל האָט דיעזער אקטיווער גייסט געמוזט ליידען, ווען ער איז פעראורטיילט געוואָרען צו דער אונטהעטיגקייט פון געפענגנים־לעבען! וואָס פאר א פּראָבע פון אויסדויער און וואָס פאר אן איבונג אין סטאָאיציזם! קראָפּאָטקין זאָגט ערגעץ־וואו, אז א מאָראַליש ענטוויקעלטע פערזענליכקייט מוז זיין דער יסוד פון יעדער אָרגאַניזאַציע. דאָס פּאַסט זיך צו איהם. דאָס לעבען האָט פון איהם געמאַכט איינעם פון די ווינקעלשטיינער פאר דעם בנין פון דער צוקונפט.

דער קריזיס אין קראָפּאָטקין'ס לעבען האָט צוויי ווענד־פּונקטען, וועלכע מוזען דערמאָנט ווערען.

ער דערגרייכט דעם דרייסיגסטען יאָהר פון זיין עלטער — דער ענטשיידענדער יאָהר אין א מענשענ'ס לעבען. ער איז מיט לייב און לעבען א מאַן פון וויסענשאַפט; ער האָט געמאַכט א וויכטיגע וויסענשאַפטליכע ענטדעקונג. ער האָט אויסגעפונען אז די לאַנדקאַרטען פון צפון־אזיע זיינען ניט ריכטיג; אז ניט נאָר די אַלטע אויפפאסונגען פון דער געאָגראַפיע פון

אזיע זיינען פאלש, נאָר אויך אז די טהעאָריעס פון הומבאָלדט זיינען אין ווידערשפּרוך מיט די פאקטען. מעהר ווי צוויי יאָהר אז ער האָט זיך אריינגעוואָרפען אין א מיהזאמער פאָרשונג. דאן פּלוצלינג, אין א געווויסען טאָג, ווערט פאר איהם קלאָר די ווירקליכע שייכות פון די פאקטען; ער פערשטעהט אז די הויפּט סטרוקטור־ליניען אין אזיע זיינען ניט פון צפון צו דרום אָדער פון מערב צו מזרח, נור פון דרום־מערב צו צפון־מזרח. ער אונטערוואַרפט זיין ענטדעקונג אונטער א פּראָבע, ער ווענדעט איהר אָן אויף מעהרערע אָבגעזונדערטע פאקטען, און—זי האַלט אוים. ער דערפיהלט די פרייד פון וויסענשאפטליכער אָפּענבארונג אין איהר העכסטער און ריינסטער פאָרם, ער פיהלט ווי ערהויבענד איהר ווירקונג איז אויפ'ן גייסט.

דאן קומט דער קריזים. דער געדאנק אז דער גורל פון די דאָזיגע פריידען איז בלויז פאר יחידי סגולה, ערפילט איהם מיט ערגערנים. ער פרעגט זיך צי ער האָט דאָס רעכט צו געניסען דיעזע ערקענטניסע אליין — פאר זיך. ער פיהלט אז עס איז דאָ א העכערע פליכט פאר איהם — ביי־צוטראָגען זיין חלק כדי בעקאנט צו מאכען די מאסען פון פאָלק מיט די ידיעות וואָס זיינען שוין ערוואָרבען געוואָרען, איידער צו ארבייטען אויף נייע ערפינדונגען.

איך פערזענליך דענק ניט אז ער איז געוועזען גערעכט. מיט אזעלכע אנזיכטען וואָלט פּאסטעור*) ניט געקענט ווערען דער וואוילטהעטער פון דער מענשהייט וואָס ער איז געוועזען. נאָך אלעמען, איז אלעס, מיט דער צייט, פאר דעם וואויל פון די פאָלקס־מאסען. איך דענק אז א מענש טהוט דאָס גרעסטע פאר דעם וואוילזיין פון אלעמען, ווען ער גיט דער וועלט די העכסטע שאפונג אויף וועלכער ער איז פעהיג. אָבער אָט דער פונדאמענטאלער בעגריף איז כאראקטעריסטיש פאר קראָפּאָטקין'ען; ער ענטהאלט זיין סאמע וועזען.

און אָט דער געדאנקענגאנג טראָגט איהם אוועק ווייטער. אין פינלאנד, וואו ער געהט מאכען א נייע וויסענשאפטליכע ענטדעקונג, ווען ער קומט צו דער אידעע — וועלכע איז געוועזען א שטיק אפיקורסות צו יענער צייט — אז אין פאָרגעשיכטליכע צייטען איז גאנץ צפון־אייראָפּא געוועזען בעגראָבען אונטער אייז, איז ער אזוי דורכגענומען מיט מיטלייד פאר די אָרעמע, די ליידענדע, וועלכע הונגערען אָפט אין זייער קאמפּף פאר ברויט, אז ער בעטראכט עס פאר זיין העכסטע, אבסאָלוטע פליכט צו ווערען א לעהרער און א העלפער פון די גרויסע ארבייטענדע און הילפלאָזע מאסען. באלד נאָכדעם עפענט זיך פאר איהם א נייע וועלט — דאָס לעבען

*) א בעריהמטער פראנצויזישער בעטיקער־ביאלאָג, געבאָרען אין 1822.

פון די ארבייטענדע קלאסען — און ער לערענט פון די, וועמען ער האָט בדעה צו לערנען.

פינף אָדער זעקס יאָהר שפּעטער ער׳זיינט דער דאָזיגער קרייזים אין זיין צווייטער פאזע. דאָס פּאסירט אין דער שווייץ. נאָך דעמאָלט ווען ער איז דאָרט געווען דאָס ערשטע מאָל האָט ער שוין פערלאָזען די גרופּע פון שטאאט־סאָציאַליסטען, אוים מורא פּאר אן עקאָנאָמישען דעספּאָטיזם, אוים שנאה צום צענטראַליזם, אוים ליעבע צו דער פרייהייט פון דעם יחיד און דער קאָמונע. איצט אָבער, נאָך זיין לאנגער געפאנגענשאפט אין רוסלאנד, פערברענגענדיג צום צווייטען מאָל צווישען די אינטעליגענטע ארבייטער פון מערב־שווייץ, האָט דער בעגריף פון א נייעם געבוי פון דער געזעלשאפט, וועלכער האָט פריהער געשוועבט פאר זיינע אויגען, איצט זיך דייטליכער אויפגעטויכט פאר איהם אין דער געשטאלט פון פעדערירטע אסאָציאציאָנען, צוזאמענ־ווירקענדיג אויף דעם זעלבען אופן ווי די באהן־געזעלשאפטען, אָדער ווי די פּאָסט־דעפּארטמענטען פון בעזונדערע לענדער. ער ווייס אז ער קען ניט דיקטירען דער צוקונפט דעם מארשרוט וועלכען זי וועט מוזען נאָכפאָלגען; ער איז איבערצייגט אז אלעס וועט מוזען ארויס־וואקסען פון דער קאָנסטרוקטיווער טהעטיגקייט פון די מאסען, נאָר כדי עס צו בעווייזען, פערגלייכט ער דעם קומענדיגען בנין מיט די גילדען און די געגענזייטיגע בעציהונגען, וועלכע האָבען עקזיסטירט אין מיטעלאלטער, און זיינען ארויסגעוואקסען פון אונטען. ער גלויבט ניט אין דעם אונטער־שייד צווישען פיהרער און געפיהרטע; איך מוז אָבער מודה זיין אז איך בין אלטמאָדיש גענוג זיך צו פיהלען צופריעדען ווען קראָפּאָטקין, דורך א קליינער ניט־אויסגעהאלטענקייט, זאָגט אמאָל אין די שבחים פון א פריינד, אז ער איז געווען „א געבאָרענער פיהרער“.

דער פּערפאסער בעשרייבט זיך אלס א רעוואָלוציאָנער, און ער איז זיכער גערעכט ווען ער טהוט עס. אָבער זעלטען האָט עס געגעבען אזא הומאנער און מילדער רעוואָלוציאָנער. מען פיהלט ערשטוינט לעזענדיג אין א געוויסען זאץ, — ווענען דער מעגליכקייט פון א בעוואפענטען צוזאמענ־שטוים מיט דער שווייצארישער פּאָליציי, — וואו עס בעווייזט זיך אין זיין כאראקטער דער קעמפּפענדער אינסטינקט, וועלכער געפינט זיך ביי אונז אלעמען. ער קען ניט זאָגען געגוי, צי ער און זיינע פריינד האָבען זיך געפיהלט דערלייכטערט ווען זיי זיינען אויסגעקומען אָהן דעם קאמפּף, צי עס האָט זיי פערדראָסען וואָס דער צוזאמענשטוים איז ניט פאָרגעקו־מען. דער דאָזיגער אויסדרוק פון געפיהלען איז אן איין־איינציגער. ער איז קיינמאָל ניט געווען קיין בעל־נוקם, ער איז אָבער שטענדיג געווען א מארטירער.

ער וואַרפט ניט אַרויף אויף אַנדערע דעם חוב צו ברענגען קרבנות; ער ברענגט זיי אַליין. זיין גאַנצען לעבען האָט ער זיך מקריב געווען, אָבער עפּעס קומט עס אויס אַזוי, ווי ער וואָלט גאָר ניט געליטען דערביי, אַזאַ קליינעם וועזען מאַכט ער פון דעם. און מיט זיין גאַנצער ענערגיע איז ער דאָך אַזוי ווייט ניט קיין נוקם ונוטר, אַז אַלץ וואָס ער בעמערקט וועגען אַן עקעלהאַפטען געפענגנים־דאָקטאָר איז בלויז: „וואָס ווייניגער געזאָגט וועגען איהם, אַלץ בעסער".

ער איז אַ רעוואָלוציאָנער אָהן שטאַרקע ווערטער און אָהן עמבלעמען. ער לאַכט פון די שבועות און צערעמאָניעס מיט וועלכע קאָנספּיראַטאָרם שווערען טרייהייט אין דראַמאַס און אָפּעראַס. דיעזער מאַן איז די פּער־ קערפּערטע איינפאַכקייט. אין כאַראַקטער וועט ער זיך קענען פערגלייכען מיט וועלכען עס איז פון די קעמפּפער פאַר פרייהייט אין אַלע לענדער. קיינער איז ניט געווען מעהר אונאייגענוצינג ווי ער, קיינער האָט ניט געליעבט די מענשהייט מעהר ווי ער.

אָבער ער וואָלט מיר ניט ערלויבט צו זאָגען אין דעם פאָרוואָרט צו זיין בוך די אַלע גוטע זאַכען וואָס איך דענק פון איהם, און ווען איך זאָל עס זאָגען, וואָלטען מיינע ווערטער אַריבערלויפען די גרענעצען פון אַ געוועהנליכען פאָרוואָרט.

ג ע אָ ר ג ב ר אַ נ ד ע ס.

ערשטער טייל

קינדהייט

I

מאָסקווע איז אַן אַלטע שטאָדט וואָס איז אויפגעוואַקסען לאַנגזאַם, און איהרע פערשיידענע טיילען האָבען ביז אויף היינטיגען טאָג וואונדערבאַר גוט אויפגעהאַלטען די כאַראַקטער־צייכענס וואָס זיינען אויף זיי אָבגעשטעמפעלט געוואָרען אין דעם לאַנגזאַמען גאַנג פון דער געשיכטע. דער טראַנס־מאָסקווער טייך־געגענד, מיט זיינע ברייטע, שלעפעריגע גאַסען און מיט זיינע מאָנאָטאָנע גרוי־געפאַרבטע, ניעדעריג־דאַכיגע הייזער, אין וועלכע די אַריינגאַנגס־טויערען בלייבען פעסט פעררינגעלט בייטאָג און ביינאַכט, איז שטענדיג געווען דער אָבגעשלאָסענער וואוינאָרט פון דעם סוחרים־קלאַס, און די פעסטונג פון די אויסערליך שטרענגע, פאָרמאַליסטישע און דעספאָטישע נאָנקאָמפאָרמיסטען פון „אַלטען גלויבען" (סטאַראַיאַ וויערא). דער ציטאַדעל, אָדער קרעמל איז נאָך אַלץ די פעסטונג פון קירכע און שטאַאַט; און דער אונגעהייערער פלאַץ פון פאָרענט, בעדעקט מיט טויזענדער קראָמען און סקלאַדען, איז פאַר הונדערטער יאָהרען געווען אַ געדיכטער ביהנשטאָק פון האַנדעל און איז נאָך אַלץ געבליבען דאָס האַרץ פון אַ גרויסען אינלאַנדישען מסחר, וועלכער פערשפרייט זיך איבער דער גאַנצער אויבערפלעכע פון דער אונגעהייערער אימפעריע. די טווערסקאַיאַ און דער שמיעדען־בריק זיינען פאַר הונדערטער יאָהרען געווען די הויפט־צענטערס פאַר די מאָדישע קראָמען; בעת די אַרבייטער קוואַרטאַלען, די פלושיכאַ און די דאָראָגאָמילאָווקאַ, האָבען אויפגעהאַלטען פונקט דיזעלבע צייכענס, וועלכע האָבען כאַראַקטעריזירט זייערע רודערדיגע בעפעלקערונגען אין די צייטען פון די מאָסקווער צאַרען. יעדער קוואַרטאַל איז אַ קליינע וועלט פאַר זיך; יעדער האָט זיך זיין אייגענע פיזיאָנאָמיע, און לעבט זיך זיין אייגען לעבען. אפילו די אייזענבאַהנען, ווען זיי האָבען זיך אַריינגעריסען אין דער אַלטער הויפטשטאָדט, האָבען גרופירט זייערע מאַגאַזינען און מאַשין־פאַבריקען מיט זייערע שווער אָנגעלאָדענע וואַגאָנעס און לאָקאָמאָטיווען אין בעזונדערע און ספעציעלע צענטערס אויף די ברעגעס פון דער אַלטער שטאָדט.

אָבער פון אלע טיילען פון מאָסקווע איז פיליכט קיינער ניט אזוי טיפּיש ווי דער דאָזיגער לאבירינט פון ריינע, שטילע, געדרעהטע גאסען און געסלעך, וועלכע ליגען הינטערן קרעמל, צווישען צוויי גרויסע הויפּט־גאסען, די ארבאט און די פּרעטשיסטענקא, און ווערט נאָך עד היום גערופען דער שטאלמייסטער׳ס־קווארטאל — די סטאראיא קאָניושעננאיא.

אַן ערך פּופציג יאָהר צוריק האָט געלעבט אין אָט דעם קווארטאל, און איז לאנגזאם אויסגעשטאָרבען, דער אלטער מאָסקווער אדעל, וועמעס נעמען עס זיינען אזוי אָפט דערמאָנט געוואָרען אין די בלעטער פון דער רוסישער געשיכטע פאר דער צייט פון פּיאָטר דעם 1טען. אָט דער אדעל איז דערנאָך פערשוואונדען כדי צו מאכען פּלאַץ פאר די ניי־געקומענע, — „די מענשען פון אלע שטאנדען" — ארויסגערופען אין דיענסט פון דעם גרינדער פון דעם רוסישען שטאאט. פיהלענדיג זיך פערשטויסען פון דעם פּעטערבורגער הויף, האָבען זיך די דאָזיגע אדעל־לייט פון אלטען־לאגער צוריקגעצויגען אָדער אין דער אלטער קאָניושעננאיא אין מאָסקווע, אָדער אויף זייערע ראָמאנטישע גיטער אויפ׳ן לאנד ארום דער הויפּטשטאָדט. זיי האָבען געקוקט מיט א מין פעראכטונג און געהיימער אייפערזיכטיגקייט אויף דעם פערשיידענאַרטיגען געזעמעל פון פאמיליען, וועלכע זיינען געקומען „פון קיינער וויים ניט פון וואנען" צו פערנעהמען די העכסטע רעגירונגס־שטעלען אין דער נייער הויפּטשטאָדט אויף די ברעגעס פון דער נעווא.

אין זייערע אינגערע יאָהרען האָבען די מייסטע פון זיי פּרובירט זייער מזל אין דיענסט פונ׳ם שטאאט, הויפּטזעכליך אין דער ארמעע; אָבער צוליעב א וועלכער־עס־איז אורזאַך האָבען זיי עס ניך אויפגעגעבען, ניט האָבענדיג דערגרייכט צו קיין הויכען ראנג. די מעהר ערפאָלגרייכע האָבען געקראָגען רוהיגע, כמעט עהרענהאפטע שטעלען אין זייער מוטער־שטאָדט — מיין פאָטער איז געוועזען איינער פון זיי — בעת דאָס רוב פון די אנדערע האָבען זיך איינפאך צוריקגעצויגען פון אקטיווען דיענסט. אָבער וואוהין איבער דער ברייטער אויבערפלעך פון רוסלאנד מען זאָל זיי ניט האָבען פונאנדערגעשיקט, אין דער צייט פון זייער דיענסט, האָבען זיי שטענדיג אויסגעפיהרט צו פערברענגען זייער עלטער אין זייערע אייגענע הייזער אין דעם אלטען שטאלמייסטער׳ס־קווארטאל, אונטער דעם שאָטען פון דער קירכע וואו מען האָט זיי געט׳טובל׳ט, און וואו מען האָט געזאָגט די לעצטע תפלות צו די קבורות פון זייערע עלטערען.

נייע צווייגען האָבען ארויסגעשפּראָצט פון די אלטע שטאמען. מאנכע פון זיי האָבען זיך מעהר אָדער וועניגער אויסגעצייכענט אין פערשיידענע טיילען פון רוסלאנד; מאנכע האָבען אָנגעהאלטען רייכע הייזער אויף דעם

נייעם שטיינער אין מאָסקווע אָדער פּעטערבורג; דער צווייג אָבער וואָס איז געבליבן וואוינען אין דעם אַלטען שטאַלמייסטער׳ס קוואַרטאַל, וואו עס איז נאָהענט צו דער גרינער, געלער, ראָזער, אָדער ברוינער קירכע וועלכע איז שטאַרק בעליעבט געוואָרען דורך פאַמיליען־פערבינדונגען, איז בעטראַכט געוואָרען אַלס דער אמת׳ער פערטרעטער פון דער פאַמיליע, ניט אַכטענדיג אויף דער פּאָזיציע וואָס ער האָט פערנומען אין דעם אַלטען פאַמיליען־שטאַם. דער אַלט־מאָדישער פּאָרשטעהער (פון דער פאַמיליע) איז בעהאַנדעלט געוואָרען, איך מוז צוגעבען, ניט אין גאַנצען פריי פון אַ געוויסער איראָניע, מיט גרויס כבוד, אפילו פון יענע אינגערע פערטרעטער פון׳ם אַלטען שטאַם, וואָס האָבען פערלאָזען זייער מוטער־שטאָדט צוליעב אַ בריליאַנטענער קאַריערע אין די פּעטערבורגער גוואַרדיעס אָדער אין די הויף־קרייזען. ער האָט פּערזאָניפיצירט, פאַר זיי, די אַלטקייט פון דער פאַמיליע און איהרע טראַדיציעס.

אין דיעזע שטילע גאַסען, ווייט אַוועק פון דעם ליאַרם און גערויש פון דער קאָמערציעלער מאָסקווע, האָבען אַלע הייזער געהאַט דעם זעלבען אויסזעהן. מייסטענטיילס זיינען זיי געווען געבויט פון האָלץ, מיט העל־גרינע בלעכענע דעכער, פון דרויסען בעניפּסט און בעפּוצט מיט זיילען און גאַלעריען; אַלע זיינען געווען געפאַרבט מיט שרייעדיגע קאָלירען. כמעט אַלע הייזער האָבען געהאַט ניט מעהר ווי איין עטאַזש, מיט זיעבען אָדער ניין גרויסע, מונטערע פענסטער אַרויסקוקענדיג אין גאַס. אַ צווייטען עטאַזש האָט מען זיך ערלויבט נאָר אין הינטערסטען טייל פון הויז, וועלכער האָט אַרויסגעקוקט אויף אַ גערוימיגען הויף, אַרומגערינגעלט מיט אַ סך קליינע געביידעס, וועלכע האָבען געדיענט פאַר קיכען, שטאַלען, קעלערען, וועגען־שטאַלען, און פאַר דירות פאַר די לאָקייען און משרתים. אַ ברייטער טויער האָט געפיהרט צו דעם הויף, און אַ מעשענע פּלאַטע אויף איהם האָט געטראָגען דעם אויפשריפט, „דאָס הויז פון דעם־און־דעם, לייטנאַנט אָדער פּאָלקאָווניק און קאָמאַנדיר" — זעהר זעלטען „גענעראַל־מאַיאָר" אָדער אַן אַנדערער עהנליכער ציוויל־ראַנג. ווען אין איינער פון די דאָזיגע גאַסען האָט זיך דורכגעוואָרפען אַ רייכערעס הויז, בעפּוצט מיט בעגילטע אייזערנע גראַטעס און אַן אייזערנעם טויער, האָט מען געקענט זיין זיכער אַז די מעשענע פּלאַטע וועט טראָגען דעם נאָמען דער־און־דער „קאָמערץ־קאָנסול" אָדער אַזאַ־און־אַזאַ „געאַכטעטער בירגער". דאָס זיינען געווען די „פּרעמדע", וואָס זיינען געקומען ווי אונגעבעטענע געסט זיך צו בעזעצען אין דעם דאָזיגען קוואַרטאַל, און דערפאַר זיינען זיי איגנאָרירט געוואָרען פון זייערע שכנים.

קיין קראָמען זיינען אין די דאָזיגע אויסגעוועהלטע גאַסען ניט געווען

ערלויבט, אחוץ א קליין שפייז־ אָדער גרינצייג־קרעמעל, וואָס מען האָט געקענט אָנטרעפען אין א וועלכען עס איז קליין, הילצערען הייזעל, וואָס האָט געהערט צו דער בעצירק־קירך. דערפאַר איז אויפ'ן אַנטקעגענדיגען ווינקעל געשטאַנען דעם פּאָליציסט'ס בודקע, פון וועלכער דער פּאָליציסט, בעוואָפענט מיט א האַלעבאַרדע, פלעגט דורכ'ן טאָג זיך בעווייזען פאַר דער טהיר צו סאַלוטירען מיט זיין אונשעדליכען כלי־זין די פערבייגעהענדע אָפיצירען, און ווי עס איז געוואָרען טונקעל פלעגט ער זיך צוריקציהען אינוועניג, זיך צו פערנעהמען מיט זיין מלאכה פון פערלאַטען אַלטע שיך, אָדער ער פלעגט פאַבריצירען א ספּעציעלען סאָרט שמעק־טאַבאַק, אויף וועלכען עס זיינען געווען בעלנים די עלטערע משרתים פון דער נאַכבאַרשאַפט.

דאָס לעבען איז זיך געפלאָסען שטיל און רוהיג — אַלענפאַלס האָט עס אַזוי אויסגעזעהן פאַר דער דרויסען־וועלט — אין דעם דאָזיגען מאָסקווער „פּאָבורג סענט־זשערמען“. אין דער פריה האָט זיך קיינער ניט געזעהן אין די גאַסען. ארום מיטאָגצייט האָבען זיך בעוויזען די קינדער אונטער דער אויפזיכט פון פראַנצויזישע גאָווערנאַרען און דייטשע ניאַנקעס, וועלכע האָבען זיי ארויסגענומען פאַר א שפּאַציר אויף די שנעע־בעדעקטע בולווארען. שפּעטער אביסעל האָט מען געקענט זעהן די דאַמען אין זייערע צוויי־פערדיגע שליטענס, מיט א קאַמער־דיענער שטעהענדיג פון הינטען אויף א קליין ברעטעל צוגעפעסטיגט צו די גליטשערס; אָדער איינגעזעצט אין אן אַלט־מאָדישער קאַרעטע, גרויס און הויך, געבויט אויף גרויסע געבויגענע ספּרוזשינעס און געשלעפּט פון פיער פערד, מיט א פּאָסטיליאָן פון פאָרענט און צוויי קאַמער־דיענער שטעהענדיג פון הינטען. אין אבענד זיינען די מייסטע הייזער געווען העל בעלויכטען און אַזוי ווי די פאָרהאַנגען זיינען ניט געווען ארונטערגעצויגען, האָבען די פערביי־געהער געקענט בעוואונדערען די קאָרטען־שפּיעלער אָדער וואַלץ־טענצער אין די זאַלען. „אידעען“ זיינען דאַן ניט געווען אין דער מאָדע, און מיר זיינען נאָך געווען וויים פון די יאָהרען, ווען אין יעדער פון די דאָזיגע הייזער האָט זיך אָנגעהויבען א קאַמפּף צווישען די „פּאָטערס און זיהן“ — א קאַמפּף וועלכער האָט זיך געוועהנליך געענדיגט מיט א פאַמיליען־טראַגעדיע אָדער מיט א ביינאַכטיגען בעזוך פון דער שטאַאַט־פּאָליציי. פופציג יאָהר צוריק האָט מען פון אזעלכע זאַכען גאָר ניט געדענקט; אַלעס איז געווען רוהיג און גלאַט — וועניגסטענס אויף דער אויבערפלעכע.

אין דעם דאָזיגען אַלטען שטאַלמייסטער'ס־קוואַרטאַל בין איך געבאָ־רען געוואָרען אין 1842, און דאָ האָב איך פערבראַכט די ערשטע פופצעהן יאָהר פון מיין לעבען. אפילו דערנאָך, ווען אונזער פאָטער האָט פערקויפט

דאָס הויז אין וועלכען אונזער מוטער איז געשטאָרבען, און האָט געקויפט אַן אַנדערס, און ווען ער האָט דאָס הויז ווידער פערקויפט, און מיר האָבען פערבראַכט איינינע ווינטערס אין גערונגענע הייזער, ביז וואַנען ער האָט געפונען אַ דריטעס נאָך זיין גוסט, ניט ווייט פון דער קירכע וואו ער איז געטויפט געוואָרען, זיינען מיר אַלע פערבליבען אין דעם אַלטען שטאַל־מייסטער׳ס־קוואַרטאַל, פערלאָזענדיג איהם בלויז דורך די זומער־מאָנאַטען, אַריבערצופאָהרען אויף אונזער לאַנד־גוט.

II

אַ הויכער, גערוימיגער שלאָפצימער, דער ווינקעל־צימער פון אונזער הויז, מיט אַ ברייטער בעט אויף וועלכער עס ליגט אונזער מוטער, אונזערע קינדער־שטוהלען און טישען שטעהען הארט נעבען איהר, די נעט־סערווירטע טישען, אָנגעשטעלט מיט צוקערקעס און איינגעמאַכצען אין שעהנע גלעזערנע כלים — אַ צימער אין וועלכען מיר קינדער ווערען אריינ־געבראַכט אין אַ זאָנדערבארער שטונדע — דאָס איז די ערשטע האַלב־קלאָרע עראינערונג פון מיין לעבען.

אונזער מוטער האָט געהאַלטען ביין שטאַרבען פון שווינדזוכט; זי איז אַלט געווען ניט מעהר ווי פינף־און־דרייסיג יאָהר. איידער זי האָט זיך געשיידט מיט אונז אויף אייביג, האָט זי געוואונשען אונז צו האָבען נעבען זיך, אונז צו לאַשטשען, זיך צו פיהלען גליקליך פאַר אַ ווײַלע אין אונזערע פריידען, און זי האָט געלאָזט צוגרייטען די דאָזיגע קליינע סעודה נעבען איהר בעט, וועלכע זי האָט מעהר ניט געקענט פערלאָזען. איך געדענק איהר בלייך מאָגערען פנים, איהרע גרויסע טונקעל־ברוינע אויגען. זי האָט געקוקט אויף אונז מיט ליעבע, און האָט אונז איינגעלאַדען צו עסען, צו קריכען אויף איהר בעט; דאַן האָט זי פּלוצלינג אויסגעבראָכען אין אַ געוויין און אָנגעהויבען צו הוסטען, און אונז האָט מען געהייסען געהן.

אַ שטיקעל צייט שפּעטער, האָט מען אונז קינדער — דאָס הייסט, מיין ברודער אַלעקסאַנדער און מיך — אַריבערגעפיהרט פון דעם גרויסען הויז אין אַ קליין זייטען־שטיבעל אויפ׳ן הויף. די אַפּריל־זון האָט אָנגעפילט די קליינע צימערלעך מיט איהרע שטראַהלען, אָבער אונזער דייטשע גאָווערנאַנטין, מאַדאַם בורמאַן און אונזער רוסישע ניאַניאַ, יוליאַנאַ, האָבען אונז געהייסען געהן צו בעט. מיט פנים׳ער נאַס פון טרערען, האָבען זיי פאַר אונז גענעהט שוואַרצע העמדלעך בעזוימט מיט ברייטע ווייסע פּוטאַסען. מיר האָבען ניט געקענט שלאָפען; דאָס אומבעקאַנטע האָט אונז

געשראָקען, און מיר האָבען זיך צוגעהערט צו זייער איינגעהאַלטענעם געשפּרעך. זיי האָבען עפּעס גערעדט וועגען אונזער מוטער וואָס מיר האָבען ניט געקענט פערשטעהן. מיר זיינען ארויסגעשפּרונגען פון אונזערע בעטען, פרעגענדיג, „וואו איז מאמא? וואו איז מאמא?“

ביידע האָבען ארויסגעפּלאצט אין אַ געוויין, און האָבען אָנגעהויבען גלעטען אונזערע געקרויזטע קעפּלעך, רופענדיג אונז, „אָרעמע יתומים׳לעך“, ביז יוליאַנא האָט לענגער ניט געקענט אויסהאַלטען, און האָט געזאָגט, „אייער מאמא איז אוועק דאָרט — צום הימעל, צו די מלאכים“.

„ווי אזוי צום הימעל? ווארום?“ האָט אונזער קינדערשע פאַר־שטעלונג אומזיסט געפרעגט.

דאָס איז געווען אין אַפּריל 1846. איך בין אַלט געווען בלויז דריי און אַ האַלב יאָהר, און מיין ברודער סאשא נאָך ניט קיין פינף. וואו אונזער עלטערער ברודער, ניקאָליי, און אונזער שוועסטער, העלענא, זיינען געווען אוועק, ווייס איך ניט: פיליכט זיינען זיי שוין געווען אין דער שולע. ניקאָליי איז אַלט געווען צוועלף יאָהר, העלענא איז געווען עלף; זיי האָבען זיך געהאַלטען צוזאַמען, און מיר האָבען זיי גאַנץ ווייניג געקענט. אזוי זיינען מיר געבליבען, אַלעקסאַנדער און איך, אין דאָס דאָזיגע קליין שטיבעל, אונטער דער אויפזיכט פון מאדאם בורמאַן און יוליאַנא. די גוטע אַלטע דייטשע פרוי, היימלאָז און גאַנץ אליין אין דער ברייטער וועלט, האָט פאַר אונז פערנומען די שטעלע פון אונזער מוטער. זי האָט אונז ערצויגען אזוי גוט ווי זי האָט געקענט, קויפענדיג אונז פון צייט צו צייט מאַנכע איינפאַכע שפּיעלציינג, און איבערקאָרמענענדיג אונז מיט אינגבער־קיכלעך יעדעס מאָל ווען אַ געוויסער אַלטער דייטש, וועלכער פלעגט פער־קויפען די דאָזיגע קיכלעך — וואהרשיינליך אויך אזא איינזאַמער און היימלאָזער ווי זי — האָט אָבגעשטאַט אַ וויזיט אין אונזער הויז. אונזער פאָטער האָבען מיר געזעהן זעלטען, און די נעקסטע צוויי יאָהר זיינען אריבער, ניט איבערלאָזענדיג קיין איינדרוק אויף מיין זכרון.

III

אונזער פאָטער האָט זעהר שטאָלצירט מיט דעם יחוס פון זיין משפּחה, און פלעגט פייערליך אָנווייזען אויף אַ שטיק פּאַרמענט, וואָס איז געהאַנגען אויפ׳ן וואַנד פון זיין שטודיר־צימער. דאָס פּאַרמענט איז געווען בעפּוצט מיט אונזער הערב — די קריעגס־וואָפען פון דעם פירסטענטום פון סמאָלענסק, בעדעקט מיט דעם הערמעלין־מאַנטעל און דער קרוין פון די

מאַנאַמאַכען — און עס איז דאָרט געווען אָנגעשריבען, און בעשטעטיגט פונ'ם הערב־דעפּאַרטאַמענט, אַז אונזער פאַמיליע פאַנגט זיך אָן מיט אַן אייניקעל פון ראָסטיסלאַוו מסטיסלאַוויטש דעם דרייסטען (אַ נאָמען וואָס איז בעקאַנט אין דער רוסישער געשיכטע פון אַ גרויספירסט פון קיעוו), און אַז אונזערע אור־עלטערען זיינען געווען גרויספירסטען פון סמאָלענסק.

„עס קאָסט מיר דריי הונדערט רובעל צו קריגען דאָס דאָזיגע פּאַרמענט", פלעגט אונזער פאָטער זאָגען. אַזוי ־ווי דאָס רוב מענשען פון זיין דור, איז ער ניט געווען שטאַרק בעהאַוועגט אין רוסישער געשיכטע, און ער האָט געשעצט דאָס פּאַרמענט מעהר צוליעב דעם וואָס עס האָט געקאָסט, איידער צוליעב זיינע היסטאָרישע זכרונות.

עס איז אַ פאַקט, אַז אונזער פאַמיליע האָט ווירקליך אַ גאַנץ אַלטע אָבשטאַמונג; אָבער, אַזוי ווי די מייסטע פאַמיליען וואָס האָבען אָבגע־שטאַמט פון רוריק, און קענען בעטראַכט ווערען אַלס די פּאָרשטעהער פון דער פעאָדאַלער פּעריאָדע פון דער רוסישער געשיכטע, אַזוי איז זי אויך פערדרענגט געוואָרען אין הינטערגרונד, ווען די דאָזיגע פּעריאָדע האָט זיך געענדיגט, און די ראָמאַנאָווס, געקרוינט אין מאָסקווע, האָבען אָנגעהויבען די אַרבייט פון קאָנסאָלידירען די רוסישע מלוכה. קיינער פון די קראָפּאָטקינס האָט אין די נייערע צייטען ניט געהאַט, ווי עס ווייזט אויס, קיין בעזונדערע נייגונג צו פּערנעהמען שטאַאַט־עמטער. אונזער עלטער־זיידע און אונזער זיידע האָבען זיך צוריקגעצויגען פון מיליטער־דיענסט ווען זיי זיינען געווען נאָך גאָר יונגע לייט, און האָבען זיך שנעל צוריק־געקעהרט צו זייערע פאַמיליען־גיטער. מען מעג זאָגען אַז די הויפּט־גוט פון דיעזע גיטער, אורוסאָווא, וועלכע ליגט אין ריאַזאַנער גובערניע, אויף אַ הויכען באַרג ביים ראַנד פון פרוכטבאַרע פעלדער, האָט טאַקע ־געקענט צוציהען יעדען איינעם מיט דער שעהנקייט פון איהרע שאָטענדיגע וועלדער, איהרע שלענגעלדיגע טייכען, און איהרע אונענדליכע לאָנקעס. אונזער זיידע איז געווען נישט מעהר ווי אַ לייטנאַנט, ווען ער איז אַרויס פון דיענסט און האָט זיך צוריקגעצויגען אין אורוסאָווא, אין גאַנצען זיך אָבגעבענדיג מיט זיין אימעניע, און אויפקויפענדיג אַנדערע גיטער אין די בענאַכבאַרטע פּראָווינצען.

אונזער דור וואָלט וואַהרשיינליך געטהאָן דאָס זעלבע; אָבער אונזער זיידע האָט געהייראַט אַ פּרינצעסין גאַגאַרין, וועלכע האָט געהערט צו אַ גאַנץ אַנדער משפּחה. איהר ברודער איז געווען בעקאַנט אַלס אַ ליידענ־שאַפטליכער ליעבהאָבער פון דער ביהנע. ער האָט געהאַלטען אַן אייגענעם פּריוואַט טהעאַטער, און איז אַזוי ווייט אַוועק אין זיין ליידענשאַפט אַז ער האָט חתונה געהאַט, צו דער שאַנדע פון אַלע זיינע קרובים, מיט אַ לייב־

איינענע — די געניאַלע אַקטריסע סעמיאָנאָווא, וועלכע איז געווען איינע פון די בעשאַפער פון דער דראַמאַטישער קונסט אין רוסלאַנד, און אָהן צווייפעל איינע פון איהרע סימפּאַטישסטע פיגורען. צו דעם שוידער פון „גאַנץ מאָסקווע", האָט זי פאָרטגעזעצט צו ערשיינען אויף דער ביהנע.

איך ווייס ניט צי אונזער באָבע האָט געהאַט דיזעלבע אַרטיסטישע און ליטעראַרישע נייגונגען ווי איהר ברודער — איך געדענק איהר ווען זי איז שוין געווען פּאַראַליזירט און האָט בלויז געקענט רעדען גאַנץ שטיל; עס איז אָבער זיכער, אַז אין דעם נעקסטען דור איז אַ נייגונג צו ליטעראַטור געוואָרען אַ כאַראַקטעריסטישער צייכען פון אונזער פאַמיליע. איינער פון די פּרינצעסין גאַגאַרין'ס זיהן איז געווען אַ רוסישער פּאָעט, און האָט אַרויסגעגעבען אַ בוך פון פּאָעמען — אַ פאַקט מיט וועלכען מיין פאָטער האָט זיך געשעהמט און האָט שטענדיג אויסגעמיידט צו דערמאָנען. אין אונזער אייגענעם דור האָבען מעהרערע פון אונזערע שוועסטערקינדער, אַזוי גוט ווי איך מיט מיין ברודער, בייגעטראָגען מעהר אָדער ווייניגער צו דער ליטעראַטור פון אונזער צייט.

אונזער פאָטער איז געווען אַ טיפּישער אָפיציר פון ניקאָליי דעם ערשטענ'ס צייטען. מען קען ניט זאָגען אַז ער איז געווען דורכגעדרונגען פון אַ קריעגערישען גייסט אָדער שטאַרק פערליעבט אין דעם סאָלדאַטסקען לעבען; איך צווייפעל צי ער האָט פערבראַכט איין איינציגע נאַכט פון זיין לעבען ביי אַ וואַך־נאַכט־פייער, אָדער האָט אַנטייל גענומען אין איין שלאַכט. אָבער אונטער ניקאָליי דעם 1טען איז דאָס דוקא גאָר ניט געווען אַזוי וויכטיג. דער ריכטיגער מיליטער־מאַן פון יענע צייטען איז געווען דער אָפיציר, וואָס איז געווען איינגעליעבט אין דעם מיליטערישען מונדיר און האָט אין גאַנצען ממאס געווען אַלע אַנדערע סאָרטען קליידונג; וועמעס סאָלדאַטען זיינען געווען געלערענט צו בעווייזען כמעט איבערמענשליכע קונצען מיט זייערע פיס און ביקסען (צו צוברעכען די האַלץ פון ביקס אין שטיקלעך „אָבגעבענדיג טשעסט" איז געווען איינער פון יענע בעריהמטע קונצען); און ווער עס האָט געקענט צייגען אויף אַ פּאַראַד אַ רייהע סאָלדאַטען וואָס זאָלען זיין אַזוי פּאָלקאָם גלייך אויסגעשטעלט און אונ־בעוועגליך, פונקט ווי אַ שורה שפּיעל־סאָלדאַטלעך. „זעהר גוט", האָט אַמאָל דער גרויספירסט מיכאיל געזאָגט וועגען אַ רעגימענט, נאָכדעם ווי ער האָט איהם אָבגעהאַלטען פאַר אַ שעה אונטער'ן ביקס — „נאָר ז י י אָ ט ה ע מ ע ן". אונזער פאָטער'ס אידעאַל איז פּאָזיטיוו געווען — צו ערפילען אָט דעם אָנגענומענעם בעגריף וועגען אַ מיליטער־מאַן.

אמת, ער האָט אַנטייל גענומען אין דער טערקישער מלחמה פון 1828; ער האָט אָבער אויסגעמאַרקירט צו בלייבען די גאַנצע צייט אין

שטאב פון הויפט־קאָמאַנדיר; און ווען מיר קינדער, בענוצענדיג זיך מיט א מאָמענט ווען ער איז געווען בעזאָנדערס גוט אויפגעלעגט, האָבען איהם געבעטען ער זאָל אונז דערצעהלען עפּעס פון דער מלחמה, האָט ער קיין אנדער זאַך ניט געהאַט אונז צו דערצעהלען ווי נאָר פון א שרעקליכען אנגריף פון הונדערטער טערקישע הינד, וועלכע זיינען איין נאכט בעפאַלען איהם און זיין טרייען דיענער, פראָל, רייטענדיג מיט דעפּעשען דורך א פערוויסטען טערקישען דאָרף. זיי האָבען געמוזט געברויכען די שווערדען זיך צו בעפרייען פון די הונגעריגע בעסטיעס. באנדעס טערקען וואָלטען אודאי בעסער צופריעדענגעשטעלט אונזער פאָרשטעלונג, מיר האָבען אָבער זיך בענוגענט מיט די הינד. נור, ווען דער פאָטער, געצוואונגען דורך אונזערע פראגען, האָט אונז דערצעהלט ווי אזוי ער האָט געוואונען דעם קרייץ פון דער הייליגער אננא „פאַר העלדישקייט", און דעם גאָלדענעם שווערד, וואָס ער האָט געטראָגען, מוז איך מודה זיין אז מיר האָבען זיך ווירקליך געפיהלט ענטוישט. די מעשה איז פּאָזיטיוו געווען צו־וואָכעדיג. אין דעם טערקישען דאָרף וואו די אָפיצירען פון גענעראַל שטאב האָבען געהאַלטען קוואַרטיר, האָט אויסגעבראָכען א פייער. די הייזער זיינען אין איין מינוט איינגעוויקעלט געוואָרען אין פלאַמען, און אין איין הויז איז איבערגעבליבען א קינד. די מוטער פון קינד האָט געשריען מיט פערצוויי־פעלטע קולות. פראָל, וועלכער האָט שטענדיג בעגלייט זיין בעל־הבית, האָט זיך אריינגוואָרפען אין די פלאַמען און ארויסגעראַטעוועט דאָס קינד. דער הויפט־קאָמאַנדיר, וועלכער האָט דאָס צוגעזעהן, האָט גלייך דערויף געגעבען דעם פאָטער דעם קרייץ פאַר העלדישקייט.

„אָבער, פאָטער", האָבען מיר אויסגעשריען, „דאָס האָט דאָך פראָל גאָר געראַטעוועט דאָס קינד!"

„איז וואָס?" האָט ער געענטפערט אויפ'ן נאַיווסטען אופן. „איז ער דען ניט געווען מיין מענש? ס'איז אלץ איינס."

ער האָט אויך טיילגענומען אין דער שלאַכט פון 1831, אין דער צייט פון פּוילישען אויפשטאנד, און אין ווארשאָ האָט ער זיך בעקענט מיט דער איננגסטער טאָכטער פון א קאָרפּוס־קאָמאַנדיר, גענעראַל סולימאַ, און האָט זיך אין איהר פערליעבט. די חתונה איז געפייערט געוואָרען מיט גרוים פּאראַד אין לאַזיענקי פּאַלאַץ; דער וויצע־גובערנאַטאָר, גראף פּאַס־קיעוויטש, איז געווען אונטערפיהרער פון חתן'ס צד. „אָבער אייער מוטער", פלעגט אונזער פאָטער צולעגען, „האָט מיר קיין שום עשירות ניט געבראַכט".

דאָס איז געווען אמת. איהר פאָטער, ניקאָליי סעמיאָנאָוויטש סולימאַ, איז ניט געווען בעהאַוועגט אין דער קונסט פון מאַכען א קאַריערע אָדער אָנקלייבען א פערמעגען. ער האָט געמוזט האָבען אין זיך צופיעל בלוט פון

יענע קאָזאַקען ארום דניעפּער, וועלכע האָבען געוואוסט ווי צו שלאָגען די גוט־בעוואפענטע, קריעגערישע פּאָליאַקען אָדער ארמעען פון טערקען, דריי מאָל אַזוי פיעל ווי זיי, אָבער האָבען ווענינ פערשטאַנען ווי אויסצומיידען די נעצען פון דער מאָסקווער דיפּלאָמאַטיע, און, נאָכדעם ווי זיי האָבען געקעמפּפט געגען די פּאָלאַקען אין דעם שרעקליכען אויפשטאַנד פון 1648, וועלכער איז געווען דער אָנהויב פון סוף פון דער פּוילישער רעפּובליק, האָבען זיי פערלאָרען אַלע זייערע פּרייהייטען, ארונטערפאַלענדיג אונטער דער הערשאַפט פון די רוסישע צארען. איין סולימאַ איז געפאַנגען געוואָרען פון די פּאָלאַקען און געפּייניגט געוואָרען צו טויט אין ווארשאַ, אָבער די אַנדערע „פּאָלקאָווניקעס" פון דעם זעלבען שטאַם האָבען דערפאַר נאָך ביטערער געקעמפּפט, און פּוילען האָט פערלאָרען קליין־רוסלאַנד. וואָס איז שייך אונזער זיידען, האָט ער מיט זיין רעגימענט קוראַסירען, אין דער צייט פון נאַפּאָלעאָן דעם 1טען'ס בעלאַגערונג, זיך אריינגעריסען אין אַ פראַנצויזישען אינפאַנטעריע־סקאַדראָן, וואָס איז געווען אָנגעפּיקעט מיט באַיאָנעטען, און נאָכדעם ווי מען האָט איהם איבערגעלאָזט אויפ'ן שלאַכט־פעלד, ווי אַ טויטען, האָט ער זיך צוריקגעקעהרט מיט אַ טיעפען שנים אין קאָפּ. ער האָט אָבער ניט געקענט ווערען קיין קאַמער־דיענער ביי אַלעק־סאַנדער דעם 1טען'ס ליעבלינג, ביי דעם אַלמעכטיגען אראַקטשעעף, און מען האָט איהם פּאָלגליך אָוועקגעשיקט אין אַ מין עהרענהאַפטען גלות, צוערשט אַלס גענעראַל־גובערנאַטאָר פון מערב־סיביר, און שפּעטער פון מזרח־סיביר. אין יענע צייטען איז אַזאַ שטעלע בעטראַכט געוואָרען איינ־טרעגליכער ווי אַ גאָלד־מינע, אָבער אונזער זיידע האָט זיך אומגעקעהרט פון סיביר אַזוי אָרעם ווי ער איז אוועק, און האָט איבערגעלאָזט אַ גאַנץ קליינעם פערמעגען פאַר זיינע דריי זיהן און דריי טעכטער. ווען איך בין געווען אין סיביר, אין 1862, האָב איך אָפט געהערט דערמאָנען זיין נאָמען מיט אכטונג. ער איז געווען אויסער זיך פון די גרויסע גנבות וואָס זיינען אָנגעגאַנגען אין יענע פּראָווינצען, ער איז אָבער ניט געווען ביכולת זיי צו אונטערדריקען.

אונזער מוטער איז בלי ספק געווען אַ מערקווירדיגע פרוי פאַר די צייטען אין וועלכע זי האָט געלעבט. פיעלע יאָהרען נאָך איהר טויט האָב איך אויסגעפונען, אין אַ ווינקעל פון אַ פּראָוויאַנט־צימער פון אונזער לאַנד־הויז, אַ גאַנצען פּאַק פּאַפּירען בעשריבען מיט איהר פעסטער אָבער שעהנער האַנדשריפט: טאַגעביכער אין וועלכע זי האָט מיט ענטציקונג געשריבען פון דער לאַנדשאַפט אין דייטשלאַנד, און האָט גערעדט פון איהרע ליידען און איהר דורשט נאָך גליק; ביכער וועלכע זי האָט אָנגעפילט מיט רוסישע פערזען פערבאָטען פון דער צענזור — צווישען זיי די שעהנע

היסטאָרישע באַלאַדען פון רילעעף, דעם פּאָעט, וועמען ניקאָליי דער 1טער האָט אויפגעהאַנגען אין 1826; אַנדערע ביכער האָבען ענטהאַלטען מוזיק, פראַנצויזישע דראַמען, פערזען פון לאַמארטין, און בייראָן'ס פּאָעמען וואָס זי האָט קאָפּירט; און אַ גרויסע צאָהל וואַסער־קאָליר בילדער.

הויך, שלאַנק, בעציערט מיט אַ מאַסע טונקעלע קאַשטאַנען־האָר, מיט טונקעל־ברוינע אויגען און אַ קליינעם מויל, זעהט זי אויס אַזוי ווי לעבעדיג אויף אַן אויל־פּאָרטרעט וואָס איז געמאָלט געוואָרען „מיט ליעבע“ פון אַ גוטען אַרטיסט. שטענדיג מונטער און אָפט זאָרגלאָז, האָט זי ליעב געהאַט צו טאַנצען, און די פּויערטעס אין אונזער דאָרף פלעגען אונז דערצעהלען ווי זי פלעגט פון אַ באַלקאָן בעוואונדערען זייערע רינג־טענץ — צוריק־געהאַלטען און פול מיט גראַציע — און ווי לסוף פלעגט זי אַליין אויך זיך אַנשליסען אין זיי. זי האָט געהאַט די נאַטור פון אַ קינסטלער. איינמאָל אויף אַ באַל האָט זי זיך פערקיהלט און געקראָנגען די לונגען־קראַנקהייט, וואָס האָט איהר געטריבען אין קבר.

אַלע וואָס האָבען זי געקענט האָבען איהר געליעבט. די דיענערשאַפט האָט פערגעטערט איהר געדעכטניס. אין איהר נאָמען האָט מאַדאַם בורמאַ אויף אונז אויפגעפּאַסט, און אין איהר נאָמען האָט די רוסישע ניאַניאַ אונז געשאָנקען איהר ליעבע. קעמענדיג אונז די האָר, אָדער איבער'צלם'־ענדיג אונז אין אונזערע בעטלעך, פלעגט יוליאַנאַ אָפט זאָגען, „און אייער מאַמאַ מוז איצט אַראָבקוקען אויף אייך פון די הימלען, און פערגיסען טרערען זעהענדיג אייך, אָרעמע יתומים“. אונזער גאַנצע קינדהייט איז בעשטראַהלט פון איהר ערינערונג. ווי אָפט, ווען קיינער האָט ניט בעמערקט, פלעגט די האַנד פון אַ דיענער אַלעקסאַנדער'ן אָדער מיך לאַסצענדיג אַ גלעט טהאָן; אָדער אַ פּויערטע, בעגעגענענדיג אונז אין פעלד, פלעגט אַ פרעג טהאָן, „וועט איהר אויך זיין אַזוי גוט ווי אייער מאַמע איז געוועזען? זי האָט אויף אונז רחמנות געהאַט. אודאי וועט איהר אויך רחמנות האָבען“. דער „אונז“ האָט געהייסען, פערשטעהט זיך, די לייבאייגענע. איך ווייס ניט וואָס פון אונז וואָלט געוואָרען ווען מיר וואָלטען אין אונזער הויז ניט געפונען, צווישען די לייבאייגענע דיענער, די אַטמאָספערע פון ליעבע וועלכע קינדער מוזען אַרום זיך האָבען. מיר זיינען געווען א י ה ר ע קינדער, מיר האָבען געהאַט א י ה ר אָנבליק, און זיי האָבען פערשווענדעט זייער גאַנצע זאָרג אויף אונז, אָפטמאָל אויף אַ גאַנץ געפיהלפולען אופן, ווי מיר וועלען זעהן שפּעטער.

מענשען זוכען ליידענשאַפטליך צו לעבען נאָכ'ן טויט, זיי שטאַרבען אָבער גאַנץ אָפט אוועק ניט בעמערקענדיג דעם פאַקט, אַז דער אָנדענקען פון אַ ווירקליך גוטער פּערזאָן לעבט שטענדיג. עס לאָזט אַן איינדרוק

אויפ'ן נעקסטען דור, און עס ווערט איבערגעגעבען בירושה צו די קינדער. איז דאָס ניט אַן אונשטערבליכקייט, וואָס איז ווערטה צו שטרעבען דערצו?

IV

צוויי יאָהר נאָך דעם טויט פון אונזער מוטער האָט אונזער פאָטער ווידער חתונה געהאַט. ער האָט שוין געהאַט געוואָרפען אַן אויג אויף אַ שעהנער יונגער פּערזאָן, וואָס האָט געהערט צו אַ רייכער משפחה, נאָר דער מזל האָט אַנדערס ענטשידען. איין פריהמאָרגען, ווען ער איז נאָך געווען אין שלאָף־ראָק, האָבען די דיענער זיך ווילד אַריינגעריסען אין זיין צימער, אָנזאָגענדיג דאָס אָנקומען פון גענעראַל טימאָפעעף, דעם קאָמאַנדיר פון זעקסטען קאָרפּוס, צו וועלכען אונזער פאָטער האָט בעלאַנגט. דער דאָזיגער ליעבלינג פון ניקאָליי דעם 1טען איז געווען אַ שרעקליכער מענש. ער האָט געקענט הייסען שמייסען אַ סאָלדאַט כמעט ביז צו טויט פאַר אַ קליינעם טעות וואָס דער סאָלדאַט האָט געמאַכט אויף אַ פּאַראַד, אָדער ער האָט געקענט אַרונטערזעצען אַן אָפיציר און איהם אַוועקשיקען אַלס איינ־פאַכען סאָלדאַט אין סיביר, דערפאַר וואָס ער האָט איהם בעגעגענט אין גאַס מיט די העקלעך פון זיין הויכען, שטייפען קאָלנער פונאַנדערגעשפּי־לעט. גענעראַל טימאָפעעף'ס וואָרט איז ביי ניקאָלייען געווען אַלמעכטיג.

דער גענעראַל, וועלכער איז קיינמאָל פריהער ניט געווען אין אונזער הויז, איז געקומען פאָרשלאָגען אונזער פאָטער חתונה צו האָבען מיט זיין ווייב'ס אַ פּלעמעניצע, מאַדמאַאַזעל עליזאַבעט קאַראַנדינאַ, איינע פון די פיעלע טעכטער פון אַן אַדמיראַל פון דער שוואַרצער־ים־פלאָטע — אַ יונגע דאַמע מיט אַ קלאַסיש גריכישען פּראָפיל, אויף וועלכער מען האָט געזאָגט אַז זי איז געווען זעהר אַ שעהנע. דער פאָטער האָט צוגעשטימט, און זיין צווייטע חתונה, אַזוי ווי די ערשטע, איז געפייערט געוואָרען מיט גרויס פּאַראַד.

„איהר יונגע לייט פערשטעהט גאָר ניט אַזאַ מין זאַך", פלעגט ער ענדיגען נאָכדעם ווי ער האָט מיר דערצעהלט די געשיכטע מעהר ווי איין מאָל, מיט אַ זעהר פיינעם הומאָר וועלכען איך וועל ניט פּראָבירען איבערגעבען. „ווייסטו אָבער וואָס עס האָט געמיינט אין יענער צייט, אַז אַ קאָרפּוסנער קאָמאַנדיר — איבערהויפּט נאָך, דער איין־אויגיגער טייוועל, ווי מיר פלעגען איהם רופען — קומט אַליין ריידען אַ שידוך? פערשטעהט זיך, קיין נדן האָט זי ניט געהאַט; אַחוץ אַ גרויסען קופערט מיט ווייבערשע

פוץ־זאכען, און מארטהא, איהר איינציגע שקלאפין, שווארץ ווי א ציגיינערקע, זיצענדיג אויף איהם".

איך געדענק לחלוטין גאר ניט פון יענער פאסירונג. איך דערמאָן מיך בלויז א גרויסען גאסט־צימער אין א רייך־מעבלירטען הויז, און אין דעם דאָזיגען צימער א יונגע דאמע, אָנציהענד אָבער מיט אביסעל א צו־שארפען זידליכען בליק, שפאסענדיג מיט אונז, און זאָגענדיג, „איהר זעהט וואס פאר א לוסטיגע מאמא איהר וועט האָבען"; אויף וואס סאשא און איך, קוקענדיג ברוגז אויף איהר, האָבען געענטפערט, „אונזער מאמא איז אוועקגעפלויגען אין הימעל". אזוי פיעל לוסטיגקייט האָבען מיר בעטראכט מיט חשד.

עס איז געקומען ווינטער, און א נייע לעבען האָט זיך אָנגעפאנגען פאר אונז. אונזער הויז האָט מען פערקויפט; מיר האָבען געקויפט אַן אנדערעס און עס אויסמעבלירט אין גאנצען פון דאָס ניי. אלץ וואס עס האָט געקענט טראָגען א זכר פון אונזער מוטער איז פערשוואונדען — איהרע פאָר־טרעטען, איהרע מאלערייען, איהרע שטיקערייען. אומזיסט האָט זיך מאדאם בורמא געבעטען מען זאָל איהר לאָזען בלייבען אין אונזער הויז, און האָט צוגעזאָגט זיך אָבצוגעבען צום קינד, וואס אונזער שטיפמוטער האָט ערווארטעט, ווי צו אַן אייגענעם: מען האָט זי אוועקגעשיקט. „קיין זאך ניט מעהר פון די סולימאס אין מיין הויז", האָט מען איהר געזאָגט. אלע פערבינדונגען מיט אונזערע פעטערס און מוהמעס און אונזער באָבען זיינען אָבגעשניטען געוואָרען. יוליאנא'ן האָט מען חתונה געמאכט מיט פראָל'ן, וועלכער איז געוואָרען „הויז־מאיאָר", און איהר האָט מען געמאכט פאר הויזהאלטערקע. פאר אונזער ערציהונג האָט מען אנגאזשירט א רייך־בעצאָהלטען פראנצויזישען לעהרער, מ. פּאָולין, און א שלעכט־בעצאָהלטען רוסישען סטודענט, נ. פּ. סמירנאָוו.

פיעלע זיהן פון די מאָסקווער אדעל־לייט זיינען צו יענער צייט ערצויגען געוואָרען פון פראנצויזען, וועלכע האָבען מיט זיך פאָרגעשטעלט דעם אָבפאל פון נאפּאָלעאָנ'ס „גראנד־ארמעע". מ. פּאָולין איז געוועזען איינער פון זיי. ער האָט נאָר־וואס געהאט געענדיגט די ערציהונג פון דעם נאָוועליסט זאגאָסקין'ס אינגסטען זוהן; און זיין תלמיד, סערגעי, האָט אין דעם אלטען שטאלמייסטער'ס־קווארטאל געהאט א שם פאר אזא גוט־ערצויגענעם בחור, אז אונזער פאָטער האָט זיך ניט אָבגעשטעלט צו אנגאזשירען מ. פּאָולין פאר דער בעדייטענדער סומע פון זעקס הונדערט רובעל א יאָהר.

מ. פּאָולין האָט מיטגעבראכט מיט זיך זיין פויגעל־יעגער, טרעזאָר, זיין קאפּע־קאָן נאפּאָלעאָן, און זיינע פראנצויזישע טעקסט־ביכער, און ער

האָט אָנגעהויבען צו הערשען איבער אונז און דעם קנעכט מאַטוועי, וועל־כער איז אָנגעשטעלט געוואָרען אין אונזער דיענסט.

זיין פּלאַן פון ערציהונג איז געווען זעהר איינפאַך. נאָכדעם ווי ער האָט אונז אויפגעוועקט האָט ער בעזאָרגט זיין קאַפע, וועלכען ער פּלעגט טרינקען אין צימער. אין דער צייט וואָס מיר האָבען זיך צוגעגרייט צו אונזער מאָרגען־לעקציאָן האָט ער געמאכט זיין טואַלעט מיט זאָרגפעל־טיגער פּינקטליכקייט: ער האָט געריבען און געוואַשען זיינע גרויע האָר כדי צו פערדעקען זיין וואַקסענדען פּליך, האָט אָנגעטהאָן זיין פראַק, זיך בעשפּריצט און איינגעוואַשען מיט אָ־דע־קאָלאָן, און דאַן האָט ער אונז ארונטערבעגלייט צו זאָגען גוט־מאָרגען אונזערע עלטערען. מיר פּלעגען געפינען אונזער פאָטער און שטיפמוטער ביים פריהשטיק, און צוקומענדיג צו זיי האָבען מיר רעציטירט אויף א העכסט צערעמאָניעלען אופן: „גוט־מאָרגען, מיין טהייערער פאָטער", און „גוט־מאָרגען, מיין טהייערע מוטער", און געקושט זייערע הענד. מ. פּאָוליין האָט געמאַכט א זעהר קאָמפּליצירטען און עלעגאַנטען קניקס, ארויסרעדענדיג די ווערטער, „גוט־מאָרגען, הערר פּרינץ", און „גוט־מאָרגען, מאדאם פּרינצעסין", און דער־נאָך האָט די פּראָצעסיע זיך באַלד צוריקגעצויגען און זיך אומגעקעהרט צוריק אויפ'ן אויבערשטען עטאַזש. די דאָזיגע צערעמאָניע פּלעגט זיך ווידערהאָלען יעדען פריהמאָרגען.

דאַן פּלעגט זיך אָנפאַנגען אונזער ארבייט. מ. פּאָוליין האָט אומגע־ביטען זיין פראַק אויף א ראָק, האָט צוגעדעקט דעם קאָפּ מיט א לעדערנער היטעל, און זיך אריינוואָרפענדיג אין פאָטעל א זאָג געטהאָן: „רעציטירט אייער לעקציאָן".

מיר האָבען רעציטירט אויף „אויסווענדיג" פון איין צייכען, וואָס איז געמאכט געוואָרען מיט'ן נאָגעל אין בוך, ביז'ן צווייטען צייכען. מ. פּאָוליין האָט מיטגעבראכט מיט זיך די גראַמאַטיק פון נאָעל און שאַפּסאָל, וועלכע איז געבליבען אין זכרון מעהר ווי ביי איין דור רוסישע אינגלעך און מיידלעך; א בוך פון פראַנצויזישע דיאַלאָגען (צוויי־געשפּרעכען); א וועלט־געשיכטע, אין איין באַנד; און אַן אַלגעמיינע געאָגראַפיע, אויך אין איין באַנד. מיר האָבען געדאַרפט אויסלערנען אויף אויסווענדיג די גראַמאַטיק, די דיאַלאָגען, די געשיכטע, און די געאָגראַפיע.

די גראַמאַטיק, מיט איהרע גוט־בעקאַנטע זעצע, „וואָס איז א גראַ־מאַטיק?" „די קונסט פון ריידען און שרייבען ריכטיג", איז געגאַנגען גוט. אָבער דאָס געשיכטע־בוך, האָט צום אונגליק געהאַט א הקדמה, וועלכע האָט ענטהאַלטען אַן אויסרעכענונג פון אַלע נוצען וואָס מען קען האָבען פון וויסען היסטאָריע. מיט'ן ערשטען זאַץ איז נאָך די זאַך געגאַנגען

גלאטיג. מיר האָבען רעציטירט: „דער פּרינץ געפינט אין איהר גרויס־מוטהיגעביישפּיעלע ווי צו רעגיערען זיינע אונטערטאנען; דער מיליטע־רישער קאָמאנדיר לערענט פון איהר די נאָבעלע קונסט פון קריעגס־פיהרונג“. אין דער מינוט אָבער וואָס מיר זיינען געקומען צו געזעץ, איז אַלץ געגאנגען קאַפּויר. „דער יוריסקאָנסולט (געזעץ־קענער) בעגעגענט אין איהר“ — אָבער וואָס דער געלערענטער אדוואָקאט בעגעגענט אין דער געשיכטע, האָבען מיר זיך קיינמאָל ניט דערוואוסט. אָט דער שוידער־האפטער וואָרט „יוריסקאָנסולט“ האָט איבערגעפיהרט די גאנצע שפּיעל. אזוי גיך ווי מיר זיינען צוגעקומען צו איהם זיינען מיר געבליבען שטעהן.

„אויף די קניע, גראָבער פּוּיִ!“ האָט אויסגעשריען פּאָליין. (דאָס איז געווען געמיינט פאַר מיר.) „אויף די קניע, גרויסער בייבאק!“ (דאָס איז געווען פאַר מיין ברודער.) און מיר האָבען געקניעט, גיסענדיג מיט טרערען און מאטערענדיג זיך אומזיסט אויסצולערנען אלץ וועגען דעם יוריסקאָנסולט.

געצוג יסורים האָט זי אונז געקאָסט די ־אַזיגע הקדמה! מיר האָבען שוין געלערענט וועגען די רוימער, און מיר פלעגען ארויפלעגען אונזערע שטעקענס אויף יוליאנא׳ס וואַנשאַלען, בעת זי האָט געוואויגען רייז, „פּונקט ווי ברעניוס“; מיר האָבען געשפּרונגען פון אונזער טיש און אַנדערע אָבגרונדען, כדי צו ראטעווען אונזער לאַנד, נאָכמאַכענדיג קוּרטיוס׳ען; אָבער מ. פּאָליין פלעגט נאָך אלץ פון צייט צו צייט זיך אומקעהרען צו דער הקדמה, און ווידער אונז שטעלען אויף די קניע צוליעב דעמזעלבען יוריסקאָנסולט. איז עס אַ וואונדער וואָס שפּעטער איז ביי אונז ביידען, ביי מיר און מיין ברודער, געבליבען אַן אָפּעגע פעראכ־טונג צו יוריספּרודענץ?

איך וויים ניט וואָס עס וואָלט פּאסירט מיט דער געאָגראַפּיע ווען פּאָליין׳ס בוך וואָלט געהאט אַ הקדמה. אָבער גליקליכער ווייזע זיינען די ערשטע צוואנציג זייטען פון בוך געווען אויסגעריסען (סערגעי זאגאסקין, רעכען איך, האָט אונז די דאָזיגע גרויסע פערדיענסט געלייס־טעט), און אזוי האָט זיך אונזער לעקציע אָנגעפאנגען מיט דער איין־און־צוואנציגסטער זייט, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבען, „פון די טייכען וועלכע בעוואסערען פראנקרייך“.

מען מוז מודה זיין אז ניט אלע מאָל האָט מען יוצא געווען מיט שטעהן אויף די קניע. אין קלאַס־צימער זיינען געווען בעריאָזענע ריטער, און מ. פּאָליין פלעגט זיך בענוצען מיט זיי ווען עס האָט ניט אויסגעזעהן אז מיר מאכען פאָרטשריט מיט דער הקדמה אָדער מיט עפּעס אַ דיאלאָג איבער טוגענד און אנשטענדיגקייט. אָבער איין טאָג איז אונזער שוועס־

טער העלענא, וועלכע האָט ביי דער צייט פערלאָזען דעם „קאטהערינא אינסטיטוט פאר פריילינס", און האָט פערנומען א צימער אונטער אונזערען, דערהערענדיג אונזערע געשרייען, אריינגעלאָפען א וויינענדיגע אין אונזער פּאָטער'ס שטודיר־צימער, און האָט איהם מיט ביטערקייט פאָרגע־וואָרפען אז ער האָט אונז איבערגעגעבען צו אונזער שטיפמוטער, וועלכע האָט אונז איבערגעלאָזט צו „אַן אויסגעדיענטען פראנצויזישען פייקלער". „פערשטעהט זיך", האָט זי געוויינט, „עס איז ניטאָ קיינער וואָס זאָל זיך אָננעהמען פאר זיי, אָבער איך קען ניט צוזעהן ווי מיינע ברידער ווערען אויף אזא אופן בעהאנדעלט פון א פייקלער!"

הערענדיג אזא אונגעריכטע טענה, האָט אונזער פּאָטער ניט געהאט אַן וואָס זיך אָנצוכאפּען. ער האָט אָנגעהויבען זידלען העלענע'ן, אָבער אויסגעלאָזט האָט זיך דערמיט וואָס איהם איז געפעלען געוועזן איהר איבערגעבענקייט צו איהרע ברידער. פון דעמאָלט אָן האָט מען געהאלטען די בעריאָזענע ריטער אויף צו לערנען די דינים פון אנשטענדינקייט מיט'ן יאכט־הונד, טרעזאָר.

קוים האָט מ. פּאָליין זיך בעפרייט פון זיינע שווערע ערציהונגס־פפליכטען, איז ער גלייך געוואָרען גאָר אַן אנדער מענש — פון א גרוי־זאמען לעהרער איז ער געוואָרען א פרעהליכער חבר. נאָכ'ן צובייסען האָט ער אונז ארויסגענומען אויף א שפּאציר, און זיינע מעשה'לעך האָבען זיך גאָר ניט אויסגעשעפּט: מיר האָבען געפּלאַפּעלט ווי פוינלען. און כאָטש מיר זיינען קיינמאָל מיט איהם ניט אוועק ווייטער ווי די ערשטע בלעטער פון סינטאקס, האָבען מיר זיך, פון דעסטוועגען, גיך אויסגעלערענט „רעדען קאָרעקט"; מיר פלעגען ד ע נ ק ע ן אין פראנצויזיש; און ווען ער האָט מיט אונז דורכדיקטירט די העלפט פון א מיטהאָלאָגישען בוך, פער־ריכטענדיג אונזערע גרייזען נאָכ'ן בוך נאָך, קיינמאָל גאָר ניט פּרובירענ־דיג אונז ערקלערען פאר וואָס א וואָרט מוז געשריבען ווערען אין א געוויסען אופן, האָבען מיר זיך שוין אויסגעלערענט „שרייבען קאָרעקט".

נאָכמיטאָג האָבען מיר געהאט אונזער לעקציע מיט'ן רוסישען לעהרער, א סטודענט פון יוריספּרודענץ אין דער מאָסקווער אוניווערזי־טעט. ער האָט אונז געלערענט אַלע „רוסישע" געגענשטאנדען — גראַ־מאטיק, אריפמעטיק, היסטאָריע א. ז. וו.. אָבער אין יענע יאָהרען האָט זיך נאָך קיין ערנסטער אונטערריכט ניט געהאט אָנגעפאנגען. אין דער־זעלבער צייט האָט ער אונז דיקטירט יעדען טאָג א זייטעל היסטאָריע און אויף דעם דאָזיגען אופן האָבען מיר זיך גיך אויסגעלערענט צו שרייבען רוסיש גאַנץ קאָרעקט.

אונזער בעסטע צייט איז געווען די זונטאָגס, ווען די גאַנצע פאמיליע,

אויסער אונז קינדער, איז אוועק אויף א מיטאָג צו דער מאדאם גענעראלשע טימאָפעעף. אמאָל פלעגט אויך טרעפען אז אי מ. פּאָולין, אי נ. פ. סמירנאָף, האָבען געקראָגען די ערלויבנים אוועקצוגעהן פון הויז, און דאן זיינען מיר געבליבען אונטער דער אויפזיכט פון יוליאַנאַ. אויף שנעל אָבעסענדיג דעם מיטאָג פלעגען מיר אוועקלויפען אין גרויסען זאל, וואוהין די איננגערע הויז־מיידלעך זיינען באלד אָנגעקומען. עס האָט זיך אָנגעהויבען א גאַנג פון אלערליי שפּיעלען — אין בלענדענים, קאָרשון און הינדרעלעך א. ז. וו.; דאן, פּלוצלינג, פלעגט טיכאָן, דער הויז־מענש, זיך בעוויי‍זען מיט א פּידעל. עס פלעגען אוועקגעהן טענץ; ניט יענע אָבגעמאָסטענע, לאַנגווייליגע טענץ, אונטער דער אויפזיכט פון א פראַנצויזישען טאַנץ־מייסטער „אויף גומענע פיס", וואָס איז געווען א טייל פון אונזער ערציהונג, נאָר פרייע טענץ, וואָס זיינען ניט געווען קיין לעקציע, נאָר א פּאָר צעהנדליג פּאָרלעך האָבען זיך ארומגעדרעהט ווי זייער הארץ האָט געגלוסט; און דאָס איז אויך נור געווען ניט מעהר ווי א פּאָרבערייטונג צו דעם פיעל לעבעדיגערען און פיעל מעהר ווילדען קאָזאקען־טאַנץ. טיכאָן פלעגט דאן זיין פידעל איבערגעבען צו איינעם פון די עלטערע און פלעגט אָנהויבען בעווייזען מיט זיינע פיס אזעלכע קונצען, אז די טהירען וואָס האָבען געפיהרט אין זאל פלעגען באלד פול ווערען מיט די קוכערס און אפילו די קוטשערס, וועלכע זיינען געקומען זעהן דעם טאַנץ וואָס איז אזוי ליעב דער רוסישער הארץ.

ארום ניין א זייגער פלעגט מען שיקען די גרויסע קארעטע אָבצוברענגען די פאמיליע אהיים. טיכאָן, מיט דער בארשט אין האנד, פלעגט ארומקריכען איבער די דיעלען, און זיי מאכען גלאַנצען מיט דעם פריהערדיגען גלאַנץ, און אין הויז האָט ווידער געהערשט פאָלשטענדיגע אָרדנונג. אויף מאָרגען, אויב מען האָט אונז ביידען געשטעלט אונטער דעם שטרענגסטען קרייץ־פערהער, האָבען מיר קיין איין וואָרט ניט ארויסגעלאָזט וועגען דער נעכטיגער אונטערהאלטונג. מיר וואָלטען קיינמאָל ניט פערראַטהען וועמען־עס־איז פון אונזערע דיענער, און זיי וואָלטען אונז קיינמאָל ניט פערראַטהען. איין זונטאָג, זיך שפּיעלענדיג אין ברייטען קאָרידאָר, האָבען מיר זיך אָנגעשטויסען אָן א געשטעל אויף וועלכען עס האָט זיך געהאלטען א טהייערער לאָמפּ. דער לאָמפּ איז צובראָכען געוואָרען אויף פּיצלעך. גלייך זיינען אַלע דיענער זיך צונויפגעקומען אָבצוהאלטען א בעראַטהונג. קיינער האָט אונז ניט געמאכט קיין פּאָרווירפע; עס איז אָבער בעשלאָסען געוואָרען, אז מאָרגען גאַנץ פריה זאָל זיך טיכאָן אויף זיין אייגענער ריזיקע און געפאהר ארויס'גנב'ענען פון הויז און זיך אריבערכאַפּען צום שמיעדען־בריק, אָבצוקויפען אן אנדער לאָמפּ פון דעם אייגענעם פאסאָן.

דאָס האָט נעקאָסט פופצעהן רובעל — אַן אונגעהייערע סומע פאַר די דיענער; זיי האָבען עס דאָך געקויפט, און קיינער האָט אונז קיינמאָל ניט אויסגערעדט דערפאַר.

ווען איך דענק וועגען דעם איצטער, און די אַלע סצענעס לעבען ווייעדער אָב אין מיין זכרון, דערמאָן איך זיך אַז מיר האָבען קיינמאָל ניט געהערט קיין גראָבע רייד, בעת יענע שפּיעלערייען, און האָבען אין די טענץ קיינמאָל ניט געזעהן עפּעס עהנליכעס צו יענעם מין טאַנצען, וואָס מען פיהרט היינטיגע צייטען קינדער אין טהעאַטער צו בעוואונדערען. אין הויז פון די דיענערס, צווישען זיך, האָבען זיי זיכער געברויכט גראָבע אויסדריקע; אָבער מיר זיינען געווען קינדער — א י ה ר ע קינדער — און דאָס האָט אונז נעשיצט פון דעם דאָזיגען סאָרט זאַכען.

אין יענע צייטען האָט מען קינדער ניט צובאַלעוועט מיט אַ סך שפּיעלצייג, ווי מען טהוט עס היינט. מיר האָבען כמעט קיינע שפּיעלצייג געהאַט, און מיר זיינען דעריבער געווען געצוואונגען אַליין עפּעס צו ערפינדען. אויסער דעם האָבען מיר ביידע פריה ערוואָרבען אַ געשמאַק פאַר טהעאַטער. די ניעדעריגע קאַרניוואַל־טהעאַטערען, מיט די פאַרשטע־לונגען פון גנבות און געפעכטען, האָבען ניט געמאַכט אויף אונז קיין דויערהאַפטען איינדרוק: מיר אַליין האָבען זיך גענוג אָנגעשפּיעלט אין רויבער און סאָלדאַטען. אָבער דער גרויסער שטערען פון באַלעט, פאַני עלסלער, איז געקומען אין מאָסקווע, און מיר האָבען זי געזעהן. ווען דער פאָטער האָט גענומען אַ לאָזשע אין טהעאַטער, האָט ער זיך שטענדיג בעזאָרגט מיט איינע פון די בעסטע, און גוט בעצאָהלט פאַר דעם; דער־פאַר אָבער האָט ער געוואָלט ניט אַנדערש אַז אַלע מיטגליעדער פון דער פאַמיליע זאָלען פון דעם געניסען וויפיעל עס איז ווערטה געווען. ווי קליין איך בין דעמאָלט געווען, האָט פאַני עלסלער אויף מיר איבערגעלאָזט דעם איינדרוק פון אַ וועזען וואָס איז אַזוי פול פון גראַציע, אַזוי גרינג, און אַזוי אַרטיסטיש אין אַלע איהרע בעוועגונגען, אַז זייט דעמאָלט האָב איך מעהר ניט געקענט פיהלען די קלענסטע אינטערעסע אין אַ טאַנץ וואָס האָט מעהר געהערט צו דעם געביעט פון גימנאַסטיק, איידער צו דעם געביעט פון קונסט.

עס פערשטעהט זיך, אַז דעם באַלעט וואָס מיר האָבען געזעהן — גיטאַנאַ, די שפּאַנישע ציגיינערין — האָבען מיר געמוזט ווידערהאָלען אין דערהיים; ניט דאָס טאַנצען, נאָר דעם אינהאַלט. אַזוי ווי דער דורכ־גאַנג פון אונזער שלאָפצימער אין קלאַס־צימער האָט געהאַט אַ פאָרהאַנג אָנשטאָט אַ טהיר, האָבען מיר געהאַט אַ פאַרטיגע ביהנע. איינינע שטוה־לען אויסגעשטעלט אין אַ האַלבען קרייז פון פאָרענט פון פאָרהאַנג, מיט

א פּאַטעל פאַר מ. פּאָליין, איז געוואָרען דער זאַל און די קעניגליכע לאָזשע, און אַ פּובליקום האָט מען גאַנץ גרינג געקענט צונויפשטעלען פון דעם רוסישען לעהרער, יוליאַנאַ און אַ פּאָר מיידלעך פון די דיענער'ס צימערען.

צוויי סצענען פונ'ם באַלעט האָבען געדאַרפט פאַרגעשטעלט ווערען אויף וועלכען עס איז אופן: איינע וואו די ציגיינער ברענגען די קליינע גיטאַנאַ צו זיך אין לאַגער אויף אַ שטופּ־וועגעל, און די אַנדערע אין וועלכער גיטאַנאַ מאַכט איהר ערשטען אויפטריט אויף דער ביהנע, אַרונטערקומענדיג פון אַ באַרג און אַריבערגעהענדיג אַ בריק איבער אַ טייכעל אין וועלכען עס שפּיגעלט זיך אָב איהר געשטאַלט. ביי דיעזען פּונקט האָט דאָס פּובליקום אויסגעבראָכען אין שטורמדיגע אַפּלאָדיסמענטען, און די בעגריסונגען זיינען בעשיינפּערליך אַרויסגערופען געוואָרען — אַזוי, ווענינגסטענס, האָבען מיר נעדענקט — פון דער אָבשפּיגלונג אין טייכעל.

אונזער גיטאַנאַ האָבען מיר געפונען אין איינע פון די אינגסטע מיידלעך אין דעם צימער פון די דיענסטען. איהר שטאַרק אָבגעטראָגען בלויע קאַרטונען קליידעל האָט ניט געשטערט איהר פּערזאָניפיצירונג פון פאַני עלסלער. אַן איבערגעקעהרטער שטוהל, האָט גאַנץ גוט געדיענט פאַר אַ שטופּ־וועגעל. אָבער דער טייכעל! צוויי בענקלעך און אַנדרעי דעם שניידער'ס לאַנגע פּרעס־ברעט האָבען געמאַכט דעם בריק, און אַ שטיק בלויע קאַרטון האָט געמאַכט דעם טייכעל. אָבער דאָס געשטאַלט אין טייכעל איז ניט ערשינען אין פולער גרויס, וויפיעל מען האָט זיך ניט געמאַטערט מיט פּאָליין'ס קליינעם ראַזיר־שפּיגעל. נאָך עטליכע ניט־ערפאָלגרייכע אָנשטרענגונגען האָבען מיר עס געמוזט אויפגעבען, אָבער מיר האָבען אונטערגעקויפט יוליאַנאַ'ן, זי זאָל זיך פערהאַלטען אַזוי ווי זי וואָלט געזעהן דאָס געשטאַלט, און ביי דיעזער סצענע זאָל זי הויך אַפּלאָדירען, ביז לסוף האָבען מיר אָנגעהויבען גלויבען אַז אפשר קען זיך טאַקע עפּעס זעהן.

ראַסעין'ס „פהעדרע", אָדער ווענינגסטענס דער לעצטער אַקט פון דעם, איז אויך אָבגעגאַנגען גאַנץ נישקשהדיג; דאָס הייסט, סאַשאַ האָט שעהן דעקלאַמירט די מעלאָדישע פערזען און איך בין געזעסען פּאַלשטענ־דיג אונבעוועגליך און גלייכגילטיג דורך דער גאַנצער צייט פון דעם טראַגישען מאָנאָלאָג, וועלכער האָט מיר געזאָלט אָנזאָגען דעם טויט פון מיין זוהן, ביז צו דער שטעלע וואו, לויט נאָכ'ן בוך, האָב איך געדאַרפט אויסרופען, „אָ, דיעו!" (אָ, גאָט!)

אָבער וואָס מיר זאָלען ניט האָבען פאַרגעשטעלט, אַלע אונזערע פאַר־שטעלונגען האָבען זיך תמיד געענדיגט מיט'ן גיהנום. אַלע ליכט אויסער

איינע זיינען אויסגעלאָשען געוואָרען, און די דאָזיגע איינציגע האָט מען אוועקגעשטעלט הינטער א דורכזיכטיגען פאפיר נאָכצומאכען פלאמען, בעת איך מיט מיין ברודער, פערשטעקט ערגעץ אין א ווינקעל, האָבען געוואויעט אויף דעם מורא'דיגסטען אופן ווי די געפייניגטע. יוליאנא, וועלכע האָט ניט ליעב געהאט קיין אָנדייטונג וועגען דעם „ניט־גוטען" פאר'ן שלאָף, האָט אויסגעזעהן א דערשראָקענע. איך פרעג איצט זיך אליין, צי די דאָזיגע העכסט מגושם'דיגע פאָרשטעלונג פון גיהנום, מיט א ליכט און בויגען פאפיר, האָט ניט בייגעטראָגען צו בעפרייען אונזביידען יונגערהייט פון דער מורא פאר די אייביגע פלאמען. אונזער בעגריף וועגען דעם איז געווען צו רעאליסטיש ניט צו צוויי'פלען דעריין.

איך האָב נאָך געמוזט זיין גאָר אין גאנצען א קינד ווען איך האָב געזעהן די גרויסע מאָסקווער אקטיאָרען: שעפקין, סאדאָווסקי, און שומסקי, אין גאָגאָל'ס „רעוויזאָר" און נאָך א קאָמעדיע; דאָך, געדענק איך ניט נאָר די הויפט־סצענעס פון די צוויי טהעאטער־שטיקער, נאָר אפילו די פאָזעס און אויסדריקע פון די דאָזיגע גרויסע אקטיאָרען פון דער רעאליסטישער שולע, וועלכע איז איצט אזוי וואונדערבאר פערטראָטען פון דוזע. איך האָב זיי אזוי גוט געדענקט, אז ווען איך האָב דיזעלבע שטיקער געזעהן אויפגעפיהרט אין פעטערבורג פון דער פראנצויזישער דעקלאמאטאָרישער שולע, האָב איך קיין פערגעניגען ניט געפונען אין זייער שפּיעלען, פערגלייכענדיג זיי שטענדיג מיט שעפקין און סאדאָווסקי, וועלכע האָבען אויף אימער בעאיינפלוסט מיין געשמאק אין דער דראמא־טישער קונסט.

דאָס מאכט מיך דענקען, אז עלטערן, וועלכע ווילען ענטוויקלען אין זייערע קינדער אן עסטעטישען געשמאק, דארפען זיי אָפטמאָל נעהמען צוווירקליך גוט־געשפּיעלטע גוטע שטיקער, אָנשטאָט זיי צו שפּייזען מיט א סך אזוי גערופענע „קינדערשע פאנטאָמינעס".

V.

ווען מיר איז געגאנגען דער אכטער יאָהר, האָט דער נעקסטער שריט אין מיין קאריערע אָנגענומען אַן אונערוואַרטעטע ווענדונג. איך ווייס ניט נענוי ביי וואָס פאר א געלעגענהייט דאָס האָט פאַסירט, נאָר עס איז וואהרשיינליך געווען צו דעם פינף־און־צוואַנציגסטען יאהרעס־פעסט פון ניקאָליי דעם 1טען׳ס הערשאפט, ווען עס זיינען פאַרבערייט געוואָרען גרויסע פייערליכקייטען אין מאָסקווע. די קייזערליכע פאמיליע האָט געזאָלט קומען אין דער אַלטער הויפּטשטאָדט, און דער מאָסקווער אדעל האָט זיך געקליבען צו פייערען די דאָזיגע עראייננים מיט א קאָסטיום־באַל אין וועלכען קינדער האָבען געזאָלט נעהמען א וויכטיגען אנטייל. עס איז בעשלאָסען געוואָרען אז דער גאַנצער פערשיידענארטיגער געזעמעל פון נאציאָנאַליטעטען, פון וועלכע די בעפעלקערונג פון דער רוסישער אימפּעריע איז צוזאמענגעשטעלט, זאָל זיין פערטראָטען אויף דעם דאָזיגען באַל צו בעגריסען דעם מאָנארך. גרויסע הכנות זיינען געמאַכט געוואָרען אין אונזער הויז, אזוי גוט ווי אין די אַלע אנדערע הייזער פון אונזער נאכבארשאפט. אונזער שטיפמוטער האָט זיך געלאָזט מאכען א מערקווירדיגען קאָסטיום. אונזער פאָטער, אַלס מיליטער־מענש, האָט געדארפט ערשיינען, פערשטעהט זיך, אין זיין מונדיר; אָבער יענע קרובים אונזערע, וועלכע זיינען ניט נעווען אין מיליטער־דיענסט, זיינען געווען פערנומען מיט זייערע רוסישע, גריכישע, קאַווקאַזישע און מאָנגאָלישע קאָסטיומען, פונקט אזוי ווי די פרויען. ווען די מאָסקווער אדעללייט גיבען א באַל פאַר דער קייזערליכער פאמיליע, מוז עס זיין עטוואָס אויסערגעוועהנליכעס. מיין ברודער אַלעקסאנדער און מיך האָט מען בעטראַכט פאַר צו־יונג אנטייל צו נעהמען אין אזא וויכטיגער צערעמאָניע.

און דאָך, נאָך אַלעמען, האָב איך יא גענומען אַן אנטייל אין דעם. אונזער מוטער איז געווען אַן אינטימע פריינדין פון מאדאם נאזימאָף, די פרוי פון דעם גענעראַל, וועלכער איז געווען גובערנאַטאָר אין ווילנא, ווען מען האָט אָנגעהויבען צו רעדען וועגען דער בעפרייאונג פון די לייבאייגנע. מאדאם נאזימאָף, וועלכע איז געווען א זעלטען־שעהנע פרוי, האָט געדארפט ערשיינען אויף׳ן באַל מיט איהר קינד, וואָס איז געווען ארום צעהן יאָהר אַלט, אָנגעטהאָן אין עפּעס א וואונדערליכען קאָסטיום פון א פערזישער פרינצעסין, און דער זוהן אין אַן עהנליכען קאָסטיום פון א פערזישען פרינץ, אויסנעהמליך רייך, מיט א גארטעל בעדעקט מיט

דימענטען. גראַד דעמאָלט אָבער איז דער אינגעל קראַנק געוואָרען, און מאַדאַם נאַזימאָף האָט געדענקט אַז איינער פון איהר בעסטער פריינדינ'ס קינדער וואָלט געווען אַ גוטער שטעל־פערטרעטער פאַר איהר אייגען קינד. מען האָט מיך און אַלעקסאַנדער'ן געבראַכט צו איהר אין הויז אָנצופּאַסען דעם קאָסטיום. ס'האָט זיך ארויסגעשטעלט אַז דער קאָסטיום איז געווען צו קורץ פאַר אַלעקסאַנדער'ן, וועלכער איז געווען אַ סך העכער פאַר מיר, אָבער מיר האָט ער געפּאַסט אַקוראַט, און עס איז דעריבער בעשלאָסען געוואָרען אַז איך זאָל פאָרשטעלען דעם פּערזישען פּרינץ.

דער אונגעהייער גרויסער זאַל אין דעם הויז פון דעם מאָסקווער אַדעל איז געווען געפּאַקט מיט געסט. יעדער פון די קינדער האָט געקראָגען אַ פאָהן וועלכע האָט געטראָגען אויפ'ן שפּיץ דעם וואַפּען־הערב פון איינער פון די זעכציג פּראָווינצען פון דער רוסישער אימפּעריע. איך האָב געהאַט אַן אָדלער וואָס האָט געשוועבט איבער אַ בלויען ים, וועלכער האָט פאָר־געשטעלט, ווי איך האָב שפּעטער ערפאַהרען, דעם וואַפּען־הערב פון דער אַסטראַכאַנער גובערניע, ביים קאַספּישען מעער. מען האָט אונז אויסגע־שטעלט אין דער הינטער־זייט פון גרויסען זאַל, און מיר האָבען לאַנגזאַם מאַרשירט אין אַ דאָפּעלטער רייהע צו דער אויפגעהויבענער פּלאַטפאָרמע, אויף וועלכער דער קייזער און זיין פאַמיליע זיינען געשטאַנען. צוקומענדיג צו דער פּלאַטפאָרמע זיינען מיר זיך פונאַנדער אויף רעכטס און אויף לינקס, און אַזוי זיינען מיר געשטאַנען אויסגעשטעלט אין איין רייהע פאַר דער פּלאַטפאָרמע. לויט אַ געגעבענעם סיגנאַל האָבען זיך אַלע פאָהנען ארונטערגעלאָזט פאַר'ן קייזער. די פערגעטערונג פון דער אויטאָקראַטיע איז געמאַכט געוואָרען העכסט איינדרוקספול: ניקאָליי איז געווען ענט־ציקט. אַלע גובערניעס פון דער אימפּעריע האָבען אָבגעגעבען כבוד דעם אַלערהעכסטען הערשער. דאַן האָבען מיר קינדער זיך צוריקגעצויגען אין הינטערסטען טייל פון זאַל.

אָבער דאָ איז פאָרגעקומען אַ קליינער טומעל. קאַמערהעררען אין זייערע גאָלד־געשטיקטע מונדירען האָבען גענומען ארומלויפען, און מען האָט מיך ארויסגענומען פון די רייהען; מיין פעטער, פּרינץ גאַגאַרין, פערקליידט אַלס אַ טונגוז (איך בין געווען איבערראַשט מיט בעוואונדע־רונג פון זיין שעהנעם לעדערנעם מאַנטעל, זיין בויגען, און זיין קיווער פול מיט פיילען), האָט מיך אויפגעהויבען אין זיינע אָרעמס, און האָט מיך אַוועקגעשטעלט אויף דער קייזערליכער פּלאַטפאָרמע.

צי דערפאַר ווייל איך בין געווען דער קלענסטער אין דער גאַנצער רייהע אינגלעך, אָדער ווייל מיין רונד פּנים'ל, איינגעראַמט אין קרייזלעך, האָט אויסגעזעהן מאָדנע קאָמיש אונטער דער הויכער אַסטראַכאַן־

פוטערנע היטעל וואָס איך האָב געטראָגען, ווייס איך ניט. אָבער ניקאָליי האָט מיך געוואָלט האָבען אויף דער פּלאַטפאָרמע; און איך בין דאָרט געשטאַנען צווישען גענעראַלען און דאַמען, וועלכע האָבען אויף מיר אָראָב־געקוקט מיט נייגיריגקייט. שפּעטער האָט מען מיך דערצעהלט, אַז ניקאָליי דער 1טער, וועלכער האָט שטענדיג ליעב געהאַט קאַזאַרמען־וויצען, האָט מיך אָנגענומען פאַר'ן אָרעם און, צופיהרענדיג צו מאַריא אַלעקסאַנד־ראָוונא (די פרוי פון דעם קרוין־פּרינץ), וועלכע האָט זיך געריכט אויף איהר דריטעם קינד, האָט ער געזאָגט אויף זיין מיליטערישען שטייגער, „אָט אַזאַ איינגעל מוזטו מיר האָבען" — אַ וויץ פון וועלכען זי איז שטאַרק רויט געוואָרען. יעדענפאַלס געדענק איך גוט, ווי ניקאָליי האָט מיך געפרעגט צי איך וויל צוקערקעס; איך האָב איהם געענטפערט, אַז איך וואָלט געוואָלט האָבען די קליינינקע קיכעלעך וועלכע מען האָט סערווירט מיט טהעע (אין דערהיים האָט מען אונז קיינמאָל ניט איבערגעקאָרמעט), און ער האָט צוגערופען אַ קעלנער און האָט אויסגעליידיגט אַ פולען טאַץ אין מיין הויכען הוט אריין. „איך וועל זיי אָוועקטראָגען פאַר סאַשאַ'ן", האָב איך צו איהם געזאָגט.

ניקאָליי'ס סאָלדאַטשקער ברודער, מיכאיל, וועלכער האָט גע'שם'ט פאַר אַ וויצלינג, האָט דאָך בעוויזען מיך צו מאַכען וויינען. „ביזטו אַ גוטער איינגעל", האָט ער געזאָגט, „בעגעהט מען זיך מיט דיר אַזוי", און ער האָט אַ פאָהר געטהאָן מיט זיין גרויסער האַנד איבער מיין פּנים אַרונטער; „ביזטו אָבער אַ שלעכטער, טהוט מען אַט אַזוי", און ער האָט אַ פאָהר געטהאָן מיט דער האַנד אַרויף, פערדרייסענדיג מיין נעזעל, וועלכער האָט שוין אַזוי אויך געהאַט די טבע צו וואַקסען אין דער דאָזיגער ריכטונג. טרערען, וועלכע איך האָב זיך אומזיסט פּרובירט איינצוהאַלטען, האָבען זיך בעוויזען אין מיינע אויגען. די דאַמען האָבען זיך אויפ'ן שטעל פאַר מיר אָנגענומען, און די גוטהערציגע מאַריא אַלעקסאַנדראָוונא האָט מיך גענומען אונטער איהר שוץ. זי האָט מיך אוועקגעזעצט נעבען זיך, אין אַ הויכען סאַמעטענעם שטוהל בעגולט פון הינטען, און ווי אונזערע האָבען מיר דערנאָך דערצעהלט, האָב איך אין אַ ווײַלע אַרום אוועקגעלעגט מיין קאָפּ ביי איהר אויפ'ן שויס און בין איינגעשלאָפען. פאַר דער גאַנצער צייט וואָס דער באַל האָט אָנגעהאַלטען, האָט זי זיך ניט אויפגעהויבען פון שטוהל.

איך געדענק אויך, אַז בעת מיר האָבען געוואַרט אויף אונזער קאַרעטע, האָבען מיך אונזערע קרובים געגלעט און געקושט, זאָגענדיג „פּעטיא, מען האָט דיך געמאַכט פאַר אַ פּאַזש"; איך האָב אָבער געענטפערט, „איך בין ניט קיין פּאַזש; איך וויל געהן אַהיים", און איך בין געוועזן שטאַרק

בעזאָרגט וועגען מיין הוט וואו עס זיינען געוועזן די שעהנינקע קליינינקע קיכעלעך, וועלכע איך האָב געטראָגען פאַר סאַשאַ'ן.

איך ווייס ניט צי סאַשאַ'ן איז אָנגעקומען אַ סך פון די דאָזיגע קיכעלעך, איך עראינער מיך אָבער ווי שטארק ער האָט מיך ארומגענומען ווען ער האָט זיך דערוואוסט ווי בעזאָרגט איך בין געוועזן וועגען דעם הוט.

זיין פערשריבען אַלס אַ קאַנדידאַט פאַר'ן פּאַזשען־קאָרפּוס איז דעמאָלט געוועזן אַ גרויסע עהרע, וועלכע ניקאָליי האָט זעלטען צוגעטיילט דעם מאָסקווער אדעל. מיין פאָטער איז געוועזן מלא שמחה, און האָט שוין געטרוימט וועגען אַ ברילִיאַנטענער הויף־קאַריערע פאַר זיין זוהן. אונזער שטיפמוטער, יעדעס מאָל ווען זי האָט דערצעהלט די געשיכטע, האָט זי קיינמאָל ניט פערגעסען צוצולעגען, „דאָס איז אַלץ דערפאַר וואָס איך האָב איהם געגעבען מיין ברכה איידער ער איז געגאַנגען צום באַל“.

אויך מאַדאַם נאַזימאָף איז געוועזן פול פרייד, און האָט ניט אַנדערש געוואָלט אַז אויף איהר פּאָרטרעט אין דעם קאָסטיום אין וועלכען זי האָט אַזוי שעהן אויסגעזעהן, זאָל איך שטעהן ביי איהר זייט.

מיין ברודער אַלעקסאַנדער'ס שיקזאַל איז אויך בעשטימט געוואָרען דעם נעקסטען יאָהר. דער יובילעאום פון דעם איזמאַילאָווסקי'ן פּאָלק, צו וועלכען מיין פאָטער האָט געהערט אין זיין יוגענד, איז געפייערט געוואָרען ארום דערזעלבער צייט אין פּעטערבורג. איין נאַכט, ווען דאָס גאַנצע הויז איז געוועזן פערזונקען אין טיעפען שלאָף, האָט זיך אָבגעשטעלט אַ קארעטע געשפּאַנט מיט דריי פערד, און קלינגענדיג מיט גלעקלעך, נעבען אונזער טויער. אַ מאַן איז פון איהר ארויסגעשפּרונגען, הויך אויסשרייענדיג, „עפענט, אַ בעפעהל פון זיין מאַיעסטעט דעם קייזער!“

מען קען זיך לייכט פּאָרשטעלען דעם שרעק וואָס דער דאָזיגער ביי־נאַכטיגער בעזוך האָט פערשפּרייט איבער'ן הויז. מיין פאָטער, ציטערענדיג ווי אַ בלאַט, איז ארונטער אין זיין קאַבינעט. „קריעגס־געריכט און דעגראַ־דירונג“, זיינען געווען ווערטער וועלכע האָבען דעמאָלט געקלונגען אין די אויערן פון יעדען מיליטער־מענש. ס'איז געוועזן אַ שרעקליכע עפּאָכע. אָבער דאָס מאָל האָט ניקאָליי פּשוט געוואָלט האָבען די נעמען פון די זיהן פון אַלע אָפיצירען וואָס האָבען געהערט צום רעגימענט, כדי צו שיקען אין מיליטער־שולען די וואָס זיינען נאָך דאָרטען ניט געוועזן פערשריבען. אַ ספּעציעלער שליח איז צוליעב דעם דאָזיגען צוועק ארויסגעשיקט געוואָרען פון פּעטערבורג אין מאָסקווע, און ער האָט עס בעזוכט בייטאָג און ביינאַכט די הייזער פון די געוועזענע איזמאַילאָווסקע אָפיצירען.

מיט אַ ציטערדיגער האַנד האָט מיין פאָטער אָנגעשריבען אַז זיין

עלטסטער זוהן, ניקאָליי, איז שוין אין דעם ערשטען קאַדעטען קאָרפּוס אין מאָסקווע; אַז זיין אינגסטער זוהן, פּעטער, איז אַ קאַנדידאַט פאַר'ן פּאַזשען קאָרפּוס; און אַז געבליבען איז בלויז זיין צווייטער זוהן, אַלעקסאַנדער, וועלכער איז נאָך ניט אריינגעטרעטען אין דער מיליטערי־שער שולע. אין עטליכע וואָכען ארום איז אָנגעקומען אַ פּאַפּיר וואָס האָט בעקאַנט געמאַכט דעם פּאָטער דעם „מאָנאַרך'ס גנאַדע". אַלעקסאַנדער האָט געקראָגען דעם בעפעהל אריינצוטרעטען אין אַ קאַדעטען קאָרפּוס אין אָריאָל, אַ קליינע פּראָווינץ שטאָדט. עס האָט געקאָסט דעם פּאָטער אַ רעכט ביסעל מיה און געלד צו פּועל'ן אַז אַלעקסאַנדער זאָל דיענען אין אַ קאַדעטען קאָרפּוס אין מאָסקווע. מען האָט גע'פּועל'ט די דאָזיגע נייע „גנאַדע" נור צוליעב דעם פּאַקט וואָס דער עלטערער ברודער איז געווען אין יענעם קאָרפּוס.

און אָט אזוי, צו פערדאַנקען דעם ווילען פון ניקאָליי דעם 1טען, האָבען מיר ביידע געמוזט קריגען אַ מיליטערישע ערציהונג, כאָטש איידער מיר זיינען מיט עטליכע יאָהר עלטער געוואָרען, האָבען מיר איינפאַך געהאַסט די מיליטערישע קאַריערע פאַר איהר אונזיניגקייט. אָבער ניקאָליי דער 1טער האָט שטאַרק אויפגעפּאַסט אַז קיינער פון די זיהן פון דעם אדעל זאָלען זיך ניט אָבגעבען מיט קיין אַנדער פּראָפעסיאָן אויסער דער מילי־טערישער, סיידען זיי זיינען געווען שוואַך אין געזונד; און אזוי האָבען מיר אַלע דריי געמוזט זיין אָפיצירען, צו דער גרויסער צופריעדענהייט פון מיין פּאָטער.

VI.

אין יענער צייט פלעגט מען מעסטען רייכקייט לויט דער צאָהל „זעעלען" וואָס אַ לאַנד־איינגענטימער האָט פערמאָגט. אזוי פיעל „זעעלען" האָט געהייסען אזוי פיעל מענליכע לייבאייגענע: פרויען זיינען ניט אריין אין חשבון. מיין פּאָטער, וועלכער האָט פערמאָגט געגנויע צוועלף הונדערט זעעלען, אין דריי פערשיידענע פּראָווינצען, און אחוץ דאָס לאַנד וואָס די פּויערים האָבען געהאַלטען, האָט ער נאָך געהאַט גרויסע שטרעקען לאַנד וואָס די דאָזיגע פּויערים האָבען פאַר איהם בעאַרבייט, איז פערערכענט געוואָרען פאַר אַ רייכען מאַן. ער האָט געלעבט ברייטליך ווי זיין רעפּו־טאַציע האָט געפאָדערט, דאָס האָט געמיינט אַז אָפען הויז פאַר וויפיעל געסט עס זאָלען ניט קומען און אַ זעהר גרויסעווירטשאַפט.

מיר זיינען געווען אַ פאַמיליע פון אַכט, אַמאָל פון צעהן אָדער צוועלף; אָבער מען האָט ניט געדענקט אַז פופציג דיענער אין מאָסקווע, און נאָך אַ

העלפּט אזוי פיעל אויפ'ן לאנד, איז געווען צו־פיעל. פּיער קוטשערס אויפ־צופּאַסען אויף א טוץ פערד, דריי קוכערס פאר די בעלי־בתים און נאָך צוויי פאר די דיענער, א טוץ מענשען אונז צו בעדיענען ביים מיטאָג (א מאַן, מיט א טעלער אין האנד, שטעהענדיג הינטער יעדער פּערזאָן וואָס איז געזעסען ביים טיש) און מיידלעך אָהן א צאָהל אין צימער פון די דיענסטמיידלעך — ווי אזוי האָט מען געקענט אויסקומען מיט ווייניגער?

אחוץ דעם, האָט יעדער לאנד־אייגענטימער געהאט די אמביציע, אז אלץ וואָס איז נויטיג פאר זייןווירטשאפט זאָל געמאכט ווערען אין דער־היים פון זיינע אייגענע מענשען.

„ווי שעהן אייער קלאוויר איז שטענדיג געטאָנט! איז הערר שימעל אייער קלאוויר־שטימער?“ — האָט א גאַסט אמאָל געקענט מאכען א בעמערקונג.

צו זיין אימשטאנד צו ענטפערען, „איך האָב מיין אייגענעם קלאוויר־שטימער“, איז דעמאָלט געווען די ריכטיגע זאַך.

„וואָס פאר פּראַכטפאָלע פּאַשטעטען!“ פלעגען די געסט אויסשרייען, ווען א קונציג שטיקעל ארבייט, צוזאַמענגעשטעלט פון געפרוירען שמאַנט און צוקער־געבעק, האָט זיך בעוויזען צום סוף פון מאָלצייט. „זייט זיך מודה, פּרינץ, אז דאָס קומט פון טרעמלע“ (דער מאָדישער פּאַשטעטען־בעקער).

„דאָס האָט געמאכט מיין אייגענער צוקערניק, א תלמיד פון טרעמלע, וועמען איך האָב ערלויבט צו ווייזען וואָס ער קען“, איז געווען אַן ענטפער וואָס האָט ארויסגערופען אלגעמיינע בעוואונדערונג.

צו האָבען שטיקערייען, געשפּאַנען, מעבעל — טהאַטזעכליך, אלצדינג — געמאכט פון אייגענע מענשען, איז געווען דער אידעאַל פון דעם רייכען און געאכטעטען לאנד־אייגענטימער. אזוי גיך ווי קינדער פון די דיענער האָבען דערגרייכט דעם עלטער פון צעהן יאָהר, האָט מען זיי אוועקגעשיקט אלס לעהרלינגס אין די מאָדישע ווערקשטאַטען, וואו זיי זיינען געווען געצוואונגען צו פערברענגען פינף אָדער זיעבען יאָהר הויפּטזעכליך אין טהאָן די הויז־ארבייט, קריגען געשלאָגען אָהן א שיעור, און ארומלויפען איבער'ן שטאָדט פאר אלערליי שליחות'ן. איך מוז אָבער מודה זיין, אז ווייניגע פון זיי זיינען געוואָרען מייסטערס פון זייער פאַך. די שניידער און שוסטער האָבען זיך נור אויסגעלערענט צו נעהען קליידער אָדער שיך פאר די דיענער, און ווען מען האָט געדאַרפט א ריכטיג גוטען פּאַשטעט צו א מיטאָג, האָט מען עס טאַקע בעשטעלט ביי טרעמלע, ווערהענד אונזער אייגענער צוקערניק האָט געפּייקעלט אין דער מוזיק־קאַפּעליע.

די דאָזיגע קאַפּעליע איז געווען נאָך איינע פון מיין פּאָטער'ס

אמביציעס, און כמעט יעדער איינער פון זיינע דיענער, אלס צוגאָב צו די אנדערע אומנות'ן, איז געווען אַ באַס־פּיאַל אָדער אַ טרומייטער אין דער קאַפּעליע. מאַקאר, דער קלאַוויר־שטימער, זאָנסט אונטער־קעלנער, איז אויך געווען אַ פּלייטיסט; אַנדרעי, דער שניידער, האָט געשפּיעלט דעם פראַנצויזישען האָרן; דער צוקערניק איז תחילת אָנגעשטעלט געוואָרען אלס פּייקלער, ער האָט אָבער אַזוי מיסברויכט דעם אינסטרומענט און אלעמען טויב געמאַכט מיט זיינע קלעפּ אויפ'ן פּויק, אַז מען האָט געקויפט פאַר איהם אַ גרויסען טראָמייט, מיט דער האָפנונג אַז זיינע לונגען וועלען ניט זיין אַזוי שטאַרק צו מאַכען אַזאַ טומעל ווי זיינע הענד; אָבער ווען מען האָט די דאָזיגע האָפנונג אויך געמוזט אויפגעבען, האָט מען איהם גאָר אָבגעגעבען פאַר אַ סאָלדאַט. דער „געשטופּעלטער טיכאָן“, האָט צו זיינע פיעלע עובדות אין דער ווירטשאַפט אלס לאָמפּען־פּוצער, דיעלען־פּאָלירער און לאָקיי, זיך אויך ניצליך געמאַכט אין דער קאַפּעליע — היינט אלס אַ טרובאַטש, מאָרגען אלס אַ באַסאָן, און ביי געלעגענהייט אלס צווייטע פידעל.

די צוויי ערשטע פידלער זיינען געווען די איינציגע אויסנאַהמע פון דער רעגעל: זיי זיינען געווען „פידלער“ און ווייטער גאָרנישט. מיין פאָטער האָט זיי געקויפט, מיט זייערע גרויסע פאַמיליעס, פאַר אַ היבשע סומע געלד, פון זיין שוועסטער (ער האָט קיינמאָל ניט געקויפט קיין שקלאַפען פון פרעמדע און האָט זיי אויך קיינמאָל ניט פערקויפט צו פרעמדע). אין די אָבענדען ווען ער איז ניט געגאַנגען אין קלוב, אָדער ווען עס איז געווען אַ מיטאָג־ אָדער אָבענד־געזעלשאַפט אין אונזער הויז, האָט ער צוזאַמענגע־רופען די קאַפּעליע פון צוועלף ביז פופצעהן מאַן. זיי האָבען זעהר שעהן געשפּיעלט, און עס איז געווען אַ גרויסע נאָכפראַגע אויף זיי פאַר די טאַנץ־אונטערהאַלטונגען אין דער נאָכבאַרשאַפט; דערהויפּט ווען מיר זיינען געווען אויפ'ן לאַנד. פאַר מיין פאָטער איז, פערשטעהט זיך, דאָס געווען אַ שטענדיגער קוואַל פון פערגעניגען, דען מען האָט ביי איהם געמוזט בעטען ערלויבנים צו קריגען די הילף פון זיין קאַפּעליע.

ווירקליך, קיין זאַך האָט איהם ניט פערשאַפט אַזוי פיעל פערגעניגען ווי דאָס בעטען ביי איהם הילף פאַר אַזוינע זאַכען אָדער פאַר אַנדערע, ווי צוםביישפּיעל, צו קריגען פרייע בילדונג פאַר אַ אינגעל, אָדער ארויסצו־ראַטעווען אימיצען פון אַ שטראָף, צו וועלכער דאָס געריכט האָט איהם פער'משפּט. אָבוואויל ער פלעגט אָפּט ארייַנפאַלען אין אַ שטאַרקען אויס־ברוך פון צאָרן, האָט ער דאָך אָהן צווייפעל געהאַט אַ נאַטירליכען אינס־טינקט פאַר מילדקייט, און ווען מען האָט זיך צו איהם געווענדעט נאָך שוץ, פלעגט ער שרייבען צעהנדליגע בריף אין אלע מעגליכע ריכטונגען, צו

אַלערליי הויך־געשטעלטע פּערזאָנען, כדי אַ טובה צו טהאָן דעם וואָס ער האָט מקרב געווען. אין אַזעלכע צייטען, פלעגט זיין קאָרעספּאָנדענץ, וועלכע איז שטענדיג געווען אַ שווערע, נאָך שווערער ווערען מיט אַ האַלבען טוץ ספּעציעלע בריעף, געשריבען אין אַ העכסט אָריגינעלען, האַלב־אָפיציעלען און האַלב־הומאָריסטישען סטיל; יעדער פון זיי פּערזיעגעלט, פערשטעמפּעלט זיך, מיט זיין וואַפּען־הערב, אין אַ גרויסען פּיערקאַנטיגען קאָנווערט, וועלכער האָט געקלאַפּערט ווי אַ קינדער־קלאַפּער צוליעב דער היבש ביסעל זאַמד וואָס האָט זיך אין איהם געפונען — פון קיין קלעקפּאַפּיר האָט מען נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט. וואָס שווערער עס איז געווען דער פאַל, אַלץ מעהר ענערגיע האָט ער ארויסגעוויזען, ביז ער איז געווען זיכער מיט דער טובה וואָס ער האָט פערלאַנגט פאַר זיין בעשיצטען, וועמען ער האָט אין מעהרערע פעלע גאַר אין די אויגען ניט געזעהן.

מיין פאָטער האָט ליעב געהאַט צו האָבען אַ סך געסט אין זיין הויז. אונזער מיטאָג־שטונדע איז געווען פיער אַ זייגער, און אום זיעבען האָט זיך די פאַמיליע פערזאַמעלט ארום דעם סאַמאָוואַר צו טרינקען טהעע. יעדערער וואָס האָט געהערט צו אונזער קרייז האָט געקענט אריינקומען צו דיעזער שטונדע, און זינט מיין שוועסטער העלענע האָט ווידער געוואוינט מיט אונז, איז ניט געווען קיין מאַנגעל אין געסט, יונגע און אַלטע, וואָס האָבען זיך בענוצט מיט דער פּריווילעגיע. ווען די פענסטער צום גאַס האָבען געוויזען אַ העלע ליכטיגקייט אינוועניג, האָבען אַלע מענשען געוואוסט אַז די פאַמיליע איז אין דערהיים, און אַז פריינד וועלען זיין ווילקאָמען.

כמעט יעדע נאַכט האָבען מיר געהאַט געסט. די גרינע טישען אין זאַל האָט מען געעפענט פאַר די קאָרטען־שפּיעלער, ווערהענד די דאַמען און דאָס יונגוואַרג זיינען פערבליבען אין גאַסט־צימער אָדער ארום העלענא'ס פּיאַנאָ. ווען די דאַמען זיינען שוין געווען אוועק, איז דער קאָרטען־שפּיעל נאָך אָנגעגאַנגען אָפּטמאָל ביז שפּעט פאַרטאָג, און גאַנץ היבשע סומען געלד האָבען געביטען הענד אונטער דער צייט. דער פאָטער האָט שטענדיג פערלאָרען. אָבער אין דערהיים איז דאָס נאָך קיין סכנה ניט געווען, די הויפּט־געפאַהר איז געווען אין ענגלישען קלוב, וואו די איינשטעלען זיינען געווען אַ סך העכער ווי אין אַ פּריוואַט־הויז, און איבערהויפּט ווען עס איז איהם אויסגעקומען זיך אַנצושליסען אַ געזעלשאַפט פון „זעהר בכבוד'ע" אַדעלליים, אין איינע פון די אריסטאָקראַטישע הייזער פון דעם אַלטען שטאַלמייסטער'ס־קוואַרטאַל, וואו דער קאָרטען־שפּיעל האָט אָנגעהאַלטען די גאַנצע נאַכט. ביי אַזאַ געלעגענהייט איז שוין געווען זיכער אַז ער וועט פערלירען שווער.

טאַנץ־פּאַרטיעס זיינען ניט געווען קיין זעלטענהייט, שוין ניט צו רעדען פון אַ פּאָר בעלער יעדען ווינטער וועלכע מען האָט געמוזט געבען. דעם פאָטער'ס שטייגער אין אַזעלכע פעלע איז געווען איינצואָרדנען אַלץ אויפ'ן גרויסען אופן, וויפיעל עס זאָל ניט קאָסטען. אין דערזעלבער צייט אָבער איז אין אונזער הויז אין טעגליכען לעבען אָנגעגאַנגען אַזאַ מין קאַרגשאַפט, אַז ווען איך זאָל עס דערצעהלען, וואָלט מען מיך זיכער בעשולדיגט אין איבערטרייבען. מען דערצעהלט וועגען אַ פאַמיליע וואָס האָט געהאַט פּרעטענזיעס אויפ'ן פראַנצויזישען טראָהן, און איז געווען בעריהמט פאַר איהרע אמת־קעניגליכע יאַגד־פּאַרטיעס, אַז אין זייער הויז־לעבען האָבען זיי געפיהרט אַ געצויעם חשבון אפילו פון די חלב'נע ליכט. דערזעלבער מין גייציגע עקאָנאָמיע אין אַלץ האָט געהערשט אין אונזער הויז, און אויף אונז קינדער האָט עס געהאַט אַזאַ ווירקונג, אַז ווען מיר זיינען אויפגעוואַקסען האָבען מיר אמת געהאַסט יעדען שפּאָרען און חשבונ'ען. אין דעם אַלטען שטאַלמייסטערס'־קוואַרטאַל אָבער האָט אַזאַ פאָרמע פון לעבען גראַד דערהויבען מיין פאָטער אין אַלעמענס אויגען. „דער אַלטער פּרינץ" פלעגט מען זאָגען, „איז הפנים שטייף אויפ'ן גראָשען אין דערהיים; אָבער ער ווייס ווי אַ אדעלמאַן בעדאַרף צו לעבען".

אין אונזערע שטילע און ריינע געסלעך האָט מען פּונקט אַזאַ אַרט לעבען אַם מייסטען רעספּעקטירט. איינער פון אונזערע שכנים, גענעראַל ד—, האָט געפיהרט זיין הויז גאָר אויף אַ גרויסאַרטיגען שטייגער; און דאָך זיינען יעדען פריהמאָרגען פאָרגעקומען די קאָמישסטע סצענעס צווישען איהם און זיין קוכער. נאָכ'ן פריהשטיק פלעגט דער אַלטער גענע־ראַל, רויכערענדיג זיין פּיפּקע, אַליין בעשטעלען דעם מיטאָג.

„נו, מיין יונג", פלעגט ער זאָגען צום קוכער, וועלכער פלעגט אַריינ־קומען אין אַ שנעע־ווייסען אָנצוג, „היינט וועלען מיר ניט האָבען פיעל פרעמדע מענשען: נאָר אַ פּאָר געסט. דו וועסט אונז מאַכען אַ זופּ, דו ווייסט דאָך, מיט אביסעל פריהלינג־גאַשערייען — גרינע אַרבעס, פראַנ־צויזישע בעבלעך, און אַזוי ווייטער. דו האָסט דאָס אונז נאָך ניט געגעבען, און די מאַדאַם, דו ווייסט דאָך, האָט ליעב אַ גוטען פראַנצויזישען פריהלינג־זופּ".

„יא, מיין הער."

„דאַן, קענסטו מאַכען וואָס דיר געפעלט פאַר אַ פאָרשפּייז."

„יא, מיין הערר."

„פערשטעהט זיך, שפּאַרגעל איז נאָך ניט אין סעזאָן, אָבער איך האָב געזעהן אַזעלכע שעהנע בינטלעך אין די קראָמען."

„יא, מיין הערר; פיער רובעל אַ בינטעל."

„גאַנץ ריכטיג! אָבער, דיינע געבראָטענע היהנער און אינדיקעס האָבען זיך אונז שוין צוגעגעסען; דו האָסט געדאַרפט קריגען עפּעס פאַר אַן איבערבייט.“

„פּיליכט יאגד־פליישׁ, מיין הערר?“

„יא, יא, עפּעס וואָס פאַר אַן איבערבייט.“

און ווען זיי האָבען שוין איינגעשטימט אויף די זעקס געריכטען פון מיטאָג, פלעגט דער אַלטער גענעראַל פרעגען, „נו, איז וויפיעל זאָל איך דיר געבען פאר׳ן טאָג הוצאות? דריי רובעל וועט זיין גענוג, וואָס?“

„צעהן רובעל, מיין הערר.“

„עט, נאַרישקייט, מיין יונג! דאָ האָסטו דריי רובעל; איך פערזיכער דיר אז עס איז גאַנץ גענוג.“

„פיער רובעל פאר שפּאַרגעל, צוויי און א פערטעל פאר גרינצייג.“

„אָבער, מיין ליעבער יונג, הער נאָר אויס, זיי דאָך פערנינפטיג. איך וועל געהן אַזוי הויך ווי דריי פינף־און־זיעבעציג, און דו מוזט זיין עקאָנאָמיש.“

און דאָס דינגען זיך פלעגט אָנהאַלטען פאר א האַלבע שעה, ביזביידע פלעגען זיך אויסגלייכען אויף זיעבען רובעל מיט א פערטעל, מיט דעם בעדינגג אז דער מאָרגענדיגער מיטאָג וועט ניט קאָסטען מעהר ווי אָנדערט־האַלב רובעל. גלייך דערויף, צופריעדען וואָס ער האָט געכאַפּט אַזאַ מציאה, פלעגט דער גענעראַל זיך אריינזעצען אין זיין שליטען, ארומפאָה־רען די מאָדע־קראָמען, און זיך אומקעהרען מלא שמחה, ברענגענדיג פאר זיין פרוי א פלעשעל אויסגעצייכענטען פערפיום, פאר וועלכען ער האָט בעצאָהלט א קנאקעדיגען פרייז, און אָנזאָגען זיין בת־יחידה, אז נאָכ־מיטאָג וועט מען איהר ברענגען אָנצופּאַכען א נייעם סאמעטענעם מאַנטעל — „עטוואָס גאַנץ איינפאַכעס“, און זעהר א טהייערען.

אַלע אונזערע קרובים, וועלכע מיר האָבען געהאַט א סך פון פּאָטער׳ס צד, האָבען געלעבט פּונקט אויף דעם זעלבען אופן. אויב עס האָט זיך ווען־עס־איז בעוויזען צווישען זיי א נייער גייסט, האָט ער געוועהנליך אָנגע־נומען די פאָרמע פון עפּעס א רעליגיעזער ליידענשאַפט. אַזוי האָט זיך א פּרינץ גאַגארין אָנגעשלאָסען דעם יעזואיטען אָרדען, ווייעדער צו דער שאַנדע פון „גאַנץ מאָסקווע“; אַן אַנדער יונגער פּרינץ איז אַריין אין א מאָנאַסטיר, וועהרענד עטליכע דאַמען זיינען געוואָרען שטאַרקע רעליגיעזע פאַנאַטיקער.

עס איז געווען איין איינציגע אויסנאַהמע. איינער פון אונזערע נעהנטסטע קרובים, פּרינץ — לאָמיך איהם רופען מירסקי — האָט פער־

בראַכט זיין יוגענד אין פּעטערבורג אַלס אַן אָפיציר פון דער גוואַרדיע. ער האָט ניט געהאַט קיין אינטערעסע צו האַלטען זיינע אייגענע שניידערס און סטאָלערס, ווייל זיין הויז איז געווען אויסמעבלירט אויף אַ גרויסאַרטיגען מאָדערנעם אופן, און די קליידער וואָס ער האָט געטראָגען זיינען אַלע געמאַכט געוואָרען אין די בעסטע פּעטערבורגער קראָמען. צו קאָרטען־שפּיעל האָט ער קיין נייגונג ניט געהאַט — ער האָט נאָר געשפּיעלט ווען ער איז געווען אין דער געזעלשאַפט פון דאַמען; אָבער זיין שוואַכער פּונקט איז געווען זיין מיטאָג־טיש, אויף וועלכען ער האָט אויסגעבראַכט אַן אונגלויבליכע סומען געלד.

„פּאָסט־צייט" און פּסח זיינען געווען די הויפּט־צייטען פון פערשוואָנ־דעריי. ווען עס איז געקומען די פּאָסט־צייט, ווען עס וואָלט ניט געווען שעהן צו עסען פליייש, סמעטענע, אָדער פּוטער, האָט ער אריינגעכאַפּט די געלעגענהייט אויסצוקלערען אַלערליי מינים לעקער־ביסען געמאַכט פון פיש. ער האָט צו דעם צוועק דורכגענישטערט די בעסטע קראָמען פון די ביידע הויפּטשטעדט; ספּעציעלע אַגענטען פלעגען אַרויסגעשיקט ווערען פון זיין הויף צו דער וואָלגאַ־עפּענונג, כדי צו ברענגען פון דאָרט אויף פּאָטשטאָווע פערד (קיין באַהנען זיינען נאָך דעמאָלט ניט געווען) אַ גרויסען שטער־פיש אָדער וועלכע עס איז אויסערגעוועהנליכע געטריקענטע פיש. און ווען פּסח איז געקומען, האָבען זיינע ערפינדונגען גאָר קיין ברעג ניט געהאַט.

פּסח, אין רוסלאַנד, איז דער הייליגסטער און אויך דער לוסטיגסטער פון די יעהרליכע ימים־טובים. עס איז דער יום־טוב פון פריהלינג. די אונגעהייערע בערג שנעע, וועלכע זיינען דעם גאַנצען ווינטער געלעגען אין די גאַסען, הויבען געשווינד אָן צו שמעלצען און רוישענדע שטראָמען לויפען אַרונטער די גאַסען; ניט ווי אַ גנב וואָס שלייכט זיך אַריין ביסלעכ־ווייז אונבעמערקטערהייט, נאָר פראַנק און פריי קומט דער פריהלינג — מיטברענגענדיג מיט זיך יעדען טאָג אַן אומענדערונג אין דעם צושטאַנד פון דעם שנעע און אין דעם פאָרטשריט פון די קנאָספּען אויף די בוימער; די ביינאַכטיגע פרעסטלעך האַלטען נור אָב דאָס שמעלצען פון דעם שנעע. די לעצטע וואָך פון דער גרויסער פאַסט־צייט, די ליידען־וואָך, פלעגט מען אין מיין קינדהייטס־צייט האַלטען אין מאָסקווע זעהר פייערליך; עס איז געווען אַ צייט פון אַלגעמיינעם טרויער, און מאַסען מענשען זיינען געגאַנגען אין די קירכען זיך צוהערען צו דעם איינדרוקספולען פאָרלעזען פון יענע פּסוקים פון די עוואַנגעליען, וועלכע דערצעהלען די ליידען פון קריסטוס. ניט נאָר האָט מען ניט געגעסען קיין פליייש, אייער אָדער פּוטער, נאָר אפילו פון פיש האָט מען זיך אָבגעזאָגט; אַנדערע פון די גאָר פרומע

האָבען אין גאנצען ניט געגעסען אום גוט־פרייטאָג. דערפאר איז געווען שטארקער דער קאָנטראסט ווען פסח איז געקומען.

שבת איז יעדערער געגאנגען אין דער קירכע צום נאכט־געבעט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען אויף א טרויעריגען שטייגער. פלוצלינג אָבער, פונקט צו האלבע נאכט, פלעגט פערקינדיגט ווערען די נייעס פון אויפערשטעהונג. אלע קירכען פלעגען מיט אמאָל אילומינירט ווערען, און לוסטיגע גלאָקען־קלאַנגען האָבען אָבגעקלונגען פון הונדערטער גלאָקען־טהורעמס. אן אלגע־מיינע שמחה האָט זיך אָנגעפאנגען. אלע האָבען געגומען קושען איינער דעם אַנדערען אויף די באַקען, צו דריי מאָל, איבערזאָגענדיג די ווערטער „קריסטוס איז אויפגעשטאנען“, און די קירכען, וואָס זיינען פערפלייצט געוואָרען מיט ליכט, האָבען געשיינט מיט די פרעכטיגע טואלעטען פון די דאמען. די אָרעמסטע פרוי האָט געטראָגען א נייע קלייד; אויב זי האָט געהאט נור איין קלייד א יאָהר, פלעגט זי זיך דאָס מאכען פאר דער דאָזיגער נאכט.

אזוי אויך איז פסח אלע מאָל געווען, און איז נאָך איצט אויך, די צייט פאר אריינטהאָן זיך אין דער אכילה. ספּעציעלע פסח׳דיגע שמאַנט־קעז (פּאַסכא) און פסח־ברויט (קוליטש) ווערט צוגעגרייט; און יעדערער, ווי אָרעם ער אָדער זי זאָלען ניט זיין, מוז האָבען א קליינעם פּאַסכא אָדער קוליטש, מיט ווענינסטענס איין רויט־געפארטע איי, וואָס ווערט געהייליגט דורך דער קירכע, און וואָס ווערט געברויכט אויף אָבצופאסטען. ביי די מייסטע אַלטע רוסען, פלעגט דאָס עסען זיך אָנפאנגען ביינאכט, נאָך א קורצע פסח־מעסע, באלד ווי מען פלעגט ברענגען די געהייליגטע שפייז פון דער קירכע. אין די הייזער פון דעם אדעל פלעגט די צערעמאָניע זיך אָנפאנגען זונטאָג אין דער פריה, ווען מען האָט געגרייט א טיש מיט אלערליי זאָרטען פלייש, קעז, און געבעקס, און אלע דיענער זיינען געקומען זיך צוקושען מיט זייערע בעלי־בתים דריי מאָל און בייטען זיך מיט א רויט־געפארבטער איי. דורך דער גאנצער פסח־וואָך איז אין גרויסען זאַל געשטאנען א טיש געדעקט מיט פסח־שפייז, און יעדער גאסט איז געווען איינגעלאדען עפּעס צו פערזוכען.

ביי דער דאָזיגער געלעגענהייט האָט פרינץ מירסקי זיך אליין איבער־געטראָפען. צי ער איז געווען אין פּעטערבורג אָדער אין מאָסקווע, פלעגען שלוחים ברענגען פון זיין גוט צו איהם אין הויז, א ספּעציעל צוגעפּערטיג־טען שמאנט־קעז פאר דער פּאַסכא, און זיין קוכער האָט שוין דערפון אויסגעמאכט א שטיק קינצליכע צוקער־געבעקס. אנדערע שלוחים זיינען אוועקגעשיקט געוואָרען אין נאָוואָגאָראָדער גובערניע צו קריגען א פּאָלקע פון א בער, וועלכע איז צוגעריכט געוואָרען פאר דעם פרינץ׳ס פסח־טיש.

און בשעת די פּרינצעסין, מיט איהרע צוויי טעכטער, האָט בעזוכט די שטרענגסטע מאָנאַסטירען, אין וועלכע דער נאַכט־דיענסט פלעגט אָנהאַל־טען דריי אָדער פיער שעה כסדר, און פערבראַכט די גאַנצע ליידען־וואָך אין א העכסט טרויעריגען גייסטעס־צושטאַנד, עסענדיג בלויז א שטיקעל טרוקען ברויט צווישען די בעזוכען וואָס זי האָט אָבגעשטאַט צו די רוסישע, קאַטוילישע און פּראָטעסטאַנטישע פּרעדיגער, האָט איהר מאַן יעדען מאָרגען געמאַכט וויזיטען אין די וואויל־בעקאַנטע מיליוטין־קראָמען אין פּעטערבורג, וואוהין אַלע מעגליכע דעליקאַטעסענס ווערען געבראַכט פון אַלע עקען וועלט. דאָרטען פלעגט ער אויסקלייבען די טהייערסטע נאַשע־רייען פאַר זיין פּסח־טיש. הונדערטער געסט פלעגען קומען צו איהם אין הויז, און יעדער איינער האָט „געמוזט פערזוכען“ איין זעלטענעם מאכל נאָך דעם אַנדערען.

דער סוף פון דעם איז געווען, אז דער פּרינץ האָט בוכשטעבליך בעוויזען אויפצועסען א גאַנץ היבשען פערמעגען. זיין רייך־מעבלירטעס הויז און שעהנער גוט זיינען אויספערקויפט געוואָרען, און אויף דער עלטער איז פאַר איהם קיין זאַך ניט געבליבען, אפילו ניט קיין אייגענע היים, און ער און זיין פרוי זיינען געווען געצוואונגען צו וואוינען ביי די קינדער.

עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס בעת עס איז געקומען די בעפרייאונג פון די לייבאייגענע, זיינען אָט די אַלע פאַמיליען פון דעם אַלטען שטאַלמייסטער׳ס־קוואַרטאַל כמעט רואינירט געוואָרען. לאָמיך אָבער ניט פערכאַפּען פאָראויס.

VII

אויסצוהאַלטען אזא גרויסע צאָהל בעדיענער, ווי מיר האָבען געהאַט אין אונזער הויז, וואָלט געווען רואינירענד ווען מיר וואָלטען פּראָוויאַנטען געדאַרפט קויפען אין מאָסקווע; אין יענע צייטען אָבער פון לייבאייגענטום האָט מען אזוינע זאַכען אייגגעאָרדענט זעהר איינפאַך. באַלד ווי דער ווינטער איז אָנגעקומען, פלעגט דער פאָטער זיך אוועקזעצען ביים טיש און אָנשרייבען ווי פאָלגט:

„צו דעם פערוואַלטער פון מיין גוט, ניקאָלסקאָע, וואָס געפינט זיך אין דער קאַלוגער גובערניע, מעשאָווסקער אויעזד, ביי דעם טייך סירענאַ, פון דעם פּרינץ אַלעקסעי פּעטראָוויטש קראָפּאָטקין, פאָלקאָווניק און קאָמאַנדיר פון פערשיידענע אָרדענס.

„ווען דו וועסט ערהאַלטען דעם בריף, און אזוי גיך ווי דער װעג וועט

זיך שטעלען, ביזטו בעפוילען צו שיקען צו מיין הויז, וואָס געפינט זיך אין דער שטאָדט מאָסקווע, פינף־און־צוואנציג פויערשע שליטענס, צו צוויי פערד איינגעשפּאנט אין יעדען שליטען — איין פערד פון יעדען הויז, און איין שליטען און איין מאַן פון יעדען צווייטען הויז — און זיי אָנלאָדען מיט (אזוי פיעל) פּערטעל האָבער, (אזוי פיעל) ווייץ, און (אזוי פיעל) קאָרן, ווי אויך מיט נאָר די היהנער, גענז און ענטלעך, גוט געפראָרען, וועלכע דארפען געשאָכטען ווערען פאר'ן ווינטער, גוט געפּאקט און בעגלייט מיט אַן אויספיהרליכער רשימה, אונטער דער השגחה פון א ריכטיגען מענשען."

און אזוי איז עס געגאנגען ווייטער אויף א פּאָר זייטען, ביז עס איז געקומען צום נעקסטען אָבשטעל. דערנאָך איז געקומען א צעטעל פון בעשטראָפונגען וואָס וועלען ארויפגעלעגט ווערען אין פאַל די פּראָוויאנט וועט ניט אָנקומען צו דעם הויז וואָס געפינט זיך אין דער־און־דער גאַס, דעם־און־דעם נומער, צו דער בעשטימטער צייט און אין גוטען צושטאנד.

א געוויסע צייט פאר קריסטמעס (ראָזשדעסטוואָ) זיינען טאקע פינף־און־צוואנציג פויערשע שליטענס ארייגעפאָהרען אין אונזערע טויערען, און האָבען פערשטעלט דעם גאנצען ברייטען הויף.

„פראָל!" האָט אויסגעשריען מיין פאָטער, אזוי גיך ווי דער בעריכט פון דער דאָזיגער גרויסער פּאסירונג איז אָנגעקומען צו איהם. „קירושקא! יעגאָרקא! וואו זיינען זיי? מען וועט אלצדינג צו'גנב'ענען! פראָל, געה און נעהם־אָב דעם האָבער! יוליאנא, געה און נעהם־אָב די עופות! קירושקא, רוף די פּרינצעסין!"

דאָס גאנצע הויזגעזינד איז געווען אין אַן אויפריהר, די דיענער זיינען ווילד געלאָפען אין אַלע ריכטונגען, פון פאָרהויז אויפ'ן הויף, און פון הויף אין פאָרהויז, אָבער איבערהויפּט אין צימער פון די דיענסט־מיידלעך, איבערצוגעבען די נייעס פון ניקאָלסקאָיע: פּאשא געהט חתונה האָבען נאָך קריסטמעס. מוהמע אננא האָט איבערגעגעבען איהר נשמה צו גאָט" און אזוי ווייטער. בריף זיינען אויך אָנגעקומען פון דער פּראָווינץ, און אין א ווייַלע ארום פלעגט זיך איינע פון די מיידלעך ארויפ'גנב'ענען אויבען צו מיר אין צימער.

„ביזט אליין? דער לעהרער איז ניטאָ?"

„ניין, ער איז אין דער אוניווערזיטעט."

„אויב אזוי, זיי אזוי גוט און לייען מיר דעם בריף פון דער מאַמען."

און איך פלעג איהר לייענען דעם נאאיווען בריף, וועלכער האָט זיך תמיד אָנגעהויבען מיט די ווערטער: „טאַטע און מאַמע שיקען דיר זייער ברכה אויף דורי־דורות, עד לאין סוף". נאָכדעם איז געקומען די נייעס: „די מוהמע אופּראשקא ליגט קראנק, אלע איהרע ביינער טהוען איהר וועה;

און דיין שוועסטערקינד איז נאָך ניט פערהייראטה, אָבער ער האָפּט חתונה צו האָבען נאָך פּסח; און דער מוהמע סטעפּאַנידאַ'ס קוה איז געפאַלען אין דעם טאָג פון „אַלע הייליגע".“ נאָך די נייעס זיינען געקומען די גרוסען, אויף גאַנצע צוויי זייטלעך: „ברודער פּאַוועל שיקט דיר זיינע גרוסען, און די שוועסטערס מאַריאַ און דאַריאַ לאָזען דיר גריסען, און דער פעטער דמיטרי שיקט דיר אַ סך גרוסען“, און אַזוי ווייטער. יעדענפאַלס, ניט אַכטענדיג אויף דער איינטאָניגקייט פון אויסרעכענען די אַלע גרוסען, האָט יעדער נאָמען אַרויסגערופען עפּעס אַ בעמערקונג: „אויב אַזוי, לעבט זי נאָך, די אָרעמע נשמה, אַז זי לאָזט גריסען; שוין ניין יאָהר ווי זי ליגט ניט־ריהרענדיג־זיך“, אָדער, „אָה, ער האָט מיך ניט פערגעסען; הייסט עס, ער האָט געמוזט צוריקקומען אויף קריסטמעס; אַזאַ שעהנער בחור. דו וועסט שרייבען פאַר מיר אַ בריף, וועסטו ניט? און איך טאָר איהם טאָקע ניט פערגעסען.“ פערשטעהט זיך, איך האָב צוגעזאָגט, און ווען די צייט איז געקומען, האָב איך געשריבען פּונקט אין דעם זעלבען נוסח.

ווען די שליטענס זיינען געווען אויסגעלאָדען, איז דער פאָרהויז אָנגעפילט געוואָרען מיט פּויערים. איבער זייערע שעפּסען־פּעלצען האָבען זיי געטראָגען זייערע בעסטע בגדים און האָבען געוואַרט ביז דער פּאָטער וועט זיי אַריינרופען אין זיין צימער זיך דורכריידען וועגען דעם שנעע און די אויסזיכטען אויף די קומענדע גערעטענים. זיי האָבען קוים געוואַגט צו געהן מיט זייערע שווערע שטיוועל איבער די פּאָלירטע דיעלען. אייניגע האָבען זיך אָנגענומען מוטה צוצוזעצען זיך אויפ'ן ברעג פון אַ דעמבאָוועץ באַנק; זיי האָבען זיך אויסדריקליך ענטזאַגט זיך צו זעצען אויף שטוהלען. און אַזוי האָבען זיי אָבגעוואַרט שעה'ען־לאַנג, קוקענדיג מיט אונרוה אויף יעדען איינציגען וואָס איז אריין אין פּאָטער'ס צימער אָדער וואָס איז אַרויס פון דאָרטען.

אַ שטיקעל צייט שפּעטער, געוועהנליך דעם נעקסטען מאָרגען, פלעגט איינער פון די דיענער בגנבה זיך אַרויפכאַפּען אין קלאַס־צימער.

„ביזטו אַליין?“

„יאָ.“

„טאָ געה געשווינד אין פאָרהויז. די פּויערים ווילען דיך זעהן; זיי האבען עפּעס פון דיין ניאַניאַ.“

ווען איך בין אַרונטער אין פאָרהויז, האָט איינער פון די פּויערים מיר איבערגעגעבען אַ קליין פּעקעל אין וועלכען עס האָט זיך געקענט געפינען עטליכע קאָרן־לעקעכלעך, אַ האַלב טוץ האַרט־געקאָכטע אייער, און עטליכע עפּעל, פערבונדען אין אַ קאָלירטע קאַרטונענע פּאַטשיילקע. „נעהם דאָס:

דאָס איז פון דיין ניאַניאַ, וואַסיליסאַ, וואָס שיקט עס דיר. זעה צי די עפּעל זיינען ניט פערפראָרען. איך האָף אז ניט: דעם גאַנצען וועג האָב איך זיי געהאַלטען אויפ׳ן הארצען. אַזאַ מורא׳דיגען פראָסט האָבען מיר געהאַט.״ און דער ברייטער, בעבאָרדיגטער פּנים, צוביסען פון קעלט, האָט ליכטיג געשמייכעלט, ארויסווייזענדיג צוויי שורות פּראַכטפאָל ווייסע צייהן פון אונטער א גאַנצען וואַלד האָר.

„און דאָס איז פאר דיין ברודער, פון זיין ניאַניאַ אננאַ״, פלעגט אַן אנדער פּויער א זאָג טהאָן. „אָרעם קינד״, זאָגט זי, „ער קען קיינמאָל ניט האָבען געַנוג אין דער שולע״.״

פערשעהמט און ניט וויסענדיג וואָס צו זאָגען, פלעג איך ענדליך ארויסמורמלען, „זאָג וואַסיליסאַ׳ן אז איך קוש איהר, און אננאַ׳ן אויך, פאר מיין ברודער.״ פון וואָס אַלע פּנים׳ער פלעגען ווערען נאָך ליכטיגער.

„יאָ, געוויס, איך וועל עס.״

דאַן פלעגט קירילאַ, וועלכער האָט געוואַכט ביים פאָטער׳ס טהיר, פלוצלינג א שעפּטשע טהאָן, „לויף געשווינד ארויף; דיין טאַטע קען יעדע מינוט ארויסקומען. פערגעס ניט די פּאַטשיילקע, זיי ווילען עס קריגען צוריק.״

צונויפלעגענדיג פאָרזיכטיג די אָבגעניצטע פּאַטשיילקע, האָט זיך מיר שטאַרק געוואָלט עפּעס שיקען וואַסיליסאַ׳ן, אָבער איך האָב גאָרנישט געהאַט צו שיקען, אפילו ניט קיין צאַצקע, און קיין טאַשען־געלד האָבען מיר קיינמאָל ניט געהאַט.

•

די בעסטע צייט איז פאר אונז געווען די צייט, וואָס מיר האָבען פערבראַכט אויפ׳ן לאַנד. ווי נור פסח און די שבועות־וואָך זיינען פאָריבער, זיינען אַלע אונזערע געדאַנקען געווען געריכטעט אויף ניקאָלסקאָע. אָבער, די צייט איז זיך געלאָפען — די סירען האָט שוין געמוזט אָבבליהען אין ניקאָלסקאָע — און דער פאָטער האָט נאָך אַלץ געהאַט טויזענדער עסקים וואָס האָבען איהם געהאַלטען אין שטאָדט. ענדליך זיינען אריינגעפאָהרען פינף אָדער זעקס פּויערשע וועגען אין אונזער הויף: זיי זיינען געקומען נעהמען אַלערליי זאַכען וואָס האָבען געדאַרפט אָבגעפיהרט ווערען צו אונזער לאַנד־הויז. מען האָט ארויסגעפיהרט די גרויסע אַלטע קאַרעטע און די אנדערע קאַרעטען, אין וועלכע מיר האָבען געדאַרפט מאַכען אונזער נסיעה, און זיי נאָך אַמאָל בעקוקט. מען האָט אָנגעהויבען פּאַקען די קאַסטענס. אונזערע לעקציעס האָבען זיך געשלעפּט לאַנגווייליג; אַלע ווייַלע פלעגען מיר פרעגען אונזערע לעהרער, צי מיר זאָלען מיטנעהמען דעם אָדער יענעם בוך, און פריהער ווי אַלע אנדערע האָבען מיר אָנגעהויבען

פּאַקען אונזערע ביכער, אונזערע טאָוולען, און אונזערע שפּיעלצייג, וועלכע מיר האָבען אַליין געמאַכט.

אַלצדינג איז געווען גרייט: די פויערשע וועגען זיינען געשטאַנען שווער אָנגעלאָדען מיט מעבעל פאַר'ן לאַנד־הויז, מיט קאַסטענס אָנגעפילט מיט קיך־געשיר, און כמעט ניט צום איבערצעהלען לעדיגע גלעזערנע סלאָיעס, וועלכע האָבען געזאָלט צוריקגעבראַכט ווערען אין הערבסט אָנגעפילט מיט אַלערליי קאָנסערווען. די פויערים האָבען יעדען מאָרגען געוואַרט שעה'ן לאַנג אין פאָרהויז; אָבער דער בעפעהל אָבצופאָהרען איז ניט געקומען. דער פאָטער האָט דעם גאַנצען פריהמאָרגען געהאַלטען אין איין שרייבען, און ביינאַכט איז ער פערשוואונדען. ענדליך האָט זיך די שטיפמוטער אריינגעמישט, דען איהר דיענסט האָט זיך גענומען דעם מוטה איהר צו דערצעהלען, אַז די פויערים זיינען זעהר אונגעדולדיג צו פאָהרען צוריק, אַזוי ווי די צייט פון היי־שניט קומט באַלד אָן.

דעם נעקסטען נאָכמיטאָג האָט מען אריינגערופען צום פאָטער אין קאַבינעט פראָל, דעם הויז־מאַיאָר, און מיכאַיל אַלעעף, דעם ערשטען פידעל. א זעקעל מיט „שפּייז־געלד“ — דאָס הייסט עטליכע קאָפּיקעס א טאָג — פאַר יעדען פון די פערציג אָדער פופציג נפשות וואָס האָבען געזאָלט בעגלייטען דאָס באַלעבאַטישקייט נאָך ניקאָלסקאָע, איז איבערגעגעבען געוואָרען פראָל'ן, מיט א צעטעל. אין דעם דאָזיגען צעטעל זיינען אַלע געווען אויסגערעכענט: די גאַנצע קאַפּעליע; דערנאָך די קוכערס און די אונטער־קוכערס; די וועשערקעס, די אונטער־וועשערקע, וועלכע איז געווען געבענשט מיט א פאַמיליע פון זעקס פּיצלעך, „פּאַלקאַ קאַסאָקע“, „דאַמנאַ די גרויסע“, „דאַמנאַ די קליינע“ און אַלע איבעריגע זייערע.

דער ערשטער פידעל האָט געקראָגען א „בעפעהל צו מאַרשירען“. איך האָב עס גוט געוואוסט, וואָרים דער פאָטער, זעהענדיג אַז ער וועט קיינמאָל ניט ווערען פאַרטיג, האָט מיך גערופען איך זאָל קאָפּירען דעם בעפעהל אין א בוך, אין וועלכען ער פלעגט קאָפּירען אַלע „ארויסגעהענדיגע פּאַפּירען“:

„צו מיין הויז־דיענער, מיכאַיל אַלעעף, פון פּרינץ אַלעקסעי פּעטראָוויטש קראָפּאָטקין, פּאָלקאָווניק און קאָמאַנדיר.

„דו ביזט בעפוילען, דעם 29סטען מאַי, אום 6 אין דער פריה, ארויסצומאַרשירען מיט מיינע לאָדונגען, פון דער שטאָדט מאָסקווע, נאָך מיין גוט, וואָס געפינט זיך אין דער קאַלוגער גובערניע, מעשטשאָווסקער אויעזד, ביי דעם טייך סירענאַ, וואָס שטעלט פאָר א שטרעקע פון איין הונדערט און זעכציג מייל פון דעם דאָזיגען הויז; אויפצופּאַסען אויף דער גוטער אויפפיהרונג פון די מענשען וואָס זיינען דיר אָנגעטרויט, און אויב איינער

פון זיי ציינט זיך ארויס צו זיין שולדיג אין א שלעכטער אויפפיהרונג, אדער אין שכרות, אדער ניט־געהארכזאמקייט, צו ברענגען דעם דאזיגען מענשען פאר דעם קאמאנדיר פון דער גארריזאן־אבטיילונג פון די בעזונ־דערע קארפוסען פון די אינערליכע פעסטונגען, מיט דעם איינגעשלאסענעם צירקולאר־בריף, און פערלאנגען מען זאל איהם בעשטראפען מיט שמיץ (דער ערשטער פידעל האט געוואוסט וועמען מען מיינט), פאר א ביישפיעל פאר די אנדערע.

„דו ביזט אויך בעפוילען, אכטונג צו געבען ספעציעל אויף די גאנצ־קייט פון די זאכען וואס זיינען אנגעטרויט צו דיין השגחה, און צו מאר־שירען נאך דעם פאלגענדען סדר: דעם ערשטען טאג, שטעל זיך אב אין דעם־און־דעם דארף, צו פיטערען די פערד; דעם צווייטען טאג, שטעל זיך אב איבער־נאכט אין דער שטאדט פאדאלסק;" און אזוי ווייטער פאר די אלע זיעבען טעג וואס די נסיעה האט געזאלט געדויערען.

דעם נעקסטען טאג, אום צעהן א זייגער אנשטאט זעקס — פינקט־ליכקייט איז ניט קיין רוסישע טוגענד („געלויבט דער אויבערשטער, מיר זיינען ניט קיין דייטשען", פלעגען די ריכטיגע רוסען זאגען), האבען די וועגען פערלאזען דאס הויז. די דיענער האבען געדארפט מאכען די רייזע צופוס, בלויז די קינדער האט מען בעזארגט מיט א פלאץ צו זיצען אין א פעסעל אדער א קארב, אין דער־הויך אויף אן אנגעלאדענעם וואגען, און אייניגע פרויען האבען זיך געמעגט פון צייט־צו־צייט אבזוכען אן ארט אויף א ברעג פון א וואגען. די איבעריגע האבען אלע געמוזט געהן די גאנצע הונדערט און זעכציג מייל. אזוי לאנג ווי זיי האבען מארשירט דורך מאסקווע, איז די דיסציפלין אבגעהיט געווארען: עס איז געווען שטרענג פערבאטען צו טראגען הויכע שטיוועל אדער זיך אנצוטהאן א גארטעל אויף דעם מאנטעל. ווען זיי זיינען אבער געווען אין וועג, און מיר האבען זיי א פאר טעג שפעטער אריבערגעיאגט, און בעזאנדערס ווען מען האט געוואוסט אז דער פאטער וועט בלייבען א פאר טעג שפעטער אין מאסקווע, האבען די מענער און די פרויען — אנגעטהאן אין אלערליי זארטען אונ־מעגליכע בגדים, פערגארטעלט מיט קארטונענע פאטשיילקעס, פערברענט פון זון אדער ווייקענדיג זיך אין רעגען, זיך אונטערהעלפענדיג מיט שטעקענס, אויסגעשניטען אין די וועלדער — זיכער אויסגעזעהן מעהר ווי א וואנדערענדע באנדע ציגיינער, איידער דאס הויזגעזינד פון א רייכען לאנד־אייגענטימער. עהנליכע וואנדערונגען האבען געמאכט אלע הויזגע־זינדען אין יענע צייטען, און ווען מיר האבען געזעהן א רייהע דיענער מארשירענדיג איבער איינע פון אונזערע גאסען, האבען מיר גלייך געוואוסט אז דאס וואנדערען די אפוכטינס אדער די פריאנישניקאפס.

די וועגען זיינען שוין געווען אוועק, דאָך די פאַמיליע האָט זיך נאָך ניט געריהרט. עס איז שוין אַלעמען מיאוס געוואָרען וואַרטענדיג; אָבער דער פאָטער האָט נאָך אַלץ געהאַלטען אין שרייבען זיינע אונענדליכע בעפעהלען צו די פערוואַלטער פון זיינע גיטער, און איך האָב זיי פליסיג קאָפּירט אין דעם גרויסען „אַרויסגאַנג־בוך“. ענדליך איז געגעבען געוואָרען דער בעפעהל זיך צו ריהרען. מען האָט אונז אַרונטערגערופען אונטען. מיין פאָטער האָט געלייענט אויפ'ן קול דעם סדר פון מאַרשרוט, געווענדט צו דער „פּרינצעסין קראַפּאָטקין, די פרוי פון פּרינץ אַלעקסעי פּעטראָוויטש קראַפּאָטקין, פּאָלקאָווניק און קאָמאַנדיר“, אין וועלכען די אָבשטעל־פּלעצער דורך דער פינף־טעגיגער רייזע זיינען געווען גענוי אויסגערעכענט. אמת, דער בעפעהל איז געווען געשריבען פאַר מאַי דעם 30סטען, און דער אָבפאָהר איז געווען בעשטימט פאַר ניין אין דער פריה, דאָך איז שוין מאַי געווען אַריבער און דאָס אָבפאָהרען איז אַרויסגעקומען נאָכמיטאָג: דאָס האָט צומישט אַלע חשבונות. אָבער, אַזוי ווי געוועהנליך אין מיליטער־רישע מאַרשרוט־בעפעהלען, איז דיעזער אומשטאַנד פאָראויסגעזעהן און בעוואָרענט געוואָרען אין דעם פאָלגענדען פאַראַגראַף:

„אויב, אָבער, געגען די ערוואַרטונגען, וועט דאָס אָבפאָהרען פון אייער דורכלויכט ניט צושטאַנד קומען אין דעם דערמאָנטען טאָג און שעה, זייט איהר געבעטען צו האַנדלען אַמבעסטען ווי איהר פערשטעהט, כדי דורכצופיהרען די רייזע צו איהר בעסטען אויסגאַנג.“

דאַן האָבען זיך אַלע אַנוועזענדע, די פאַמיליע און דיענער, אַנידער־געזעצט פאַר אַ רגע, זיך איבערגע'צלם'ט, און זיך געזעגענט מיט'ן פאָטער. „איך בעט דיך, אַלעקסעי, געה ניט אין קלוב“, האָט אונזער שטיפמוטער צו איהם געשעפּטשעט. די גרויסע קאַרעטע, איינגעשפּאַנט מיט פיער פערד, מיט אַ פאָסטיליאָן, מיט אַ צונויפגעלעגטען לייטער אויף אַריינצוקריכען אין דער קאַרעטע, איז געשטאַנען פאַר'ן טהיר; די איבעריגע קאַרעטעס זיינען דאָרט אויך געווען. אונזערע ערטער צו זיצען זיינען געווען אויסגע־רעכענט אין דעם מאַרש־בעפעהל, אָבער אונזער שטיפמוטער האָט געדאַרפט אויסאיבען „איהר בעסטע פערשטענדניס“ שוין גלייך אין אָנהויב פון דער רייזע, און מיר האָבען זיך געריהרט אין וועג צו דער גרויסער צופריעדענהייט פון אונז אַלעמען.

די רייזע איז פאַר אונז קינדער געווען אַן אונערשעפּליכער קוואַל פון פערגעניגען. די סטאַנציעס זיינען געווען קורצע, און צוויי מאָל אַ טאָג האָבען מיר זיך אָבגעשטעלט פיטערען די פערד. אַזוי ווי די דאַמען פלעגען זיך צושרייען יעדעס מאָל וואו דער וועג איז געווען ניט־גלאַטיג, פלעגען זיי בעסער אַרויסקריכען ביי יעדען באַרג־אַרויף אָדער באַרג־אַראָב, וואָס

עס פלעגט פאָרקומען נאָכאַנאַנד, און מיר פלעגן זיך בענוצען דערמיט צו כאַפּען א קוק אין די וועלדער וואָס האָבען זיך געצויגען ביין וועג, אָדער זיך דורכלויפען פערביי עפּעס א קריסטאָלענעם טייכעל. דער פּראַכטפאָלער שאָסע פון מאָסקווע נאָך ווארשאָ, אויף וועלכען מיר זיינען געפאָהרען א געוויסע שטרעקע, איז, אויסער דעם, געווען בערעקט מיט פערשיידענע אינטערעסאַנטע זאַכען: מיט רייהען געלאָדענע וועגען, גרופּעס וואַנדערער, און אַלערליי זאָרטען מענשען. צוויי מאָל א טאָג האָבען מיר זיך אָבגעשטעלט אין גרויסע, רוישיגע דערפער, און נאָך א היבש ביסעל דינגען זיך וועגען די פרייזען וואָס מען האָט גערעכענט פאַר היי און האָבער און פאַר די סאַמאָווארען, זיינען מיר ארונטערגעשטיגען ביי די טויערען פון אַן אכסניה. דער קוכער אנדרעי האָט געקויפט א הוהן און געקאָכט א זופּ, בעת מיר זיינען אונטער דער צייט אוועקגעלאָפען אין א דערבייאיגען וואַלד, אָדער ארומגעקוקט דעם הויף פון דער גרויסער אכסניה.

אין מאַלאָיאַראָסלאַוועץ, וואו א שלאַכט איז געפאָכטען געוואָרען אין 1812, בעת די רוסישע ארמעע האָט אומזיסט געפּרובירט אָבהאַלטען נאַפּאָלעאָנ׳ען אין זיין צוריקציהען זיך פון מאָסקווע, פלעגען מיר געוועהנליך איבערנעכטיגען. מ. פּאָליין, וועלכער איז פערוואונדעט געוואָרען אין דעם שפּאַנישען קריעג, האָט געוואוסט, אָדער האָט בעהויפּטעט אַז ער ווייס, אַלעס וועגען דער שלאַכט ביי מאַלאָיאַראָסלאַוועץ. ער האָט אונז גענומען צום שלאַכטפעלד, און ערקלערט ווי אַזוי די רוסען האָבען פּרובירט אָבשטעלען נאַפּאָלעאָנ׳ס פאָרווערטס־גאַנג, און ווי אַזוי די „גראַנד ארמעע“ האָט זיי צושלאָגען און זיך געמאַכט א וועג דורך די רוסישע רייהען. ער האָט עס אַזוי גוט געשילדערט פּונקט ווי ער אַליין וואָלט זיך בעטייליגט אין דער מלחמה. דאָ האָבען די קאָזאַקען פּרובירט א געוויסען גאַנג, אָבער דאָוואו, אָדער אַן אנדער מארשאַל, האָט זיי צוקלאַפּט און זיי נאָכגעיאָגט ביז הינטער אָט די בערג רעכטס. דאָרטען האָט נאַפּאָלעאָנ׳ס לינקער פליגעל צוקלאַפּט די רוסישע אינפאַנטעריע, און דאָ האָט נאַפּאָלעאָן אַליין, אָן דער שפּיץ פון דער אַלטער גוואַרדיע, אָנגעגריפען קוטוזאָף׳ס מיטעלפּונקט, און געוואונען פאַר זיך און פאַר זיין גוואַרדיע אונשטערבליכע בעריהמטקייט.

איין מאָל זיינען מיר געפאָהרען מיט׳ן אַלטען קאַלוגער וועג, און זיך אָבגעשטעלט אין טאַרוטינאָ; אָבער דאָ איז מ. פּאָליין שוין געווען א סך ווייניגער שעהן־רעדעוודיג. ווארים דאָס איז געווען דער אָרט, וואו נאַפּאָלעאָן, וועלכער האָט גערעכענט זיך צוריקציהען אויף א דרום־וועג, איז געווען געצוואונגען, נאָך א בלוטיגער שלאַכט, אויפצוגעבען זיין פּלאַן, און האָט געמוזט נעהמען דעם סמאָלענסק׳ער וועג, וועלכען זיין ארמעע

האט פערוויסט מארשירענדיג אויף מאסקווע. יעדענפאלס, נאך מ. באולין'ס ספור המעשה, האט נאפאלעאן די שלאכט ניט פערלארען: נישט מעהר וואס זיינע מארשאלען האבען איהם פערראטהען; אז ניט וואלט ער מארשירט גלייך אויף קיעף און אדעס, און זיינע אדלערס וואלטען געפלאטערט איבער'ן שווארצען ים.

הינטער קאלוגא האבען מיר געהאט דורכצופאהרען, אויף א שטרעקע פון פינף מייל, א פראכטפאלען סאסנע־וואלד, וועלכער בלייבט פערבונדען אין מיין זכרון מיט איינע פון די גליקליכסטע עראינערונגען פון מיין קינדהייט. דער זאמד אין דעם דאזיגען וואלד איז געווען אזוי טיעף ווי אין אן אפריקאנער מדבר, און מיר זיינען דעם גאנצען וועג געגאנגען צופוס, בעת די פערד האבען, אבשטעלענדיג זיך אלע וויילע, לאנגזאם געשלעפט די קארעטען דורכ'ן זאמד. ווען איך בין אלט געווען אריבער צעהן יאהר פלעג איך האבען א פערגעניגען איבערצולאזען די פאמיליע פון הינטען, און אוועקשפאצירען די גאנצע שטרעקע איינער אליין. אונגעהייערע רויטע סאסנעס, הונדערטער יאהרען אלט, האבען זיך אויפגעהויבען אויף אלע זייטען, און קיין קלאנג האט ניט געגרייכט דעם אויער אחוץ דער קלאנג פון די הויכע, שטאלצע בוימער. אין א קליינעם ראי האט געמור־מעלט א פרישער קריסטאלענער קוואל, און א פערבייגעהער האט אמאל דארט איבערגעלאזט, פאר די וואס וועלען קומען נאך איהם, א קליינעם שעפ־לעפעל געמאכט פון בעריאזענע קארע וואס האט אויסגעזעהן ווי א לייקע, מיט אן איינגעשפאלטענעם שטעקעל פאר א הענטעל. א וועווערקע איז שטיל ארויפגעלאפען אויף א בוים, און די קוסטעס זיינען געווען אזוי פול מיט סודות ווי די בוימער. אין דעם דאזיגען וואלד איז געבארען געווא־רען מיין ערשטע ליעבע צו דער נאטור און מיין ערשטער ניט־קלארער בעגריף פון איהר אונאויפהערליכען לעבען.

הינטער דעם וואלד, און הינטער דעם פאראם וואס האט אונז אריבערגעפיהרט די אורגא, האבען מיר פערלאזען דעם ברייטען וועג און זיך פערנומען אויף די שמאלע דארף־וועגלעך, וואו די גרינע קארן־זאנגען האבען זיך געבויגען צו אונזערע קארעטען, און די פערד, לויפענדיג שטארק צוגעדריקט איינער צום אנדערען אויף דעם שמאלען וועג, האבען בעוויזען צו כאפען פולע מיילער גראז פוןביידע זייטען. ענדליך האבען מיר דער־זעהן די ווערבעס, וועלכע האבען אונז אנגעוויזען אז מיר זיינען שוין ניט ווייט פון אונזער דארף, און פלוצלינג האט זיך בעוויזען דער ציערליכער גלאקען־טהורעם פון דער ניקאלסקאער קירכע.

ניקאלסקאע איז געווען אויסגעצייכענט צוגעפאסט פאר דעם שטילען

לעבען פון די לאַנד־איינגענטימער פון יענע צייטען. עס איז דאָרטען גאָר־נישט ניט געווען פון דעם לוקסוס וואָס געפינט זיך אין די רייכע מאַיאָנטקעס; עס האָט זיך אָנגעזעהן אַ קינסטלערישע האַנד אין דעם פּלאַן פון די בנינים און גערטנער, און אין דער איינאָרדנונג פון די זאַכען בכלל. אחוץ דאָס הויפּט־הויז, וואָס דער פאָטער האָט ניט לאַנג געהאַט אויס־געבויט, האָבען זיך דאָרט געפונען, אַרום אַ געראַומיגען און גוטאויפגע־פּאַסטען הויף, עטליכע קלענערע הייזלעך, וועלכע האָבען געגעבען זייערע איינוואוינער מעהר זעלבסטשטענדיגקייט, ניט שטערענדיג דעם נאָהענטען פערקעהר פון פאַמיליען־לעבען. אַ זעהר גרויסער „אויבער־גאָרטען" איז געווען אָבגעגעבען פאַר פּרוכט־בוימער, און דורך איהם האָט מען געקענט צוקומען צו דער קירכע. דער דרום'דיגער שטיק לאַנד וואָס האָט זיך געצויגען באַרג־אַרונטער און געפיהרט צום טייך, איז אין גאַנצען אָוועקגעגעבען געוואָרען פאַר אַ לוסט־גאָרטען, וואו בלומען־בייטען זיינען געווען דורכגעמישט מיט אַלעען פון לינדען־בוימער, סירענען און אַקאַציען. פון דעם באַלקאָן פון דעם הויפּט־הויז האָט מען פאַר זיך געהאַט אַ פּראַכט־פאָלען אַנזיכט פון דעם טייך סירענאַ, מיט די רואינען פון אַן אַלטער ערדענער פעסטונג, וואו די רוסען האָבען אַרויסגעוויזען אַ האַרטנעקיגען ווידערשטאַנד אין דער צייט פון דעם איינדרינגען פון די מאָנגאָלען; און אַביסעל ווייטער — אַ גרויסע שטרעקע פון געלע תבואה־פעלדער, בעגרע־נעצט רונד אַרום פון וועלדער.

אין די פריהערע יאָהרען פון מיין קינדהייט האָבען מיר מיט פּאָליין'ען פערנומען איינע פון די הייזלעך אין גאַנצען פאַר זיך; און נאָכדעם ווי זיין ערציהונגס־מעטאָדע איז געוואָרען אַביסעל ווייכער דורך דעם אַריינמישען זיך פון אונזער שוועסטער העלענאַ, זיינען מיר מיט איהם אויסגעקומען אויף'ן בעסטען אופן. דער פאָטער איז שטענדיג געווען אַוועק פון דערהיים פאַר'ן זומער, וועלכען ער האָט פערבראַכט אין מיליטע־רישע אינספּעקציעס, און אונזער שטיפמוטער האָט זיך וועגען אונז ניט פיעל געקימערט, איבערהויפּט נאָכדעם ווי איהר אייגען קינד, פּאַולינאַ, איז געבאָרען געוואָרען. מיר זיינען אויף אַזאַ אופן שטענדיג געווען מיט מ. פּאָליין, וועלכער האָט אַליין הנאה געהאַט פון לעבען אויף'ן דאָרף און האָט אונז געלאָזט הנאה האָבען. די וועלדער, די שפּאַציר־גענג ביין טייך, דאָס קלעטערען איבער די בערג צו דער אַלטער פעסטונג, וועלכע מ. פּאָליין האָט לעבעדיג געמאַכט פאַר אונז, דערצעהלענדיג ווי די רוסען האָבען זי פערטיידיגט, און ווי אַזוי זי איז איינגענומען געוואָרען פון די טאַרטאַרען; די קליינע ריזיקאַליש'ע אונטערנעהמונגען, ווען ער איז איינ־מאָל געוואָרען אונזער העלד, ראַטעווענדיג אַלעקסאַנדער'ען פון דער־

טרונקען ווערען; א צופעליגע בענעגענים מיט וועלף — מיט איין וואָרט, עס האָט אונז קיינמאָל ניט געפעהלט קיין נייע און אנגענעהמע איינדריקע.

מיר פלעגען אויך צונויפקומען אין גרויסע קאָמפּאַניעס, אין וועלכע די גאַנצע פאמיליע האָט זיך בעטייליגט, אָפּט צו קלייבען שוועמלעך אין וואלד און טרינקען טהעע אין מיטען וואלד, וואו א הונדערט־יעהריגער אלטעטשקער האָט געוואוינט איינער אליין מיט זיין קליינעם אייניקעל, אבטונג־געבענדיג אויף די ביהנען. אַן אנדערש מאָל זיינען מיר געגאַנגען אין איינעם פון דעם פּאָטער'ס דערפער, וואו עס איז געווען אַן אויסגע־גראָבענער טייך, אין וועלכען מען פלעגט כאפּען גאָלד־קאַרפּען אין די טויזענדער — א טייל דערפון פלעגט געהן פאַר'ן פּריץ און די איבעריגע פלעגט מען צוטיילען צווישען די פויערים. מיין געוועזענע ניאַניא, וואסי־ליסא, האָט געוואוינט אין דעם דאָזיגען דאָרף. איהר פאמיליע איז געווען איינע פון די אָרעמסטע. אחוץ איהר מאַן, האָט זי נאָר געהאט א קליין אינגעל אויף צו העלפען איהר, און א מיידעל, מיין מילך־שוועסטער, וועלכע איז שפּעטער געוואָרען א פרעדיגערין און א „יונגפרוי“ אין דער נאָנקאָנ־פאָרמיסטען־סעקטע צו וועלכער זיי האָבען געהערט. ס'איז גאָר קיין גרענעץ ניט געווען צו איהר שמחה ווען איך בין געקומען זי זעהן. שמאנט, אייער, עפּעל און האָניג איז געווען אַלץ מיט וואָס זי האָט מיר געקענט אויפנעה־מען; אָבער דער אופן ווי אזוי זי האָט מיר מיט דעם מכבד געווען, אין זויבערע האָלצערנע טעלער, אויף א טיש בעדעקט מיט א פיינעם אליין־געמאַטען שנעע־ווייסען טישטוך (ביי די נאָנקאָמפאָרמיסטען איז אבסאָ־לוטע ריינליכקייט א רעליגיאָנס־זאַך), און די ליעבע ווערטער וואָס זי האָט גערעדט צו מיר, בעהאנדלענדיג מיך ווי אַן אייגען קינד, האָט איבערגע־לאָזט די וואַרעמסטע געפיהלען אין מיין הארצען. דאָס זעלבע מוז איך זאָגען וועגען די ניאַניאַס פון מיינע עלטערע ברידער, ניקאָליי און אלעק־סאנדער, וועלכע האָבען געהערט צו פּראָמינענטע פאמיליעס פון צוויי אנדערע נאָנקאָנפאָרמיסטען־סעקטעס אין ניקאָלסקאָע. ניט פיעל פון אונז ווייסען וואָס פאר אוצרות פון גוטסקייט עס געפינען זיך אין די הערצער פון רוסישע פויערים, אפילו נאָך יאָהרהונדערטע פון דער גרויזאַמסטער אונטערדריקונג, וואָס האָט געקענט זיי גענוג פערביטערען.

אין רעגענדיגע טעג האָט מ. פּאָליין געהאט אונז צו דערצעהלען גאַנצע פּעק מעשה'לעך, איבערהויפּט וועגען דעם שפּאַנישען קריעג. אָבער און ווידער פלעגען מיר איהם איינבעטען אונז צו דערצעהלען ווי אזוי ער איז פערוואונדעט געוואָרען אין א שלאַכט, און יעדעם מאָל וואָס ער איז געקומען צו דעם פּונקט ווען ער האָט דערפיהלט וואַרעם בלוט שטראָמענדיג

אין זיין שטיוועל, זיינען מיר אויפגעשפּרונגען איהם קושען און האָבען איהם נעגעבען אַלערליי ליעבלינגס־נעמען.

עס האָט אויסגעזעהן ווי יעדע זאַך וואָלט געדיענט אונז צוצוגרייטען צו דער מיליטערישער קאריערע: די פּאַרליעבע פון אונזער פאָטער (די איינציגע שפּיעלצייג וואָס איך געדענק ער האָט געקויפט פאַר אונז איז געווען אַ ביקס און אַן אמת'ע וואַך־שטיבעל); די מלחמה־מעשה'לעך פון מ. פּאָליין, און אפילו די ביבליאָטעק צו וועלכער מיר האָבען געהאַט אַ צוטריט. די דאָזיגע ביבליאָטעק, וועלכע האָט אמאָל געהערט צו גענעראַל ראַפּנינסקי, אונזער מוטער'ס זיידע, אַ געלעהרענטער מיליטער־מאַן פון אכטצעהנטען יאָהרהונדערט, איז בעשטאַנען אויסשליסליך פון ביכער וועגען מיליטערישער קריעגס־פיהרונג, בעציערט מיט רייכע בילדער און פּראַכטפאָל געבונדען אין לעדער. אונזער בעסטער פערגעניגען, אין רעגענ־דיגע טעג, איז געווען דורכצוקוקען די בילדער פון די דאָזיגע ביכער, וועלכע האָבען פאַרגעשטעלט די כלי־זין זינט די צייטען פון די העברעער, און האָבען בעשריבען די פּלענער פון אַלע שלאַכטען וואָס זיינען געפאָכטען געוואָרען זינט אַלקסנדר מוקדון. די שווערע ביכער האָבען אויך געדיענט אויסגעצייכענט אויף צו בויען פון זיי שטאַרקע פעסטונגען וועלכע וואָלטען געקענט פאַר אַ היבשע צייט אויסהאַלטען די קלעפּ פון אַ שטורם־באַק און די שטיינער פון אַן ארכימעדישען שטיין־שליידערער. (די שטיינער האָבען אָבער געהאַלטען אין איין פאַלען אין די פענסטער און די שפּיעל איז דעריבער באַלד פערבאָטען געוואָרען.) דאָך אָבער זיינען ניט אַלעקסאַנדער און ניט איך געוואָרען קיין מיליטער־לייט. די ליטעראַטור פון די זעכציגער יאָהרען האָט אויסגעמעקט די לעהרען פון אונזער קינדהייט.

מ. פּאָליין'ס מיינונגען וועגען רעוואָלוציאָנען האָט ער געשעפּט פון דער אָרלעאַניסטישער צייטשריפט „אילוסטראַסיאָן פראַנסעז", פון וועל־כער ער פלעגט קריגען אַלטע נומערען, און מיר האָבען געוואוסט יעדען בילדעל אין זיי. פאַר אַ לאַנגער צייט האָב איך זיך ניט געקענט פאָרשטע־לען אַ רעוואָלוציע אַנדערס ווי אין דער געשטאַלט פון דעם טויט רייטענדיג אויף אַ פערד, די רויטע פאָהן אין איין האַנד און אַ קאָסע אין דער אַנדערער, מיט וועלכער ער האָט געשניטען רעכטס און לינקס. אַזוי איז עס געווען געמאָלט אין דער „אילוסטראַסיאָן". איצטער דוכט מיר אָבער, אז מ. פּאָליין האָט נור געהאַסט דעם אויפשטאַנד פון 1848, וואָרים איינע פון זיינע מעשה'לעך וועגען דער רעוואָלוציאָן פון 1879 האָט גראַד געמאַכט אַ טיעפען איינדרוק אויף מיין געדאַנק.

דעם טיטעל פּרינץ האָט מען געברויכט אין אונזער הויז ווען מען האָט געדאַרפט און ווען מען האָט ניט געדאַרפט. מ. פּאָליין'ען האָט עס

געמוזט ערגערן, ווארים איינמאל האט ער אונז אנגעהויבען דערצעהלען וואס ער האט געוואוסט פון דער גרויסער רעוואלוציאן. איך קען מיר איצט ניט דערמאנען וואס ער האט געזאגט, אבער איין זאך געדענק איך, און דאס איז, אז „גראף מיראבא“ און אנדערע אדעלליט האבען זיך איין טאג ענטזאגט פון זייערע טיטלען, און כדי צו צייגען זיין פעראכטונג צו אריסטאקראטישע פרעטענזיעס, האט גראף מיראבא געעפענט א קראם בעפוצט מיט א שילד וועלכער האט געטראגען דעם אויפשריפט „מיראבא, שניידער“. (איך דערצעהל די געשיכטע ווי איך האב עס געהערט פון מ. פאוליין.) א לאנגע צייט דערנאך האב איך זיך געמאטערט קלערענדיג וואס פאר א מלאכה איך זאל אויפנעהמען, כדי צו קענען אויפשרייבען „קראפאטקין, אזא־און־אזא בעל־מלאכה“. שפעטער, האט מיין רוסישער לעהרער, ניקאליי פאוולאוויטש סמירנאוו, און דער אלגעמיינער רעפובליקאנישער טאן פון דער רוסישער ליטעראטור מיך בעאיינפלוסט אויף דעם זעלבען אופן; און ווען איך האב אנגעהויבען צו שרייבען נאוועלען — דאס הייסט אין מיין צוועלפטען יאהר — האב איך אנגענומען דעם אונטערשריפט פ. קראפאטקין, וועלכען איך האב זייט דאן קיינמאל ניט געביטען, ניט קוקענדיג אויף די פארווירפע פון מיינע עלטסטע, ווען איך בין געווען אין מיליטער־דיענסט.

VIII

אין הערבסט פון 1852 האט מען מיין ברודער אלעקסאנדער אוועקגעשיקט אין קאדעטען־קארפוס, און דאן פלעגען מיר זיך זעהן נור אין די פייערטעג און אמאל אויך זונטאג. דער קאדעטען קארפוס איז געווען א מייל זעקס פון אונזער הויז, און כאטש מיר האבען געהאט א טוץ פערד, האט עס שטענדיג פאסירט אז ווען עס איז געקומען די צייט צו שיקען א שליטען צום קארפוס איז קיין איין פערד ניט געווען פריי. מיין עלטערער ברודער, ניקאליי, איז געקומען אהיים זעהר זעלטען. די פערהעלטניסמעסיגע פרייהייט וואס אלעקסאנדער האט געפונען אין דער שולע, און איבערהויפט דער איינפלוס פון צוויי פון זיינע לעהרער אין ליטעראטור, האבען ענטוויקעלט זיין פערשטאנד זעהר גיך, און איך וועל שפעטער האבען גענוג געלעגענהייט צו רעדען וועגען דעם גינסטיגען איינפלוס, וואס ער האט אויסגעאיבט אויף מיין אייגענער ענטוויקלונג. עס איז א גרויסע פריווילעגיע צו האבען געהאט א ליעבענדען, אינטעליגענטען עלטערען ברודער.

דערוויילע בין איך געבליבען דערהיים. איך האָב נעדארפט ווארטען ביז מיין רייהע אריינצוטרעטען אין פאזשען קארפוס וועט אָנקומען, און דאָס האָט ניט פּאַסירט ביז וואנען איך בין שוין באלד אלט געווען פופצעהן יאָהר. מ. פּאָליין האָט מען אוועקגעשיקט, און אָנשטאָט איהם האָט מען אָנגעשטעלט א דייטשען לעהרער. ער איז געווען איינער פון יענע אידעאַ־ליסטישע מענשען וואָס זיינען ניט קיין זעלטענהייט ביי די דייטשען, אָבער איבערהויפּט געדענק איך איהם פאר דעם ענטהוזיאזם מיט וועלכען ער פלעגט דעקלאמירען שיללער׳ס פּאָעזיע, בעגלייטענדיג עס מיט א זעהר נאַיווער מימיק, פון וועלכער איך בין געווען ענטציקט. ער איז פערבליבען ביי אונז ניט מעהר ווי איין ווינטער.

דעם נעקסטען ווינטער האָט מען מיך געשיקט אין א מאָסקווער גימנאזיום; און ענדליך בין איך פערבליבען מיט אונזער רוסישען לעהרער, סמירנאָף. מיר זיינען גיך געוואָרען פריינד, איבערהויפּט נאָכדעם ווי מיין פאָטער האָט אונז ביידען גענומען אויף א רייזע נאָך זיין ריאזאנער אימעניע. אין דער צייט פון דער דאָזיגער רייזע האָבען מיר זיך אָבגעגעבען מיט אלערליי צייטפערטרייבונגען, און מיר פלעגען אויסטראכטען הומאָ־ריסטישע מעשה׳לעך אין פערבינדונג מיט די מענשען און זאכען וואָס מיר האָבען געזעהן; בעת דער איינדרוק וואָס דאָס פאָהרען איבער די בערגיגע טראקטען האָט אויף מיר געמאכט האָט צוגעגעבען איינציגע נייע און ערע׳ע שטריכען צו מיין וואקסענדער ליעבע פאר דער נאטור. אונטער דער אָנרעגונג וואָס איך האָב געקראָגען פון סמירנאָף׳ן, האָבען אויך מיינע ליטעראַרישע נייגונגען אָנגעהויבען צו וואקסען, און פאר די יאָהרען פון 1854 ביז 1857 האָב איך געהאט די פולע געלעגענהייט זיי צו ענטוויקלען. מיין לעהרער, וועלכער האָט צו דער צייט געהאט געענדיגט זיינע סטודיען אין דער אוניווערזיטעט, האָט געקראָגען א קליינע שרייבער־שטעלע אין א געריכט און האָט דאָרט פערבראכט זיינע פריהמאָרגענס. איך בין אויף דעם אופן געבליבען: אונטער מיין אייגענער השגחה ביז מיטאָג־צייט, און נאָכדעם ווי איך האָב פארטיג געמאכט מיינע לעקציעס און גענומען א שפּאציר, האָב איך געהאט גענוג פרייע צייט פאר לעזען און שרייבען. אין הערבסט, ווען מיין לעהרער האָט זיך אומגעקעהרט צו זיין אמט אין מאָסקווע, בעת מיר זיינען פערבליבען אויפ׳ן לאנד, בין איך ווידער געבליבען אליין פאר זיך, און כאָטש איך בין כסדר געווען צוזאמען מיט דער פאמיליע, און האָב פערבראכט א טייל פון טאָג אין שפּיעלען זיך מיט מיין שוועסטער׳ל פּאולינא, האָב איך פונדעסטוועגען געקענט פערווענדען מיין צייט ווי איך האָב געוואָלט.

די לייבאייגענשאפט האט דאן דערשלעפט די לעצטע יאהרען פון איהר עקזיסטענץ. די געשיכטע איז נאך פריש — דוכט זיך ווי דאס וואלט געווען ערשט נעכטען; און דאך, אפילו אין רוסלאנד, בעגרייפען זעהר ווייניגע וואס לייבאייגענשאפט איז געווען אין דער ווירקליכקייט. מיר שטעלען זיך פאר ווי ניט איז אז די אומשטענדען וואס די לייב־אייגענשאפט האט געשאפען זיינען געווען זעהר שלעכטע; אבער ווי אזוי די דאזיגע אומשטענדען האבען געווירקט אויף מענשליכע וועזענס קערפערליך און גייסטיג ווערט קוים פערשטאנען. עס איז ווירקליך צום ערשטוינען, ווען מען זעהט ווי גיך אן אינסטיטוציע און איהרע סאציאלע פאלגען ווערען פערגעסען ווען די אינסטיטוציע האט אויפגעהערט צו עקזיסטירען, און מיט וואס פאר א געשווינדקייט מענשען און זאכען ענדערען זיך דערנאך. איך וועל פרובירען צוריקרופען די צושטענדען פון לייבאייגענשאפט, דערצעהלענדיג ניט דאס וואס איך האב געהערט, נאר וואס איך האב געזעהן.

יוליאנא, די הויז־האלטערקע, שטעהט אין קארידאר וואס פיהרט צום פאטער'ס צימער און צלם'ט זיך; זי וואגט ניט געהן ווייטער, ניט געהן צוריק. ענדליך, נאכדעם ווי זי האט אבגעזאגט א תפלה, געהט זי אריין אין צימער און מעלדעט, מיט א שטימע וואס מען הערט קוים, אז דער טהעע־זאפאס האלט ביין אויסגעהן, אז עס איז מעהר ניט געבליבען ווי צוואנציג פונט צוקער, און אז די אנדערע פראוויאנטען וועלען באלד אויסגעהן.

„גנבים, רויבערס!" שרייט מיין פאטער, „און דו, דו ביזט אויך מיט זיי אין חברותא!" זיין קול דונערט איבער'ן גאנצען הויז. די שטיפמוטער לאזט יוליאנא'ן בעגעגענען דעם שטורעם. אבער דער פאטער שרייט, „פראל, רוף די פרינצעסין! וואו איז זי?" און ווען זי קומט אריין, קריגט זי דעם זעלבען קבלת פנים.

„דו ביזט אויך אין חברותא מיט די דאזיגע בני חם; דו שטעלסט זיך איין פאר זיי"; און אזוי ווייטער, פאר א האלבער שעה אדער מעהר.

דאן הויבט ער אן נאכצוזעהן די חשבונות. פאר איין גאנג טראכט ער שוין וועגען די היי. ער שיקט פראל'ן איבערוועגען וואס עס איז געבליבען, און הייסט די שטיפמוטער זי זאל שטעהן דערביי ווי ער וועגט, בעת ער חשבונ'ט וויפיעל עס דארף נאך זיין אין שייער. עס שטעלט זיך ארויס אז א היבש ביסעל היי פעהלט, און יוליאנא קען ניט אנווייזען וואו עס איז אהינגעקומען עטליכע פונט פון א געוויסען ארטיקעל. דעם פאטער'ס קול ווערט אלץ מעהר און מעהר דראהענד; יוליאנא ציטערט; דאן קומט אריין דער קוטשער און דער בעל־הבית הויבט אן שטורעמען

אויף איהם. דער פּאָטער פאַלט אויף איהם אָן, שלאָגט איהם, אָבער ער האַלט אין איין ווידערהוילען; „אייער הויכקייט האָט געמוזט האָבען א טעות“.

דער פּאָטער רעכענט נאָך אַמאָל איבער די חשבונות, און דאָס מאָל שטעלט זיך אַרויס אַז אין שייער איז דאָ מעהר היי וויפיעל עס האָט געדאַרפט זיין. ער שרייט ווייטער; איצט זידעלט ער דעם קוטשער פאַר ניט געבען די פערד יעדען טאָג זייערע פולע פּאָרציעס; אָבער דער קוטשער רופט אַלע היילינע צו זאָלען זיין עדות אַז ער האָט געגעבען די פערד וויפיעל עס קומט זיי, און פראָל רופט די „הייליגע יונגפרוי“ זי זאָל בעשטעטיגען דעם קוטשער׳ס בקשה.

אָבער דער פּאָטער וויל זיך ניט בערוהיגען. ער רופט אריין מאַקאַר׳ן, דעם פּיאַנאָ־שטימער און אונטער־קעלנער, און רעכענט איהם אויס אַלע זיינע לעצטע חטאים. לעצטע וואָך איז ער געווען שכור, און נעכטען האָט ער אויך געמוזט זיין בעטרונקען, וואָרים ער האָט צובראָכען א האַלבען טוץ טעלער. די טהאַטזאַך איז, אַז די צובראָכענע טעלער איז געווען די אמת׳ע אורזאַך פון דעם גאַנצען אויפרוהר: די שטיפמוטער האָט דער־צעהלט די געשיכטע דעם פּאָטער אין דער פריה, און דעריבער האָט עס יוליאַנאַ געקראָגען אַזאַ חלק, דעריבעו׳ האָט מען זיך גענומען איבערוועגען די היי, און דערפאַר האָט עס דער פּאָטער איצט געהאַלטען אין איין ליאַרעמען אַז „די דאָזיגע בני חם“ פערדיענען אַלע שטראָפען אויף דער וועלט.

פּלוצלינג ווערט דער שטורעם איינגעשטילט. מיין פּאָטער זעצט זיך אויף זיין פּלאַץ ביים טיש און שרייבט א צעטעל. „נעהמט מאַקאַר׳ן מיט דעם דאָזיגען צעטעל אין דער פּאָליציי, און זאָל מען איהם דאָרט געבען הונדערט שמיץ מיט בעריאָזענע ריטער“.

אין הויז הערשט אַן אימה און אַן אַבסאָלוטע שטילקייט.

דער זייגער האָט געשלאָגען פיער, און מיר אַלע געהען אַרונטער צו מיטאָג; אָבער קיינער האָט ניט קיין אַפּעטיט, און די זופּ בלייבט אין די טעלער ניט־גערירט. מיר זיינען צעהן ביים טיש, און הינטער יעדען איינעם פון אונז שטעהט א פידלער אָדער א טרומפּייט־שפּיעלער, מיט א ריינעם טעלער אין דער לינקער האַנד, אָבער מאַקאַר איז ניטאָ צווישען זיי.

„וואו איז מאַקאַר?“ פרעגט די שטיפמוטער. „רופט איהם אריין.“

מאַקאַר בעווייזט זיך ניט, און דער בעפעהל ווערט ווידערהוילט. ענדליך קומט ער אריין, בלייך, מיט א צוקרימטען פּנים, פערשעהמט, זיינע אויגען אַרונטערגעלאָזט. דער פּאָטער קוקט פערטיעפט אין זיין

טעלער, און די שטיפמוטער, זעהענדיג אז קיינער האט זיך ניט צוגעריהרט צו דער זופ, פּרובירט אונז צו־געבען מוטה.

„וואס זאגט איהר, קינדער", רופט זי זיך אן, „איז ניט די זופּ זעהר געשמאק?"

טרעהרען שטיקען מיך, און גלייך ווי דער מיטאג האט זיך געענדיגט לויף איך ארויס, כאפּ מאקאר'ן אין א טונקעלען קארידאר און פּרוביר איהם קושען די האנד; אבער ער רייסט זי ארויס, און זאגט, צי אלס פאר־וואורף אדער אלס פראגע, „לאז מיך געמאך; דו אויך, ווען דו וועסט אויפוואקסען, וועסטו ניט זיין פּונקט אזוי?"

„ניין, ניין, קיינמאל ניט!"

און דאך איז דער פאטער ניט געווען פון די ערגסטע פּריצים. פּער־קעהרט, די דיענער און די פּויערים האבען איהם גערעכענט פאר איינעם פון די בעסטע. דאס וואס מיר האבען צוגעזעהן אין אונזער הויז איז פאר־געקומען אומעטום, אפטמאל נאך אויף א סך גרויזאמערע אופנים. שמייסען די לייבאייגענע איז געווען א רעגעלמעסיגער טייל פון די פפליכטען פון דער פּאליציי און פון דער פייער־בריגאדע.

א לאנדאייגענטימער האט אמאל בעמערקט צו א צווייטען, „ווי קומט דאס, גענעראל, וואס די צאהל נפשות אויף אייער אימעניע פערמעהרט זיך אזוי לאנגזאם? מסתמא גיט איהר ניט אכטונג אויף זייערע חתונות."

אין עטליכע טעג ארום האט דער גענעראל בעפוילען אז מען זאל איהם ברענגען א צעטעל פון אלע איינוואוינער אין זיין דארף. ער האט פון דארטען ארויסגעקליבען די נעמען פון די בחורים וואס זיינען שוין געיארען אכטצעהן יאהר, און פון די מיידלעך וואס זיינען נאר־וואס געיארען זעכצעהן — דאס איז אין רוסלאנד דער געזעצליכער עלטער ווען מען מעג חתונה האבען. דאן האט ער אנגעשריבען: „איוואן זאל חתונה האבען מיט אננא'ן, פּאוועל — מיט פּאראשקא'ן", און אזוי ווייטער, ביז פינף פּארלעך. די פינף חתונות, האט ער צוגעשריבען, מוזען פארקומען אין צייט פון צעהן טעג, פון נעקסטען זונטאג אן.

אן אלגעמיינער פערצווייפלונגס־געשריי האט זיך אויפגעהויבען אין דארף. פרויען, יונג און אלט, האבען געוויינט אין יעדען הויז. אננא האט געהאפט חתונה צו האבען פאר גרישא'ן; פּאוועל'ס עלטערען האבען שוין געהאט גערעדט מיט די פעדאטאפס וועגען זייער מיידעל, וועלכע האט באלד געדארפט ווערען פול־יעהריג. נאך מעהר, עס איז גאר געווען דער סעזאן פאר אקערען, ניט פאר חתונות; און וואס פאר א חתונה קען מען צוגרייטען אין צעהן טעג? טוצענדער פּויערים זיינען געקומען זעהן דעם

פריץ; פויערטעס זיינען געשטאַנען גרופּעס־ווייז ביי דעם הינטערסטען אריינגאַנג פון הויף, מיט שטיקלעך געבליצטע לייוונט פאַר דער פריצ׳טע, אויסצואוויירקען אַז זי זאָל זיך אריינמישען. עס האָט קיין זאַך ניט געהאָלפען. דער פריץ האָט געזאָגט אַז די חתונות זאָלען זיין אין דעם טאָג, און אַזוי מוז עס זיין.

אין דעם בעשטימטען טאָג, זיינען די חופּה־פּראָצעסיעס, דאָס מאָל מעהר ענליך צו לויה־פּראָצעסיעס, געגאַנגען אין דער קירכע. די פרויען האָבען געוויינט אויפ׳ן קול, ווי זיי זיינען געוועהנט צו קלאָגען ביי לויות. אַ קאַמערדיענער האָט מען געשיקט אין דער קירכע, צו מעלדען דעם פריץ אַזוי גיך ווי די חתונה־צערעמאָניעס וועלען זיין פאַראיבער; ער איז אָבער באַלד געקומען צו לויפען צוריק, מיט׳ן היטעל אין האַנד, אַ בלאַסער און פערצאָגטער.

„פּאַראַשקאַ“, האָט ער געזאָגט, „האָט זיך איינגעשפּאַרט; זי ענטזאָגט זיך חתונה צו האָבען מיט פּאַוועל׳ן. דער פּאָטער (דאָס הייסט, דער גלח) האָט איהר געפרעגט: „שטימסטו איין?“ אָבער זי האָט געענטפערט אויפ׳ן קול: „ניין, איך שטים ניט איין“.“

דער פריץ איז געוואָרען מלא חמה. „געה און זאָג דעם קודלעוואַטען שכור“ (דאָס האָט ער געמיינט דעם גלח; די רוסישע גלחים טראָגען לאַנגע האָר) „אַז אויב פּאַראַשקאַ וועט ניט האָבען חתונה די מינוט, וועל איך שרייבען דעם ארכערייי אַ רעפּאָרט אַז ער איז אַ שכור. ווי אונטערשטעהט ער, דער גלח׳שער שמוץ, מיר ניט צו פאָלגען? זאָג איהם אַז ער וועט ביי מיר פוילען אין אַ מאָנאַסטיר, און פּאַראַשקאַ׳ס גאַנצע משפחה וועל איך פערשיקען אין די סטעפּעס.“

דער קאַמערדיענער האָט איבערגעגעבען די שליחות. פּאַראַשקאַ׳ס קרובים און דער גלח האָבען ארומגערינגעלט דאָס מיידעל; איהר מוטער, וויינענדיג, איז געפאַלען פאַר איהר אויף די קניע, בעטענדיג זי זאָל ניט אונגליקליך מאַכען די גאַנצע פאַמיליע. דאָס מיידעל האָט געהאַלטען אין איין זאָגען „כ׳וועל ניט“, אָבער אַלץ שוואַכער און שוואַכער, ביז וואַנען זי איז געבליבען שטעהן שטיל. מען האָט איהר אָנגעטהאָן די חופּה־קרוין אויפ׳ן קאָפּ; זי האָט זיך ניט געשטעלט אַנטקעגען, און דער קאַמערדיענער איז געפלויגען אין פולען גאַלאָפּ אָנצוזאָגען אין הויף, אַז „מען האָט זיי חתונה געמאַכט“.

אַ האַלבע שעה שפּעטער, האָט זיך דערהערט דאָס קלינגען פון די גלעקלעך פון דער חתונה־פּראָצעסיע פאַר׳ן טויער פון הויף. די פינף פּאָרלעך זיינען ארויסגעשטיגען פון די וועגען, אריבערגעגאַנגען דעם געהעפט און זיינען אריין אין זאַל. דער פריץ האָט זיי אויפגענומען,

האָט זיי מכבד געווען מיט גלעזלעך וויין, בעת די עלטערען, שטעהענדיג הינטער די וויינענדיגע טעכטער, האָבען זיי געהייסען זיך בוקען ביז צו דער ערד פאַר זייער הארר.

חתונות אויף בעפעהל זיינען געווען אזא געוועהנליכע זאַך, אז יעדעס מאָל ווען א יונג פּאָרעל פון אונזערע דיענער האָט פּאַראויסגעזעהן אז מען וועט זיי הייסען חתונה האָבען, כאָטש זיי האָבען גאָר קיין נייגונג ניט איינע צו די אנדערע, פלעגען זיי זיך בעוואָרענען אנטקעגען דעם זוכענדיג צו זיין צוזאמען טויף־פּאָטער און טויף־מוטער פון א קינד אין איינער פון די פויערים־פאַמיליעס. לויט די דינים פון דער רוסישער קירכע האָבען זיי דאַן ניט געטאָרט חתונה האָבען איינע מיט די אנדערע. געוועהנליך פלעגט דער דאָזיגער קונץ אָבגילטען, איין מאָל אָבער האָט זיך עס געענדיגט מיט א טראַגעדיע. אנדרעי, דער שניידער, האָט זיך פערליעבט אין א מיידעל וואָס האָט געהערט צו איינעם פון אונזערע שכנים. ער האָט געהאָפט אז מיין פאָטער וועט איהם ערלויבען צו ווערען פריי, אלס א שניידער, זיך אויסקויפענדיג פאַר א געוויסע יעהרליכע אָבצאָהלונג, און אז ארבייטענדיג שווער ביי זיין מלאכה וועט ער אימשטאַנד זיין אוועקצולעגען אביסעל געלד אָן א זייט און קויפען די פרייהייט אויך פון דער מיידעל. אין דעם אנדערען פאַל וואָלט זי, חתונה האָבענדיג מיט איינעם פון מיין פאָטער׳ס לייבאייגענע, געוואָרען די שקלאַפין פון איהר מאַן׳ס הארר. יעדענפאַלס, אזוי ווי אנדרעי און איינע פון די מיידלעך פון אונזער הויזגעזינד האָבען פאַראויסגעזעהן אז עס קען זיין אז מען וועט זיי הייסען חתונה האָבען, האָבען זיי אָבגעמאַכט אָנצונעהמען צוזאמען קוואַטערשאַפט ביי דעם טויפען פון א קינד. און אָט דאָס פאַר וואָס זיי האָבען זיך געשראָקען האָט מאַקע פּאַסירט: איין טאָג האָט מען זיי גערופען צום בעל־הבית, און דער בעפעהל פאַר וועלכען זיי האָבען מורא געהאַט איז געגעבען געוואָרען.

„מיר זיינען שטענדיג געהאָרכזאַם אייער ווילען", האָבען זיי געענט־פערט, „אָבער מיט עטליכע וואָכען צוריק זיינען מיר געווען צוזאמען קוואַטערים ביי א טויפונג." אנדרעי האָט אויך ערקלערט זיינע פערלאַנגען און אבזיכטען. דער רעזולטאַט איז געווען אז מען האָט איהם געשיקט צום רעקרוטען־בעאַמטען, און איהם אָבגעגעבען פאַר א סאָלדאַט.

פאַר ניקאָליי דעם 1טען איז די מיליטער־דיענסט ניט געווען קיין חוב פאַר אַלעמען גלייך, ווי עס איז איצט. דער אדעל און דער סוחרים־קלאַס זיינען געווען בעפרייט פון דעם חוב, און ווען עס פלעגט ארויס אַן אוקאַז אָבצוגעבען נייע רעקרוטען, האָבען די פּריצים געדאַרפט צושטעלען א געוויסע צאָהל מענשען פון זייערע לייבאייגענע. די פויערים, אין זייערע דאָרף־קאָמונען, פלעגען געוועהנליך בעשטימען צווישען זיך, ווער פון זיי

זאָל אָבגעגעבען ווערען, אָבער די הויז־דיענער זיינען אין גאַנצען אָבגע־האַנגען פון דעם גוטען ווילען פון זייער הארר, און מיט וועמען ער איז געווען אונצופריעדען, דעם פלעגט ער אַוועקשיקען אין די רעקרוטען־קאַנצעלאַריע און אַרויסנעהמען פאַר איהם אַ קוויטאַנציע, וועלכע האָט געהאַט אַ בעדייטענדע געלד־ווערדע, וואָרים אַזאַ קוויטאַנציע איז געווען עובר לסוחר פאַר יעדען וואָס האָט זיך געוואָלט אויסקויפען פון צו געהן אין סאָלדאַטען.

דער מיליטער־דיענסט אין יענע צייטען איז געווען שרעקליך. מען האָט געפאָדערט פון אַ מענשען אָבצודיענען פינף־און־צוואַנציג יאָהר אונטער דער פאָהן, און דאָס לעבען פון אַ סאָלדאַט איז געווען שווער אויפ'ן העכסטען גראַד. ווערען אַ סאָלדאַט האָט געהייסען, אַוועקגעריסען ווערען אויף אייביג פון דעם דאָרף און דער סביבה וואו מען איז געבאָרען געוואָרען, און צו זיין אָבהענגיג פון דעם ווילען פון אַזוינע אָפיצירען ווי טימאָפעעף, וועמען איך האָב שוין דערמאָנט. קריגען קלעפּ פון די עלטסטע, שמיץ מיט בעריאָזענע ריטער און שטעקענס פאַר דעם קלענסטען פער־זעהן, זיינען געווען גאַנץ געוועהנליכע זאַכען. די גרויזאַמקייט וואָס זיי זיינען בעגאַנגען האָט איבערגעשטייגט אַלע פאָרשטעלונגען. אפילו אין די קאַדעטען קאָרפּוסען, וואו בלויז די קינדער פון די אַדעללייט זיינען ערצוי־גען געוואָרען, פלעגט מען אָפטמאָל איינטיילען אַ טויזענד שמיץ מיט בעריאָזענע ריטער, אין דער אַנוועזענהייט פון גאַנצען קאָרפּוס, צוליעב אַ פּאַפּיראָסעל — דער דאָקטאָר פלעגט שטעהן נעבען דעם געפּייניגטען אינגעל, און הייסען אויפהערען די שטראָף נור דאַן ווען ער האָט אויסגע־פונען אַז דער פּולס האַלט ביים אויפהערען צו שלאָגען. דעם בלוטענדיגען קרבן האָט מען אַוועקגעטראָגען אַ בעוואוסטלאָזען אין שפּיטאָל. דער גרויספירסט מיכאיל, דער קאָמאַנדיר פון די מיליטערישע שולען, וואָלט גלייך אָבגעזאָגט דעם דירעקטאָר פון אַ קאָרפּוס אין וועלכען עס וואָלט ניט געהאַט פּאַסירט אַ פּאָר אַזוינע בעשטראָפונגען יעדען יאָהר. „עס איז קיין דיסציפּלין ניטאָ", וואָלט ער געזאָגט.

מיט פּראָסטע סאָלדאַטען איז געווען נאָך אַ סך ערגער. ווען איינער פון זיי איז ערשיענען פאַר אַ קריעגס־געריכט, איז דער אורטייל געווען, אויסצושטעלען טויזענד סאָלדאַטען אין צוויי שורות איינער אנקעגען דעם אַנדערען, יעדער בעוואָפענט מיט אַ שטעקען אַזוי דיק ווי דער קליינער פינגער (די דאָזיגע שטעקענס זיינען געווען בעקאַנט אונטער זייער דייטשען נאָמען „שפּיטצרוטהען"), און דער פעראורטיילטער זאָל דורכ־געפיהרט ווערען דריי, פיער, פינף און זיעבען מאָל צווישען די צוויי שורות, און יעדער סאָלדאַט זאָל איהם געבען אַ שמיץ מיט'ן רוט. וואָכ־

מייסטערס זיינען נאָכגעגאַנגען אויפצופּאַסען, אַז די קלעפּ זאָלען געגעבען ווערען מיט'ן גאַנצען כח. נאָכדעם ווי מען האָט איהם געגעבען אַ טויזענד אָדער צוויי טויזענד קלעפּ איז דער קרבן, שפּייענדיג מיט בלוט, אוועקגעפיהרט געוואָרען אין שפּיטאָל, איהם אביסעל צוצוזעהן, כדי די פולע שטראָף זאָל קענען געענדיגט ווערען אַזוי גיך ווי ער האָט זיך מעהר אָדער ווייניגער ערהאָלט פון דער ווירקונג פון דעם ערשטען טייל פון דער שטראָף. אויב ער איז געשטאָרבען פון די יסורים, פלעגט די אויספיהרונג פון דעם אורטייל דורכגעפיהרט ווערען אויף'ן טויטען קערפּער. ניקאָליי דער 1טער און זיין ברודער מיכאיל זיינען געווען אונדערבאַרעמליך; קיין פערגרינגערונג פון דער שטראָף איז ניט געווען מעגליך. „איך וועל דיך שיקען דורכ'ן „סטראָי“; דו וועסט אָבגעשונדען ווערען אונטער די שטעקענס“, זיינען געווען סטראַשונקעס וואָס מען פלעגט אָפט געברויכען אין דער טעגליכער שפּראַך.

אַ פינסטערער פּחד פלעגט זיך פערשפּרייטען איבער אונזער הויז, ווען עס איז געוואָרען בעוואוסט אַז איינער פון די דיענער וועט אוועקגעשיקט ווערען אין רעקרוטען־אַמט. מען פלעגט דעם מענשען אָנטהאָן קייטען און שטעלען אונטער אַ וואַך אין קאָנטאָר צו פערהיטען ער זאָל ניט בעגעהן זעלבסטמאָרד. אַ פּויערשער וואָגען פלעגט צוגעפיהרט ווערען פאַר דער טהיר פון קאָנטאָר, און דער פער'משפּט'ער איז ארויסגעפיהרט געוואָרען צווישען צוויי שומרים. אַלע דיענער האָבען איהם ארומגערינגעלט. ער האָט זיך טיעף פערבויגען, בעטענדיג יעדען איינציגען איהם צו פערגעבען זיינע זינד וואָס ער האָט געטהאָן בשוגג אָדער במזיד. אויב זיין פאָטער אָדער מוטער האָבען געוואוינט אין אונזער דאָרף, זיינען זיי איהם געקומען בעגלייטען. ער האָט זיך געבוקט פאַר זיי ביז צו דער ערד, און זיין מוטער און די איבעריגע קרוב'טעס האָבען אָנגעהויבען ארויסצוזינגען אויף'ן קול זייערע קלאָג־ליעדער — אַ מין האַלב־געזאַנג און האַלב־דעקלאַמאַציע: „אויף וועמען לאָזטו אונז איבער? ווער וועט אויף דיר אויפּפּאַסען אין די פרעמדע מדינות? ווער וועט מיר בעשיצען פון די גרויזאַמע מענשען?“ — פּונקט אויף דעם זעלבען אופן ווי זיי האָבען געזונגען זייערע קלאָג־ליעדער אויף אַ לויה, און מיט דיזעלבע ווערטער.

אָט אַזוי האָט איצט אַנדרעי נעדאַרעפּט בעגעגענען פאַר פינף־און־צוואַנציג יאָהר דעם שרעקליכען גורל פון אַ סאָלדאַט: אַלע זיינע פּלענער פון גליק האָבען זיך אויסגעלאָזט מיט אַ שרעקליכען סוף.

דער שיקזאָל פון איינער פון די מיידלעך, פּאָולינאַ, אָדער פּאָליאַ, ווי מען פלעגט איהר רופען, איז געווען זאָגאַר נאָך טראַגישער. מען האָט

איהר געהאט אוועקגעגעבען אויף דער לעהרע ביי שטיקעריי, און זי איז געווען א קינסטלערין ביי דער ארבייט. אין ניקאָלסקאָע איז איהר שטיקעריי־ראהם געשטאַנען אין שוועסטער העלענא׳ס צימער, און זי האָט אָפט זיך בעטייליגט אין די נעשפרעכען וואָס זיינען פאָרגעקומען צווישען אונזער שוועסטער און אונזער שטיפמוטער׳ס א שוועסטער, וועלכע איז איינגעשטאַנען מיט העלענא׳ן. אין אלגעמיין גענומען, מיט איהר בענעהמען און רייד האָט פאָליא גיכער געפּאַסט צו זיין א געבילדעטע יונגע פערזאָן, איידער א הויזמיידעל.

האָט איהר פּאַסירט אַן אונגליק: זי האָט דערשפּירט אז זי וועט אין גיכען ווערען א מוטער. זי האָט אַלצדינג דערצעהלט אונזער שטיפמוטער, וועלכע האָט ארויסגעפּלאַצט מיט זלזולים: „איך וויל מעהר די דאָזיגע בעשעפענים ניט האָבען אין מיין הויז! איך וועל אזא שאנדע אין מיין הויז ניט ערלויבען! אָה, דו אונפערשעהמטע בריאה!“ און אזוי ווייטער. העלענא׳ס טרערען האָבען גאָרנישט געקענט ענדערען. פאָליא׳ן האָט מען אָבגעשאָרען די האָר, און פערשיקט ארבייטען אויפ׳ן פאַכט. אָבער אזוי ווי זי האָט גראָד געהאַלטען אין בעפּוצען א טהייער קלייד, האָט זי עס געדאַרפט ענדיגען אויפ׳ן פאַכט, אין א שמוציגער הייזעל, ביי א פּיצינקען פענסטערעל. זי האָט די קלייד געענדיגט, און האָט געמאַכט מעהרערע שעהנע שטיקערייען, אלץ מיט דער האָפענונג צו קריגען איהר בעגנאַדיגונג. אָבער קיין בעגנאַדיגונג איז ניט געקומען.

דער פאָטער פון איהר קינד, א דיענער פון איינעם פון אונזערע שכנים, האָט געבעטען ערלויבנים חתונה צו האָבען מיט איהר; אָבער אזוי ווי ער האָט קיין געלד ניט געהאט זי אויסצוקויפען, האָט מען איהם אָבגע־זאָגט אין זיין בקשה. פאָליא׳ס "צו־קאָמערפרויליכע מאַנערען" זיינען בעטראַכט געוואָרען פאַר א פערברעכען, און א העכסט ביטערער שיקזאל איז געווען אָנגעגרייט פאַר איהר. אין אונזער באַלעבאַטישקייט איז געווען א מאַן וועלכער איז געווען בעשעפטיגט אלס פאָסטיליאָן, צוליעב זיין קליינעם וואוקס; ער איז געגאַנגען אונטער׳ן נאָמען „קרום־פיסיגער פילקא“. ווען ער איז געווען א איינגעל האָט איהם א פערד שוידערליך צובריקט, און ער איז מעהר ניט געוואַקסען. זיינע פיס זיינען געווען אויס־געקרימט, און די פוס־טריט זיינען געווען פערדרעהט אויף אינוועניג; זיין נאָז איז געווען צובראָכען און פערדרעהט אויף א זייט, זיין קינבאַק איז געווען ענטפּאָרמט. צו דעם דאָזיגען פערזעהענים האָט מען דאָס בעשלאָ־סען חתונה צו מאַכען פאָליא׳ן — און איבער־געוואַלט האָט מען זי חתונה געמאַכט. דאָס פּאָרעל האָט מען אוועקגעשיקט אלס ערד־פּויערים אויף מיין פאָטער׳ס גוט אין ריאַזאַן.

אז לייבאייגענע קענען האָבען מענשליכע געפיהלען האָט מען דאַן ניט אנערקענט, און ניט פערדעכטיגט אפילו. ווען טורגעניעף האָט פערעפענט־ליכט זיין קליינע ערצעהלונג „מומו“, און גריגאָראָוויטש האָט אנגעהויבען ארויסגעבען זיינע אויפשוידערענדע נאָוועלען, אין וועלכע ער האָט געמאכט זיינע לעזער וויינען איבער דעם אונגליקליכען לעבען פון די לייבאייגענע, איז דאָס פאר א גרויסער צאָהל מענשען געווען אַן ערשטוי־נענדע ענטפּלעקונג. „זיי ליעבען גאָר ווי מיר — איז דאָס מעגליך?“ האָבען אויסגערופען די סענטימענטאלע דאמען וועלכע האָבען ניט געקענט לייענען א פראנצויזישען ראָמאַן ניט פערגיסענדיג טרעהרען אויף די צרות פון די נאָבעלע העלדען אָדער העלדינען.

די בילדונג וואָס די איינענטימער האָבען געגעבען זייערע לייב־איינענע, איז נאָר געווען נאָך א קוואל פון אונגליקען פאר די לעצטע. מיין פאָטער האָט אמאָל אויסגעקליבען אין א פויערען הויז א קלוגען אינגעל, און נאָך עטליכע יאָהר לערנען האָט ער געמאכט א שטארקען ערפאָלג. ווען ער איז צוריקגעקומען אהיים, האָט מיין פאָטער געקויפט אלעם וואָס עס איז געווען נויטיג פאר א גוט אויסגעשטאַטעטער פרייער אפטייק, וועלכע איז זעהר שעהן איינגעאָרדענט געוואָרען אין איינע פון די זייטען־שטיבלעך אין ניקאָלסקאָע. זומער־צייט איז „סאשא דער דאָקטאָר“ — אזוי האָט מען איהם פאמיליאר גערופען אין הויז — געווען פערטהאָן אין צוגויפקלייבען און פערפערטיגען אלערליי מינים מעדיצינישע קרייטעכער, און אין א קורצער צייט איז ער געוואָרען שטארק בעליעבט אין דעם געגענד ארום ניקאָלסקאָע. די קראנקע צווישען די פויערים פון די ארומיגע דערפער פלעגען קומען צו איהם, און מיין פאָטער איז געווען שטאָלץ מיט דעם ערפאָלג פון זיין פרייער אפטייק. אָבער לאַנג האָט דער דאָזיגער צו־שטאַנד ניט אָנגעהאלטען. איין ווינטער איז מיין פאָטער געקומען אין ניקאָלסקאָע, האָט דאָרט פערוויילט עטליכע טעג, און איז אוועקגעפאָהרען. אין דערזעלבער נאכט האָט „סאשא דער דאָקטאָר’ זיך דערשאָסען — דורך א סבה, האָט מען געזאָגט; הינטער דעם איז אָבער געווען א ליעבעס־געשיכטע. ער איז געווען פערליעבט אין א מיידעל מיט וועלכער ער האָט ניט געקענט הייראטהען, ווייל זי האָט געהערט צו אַן אנדער פריץ.

דער פאַל פון אַן אנדער יונגען מאַן, געראסים קרוגלאָף, וועמען מיין פאָטער האָט געלאָזט לערנען אין דעם מאָסקווער לאנדווירטשאפט אינס־טיטוט, איז געווען כמעט פונקט אזוי טרויעריג. ער איז דורכגעגאנגען זיינע עקזאמענס העכסט גלענצענד, קריגענדיג א גאָלדענעם מעדאל, און דער דירעקטאָר פון אינסטיטוט האָט געמאכט אלע מעגליכע אָנשטרענ־גונגען צו פועל'ן ביי מיין פאָטער ער זאָל איהם בעפרייען און לאָזען געהן

אין דער אוניווערזיטעט — לייבאיינגענע איז ניט ערלויבט געווען דאָרט אריינצוקומען. „ער וועט זיכער ווערן א מערקווירדיגער מענש“, האָט דער דירעקטאָר געזאָגט, „פילייכט איינער פון רוסלאַנד'ס בעריהמטהייטען, און עס וועט זיין אַן עהרע פאר אייך צו האָבען אַנערקענט זיינע פעהיג־קייטען און צו האָבען געגעבען אזא מאַן פאר דער רוסישער וויסענשאַפט.“

„איך דאַרף איהם פאר מיינע איינגענע הויפען“, האָט מיין פאָטער געענטפערט אויף די פיעלע בקשות וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען צו גונסטען פון דעם יונגען מאַן. אין דער ווירקליכקייט אָבער, איז מיט די פרימיטיווע מעטאָדען פון אַגריקולטור, וועלכע זיינען דאַן בענוצט געוואָ־רען, און פון וועלכע מיין פאָטער וואָלט זיך קיינמאָל ניט געשיידט, נעראַסים קרוגלאָף געווען אין גאַנצען נוצלאָז. ער האָט אויסגעמאָסטען און אָראָבגענומען א פּלאַן פון דער אימעניע, ווען ער איז אָבער געווען פארטיג דערמיט האָט מען איהם בעפוילען צו זיצען אין צימער פון דער דיענער־שאַפט און צו שטעהן מיט א טעלער ביין טיש אין דער צייט פון מיטאָג. פערשטעהט זיך, נעראַסים'ען האָט דאָס זעהר שטארק פערדראָסען ; זיינע טרוימען האָבען איהם געטראָגען אין דער אוניווערזיטעט, צו דער וויסענ־שאַפטליכער ארבייט. זיינע בליקען האָבען פערראַטהען זיין אונצופריע־דענהייט, און די שטיפמוטער האָט ווי עס שיינט געהאַט א בעזונדערען פערגעניגען איהם צו בעליידיגען ביי יעדער געלעגענהייט. איין טאָג אין הערבסט, האָט א שטוים פון ווינד געעפענט דעם אריינגאַנגס־טויער, האָט זי אויסגעשריען צו איהם, „נעראַשקאָ, געה און פערמאַך דעם טויער.“

דאָס איז געווען דער לעצטער קלאַפּ. ער האָט געענטפערט, „דערצו האָט איהר א שווייצער“, און איז זיך געגאַנגען זיין וועג.

מיין שטיפמוטער איז אריינגעלאָפען אין פאָטער'ס צימער, וויינענדיג, „דיינע דיענער בעליידיגען מיך אין דיין הויז!“

נעראַסים איז גלייך געשטעלט געוואָרען אונטער ארעסט, און מען האָט איהם אָנגעטהאָן קייטען, אוועקצושיקען איהם פאר א סאָלדאַט. דער שיידען זיך פון זיין פאָטער און מוטער מיט איהם איז געווען איינע פון די הערצרייסענדסטע סצענעס וואָס איך האָב ווען געזעהן.

דאָס מאָל, אָבער, האָט דער שיקזאַל געגומען זיין נקמה. ניקאָליי דער 1טער איז געשטאָרבען, און דער מיליטער־דיענסט איז געוואָרען ערטרעג־ליכער. נעראַסים'ס גרויסע פעהיגקייטען זיינען באַלד בעמערקט געוואָרען, און אין עטליכע יאָהר ארום איז ער געווען איינער פון די הויפּט געהילפען, און די ווירקליכע ארבייטענדע קראַפט אין איינעם פון די דעפּארטמענטען פון קריעגס־מיניסטעריום. מיין פאָטער, וועלכער איז געווען אבסאָלוט עהרליך, און אין א צייט וואָס כמעט יעדער איינער האָט גענומען שוחד און

געמאַכט גאָלר, האָט ער זיך קיינמאָל ניט געלאָזט אונטערקויפען, האָט אונטער דער צייט איינמאָל אָבגעטרעטען פון די שטרענגע רעגעלען פון דיענסט כדי א טובה צוטהאָן דעם קאָמאַנדיר פון קאָרפּוס צו וועלכען ער האָט געהערט, און האָט איינגעשטימט צו לאָזען דורכגעהן עפּעס א געוויסע אונרעגעלמעסיגקייט. דאָס האָט איהם שיער ניט געקאָסט זיין ערהויבונג צו דעם ראַנג פון א גענעראַל; דער איינציגער ציעל פון זיין פינף־און־דרייסיג יאָהריגען דיענסט אין דער אַרמעע האָט געהאַלטען ביים פערשווינדען. מיין שטיפמוטער איז געפאָהרען אין פּעטערבורג צו בעזייטיגען די שוועריגקייט, און מען האָט איהר געזאָגט אז דער איינציגער וועג ווי אזוי צו דערגרייכען וואָס זי וויל, איז צו ווענדען זיך צו א געוויסען געהילף אין א געוויסען דעפּאַרטמענט פון מיניסטעריום. כאָטש ער איז נישט מעהר געווען ווי א געהילף, איז ער אָבער געווען דער קאָפּ פון זיינע עלטסטע, און האָט געקענט טהאָן אלעס. דער נאָמען פון דעם דאָזיגען מענש איז געווען גערא̈סים איוואַנאָוויטש קרוגלאָף.

„שטעל זיך פאָר, אונזער גראשקא!“ האָט זי צו מיר דערנאָך געזאָגט. „איך האָב אלע מאָל געוואוסט אז ער האָט גרויסע פעהיגקייטען. איך בין געגאַנגען צו איהם, און האָב גערעדט צו איהם וועגען דער אַנגע־לעגענהייט, און ער האָט געזאָגט: „איך האָב גאָרנישט געגען דעם אַלטען פּרינץ, און איך וועל טהאָן אלץ וואָס איך קען פאַר איהם“.

גערא̈סים האָט געהאַלטען זיין וואָרט: ער האָט געמאַכט א גינסטיגען רעפּאָרט, און מיין פאָטער האָט געקראָגען זיין ערהעבונג. ענדליך האָט ער געקענט אָנטהאָן די לאַנג־געגלוסטע רויטע הויזען און דעם רויט־אונטער־געשלאָגענעם מאַנטעל, און האָט געקענט טראָגען די פעדערען אויף זיין העלמעט.

דאָס זיינען זאַכען וועלכע איך האָב אליין צוגעזעהן אין מיין קינד־הייט. ווען איך זאָל אָבער דערצעהלען וואָס איך האָב זיך אָנגעהערט אין יענע יאָהרען, וואָלט עס געווען א סך א גרויזאַמערע ערצעהלונג: געשיכ־טעס פון מענער און פרויען אוועקגעריסען פון זייערע פאַמיליעס און זייערע דערפער און פערקויפט אָדער פערלאָרען אין שפּיעל, אָדער אויס־געביטען אויף א פּאָר יאַגד־הינט און דאַן טראַנספּאָרטירט אין עפּעס א פערוואָרפענעם ווינקעל פון רוסלאַנד, כדי צו שאַפען א נייע אימעניע; פון קינדער אוועקגענומען פון זייערע עלטערען און פערקויפט צו גרויזאַמע אָדער שאַרלאַטאַנישע בעלי־בתים; פון דעם שמייסען „אין די שטאַלען“, וואָס איז פאָרגעקומען יעדען טאָג מיט אַן אונערהערטער גרויזאַמקייט; פון א מיידעל וועלכע האָט געפונען איהר איינציגען גליק אין דערטרינקען זיך; פון אַן אַלטען מאַן וואָס איז גרוי געוואָרען דיענענדיג זיין האַר, און

צום סוף האָט ער זיך אויפגעהאַנגען אונטער זיין בעל־הבית'ס פענסטער; און פון אויפשטענדע פון לייבאייגענע, וועלכע זיינען אונטערדריקט געוואָרען פון ניקאָליי דעם 1טענ'ס גענעראַלען, פערשמייסענדיג צום טויט יעדען צעהנטען אָדער פופצעהנטען ארויסגענומען פון דער רייהע, און פערוויסטענדיג דעם דאָרף, וועמעס איינוואוינער, נאָך דער מיליטערישער עקזעקוציע, זיינען ארומגעגאַנגען בעטלענדיג ברויט אין די ארומיגע גובערניעס, אזוי ווי זיי וואָלטען געווען די קרבנות פון א שריפה. וואָס איז שייך דער אָרעמקייט וואָס איך האָב צוגעזעהן אין דער צייט פון אונזערע רייזעס אין געוויסע דערפער, איבערהויפט אין יענע וואָס האָבען געהערט צו דער קייזערליכער פאמיליע, וואָלט מען ניט געקענט געפינען קיין ריכטיגע ווערטער צו בעשרייבען דעם עלענד פאר מענשען וואָס האָבען עס ניט געזעהן.

צו ווערען פריי איז געווען דער שטענדיגער טרוים פון די לייבאייגענע — א חלום וואָס האָט זיך ניט לייכט פערווירקליכט, וואָרים עס האָט זיך געפאָדערט א שווערע סומע געלד צו בעוועגען א פריץ ער זאָל זיך שיידען מיט א לייבאייגענעם. „וויסטו“, האָט מיין פאָטער צו מיר אמאָל געזאָגט, „אז דיין מוטער האָט זיך צו מיר בעוויזען נאָך איהר טויט? איהר יונגע לייט גלויבט ניט אין אזעלכע זאַכען, אָבער אזוי איז עס געווען. איין נאַכט בין איך געזעסען גאַנץ שפּעט אין אָט דעם שטוהל, לעבען מיין שרייבטיש, און האָב געדרעמעלט, ווען איך האָב איהר געזעהן אריינקומען פון הינטען, אין גאַנצען אין ווייסען, זעהר בלייך, און מיט גליהענדע אויגען. ווען זי האָט געהאַלטען ביים שטאַרבען האָט זי מיר געבעטען איך זאָל איהר צוזאָגען אז איך וועל געבען פרייהייט איהר דיענסט, מאשא, און איך האָב איהר צוגעזאָגט; אָבער זייענדיג פערנומען מיט דאָס און יענס, איז דער־ווייל אריבער כמעט א גאַנץ יאָהר און איך האָב ניט מקיים געווען מיין צוזאָג. דאַן האָט זי זיך בעוויזען, און האָט צו מיר געזאָגט מיט א ניעדע־ריגען קול, „אלעקסיי, דו האָסט מיר צוגעזאָגט צו געבען מאשא'ן פרייהייט: האָסטו עס פערגעסען?“ איך בין געווען גאַנץ פערציטערט: איך בין אויפ־געשפּרונגען פון מיין שטוהל, אָבער זי איז שוין פערשוואונדען. איך האָב גערופען די דיענער, אָבער קיינער האָט גאָרנישט ניט געזעהן. דעם נעקסטען פריהמאָרגען בין איך געגאַנגען אויף איהר קבר, האָב געלאָזט זינגען א תפלה, און גלייך בעפרייט מאשא'ן.“

ווען מיין פאָטער איז געשטאָרבען, איז מאשא געקומען צו זיין בעערדיגונג, און איך האָב גערעדט מיט איהר. זי איז געווען פערהייראַטה, און גאַנץ גליקליך אין איהר פאַמיליען־לעבען. מיין ברודער אלעקסאַנדער

האָט איהר דערצעהלט, אויף זיין שפּאַסיגען שטייגער, וואָס מיין פאָטער האָט געזאָגט, און מיר האָבען איהר געפרעגט וואָס זי ווייס וועגען דעם.

„די דאָזיגע זאַכען", האָט זי געענטפערט, „האָבען פּאַסירט אַ לאַנגע צייט צוריק, מעג איך אייך שוין דערצעהלען דעם אמת. איך האָב געזעהן אַז אייער פאָטער האָט גאַנץ פערגעסען זיין צוזאָג, האָב איך מיך אָנגעטהאָן אין ווייסען און האָב גערעדט צו איהם אַזוי ווי אייער מוטער. איך האָב איהם דערמאָנט אָן זיין פערשפּרעכען וואָס ער האָט איהר געגעבען — איהר וועט דאָך ניט זיין ברוגז אויף מיר דערפאַר, וועט איהר?"

„אודאי ניט!"

צעהן אָדער צוועלף יאָהר נאָך די סצענעס וואָס זיינען בעשריבען אין אָנהויב פון דעם קאַפּיטעל, בין איך איין נאַכט געזעסען אין מיין פאָטער'ס צימער, און מיר האָבען גערעדט פון אַמאָליגע זאַכען. לייבאייגענטום איז שוין געווען אָבגעשאַפט, און מיין פאָטער האָט זיך לייכט בעקלאָגט אויף די נייע אומשטענדען; ער האָט זיי אָנגענומען ניט פיעל ערגערענדיג זיך.

„דו מוזט דאָך צוגעבען, פאָטער, האָב איך געזאָגט, „אַז דו האָסט אָפט בעשטראָפט דיינע דיענער גרויזאַם, און אָהן וועלכען גרונד".

„עס איז אונמעגליך געווען מיט די מענשען זיך אַנדערש צו בעגעהן", האָט ער געענטפערט; און זיך אָנלעהנענדיג אַהינטער אין זיין פאָטעל, האָט ער זיך פערטיעפט אין געדאַנקען. „אָבער דאָס וואָס איך האָב געטהאָן איז גאָר ניט ווערטה צו רעדען דערפון", האָט ער געזאָגט נאָך אַ לאַנגער פּויזע. „נעהם אָט דעם אייגענעם סאַבלעף: ער קוקט אויס אַזוי מילד, און רעדט מיט אַזאַ ווייכען קול; אָבער ער איז זיך ווירקליך שוידערליך בעגאַנגען מיט זיינע לייבאייגענע. וויפיעל מאָל האָבען זיי געפּלאַנעוועט איהם צו טויטען! איך האָב, לכל הפּחות, ניט מיסברויכט מיינע דיענסט־מיידלעך, ווערהענד דער אַלטער טייפעל טיכאָנאָף איז זיך מיט זיי בעגאַנגען אויף אַזאַ אופן, אַז די פּויערטעס האָבען זיך געקליבען אָבצורע־כענען מיט איהם אויף אַ שוידערליכען שטייגער... זייט מיר געזונד; אַ גוטע נאַכט!"

IX

איך געדענק גוט די קרימער מלחמה. אין מאָסקווע האָט זי אפילו ווייניג מענשען אָנגעריהרט, דאָך האָט מען אין יעדען הויז ביי אָבענד־פּאַרטיעס געזעסען און געמאַכט קאָרפּע און באַנדאַזשען פאַר די פער־

וואונדעטע: ניט פיעל אָבער איז אָנגעקומען צו די רוסישע אַרמעען, אונגעהייערע מאססען האָט מען גע'גנב'עט און פערקויפט צו די אַרמעען פון דעם שונא. מיין שוועסטער העלענא און אַנדערע יונגע דאמען האָבען געזונגען פּאַטריאָטישע ליעדער, אָבער דער אַלגעמיינער טאָן פון לעבען אין דער געזעלשאַפט איז קוים בעאיינפלוסט געוואָרען פון דעם גרויסען קאַמפּף וואָס איז פאָרגעקומען. דערפאַר אָבער, אין דער פּראָווינץ, האָט די מלחמה פּעראורזאַכט א סך טרויער. די פּאָדערונגען נאָך רעקרוטען זיינען געקומען גיך איינער נאָכ'ן אַנדערען, און כסדר האָבען מיר געהערט די פּויערטעס זינגענדיג זייערע לויה־נגונים. דאָס רוסישע פאָלק קוקט אויף מלחמה ווי אויף אַן אונגליק וואָס איז אויף זיי געשיקט געוואָרען פון דער השגחה עליונה, און זיי האָבען די מלחמה מקבל געווען מיט אַן עהרפאָרכ־טיגקייט וואָס איז געווען אין א זאָנדערבארען ווידערשפּרוך מיט דער לייכטזיניגקייט וואָס איך האָב געזעהן אַנדערסוואו אונטער עהנליכע אומ־שטענדען. ווי יונג איך בין געווען, האָב איך בעגריפען דעם דאָזיגען געפיהל פון רוהיגען אונטערוואַרפען זיך צום שיקזאַל, וועלכער האָט דורכגענומען אונזערע דערפער.

מיין ברודער ניקאָליי איז געווען פערכאַפּט ווי פיעלע אַנדערע פון דעם מלחמה פיבער, און איידער ער האָט געהאַט געענדיגט זיין קורס אין קאָרפּוס האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אָן דער קאַווקאַזער אַרמעע. מעהר האָב איך איהם שוין קיינמאָל ניט געזעהן.

אין הערבסט פון 1854 איז אונזער פאַמיליע פערגרעסערט געוואָרען דורך דעם אָנקומען פון אונזער שטיפמוטער'ס צוויי שוועסטער. זיי האָבען געהאַט זייער אייגען הויז און אייגענע וויינגערטנער אין סעוואַסטאָפּאָל, אָבער איצט זיינען זיי געוועזן היימלאָז, און זיינען געקומען וואוינען מיט אונז. ווען די פערייניגטע מחנות זיינען אָנגעקומען אין דער קרים, האָט מען די איינוואוינער פון סעוואַסטאָפּאָל געזאָגט, אַז זיי דאַרפען זיך ניט שרעקען, און מענען גאַנץ רוהיג בלייבען וואו זיי זיינען; אָבער נאָך דער ניעדערלאַגע ביי אַלמא, האָט מען זיי בעפוילען אָבצופאָהרען וואָס אַמגיכסטען, וואָרים די שטאָדט וועט ארומגערינגעלט ווערען אין צייט פון עטליכע טעג. עס זיינען געווען זעהר ווייניג טראַנספּאָרט־מיטלען, און עס איז געווען אונמעגליך צו פאָהרען אויף די וועגען אַנטקעגען דעם חיל וואָס האָט מאַרשירט דרום־צו. דינגען א וואָגען איז געווען כמעט אונמעגליך, און די דאמען, איבערלאָזענדיג אַלץ וואָס זיי האָבען געהאַט, אויפ'ן וועג, האָבען דורכגעמאַכט א שווער שטיקעל צייט איידער זיי האָבען דערגרייכט מאָסקווע.

איך בין גיך בעפריינדעט געוואָרען מיט דער איינגערער פון די צוויי

שוועסטער, א דאמע אן ערך א יאהר דרייסיג, וועלכע פלעגט רויכערען איין פאפיראס נאך דעם אנדערען, און מיר דערצעהלען די אלע שרעקען פון זייער רייזע. זי האט גערעדט מיט טרעהרען אין די אויגען וועגען די פראכטפאלע קריעג־שיפען וועלכע האבען געמוזט פערזונקען ווערען אין דעם אריינגאנג פון האפען פון סעוואסטאפאל, און זי האט זיך גאר ניט געקענט פארשטעלען ווי אזוי די רוסען וועלען זיין בכח צו פערטיידיגען סעוואסטאפאל פון דער יבשה זייט; עס איז אפילו ניט געווען קיין שום־וואנד וואס זאל האבען א ווערטה.

מיר איז געגאנגען דער דרייצעהנטער יאהר ווען ניקאליי דער 1טער איז געשטארבען. עס איז געווען שפעט נאכמיטאג דעם 18טען פעברואר (2טען מערץ), ווען א פאליציסט האט פונאנדערגעטיילט אין אלע הייזער פון מאסקווע א בולעטין וועגען דער קראנקהייט פונ'ם צאר, און האט איינ־געלאדען די בירגער צו בעטען אין די קירכען פאר זיין געזונדהייט. אין אמת'ן איז ער דעמאלט שוין געווען טויט, און די בעאמטע האבען עס געוואוסט, אזוי ווי עס איז שוין דאן געווען טעלעגראפישע פערבינדונגען צווישען מאסקווע און פעטערבורג; אבער אזוי ווי מען האט פריהער ניט דערצעהלט א ווארט וועגען זיין קראנקהייט, האבען זיי געדענקט אז דאס פאלק מוז שטופענווייז צוגעגרייט ווערען פאר דער בעקאנטמאכונג פון זיין טויט. מיר זיינען אלע געגאנגען אין דער קירכע און האבען פייערליך מתפלל געווען.

דעם נעקסטען טאג, שבת, האט מען געטהאן דאס איינענע, און אפילו זונטאג אין דער פריה זיינען נאך פערטיילט געווארען בולעטינען וועגען דעם צאר'ס געזונדהייט. די נייעס פון ניקאליי'ס טויט האט אונז דער־גרייכט ערשט ארום מיטען טאג, דורך איינינגע דיענער וואס זיינען געווען אויפ'ן מארק. אן אמת'ער פחד האט געהערשט אין אונזער הויז און אין די הייזער פון אונזערע קרובים, ווען די נאכריכט האט זיך פערשפרייט. מען האט גערעדט אז די מענשען אויפ'ן מארק האבען זיך אויפגעפיהרט אויף א זאנדערבארען אופן, ניט ארויסווייזענדיג קיין בעדויערען, זיך אבגעבענדיג מיט געפעהרליכע רייד. דערוואקסענע מענשען האבען גערעדט שטילערהייט, און אונזער שטיפמוטער האט געהאלטען אין איין ווייעדער־הוילען, „רעדט ניט אז די מענער זאלען הערען"; די דיענער האבען געמורמעלט צווישען זיך, וואהרשיינליך וועגען דער קומענדער „פרייהייט". דער אדעל האט יעדע מינוט ערווארטעט אן אויפשטאנד פון די לייב־איינענע — א נייעם פוגאטשאווסקען אויפשטאנד.

אין פעטערבורג האבען מענער פון די געבילדעטע קלאסען, איבער־געבענדיג די נייעס איינער דעם אנדערען, זיך אומגעארעמט אין די גאסען.

יעדער איינער האָט געפיהלט אז דער סוף פון דער מלחמה און דער סוף צו די שווידערליכע צושטענדען וואָס האָבען געהערשט אונטער דעם „אייזערנעם דעספּאָט“ איז געווען גאָר נאָהענט. מען האָט גערעדט וועגען א פערגיפטונג, דערהויפּט ווייל דעם צאַר׳ם קערפּער האָט שנעל אָנגע־פאנגען צו פוילען; אָבער די אמת׳ע אורזאכע איז ארויסגעקומען א צייט שפּעטער: עס איז געווען א צו־שטארקע דאָזע פון א מעדיצין צום קרעפּ־טינען, וואָס ניקאָליי האָט איינגענומען.

אויפ׳ן לאַנד, אין דעם זומער פון 1855, האָט מען נאָכגעפאָלגט דעם העלדישען קאמפּף, וואָס איז פאָרגעקומען אין סעוואסטאָפּאָל פאר יעדען אייל ערד און פאר יעדער ברעקעל ארונטערגעריסענע פעסטונג, מיט אַן ערנסטער אינטערעסע. רעגעלמעסיג צוויי מאָל א וואָך פלעגט מען שיקען א שליח אין דער אויעזד־שטאָדט צו קריגען די צייטונגען; און ווען ער איז צוריקגעקומען, נאָך איידער ער איז ארונטער פון פערד, האָט מען די צייטונגען ארויסגעכאַפּט פון זיינע הענד און פונאנדערגעעפענט. העלענא אָדער איך האָבען זיי געלעזען אין דער הויף פאר דער פאמיליע, און די נייעס איז באלד איבערגעגעבען געוואָרען אין צימער פון די דיענסטען, דערנאָך אין קיך, אין קאנטאָר, אין גלח׳ם הויז, און אין די שטיבלעך פון די פּויערים. די בעריכטען וועלכע זיינען געקומען פון די לעצטע טעג אין סעוואסטאָפּאָל, פון דער שרעקליכער באָמבארדירונג, און ענדליך די נייעס אז אונזער ארמעע האָט פערלאָזען די שטאָדט, זיינען אויפגענומען געוואָ־רען מיט טרעהרען. אין יעדען הויז אויפ׳ן לאַנד ארום און ארום, האָט מען געטרויערט איבער דעם פערלוסט פון סעוואסטאָפּאָל מיט אזוי פיעל וועהטאָג, אזוי ווי מען וואָלט פערלאָרען א נאָהענטען קרוב, כאָטש יעדער איינער האָט פערשטאַנען אז די שרעקליכע מלחמה מוז איצט קומען צו א סוף.

X

עס איז געווען אין אויגוסט 1857, בעת איך בין באלד געוואָרען פופצעהן יאָהר, ווען עס איז אָנגעקומען מיין רייהע אריינצוטרעטען אין פּאזשען־קאָרפּוס, און מען האָט מיך גענומען אין פּעטערבורג. ווען איך האָב פערלאָזען די היים בין איך נאָך געווען א קינד; אָבער דער מענש־ליכער כאראקטער איינענטליך בילדעט זיך אוים אין זיין בעשטימטע פאָרם פיעל פריהער ווי עס ווערט געוועהנליך אָנגענומען, און עס איז פאר מיר קלאָר, אז אונטער מיין קינדערשען אויסזעהן איז שוין געווען פערבאָרגען

יעהר פיעל פון דעם וואס איך האב געזאלט ווערען שפעטער. מיינע געשמאקען, מיינע נייגונגען, זיינען שוין געווען בעשטימט.

דעם ערשטען אנשטויס צו מיין אינטעלעקטועלער ענטוויקלונג האט מיר געגעבען, ווי איך האב געזאגט, מיין רוסישער לעהרער. עס איז אן אויסגעצייכענטער מנהג אין רוסישע פאמיליעס — א מנהג וואס, אונגליק־ליכער ווייזע, האלט איצט ביים פערשווינדען — צו האבען אין הויז א סטודענט וואס העלפט די אינגלעך און מיידלעך מיט זייערע לעקציעס, אפילו ווען זיי זיינען אין גימנאזיע. כדי זיי זאלען בעסער פערנעהמען דאס וואס זיי לערנען אין דער שולע, און פאר דער אויסברייטונג פון זייערע בעגריפע וועגען דעם וואס זיי לערנען, איז זיין הילף ניט אבצו־שאצען. נאכמעהר, ער ברענגט אריין אן אינטעלעקטועלען עלעמענט אין דער פאמיליע און ווערט אן עלטערער ברודער פאר דער יונגוואַרג — אפטמאל נאך עטוואס בעסער ווי אן עלטערער ברודער, ווארים דער סטו־דענט האט א געוויסע פעראנטווארטליכקייט פאר דעם פארטשריט פון זיינע שילער; און אזוי ווי די מעטאדען פון לערנען ענדערען זיך געשווינד, פון איין דור צו דעם אנדערען, קען ער העלפען זיינע שילער א סך בעסער ווי די בעסטע געבילדעטע עלטערען.

ניקאליי פאוולאוויטש סמירנאוו האט געהאט א ליטעראַרישען געשמאק. צו יענער צייט, אונטער דער ווילדער צענזור פון ניקאליי דעם 1טען, האבען פיעלע גאנץ אונשעדליכע ווערק פון אונזערע בעסטע שריי־בער ניט געקענט פובליצירט ווערען; אנדערע זיינען אזוי צוקאליע־טשעט געווארען, אז פיעלע שטעלען זיינען געבליבען אונפערשטענדליך. אין דער געניאלער קאמעדיע פון גריבאיעדאוו, „גארע אט אומא“, וועלכע פערגלייכט זיך מיט די בעסטע קאמעדיעס פון מאליער, האט מען געמוזט פערבייטען דעם נאמען „פאלקאווניק סקאלאזוב“ אויף „הערר סקאלאזוב“, וואס האט געשאדט דעם זין און אפילו די פערזען, ווייל פארשטעלען א פאלקאווניק אין א קאמישען ליכט וואלט געקענט בעטראכט ווערען פאר א בעליידיגונג געגען דער ארמעע. פון אזא אונשעדליכען בוך ווי גאגאל׳ס „טויטע נשמות“ איז דער צווייטער טייל אין גאנצען פערבאטען געווארען, און אפילו דעם ערשטען טייל האט מען ניט ערלויבט איבערצודרוקען, כאטש ער איז שוין געווען לאנג ארויס פון דרוק. צאהלרייכע פערזען פון פושקין, לערמאנטאף, א. ק. טאלסטאי, רילעעף און אנדערע פאעטען זיינען ניט ערלויבט געווארען צו זעהן די ליכט; גאר ניט רעדענדיג פון אזעלכע פערזען וואס האבען א וועלכע עס איז פאליטישע מיינונג אדער האבען ענטהאלטען א קריטיק אויף די הערשענדע צושטענדען. די אלע ווערק האבען צירקולירט אין מאנוסקריפט, און מיין לעהרער פלעגט קאפירען

גאַנצע ביכער פון גאָגאָל און פושקין פאַר זיך און פאַר זיינע פריינד, — אָן אַרבייט אין וועלכער איך האָב איהם צופעליג מיטגעהאָלפען. אַלס אַן אמת׳ער קינד פון מאָסקווע איז ער אויך געווען דורכגעדרונגען מיט דער טיעפסטער פערעהרונג פאַר יענע פון אונזערע שרייבער וועלכע האָבען געלעבט אין מאָסקווע — אייניגע פון זיי אין דעם אַלטען שטאַלמייסטערס׳ קוואַרטאַל. מיט אַכטונג האָט ער מיר אָנגעוויזען אויף דאָס הויז פון דער גרעפין סאַליאַס (יעווגעניע טאָור), וועלכע איז געווען אונזער נאָהענטע שכנ׳טע, בעת דאָס הויז פון דעם בעוואוסטען פערשיקטען אַלעקסאַנדער הערצען איז שטענדיג געווען פערבונדען מיט אַ געוויסען מיסטיריעזען געפיהל פון רעספעקט און עהרפורכט. דאָס הויז וואו גאָגאָל האָט געוואוינט איז פאַר אונז געווען אַ געגענשטאַנד פון טיעפען רעספעקט, און כאָטש איך בין אַלט געווען ניט מעהר ווי ניין יאָהר ווען ער איז געשטאָרבען (אין 1851), און האָב ניט געהאַט געלעזען קיין איינעם פון זיינע ווערק, געדענק איך גאַנץ גוט דעם טרויער וואָס זיין טויט האָט ארויסגערופען אין מאָסקווע. טורגעניעוו האָט זעהר גוט אויסגעדריקט דעם דאָזיגען געפיהל אין אַ בעמערקונג, פאַר וועלכע ניקאָליי דער 1טער האָט בעפוילען איהם צו אַרעסטירען און פערשיקען אויף זיין אימעניע.

פושקין׳ס גרויסע פּאָעמא „יעווגעני אָניעגין“ האָט אויף מיר געמאַכט אַ שוואַכען איינדרוק, און אפילו איצט בעוואונדער איך מעהר די זעלטענע איינפאַכקייט פון זיין סטיל אין דער פּאָעמא, ווי איהר אינהאַלט. אָבער גאָגאָל׳ס ווערק, וועלכע איך האָב געלייענט ווען איך בין אַלט געווען אַ יאָהר עלף אָדער צוועלף, האָבען געהאַט אַ מעכטיגע ווירקונג אויף מיין געדאַנק, און מיינע ערשטע ליטעראַרישע פראָבע־אָבהאַנדלונגען זיינען געווען אַ נאָכאַהמונג פון זיין הומאָריסטישען סטיל. אַ היסטאָרישע נאָוועלע פון זאַגאָסקין, „יוראַי מילאָסלאַווסקי“, וועגען די צייטען פון דעם גרויסען אויפשטאַנד אין 1612; פושקין׳ס „דעם קאַפּיטאַן׳ס טאָכטער“, וואָס בעשרייבט דעם פּוגאַטשאָוו־אויפשטאַנד; און דומאַ׳ס „קעניגין מאַרגאַריט“ האָבען דערוועקט אין מיר אַ דויערהאַפטע אינטערעסע פאַר געשיכטע. די אַנדערע פראַנצויזישע נאָוועלען האָב איך ערשט אָנגעהויבען לעזען זינט דאַן און זאָלא האָבען אָנגעהויבען צו שפּיעלען אַ ראָלע. נעקראַסאָף׳ס פּאָעזיע איז געווען מיין ליעבלינג פון מיינע פריהעסטע יאָהרען: פיעלע פון זיינע פערזען האָב איך געוואוסט אויסווענדיג.

ניקאָליי פּאַוולאָוויטש סמירנאָף האָט מיך בעוואוינגען אָנצוהויבען צו שרייבען גאַנץ פריה, און מיט זיין הילף האָב איך געשריבען אַ לאַנגע „געשיכטע פון אַ 25־קאָפּיקענעם“, פאַר וועלכער מיר האָבען ערפונדען

אלערליי סאָרטען כאַראַקטערען, און וועמעס בעזיץ די מטבע איז אַריינ־געפאַלען.

מיין ברודער אַלעקסאַנדער האָט צו דער צייט געהאַט אַ פּיעל פּאָעטי־שערע ווענדונג פון געדאַנק. ער האָט געשריעבען העכסט ראָמאַנטישע ערצעהלונגען, און האָט פּריה אָנגעהויבען מאַכען פערזען, וועלכע ער האָט פערפאַסט מיט אַ וואונדערבאַרער לייכטקייט און אין אַ העכסט מוזיקאַלי־שען און גרינגען סטיל. ווען זיין געדאַנק וואָלט דערנאָך ניט פערנומען געוואָרען מיט נאַטור־געשיכטע און פילאָזאָפישע סטודיען וואָלט ער בלי ספק געוואָרען אַן אויסגעצייכענטער פּאָעט. אין יענע יאָהרען איז זיין ליעבלינגס פּלאַ וואו צו קריגען פּאָעטישע בעגייסטערונג געווען דער ניט שטאַרק משופּע'דיגער דאַך אונטער אונזער פענסטער. דאָס האָט אַרויסגע־רופען אין מיר אַ שטענדיגען חשק זיך צו רייצען מיט איהם. „דאָרטען זיצט דער פּאָעט אונטער'ן קוימען, פּרובירענדיג שרייבען זיינע פערזען", פלעג איך זאָגען ; און דער רייצען זיך האָט זיך געענדיגט מיט אַ ווילדער רייסעריי, וואָס פלעגט אַריינברענגען אונזער שוועסטער העלענאַ אין אַ צושטאַנד פון פערצווייפלונג. אָבער אַלעקסאַנדער איז געווען אַזוי פרעמד פון געפיהל פון נקמה, אַז מיר פלעגען באַלד ווידער שליסען שלום, און מיר האָבען איינער דעם אַנדערען זעהר שטאַרק ליעב געהאַט. עס זעהט אויס, אַז צווישען אינגלעך, געהען קריעגעריי און ליעבע האַנד אין האַנד.

שוין דאַן האָב איך זיך גענומען פאַר זשורנאַליזם. אויפ'ן צוועלפטען יאָהר האָב איך אָנגעפאַנגען רעדאַקטירען אַ טעגליכע צייטונג. פּאַפּיר האָט מען אין אונזער הויז ניט געקענט קריגען וויפיעל מען האָט געוואָלט, און דער פאָרמאַט פון מיין צייטונג איז געווען קליין. אַזוי ווי די קרימער קריעג האָט נאָך ניט געהאַט אויסגעבראָכען, און די איינציגע צייטונג וואָס מיין פאָטער פלעגט קריגען איז געווען די "מאָסקווער פּאָליציי גאַזעטע", האָב איך ניט געהאַט קיין גרויסען אויסוואַהל פון מאָדעלען. דער רעזולטאַט איז געווען אַז מיין אייגענע גאַזעטע איז אין גאַנצען בעשטאַנען פון קורצע פּאַראַגראַפען בעקאַנט מאַכענדיג די נייעס פון טאָג : ווי „אַרויסגעגאַנגען אין וואַלד. נ. פּ. סמירנאָף האָט געשאָסען צוויי דראָסלען", און ד. גל.

זעהר גיך האָט דאָס אויפגעהערט מיך צופריעדענצושטעלען, און אין 1855 האָב איך זיך גענומען פאַר אַ מאָנאַטליכער צייטשריפט, וועלכע האָט ענטהאַלטען אַלעקסאַנדער'ס פּאָעזיען, מיינע נאָוועלען, און עפּעס אַ מין „פערשיידענעס". די מאַטעריעלע עקזיסטענץ פון דער דאָזיגער צייט־שריפט איז געווען פאָלשטענדיג געזיכערט, וואָרים זי האָט געהאַט אבאָ־נענטען ; דאָס הייסט, דער רעדאַקטאָר אַליין און סמירנאָף, וועלכער האָט

רעגעלמעסיג געצאָהלט זיין אבאָנאמענט, מיט א געוויסער צאָהל בויגען פּאפּיר, אפילו נאָכדעם ווי ער האָט פערלאָזען אונזער הויז. דערפאַר האָב איך פּינקטליך איבערגעשריבען א צווייטע קאָפּיע פאר מיין געטרייען אבאָנענט.

ווען סמירנאָף האָט אונז פערלאָזען און א מעדיצינישער סטודענט, מ. נ. פּאוולאָף, האָט פערנומען זיין פּלאַץ, האָט דער לעצטער מיר געהאָל־פען אין מיינע רעדאקציאָנעלע פּפליכטען. ער האָט געקראָגען פאר דעם זשורנאל א פּאָעמא ביי איינעם פון זיינע פריינד, און — וואָס נאָך מעהר וויכטיג — די איינלייטונגס לעקציע איבער פּיזישער געאָגראפיע פון איינעם פון די מאָסקווער פּראָפעסאָרען. עס פערשטעהט זיך אז די דאָזיגע לעקציע איז פריהער אין ערגעץ ניט געווען געדרוקט: אן איבערגעדרוקטע זאך וואָלט קיינמאָל ניט געקענט געפינען קיין פּלאַץ אין אזא ערנסטען זשורנאל.

אלעקסאנדער, דאָס דאַרף איך ניט דערצעהלען, האָט גענומען א לעבעדינען אינטערעס אין דער צייטשריפט, און זי האָט גיך געקראָגען א שם אין דעם קאדעטען קאָרפּוס. איינגיגע יונגע שרייבער, וואָס זיינען שוין געווען אויפ׳ן וועג צו בעריהמטקייט, האָבען אונטערנומען די ארויסגאבע פון א קאָנקורענץ־שריפט. דער עסק איז געוואָרען ערנסט: מילא אין פּאָעמען און נאָוועלען האָבען מיר נאָך אונזער שטעדטעל געקענט בעשטעהן; זיי האָבען אָבער געהאט א „קריטיקער“, און א „קריטיקער“ וואָס שרייבט, אין פערבינדונגען מיט די כאראקטערע פון עפּעס א נייער נאָוועלע, פערשיידענע בעטראכטונגען וועגען די אומשטענדען פון לעבען, און ריהרט אָן טויזענדער פראגען וועלכע קענען ניט בעריהרט ווערען ערגעץ אנדערסוואו, שאַפט די נשמה פון א רוסישער צייטשריפט. זיי האָבען געהאט א קריטיקער, און מיר ניט! גליקליכערוויזע איז דער ארטיקעל וואָס איז אָנגעשריעבען געוואָרען פון דעם קריטיקער פאר׳ן ערשטען נומער אָנגעקומען צו מיין ברודער. עס איז אפילו געווען אָנגעשריבען מיט פּרעטענזיעס, עס איז אָבער געווען שוואך, און אלעקסאנדער האָט גלייך אָנגע־שריבען א געגען־קריטיק, וואָס האָט געמאכט חוזק און פערניכטעט דעם קריטיקער אויף א שרעקליכען אופן. ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט אין געגנערישען לאגער, אז די געגען־קריטיק וועט ערשיינען אין אונזער נעקסטער ארויסגאבע, זיינען זיי געוואָרען פּערציטערטע; זיי האָבען אויפ־געגעבען די ארויסגאבע פון דעם זשורנאל און זייערע בעסטע שרייבער זיינען אריין צו אונז אלס מיטארבייטער. מיט טריאומף האָבען מיר בעקאנט געמאכט די צוקינפטיגע „אויסשליסליכע מיטארבייטערשאפט“ פון אזוי פיעל אויסגעצייכענטע שרייבער.

אין אויגוסט 1857 האָט די צייטשריפט, נאָך אַ כמעט צוויי־יאָהריגער עקזיסטענץ, געמוזט אויפגעגעבען ווערען. אַ נייע סביבה און אַ גאַנץ נייער לעבען איז געשטאַנען פאַר מיר. איך בין אוועק פון דער היים ניט ווילענדיג, און נאָך מעהר האָט מיר פערדראָסען וואָס די גאַנצע שטרעקע פון מאָסקווע ביז פּעטערבורג וועט זיין צווישען מיר און אַלעקסאַנדער, און איך האָב שוין דאַן בעטראַכט פאַר אַן אונגליק דאָס וואָס איך האָב געמוזט אריינ־טרעטען אין אַ מיליטערישער שולע.

צווייטער טייל.

דער פּאַזשען קאָרפּוס

I

עס איז אַלזאָ פּערווירקליכט געוואָרען מיין פאַטער'ס לאַנג־געהאָפּטע אַמביציע. עס איז געווען אַ וואַקאַנציע אין פּאַזשען קאָרפּוס, וואָס איך האָב געקענט אויספּילען. וואַרטען לענגער האָב איך ניט געקענט, ווייל באַלד וואָלט איך געוואָרען אַריבער די יאָהרען, האָט מען מיך אַוועקגעפיהרט אין פּעטערבורג און אַריינגעגעבען אין דער שולע. ניט מעהר ווי הונדערט־און־פופציג אינגלעך — מייסטענס קינדער פון דעם אַדעל וואָס האָט געהערט צום הויף — האָבען געקראָגען זייער בילדונג אין דעם דאָזיגען פּריווילע־גירטען קאָרפּוס, וועלכער האָט געטראָגען דעם כאַראַקטער פון אַ מילי־טערישער שולע מיט בעזונדערע רעכטען און פון אַ הויף־אינסטיטוציע וואָס איז געווען איבערגעגעבען דער קייזערליכער פאַמיליע. אַבזייענדיג פיער אָדער פינף יאָהר אין דעם פּאַזשען קאָרפּוס, זיינען די וואָס האָבען אויס־געהאַלטען די לעצטע עקזאַמענס אויפגענומען געוואָרען אַלס אָפיצירען אין אירגענד וועלכען רעגימענט פון דער גוואַרדיע אָדער פון דער אַרמעע וואָס זיי האָבען זיך אויסגעקליבען, ניט קוקענדיג אויף דער צאָהל לעדיגע פּלעצער אין דעם רעגימענט; און יעדען יאָהר זיינען די ערשטע זעכצעהן שילער פון דעם העכסטען קלאַס ערנאַנט געוואָרען אַלס „פּאַזש דע שאַמ־בערס" (הויף־פּאַזשען): דאָס הייסט, זיי זיינען פּערזענליך איבערגעגע־בען געוואָרען צו פערשיידענע מיטגליעדער פון דער קייזערליכער פאַמיליע — דעם קייזער, די קייזערין, די גרויספירסטען און גרויספירסטינס. פּער־שטעהט זיך, אַז דאָס איז בעטראַכט געוואָרען פאַר אַ גרויסען כבוד; און, אחוץ דעם, די יונגע לייט וואָס זיינען בעשאָנקען געוואָרען מיט דער דאָזינער עהרע זיינען בעקאַנט געוואָרען אין הויף, און האָבען דערנאָך געהאַט אַלע געלעגענהייטען ערנאַנט צו ווערען פאַר אַדיוטאַנטען פון קייזער אָדער פון איינעם פון די גרויספירסטען, און דורכדעם — אויף אַלע מעגליכקייטען צו מאַכען בריליאַנטענע קאַריערעס אין דיענסט פון דעם שטאַאַט. פאָטערס און מוטערס האָבען דעריבער גוט אַכטונג געגעבען אַז זייערע זיהן זאָלען ניט פערפעהלען אַריינצוטרעטען אין דעם פּאַזשען קאָרפּוס, ווען אפילו דער אַריינטריט האָט געדאַרפט ערוואָרבען ווערען אויף די קאָסטען פון אַנדערע קאַנדידאַטען, וועלכע האָבען קיינמאָל ניט געזעהן קיין לעדיגען פּלאַץ וואָס זאָל זיין אָפען פאַר זיי. איצט אַז איך

בין שוין געווען אין דעם אויסערוועהלטען קאָרפּוס האָט מיין פאָטער גע־קענט לאָזען זיינע אמביציעזע חלומות זיך פריי פונאנדערשפּיעלען.

דער קאָרפּוס איז געווען איינגעטיילט אין פינף קלאסען, פון וועלכע דער העכסטער איז געווען דער ערשטער, און דער ניעדעריגסטער דער פינפטער, און די אויסזיכט איז געווען אז איך זאָל אריינקומען אין פיערטען קלאס. אָבער, אזוי ווי עס האָט זיך ארויסגעוויזען ביי די עקזאַ־מענס, אז איך בין ניט געווען גענוג בעקאנט מיט דעצימאַל דראָב, און אזוי ווי אין פיערטען קלאס זיינען שוין דעם יאָהר געווען איבער פערציג שילער, בעת אין דעם פינפטען איז ניט מעהר געווען ווי צוועלף, בין איך פערשריבען געוואָרען אין דעם לעצטען.

איך האָב זיך געפיהלט זעהר שטארק געערגערט פון דעם דאָזיגען בעשלוס. אריינגעטראָטען אין דער מיליטער־שולע בין איך געגען מיין ווילען, און איצט זאָל איך נאָך דאָרט דארפען בלייבען פינף אָנשטאָט פיער יאָהר. וואָס וועל איך דאָרט טהאָן אין דעם פינפטען קלאס, ווען איך ווייס שוין אלצדינג וואָס מען וועט דאָרט לערנען? מיט טרעהרען אין די אויגען האָב איך וועגען דעם גערעדט צום אינספּעקטאָר (דער פאָרשטעהער פון בילדונגס דעפּארטמענט), אָבער ער האָט מיר געענטפערט מיט א שפּאס. „דו ווייסט דאָך", מאכט ער צו מיר, „וואָס צעזאר האָט געזאָגט — עס איז בעסער צו זיין דער ערשטער אין א דאָרף איידער דער צווייטער אין רוים". אויף וואָס איך האָב איהם היציג געענטפערט, אז איך וואָלט בעסער געוואָלט זיין נאָר דער לעצטער אבי איך זאָל קענען פערלאָזען די מיליטער שולע אזוי גיך ווי מעגליך. „אפשר, שפּעטער אהין, וועט דיר די שולע געפעלען", האָט ער בעמערקט, און פון דעם טאָג אָן איז ער געוואָרען פריינדליך צו מיר.

דעם לעהרער פון אריפמעטיק, וועלכער האָט אויך געזוכט מיר צו טרייסטען, האָב איך געגעבען מיין עהרען־וואָרט אז איך וועל קיינמאָל ניט אריינקוקען אין זיין טעקסט־בוך; „און פונדעסטוועגען", האָב איך איהם געזאָגט, „וועט איהר מיר מוזען געבען די העכסטע קען־צייכענס". איך האָב מיין וואָרט געהאלטען; אָבער דענקענדיג איצט פון דער סצענע, רעכען איך אז דער שילער איז ניט געווען איבעריגס געהאָרכזאם.

און דאָך, ווען איך בליק צוריק אויף דער ווייטער פערגאנגענהייט, קען איך נאָר זיין דאנקבאר פאר וואָס מען האָט מיר אריינגעזעצט אין דעם ניעדעריגסטען קלאס. האָבענדיג פאר דעם ערשטען יאָהר ניט מעהר ווי איבערצו'חזר'ן דאס וואָס איך האָב שוין געוואוסט, האָב איך מיך צוגעוועהנט אויסצולערנען מיינע לעקציעס נאָר צוהערענדיג זיך צו וואָס דער לעהרער האָט געזאָגט אין קלאס; און, אָבגע'פּטר'ט די לעקציעס,

האָב איך נעהאַט נענוג צייט צו לייענען און צו שרייבען וואָס מיין האַרץ האָט נעגלוסט. איך האָב זיך קיינמאָל ניט צוגעגרייט צו די עקזאַמענס, און פלעג פערברענגען די צייט, וואָס איז אויף דעם נעגעבען געוואָרען, אין פאַרלעזען פאַר עטליכע פריינד די דראַמאַס פון שעקספּיער און אָסטראָווסקי. ווען איך בין אָנגעקומען אין די העכערע „ספּעציעלע“ קלאַסען, בין איך אויך נעווען בעסער צוגעגרייט צו בעהערשען די אַלערליי געגענשטענדען וואָס מיר האָבען נעהאַט צו שטודירען. אויסערדעם, האָב איך מעהר ווי אַ העלפט פון דעם ערשטען ווינטער פערבראַכט אין שפּיטאָל. אַזוי ווי אַלע קינדער וואָס זיינען ניט געבאָרען אין פּעטערבורג, האָב איך נעהאַט צו בעצאָהלען אַ שווערען צינז צו „דער הויפּטשטאָדט אויף די זומפּען פון פינלאַנד“ אין דער פאָרם פון עטליכע אָנגריפען פון דער אָרטינער כאָלערע, און צום סוף בין איך געלעגען אויף אַ טיפוס־פיבער.

בעת איך בין אָנגעקומען אין דעם פּאַזשען־קאָרפּוס, איז פאָרגעקומען אין זיין אינערליכען לעבען אַ גרינדליכע ענדערונג. גאַנץ רוסלאַנד האָט אין יענער צייט ערוואַכט פון דעם שווערען שלומער און דעם שרעקליכען קאָשמאַר פון ניקאָליי דעם 1טען׳ס הערשאַפט. אונזער שולע האָט אויך נעפיהלט די ווירקונג פון דער דאָזיגער ווידער־אויפלעבונג. איך וויים ווירקליך ניט וואָס עס וואָלט פון מיר געוואָרען, ווען איך וואָלט אַריינגעקומען אין פּאַזשען קאָרפּוס מיט אַ יאָהר אָדער צוויי פריהער. אָדער מיין ווילען וואָלט אין גאַנצען געבראָכען געוואָרען, אָדער מען וואָלט מיך אַרויסגעטריבען פון דער שולע, ווער וויים מיט וואָסערע פאָלגען. צום גליק איז די איבערגאַנגס־פּעריאָדע אין יאָהר 1857 שוין געווען אין פולען גאַנג.

דער דירעקטאָר פון קאָרפּוס איז געווען אַן אויסגעצייכענטער אַלטער מאַן, גענעראַל זשעלטוכין. ער איז אָבער געווען דירעקטאָר נאָר אין נאָמען. — דער אמת׳ער בעל־הבית אין דער שולע איז געווען „דער פּאָלקאָווניק“ זשיראַרדאָ, אַ פראַנצויז אין רוסישען דיענסט. מענשען האָבען געזאָגט אַז ער איז געווען אַ יעזואיט, און איך גלויב אַז ער איז דאָס טאַקע געווען. זיינע נענג, יעדענפאַלס, זיינען געווען דורך־און־דורך דורכגעזאַפּט מיט די לעהרען פון לאָיאָלאַ, און זיינע בילדונגס מעטאָדען זיינען געווען דיזעלבע ווי פון די פראַנצויזישע יעזואיטישע הויכשולען.

שטעלט זיך פאַר אַ ניעדעריגען, גאַנץ מאָגערען מענשען, מיט טונקעלע, דורכשטעכענדיגע אויגען, מיט קורץ אונטערגעהאַקטע וואָנציעס, וואָס גיבען איהם דעם אויסזעהן פון אַ קאַץ; זעהר שטיל און שטרענג; ניט צופיעל אינטעליגענט, אָבער העכסט שלוי; אַ דעספּאָט פון טיעפען האַרצען אויס, וועלכער איז געווען פעהיג צו האַסען — שטאַרק האַסען —

דעם אינגעל וואָס האָט זיך ניט אונטערגעגעבען אונטער זיין איינפלוס, און וואָס האָט ארויסגעוויזען זיין האַס, ניט מיט קליינליכע פערפאָלגונגען, נאָר אונאויפהערליך מיט זיין גאַנצער בענעהמונג — אַפּטמאָל מיט אַ שטאָכווערטעל, אָדער מיט אַ געוויסער מינע, מיט אַ שמייכעלע, אָדער מיט אַ בייסיגען אויסרוף. זיין גאַנג איז געווען אַזוי ווי ער וואָלט זיך פערביינעגליטשט, און זיינע פאַרשענדרע בליקען וואָס ער האָט געוואָרפען אויף אַלע זייטען ניט אַ דרעה געבענדיג דעם קאָפּ, האָט פערפאָלקאָמט די אילוזיע פון זיין עהנליכקייט צו אַ קאַץ. אַן אויסדרוק פון טרוקענער קאַלט־קייט איז געווען אָבגעשטעמפּעלט אויף זיינע ליפּען, אפילו דעמאָלט ווען ער האָט פּרובירט אויסקוקען גוט אויפנעלעגט, און נאָך שטרענגער איז דער אויסדרוק געוואָרען ווען זיין מויל האָט זיך צוזאַמענגעצויגען אין אַ שמייכעל פון אונצופריעדענקייט אָדער פעראַכטונג. מיט דעם אַלעמען איז אויף איהם ניט געווען קענטיג דער קאָמאַנדיר; אויפ׳ן ערשטען בליק וואָלט איהר איהם גיכער געקענט נעהמען פאַר אַ וואָוילטהעטיגען פאָטער, וועלכער רעדט צו זיינע קינדער אַזוי ווי זיי וואָלטען געווען דערוואַקסענע מענשען. און דאָך, האָט איהר באַלד דערפיהלט אַז יעדערער און אַלץ מוז זיך בויגען פאַר זיין ווילען. וועה צו דעם אינגעל, וועלכער וואָלט זיך ניט געפיהלט גליקליך אָדער אונגליקליך לויט דעם גראַד פון גוטער לוינע, וואָס דער פּאָלקאָווניק האָט צו איהם ארויסגעוויזען.

די ווערטער „דער פּאָלקאָווניק“ זיינען כסדר געווען אויף אַלעמענס ליפּען. אנדערע בעאַמטע האָבען געהאַט זייערע צונעמען, אָבער קיינער וואָלט ניט געוואַגט צו געבען אַ צונאָמען זשיראַרדאָ׳ן. אַ מין מיסטעריע איז געהאַנגען איבער איהם, אַזוי ווי ער וואָלט געווען אַלוויסענד און אַל־ווערזענד. ריכטיג, ער האָט פערבראַכט דעם גאַנצען טאָג און אַ טייל פון דער נאַכט אין דער שולע. אפילו ווען מיר זיינען געווען אין די קלאַסען איז ער ארומגעקראָכען, זוכענדיג אין אונזערע טיש־קעסטלעך, וועלכע ער פלעגט עפענען מיט זיינע אייגענע שליסלען. די נעכט האָט ער אָבגעגעבען צו דער ארבייט פון פערשרייבען אין קליינע ביכלעך — פון וועלכע ער האָט געהאַט אַ גאַנצע ביבליאָטעק — אין בעזונדערע שפּאַלטען, מיט בעזונדערע צייכענס און מיט פערשיידענע קאָלירען טינט, אַלע חסרונות און מעלות פון יעדען אינגעל.

שפּיעלען, געלעכטערס און געשפּרעכען האָבען אויפגעהערט, ווען מיר האָבען איהם דערזעהן לאַנגזאַם שלייכענדיג איבער אונזערע געראַומיגע צימערען, האַנד אין האַנד מיט איינעם פון זיינע ליעבלינגע, באַלאַנסי־רענדיג זיין קערפּער פאָרווערטס און ריקווערטס; שמייכלענדיג צו איין אינגעל, שאַרף אריינקוקענדיג אין די אויגען פון אַ צווייטען, וואַרפענדיג

אַ גלייכגילטיגען בליק אויף אַ דריטען, און נעבענדיג אַ לייכטען קרים מיט די ליפּען געהענדיג פערביי אַ פּיערטען: און פון די דאָזיגע בליקען האָט יעדערער געוואוסט, אז דעם ערשטען איינגעל האָט ער ליעב, אז צו דעם צווייטען איז ער גלייכגילטיג, אז ער האָט אַבזיכטליך ניט בעמערקט דעם דריטען, און אז ער איז ניט צופריעדען פון דעם פּיערטען. די דאָזיגע אונ־צופריעדענהייט איז געווען גענוג צו מאַכען פערציטערען די מייסטע פון זיינע קרבנות — איבערהויפּט דעמאָלט ווען מען האָט זיך ניט געקענט אָבגעבען קיין אורזאַך דערפאַר. עמפּפינדליכע קינדער זיינען געבראַכט געוואָרען צו פערצווייפלונג דורך אָט דער שטומער, שטענדיגער ארויס־געוויזענער בייזקייט און דורך אָט די פערדעכטיגע בליקען; אויף אַנדערע האָט עס געווירקט אין גאַנצען צו פערניכטען זייער ווילען, ווי איינער פון די טאָלסטאָים — טהעאָדאָר, אויף זשיראַרדאָ׳ס אַ שילער — האָט עס בעוויזען אין זיין אויטאָביאָגראַפישער נאָוועלע, די „קראַנקהייטען פון דעם ווילען“.

דאָס אינערליכע לעבען פון דעם קאָרפּוס איז געווען אַ טרויעריגעס אונטער דער הערשאַפט פון אָט דעם פּאָלקאָווניק. אין אַלע קעסט־שולען זיינען די ניי־אָנגעקומענע קינדער אונטערוואָרפען אונטער קליינע פער־פאָלגונגען. די „גרינהאָרנס“ ווערען אויף אזא אופן געשטעלט צו פּראָבע. פון וואס פאר אַ טויג זיינען זיי געקנאָטען? צי וועלען זיי אָפּטמאָל ניט ווערען „אונטערלעקער“? און אויסער דעם האָבען די „אַלטע הענד“ ליעב צו ווייזען די פרישע דעם פאָרצוג פון איינגעפיהרטער ברידערליכקייט. אזוי איז עס אין אַלע שולען און אויך אין געפענגניסען. אונטער זשיראַר־דאָ׳ס הערשאַפט אָבער האָבען די דאָזיגע פערפאָלגונגען אָנגענומען אַ פּיעל ערגערען אויסזעהן, און געקומען זיינען זיי ניט פון די חברים פון דעם זעלבען קלאַס, נאָר פון דעם ערשטען קלאַס — די פּאַזש דע שאַמבערס, וועלכע זיינען געווען אונטער־אָפיציערען, און וועלכע זשיראַרדאָ האָט אוועקגעשטעלט אין אַ גאַנץ אויסנעהמליכער, העכערער לאַגע. זיין סיסטעם איז געווען זיי צו געבען אונבעשרענקטע מאַכט, זיך מאַכענדיג ניט וויסענדיג אפילו פון די שוידערליכע מעשים וואס זיי האָבען אָבגעטהאָן; און דורך זיי אויפהאַלטען אַ שטרענגע דיסציפּלינע. צו ענטפערען אויף אַ קלאַפּ וואס מען האָט געקראָגען פון אַ פּאַזש דע שאַמבר וואָלט געמיינט, אין די צייטען פון ניקאָליי דעם 1טען, פערשיקט צו ווערען אין אַ באַטאַ־ליאָן פון סאָלדאַטסקע קינדער, ווען מען זאָל זיך דערפון דערוויסען; און צו רעוואָלטירען אויף וועלכען עס איז אופן געגען אַן איינפאַכען קאַפּריז פון אַ פּאַזש דע שאַמבער האָט געהייסען, אז די צוואַנציג יונגען פון דעם ערשטען קלאַס, בעוואָפענט מיט זייערע שווערע דובאָווע ליניעס, וועלען

זיך צוזאמענקלייבען אין א צימער, און, מיט זשיראַרדאָ'ס שטילער צושטי־מונג, וועלען זיי גוט דורכברעכען די ביינער דעם אינגעל וואָס האָט ארויס־געוויזען אזא גייסט פון ווידערשפּעניגקייט.

אויף דעם סמך האָבען די שילער פון ערשטען קלאַס געטהאָן וואָס זיי האָבען געוואָלט, און ניט לענגער צוריק ווי דעם פערגאנגענעם ווינטער איז איינער פון זייערע בעסטע שפּיעלען געווען, צונויפצונעהמען די „גרינהאָרנס" ביינאכט אין א צימער, אין זייערע נאכט־העמדער, און זיי הייסען לויפען אין א רינג, אזוי ווי פערד אין א צירק, בעת די פּאזש דע שאמבערס, בעוואפענט מיט גומעלאסטיקענע בייטשען, אנדערע שטעהענ־דיג אין מיטען און אנדערע פון אויסענווענדיג, האָבען אונ'ברחמנות'דיג די אינגלעך געשמיסען. געוועהנליך האָט זיך דער צירק געענדיגט אויף אָן אָריענטאלישען שטייגער, אויף אָן אבשייליכען אופן. די מאָראל־בעגריפען וואָס האָבען געהערשט צו יענער צייט, און די מיאוס'ע רייד וואָס זיינען ארומגעגאנגען אין דער שולע מכח דאָס וואָס עס פלעגט פּאָרקומען ביינאכט נאָך דעם צירק, זיינען געווען אזעלכע, אז וואָס וועניגער גערעדט וועגען זיי, אַלץ בעסער.

דער פּאָלקאָווניק האָט דאָס אַלץ געוואוסט. ער האָט געהאט א פּאָלקאָמען אָרגאניזירטע סיסטעמע פון שפּיאָנעריי, און קיין זאך האָט פון איהם ניט געקענט בעהאלטען ווערען. אָבער אזוי לאנג ווי מען האָט ניט געוואוסט אז ער וויים דערפון, האָט עס ניט אויסגעמאכט. צו פערמאכען די אויגען אויף דאָס וואָס דער ערשטער קלאַס פלעגט אָבטהאָן, איז געווען דער יסוד פון זיין סיסטעמע פון אויפהאלטען דיסציפּלין.

א נייער גייסט האָט אָבער ערוואכט אין דער שולע, און בלויז עטליכע מאָנאט פריהער איידער איך בין דאָרט אריינגעטראָטען איז פּאָרגעקומען א רעוואָלוציע. אין דעם יאָהר איז דער דריטער קלאַס געווען אנדערם איידער ער איז געווען ביז אהער. ער האָט אין זיך ענטהאלטען א צאָהל יונגע לייט וואָס האָבען ווירקליך שטודירט, און א היבש ביסעל געלייענט; איינינע פון זיי זיינען שפּעטער געוואָרען בעדייטענדע מענער. ביי דער ערשטער בעקאנטשאפט וואָס איך האָב געמאכט מיט איינעם פון זיי — לאָמיך איהם אָנרופען פאָן ע.אוּ — האָב איך איהם געטראָפען לעזענדיג קאנט'ס „קריטיק פון דער ריינער פערנונפט". אחוץ דעם, האָבען זיי צווישען זיך געהאט עטליכע פון די שטאַרקסטע יונגע לייט פון דער שולע. דער העכסטער מיטגליעד פון קאָרפּוס איז געווען אין דעם קלאַס, ווי אויך א זעהר קרעפטיגער יונגער מאן, קאָשטאָף, א שטאַרקער פריינד פון פאָן שאוף.

דער דאָזיגער דריטער קלאַס האָט שוין ניט געטראָגן דעם יאָך פון די פּאַזש דע שאַמבערס מיט דער זעלבער געהאָרכזאַמקייט ווי זיינע פאָרגעהער. עס האָט זיי געעקעלט פון דאָס וואָס פלעגט פּאָרקומען, און נאָך אַ געוויסען פאַרפאַל, וועלכען איך וויל בעסער ניט בעשרייבען, האָט שטאַמגעפונען אַ געשלעג צווישען דריטען און ערשטען קלאַס, וועלכער האָט זיך געענדיגט דערמיט וואָס די פּאַזש דע שאַמבערס האָבען געקראָגען גוט צובראָכען די זייטען פון זייערע אונטערגעאָרדענטע. זשיראַרדאָ האָט די געשיכטע פערשטיקט, אָבער די אויטאָריטעט פון דעם ערשטען קלאַס איז געווען געבראָכען. די גומעלאַסטיקענע בייטשען זיינען געבליבען, אָבער זיי זיינען שוין מעהר ניט געברויכט געוואָרען.

דאָס ביסעל האָט מען געוואונען; אָבער דער ניעדעריגסטער קלאַס, דער פינפטער, וואָס איז געווען צוזאַמענגעשטעלט כמעט דורכאויס פון גאַנץ יונגע אינגלעך, נאָר־וואָס אָנגעקומענע אין דער שולע, האָט נאָך אַלץ געמוזט אויסשטעהן די קליינליכע קאַפּריזען פון די פּאַזש דע שאַמבערס. מיר האָבען געהאַט אַ פּראַכטפאָלען גאָרטען, פול מיט אַלטע בוימער, אָבער די אינגלעך פון פינפטען קלאַס האָבען איהם וועניג געקענט געניסען; זיי זיינען געווען געצוואונגען אַרומצולויפען אין אַ רינג, בעת די בחורים פון ערשטען קלאַס זיינען געזעסען אינעווייניג און געפּלוידערט, אָדער זיי האָבען געמוזט צוריקוואַרפען די באַלען, ווען די דאָזיגע אַדעללייט האָבען געשפּיעלט קעגעל. אַ פּאָר טעג נאָך מיין אָנקור־מען אין דער שולע, זעהענדיג וואָס עס קומט פּאָר אין גאָרטען, בין איך דאָרט ניט געגאַנגען און בין געבליבען אויבען אין צימער. איך האָב געהאַלטען אין לעזען, ווען אַ פּאַזש דע שאַמבער, מיט רויטע האָר און אַ פּנים בעדעקט מיט שפּריינקלעך, איז צוגעקומען צו מיר און האָט מיך בעפוילען גלייך געהן אין גאָרטען און לויפען אין רינג.

„איך וועל ניט געהן; זעהסט דאָך אַז איך לייען“, איז געווען מיין ענטפער.

זיין פּנים, וואָס איז קיינמאָל ניט געווען קיין צו־ליעבליכער, איז פון כעס נאָך מעהר ענטשטעלט געוואָרען. ער איז געווען גרייט זיך אַרויפצוואַרפען אויף מיר. איך האָב זיך ניט געלאָזען. ער האָט פּרובירט מיך שלאָגען איבער׳ן געזיכט מיט זיין היטעל. איך האָב זיך בעשיצט אַזוי גוט ווי איך האָב געקענט. ער האָט דאַן אַ וואָרף געטהאָן זיין היטעל אויף דער ערד.

„העב עס אויף!“

„העב עס אַליין אויף.“

אַזאַ אַקט פון ניט־געהאָרכזאַמקייט איז נאָך אין דער שולע ניט

נעהערט געוואָרען. פאר וואָס ער האָט מיך ניט אָהן רחמנות דערשלאָגען אויפ'ן אָרט, ווייס איך ניט. ער איז געווען א סך עלטער און שטארקער פון מיר.

אויף מאָרגען און די ווייטערדיגע טעג האָב איך ווידער געקראָגען אזעלכע בעפעהלע, אָבער אויף להכעיס בין איך געבליבען אויבען. דאן האָבען זיך אָנגעהויבען די פערביטערסטע קליינליכע פערפאָלגונגען אויף יעדען טריט, וואָס קענען ברענגען א קינד צו פערצווייפלונג. גליקליכער־ווייזע בין איך אָלע מאָל געווען א לוסטיגער, און איך פלעג זיי ענטפע־רען מיט א שפּאַס, אָדער גאָר אין גאנצען זיך ווייניג אומגעקוקט אויף זיי.

אויסער דעם, איז אין גיכען צו דעם אלעמען געקומען א סוף. דער וועטער איז געוואָרען רעגענדיג, און מיר האָבען סיי־ווי־סיי די מייסטע צייט פערבראַכט אין הויז. אין גאָרטען פלעגט דער ערשטער קלאַס רויכערען גאַנץ פריי, זייענדיג אין הויז אָבער, איז דער רויכערען־קלוב געווען אין „טהורעם". דאָס איז געווען א פּראַכטפאָל ריינער צימער, און דער אויוון האָט דאָרט שטענדיג געברענט. די פאַזש דע שאַמבערס פלעגען שטענדיג בעשטראָפען יעדען אינגעל וואָס זיי האָבען געפאַקט רויכערענדיג, זיי אליין אָבער זייגען כסדר געזעסען לעבען פייער פלוידע־רענדיג און רויכערענדיג פאַפּיראָסען. זייער בעסטע רויכער־צייט איז געווען נאָך צעהן א זייגער ביינאַכט, ווען עס האָט געהייסען אז אלע זיינען שוין געגאַנגען שלאָפען; זיי פלעגען אָנהאַלטען דעם קלוב ביז האלב נאָך עלף, און, כדי זיך צו בעוואָרענען פון א ניט־ערוואַרטעטער איבעררא‌שונג פון זשיראַרדאָ'ן, האָבען זיי אונז בעפוילען צו האַלטען וואַך. זיי פלעגען ארויסשלעפּען די קלענערע אינגלעך פון פינפטען קלאַס פון די בעטען נאָך דער רייהע, צו צוויי אויף אמאָל, און זיי האָבען זיך געמוזט ארומדרעהען אויף די שטיגען ביז האלב־נאָך־עלף, צו לאָזען וויסען אויב דער פּאָל־קאָווניק געהט.

מיר האָבען בעשלאָסען צו מאַכען א סוף צו די דאָזיגע נאַכט־וואַכען. עס זיינען געווען לאַנגע דיסקוסיאָנען וועגען דעם, און מען האָט אָנגע־פרעגט די העכערע קלאַסען וואָס צו טהאָן. ענדליך איז דער בעשלוס געקומען: „ענטזאָגט זיך, אלע, צו האַלטען וואַך; און ווען זיי וועלען אייך אָנהויבען צו שלאָגען, וואָס זיי וועלען זיכער טהאָן, געהט, אזוי פיעל וויפיעל איהר קענט, אלע צוזאַמען, און רופט אריין זשיראַרדאָ'ן. ער ווייס אפילו פון אלץ, אָבער ער וועט דאַן זיין געצוואונגען דאָס אָבצו־שטעלען." די פראַגע צי דאָס וועט ניט הייסען קיין „מסירה" איז פון עקספּערטען אין עהרע־אנגעלעגענהייטען ענטשיעדען געוואָרען אויף ניט:

ווייל די פּאַזש דע שאַמבערס האָבען זיך ניט פערהאַלטען צו די איבעריגע ווי חברים.

די רייהע צו האַלטען וואַך די נאַכט איז אויסגעפאַלען אויף פּרינץ שאַכאָווסקי'ן, א גענימער יונג, און אויף סעלאַנאָף, א פרישער, א העכסט שרעקעדיגער איינגעל, וועלכער האָט אפילו גערעדט מיט א מיידעלשען קול. שאַכאָווסקי'ן האָט מען גערופען צוערשט, ער האָט זיך אָבער ענטזאָגט צו געהן, און מען האָט איהם צורוה געלאָזט. דאַן זיינען צוויי פּאַזש דע שאַמבערס צוגעקומען צום פרישען, שרעקעדיגען, וועלכער איז שוין געלעגען אין בעט; און אזוי ווי ער האָט זיך אויך ענטזאָגט צו פאָלגען, האָבען זיי איהם אָנגעהויבען ברוטאַל צו שמייסען מיט שווערע לעדערנע שלייקעס. שאַכאָווסקי האָט אויפגעוועקט עטליכע חברים וואָס זיינען געלעגען דערביי, און זיי זיינען אַלע געלאָפען זוכען זשיראַרדאָ'ן.

איך בין אויך שוין געווען געלעגען אין בעט ווען צוויי זייערע זיינען צוגעקומען צו מיר און האָבען מיך געהייסען געהן אויף דער וואַך. איך האָב זיך ענטזאָגט. זיי האָבען גלייך געכאַפּט צוויי פּאָר שלייקעס — מיר פלעגען אַלע מאָל צונויפלעגען אונזערע זאַכען אין א פּאָלקאָמענער אָרדנונג אויף א בענקעל נעבען בעט, די שלייקעס פון אויבען, און דעם האַלזטוך איבער זיי — און אָנגעהויבען מיך צו שלאָגען. זיך אויפזעצענדיג אין בעט, האָב איך מיך פערשטעלט מיט די הענד, און איך האָב שוין געהאַט ארייגעכאַפּט עטליכע שווערע קלעפּ, ווען עס האָט זיך דערהערט א קאָמאַנדע, „דער ערשטער קלאַס צום פּאָלקאָווניק!" די ווילדע שלעגער זיינען מיט אמאָל געוואָרען מילד, און אויף גיך געבראַכט מיינע זאַכען אין אָרדנונג.

„זאָג גאָר נישט", האָבען זיי געשעפּטשעט.

„דעם האַלזטוך אריבער, אין גוטער אָרדנונג", האָב איך צו זיי געזאָגט, בעת מיינע פּלייצעס און די אָרעמס האָבען געברענט פון די קלעפּ.

וואָס זשיראַרדאָ האָט געזאָגט צו דעם ערשטען קלאַס, האָבען מיר ניט געוואוסט; אָבער אויף מאָרגען, אזוי ווי מיר זיינען געשטאַנען אין דער רייהע פאַר'ן ארונטערגעהן אונטען אין עס־צימער, האָט ער אונז אדרעסירט אין א ניעדעריגען טאָן, זאָגענדיג ווי טרויעריג עס איז, אז פּאַזש דע שאַמבערס זאָלען בעפאַלען שלאָגען א איינגעל וועלכער איז געווען גערעכט אין זיין ענטזאָגען זיך. און וועמען? א פרישען און אזא שרעקעדיגען איינגעל ווי שעלאַנאָף איז. אַלעמען האָט געעקעלט פון דער דאָזיגער יעזואיטישער רעדע.

דאָס איז זיכער אויך געווען א קלאַפּ פאַר זשיראַרדאָ'ס אויטאָריטעט,

און ער האָט דאָס אונז ניט געקענט מוחל זיין. ער האָט געקוקט אויף אונזער קלאַס, איבערהויפט אויף מיר, מיט גרויס פיינדשאַפט (ער האָט געקראָגען צו וויסען די געשיכטע פון מיין אָבזאָגען זיך צו לויפען אין רינג), און ער האָט עס אַרויסגעוויזען ביי יעדער געלעגענהייט.

דעם ערשטען ווינטער בין איך געווען אָן אָפטער גאַסט אין שפּיטאָל. נאָכ׳ן איבערקומען אַ טיפוס־פיבער, בעת וועלכער צייט דער דירעקטאָר און דער דאָקטאָר האָבען מיך בעהאַנדעלט מיט אמת פאַטערליכער זאָרג, האָב איך געליטען מיט זעהר העפטיגע און אָפטע מאָגען־שמערצען. זשיראַרדאָ, זעהענדיג מיך אַזוי אָפט אין שפּיטאָל, וואו ער פלעגט מאַכען זיינע טעגליכע רעוויזיעס, האָט אָנגעהויבען זאָגען צו מיר יעדען אין דער פריה, האַלב־שפּאַסיג, אין פראַנצויז, „אָט האָט איהר אַ יונגען מאַן וואָס איז אַזוי געזונד ווי דער נייער בריק, און וואַלגערט זיך אַרום אין שפּיטאָל“. איינמאָל אָדער צוויי מאָל האָב איך געענטפערט אויף שפּאַס, אָבער ענדליך, דערשפּירענדיג אַ רשעות אין די דאָזיגע שטענדיגע בעמערקונגען, האָב איך פערלאָרען די געדולד און געוואָרען זעהר בייז.

„ווי ערלויבט איהר זיך דאָס צו זאָגען?“ האָב איך אויסגערופען. איך וועל בעטען דעם דאָקטאָר ער זאָל איך פערבאָטען אַריינצוקומען אין דעם צימער“, און אַזוי ווייטער.

זשיראַרדאָ איז אָבגעשפּרונגען אַ פּאָר טריט; זיינע אויגען האָבען געפונקעלט, זיינע דינע ליפּען זיינען נאָך דינער געוואָרען. ענדליך האָט ער אַרויסגערעדט, „איך האָב אייך בעליידיגט, האַ? זעהר גוט, אין קאָרידאָר שטעהען צוויי אַרטילעריע ביקסען: זאָלען מיר געהן אויף אַ דועל?“

„איך מאַך ניט קיין שפּאַסען, און איך זאָג אייך, אַז איך וועל מעהר ניט ליידען פון אייערע אינסינואַציעס“, האָב איך ווייטער גערעדט.

מעהר האָט ער דעם שפּאַס ניט איבערגע׳חזר׳ט, אָבער ער האָט אויף מיר געקוקט מיט נאָך מעהר פיינדשאַפט ווי פריהער.

גליקליכערווייזע זיינען געווען ווייניג געלעגענהייטען מיך צו בעשטראָפען. איך האָב ניט גערויכערט; מיינע קליידער זיינען שטענדיג געווען פערהעקעלט און פערקנעפּעלט, און ריכטיג צונויפגעלעגט ביינאַכט. איך האָב האָלט געהאַט אַלע זאָרטען שפּיעלען, אָבער, אַזוי ווי איך בין געווען פערטהאָן אין לעזען און קאָרעספּאָנדירען מיט מיין ברודער, האָב איך קוים געקענט געפינען צייט צו שפּיעלען אַ „לאַפּטאַ“־פּאַרטיע (אַ מין באַלען שפּיעל) אין גאָרטען, און בין שטענדיג געלאָפען צוריק צו מיינע ביכער. אָבער ווען מען האָט מיך געכאַפּט ביי אַ פעהלער, האָט זשיראַרדאָ בעשטראָפט ניט מיך, נאָר דעם פּאַזש דע שאַמבער וואָס איז

געווען מיין עלטסטער. איינמאָל, צום ביישפּיעל, ביים מיטאָג, האָב איך געמאַכט אַ פיזיקאַלישע ענטדעקונג: איך האָב בעמערקט אַז דער קלאַנג, וואָס אַ גלעזערנע כלי גיט אַרויס, העננט אָב אָן דער מאָס וואַסער וואָס געפינט זיך אין איהר, און באַלד האָב איך פּרובירט אַרויסברענגען אַן אַקאָרד מיט פיער גלעזער. הינטער מיר אָבער איז געשטאַנען זשיראַרדאָ, און ניט זאָגענדיג אַ וואָרט צו מיר, האָט ער גלייך געשטעלט מיין פּאַזשע שאַמבער אונטער אַרעסט. עס איז גראָד אויסגעקומען אַז דער יונגער מאַן איז געווען אַן אויסגעצייכענטע פּערזאָן, מיינער אַ גליעדשוועסטער־קינד, וועלכער האָט אפילו ניט געוואָלט אויסהערען מיינע ענטשולדיגונגען, און האָט מיר געזאָגט: „נישקשה, איך וויים אַז ער האָט דיך פיינט“. זיינע חברים, פונדעסטוועגען, האָבען מיך געוואָרענט. „פּאַס אויף דו, שלעכטער יונג; מיר וועלען זיך ניט לאָזען בעשטראָפען צוליעב דיר“, האָבען זיי געזאָגט; און ווען איך וואָלט ניט פערבראַכט שטענדיג מיין צייט אין לעזען, וואָלטען זיי מיך אודאי געלאָזט טהייער בעצאָהלען פאַר מיין פיזיקאַלישען עקספּערימענט.

יעדער איינער האָט גערעדט וועגען זשיראַרדאָ'ס פיינדשאַפט צו מיר, נאָר איך האָב ניט געצאָהלט קיין אויפמערקזאַמקייט דערצו, און האָב נאָך הפנים די פיינדשאַפט פערשטאַרקט דורך מיין גלייכגילטיגקייט. גאַנצע אַכטצעהן מאָנאַטען האָט ער זיך ענטזאָגט מיר צו געבען די עפּאַ־לעטען, וועלכע די ניי־אָנגעקומענע אינגלעך פלעגען געוועהנליך בעקומען נאָך זייער אָבזיין אַ מאָנאַט אָדער צוויי אין דער שולע און האָבענדיג זיך אביסעל אויסגעלערענט די ערשטע רעגעלען פון מיליטערישען מושטיר. איך האָב מיך אָבער געפיהלט גאַנץ צופריעדען אָהן דער דאָזיגער מיליטערישער דעקאָראַציע. ענדליך, האָט אַן אָפיציר — דער בעסטער מושטיר לעהרער אין דער שולע, אַ מענש וועלכער איז איינפאַך פערליעבט געווען אין מושטיר — זיך פרייוויליג אָנגענומען מיך צו לערנען; און ווען ער האָט מיך געזעהן מאַכענדיג אַלע קונצען צו זיין העכסטער צופריעדענהייט, האָט ער זיך אונטערנומען צו רעדען וועגען מיר מיט זשיראַרדאָ'ן. דער פּאָלקאָווניק האָט זיך ווידער צוויי מאָל כסדר ענטזאַגט, אַזוי אַז דער אָפיציר האָט עס אָנגענומען פאַר אַ פּערזענליכע בעליידיגונג; און ווען דער דירעקטאָר פון קאָרפּוס האָט איהם איינמאָל געפרעגט פאַר וואָס איך האָב נאָך ניט קיין עפּאָלעטען, האָט ער פּלומפּ געענטפערט, „עס איז ניט דעם אינגעל'ס שולד; דער פּאָלקאָווניק וויל איהם ניט“. דערנאָך, וואהרשיינליך נאָך אַן אויסרייד פון דירעקטאָר, האָט זשיראַרדאָ אַליין געבעטען מיך עקזאַמענירען, און מיר געגעבען די עפּאָלעטען גלייך דעם זעלבען טאָג.

אָבער דעם פאָלקאָווניק׳ם איינפלוס האָט אָנגעהויבען צו פערשווינ־דען. דער גאַנצער כאַראַקטער פון דער שולע האָט זיך געענדערט. פאַר צוואַנציג יאָהר האָט זשיראַרדאָ דורכגעפיהרט זיין אידעאַל, וועלכער איז געווען צו האַלטען די אינגלעך עהן געקעמט, געקרייזעלט די האָר, זיי זאָלען האָבען אַ מיידעלשען אויסזעהן, און שיקען אין הויף אַזוינע פער־צערטעלטע פאַזשען, ווי די הויפלייט פון לואים דעם 14טען. צי זיי האָבען עפּעס געלערענט אָדער ניט, האָט איהם וועניג געקימערט; זיינע ליעב־לינגען זיינען געווען די, וועמעס קליידער־קאַסטענס זיינען געווען גוט אָנגעפילט מיט נעגעל־בערשטלעך און פּערפיום־פלעשלעך, וועמעס „פּריוואַט“ מונדיר (וועלכען מען האָט געקענט אָנטהאָן געהענדיג אהיים אום זונטאָג) איז געווען פון בעסטען שניט, און ווער עס האָט געוואוסט ווי צו מאַכען דעם עלעגאַנטסטען קניקס. פריהערדיגע צייטען, ווען זשיראַרדאָ פלעגט אָבהאַלטען רעפּעטיציעס פון הויף־צערעמאָניעס, איינהילענדיג אַ פּאַזש אין אַ רויט־געשטרייפטע באַוועלנע דעקע, וואָס מען האָט אַראָבגענומען פון איינער פון אונזערע בעטען, פאַרשטעלענדיג מיט זיך די קייזערין בעת מען „קושט איהר די האַנד“, זיינען די אינגלעך צוגעטראָטען צו דער פאַרגעשטעלטער קייזערין מיט כמעט אַ רעליגיעזען געפיהל, האָבען ערנסט דורכגעפיהרט די צערעמאָניע פון קושען די האַנד, און זיך צוריקגעצויגען מיט אַ העכסט עלעגאַנטער זייטען־פערנייגונג. איצטיגע צייט, פלעגען זיי אין הויף טאַקע זיין זעהר עלעגאַנט, אָבער אויף די רעפּעטיציעס פלעגען זיי מאַכען אַזעלכע בעריושע קניקסען. און אַלע האָבען געקייכט פון געלעכטער און זשיראַרדאָ איז פשוט געווען אין אויפ־געקאָכטער. אמאָליגע צייטען, אַז די איינגערע אינגלעך זיינען געגאַנגען צו אַ הויף־אויפנאַהמע, און מען פלעגט זיי צוליעב דעם אָנקרייזלען די האָר, פלעגען זיי היטען זייערע לאָקען אַזוי לאַנג ווי זיי האָבען זיך נאָר געקענט האַלטען; איצט, צוריקקומענדיג פון פּאַלאַץ, האָבען זיי זיך געאיילט אונטערצושטעלען זייערע קעפּ אונטער׳ן קאַלטען וואַסער־קראַן, כדי גיכער פטור צו ווערען פון די לאָקען. פון אַ מיידעלשען אויסזעהן האָט מען זיך אויסגעלאַכט. צו דאַרפען געהן צו אַ הויף־אויפנאַהמע און שטעהן דאָרטען אלס דעקאָראַציע, איז איצט גיכער בעטראַכט געוואָרען פאַר אַן אָבקומעניש איידער אַ כבוד. און ווען די קליינע אינגלעך, וואָס פלעגען פון צייט צו צייט גענומען ווערען אין פּאַלאַץ צו שפּיעלען זיך מיט די קליינע פּרינצען האָבען בעמערקט אַז איינער פון זיי פלעגט שפּיע־לענדיג אַ געוויסען שפּיעל צוזאַמענדרעהען זיין פּאַטשיילקע ווי אַ בייטש און שלאָגען דערמיט גאַנץ פריי, האָט איינער פון אונזערע אינגלעך דאָס זעלבע געטהאָן, און האָט דעם פּרינצעל אַזוי אריינגעשמיסען אַז ער האָט

זיך צואוויינט. זשיראַרדאָ איז געווען אַ פּערציטערטער, אָבער דער אַלטער סעוואַסטאָפּאָלער אַדמיראַל, וואָס איז געווען דעם גרויספירסט׳ס לעהרער, האָט דוקא געליובט אונזער אינגעל דערפאַר.

אַ נייער גייסט, אַ גייסט פון פלייסיגקייט און ערנסטקייט האָט זיך ענטוויקעלט אין קאָרפּוס, אַזוי ווי אין אַלע אַנדערע שולען. אין די אַמאָ־ליגע יאָהרען, ווייסענדיג זיכער אַז זיי וועלען סיי־ווי־סיי קריגען די נויטיגע צייכענס צו קענען ווערען אָפיצירען אין דער גוואַרדיע, האָבען די פּאַזשען פערבראַכט די ערשטע יאָהרען אין דער שולע כמעט גאָר ניט לערנענדיג, און האָבען אָנגעהויבען שטודירען וויפיעל ניט איז אין די לעצטע צוויי קלאַסען; איצט האָבען די ניעדעריגע קלאַסען זיך געלערענט זעהר גוט. דער מאָראַלישער טאָן איז אויך געוואָרען אַ גאַנץ אַנדערער איידער דער וואָס ער איז געווען מיט עטליכע יאָהר צוריק. אויף „אָריענטאַלישע אונטער־האַלטונגען" האָט מען געקוקט מיט פעראַכטונג, און אַ פּאָר פערזוכען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען צו ברענגען צוריק די אַלטע מנהגים האָבען זיך אויסגעלאָזט מיט סקאַנדאַלען, וועלכע האָבען דערגרייכט די פּעטער־בורגער סאַלאָנען. זשיראַרדאָ׳ן האָט מען אָבגעזאָגט פון זיין שטעל. מען האָט איהם נאָר ערלויבט צו בלייבען וואוינען אין זיין צימער אין דער קאָרפּוס געביידע, און מיר האָבען איהם דערנאָך אָפט געזעהן, איינגעהי־לעט אין זיין לאַנגען מיליטערישען מאַנטעל, אַרומגעהענדיג, פערטיפט אין געדאַנקען — טרויעריגע געדאַנקען, ווי איך שטעל מיר פאָר, דען ער האָט אַנדערש ניט געקענט ווי נור פערדאַמען דעם נייעם גייסט, וואָס האָט זיך שנעל ענטוויקעלט אין דעם פּאַזשען־קאָרפּוס.

II

איבער גאַנץ רוסלאַנד האָבען מענשען גערעדט פון בילדונג. אַזוי גיך ווי פריעדען איז געשלאָסען געוואָרען אין פּאַריז און די שטרענגקייט פון דער צענזור האָט אַ האַרעלע נאָכגעלאָזט, האָט מען אָנגעהויבען לעבעדיג צו דיסקוטירען וועגען בילדונגס־אַנגעלעגענהייטען. די אונוויסענהייט פון די פאָלקס־מאַסען, די שטערונגען וואָס זיינען ביז אַהער געלעגט געוואָרען אויפ׳ן וועג פון די וואָס האָבען געוואָלט לערנען, די אַבוועזענהייט פון שולען אויף דער פּראָווינץ, די פערעלטערטע מעטאָדען פון לערנען, און די מיטלען ווי צו העלפען די דאָזיגע איבלען זיינען געוואָרען די בעליעבט־סטע ענינים פאַר דיסקוסיאָנען אין די געבילדעטע קרייזען, אין דער פּרעסע, און אַפילו אין די סאַלאָנען פון דער אַריסטאָקראַטיע. די ערשטע

גימנאַזיעס פאַר מיידלעך זיינען געעפענט געוואָרען אין יאָהר 1857, מיט אַן אויסגעצייכענטען פּלאַן און מיט אַ גרויסאַרטיגען שטאַב פון לעהרער. אַזוי ווי דורך אַ כשוף זיינען ארויסגעטראָטען פאַראויס אַ מאַסע מענער און פרויען, וועלכע האָבען ניט נאָר געווידמעט זייער לעבען צו בילדונג, נאָר זיי האָבען זיך אויך ארויסגעצייגט אַלס אויסגעצייכענטע פּראַקטישע פּעדאַגאָגען: זייערע שריפטען וואָלטען פערנומען אַ בכבוד'ען פּלאַץ אין יעדער ציוויליזירטער ליטעראַטור, ווען זיי וואָלטען בעקאַנט געוואָרען אין אויסלאַנד.

דער פּאַזשען־קאָרפּוס האָט אויך געפיהלט די ווירקונג פון אָט דעם אויפלעבען. מיט זעהר ווייניג אויסנאַהמען, איז די אַלגעמיינע טענדענץ פון די דריי אינגערע קלאַסען געווען צו נעהמען זיך פאַר לערנען. דער קאָפּ פון דעם בילדונגס־דעפּאַרטמענט, דער אינספּעקטאָר ווינקלער, וועלכער איז געווען אַ וואויל־געבילדעטער ארטילעריע־פּאָלקאָווניק, אַ גוטער מאַטעמאַטיקער און אַ מענש מיט פּראָגרעסיווע אידעען, איז געפאַלען אויף אַן אויסגעצייכענטען פּלאַן ווי אַזוי אָנצורעגען דעם נייעם גייסט. אָנשטאָט די מיטעלמעסיגע לעהרער וואָס פלעגען פריהער אונטער־ריכטען די ניעדעריגע קלאַסען, האָט ער זיך געגעבען די מיה צו קריגען די בעסטע. לויט זיין מיינונג איז קיין פּראָפעסאָר ניט צו־גוט געווען צו לערנען מיט די אינגערע קינדער די גאַנץ ערשטע למודים פון אַ געגענ־שטאַנד. דערפאַר האָט ער איינגעלאַדען אַן ערשטען קלאַס מאַטעמאַטיקער און אַ געבאָרענעם לעהרער, קאַפּיטאַן סוכאָנין, צו אונטערריכטען דעם פיערטען קלאַס אין די ערשטע כללים פון אַלגעבראַ, און דער קלאַס האָט זיך גלייך גענומען צו מאַטעמאַטיק. אגב, האָט גראָד פּאַסירט, אַז דער קאַפּיטאַן איז אויך געווען אַ לעהרער פון דעם גאַסליעדניק (ניקאָליי אַלעקסאַנדראָוויטש, וועלכער איז געשטאָרבען אין עלטער פון צוויי־און־צוואַנציג יאָהר), און דער יורש־עצר פלעגט קומען איין מאָל אַ וואָך אין פּאַזשען קאָרפּוס בייצוּוואוינען די אַלגעברא לעקציעס פון קאַפּיטאַן סוכאָנין. די קייזערין מאַריא אַלעקסאַנדראָוונא, וועלכע איז געווען אַ געבילדעטע פרוי, האָט גערעכענט אַז דאָס צוזאַמענקומען זיך מיט די פלייסיגע קינדער פון קאָרפּוס וועט אפשר צוגעבען איהר זוהן חשק צום לערנען. ער איז געזעסען צווישען אונז, און האָט געמוזט ענטפערען אויף פראַגען אַזוי ווי אַלע אַנדערע. מעהרסטענטיילס אָבער פלעגט ער, בעת דער לעהרער האָט גערעדט, זיצען און מאָלען בילדלעך, אָדער אריינשוש־קען אין אויער אַלערליי קאָמישע זאַכען צו זיינע שכנים. ער איז געווען גוטהערציג און זעהר איידעל אין זיינע בענעהמונגען, אָבער אויבער־פלעכליך אין לערנען, און נאָך אויבערפלעכליכער אין זיינע געפיהלען.

פאַר דעם פינפטען קלאַס האָט דער אינספּעקטאָר געקראָגען צוויי אויסגעצייכענטע מענער. איין טאָג איז ער אריינגעקומען אין אונזער קלאַס שטראַהלענדיג פון צופריעדענהייט, און האָט אונז אָנגעזאָגט די בשורה, אז מיר וועלען האָבען א זעלטענע געלעגענהייט. פּראָפעסאָר קלאַסאָווסקי, א גרויסער קלאַסישער געלעהרטער און אן עקספּערט אין רוסישער ליטעראַטור, האָט איינגעוויליגט צו לערנען מיט אונז רוסישע גראַמאַטיק און וועט מיט אונז דורכגעהן אַלע פינף קלאַסען כסדר, אריבערגעהענדיג מיט אונז יעדען יאָהר פון איין קלאַס אין דעם אַנדערען. א צווייטער אוניווערזיטעט־פּראָפעסאָר, הערר בעקער, דער ביבליאָטעקאַר פון דער קייזערליכער (נאַציאָנאַלער) ביבליאָטעק, וועט דאָס אייגענע טהאָן מיט דייטש. פּראָפעסאָר קלאַסאָווסקי, האָט ער צוגעגעבען, איז שוואַך אין געזונד דעם ווינטער, אָבער דער אינספּעקטאָר איז זיכער, אז מיר וועלען זיך רוהיג אויפפיהרען אין זיין קלאַס. די געלעגענהייט צו האָבען אזא לעהרער איז געווען צו־גוט מיר זאָלען עס פערביילאָזען.

זיין אויסרעכענונג האָט געשטימט. מיר זיינען געווען זעהר שטאָלץ וואָס מיר קריגען אוניווערזיטעט־פּראָפעסאָרען פאַר לעהרער, און כאָטש עס האָבען זיך געלאָזט הערען שטימען פון דער „קאַמטשאַטקאַ“ (אין רוסלאַנד רופט מען די הינטערסטע ביינק פון יעדען קלאַס מיט דעם נאָמען פון אָט דער פערוואָרפענער און אונציוויליזירטער האַלב־אינזעל) אז דער „וואורשטעל־מאַכער“ — דאָס הייסט דער דייטש — מוז יעדענפאַלס געהאַלטען ווערען אין צוים, איז דאָך די עפענטליכע מיינונג אין אונזער קלאַס געווען צו גונסטען פון די פּראָפעסאָרען.

„דער וואורשטעל־מאַכער“ האָט באַלד געוואונען אונזער רעספּעקט. א הויכער מאַן, מיט א גרויסען שטערען און זעהר גוטע, אינטעליגענטע אויגען, אָביסעל פערשטעלט פון זיינע ברילען, איז אריינגעקומען אין אונזער קלאַס, און האָט אונז געזאָגט אין א גאַנץ גוטען רוסיש, אז ער האָט בדעה איינצוטיילען אונזער קלאַס אין דריי סעקציעס. די ערשטע סעקציע וועט בעשטעהן פון דייטשען, וואָס קענען שוין די שפּראַך, און פון וועמען ער וועט פאָדערען ערנסטערע ארבייט; מיט דער צווייטער סעקציע וועט ער לערנען גראַמאַטיק, און שפּעטער אויך דייטשע ליטעראַטור, אין איינקלאַנג מיט די אָנגענומענע פּראָגראַמען; און די דריטע סעקציע, האָט ער געענדיגט מיט א ליעבליכען שמייכעל, וועט זיין די „קאַמטשאַטקאַ“. „פון אייך“, האָט ער געזאָגט, „וועל איך נאָר פערלאַנגען, אז ביי יעדער לעקציע זאָלט איהר איבערשרייבען פיער שורות, וועלכע איך וועל פאַר אייך אויסקלייבען פון א בוך. האָבענדיג איבערגעשריבען די פיער שורות, קענט איהר טהאָן וואָס איהר ווילט, נאָר ניט שטערען די איבעריגע. און איך

פערשפּרעך איך אז אין פינף יאָהר צייט וועט איהר זיך אויסלערנען אביסעל דייטש און דייטשע ליטעראַטור. איצט, ווער שטעהט צו צו די דייטשען? דו, שטאַכעלבערג? דו, לאַמסדאָרף? אפשר אימיצער פון די רוסען? און ווער שליסט זיך אָן אין דער „קאַמטשאַטקא“?“ פינף אָדער זעקס אינגלעך, וועלכע האָבען ניט געקענט ניט א וואָרט דייטש, האָבען זיך בעזעצט אין דער „האַלב־אינזעל“. זיי האָבען גאַנץ געוויסענהאַפט קאָפּירט די פיער שורות — א צוועלף אָדער צוואַנציג שורות אין די העכערע קלאַסען — און בעקער האָט די שורות אזוי גוט אויסגעקליבען, און האָט די קינדער געשאָנקען אזוי פיעל אויפמערקזאַמקייט, אז צום סוף פון די פינף יאָהר האָבען זיי ווירקליך עטוואָס געוואוסט פון דער שפּראַך און איהר ליטעראַטור.

איך בין צוגעשטאַנען צו די דייטשען. מיין ברודער אַלעקסאַנדער האָט מיר אזוי שטאַרק צוגערעדט אין זיינע בריעף זיך אויסצולערנען די דייטשע שפּראַך, וועלכע פערמאָגט אזא רייכע ליטעראַטור און אין וועלכער יעדער ווערטהפולער בוך איז איבערזעצט, אז איך האָב זיך גענומען פלייסיג זי צו דערלערנען. איך האָב איבערזעצט און העכסט גרינדליך דורכגעשטודירט א זייטעל פון א שווערליכער פּאָעטישער בעשרייבונג פון א שטורם־געוויטער; איך האָב זיך אויסגעלערענט אויף אויסווענינ, ווי דער פּראָפעסאָר האָט מיר געראַטהען, די בינד־ווערטער, די בעשטימונגס־ווערטער, און די פּאַר־ווערטער — און אָנגעהויבען לעזען. דאָס איז אַן אויסגעצייכענטע מעטאָדע ווי צו לערנען שפּראַכען. בעקער האָט מיך, אויסער דעם, געראַטהען זיך צו אבאָנירען אויף אַן אילוסטרירטער וועכענטליכער צייטונג, און איהרע אילוסטראַציעס און קורצע ערצעה־לונגען האָבען מיר שטענדיג פּעראינטערעסירט צו לייענען עטליכע שורות אָדער א קאָלומן. איך האָב גיך אויסגעלערענט די שפּראַך.

צום סוף ווינטער האָב איך געבעטען הערר בעקער מיר צו לייהען געטהע׳ס „פאוסט“; איך האָב עס געהאַט געלעזען אין א רוסישער איבער־זעצונג; איך האָב אויך געהאַט געלעזען טורגעניעף׳ס פּראַכטפאָלע נאָוועלע „פאוסט“; און איצט האָב איך געגאַרט צו לעזען דאָס גרויסע מייסטער־ווערק אין אָריגינאַל. „דו וועסט גאָרנישט ניט פערשטעהן; עס איז צו פילאָזאָפיש“, האָט בעקער געזאָגט מיט א זאַנפטען שמייכעל; נאָר פונ־דעסטוועגען האָט ער מיר געבראַכט א פיערקאַנטיג ביכעל, מיט אַלטע פערגעלטע בלעטער, וועלכע האָבען ענטהאַלטען די אונשטערבליכע דראַמא. ער האָט ווייניג געוואוסט וואָס פאַר א ניט־אויסשעפּליכען פערגעניגען דאָס קליין פיער־עקיג ביכעל האָט מיר פערשאַפט. איך האָב אריינגעטרונ־קען דעם זין און די מוזיק פון יעדער שורה, אָנהויבענדיג מיט די סאַמע

ערשטע פערזען פון דער הערליך שעהנער ווידמונג, און אין גיכען האָב איך געוואוסט גאַנצע בלעטער אויף אויסווענינג. פּאוסט'ס מאַנאַלאָג אין וואלד, און איבערהויפּט די שורות, אין וועלכע ער רעדט פון זיין פערשטעהן די נאַטור, —

ניכט
קאַלט שטוינענדען בעזוך ערלויבסטו נור,
פערגינסטו מיר אין איהר טיעפע ברוסט
ווי אין דעם בוזעם איינעם פריינדס צו שויען.

האָט מיך איינפאַך געבראַכט אין עקסטאַז, און נאָך איצט האָט דער מאָנאָלאָג ניט פערלאָרען זיין קראַפט איבער מיר. יעדער פערז איז בים־לעכווייז געוואָרען א טהייערער פריינד. און צי גיט עס דען א העכערער עסטעטישער פערגעניגען ווי צו לעזען פּאָעזיע אין א שפּראַך וועלכע מען פערשטעהט נאָך ניט גאַנץ גרינדליך? דאָס גאַנצע איז איינגעהילט אין א מין לייכטען נעבעל, וועלכער פּאַסט אויסגעצייכענט פאַר פּאָעזיע. ווערטער האַלטען נור איין זייער איידעלען, ערהאבענעם זין — פאַר דעם וואָס רעדט אויף דער שפּראַך, שטערט גאָר אָפטמאָל דער באַנאַלער זין פון די ווערטער דאָס פּאָעטישע בילד, וואָס זיי דאַרפען איבערגעבען — בעת די מוזיק פון דער פּאָעזיע מאַכט אַלץ שטאַרקער דעם איינדרוק אויפ'ן אויער.

פּראָפעסאָר קלאַסאָווסקי'ס ערשטע לעקציע איז פאַר אונז געווען אַן ענטפּלעקונג. ער איז געווען א קליין־געוויקסיגער, אַן ערך פופציג יאָהר אַלט, זעהר געשווינד אין זיינע בעוועגונגען, מיט ליכטיגע, אינטעליגענטע אויגען, א לייכטען סאַרקאַסטישען אויסדרוק, און מיט א הויכען שטערען ווי פון א פּאָעט. ווען ער איז אריינגעקומען אונז געבען די ערשטע לעקציע, האָט ער מיט א שוואַכער שטימע געזאָגט אַז, אַזוי ווי ער ליידט פון א פערלענגערטער קראַנקהייט, קען ער ניט רעדען גענוג הויך, און דעריבער בעט ער אונז זיך זעצען נעהנטער צו איהם. ער האָט אַוועקגעשטעלט זיין שטוהל נעבען דער ערשטער רייהע טישלעך, און מיר האָבען זיך ארומגע־קליבען ארום איהם ווי א מחנה ביהנען.

ער האָט מיט אונז געזאָלט לערנען רוסישע גראַמאַטיק; אָבער אַנשטאָט דער טרוקענער גראַמאַטיק־לעקציע, אויף וועלכע מיר האָבען זיך געריכט, האָבען מיר געהערט עפּעס גאָר אַן אַנדער זאַך. עס איז געווען גראַמאַטיק: אָבער אין דעם איז אריינגעקומען א פערגלייך צווישען אַן אַלטען רוסישען פאָלקלאָר־אויסדרוק מיט א שורה פון האָמער אָדער פון דעם סאַנסקריטישען מאַהאַב האַראַטאַ, די שעהנקייט פון וועלכע ער האָט

איבערגעגעבען אין רוסישעווערטער; דאָ האָט ער אריינגעבראכט שיללער׳ס א פערז, נאָך וועלכען עס האָט געפאָלגט א סארקאסטישע בעמערקונג וועגען עפּעס א פּאָראורטייל פון דער מאָדערנער געזעלשאפט; דאַן צוריק ערנסטע גראמאטיק, און דערנאָך ווידער א ברייטע פּאָעטישע אָדער פילאָזאָפישע גענעראליזאציע.

פערשטעהט זיך, אז עס איז געווען א סך זאכען אין דער לעקציע וואָס מיר האָבען ניט פערשטאנען, אָדער וואָס מיר האָבען ניט געקענט כאפּען זייער טיעפע בעדייטונג. אָבער ליעגט דען ניט די בעצויבערענדע קראַפט פון אלע שטודיען אין דעם וואָס זיי עפענען פאר אונז אויף כסדר נייע און ניט־ערווארטעטע האָריזאָנטען וועלכע מיר פערשטעהען נאָך ניט, וואָס רייצען אונז אלץ ווייטער און ווייטער דורכצודרינגען דאָס וואָס ערשיינט אויפ׳ן ערשטען בליק נאָר ווי אן אונקלאָרע צייכנונג? איינינע מיט די הענד אָנגעשפּארט אויף דעם אנדערענ׳ס פּלייצעס, אנדערע ארי־בערבויגענדיג זיך איבער די טישלעך פון דער ערשטער רייהע, און אנדערע שטעהענדיג הינטער קלאסאָווסקי׳ן, האָבען מיר אלע געשלונגען זיינע ווערטער. וואָס שוואכער זיין קול איז געוואָרען צום סוף פון דער שטונדע, אלץ אָטהעמלאָזער האָבען מיר זיך איינגעהערט. דער אינספּעקטאָר האָט געעפענט די טהיר פון קלאס־צימער, א קוק צו טהאָן ווי עס געהט צו ביי אונז מיט דעם נייעם לעהרער; דערזעהענדיג אָבער די אונבעוועגליכע מחנה, האָט ער זיך צוריקגעצויגען אויף די שפּיץ־פינגער. אפילו דער אונ־רוהיגער דאוראָף, האָט געקוקט אויף קלאסאָווסקי׳ן אזוי ווי ער וואָלט זאָגען, „אָט אזא מין מענש ביזטו?“ אפילו פאָן קליינאָוו, א האָפענונגס־לאָזער ניט־איבערגעשפּיצטער טשערקעס מיט א דייטשען נאָמען, איז געזעסען אונבעוועגליך. אין די מייסטע איבעריגע האָט עטוואָס גוטעס און דערהויבענדעס געשימערט טיעף אין זייערע הערצער, אזוי ווי א פאנטאזיע פון א ניט־פערדעכטיגטער וועלט וואָלט זיך אויפגעטהאָן פאר זיי. אויף מיר האָט קלאסאָווסקי געהאט אן אונגעהייערען איינפלוס, וועלכער איז נאָך גרעסער געוואקסען אין די שפּעטיגערע יאָהרען. ווינקלער׳ס נביאות, אז נאָך אלעמען קען איך נאָך די שולע ליעב קריגען, איז מקוים געוואָרען.

אָט דער זאָרט לעהרער ווי עס ווייזט אויס איז אין מערב־איירָאפּא, און וואהרשיינליך אין אמעריקא, בכלל ניט בעקאנט; אין רוסלאנד אָבער איז ניטאָ א מאַן אָדער פרוי פון בעדייטונג אין דער ליטעראטור אָדער אין פּאָליטישען לעבען, וועלכע זיינען ניט פערפּפליכטעט פאר דעם ערש־טען אָנשטויס צו א העכערער ענטוויקלונג צו זייער לעהרער פון ליטערא־טור. יעדע שולע אין דער וועלט האָט געדארפט האָבען אזא לעהרער. יעדער לעהרער אין א שולע האָט זיין אייגענעם נעגענשטאנד, און עס איז

ניטאָ קיין צוזאַמענהאַנג צווישען די פערשיידענע געגענשטענדען. נור דער ליטעראַטור־לעהרער, נאָכגעהענדיג די אַלגעמיינע אָנצייכנונגען פון דער פּראָגראַם, אָבער זייענדיג פריי צו בעהאַנדלען זי ווי איהם געפעלט, קען צוזאַמענבינדען די בעזונדערע היסטאָרישע און הומאַניטערע וויסענשאַפ־טען, פעראייניגען זיי דורך אַ ברייטען פילאָזאָפישען און הומאַנעם בעגריף, און אויפוועקען העכערע אידעען און אינספּיראַציעס אין די מוחות און הערצער פון די יונגע מענשען. אין רוסלאַנד פאַלט אָט די נויטיגע לאַסט גאַנץ נאַטירליך אויף דעם לעהרער פון רוסישער ליטעראַטור. ווען ער רעדט פון דער ענטוויקלונג פון דער שפּראַך, פון דעם אינהאַלט פון דער פריה־צייטיגער עפּישער פּאָעזיע, פון פאָלקסליעדער און מוזיק, און שפּעטער־צו, פון דער מאָדערנער דיכטונג, פון דער וויסענשאַפטליכער, פּאָליטישער און פילאָזאָפישער ליטעראַטור פון זיין אייגען לאַנד, און די פערשיידענע עטישע און פילאָזאָפישע שטרעמונגען וואָס שפּיעגלען זיך אָב אין איהר, דאַן מוז ער אַריינברענגען דעם אַלגעמיינעם בעגריף פון דער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען געדאַנק, וועלכער ליגט אויסער דעם קרייז פון די געגענשטאַנדען וואָס ווערען געלערענט בעזונדער.

דאָס אייגענע האָט אויך געדאַרפט געטהאָן ווערען פאַר דער וויסענ־שאַפט. עס איז ניט גענוג צו לערנען פיזיק און כעמיע, אַסטראָנאָמיע און מעטעאָראָלאָגיע, זאָאָלאָגיע און באָטאַניק. די פילאָזאָפיע פון די אַלע נאַטור־וויסענשאַפטען — אַן אַלגעמיינער בליק אויף דער נאַטור אַלס גאַנצעס, עטוואָס אויף דעם שטייגער פון דעם ערשטען באַנד פון הומבאָלדט'ס „קאָסמאָס" — מוז איבערגעגעבען ווערען צו די שילער און סטודענטען, ווי פיעל אָדער ווענינ מען זאָל זיך ניט אָבגעבען מיט דעם שטודיום פון די נאַטור־וויסענשאַפטען און אין דער שולע. די פילאָזאָפיע און פּאָעזיע פון דער נאַטור, די מעטאָדען פון די אַלע פּינקטליכע וויסענ־שאַפטען, און אַ בעגייסטערטע אויפפאַסונג פון דעם לעבען פון דער נאַטור מוז ווערען אַ טייל פון דער בילדונג. דער לעהרער פון געאָגראַפיע וואָלט אפשר געקענט אויף אַ ווייליע איבערנעהמען די דאָזיגע אויפגאַבע; אָבער דאַן וואָלטען מיר געדאַרפט האָבען אַ גאַנץ אַנדער רייהע לעהרער פאַר דעם געגענשטאַנד און אַ פערשיידענע רייהע פּראָפעסאָרען פון געאָגראַפיע וואָלט נויטיג געווען פאַר די אוניווערזיטעטען. דאָס וואָס מען לערענט איצט אונטער דעם נאָמען געאָגראַפיע, איז אַלעס וואָס איהר ווילט, אָבער ניט קיין געאָגראַפיע.

אַ צווייטער לעהרער האָט בעזיעגט אונזער היבש רודערדיגען קלאַס אויף אַ גאַנץ אַנדער אופן. דאָס איז געווען דער לעהרער פון שרייבען, דער

לעצטער פון דעם לעהרער־שטאַב. אויב די „געצענדינער" — דאָס הייסט די דייטש׳ע און פראַנצויזישע לעהרער — האָבען פון אונז גענאָסען װעניג כבוד, איז דער לעהרער פון שרייבען, עבערט, אַ דייטשער איד, געווען אַן אמת׳ער מאַרטירער. צו זיין חוצפּה׳דיג צו איהם האָט זיך גערעכענט פאַר אַ מין געשייטקייט ביי די פּאַזשען. די אייגציגע אורזאַך װאָרום ער האָט אַנגעהאַלטען זיין לעקציע אין קאָרפּוס האָט געמוזט זיין די אָרעמקייט זיינע. די אַלטע הענד, װעלכע זיינען אָבגעװען צוויי אָדער דריי יאָהר אין פינפטען קלאַס ניט ריהרענדיג זיך העכער אַרויף, האָבען איהם בעהאַנ־דעלט זעהר שלעכט; אָבער ער האָט וויי־עס־איז געמאַכט מיט זיי אַן אָבמאַך: „איין שפּיצעל ביי יעדער לעקציע, אָבער ניט מעהר" — אַן אָבמאַך װעלכער, איך האָב מורא, איז ניט שטרענג־אָרענטליך געהאַלטען געוואָרען פון אונזער צד.

איין טאָג האָט אַן איינוואוינער פון „פּערוואָרפענעם האַלב־אינזעל" אַנגעזאַפּט די טאָװעל־שוואָם מיט טינט און קרייד און אַ וואָרף געטהאָן אויף דעם קאַליגראַפיע־מאַרטירער. „כאַפּט עס, עבערט!" האָט ער אַ געשריי געטהאָן מיט אַ נאַרישען שמייכעל. די שוואָם האָט געטראָפען עבערט׳ן אין שולטער, די שוואַרצע טינט האָט איהם פערשפּריצט דעם פּנים און זיך אַראָבגעגאָסען אויף דער ווייסער העמד.

מיר זיינען געווען זיכער אַז דעם מאָל וועט עבערט פערלאָזען דעם צימער און דערצעהלען די מעשה דעם אינספּעקטאָר. אָבער, אַרויסנעה־מענדיג זיין קאַרטונענע פאַטשיילקע און זיך ווישענדיג דעם פּנים, האָט ער נאָר אויסגערופען, „מיינע העררען, איין שפּיצעל — ניט מעהר היינט! דאָס העמד איז איבערגעפּיהרט", האָט ער צוגעגעבען אין אַן אונטערדריק־טען קול, און האָט ווייטער פעררירכט אימיצענס אַ בוך.

מיר זיינען געבליבען ערשטוינט און פערשעהמט. וואָס הייסט, אַנשטאָט צו דערצעהלען אויף אונז, האָט ער גלייך געדענקט װעגען דעם אָבמאַך! די געפיהלען פון דעם גאַנצען קלאַס האָבען זיך געענדערט צו זיין גונסטען. „דאָס וואָס דו האָסט געטהאָן איז נאַריש", האָבען מיר פאָרגע־וואָרפען אונזער חבר. „ער איז אַן אָרעמער מענש, און דו האָסט איבער־געפיהרט זיין העמד! אַ שאַנדע!" האָט אימיצער אויסגעשריען.

דער פערברעכער איז גלייך צוגעגאַנגען זיך ענטשולדיגען. „מען מוז לערנען, מיין הערר", איז געווען אַלץ וואָס עבערט האָט געזאָגט אַלס ענטפער, און אַן אומעט האָט זיך געהערט אין זיין קול.

אַלע זיינען נאָך דער מעשׂה געוואָרען שטיל, און צו דער נעקסטער לעקציע, אַזוי ווי מיר וואָלטען זיך פריהער צונויפגערעדט, האָבען די מייסטע פון אונז געשריבען מיט די בעסטע האַנדשריפטען און צוגעטראָ־

גען אונזערע ביכער צו עבערטען ער זאָל זיי פּעררי‌כטען. ער האָט געשיינט; ער האָט זיך געפיהלט גליקליך דעם טאָג.

דער דאָזיגער פאַקט האָט אויף מיר געמאַכט א טיעפען איינדרוק, און ער איז קיינמאָל ניט אָבגעווישט געוואָרען פון מיין זכרון. עד היום פיהל איך דאַנקבאַרקייט צו דעם מערקווירדיגען מענשען פאַר זיין לעקציע.

מיט אונזער לעהרער פון צייכנען, וועמען מען האָט גערופען גאַנז, זיינען מיר קיינמאָל ניט דערגאַנגען צו לעבען בשלום. ער האָט כסדר רעפּאָרטירט די וואָס האָבען זיך געשפּיעלט אין זיין קלאַס. דאָס האָט ער, לויט אונזער מיינונג, ניט געהאַט קיין רעכט צו טהאָן, ווייל ער איז געווען ניט מעהר ווי א לעהרער פון צייכנען, און דערהויפּט אָבער ווייל ער איז ניט געווען קיין עהרליכער מענש. אין קלאַס האָט ער זעהר ווענ‌יג אויפ־מערקזאַמקייט געצאָהלט צו די מייסטע פון אונז, און האָט פערבראַכט זיין צייט אין אויסבעסערען די צייכנונגען פון די וואָס האָבען ביי איהם גענומען פּריוואַט לעקציעס, אָדער האָבען איהם געצאָהלט פאַר'ן ווייזען אויף די עקזאַמענס א גוטע צייכנונג און קריגען דערפאַר א גוטען מערק־צייכען. אויף די חברים וואָס האָבען דאָס געטהאָן האָט אונז ניט פערדראָסען. פערקעהרט, מיר האָבען עס געהאַלטען פאַר רעכט אז די וואָס האָבען ניט געהאַט קיין פעהיגקייטען פאַר מאַטעמאַטיק, אָדער קיין זכרון פאַר געאָגראַפיע, זאָלען זיך ארויסהעלפען און פערגרעסערען דעם סך־הכל פון זייערע מערק־צייכענס בעשטעלענדיג ביי א צייכנער א גוטע צייכנונג אָדער א טאָפּאָגראַפישע קאַרטע, פאַר וועלכע זיי וועלען קריגען „א גאַנצען צוועלף". נאָר פאַר די ערשטע צוויי שילער פון קלאַס וואָלט געווען ניט אַנשטענדיג זיך צו בענוצען מיט אַזעלכע מיטלען, וועהרענד די איבעריגע האָבען עס געמעגט טהאָן מיט א רוהיגען געוויסען. עס איז אָבער ניט געווען דעם לעהרער'ס עסק צו מאַכען צייכנונגען אויף בעשטעלונג; און אויב ער האָט שוין יאָ געוואָלט אַזוי האַנדלען, האָט ער געדאַרפט פּער־טראָגען געלאַסען דעם טומעל און שפּיצלעך פון זיינע שילער. אַזוי איז געווען אונזער יושר. אַנשטאָט דעם, איז קיין לעקציע ניט אריבער וואָס ער זאָל ניט אָנגעבען קיין קלאַגען, און וואָס ווייטער איז ער אַלץ געוואָרען מעהר חוצפה'דיג.

אַזוי גיך ווי מיר זיינען אריבער אין פיערטען קלאַס און האָבען זיך געפיהלט פאַר בעזעסענע בירגער פון קאָרפּוס, האָבען מיר בעשלאָסען איהם איינצוצאַמען אביסעל שטאַרקער. „עס איז אייער איינענע שולד", האָבען די עלטערע חברים אונז געזאָגט, „וואָס ער מאַכט אַזעלכע אַנשטע־לען מיט אייך; מיר האָבען איהם געהאַלטען אין צוויק". מיר האָבען בעשלאָסען איהם איינצוהאַמעווען.

איין טאָג זיינען צוויי אויסגעצייכענטע חברים פון אונזער קלאַס צונעקומען צו גאַנז'ן מיט פאַפּיראָסען אין די מיילער, און איהם געבעטען ער זאָל אַזוי גוט זיין זיי געבען פייער. פערשטעהט זיך, דאָס איז געווען נים מעהר ווי אויף שפּאַס — עס איז גאָר קיינעם ניט איינגעפאַלען צו רויכערען אין קלאַס־צימער — און, לויט אונזערע געזעצען פון אַנשטענ־דיגקייט, האָט זיי גאַנז נאָר נעדאַרפט הייסען אוועקגעהן; ער האָט זיי אָבער פערשריבען אין טאָג־בוך, און זיי האָבען געקראָגען אַ שטרענגען פּסק. דאָס איז געווען דער לעצטער פונק. מיר האָבען בעשלאָסען איהם צו געבען אַ „בענעפיס־אבענד". דאָס האָט געהייסען, אַז איין טאָג זאָל דער גאַנצער קלאַס, בעזאָרגט מיט געבאָרגטע ווירעס פון די העכערע קלאַסען, אויפהויבען אַ געוואַלדיגען טומעל, קלאַפּענדיג מיט די ווירעס אויף די טישלעך, און ארויסשיקען דעם לעהרער פון קלאַס. אָבער די פערשווערונג האָט זיך געהאַט צו רעכענען מיט אַ סך שוועריגקייטען. מיר האָבען געהאַט אין אונזער קלאַס אַ היבש ביסעל „גוטינקע" קינדערלעך, וועלכע וואָלטען צוגעזאָגט זיך אָנצושליסען אין דער דעמאָנסטראַציע, נאָר אין דער לעצ־טער מינוט וואָלטען זיי ווערען נערוועז און זיך צוריקציהען, און דאַן וואָלט דער לעהרער געקענט אָנגעבען די נעמען פון די איבעריגע. אין אַזאַ אונ־טרנעהמונג איז אחדות די ערשטע זאַך וואָס איז נויטיג, וואָרים די שטראָף, וואָס עס זאָל ניט זיין, איז שטענדיג לייכטער ווען זי פאַלט אויפ'ן גאַנצען קלאַס אַנשטאָט אויף עטליכע.

די שוועריגקייטען זיינען בייגעקומען געוואָרען מיט אַן אמת מאַקיאַ־וועלישער (שטאַאטס־מאַן'ס) געשיקטקייט. אויף אַ געגעבענעם סיגנאַל האָבען זיך אַלע געזאָלט אומקעהרען מיט די רוקענס צו גאַנז'ן, און דאַן, מיט די ווירעס וואָס זיינען געלעגען גרייט אויף די שרייבטישלעך פון דער נעקסטער רייהע, זאָלען זיי אָנמאַכען דעם געווינשטען טומעל. אויף דעם אויפן וועלען די „גוטינקע" קינדערלעך ניט צושראָקען ווערען ווען גאַנז וועט אויף זיי אויסשטעלען זיינע אויגען. אָבער דער סיגנאַל? פייפען, אַזוי ווי אין די רויבער־געשיכטען, שרייען, אָדער אפילו אַ נים טהאָן וואָלט נים געטויגט: גאַנז וואָלט געקענט אָנגעבען אימיצען אַלס דעם פייפער אָדער ניסער. דער סיגנאַל האָט געמוזט זיין אַ שטילער. איינער פון אונז וועלכער האָט שעהן געצייכענט, האָט געזאָלט צוטראָגען ווייזען זיין צייכנונג צו גאַנז'ן, און דער מאָמענט וואָס ער וועט צוריק קומען און פערנעהמען זיין פּלאַץ, האָט געזאָלט זיין די צייט אָנצופאַנגען.

אַלעס איז געגאַנגען אויסגעצייכענט. נעסאַדאָף האָט אוועקגעטראָגען זיין צייכנונג, און גאַנז האָט איהר אויסגעבעסערט אין איינינע מינוטען, וועלכע האָבען זיך אויסגעוויזען פאַר אונז אַן אייביגקייט. ענדליך איז ער

צוריקגעקומען צו זיין זיץ, איז געבליבען שטעהן פאר א סעקונדע, אָנקוקענדיג אונז, ער האָט זיך אַניעדערגעזעצט.... דער גאַנצער קלאַס האָט זיך פּלוצלינג אומגעקעהרט אויף די ביינקלעך, און די ווירעם האָבען פרעהליך געקלאַפּערט אין די שרייבטישלעך, בעת עטליכע פון אונז האָבען אין מיטען דעם טומעל געשריען, „גאַנז ארויס! ניעדער מיט איהם!" דער גערויש איז געווען א פערטויבענדער; אַלע קלאַסען האָבען געוואוסט אז דאָס האָט גאַנז געקראָגען זיין „בענעפּים־אבענד". ער איז א ווייַלע געבליבען שטעהן, געשעפּטשעט עטוואָס, און ענדליך איז ער ארויס. אַן אָפּיציר איז אריינגעלאָפען — דער טומעל האָט אָנגעהאַלטען; דאַן איז געקומען צו פליהען דער אונטער־אינספּעקטאָר, און נאָך איהם דער אינספּעקטאָר. דער טומעל האָט גלייך אויפגעהערט.

„דער עלטסטער גלייך אונטער ארעסט!" האָט דער אינספּעקטאָר קאָמאַנדירט; און איך, וועלכער בין געווען דער ערשטער אין קלאַס, און דערפאר אויך דער עלטסטער, האָב אוועקגעמאַרשירט צו דער שווארצער צעלע. דאָס האָט מיר פערשפּאָרט צוצוזעהן וואָס עס האָט דערנאָך געפאָלגט. דער דירעקטאָר איז געקומען. מען האָט געפרעגט גאַנז'ן ווער עס זיינען געווען די אָנפיהרער, אָבער ער האָט קיין נעמען ניט געקענט געבען. „זיי האָבען זיך אַלע אויסגעדרעהט מיט די רוקענס צו מיר, און האָבען אָנגעהויבען דעם טומעל", איז געווען זיין ענטפער. גלייך דערויף האָט מען דעם גאַנצען קלאַס ארונטערגעפיהרט, און כאָטש מען האָט שוין אין גאַנצען געהאַט אויפגעהערט צו שמייסען ביי אונז אין דער שולע, האָט מען דעם מאָל די צוויי, וואָס זיינען רעפּאָרטירט געוואָרען פאר'ן פערלאַנגען פייער, געשמיסען מיט בעריאָזענע ריטער, אונטער דעם אויסרייד אז דער „בענעפּים־אבענד" איז געווען אַן אָברעכענונג פאר זייער שטראָף.

דערוואוסט האָב איך זיך דערפון מיט צעהן טעג שפּעטער, ווען מען האָט מיר ערלויבט זיך אומצוקעהרען אין קלאַס. מיין נאָמען, וועלכער איז געווען אויפגעשריבען אין קלאַס אויפ'ן רויטען טאָוועל, איז געווען אָבגעווישט. צו דעם בין איך געווען גלייכגילטיג; איך מוז אָבער מודה זיין אז די צעהן טעג אין דער צעלע, אָהן ביכער, האָבען מיר געשיינט צו זיין אביסעל צו לאַנג, צוליעב וואָס איך האָב פערפאַסט (אין שוידערליכע פערזען) א פּאָעמע, אין וועלכער די טהאַטען פון דעם פיערטען קלאַס זיינען פערהערליכט געוואָרען ווי עס געהער צו זיין.

עס פערשטעהט זיך אז די שילער פון אונזער קלאַס זיינען איצט געוואָרען די העלדען פון דער שולע. פאר א חודש אָדער מעהר האָבען מיר געמוזט האַלטען אין איין דערצעהלען און איבערדערצעלען פאר די איבעריגע קלאַסען די גאַנצע געשיכטע, און מען האָט אונז שטאַרק געלויבט פאר דורכ־

פיהרען די אונטערנעהמונג מיט אזא אחדות, אז קיינער איז ניט געכאפט געװאָרען בעזונדער. און דאן זיינען געקומען די זונטאָגס — אלע זונטאָגס ביז צו פסח — וואָס דער קלאס האָט געמוזט בלייבען אין דער שולע, ניט קריגענדיג קיין ערלויבנים צו געהן אהיים. פערהאלטענע אין דער שולע אלע צוזאמען, האָבען מיר די זונטאָגס פערבראכט גאנץ לעבעדיג. די „גוטינקע" קינדערלעך׳ס מאמעס האָבען זיי געבראכט גאנצע הויפענס צוקערקעס; די וואָס האָבען געהאט עטוואָס געלד האָבען דאָס אויסגעגעבען אויף איינצוקויפען גאנצע בערג צוקער־געבעקס — זעטיגענדע אויף פאָרמיטאָג, און זיסע אויף נאָכמיטאָג — בעת די פריינד פון די אנדערע קלאסען פלעגען אין אבענד אריינשמוגלען צו היבשע ביסלעך פרוכט פאר דעם בראווען פיערטען קלאס.

גאנז האָט מעהר קיינעם ניט פערשריבען; אָבער די לעקציע פון צייכנען איז געווען אין גאנצען פערלאָרען פאר אונז. קיינער האָט מעהר ניט געוואָלט זיך לערנען צייכנען פון דעם מענשען וואָס פערקויפט זיך פאר געלד.

III

מיין ברודער אלעקסאנדער איז אין דער צייט געווען אין מאָסקווע, אין א קאדעטען קאָרפּוס, און מיר האָבען אָנגעהאלטען א לעבעדיגע קאָרעספּאָנדענץ. אזוי לאנג ווי איך בין געווען דערהיים איז דאָס געווען אונמעגליך, ווארים אונזער פאָטער האָט גערעכענט פאר זיין פריווילעגיע צו לייענען אלע בריעף וואָס זיינען אָנגעקומען אין אונזער הויז, און ער וואָלט גיך א סוף געמאכט צו א קאָרעספּאָנדענציע וואָס האָט צו טהאָן ניט מיט אלטעגליכע זאכען. איצטער זיינען מיר געווען פריי צו דיסקוטירען אין אונזערע בריעף וואָס נאָר מיר האָבען געוואָלט. די איינציגע שווערינקייט איז געווען ווי צו קריגען געלד אויף מארקעס; אָבער מיר האָבען זיך גיך אויסגעלערענט שרייבען מיט אזעלכע קליינע אותיות אז מיר האָבען געקענט אָנשרייבען אין יעדען בריעף אזוי פיעל אז עס איז שווער זיך פאָרצושטעלען. אלעקסאנדער, וועמעס האנדשריפט עס איז געווען א וואונדער־שעהנע, פלעגט קענען אריינקריגען פיער געדרוקטע זייטען אויף איין בלעטעל שרייב־פאפיר, און זיינע מיקראָסקאָפּישע שורות זיינען געווען אזוי לעזבאר, ווי די בעסטע קליינע דרוק־שריפט. עס איז א שאָד וואָס די דאָזיגע בריעף, וועלכע ער האָט געהאלטען ווי טהייערע אָנדענקונגען, זיינען נעגאנגען פערלאָרען. די זשאנדארמען, אין

איינעם פֿון זייערע איבערפאַלען, האָבען ביי איהם אוועקגערויבט אפילו אַט דעם אָנשולדיגען אוצר.

אונזערע ערשטע בריעף זיינען מייסטענס געווען וועגען די קליינע איינצעלהייטען פון מיין נייער סביבה, אָבער אונזער קאָרעספּאָנדענץ האָט גאָר גיך אָנגענומען אַ מעהר ערנסטען כאַראַקטער. מיין ברודער האָט ניט געקענט שרייבען וועגען קליינינקייטען. אפילו אין געזעלשאַפט פלעגט ער גאָר דאַן ווערען לעבעדיג, ווען מען איז געווען פערטהאָן אין עפּעס אַן ערנ־סטע דיסקוסיע, און פלעגט זיך בעקלאָגען אויף „אַ טעמפּען וועהטאָג אין די געהירען" — אַ פיזישען וועהטאָג, ווי ער פלעגט זאָגען — ווען ער איז געווען מיט מענשען וועלכע האָבען זיך אינטערעסירט נאָר מיט קליינינ־קייטען. ער איז געווען אַ סך פאָרטגעשריטענער פאַר מיר אין זיין אינטע־לעקטועלער ענטוויקלונג און האָט מיר געטריבען פאָרווערטס, אויפהויבענ־דיג נייע וויסענשאַפטליכע און פילאָזאָפישע פראַגען איינע נאָך די אַנדערע, און ראַטהענדיג מיר וואָס איך זאָל לעזען אָדער שטודירען. וואָס פאַר אַ גליק דאָס איז געווען פאַר מיר צו האָבען אַזאַ ברודער! — אַ ברודער וועלכער, אחוץ אַלעמען, האָט מיך לײדענשאַפטליך ליעב געהאַט. איהם האָב איך צו פערדאַנקען דעם בעסטען טייל פון מיין ענטוויקלונג.

מאַנכעסמאָל פלעגט ער מיר ראַטהען צו לייענען פּאָעזיע, און ער פלעגט מיר שיקען אין זיינע בריעף מאַסען פערזען און גאַנצע פּאָעמען, וועלכע ער האָט געשריבען פון זכרון. „לייען פּאָעזיע", האָט ער געשריבען: „פּאָעזיע מאַכט דעם מענשען בעסער". ווי אָפט האָב איך אין מיין שפּע־טערען לעבען איינגעזעהן די וואַהרהייט פון אַט דער בעמערקונג זיינער! לייען פּאָעזיע: זי מאַכט דעם מענשען בעסער! ער אַליין איז געווען אַ פּאָעט, און האָט געהאַט אַ וואונדערבאַרע פעהיגקייט צו שרייבען העכסט מוזיקאַלע פערזען; ווירקליך, איך האַלט עס פאַר אַ גרויסען שאָדען וואָס ער האָט די פּאָעזיע אויפגעגעבען. אָבער די רעאַקציע געגען קונסט, וועלכע איז ענטשטאַנען אין די ערשע זעכציגער יאָהרען אונטער דער רוסישער יוגענד, און וועלכע טורגעניעף האָט געשילדערט אין „באַזאַראָף" („פּאָטערס און זיהן"), האָט איהם געבראַכט דערצו אַז ער זאָל קוקען אויף זיינע פערזען מיט פעראַכטונג, און זיך אריינוואַרפען מיט לייב און לעבען אין דער נאַטור־וויסענשאַפט. איך מוז אָבער זאָגען, אַז מיין ליעבלינגס פּאָעט איז ניט געווען קיינער פון די וועמען זיין פּאָעטישע בעגאַבטקייט, מוזיקאַלישער אויער, און זיין פילאָזאָפישער געדאַנקען־גאַנג האָבען איהם געמאַכט ליעב האָבען אַמבעסטען. זיין בעליעבטסטער רוסישער פּאָעט איז געווען וועגעוויטינאָף, וועהרענד מיינער איז געווען נעקראַסאָף, וועמעס פערזען זיינען אָפט ניט־מוזיקאַליש, אָבער האָבען שטאַרק אַפּעלירט צו

מיין הארצען מיט זייער סימפּאַטיע פאַר „די אונטערדריקטע און מיס־האנדעלטע".

„מען מוז האָבען א בעשטימטען צוועק אין לעבען", האָט ער מיר איינמאָל געשריבען. „אָהן א ציעל, אָהן א צוועק, איז לעבען קיין לעבען ניט". און ער האָט מיר גערעאטהען זיך צו שאַפען א צוועק אין מיין לעבען, פאַר וועלכען עס זאָל ווערטה זיין צו לעבען. איך בין נאָך דעמאָלט געווען צו־יונג צו געפינען אזא צוועק; אָבער עטוואָס אונבעשטימטעס, אונקלאָ־רעס, אינגאנצען „גוטעס", איז שוין געוואקסען אונטער אָס דעם אפּיעל, ווען אפילו איך האָב נאָך ניט געקענט זאָגען וואָס דאָס דאָזיגע „גוטע" וועט זיין.

אונזער פּאָטער האָט אונז געגעבען זעהר ווייניג טאשען־געלד, און איך האָב קיינמאָל ניט געהאַט מיט וואָס א בוך צו קויפען. אָבער ווען אלעקסאנדער האָט געקראָגען עטליכע רובעל פון א וועלכער עס איז מוהמע, האָט ער קיינמאָל פון דעם א קאָפּיקע ניט אויסגעגעבען אויף פער־געניגען, נור ער פלעגט קויפען א בוך און שיקען צו מיר. ער איז אפילו געווען א געגנער פון סתם לייענען. „מען מוז האָבען עפּעס א פראגע צו שטעלען", האָט ער מיר געשריבען, „דעם בוך וואָס מען נעהמט לייענען". איך האָב אָבער דעמאָלט ניט געוואוסט ווי אָבצושאצען די דאָזיגע בעמער־קונג, און איך קען היינט ניט דענקען אָהן שטוינען וועגען דער צאָהל ביכער, אָפטמאָל פון א גאנץ ספּעציעלען כאראקטער, וואָס איך האָב געלעזען, אין אלע צווייגען פון דער ליטעראטור, הויפּטזעכליך אָבער אויף דעם געביעט פון געשיכטע. אויף פראנצויזישע ראָמאנען האָב איך מיין צייט ניט פערבראכט, זינט אלעקסאנדער, מיט יאָהרען פריהער, האָט זיי כאראקטעריזירט אין איין הארבען זאַץ: „זיי זיינען נאריש און פול מיט נבול־פה".

די גרויסע פראגען וועגען דעם בעגריף וואָס מיר זאָלען זיך פאָרמירען פון דעם אוניווערזום — אונזער „וועלטאנשויאונג", ווי די דייטשען זאָגען — זיינען, פערשטעהט זיך, געווען די הויפּט ענינים אין אונזער קאָרעספּאָנדענץ. אין אונזער קינדהייט זיינען מיר קיינמאָל ניט געווען רעליגיעז. מען האָט אונז געפיהרט אין קירכע; אָבער אין א רוסישער קירכע, אין א קליינער געמיינדע אָדער א דערפעל, איז דער ערנסטער פערהאלטען זיך פון די מענשען א סך איינדרוקספולער ווי די מעסע גופא. פון אלעם וואָס איך האָב ווען־עס־איז געהערט אין דער קירכע האָבען צוויי זאכען נאָר געמאכט אויף מיר אַן איינדרוק: די צוועלף פסוקים פון די עוואנגעליען וועגען די ליידען פון קריסטוס, וועלכע ווערען אין רוסלאנד געלעזען ביי דער נאכט־געבעט ערב גוט־פרייטאג, און די קורצע תפלה וואָס פערדאמט דעם גייסט פון הערשאפט, וועלכע ווערט פאָרגעטראָגען

אין דער צייט פון „גרויסען פאַסט“, און איז ווירקליך ערהאַבען צוליעב איהרע איינפאַכע, בעשיידענע ווערטער און געפיהלען. פּושקין האָט איהר איבערזעצט אין רוסישע פערזען.

שפּעטער־צו, אין פּעטערבורג, בין איך געגאַנגען מעהרערע מאָל אין א רוימיש קאַטוילישער קירכע, אָבער דער טהעאַטראַלער כאַראַקטער פון דעם גאָטעס־דיענסט און די אַבוועזענהייט דערביי פון אמת׳ן געפיהל האָט מיך שאָקירט. און דערהויפּט ווען איך האָב געזעהן מיט וואָס פאַר אַן איינפאַכער אמונה אַן אויסגעדיענטער פּוילישער סאָלדאַט אָדער א פויערטע האָבען מתפּלל געווען אין א פערוואָרפענעם ווינקעל. איך בין אויך געגאַנגען אין א פּראָטעסטאַנטישער קירכע; אָבער אַרויסקומענדיג פון דאָרטען האָב איך מיך אַליין געפּאַקט שעפּטשענדיג געטהעס ווערטער:

אָבער קיינמאָל וועסטו הערצער צוזאַמענבינדען,
סיידען דער באַנד קומט אַרויס פון דיין אייגען האַרץ.

אונזער שוועסטער העלענא, וועלכע איז שוין דעמאָלט געווען פערהייראַט, האָט געוואוינט אין פּעטערבורג, און יעדען שבת־צו־נאַכט פלעג איך געהן צו איהר צו גאַסט. איהר מאַן האָט געהאַט א גוטע ביבליאָטעק, אין וועלכער די פראַנצויזישע פילאָזאָפען פון לעצטען יאָהרהונדערט און די מאָדערנע פראַנצויזישע היסטאָריקער זיינען געווען זעהר גוט פערטראָטען, און איך האָב זיך אַריינגעטהאָן אין זיי מיט גרויס חשק. אַזעלכע ביכער זיינען געווען פערבאָטען אין רוסלאַנד, און עס פערשטעהט זיך אַז אין דער שולע האָט מען זיי ניט געקענט מיטנעהמען; איך האָב דעריבער דעם גרעסטען טייל פון דער נאַכט, יעדען שבת, פערבראַכט אין לייענען די ווערק פון די ענציקלאָפּעדיסטען, וואָלטער׳ס „פילאָזאָפישען ווערטער־בוך“, די שריפטען פון די סטאָיקער, איבערהויפּט מאַרקוס אורעליוס און אַזוי ווייטער. די אונענדליכע גרויסקייט פון דעם אוניווערזום, די גרויס־קייט פון דער נאַטור, איהר פּאָעזיע, איהר אייביג שלאָגענדיג לעבען האָט אויף מיר געמאַכט אַלץ מעהר און מעהר איינדרוק. דאָס קיינמאָל ניט אויפהערענדיג לעבען האָט מיר געגעבען דעם עקסטאַז פון בעוואונדערונג, נאָך וועלכען די יונגע נשמה גאַרט, בעת מיינע ליעבלינגס פּאָעטען האָבען מיר בעזאָרגט מיט אַן אויסדרוק אין ווערטער פון יענער ערוואַכענדער ליעבע צו דער מענשהייט און גלויבען אין איהר פּראָגרעס, וועלכע שטעלען צוזאַמען דעם בעסטען טייל פון דער יוגענד און בעאיינפלוסען דעם מענשען פאַר זיין לעבען לאַנג.

אין דער צייט איז שוין אַלעקסאַנדער ביסלעכווייז געקומען צו א קאַנטישען אַגנאָסטיציזם, און די אויסדריקען „רעלאַטיוויטעט פון

בעגריפע", „בעגריפע אין צייט און רוים, און צייט אליין", און אזוי ווייטער, האבען פערנומען בויגענס און בויגענס פאפיר אין אונזערע בריעף, פון וועלכע די שריפט איז געווארען אלץ קלענער און קלענער וואס וויכטיגער עס זיינען געווארען די ענינים איבער וועלכע מיר האבען דיסקוטירט. אבער ניט דאן און ניט שפעטער, ווען מיר פלעגען פערברענגען שטונדען און שטונדען דיסקוטירענדיג קאנט'ס פילאזאפיע, האט מיך מיין ברודער געקענט בעקעהרען צו ווערען א נאכפאלגער פון דעם קעניגסבערגער פילאזאף.

נאטור־וויסענשאפטען — דאס הייסט, מאטעמאטיק, פיזיק און אסטראנאמיע — זיינען געוועזען מיינע הויפט־שטודיען. אין יאהר 1858, איידער דארווין האט ארויסגעבראכט זיין אונשטערבליכעס ווערק, האט א פראפעסאר פון זאאלאגיע אין דער מאסקווער אוניווערזיטעט, רוליע, פערעפענטליכט דריי לעקציעס איבער טראנספארמיזם (אומגעשטאלטונג, פערענדערונג), און מיין ברודער האט באלד אויפגענומען זיינע אידעען וועגען דער פערענדערליכקייט פון די מינים. ער איז אבער ניט געוועזען צופריעדען מיט נאר השערה־בעווייזען, און האט אנגעהויבען צו שטודירען א מאסע ספעציעלע ביכער וועגען פערערבונג און עהנליכע שטודיען, איבערגעבענדיג מיר אין זיינע בריעף די הויפט־פאקטען, ווי אויך זיינע אייגענע אידעען און צווייפלען. די ערשיינונג פון דארווינ'ס „דער אורשפרונג פון די מינים" האט זיינע צווייפלען אין פערשיידענע געוויסע פונקטען ניט בעזייטיגט, עס האט נור אויפגעהויבען פאר איהם נייע פראגען און איהם געגעבען אן אנשטויס צו ווייטערע שטודיען. מיר האבען דערנאך דיסקוטירט — און די דיסקוסיאן האט אנגעהאלטען פיעלע יאהרען — פערשיידענע פראגען אין שייכות צו דעם אורשפרונג פון די פערענדערונגען, זייערע שאנסען צו ווערען איבערגעגעבען און פערשטארקט; אין קורצען, יענע פראגען וואס זיינען גאר אין דער לעצטער צייט אויפגעהויבען געווארען אין דער וויסמאן־ספענסער דעבאטע, אין גאלטאן'ס פארשונגען, און אין די ווערק פון די מאדערנע נעא־לאמארקיאנער. א דאנק זיין פילאזאפישען און קריטיקירענדען גייסט, האט אלעקסאנדער גלייך בעמערקט די פונדאמענטאלע וויכטיגקייט פון די דאזיגע פראגען פאר דער טעאריע פון דער פערענדערונג פון די מינים, אבוואויל זיי זיינען דאן פערזעהן געווארען פון פיעלע נאטורפארשער.

איך מוז אויך דערמאנען אונזער פערנעהמען זיך א קליינע צייט אויף דעם פעלד פון פאליטישער עקאנאמיע. אין די יאהרען 1858 און 1859 האט אין רוסלאנד יעדער איינער גערעדט פון פאליטישער עקאנאמיע. פארטרעגע איבער פריי־האנדעל און שוץ־צאלל האבען צוגעצויגען מאסען מענשען, און מיין ברודער, וועלכער איז נאך ניט געוועזען פערטיעפט

אין דער פראגע פון דער פערענדערונג פון די מינים, האָט גענומען, אָב־וואויל נאָר פאר א קורצער צייט, א לעבהאפטען אינטערעס אין עקאָנאָמישע אנגעלעגענהייטען, צושיקענדיג מיר צו לייענען די „פּאָליטישע עקאָנאָמיע“ פון זשאן באפטיסט סיי. איך האָב געלייענט ניט מעהר ווי עטליכע קאפיטלען: טאריפען און באנק־אָפעראציעס האָבען מיך ניט אָנגעהויבען צו קימערען; אלעקסאנדער אָבער האָט די דאָזיגע פראגען אויפגענומען אזוי ליידענשאפטליך, אז ער האָט אפילו געשריבען בריעף צו אונזער שטיפמוטער, זוכענדיג איהר צו פעראינטערעסירען אין די פּלאָנטערס פון די איינפוהר־אָבצאָהלונגען. שפּעטער־צו, אין סיביר, ווען מיר פלעגען איבערלייענען איינינע בריעף פון יענער צייט, האָבען מיר געלאכט ווי קינדער, ווען עס איז אונז אריינגעפאלען אין די הענד איינער פון זיינע בריעף, אין וועלכען ער האָט זיך בעקלאָגט אויף אונזער שטיפ־מוטער'ס אונפעהיגקייט צו פעראינטערעסירען זיך אפילו אין אזעלכע ברענענדיגע פראגען, און האָט זיך געבייזערט אויף א גרינס־הענדלער, וועמען ער האָט געפּאקט אויף דער גאס, וועלכער, „וואָלסטו דאָס גלויבען“, האָט ער געשריבען מיט אויסרופונגס־צייכענס, “דאכט זיך א סוחר, און וויייזט ארוים אזא נארישעוואטע גלייכגילטיגקייט צו טאריפ־פראגען!“

יעדען זומער פלעגט מען ארויסנעהמען אונגעפעהר א האלבען קאָרפּוס אין א לאגער אין פּעטערהאָף. די ניעדעריגע קלאסען אָבער זיינען געווען פריי פון אָנשליסען זיך אין לאגער, און איך האָב פערבראכט די ערשטע צוויי זומערען אין ניקאָלסקאָע. פערלאָזען די שוהלע, נעהמען די באהן נאָך מאָסקווע, און דאָרטען בעגעגענען אלעקסאנדער'ן איז געווען אזא גליקליכע אויסזיכט, אז איך פלעג צעהלען די טעג וואָס דארפען פערבייגעהן ביז אָט דער הערליכער טאָג וועט אָנקומען. אָבער איינמאָל האָט מיר ערוואַרט אין מאָסקווע א גרויסע ענטוישונג. אלעקסאנדער האָט ניט אויסגעהאלטען זיינע עקזאמענס, און ער איז געבליבען פאר נאָך א יאָהר אין דעם זעלביגען קלאָס. ער איז אייגענטליך געווען צו־יונג אריינ־צוטרעטען אין די ספּעציעלע קלאסען, אָבער אונזער פאָטער איז, פונ־דעסטוועגען, געווען זעהר ברוגז אויף איהם, און האָט אונז ניט ערלויבט זיך צו זעהן. איך האָב זיך געפיהלט זעהר ניעדערשלאָגען. מיר זיינען שוין מעהר ניט געווען קיין קינדער, און מיר האָבען אזוי פיעל געהאט זיך צו זאָגען איינער דעם אנדערען. איך האָב פּרובירט קריגען די ערלויבניס צו געהן צו אונזער מוהמע סולימא, וואו איך וואָלט זיך פיליכט געקענט צוזאמענטרעפען מיט אלעקסאנדער'ן, אָבער דאָס האָט דער פאָטער מיר

אבסאָלוט ענטזאגט. זינט ער האָט ווייעדער געהייראַט האָט מען אונז קיינמאָל ניט ערלויבט צו זעהן אונזער מוטער'ס קרובים.

יענעם פריהלינג איז אונזער הויז אין מאָסקווע געווען פול מיט געסט. יעדע נאַכט זיינען די אויפנאַהמס־צימערען געווען פערפלייצט מיט ליכט, די קאַפּעליע האָט געשפּיעלט, דער צוקערניק איז געווען פערנומען מיט מאַכען אייז־קרעם און פּאַשטעטען, און אין גרויסען זאַל האָט מען געשפּיעלט אין קאָרטען ביז שפּעט אין דער נאַכט. איך האָב זיך ארומגע־דרעהט איבער די העל־בעלויכטענע צימערען אָהן אַ ציעל, און זיך געפיהלט אונגליקליך.

איין נאַכט, נאָך צעהן, האָט מיר אַ דיענער צוגעוואונקען, איך זאָל ארויסקומען אין קאָרידאָר. איך בין געגאַנגען. „קום אריבער ביי די קוטשערס אין הויז", האָט מיר דער אַלטער הויז־מאַיאָר פּראָל איינגע־רוימט. „אַלעקסאַנדער אַלעקסעעוויטש איז דאָ".

איך האָב זיך אַ יאָג געטהאָן איבער'ן הויף, ארויפגעפלויגען די טרע־פּען וואָס האָבען געפיהרט צום הויז פון די קוטשערס, און אריין אין אַ ברייטען, האַלב־פינסטערען צימער, וואו איך האָב, ביי דעם גרויסען עס־טיש פון דער דיענערשאַפט, דערזעהן אַלעקסאַנדער'ן.

„סאַשאַ, טהייערער, ווי אַזוי ביזטו געקומען?" און אין אַ סעקונדע זיינען מיר אריינגעפאַלען איינער אין דעם אַנדערענ'ס אָרעמס, זיך שטאַרק דריקענדיג איינער צום אַנדערען, און ניט קענענדיג ארויסרעדען אַ וואָרט פון צופיעל אויפרעגונג.

„שאַ, שאַ! זיי קענען אייך נאָך דערהערען", האָט אַ זאָג געטהאָן די קוכאַרקע פּאַר די דיענסטען, פּראַסקאָוויאַ, אויסווישענדיג זיך די טרעהרען מיט'ן פּאַרטוך. „אָרעמע יתומים'לעך! ווען אייער מאַמע וואָלט נאָר געלעבט —"

דער אַלטער פּראָל איז געשטאַנען, דעם קאָפּ טיעף ארונטערגעבויגען, צוקענדיג מיט די אויגען.

„הער אויס, פּעטיאַ, ניט אַ וואָרט צו קיינעם; צו קיינעם ניט", האָט ער געזאָגט, בעת פּראַסקאָוויאַ האָט ארויפגעשטעלט אויפ'ן טיש אַ ליימע־נעם טעפּעל מיט קאַשע פּאַר אַלעקסאַנדער'ן.

אַלעקסאַנדער, אַ געזונטער, אַ שטאַרקער, אין זיין קאַדעטען־מונדיר, האָט שוין געהאַט אָנגעהויבען רעדען פון פערשיידענערליי זאַכען, בעת ער האָט אין דער גיך אויסגעלעדיגט דאָס קאַשע־טעפּעל. עס איז מיר אָנגעקומען שווער צו פּועל'ן ביי איהם ער זאָל מיר דערצעהלען ווי אַזוי ער איז אַהער געקומען אַזוי שפּעט. מיר האָבען דאַן געוואוינט נעבען סמאָלענסקי בולוואַר, מיט אַ שטיין צו דערוואָרפען פון דער הויז

וואו אונזער מוטער איז געשטאָרבען, און דער קאַדעטען קאָרפּוס האָט זיך געפונען אויפ'ן צווייטען ברעג מאָסקווע, פולע פינף מייל אוועק.

ער האָט געמאַכט א פּופּע פון בעטגעוואַנד, ארייננגעלעגט עס אין בעט און אריבערגעדעקט מיט דער קאָלדרע; דאַן איז ער אוועק צום טהורעם, זיך ארונטערגעלאָזט דורך א פענסטער, ארויסגעגאַנגען אונבעמערקט, און געגאַנגען צופוס דעם גאַנצען מהלך.

„האָסטו גאָר קיין מורא ניט געהאַט ביינאַכט אין די פּוסטע פעלדער ארום דיין קאָרפּוס?" האָב איך געפרעגט.

„וואָס האָב איך געהאַט זיך צו שרעקען? נור א סך הינד זיינען אויף מיר אָנגעפאַלען; איך האָב זיי אליין אָנגערייצט. מאָרגען וועל איך מיטנעהמען מיין שווערד מיט זיך."

די קוטשערס און אַנדערע דיענער זיינען אריין און ארויס; זיי האָבען געזיפצט קוקענדיג אויף אונז, און האָבען זיך אויסגעזעצט פון דער וויטענס, ארום די וואַנד, רעדענדיג צווישען זיך אין דער שטיל כדי אונז ניט צו שטערען; בעת מיר ביידע, איינער אין דעם אַנדערענס אָרעמס, זיינען דאָרט אוועקגעזעסען ביז מיטען נאַכט, רעדענדיג וועגען די נעבעל־פלעקען און לאַפּלאַס'עס היפּאָטעזע, וועגען דעם געבוי פון מאַטעריע, וועגען די קעמפּפע פון פּאַפּסטטהום אונטער באָניפאַץ דעם 8טען מיט דער קייזערליכער מאַכט, און אַזוי ווייטער.

פון צייט צו צייט פלעגט איינער פון די דיענער אריינלויפען, זאָגענדיג, „פּעטינקאַ, געה וויז זיך דאָרטען אין זאַל; זיי קענען זיך נאָך א פרעג טהאָן אויף דיר".

איך האָב זיך געבעטען ביי סאשא'ן ער זאָל ניט קומען די מאָרגעדיגע נאַכט; ער איז אָבער פאָרט געקומען — און האָט זיך ניט אויסגעדרעהט אָהן א געשלעג מיט די הינד, געגען וועמען ער האָט געהאַט מיטגענומען זיין שווערד. מיט האַסט האָב איך זיך אָבגערופען, ווען מען האָט מיר גערופען נאָך אמאָל, פריהער ווי די פאָריגע נאַכט, צו די קוטשערס אין הויז. אלעקסאַנדער איז א טייל וועג געפאָהרען אין א דראָשקע. די פריהער־דיגע נאַכט האָט איינער פון די דיענער איהם געבראַכט דאָס וואָס ער האָט צונויפגעקראָגען פון די קאָרטען־שפּיעלער און איהם געבעטען ער זאָל דאָס נעהמען. ער האָט גענומען עטליכע קליינע מטבעות צו דינגען א דראָשקע, און דערפאַר איז ער געקומען פריהער ווי דעם ערשטען מאָל.

ער האָט גערעכענט צו קומען די נעקסטע נאַכט אויך, נאָר צוליעב א געוויסער אורזאַך וואָלט עס געווען געפעהרליך פאַר די דיענער, און מיר האָבען בעשלאָסען זיך צו שיידען ביז הערבסט. א קורצער „אָפיציעלער" צעטעלע האָט מיר געגעבען צו פערשטעהן דעם נעקסטען טאָג אז זיינע

נאכטיגע פּליטה'ס זיינען אריבער ניט־בעמערקט. ווי שרעקליך וואָלט געווען די שטראָף ווען זיי וואָלטען ענטדעקט געוואָרען. עס איז שרעקליך צו דענקען וועגען דעם: שמייסען פאר די אויגען פון גאנצען קאָרפּוס ביז מען וואָלט איהם אוועקגעטראָגען אין א לייליך, און דערנאָך דעגראדירט ווערען אין א באטאליאָן פון סאָלדאטסקע זיהן — אלץ איז מעגליך געווען אין יענע צייטען.

וואָס אונזערע דיענער וואָלטען געהאט צו ליידען פאר'ן בעהאלטען אונז, ווען א מסירה וועגען דער אנגעלעגענהייט וואָלט דערגרייכט אונזער פאָטער'ס אויערען, וואָלט געווען פּונקט אזוי שרעקליך; אָבער זיי האָבען געוואוסט ווי צו האלטען א סעקרעט און ניט פעררעטהען איינער דעם אַנדערען. זיי האָבען אלע געוואוסט פון אלעקסאנדער'ס בעזוכען, אָבער קיינער האָט אפילו מיט א וואָרט זיך ניט ארויסגערעדט פאר אימיצען פון דער פאמיליע. זיי און איך זיינען געווען די איינציגע אין הויז וואָס האָבען דערפון געוואוסט.

IV

דעם זעלבען יאָהר האָב איך געמאכט מיין ערשטען ארויסטרעט אלס פאָרשער פון פאָלקס־לעבען. אָט די קליינע ארבייט האָט מיך געבראכט א טריט נעהנטער צו אונזערע פּויערים, און האָט מיך געהאָלפען זיי צו זעהן אין א נייעם ליכט; שפּעטער האָט דאָס מיך אויך זעהר פיעל געהאָלפען אין סיביר.

יעדען יאָהר, אין יולי, אין דעם טאָג פון „די הייליגע יונגפרוי פון קאזאן", וועלכער איז געווען דער פייערטאָג פון אונזער קירכע, איז אין ניקאָלסקאָע אָבגעהאלטען געוואָרען א נישקשה'דיג גרויסער יאריד. סוחרים זיינען געקומען פון די דערבייאיגע שטעדט, און טויזענדער פּויערים זיינען זיך צונויפגעקומען פון דרייסיג מייל ארום אין אונזער דאָרף, וועלכער האָט פאר א פּאָר טעג אויסגעקוקט זעהר שטארק בעלעבט. אַן אויסגעצייכענטע בעשרייבונג פון די דאָרף־יארידען אין דרום־רוסלאנד איז פּונקט יענעם יאָהר פערעפענטליכט געוואָרען פון דעם סלאוואָפיל אקסאקאָוו, און מיין ברודער, וועלכער איז דאַן געווען אויף דער העכסטער שטופע פון זיין פּאָליטיש־עקאָנאָמישען ענטהוזיאזם, האָט מיר געראטהען צו מאכען א סטאטיסטישע בעשרייבונג פון אונזער יאריד, און פעסטצושטעלען דעם אומזאץ פון סחורות וואָס זיינען אריינגעבראכט און פערקויפט געוואָרען. איך האָב געפאָלגט זיין עצה, און צו מיין גרעסטען ערשטוינען האָט זיך

עס מיר ווירקליך איינגעגעבען: מיין אָבשאַצען פון דעם אומזאַץ, אַזוי ווייט ווי איך קען איצט אורטיילען, איז געווען ניט ווענינער צופערלעסיג, איידער אַ סך עהנליכע אָבשאַצונגען אין סטאַטיסטישע ביכער.

אונזער יאַריד האָט אָנגעהאַלטען עטוואָס מעהר ווי אַ מעת־לעת. ערב דעם יאַריד, איז דער גרויסער אָפענער פּלאַץ וואָס איז געווען אָבגעגעבען פאַר׳ן מאַרק געווען פול מיט לעבען און בעוועגונג. לאַנגע שורות פון ביידלעך, וואו עס האָט געזאָלט פערקויפט ווערען קאַרטונען, שטענגעס, און אַלערליי פוץ־זאַכען פאַר די פּויערטעס, זיינען אין איילעניס אויפגע־שטעלט געוואָרען. דער רעסטאָראַן, אַ שטאַרקע שטיינערנע געביידע, איז געווען אָנגעשטעלט מיט טיש׳ען, שטוהלען און ביינק, און די פּאָדלאָגע איז געווען אויסגעשאָטען מיט ליכטיגען געלען זאַמד. דריי שענקען זיינען אויפ־געשטעלט געוואָרען אין דריי פערשיידענע פּלעצער, און פּריש אָנגעשני־טענע בעזימער, אַרויפגעשטעקט אויף הויכע שטאַנגען, האָבען זיך אויפ־געהויבען הויך אין דער לופט כדי צוצוציהען די פּויערים פון דער ווייטענס. שורות און שורות פון בויד־קראָמען אויף צו פערקויפען ליימענע כלים, שיך, ש׳טיין־געשיר, האָניג־לעקעך און אַלערליי קליינינקייטען, זיינען געוואַקסען ווי מיט כשוף; בעת אין אַ בעזונדערען ווינקעל פון מאַרק האָט מען אויסגעגראָבען גריבער אין דר׳ערד אויף אַריינצושטעלען אונגעהייער גרויסע קעסלען אין וועלכע מען האָט געקאָכט שעפּלען הירז און רעטשקע און גאַנצע שעפּסען, כדי צו בעזאָרגען די טויזענדער געסט מיט הייסען „סטשי“ (אַזאַ זופּ) און „קאַשאַ“. נאָכמיטאָג זיינען די פּיער וועגען וואָס האָבען געפיהרט צום מאַרק געווען פערשטעלט מיט הונדערטער פוהרען, מיט בהמות, תבואה, פעסלעך שמאַלץ, און גאַנצע בערג ליימענע כלים זיינען געווען אויסגעשטעלט ביי די זייטען וועג.

דאָס ביינאַכטיגע גאָטעס־דיענסט ערב דעם פּייערטאָג איז אָבגעהאַל־טען געוואָרען אין אונזער קירכע מיט גרויס ערנסט. אַ האַלבער טוץ גלחים און דיאַקאָנס פון די דערבייאיגע דערפער האָבען זיך אין דעם בעטייליגט, און זייערע קירכען־זינגער, פערשטאַרקט מיט די יונגע סוחרים, האָבען געזונגען אין כאָר מיט אַזעלכע בעגלייטונגען וואָס מען האָט געקענט הערען נאָר ביי דעם בישאָף אין קאַלוגאַ. די קירכע איז געווען געפּאַקט; אַלע האָבען מתפלל געווען פייערליך. די סוחרים האָבען איינער דעם אַנדע־רען איבערגעשטייגט מיט דער צאָהל און די גרויס פון די וואַקסענע ליכט וואָס זיי האָבען אָנגעצונדען פאַר די הייליגע בילדער (איקאָנעס), אַלס קרבנות פאַר די אָרטיגע הייליגע, כדי זיי, די סוחרים, זאָלען מצליח זיין אין זייערע געשעפטען; און דער עולם איז געווען אַזוי געדיכט, אַז די וואָס האָבען זיך פערשפּעטיגט האָבען ניט געקענט צוקומען צום אַלטאַר.

אַלערליי ליכט — דיקע און דינע, ווייסע און געלע, לויט דער פּערמעג־ליכקייט פון דעם מנדב — זיינען איבערגעגעבן געוואָרען פון איינעם צום אנדערען דורכ'ן געדיכטען עולם מיט שעפּטשערייען: „צו דער היילי־גער יונגפרוי פון קאזאן, אונזער בעשיצערקע", „צו ניקאָליי דעם בעליעב־טען", „צו פראָל און לאור" (די פערד־היילגע — דאָס איז געקומען פון די וואָס האָבען געהאַט פערד צו פערקויפען), אָדער פּשוט צו „די היילינגע", ניט בעשטימענדיג פאר וועמען.

גלייך ווי די נאכט־תפלות זיינען געווען פאַראיבער, האָט זיך דער „פאַר־יאריד" אָנגעהויבען, און ניט מאכענדיג קיין שהיות האָב איך זיך געמוזט אריינוואַרפען אין מיין ארבייט, אויספרעגענדיג הונדערטער מענ־שען וואָס עס איז געווען דער ווערטה פון זייערע סחורות וואָס זיי האָבען אריינגעבראַכט. צו מיין גרויסען שטוינען איז מיין ארבייט געגאַנגען אויס־געצייכענט. פערשטעהט זיך, אז מיר האָט מען אויך געשטעלט פראַגעס: „צו וואָס מהוסטו דאָס?" „איז דאָס אקאָרשט ניט פאר'ן אלטען פּרינץ, וועלכער האָט בדעה צו פערגרעסערען די מארק־אָבצאָהלונגען?" אָבער די פערזיכערונג אז דער „אלטער פּרינץ" ווייס ניט און וועט גאָר ניט וויסען דערפון (ער וואָלט דאָס געפונען פאר אן ערניעדריגענדע בעשעפטיגונג) האָט גלייך אָבגעהאקט אלע פראַגעס. איך האָב באלד געכאַפּט דעם ריכ־טיגען שניט ווי די פראַגעס צו פרעגען, און נאָכדעם ווי איך האָב אויסגע־טרונקען א האלב טוץ גלעזער טהעע מיט עטליכע סוחרים (ווי שרעקליך דאָס וואָלט געווען, ווען מיין פאָטער דערוויסט זיך דערפון!) איז אלעס געגאַנגען כשורה. וואסילי איוואנאָף, דער עלטסטער (סטאראָסטא) פון ניקאָלסקאָע, א שעהנער יונגער פויער מיט אן איידעלען אינטעליגענטען פּנים און א זיידענעם בלאָנדען באָרד, האָט גענומען אן אינטערעסע אין מיין ארבייט. „גוט, אויב דו האָסט עס נויטיג פאר דיין לערנען, נעהם זיך דערצו; שפּעטער־צו וועסטו אונז דערצעהלען וואָס דו האָסט אויסגעפונען" — איז געווען זיין ענטשיידונג, און ער האָט געזאָגט פאר עטליכע מענשען, אז עס איז זיך ניטאָ פאר וואָס צו שרעקען. פאר מיילען און מיילען ארום האָבען איהם אלע געקענט, און זיין וואָרט האָט זיך פונאנדער־געטראָגען איבער'ן יאריד אז עס וועט קיינעם פון די פויערים קיין בייז ניט געשעהן ווען זיי וועלען מיר געבען די אויסקינפטען.

אין קורצען, די „אריינגעבראכטע" סחורות זיינען בעשטימט געוואָ־רען זעהר גוט. אָבער אויף מאָרגען, האָבען זיך ארויסגעצייגט שוועריגקיי־טען מיט די „אָבגעזעצטע" וואארען, איבערהויפּט מיט די גאלאנטערי־סוחרים, וועלכע האָבען נאָך אליין ניט געוואוסט וויפיעל זיי האָבען געלייזט. אין דעם טאָג פון יאריד האָבען די יונגע פויערטעס איינפאַך

צוטראָגנען די קראָמען. יעדערע האָט געהאַט פּערקויפט אַביסעל אייגען־געוועבטע לייוונט און איצט האָבען זיי זיך געלאָזט איינקויפען אַביסעל קאַרטון אויף אַ קלייד און אַ העלע קאָפּ־טיכעל פאַר זיך, אַ קאָלירטע נאָז־טיכעל פאַר'ן מאַן, אפשר אביסעל שפּיצען פאַר'ן האַלז, אַ פּאָר שטענגעס, און עטליכע קליינע מתנות פאַר דער באָבען, פאַר'ן זיידען, און פאַר די קינדער וואָס זיינען געבליבען דערהיים. וואָס אָנבעלאַנגט די פּויערים וואָס האָבען פּערקויפט ליימענע כלים, האָניג־לעקעך, בהמות און פלאַקס, האָבען זיי גלייך אָנגעגעבען זייער לייזונג, איבערהויפּט די עלטערע פּרויען. „אַ גוטער יאַריד, באָבינקע?“ פלעג איך אַ פרעג טהאָן. „ניטאָ זיך וואָס צו בעקלאָגען, מיין זוהן. וואָס זאָל איך זיך איינרייסען מיט גאָט? כמעט אַלץ פּערקויפט.“ און פון זייערע קליינע סומעס זיינען אויסגעוואַקסען אין מיין נאָטיץ־ביכעל צעהנדליגע טויזענדער רובעלס. איין פונקט נאָר איז געבלי־בען ניט בעשטימט. אַ ברייטער פּלאַץ איז געווען אָבגעגעבען פאַר די הונ־דערטער און הונדערטער פויערטעס וואָס זיינען געשטאַנען אין דער ברע־גענדיגער זון, יעדערע מיט איהר שטיק האַנד־געוועבטע לייוונט, מאַנכעס־מאָל זעהר דינע, וואָס זי האָט געבראַכט צו פּערקויפען. צעהנדליגע קונים, מיט ציגיינערשע פּנים'ער און בייטעל־שניידערשע בליקען האָבען זיך ארומגעדרעהט צווישען עולם און געקויפט. פערשטעהט זיך אַז פון די דאָזיגע מסחרים האָט מען קיין גענויע אָבשאַצונג ניט געקענט מאַכען.

איך האָב זיך דעמאָלט גאָר ניט אריינגעטראַכט אין אָט דער נייער ערפאַהרונג מיינער; איך בין איינפאַך געווען אַ גליקליכער זעהענדיג אַז זי איז ניט קיין דורכפאַל. אָבער דער ערנסטער גוטער שכל און געזונדער אורטייל פון די רוסישע פּויערים וואָס איך האָב בעמערקט אין יענע פּאָר טעג, האָבען איבערגעלאָזט אויף מיר אַ דויערהאַפטען איינדרוק. שפּעטער, ווען מיר פלעגען מאַכען סאָציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדאַ אונטער די פּויערים איז מיר איינפאַך געווען אַ וואונדער ווארום איינינגע פריינד מיינע, וועלכע האָבען לפּנים געקראָגען אַ סך אַ דעמאָקראַטישערע בילדונג ווי איך, האָבען ניט געוואוסט ווי אַזוי צו רעדען צו די פּויערים אָדער פאַבריק־ארבייטער פון דער פּראָווינץ. זיי האָבען פּרובירט נאָכמאַכען דעם „פּויער־שען לשון“, אריינגעהמענדיג אין איהם אַ סך אַזוי גערופענע „פאָלקס־פראַזען“ און האָבען איהם דערמיט געמאַכט נאָך אונפערשטענדליכער.

סיי אין רעדען צו די פּויערים און סיי אין שרייבען פאַר זיי, איז אַזאַ זאַך ניט נויטיג. דער גרויס־רוסלענדישער פּויער פערשטעהט פּאָל־שטענדיג גוט די רייד פון דעם געבילדעטען מענשען, אַזוי לאַנג ווי זיי זיינען ניט פול מיט ווערטער פון אויסלענדישע שפּראַכען. וואָס דער פּויער פערשטעהט ניט, איז אַבסטראַקטע בעגריפען ווען זיי ווערען ניט ערקלערט

מיט ממשות׳דיגע ביישפּיעלען. אָבער ווען איהר רעדט צו דעם רוסישען פּויער איינפאַך, און הויבט אָן פון ממשות׳דיגע פאַקטען — און דאָס איינענע איז אויך דער פאַל מיט די דאָרפס־לייט פון אַלע נאַציאָנאַליטעטען — איז מיין ערפאַהרונג, אַז עס גיט ניט קיין גענעראַליזאַציע (אַלגעמיינער געדאַנק) אין דער וועלט פון סאָציאַלע־ און נאַטור־וויסענשאַפטען, וואָס מען זאָל ניט קענען איבערגעבען צו דעם דורכשניטליך אינטעליגענטען מענשען, אויב איהר אַליין פערשטעהט עס נאָר גרינדליך. דער הויפּט־אונטערשייד צווישען דעם געבילדעטען און ניט־געבילדעטען מענשען איז, אַזוי וואָלט איך געזאָגט, אין דעם וואָס דער לעצטער איז ניט פעהיג נאָכצופאָלגען אַ רייהע פון שלוספאָלגערונגען. ער בעגרייפט די ערשטע, און אפשר אויך די צווייטע, אָבער ער ווערט מיעד ביי דער דריטער, אויב ער זעהט ניט וואָס איהר ווילט ארויסברענגען. ווי אָפט אָבער בעגעגענען מיר דיזעלבע שוועריגקייט אויך ביי געבילדעטע מענשען!

נאָך אַ בעגריף האָב איך ארויסגעטראָגען פון אָט דער ארבייט אין מיין יוגענד — אַ בעגריף וועלכען איך האָב ערשט פאָרמולירט שפּעטערצו, און וועלכער וועט פיליכט ערשטוינען פיעלע לעזער. דאָס איז דער גייסט פון גלייכהייט וועלכער איז שטאַרק ענטוויקעלט ביי די רוסישע פּויערים און, טהאַטזעכליך, ביי דער דאָרפס־בעפעלקערונג איבעראַל. דער רוסישער פּויער איז פעהיג צו זיין שטאַרק קנעכטיש געהאָרכזאַם צום פּריץ אָדער פּאָליציי־בעאַמטען; ער וועט זיך בויגען פאַר זייער ווילען אויף אַ שקלאַפּישען שטייגער; ער וועט זיי אָבער ניט בעטראַכטען פאַר העכערע מענשען, און ווען אין אַ ווייַלע ארום זאָל דער זעלבער פּריץ אָדער בעאַמטער רעדען צו דעם זעלביגען פּויער וועגען היי אָדער ענטלעך, וועט דער פּויער רעדען צו זיי ווי צו זיין גלייכען. איך האָב קיינמאָל ניט בעמערקט אין דעם רוסישען פּויער די קנעכטישקייט, וואָס איז געוואָרען אַ צווייטע נאַטור, מיט וועלכער עס רעדט אַ ניעדעריגער בעאַמטער צו אַ העכערען פאַר איהם, אָדער אַ לאָקיי צו זיין בעל־הבית. דער פּויער וואַרפט זיך גאַנץ גרינג אונטער דער מאַכט, אָבער ער פערגעטערט זי ניט.

יענעם זומער בין איך צוריקגעפאָהרען פון ניקאָלסקאָע אין מאָסקווע אויף אַ נייעם אופן. אַזוי ווי קיין באַהן צווישען קאַלוגאַ און מאָסקווע איז נאָך דעמאָלט ניט געווען, האָט אַ געוויסער מאַן, מיט׳ן נאָמען בוק, אָנגעהאַלטען עפּעס אַ מין דעליזשאַנס, וואָס איז געלאָפען צווישען דיביידע שטעדט. אונזערע מענשען איז גאָר קיינמאָל ניט איינגעפאַלען צו פאָהרען אויף אַזא אופן; נאָר אַזוי ווי מיין פאָטער, כדי איינצושפּאָרען די שטיפמוטער אַ דאָפּעלטע נסיעה, האָט מיר האַלב אויף שפּאַס פאָרגעלעגט צו

פּאָהרען מיט דעם דאָזיגען רעליזשאַנס, האָב איך זיין אָנבאָט מיט פערגנע־ניגען אָנגענומען.

אַ סוחר'ס אַ פרוי, אַן אַלטע און זעהר דיקע, און איך אויף דעם הינ־טערסטען זעסעל, און אַ הענדלער אָדער בעל־מלאכה אויפ'ן פאָדערסטען זעסעל, זיינען געווען די איינציגע פּאַסאַזשירען אין דער קאַרעטע. מיר איז די רייזע זעהר געפעלען געוואָרען — פריהער ווי אַלץ ווייל דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס איך האָב געררייזט אַליין (איך בין נאָך ניט אַלט געווען קיין זעבצעהן יאָהר), און צווייטענס ווייל די אַלטע דאַמע, וועלכע האָט געהאַט מיטגענומען מיט זיך פאַר דער דריי־טאָגעדיגער נסיעה אַ גרויסען קאָרב פול מיט פּראָוויאַנט, האָט מיר מכבד געווען מיט אַלערליי היימישע נאַשערייען. די גאַנצע אומגעבונג פאַר דער צייט פון דער רייזע איז געווען פּראַכטפאָל. איין אַבענד איבערהויפּט איז נאָך הייגט לעבעדיג אין מיין זכרון. מיר זיינען אָנגעקומען ביינאַכט אין אַ גרויסען דאָרף און האָבען זיך אָבגעשטעלט ביי אַן אכסניה. די אַלטע דאַמע האָט פאַר זיך בעשטעלט אַ סאַמאָוואַר, בעת איך בין אַרויס אין גאַס, זיך אַביסעל דורכ־צופּאַצירען. אַ קליינע „ווייסע קרעטשמע" וואו מען קריגט נאָר צו עסען, אָבער ניט צו טרינקען , האָט צוגעצויגען מיין אויפמערזאַמקייט און איך בין דאָרט אַריין. מאַסען פּויערים זיינען געזעסען אַרום די קליינע טישלעך, בעדעקט מיט ווייסע סערוועטקעס, און געטרונקען טהעע. איך האָב דאָס זעלבע געטהאָן.

אַלצדינגג איז פאַר מיר געווען אַזוי ניי אין דער דאָזיגער אומגעבונג. דאָס איז געווען אַ דאָרף פון „קרוין־פּויערים" — דאָס הייסט, פּויערים וואָס זיינען ניט געווען קיין לייבאייגענע און האָבען געלעבט פערהעלטנים־מעסיג בהרחבה, וואהרשיינליך דורך די לייוועגט־וועבעריי וואָס זיי האָבען אָנגעפיהרט אַלס אַ הויז־אינדוסטריע. לאַנגזאַמע, ערנסטע געשפּרעכען, פון צייט צו צייט דורכגעוואָרפען מיט אַ געלעכטער, זיינען אָנגעגאַנגען אַרום די טישלעך, און נאָך די געוועהנליכע פראַגען פון אַן ערשטער בעקאַנטשאַפט, האָבען אַ מוץ פּויערים פערבונדען מיט מיר אַ געשפּרעך וועגען דעם גערעטענים אין אונזער נאַכבאַרשאַפט, און איך האָב זיי געענטפערט אויף אַלערליי פראַגעס. זיי האָבען געוואָלט אַלעס וויסען וועגען פּעטערבורג, און מעהר פאַר אַלץ וועגען די קלאַנגען מכח דער קומענדער אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט. אַ געפיהל פון איינפאַכקייט און פון נאַטירליכע גלייכהייטס בעציהונגען, ווי אויך אַ געפיהל פון האַר־ציגער צונייגונג, וואָס איך האָב תמיד געפיהלט שפּעטער זייענדיג צווישען פּויערים אָדער ביי זיי אין די הייזער, האָט מיך אַרומגענומען אין דער דאָזיגער אכסניה. קיין אויסערגעוועהנליכעס האָט יענע נאַכט ניט פּאַסירט,

איך בין אפילו מסופק צי איז גאָר אן גאנצען די דאָזיגע פאסירונג ווערטה צו דערמאָנען; און דאָך — יענע ווארעמע, טונקעלע נאכט אין דאָרף, יענע קליינע קרעטשמע, יענער געשפּרעך מיט די פּויערים און די שטארקע אינטערעסע, וואָס זיי האָבען גענומען אין הונדערטער זאכען, וועלכע זיינען געלעגען ווייט אוועק פון זייער געבירטיגער אומגעבונג, — דאָס אלעס האָט געמאכט אויף מיר אזא'ן איינדרוק, אז פון דאן אָן איז אן אָרעמע „ווייסע קרעטשמע“ פיעל מעהר צוציהענד פאר מיר, איידער דער בעסטער רעסטאָראן אין דער וועלט.

V.

שטורעמדיגע צייטען האָבען זיך אָנגעהויבען אין דעם לעבען פון אונזער קאָרפּוס. ווען זשיראַרדאָ איז ענטלאסען געוואָרען, האָט זיין פּלאץ פערנומען איינער פון אונזערע אָפיצירען, קאפיטאן ב—. בטבע איז ער גיכער געווען א גוטער מענש, נאָר ער האָט זיך ארייננגענומען אין קאָפּ, אז מיר בעהאנדלען איהם ניט מיט דעם גויטיגען רעספּעקט, וואָס פּאסט זיך פאר דער היכער שטעלע וועלכע ער פערנעהמט, און ער האָט געזוכט צו פערשטארקען אונזער אָבשיי און רעספּעקט פאר איהם. ער האָט אָנגעהויבען זיך ארומקריעגען וועגען אלערליי קלייניגקייטען מיט דעם העכערען קלאַס, און — וואָס איז געווען נאָך ערגער — ער האָט פּרובירט אָבשאפען אונזערע „פּריוויליגיען“, וועלכע האָבען אָבגעשטאמט פון „ששת ימי בראשית“ און, אָבוואויל זיי זיינען פאר־זיך געווען אונבעדייטענד, זיינען זיי אפשר טאקע צוליעב דעם גופא געווען פאר אונז נאָך טהייערער.

דער רעזולטאַט דערפון איז געווען אז די שולע איז ארויסגעטראָטען פאר עטליכע טעג אין אן אָפענעם אויפשטאנד, וועלכער האָט זיך געענדיגט מיט אן אלגעמיינער בעשטראָפונג און צוויי פון אונזערע בעליעבטע פּאזשען זיינען אויסגעשלאָסען געוואָרען פון קאָרפּוס.

דאן האָט דער זעלבער קאפּיטאן אָנגעהויבען ארייננצוקומען ניט־געבעטענערהייט אין אונזערע קלאַס־צימערען, וואו מיר פלעגען פערברענגען א שטונדע יעדען פריהמאָרגען אין צוגרייטען אונזערע לעקציעס איידער די קלאַסען האָבען זיך אָנגעפאנגען. עס האָט געהייסען אז אין קלאַס־צימער זיינען מיר אונטער דער אויפזיכט פון אונזערע לעהרער, און מיר האָבען זיך געפיהלט גליקליך וואָס מיר האָבען דאָרט גאָרנשט צו טהאָן מיט אונזערע מיליטערישע עלטסטע. די דאָזיגע ניט־געבעטענע בעזוכען האָבען אונז זעהר שטארק פערדראָסען, און איין טאָג האָב איך אין דער

הויך אויסגעדריקט אונזער אונצופריעדענהייט, זאָגענדיג צו דעם קאַפּיטאַן, אז דאָ איז דער פּלאַץ פאַר דעם אינספּעקטאָר פון די קלאַסען, נים פאַר איהם. וואָכען און וואָכען האָב איך פערבראַכט אונטער ארעסט פאַר דער דאָזיגער אָפּענהערציגקייט, און איך וואָלט אפשר אויך אויסגעשלאָסען געוואָרען פון דער שולע, ווען נים דער פאַקט וואָס דער אינספּעקטאָר פון די קלאַסען, זיין געהילף, און אפילו דער אַלטער דירעקטאָר, האָבען געאור־טיילט אז נאָך אַלעמען האָב איך נים מעהר ווי ארויסגערעדט אין דער הויך דאָס וואָס זיי אַלע האָבען אַליין געטראַכט.

קוים זיינען מיר איבערגעקומען אָט די אַלע צרות, האָט זיך געמאַכט אז די קייזערין־אַלמנה — ניקאָליי דעם 1טען'ס אַלמנה — איז אוועק־געשטאָרבען, און דאָס האָט מיטגעבראַכט א נייע אונטערברעכונג אין אונזער ארבייט.

די בעערדיגונג פון די געקרוינטע קעפּ ווערט אַלע מאָל אזוי איינ־געאָרדענט אז עס זאָל מאַכען א טיעפען רושם אויפ'ן עולם; און מען מוז צוגעבען אז דער צוועק ווערט עררייכט. דער קייזערינ'ס קערפּער איז געבראַכט געוואָרען פון צאַרסקאָע סעלאָ וואו זי איז געשטאָרבען, קיין פּעטערבורג. נאָך דער לויה זיינען נאָכגעגאַנגען די קייזערליכע פאַמיליע, אַלע הויכווירדיגע פון שטאָדט, צעהנדליגע טויזענדער בעאַמטע און געזעלשאַפטען, און פאָראויס זיינען געגאַנגען הונדערטע גייסטליכע און כאָרען, און די פּראָצעסיע האָט זיך געצויגען פון וואָקזאַל דורך די הויפּט־גאַסען צו דער פעסטונג, וואו דער ארון האָט געזאָלט בלייבען ליגען אין פאַראַד פאַר עטליכע וואָכען. א הונדערט־טויזענד גוואַרדיע־לייט זיינען אויסגעשטעלט געוואָרען איבער די גאַסען, און טויזענדער מענשען, אָנגע־טהאָן אין די פּרעכטיגסטע מונדירען, האָבען בעגלייט דעם ארון. ביי יעדען ווינקעל וואו די גאַסען האָבען זיך דורכגעקרייצט האָט מען געזונגען תפלות, און די גלאָקען־קלאַנגען פון די קירכען־טהורעמס, די קולות פון אונגעהייערע כאָרען און די מוזיק פון די מיליטערישע קאַפּעליעס האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען אויף א העכסט איינדרוקספולען אופן — אַלץ כדי צו מאַכען דעם איינדרוק אז די גרויסע מאַסען טרויערען ווירקליך אויף דעם פערלוסט פון דער קייזערינע.

די גאַנצע צייט וואָס דער קערפּער איז געלעגען אין קירכע פון פעסטונג, האָבען די פּאַזשען, צווישען אַנדערע, געמוזט האַלטען וואַך ביי־טאָג און ביינאַכט. דריי פּאַזשען און דריי עהרענ־דאַמען זיינען שטענדיג געשטאַנען גאַנץ נאָהענט נעבען ארון, וועלכער איז געווען ארויפגעשטעלט אויף א הויכען פּעדעסטאַל, און אן ערך צוואַנציג פּאַזשען זיינען געווען פונאַנדערגעשטעלט אויף דער פּלאַטפאָרמע, אויף וועלכער מען האָט

געזונגען תפלות צוויי מאָל א טאָג, אין דער אנוועזענהייט פון דעם קייזער און זיין פאמיליע. צוליעב דעם האָט מען יעדע וואָך אוועקגענומען כמעט א העלפט פון קאָרפּוס נאָך דער רייהע נאָך אין פעסטונג, דאָרטען צו לאָזשירען. אלע צוויי שעה האָט מען אונז איבערגעביטען, און בייטאָג איז אונזער דיענסט געווען ניט שווער; אָבער ווען מיר האָבען געמוזט אויפ־שטעהן ביינאכט, זיך אָנטהאָן אין אונזערע הויף־מונדירען, און מארשירען דורך די פינסטערע און אומעטיגע אינוועניגסטע קאָרידאָרען פון פעסטונג צו דער קירכע, אונטער דעם טרויעריגען קלאנג פון די פעסטונגס־גלאָקען, האָט מיך א קאַלטער שוידער ארומגעכאפּט ביי דעם געדאנק וועגען די געפאנגענע, וועלכע ליגען איינגעמויערט ערגעץ־וואו אין דער דאָזיגער רוסישער באסטיליע. „ווער וויים", האָב איך געטראכט, „צי עס וועט אויך מיין רייהע ניט קומען ווען עס איז צו זיין צוזאמען מיט זיי?"

ביי דער בעערדיגונג האָט פּאסירט א סבה וועלכע האָט געקענט האָבען ערנסטע פאָלגען. אן אונגעהייער גרויסע חופה איז אויפגעשטעלט געוואָרען אונטער דעם געוועלב פון דער קירכע איבער דעם ארון. א גרויסע בעגולטע קרוין האָט זיך ערהויבען איבער דער חופה, און פון דער דאָזיגער קרוין איז ארונטערגעהאנגען א גרויסער פּורפּורנער מאנטעל, אונטער־געשלאָגען מיט ערמעלין־פוטער, איבער די פיער דיקע פּיערקאנטיגע זיילען וואָס האָבען אונטערגעהאלטען דעם געוועלב פון דער קירכע. עס איז געווען איינדרוקספול, אָבער מיר חברה האָבען גיך אויסגעפונען אז די קרוין איז געווען געמאכט פון בעגולטען טאַקטור און האָלץ, דער מאנטעל איז געווען פון סאמעט נור ביי די ברעגעס, און העכער ארויף איז געווען רויטער באוועל־צייג, און אז דער ערמעלין־אונטערשלאָק איז געווען איינ־פאכער מולטען אָדער קאטון־פלאנעל מיט צוגענעהטע שווארצע עקלעך פון וועווערקעס. דער הערבען־שילד וועלכער האָט פאָרגעשטעלט די וואָפען פון רוסלאנד, איינגעהילט מיט שווארצען קרעפּ, איז געווען פּשוט'ער מאקטור. אָבער די מאסען וועלכע מען האָט ערלויבט אין געוויסע שטונדען ביינאכט פערבייצוגעהן דעם ארון, און אין איילענים א קוש טהאָן די גאָלדענע בראָקאט וואָס האָבען איהם צוגעדעקט, האָבען זיכער קיין צייט ניט געהאט גענוי צו אונטערזוכען דעם פלאנעל־ערמעלין אָדער די טאַק־טורענע הערבען־שילדען, און דער געווינשטער טהעאטראלער עפעקט איז אויסגעפיהרט געוואָרען אפילו מיט אזעלכע ביליגע מיטלען.

אין רוסלאנד בעת מען זינגט די תפלה פאר'ן טויטען, האלטען אלע אנוועזענדע ברענענדיגע וועקסענע ליכט, וועלכע דארפען אויסגעלאָשען ווערען גלייך ווי מען ענדיגט א געוויסען געבעט. די קייזערליכע פאמיליע האָט אויך געהאלטען אזוינע ליכט, און איין מאָל האָט דער יונגער זוהן

פון דעם גרויספירסט קאָנסטאַנטין, זעהענדיג אז אַלע אַנדערע לעשען אוים זייערע ליכט איבערדרעהענדיג זיי מיט'ן פלאַם ארונטער, האָט ער אויך אַזוי געטהאָן. דער שווארצער טול וואָס איז הינטער איהם ארונטער־געהאַנגען פון א הערבען שילד האָט זיך אָנגעצונדען, און אין א סעקונדע איז דער הערבען־שילד און די באַוועל־צייג געווען אין פלאַמען. א גרויסע פייערדיגע צונג האָט זיך געריסען ארויף דורך די שווערע פאַלבען פון דעם פאַלשען ערמעלין־מאַנטעל.

דאָס געבעט איז נעווען געשטערט. אַלעמענס בליקען זיינען געווען געווענדעט מיט שרעק צו דער פייער־צונג וועלכע איז געקראָכען העכער און העכער צו דער טאַקטורענער קרוין און די האַלץ־ארבייט וואָס האָט אויפ־געהאַלטען די גאַנצע געביידע. שטיקלעך ברענענדיגע מאַטעריע האָבען אָנגעהויבען ארונטערצופאַלען, וואָס האָט געקענט אָנצינדען די שווארצע טולענע וואואַלען פון די דאַמען וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען.

אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט זיך פערלאָרען, אָבער נאָר אויף א פּאָר סעקונדען. ער איז באַלד געקומען צו־זיך און מיט א רוהיגער שטימע האָט ער א זאָג געטהאָן: „דער ארון מוז אוועקגענומען ווערען!“ די פאַזשען האָבען דעם ארון גלייך איבערגעדעקט מיט דעם שווערען בראָקאַט, און מיר האָבען זיך אַלע א לאָז געטהאָן אויפהויבען דעם שווערען ארון; אָבער צו דער זעלבער צייט האָט דער גרויסער פייער־צונג זיך פונ־אַנדערגעבראָכען אין עטליכע קלענערע, וועלכע האָבען לאַנגזאַם געסמאַ־ליעט די לייכטע באַוועל־צייג פון אויבען און, טרעפענדיג אַלץ מעהר שטויב און סאַזשע אין העכערען טייל פון דער געביידע, זיינען זיי בים־לעכווייז פערשטיקט געוואָרען אין די פאַלבען.

איך קען ניט זאָגען אויף וואָס איך האָב מעהר געקוקט: צי אויף דעם קריכענדיגען פייער אָדער אויף די שטאַטנע שלאַנקע פיגורען פון די דריי דאַמען וואָס זיינען געשטאַנען נעבען ארון, מיט די לאַנגע שלעפּעם פון זייערע שווארצע קלײדער זיך פונאַנדערשפּרייטענדיג איבער די טרעפּ וואָס האָבען געפיהרט צו דער אויבערשטער פּלאַטפאָרמע, און מיט די שווארצע געשטיקטע וואואַלען ארונטערהענגענדיג פון זייערע שולטערן. קיינע פון זיי האָט ניט געמאַכט די קלענסטע בעוועגונג: זיי זיינען געשטאַנען אַזוי ווי דריי שעהן־געשניצטע פיגורען. נאָר אין די טונקעלע אויגען פון איינע פון זיי, מאַדמואַזעל גאַמאַלעיא, האָבען געבליסטשעט טרעהרען ווי פּערל. זי איז געווען א טאָכטער פון דרום־רוסלאַנד, און זי איז געווען די איינ־ציגע ווירקליך שעהנע דאַמע צווישען די עהרען־דאַמען פון הויף.

אין קאַרפּוס איז דערווייל אַלעס געגאַנגען מיט קאָפּ אראָב. די קלאַסען זיינען געווען אונטערבראָכען; דער טייל וואָס איז צוריקגעקומען

פון פעסטונג האָט געוואוינט אין דערוויילינגע קוואַרטירען און, ניט האָבענ־דיג וואָס צו טהאָן, האָבען מיר פערבראַכט גאַנצע טעג אין אַלערליי שטיפערייען. איין טאָג האָט זיך אונז איינגעגעבען אויפצועפענען א שאַפע וואָס איז געשטאַנען אין צימער, אין וועלכער עס האָט זיך געפונען אַן אויסגעצייכענטע זאַמלונג פון מאָדעלען פון אַלערליי חיות אויף צו לערנען נאַטור־געשיכטע. דאָס איז געווען דער אָפּיציעלער צוועק; אָבער מען האָט די דאָזיגע מאָדעלען אונז קיינמאָל אפילו ניט געוויזען, און איצט אַז מיר האָבען זיי געקראָגען אין די הענד אריין האָבען מיר פון זיי געמאַכט געברויך אויף אונזער אייגענעם שטייגער. מיט דעם מענשליכען שאַרבען וועלכער איז געווען א טייל פון דער קאָלעקציע, האָבען מיר געמאַכט א גייסט־פיגור, מיט וואָס צו שרעקען ביינאַכט די איבעריגע חברים און די אָפיצירען. די חיות האָבען מיר אויסגעשטעלט אין די משונה׳דיגסטע פּאָזיציעס און גרופּען: מאַלפּעס זיינען געריטען אויף לייבען, שעפּסען האָבען זיך געשפּיעלט מיט לעמפּערטען, די זשיראַף האָט געטאַנצט מיט אַן עלעפאַנט א. אַז. וו. דאָס ערגסטע איז געווען מיט עטליכע טעג שפּעטער, ווען איינער פון די פּרייסישע פּרינצען וועלכער איז געקומען זיך בעטייליגען אין דער בעערדיגונגס־צערעמאָניע (איך דענק אַז דאָס איז געווען דער, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען קייזער פריעדריך) האָט בעזוכט אונזער שולע, און מען האָט איהם געוויזען אַלעס וואָס האָט געהאַט א שייכות מיט אונזער בילדונג. אונזער דירעקטאָר האָט ניט פערפעהלט צו בעריהמען זיך מיט די אויסגעצייכענטע בילדונגס־מיטלען וואָס מיר האָבען געהאַט אין אונזער שולע, און האָט איהם צוגעפיהרט צו דער דאָזיגער אונגליקליכער ש. אַפע. ווען דער דייטשער פּרינץ האָט א בליק געטהאָן אויף אונזער זאָאָלאָגישער קלאַסיפיקאַציע, האָט ער געמאַכט א זויערען פּנים און האָט זיך געשווינד אָבגעקעהרט. אונזער אַלטער דירעק־טאָר האָט אויסגעזעהן שרעקליך; ער האָט פערלאָרען דעם כח־הדבור, און האָט נאָר געהאַלטען אין איין ווייזען מיט דער האַנד אויף עפּעס א שטערען־פיש, וואָס האָט זיך געפונען אין א גלעזערנע קעסטעל אויפ׳ן וואַנד נעבען דער שאַפע. דעם פּרינץ׳ס בעגלייטער האָבען פּרובירט מאַכען אַן אָנשטעל אַזוי ווי זיי וואָלטען גאַרנישט בעמערקט, און נאָר געוואָרפען פער׳גנב׳עטע בליקען אויף דאָס וואָס עס האָט פעראורזאַכט אַזוי פיעל אונאַנגענעהמקייט, בעת מיר צולאָזענע חברה האָבען געמאַכט אַלערליי פּנים׳ער איינהאַלטענדיג זיך ניט ארויסצופּלאַצען מיט א געלעכטער.

VI

די שול־יאָהרען פון א רוסישען יונגען־מאַן זיינען אויף אזוי פיעל אנדערס פון דער אייגענער פעריאָדע אין די וועסט־אייראָפּעאישע שולען, אז איך מוז זיך אביסעל לענגער אָבשטעלען אויף מיין שול־לעבען. רוסישע יונגע לייט נעהמען בדרך כלל אַן אינטערעס אין א ברייטען קרייז פון סאָציאַלע, פּאָליטישע און פילאָזאָפישע ענינים, ווען זיי געהען נאָך אין א ליצעאום אָדער אין א מיליטער־שולע. עס איז אמת אז דער פּאַזשען קאַרפּוס איז פון אַלע שולען געווען אם וועניגסטען מסוגל פאַר אַזאַ ענטוויקלונג; אָבער אין יענע יאָהרען פון אַלגעמיינעם אויפלעבען האָבען ברייטערע אידעען אריינגעדרונגען אפילו דאָרטען און האָבען מיט־געריסען אייניגע פון אונז אין אַלגעמיינעם שטראָם, — ניט שטערענדיג אונז, פון דעסטוועגען, פון אַנטיילנעהמען אין „בענעפיס־אבענדען" און אַלערליי זאָרטען שטיפעריייען.

זייענדיג אין פיערטען קלאַס האָב איך גענומען אַן אינטערעס אין היסטאָריע, און שטיצענדיג זיך אויף די נאָטיצען וואָס איך האָב געמאַכט אין דער צייט פון די לעקציעס — איך האָב געוואוסט אז אזוי טהוען די סטודענטען פון די אוניווערזיטעטען — און זיך צוהעלפענדיג מיט׳ן לעזען, האָב איך אָנגעשריבען א גאַנצען קורס פון אָנפאַנגס־געשיכטע פון מיטעל־אַלטער פאַר מיין אייגענעם געברויך. דעם נעקסטען יאָהר האָט דער קאַמפּף צווישען פּאַפּסט באָניפאַץ דעם 8טען און דער קייזערליכער מאַכט צוגע־צויגען מיין בעזונדערע אויפמערקזאַמקייט, און עס איז געוואָרען מיין אַמביציע צו קריגען א צוטריט צו דער קייזערליכער ביבליאָטעק אַלס א לעזער, כדי צו קענען גרינדליך שטודירען דעם דאָזיגען קאַמפּף. דאָס איז געווען געגען די רעגעלען פון דער ביבליאָטעק: שילער פון מיטעל־שולען זיינען דאָרט ניט צוגעלאָזען געוואָרען. אָבער דער גוטער הערר בעקער האָט שוין ווי עס איז פערגלעט דעם עסק, און איין שעהנעם טאָג האָב איך געקראָגען די ערלויבנים אריינצוקומען אין היכל און פערנעהמען א פּלאַץ ביי איינעם פון די קליינע לעזער׳ס־טישלעך, אויף איינער פון די רויט־סאַמעטענע זאָפקעס מיט וועלכע דער לעזע־צימער איז דעמאָלט געווען אויסגעמעבלירט.

פון פערשיידענע טעקסט־ביכער און אייניגע ביכער פון אונזער אייגע־נער ביבליאָטעק, האָב איך גיך זיך דערשלאָגען צו די קוועלען. ניט קענענ־דיג קיין לאַטיין, האָב איך פון דעסטוועגען ענדעקט א רייכען אוצר פון

אָריגינעלע קוועלען אין אַלט־טויטאָניש און אַלט־פראַנצויזיש, און האָב געפונען א גרויסען עסטעטישען גענוס אין דעם אייגענאַרטיגען געבוי און אין דער אויסדרוקספולקייט פון אַלט־פראַנצויזיש אין די כראָניקען. א גאַנץ נייער געזעלשאַפטס געבוי און א גאַנצע וועלט פון קאָמפּליצירטע פערהעלטניסען האָבען זיך אויפגעעפענט פאַר מיר; און פון דער צייט אָן האָב איך געלערענט צו שעצען פיעל מעהר די אָריגינעלע קוועלען פון געשיכטע איידער די ווערק פון די מאָדערנע גענעראַליזאַציעס, אין וועלכע די פּאַראורטיילע פון דער מאָדערנער פּאָליטיק, אָדער די פּשוט'ע אָנגנו־מענע פאָרמולעס ווערען אוועקגעשעטעלט אָנשטאָט דעם ווירקליכען לעבען פון דער בעטרעפענדער פעריאָדע. קיין זאַך גיט ניט אזא אָנשטויס דעם מענשענס אינטעלעקטועלער ענטוויקלונג ווי א וואָסערע עס איז זעלבסט־שטענדיגע פאָרשונג, און אָט די שטודיען מיינע האָבען מיר שפּעטער זעהר פיעל געהאָלפען.

צום אונגליק האָב איך זיי געמוזט אויפגעבען ווען מיר האָבען דער־גרייכט דעם צווייטען קלאַס (איינעם פאַר'ן לעצטען). די פּאַזשען האָבען געמוזט דורכגעהן אין די לעצטע צוויי יאָהר כמעט אַלץ וואָס מען האָט געלערענט אין אנדערע מיליטערישע שולען אין דריי „ספּעציעלע" קלאַסען, און מיר האָבען דעריבער געהאַט פיעל ארבייט צו טהאָן. נאַטור־וויסענ־שאַפט, מאַטעמאַטיק און מיליטערישע וויסענשאַפטען האָבען נויטווענ־דיגער ווייזע אָבגעשטופּט היסטאָריע אין הינטערגרונד.

אין דעם צווייטען קלאַס האָבען מיר אָנגעהויבען ערנסט צו שטודירען פיזיק. מיר האָבען געהאַט אַן אויסגעצייכענטען לעהרער — א זעהר אינ־טעליגענטען מענשען מיט א סאַרקאַסטישען געדאַנקען־גאַנג, וועלכער האָט געהאַסט די מעטאָדע פון איינ'חזר'ען די למודים, און אָנשטאָט אויסצו־לערנען אונז די טרוקענע פאַקטען, האָט זיך איהם איינגעגעבען צו מאַכען אונז ד ע נ ק ע ן. ער איז געווען א גוטער מאַטעמאַטיקער, און האָט מיט אונז געלערענט פיזיק אויף א מאַטעמאַטישען באַזיס, ערקלערענדיג אויסגעצייכענט אין דער זעלבער צייט אי די הויפּט־אידעען פון פיזישער פאָרשונג, אי די פיזישע אַפּאַראַטען. א טייל פון זיינע פראַגען זיינען געווען אזוי אָריגינעל און זיינע ערקלערונגען זיינען געווען אזוי גוט, אַז זיי האָבען זיך אויף אייביג איינגעקריצט אין מיין זכרון.

אונזער טעקסט־בוך פון פיזיק איז ניט געווען קיין שלעכטער (דאָס רוב טעקסט־ביכער פאַר די מיליטערישע שולען זיינען געווען געשריבען פון די בעסטע פאַך־מענשען פון יענער צייט); עס איז אָבער געווען אביסעל אַלטלעך, און אונזער לעהרער, וועלכער האָט זיך געהאַלטען ביי זיין אייגע־

נעם סיסטעם, האָט אָנגעהויבען צוגרייטען אַ קורצע רעזומע פון זיינע לעקציעס — אַ מין געהילף פאַר'ן זכרון — פאַר דעם געברויך פון אונזער קלאַס. אין עטליכע וואָכען אַרום איז אַזוי אויסגעקומען אַז די אַרבייט פון אָנשרייבען די דאָזיגע רעזומע איז געפאַלען אויף מיר, און ווי אַן אמת'ער פּעדאַגאָג האָט אונזער לעהרער אין גאַנצען מיר אָנגעטרויט די אַרבייט און ער האָט נור געלעזען די קאָרעקטורען. ווען מיר זיינען געקומען צו די קאַפּיטלען וועגען היץ, עלעקטריציטעט און מאַגנעטיזם, איז אויסגעקומען זיי צו שרייבען אין גאַנצען פון דאָס ניי, וואָס איך האָב אויך געטהאָן, פערפאַרטיגענדיג אויף אַזאַ אופן כמעט אַ פאָלשטענדיגען טעקסט־בוך איבער פיזיק, וועלכעס איז אָבגעדרוקט געוואָרען פאַר דעם געברויך פון דער שולע.

אין דעם צווייטען קלאַס האָבען מיר אויך אָנגעהויבען שטודירען כעמיע, און אויף דעם האָבען מיר אויך געהאַט אַן ערשטע־קלאַסע לעהרער — אַ ליידענשאַפטליכער ליעבהאָבער פון דעם געגענשטאַנד, וועלכער האָט אַליין געמאַכט ווערטהפאָלע אָריגינעלע פאָרשונגען. די יאָהרען 1859—61 זיינען געווען יאָהרען פון אַן אַלגעמיינער אויפלעבונג צו שטודירען די עקזאַקטע וויסענשאַפטען: גראָוו, קלאַוזיוס, זשאָול און סעגווין האָבען בעוויזען אַז היץ און אַלע פיזישע קרעפטען זיינען ניט מעהר ווי פערשיי־דענע פאָרמען פון בעוועגונג; העלמהאָלץ האָט אַרום דער צייט אָנגעהוי־בען זיינע עפּאָכע־מאַכענדע פאָרשונגען וועגען קלאַנג; און טינדאַל האָט דורך זיינע פּאָפּולערע לעקציעס געמאַכט מעגליך פאַר'ן לעזער אָנצור־טאַפּען, אַזוי צו זאָגען, די סאַמע אַטאָמען און מאָלעקולען. גערהאַרדט און אַוואָגאַדראָ האָבען אַריינגעבראַכט די טהעאָריע פון סובסטיטוציאָן*), און מענדעלעעף, לאָטהאַר מייער און ניולאַנדס האָבען ענטדעקט דאָס פעריאָדישע געזעץ פון עלעמענטען; דאַרווין, מיט זיין „אָבשטאַמונג פון די מינים", האָט רעוואָלוציאָנירט אַלע ביאָלאָגישע וויסענשאַפטען; וועה־רענד קאַרל פאָגט און מאָלעשאָט, נאָכפאָלגענדיג קלאָוד בערנאַרד, האָבען אוועקגעלעגט דעם פונדאַמענט פון אַן אמת'ער פסיכאָלאָגיע אין דער פיזיאָלאָגיע. עס איז געווען אַ צייט פון וויסענשאַפטליכען ערוואַכען, און דער שטראָם וואָס האָט געפיהרט די מענשליכע מוחות צו דער נאַטור־וויסענשאַפט איז געווען אונוויעדערשטעהליך. מאַסען אויסגעצייכענטע ביכער זיינען פּובליצירט געוואָרען צו יענער צייט אין רוסישע איבערזע־

*) אוסזעצונג, דאָס איבערבייטען פון איין כעמישען עלעמענט אין אַ געוויסער צוזאַמענזעצונג אויף אַן אַנדערען, וואָס רופט אַרויס אַן אַנדער ערשיי־נונג. — איב.

צונגען, און איך האָב באַלד בעגריפען אז וואָס עס זאָל ניט זיין איינעם'ס ווייטערדיגע שטודיען, מוז ער אָבער אלס יסוד גרינדליך קענען די נאַטור־וויסענשאַפטען און זיין בעקאַנט מיט זייערע מעטאָדען.

פינף אָדער זעקס אונזערע האָבען זיך צוזאַמענגענומען זיך איינצו־שאַפען א שטיקעל לאַבאָראַטאָריע פאַר זיך. מיט די עלעמענטאַרע אַפּאַ־ראַטען וואָס ווערען רעקאָמענדירט פאַר אָנפאַנגער אין סטאָקהאַרדט'ס טעקסט־בוך האָבען מיר אָנגעפאַנגען אונזער לאַבאָראַטאָריע אין א קליינעם שלאָפצימער פון אונזערע צוויי חברים, די ברידער זאַסעטסקי. זייער פאָטער, אַן אַלטער צוריקגעצויגענער אַדמיראַל, איז געווען מלא שמחה צו זעהן זיינע קינדער זיך אָבגעבענדיג מיט אַזא ניצליכע בעשעפטיגונג, און ער האָט גאָר ניט געהאַט דאַגעגען אונזער צוזאַמענקומען זיך זונטאָגס און אַנדערע פייערטעג אין יענעם קליינעם צימער, וואָס איז געווען נעבען זיין אייגענעם שלאָפצימער. מיט סטאָקהאַרדט'ס בוך אַלס וועגווייזער, האָבען מיר סיסטעמאַטיש געמאַכט אַלע עקספּערימענטען. איך מוז דאָ דערצעהלען, אַז איינמאָל האָבען מיר שיער ניט אונטערגעצונדען דאָס הויז, און מעהר ווי איינמאָל האָבען מיר פערגיפטעט אַלע צימערען מיט כלאָרין און עהנליכע שטאָפען. אָבער דער אַלטער אַדמיראַל, ווען מיר האָבען איהם ביים מיטאָג דערצעהלט אונזער ערפאַהרונג, האָט עס אויפ־גענומען גאַנץ גוטמוטהיג, און האָט אונז דערצעהלט ווי אַזוי ער און זיינע חברים האָבען אויך שיער ניט אונטערגעצונדען א הויז ביי דער א סך ווענינער ניצליכע ארבייט פון מאַכען פּונש; בעת די מוטער, אין מיטען פון איהרע הוסט־ספּאַזמען, פלעגט נאָר זאָגען: „פערשטעהט זיך, אויב עס איז נויטיג פאַר אייערע למודים צו פערנעהמען זיך מיט אַזוינע עקעלהאַפטע ריכענדע שטאָפען, קען מען זיך גאָר ניט העלפען!“

נאָכ'ן מיטאָג פלעגט זי געוועהנליך זיך אַוועקזעצען ביי דער פּיאַנאָ, און ביז שפּעט אין דער נאַכט פלעגען מיר האַלטען אין איין זינגען דועטען, טערצעטען און כאָרען פון די אָפּעראַס. אָדער מיר פלעגען נעהמען א וועלכע עס איז גאַנצע איטאַליענישע אָדער רוסישע אָפּערא און איהר דורכגעהן פון אָנהויב ביז'ן סוף, מיט די רעקלאַמאַציעס מיט אַלעמען — די מוטער און טאָכטער נעהמענדיג די ראָלען פון דער „פּרימאַדאָנא“, בעת מיר האָבען מיט מעהר אָדער ווענינער ערפאָלג דורכגעפיהרט אַלע איבע־ריגע ראָלען. כעמיע און מוזיק זיינען אויף אַזא אופן געגאַנגען האַנד אין האַנד.

די העכערע מאַטעמאַטיק האָט אויך אוועקגענומען זעהר פיעל פון מיין צייט. עטליכע אונזערע האָבען שוין געהאַט בעשלאָסען ניט אריינ־

צוטרעטען אין דער גוואַרדיע, וואו אונזער גאַנצע צייט וואָלט געווען פערנומען מיט מיליטערישע מושטירען און פּאַראַדען, און מיר האָבען געהאַט בדעה, נאָך דעם ווי מיר וועלען דורכגעהן די עקזאַמענס, אריינצוטרעטען אין איינע פון די מיליטערישע אַקאַדעמיעס — ארטילעריע אָדער אינזשעניר־ארבייט. כדי דאָס צו קענען דורכפיהרען האָבען מיר זיך געמוזט פערפערטיגען אין העכערער געאָמעטריע, אין דיפערענציאַל־ און אָנפאַנג פון אינטעגראַל־אויסרעכנונגס מעטאָדען, און מיר האָבען גענומען פריוואַטע לעקציעס פאַר דעם צוועק. אין דער זעלבער צייט, אזוי ווי מען האָט מיט אונז געלערענט עלעמענטאַרע אַסטראָנאָמיע אונטער דעם נאָמען פון מאַטעמאַטישע געאָגראַפיע, האָב איך מיך פערטיעפט אין אַסטראָנאָמישע ביכער, איבערהויפּט אין דעם לעצטען יאָהר וואָס איך בין געווען אין דער שולע. דאָס קיינמאָל־ניט־אויפהערענדיגע לעבען פון דעם אוניווערזום, וועלכעס איך האָב בעגריפען אַלס ל ע ב ע ן און עוואָלוציאָן, איז געוואָרען פאַר מיר אַן אונאויסשעפּליכער קוואַל פון העכערען פּאָעטישען געדאַנק. און שטופּענווייז איז דער זין פון דעם מענשען׳ס איינהייט מיט דער נאַטור, דער בעלעבטער ווי דער ניט־בעלעבטער — די פּאָעזיע פון דער נאַטור — געוואָרען די פילאָזאָפיע פון מיין לעבען.

ווען דאָס לערנען אין אונזער שולע וואָלט געווען בעשרענקט נור אויף די געגענשטענדען וואָס איך האָב דאָ דערמאָנט, וואָלט שוין אויך אונזער צייט געווען גאַנץ גענוג פערנומען. אָבער מיר האָבען אויך געמוזט שטודירען די הומאַניטערע וויסענשאַפטען: היסטאָריע, געזעץ (דאָס הייסט, די הויפּט־שטריכען פון רוסישען געזעץ) און די הויפּט־וויכטיגסטע פּרינציפּען פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע, אריינגערעכענט אַ קורס פון פערגלייכענדער סטאַטיסטיק; און מיר האָבען געמוזט גוט אויסלערנען שרעקליך־גרויסע קורסען פון מיליטער־וויסענשאַפטען: טאַקטיק, מיליטערישע געשיכטע (די מלחמות פון 1812 און 1815 מיט אַלע זייערע איינצעלהייטען), ארטילעריע און פעלד־בעפעסטיגונגען. צוריק־בליקענדיג איצט אויף דער דאָזיגער בילדונג דענק איך, אַז אחוץ די ענינים וואָס האָבען אַ שייכות צו מיליטערישער קריעגס־פיהרונג, וועלכע וואָלטען מיט מעהר נוצען געקענט פערביטען ווערען אויף מעהר דעטאַלע שטודיען אין די עקזאַקטע וויסענשאַפטען, איז די גאַנצע מאַסע געגענשטאַנדען ניט געווען איבער די פעהיגקייטען פון דעם דורכשניטליכען יונגען־מאַן. אַ דאַנק דער נישקשה׳דיגער בעקאַנטשאַפט פון עלעמענטאַרער מאַטעמאַטיק און פיזיק, וואָס מיר האָבען זיך ערוואָרבען אין די ניעדעריגערע קלאַסען, זיינען מיר כמעט אַלע געווען ביכולת צו בעהערשען אָט די אַלע ענינים. די מייסטע פון אונז האָבען אייניגע למודים פערנאַכלעסיגט, איבערהויפּט

גנעזעץ און מאָדערנע געשיכטע, פאַר וועלכע מיר האָבען צום אונגליק געהאַט אַן אַלטען אויסגעדיענטען לעהרער, וועמען מען האָט געהאַלטען אויף דער שטעלע כדי צו ענדיגען זיין טערמין און בעקומען א פולע פענסיע אויף דער עלטער. אויסער דעם האָבען מיר געהאַט א געוויסע פרייהייט אויסצוקלייבען די געגענשטענדען וואָס זיינען אונז בעסער געפעלען, און, בעת מיר האָבען געהאַט דורכצומאַכען א שטאַרקען עקזאַמען אין די אויסגעקליבענע געגענשטענדען, האָט מען אונז בעהאַנדעלט מילד אין די איבעריגע. די הויפּט־אורזאַך אָבער פון דעם פערהעלטניסמעסיגען ערפאָלג וואָס מיר האָבען געמאַכט אין דער שולע איז געוועזן דאָס, וואָס די למודים זיינען געווען אַזוי קאָנקרעט ווי נאָר מעגליך. אַזוי שנעל ווי מיר האָבען אויסגעלערענט עלעמענטאַרע געאָמעטריע אויף'ן פּאַפּיר, האָבען מיר דאָס איבערגעלערענט אויף'ן פעלד מיט שטאַנגען און מיט דעם ערדמעסטער'ס קייט, און דערנאָך מיט דעם אסטראָלאַב, מיט'ן קאָמפּאַס און דעם קאַמאָרניק־טיש. נאָך אַזאַ קאָנקרעטען אונטעררִיכט, איז עלעמענטאַרע אסטראָנאָמיע ניט געפאַלען שווער, בעת די אויסמעסטונגען גופא זיינען פאַר אונז געווען אַן אונענדליכער קוואַל פון פערגעניגען.

דיזעלבע מעטאָדע פון קאָנקרעטען אונטעררִיכט איז אויך אָנגעווענדעט געוואָרען אין בעצוג צו פערפעסטיגונגען. אין ווינטער פלעגען מיר לעזען אַזעלכע פּראָבלעמען ווי, צום ביישפּיעל, די פאָלגענדע: „האָבענדיג פאַר זיך א טויזענד מענשען און צוויי וואָכען צייט, בויט אויס די שטאַרקסטע פעסטונג וואָס איהר קענט אויסבויען צו בעשיצען דעם בריק פאַר דער צוריקציהענדער אַרמעע"; און מיר האָבען היים דיסקוטירט מיט די לעהרער אונזערע פּלענער, ווען זיי האָבען זיי קריטיקירט. זומער האָבען מיר אָנגעווענדעט די דאָזיגע קענטעניס אויף'ן פעלד. צו אָט די פּראַקטישע און קאָנקרעטע איבונגען שרייב איך אין גאַנצען צו די גרינגקייט מיט וועלכער די מייסטע פון אונז האָבען געקענט אויפנעהמען אַזוי פיעל פערשיידענע למודים אין דעם עלטער פון זיעבעצעהן אָדער אכטצעהן יאָהר.

צו אַלעם דעם, האָבען מיר געהאַט גענוג צייט אויך פאַר אונטערהאַלטונגען און אַלערליי שפּיעלערייען. אונזער בעסטע צייט איז געווען נאָך די עקזאַמענס, ווען מיר האָבען געהאַט דריי אָדער פיער וואָכען אינגאַנצען פרייע איידער מיר זיינען געגאַנגען אין לאַגער; אָדער ווען מיר זיינען צוריקגעקומען פון לאַגער, און האָבען ווידער געהאַט דריי פרייע וואָכען איידער די לעקציעס האָבען זיך אָנגעפאַנגען.

די עטליכע אונזערע וואָס זיינען אין דער צייט פון וואַקאַציע געבליבען אין דער שולע, האָבען געהאַט די ערלויבנים צו געהן וואוהין זיי האָבען געוואָלט, שטענדיג געפינענדיג וואו צו שלאָפען און וואָס צו עסען אין

דער שולע. איך האָב געאַרבייט אין דער ביבליאָטעק, אָדער האָב בעזוכט די בילדער־גאַלערעען פון ערמיטאַזש, שטודירענדיג איינציגווייז די בעסטע בילדער פון יעדער שולע בעזונדער; אָדער איך בין געגאַנגען אין די קרוין־פּאַבריקען און ווערקשטאַטען וואו מען האָט אויסגעאַרבייט שפּיעל־קאָרטען, באַוועל־צייג, אייזען, פּאָרצעליי און גלאָז, וועלכע זיינען געווען אָפען פאַר'ן פּובליקום. אָפטמאָל פלעגען מיר אוועק זיך שיפען אויף דער נעוואַ, פערברענגענדיג די גאַנצע נאַכט אויפ'ן טייך, מאַנכעסמאָל אין פינלאַנדי־דישען אויסגוס מיט די פישער — אַ מעלאַנכאָלישע צפון־נאַכט, אין וועלכער די מאָרגען־דעמערונג בעגעגענט דעם נאָכגלאַנץ פון דער אונטער־געהענדיגער זון, און מען קען לייענען אַ בוך אין דער פרייער לופט אין מיטען דער נאַכט. מיר האָבען געפונען גענוג צייט פאַר אָט די אַלע זאַכען.

נאָך יענע בעזוכען אין די פאַבריקען האָב איך ליעב געקראָגען די שטאַרקע און פאָלקאָמענע מאַשינערייען. זעהענדיג ווי אַ גיגאַנטישע לאַפּע קומט אַרויס פון אַביידעל, גיט אַ פּאַק אַ שווימענדיגען קלאָץ אויף דער נעוואַ, שלעפּט איהם אַריין אינוועניג, און לעגט איהם אַרונטער אונטער די זעגען, וועלכע צושניידען איהם אין ברעטער; אָדער ווי אַן אונגע־הייערער רויט־הייסער אייזען ווערט פערוואַנדעלט אין אַ רעלסע, נאָכדעם ווי ער איז דורכגעגאַנגען צווישען צוויי צילינדערס — האָב איך פער־שטאַנען די פּאָעזיע פון מאַשינעריי. אין אונזערע היינטיגע פאַבריקען איז די מאַשין־אַרבייט אַ הריגה פאַר דעם אַרבייטער, ווייל ער ווערט אַ לעבענסלענגליכער שקלאַף צו אַ געוויסער מאַשין און מעהר גאָרנישט. אָבער אין דעם איז שולדיג די שלעכטע אָרגאַניזאַציע, און האָט גאָרנישט צו טהאָן מיט דער מאַשין גופא. צופיעל און מאָנאָטאָנע אַרבייט לעבענס־לענגליך זיינען פּונקט אַזוי שלעכט, צי עס ווערט געטהאָן מיט די הענד, מיט איינפאַכע געצייג, אָדער מיט אַ מאַשין. אָבגעזעהן אָבער פון אָט די איבלען, בעגרייף איך גאַנץ גוט דעם פערגעניגען וואָס אַ מענש קען האָבען פון דעם בעוואוסטזיין פון דער מעכטיגקייט פון זיין מאַשין, דער שכל־דיגקייט פון איהר אַרבייט, פון די הערליכקייט פון איהרע בעוועגונגען און דער פּינקטליכקייט פון דעם וואָס זי טהוט; און איך דענק, אַז ווילליאַם מאָרים'עס פיינדשאַפט צו די מאַשינען בעווייזט נאָר, אַז דער בעגריף וועגען דער מעכטיגקייט און הערליכקייט פון דער מאַשין האָט געפעהלט אין זיין גרויסען פּאָעטישען זשעניע.

מוזיק האָט אויך געשפּיעלט אַ זעהר גרויסע ראָלע אין מיין ענט־וויקלונג. פון איהר האָב איך אַרויסגעקראָגען נאָך מעהר פרייד און ענטהו־זיאַזם ווי פון דער פּאָעזיע. די רוסישע אָפּערא האָט צו יענער צייט נאָך קוים עקזיסטירט; אָבער די איטאַליענישע אָפּערא, וועלכע האָט פערמאָגט

א היבשע צאָהל גרויסע קינסטלער, איז געווען די פּאָפּולערסטע אינסטי־טוציע אין פּעטערבורג. ווען די פּרימאַדאָנאַ באָסיאָ איז קראַנק געוואָרען, זיינען טויזענדער מענשען, איבערהויפּט פון דער יוגענד, געשטאַנען ביז שפּעט אין דער נאַכט ביי דער טהיר פון איהר האָטעל, וואַרטענדיג אויף נייעס וועגען איהר. זי איז ניט געווען קיין שעהנהייט, אָבער ווען זי האָט געזונגען איז זי געווען אַזוי שעהן, אַז די יונגע לייט, וואָס זיינען געווען פערליעבט אין איהר ביז צו משוגעת, האָט מען געקענט צעהלען אין די הונדערטער. און ווען זי איז געשטאָרבען האָט זי געהאַט אַזאַ לויה, וואָס קיינער האָט נאָך אין פּעטערבורג ניט געהאַט. „גאַנץ פּעטערבורג" איז דעמאָלט געווען צוטיילט אין צוויי לאַגערען: די פערעהרער פון דער איטאַליענישער אָפּערא און די פערעהרער פון דער פראַנצויזישער ביהנע, וועלכע האָט שוין דעמאָלט ארויסגעוויזען די סמנים פון דעם פערדאָרבענעם אָפענבאַכישען שטראָם, וואָס האָט מיט עטליכע יאָהר שפּעטער אַנגעשטעקט גאַנץ אייראָפּאַ. אונזער קלאַס איז אויך געווען צוטיילט, האַלב אויף האַלב צווישען די דאָזיגע צוויי שטראָמען, און איך האָב געהערט צו דעם ערשטען. צו געהן אין פּאַרטער אָדער אויף דער גאַליאָרקע איז אונז געווען פערבאָטען, וועהרענד די לאָזשעס אין דער איטאַליענישער אָפּערא זיינען אַלע שטענדיג געווען פערכאַפּט פון אַבאָנאַמענטען מיט מאַנאַטען פאַראויס, און אין אייניגע פאַמיליעס זיינען זיי זאָגאַר איבערגעגאַנגען פון איינער צו דער אנדערער ווי א ירושה־אייגענטום. אָבער א שבת־צו־נאַכט פלעגען מיר זיך ווי־עס־איז אריינכאַפּען אין די דורכגעגנג פון דער גאַליאָרקע און פלעגען דאָרט שטעהן אין אַן אטמאָספערע פון א טערקישער באָד; און כדי צו פערדעקען אונזערע שרייענדיגע מונדירען, פלעגען מיר טראָגען אין דער דאָזיגער היטץ אונזערע שוואַרצע מאַנטלען, אונטערגעשלאָגען מיט וואַטע און מיט פוטערנע קאָלנערס, פעסט פערקנעפּעלט. עס איז א וואונדער וואָס מיר האָבען קיינער ניט געקראָגען קיין לונגען־ענטצינדונגען אויף דעם אופן, איבערהויפּט ווען מיר פלעגען ארויסקומען צוהיצטע פון די אָוואַציעס וואָס מיר האָבען געמאַכט פאַר אונזערע בעליעבטע זינגער, און שטעהן דערנאָך ביי דער טהיר צו כאַפּען נאָך אַמאָל א בליק אויף אונזערע ליעבלינגס און זיי בעגריסען. די איטאַליענישע אָפּערא איז עפּעס אין יענע יאָהרען אויף א זאָנדערבאַרען אופן געווען אינטים פערבונדען מיט דער ראַדיקאַלער בעוועגונג. די רעוואָלוציאָנערע רעציטאַטיווען אין „ווילהעלם טעלל" און „די פּיוריטאַנער" זיינען שטענדיג בעגעגענט געוואָרען מיט שטורעמדיגע אַפּלאָדיסמענטען און אויסגעשרייען, וועלכע האָבען געשטאָכען אַלעקסאַנדער דעם 2טען אין האַרצען; בעת אין די אויבערשטע גאַליאָרקעס, ווי אויך אין די רויכער־צימערען פון דער

אָפּערא און ביי דער ביהנע־טהיר איז דער בעסטער טייל פון דער פּעטער־בורגער יוגענד זיך צוזאַמענגעקומען אין אַן אידעעלער פערגעטערונג פון דער נאָבעלער קונסט. דאָס אַלץ מעג זיך אויסווייזען קינדעריש; אָבער פיעלע העכערע אידעאַלען און ריינע בעגייסטערונג זיינען אָנגעצונדען געוואָרען אין אונז דורך דער דאָזיגער פערגעטערונג פון אונזערע בעליעבטע קינסטלער.

VII

יעדען זומער זיינען מיר ארוים לאַגערען אין פּעטערהאָף, מיט די אַנדערע מיליטערישע שולען פון פּעטערבורגער בעצירק. אין אַלגעמיין איז אונזער לעבען דאָרט געווען גאַנץ אַנגענעהם, און אודאי גוט פאַר'ן געזונד: מיר פלעגען שלאָפען אין גערוימיגע פּאַלאַטקעס, מיר האָבען זיך געבאָדען אין ים, און האָבען פערבראַכט די גאַנצע זעקס וואָכען אין איבונגען אויף דער פרייער לופט.

דער הויפּט־צוועק פון לאַגער־לעבען אין מיליטערישע שולען איז, פערשטעהט זיך, געווען דער מיליטערישער מושטיר, וועלכען מיר האָבען אַלע שטאַרק פיינד געהאַט; נור אָפּטמאָל פלעגען מיר פערטרייבען די לאַנגווייליגקייט נעהמענדיג אַנטייל אין די מאַנעווערעס. איין נאַכט, ווען מיר האָבען שוין געהאַלטען ביים געהן שלאָפען, האָט אַלעקסאַנדער דער צווייטער אויפגערודערט דעם לאַגער לאָזענדיג שלאָגען טרעוואָגע. אין אַ פּאָר מינוטען איז דער גאַנצער לאַגער געווען וואַך — עטליכע טויזענד אינגלעך האָבען זיך צונויפגעקליבען ארום זייערע פאָהנען, און די האַר־מאַטען פון דער אַרטילעריע־שולע האָבען געקראַכט אין דער שטילקייט פון דער נאַכט. דאָס גאַנצע מיליטערישע פּעטערהאָף האָט גאַלאָפּירט צו אונזער לאַגער, אָבער צוליעב אַ געוויסע מיספערשטענדנים איז דער קייזער געבליבען צופוס. אונטעראָפיצירען זיינען פונאַנדערגעשיקט געוואָרען אין אַלע ריכטונגען צו געפינען אַ פערד פאַר איהם, אָבער מען האָט ניט געקענט קריגען, און אַזוי ווי ער איז ניט געווען קיין גוטער רייטער, האָט ער ניט געוואָלט רייטען אויף קיין אַנדער פערד סיידען נאָר אויף זיינעם אַן אייגענעם. אַלעקסאַנדער דער 2טער איז געווען זעהר בייז, און האָט זיין כעס ניט בעהאַלטען. „שוטה (דוראַק), האָב איך ניט מעהר ווי איין פערד?“ האָב איך איהם געהערט שרייענדיג אויף אַן אונטעראָפיציר, וועלכער האָט איהם געלאָזט וויסען אז זיין פערד איז אין אַן אַנדער לאַגער.

וואָס מעהר עס איז געוואַקסען די פינסטערנים, דאָס קראַכען פון די

הארמאטען און דער גערויש פון דער קאוואלעריע, אלץ מעהר איז געוואקסען די אויפרעגונג ביי אונז אינגלעך, און ווען אלעקסאנדער האָט געגעבען דעם בעפעהל אָנצוגרייפען, האָט אונזער קאָלאָנע זיך אַ לאָז געטהאָן גלייך אויף איהם. ענג צוזאמענגעפּאקט אין די רייהען, מיט ארונטערגעלאָזטע באיאָנעטען, האָבען מיר געמוזט האָבען אַ דראָהענדען אויסזעהן, וואָרים איך האָב געזעהן ווי אלעקסאנדער דער 2טער, וועלכער איז נאָך אלץ געוועזען אָהן אַ פערד, האָט פריי געמאַכט דעם וועג פאַר אונזער קאָלאָנע מיט דריי מורא׳דיגע שפּרונגען. איך האָב דעמאָלט בעגריפען די בעדייטונג פון אַ קאָלאָנע וואָס מארשירט אין געשלאָסענע רייהען אונטער דער אויפרעגונג פון דער מוזיק און דעם מארש גופא. אָט איז דאָרט געשטאנען פאַר אונז דער קייזער — אונזער קאָמאנדיר, וועמען מיר האָבען אלע שטארק פערגעטערט; אָבער איך האָב געפיהלט אז פון דער גאנצער בעוועגליכער מאסע וואָלט זיך ניט איין איינציגער פּאזש אָדער קאדעט אָבגערוקט אויף איין צאָל אָן־א־זייט, אָדער זיך אויף אַ סעקונדע אָבגעשטעלט, צו מאכען פּלאַץ פאַר איהם. מיר זיינען געוועזען די מארשירענדע קאָלאָנע — ער איז געוועזען ניט מעהר ווי אַ שטערונג — און די קאָלאָנע וואָלט געמארשירט איבער איהם. „וואָרום זאָל ער אונז שטעהן אין וועג?" האָבען די פּאזשען געזאָגט דערנאָך. קינדער, מיט ביקסען אין די הענד, זיינען אין אזעלכע פעלען נאָך שרעקליכער איידער אַלטע סאָלדאטען.

דעם נעקסטען יאָהר, ווען מיר האָבען גענומען אנטייל אין אַ גרויסער מאנעוורע פון דעם פּעטערבורגער גארניזאָן, האָב איך געהאט די געלעגענהייט אריינצובליקען אין די שאָטען־זייטען פון קריעג. צוויי טעג כסדר האָבען מיר ניט געטהאָן קיין אנדער זאַך ווי נאָר געמארשירט הין און צוריק אויף אַ שטח פון וואָסערע צוואנציג מייל, ניט האָבענדיג דעם קלענסטען בעגריף וואָס עס טהוט זיך ארום אונז, אָדער צו וואָס פאַר אַ צוועק מיר מארשירען. הארמאטען האָבען געקראכט דאָ נעבען אונז און דאָ וויייט אוועק: אַ שטארקע שיסעריי פון מוסקעטען האָט זיך געהערט וואוּ־עס־איז אין די בערג און די וועלדער; אונטעראָפיצירען האָבען געלאָפּירט הין און צוריק ברענגענדיג בעפעהלען דאָ צו געהן פאָראויס און דאָ זיך צוריקצוציהען — און מיר האָבען מארשירט און מארשירט, ניט זעהענדיג קיין זין אין די אלע בעוועגוּנגען און קאָנטער־בעוועגונגען. מאסען קאוואַלעריע זיינען דורכגעגאנגען איבער דעם אייגענעם וועג און האָבען געמאכט פון איהם אַ טיעפע בעט פון בעוועגליכען זאמד. מיר האָבען געמוזט געהן פאָראויס און צוריקציהען זיך עטליכע מאָל אויף דעם אייגענעם וועג, ביז צום סוף האָט אונזער קאָלאָנע געבראָכען די גאנצע דיסציפּלין און האָט מיט זיך גיכער פאַרגעשטעלט אַ צוזאַמעננעפלאָסענע חברותא עולי־רגל איידער אַ מיליטערישע איינהייט. נאָר די פאָהנענטרעגער זיינען געגאנגען אויפ׳ן

וועג, די איבעריגע זיינען לאַנגזאַם געקראָכען ביי די זייטען וועג, אין די וועלדער. די בעפעהלען און די געבעט פון די אָפיצירען זיינען געוועזן אַרויס־געוואָרפען.

פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געשריי פון הינטען: „דער קייזער קומט! דער קייזער!“ די אָפיצירען זיינען אַרומגעלאָפען און זיך געבעטען ביי אונז אַריינגעהן אין די רייהען: קיינער האָט זיי ניט געהערט.

דער קייזער איז געקומען און האָט געגעבען אַ בעפעהל זיך נאָכאַמאָל צו ציהען צוריק — „קעהרט זיך אום!“ האָבען אָבגעקלונגען די ווערטער פון בעפעהל. „דער קייזער איז הינטער אונז, זייט אַזוי גוט, קעהרט זיך אום“, האָבען די אָפיצירען געשעפּטשעט; אָבער דער באַטאַליאָן האָט זיך אַפילו ניט איינגעהערט צום בעפעהל, און האָט זיך גאַנץ ווייניג געקימערט וואָס דער קייזער איז דאָ. צום גליק איז אַלעקסאַנדער דער 2טער ניט געוועזן קיין פאַנאַטיקער פון מיליטאַריזם, און נאָכדעם ווי ער האָט אונז געזאָגט עטליכע ערמונטערענדיגע ווערטער מיט אַ צוזאָג אויף רוה, האָט ער אָוועקגעגאַלאָפּירט.

איך האָב דעמאָלט פערשטאַנען וויפיעל עס הענגט־אָב אין אַ מלחמה אָן דעם גייסטיגען צושטאַנד פון די סאָלדאַטען, און ווי ווייניג מען קען אויפטהאָן מיט דער דיסציפּלינע אַליין, ווען עס פאָדערט זיך פון די סאָל־דאַטען מעהר ווי אַ געוועהנליכע אָנשטרענגונג. וואָס קען העלפען די דיס־ציפּלין ווען פערמאַטערטע חיל דאַרפען מאַכען די העכסטע אָנשטרענגונג צו דערגרייכען די שלאַכטפעלד צו אַ בעשטימטער שעה? זי איז אַבסאָלוט אָהנמעכטיג. נאָר ענטהוזיאַזם און פערטרויען קענען אין אַזעלכע מאָמענטען בעווענען די סאָלדאַטען צו טהאָן „דאָס אונמעגליכע“ — און עס איז שטענדיג דאָס אונמעגליכע וואָס מוז דורכגעפיהרט ווערען כדי צו זיין זיכער מיט ערפאָלג. ווי אָפט האָב איך שפּעטער, זייענדיג אין סיביר, צוריקגערופען אין מיין זכרון אָט דעם מוסר השכל, ווען אויך מיר האָבען געמוזט טהאָן דאָס אונמעגליכע אין דער צייט פון אונזערע וויסענשאַפט־ליכע עקספּעדיציעס!

דאָך איז פערהעלטניסמעסיג ווייניג צייט פערוועגדט געוואָרען אין לאַגער אויף מיליטערישען מושטיר און מאַנעווורעס. אַ סך צייט איז אָבגע־געגעבען געוואָרען פאַר פּראַקטישע איבונגען אין מעסטונגען און אין פעסטונג־בויעריי. נאָך עטליכע איינלייטונגס־איבונגען האָט מען אונז געגעבען אַ רעפלעקציאָנס־קאָמפּאַס און געזאָגט: „געהט מאַכט אַ פּלאַן פון אָט דער אָזערע, לאָמיר זאָגען, אָדער פון יענע וועגען, אָדער פון יענעם פּאַרק, אויסמעסטענדיג די ווינקלען מיט׳ן קאָמפּאַס און דעם שטח

מיט די פוס־טריט“. גאַנץ פריה, אַריינכאַפּענדיג אויף־גיך דעם אָנבייסען, פלעגט דער איינגעל אָנשטאָפּען זיינע גרויסע מיליטערישע קעשענעס מיט שטיקער קאָרן־ברויט, און זיך אַרויסלאָזען אויף פיער אָדער פינף שעה יעדען טאָג אין די פאַרקס, מיילען אַוועק, אויסצייכענענדיג מיט זיין קאָמפּאַס און טריט די פראַכטפולע שאָטענדיגע וועגען, די טייכלעך און די אָזערעס. זיין אַרבייט איז דערנאָך פערגליכען געוואָרען מיט ריכטיגע לאַנד־קאַרטען, און מען פלעגט אויסטיילען בעלוינונגען פון אָפּטישע־ און צייכען־אינסטרומענטען, ווי ווער עס האָט זיך אויסגעקליבען. פאַר מיר זיינען די דאָזיגע אויסמעסטונגען געווען אַ טיעפער קוואַל פון פערגעניגען. דאָס אַרבייטען זעלבסטשטענדיג, דאָס זיין אַליין אונטער די אַלטע הונדערט־יעהריגע ביימער, דאָס וואַלד־לעבען וואָס איך האָב געקענט געניסען אונגעשטערט, האָבענדיג צו גלייכער צייט אַן אינטערעסע אין דער אַרבייט — דאָס אַלעס האָט איבערגעלאָזט טיעפע שפּורען אין מיין זכרון; און ווען איך בין שפּעטער געוואָרען אַ פאַרשער אין סיביר און אַ סך פון מיינע חברים זיינען געוואָרען פאָרשער אין צענטראַל־אַזיע, איז דער באָדען דערפאַר צוגעגרייט געוואָרען אין די דאָזיגע אויסמעסטונגען.

און צולעצט, אין דעם לעצטען קלאַס פלעגט מען יעדען צווייטען טאָג אַוועקנעהמען גרופּעס פון פיער איינגלעך אין פערשיידענע דערפער, אַ היבשע שטרעקע ווייט אַוועק פון לאַגער, און דאָרט האָבען זיי געדאַרפט מאַכען גענויע אויסמעסטונגען פון שעהנע עטליכע קוואַדראַט מיילען מיט דער הילף פון'ם ערדמעסטער'ס טישעל און אַ טעלעסקאָפּישען לינירער. אָפיצירען פון גענעראַל־שטאַב זיינען פון צייט צו צייט אַרויסגעקומען נאָכצוזעהן זייער אַרבייט און זיי אַרויסהעלפען. אַט דאָס דאָזיגע לעבען צווישען די פויערים אין די דערפער האָט געהאַט די בעסטע ווירקונג אויף דער אינטעלעקטועלער און מאָראַלער ענטוויקלונג פון די איינגלעך.

אין דער זעלבער צייט פלעגען מיר אויך האָבען איבונגען אין בויען צווערג־טיילען פון פעסטונגען אין דער נאַטירליכער גרויס. אַן אָפיציר פלעגט אונז אַרויספיהרען אויפ'ן פרייען פעלד, און דאָרט האָבען מיר געדאַרפט אויפבויען אַ זייט פון אַ פעסטונגס־וואַנד אָדער פון אַ קאָמפּ־ ליצירטען בריק־קאָפּ, צוזאַמענשלאָגענדיג שטאַנגען און קוואָר־שטיקער, פונקט אויף דעם זעלבען אופן ווי די באַהן־אינזשענירען טהוען ווען זיי לעגען אויס אַן אייזענבאַהן. ווען עס איז געקומען צו די שיס־פענסטערלעך און די וואַלען, האָבען מיר געהאַט אַ סך צו חשבון'ען כדי אַרויסצוקריגען די לויף־ליניען (ווי די קויל וועט לויפען) פון די פערשיידענע פלעכען. נאָך אַזעלכע איבונגען איז געאָמעטריע מעהר ניט געווען שווער צו פערשטעהן.

מיר האָבען געהאַט פערגעניגען פון אַזאַ אַרבייט, און איינמאָל, אין שטאָדט, געפינענדיג אין אונזער גאָרטען אַ בערגעל ליים און קליינע

שטיינדלעך, האָבן מיר גלייך אָנגעהויבן בויען אַן אמת׳ע פעסטונג אויף א פּערקלענערטן מאַסשטאַב, מיט גוט אויסגערעכנטע גלייכע און שיפּע שיס־פענסטערלעך און וואַלן. אַלעס איז געמאַכט געוואָרן זעהר נעט, און אונזער אַמביציע איז איצט געווען צו קריגן עטליכע ברעטער פון וואָס צו מאַכן פּלאַטפאָרמעס פאַר די האַרמאַטען, און אַרויפשטעלען אויף זיי די מאָדעל־האַרמאַטען וועלכע מיר האָבן געהאַט אין אונזער שולע. אָבער א צרה! אונזערע הויזן האָבן אויסגעזעהן שרעקליך. „וואָס טהוט איהר דאָרטען?" האָט אונזער קאַפּיטאַן אויסגעשריען. „גיט נור א קוק אויף זיך! איהר זעהט דאָך אויס ווי גרעבערס" (מיר האָבן גראָד דערמיט שטאָלצירט). „וואָס וועט זיין אַז דער גרויספירסט וועט אָנקומען און וועט אייך געפינען אין אַזא צושטאַנד!"

„מיר וועלען איהם ווייזען אונזער פעסטונג און בעטען ביי איהם געציינג און ברעטער פאַר די פּלאַטפאָרמעס."

אַלע אונזערע פּראָטעסטען זיינען געווען אומזיסט. א צעהנדליג ארבייטער זיינען אויף׳ן צווייטען טאָג אָנגעקומען אוועקצוראַמען אונזער פּראַכטפולע ארבייט, פּונקט ווי עס וואָלט געווען אַן איינפאַכער בערגעל מיסט!

איך דערמאָן עס, כדי צו ווייזען ווי קינדער און יונגע מענשען גאַרען אָנצואווענדען אין דער ווירקליכקייט דאָס וואָס זיי לערנען אין דער שולע אין דער טעאָריע, און ווי נאַריש עס זיינען די ערציהער וועלכע קענען ניט איינזעהן וואָס פאַר א מעכטיגע שטיצע זיי וואָלטען געקענט געפינען אין די קאָנקרעטע אָנווענדונגען צו העלפען זייערע שילער בעגרייפען דעם ווירקליכען זין פון די זאַכען וואָס זיי לערנען.

אַלעס אין אונזער שולע האָט געהאַט דעם צוועק צו ערציהען אונז אויף צו פיהרען מלחמות. מיר וואָלטען אָבער געאַרבייט מיט דעם זעלבען ענטהוזיאַזם ביי אויסלעגען אַן אייזענבאַהן, ביי בויען א הילצערנעם הויז, אָדער אין גאָרטען און פעלד. נאָר אָט דער גאַנצער גאַרען פון קינדער און יונגע לייט נאָך ווירקליכע ארבייט געהט אין ניוועץ פּשוט דער־פאַר, וואָס אונזער אידעע פון דער שולע איז נאָך אַלץ דער מיטעלאַלטער־ליכער סכאָלאַסטיציזם און דער מיטעלאַלטערליכער מאָנאַסטיר!

VIII

די יאָהרען 1857—61 זיינען געווען יאָהרען פון א רייכען וואַקסען פון די אינטעליגענטע קרעפטען אין רוסלאַנד. אַלץ וואָס איז גערעדט געוואָרען אין די לעצטע צעהן יאָהר אין דער שטיל, בעהאַלטענערהייד אויף פריינד־

ליכע פערזאמלונגען, פון דעם דור וואָס איז געווען פערטראָטען אין דער רוסישער ליטעראטור דורך טורגעניעף, טאָלסטאָי, הערצען, באקונין, אָגאריאָף, קאוועלין, דאָסטאָיעווסקי, גריגאָראָוויטש, אָסטראָווסקי און נעקראסאָף, האָט איצט אָנגעהויבען ארויסקומען אין דער פרעסע. די צענזור איז נאָך אַלץ געווען זעהר שטרענג; אָבער דאָס וואָס עס האָט ניט געקענט געזאָגט ווערען אָפען אין פּאָליטישע ארטיקלען איז ארייגעשמוגעלט געוואָרען אונטער דער פאָרמע פון נאָוועלען, הומאָריסטישע סקיצען, אָדער פערשטעלטע קאָמענטארען אויף מערב־אייראָפּעאישע פאסירונגען, און יעדער איינער האָט געלייענט צווישען די שורות און פערשטאנען.

ניט האָבענדיג קיינע בעקאנטשאפטען אין פּעטערבורג אויסער אין דער שולע און אין אַן ענגען קרייז פון קרובים, בין איך געשטאנען פון דרויסען פון דער ראדיקאלער בעוועגונג פון יענע יאָהרען — טהאטזעכליך, מיילען ווייט פון איהר. דאָך, די בעוועגונג האָט געהאט די קראפט — און דאָס אפשר איז געווען איהר הויפּט כאראקטער־צוג — ארייגצודרינגען אין אזא בכבוד'ער שולע ווי אונזער קאָרפּוס איז געווען, און צו געפינען אַן אָבקלאנג אין אזא קרייז ווי ביי מיינע מאָסקווער קרובים.

צו יענער צייט פלעג איך פערברענגען מיינע זונטאָגס און ימים־טובים אין דעם הויז פון מיין מוהמע, וועלכע איך האָב דערמאָנט אין א פריהערדיגען קאפּיטעל אונטער דעם נאָמען פּרינצעסין מירסקי. פּרינץ מירסקי האָט נאָר געדענקט וועגען אויסערגעוועהנליכע צובייסענס און מיטאָגס, בעת זיין ווייב און זייער יונגע טאָכטער האָבען געפיהרט א זעהר לוסטיגען לעבען. מיין שוועסטערקינד איז געווען א שעהנע ניינצעהן־יעהריגע מיידעל, און כמעט אַלע איהרע בחורים־שוועסטערקינדער זיינען געווען שטארק פערליעבט אין איהר. זי, פון איהר זייט, האָט זיך פערליעבט אין איינעם פון זיי, און האָט געוואָלט חתונה האָבען מיט איהם. אָבער חתונה האָבען מיט א שוועסטערקינד ווערט בעטראכט ביי דער רוסישער קירכע פאר א גרויסע זינד, און די אַלע אָנשטרענגונגען פון דער אַלטער פּרינצעסין ארויסצוקריגען א ספּעציעלע ערלויבנים פון די העכערע קירכען־בעאמטע זיינען געווען אומזיסט. זי האָט דאן איהר טאָכטער געבראכט אין פּעטערבורג, האָפענדיג אז זי וועט זיך אפשר אויסקלויבען פון איהרע פיעלע פערעהרער א מעהר פּאסענדען מאן איידער איהר אייגענער שוועסטערקינד. דאָס איז געווען ארויסגעוואָרפענע ארבייט, מוז איך צוגעבען; אָבער זייער עלעגאנטע וואוינונג איז געווען פול מיט גלענצענדע יונגע לייט פון דער גווארדיע און פון דיפּלאָמאטישען שטאַב.

ווער וואָלט קענען דענקען אז אזא הויז זאָל האָבען א שייכות מיט רעוואָלוציאָנערע אידעען; און דאָך איז עס געווען אין דעם דאָזיגען

חויז וואו איך האָב געמאַכט מיין ערשטע בעקאַנטשאַפט מיט דער רעוואָ־לוציאָנערער ליטעראַטור פון יענער צייט. דער „גרויסער ענטרונענער", הערצען, האָט נאָך־וואָס אָנגעהויבען אַרויסגעבען אין לאָנדאָן זיין צייט־שריפט, „דער פּאָלאַר־שטערען", וועלכער האָט געמאַכט אַן אויפרוהר אין רוסלאַנד, אפילו אין די פּאַלאַץ־קרייזען, און איז געווען אין געהיים ווייט פערשפּרייט אין פּעטערבורג. מיין קוזינע האָט געקראָגען ערגעץ־וואו די צייטשריפטען, און מיר פלעגען זי צוזאַמען לייענען. איהר הארץ האָט רעבעלירט אַנטקעגען די שטערונגען וואָס זיינען געלעגט געוואָרען אויפ'ן וועג צו איהר גליק, איז איהר געדאַנק אויך פרייער געוואָרען צו פער־נעהמען די מעכטינגע קריטיק, וואָס דער גרויסער שרייבער האָט פער־עפענטליכט געגען דער רוסישער אויטאָקראַטיע און געגען דעם גאַנצען פערפוילטען סיסטעם פון דער רעגיערונג. מיט אַ געפיהל כמעט פון פער־געטערונג פלעג איך קוקען אויף דעם מעדאַליאָן, וואָס איז געווען געדרוקט אויפ'ן פּאַפּיר־אומשלאַג פון „פּאָלאַר־שטערען", וועלכער האָט פאַרגעשטעלט די נאָבעלע קעפּ פון די פינף „דעקאַבריסטען" ווען ניקאָליי דער 1טער האָט אויפגעהאַנגען נאָך דעם אויפשטאַנד פון 14טען דעצעמבער, 1825 — בעסטוזשעף, קאַהאָווסקי, פּעסטעל, רילעעף און מוראַוויאָף־אַפּאָסטאָל.

די שעהנקייט פון הערצענ'ס סטיל — וועגען וועמען טורגעניעף האָט מיט רעכט געזאָגט, אַז ער האָט געשריבען מיט טרעהרען און בלוט, און אַז קיין אַנדער רוסישער שרייבער האָט ווען עס איז אַזוי געשריבען — די ברייטקייט פון זיינע אידעען און זיין טיעפע ליעבע צו רוסלאַנד האָט מיך אין גאַנצען בעהערשט, און איך פלעג לייענען און איבערלייענען יענע זייטען, — הגם מיט מעהר הארץ איידער מיט קאָפּ.

אין 1859, אָדער אין אָנהויב פון 1860, האָב איך אָנגעהויבען רעדאַקטירען מיין ערשטע רעוואָלוציאָנערע צייטונג. אין יענעם עלטער האָב איך, פערשטעהט זיך, ניט געקענט זיין עפּעס אַנדערש אויסער אַ קאָנסטיטוציאָנאַליסט — און מיין צייטונג האָט פערטיידיגט די נויט־ווענדיגקייט פון אַ קאָנסטיטוציע פאַר רוסלאַנד. איך האָב געשריבען וועגען די נאַרישע אויסגאַבען פון הויף, וועגען די סומען געלד וואָס זיינען פערשוועענדעט געוואָרען אין ניצע אויפצוהאַלטען אַ גאַנצען סקאַדראָן פון דער פלאָטע אין דיענסט פון דער קייזערין־אַלמנה, וואָס איז געשטאָרבען אין 1860; איך האָב דערמאָנט די מיסהאַנדלונגען פון די טשינאָווניקעס, וועגען וועלכע איך האָב כסדר געהערט רעדענדיג, און האָב בעטאָנט די נויטווענדיגקייט פון אַ קאָנסטיטוציאָנעלע רעגיערונג. איך האָב אָנגעשריי־בען דריי עקזעמפּלאַרען פון מיין צייטונג, און האָב זיי אריינגעוואָרפען אין די שרייב־טישלעך פון די דריי חברים פון די העכערע קלאַסען, וואָס

איך האָב גערעכענט אז זיי וועלען זיך אינטערעסירען מיט עפענטליכע אנגעלעגענהייטען. איך האָב געבעטען מיינע לעזער איבערצולאָזען זייערע בעמערקונגען הינטער דעם שאָטלענדישען וואנד־זייגער אין אונזער ביבליאָטעק.

מיט אַ קלאַפּענדען הארצען בין איך אויפ'ן צווייטען טאָג געגאנגען זעהן אויב עס איז עפּעס פאראַן פאַר מיר הינטער'ן זייגער. צוויי צעטע־לעך זיינען דאָרט ווירקליך געווען, צוויי חברים האָבען געשריבען, אז זיי שטימען אין גאַנצען איין מיט מיין צייטונג, נאָר זיי ראטהען מיר איך זאָל ניט צו־פיעל ריזיקירען. איך האָב אָנגעשריבען מיין צווייטען נומער, נאָך שטארקער בעשטעהענדיג אויף דער נויטווענדיגקייט צו פעראייניגען אַלע כחות אין דעם נאָמען פון פרייהייט. דאָס מאָל איז שוין אָבער קיין ענט־פער הינטער'ן זייגער ניט געווען. אַנשטאָט דעם זיינען די צוויי חברים אליין געקומען צו מיר.

„מיר זיינען זיכער", האָבען זיי געזאָגט, „אז דאָס ביזטו דער ארויס־געבער פון דער צייטונג, און מיר ווילען וועגען דעם רעדען. מיר זיינען גאַנץ איינשטימיג מיט דיר, און מיר זיינען דיר געקומען זאָגען, „לאָמיר זיין פריינד". דיין צייטונג האָט געטהאָן איהר ארבייט — זי האָט אונז צוזאמענגעבראַכט; עס איז אָבער ניטאָ קיין נויטווענדיגקייט איהר פאָרט־צוזעצען. אין דער גאַנצער שולע זיינען מעהר ניטאָ ווי נאָך צוויי וואָס וועלען נעהמען וועלכען עס איז אינטערעס אין אַזעלכע זאַכען, בעת אויב מען זאָל זיך דערוויסען אַז דאָ איז דאָ אַזאַ מין צייטונג, וועלען די פאָלגען זיין שרעקליך פאַר אונז אַלעמען. לאָמיר פאָרמירען אַ קרוזשאָק און רעדען וועגען אַלץ; אפשר וועלען מיר עפּעס ארייננברענגען אין די קעפּ פון נאָך עטליכע".

דאָס איז געווען אַזוי פערנינפטיג, אַז איך האָב געמוזט איינשטימען, און מיר האָבען פערזיגעלט אונזער פעראייניגונג מיט אַ הערצליכען האַנד־דרוק. פון דער צייט אָן זיינען מיר דריי געוואָרען שטארקע פריינד, און פלעגען לייענען זעהר פיעל צוזאמען און דיסקוטירען אַלערליי סאָרטען זאַכען.

די אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט איז דעמאָלט געווען די פראַגע וואָס האָט געצויגען אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון אַלע דענקענדע מענשען.

די רעוואָלוציע פון 1848 האָט פון וויטען אָבגעקלונגען אין די הערצער פון די רוסישע פּויערים, און זייט דעם יאָהר 1850 האָבען די אויפשטענדען פון די רעבעלירענדע לייבאייגענע אָנגעהויבען אָננעהמען

ערנסטע פּאַרמען. ווען די קרימער מלחמה האָט אויסגעבראָכען, און מען האָט פערגרעסערט דעם „נאַבאָר“ פון סאָלדאַטען איבער'ן גאַנצען לאַנד, האָבען זיך די דאָזיגע אויפשטאַנדען פערשפּרייט מיט אַן אונערהערטער געוואַלדיגקייט. אייניגע פּריצים זיינען געטויטעט געוואָרען פון זייערע לייבאייגענע, און די פּויערים־אויפשטאַנדען זיינען געוואָרען אַזוי ערנסט, אַז גאַנצע רעגימענטען מיט אַרטילעריע זיינען געשיקט געוואָרען זיי צו אונטערדריקען, בעת אין די פריהערדיגע צייטען וואָלטען עטליכע ראָטעס סאָלדאַטען גענוג געווען איינצושרעקען די פּויערים זיי זאָלען זיך אונטערגעבען.

אָט די אויפשטאַנדען פון איין זייט, און פון דער אַנדער זייט די טיעפע פעראַכטונג צו לייבאייגענשאַפט, וועלכע איז אויסגעוואַקסען אין דעם דור וואָס איז אַרויסגעטראָטען פּאַראויס מיט דעם אַרויפשטייגען פון אַלעקסאַנדער דעם 2טען אויפ'ן טראָהן, האָבען געמאַכט די בעפרייאונג פון די פּויערים אַלץ מעהר און מעהר פּאַר אַ מוז. דער קייזער, אַליין אַ געגנער פון לייבאייגענשאַפט, און אונטערשטיצט, אָדער ריכטיגער בעאיינפלוסט, אין זיין פאַמיליע פון זיין פרוי, זיין ברודער קאָנסטאַנטין און די גרויספירסטין העלענאַ פּאַוולאָוונאַ, האָט געמאַכט דעם ערשטען שריט אין דער ריכטונג. זיין אַבזיכט איז געווען אַז די איניציאַטיווע פּאַר דער רעפאָרמע זאָל קומען פון דעם אַדעל, פון די לייבאייגענטימער גופא. אָבער אין קיין רוסישער גובערניע האָט זיך דער אַדעל ניט געלאָזט בעוועגען צו שיקען אַזאַ מין פּעטיציע צום צאַר. אין מערץ 1856 האָט דער קייזער אַליין אַדרעסירט דעם מאָסקווער אַדעל וועגען דער נויטווענדיגקייט פון אַזאַ שריט; אָבער אַ האַרטנעקיגע שטילקייט איז געווען דער איינציגער ענטפער אויף זיין רעדע. אַלעקסאַנדער דער 2טער, ווערענדיג גאַנץ בייז, האָט געענדיגט זיין רעדע מיט יענע אונפערגעסליכע ווערטער פון אַלעקסאַנדער הערצען: „עס איז בעסער, מיינע העררען, אַז עס זאָל קומען פון אויבען איידער צו וואַרטען ביז עס קומט פון אונטען“. אפילו די דאָזיגע ווערטער האָבען קיין ווירקונג ניט געהאַט, און מען האָט זיך געמוזט ווענדען צו די גובערניעס פון אַלט־פּוילען — גראָדנאָ, ווילנאָ און קאָוונאָ — וואו נאַפּאָלעאָן דער 1טער האָט שוין געהאַט אָבגעשאַפט די לייבאייגענשאַפט (אויפ'ן פּאַפּיר) אין 1812. דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר פון יענע גובערניעס, נאַזימאָף, האָט זיך איינגעגעבען אַרויסצוקריגען די געווינשטע פּעטיציע פון דעם פּוילישען אַדעל. אין נאָוועמבער 1857 איז אַרויסגעשיקט געוואָרען דער בעריהמטער „רעסקריפּט“ צו דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר פון די ליטווישע גובערניעס, וועלכער האָט בעקאַנט געמאַכט די אַבזיכט פון דעם קייזער אָבצוּשאַפען לייבאייגענשאַפט, און מיט

טרעהרען אין די אויגען האָבען מיר געלייענט הערצען'ס פּראַכטפּאָלען אַרטיקעל, „דו האָסט געזיעגט, גאַלילעער", אין וועלכען די פליכטלינגע אין לאָנדאָן האָבען ערקלערט, אַז זיי וועלען מעהר ניט בעטראַכטען אַלעקסאַנדער דעם 2טען פאַר אַ שונא, נאָר זיי וועלען איהם אונטערשטיצען אין דער גרויסער אַרבייט פון בעפרייאונג.

די שטעלונג פון די פויערים איז געווען אַ גאַנץ מערקווירדיגע. אַזוי געשווינד ווי עס האָט זיך פערשפּרייט די נייעס אַז די לאַנג אויסגעקוקטע בעפרייאונג קומט, האָבען די אויפשטאַנדען כמעט אויפגעהערט. די פויערים האָבען איצט געוואַרט, און בעת דער רייזע וואָס אַלעקסאַנדער האָט געמאַכט אין מיטעל־רוסלאַנד האָבען זיי זיך אַרומגעקליבען אַרום איהם, וואו ער איז נאָר דורכגעפאָהרען, בעטענדיג איהם זיי צו געבען פרייהייט — אַ ביטע וועלכע, יעדענפאַלס, אַלעקסאַנדער האָט אויפגענומען זעהר ניט־גערען. עס איז העכסט מערקווירדיג — אַזוי שטאַרק איז די קראַפט פון דער טראַדיציע — וואָס עס האָט זיך אַרומגעטראָגען אַ קלאַנג צווישען די פויערים, אַז נאַפּאָליאָן דער 3טער האָט דאָס געפאָדערט פון צאַר, אין דעם פריעדענס־אָבמאַך, אַז די פויערים זאָלען בעפרייט ווערען. איך האָב אָפט געהערט אַזוינע רייד; און גאָר קורץ פאַר דער בעפרייאונג האָבען די פויערים נאָך אַלץ געצווייפעלט צי די בעפרייאונג וועט קומען אָהן דעם דרוק פון אויסלאַנד. „עס וועט גאָרנישט ניט זיין, סיידען גאַריבאַלדי וועט קומען", איז געווען דער ענטפער וואָס אַ פויער אין פעטערבורג האָט געגעבען מיינעם אַ חבר, וועלכער האָט צו איהם גערעדט מכח דער „קומענדער פרייהייט".

אָבער נאָך די דאָזיגע מאָמענטען פון אַלגעמיינער שמחה זיינען געקומען יאָהרען פון ניט־זיכערקייט און אונרוהיגקייט. ספּעציעל־ערנאַנטע קאָמיטעטען אין די פּראָווינצען און אין פעטערבורג האָבען דיסקוטירט די פאָרגעשלאָגענע בעפרייאונג פון די לייבאייגענע, אַלעקסאַנדער דער 2טער אָבער אַליין, ווי עס שיינט, איז ניט געווען ענטשלאָסען. די פּרעסע האָט מען כסדר געהאַלטען אין צוים, כדי זי זאָל ניט קענען דיסקוטירען קיין איינצעלהייטען. אונגינסטיגע קלאַנגען האָבען זיך אַרומגעטראָגען אין פעטערבורג און האָבען דערגרייכט אונזער קאָרפּוס.

קיין מאַנגעל אין יונגע מענשען אונטער דעם אדעל, וואָס האָבען ערנסט געאַרבייט פאַר אַ גרינדליכער אָבשאַפונג פון דער אַלטער לייב־אייגענשאַפט איז ניט געווען; אָבער די לייבאייגענטום־פּאַרטיי האָט זיך אַלץ ענגער און ענגער אַרומגעקליבען אַרום דעם קייזער און האָט געקראָגען די אויבערמאַכט אויף זיין ווילען. זיי האָבען איהם אין דער שטיל געסטראַשעט, אַז אין דעם טאָג וואָס די לייבאייגענשאַפט וועט זיין

אַבגעשאַפט ווערן די פּויערים אַנהויבן אַן אַלגעמיינע אויסשלאַכטונג פון אַלע פּריצים, און רוסלאַנד וועט דערלעבן אַ נייעם פּוגאַטשאָוו־אויפשטאַנד, פיל שרעקליכער ווי דער אויפשטאַנד פון 1773. אַלעק־סאַנדער, וועלכער איז געווען אַ מענש מיט אַ שוואַכן כאַראַקטער, האָט זיך געלאָזט לייכט איינשרעקן פון אַזעלכע פּאַראויסזאָגונגען. אָבער די גרויסע מאַשין, וואָס האָט געזאָלט אויסאַרבייטן די בעפרייאונגס־געזעצן, האָט זיך שוין געהאַט גענומען צו דער אַרבייט. די קאָמיטעטן האָבן אָבגעהאַלטן זייערע זיצונגען; צעהנדליגער בעפרייאונגס־פּלענער, וואָס זיינען אַדרעסירט געווען צום קייזער, האָבן צירקולירט אין מאַנו־סקריפּט אָדער זיינען אָבגעדרוקט געוואָרען אין לאָנדאָן. הערצען, אונטערשטיצט פון טורגעניעף, וועלכער האָט איהם געהאַלטען גוט אינ־פאָרמירט וועגען אַלעס וואָס איז פאָרגעקומען אין די רעגיערונגס־קרייזען, האָט אין זיין „קאָלאָקאָל“ („גלאָק“) און אין זיין „פּאָלאַר־שטערען“ דיסקו־טירט די איינצעלהייטען פון די פערשיידענע פּלענער, און טשערנישעווסקי האָט דאָס זעלבע געטהאָן אין „סאָוורעמעניק“. די סלאַוואָפילען, בעזאָנ־דערס אַקסאַקאָף און בעליאַעף, האָבן אויסגענוצט דעם ערשטען מאָמענט פון דער פערהעלטניסמעסיגער פרייהייט וואָס איז ערלויבט געוואָרען דער פּרעסע, ארויסצוברענגען די אַנגעלעגענהייט פאַר דער ברייטער עפענטליכקייט אין רוסלאַנד, און צו דיסקוטירען די פאָרמען פון דער בעפרייאונג מיט אַ גרינדליכער קענטעניס פון זייערע טעכנישע אויס־זיכטען. דאָס גאַנצע אינטעלעקטועלע פּעטערבורג איז געווען מיט הערצען, און בעזאָנדערס מיט טשערנישעווסקי'ן. און איך געדענק ווי די אָפיצירען פון דער רייט־גוואַרדיע, ווענען איך האָב געטראָפען זונטאָג נאָך דער קירכען־פּאַראַד אין דער היים פון מיין שוועסטערקינד (דמיטרי ניקאָלייעוויטש קראָפּאָטקין, וועלכער איז געווען אַן אַדיוטאַנט אין דעם רעגימענט און אַן אַדיוטאַנט פון קייזער), פּלעגען האַלטען מיט טשערני־שעווסקי'ן, דעם פיהרער פון דער פּאָרטגעשריטענער פּאַרטיי אין דעם בעפרייאונגס־קאַמפּף. די האַלטונג פון גאַנץ פּעטערבורג, אין די סאַלאָנען און אויף דער גאַס, איז געווען, אַז צוריקגעהן איז אונמעגליך. די בעפריי־אונג פון די לייבאייגענע האָט געמוזט דורכגעפיהרט ווערען; און נאָך אַ וויכטיגער פּונקט איז געוואונען געוואָרען — די בעפרייטע לייבאייגענע האָבן געזאָלט קריגען פאַר זיך, אחוץ זייערע היימען, אויך דאָס לאַנד וואָס זיי האָבן ביז אַהער בעאַרבייט.

אָבער — די פּאַרטיי פון דעם אַלטען אַדעל איז ניט געווען ענט־מוטהיגט. זיי האָבן קאָנצענטרירט אַלע זייערע כחות צו פּועל'ן מען זאָל אָבלעגען די רעפאָרם, פערקלענערען די חלקים צוגעטיילטע לאַנד,

און מען זאָל ארויפלעגען אויף די בעפּרייטע לייבאייגענע אזעלכע הויכע אויסקויף־צינזען פאר דאָס לאַנד, אז די גאנצע עקאָנאָמישע בעפרייאונג וואָלט געוואָרען ניט מעהר ווי א חלום. און דאָס האָט זיך זיי פּאָלשטענדיג איינגעגעבען. אַלעקסאנדער דער 2טער האָט אָבגעזאָגט פון זיין אמט ניקאָליי מיליוטין (א ברודער פון דעם קריעגס־מיניסטער), וועלכער איז געווען די נשמה פון דער בעוועגונג, זאָגענדיג צו איהם, „מיר טהוט אזוי לייד זיך צו שיידען מיט אייך, אָבער איך מוז: דער אדעל בעצייכענט אייך אלס איינעם פון די רויטע“. די ערשטע קאָמיטעטען, וועלכע האָבען געהאט אויסגעארבייט די פּלענער פון דער בעפרייאונג, זיינען אויף ענטלאַסען געוואָרען, און נייע קאָמיטעטען האָבען די גאנצע ארבייט רעווידירט צו גונסטען פון די אינטערעסען פון די לייבאייגענטימער; די פּרעסע האָט מען ווידער אָנגעטהאָן א מויל־קאָרב.

דער עסק האָט אָנגענומען א זעהר טרויעריגען אויסזעהן. מען האָט זיך געשטעלט די פראגע צי די בעפרייאונג וועט גאָר אין גאנצען צו־שטאנדקומען. פיבערהאפט האָב איך נאָכגעפאָלגט דעם קאמפּף, און יעדען זונטאג, ווען מיינע חברים זיינען צוריקגעקומען פון דער היים, האָב איך זיי געפרעגט וואָס זייערע עלטערען זאָגען. ביין סוף פון 1860 זיינען די ידיעות געוואָרען ערגער און ערגער: „די וואָליועף פּארטיי האָט געקראָגען די אויבערהאנד“, „די קרובים פון פּרינצעסין „עקס“ (א פריינדין פון צאר) ארבייטען שווער איבער איהם“. „די בעפרייאונג וועט ווערען אָבגע־לעגט: זיי האָבען מורא פאר א רעוואָלוציע“.

אין יאנואר 1861 האָבען זיך אָנגעהויבען ארומטראָגען בעסערע קלאנגען, און אלע האָבען געהאָפט, אז עפּעס וועגען די בעפרייאונג וועט זיך לאָזען הערען אין דעם טאָג פון דעם קייזער׳ס אויפשטייגען אויפ׳ן טראָהן, דעם 19טען פעברואר.

דער 19טער פעברואר איז געקומען, אָבער ער האָט גאָרנישט מיט־געבראכט מיט זיך. יענעם טאָג בין איך געווען אין פּאלאץ. קיין גרויסע „הויף־אויפנאהמען“ זיינען ניט געווען, בלויז קליינע; און די פּאזשען פון צווייטען קלאס זיינען געשיקט געוואָרען צו אזעלכע „אויפנאהמען“ כדי זיי זאָלען זיך צוגעוועהנען צו די מאנערען פון פּאלאץ. דעם טאָג איז געווען מיין רייהע. ארויסבעגלייטענדיג איינע פון די גרויספירסטינען, וועלכע איז געקומען אין פּאלאץ בייצואוואוינען די מעסע, האָבען מיר ניט דערוויסט איהר מאן און איך בין געגאנגען איהם ברענגען. מען האָט איהם ארויסגערופען פון צאר׳ס קאבינעט, און איך האָב איהם האלב־שפּאסיג דערצעהלט וועגען זיין פרוי׳ס פערלעגענהייט, ניט האָבענדיג דעם

קלענסטען פּערדאַכט וועגען די וויכטיגע אַנגעלעגענהייטען וואָס זיינען בעת מעשה בעשפּראָכען געוואָרען אין קאַבינעט. אחוץ עטליכע אָנפּער־טרויטע פּערזאָנען, האָט גאָר קיינער אין פּאַלאַץ ניט פּערדעכטיגט, אַז דער מאַניפעסט איז אונטערגעשריבען געוואָרען דעם 19טען פעברואַר, און ער איז צוריקגעהאַלטען געוואָרען אויף צוויי וואָכען נאָר צוליעב דעם, ווייל דעם נעקסטען זונטאָג, דעם 26טען, האָט זיך אָנגעהויבען די קאַרנאַ־וואַל־וואָך, און מען האָט מורא געהאַט, אַז צוליעב די שכרות וואָס קומט פּאָר אין די דערפער אין דער צייט פון קאַרנאַוואַל וועלען אפשר אויס־ברעכען פּויערים־אויפשטאַנדען. אפילו דער קאַרנאַוואַל־יאַריד, וועלכער פלעגט אָבגעהאַלטען ווערען אין פּעטערבורג אויפ׳ן גרויסען פּלאַץ נעבען דעם ווינטער־פּאַלאַץ, איז דעם יאָהר אַריבערגעטראָגען געוואָרען אויף אַן אַנדער אָרט, אויס מורא פאַר אַ פּאָלקס־אויפשטאַנד אין דער הויפּט־שטאָדט. העכסט בלוטיגע פּעראָרדנונגען זיינען אַרויסגעגעבען געוואָרען צו דער אַרמעע ווי אַזוי צו אונטערדריקען פּויערשע אויפשטאַנדען.

צוויי וואָכען שפּעטער, דעם לעצטען זונטאָג פון קאַרנאַוואַל (דעם 5טען מערץ, אָדער ריכטיגער דעם 17טען מערץ, לויט דעם נייעם סטיל), בין איך געווען אין קאָרפּוס, ווייל איך האָב געדאַרפט אַנטייל נעהמען אין אַ מיליטערישען פּאַראַד אין דער רייט־שולע. איך בין נאָך געווען אין בעט, ווען מיין דענשטשיק, איוואַנאָף, איז אַריינגעפאַלען מיט׳ן טהעע־טאַץ, אויסרופענדיג: „פּרינץ, פרייהייט! דער מאַניפעסט איז אויפגע־קלעפּט אויפ׳ן גאָסטינאַי דוואָר“.

„האָסטו עס אַליין געזעהן?“

„יאָ. מענשען שטעהען אַרום; איינער לייענט, די איבעריגע הערען. עס איז פרייהייט!“

אין אַ פּאָר מינוט בין איך שוין געווען אַן אָנגעטהאָנענער און אויפ׳ן גאַס. אַ חבר איז אין דער מינוט אַריינגעקומען.

„קראָפּאָטקין, פרייהייט!“ האָט ער אַ געשריי געטהאָן. „אָט איז דער מאַניפעסט. מיין פעטער האָט זיך נעכטען ביינאַכט דערוואוסט אַז ער וועט פאָרגעלייענט ווערען ביי דער ערשטער מעסע אין דער איסאַק־קאַטעדראַל; זיינען מיר דאָרטען אַוועק. קיין סך מענשען זיינען דאָרטען ניט געווען; ניט מעהר ווי פּויערים. דעם מאַניפעסט האָט מען געלייענט און פערטיילט נאָך דער מעסע. זיי האָבען גוט פערשטאַנען זיין בעדיי־טונג: ווען איך בין אַרויסגעגאַנגען פון דער קירכע האָבען צוויי פּויערים, וועלכע זיינען געשטאַנען אין טויער, אַ זאָג געטהאָן צו מיר אויף עפּעס אַזאַ מאָדנעם אופן, „נון, הערר? איצט — איז שוין אויס“?“ און ער האָט

נאָכגעמאכט ווי זיי האָבען איהם געגעבען דעם וועג. יאָהרען פון ערוואר־טונגען איז געלעגען אין דער דאָזיגער מינע פון אוועקשיקען זייער הערר.

איך האָב דעם מאניפעסט געלייענט און וויעדער־געלייענט. ער איז געווען געשריבען אין א דערהויבענעם סטיל, פון דעם אַלטען מאָסקוועער מעטראָפּאָליט, פילארעט, אָבער מיט א נוצלאָזען געמיש פון רוסיש און אלט־סלאוואָניש, וואָס האָט פערטונקעלט דעם זין. ס'איז געווען פריי־הייט; אָבער ס'איז נאָך ניט געווען קיין פרייהייט. די פויערים האָבען געמוזט בלייבען קנעכט פאר נאָך צוויי יאָהר, ביז דעם 19טען פעברואר 1863. ניט קוקענדיג אויף דאָס אַלעס, איז איין זאַך געווען קלאָר: לייב־איינענשאפט איז געווען אָבגעשאפט, און די בעפרייטע קנעכט וועלען קריגען די לאנד און זייערע היימען. זיי וועלען האָבען צו בעצאָהלען דערפאר, אָבער דער אַלטער פלעק פון שקלאפעריי איז געווען בעזייטיגט. זיי וועלען מעהר קיין שקלאפען ניט זיין; די רעאקציע האָט ניט געקראָגען די אויבערהאנד.

מיר זיינען אוועק צום פאראד. ווען אַלע מיליטערישע צערעמאָניעס זיינען געווען אריבער, האָט אַלעקסאנדער דער 2טער, רייטענדיג אויפ'ן פערד, הויך אויסגערופען, „די אָפיצירען צו מיר!" זיי האָבען זיך ארומ־געקליבען ארום איהם און מיט א הויכער שטימע האָט ער אָנגעהויבען א רעדע מכח דער גרויסער געשעהענים פון טאָג.

„די אָפיצירען... די פערטרעטער פון דעם אדעל אין דער ארמעע" — די דאָזיגע שטיקלעך זאצען האָבען דערגרייכט צו אונזערע אויערען — „א סוף איז געמאכט געוואָרען צו יאָהרהונדערטער פון אונגערעכטיג־קייט... איך ערווארט אָפּפער פון דעם אדעל... דער לאָיאלער אדעל וועט זיך ארומקלייבען ארום טראָהן"..., און אזוי ווייטער. ענטהוזיאסטישע הורא־געשרייען האָבען אָבגעקלונגען צווישען די אָפיצירען ווען ער האָט געענדיגט.

מיר זיינען גיכער געלאָפען איידער געמארשירט אויף אונזער וועג צוריק אין קאָרפּוס — איילענדיג זיך צו זיין אין צייט פאר דער איטא־ליענישער אָפּערא, פון וועלכער די לעצטע פאָרשטעלונג פון סעזאָן איז געגעבען געוואָרען דעם נאָכמיטאָג. ס'איז געווען זיכער אז עס וועלען דאָרט פאָרקומען דעמאָנסטראציעס. אין גרויס איילענים האָבען מיר ארונטער־געוואָרפען פון זיך די מיליטערישע מונדירען, און עטליכע אונזערע האָבען זיך פלינק א לאָז געטהאָן צו דער גאַליאָרקע אויפ'ן זעקסטען עטאַזש. דאָס הויז איז געווען געפּאַקט.

אין דער צייט פון ערשטען אנטראקט איז דער רויכער־צימער פון דער אָפּערא געווען פול מיט אויפגערעגטע יונגע לייט, וועלכע האָבען

גערעדט איינער צום אַנדערען, סיי צו בעקאַנטע סיי צו ניט־בעקאַנטע. מיר האָבען באַלד געמאַכט אַ פּלאַן צוריקצוגעהן אין זאַל און זינגען מיט'ן גאַנצען עולם אין אַ מאַסען־כאָר, די הימנע „גאָט בעשיץ דעם צאַר".

אָבער — מיר האָבען דערהערט די קלאַנגען פון דער מוזיק, און מיר זיינען געשווינד אריין אין זאַל. די קאַפּעליע פון דער אָפּערא האָט שוין געשפּיעלט די הימנע, וועלכע איז באַלד פּערטרונקען געוואָרען אין די ענטהוזיאַסטישע הורא־געשרייען וואָס זיינען געקומען פון די גאַלערעען, פון די לאָזשעס, פון פּאַרטער. איך האָב געזעהן דעם קאַפּעל־מייסטער, באַוורי, מאַכענדיג מיט'ן שטעקעל, אָבער קיין איינציגער קלאַנג פון דער שטאַרקער קאַפּעליע האָט זיך ניט געהערט. באַוורי האָט זיך אָבגע־שטעלט, אָבער די הורא־געשרייען זיינען פאַרטגעזעצט געוואָרען. איך האָב ווידער געזעהן דעם שטעקעל זיך בעוועגען אין דער לופט; איך האָב געזעהן די בויגענס פון די פידלען זיך בעוועגענדיג און די מוזיקער בלאָזענ־דיג אין די מעשענע אינסטרומענטען, אָבער דער קלאַנג פון די קולות האָט איבערגעשטיגען די קאַפּעליע. באַוורי האָט ווידער אמאָל אָנגעהויבען צו לייטען די הימנע, און ערשט נאָך דער דריטער ווידערהוילונג האָבען זיך איינציגע קלאַנגען פון די מעשענע אינסטרומענטען דורכגעשניטען דורך דעם ליאַרם פון די מענשליכע קולות.

דער זעלבער ענטהוזיאַזם איז געווען אין די גאַסען. געזעמלען פון פּויערים און געבילדעטע מענשען זיינען געשטאַנען פאַר'ן פּאַלאַץ, שרייענ־דיג הורא, און ווען דער צאַר האָט זיך נור בעוויזען, איז ער נאָכגעפאָלגט געוואָרען פון דעמאָנסטרירענדע מאַסען וואָס זיינען נאָכגעלאָפען זיין קאַרעטע. הערצען איז געווען גערעכט, ווען ער האָט געשריבען מיט צוויי יאָהר שפּעטער, בעת אַלעקסאַנדער האָט דערטרונקען דעם פּוילישען אויפ־שטאַנד אין בלוט, און „מוראַוויאָף דער תליון" האָט דעם אויפשטאַנד דערוואָרגען אויף דער תליה — „אַלעקסאַנדער ניקאָלייעוויטש, פאַר וואָס ביזטו ניט געשטאָרבען אין יענעם טאָג? דיין נאָמען וואָלט דאַן איבער־געגאַנגען אין דער געשיכטע אַלס דער נאָמען פון אַ העלד".

וואו זיינען געווען די אויפשטאַנדען, וואָס די פערטיידיגער פון שקלאַפעריי האָבען פאָראויסגעזאָגט? קיין אונבעשטימטערע בעדינגונ־גען ווי יענע וואָס זיינען געשאַפען געוואָרען פון דער „פּאָלאָזשעניע" (די בעפרייאונגס־געזעצען) האָט מען ניט געקענט אויסטראַכטען. אויב עפּעס וואָלט געקענט אַרויסרופען רעוואָלטען, איז דאָס געווען אַקוראַט אָט די פּערפּלאָנטערטע אונקלאָרקייט פון די בעדינגונגען, וואָס זיינען געשאַ־פען געוואָרען דורך דאָס נייע געזעץ. און דאָך — אחוץ אין צוויי פּעלע

וואו עס זיינען געוועזן אויפשטאנדען, און זעהר ווייניג אנדערע ערטער וואו קליינע אונרוהען, וואָס זיינען אין גאנצען ארויסגערופען געוואָרען דורך מיספערשטענדניסען און זיינען באלד איינגעשטילט געוואָרען — איז רוסלאנד געבליבען רוהיג, נאָך רוהיגער ווי ווען עס איז. מיט זייער געוועהנליכען גוטען פערשטאנד האָבען די פויערים בעגריפען, אז לייב־איינגענטום איז אָבגעשאפט, אז „פרייהייט איז געקומען“, און זיי האָבען אָנגענומען די בעדינגונגען וואָס זיינען אויף זיי ארויפגעצוואונגען געוואָרען, כאָטש די דאָזיגע בעדינגונגען זיינען געווען זעהר שווערע.

איך בין געווען אין ניקאָלסקאָע אין אויגוסט 1861, און א צווייטען מאָל אין זומער פון 1862, און איך בין ערשטוינט געווען פון דעם רוהיגען און אינטעליגענטען אופן אין וועלכען די פויערים האָבען אויפגענומען די נייע בעדינגונגען. זיי האָבען זעהר גוט געוואוסט ווי שווער עס וועט זיי אָנקומען צו צאָהלען די אויסקויף־צינזען פאר׳ן לאנד, וועלכע זיינען אין דער ווירקליכקייט געווען א שאָדען־ערזאץ פאר דעם אדעל. אָבער די אָבשאפונג פון זייער פערזענליכער פערשקלאפונג איז געווען פאר זיי אזוי פיעל ווערטה, אז זיי האָבען אָנגענומען די רואינירענדע פרייזען — ניט מיט צופריעדענהייט, נאָר אלס א שווערע נויטווענדיגקייט — אין דעם מאָמענט וואָס זיי האָבען זייער פערזענליכער פרייהייט געקראָגען. פאר די ערשטע מאָנאטען האָבען זיי געהאלטען צוויי יום־טובים א וואָך, זאָגענדיג אז עס איז א זינד צו ארבייטען אם פרייטאג; ווען עס איז אָבער געקומען דער זומער האָבען זיי זיך צוריק־גענומען צו דער ארבייט נאָך מיט מעהר ענערגיע ווי פריהער.

ווען איך האָב געזעהן אונזערע ניקאָלסקאָער פויערים מיט 15 חדשים נאָך דער בעפרייאונג, האָב איך זיך גאָר ניט געקענט אָבוואונדערען. זייער איינגעבאָרענע גוטסקייט און מילדקייט איז ביי זיי פערבליבען, אָבער יעדער שפור פון קנעכטישקייט איז פערשוואונדען. זיי האָבען גערעדט צו זייערע בעלי־בתים אזוי ווי גלייכע מענשען רעדען צווישען זיך, אזוי ווי זיי וואָלטען גאָר קיינמאָל ניט געשטאנען אין אנדערע בעציהונגען. אחוץ דעם האָבען זיך בעוויזען צווישען זיי אזעלכע מענשען, וואָס האָבען געקענט פערטיידיגען זייערע רעכטען. די „פאָלאָזשעניע“ איז געווען א גרויסער און האמטענער בוך, וועלכער האָט ביי מיר אוועקגענומען א היבש ביסעל צייט איהם צו פערשטעהן; אָבער ווען וואסילי איוואנאָף, דער עלטסטער (סטאראָסטא) פון ניקאָלסקאָע, איז איינמאָל צו מיר געקומען בעטען איך זאָל איהם ערקלערען עפּעס וואָס דאָרטען איז געווען קשה׳דיג, האָב איך אויסגעפונען, אז כאָטש ער איז אפילו ניט געווען קיין פליסיגער לעזער, האָט ער פון דעסטוועגען אויסגעצייכענט גוט געפונען

אַ וועג צווישען די פּלאַנטערס פון די קאַפּיטלען און פּאַראַגראַפען פון דעם געזעץ.

ערגער פאַר אַלעמען זיינען אַרויסגעקומען די „הויז־דיענער". זיי האָבען קיין לאַנד ניט געקראָגען, און זיי וואָלטען גאָר ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט'ן לאַנד ווען זיי וואָלטען עס יאָ בעקומען. זיי האָבען געקראָגען פרייהייט, און מעהר גאָרנישט. אין אונזער נאכבארשאַפט זיינען זיי כמעט אַלע אַוועק פון זייערע בעלי־בתים; קיינער, למשל, איז ניט געבליבען אין מיין פּאַטער'ס באַלעבאַטישקייט. זיי זיינען אַוועק זוכען שטעלען ערגעץ אַנדערסוואו, און אַ סך פון זיי האָבען באַלד געפונען בעשעפטיגונג ביי דעם סוחרים־קלאַס, וועלכע זיינען שטאָלץ געווען צו האָבען דעם־און־דעם פּרינץ'ס אַ קוטשער, אָדער דעם־און־דעם גענעראַל'ס אַ קוכער. די וואָס האָבען געקענט אַ מלאכה האָבען געפונען אַרבייט אין די שטעדט: צום ביישפּיעל, מיין פּאַטער'ס קאַפּעליע איז געבליבען אַ קאַפּעליע, און האָט געמאַכט אַן אַנשטענדיגען לעבען אין קאַלוגאַ, און איז פערבליבען אין פריינדליכער בעציהונג מיט אונז. אָבער די וואָס האָבען קיין מלאכה ניט געקענט, האָבען געהאַט דורכצוקומען שווערע צייטען; און דאָך איז דאָס גרעסטע טייל פון זיי צופריעדען געווען צו לעבען אבי־ווי איידער צו פערבלייבען מיט זייערע אַלטע בעלי־בתים.

וואָס אָנבעלאַנגט די פּריצים, איז בעת די גרויסע האָבען געמאַכט אַלערליי אָנשטרענגונגען אין פּעטערבורג איינצופיהרען צוריק די אַלטע בעדינגונגען אונטער אַן אַנדער נאָמען (אויף אַ געוויסען גראַד איז עס זיי געלונגען אונטער אַלעקסאַנדער דעם 3טען), האָבען זיך די גרעסטע צאָהל אונטערוואָרפען דער אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט ווי אונטער אַ מין אונפערמיידליכען אונגליק. דער יונגער דור האָט רוסלאַנד געגעבען יענעם מערקווירדיגען שטאַב פון „פריעדענס־דענקער" און פריעדענס־ריכטער, וועלכע האָבען אַזוי פיעל בייגעטראָגען צו דעם פריעדליכען אויסגאַנג פון דער בעפרייאונג. וואָס אָנבעלאַנגט דעם אַלטען דור, האָבען די מייסטע פון זיי שוין דיסקאָנטירט די בעדייטענדע סומעס געלד וואָס זיי וועלען ארייַנקריגען פון די פויערים פאַר דאָס לאַנד וואָס איז בעשטימט געוואָרען פאַר די בעפרייטע לייבאייגענע, וועלכע איז געשאַצט געוואָרען אַ סך מעהר ווי דער מאַרק־פּרייז; זיי האָבען געמאַכט פּלענער ווי אַזוי זיי וועלען די דאָזיגע געלדער פערשווענדען אין די רעסטאָראַנען פון דער הויפּטשטאָדט, אָדער ביי די גרינע טישלעך אין קאָרטען־שפּיעל. און פערשווענדעט האָבען זיי עס, כמעט אַלע, אַזוי געשווינד ווי זיי האָבען עס געקראָגען.

פאַר אַ סך פּריצים איז די בעפרייאונג פון די לייבאייגענע געווען

אַן אויסגעצייכענטער געלד־עסק. אַזוי, צ. ב. ש., איז דאָס לאַנד, וואָס מיין פאָטער, זיך ריכטענדיג אויף דער בעפרייאונג, האָט פערקויפט אין שטי־קער צו 11 רובעל אַן אַקער, איצטער די פויערים געריכענט געוואָרען 40 רובעל — דאָס הייסט, דריי און אַ האַלב מאָל איבער דעם מאַרק־פּרייז — און אַזוי איז עס געווען ביי אַלעמען אין אונזער נאַכבאַרשאַפט; בעת אויף מיין פאָטער׳ס טאַמבאָווער אימעניע, ביי די סטעפּעס, האָט דער „מיר“ — דאָס הייסט, די דאָרף־קאָמונע — אָבגעדונגען זיין גאַנצע לאַנד אויף צוועלף יאָהר פאַר אַ פּרייז וואָס האָט בעטראָפען צוויי מאָל אַזוי פיעל וויפיעל ער פלעגט אַרויסקריגען פון דער ערד, בעאַרבייטענדיג איהר דורך קנעכט־אַרבייט.

עלף יאָהר נאָך יענער ניט־פערגעסליכער צייט בין איך אַריבערגע־פאָהרען אויף דער טאַמבאָווער אימעניע, וועלכע איך האָב גע׳ירשה׳ט פון מיין פאָטער. איך בין דאָרטען פערבליבען אויף עטליכע וואָכען און דעם אָבענד פאַר מיין אָבפאָהרען איז אונזער דאָרף־גלח — אַן אינטעליגענטער מענש מיט זעלבסשטענדיגע מיינונגען, ווי מען בעגעגענט אָפטמאָל אין אונזערע דרום־פּראָווינצען — אַרויסגעגאַנגען אויף אַ שפּאַציר אַרום דאָרף. דער זון־אונטערגאַנג איז געווען אַ הערליכער; אַ באַלזאַם־לופט האָט געוועהט פון די סטעפּעס. ער האָט געטראָפען אַ מיטעל־יאָהריגען פויער — אַנטאָן סאַוועליעף — זיצענדיג אויף אַ קליינעם בערגעל אויסער׳ן דאָרף און לייענענדיג פון אַ תהלים. דער פויער האָט קוים געוואוסט ווי אויס־צולעגען אין אַלט־סלאַוואָניש, און אָפטמאָל פלעגט ער לייענען אַ בוך פון לעצטען בלאַט, מישענדיג די בלעטער אויף צוריק; אַזאַ מין לייענען איז איהם בעסער געפעלען, און דאַן פלעגט ער זיך אָנשטויסען אויף אַ וואָרט און מיט גרויס הנאה איהם איבער׳חזר׳ן. איצטער האָט ער געלייענט אַ מזמור, פון וועלכען יעדער פערז האָט זיך אָנגעהויבען מיט דעם וואָרט „פרעהט־זיך“.

„וואָס לייענסטו?“ האָט דער גלח איהם געפרעגט.

„גוט, פאָטער׳ל, איך וועל דיר זאָגען“, איז געווען זיין ענטפער. „מיט פערצעהן יאָהר צוריק איז דאָ געקומען דער אַלטער פּרינץ. דאָס איז געווען אין ווינטער. איך בין נאָר־וואָס צוריקגעקומען אַהיים, אין גאַנצען דורכגעפראָרען. עס האָט געבושעוועט אַ שנעע־שטורעם. איך האָב נאָך ניט אויספּייעט זיך אָנצוהויבען אויסטהאָן, ווען מיר האָבען דערהערט אַ קלאַפּ אין פענסטער: דאָס איז געווען דער סטאַראָסטאַ, וועלכער האָט אַ געשריי געטהאָן, „געה צום פּרינץ! ער דאַרף דיך!“ מיר אַלע — מיין ווייב און די קינדער — זיינען געווען ווי פון אַ דונער דערשלאָגען. „וואָס

קען ער פּאָרט וועלען פון דיר?" האָט מיין ווייב געוויינט אַ דערשראָקענע.
איך האָב מיך איבערגע׳צלם׳ט און בין נעגאַנגען. דער שנעע־שטורם האָט
מיך שיער ניט בלינד געמאַכט, אַריבערגעהענדיג דעם בריק. נון, עס האָט
זיך אויסגעלאָזט מיט חסד. דער אַלטער פּרינץ האָט זיך געהאַט צוגעלעגט
פאַר זיין געוועהנליכען נאָכמיטאָג־שלאָף, און ווען ער איז אויפגעשטאַנען
האָט ער מיך געפרעגט צי איך קען טינקעווען, און האָט מיר נאָר געזאָגט,
„קום מאָרגען פּעררייכטען דעם טינק פון אַט דעם צימער". איך בין געגאַנ־
גען אַהיים העכסט גליקליך, און ווען איך בין צוגעקומען צום בריק האָב
איך דאָרט געפונען מיין ווייב שטעהענדיג. די גאַנצע צייט איז זי דאָרט
געשטאַנען אין שנעע־שטורעם, מיט דעם עופה׳לע אין די אָרעמס, וואַר־
טענדיג אויף מיר. „וואָס האָט פּאַסירט, סאַוועליטש?" האָט זי געפרעגט
אַ וויינענדיגע. „גאָרנישט, קיין בייז; ער האָט מיר נאָר געהייסען קומען
עפּעס פּעררייכטען". אַט אַזוי, פּאָטער׳ל, איז געוועזן אונטער דעם אַלטען
פּרינץ. און איצטער, איז דאָ יענעם טאָג געקומען דער יונגער פּרינץ. איך
בין אַריבער איהם זעהן, און האָב איהם געטראָפען אין גאָרטען ביים
טהעע־טיש, אין שאָטען פון הויז; דו, פּאָטער׳ל, ביזט געזעסען מיט איהם,
און דער סטאַרשינאַ פון וואָלאָסט מיט דער בירגערמייסטערשער קייט
אויף דער ברוסט. „וועסטו טרינקען טהעע, סאַוועליטש", פרעגט ער מיך.
„נעהם אַ שטוהל. פּעטער גריגאָריעף — דאָס זאָגט ער צום אַלטען — גיב
אונז נאָך אַ שטוהל". און פּעטער גריגאָריעף — דו ווייסט דאָך וואָס פאַר
אַ גזלן ער איז געוועזן אויף אונז ווען ער איז געוועזן דער אויפזעהער פאַר׳ן
אַלטען פּרינץ — האָט געבראַכט דעם שטוהל, און מיר אַלע זיינען געזעסען
אַרום דעם טהעע־טיש, רעדענדיג, און ער אַליין האָט איינגעגאָסען טהעע
פאַר אונז אַלעמען. און איצטער, פּאָטער׳ל, דער אָבענד איז אַזוי שעהן,
דער באַלזאַם וועהט פון דער סטעפּע, און איך זיץ און לייען, „פרעהט־
זיך! פרעהט־זיך!"

אַט דאָס איז וואָס די אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט האָט געמיינט
פאַר די פּויערים.

IX

אין יוני 1861 בין איך ערנאַנט געוואָרען אַלס וואַך־מייסטער פון
פּאָזשען־קאָרפּוס. אייניגע פון אונזערע אָפיצירען מוז איך זאָגען, זיינען
גאָר ניט געוועזן צופריעדען דערמיט און האָבען געזאָגט אַז ווען איך וועל
זיין וואַך־מייסטער וועט ניט זיין קיין דיסציפּלין; אָבער מען האָט גאָר־

נישט געקענט העלפען. עס איז געווען איינגעפיהרט אַז דער ערשטער שילער פון העכערען קלאַס זאָל ערנאַנט ווערען וואַך־מייסטער, און איך בין געווען דער ערשטער אין אונזער קלאַס עטליכע יאָהר כסדר. די דאָזיגע שטעלע האָט מען בעטראַכט פאַר א זעהר געהויבענע זאַך, ניט אַזוי צוליעב דעם וואָס דער וואַך־מייסטער האָט פערנומען א פּריווילע־גירטע שטעלע אין דער שולע און איז בעהאַנדעלט געוואָרען ווי אַן אָפיציר, נאָר איבערהויפּט דערפאַר, וואָס ער איז אויך פאַר דער צייט געווען דעם קייזער'ס הויף־פּאַזש; און צו זיין פּערזענליך בעקאַנט דעם קייזער איז, פערשטעהט זיך, בעטראַכט געוואָרען פאַר א טרעפּ צו שטייגען העכער. פאַר מיר אָבער איז די הויפּט וויכטיגקייט בעשטאַנען אין דעם, וואָס איך בין דורכדעם בעפרייט געוואָרען פון די אַלטעגליכע ארבייט פון דער שולע, וועלכע איז געפאַלען אויף די פּאַזשען, און וואָס איך וועל האָבען א בעזונדער צימער פאַר מיינע שטודיען, וואו איך וועל קענען זיך אָב־זונדערען פון דעם טומעל פון דער שולע. אמת, דערמיט איז אויך געווען פערבונדען א וויכטיגע אונבעקוועמליכקייט: איך האָב שטענדיג געהאַל־טען פאַר אַן אָבקומעניש צו געהן טריט ביי טריט ארויף און אראָב, עטליכע מאָל דורכ'ן טאָג, איבער דער גאַנצער לענג פון אונזערע צימערען, און איך פלעג דעריבער לויפען די שטרעקע פולען גאַלאָפּ, וואָס איז געווען שטרענג פערבאָטען; און איצטער וועל איך מוזען געהן מיט א זעהר ערנסטע מינע, מיט'ן דיענסט־בוך אונטער'ן אָרעם, אָנשטאָט צו לויפען! איך האָב זיך אפילו מישב געווען מיט עטליכע פון מיינע פריינד מכח דער דאָזיגער וויכטיגער אנגעלעגענהייט, און עס איז בעשלאָסען געוואָרען, אַז פון צייט צו צייט וועל איך דאָך קענען געפינען געלעגענהייטען זיך דורכצולויפען. וואָס אָנבעלאַנגט מיינע בעציהונגען מיט די איבעריגע שילער, איז עס אין גאַנצען געווען געווענדט אָן מיר צו שטעהן מיט זיי אין פריינדליכע בעציהונגען, און דאָס האָב איך געטהאָן.

די קאַמער־פּאַזשען האָבען אָפט געמוזט זיין אין פּאַלאַץ צו בעדיענען ביי די גרויסע און קליינע הויף־צערעמאָניעס, די בעלער, די געסט־אויפנעהמונגען, די גאַלא־מיטאָגען און אַזוי ווייטער. דורך די וואָכען פון וויהנאַכט, ניי־יאָהר און פּסח זיינען מיר גערופען געוואָרען אין פּאַלאַץ כמעט יעדען טאָג, און אָפטמאָל צוויי מאָל א טאָג. אחוץ דעם, האָב איך נאָך צוליעב מיין מיליטערישען אמט פון וואַך־מייסטער געמוזט יעדען זונטאָג רעפּאָרטירען צום קייזער, ביי דעם פּאַראַד אין דער רייט־שולע, אַז „אַלעס איז אין אָרדנונג אין פּאַזשען־קאָרפּוס", אפילו ווען א דריטעל פון דער שולע זאָל קראַנק זיין אויף עפּעס אַן אָנשטעקענדיגע קראַנקהייט. „זאָל איך היינט ניט רעפּאָרטירען אַז ניט אַלעס איז אין בעסטען אָרד־

נונג?" האָב איך געפרעגט דעם פּאָלקאָווניק ביי אזא געלעגנהייט. „זאָל דיך גאָט אויסהיטען", איז געווען זיין ענטפער, „אזוי וואָס דאַרפסטו זאָגען נאָר ווען דאָרטען זאָל זיין אן אויפשטאנד!"

דאָס הויף־לעבען האָט אָהן צווייפעל א סך רייצענדעס און שעהנעס אין זיך. די עלעגאנט־ראַפינירטע מאַניערען, — ווי אויבערפלעכליך דאָס זאָל ניט זיין — די שטרענגע עטיקעט, און די בריליאנטענע אומגעבונג, האָט זיכער דעם צוועק צו זיין איינדרוקספול. א גרויסע „הויף־אויפנאַהמע" איז א שעהנער פּאַראַד, און אפילו די איינפאַכע אויפנאַהמע פון עטליכע דאַמען ביי דער קייזערין איז אויך אַנדערס איידער א געוועהנליכער בעזוך, ווען דאָס קומט פאָר אין רייך־פערפּוצטען עמפּפאַנגס־צימער אין פּאַלאַץ — די געסט ווערען אריינגעפיהרט פון קאַמער־הערען אין גאָלד־געשטיקטע מונדירען, די גאַסט־ווירטין ווערט בעגלייט פון בריליאנט־געקליידטע פּאַזשען און א סוויטע פון דאַמען, און אַלעס געהט־צו מיט א מערקווירדיגער ערנסטקייט. צו בעטייליגען זיך אין די הויף־צערעמאָניעס, צו בעדיענען די העכסטע פּערזענליכקייטען, האָט גהייסען עטוואָס מעהר ווי איינפאַכע נייגיריגקייטס־אינטערעסע פאַר א אינגעל אין מיינע יאָהרען. אויסער דעם האָב איך דעמאָלט געקוקט אויף אַלעקסאַנדער דעם 2טען ווי אויף א מין העלד; א מענש וועלכער האָט ניט געלעגט קיין וויכטיג־קייט אויף די הויף־צערעמאָניעס, וועלכער האָט אָבער, אין יענער צייט פון זיין רעגיערונג, אָנגעהויבען זיין ארבייטס־טאָג זעקס א זייגער אין דער פריה, און איז געווען פערנומען אין א קאַמפּף מיט א מעכטיגער רעאַקציאָנערער פּאַרטיי כדי דורכצופיהרען א רייהע פון רעפאָרמען, אין וועלכע די אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט איז געווען ניט מעהר ווי דער ערשטער שריט.

אָבער ביסלעכווייז, צוזעהענדיג אַלץ מעהר די ספּעקטאַקעל־זייט פון הויף־לעבען, און כאַפּענדיג פון צייט צו צייט א בליק אויף דאָס, וואָס איז פאָרגעקומען הינטער דער סצענע, האָב איך בעגריפען ניט נאָר די פּוסט־קייט פון די דאָזיגע פאָרשטעלונגען און פון די זאכען וואָס זיי האָבען געזאָלט פערדעקען, זאָנדערן אויך אז אָט די קלייניגקייטען האָבען אויף אזוי פיעל פערשלונגען דעם הויף אז ער האָט זיך מעהר ניט געקענט אָבגעבען מיט פיעל וויכטיגערע זאכען. די ווירקליכקייטען האָבען זיך אָפט פערלאָרען אין די שוי־עפּיעלערייען. און דאַן איז די שטראַהלען־קרוין פון אַלעקסאנדער דעם 2טען אליין, מיט וועלכער מיין פאָרשטעלונג האָט איהם איינגעהילט, ביסלעכווייז פערשוואונדען; אזוי דאָס צום סוף פון יאָהר, אויב איך וואָלט זיך אפילו פון אָנהויב ארומגעטראָגען מיט וועלכע פאַנ־

טאַזיעס מכח דער ניצליכער טהעטיגקייט אין די נאָהענטסטע הויף־קרייזען, וואָלטען זיי אויך ביי מיר ניט געבליבען.

אין יעדען וויכטיגען יום־טוב, ווי אויך אין די געבורטסטעג און „נאָמען־טעג" פון דעם קייזער און די קייזערין, אין די קרוינונגס־טעג און ביי אנדערע עהנליכע געלעגענהייטען, איז אָבגעהאַלטען געוואָרען אין פאַלאַץ א גרויסע „הויף־צערעמאָניע". טויזענדער גענעראַלען און אָפיצי־רען פון אַלע ראַנגען, ביז אַרונטער צו א קאַפּיטאַן, אַזוי גוט ווי די הויכע בעאַמטע פון ציוויל־דיענסט, זיינען געווען אויסגעשטעלט אין שורות אין די אונגעהייערע גרויסע זאַלען פון פאַלאַץ, כדי זיך צו בוקען בעת עס וועלען פערבייגעהן דער קייזער און זיין פאַמיליע אין א פייערליכער פראָצעסיע אין קירכע. אַלע מיטגליעדער פון דער קייזערליכער פאַמיליע זיינען אין אַזעלכע טעג געקומען אין פאַלאַץ, זיך צונויפּצוטרעפען אין אַן עמפּפאַנגס־צימער און פרעהליך פּלאַפּלען ביז עס וועט אָנקומען דער מאָמענט פון אָנטהאָן די מאַסקע פון ערנסטקייט. דאַן האָט זיך פאָרמירט די קאָלאָנע. דער קייזער, דערלאַנגענדיג זיין האַנד דער קייזערין, האָט געעפענט דעם מאַרש. ער איז געווען בעגלייט פון זיין קאַמער־פּאַזש, און נאָך דעם פּאַזש איז געקומען דער גענעראַל אַדיוטאַנט, דער אַדיוטאַנט וואָס איז דעם טאָג אין דיענסט, און דער מיניסטער פון קייזערליכען הויף; בעת די קייזערין, אָדער ריכטיגער די אונגעהייערע שלעפּע פון איהר קלייד, איז געווען בעגלייט פון איהרע צוויי קאַמער־פּאַזשען, וועלכע האָבען געדאַרפט אונטערהויבען די שלעפּע ביים פערקירעווען זיך און איהר דערנאָך צוריק פונאַנדערשפּרייטען אין איהר פולער פּראַכט. דער טראָהן־פאָלגער, וועלכער איז געווען א יונגערמאַן פון א יאָהר אַכטצעהן, און אַלע אַנדערע גרויספירסטען און פירסטינס זיינען געקומען דערנאָך, לויט דעם סדר פון זייערע רעכטען אויפ'ן טראָהן — יעדער גרויספירסטין בעגלייט פון איהר קאַמער־פּאַזש; דאַן איז געקומען א לאַנגע פּראָצעסיע פון הויפדאַמען, אַלטע און יונגע, אַלע אָנגעטהאָן אין דעם אַזוי גערופענעם רוסישען קאָסטיום — דאָס הייסט, אַזאַ מין באַל־קלייד, וואָס האָט געזאָלט אויסזעהן עהנליך צו דעם קאָסטיום, וואָס די פרויען פון אַלט־רוסלאַנד האָבען געטראָגען.

ווען די פּראָצעסיע איז פערבייגעגאַנגען האָב איך געקענט זעהן ווי יעדערער פון די עלטסטע מיליטערישע און ציווילנע בעאַמטע איידער ער האָט זיך פערבוקט, האָט זיך בעמיהט צו בעגעגענען דעם קייזער'ס בליק, און אויב דאָס האָט זיך איהם איינגעגעבען און דער צאַר האָט געענטפערט אויף זיין פערנייגונג מיט א שמייכעלדיגען בליק, מיט א קוים בעמערקבאַ־רען שאָקעל מיט'ן קאָפּ, אָדער גאָר מיט א וואָרט, פלעגט ער זיך מיט

גרויס שטאָלץ אַרומקוקען אויף זיינע שכנים, ערוואַרטענדיג זיי זאָלען איהם גראַטולירען.

פון דער קירכע האָט זיך די פּראָצעסיע אומגעקעהרט אויף דעם זעלבען שטייגער, און יעדער איז זיך געלאָפען צוריק צו זיינע אייגענע עסקים. אחוץ עטליכע פאַנאַטיקער און איניגע יונגע דאַמען, האָט ניט איינער פון צעהן, וואָס פלעגען בייוואוינען די דאָזיגע צערעמאָניעס, געקוקט אויף דעם אַנדערם ווי אויף אַ לאַנגווייליגער פליכט.

צוויי מאָל אָדער דריי מאָל דורכ'ן ווינטער זיינען אין פּאַלאַץ געגעבען געוואָרען גרויסע בעלער, און טויזענדער מענשען פלעגען איינגעלאַדען ווערען. נאָכדעם ווי דער קייזער האָט געעפענט די טענץ מיט אַ פּאָלאָנעזש, איז יעדער איינער געווען פריי צו פערברענגען די צייט ווי איהם געפעלט. ס'איז געווען געגוג פּלאַץ אין די גרויסע העל־בעלויכטענע זאַלען, וואו יונגע מיידלעך האָבען זיך לייכט אַרויסגעדרעהט פון די וואַכזאַמע אויגען פון זייערע עלטערען און מוהמעס, און פיעלע האָבען ווירקליך גוט פערבראַכט ביי די טענץ און דעם מאָלצייט, בעת די יונגוואַרג האָט אויסגעמאַרקירט צו בלייבען אַליין.

מיינע פליכטען אויף די דאָזיגע בעלער זיינען געווען גאָר ניט קיין לייכטע. אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט ניט געטאַנצט, ער איז אויך ניט געזעסען אויף איין אָרט, ער האָט די גאַנצע צייט געהאַלטען אין איין אַרומדרעהען זיך צווישען זיינע געסט. זיין קאַמער־פּאַזש האָט איהם געמוזט נאָכגעהן פון דער ווייטענס, אַזוי אַז ער זאָל ניט זיין צו־ווייט ווען דער קייזער וועט איהם דאַרפען, און דאָך זאָל ער ניט זיין צו־נאָהענט, אַז ער זאָל איהם זיין איבעריג. אַזאַ מין קאָמבינאַציע פון זיין דערביי און זיין אַוועק, איז געווען ניט קיין גרינגע זאַך דורכצופיהרען, און דער קייזער האָט דאָס גאָר ניט געפּאָדערט אויך: אָם ליעבסטען וואָלט פאַר איהם געווען ווען מען לאָזט איהם גאָר צו־רוה; אָבער אַזוי איז געווען די טראַדיציע, און ער האָט זיך איהר געמוזט אונטערוואַרפען. דאָס ערגסטע איז געווען ווען ער איז אריין אין דעם געדיכטען געזעמעל פון דאַמען, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום דעם קרייז וואו די גרויספירסטען האָבען געטאַנצט, און האָט זיך לאַנגזאַם אַרומגעדרעהט צווישען זיי. ס'איז גאָר ניט געווען אַזוי גרינג זיך דורכצושלאָגען אַ וועג אין דעם דאָזיגען לעבעדיגען גאָרטען, וועלכער האָט זיך געעפענט פאַר'ן קייזער דורכצוגעהן, און באַלד אָבער זיך פערשלאָסען הינטער איהם. אָנשטאָט אַליין צו טאַנצען, זיינען הונדערטער דאַמען און פריילינס דאָרטען געשטאַנען, שטאַרק צוזאַמענגעדריקט, יעדע מיט דער האָפענונג אַז איינער פון די גרויספירסטען וועט איהר אפשר בעמערקען און איהר איינלאַדען צו טאַנצען אַ

וואָלט אָדער אַ פּאָלקע. דער איינפלוס פון דעם הויף אויף דער פּעטער־בורגער געזעלשאַפט איז געווען אַזעלכער, אַז ווען איינער פון די גרויס־פירסטען האָט געוואָרפען אַן אויג אויף אַ מיידעל, האָבען די עלטערען געטהאָן אַלץ וואָס איז געווען אין זייערע כחות, זי זאָל זיך שטאַרק פער־ליעבען אין דער הויכער פּערזענליכקייט, אפילו דאַן ווען זיי האָבען גאַנץ גוט געוואוסט אַז קיין חתונה קען דערפון ניט אַרויסקומען — די רוסישע גרויספירסטען איז ניט ערלויבט צו הייראַטהען דעם צאַר'ס "אונטער־טהאַנען". די געשפּרעכען וואָס איך האָב אַמאָל געהערט אין אַ „רעספּעקט־טאַבעלער" פאַמיליע, וואָס איז געווען פערבונדען מיט'ן הויף, נאָכדעם ווי דער קרוין־פּרינץ האָט געטאַנצט צוויי אָדער דריי מאָל מיט אַ זיעבעצעהן־יאָהריגער מיידעל, און די האָפענונגען וואָס איהרע עלטערען האָבען אויף דעם געלעגט, — האָבען איבערשטייגט אַלץ וואָס איך האָב זיך ווען עס איז געקענט פאָרשטעלען.

יעדעס מאָל וואָס מיר זיינען געווען אין פּאַלאַץ האָבען מיר דאָרט צונעביסען אָדער געגעסען אַ מיטאָג, און די לאָקייען פלעגען אונז אין דער שטיל איבערגעבען שטיקלעך נייעס פון דער סקאַנדאַלען־כראָניק פון פּאַלאַץ, צי מיר האָבען זיך געקימערט וועגען דעם, צי ניט. זיי האָבען געוואוסט אַלצדינג וואָס עס איז פאָרגעקומען אין די פערשיידענע פּאַלאַ־צען — דאָס איז געווען זייער געביעט. למען האמת מוז איך אָבער זאָגען, אַז פאַר דעם יאָהר, פון וועלכען איך רעד דאָ, איז די כראָניק ניט געווען אַזוי רייך אין פּאַסירונגען ווי עס איז געוואָרען אין די זיעבעציגער יאָהרען. דעם צאַר'ס ברידער האָבען נאָר־וואָס געהאַט געהייראַטה, און זיינע זיהן זיינען נאָך געווען גאַנץ יונג. אָבער די בעציהונגען פון דעם קייזער אַליין צו דער פּרינצעסין „עקס", וועמען טורגעניעף האָט אַזוי וואונדערליך געשילדערט אין „רויך" („דים") אונטער דעם נאָמען א י ר ע נ ע, האָבען געגעבען דער דיענערשאַפט געגוג וועגען וואָס צו רעדען, נאָך מעהר ווי דער פּעטערבורגער געזעלשאַפט. איין טאָג אָבער, ווען מיר זיינען אריינ־געקומען אין צימער וואו מיר פלעגען זיך איבערטהאָן, האָט מען אונז אָנגעזאָגט, „די „עקס" האָט היינט געקראָגען איהר ענטלאַסונג — טאַקע אויף־צו'ן־אמת'ן דאָס מאָל". אַ האַלבע שעה שפּעטער האָבען מיר די דאָזיגע דאַמע געזעהן אריינקומענדיג אין דער קירכע מיט געשוואָלענע אויגען פון וויינען, און שלינגענדיג די טרעהרען אין דער צייט פון די תפלות, בעת די איבעריגע דאַמען האָבען אויסגעמאַרקירט צו שטעהן אביסעל אָבגערוקט פון איהר, כדי מען זאָל זי בעסער קענען אַרויסזעהן. די לאָקייען האָבען שוין געהאַט געוואוסט וועגען דעם, און האָבען דערויף געמאַכט פּירושים אויף זייער אייגענעם שטייגער. ס'איז ווירקליך געווען

עטוואָס עקעלהאַפטעס אין די געשפּרעכען פון די דאָזיגע מענשען, וועלכע וואָלטען מיט אַ טאָג פריהער געקראָכען אויף אַלע פיער פאַר דער אייגענער דאַמע.

דער סיסטעם פון שפּיאָנאַזש, וואָס ווערט אויסגעאיבט אין פּאַלאַץ, איבערהויפּט אויף דעם קייזער גופא, איז כמעט אונגלויבליך פאַר די וואָס זיינען דערמיט ניט בעקאַנט. די פאָלגענדע פּאַסירונג וועט געבען אַ שטיקעל בעגריף דערפון. עטליכע יאָהר שפּעטער, האָט איינער פון די גרויספירסטען געקראָגען אַ שטרענגע לעקציע פון אַ פּעטערבורגער אַדעל־מאַן. דער לעצטער האָט דעם גרויספירסט געהאַט פערבאָטען צו בעזוכען זיין הויז, אָבער, קומענדיג איינמאָל אַהיים אונערוואַרטעט, האָט ער איהם געטראָפען ביי זיך אין סאַלאָן און האָט זיך אויף איהם אַ לאָז געטהאָן מיט אַן אויפגעהויבענעם שטעקען. דער יונגער־מאַן איז אַרונטערגעלאָפען פון די טרעפּ, און ווען ער האָט שוין געהאַלטען ביים אַריינשפּרינגען אין זיין קאַרעטע, האָט דער נאָכיאָגער איהם געפּאַקט און איהם אַרונטערגעלאָזט אַ זעץ מיט'ן שטעקען. דער פּאָליציסט, וואָס איז געשטאַנען ביים טהיר, האָט צוגעזעהן די פּאַסירונג און איז גלייך אַוועקגעלאָפען אָבגעבען אַ רעפּאָרט דעם שעף פון דער פּאָליציי, גענעראַל טרעפּאָף, וועלכער איז באַלד אַריינגעשפּרונגען אין זיין קאַרעטע און איז געשווינד געפלויגען צום קייזער, כדי צו זיין דער ערשטער צו מעלדען וועגען דעם „טרויעריגען פאַל". אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט גערופען צו זיך דעם גרויספירסט און געהאַט אַ געשפּרעך מיט איהם. אַ פּאָר טעג שפּעטער האָט אַן אַלטער בעאַמטער פון דער „דריטער אָבטיילונג" פון קייזערליכען געריכט — דאָס הייסט, די שטאַאַטס־פּאָליציי — וועלכער איז אויך געווען אַן איינגעהערט אין דעם הויז פון איינעם פון מיינע חברים, איבערגעגעבען דעם גאַנצען געשפּרעך. „דער קייזער", האָט ער אונז דערצעהלט, „איז געווען שטאַרק אין כעס, און צום סוף האָט ער געזאָגט צום גרויספירסט, „דו האָסט געדאַרפט וויסען בעסער ווי אָנצוגעהן מיט דיינע קליינע עסקים"." מען האָט איהם נאַטירליך געפרעגט ווי אַזוי ער קען עפּעס וויסען וועגען אַ גאַנץ פּריוואַטען געשפּרעך, אָבער דער ענטפער איז געווען זעהר כאַראַקטעריסטיש: „די ווערטער און די מיינונגען פון זיין מאַיעסטעט מוזען זיין בעוואוסט צו אונזער דעפּאַרטאַמענט. ווי דען אַנדערש וואָלט אַזאַ איי־דעלע אינסטיטוציע ווי די שטאַאַטס־פּאָליציי געקענט געפיהרט ווערען? זייט זיכער, אַז דער קייזער ווערט נאָכגעשפּירט מעהר פון אַלעמען אין גאַנץ פּעטערבורג."

עס האָט ניט געשטעקט קיין בעריהמעריי אין די דאָזיגע ווערטער. יעדער מיניסטער, יעדער גענעראַל־גובערנאַטאָר, איידער ער איז אַריין אין

קייזער׳ס קאַבינעט מיט זיינע בעריכטען, האָט פריהער געהאַט אַ געשפּרעך מיט׳ן קייזער׳ס לייב־דיענער, אויסצוגעפינען אין וואָס פאַר אַ שטימונג זיין הערר איז היינט; און לויט נאָך דער שטימונג נאָך פלעגט ער פאָר־לעגען פאַר איהם עפּעס אַ פּערוויקעלטען עסק, אָדער לאָזען עס ליעגען אויפ׳ן דעק פון דעם פאָרטפעל, האָפּענדיג אויף אַ מזל׳דיגערען טאָג. דער גענעראַל־גובערנאַטאָר פון מזרח־סיביר, ווען ער איז געקומען אין פּעטער־בורג, פלעגט ער יעדעס מאָל שיקען זיין לייב־אַדיוטאַנט מיט אַ שעהנער מתנה פאַר דעם קייזער׳ס לייב־דיענער. „עס גיבען טעג״, פלעגט ער זאָגען, „ווען דער קייזער קען אריינקומען אין כעס און בעפעהלען אַן אויספאָר־שענדע אונטערזוכונג אויף יעדען איינעם און אויך אויף מיר, ווען איך זאָל איהם אין אַזאַ טאָג פאָרלעגען געוויסע בעריכטען; בעת עס גיבען אַנדערע טעג, ווען אַלעס וועט ארונטערגעהן גאַנץ גלאַט. אַ טהייערער מענש דער דאָזיגער לייב־דיענער.״ צו וויסען פון טאָג צו טאָג דעם קייזער׳ס געמיטהס־צושטאַנד איז געווען אַ וויכטיגער טייל פון דער קונסט אָנצוהאַלטען אַ הויכע שטעלע — אַ קונסט וועלכע גראַף שואוואַלאָף און גענעראַל טרעפּאָף האָבען שפּעטער־צו פערשטאַנען ביז צו פאָלקאָמענהייט. אויך גראַף איגנאַטיעף, אורטיילענדיג פון דעם וואָס איך האָב פון איהם געזעהן, האָט בעזעסען די דאָזיגע קונסט, אפילו אָהן דער הילף פון דעם לייב־דיענער.

אין אָנהויב פון מיין דיענסט האָב איך געפיהלט אַ גרויסע אכטונג צו אַלעקסאַנדער דעם 2טען, דעם בעפרייער פון די לייבאייגענע. די פאַנ־טאַזיע טראָגט אָפּטמאָל אַ יונגען מענשען אַוועק ווייט פון די ווירקליכ־קייטען פון דעם מאָמענט, און מיין געמיטהס־צושטאַנד איז דעמאָלט געווען אַזעלכער, אַז אין פאַל אימיצער וואָלט געמאַכט אַן אָנגריף אויפ׳ן קייזער אין מיין נעגענוואַרט, וואָלט איך איהם בעשיצט מיט מיין קערפּער. איין טאָג, אָנהויב יאַנואַר 1862, האָב איך איהם געזעהן ארויס־טרעטענדיג פון דער פּראָצעסיע און אוועקגעהענדיג געשווינד איינער אליין צו די זאַאַלען, וואו טיילען פון אַלע רעגימענטען פון פּעטערבורגער גאַרניזאָן זיינען געווען אויסגעשטעלט פאַר אַ פּאַראַד. געוועהנליך פלעגט דער פּאַראַד אָבגעהאַלטען ווערען אין דרויסען, דעם יאָהר אָבער, צוליעב דעם פראָסט, איז ער אָבגעהאַלטען געוואָרען אינוועניג, און אַלעקסאַנדער דער 2טער, וועלכער פלעגט געוועהנליך אויף די רעוויזיעס רייטען אין פולען גאַלאָפּ פאָראויס פאַר די סאָלדאַטען, האָט איצטער געמוזט מאַר־שירען אין פראָנט פון די רעגימענטען. איך האָב געוואוסט אַז מיינע הויף־פליכטען ענדיגען זיך אַזוי געשווינד ווי דער קייזער טרעט אריין

אין דער ראָלע פון מיליטערישען קאָמאַנדיר פון די פּאָלקען, און אַז איך דאַרף איהם בעגלייטען ביז אַהער, אָבער ניט ווייטער. ארומקוקענדיג זיך אָבער, האָב איך בעמערקט אַז ער איז גאַנץ אַליין. די צוויי אַדיוטאַנ־טען זיינען פערשוואונדען געוואָרען, און קיינער פון זיין סוויטע איז ניט געווען מיט איהם. „איך וועל איהם ניט לאָזען אַליין!“ האָב איך געזאָגט צו זיך, און האָב איהם נאָכגעפאָלגט.

צי אַלעקסאַנדער דער 2טער איז געווען אין גרוים איילענים יענעם טאָג, צי ער האָט געהאַט אַנדערע אורזאַכען צו וועלען אַז דער מושטיר זאָל זיך ענדיגען אַזוי גיך ווי מעגליך, קען איך ניט זאָגען; ער האָט זיך אָבער געיאָגט אין פראָנט פון די פּאָלקען, און פערביימאַרשירט זייערע רייהען מיט אַזאַ געשווינדקייט, מאַכענדיג אַזעלכע גרויסע און שנעלע שפּרייזען — ער איז געווען זעהר הויך — אַז ס'איז מיר שווער אָנגעקו־מען איהם נאָכצוהאַלטען, מאַכענדיג די גיכסטע און די גרעסטע שפּרייזען, און ערטערווייז האָב איך פּשוט געמוזט אונטערלויפען, כדי איך זאָל זיך קענען האַלטען ניט ווייט פון איהם. ער האָט זיך געיאָגט אַזוי ווי ער וואָלט ענטלאָפען פון אַ געפאַהר. זיין אויפרעגונג האָט זיך אַריבערגעטראָגען צו מיר, און איך בין געווען גרייט אַ שפּרונג צו טהאָן איהם פאַראויס, ווען נויטיג, בעדויערענדיג נאָר וואָס איך האָב געהאַט מיט זיך דעם אַרטי־לעריע שווערד און ניט מיין אייגענעם, וועלכער האָט געשניטען קופּער און איז געווען אַ סך אַ בעסערע וואַפע. ערשט ווען ער איז פערביי דעם פראָנט פון דעם לעצטען באַטאַליאָן האָט ער אָנגעהויבען געהן לאַנגזאַ־מער, און אַריינגעהענדיג אין אַן אַנדער זאָל האָט ער זיך ארומגעקוקט און בעגעגענט מיט מיינע אויגען, וועלכע האָבען געפלאַמט פון דער אויפ־רעגונג פון דעם דאָזיגען משוגע'נעם מאַרש. דער אינגערער אַדיוטאַנט איז געלאָפען אין פולען גאַלאָפּ, מיט צוויי זאַלען הינטער אונז. איך האָב זיך געריכט צו קריגען אַ שטאַרקען פאַרוואורף, אָנשטאָט דעם האָט אַלעקסאַנדער דער 2טער צו מיר אַ זאָג געטהאָן, אַרויסגעבענדיג פיליכט דערמיט זיינע אינערליכע געדאַנקען: "דו ביזט דאָ? בראַוועך יונג!“ און אַוועקגעהענדיג לאַנגזאַם האָט ער געקוקט אין דער ווייטקייט מיט יענעם פּראָבלעמאַטישען, צוטראָגענעם בליק, וועלכען איך האָב אָנגעהוי־בען אָפּט צו בעמערקען ביי איהם.

אָט אין אַזאַ גייסטיגען צושטאַנד בין איך דעמאָלט געוועזען. אָבער — פערשיידענע קליינע צופאַלען, אַזוי גוט ווי די ענטשיידענע רעאַקציאָנערע פּאָליטיק וואָס אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט אָנגע־נומען, האָבען אַריינגעבראַכט אַלץ מעהר און מעהר צווייפלען אין מיין האַרצען. יעדען יאָהר, דעם 6טען יאַנואַר, קומט פאָר אין רוסלאַנד אַ

האלב־קריסטליכע און האלב־היידנישע צערעמאָניע פון הייליגען די וואסערען. מען בויט אויף א פּאוויליאָן אויף דעם טייך נעווא, קעגענאיבער דעם פּאלאץ, און די קייזערליכע פאמיליע, געפיהרט פון די גייסטליכע, מארשירט פון פּאלאץ, איבער דעם הערליכען טייך־ברעג צום פּאוויליאָן, וואו עס ווערט געזונגען א „טע־דעאום" און דער צלם ווערט אָבגע'טובל'ט אין די וואסער פון טייך. טויזענדער מענשען שטעהען ביים ברעג און אויפ'ן אייז פון דער נעווא, בייצואוואוינען די צערעמאָניע פון ווייטען. אלע מוזען שטעהן מיט בלויזע קעפּ אין דער צייט פון דעם גאָטעס־דיענסט. אזוי ווי דאָס יאָהר איז גראדע געווען א שארפליכער פראָסט, האָט אן אלטער גענעראל געהאט אָנגעטהאָן א פּארוק, און א שלעפּ טהאָענדיג די היטעל אין דער גיך, האָט זיך דער פּארוק לויז געמאכט און דער גענעראל האָט ניט בעמערקט, אז ער איז איהם געבליבען ליעגען אויפ'ן קאָפּ אָן־א־זייט. דער גרויספירסט קאָנסטאנטין האָט דאָס דער־זעהן, און די גאנצע צייט וואָס מען האָט געזונגען דעם „טע־דעאום" האָט ער, צוזאמען מי די אינגערע גרויספירסטען, געהאלטען אין איין לאכען קוקענדיג אין דער זייט וואו דער אָרעמער גענעראל איז געשטאנען און האָט נאריש געשמייכעלט, ניט וויסענדיג מיט וואָס ער מאכט זיי אזוי צום לאכען. צום סוף האָט קאָנסטאנטין אין דער שטיל אָנגעוויזען דערויף דעם קייזער, וועלכער האָט אויך געקוקט אויפ'ן גענעראל און געלאכט.

עטליכע מינוטען שפּעטער, ווען די פּראָצעסיע איז ווידער אמאָל דורכגעגאנגען דעם ברעג, אויפ'ן וועג צוריק צום פּאלאץ, האָט זיך אן אלטער פויער, אויך מיט א בלויזען קאָפּ, דורכגעשטופּט דורך דער דאָפּעלטער רייהע פון סאָלדאטען, וואָס האָט ארומגעצאמט דעם וועג פון דער פּראָצעסיע, און איז געפאלען אויף די קניע הארט נעבען דעם קייזער'ס פיס, האלטענדיג אויסגעשטעלט א פּעטיציע, און אויסשרייענדיג מיט טרעהרען אין די אויגען, „פּאָטער'ל, פערטיידיג אונז!" דורות פון אונטערדריקונג פון דעם רוסישען פויערנטום איז געלעגען אין זיין אויס־געשריי; אָבער אלעקסאנדער דער 2טער, וועלכער האָט מיט עטליכע מינוט פריהער געלאכט אין דער צייט פון קירכען־דיענסט פון א פּארוק וואָס איז געלעגען ניט ווי עס דארף צו זיין, איז איצט פערבייגעגאנגען דעם פויער זיך גאָר ניט אומקוקענדיג אויף איהם. איך בין געגאנגען הארט הינטער'ן קייזער און האָב נאָר בעמערקט אין איהם א שוידער פון שרעק, ווען דער פויער האָט זיך פּלוצלינג בעוויזען, און ער איז זיך געגאנגען ווייטער, ניט געפינענדיג פאר ווירדיג אפילו צוצוווארפען א בליק אויף דער מענשליכער פיגור וואָס איז געלעגען נעבען זיינע פיס. איך האָב מיך ארומגעקוקט. דער אדיוטאנט איז ניט געווען; דער גרויספירסט קאָנ־

סטאַנטין, וועלכער איז געגאַנגען נאָכ׳ן קייזער האָט זיך אויך ניט מעהר אומגעקוקט אויפ׳ן פויער ווי זיין ברודער; ס׳איז אפילו ניט געווען אימי־צער וואָס זאָל די פּעטיציע צונעהמען, דאן האָב איך זי צוגענומען, כאָטש איך האָב געוואוסט אַז איך וועל קריגען אַ פאָרוואורף פאַר וואָס איך האָב עס געטהאָן. עס איז ניט געווען מיין עסק אויפצונעהמען פּעטיציעס, איך האָב אָבער געוואוסט ווי שווער עס האָט געמוזט אָנקומען דעם פויער איידער ער האָט זיך דערשלאָגען זיין וועג צו דער הויפּטשטאָדט, און דערנאָך דורך די רייהען פּאָליציסטען און סאָלדאַטען. אזוי ווי אַלע פויערים וואָס דערלאַנגען פּעטיציעס דעם צאַר, האָט איהם ערוואַרטעט ארעסטירט צו ווערען ווער ווייס אויף ווי לאַנג.

אין דעם טאָג פון דער בעפרייאונג פון די לייבאייגענע איז אַלעק־סאַנדער דער 2טער פערגעטערט געוואָרען אין פּעטערבורג; עס איז אָבער העכסט מערקווירדיג, וואָס מיט דער אויסנאַהמע פון יענעם מאָמענט פון אַלגעמיינעם ענטהוזיאזם, איז ער אין שטאָדט ניט געווען בעליעבט. זיין ברודער ניקאָליי — קיינער האָט ניט געקענט זאָגען פאַר וואָס — איז לכל הפחות געווען פּאָפּולער צווישען די קליין־הענדלער און די דראָש־קאַרעס; אָבער ניט אַלעקסאַנדער דער 2טער, ניט זיין ברודער קאָנסטאַנ־טין, דער פיהרער פון דער רעפאָרם־פּאַרטיי, ניט זיין דריטער ברודער, מיכאיל, האָבען געוואונען די הערצער פון וועלכען עס איז קלאַס מענשען אין פּעטערבורג. ביי אַלעקסאַנדער דעם 2טען איז פערבליבען צו־פיעל פון זיין פאָטער׳ס דעספּאָטישען כאַראַקטער, וועלכער פלעגט זיך פון צייט צו צייט ארויסרייסען פון זיינע געוועהנליכע גוטהערציגע מאַנערען. ער פלעגט לייכט אויפגערעגט ווערען, און האָט אָפט בעהאַנדעלט זיינע הויפלייט אויף דעם פערעכטליכסטען אופן. ער איז ניט געווען, דאָס וואָס מען קען אָנרופען, אַ מענש אויף וועמען מען קען זיך פערלאָזען, סיי אין זיין פּאָליטיק און סיי אין זיינע פערזענליכע סימפּאַטיען, און ער איז געווען אַ בעל נוקם. איך צווייפעל צי ער איז געווען ערנסט צוגעטהאָן צו וועמען עס איז. איניגע מענשען וואָס זיינען געשטאַנען זעהר נאָהענט צו איהם האָבען געהערט צו דעם ערגסטען מין — גראַף אדעלבערג, צום ביישפּיעל, פאַר וועמען ער האָט עטליכע מאָל כסדר געדאַרפט בעצאָהלען זיינע אונגעהייערע חובות, און אַנדערע וועלכע זיינען בעריהמט געווען פאַר זייערע קאָלאָסאַלע גנבות. זינט דעם יאָהר 1862 האָט ער אָנגעהוי־בען בעווייזען אַז ער קען ווידער איינפיהרען די ערגסטע מעשים פון זיין פאָטער׳ס הערשאַפט. עס איז געווען בעוואוסט, אַז ער האָט נאָך אַלץ געוואָלט דורכפיהרען אַ רייהע פון וויכטיגע רעפאָרמען אין דער געריכט־

ליכער אָרגאַניזאַציע און אין דער אַרמעע; אַז די שרעקליכע קערפּערליכע בעשטראָפונגען האָבען געהאַלטען ביים אָבגעשאַפט ווערען און אַז אַ מין לאָקאַלע זעלבסט־רעגיערונג, און אפשר אויך אַ וועלכע עס איז קאָנסטי־טוציע, וועט נעגעבען ווערען. אָבער די קלענסטע אונאָרדנונג איז אונטער זיינע בעפעהלען אונטערדריקט געוואָרען מיט דער גרויזאַמסטער שטרענג־קייט; ער האָט יעדע בעוועגונג אָנגענומען אַלס אַ פּערזענליכע בעליידי־גונג, אַזוי אַז מען האָט פון איהם יעדע מינוט געמעגט ערוואַרטען די רעאַקציאָנערסטע מאַסרעגעלען.

די אונאָרדנונגען וואָס האָבען אויסגעבראָכען אין אָקטאָבער 1861 אין פּעטערבורג, מאָסקווע און קאַזאַן, זיינען אונטערדריקט געוואָרען וואָס אַמאָל מיט אַ גרעסערער שטרענגקייט. די פּעטערבורגער אוניווערזיטעטען זיינען פערמאַכט געוואָרען, און ווען די מייסטע פּראָפעסאָרען האָבען נעעפענט פרייע קורסען אין ראַטהויז, זיינען זיי אויך באַלד געשלאָסען געוואָרען, און די בעסטע פּראָפעסאָרען האָבען פערלאָזען די אוניווערזי־טעט. גלייך נאָך דער אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט האָט זיך אָנגעהוי־בען אַ גרויסע בעוועגונג צו עפענען זונטאָגס־שולען; זיי זיינען געעפענט געוואָרען איבעראַל פון פּריוואַט־פּערזאָנען און געמיינדען — אַלע לעהרער זיינען געווען פריייוויליגע — און די פּויערים און ארבייטער, אַלטע און יונגע, האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן אין די דאָזיגע שולען. אָפּיצירען, סטו־דענטען, אפילו עטליכע פּאַזשען, זיינען געוואָרען לעהרער; און עס זיינען אויסגעארבייט געוואָרען אַזעלכע אויסגעצייכענטע מעטאָדען, אַז עס איז אונז געלונגען (אַזוי ווי רוסיש האָט אַ פאָנעטישע אויסלעגונג) אויסצו־לערנען אַ פּויער לייענען אין ניין אָדער צעהן לעקציעס. אָבער פּלוצלינג זיינען אַלע זונטאָג־שולען, אין וועלכע מאַסען פּויערים וואָלטען זיך אין עטליכע יאָהר צייט אויסגעלערענט לייענען אָהן וועלכע עס איז קאָסטען פאַר'ן שטאַאַט, געשלאָסען געוואָרען. אין פּוילען, וואו עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ רייהע פון פּאַטריאָטישע דעמאָנסטראַציעס, האָט מען ארויסגעשיקט קאָזאַקען מיט זייערע נאַגאַיקעס פונאַנדערצוטרייבען די מאַסען, און צו ארעסטירען מיט זייער געוועהנליכער ברוליטאַט הונדערטער מענשען אין די קירכען. מענשען זיינען געשאָסען געוואָרען אין די גאַסען פון וואַרשאַ אין ענדע פון 1861, און אויף צו אונטערדריקען די עטליכע פּויערים־אויפשטאַנדען וואָס האָבען אויסגעבראָכען, האָט מען זיך בענוצט מיט דעם שוידערליכען שמייסען, טרייבענדיג דורך צוויי רייהען סאָלדאַטען — די ליעבלינגס־שטראָף פון ניקאָליי דעם 1טען. נאָך אין 1862 האָט מען שוין געקענט ארויסזעהן דעם דעספּאָט, וואָס אַלעקסאַנ־דער דער 2טער איז געוואָרען אין די יאָהרען 81—1870.

פון דער גאַנצער קייזערליכער פאַמיליע איז די קייזערין מאַריא אַלעקסאַנדראָוונאַ אָהן צווייפעל געווען די מייסט סימפּאַטישע. זי איז געווען אויפריכטיג, און ווען זי האָט געזאָגט עטוואָס אַנגענעהמעס האָט זי עס געמיינט. דער אופן ווי זי האָט מיך אַמאָל בעדאַנקט פאַר אַ קליינער העפליכקייט (דאָס איז געווען נאָך איהר עמפּפאַנגען דעם אַמבאַסאַדאָר פון די פעראייניגטע שטאַאַטען, וועלכער איז נאָר־וואָס געווען געקומען אין פּעטערבורג) האָט אויף מיר געמאַכט אַ טיעפען איינדרוק: עס איז ניט געווען די אַרט און וויזע פון אַ דאַמע וואָס איז פערדאָרבען געוואָרען דורך העפליכקייטען, ווי מען שטעלט זיך פאָר אַז אַ קייזערין איז. אין איהר פאַמיליען־לעבען איז זי זיכער ניט געווען גליקליך; זי איז אויך ניט געווען בעליעבט ביי די הויף־דאַמען, וועלכע האָבען איהר געהאַלטען פאַר צו־שטרענג, און האָבען ניט געקענט פערשטעהן וואָרום זי נעהמט זיך אַזוי צום האַרצען איהר מאַן'ס חטאים. איצטער ווייס מען אַז זי האָט געשפּיעלט ניט קיין אונבעדייטענדע ראָלע אין דער דורכפיהרונג פון דער אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט. אָבער צו יענער צייט, וויזט אויס, האָט מען וועניג געוואוסט וועגען איהר איינפלוס אין דער דאָזיגער ריכטונג, ווייל דער גרויספירסט קאָנסטאַנטין און די גרויספירסטין העלענא פּאַוולאָוונאַ, וועלכע זיינען געווען די הויפּט־שטיצע פון ניקאָלאַי מיליוטין אין הויף, זיינען בעטראַכט געוואָרען אַלס די צוויי פיהרער פון דער רעפאָרם־פּאַרטיי אין די פּאַלאַץ־קרייזען. די קייזערינע איז געווען בעסער בעקאַנט פאַר דער ענטשלאָסענער שטעלונג וואָס זי האָט גענומען אין איינפיהרען די גימנאַזיעס פאַר מיידלעך, וועלכע האָבען גלייך ביים אָנהויב געקראָגען אַ מוסטערהאַפטע אָרגאַניזאַציע און אַן אמת דעמאָקראַ־טישען כאַראַקטער. איהרע פריינדליכע בעציהונגען מיט דעם גרויסען פּעדאַגאָג אושינסקי האָבען איהם געראַטעוועט פון צו טיילען דעם גורל פון אַלע בעריהמטע מענער פון יענער צייט — דאָס הייסט פון צו ווערען פערשיקט.

זייענדיג אַליין גוט געבילדעט, האָט מאַריא אַלעקסאַנדראָוונאַ געטהאָן דאָס בעסטע וואָס זי האָט געקענט צו געבען איהר עלטסטען זוהן אַ גוטע בילדונג. די בעסטע מענער אין אַלע צווייגען פון וויסענשאַפט זיינען אויסגעזוכט געוואָרען אַלס לעהרער, און זי האָט אַפילו קאַוועלין'ען איינגעלאַדען פאַר דעם דאָזיגען צוועק, כאָטש זי האָט גאַנץ גוט געוואוסט וועגען זיינע פריינדליכע בעציהונגען מיט הערצען'ען. ווען ער האָט איהר דערמאָנט אָן דער דאָזיגער פריינדשאַפט, האָט זי געענטפערט אַז זי האָט קיין שנאה ניט צו הערצען'ען, אחוץ פאַר דער שטאַרקער שפּראַך וואָס ער געברויכט נעגען דער קייזערין־אַלמנה.

דער קרוין־פּרינץ איז געווען אויסנעהמליך שעהן — אפשר שוין אביסעל צו־ווייבליך שעהן. ער איז גאָר ניט געווען שטאָלץ, און אין דער צייט פון די „הויף־צערעמאָניעס“ פלעגט ער זיך אונטערהאלטען מיט די הויף־פּאַזשען אויף דעם קאַמעראַדשאַפטליכסטען אופן. (איך געדענק אפילו, אַז אויף אַן אויפנאַהמע פון דער דיפּלאָמאַטישער געזעלשאַפט אין ניי־יאָהר'ס־טאָג, האָב איך פּרובירט מאַכען איהם אַנערקענען די אייג־ענקייט פון דעם אַמעריקאַנער אמבאַסאַדאָר'ס מונדיר, אין פערגלייך מיט די פּאַפּאָגייאיש־קאָלירטע מונדירען פון די איבעריגע אמבאַסאַדאָרס.) אָבער — די וואָס האָבען איהם גוט געקענט, האָבען איהם בעצייכענט אלס אַ גרויסען עגאָאיסט, אַ מענש וואָס איז אבסאָלוט אונפעהיג צו שליסען פריינדשאפט מיט וועמען עס איז. דער דאָזיגער צוג איז געווען בולט אין איהם, נאָך מעהר אפילו ווי ביי זיין פאָטער. וואָס איז שייך זיין בילדונג, זיינען אַלע אָנשטרענגונגען פון זיין מוטער געווען ארויס־געוואָרפען. אין 1861 האָבען זיך זיינע עקזאַמענס, וועלכע ער האָט אָבגעגעבען אין זיין פאָטער'ס אַנוועזענהייט, ארויסגעשטעלט אלס אַ מיאוס'ער דורכפאַל, און איך געדענק, ווי אויף אַ פּאַראַד פון וועלכען דער קרוין־פּרינץ איז געווען דער קאָמאַנדיר, און בעת וועלכען ער האָט געמאַכט עפּעס אַ טעות, האָט אַלעקסאַנדער דער צווייטער אויסגעשריען אין דער הויף, אַזוי אַז יעדערער האָט עס געקענט הערען, „אפילו דאָס האָסטו זיך ניט געקענט אויסלערנען!“ ער איז געשטאָרבען, ווי עס איז בעקאַנט, אין עלטער פון צוויי־און־צוואַנציג יאָהר, פון עפּעס אַ רוקען־ביין קראַנקהייט.

זיין ברודער, אַלעקסאַנדער, וועלכער איז געוואָרען יורש־עצר אין 1865, און שפּעטער־צו אַלעקסאַנדער דער 3טער, איז געווען פּונקט דער געגענזאַץ פון ניקאָליי אַלעקסאַנדראָוויטש. ער האָט מיך אַזוי שטאַרק דערמאָנט אָן פּאַוועל דעם ערשטען מיט זיין פּנים, מיט זיין פיגור, און מיט דעם איבערנעהמען זיך מיט זיין אייגענער גרויסקייט, אַז איך פלעג זאָגען, „אויב ער וועט אמאָל רעגיערען, וועט ער זיין אַ צווייטער פּאַוועל דער 1טער אין גאַטשינאַ פּאַלאַץ, און וועט האָבען דעם אייגענעם סוף וואָס זיין זיידע האָט געהאַט פון די הענד פון זיינע אייגענע הויף־מענשען“. ער האָט זיך עקשנות'דיג ענטזאַגט פון לערנען. מען האָט געמורמעלט אַז אַלעקסאַנדער דער צווייטער, האָבענדיג געהאַט אַזוי פיעל שוועריגקייטען מיט זיין ברודער קאָנסטאַנטין, וועלכער איז געווען בעסער געבילדעט ווי ער אליין, האָט עס געמאַכט פאַר זיין אויפגאַבע אָוועקצו־געבען זיין גאַנצע אויפמערקזאַמקייט אויפ'ן טראָהן־פאָלגער און האָט פערנאַכלעסיגט די ערציהונג פון זיינע איבעריגע זיהן. איך צווייפעל

אָבער צי דאָס איז געווען דער פאַל: אַלעקסאַנדער אַלעקסאַנדראָוויטש האָט געמוזט זיין אונפעהיג פאַר וועלכער עס איז בילדונג פון קינדווייז אָן. עס איז א פאַקט, אַז זיין אויסלעגען, וואָס איך האָב אַמאָל געזעהן אין די טעלעגראַמען וואָס ער האָט געשיקט צו זיין כלה אין קאָפּענהאַגען, איז געווען אַזוי שלעכט, אַז איז גאָר שווער זיך פאָרצושטעלען עפּעס אַזוינס.

מען זאָגט אַז ער האָט זיך געבעסערט אין זיינע מאַנערען אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען; אָבער אין 1870, און אויך א סך שפּעטער, איז ער געווען א ריכטיגער אָבשטאַמלינג פון פּאַוועל דעם 1טען. איך האָב געקאַנט אין פּעטערבורג אַן אָפיציר פון שוועדישער אָבשטאַמונג (פון פינלאַנד), וועלכען מען האָט געשיקט אין די פּעראייניגטע שטאַאטען צו בעשטעלען ביקסען פאַר דער רוסישער אַרמעע. ווען ער איז צוריקגעקומען האָט ער געדאַרפט אָבגעבען א בעריכט וועגען זיין מיסיאָן צו אַלעקסאַנדער אַלעקסאַנדראָוויטשען, וועלכער איז געווען ממונה אַכטונג צו געבען אויף דער בעוואַפנונג פון דער אַרמעע. אין פערלויף פון דער אונטעררעדונג, האָט דער צאַרעוויטש, לויז לאָזענדיג זיינע ווילדע געבליטען, אָנגעהויבען זידלען דעם אָפיציר, וועלכער האָט איהם וואהרשיינליך געענטפערט מיט ווירדע. דאַן איז דער פּרינץ אריינגעפאַלען אין אַן אמת'ער רציחה און בעליידיגט דעם אָפיציר מיט גראָבע ווערטער. דער אָפיציר, וועלכער האָט געהערט צו יענעם טיפּ פון גאַנץ לאָיאַלע אָבער זעלבסט־רעספּעקטירענדע מענשען וועלכע מען בעגעגענט זעהר אָפט צווישען דעם שוועדישען אַדעל אין רוסלאַנד, איז גלייך אוועקגעגאַנגען און אָנגעשריבען א בריעף, אין וועלכען ער האָט פערלאַנגט פון דעם קרוין־פּרינץ זיך צו ענטשולדיגען אין צייט פון פיער־און־צוואַנציג שטונדען, צולעגענדיג אַז אויב די ענטשולדיגונג וועט ניט קומען וועט ער זיך דערשיסען. דאָס איז געווען א מין יאַפּאַנישער דועל. אַלעקסאַנדער אַלעקסאַנדראָוויטש האָט קיין ענטשולדיגונג ניט געשיקט, און דער אָפיציר האָט געהאַלטען זיין וואָרט. איך האָב איהם געזעהן אין דעם הויז פון א גוטען פריינד מיינעם, זיינער אַן אינטימער פריינד, בעת ער האָט יעדע מינוט זיך געריכט צו ערהאַלטען די ענטשולדיגונג. אויפ'ן צווייטען טאָג איז ער געווען טויט. דער צאַר איז געווען זעהר בייז אויף זיין זוהן, און האָט איהם בעפוילען ער זאָל נאָכגעהן דעם טויטען־וואָגען פון דעם אָפיציר ביז צום קבר. אָבער אפילו די דאָזיגע שרעקליכע לעקציע האָט ניט אויסגעהיילט דעם יונגען מענשען פון זיין ראָמאַנישער עזות'קייט און רציחה.

דריטער טייל

סיביר

I.

אין מיטען מאי 1867, עטליכע וואָכען פאר אונזערע עקזאמענס, האָט מיר דער קאפּיטאן איין טאָג געהייסען צוזאמענשטעלען די לעצטע רשימה פון די רעגימענטען, אָן וועלכע יעדער איינער פון אונז האָט בדעה געהאט זיך אָנצושליסען. מיר האָבען געהאט די ברירה זיך אויסצוקלייבען וועלכען עס איז פּאָלק אין דער גוואַרדיע, וואו מיר האָבען געקענט אריינ־טרעטען מיט דעם ערשטען ראנג פון אָפיציר, און אין דער ארמעע מיט דעם דריטען ראנג פון לייטענאנט. איך האָב געגומען א רייסטער פון אונזער קלאַס און בין ארומגעגאנגען פרעגען צווישען מיינע חברים. יעדער איינער האָט גוט געוואוסט וועלכען רעגימענט ער וועט זיך אָנשליסען, די מייסטע פון זיי האָבען שוין אין גאָרטען געטראָגען די אָפיצירסקע היטלען פון יענע רעגימענטען.

„איהר מאיעסטעט'ס קוראסירען", „די פּרעאָבראזענסקי לייב־גוואַרדיע", „די פערד־גוואַרדיע", זיינען געווען די ענטפערס וואָס איך האָב פערשריבען אין מיין רשימה.

„און דו, קראָפּאָטקין? די ארטילעריע? די קאָזאקען?" — האָט מען מיך געפרעגט פון אַלע זייטען. איך האָב די דאָזיגע פראגען ניט געקענט פערטראָגען, און צום סוף, בעטענדיג א חבר ער זאָל פערענדיגען די רשימה, בין איך אוועק אין מיין צימער נאָך אמאָל איבערצורעדענקען מיין לעצטען בעשלוס.

איך האָב שוין לאנג געהאט בעשלאָסען ניט אריינצוטרעטען אין א גוואַרדיע רעגימענט און אוועקגעבען מיין לעבען אויף פּאראדען און הויף־בעלער. מיין טרוים איז געווען אריינצוטרעטען אין אוניווערזיטעט — צו שטודירען, צו פיהרען א לעבען פון א סטודענט. דאָס, פערשטעהט זיך, האָט געהייסען אין גאנצען איינצורייסען מיט מיין פאָטער, וועלכער האָט געהאט גאנץ אַנדערע אַמביציעס און פערלאָזען זיך אויף דעם וואָס איך וועל קענען פערדיענען דורך געבען לעקציעס, כדי צו מאכען א לעבען. טויזענ־דער רוסישע סטודענטען לעבען אויף דעם שטייגער, און אזא לעבען האָט מיך ניט אויף א האָר אָבגעשראָקען. אָבער — ווי אזוי קומט מען אריבער

די ערשטע שטיקעל צייט פון אזא לעבען? אין עטליכע וואָכען ארום וועל איך מוזען פערלאָזען די שולע, אָנטהאָן מיינע אייגענע בגדים, קריגען אן איינענע קווארטיר, און איך האָב ניט געזעהן קיין מעגליכקייט ווי זיך צו פערשאפען דאָס ביסעל געלד וואָס וועט נויטיג זיין אפילו פאַר דעם בעשיידענסטען אָנהויב. ניט קענענדיג צוקומען צו דער אוניווערזיטעט, האָב איך די לעצטע צייט אָפט געטראַכט אז איך וואָלט געקענט אריינ־טרעטען אין דער ארטילעריע אקאדעמיע. דאָס וואָלט מיך אויף צוויי יאָהר בעפרייט פון דער לאַסט פון דעם מיליטער־דיענסט, און צוזאמען מיט די מיליטערישע וויסענשאפטען וואָלט איך געקענט שטודירען מאטעמאטיק און פיזיק. אָבער — עס האָט געבלאָזען א רעאקציאָנערער ווינד, און די אָפיצירען פון די אקאדעמיעס זיינען דעם פערגאנגענעם ווינטער בעהאנ־דעלט געוואָרען אזוי ווי זיי וואָלטען געווען שול־קינדער; אין צוויי אקא־דעמיעס האָבען זיי רעוואָלטירט, און פון איינער זיינען זיי ארויסגעטרע־טען אין א קערפערשאפט.

מיינע געדאנקען האָבען זיך אלץ מעהר און מעהר געווענדעט צו סיביר. דער אמור געגענד איז ניט לאנג צוריק איינגענומען געוואָרען פון רוס־לאנד; איך האָב געהאט געלייענט אלעס וועגען דעם דאָזיגען מייך — די מיסיסיפי פון מזרח, וועגען די בערג וואָס ער שניידט דורך, וועגען די טראָפּישע געוויקסען פון צו־פליסענדען אוזורי־טייך, און מיינע געדאנקען זיינען געגאנגען ווייטער — צו די טראָפּישע געגענדען וועלכע הומבאָלדט האָט בעשריבען, און צו די גרויסע גענעראליזאציעס פון ריטטער, וועלכע איך האָב ליעב געהאט צו לייענען. אויסער דעם האָב איך מיר געטראַכט, אז סיביר איז אן אונגעהייער פעלד אָנצואווענדען די גרויסע רעפאָרמען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אָדער האלטען אין קומען: טהוער מוזען דאָרטען זיין ווייניג, און איך וועל געפינען א פעלד פאַר טהעטיגקייט לויט מיין געשמאַק. דאָס ערגסטע איז וואָס איך וואָלט זיך געדארפט שיידען מיט מיין ברודער אלעקסאנדער; ער איז אָבער געווען געצוואונגען צו פערלאָזען די מאָסקווער אוניווערזיטעט נאָך די לעצטע אונרוהען, און אין א יאָהר אָדער צוויי, האָב איך מיך משער געווען (און מיין השערה איז געווען א ריכטיגע), וועלען מיר אויף איין אופן אָדער אויף אן אנדערען זיין צוזאמען. ס'איז מיר נאָר געבליבען אויסצוקלייבען דעם רעגימענט אין דעם אמור־געגענד. דער אוזורי האָט מיך אם מייסטען צוגעצויגען; אָבער, ליידער, איז אויף דעם אוזורי געווען ניט מעהר ווי איין רעגימענט פון אינפאנטעריע קאָזאקען. א קאָזאק אָהן א פערד — דאָס איז שוין געווען צו־פראָסט פאַר א אינגעל ווי איך בין נאָך דעמאָלט געווען, און איך האָב זיך אָבגעשטעלט אויף „די רייט־קאָזאקען פון דעם אמור".

אזוי האָב איך טאַקע פערשריבען אויף דער רשימה, שטאַרק איבער־ראַשענדיג דערמיט אַלע מיינע חברים. „ס'איז אַזוי ווייט", האָבען זיי געזאָגט, בעת מיין פריינד דאוראַף האָט אַ כאַפּ געטהאָן דאָס אָפּיצירסקע האַנד־בוך און געלייענט פון דאָרט, אָנוואָרפענדיג אַ שרעק אויף אַלע אַנוועזענדע: „דער מונדיר שוואַרץ, מיט אַן איינפּאַכען רויטען קאָלנער אָהן עפּאָלעטען; אַ פוטערנע היטעל פון הינטישע אָדער וועלכע עס איז אַנדערע פעל; די הויזען גרוי".

„בעטראַכט דעם מונדיר!" האָט ער אויסגערופען. — „מילא פון דער היטעל איז אָבגערעדט! וועסט קענען טראָגען אַ היטעל פון וואָלפען־אָדער בערען־פוטער; אָבער דענק נאָר פון די הויזען! גרויע, ווי פון אַ פּראָסטען סאָלדאַט!" נאָכדעם ווי ער האָט געענדיגט לייענען האָט דאָס שטוינען פון מיינע חברים דערגרייכט דעם העכסטען פונקט.

איך האָב געשפּאַסט אַזוי גוט ווי איך האָב געקענט, און האָב אַוועק־גענומען די רשימה צום קאַפּיטאַן.

„קראָפּאָטקין מוז זיך שטענדיג מאַכען זיינע שפּאַסען!" האָט ער אויסגעשריען. האָב איך דיר ניט געזאָגט אַז די רשימה מוז נאָך היינט אַוועקגעשיקט ווערען צום גרויספירסט?"

ס'איז מיר אָנגעקומען שווער איהם צו מאַכען גלויבען, אַז דאָס וואָס ס'איז פערשריבען אין דער רשימה איז ווירקליך מיין אַבזיכט.

אויף מאָרגען אָבער, ווען איך האָב געזעהן ווי קלאַסאָווסקי האָט מיין בעשלוס בעגעגענט, האָב איך איהם שיער ניט אויפגעגעבען. ער האָט געהאָפט מיך צו זעהן אין דער אוניווערזיטעט, און צוליעב דעם צוועק האָט ער מיר געגעבען לעקציעס אין לאַטיין און גריכיש; איך האָב אָבער קיין מוטה ניט געהאַט איהם צו דערצעהלען וואָס עס האָט מיך באמת צוריק־געהאַלטען פון אַריינטרעטען אין דער אוניווערזיטעט: איך האָב געוואוסט, אַז ווען איך וואָלט איהם אויסגעזאָגט דעם אמת, וואָלט ער מיך אָנגעבאָ־טען צו טיילען זיך מיט איהם דאָס ביסעל וואָס ער האָט פערמאָגט.

דאַן האָט מיין פאָטער טעלעגראַפירט צום דירעקטאָר אַז ער פערבאָט מיר צו געהן נאָך סיביר, און די אַנגעלעגענהייט איז רעפּאָרטירט געוואָרען צום גרויספירסט, וועלכער איז געווען דער העכסטער בעאַמטער פון די מיליטערישע שולען. זיין געהילף האָט מיך געלאָזט רופען צו זיך, און איך האָב גערעדט וועגען די געוויקסען פון אַמור און דאָס גלייכען, ווייל איך האָב געהאַט שטאַרקע גרינדע צו גלויבען, אַז ווען איך וואָלט געזאָגט אַז איך וויל געהן אין דער אוניווערזיטעט און קען עס ניט בעהויפּטען, וואָלט אימיצער פון דער קייזערליכער פאַמיליע מיר אָנגעבאָטען אַ סטיפּענדיע — אַ זאַך וואָס איך האָב אונטער אַלע אומשטענדען געוואָלט אויסמיידען.

ס'איז אונמעגליך צו זאָגען ווי אזוי די גאַנצע געשיכטע וואָלט זיך געענדיגט, אָבער אַ פּאַסירונג פון גרויס וויכטיגקייט — די גרויסע שרפה אין פּעטערבורג — האָט אויף אַן אינדירעקטען אופן געהאָלפען לייזען מיינע שוועריגקייטען.

דעם מאָנטאַג נאָך דעם „דריי־איינינקייטס" יום־טוב („טראָיצאַ") — דער טאָג פון דעם הייליגען גייסט, וועלכער איז יענעם יאָהר אויסגע־פאַלען דעם 26טען מאַי (רוסישען סטיל) — האָט אויסגעבראָכען אַ שרעק־ליכער פייער אין דעם אזוי גערופענעם „אַפּראַקסין דוואָר". דער אַפּראַקסין דוואָר איז געווען אַן אונגעהייערער פּלאַץ, כמעט אַ האַלבער סקווער מייל, וועלכער איז געווען אין גאַנצען בעדעקט מיט קליינע קראָמען — פּשוט'ע הילצערנע ביידלעך — וואו מען האָט פערקויפט אַלערליי אַלט־ווארג. אַלט מעבעל און בעטגעוואַנד, אָבגעטראָגענע קליידער און אָבגע־ניצטע ביכער, פון אַלע ווינקעלעך פון שטאָדט, האָט מען דאָרטען צונויפ־געטראָגען, און זיי זיינען געווען אָנגעפּאַקט אין די קליינע ביידלעך, אין די דורכגאַנגען, צווישען די ביידלעך, און אַפילו אויף די דעכער. הינטער דער דאָזיגער צונויפהויפונג פון ברען־מאַטעריאַל האָט זיך געפונען דער מיניסטעריום פון אינערען מיט זיינע ארכיוען, וואו אַלע דאָקומענטען וועגען דער בעפרייאונג פון די לייבאייגענע האָבען זיך געפונען; און פון פאָרענט, פערבויט מיט אַ רייהע שטיינערנע קראָמען, איז געווען די שטאַאַט־באַנק. אַ שמאָלע געסעל, אויך פערבויט מיט שטיינערנע קראָמען, האָט אָבגעטיילט דעם אַפּראַקסין דוואָר פון אַ פליגעל פון פּאַזשען קאָרפּוס, פון וועלכען דער אונטערסטער עטאַזש איז געווען פערנומען מיט שפּייז־און אויל־קראָמען און דער אויבערסטער עטאַזש מיט די וואוינונגען פון די אָפיצירען. כמעט אַנטקעגען דעם מיניסטעריום פון אינערען, אויף דער אַנדער זייט פון אַ קאַנאַל, האָבען זיך געפונען גרויסע האָלץ־סקלאַדען. דער לאַבירינט פון די קליינע ביידלעך און די האָלץ־סקלאַדען אַנטקעגען האָבען זיך אָנגעצונדען כמעט אין דער זעלבער מינוט, אום פיער אַ זייגער נאָכ־מיטאָג.

ווען עס וואָלט געווען אַ ווינד יענעם טאָג, וואָלט אַ האַלבע שטאָדט פערניכטעט געוואָרען אין די פלאַמען, מיט דער באַנק, מיט די פערשיי־דענע מיניסטעריומס, מיט דעם גאַסטינאַי דוואָר (אַ צווייטער גרויסער פיערעקיגער פּלאַץ פערבויט מיט קראָמען אויפ'ן נעווסקי פּראָספּעקט), מיט דעם פּאַזשען קאָרפּוס, און מיט דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק.

יענעם נאָכמיטאָג בין איך געווען אין קאָרפּוס, צו מיטאָג ביי איינעם פון אונזערע אָפיצירען, און מיר האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן צו דעם פּלאַץ,

אזוי געשווינד ווי מיר האָבען בעמערקט דורך די פענסטער די ערשטע וואָלקענס רויך, וואָס האָבען זיך אויפגעהויבען האַרט נעבען אונזער נאָכ־באַרשׂאַפט. דער אַנבליק איז געווען שוידערליך. אזוי ווי אַן אונגעהייערע שלאַנג, קנאַקענדיג און פייפענדיג, האָט זיך דער פייער געוואָרפען אויף אַלע זייטען, רעכטס און לינקס, האָט ארומגעוויקעלט די ביידלעך, און פּלוצלינג זיך אויפהויבענדיג אין אַ ריעזיגען זייל, האָט ער ארויסגעשטעקט זיינע פייפענדיגע צונגען איינצושלינגען די אַנדערע ביידלעך מיט אַלץ וואָס האָט זיך געפונען אין זיי. עס איז געוואָרען אַ ווירבעל־שטורעם פון פייער און רויך; און ווען עס האָבען זיך אָנגעהויבען ארומטראָגען אין דער לופט גאַנצע שטראָמען ברענענדיגע פעדערען פון די בעטגעוואַנד קראָמען, איז עס געוואָרען אונמעגליך לענגער צו פערבלייבען אין דעם ברענענ־דיגען מאַרק. מען האָט איהם אין גאַנצען געמוזט אויפגעבען.

די בעאַמטע האָבען אין גאַנצען פערלאָרען די קעפּ. צו יענער צייט איז נאָך ניט געווען קיין איינציגע פייערלעשענדע דאַמפּף־מאַשין אין פּעטערבורג, און ארבייטער האָבען פאָרגעשלאָגען מען זאָל ברענגען אַ מאַשין פון די אייזען־פאַבריקען אין קאָלפּינאָ, צוואַנציג מייל מיט׳ן אייזענבאַהן ווייט פון דער הויפּטשטאָדט. ווען דער פייערלעשער איז אָנגעקומען אויף דער באַהן־סטאַנציאָן, האָט דאָס פאָלק איהם געבראַכט צו שלעפּען צום פּלאַץ פון דער שׂרפה. איינע פון די פיער שפּריץ־קישקעס, האָט ווער עס איז געשעדיגט, און די איבעריגע דריי האָט מען אַנגעשטעלט אויף דעם מיניסטעריום פון אינערען.

די גרויספירסטען זיינען געקומען צום פּלאַץ און זיינען צוריק אַוועק. שפּעט אין אָבענד, ווען די באַנק איז געווען אויסער געפאַהר, האָט זיך אויך דער קייזער בעוויזען און האָט געזאָגט, דאָס וואָס אַלע האָבען שוין געוואוסט, אַז איצט מוז מען זיך נעהמען צום פּאַזשען קאָרפּוס, און מיט אַלע מיטלען איהם זעהן צו ראַטעווען. עס איז געווען קלאָר אַז ווען דער קאָרפּוס זאָל זיך אָנצינדען, וועט די נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק און אַ האַלבער נעווסקי פּראָספּעקט ארונטער מיט׳ן פייער.

עס איז געווען די מאַסע, דאָס פאָלק, וואָס האָט אַלעס געטהאָן כדי אָבצוהאַלטען דעם פייער ער זאָל זיך ניט פערשפּרייטען ווייטער און ווייטער. ס׳איז געווען אַ מאָמענט ווען די באַנק איז געווען אין ערנסטער געפאַהר. די סחורות וואָס מען האָט אויסגערייניגט פון די אַנטקעגענדיגע קראָמען האָט מען אריינגעוואָרפען אין דער סאַדאָוואיאַ גאַס, און זיי זיינען געווען אָנגעלעגט אין גרויסע קופּעס ביי די ווענט פון דעם לינקען פליגעל פון דער באַנק. די חפצים וואָס זיינען געלעגען אויף דער גאַס גופא האָבען זיך אַלע ווילע אָנגעצונדען, נאָר דאָס פאָלק, בראָטענדיג זיך אין

דער כמעט אונערטרעגליכער היץ, האָט אָבגעהאַלטען די פלאַמען זיי זאָלען זיך ניט אַריבערטראָגען צו די קופּעס סחורות אויף דער אַנדערער זייט. ניט קריגענדיג אויף'ן אָרט קיין פּאָמפּע מיט וואָס צו לעשען, האָבען זיי נעשאָלטען און געזידעלט אַלע בעאַמטע. „וואָס טהוען זיי דאָרטען אַלע אין דעם מיניסטעריום פון אינערען, ווען די באַנק און דאָס פינדעל־הויז האַלטען זיך ביים אָנצינדען? זיי האָבען אַלע פערלאָרען די קעפּ! וואו איז דער שעף פון דער פּאָליציי, וואָס ער שיקט ניט קיין פייער־בריגאַדע צו דער באַנק?" האָבען זיי גע'טענה'ט. איך האָב געקאָנט דעם שעף, גענעראַל אַננענקאָף, פּערזענליך, ווייל איך האָב איהם איינמאָל אָדער צוויי מאָל געטראָפען ביי אונזער אונטער־אינספּעקטאָר אין הויז, וואו ער פלעגט קומען מיט זיין ברודער, דעם גוט־בעוואוסטען קריטיקער, און איך האָב זיך אונטערגענומען איהם אויסצוגעפינען. איך האָב איהם ווירקליך געפונען אַרומדרעהענדיג זיך אָהן אַ צוועק אין גאַס; און ווען איך האָב איהם איבערגעגעבען דעם צושטאַנד, האָט ער — ווי אונגלויבליך דאָס זאָל זיך ניט אויסווייזען — מיר, אַ אינגעל, גענעבען דעם בעפעהל אַריבערצו־ברענגען איינע פון די פייער־בריגאַדעס פון דעם מיניסטעריום צו דער באַנק. איך האָב איהם נאַטירליך געענטפערט, אַז קיינער וועט מיר אפילו ניט אויסהערען, און האָב פון איהם פערלאַנגט אַז ער זאָל מיר געבען אַ געשריבענעם בעפעהל; אָבער גענעראַל אַננענקאָף האָט ניט געהאַט — אָדער ער האָט זיך געמאַכט אַז ער האָט ניט — אַ שטיקעל פּאַפּיר, און איך האָב געמוזט בעטען איינעם פון אונזערע אָפיצירען, ל. ל. גאָסס, אַז ער זאָל געהן מיט מיר איבערגעבען דעם בעפעהל. ענדליך האָבען מיר גע'־פּועל'ט ביי דעם קאַפּיטאַן פון איינע פון די פייער־בריגאַדען — וועלכער האָט געשאָלטען און געזידעלט די גאַנצע וועלט און זיינע עלטסטע — אַריבערצונעהמען זיינע מענשען מיט די מאַשינען צו דער באַנק.

דאָס מיניסטעריום גופא האָט ניט געברענט; די אַרכיווען האָבען געברענט, און אַ סך בחורים, איבערהויפּט קאַדעטען און פּאַזשען, צוזאַמען מיט אַ מאַסע קאַנצעלאַריע־שרייבערס, האָבען אַרויסגעטראָגען פּעקלעך פּאַפּירען פון דער ברענענדיגער געביידע, און זיי אויפגעלאָדען אויף דראָשקעס. אָפטמאָל פלעגט אַ פּעקעל אַרונטערפאַלען און זיך צושיטען. דער ווינד פלעגט אַ כאַפּ טהאָן די בלעטער און זיי פונאַנדערטראָגען איבער'ן פרייען פּלאַץ. דורכ'ן רויך האָט מען געקענט זעהן אַ ווילדען פייער בושעווענדיג אין די האַלץ־געהעפטען אויף דער אַנדער זייט פון קאַנאַל.

דאָס שמאָלע געסעל וואָס האָט אָבגעטיילט דעם פּאַזשען קאָרפּוס פון אַפּראַקסין דוואָר איז געווען אין אַ קלעגליכען צושטאַנד. די קראָמען וואָס האָבען איהר אַרומגענומען זיינען געווען פול מיט שוועבעל, אויל, טערפּענ־

טין און דאָס גליַיכען, און די אונגעהייערע פייער־צונגען פון פערשיידענע קאָלירען, וואָס האָבען זיך אַרויסגעריסען פון די עקספּלאָזיאָנען האָבען געלעקט דעם דאַך פון דעם קאָרפּוס־פליגעל, וואָס האָט פערצאַמט דאָס געסעל פון דער אַנדער זייט. די פענסטער און די געזימסען אונטער'ן דאַך האָבען שוין געהאַט אָנגעהויבען צו סמאָלענען, בעת די פּאַזשען און אַ טייל קאַדעטען, נאָכדעם ווי זיי האָבען אָבגערייניגט די קוואַרטירען, האָבען געפּומפּעט מיט אַ קליינער לעש־מאַשין דאָס וואַסער, וואָס זיי האָבען געקראָגען ניט אָפט און צו ביסלעך פון די אַלטמאָדישע פעסלעך, וואָס מען האָט געמוזט אָנפילען מיט עמערס. אַ פּאָר פייערלייט, וועלכע זיַינען געשטאַנען אויפ'ן הייסען דאַך, האָבען געהאַלטען אין איין שרייען מיט הארצרייסענדע קולות: „וואַסער! וואַסער!" איך האָב די דאָזיגע קולות ניט געקענט אַריבערטראָגען, און איך בין אַריבערגעלאָפען אין דער סאַדאָוואַיאַ גאַס, וואו איך האָב איינפאַך געצוואונגען איינעם פון די טרייבערס פון די דאָזיגע פעסלעך, וואָס האָבען געהערט צו דער פייער־בריגאַדע פון דער פּאָליציי, אַז ער זאָל אַריינפאָהרען אין אונזער הויף און צושטעלען וואַסער פאַר אונזער פּומפּ־מאַשין. ווען איך האָב אָבער פּרובירט אַ צווייטען מאָל צו טהאָן דאָס איינענע, האָט זיך דער טרייבער אַבסאָלוט ענטזאָגט מיר צו פאָלגען. „איך וועל געשטעלט ווערען אונטער אַ קריעגס־געריכט, ווען איך זאָל דיך געהאָרכען", האָט ער גע'טענה'ט. פון אַלע זייטען האָבען מיך מיינע חברים געטריבען, „גיה געפין אימיצען — דעם שעף פון דער פּאָליציי, דעם גרויספירסט, וועמען־עס־איז — און זאָג זיי אַז אָהן וואַסער וועלען מיר מוזען איבערלאָזען דעם קאָרפּוס פאַר'ן פייער". „דאַרפען מיר עס ניט רעפּאָרטירען צו אונזער דירעקטאָר?" האָט אימי־צער בעמערקט. „צום טייוועל מיט דער גאַנצער כאַלאַסטרע! דו וועסט זיי ניט געפינען אפילו מיט אַ לאַנטערנע. גיה און טהו עס אַליין".

איך האָב נאָך אַמאָל זיך אַוועקגעלאָזט זוכען דעם גענעראַל אַננענ־קאָף, און ענדליך האָט מיר אימיצער געזאָגט אַז ער מוז זיין אויפ'ן הויף פון דער באַנק. דאָרטען זיַינען ווירקליך געשטאַנען עטליכע אָפיצירען אַרום אַ גענעראַל אין וועמען איך האָב דערקענט דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר פון פּעטערבורג, פּרינץ סואָוואָראָף. דער טהויער איז אָבער געווען פערשלאָסען, און אַ באַנק־בעאַמטער וואָס איז דאָרט געשטאַנען האָט זיך ענטזאָגט מיר אַריינצולאָזען. איך האָב אָבער ניט אָבגעטראָטען, איך האָב געסטראַשעט, און ענדליך האָט ער מיך אַריינגעלאָזט. איך בין דאַן גלייך צוגעגאַנגען צו פּרינץ סואָוואָראָף, וועלכער האָט געהאַלטען אין שרייבען אַ צעטעלע אויף דער פּלייצע פון זיין אַדיוטאַנט. ווען איך האָב איהם איבערגעגעבען דעם צושטאַנד, איז זיין ערשטע פראַגע געווען: „ווער האָט דיך געשיקט?"

„קיינער ניט — די חברים“, איז געווען מיין ענטפער. „הייסט עס, זאָגסטו, אַז דער קאָרפּוס האַלט זיך ביין אָנצינדען?“ „יאָ“. ער האָט זיך גלייך געריהרט פון אָרט, און אַ כאַפּ טהאָענדיג אַ הוט־קעסטעל וואָס ער האָט געפונען אין גאַס, האָט ער דערמיט אריבערגערעקט דעם קאָפּ, זיך צו פערשטעלען פון דער ברענענדיגער היץ וואָס איז ארויסגעקומען פון די ברענענדיגע קראָמען פון אַפּראַקסין דוואָר, און איז געלאָפען מיט אַלע כחות צו דעם געסעל. לעדיגע פעסלעך, שטרוי, הילצערנע קאַסטענס און דאָס גלייכען זיינען געווען אַנגעוואָרפען אין געסעל, צווישען די פלאַמען פון די אויל־קראָמען אויף איין זייט און צווישען דער קאָרפּוס געביידע, פון וועלכער די פענסטער־ראַהמען און געזימסען האָבען געסמאַליעט, אויף דער אַנדער זייט. פּרינץ סואוואָראָף האָט געהאַנדעלט ענטשלאָסען. „אין אייער גאָרטען געפינט זיך אַ ראָטע סאָלדאַטען“, האָט ער געזאָגט צו מיר: „נעהם אַן אַבטיילונג פון זיי און זאָלען זיי גלייך אַבריינינגען דאָס געסעל. מען וועט דאָ באַלד ברענגען אַ שפּריץ־קישקע פון דער דאַמפּף־מאַשין. האַלט איהר אין טהעטיגקייט. איך פערלאָז זיך אויף דיר פערזענליך.“

ס'איז ניט געווען קיין לייכטע זאַך ארויסצוקריגען די סאָלדאַטען פון גאָרטען. זיי האָבען אויסגעליידיגט אַלץ וואָס זיי האָבען געפונען אין די פעסלעך און קעסטלעך, און מיט פולע אָנגעשטאָפּטע קעשענעס מיט קאָפּע און שטיקער הוט־צוקער, האָבען זיי זיך געלאָזט וואוילגעהן אין דער וואַרעמער נאַכט אונטער די בוימער, קנאַקענדיג ניס. קיינער האָט זיך ניט געוואָלט ריהרען פון אָרט, סיידען אַן אָפיציר האָט זיך אריינגעמישט. דאָס געסעל איז אָבגערייניגט געוואָרען און די פּומפּ־מאַשין האָט געאַרבייט. די חברים זיינען געווען גליקליכע, און אַלע צוואַנציג מינוט האָט אימיצער פון אונז איבערגעביטען די מענשען וואָס האָבען געאַרבייט מיט די וואַסער־שפּריצער, שטעהענדיג לעבען זיי אין אַ כמעט אונערטרעגליכער היץ.

ארום דריי אָדער פיער אַ זייגער אין דער פריה איז שוין געווען קלאָר אַז דער פייער איז אונטער קאָנטראָל; די געפאַהר אַז דער פייער זאָל פערכאַפּען דעם קאָרפּוס איז געווען אריבער, און נאָכדעם ווי איך האָב אָבגעלאָשען מיין דורשט אין אַ קליינער „ווייסער קרעטשמע“, וועלכע איז נאָך געווען אָפען, בין איך אַ האַלב־טויטער פון מיעדקייט אַניעדער־געפאַלען אויף דער ערשטער לעדיגער בעטעל וואָס איך האָב געטראָפען אין שפּיטאָל פון קאָרפּוס.

אויף מאָרגען בין איך אויפגעשטאַנען פריה און בין אוועק בעטראַכ־טען דעם פּלאַץ פון דער שרפה. ווען איך האָב זיך אומגעקעהרט צוריק אין

קאַרפּוס, האָב איך בעגעגענט דעם גרויספירסט מיכאיל, ווען איך האָב בעגלייט, ווי ס'איז געווען מיין פליכט, אויף זיין בעזוך. די פּאַזשען, מיט זייערע שוואַרצע פעררויכערטע פּנים'ער, מיט די אַנגעשוואָלענע רויטע אויגען, אַנדערע מיט צוגעבערענטע האָר, האָבען אויפגעהויבען זייערע קעפּ פון די קישענס. ס'איז שווער געווען זיי צו דערקענען. זיי האָבען זיך אָבער געפיהלט שטאָלץ דערמיט וואָס זיי זיינען ניט געווען מעהר ניט ווי „ווייסע הענטלעך", און האָבען געאַרבייט אַזוי שווער ווי יעדער איינער.

דער דאָזיגער וויזיט פון דעם גרויספירסט האָט בעזייטיגט מיינע שוועריגקייטען. ער האָט מיך געפרעגט ווי אַזוי עס איז צו מיר געקומען דער געדאַנק צו געהן נאָך אַמור — צי איך האָב דאָרטען פריינד? צי דער גענעראַל־גובערנאַטאָר קען מיך? און, דערוויסענדיג זיך אַז איך האָב דאָרטען ניט קיין קרובים און קען קיינעם ניט, האָט ער אויסגערופען:

„אָבער ווי־זשע פּאָהרסטו דען דאָרטען? זיי קענען דיר דאָך אַוועקשיקען אין אַ פערוואָרפענעם קאָזאַקען־דערפעל? וואָס וועסטו דאָרטען טהאָן? איך וועל שוין בעסער שרייבען וועגען דיר דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר און דיך פאָרשטעלען פאַר איהם."

נאָך אַזאַ מין אָנבאָט בין איך געווען זיכער, אַז מיין פאָטער'ס אויס־זעצונג געגען מיין פאָהרען וועט זיין בעזייטיגט; און אַזוי איז טאַקע געווען. איך בין געווען פריי צו געהן נאָך סיביר.

די דאָזיגע גרויסע שרפה איז געוואָרען אַ ווענד־פּונקט ניט נאָר אין אַלעקסאַנדער דעם 2טען'ס פּאָליטיק, נאָר אויך אין דער געשיכטע פון רוסלאַנד פאַר יענעם טייל פון יאָהרהונדערט. עס איז געווען קלאָר אַז דער פייער איז ניט געווען קיין איינפאַכער צופאַל. „טראָיצא" און דער טאָג פונ'ם „הייליגען גייסט" זיינען גרויסע רוסישע ימים־טובים, און אין דעם מאַרק איז קיינער ניט געווען, אויסער עטליכע וועכטער; אחוץ דעם, האָט זיך דער אַפּראַקסין מאַרק און די האָלץ־געהעפטען אָנגעצונדען אין דער זעלבער צייט, און נאָך דער שרפה אין פּעטערבורג האָבען געפאָלגט ענה־ליכע אונגליקען אין מעהרערע פּראָווינציעלע שטעדט. דער פייער איז פון אימיצען געווען אונטערגעצונדען, אָבער פון וועמען? די דאָזיגע פראַגע בלייבט ניט פערענטפערט ביז צום היינטיגען טאָג.

קאַטקאָף, דער געוועזענער ליבעראַל, וועלכער איז געווען דורכגע־דרונגען מיט אַ פערזענליכען האַס צו הערצען, און איבערהויפּט צו באַקונין, מיט וועמען ער האָט זיך אַמאָל געשלאָגען אויף אַ דועל, האָט גלייך אויף מאָרגען נאָכ'ן פייער בעשולדיגט די פּאָלאַקען און די רוסישע רעוואָלוציאָנערען אַז זיי זיינען געווען די אונטערצינדער; און די דאָזיגע מיינונג איז געווען אָנגענומען אין פּעטערבורג און אין מאָסקווע.

פוילען האָט זיך דעמאָלט צוגעגרייט צו דער רעוואָלוציע וואָס האָט אויסגעבראָכען דעם קומענדען יאנואר. די געהיימע רעגיערונג האָט געהאט געשלאָסען א בונד מיט די לאָנדאָנ'ער פליכטלינגע, און האָט געהאט איהרע מענשען אין דעם סאמע הארץ פון דער פעטערבורגער אדמיניסטראציע. א גאנץ קורצע צייט נאָכדעם ווי די שרפה האָט פאסירט, איז דער וויצע־קעניג פון פוילען, גראף לעדערס, דערשאָסען געוואָרען פון א רוסישען אָפיציר; און ווען דער גרויספירסט קאָנסטאנטין איז ערנאנט געוואָרען אויף זיין פלאץ (מיט דער אבזיכט, אזוי האָט מען גערעדט, צו מאכען פון פוילען א בעזונדער קעניגרייך פאר קאָנסטאנטינ'ען), האָט מען אויף איהם אויך גלייך געשאָסען, דעם 26טען יוני. עהנליכע אָנגריפען זיינען געמאכט געוואָרען אין אויגוסט אויף דעם מארקיז וועלאָפאָלסקי, דעם פוילישען פיהרער פון דער פראָ־רוסישער פעראייניגונגס־פארטיי. נאפאָ־לעאָן דער 3טער האָט אויפגעהאלטען ביי די פאָלאקען די האָפענונג, אז ער וועט זיי העלפען אויסקעמפפען זייער זעלבסטשטענדיגקייט. אונטער אזעלכע אומשטענדען, אורטיילענדיג פון דעם געוועהנליכען ענגען מיליטערישען שטאנדפונקט, האָט די פערניכטונג פון דער רוסישער באנק און די פערשיידענע מיניסטעריומס, און דאָס אָניאָגען א שרעק אויף דער הויפטשטאָדט געקענט בעטר:כט ווערען פאר א גוטען קריעגפיהרערישען פלאן; ס'איז אָבער קיינמאָל ניט געבראכט געוואָרען דער קלענסטער בעוויז, וואָס זאָל פעסטשטעלען די דאָזיגע בעהויפטונג.

פון דער אנדער זייט, וויעדער, האָבען די פאָרטגעשריטענע פארטייען אין רוסלאנד איינגעזעהן, אז מען קען מעהר קיין האָפענונג ניט לעגען אויף אלעקסאנדער דעם 2טענ'ס רעפאָרמאטאָרישע איניציאטיווע: עס איז געווען קלאָר אז ער האָט זיך אריבערגעקליבען אין רעאקציאָנערען לאגער. מענשען מיט א ווייטערען בליק האָבען איינגעזעהן, אז די בע־פרייאונג פון די לייבאייגענע, אונטער די בעדינגונגען פון אויסקויף וואָס איז אויף זיי ארויפגעלעגט געוואָרען, הייסט א זיכערער אונטערגאנג פאר זיי, און רעוואָלוציאָנערע פראָקלאמאציעס זיינען ארויסגעלאָזט געוואָרען, אין מאי, אין פעטערבורג, וועלכע האָבען גערופען דאָס פאָלק און די ארמעע צו אן אלגעמיינעם אויפשטאנד, בעת די געבילדעטע קלאסען זיינען אויפ־געפאָדערט געוואָרען צו בעשטעהן אויף דער נויטווענדיגקייט פון א נאציאָנאלער קאָנווענציע. אונטער אזעלכע אומשטענדען, האָט די דעס־אָרגאניזירונג פון דער רעגיערונגס־מאשין געקענט אריינגענומען ווערען אין די פלענער פון איינינע רעוואָלוציאָנערען.

דער אונבעשטימטער כאראקטער פון דער בעפרייאונג האָט, ענדליך, אויף ביי די פויערים, וועלכע שטעלען צוזאמען א בעדייטענדען טייל פון דער

בעפעלקערונג אין אלע רוסישע שטעדט, ארויסגערופען א שטארקע געהרונג; און יעדעס מאל אין דער גאנצער רוסישער געשיכטע, ווען אזא געהרונג האט זיך אנגעהויבען, האט זי זיך אויסגעלאזט מיט אנאנימע בריעף וואס האבען פארגעזאגט פייערען, און שליסליך מיט אונטער־צינדונגען.

ס'איז מעגליך אז ביי איינציגע מענשען אין דעם רעוואלוציאנערען לאגער איז ארויפגעקומען דער געדאנק צו אונטערצינדען דעם אפראקסין מארק, אבער — סיי די שטרענגע אויספארשונגען, סיי די מאסען־ארעסטען וועלכע האבען זיך באלד נאכ'ן פייער אנגעהויבען איבער גאנץ רוסלאנד און פוילען, האבען ניט אויפגעדעקט דעם קלענסטען צייכען, וואס זאל בעווייזען אז דער פאל איז ווירקליך אזוי געווען. ווען עפעס אזעלכעס וואלט אויסגעפונען געווארען, וואלט שוין די רעאקציאנערע פארטיי דער־פון געשלאגען קאפיטאל. מאסען עראינערונג און גאנצע בענדער מיט קארעספאנדענצען פון יענער צייט זיינען זינט דעמאלט פערעפענטליכט געווארען, אבער זיי ענטהאלטען ניט אפילו וועלכען עס איז רמז וואס זאל בעשטעטיגען דעם דאזיגען חשד.

פערקעהרט, ווען עהנליכע שרפות האבען אויסגעבראכען אין מעהד־רערע שטעדט ביי דער וואלגא, און ספעציעל אין סאראטאף, און ווען דער צאר האט ארויסגעשיקט א מיטגליעד פון סענאט, זשדאנאפ'ן, צו מאכען אן אונטערזוכונג, האט ער זיך אומגעקעהרט מיט דער פעסטער איבער־ציינונג אז די שרפה אין סאראטאף איז געווען די ארבייט פון דער רעאק־ציאנערער פארטיי. די דאזיגע פארטיי האט אין אלגעמיין געגלויבט אז עס וועט מעגליך זיין צו פועל'ן ביי אלעקסאנדער דעם 2טען ער זאל אבלעגען די ענדליכע אבשאפונג פון דער לייבאייגענשאפט, וואס האט געזאלט שטאטפינדען דעם 19טען נאוועמבער, 1863. זיי האבען געוואוסט די שוואכקייט פון זיין כאראקטער, און גלייך נאך דעם גרויסען פייער אין פעטערבורג האבען זיי אנגעהויבען א שטארקען קאמפף פאר דער אבלע־גונג און דער רעווידירונג פון דעם בעפרייאונגס־געזעץ אין זיין פראקטישע אנווענדונג. אין גוט־אינפארמירטע געזעצליכע קרייזען האט מען געמור־מעלט, אז דער סענאטאר זשדאנאף קומט צוריק מיט פאזיטיווע בעווייזען, אז די רעאקציאנערען פון סאראטאף זיינען שולדיג אין דעם פערברעכען; ער איז אבער אויף זיין צוריק־רייזע געשטארבען, זיין פארטפעל איז פער־שוואונדען, און מען האט איהם קיינמאל ניט געפונען.

זאל זיין ווי עס וויל זיך, דער אפראקסין פייער האט געהאט די טרויעריגסטע רעזולטאטען. נאך דעם פייער האט זיך אלעקסאנדער דער 2טער אונטערגעגעבען צו די רעאקציאנערען, און — וואס ס'איז געווען

נאָך ערגער — די עפענטליכע מיינונג אין יענעם טייל פון דער געזעלשאַפט אין פעטערבורג, און ספּעציעל אין מאָסקווע, מיט וועלכע די רעגירונג האָט זיך אָם מייסטען גערעכענט, האָט פּלוצלינג ארונטערגעוואָרפען איהר ליבעראלען מאַנטעל, און איז געוואָרען פיינדליך ניט נאָר צו דעם מעהר פּאָרטגעשריטענעם טייל פון דער רעפאָרם־פּארטיי, נאָר אפילו צו דעם געמעסיגטען פליגעל. דעם נעקסטען זונטאָג נאָך דער שרפה בין איך געגאַנגען זעהן מיין שוועסטערקינד, דעם קייזער׳ס אדיוטאַנט, ביי וועמען אין הויז איך האָב אָפט געהערט די אָפיצירען פון דער רייט־גווארדיע אויסדריקענדיג סימפּאַטיע מיט טשערנישעווסקי׳ן. מיין שוועסטערקינד איז אליין געווען ביז יענער צייט א פלייסיגער לעזער פון דעם „סאָוורעמעניק“ (דער אָרגאַן פון דער פּאָרטגעשריטענער רעפאָרם־פּארטיי). איצטער האָט ער געבראַכט עטליכע נומערען פון דעם „סאָוורעמעניק“ און, אוועקלעגענדיג זיי אויפ׳ן טיש נעבען וועלכען איך בין געזעסען, האָט ער צו מיר געזאָגט: „נון, גענוג; פון היינט אָן וויל איך מעהר ניט האָבען צו טהאָן מיט דעם דאָזיגען אויפרייצענדען שטאָף. שוין גענוג דערמיט“ — און די דאָזיגע ווערטער האָבען אויסגעדריקט די מיינונג פון „גאַנץ פעטערבורג“. רעדען וועגען רעפאָרמען איז געוואָרען אָן אונפּאַסיגע זאַך. די גאַנצע אטמאָספערע איז געווען אָנגעלאָדען מיט א גייסט פון רעאַקציע. דער „סאָוורעמעניק“ און אנדערע עהנליכע צייטשריפטען זיינען אונטערדריקט געוואָרען; די זונטאָג־שולען, זיינען פערבאָטען געוואָרען, אונטער וועלכער עס איז פאָרם; עס האָבען זיך אָנגעהויבען מאַסען־ארעסטען. די הויפּטשטאָדט איז געשטעלט געוואָרען אונטער א בעלאַגערונגס־צושטאַנד.

מיט צוויי וואָכען שפּעטער, דעם 13טען (25 נ. ס.) יוני, די צייט אויף וועלכער מיר פאזשען און קאדעטען האָבען אזוי לאַנג ארויסגעקוקט, איז ענדליך געקומען. דער קייזער האָט אונז געגעבען א מין מיליטערישען עקזאַמען אין אלערליי בעוועגונגען — אין פערלויף פון וועלכען מיר האָבען קאָמאַנדירט די ראָטעס און איך האָב פּאַראַדירט רייטענדיג אויף א פערד אין פּאָראוים פון באַטאַליאָן — און מיר זיינען דערהויבען געוואָרען אלס אָפיצירען.

ווען דער פּאַראַד איז געווען פאָראיבער, האָט אלעקסאַנדער דער צווייטער הויך אויסגערופען, „די נייע אָפיצירען צו מיר!“ און מיר האָבען זיך פערזאַמעלט ארום איהם. ער איז געבליבען רייטענדיג אויפ׳ן פערד.

דאָ האָב איך איהם געזעהן אין א גאַנץ נייעם ליכט. דער מאַן וועלכער איז מיט א יאָהר שפּעטער ערשיענען אין דער ראָלע פון א בלוט־דורשטיגען און ראַכעזיכטיגען אונטערדריקער פון די אויפשטאַנדען אין פּוילען איז

איצט אויסגעוואקסען אין זיין פולער גרויס, פאר מיינע אויגען, אין זיין רעדע וואס ער האט פאר אונז געהאלטען.

ער האט אנגעהויבען מיט א געלאסענעם טאן. „איך גראטוליר אייך: איהר זיינט אפיצירען.“ ער האט גערעדט וועגען מיליטער־פליכטען און לאיאליטעט, ווי מען רעדט געוועהנליך ביי אזעלכע געלעגענהייטען. „אבער אויב ווער־עס־איז פון אייך“, האט ער פארטגעזעצט, קלאר אויס־שרייענדיג יעדעס ווארט און זיין געזיכט האט זיך פלוצלינג צונויפגע־קארטשעט פון רציחה, „אויב אימיצער פון אייך — פון וואס גאט זאל אייך אויסהיטען — זאל זיך אונטער וועלכע עס איז אומשטענדען ארויס־ווייזען ניט־לאיאל צו דעם צאר, צו דעם טראהן און צו דעם פאטערלאנד — געהמט אין אכט וואס איך זאג! — וועט ער בעהאנדעלט ווערען מיט דער גאנער גרוי־זאמ־קייט פון דעם געזעץ, אהן א ברעקעל ר־ח־מ־נ־ו־ת!“

זיין שטימע איז געווארען שוואך; זיין פנים איז געווען בייז, פול מיט יענעם אויסדרוק פון בלינדען צארן, וועלכען איך האב אין מיין קינד־הייט געזעהן אויף די פנים׳ער פון די פריצים ווען זיי האבען געסטראשעט זייערע קנעכט צו „קאטעווען זיי מיט ריטער“. ער האט ווילד א זעץ געטהאן זיין פערד מיט די שפארעס, און איז ארויסגעריטען פון אונזער קרייז. אויף מארגען, דעם 14טען יוני, זיינען אויף זיין בעפעהל דריי אפי־צירען דערשאסען געווארען אין מאדלין, אין פוילען, און איין סאלדאט, מיט׳ן נאמען סטשור, איז פערשמיסען געווארען אויף טויט מיט ריטער.

„די רעאקציע איז אין פולען גאלאפ אויף צוריקוועגס“, האב איך געזאגט צו זיך, ווען מיר זיינען געגאנגען צוריק אין קארפוס.

נאך איין מאל האב איך געזעהן אלעקסאנדער דעם 2טען איידער איך האב פערלאזען פעטערבורג. עטליכע טעג נאך אונזערע עקזאמענס, זיינען אלע ניי־ערנאנטע אפיצירען געווען אין פאלאץ, פארגעשטעלט צו ווערען פאר׳ן קייזער. מיין מעהר אלס בעשיידענער מונדיר, מיט די בעריהמטע גרויע הויזען, האט צוגעצויגען אלעמענס אויפמערקזאמקייט, און יעדע מינוט האב איך געמוזט צופריעדענשטעלען די נייגעריגקייט פון אפיצירען פון אלע ראנגען, וועלכע זיינען צוגעקומען מיך פרעגען וואס פאר א מונדיר דאס איז וואס איך טראג. אזוי ווי די אמורער קאזאקען זיינען דעמאלט געווען דער אינגסטער רעגימענט פון דעו׳ רוסישער ארמעע, בין איך געשטאנען ערגעץ־וואו פעררוקט אין א ווינקעל צווישען די הונדערט אפיצירען וואס זיינען דארט געווען אנוועזענד. אלעקסאנדער דער צווייטער האט מיך אויסגעפונען און געפרעגט: „הייסט עס אז דו געהסט נאך סיביר? האט דיין פאטער איינגעשטימט דערצו, נאך

אַלעמען?" איך האָב איהם גענטפערט אז יאָ. „האָסטו קיין מורא ניט צו געהן אזוי ווייט?" איך האָב וואַרעם גענטפערט: „ניין, איך וויל ארבייטען. עס מוז דאָרטען זיין גענוג וואָס צו טהאָן אין סיביר אָנצוואַ־ווענדען די גרויסע רעפאָרמעס וואָס מען געהט מאַכען." ער האָט געקוקט אויף מיר; ער איז געוואָרען נאָכדענקליך; ענדליך האָט ער געזאָגט: „נון, געה; מען קען זיין ניצליך אומעטום"; און זיין פּנים האָט אָנגענומען אזא אויסדרוק פון מיעדיגקייט, אזא כאראקטער פון פאָלשטענדיגען אונטערגעבען זיך, אז איך האָב מיר באַלד געקלערט, „ער איז אַן אויס־געשפּיעלטער מענש; ער געהט אַלצדינג אויפגעבען".

פּעטערבורג האָט אָנגענומען אַ טרויעריגען אויסזעהן. סאָלדאטען האָבען מאַרשירט אין די גאַסען. קאָזאַקען־פּאַטרולען זיינען ארומגעריטען ארום פּאַלאַץ, די פעסטונגען זיינען געווען אָנגעפילט מיט געפאַנגענע. וואו איך בין געגאַנגען האָב איך געזעהן די זעלבע זאַך — דעם טריאומף פון דער רעאַקציע. איך האָב פערלאָזען פּעטערבורג אָהן פערדרוס.

איך בין יעדען טאָג געגאַנגען צו דער קאָזאַקען אַדמיניסטראַציע בעטען, זיי זאָלען עס מאַכען וואָס גיכער און מיר צושטעלען מיינע פּאַפּירען, און אזוי שנעל ווי זיי זיינען פאַרטיג געוואָרען, האָב איך מיך געאיילט אָבצופאָהרען נאָך מאָסקווע זיך צו טרעפען מיט מיין ברודער אַלעקסאַנדער.

II

די פינף יאָהר וואָס איך האָב פערבראַכט אין סיביר זיינען פאַר מיר געווען אַן אמת'ע ערציהונג פון לעבען און מענשליכען כאראקטער. איך בין געקומען אין בעריהרונג מיט אַלערליי מענשען: די בעסטע און די ערגסטע; מיט די וואָס זיינען געשטאַנען אויפ'ן שפּיץ פון דער געזעל־שאַפט און מיט אַזוינע וואָס האָבען קוים עקזיסטירט אויף דעם סאַמע אָבגרונד — די בראָדיאַגאַס און די אַזוי־גערופענע אונפערבעסערליכע פערברעכער. איך האָב געהאַט גוטע געלעגענהייטען צו בעאָבאַכטען די גענג און די זיטען פון די פּויערים אין זייער טעגליכען לעבען, און נאָך מעהר געלעגענהייט אָבצושאַצען, ווי ווייניג די שטאַאַט־אַדמיניסטראַציע האָט זיי געקענט געבען, אפילו ווען זי וואָלט געווען דורכגעדרונגען מיט אַלער בעסטע אַבזיכטען. ענדליך, מיינע ווייטע און ברייטע רייזען, אין וועלכע איך האָב דורכגערייזט איבער פופציג טויזענד מייל אין פוהרען, אויף דאַמפף־שיפען, אויף לאָדקעס, דערהויפּט אָבער רייטענדיג אויף

פערד, האָבען געהאַט אַ וואונדערבאַרע קרעפּטיגענדע ווירקונג אויף מיין געזונד. זיי האָבען מיר אויך געלערענט ווי קליין עס זיינען דעם מענשען'ס ווירקליכע נויטען אַזוי גיך ווי ער קומט אַרויס פון דעם פער'כשופ'טען קרייז פון דער קאָנוועגציאָנעלער ציוויליזאַציע. מיט עטליכע פונט ברויט און עטליכע אונצען טהעע און אַ לעדערנעם טאַש, אַ קעסעל און אַ העקעל הענגענדיג ביי דער זייט פון זאָטעל, און אונטער'ן זאָטעל אַ דעקע אויף אויסצושפּרייטען ביי דעם פונאַנדערגעלעגטען פייער איבער אַ בעט פון פריש אָנגעשניטענע יעלאָווע צווייגלעך, פיהלט זיך אַ מענש וואונדערבאַר זעלבסטשטענדיג, אפילו צווישען די אונבעקאַנטע בערג וואָס זיינען בעוואַקסען מיט וועלדער אָדער בעדעקט מיט שנעע. מען וואָלט געקענט אָנשרייבען אַ בוך איבער דעם טייל פון מיין לעבען, איך מוז אָבער מאַכען בקיצור, ווייל מיר בלייבט נאָך אַזוי פיעל מעהר צו זאָגען וועגען די שפּעטערע פּעריאָדען.

סיביר איז ניט די פערפראָרענע לאַנד, וואָס איז בעגראָבען אין שנעע און בעפעלקערט דורכאויס מיט פערשיקטע, ווי אפילו אַ סך רוסען שטעלען זיך פאָר. אין איהרע דרום'דיגע טיילען איז זי אַזוי רייך אין נאַטירליכע פּראָדוקטען ווי די דרום'דיגע טיילען פון קאַנאַדאַ, צו וועלכער זי איז זעהר עהנליך אין איהר פיזישען אויסזעהן; און אחוץ אַ האַלבען מיליאָן איינגעבאָרענע, האָט זי אַ בעפעלקערונג פון מעהר ווי פיער מיליאָן רוסען. די דרום'דיגע טיילען פון מערב'דיגען סיביר זיינען אַזוי עכט־רוסיש, ווי די פּראָווינצען אין צפון־זייט פון מאָסקווע.

אין 1862 איז די העכערע אַדמיניסטראַציע פון סיביר געוועזען מעהר אויפגעקלערט און אין אַלגעמיין אַ סך בעסער ווי אין אירגענד וועלכער פּראָווינץ פון ריכטיגען רוסלאַנד. עטליכע יאָהר איז די שטעלע פון גענעראַל־גובערנאַטאָר פאַר מזרח־סיביר געווען פערנומען פון אַ מערק־ווירדיגער פּערזאָן, גראַף נ. נ. מוראַוויאָף, וועלכער האָט אַנעקטירט די אַמור־געגענד צו רוסלאַנד. ער איז געווען זעהר אינטעליגענט, זעהר טהעטיג, העכסט פריינדליך, און האָט געהאַט דעם בעגעהר צו אַרבייטען פאַר דער טובה פון דעם לאַנד. אַזוי ווי אַלע אַקטיווע מענשען וואָס גלויבען אין רעגיערונג, איז ער געווען אין גרונד האַרצען אַ דעספּאָט; ער האָט אָבער געהאַט פּאָרטגעשריטענע מיינונגען, און אַ דעמאָקראַטישע רעפּובליק וואָלט איהם נאָך ניט אין גאַנצען צופריעדענגעשטעלט. ביז צו אַ הויכען גראַד האָט זיך איהם איינגעגעבען פּטור צו ווערען פון דעם אַלטען שטאַב פון ציוויל־בעאַמטע, וועלכע האָבען בעטראַכט סיביר אַלס אַן אָרט אויף צו רויבען, און ער האָט צונויפגענומען אַרום זיך אַ צאָהל יונגע בעאַמטע, גאַנץ אָרענטליכע, און פיעלע וואָס זיינען געווען דורכגע־

דרונגען פון דיזעלבע אויסגעצייכענטע אבזיכטען ווי ער אליין. אין זיין אייגענעם קאבינעט, האָבען די יונגע בעאמטע, מיט דעם פערשיקטען באקונין צווישען זיי (ער איז ענטלאָפען פון סיביר אין הערבסט פון 1861), דיסקוטירט ווי צו בעשאפען די „די פעראייניגטע שטאאטען פון סיביר“, וואָס זאָלען זיין פעדערירט, איבער דעם פאסיפישען אָקעאן, מיט די “פעראייניגטע שטאאטען פון אמעריקא“.

ווען איך בין אָנגעקומען אין אירקוטסק, די הויפטשטאָדט פון מזרח־סיביר, האָט די כוואליע פון רעאקציע, וואָס איך האָב געזעהן אויפהויבען זיך אין פעטערבורג, נאָך ניט געהאט דערגרייכט יענע ווייטע געגענדען. איך בין זעהר גוט אויפגענומען געוואָרען פון דעם יונגען גענעראל־גובערנאטאָר, קאָרסאקאָף, וועלכער האָט נאָר־וואָס געהאט איבערגענומען די שטעלע פון מוראוויאָף, און ער האָט מיר געזאָגט, אז ער איז גליקליך צו האָבען ארום זיך מענשען מיט ליבעראלע אידעען. וואָס אָנבעלאנגט דעם קאָמאנדיר פון גענעראל־שטאב, קוקעל — א יונגער גענעראל, נאָך ניט קיין פינף־און־דרייסיג יאָהר אלט, וועמעס פערזענליכער אדיוטאנט איך בין געוואָרען — האָט ער מיך באלד אוועקגעפיהרט אין א צימער אין זיין הויז, וואו איך האָב געפונען, צוזאמען מיט די בעסטע רוסישע צייט־שריפטען, א פאָלשטענדיגע קאָלעקציע פון הערצען׳ס לאָנדאָנער רעוואָלו־ציאָנערע אויסגאבען. מיר זיינען אין גיכען געוואָרען הייסע פריינד.

גענעראל קוקעל האָט צו יענער צייט פראָוויזאָריש פערטראָטען די שטעלע פון גובערנאטאָר פון טראנסבאיקאליע, און אין עטליכע וואָכען שפּעטער זיינען מיר צוזאמען אריבער די שעהנע באיקאל אָזערע און זיינען געגאנגען ווייטער אין מזרח, צו דער קליינער שטאָדט טשיטא, די הויפט־שטאָדט פון דער פראָווינץ. דאָרט האָב איך זיך געמוזט איבערגעבען, מיט לייב און זעעלע, ניט פערלירענדיג קיין צייט, צו די גרויסע רעפאָר־מען, וועגען וועלכע מען האָט גערעדט. די פעטערבורגער מיניסטעריומס האָבען זיך געהאט געווענדעט צו די אָרטיגע בעאמטע, פערלאנגענדיג פון זיי, זיי זאָלען אויסארבייטען פּלענער פאר פאָלשטענדיגע רעפאָרמען אין דער אדמיניסטראציע פון די פראָווינצען, אין דער אָרגאניזירונג פון דער פאָליציי, די געריכטען, די געפענגניסען, די סיסטעמען פון פערשיקונג, די זעלבסט־רעגיערונג פון די שטעדט — אלעס אויף דעם ברייטען ליבעראלען באזיס, וואָס איז אוועקגעלעגט געוואָרען פון דעם קייזער אין זיין מאניפעסט.

קוקעל, אונטערשטיצט פון אן אינטעליגענטען און פראקטישען מענשען, פאָלקאָוניק פעדאשענקאָ, און א פּאָר גוט־מיינענדע ציוויל־

בעאמטע, האט געארבייט א גאנצען טאג, און אפטמאל א היבשען טייל פון דער נאכט. איך בין געווארען דער סעקרעטער פון צוויי קאמיטעטען — פאר דעם קאמיטעט צו רעפארמירען די געפענגניסען און דעם גאנצען פערשיקונגס סיסטעם, און פאר דעם קאמיטעט וואס האט געהאט אויסצוארבייטען א פלאן פאר מוניציפאלער זעלבסט־רעגיערונג — און האב זיך א נעהם געטהאן צו דער ארבייט מיט דעם גאנצען ענטהוזיאזם פון א ניינצעהן־יאהריגען יונגען מאן. אזוי ווי די מיניסטעריומס פאר אינערליכע אנגעלעגענהייטען און פאר יוסטיץ האבען ארויסגעגעבען אויסגעצייכענטע ביכער און ארטיקלען וואס האבען בעהאנדעלט די דאזיגע ענינים, האב איך זעהר פיעל נעהאט געלעזען וועגען דער היסטארישער ענטוויקלונג פון די דערמאנטע אינסטיטוציעס אין רוסלאנד און זייער געגענווערטיגען צושטאנד אין אויסלאנד; אבער דאס וואס מיר האבען געטהאן אין טראנסבאיקאליע איז דורכאויס ניט געווען נאר טעארעטיש. איך האב זיך דורכגערעדט מיט פראקטישע מענשען, וואס זיינען געווען גוט בעקאנט מיט די ווירקליכע נויטען און די ארטיגע מעגליכקייטען, צוערשט וועגען די אלגעמיינע פלענער און דערנאך וועגען יעדען פונקט בעזונדער; צוליעב דעם צוועק האב איך מיך געזעהן מיט א גרויסער צאהל מענשען, סיי אין שטאדט און סיי אויף דער פראווינץ. די שליסע צו וועלכע מיר זיינען געקומען זיינען דערנאך ווידער ארומגערעדט געווארען צוזאמען מיט קוקעל׳ן און פעדאשענקא׳ן; און ווען איך האב שוין געהאט צונויפגעשטעלט די רעזולטאטען אין א דערוויילינגער פארם, איז יעדער פונקט פון דאס ניי גאנץ גרינדליך דיסקוטירט געווארען אין די קאמיטעטען. איינער פון די דאזיגע קאמיטעטען, פאר דער צוגרייטונג פון דעם מוניציפאלען רעגיערונגס־פלאן, איז געווען צוזאמענגעשטעלט פון טשיטא׳ער בירגער, וואס זיינען געווען אויסגעוועהלט פון דער גאנצער בעפעלקערונג אזוי פריי, ווי זיי וואלטען געקענט אויסגעוועהלט ווערען אין די פעראייניגטע שטאאטען. אין קורצען, אונזער ארבייט איז געווען א זעהר ערנסטע; און אפילו איצט, צוריקבליקענדיג אויף דער דאזיגער ארבייט נאך א פערלויף פון אזוי פיעל יאהרען, קען איך מיט פולען פערטרויען זאגען, אז ווען מוניציפאלע זעלבסט־רעגיערונג וואלט דעמאלט בעוויליגט געווארען, אין דער בעשיידענער פארמע וואס מיר האבען אויסגעארבייט, וואלטען די שטעדט אין סיביר געהאט א גאנץ אנדער פנים ווי זיי האבען היינט. פון דעם אלעמען איז אבער גארנישט ארויסגעקומוען, ווי מיר וועלען עס שפעטער זעהן.

קיין זייטיגע צופעליגע ארבייטען האבען אויך ניט געפעהלט. מען האט געמוזט קריגען געלד אויפצוהאלטען די וואוילטהעטיגע אנשטאלטען;

ס'איז נויטיג געווען צו בעזאָרגען אַן עקאָנאָמישע בעשרייבונג פון די פּראָ־ווינצען צוליעב אַן אָרטיגער לאַנדווירטשאַפטליכער אויסשטעלונג; אָדער עפּעס אַן אנדער ערנסטע אויספאָרשונג האָט געדאַרפט געמאַכט ווערען. „ס'איז א גרויסע עפּאָכע אין וועלכע מיר לעבען; ארבייט, מיין טהייערער פריינד; געדענקט אַז איהר זיינט דער סעקרעטער פון אַלע עקזיסטירענדע און צוקינפטיגע קאָמיטעטען", פלעגט קוקעל אָפטמאָל מיר זאָגען — און איך האָב געארבייט מיט דאָפּעלטער ענערגיע.

א פּאָר ביישפּיעלען וועלען בעווייזען וואָסערע רעזולטאַטען אונזער ארבייט האָט געהאַט. אין אונזער פּראָווינץ איז געווען אַן „אויעזדנער נאַטשאַלניק" — דאָס הייסט, א פּאָליציי־בעאמטער מיט ברייטע און אונ־בעשרענקטע רעכטען — וועלכער איז געווען פּשוט א שאַנדע. ער האָט בעראַבעוועט די פּויערים און זיי געשמיסען לינקס און רעכטס, — אפילו פרויען פלעגט ער שמייסען, וואָס דאָס איז געווען געגען געזעץ; און ווען א קרימינעלע אנגעלעגענהייט איז אריינגעפאַלען אין זיינע הענד, האָט זי דאָרט געקענט אָבליעגען מאָנאַטען לאַנג, און ער פלעגט האַלטען די מענשען די גאַנצע צייט אין געפענגנים, ביז וואַנען זיי האָבען איהם ניט אונטער־געקויפט. קוקעל וואָלט איהם שוין לאַנג געהאַט ארונטערגעזעצט, נאָר דער גענעראַל־גובערנאַטאָר האָט זיך געקווינקעלט, ווייל יענער האָט געהאַט שטאַרקע פּראָטעקציע אין פּעטערבורג. נאָך א לאַנגען ישוב הדעת איז ענדליך בעשלאָסען געוואָרען, אַז איך זאָל אריבערפאָהרען מאַכען אַן אונ־טערזוכונג אויפ'ן אָרט און צוזאַמענעהמען בעווייזע געגען איהם. דאָס איז אָבער דורכאויס ניט געווען קיין לייכטע זאַך, וואָרים די פּויערים, אָנגעשראָקענע און וויסענדיג גאַנץ גוט דעם אַלטען רוסישען שפּריכוואָרט: „גאָט איז וויית אוועק, בעת דיין עלטסטער איז דיינער א נאָהענטער שכן", האָבען קיין מוטה ניט געהאַט ארויסצוטרעטען אַלס עדות. אפילו די פרוי וואָס ער האָט געלאָזט שמייסען האָט צוערשט מורא געהאַט צו מאַכען א געשריבענע ערקלערונג. ערשט נאָכדעם ווי איך בין אָבגעווען א פּאָר וואָכען מיט די פּויערים און האָב געוואונען זייער צוטרויען, האָט זיך מיר איינגע־געבען צו קענען ארויסברענגען די שעהנע מעשים פון זייער עלטסטען אין דער עפענטליכקייט. איך האָב צונויפגעקליבען פערניכטענדע בעווייזען, און דער „אויעזדנער נאַטשאַלניק" איז ארונטערגעזעצט געוואָרען. מיר האָבען זיך גראַטולירט וואָס מיר זיינען פּטור געוואָרען פון אַזא פּעסט. ווי ערשטוינט זיינען מיר אָבער געוואָרען, ווען מיר האָבען זיך דערוואוסט אין עטליכע חדשים ארום, אַז דער זעלבער מענש איז אָנגעשטעלט געוואָ־רען אויף א נאָך העכערע שטעלע אין קאַמטשאַטקאַ. דאָרטען האָט ער געקענט בעראַבעווען די פּויערים פריי פון וועלכער עס איז קאָנטראָלע,

און אזוי האָט ער טאַקע געטהאָן. עטליכע יאָהר שפּעטער האָט ער זיך אומ־געקעהרט אין פּעטערבורג אַ רייכער מאַן. די אַרטיקלען וואָס ער שרייבט איצט פון צייט צו צייט פאַר דער רעאַקציאָנערער פּרעסע זיינען, ווי מען קען עס ערוואַרטען, פול פון אַ הויכען „פּאַטריאָטישען" גייסט.

די כוואַליע פון רעאַקציע, ווי איך האָב שוין געזאָגט, האָט נאָך דעמאָלט סיביר ניט געהאַט דערגרייכט, און די פּאָליטישע פערשיקטע זיינען נאָך אַלץ בעהאַנדעלט געוואָרען אַזוי מילד ווי ס'איז מעגליך געווען, ווי אין מוראַוויאָף'ס צייטען. ווען דער פּאָעט מיכאַילאָף איז, אין 1861, פער'משפט געוואָרען צו קאַטאָרגע פאַר אַ רעוואָלוציאָנערער פּראָקלאַמאַ־ציע, וואָס ער האָט אַרויסגעלאָזט, און ער איז פערשיקט געוואָרען אין סיביר, האָט דער גובערנאַטאָר פון טאָבאָלסק, די ערשטע סיבירישע שטאָדט אויף זיין וועג, געגעבען אַ מיטאָג לכבוד איהם, אויף וועלכען אַלע בעאַמטע האָבען אַנטייל גענומען. אין טראַנסבאַיקאַליע האָט מען איהם ניט געהאַלטען ביי שווערע אַרבייט, נאָר מען האָט איהם אָפיציעל ערלויבט צו זיין אין שפּיטאָל־געפענגניס פון אַ מינען־דערפעל. זייענדיג שוואַך אין געזונד — ער האָט געהאַלטען ביין שטאַרבען פון שווינדזוכט, און אין עטליכע חדשים אַרום איז ער ווירקליך געשטאָרבען — האָט איהם גענעראַל קוקעל געגעבען די ערלויבניס צו פערבלייבען ביי זיין ברודער, אַ מינען־אינזשעניר, וועלכער האָט געהאַט אָבגעדונגען אַ גאָלד־מינע פון דער קרוין אויף זיין אייגענעם חשבון. ניט־אָפיציעל האָט מען דערפון גוט געוואוסט אין מזרח־סיביר. איין טאָג אָבער האָבען מיר געקראָגען צו וויסען פון אירקוטסק, אז אַ זשענדאַרמסקער גענעראַל איז, צוליעב אַ געהיימע מסירה, אויפ'ן וועג נאָך טשיטאַ, צו מאַכען אַ שטרענגע אונטערזוכונג וועגען דער דאָזיגער אַנגעלעגענהייט. דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר'ס אַן אַדיוטאַנט האָט אונז די נייעס געבראַכט. אין גרויס איילעניס האָט מען אַרויסגעשיקט צו וואָרנען מיכאַילאָף'ן און איהם זאָגען, אז ער מוז זיך גלייך אומקעהרען אין געפענגניס־שפּיטאָל, בעת דעם זשאַנדאַרמסקען גענעראַל האָט מען דערוויילע פערהאַלטען אין טשיטאַ. און אַזוי ווי דער דאָזיגער הערר איז יעדע נאַכט אַרויסגעקומען אַלס דער געווינער פון היבשלעכע סומען געלד ביי דעם גרינעם טישעל אין קוקעל'ס הויז, האָט ער גאָר גיך בעשלאָסען ניט צו פערבייטען אַזאַ אַנגענעהמען צייט־פערטרייב אויף אַ לאַנגער נסיעה צו די מינען אין אַזעלכענע פערעסט פון צוועלף גראַד אונטער זיראָ, ווי דעמאָלט איז געווען, און ער האָט זיך דערנאָך אומגעקעהרט נאָך אירקוטסק אַ גאַנץ צופריעדענער מיט די פערדיענסטלעך, וואָס זיין מיסיאָן האָט איהם אַריינגעבראַכט.

דער רעאַקציאָנערער שטורעם איז אָבער געקומען אַלץ נעהנטער און

נעהנטער, און ער האָט מיטגעשלעפּט מיט זיך אַלץ וואָס ער האָט אָנגעזע־גענט, באַלד נאָכדעם ווי דער אויפשטאַנד אין פּוילען האָט אויסגעבראָכען.

III

אין יאַנואַר 1863 האָט זיך פּוילען אויפגעהויבען אַנטקעגען דער רוסישער הערשאַפט. עס האָבען זיך געבילדעט חברות בונטאָוושציקעס און ס'האָט זיך אָנגעהויבען אַ מלחמה, וועלכע האָט אָנגעהאַלטען גאַנצע אַכט־צעהן מאָנאַטען. די פּליכטלינגע אין לאָנדאָן האָבען זיך געבעטען ביי די פּויליש׳ע רעוואָלוציאָנערע קאָמיטעטען, זיי זאָלען אָבלעגען די בעוועגונג. זיי האָבען פאָראויסגעזעהן, אַז דער אויפשטאַנד וועט אונטערדריקט ווערען און דאָס וועט אויך מאַכען אַ סוף פון דער רעפאָרם־פּעריאָדע אין רוסלאַנד. עס איז אָבער געווען פערפאַלען. די אונטערדריקונג פון די נאַציאָנאַליס־טישע מאַניפעסטאַציעס, וואָס האָבען שטאַטגעפונען אין וואַרשאָ אין 1861, און די גרויזאַמע, ניט פערדיענטע הינריכטונגען, וואָס זיינען געקו־מען דערנאָך, האָבען אויפגעבראַכט די פּאָלאַקען. דער גורל איז געווען געוואָרפען.

די בעפרייאונג פון פּוילען האָט קיינמאָל פריהער ניט געהאַט אַזוי פיעל סימפּאַטיזירער אין רוסלאַנד, ווי אין יענער צייט. איך רעד דאָ ניט פון די רעוואָלוציאָנערען; אפילו די מעהר געמעסיגטע עלעמענטען פון דער רוסיש׳ער געזעלשאַפט האָבען געדענקט, און אויך אָפען ארויסגעזאָגט, אַז פאַר רוסלאַנד וואָלט געווען בעסער צו האָבען פּוילען פאַר אַ פריינדליכע שכנה, איידער אַלס אַ פיינדליכען אונטערטהאַן. פּוילען וועט קיינמאָל ניט פערלירען איהר נאַציאָנאַלען כאַראַקטער, ער איז צו־שטאַרק ענטוויקעלט; זי האָט, און זי וועט האָבען, איהר אייגענע ליטעראַטור, איהר אייגענע קונסט און אינדוסטריע. רוסלאַנד קען איהר האַלטען אונטער־טהעניג נור דורך הייל׳ער געוואַלד און אונטערדריקונג — אַ צושטאַנד, וואָס האָט ביז אהער געבראַכט, און וועט נויטווענדיגער ווייזע ווייטער ברענגען, אונטערדריקונג אין רוסלאַנד גופא. אפילו די פריעדליכע סלאַוואָפילען זיינען געווען פון דער דאָזיגער מיינונג; און בעת איך בין נאָך געווען אין דער ש׳ולע האָט די פּעטערבורגער געזעלשאַפט בעגריסט מיט פולער צושטימונג דעם „חלום“, וואָס דער סלאַוואָפיל איוואַן אַקסאַ־קאָוו האָט געהאַט די מוטה אָבצודרוקען אין זיין צייטונג „דער טאָג“. זיין חלום איז געווען, אַז די רוסישע אַרמעען האָבען פערלאָזען פּוילען, און ער

האָט געערדט מכח די אויסגעצייכענטע פּאָלגען וואָס וואָלטען דערפון אַרויסגעקומען.

ווען די רעוואָלוציאָן פון 1863 האָט אויסגעבראָכען, האָבען מעהרערע רוסישע אָפיצירען זיך אָבגעזאָגט צו מאַרשירען געגען די פּאָלאַקען, בעת אַנדערע האָבען אָפען זיך אַנגענומען פאַר זיי, און זיינען געשטאָרבען אויף דער תליה אָדער אויפ׳ן שלאַכטפעלד. געלדער פאַר׳ן אויפשטאַנד איז געזאַמעלט געוואָרען איבער גאַנץ רוסלאַנד — אין סיביר גאַנץ עפענטליך — און אין די רוסישע אוניווערזיטעטען האָבען די סטודענטען אויסגע־ריכט מיט אַלעם נויטיגען זייערע חברים, וועלכע זיינען אוועק זיך אָנשלי־סען אָן די רעוואָלוציאָנערען.

אין מיטען פון דער דאָזיגער געהרונג האָט זיך פערשפּרייט די נייעס איבער רוסלאַנד, אַז אין דער נאַכט פון דעם 10טען יאַנואַר זיינען באַנדעס אינסורגענטען בעפאַלען די רוסישע סאָלדאַטען, וואָס זיינען איינגעשטאַנען אין די דערפער, און האָבען זיי ערמאָרדעט אין די בעטען, כאָטש ערשט מיט אַ טאָג פריהער האָבען די פערהעלטעניסען צווישען די סאָלדאַטען און די פּויערים נעשיינט צו זיין גאַנץ פריינדליכע. דער בעריכט איז געווען אביסעל איבערטריבען, אָבער צום אונגליק איז עס טיילווייז געווען אמת, און דער איינדרוק פון דעם אין רוסלאַנד איז געווען אַ העכסט שעדליכער. די אַלטע אַנטיפּאַטיעס צווישען די צוויי נאַציאָנען, וועלכע זיינען אַזוינע נאָהענטע קרובים לויט זייער אָבשטאַמונג אָבער אַזוי פערשיידען לויט זייערע נאַציאָנאַלע כאַראַקטערע, זיינען ווידער אַמאָל אויפגעוועקט געוואָרען.

ביסלעכווייז איז דער דאָזיגער שלעכטער געפיהל ביז צו אַ געוויסען גראַד אָבגעשוואַכט געוואָרען. דער העלרישער קאַמפּף פון די שטענדיג־בראַווע זיהן פון פּוילען, און די אונבעזיעגבאַרע ענערגיע, מיט וועלכע זיי זיינען ווידערגעשטאַנען אַ מורא׳דיג שטאַרקע אַרמעע, האָט געוואונען סימפּאַטיע פאַר דער העלדישער נאַציאָן. עס איז אָבער בעקאַנט געוואָ־רען, אַז דער פּוילישער רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט, האָט אַריינגערעכענט אין זיין פאָדערונג איינצופיהרען צוריק די פּוילישע מלוכה מיט איהרע אַלטע גרענעצען, אויך די קליין־רוסישע אָדער אוקריינישע פּראָווינצען, פון וועלכע די גריכיש־אָרטאָדאָקסישע בעפעלקערונג האָט פיינד געהאַט איהרע פּוילישע הערשער, און האָט זיי מעהר ווי איינמאָל אין דעם לויף פון די לעצטע דריי יאָהרהונדערטען אויסגעקוילעט מאַסענווייז. דערצו נאָך, האָט נאַפּאָליאָן דער 3טער אָנגעהויבען סטראַשען רוסלאַנד מיט אַ נייער מלחמה — אַ פּוסטער סטראַשונאַק, וועלכער האָט פּוילען מעהר שאָדען געבראַכט איידער אַלעם אַנדערע צוזאַמענגענומען. און ענדליך,

האָבען די רוסישע ראַדיקאַלע עלעמענטען איינגעזעהן מיט פערדרוס, אַז ווי נאָר די ריין־נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטען פון פוילען האָבען געקראָ־גען די אויבערהאַנד, האָט די רעוואָלוציאָנערע רעגיערונג גאָר ניט געהאַט בדעה צו בעווילינגען דאָס לאַנד פאַר די לייבאייגענע — א פעהלער, מיט וועלכען די רוסישע רעגיערונג האָט ניט פערפעהלט זיך בענוצען, כדי זיך ארויסצושטעלען אין דער פּאָזיציע פון א בעשיצערין פון די פויערים אנט־קעגען זייערע פוילישע פּריצים.

ווען די רעוואָלוציע האָט אויסגעבראָכען אין פוילען, האָבען אַלע אין רוסלאַנד געגלויבט, אַז זי וועט אָננעהמען א דעמאָקראַטיש־רעפּובּלי־קאַנישע ווענדונג; און אַז די בעפרייאונג פון די לייבאייגענע אויף א ברייטען דעמאָקראַטישען באַזיס וועט זיין די ערשטע זאַך, וואָס א רעוואָ־לוציאָנערע רעגיערונג, קעמפּפענדיג פאַר דער אונאַבהענגיגקייט פון דעם לאַנד, וועט דורכפיהרען.

דאָס בעפרייאונגס־געזעץ, ווי עס איז אָנגענומען געוואָרען אין פּעטערבורג אין 1861, האָט געגעבען א גוטע געלעגענהייט פאַר אַזא האַנד־לונג. די פּערזענליכע פערפליכטונגען פון די לייבאייגענע צו זייערע בעלי־בתים האָבען זיך ערשט געענדיגט דעם 19טען פעברואַרי 1863. דאַן האָט מען געדאַרפט דורכגעהן א לאַנגזאַמע פּראָצעדורע ארויסצוקריגען א מין אָבמאַך צווישען די פּריצים און די לייבאייגענע מכח דער גרויס און דעם פּלאַץ פון די צוגעטיילטע שטיקלעך לאַנד, וואָס האָט געדאַרפט אָנקומען צו די בעפרייטע לייבאייגענע. די יעהרליכע אָבצאָהלונגען פאַר די דאָזיגע שטיקלעך לאַנד (ניט נאָכ'ן ערך נאָך הויכע) זיינען בעשטימט געוואָרען פון געזעץ, א געוויסע סומע פער אַקער; אָבער די פויערים האָבען נאָך אחוץ דעם געהאַט צו צאָהלען אַן עקסטראַ סומע פאַר זייערע הייזלעך, און פאַר דער סומע האָט דער סטאַטוט פעסטגעשטעלט נאָר דעם מאַקסימום — אַזוי ווי מען האָט גערעכענט, אַז מען וועט קענען פּועל'ן ביי די פּריצים זיי זאָלען אין גאַנצען ניט מאָהנען די עקסטראַ צאָהלונגען, אָדער אַז זיי וועלען זיך בענוגענען מיט א קליינעם טייל דערפון. וואָס איז שייך דעם אַזוי־גערופענעם „אויסקויף" פון לאַנד — אין וועלכען פאַל די רעגיערונג האָט זיך אונטערגענומען אויסצוצאָהלען דעם לאַנדאייגענטימער דעם פולען ווערטה מיט שטאַאטס־פּאַפּירען, און די פויערים וואָס האָבען דאָס לאַנד געקראָגען האָבען איהר דערפאַר געדאַרפט צאָהלען, פאַר ניין־און־ניינציג יאָהר, זעקס פּראָצענט אויף דער דאָזיגער סומע אַלס צינזען און יאָהר־געלד — זיינען די אָבצאָהלונגען ניט נאָר געווען משונה'דיג הויך און רואינירענד פאַר די פויערים, נור מען האָט אַפילו קיין טערמין ניט בע־

שטימט פאַר דעם אויסקויף. דאָס איז איבערגעלאָזט געוואָרען צו דעם ווילען פון דעם אייגענטימער; און אין אַ גאַנצע מאַסע פעלען זיינען גאָר קיין אויסקויף־אָבמאַכען ניט פאַרגענומען געוואָרען אפילו צוואַנציג יאָהר נאָך דער בעפרייאונג.

אונטער אַזעלכע אומשטענדען האָט אַ רעוואָלוציאָנערע רעגיערונג געהאַט אַ ברייטע געלעגענהייט שטאַרק אויסצובעסערען דאָס רוסישע געזעץ. זי איז געווען פערפליכטעט צו פאָלענדיגען אַן אַקט פון גערעכטיג־קייט פאַר די פויערים — וועמעס לאַגע איז אין פוילען געווען פונקט אַזוי שלעכט, און אָפטמאָל נאָך ערגער, ווי אין רוסלאַנד גופא — געבענדיג זיי בעסערע און מעהר בעשטימטע בעפרייאונגס־בעדינגונגען. קיין זאַך פון דעם איז אָבער ניט געטהאָן געוואָרען. די ריין־נאַציאָנאַליסטישע און אַריסטאָקראַטישע פּאַרטייען, קריגענדיג די אויבערהאַנד אין דער בעוועגונג, האָבען די דאָזיגע וויכטיגסטע פון אַלע פראַגען אוועקגעלעגט אַן־אַ־זייט. דאָס האָט געמאַכט לייכט פאַר דער רוסישער רעגיערונג צו געווינען די פויערים אויף איהר זייט.

דעם דאָזיגען פערזעהן האָט אַלעקסאַנדער דער 2טער ריכטיג אויס־גענוצט, ווען ער האָט אַרויסגעשיקט ניקאָליי מיליוטין'ען אין פוילען מיט דער מיסיאָן צו בעפרייען די דאָרטיגע פויערים אויף דעם אופן, ווי ער האָט עס בדעה געהאַט צו טהאָן אין רוסלאַנד — ניט קימערענדיג זיך צי די פּריצים וועלען דורכדעם רואינירט ווערען, צי ניט. „געה אין פוילען; ווענד דאָרטען אָן דיין „רויטען" פּראָגראַם געגען די פוילישע לאַנדאייגענ־טימער", האָט אַלעקסאַנדער דער 2טער צו איהם געזאָגט; און מיליוטין, צוזאַמען מיט פּרינץ טשערקאַסקי און אַ סך אַנדערע, האָבען ווירקליך געטהאָן אַלץ וואָס זיי האָבען געקענט אוועקצונעהמען דאָס לאַנד פון די פּריצים און איינצוטיילען גרויסע שטיקער לאַנד פאַר די פויערים.

מיר איז איינמאָל אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען מיט איינעם פון די רוסישע בעאַמטע, וועלכער איז געגאַנגען אין פוילען צוזאַמען מיט ניקאָליי מיליוטין און פּרינץ טשערקאַסקי. „מיר האָבען געהאַט די פולע פרייהייט איבערצוגעבען דאָס לאַנד צו די פויערים", האָט ער מיר דער־צעהלט. „מיין געוועהנליכער פּלאַן איז געווען, אַריבערצוגעהן אין אַ דאָרף און צונויפרופען אַ פויערים־פערזאַמלונג. „ראשית זאָגט מיר", פלעג איך זיך ווענדען צו זיי, „וואָס פאַר אַ לאַנד האַלט איהר איצטער?" זיי פלעגען מיר דאָס אָנווייזען. „האָט איהר גאָר מעהר קיינמאָל קיין ערד ניט געהאַט?" האָב איך ווייטער געפרעגט. „אודאי האָבען מיר געהאַט", פלעגען זיי ענטפערען אַלע אין איין קול; „מיט יאָהרען צוריק זיינען יענע

לאַנקעס געווען אונזערע; אַט דער וואַלד איז אַמאָל געווען אין אונזער בעזיץ; און אַט יענע פעלדער האָבען געהערט צו אונז." איך פלעג זיי לאָזען זיך אויסרעדען, און דאַן פלעג איך פרעגען: „נון, ווער פון אייך קען פערזיכערען מיט א שבועה, אַז דאָס אָדער יענעס לאַנד איז ווען־עס־איז געווען אייערע?" פערשטעהט זיך אַז עס איז ניט געווען קיינער וואָס זאָל זיך אָברופען — דאָס איז אַלץ געווען מיט יאָהרען צוריק. ענדליך פלעגט זיך עפּעס אַן אַלטעטשקער דורכשפּאַרען דורכ'ן עולם, און די איבעריגע פלעגען זאָגען: „ער וויים וועגען אַלעס, ער קען שווערען דערויף." דער אַלטינקער פלעגט אָנהויבען א לאַנגע געשיכטע מכח אַלץ וואָס ער האָט געוואוסט אין זיין יוגענד, אָדער האָט געהערט פון זיין פּאָטער, אָבער איך פלעג מאַכען די געשיכטע קורץ... „דערקלעהר אויף דיין שבועה וואָס דו ווייסט וועגען דאָס לאַנד, וואָס איז געהאַלטען געוואָרען פון דער „גמינע" (די דאָרף־קאָמונע) — און דאָס לאַנד איז אייערס." און אַזוי גיך ווי ער האָט אָבגעשוואָרען — און מען האָט זיך אויף דער דאָזיגער שבועה געקענט פערלאָזען — האָב איך אויסגעמאַכט די פּאַפּירען און האָב ערקלערט דער פערזאַמלונג: „איצטער איז דאָס לאַנד אייערס. איהר שטעהט ניט מעהר אונטער אירגענד וועלכע פערפליכטונגען צו אייערע בעלי־בתים: איהר זיינט איינפאַך זייערע שכנים; אַלעס וואָס איהר וועט דאַרפען טהאָן איז, צאָהלען די אויסקויף־טאַקסע, אַזוי פיעל יעדען יאָהר, צו דער רעגיערונג. אייערע הייזלעך געהען צוזאַמען מיט'ן לאַנד: איהר קריגט זיי פריי."

מען קען זיך פאָרשטעלען, וואָס פאַר אַן איינדרוק אַזא מין טאַקטיק האָט געמאַכט אויף די פּויערים. א שוועסטערקינד מיינער, פּעטער ניקאָ־לייעוויטש, א ברודער פון דעם אַדיוטאַנט וואָס איך האָב דערמאָנט, איז געווען אין פּוילען אָדער אין ליטוי מיט זיין אולאַנער גוואַרדיע רעגימענט. די רעוואָלוציע איז געווען אַזוי ערנסט, אַז אפילו די גוואַרדיע רעגימענטען פון פּעטערבורג זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרען געגען איהר; און איצטער ווייס מען, אַז ווען מיכאיל מוראַוויאָף האָט געקראָגען דעם בעפעהל צו געהן נאָך דער ליטוי און ער איז געקומען געזעגענען זיך מיט דער קייזערין מאַריא, האָט זי צו איהם געזאָגט: „ראַטעווע כאָטש ליטוי פאַר רוסלאַנד". פּוילען איז בעטראַכט געוואָרען פאַר פערלאָרען.

„דאָס לאַנד איז געווען אין די הענד פון די בעוואָפענטע באַנדעס רעוואָלוציאָנערען", האָט מיין שוועסטערקינד געזאָגט צו מיר, „און מיר זיינען געווען אָהנמעכטיג זיי צו בעזיעגען, אָדער אפילו זיי צו געפינען. קליינע באַנדעס האָבען כסדר אָנגעגריפען אונזער קליינער אָבטיילונג, און אַזוי ווי זיי האָבען אויסגעצייכענט גוט געקעמפּפט, און זיי האָבען געקאָנט די געגענד און געקראָגען שטיצע פון דער בעפעלקערונג, האָבען זיי אָפט

געזיעגט איבער אונז. מיר זיינען דעריבער געווען געצוואונגען צו מאַרשירען נאָר אין גרויסע קאָלאָנען. מיר פלעגען דורכגעהן אַ געגענד, מאַרשירענדיג דורך וועלדער, ניט געפינענדיג אפילו קיין שפּור פון די באַנדעס; אָבער ווען מיר האָבען מאַרשירט צוריק האָבען מיר זיך דער־וואוסט, אַז זיי האָבען זיך בעוויזען הינטער אונז, אַז זיי האָבען ארויפגע־לעגט די פּאַטריאָטישע טאַקסע אויפ'ן לאַנד, און אויב אַ פּויער האָט זיך אויף וועלכען עס איז אופן ניצליך געמאַכט פאַר אונזערע טרופּען, האָבען מיר איהם געפונען אָן אויפגעהאַנגענעם אויף אַ בוים פון די רעוואָלוציאָ־נערע באַנדעס. אזוי האָט עס אָנגעהאַלטען חדשים לאַנג, ביז וואַנען מיליוטין און טשערקאַסקי זיינען געקומען און האָבען בעפרייט די פּויע־רים, אָוועקגעבענדיג זיי דאָס לאַנד. דאַן — איז געוואָרען אַ סוף. די פּויערים האָבען זיך געשטעלט אויף אונזער זייט; זיי האָבען אונז געהאָל־פען כאַפּען די באַנדעס, און דער אויפשטאַנד האָט זיך געענדיגט."

איך האָב אָפּט געהערט מיט די פּוילישע פערשיקטע אין סיביר מכח דעם דאָזיגען ענין, און אייניגע פון זיי האָבען בעגריפען דעם פעהלער וואָס איז בעגאַנגען געוואָרען. אַ רעוואָלוציע מוז גלייך פון אָנהויב אָן זיין אַן אַקט פון גערעכטיגקייט פאַר די „געטראָטענע און אונטערדריקטע" — ניט אַ צוזאָג פון שפּעטיגערע פערגיטיגונגען; זאָנסט איז זי אַ זיכערער דורכפאַל. צום אונגליק טרעפט עס אָפּט, אַז די פיהרער זיינען אזוי שטאַרק פערטהאָן מיט בלויז מיליטערישע טאַקטיק־פראַגען, אַז זיי פער־געסען דאָס וויכטיגסטע. פאַר רעוואָלוציאָנערען צו פערפעהלען איבער־ציינגען די מאַסען, אַז אַ נייע צייט האָט זיך אָנגעפאַנגען פאַר זיי, מיינט צו פערזיכערען דעם אונבעדינגטען דורכפאַל פון דער אונטערנעהמונג.

די אונגליקליכע פאָלגען פון דער דאָזיגער רעוואָלוציע פאַר פּוילען זיינען בעוואוסט; זיי געהערען צו דעם געביעט פון היסטאָריע. וויפיעל טויזענדער מענשען זיינען פערניכטעט געוואָרען אין די שלאַכטען, וויפיעל הונדערטער זיינען אויפגעהאַנגען געוואָרען, און וויפיעל צעהנדליגער טויזענדער זיינען פערשיקט געוואָרען אין פערשיידענע פּראָווינצען פון רוסלאַנד און סיביר, איז נאָך ניט אין גאַנצען בעוואוסט. אָבער אפילו די אָפיציעלע ציפערען, וואָס זיינען געדרוקט געוואָרען אין רוסלאַנד מיט עטליכע יאָהר צוריק בעוויזען, אַז אין די ליטווישע פּראָווינצען אליין — ניט רעדענדיג פון דער ריכטיגער פּוילען — האָט יענער שרעקליכער מענש מיכאיל מוראַוויאָף, פאַר וועמען די רוסישע רעגיערונג האָט נאָר־וואָס אויפגעשטעלט אַ מאָנומענט אין ווילנאָ, אויפגעהאַנגען אויף זיין אייגענער אויטאָריטעט 128 פּאָלאַקען, און פערשיקט אין רוסלאַנד און

סיביר 9,423 מענער און פרויען. אָפיציעלע רשימות, אויף פערעפענטליכט אין רוסלאַנד, גיבען אָן 18,672 מענער און פרויען פערשיקט אין סיביר פון פוילען, פון וועלכע 10,407 זיינען פערשיקט געוואָרען אין מזרח־סיביר. איך געדענק אז דער גענעראַל־גובערנאַטאָר פון מזרח־סיביר האָט מיר אָנגעגעבען דיזעלבע צאָהל, אָן ערך 11 טויזענד פערזאָן, וואָס זיינען ארויסגעשיקט געוואָרען אויף קאַטאָרגע אָדער פערשיקט אין די לענדער אונטער זיין רשות. איך האָב זיי דאָרטען געטראָפען, און האָב צוגעזעהן זייערע ליידען. בסך־הכל, אָן ערך פון 60 אָדער 70 טויזענד מענשען, אויב ניט מעהר, זיינען אָבגעריסען געוואָרען פון פוילען און פונאַנדערגעשיקט געוואָרען אין די פערשיידענע רוסישע פּראָווינצען אין דעם אוראַל, אויף דער קאַווקאַז און אין סיביר.

פאַר רוסלאַנד זיינען די פאָלגען געווען פּונקט אַזוי שלעכט. מיט דעם אויפשטאַנד אין פוילען האָט זיך אין גאַנצען געענדיגט די רעפאָרם־פעריאָדע. אמת, דאָס געזעץ פון פּראָווינציעלע זעלבסט־רעגיערונגען (זעמסטוואָס) און די רעפאָרמירונג פון די געריכטען זיינען בעקאַנט־געמאַכט געוואָרען אין 1864 און 1868; אָבערביידע זיינען שוין געווען פאַרטיג אין 1862 און, נאָך מעהר, אין דעם לעצטען מאָמענט האָט אַלעקסאַנדער דער 2טער בעסער אויסגעקליבען דעם פּלאַן פון זעלבסט־רעגיערונג, וואָס איז אויסגעאַרבייט געוואָרען פון וואַליועף'ס רעאַקציאָנערער פּאַרטיי, אָנשטאָט דעם פּלאַן וואָס איז צוגעגרייט געוואָרען פון ניקאָליי מיליוטין; און גלייך נאָך דער בעקאַנטמאַכונג פון די ביידע רעפאָרמען איז זייער וויכטיגקייט פערקלענערט געוואָרען, און אין אייניגע פעלען אינגאַנצען פערניכטעט, דורך די איינפיהרונג פון א גאַנצער מאַסע נעבען־געזעצען.

ערגער פון אַלץ איז געווען, וואָס די עפענטליכע מיינונג גופא האָט געמאַכט א וייטערען שריט אויף צוריק. דער העלד פון טאָג איז געווען קאַטקאָף, דער פיהרער פון דער לייבאייגענטומס פּאַרטיי, וועלכער האָט זיך איצט ארויסגעשטעלט אַלס רוסישער „פּאַטריאָט“ און האָט מיטגע־שלעפּט מיט זיך דעם גרעסטען טייל פון דער פּעטערבורגער און מאָסקווער געזעלשאַפט. נאָך דער דאָזיגער צייט, זיינען אַלע די וואָס האָבען געהאַט דעם מוטה צו רעדען וועגען רעפאָרמען באַלד געשטעמפּעלט געוואָרען פון קאַטקאָף'ן אַלס די „פּעררעטהער פון רוסלאַנד“.

די כוואַליע פון רעאַקציע האָט אין גיכען דערגרייכט אונזער פער־וואָרפענע פּראָווינץ. איין שעהנעם טאָג אין מערץ האָט א ספּעציעלער שליח פון אירקוטסק געבראַכט א פּאַפּיר. אין פּאַפּיר האָט מען אָנגעדייטעט דעם גענעראַל קוקעל, ער זאָל גלייך פערלאָזען זיין שטעלע אַלס

גובערנאטאָר פון טראַנסבאַיקאַליע און אריבערקומען אין אירקוטסק, ווארטען אויף ווייטערע בעפעהלען, און אז ער דאַרף ניט צוריקנעהמען די שטעלע אלס קאָמאַנדיר פון גענעראַל־שטאַב.

פאַרוואָס? וואָס זאָל דאָס בעדייטען? קיין ערקלערונג ניט. אפילו דער גענעראַל־גובערנאַטאָר, קוקעל'ס אַ פּערזענליכער פריינד, האָט ניט ריזיקירט צוצולעגען אַן איינציגען וואָרט צו דעם געהיימניספאָלען בעפעהל. האָט דאָס געמיינט אז קוקעל וועט אָבגעפיהרט ווערען צווישען צוויי זשאַנדאַרמען נאָך פּעטערבורג, און וועט איינגעשפּאַרט ווערען אין דעם גרויסען שטיינערנעם קבר, דער פּעטראָפּאַוולאָווסקער פעסטונג? אַלעס איז מעגליך געווען. שפּעטער האָבען מיר ערפאַהרען, אז דאָס איז טאַקע געווען די אבזיכט; און עס וואָלט טאַקע אזוי געווען אויך, ווען ניקאָליי מוראַוויאָף, „דער בעזיעגער פון דעם אמור", וואָלט זיך ניט ענער־גיש אריינגעמישט און פּערזענליך געבעטען דעם צאַר, ער זאָל האָבען איינזעהן מיט קוקעל'ן.

אונזער שיידען זיך מיט קוקעל'ן און זיין ליעבליכער פאַמיליע איז געווען ווי אַ לויה. מיר איז געווען זעהר שווער אויפ'ן הארצען. ניט נאָר האָב איך אין איהם פערלאָרען אַ טהייערען פּערזענליכען פריינד, נור איך האָב געפיהלט, אז די דאָזיגע שיידונג איז געווען די קבורה פון אַ גאַנצער עפּאָכע, וואָס איז געווען פול מיט לאַנג־געווינשטע האָפנונגען — „פול מיט אילוזיעס", ווי די מאָדע איז געוואָרען צו זאָגען.

אזוי איז טאַקע געווען. ס'איז געקומען אַ נייער גובערנאַטאָר — אַ גוטמוטהיגער, „לאָז־מיך־צורוה"־מענש. זעהענדיג אז מען קען מעהר קיין צייט ניט פערלירען, האָב איך מיט בענייטער ענערגיע פערענדיגט אונזערע פּלענער פאַר דער רעפאָרם פון דעם פערשיקונגס־סיסטעם און דער מוני־ציפּאַלער זעלבסט־רעגיערונג. דער גובערנאַטאָר האָט פון פאָרם וועגען דאָ און דאָרט געמאַכט עטליכע אויסזעצונגען, אָבער ענדליך האָט ער די פּלענער אונטערגעשריבען, און מען האָט זיי אָוועקגעשיקט אין די העכערע מקומות. אָבער אין פּעטערבורג האָט מען שוין מעהר קיין רעפאָרמען ניט געדאַרפט. אונזערע פּראָיעקטען ליעגען עד היום דאָרטען בעגראָבען, צוזאַמען מיט הונדערטער אַנדערע פון אַלע טיילען פון רוסלאַנד. עטליכע „אויסגעבעסערטע" טורמעס, וועלכע זיינען נאָך שרעקליכער ווי די אַלטע ניט־פערבעסערטע, זיינען אויסגעבויט געוואָרען אין די הויפּטשטעדט, אויף צו ווייזען, אין דער צייט פון געפענגנים־קאָנגרעסען פאַר בעריהמטע אויסלענדער; אָבער די איבעריגע טורמעס און דער גאַנצער פערשיקונגס־סיסטעם, האָט דזשאָרדזש קעננאַן געפונען אין 1886 פּונקט אין דעם זעלבען צושטאַנד, אין וועלכען איך האָב זיי איבערגעלאָזט אין 1862.

ערשט איצט, מיט זעקס־און־דרייסיג יאָהר שפּעטער, פיהרען די בעאמטע איין די רעפאָרמירטע געריכטען און אַ כלומרשט'ע זעלבסט־רעגיערונג אין סיביר, און קאָמיטעטען זיינען ווידער ערנאַנט געוואָרען צו אונטער־זוכען דעם פערשיקונגס־סיסטעם.

ווען קעננאַן איז צוריקגעקומען אין לאָנדאָן פון זיין רייזע איבער סיביר, האָט ער באַלד, אויפ'ן צווייטען טאָג נאָך זיין אָנקומען אין לאָנדאָן, אויפגעזוכט סטעפּניאַק'ען, טשייקאָווסקי'ן, מיך, און נאָך אַ רוסישען פליכטלינג. אין אָבענד האָבען מיר זיך אַלע צונויפגעטראָפען אין קעננאַן'ס צימער, אין אַ קליינעם האָטעל ניט ווייט פון טשארינג קראָס. מיר האָבען איהם געזעהן דאָס ערשטע מאָל, און ניט האָבענדיג קיין צופיעל צוטרויען צו די אונטערנעהמערישע ענגלענדער, וועלכע האָבען זיך פריהער אונטער־נומען אויסצוגעפינען אַלץ וועגען די סיבירישע געפענגניסען, ניט אויס־לערנענדיג זיך אפילו אַ וואָרט רוסיש, האָבען מיר קעננאַן'ען גענומען אויף אַ קרייץ־פערהער. צו אונזער ערשטוינען אָבער, האָט ער ניט נאָר גערעדט אַן אויסגעצייכענטען רוסיש, נור ער האָט אויך געוואוסט אַלץ, וואָס עס איז ווערטה צו וויסען וועגען סיביר. כמעט יעדערער פון אונז איז געווען בעקאַנט מיט דעם גרעסטען טייל פון אַלע פּאָליטישע פער־שיקטע אין סיביר, און מיר האָבען קעננאַן'ען פערוואָרפען מיט פראַגעס: „וואו געפינט זיך דער און דער? איז ער פערהייראַטה? איז ער גליקליך מיט זיין הייראַטה? איז ער נאָך אַלץ פריש און מונטער אין גייסט?" מיר האָבען זיך באַלד איבערצייגט, אַז קעננאַן ווייס וועגען יעדען איינעם פון זיי.

ווען די פראַגען האָבען זיך געענדיגט, און מיר האָבען זיך געקליבען אוועקצוגעהן, האָב איך איהם געפרעגט, „ווייסט איהר ניט, הערר קעננאַן, צי זיי האָבען שוין אויסגעבויט דעם וואַך־טהורעם פאַר דער פייער־בריגאַדע אין טשיטאַ?" סטעפּניאַק האָט אַ קוק געטהאָן אויף מיר, אַזוי ווי ער וואָלט מיר פאָרגעוואָרפען פאַר וואָס איך מיסברויך קעננאַן'ס פריינדליכקייט. אָבער קעננאַן האָט אָנגעהויבען לאַכען, און איך האָב מיטגעהאַלטען. און שטאַרק לאַכענדיג האָבען מיר זיך דורכגעוואָרפען מיט פראַגען און ענטפערס: „הייסט עס, איהר ווייסט אויך וועגען דעם?" „און איהר אויך?" „אויסגעבויט?" „יאָ, דאָפּעלטע חשבונות!" און אַזוי ווייטער, ביז סטעפּניאַק האָט זיך ענדליך אריינגעמישט, און אויף זיין שטרענגען גוטהערציגען שטייגער האָט ער אונז פאָרגעוואָרפען: „זאָגט אונז לכל הפחות וועגען וואָס איהר לאַכט." דערויף האָט קעננאַן דער־צעהלט די געשיכטע פון יענעם וואַך־טהורעם, וועלכע זיינע לעזער מוזען געוויס געדענקען. אין 1859 האָבען די טשיטער איינוואוינער געוואָלט

בויען א וואַך־טהורעם, און האָבען צונויפגעקליבען געלד פאר דעם צוועק; מען האָט אָבער פריהער געמוזט אוועקשיקען א חשבון אין מיניסטעריום פון אינערען וויפיעל דאָס וועט קאָסטען. מען האָט דעם חשבון אוועקגעשיקט; אָבער, אין צוויי יאָהר ארום, ווען עס איז אָנגעקומען א בעשטעטיגונג פון דעם חשבון, זיינען די מקחים פון געהילץ און ארבייט געשטיגען אין דער יונגער וואקסענדער שטאָדט. דאָס איז געווען אין 1862, ווען איך בין געווען אין טשיטאַ. מען האָט אויסגעמאכט נייע חשבונות און אוועקגעשיקט אין פעטערבורג, און די געשיכטע האָט זיך אַזוי איבערגע׳חזר׳ט גאַנצע פינף־און־צוואַנציג יאָהר, ביז ענדליך האָבען די טשיטער איינוואוינער פערלאָרען די געדולד און האָבען אין זייערע חשבונות אריינגעשטעלט כמעט צוויי מאָל אַזוי פיעל, וויפיעל די ריכטיגע מקחים זיינען געווען. די דאָזיגע משונה׳דיגע חשבונות האָט מען אין פעטערבורג ערנסט בעטראַכט, און זיי בעשטעטיגט. אָט ווי אַזוי טשיטאַ האָט זיך דערשלאָגען צו איהר וואַך־טהורעם.

מען האָט אָפט געזאָגט, אַז אַלעקסאַנדער דער 2טער האָט בעגאַנגען א גרויסען פעהלער און האָט געבראַכט אויף זיך זיין איינענע מפלה מיט דעם, וואָס ער האָט אויפגעוועקט אַזוי פיעל האָפענונגען, וועלכע ער האָט שפּעטער ניט בעפריעדיגט. פון דעם וואָס איך האָב נאָר־וואָס דערצעהלט — און די געשיכטע פון דער קליינער טשיטאַ איז די געשיכטע פון גאַנץ רוסלאַנד — קען מען זעהן, אַז ער האָט נאָך ערגער געהאַנדעלט. ער האָט ניט נאָר אויפגעוועקט האָפענונגען. נאָכגעבענדיג פאר א ווײַלע דעם שטראָם פון דער עפענטליכער מיינונג ארום איהם, האָט ער בעוואויגען מענשען איבער גאַנץ רוסלאַנד צו נעהמען זיך צו דער ארבייט, אריבערגעהן פון דעם קרייז פון סתם האָפענונגען און טרוימען, און קומען אין דירעקטער בעריהרונג מיט די נויטיגע רעפאָרמען. ער האָט זיי געמאכט איינזעהן, וואָס מען קען באַלד אויפטהאָן, און ווי גרינג דאָס איז אויפצוטהאָן. ער האָט זיי בעוואויגען אויפצוגעבען דעם טייל פון זייערע אידעאַלען, וואָס עס לאָזט זיך ניט גלייך פערווירקליכען, און פאָדערען נור דאָס, וואָס איז פראַקטיש גלייך מעגליך. און ווען זיי האָבען פאָרמולירט זייערע אידעען און געשטאַלטעט זיי אין געזעצען, פאר וועלכע עס איז בלויז נויטיג געווען זיין אונטערשריפט, כדי זיי זאָלען ווערען ווירקליכקייטען, האָט ער זיך דעמאָלט אָבגעזאָגט זיי אונטערצושרייבען. קיין רעאַקציאָנער וואָלט ניט, און האָט ניט, אויפגעהויבען זיין שטימע צו בעהויפּטען, אַז דאָס וואָס עס איז געבליבען — די ניט־רעפאָרמירטע געריכטען, די סיסטעם פון פערשיקונג, און די אבוועזענהייט פון מיניציפּאַלער פערוואַלטונג — איז געווען ווערטה אויפגעהאַלטען צו ווערען: קיינער האָט דאָס

ניט געוואָגט צו טהאָן. און דאָך, צוליעב דער מורא עטוואָס צו טהאָן, איז אַלץ געבליבען ווי געווען. פאַר פינף־און־דרייסיג יאָהר זיינען די, וואָס האָבען דעם מוטה געהאַט אויסצורעדען אַ וואָרט וועגען דער נויטווענדיגקייט פון ענדערונגען, בעטראַכט געוואָרען אלס „פערדעכטיגע“; און מען האָט ווייטער געלאָזט עק׳ סטירען די אינסטיטוציעס, וועלכע זיינען איינשטימיג אָנערקענט געוואָרען פאַר שלעכט, נאָר כדי עס זאָל מעהר ניט אויסקומען צו הערען דעם פערהאַסטען וואָרט "רעפאָרמען".

IV

איינזעהענדיג אַז מען קען מעהר גאָרנישט אויפטהאָן אין פּרט פון רעפאָרמען אין טשיטא, האָב איך מיט צופריעדענהייט אָנגענומען דעם פאָרשלאָג צו בעזוכען דעם אמור אין דעמזעלבען זומער פון 1863.

די אונגעהייערע גרויסע שטרעקע אויף דעם לינקען (צפון) ברעג פון דעם אמור, און דעם גאַנצען שטח אין דער לענג פון דעם פּאַסיפישען ברעג, אַזוי ווייט דרום־צו ביז דער בוכט פון פּעטער דעם גרויסען (וולאַדיוואָסטאָק), האָט גראַף מוראַוויאָף איינגענומען פאַר רוסלאַנד, כמעט געגען דעם ווילען פון די פּעטערבורגער בעאַמטע און זיכער אָהן פיעל הילף פון זייער זייט. ווען איהם איז איינגעפאַלען דער דרייסטער פּלאַן צו פערנעהמען דעם גרויסען טייך, וועלכער האָט פאַר די לעצטע 2 יאָהרהונדערטען שטענדיג צוגעצויגען צו זיך די סיבירער מיט זיין דרום־לאַגע און פרוכטבאַרע לענדער; און ווען ער האָט בעשלאָסען, קורץ פאַר דעם ווי יאַפּאַן האָט זיך געעפענט פאַר אייראָפּאַ, צו פערכאַפּען פאַר רוסלאַנד אַ שטאַרקע פּאָזיציע אויף דעם פּאַסיפישען ברעג און ווערען אַ נאָהענטער שכן פון די פעראייניגטע שטאַאטען, האָט ער כמעט אַלעמען אין פּעטערבורג געהאַט פאַר געגנער: דעם קריעגס־מיניסטעריום, וועלכער האָט ניט געהאַט קיין חיל איהם צו שיקען; דעם פינאַנס־מיניסטער, וועלכער האָט קיין געלד ניט געהאַט אויף איינגעהמען נייע לענדער; און איבערהויפּט דעם אויסערען מיניסטעריום, וואָס האָט שטענדיג איין בעשעפטיגונג, אויסצומיידען „דיפּלאָמאַטישע קאָמפּליקאַציעס“. מוראַוויאָף האָט דעריבער געמוזט האַנדלען אויף זיין איינענער פעראַנטוואָרטליכקייט און זיך פערלאָזען אויף די מאָגערע מיטלען, וואָס די שיטער־בעפעלקערטע מזרח־סיביר האָט געקענט צונויפשלאָגען פאַר דער דאָזיגער גראַנדיאָזער אונטערנעהמונג. נאָך מעהר, אַלעס האָט געמוזט געטהאָן ווערען אין דער גיך, כדי מען זאָל קענען אַרויסשטעלען דעם „אָבגעטהאָנענעם פאַקט“

אנטקעגען די פּראָטעסטען פון די מערב־אייראָפּעאישע דיפּלאָמאַטען, וועלכע וועלען זיכער אויפגעהויבען ווערען.

פון פערנעהמען דאָס לאַנד גלאַט אַזוי, נאָר אין נאָמען, וואָלט נאָר־נישט אַרויסגעקומען, און דער פּלאַן איז דעריבער געווען, צו האָבען איבער דער גאַנצער לענג פון דעם גרויסען טייך אמור און פון דעם אוזורי, וואָס פאַלט אין איהם אריין אין דרום־זייט — אַ שטרעקע פון 2,500 מייל — אַ קייט פון קאָלאָניעס, וואָס זאָלען זיך אַליין אויסהאַלטען, און אויף אַזאַ אופן זאָל געשאַפען ווערען אַ רעגעלמעסיגע פערבינדונג צווישען סיביר און דעם פּאַסיפישען ברעג. דערצו איז נויטיג געווען מענשען, און אַזוי ווי די שיטערע מזרח־סיבירישע בעפעלקערונג האָט זיי ניט געקענט צושטעלען, איז מוראַוויאָף געווען געצוואונגען אָנצונעהמען אויסערגעוועהנליכע מיטלען. ער האָט בעפרייט די אויסגעדיענטע פער׳משפּט׳ע, וואָס זיינען געוואָרען לייבאייגענע אויף די קייזערליכע מינעס, און האָט זיי אָרגאַ־ניזירט אַלס טראַנסבאַיקאַליער קאָזאַקען, אַ טייל פון וועלכע האָבען זיך בעזעצט ביי דעם אמור און דעם טייך אוזורי און האָבען געבילדעט צוויי נייע קאָזאַקען־געמיינדעס. דאַן האָט מוראַוויאָף גע׳פּועל׳ט מען זאָל בעפרייען טויזענד קאַטאָרזשניקעס (דאָס רוב רויבער און מערדער), וועל־כע האָבען געזאָלט זיך בעזעצען אַלס פרייע מענשען ביי דעם ניעדעריגען טייל פון אמור. ער איז אַליין געקומען זיי בעגלייטען, און האָט זיי פאַר׳ן אָבפאָהרען אַדרעסירט פון ברעג: „געהט, מיינע קינדער, זייט דאָרטען פריי, בעאַרבייט דאָס לאַנד, מאַכט דערפון רוסישען באָדען, הויבט אָן אַ נייע לעבען“, און אַזוי ווייטער. די רוסישע פויערטעס, ווען מען פער־שיקט זייערע מענער אויף קאַטאָרגע, געהען מיט כמעט אַלע מאָל, פון זייער פרייען ווילען, מיט די מענער אין סיביר, און אַזוי האָבען אַ סך פון די, וואָס האָבען געזאָלט ווערען קאָלאָניסטען, געהאַט מיט זיך זייערע פאַמיליעס. די אָבער וואָס האָבען קיין פאַמיליעס ניט געהאַט, האָבען זיך אָנגענומען מיט מוטה און געזאָגט צו מוראַוויאָף׳ן: „וואָס איז לאַנד־אַרבייט אָהן אַ פרוי? מיר האָבען געדאַרפט זיין פערהייראַטעט!“ אויף דער דאָזיגער בעמערקונג האָט מוראַוויאָף געענטפערט מיט אַ בעפעהל פריי צו לאָזען אַלע פרויען, וואָס האָבען זיך דאָרטען געפונען אויף קאַטאָרגע — בערך אַ הונדערט — און זיי געלאָזען זיך אויסקלייבען וועמען זיי ווילען פון די מענער. קיין צייט צו פערלירען איז ניט געווען: דאָס הויך־וואַסער פון טייך איז געשווינד אָבגעפאַלען, די פּליטען האָבען געמוזט אָבגעהן, האָט מוראַוויאָף זיי געהייסען זיך אויסשטעלען ביים ברעג פּאָרווייז, האָט זיי געגעבען זיין ברכה און געזאָגט: „איך מאַך אייך

חתונה, קינדער. זייט גוט איינע צו די אנדערע; איהר, מענער, בעהאנדעלט ניט שלעכט אייערע ווייבער — און זייט גליקליך!"

איך האב די דאזיגע קאלאניסטען געזעהן וואסערע זעקס יאהר שפעטער נאך אט דער סצענע. זייערע דערפער זיינען געווען ארעם, ווייל דאס לאנד אויף וועלכע זיי האבען זיך בעזעצט האט געמוזט אבגעריינינגט ווערען פון וועלדער, וואס זיינען נאך קיינמאל ניט בעריהרט געווארען פון א האק; אבער אין גאנצען גענומען, זיינען זייערע קאלאניעס ניט געווען קיין דורכפאל, און „מוראוויאף׳ס זווגים" זיינען ניט געווען ווייניגער גליקליך ווי זווגים אין אלגעמיין. בישאף אינאסענטוס פון אמור, אן אויס־געצייכענטער, אינטעליגענטער מענש, האט שפעטער אנערקענט די חתונות, ווי אויך די קינדער וואס זיינען געבארען געווארען, פאר גאנץ לעגאל און האט זיי געלאזט פערשרייבען אין דעם קירכען־רעגיסטער.

ווייניגער מזל׳דיג איז אבער מוראוויאף געווען מיט אן אנדער חברה מענשען, מיט וועלכער ער האט פערגרעסערט די בעפעלקערונג פון מזרח־סיביר. זייענדיג בדוחק אין מענשען, האט ער אנגענומען א פאר טויזענד סאלדאטען פון די דיסציפלינאר־באטאליאנען. זיי זיינען אריינגענומען געווארען אלס „אדאפטירטע זיהן" אין די קאזאקען פאמיליען, אדער מען האט זיי בעזעצט אין געמיינשאפטליכע הייזער אין די סיבירישע דערפער. אבער א לעבען אין קאזארמע, צעהן אדער צוואנציג יאהר, אונטער דער שוידערליכער דיסציפלינע פון ניקאליי דעם 1טען׳ס צייטען, איז זיכער ניט געווען מסוגל אלס א פארבערייטונג פאר אן אגריקולטורעלען לעבען. די „זיהן" זיינען זיך צולאפען פון זייערע אדאפטירטע פאטערס און האבען געבילדעט מיט זיך די ארומטרייבערישע בעפעלקערונג פון די שטעדט, לעבענדיג „פון האנד אין מויל" פון צופעליגער ארבייט, פער׳שכור׳ענדיג דעם גרעסטען טייל פון די פערדיענסטען, און דערנאך געלעבט, ווי די פויגעל אונטער׳ן הימעל, אויסקוקענדיג אויף א נייעם צופאל עפעס צו פערדיענען.

דער ערב־רב פון טראנסבאיקאליער קאזאקען, פון געוועזענע פער־ברעכער און „זיהן", — וואס האבען זיך בעזעצט אין איילענים, אפט אהן א סדר, ביי די ברעגעס פון אמור, — האט זיכער ניט געקענט דער־גרייכען קיין הצלחה, איבערהויפט ביי די ניעדעריגע טיילען פון טייך און ביי דעם אוזורי, וואו יעדער אייל ערד האט געמוזט ארויסגעריסען ווערען פון א האלב־טראפישען ניט־בעריהרטען וואלד. די מבול׳ען רעגען וואס קומען מיט די מאנסונס (רעגען־ווינטען), די אונגעהייערע איבערשוועמונגען, די מיליאנען וואנדער־פויגעל א. ד. ג. האבען כסדר פערניכטעט

די תבואות, און האָבען ענדליך געבראַכט די גאַנצע בעפעלקערונג אין איינ־פאַכער פערצווייפלונג און יאוש.

מען האָט דעריבער געמוזט יעדען יאָהר אריבערשיקען היבשע זאַפּאַסען זאַלץ, מעהל, געדרויכערטע פליישען א. אז. וו., אויסצוהאַלטען די שטעהענדע סאָלדאַטען און די קאָלאָניסטען אויף דעם ניעדעריגען טייל אַמור. פאַר דעם דאָזיגען צוועק פלעגט מען אויפבויען אין טשיטאַ לערך א הונדערט און פופציג באַרקעס א יאָהר, און זיי שיקען מיט די ערשטע פריהלינגס־שטראָמען איבער די טייכען אינגאָדאַ, שילקאַ און דעם אַמור. די גאַנצע „פלאָטע" איז געווען איינגעטיילט אין אַבטיילונגען פון צוואַנ־ציג ביז דרייסיג באַרקעס, וועלכע זיינען איבערגעגעבען געוואָרען אונטער דער אויפזיכט פון קאָזאַקען־ און ציוויל־בעאַמטע. די מייסטע פון זיי האָבען גאַנץ וועניג געוואוסט וועגען נאַוויגאַציע (שיף־פאָהרעריי), אָבער מען האָט זיך, לכל הפחות, געקענט פערלאָזען אויף זיי, אז זיי וועלען ניט צו'גנב'ענען די פּראָוויאַנטען און דערנאָך אריינשיקען א ראַפּאָרט, אז זיי זיינען פערלאָרען געגאַנגען. מיך האָט מען אָנגעשטעלט אלס געהילף צו דעם שעף פון דער גאַנצער פלאָטע — לאָמיך איהם אָנרופען — מאַיאָר מאַראָוסקי.

מיינע ערשטע ערפאַהרונגען אין מיין נייער ראָלע פון א נאַוויגאַטאָר, זיינען ניט געווען קיין געהויבענע. ס'האָט זיך געמאַכט אז איך האָב געמוזט אָבפאָהרען מיט עטליכע באַרקעס אַזוי געשווינד ווי מעגליך, און זיי צושטעלען צו א געוויסען פונקט אויפ'ן אַמור. די מענשען, וואָס זיינען נויטיג געווען צו דער נסיעה, איז מיר אויסגעקומען צו דינגען פונקט צווישען יענע „זיהן", וועלכע איך האָב שוין דערמאָנט. ניט איינער פון זיי, און ניט איך אליין, האָבען געהאַט די קלענסטע ערפאַהרונג ווי צו פאָהרען אויף א טייך. אין דעם פריהמאָרגען וואָס מיר זיינען אָבגעפאָהרען, האָב איך מיינע מענשען געמוזט צונויפקלייבען פון די דאָרטיגע שיינקען, און דאָס רוב פון זיי איז שוין באַלד אין דער פריה געווען אַזוי שכור, אז ס'איז נויטיג געווען זיי אָבצו'טובל'ען אין טייך, כדי זיי צו ברענגען צום בעוואוסטזיין. ווען מיר זיינען ארויס אויפ'ן וואַסער, האָב איך זיי געמוזט לערנען יעדע זאַך, וואָס זיי זאָלען טהאָן. פונדעסטוועגען, איז דעם גאַנצען טאָג אַלעס געגאַנגען כשורה; די באַרקעס, געטראָגען פון האַסטיגען שטראָם, זיינען געשוואומען טייך־ארונטער און מיינע מענשען, ווי ניט־ערפאַהרען זיי זיינען געווען, האָבען זיי דאָך ניט געהאַט קיין אינטערעסע ארויפצוטרייבען זייערע שיפען אויפ'ן ברעג: צו דעם וואָלט נויטיג געווען א בעזונדערע אָנשטרענגונג. ווען ס'האָט אָבער אָנגע־הויבען טונקעל ווערען, און אונזערע גרויסע שווער־אָנגעלאָדענע פופציג־

טוניגע באַרקעס האָבען געדאַרפט צוגעבראַכט ווערען צום ברעג און צוגעפעסטיגט ווערען אויף איבער־נאַכט, האָט זיך איין באַרקע, וועלכע איז געווען ווייט פאַראויס פון דער, אויף וועלכער איך בין געווען, ערשט דעמאָלט אָבגעשטעלט, ווען זי איז געבליבען זיצען אויף אַ שטיין, צופוסען פון אַן אונגעהויער הויכען פעלזען, צו וועלכען ס׳איז געווען אונמעגליך צוצוקומען. די באַרקע איז געזעסען פעסט, בעת די וואַסער־הויך פון טייך, וואָס איז פאַר אַ געוויסע צייט געווען אַנגעשוואָלען פון די רעגענס, איז שנעל געפאַלען. ס׳איז געווען קלאָר, אַז מיינע צעהן מענשען וועלען איהר ניט קענען אַרונטערקריגען. איך האָב זיך צוגעשיפט צו אַ דערבייאיגען דאָרף בעטען הילף ביי די קאָזאַקען, און פאַר איין גאַנג האָב איך אַוועק־געשיקט אַ שליח צו מיינעם אַ פריינד — אַ קאָזאַקען־אָפיציר, וואָס האָט זיך געפונען אַ צוואַנציג מייל ווייט פון דאָרטען, וועלכער האָט געהאַט ערפאַהרונג אין אַזעלכע זאַכען.

ס׳איז געוואָרען טאָג; אַ הונדערט קאָזאַקען — מענער און פרויען — זיינען מיר געקומען צו־הילף, מיר האָבען אָבער קיין שום מיטעל ניט געהאַט, ווי אַזוי צוצוקומען פון ברעג צו דער באַרקע, אַז מיר זאָלען איהר קענען אויסלאָדען — אַזוי טיעף איז געווען דאָס וואַסער אונטער׳ן פעלז. און אַזוי געשווינד ווי מיר האָבען פּרובירט איהר אַרונטערשטופּען פון שטיין, האָט זיך איינגעבראָכען דער דעק און עס האָט אָנגעהויבען אַריינקומען וואַסער גאַנץ פריי, אַוועקשווענקענדיג די מעהל און זאַלץ, מיט וואָס די באַרקע איז געווען אָנגעלאָדען. צו מיין גרויסען שרעק, האָב איך בעמערקט מאַסען קליינע פישלעך אַריינקומענדיג דורך דער לאָך און גאַנץ פריי אַרומשווימענדיג אין דער באַרקע — און איך בין געשטאַנען אַן אונבעהאָלפענער, ניט וויסענדיג וואָס מען הויבט אָן צו טהאָן. ס׳איז אַפילו דאָ אַ גאַנץ איינפאַכער און ווירקזאַמער מיטעל אין אַזעלכע נויט־פאַלען. מען שטופּט אריין אַ זאַק מעהל אין דער עפענונג, וועלכע ווערט באַלד פערשטאָפּט, בעת דער אויסענווייניגסטער פערהאַרטעוועטער טייג וואָס פאָרמירט זיך אין זאַק לאָזט ניט דאָס וואַסער אַריינקומען דורך די מעהל; אָבער מיר האָבען קיינער ניט געוואוסט דערפון. צום גליק, האָט זיך אין עטליכע מינוטען אַרום בעוויזען אַ באַרקע אַרונטערקומענדיג מיט׳ן טייך צו אונז. דער שוואַן וואָס האָט אויף זיך געטראָגען לאָהענגרין איז ניט בעגריסט געוואָרען מיט מעהר פרייד פון דער פערצווייפעלטער עלזאַ, ווי די דאָזיגע אונגעלומפּערטע באַרקע איז פון מיר בעגריסט געוואָרען. דער טומאַן וואָס איז געלעגען איבער דעם שעהנעם שילקאַ אין דעם פריהמאָרגען, האָט נאָך פערגרעסערט די פּאָעזיע פון דער ערשיינונג. דאָס איז געווען מיין פריינד, דער קאָזאַקען־אָפיציר, וועלכער

האָט פון מיין בעשרייבונג פערשטאַנען, אַז ס׳איז ניט פאַר מענשליכע כחות אַרונטערצוקריגען מיין באַרקע פון שטיין — אַז זי איז פערלאָרען — און נעהמענדיג אַ לעדיגע באַרקע, וואָס ער האָט גראָד געפונען ביי דער האַנד, איז ער מיט איהר געקומען אַריבערנעהמען אויף איהר די לאָדונג פון דער זינקענדער שיפעל. די לאָך איז באַלד פערשטאָפּט געוואָרען, דאָס וואַסער האָט מען אויסגעפּומפּעט, און די פּראָוויאַנט האָט מען אַריבער־גענומען אויף דער נייער באַרקע, וועלכע מען האָט צוגעבונדען צו מיינער; און אויפ׳ן צווייטען טאָג האָב איך געקענט פאָרטזעצען מיין רייזע. אָט די דאָזיגע ערפאַהרונג איז פאַר מיר געווען אַ גרויס געווינס, און אין גיכען בין איך אָנגעקומען צו דעם בעשטימטען פּלאַץ אויפ׳ן אמור, אָהן וועלכע־עס־איז ווייטערדיגע צופאַלען, וואָס זאָלען ווערטה זיין צו דער־מאָנען. יעדע נאַכט פלעגען מיר אָבזוכען אַ גראַמען, ניט קיין צו־טיעפען פּלאַץ ביים ברעג, וואו מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט איבערנעכטיגען, און באַלד האָבען געפלאַקערט אונזערע פייערם איבער׳ן ברעג פון דעם שטראָמיגען און קלאָרען טייך, אין מיטען פון די הערליכסטע באַרג־פּאָנאָראַמאַס. ס׳איז שווער זיך פאָרצושטעלען אַן אַנגענעהמערע רייזע, בייטאָג, אָהן אירגענד וועלכע גערוישען פון אַ דאַמפּפער, — פון צייט צו צייט ניט מען אַ פּאָר שטרייכען מיט׳ן גרויסען שטייער־רודער, כדי צו האַלטען די באַרקע אין מיטען שטראָם. פאַר דעם וואָס האָט ליעב די נאַטור, גיט עס ניט קיין פּראַכטפאָלערע פּאָנאָראַמאַס אין דער וועלט, ווי אין דעם ניעדעריגען טייל פון שילקאַ און דעם העכערען טייל פון אמור, וואו מען זעהט הערליכע, ברייטע און שטראָמיגע טייכען פליסענדיג צווי־שען בערג פון משופּע׳דיגע מיט וועלדער בעדעקטע פעלזען, וואָס הויבען זיך אויף אַ פּאָר טויזענד פוס איבער׳ן וואַסער. אָבער אָט די אייגענע פעלזען מאַכען דערפאַר די פערבינדונגען אויף דער יבשה, רייטענדיג אויף פערד איבער אַ שמאָלען שטעג, אויסערגעוועהנליך שווער. דאָס האָב איך אויסגעפונען נאָך אין דעם קומענדען הערבסט אויף מיין אייגענעם חשבון. אין מזרח־סיביר זיינען די זיעבען לעצטע באַהן־סטאַנציעס פאַזשע דעם שילקאַ (אַן ערך 120 מייל) געווען בעקאַנט אַלס די „שבעה מדורי גיהנם“. די דאָזיגע שטרעקע פון דער טראַנסבאַיקאַליער אייזענבאַהן — אויב זי וועט ווען־עס־איז אויסגעבויט ווערען — וועט אָבקאָסטען אין־לשער׳דיגע סומען געלד: אַ סך מעהר וויפיעל עס האָט געקאָסט די שטרעקע פון דער „קאַנאַדאַ־פּאַסיפישער ליניע“ אין די „ראָקי מאָונטיינס“, אין די „קאַניאָנס“ פון דעם פרייזער טייך.

נאָכדעם ווי איך האָב צוגעשטעלט מיינע באַרקעס, האָב איך געמאַכט א רייזע פון אונגעפעהר טויזענד מייל אַרונטער דעם אמור אין איינע פון די פּאָסט־שיפלעך, וואָס ווערען בענוצט אויפ׳ן טייך. דאָס הינטערסטע טייל פון שיפעל איז געווען איבערגעדעקט מיט א לייכטען דעכעל, און אויפ׳ן פאָדערסטען שפּיץ איז געווען א קאַסטען אָנגעשאָטען מיט ערד, וואו מען האָט געהאַלטען א פייער צו קאָכען דאָס עסען. מיין מאַנשאַפט איז בעשטאַנען פון דריי מענשען. מיר האָבען זיך געמוזט אונטערדרייען, און דעריבער פלעגען מיר א גאַנצען טאָג רודערען, איבערבייטענדיג זיך נאָך דער רייהע־נאָך, בעת ביי דער נאַכט האָבען מיר דאָס שיפעל געלאָזט שווימען מיט׳ן שטראָם, און איך פלעג פאַר א דריי־פיער שעה בלייבען אויף דער וואַך, אויפצופּאַסען אז דאָס שיפעל זאָל זיך האַלטען אין מיטען טייך און ניט פערטראָגען ווערען אין איינעם פון די זייטיגע פלוסען. אָט די וואַך־נעכט — מיט די פולע שיינענדיגע לבנה פון אויבען, און די טונקעלע בערג זיך אָבשפּיעגלענדיג אין טייך פון אונטען — זיינען געווען אַזוי שעהן, אז עס לאָזט זיך גאָר ניט בעשרייבען. מיינע רודערערס זיינען אויך געווען פון דיזעלבע „זיהן“; דאָס זיינען געווען דריי בראָדיאַגעס, וועלכע האָבען געהאַט א שם אלס אונפערבעסערליכע גנבים און רויבער — און איך האָב מיט זיך געפיהרט א שווערען זאַק אָנגעפילט מיט באַנק־נאָטען, זילבער און קופּער. אין מערב־איראָפּא וואָלט אַזא רייזע אויף אַן איינזאַמען טייך בעטראַכט געוואָרען גאַנץ ריזיקאַליש — ניט אַזוי אין מזרח־סיביר. איך האָב געמאַכט די רייזע ניט האָבענדיג ביי זיך אפילו אַן אַלטען פּיסטאָלעט, און בין מיט מיינע דריי בראָדיאַגעס גאַנץ געמיטה־ליך דורכגעקומען. נאָר ווען מיר זיינען געווען ניט ווייט פון בלאַגאָוועס־טשענסק זיינען זיי געוואָרען אונרוהיג. „כאַנשינא“ (א כינעזישער בראַנ־פען) איז דאָרטען ביליג“, האָבען זיי גע׳טענה׳עט, טיעף אָבזיפצענדיג. „מיר וועלען זיכער אריינפאַלען אין א צרה! ס׳איז ביליג, און איינס־צוויי איז מען א פאַרטיגער ווען מען איז דערצו ניט געוועהנט!“ איך האָב זיי פאָרגעלעגט איבערצולאָזען דאָס געלד, וואָס זיי האָט געקומט, ביי א פריינד, וועלכער וועט זיי בעהילפיג זיין אָבצופאָהרען מיט׳ן ערשטען דאַמפּפער. „דאָס וועט אונז קנאַפּ וואָס העלפען“, האָבען זיי פערטרויערט געענטפערט; “אימיצער וועט אָנבאָטען א גלעזעל... ס׳איז ביליג... און מיט איין גלעזעל איז מען א פאַרטיגער!“ האָבען זיי זיך געהאַלטען ביי דאָס זייעריגע. זיי האָבען זיך געפיהלט גאַנץ דערשלאָגען, און ווען איך בין געפאָהרען צוריק דורך דער שטאָדט, א פּאָר חדשים שפּעטער, האָב איך ערפאַהרען, אז אייגער פון „מיינע זיהן“ — ווי מען האָט זיי אין שטאָדט גערופען — איז טאַקע אריינגעפאַלען אין א צרה. ווען ער האָט

שוין געהאט פערקויפט זיין לעצטע פאר שטיוועל פאר דער גיפטינער משקה, האט מען איהם ארעסטירט פאר עפעס א גנבה, וואס ער איז בעגאנגען. מיין פריינד האט איהם ענדליך ארויסגעקראגען פון תפיסה און אוועקגעשיקט.

נאר די וואס האבען געזעהן דעם אמור, אדער די וואס קאנען דעם מיסיסיפי אדער דעם יאנג־טסע־קיאנג, קענען האבען א בעגריף ווי גרוים דער אמור ווערט, נאכדעם ווי ער גיסט זיך צונויף מיט'ן סונגארי, און קענען זיך פארשטעלען ווי מורא'דיג עס זיינען די כוואליעס אויף איהם, ווען דער וועטער איז שטורעמדיג. ווען עס פאנגט זיך אן דער רעגען־סעזאן אין יולי, צוליעב די „מאנסונס" (רעגען־ווינטען), ווערען דער סונגארי, דער אוזורי און דער אמור אנגעשוואלען מיט אין־לשער'דיגע מאסען וואסער; טויזענדער פלאכע אינזלען, וועלכע זיינען געוועהנליך בעדעקט מיט ווייערבאווע וועלדלעך, ווערען פערפלייצט אדער אוועקגעטראגען, און די ברייט פון טייך דערגרייכט אין איינינגע שטעלען צוויי, דריי און זאגאר פינף מיילען. דאס וואסער גיסט זיך פונאנדער אין הונדערטע טייכען און אזערעס און פערשפרייט זיך איבער די פלאכלענדער פון ביידע זייטען פון הויפט־קאנאל. און ווען עס בלאזט א פרישער ווינד פון מזרח־זייט אנטקעגען שטראם, הויבען זיך אויף אויף'ן הויפט־קאנאל און זיינע אבצווייגונגען אזעלכע מורא'דיגע כוואליעס, וואס זיינען א סך העכער פון די וואס מען זעהט אמאל ביי דעם ים־אריינגוס פון דעם סט. לארענס. נאך ערגער איז עס, ווען עס קומט אן אן אוראגאן פון כינעזישען ים און צושפרייט זיך איבער דער אמור־געגענד.

אזא אוראגאן האבען מיר מיטגעמאכט. איך בין דעמאלט געווען אויף א גרויסע געדעקטע שיף, צוזאמען מיט מאיאר מאראווסקי, מיט וועמען איך בין מיטגעפאהרען פון בלאגאוועסטשענסק. ער האט אנגעשטעלט די זעגלען אזוי, אז די שיף זאל געהן געגנוי נאכ'ן ווינד, און ווען דער שטורעם האט זיך אנגעהויבען, האבען מיר בעוויזען אריבערצושיפען זיך אויף דער בעשיצטער זייט פון טייך און אויפזוכען א בעהעלטעניס אין א קליינעם זייטיגען טייכעל. מיר זיינען דארטען אבגעשטאנען צוויי טעג, אין דער צייט וואס דער שטורעם האט געבושעוועט מיט אזא ווילדקייט, אז ווען איך האב זיך איינגעשטעלט און אבגעגאנגען א פאר הונדערט איילען אין א דערבייאיגען וואלד, האב איך זיך באלד געמוזט אומקעהרען צוריק, צוליעב דער גרויסער צאהל מעכטיגע בוימער, וואס דער ווינד האט אומ־געווארפען אויף אלע זייטען. מיר האבען אנגעהויבען זיך פיהלען זעהר אונרוהיג וועגען אונזערע בארקעס. ס'איז גאר קיין ספק ניט געווען, אז אויב זיי זיינען יענעם פריהמארגען געווען אויף'ן אפענעם וואסער, האבען

זיי בשום אופן ניט געקענט צוקומען צו דער בעשיצמער זייט פון טייך, און האבען געמוזט פערטראגען ווערען צום אפענעם ברעג, וואו דער ווינד האט געבושעוועט מיט זיין גאנצער ווילדקייט און זייגען צושמעטערט געווארען. ס'איז געווען כמעט זיכער, אז אן אונגליק האט פאסירט.

מיר זיינען ארויסגעפאהרען באלד ווי דאס בושעווען פון שטורעם האט נאכגעלאזען. געוואוסט האבען מיר, אז מיר דארפען באלד אנגעגענען צוויי אבטיילונגען פון בארקעס; מיר זיינען אבער אבגעפאהרען איין טאג, צוויי טאג, און ס'איז פון זיי אפילו קיין שפור ניט געווען צו זעהן. מיין פריינד מאראווסקי האט פערלארען דעם שלאף און דעם אפעטיט, און האט אויסגעזעהן ווי ער וואלט נאר־וואס אויפגעשטאנען פון אן ערנסטער קראנקהייט. א גאנצען טאג איז ער אבגעזעסען אויפ'ן דעק אונבעוועגליך און געשעפטשעט: „אלעס איז פערלארען, אלעס איז פערלארען!" אין את דעם געגענד פון אמור זיינען דא ווענגיג דערפער, און זיי זיינען זעהר ווייט צוזאמען, און מיר האבען קיין שום ידיעה ניט געקענט קריגען. ס'איז אנגעקומען א נייער שטורעם, און ווען מיר האבען ענדליך דערגרייכט א דארף, האבען מיר זיך דערקונדיגט, אז קיין בארקעס זיינען דארטען ניט פערבייגעפאהרען, און אז מיט א טאג פריהער האבען זיך דארטען געזעהן גאנצע מאסען ברוכשטיקער פון שיפען, שווימענדיג מיט'ן שטראם. ס'איז געווען קלאר, אז צום ווענינסטענס פערציג בארקעס, אויף וועלכע עס האט זיך געפונען צוויי טויזענד טאן פראכט, האבען געמוזט אונטערגעהן. דאס האט געהייסען, אז אויב עס וועט ניט אנקומען אין צייט קיין פראוויאנט, וועט דעם נעקסטען פריהלינג זיכער זיין א הונגער אין דעם ניעדעריגען טייל פון אמור. דען עס איז שוין געווען שפעט אין סעזאן, מיט שיפען וועט מען באלד ניט קענען פאהרען, און קיין טעלעגראפישע פערבינדונגען זיינען נאך דעמאלט אין יענעם געגענד ניט געווען.

מיר האבען אבגעהאלטען א בעראטהונג און בעשלאסען, אז מאראוו־סקי זאל אזוי געשווינד ווי מעגליך אבפאהרען צו דעם מויל פון אמור, טאמער וועט ער נאך קענען איינקויפען אביסעל תבואה אין יאפאן, איידער די נאוויגאציע וועט זיך שליסען. דערווייל זאל איך פאהרען ארויף וואסער ערקונדיגען זיך, ווי גרויס דער פערלוסט איז געווען, און זעהן מיט אלע מעגליכקייטען צו דעקען די צוויי טויזענד מייל ארויף דעם אמור און די שילקא — אין שיפלעך, רייטענדיג אויף פערד, אדער מיט א דאמפפער, אויב איך וועל קריגען. וואס גיכער איך וועל קענען געבען צו וויסען די בעאמטע אין טשיטא וועגען דעם אונגליק, און ארויסשיקען אזוי פיעל פראוויאנט וויפיעל מען וועט קריגען, אלץ בעסער וועט זיין. אפשר וועט מען נאך א טייל קענען צושטעלען דעם איינגענעם הערבסט צו דעם אויבע־

רען טייל אמור, פון וואנען ס'וועט לייכטער זיין עס אריבערצושיקען פריה אין פריהלינג אין די פלאָכלענדער. אויב מען זאָל נאָר קענען געווינען א פּאָר וואָכען אָדער עטליכע טעג, וואָלט עס געמאַכט א גרויסען אונטערשייד אין פאַל פון א הונגער.

איך האָב אָנגעהויבען מיין צוויי טויזענד מייליגע רייזע אין א רודער־שיפעל, בייטענדיג די רודערער אַן ערך יעדע צוואנציג מייל, אין יעדען דאָרף. אזא מין פאָהרען איז געווען צו לאנגזאם, אָבער ווארטען אויף א דאמפּפער, וואָס וועט אפשר אונטערקומען אין א פּאָר וואָכען ארום, האָב איך ניט געוואָלט. איך האָב דערווייל געקענט אָנקומען צו די פּלעצער וואו די בארקעס זיינען צושמעטערט געוואָרען און קריגען צו וויסען, אויב וויפיעל ניט איז פּראָוויאַנט איז געראטעוועט געוואָרען. דערצו האָב איך גערעכענט, אז איך וועל אפשר טרעפען א דאמפּפער ביי דעם מויל פון אוזורי, אין כאבאראָווסק. די שיפלעך וואָס איך האָב געקראָגען אין די דערפער זיינען געווען קלאָגעדיגע, און דער וועטער איז געווען זעהר שטורעמדיג. עס פערשטעהט זיך, אז מיר האָבען זיך געהאלטען פּאזשע ברעג, אָבער ס'איז אונז אויסגעקומען דורכצושניידען איינציגע צווייגען פון דעם אמור, וואָס זיינען געווען זעהר ברייט און די כוואליעס, וואָס זיינען געטריבען געוואָרען פון ווינד, האָבען כסדר געסטראשעט צו פערזינקען אונזער קליין שיפעל. איין טאָג איז אונז אויסגעקומען איבערצושניידען א צווייג פון אמור, וואָס איז געווען כמעט א האלב מייל די ברייט. שטורעמדיגע כוואליעס האָבען זיך אויפגעהויבען אזוי ווי בערג, זיך יאָגענדיג אין יענעם צווייג אריין. מיינע רודערער, צוויי פּויערים, זיינען געוואָרען פערציטערטע; זייערע פּנים'ער זיינען געווען וויים ווי פּאפּיר; זייערע בלויע ליפּען האָבען זיך געטרייסעלט, זיי האָבען געשעפּטשעט תפלות. נאָר א פופצעהן־יאָהריגער בחור'ל, וועלכער האָט געהאלטען דעם רודער, האָט געלאסען אויפגעפּאסט מיט א וואכזאמען אויג אויף די כוואליעס. ווען זיי האָבען זיך ארונטערגעלאָזט נעבען אונז און עס האָט אויסגעזעהן ווי זיי פערזינקען פאר א מאָמענט, האָט ער זיך געגליטשט צווישען זיי; אָבער ווען ער האָט געזעהן ווי זיי הויבען זיך אויף אין א שרעקליכער הויכקייט פון פאָרענט, האָט ער א לייכטען קירעווע געטהאָן די שיפעל און האָט איהר אריבערגעפיהרט איבער די כוואליעס. פון יעדער כוואליע האָט זיך דאָס שיפעל אָנגעשעפּט מיט וואסער, און איך האָב עס מיט אַן אלטען שעפעל אויסגעשעפּט, בעמערקענדיג פון צייט צו צייט, אז דאָס וואסער קלייבט זיך אָן גיכער ווי איך קען עס אויסשעפּען. איינמאָל, ווען דאָס שיפעל איז אריבערגעשוואומען איבער צוויי אזעלכע גרויסע כוואליעס, האָב איך, אויף א וואונק וואָס איינער פון די צושראָקענע רודערערס האָט

מיר געגעבען, אָבגעבונדען דעם שווערען זעקעל מיט קופער און זילבער, וואָס איך האָב געטראָגען אויף מיינע פּלייצעס... פאר עטליכע טעג נאָכ־אנאנד האָבען מיר געהאַט דורכצושניידען אַזעלכע פּלעצער. איך האָב זיי קיינמאָל דערצו ניט געצוואונגען, אָבער זיי אליין, וויסענדיג צוליעב וואָס איך יאָג זיך אַזוי, פלעגען אין דעם נויטיגען מאָמענט בעשליסען, אַז מען מוז פּרובירען. „זיעבען מאָל שטאַרבט מען דאָך ניט, און פון איינמאָל קען מען זיך ניט ארויסדרעהען“, פלעגען זיי זאָגען, און, איבער׳צלם׳ענדיג זיך, האָבען זיי זיך גענומען פאר די רודערס און אריבערגעפאָהרען.

איך בין אין גיכען אָנגעקומען צו דעם פּלאַץ, וואו דער הויפּט־אונגליק מיט די בארקעס איז פּאָרגעקומען. פיער־און־פערציג בארקעס זיינען פערניכטעט געוואָרען פון שטורעם. אויסלאָדען זיי איז געווען אונ־מעגליך, און זעהר ווייניג פּראַכט איז געראַטעוועט געוואָרען. צוויי טויזענד טון מעהל איז פערלאָרען געגאַנגען אין די כוואַליעס. מיט דער דאָזיגער ידיעה האָב איך פּאָרטגעזעצט מיין רייזע.

עטליכע טעג שפּעטער האָט מיך אָנגעיאָגט א דאַמפּפער, וועלכער איז געקראָכען פּאַמעלעך ארויף דעם טייך. ווען איך בין אויף איהם ארויפגע־שטיגען, האָבען מיר די פּאַסאַזשירען דערצעהלט, אַז דער קאַפּיטאַן האָט אַזוי פיעל געטרונקען, ביז ער איז אראָב פון זינען און ארונטערגעשפּרונגען פון דעק. מען האָט איהם אפילו געראַטעוועט, נאָר ער ליעגט איצט א קראַנקער אין זיין קאַיוטע. זיי האָבען מיך געבעטען איך זאָל איבערנעהמען די קאָמאַנדע איבער׳ן דאַמפּפער, און איך האָב עס געמוזט טהאָן. איך האָב אָבער באַלד אויסגעפונען, צו מיין גרויסער איבערראַשונג, אַז אַלעס איז פון זיך אליין געגאַנגען אין אַזא אויסגעצייכענטער איינגעשטעלטער אָרדנונג, אַז כאָטש איך האָב זיך א גאַנצען טאָג ארומגעדרעהט אויפ׳ן בריקעל, האָב איך אָבער גאָרנישט געהאַט וואָס צו טהאָן. אחוץ עטליכע מינוטען פון ווירקליכער פערענטוואָרטליכקייט, ווען מען האָט דעם דאַמפּפער געדאַרפט צוברענגען צו א לאַנדונגס־פּלאַץ, וואו מיר האָבען אָנגענומען האָלץ אויף צו הייצען, און אחוץ אויפצומונטערען פון צייט־צו־צייט מיט עטליכע ווערטער די הייצערס, זיי זאָלען זיך נעהמען צו דער ארבייט גאַנץ בעגינען, אַזוי גיך ווי מען האָט געקענט אונטערשיידען דעם וואַסער פון דער יבשה, איז מיין אריינמישען זיך גאַנץ ווייניג נויטיג געווען. א לאָצמאַן וואָס פערשטעהט א ים־קאַרטע וואָלט פונקט אַזוי גוט געווען.

פאָהרענדיג מיט׳ן דאַמפּפער און א היבש ביסעל רייטענדיג אויף פערד, בין איך ענדליך אָנגעקומען אין טראַנסבאַיקאַליא. דער געדאַנק וועגען דער מעגליכקייט, אַז נעקסטען פריהלינג זאָל אויסברעכען א הונגער

אין דעם ניעדעריגען טייל אמור, האָט מיך די גאַנצע צייט געפּייניגט. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דער קליינער דאַמפּפער אויף וועלכען איך האָב זיך געפונען איז ניט געפאָהרען גיך גענוג אויף דעם שטראָמיגען שילקאַ, און כדי צו געווינען אַ שעה צוואַנציג, אָדער ווייניגער, האָב איך איהם איבערגעלאָזט און בין געריטען מיט אַ קאָזאַק אַ פּאָר הונדערט מייל ארויף דעם ארגון, איבער איינעם פון די ווילדסטע בערג־וועגלעך אין סיביר, זיך אָבשטעלענדיג פונאַנדערצולעגען אַ פייער נאָר דעמאָלט, ווען מיר האָבען זיך געפונען אין מיטען דער נאַכט אין אַ וואַלד. אפילו די צעהן אָדער צוואַנציג שעה, וואָס איך וואָלט געקענט געווינען דורך דער דאָזינגער אָנשטרענגונג, האָבען ניט געטאָרט פערבייגעלאָזט ווערען, וואָרים יעדער טאָג האָט אונז געבראַכט נעהנטער צו דער שליסונג פון דער נאַוויגאַציע: ביינאַכט האָט זיך שוין געלעגט אַ דינער אייז אויפ׳ן טייך. ענדליך האָב איך בעגעגענט דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר פון טראַנסבאַיקאַליע און מיין פריינד, פּאָלקאָווניק פּעדאַשענקאָ, אויפ׳ן שילקאַ, ביי דער פערברעכער־קאָלאָניע פון קאַרא, און דער לעצטער האָט איבערגענומען אין זיינע הענד צו בעזאָרגען, מען זאָל גלייך ארויסשיקען אַזוי פיעל פּראָוויאַנט וויפיעל מען וועט נאָר קענען קריגען. וואָס מיך אָנבעלאַנגט, בין איך באַלד אָבגע־פאָהרען נאָך אירקוטסק, אָבצוגעבען אַ בעריכט וועגען דער גאַנצער אנגעלעגענהייט.

אין אירקוטסק האָבען זיך מענשען געוואונדערט, ווי גיך איך האָב געמאַכט די דאָזיגע רייזע, אָבער איך בין געווען אין גאַנצען אויסגע־מאַטערט. ווי די זאַך איז, ווען מען איז יונג קומט מען צו די כחות גאַנץ געשווינד, און איך האָב מיינע כחות צוריקגעקראָגען, שלאָפענדיג אַ וואָך צייט אַזויפיעל שעה יעדען טאָג, אַז איך שעהם זיך אויסצוזאָגען וויפיעל.

„האָט איהר זיך גענוג אויסגערוהט?“ האָט דער גענעראַל־גובערנאַטאָר מיך געפרעגט אונגעפעהר אין אַ וואָך ארום נאָך מיין אָנקו־מען. „וואָלט איהר געקענט מאָרגען ארויספאָהרען, אַלס קוריער, נאָך פּעטערבורג, פּערזענליך אָבגעבען אַ בעריכט וועגען דעם פערלוסט פון די באַרקעס?“

דאָס האָט געהייסען, אַז אין צייט פון צוואַנציג טעג — ניט איין טאָג מעהר — וועל איך דאַרפען דורכמאַכען אַ צווייטע רייזע פון דריי טויזענד און צוויי הונדערט מייל, פון אירקוטסק ביז ניזשני־נאָווגאָראָד, פון וואַנען איך וועל קענען נעהמען די באַהן נאָך פּעטערבורג. דאָס האָט געהייסען, יאָגען זיך דורך טאָג און דורך נאַכט מיט פּאָסט־וועגען, וועלכע האָבען געמוזט געביטען ווערען ביי יעדער סטאַנציע, וואָרים קיין וואָגען וואָלט ניט געקענט אויסהאַלטען אַזאַ רייזע אין פולען גאַלאָפּ איבער די

הארטע גרודעס פון דעם איינגעפּראָרענעם וועג אין סוף הערבסט. אָבער, זעהן זיך מיט מיין ברודער אלעקסאנדער איז פאר מיר געווען א צו־גרויסע צוציהונג, אז איך זאָל זיך אָבזאָגען פון דעם פאָרשלאג, און מיט א נאכט שפּעטער בין איך ארויסגעפאָהרען. ווען איך האָב דערגרייכט די פלאכ־לענדער פון מערב־סיביר און די אוראלען, איז די רייזע געוואָרען אן אמת'ר פּיין. עס זיינען געווען טעג, ווען די רעדער פון די וועגען פלעגען פּלאַצען פון קעלט, פאָהרענדיג איבער די פערפראָרענע גרודעס, ביי יעדער סטאנציע. די טייכען זיינען געווען פערפראָרען, און איך האָב געמוזט אריבערפאָהרען דעם אָב אין א שיפעל צווישען שווימענדיגע שטיקער אייז, וואָס האָבען יעדע מינוט געסטראשעט צו צודריקען אונזער קליין שיפעל. ווען איך בין אָנגעקומען צום טייך טאָם, אויף וועלכען די קריעס זיינען צונויפגעפראָרען געוואָרען ערשט מיט א נאכט פריהער, האָבען די פּויערים א חיבשע צייט זיך ענטזאגט מיך אריבערצופיהרען, און האָבען פערלאנגט אז איך זאָל זיי געבען א „קוויטאנציע".

„וואָס פאר א „קוויטאנציע" ווילט איהר?"

„נו, שרייבט אָן אויף א פּאַפּיר: „איך, דער אונטערגעשריבענער, בעשטעטיג היערמיט, אז איך בין דערטרונקען געוואָרען דורך גאָט'ס רצון, און ניט דורך דער שולד פון די פּויערים", און גיט אונז דאָס דאָזיגע פּאַפּיר."

„מיט פערגעניגען, — אויפ'ן אנדערען ברעג."

ענדליך האָבען זיי מיך אריבערגעפיהרט. א יונגער מאן — א דרייסטער, מוטהיגער בחור, וועמען איך האָב אויסגעקליבען פון דער מאסע — האָט געמאכט דעם אָנהויב אריבערצוגעהן, אויספּרובירענדיג די שטארקייט פון אייז מיט א שטאנג; איך בין געגאנגען נאָך איהם, טראָגענדיג מיין קוריערסקען רייזע־טאש איבער די שולטערן, און מיר זיינען געווען אָנגעבונדען מיט שטריק, וואָס פינף פּויערים האָבען געהאל־טען, און זיינען אונז נאָכגעגאנגען פון דער ווייטען — איינער פון זיי האָט געטראָגען א קולע שטרוי, ארויפצוואַרפען אויפ'ן אייז, אויב ער וועט זיך ארויסווייזען ניט שטארק גענוג.

ענדליך בין איך אָנגעקומען אין מאָסקווע, וואו מיין ברודער האָט מיך אָבגעוואַרט אויפ'ן וואָקזאל, און מיר זיינען גלייך אָבגעפאָהרען אין פּעטערבורג.

די יוגענד איז א גרויסארטיגע זאך. נאָך אזא מין רייזע, וועלכע האָט געדויערט פיער־און־צוואנציג מעת־לעת, אָנקומענדיג גאנץ פריה אין פּעטערבורג, בין איך נאָך דעם אייגענעם טאָג אוועק איבערגעבען מיין שליחות, און איך האָב אויך ניט פערפעהלט צו בעזוכען מיינע א מוחמע

— אדער, ריכטיגער א קוזינע — וואס האט געוואוינט אין פעטערבורג. זי איז געווען מלא שמחה. „מיר האבען א טאנץ־פארטיע היינט אבענד. וועסטו קומען?“ האט זי געזאגט. „געווים וועל איך קומען!“ און ניט נאר בין איך געקומען, נאר איך האב אויך געטאנצט ביז אין טאג אריין.

ווען איך בין געקומען אין פעטערבורג און האב זיך געזעהן מיט די בעאמטע, האב איך פערשטאנען ווארום מען האט מיך געשיקט אבצוגעבען דעם בעריכט. קיינער האט ניט געוואלט גלויבען, אז ס'איז מעגליך, אז אזוי פיעל בארקעס זאלען פערניכטעט ווערען. „זייט איהר געווען אויפ'ן פלאץ? האט איהר געזעהן, ווי זיי זיינען צושמעטערט געווארען, מיט אייערע אייגענע אויגען? זיינט איהר פאלשטענדיג זיכער, אז „זיי“ האבען פשוט ניט גע'גנב'עט די פראוויאנט און האבען אייך געוויזען אנדערע צובראכענע בארקעס?“ אט דאס זיינען געווען די פראגען, אויף וועלכע איך האב געדארפט ענטפערען.

די נאאיווע אונוויסענהייט פון די הויכע בעאמטע, וועלכע זיינען געשטאנען אויפ'ן שפיץ פון די סיבירישע אנגעלעגענהייטען אין פעטערבורג, איז פראסט געווען צום בעוואונדערען. „אבער — ווי אזוי איז דאס מעגליך, מיין הערר“, האט איינער פון זיי צו מיר געזאגט אין פראנצויזיש — ער פלעגט שטענדיג רעדען פראנצויז — ווי א י ז דאס מעגליך אז פערציג בארקעס זאלען צושמעטערט ווערען אויף דער נעווא און אימיצער זאל גאר ניט קומען העלפען זיי ראטעווען?“ „די נעווא!“ האב איך אויסגערופען; „לעגט צוזאמען דריי, פיער נעוואס איינע נעבען די אנדערע, ערשט דעמאלט וועט איהר האבען דעם ניעדעריגען אמור!“

„איז דער אמור ווירקליך אזוי גרוים?“ און מיט א פאר מינוטען שפעטער האט ער געפלאפלעט, אין אן אויסגעצייכענטען פראנצויזיש, וועגען פערשיידענערליי זאכען. „ווען האט איהר דעם לעצטען מאל געזעהן דעם מאלער שווארץ? איז ניט זיין „יאהאן גראזני“ א וואונדערליך בילד? ווייסט איהר ווארום קוקעל האט געזאלט ארעסטירט ווערען? ווייסט איהר, אז טשערנישעווסקי איז ארעסטירט? ער געפינט זיך איצט אין פעסטונג.“

„פאר וואס? וואס האט ער געטהאן?“ האב איך געפרעגט.

„גארנישט בעזאנדערס; גארנישט! אבער — מיין הערר, איהר ווייסט דאך, שטאאטליכע אויסרעכענונגען! אזא קלוגער מענש, זעהר א קלוגער! און ער האט אזא איינפלוס אויף דער יוגענד. איהר פערשטעהט דאך, אז א רעגיערונג קען אזעלכעס ניט פערטראגען: ס'איז אונמעגליך!“

גראף איגנאטיעף האט אזעלכע פראגעס ניט געפרעגט. ער האט געקאנט דעם אמור אויסגעצייכענט, און ער האט אויך געקאנט פעטער־

בורג. אין מיטען פון אַלערליי שפּאַסען און וויציגע בעמערקונגען מכח סיביר, וואָס ער האָט געמאַכט מיט אַן ערשטוינענדער לעבהאַפטיגקייט, האָט ער אַ זאָג געטהאָן צו מיר: „אַ שטיק גליק וואָס איהר זייט דאָרטען געווען אויפ'ן פּלאַץ און געזעהן דעם חורבן. און „זיי“ האָבען שכל געהאַט צו שיקען אייך מיט'ן רעפּאָרט! גוט געטהאָן! תחילת האָט אייך קיינער ניט געוואָלט גלויבען וועגען די באַרקעס. עס איז אַ נייער שווינדעל האָט מען גערעכענט. אָבער איצטער רעדט מען, אַז איהר זייט געווען גוט־בעקאַנט אַלס פּאַזש, און אַז איהר האָט אינגאַנצען פערבראַכט נור עטליכע מאָנאַטען אין סיביר, הייסט עס, אַז איהר וואָלט די דאָרטיגע מענשען ניט געשיצט, ווען ס'וואָלט געווען אַ שווינדעל. מען טרויט אייך.“

דמיטרי מיליוטין, דער קריעגס־מיניסטער, איז געווען דער איינציגער מאַן אין דער הויכער פּעטערבורגער אַדמיניסטראַציע, וועלכער האָט די זאַך גענומען ערנסט. ער האָט מיר געשטעלט אַ סך פראַגען: אַלע צום פּונקט. ער האָט דעם ענין באַלד גרינדליך בעגריפען, און אונזער גאַנצער געשפּרעך איז געפיהרט געוואָרען אין קורצע זאַצען, אָהן איילענים, אָבער אויך אָהן איבעריגע דבורים. „די ברעג־קאָלאָניעם דאַרף מען שיקען מיט'ן ים, מיינט איהר? און נור די איבעריגע פון טשיטאַ?“ „גאַנץ ריכטיג.“ „אויב אָבער, נעקסטען יאָהר זאָל ווידער אויסברעכען אַ שטורעם, — וועט ווידער זיין אַזאַ חורבן?“ „ניין, אויב מיר זאָלען דאָרטען האָבען צוויי קליינע שלעפּ־שיפען, וואָס זאָלען מיטפאָהרען מיט די באַרקעס.“ „וועט עס זיין גענוג?“ „יאָ. ווען מיר וואָלטען געהאַט איין שלעפּ־שיף, וואָלט דער שאָדען געווען קלענער אויף אַ העלפט.“ „גאַנץ מעגליך. שרייבט צו מיר, איך בעט אייך; שרייבט אויס אַלץ וואָס איהר האָט געזאָגט, גאַנץ איינפאַך; אָהן פאָרמאַליטעטען.“

V

איך בין אין פּעטערבורג לאַנג ניט געבליבען, און דעם זעלבען ווינ־טער האָב איך זיך צוריקגעקעהרט נאָך אירקוטסק. מיין ברודער האָט אויך געזאָלט קומען דאָרטען אין עטליכע חדשים אַרום; ער איז אויפגענומען געוואָרען אַלס אָפיציר פון די אירקוטסקער קאָזאַקען.

אַ רייזע איבער סיביר אין ווינטער ווערט בעטראַכט אַלס אַ שרעק־ליכע ערפאַהרונג; אָבער נעהמענדיג אין בעטראַכט אַלץ מיט אַנאַנדער, איז עס בכלל בעקוועמער איידער אין יעדער אַנדער צייט פון יאָהר. די שנעע־בעדעקטע וועגען זיינען אויסגעצייכענט גוט, און כאָטש די קעלט

איז זעהר גרויס, קען מען איהר דאָך גאַנץ לייכט אריבערטראָגען. ליעגענדיג אויסגעצויגען אין שליטען — אַזוי ווי מען טהוט אין סיביר — איינגע־וויקעלט אין פוטערנע דעקעס, מיט פוטער פון אינווענינ און פון דרויסען, ליידט מען ניט פיעל פון דער קעלט, אפילו ווען די טעמפעראַטור איז פערציג אָדער זעכציג גראַד פאַרענהייט אונטער זירא. פאָהרענדיג אַלס קוריער — דאָס הייסט, בייטענדיג געשווינד די פערד ביי יעדער סטאַנציע און זיך אָבשטעלענדיג ניט מעהר ווי איין מאָל אין טאָג אויף א שטונדע אָבצועסען — בין איך אָנגעקומען אין אירקוטסק אין ניינצעהן טעג נאָך מיין פערלאָזען פעטערבורג. די געוועהנליכע געשווינדקייט פון אַזעלכע נסיעות איז צוויי הונדערט מייל א טאָג, און איך געדענק, אַז איך בין איינגעפאָהרען די לעצטע 660 פאַר אירקוטסק אין זיעבעציג שעה. דער פראָסט איז ניט געווען גרויס, די וועגען זיינען געווען אין אַן אויסגעצייכנעטען צושטאַנד, די קוטשערס זיינען געווען גוט אויפגעלעגט, ווייל זיי האָבען געקראָגען גענוג קליינגעלד, און די דריי קליינע, פלינקע פערדלעך פון געשפאַן האָבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואָלטען הנאה געהאַט צו לויפען האַסטיג איבער בערג און טהאָל, איבער הארט ווי שטאָל פערפראָרענע טייכען, און דורך וועלדער, וואָס האָבען געגלימצערט אין זייער זילבערנער דעקע אונטער די שטראַהלען פון דער זון.

איך בין דאָס מאָל בעשטימט געוואָרען אַלס אַטאַשע צום גענעראַל־גובערנאַטאָר פון מזרח־סיביר פאַר די קאָזאַקען אַנגעלעגענהייטען, און האָב געמוזט בלייבען וואוינען אין אירקוטסק; אָבער וואָס אייגענטליך צו טהאָן איז ניט געווען. פון פעטערבורג איז אָנגעקומען א פעראָרדנונג, מען זאָל לאָזען אַלצדינג געהן לויט'ן אַלטען שטייגער, אָהן אירגענד וועלכע אָנדייטונגען אויף רעפאָרמען. איך האָב דעריבער מיט צופריעדענהייט אָנגענומען דעם פאָרשלאַג צו אונטערנעהמען א געאָגראַפישע אויספאָר־שונג אין מאַנטשוריע.

ווען מען וואַרפט א בליק אויף א לאַנדקאַרט פון אזיע זעהט מען, אַז דער רוסישער גרענעץ, וועלכער לויפט אין סיביר, בכלל גערעדט, איבער דעם פופציגסטען ברייט־גראַד, פערקרימט זיך פלוצלינג אין טראַנס־באַיקאַליא צו צפון־צו. פאַר דריי הונדערט מייל ציהט ער זיך מיט דעם טייך ארגון; דאַן, דערגרייכענדיג דעם אמור, פערקירעוועט ער זיך אין דרום־מזרח — די שטאָדט בלאַגאָוועסטשענסק, די געוועזענע הויפּשטאָדט פון אמור־לאַנד, געפינט זיך וויעדער־אונגעפעהר אויף דעם זעלבען פופציג־סטען ברייט־גראַד. צווישען דעם דרום־מזרח'דיגען ווינקעל פון טראַנס־באַיקאַליא (ניי־טשורוכאַיטו) און בלאַגאָוועסטשענסק אויפ'ן אמור, איז דער שטח פון מערב צו מזרח אין גאַנצען פינף הונדערט מייל; אָבער

איבער דעם אַרגון און דעם אַמור איז די שטרעקע איבער טויזענד מייל, און דערצו נאָך זיינען די פערבינדונגען איבער דעם אַרגון, אויף וועלכען מען קען מיט שיפען ניט פאָהרען, אויסערגעוועהנליך שווערע. אין זיינע ניעדעריגע טיילען איז קיין אַנדער וועג ווי אַ שטאַרק ווילדע באַרג־סטעזשקע ניטאָ.

טראַנסבאַיקאַליע איז זעהר רייך אין בהמות, און די קאָזאַקען, וועלכע פערנעהמען דעם דרום־מזרח'דיגען ווינקעל, און זיינען רייכע פיה־ציכטער, האָבען געוואָלט איינפיהרען אַ דירעקטע פערבינדונג מיט'ן מיטעל־אַמור, וועלכער וואָלט געווען אַ גוטער מאַרק פאַר זייערע בהמות. זיי פלעגען האַנדלען מיט די מאָנגאָלען, און זיי האָבען פון זיי געהערט, אַז עס וואָלט ניט שווער געווען צוצוקומען צו דעם אַמור, רייזענדיג מזרח־צו איבער דעם גרויסען כינגאַן. געהענדיג גלייך צו מזרח־צו, האָט מען זיי געזאָגט, קען מען זיך צונויפקומען מיט אַן אַלטען כינעזישען טראַקט, וואָס שניידט דורך דעם כינגאַן און פיהרט צו דער מאַנטשורישער שטאָדט מערגהען (אויפ'ן מייך נאָנני, וואָס פאַלט אריין אין סונגאַרי), פון וואַנען עס איז דאָ אַן אויסגעצייכענטער וועג, וואָס פיהרט צו דעם מיטעל־אַמור.

מען האָט מיר אָנגעבאָטען צו זיין דער פיהרער פון אַ האַנדעלס־קאַראַוואַן, וואָס די קאָזאַקען האָבען זיך פאָרגענומען צו אָרגאַניזירען, כדי אויסצוגעפינען דעם דאָזיגען טראַקט, און איך האָב עס אָנגענומען מיט בעגייסטערונג. קיין אייראָפּעער האָט נאָך קיינמאָל דעם דאָזיגען געגענד ניט געהאַט בעזוכט, און אַ רוסישער טאָפּאָגראַפער (אָן אָרט־בעשרייבער), וועלכער האָט זיך מיט עטליכע יאָהר פריהער אַוועקגעלאָזט אויף דעם דאָזיגען וועג, איז דער'הרג'עט געוואָרען. בלויז צוויי יעזואיטען, אין דער צייט פון קייזער כאַן־סו, האָבען אויסגעפאָרשט דעם דרום־געגענד אַזוי ווייט ווי מערגהען, און האָבען פעסטגעשטעלט די ברייט־ליניע. דער גאַנצער אונגעהייערער געגענד צו צפון־צו, פינף הונדערט מייל אין דער ברייט און זיעבען הונדערט מייל טיעף, איז געווען אַבסאָלוט אונבעקאַנט. איך האָב נאָכגעזוכט אַלע מעגליכע קוועלען וועגען דעם דאָזיגען געגענד. אָבער קיינער ניט, אפילו ניט די כינעזישע געאָגראַפען, האָבען עפּעס געוואוסט וועגען איהם. אחוץ דעם אַלעמען, איז די פערבינ־דונג פון דעם מיטעל־אַמור מיט טראַנסבאַיקאַליע פאַר־זיך אַליין געווען אַ וויכטיגער פאַקט; טשורוכאַאיטו ווערט איצטער דער הויפּט־פּונקט פון דער טראַנס־מאַנטשורישער אייזענבאַהן. מיר זיינען אויף אַזאַ אופן געווען די פּיאָנירען פון אָט דער גרויסער אונטערנעהמונג.

עס איז אָבער געווען איין שוועריגקייט. דער אָבמאַך מיט כינאַ האָט גאַראַנטירט די רוסען אַ פרייען האַנדעלס־פערקעהר מיט דער "אימפּעריע

פון כינא און מאָנגאָליע״. מאַנטשוריע איז דאָרט ניט דערמאַנט, און האָט אַזוי גוט געקענט אויסגעשלאָסען ווערען ווי איינגעשלאָסען ווערען אין אָבמאַך. די כינעזישע גרענעץ־בעאַמטע האָבען געלערענט איין פשט, און די רוסען אַן אַנדערען. נאָך מעהר, אין אָבמאַך רעדט זיך נאָר וועגען מסחר, און אַלס אָפיציר וואָלט מיר ניט געווען ערלויבט אריינצוקומען אין מאַנטשוריע. איך האָב דעריבער געמוזט געהן אַלס אַ סוחר, און צוליעב דעם האָב איך מאַקע איינגעקויפט פערשיידענע סחורות, און בין געגאַנגען פערשטעלט אַלס קויפמאַן. דער גענעראַל־גובערנאַטאָר האָט מיר ארויס־געגעבען אַ פּאַספּאָרט, „צו דעם אירקוטסקער צווייטע גילדע קופּיעץ פּעטער אַלעקסעיעף און זיינע קאָמפּאַניאָנען״, און ער האָט מיר געוואָרענט, אַז אין פאַל די כינעזישע בעאַמטע וועלען מיך ארעסטירען און אַוועקפיה־רען נאָך פּעקינג, און פון דאָרטען איבער דעם גאָבי צום רוסישען גרענעץ — אין אַ שטייג אויפ׳ן רוקען פון אַ קעמעל, אַזוי פלעגען זיי פיהרען געפאַנגענע איבער מאָנגאָליע — זאָל איך איהם ניט פערראַטהען, ארויס־געבענדיג מיין נאָמען. פערשטעהט זיך, איך האָב די אַלע בעדינגונגען אָנגענומען; דער נסיון צו זיין דער ערשטער צו בעזוכען אַ לאַנד, וואָס קיין אייראָפּעער האָט נאָך ניט אָנגעזעהן, איז געווען צו־גרויס פאַר אַ פאָרשער.

אין טראַנסבאַיקאַליא וואָלט מיר אָנגעקומען ניט לייכט צו פערשטעע־לען זיך, אַז מען זאָל מיך ניט דערקענען. די קאָזאַקען זיינען אויסערגעע־וועהנליך נייגעריגע מענשען — אמת׳ע מאָנגאָלען — און אַזוי געשווינד ווי אימיצער קומט אין איינעם פון זייערע דערפער, איז בעת זיי בעהאַנד־לען איהם מיט דער גרעסטער גאַסט־פריינדליכקייט, נעהמט איהם דער בעל־הבית פון הויז אויף אַ פאָרמאַלנעם פערהער.

„אַ שווערע רייזע, שטעל איך מיר פאָר״, הויבט ער אָן; „אַ לאַנגער מהלך פון טשיטאַ אהער, וואָס זאָגט איהר? און דאַן, אפשר נאָך ווייטער, אויב מען קומט פון ערגעץ־וואו אויף יענער זייט טשיטאַ? אפשר פון אירקוטסק? אַ סוחר, מן הסתם? אַ סך סוחרים קומען דאָ דעם וועג. איהר פאָהרט אויך קיין נערטשינסק, ווי ס׳ווייזט אויס? — יאָ, לייט אין אייער עלטער זיינען שוין אָפּט פערהייראַט; און איהר, שוין אויך פערהייראַט, איבערגעלאָזט אַ פאַמיליעצקע, איך שטעל מיר פאָר? אַ סך קינדערלעך?״ און אַזוי ווייטער אַ האַלבע שעה נאָכאַנאַנד.

דער אָרטיגער קאָמאַנדיר פון די קאָזאַקען, קאַפּיטאַן ביקסהעוודען, האָט געקאָנט זיינע מענשען, און מיר האָבען דעריבער געמוזט זיין גאַנץ פאָרזיכטיג מיט זיי. אין טשיטאַ און אין אירקוטסק האָבען מיר געהאַט אָפּטע טהעאַטער־פאָרשטעלונגען פון די דילעטאַנטען, וועלכע האָבען ליעב

געהאט צו שפּיעלען אָסטראָווסקי׳ס דראמאס, אין וועלכע די האנדלונגען קומען דאָס רוב פאַר צווישען די סוחרים־קלאַסען. איך האָב עטליכע מאָל געשפּיעלט אין פערשיידענע דראמאס, און איך האָב געפונען אַזא גרויסען פערגעניגען אין שפּיעלען, אז איך האָב זאָגאר איינמאָל, ביי אַ געוויסער געלעגענהייט, געשריבען מיין ברודער אַן ענטהוזיאסטישען בריעף, אין וועלכען איך האָב זיך פאַר איהם מודה געוועזען, אז איך האָב אַ שטארקען וואונש אויפצוגעבען מיין מיליטערישע קאריערע און געהן אויף דער ביהנע. דאָס רוב האָב איך גענומען די ראָלען פון יונגע סוחרים, און האָב זעהר גוט אויפגעכאַפּט זייערע רייד, זייער מימיק און זייער טרינקען טהעע פון אַ שאָל — דאָס האָב איך נאָך געקענט פון מיינע ערפאהרונגען אין ניקאָלסקאָע — און איצט האָב איך געהאט אַ גוטע געלעגענהייט ארויס־צוואווייזען די אַלע זאכען אין דער ווירקליכקייט, פאַר אַ ניצליכען צוועק.

„זעצט אייך, פעטער אַלעקסעיעוויטש“, פלעגט קאַפּיטאַן ביקסהעוו־דען אַ זאָג טהאָן צו מיר, ווען מען האָט ארויפגעשטעלט אויפ׳ן טיש דעם קאָכענדיגען סאַמאָוואר, פון וועלכען עס האָט געזועצט אַ וואָלקען פון פּארע.

„אַ דאנק אייך, מיר קענען שטעהן“, פלעג איך ענטפערען, זיך אוועקזעצענדיג אויף אַ ברעג שטוהל פון דער וייטענס, און אָנהויבען טרינקען מיין טהעע אויפ׳ן שטייגער פון אַ מאָסקווער סוחר. ביקסהעוודען פלעגט שיער ניט צושפּרונגען ווערען פון געלעכטער, בעת איך פלעג בלאָזען אויף מיין שאָל מיט אויסגעשטארטשטע אויגען, און האָב געביסען אויף אַ ספּעציעלען שטייגער פּיצעגאָנינקע ברעקעלעך פון אַ שטיקעל צוקער, וואָס האָט געדארפט קלעקען אויף אַ האלב טוץ גלעזער טהעע.

מיר האָבען געוואוסט, אז די קאָזאקען וועלען גאנץ גיך אויסגעפינען דעם אמת וועגען מיר, אָבער עס איז געוועזען וויכטיג צו געווינען עטליכע טעג און אריבערגעהן דעם גרענעץ איידער זיי וועלען זיך דערוויסען ווער איך בין. איך האָב ווי עס ווייזט אויס געשפּיעלט מיין ראָלע אויסגעצייכענט גוט, ווארים די קאָזאקען האָבען מיך ווירקליך בעהאנדעלט ווי אַ קליינעם סוחר. אין איין דאָרף האָט אַן אַלטעטשקע מיך אריינגערופען אין פאָרהויז און געפרעגט: „קומט עפּעס נאָך ווער הינטער אייך אויפ׳ן וועג, טהייערינקער?“ „ניין, באָבינקע, מיר האָבען דערפון ניט געהערט.“

„זיי זאָגען אז אַ פּרינץ, ראַפּאָטסקי, קומט אָן. קומט ער טאקע?“

„אָה, איך פערשטעה. איהר זייט גערעכט, באָבינקע. זיין „וויסאָ־טשעסטוואָ“ האָט טאקע אויך געזאָלט אָבפאָהרען פון אירקוטסק. אָבער ווי קענען „זיי“? אַזא מין רייזע! ווי קומט עס פאַר „זיי“? און „זיי“ זיינען טאקע געבליבען אויף אַן אָרט.“

„עס פערשטעהט זיך, ווי קען ער עס?“

אין קורצען, מיר זיינען אריבער דעם גרענעץ אָהן בעלעסטיגונגען.
מיר זיינען געווען עלף קאָזאַקען, איין טונגוז, און איך, אלע רייטענדיג
אויף פערד. מיר האָבען מיט זיך גענומען אַן ערך פערציג פערד צום פער־
קויפען און צוויי וועגען, פון וועלכע איינער, אויף צוויי רעדער, האָט
געהערט צו מיר, אויף וועלכען עס האָט זיך געפונען וואָלציג, פּראָסטער
סאמעט, טאשמעס און אזוי ווייטער, וואָס איך האָב מיטגענומען אין מיין
ראָלע אלס סוחר. איך האָב אויפגעפּאסט אויפ'ן וואָגען און אויף מיינע
פערד גאנץ אליין, און אלס „עלטסטען“ פון דעם קאַראַוואַן האָבען מיר
אויסגעקליבען איינעם פון די קאָזאַקען. ער האָט געדאַרפט פיהרען אלע
דיפּלאָמאטישע עסקים מיט די כינעזישע בעאַמטע. אלע קאָזאַקען האָבען
גערעדט מאָנגאָליש, און דער טונגוז האָט פערשטאַנען מאַנטשוריש. פער־
שטעהט זיך, די קאָזאַקען פון דעם קאַראַוואַן האָבען געוואוסט ווער איך
בין — איינער פון זיי האָט מיך געקאָנט נאָך פון אירקוטסק — אָבער זיי
האָבען דאָס קיינמאָל ניט ארויסגעגעבען, זיי האָבען פערשטאַנען אז אַן
דעם הענגט אָב דער ערפאָלג פון דער עקספּעדיציע. איך האָב געטראָגען
א לאַנגען בלויען לייוונטענעם בגד, אזוי ווי די איבעריגע, און די כינעזער
האָבען מיר ניט געשענקט קיין אויפמערקזאמקייט, אזוי אז איך האָב
געקענט אונבעמערקטערהייד מאכען די קאָמפּאַס־אויסמעסטונגען פון דעם
מאַרשרוט. דעם ערשטען טאָג, ווען אלערליי כינעזישע סאָלדאַטען האָבען
זיך ארומגעדרעהט ארום אונז מיט דער האָפענונג צו קריגען א גלעזעל
בראַנפען, איז מיר אָפט אויסגעקומען צו כאַפּען ניט מעהר ווי א פער'־
גנב'עטען בליק אויף מיין קאָמפּאַס און צו פערצייכענען דעם געגענד און
די ווייטקייט אין קעשענע, ניט ארויסנעהמענדיג דאָס פּאַפּיר. מיר האָבען
מיט זיך קיין שום וואָפען ניט גענומען. אונזער טונגוז, וועלכער האָט זיך
געקליבען חתונה האָבען, איז געווען דער איינציגער וואָס האָט מיטגע־
נומען זיין פלינט־ביקס און ער איז מיט איהם נעגאַנגען אויף געיעג נאָך
דאַמהירשען. דאָס פלייש האָט ער געבראַכט פאַר אונז צו עסען, און די
פוטער־פעל האָט ער געקליבען אויף צו בעצאָהלען פאַר זיין צוקינפטיגער
ווייב.

ווען מען האָט שוין מעהר קיין בראַנפען ביי אונז ניט געקענט קריגען,
האָבען זיך די כינעזישע סאָלדאַטען פון אונז אָבגעטשעפּעט. מיר זיינען
נעגאַנגען גלייך צו מזרח־צו, זיך מאכענדיג א וועג, אזוי גוט ווי מיר
האָבען געקענט, און אָבגעהענדיג א פיער אָדער פינף טעג זיינען מיר
ווירקליך ארויפגעקומען אויף דעם כינעזישען טראַקט, וואָס האָט אונז
געזאָלט פיהרען איבער דעם כינגאַן צו מערגהען.

צו אונזער פערוואונדערונג האָבען מיר אויסגעפונען, אז דער אריבער־

גאנג איבער דער גרויסער בערג־קייט, וועלכער קוקט אויס אזוי שווארץ און מורא׳דיג אויף די לאַנדקארטען, איז זעהר לייכט. אויפ׳ן וועג האָבען מיר אָנגעיאָגט אן אַלטען כינעזישען בעאַמטען אין א זעהר יאָמערליכען צושטאַנד, וועלכער איז געפאָהרען אויף א צוויי־רעדערדיגען וואָגען אין דערזעלבער ריכטונג. די לעצטע צוויי טעג האָט זיך דער וועג געצויגען בארג־ארויף, און די געגענד האָט געטראָגען די סמנים פון איהר הויכקייט. דער באָדען איז געוואָרען זומפּיג און דער וועג איז געווען בלאָטיג; דער גראָז איז געוואַקסען זעהר אָרעם, און די בוימער זיינען געוואַקסען שיטער, ניט ענטוויקעלט, אָפּט פערקריפּעלט און בעוואַקסען מיט מאָך. נאָכדעם בערג אָהן וועלדער האָבען זיך אויפגעהויבען רעכטס און לינקס, און מיר האָבען שוין אָנגעהויבען טראַכטען פון די שוועריגקייטען, וואָס מיר וועלען האָבען דורכצומאַכען אריבערגעהענדיג די בארג־קיים, ווען מיר האָבען בעמערקט דעם אַלטען כינעזישען בעאַמטען ארויסקריכענדיג פון זיין וואָגען אַנטקעגען אן „אָבאָ“ — דאָס הייסט, אַנטקעגען א קופּה פון צונויפ־געלעגטע שטיינער און צווייגען פון בוימער, צו וועלכער עס איז געווען צוגעטשעפּעט בינטלעך פערדישע האָר און קליינע לאַפּענס. ער האָט אויס־געריסען אביסעל האָר פון זיין פערד׳ס גריווע און צוגעבונדען צו די צווייגען.

„וואָס איז דאָס?“ האָבען מיר געפרעגט.

„דער „אָבאָ“; די וואַסערען וואָס מיר זעהען פליסען איצט צום אַמור“.

„איז דאָס דער גאַנצער כינגאַן?“

„יאָ! דאָס איז אין גאַנצען! קיין בערג אריבערצוגעהן ביז צו דעם אַמור זיינען מעהר ניטאָ: קליינע בערגלעך נאָר.“

א גאַנצער גערודער איז געוואָרען אין אונזער קאַראַוואַן. „די טייכען פליסען צום אַמור, דער אַמור!“ האָבען די קאָזאַקען געשריען איינער צום אַנדערען. זייער גאַנצען לעבען לאַנג האָבען זיי געהערט די אַלטע קאָזאַקען רעדענדיג וועגען דעם גרויסען טייך, וואו די ווינשטאָקען וואַק־סען ווילד, וואו די פּרעריעס שפּרייטען זיך אויס אויף הונדערטער מיילען און זיי וואָלטען געקענט געבען עשירות פאַר מיליאָנען מענשען; דאַן, נאָכדעם ווי רוסלאַנד האָט איינגענומען דעם אַמור, האָבען זיי זיך אָנגע־הערט וועגען דער ווייטער רייזע אהין, וועגען די שוועריגקייטען פון די ערשטע קאָלאָניסטען און וועגען דער הצלחה פון זייערע קרובים, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין דעם אויבער־אַמור; און אָט האָבען מיר אויסגע־פונען דעם נאָהענטסטען וועג אהין! מיר האָבען פאַר זיך געהאַט א משופּע׳דיגען בארג־ארונטער, אויף וועלכען דער וועג איז געלאָפען ווי א

זיגזאג און האָט געפיהרט צו א קליינעם טייכעל, וואָס האָט זיך דורכגע־שניטען א וועג דורך א גערונצעלטען ים פון בערג, און האָט געפיהרט צום אמור. קיין ווייטערדיגע שטערונגען צווישען אונז און דעם גרויסען טייך זיינען מעהר ניט געווען. א רייזענדער וועט זיך קענען פאָרשטעלען מיין שמחה פון דער דאָזיגער געאָגראַפישער ענטדעקונג. וואָס איז שייך די קאָזאקען, זיינען זיי אויף־גיך ארונטערגעשפרונגען פון די פערד און איינער נאָכ׳ן אנדערען האָבען זיי צוגעטשעפּעט בינטלעך האָר פון זייערע פערד צו דעם אָבאָ. די סיבירער אין אלגעמיין האָבען א געוויסען אָבשיי פאַר די געטער פון א געצענדיענער. זיי האַלטען ניט שטארק פון זיי, אָבער — די דאָזיגע געטער, זאָגען זיי, זיינען שלעכטע ברואים, וואָס ווילען נאָר טהאָן שלעכטס, און עס איז קיינמאָל ניט גוט זיך איינצורייסען מיט זיי. ס׳איז א סך גלייכער זיי אונטערצוקויפען, אָבגעבענדיג זיי כבוד מיט קליינינקייטען.

„זעהט, אָט איז א מאָדנער בוים: דאָס מוז אודאי זיין א דעמב“, האָבען זיי אויסגעשריען, ווען מיר זיינען ארונטערגעקומען פון דעם משופּע׳דיגען בארג. קיין דעמבעס וואקסען ניט אין סיביר, און ביז וואַנען מען דערגרייכט ניט דעם מזרח׳דיגען ארונטערגאנג פון דער פּלאַטאָ בעגע־גענט מען זיי ניט. „זעהט, ניס־בוימער!“ האָבען זיי ווידער אויסגע־שריען. „און וואָס פאַר א בוים איז דאָס?“ האָבען זיי געפרעגט, דערזע־הענדיג א לינדענבוים, אָדער עפּעס אן אנדער בוים, וואָס וואקסט אויך ניט אין רוסלאנד, וועלכע זיינען מיר אָבער געווען בעקאנט אלס א טייל פון דער מאנטשורישער פלאנצען־וועלט. די צפון־איינוואוינער, וועלכע האָבען הונדערטער יאָהרען געטרוימט פון ווארעמערע לענדער און איצט האָבען זיי זיי געזעהן, זיינען געווען מלא שמחה. ליגענדיג אויף דער מיט רייכע גראָזען בעוואקסענער ערד, האָבען זיי איהר געגלעטשעט מיט זייערע אויגען — זיי וואָלטען איהר געקושט. זיי זיינען געווען דורכגע־דרונגען מיט דעם וואונש צוצוקומען צום אמור אזוי געשווינד ווי מעגליך. ווען מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט, מיט א צוויי וואָכען שפּעטער, ביי אונזער לאגער־פייער, א צוואנציג מייל ווייט פון טייך, זיינען זיי געוואָרען אונגעדולדיג ווי קינדער. זיי האָבען אָנגעהויבען אָנזאָטלען זייערע פערד אין מיטען דער נאכט, און נאָך איידער עס האָט אָנגעהויבען טאָגען האָבען זיי מיך געטריבען אין וועג אריין; און ווען מיר האָבען ענדליך פון א הויכען אָרט דערזעהן דעם מעכטיגען שטראָם, האָבען די אויגען פון די גלייכגיל־טיגע סיבירער, וועלכע זיינען געוועהנליך ווייט פון פּאָעטישע געפיהלען, געגלאנצט מיט א פּאָעטישען פייער, קוקענדיג אויף די בלויע וואסערען פון דעם מאיעסטעטישען אמור. עס איז געווען קלאָר, אז פריהער אָדער

שפעטער — מיט אדער אהן דער הילף, אדער אפילו געגען דעם וואונש פון דער רוסישער רעגיערונג — וועלען ביידע ברעגעס פון דעם ראזיגען טייך, וואס זיינען איצטער א וויסטעניש אבער רייך אין מעגליכקייטען, ווי אויך די אונגעהייערע ניט־בעפעלקערטע שטרעקען פון צפון־מאנטשוריע, פערנומען ווערען פון רוסישע קאלאניסטען, פונקט ווי די ברעגעס פון דעם מיסיסיפי זיינען קאלאניזירט געווארען פון קאנאדישע ים־רייזענדע.

דערווייל האט דער אלטער האלב־בלינדער כינעזישער בעאמטער, מיט וועמען מיר זיינען אריבער דעם כינגאן, אנטהאנדיג זיין בלויע קאפאטע און די אפיציעלע היטעל מיט א בלויען קנאפ פון אויבען, אויפ׳ן צווייטען טאג ערקלערט, אז ער וועט אונז ניט לאזען געהן ווייטער. אונזער „עלט־סטער“ האט איהם מיט זיין שרייבער אויפגענומען אין אונזער פאלאטקע, און דער אלטער, נאכזאגענדיג דאס וואס דער שרייבער האט איהם אונ־טערגעשעפטשעט, האט אויפגעהויבען אלערליי אויסזעצונגען געגען פארט־זעצען אונזער רייזע. ער האט געוואלט אריבערשיקען אונזער פאספארט אין פעקינג, און מיר זאלען דא בלייבען ווארטען ביז וואנען מען וועט איהם לאזען וויסען, וואס צו טהאן. דערפון האבען מיר זיך אבסאלוט ענטזאגט. ער האט זיך דאן גענומען טשעפענען צו אונזער פאספארט.

„וואס פאר א מין פאספארט איז דאס?“ האט ער געזאגט, קוקענדיג מיט פעראכטונג אין אונזער פאס, וועלעכר איז געווען געשריבען אין עטליכע שורות אויף אן איינפאכען בויגען קאנצעלאריע־פאפיר, אויף רוסיש און מאנגאליש, און האט געהאט אויף זיך א פראסטען טריפ־וואקסענעם זיעגעל. „איהר האט דאך דאס אליין געקענט אנשרייבען און פערזיעגלען מיט א קופער־מטבע“, האט ער בעמערקט. „בעטראכט מיין פאס: אט דאס איז עפעס ווערטה“ — און ער האט פאר אונז פונאנדער־געוויקעלט א פאפיר, צוויי פוס די לענג, אנגעפיקעוועט מיט כינעזישע אותיות.

אין דער צייט פון דער דאזיגער אונטעררעדונג בין איך געזעסען שטיל אן־א־זייט, איבערפאקענדיג עפעס אין מיין קעסטעל, און מיר איז גראד אריינגעפאלען אין האנד א בויגען פון דער „מאסקאווסקאַ גאזעטא“. אזוי ווי די גאזעטא איז געווען דאס אייגענטום פון דער מאסקווער אוניווערזיטעט, איז אויפ׳ן קאפ געווען געדרוקט אן אדלער. „ווייז איהם דאס“, האב איך א זאג געטהאן צום „עלטסטען“. ער האט פונאנדערגענומען דעם גרויסען געדרוקטען בויגען און האט איהם אנגע־צייגט אויפ׳ן אדלער. „יענער פאספארט איז געווען אייך צו צייגען“, האט דער עלטסטער געזאגט, „אבער אט דעם האבען מיר פאר זיך“.

„וואָס, אזוי פיעל אָנגעשריבען וועגען איך?“ האָט דער אלטער געפרעגט אַ צושראָקענער.

„אלץ וועגען אונז“, האָט אונזער עלטסטער געענטפערט, אפילו ניט א פינטעל געבענדיג מיט אן אויג.

דער אלטער — אן אמת׳ער בעאַמטער — איז געבליבען אזוי ווי פערשטומט, דערזעהענדיג פאר זיך אזוי פיעל אָנגעשריבענעם. ער האָט יעדען איינעם פון אונז גוט בעטראַכט, און געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ. דער שרייבער אָבער האָט נאָך אלץ עפּעס געשעפּטשעט צו זיין עלטסטען, וועלכער האָט ענדליך ערקלערט, אז ער וועט אונז ניט לאָזען פאָרטזעצען אונזער רייזע.

„גענוג רעדען“, האָב איך געזאָגט צו אונזער עלטסטען; „הייסט אָנזאָטלען די פערד“. די קאָזאַקען זיינען געווען מיט דערזעלבינער מיינונג, און אין א קורצער ווײַלע ארום האָט זיך אונזער קאראוואַן געלאָזט אין וועג אריין, זיך געזעגענענדיג מיט דעם אלטען בעאַמטען און צוזאָגענדיג איהם צו בעריכטען, אז אחוץ בענוצען זיך מיט געוואַלד — א זאַך וואָס ער איז ניט געווען בכח צו טהאָן — האָט ער געטהאָן אלץ וואָס ער האָט געקענט אונז צו שטערען, און אויב מיר זיינען פונדעסטוועגען יאָ אריין, איז דאָס געווען אונזער שולד און ניט זיינע.

אין עטליכע טעג ארום זיינען מיר געווען אין מערגהען, וואו מיר האָבען אביסעל געהאנדעלט, און אין גיכען האָבען מיר דערגרייכט די כינעזישע שטאָדט איגון, אויפ׳ן רעכטען ברעג פון אמור, און די רוסישע שטאָדט בלאַגאָוועסטשענסק, אויפ׳ן לינקען ברעג. מיר האָבען ענטדעקט דעם דירעקטען וועג און א סך אינטערעסאַנטע זאַכען אחוץ־דעם: די איינגעשאַפט פון דעם בערגיגען ברעג פון גרויסען כינגאַן, די גרינגקייט מיט וועלכער מען קען איהם אריבערגעהן, די טערציערע (די דריטע געאָלאָגישע פעריאָדע) וואָולקאַנען פון דעם אויון־כאָלדאַנטשי געגענד, וועלכע זיינען אזוי לאַנג געווען א רעטעניש פאר דער געאָגראַפישער וויסענשאַפט, און אזוי ווייטער. מיט מיינע פעהיגקייטען אלס קרעמער קען איך מיך ניט שטאַרק איבערנעהמען, וואָרים אין מערגהען האָב איך (אויף א געבראָכענעם כינעזיש) פערלאַנגט פאר א זייגער ניט אַנדערם פינף־און־דרייסיג רובעל, בעת דער כינעזישער קונה האָט מיר שוין געבאָטען פינף־און־פערציג; אָבער די קאָזאַקען האָבען געמאַכט ניט קיין שלעכטע געשעפטען. זיי האָבען גענומען גוטע מקחים פאר אלע זייערע פערד, און נאָכדעם ווי זיי האָבען פערקויפט מיין פערד, מיינע סחורה און די איבעריגע זאַכען, האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז די עקספּעדיציע האָט דער רעגיערונג געקאָסט די בעשיידענע סומע פון צוויי־און־צוואַנציג רובעל.

VI

דעם גאנצען זומער האָב איך ארומגערייזט אויפ'ן אמור. איך בין אוועק אזוי ווייט ווי צו זיין מויל, אָדער ריכטיגער זיין ים־אריינגוס — אין ניקאָלאיעווסק — צו טרעפען זיך מיט דעם גענעראל־גובערנאטאָר, וועמען איך האָב בעגלייט אויף א דאמפּפער ארויף דעם אוזורי; און דערנאָך, אין הערבסט, האָב איך געמאכט נאָך אן אינטערעסאנטערע רייזע ארויף דעם סונגארי, ביז אין סאמע הארצען פון מאנטשוריע, אזוי ווייט ווי נהירין (אָדער קירין, לויט דער דרום'דיגער אויסשפּראך).

א סך טייכען אין אזיע ענטשטעהען דורך דעם צוזאמענגיסען זיך פון צוויי גלייך וויכטיגע שטראָמען, אזוי אז עס איז שווער פאר דעם געאָגראף צו זאָגען, וועלכער פון זיי איז דער הויפּט־שטראָם און וועלכער איז א צופלוס. פון דער פעראייניגונג פון דער אינגאָדא און דעם אָנאָן ענטשטעהט די שילקא; פון דעם צוזאמענגיסען זיך פון דער שילקא און דעם ארגון ווערט דער אמור; און דער אמור גיסט זיך צוזאמען מיט דעם סונגארי, פון וואָס עס ענטשטעהט דער מעכטיגער שטראָם, וואָס פליסט צו צפון־מערב און גיסט זיך אריין אין פּאסיפישען ים, אין די ניט־פריינדליכע ברייט־גראדען פון דעם טארטארישען סטרייט (שמאָלער וואסער־דורכגאנג).

ביז צו דעם יאָהר 1864 איז דער גרויסער מאנטשורישער טייך געבליבען זעהר ווייניג בעקאנט. אלע ידיעות וועגען איהם האָבען זיך אָנגע־הויבען פון די צייטען פון די יעזואיטען, און די ידיעות זיינען ניט געווען גענוגענד. איצטער אז די אויספאָרשונג פון מאָנגאָליע און מאנטשוריע האָבען געזאָלט ווייעדער אויפגעלעבט ווערען, און עס האָט זיך ארויסגע־שטעלט, אז די מורא פאר כינא איז געווען אן איבערטריבענע, האָבען מיר אינגערע מענשען געזוכט צו בעווייזען דעם גענעראל־גובערנאטאָר די נויטווענדיגקייט אויסצופאָרשען דעם סונגארי. עס איז אונז געווען א פער־דרוס צו האָבען הארט נעבען אמור אן אונגעהייער גרויסען געגענד, וואָס איז כמעט אזוי ווייניג בעקאנט ווי אן אפריקאנער מדבר. גאנץ אונגע־ריכטערהייט האָט גענעראל קאָרסאקאָף בעשלאָסען ארויסצושיקען, נאָך אין דעם זעלבען הערבסט, א דאמפּפער ארויף דעם סונגארי, אונטער דעם אויסרעד, אז ער פיהרט עפּעס א פריינדליכע שליחות פאר דעם גענעראל־גובערנאטאָר פון דער נהירין פּראָווינץ. א רוסישער קאָנסול פון אורגא האָט געזאָלט זיין דער איבערברענגער פון דער שליחות. א דאָקטאָר, אן

אסטראָנאָם, צוויי טאָפּאָגראַפען, און איך, אלע אונטער דער קאָמאַנדאַ פון פּאָלקאָווניק טשערנאיעף, האָבען געדאַרפט נעהמען אנטייל אין דער עקספּעדיציע אויף א קליינעם דאַמפּפער, „אוזורי“, וועלכער האָט מיט זיך מיטגעשלעפּט א באַרקע מיט קויהלען. פינף־און־צוואַנציג סאָלדאַטען, וועמעס ביקסען עס זיינען געווען פאַרזיכטיג בעהאַלטען אין די קויהלען, זיינען מיטגעפאָהרען מיט אונז אויף דער באַרקע.

אלעס איז אָרגאַניזירט געוואָרען אין גרויס איילעניס, און עס איז ניט געווען אויפ'ן קליינעם דאַמפּפער קיין אָרט, וואו אויפצונעהמען אַזאַ גרויסע קאָמפּאַניע; אָבער מיר זיינען געווען פול מיט ענטהוזיאַזם, און מיר האָבען זיך ווי־עס־איז צונויפגעדריקט אין די קליינינקע קאַיוטעס. איינעם פון אונז איז אויסגעקומען צו שלאָפען אויף א טיש, און ווען מיר זיינען שוין געווען אָבגעפאָהרען האָבען מיר אויסגעפונען, אַז מיר האָבען אפילו ניט געהאַט גענוג גאָפּעל־מעסער פאַר אלעמען — שוין גאָר ניט צו רעדען וועגען אַנדערע נויטווענדיגקייטען. איינער האָט זיך ביין עסען בענוצט מיט א פעדער־מעסערעל, און מיין כינעזישער מעסער מיט די צוויי עלפאַנט־ביינענע שטעקלעך איז געווען א גאַנץ אָנגעלעגטער צוגאָב צו אונזער אויסשטאַטונג.

ס'איז ניט געווען קיין לייכטע אַרבייט צו פאָהרען ארויף דעם סונגאַרי. אין זיינע ניעדעריגע טיילען, וואו ער פליסט דורך דיזעלבע פלאַכלענדער וואָס דער אמור, איז דער גרויסער טייך זעהר פלאַך, און כאָטש אונזער דאַמפּפער האָט אין גאַנצען געצויגען דריי פוס וואַסער, האָבען מיר גאַנץ אָפט ניט געקענט געפינען קיין גענוג טיעפען פּלאַץ דורכצופאָהרען. עס זיינען געווען טעג, וואָס מיר זיינען קוים איינגעפאָהרען וואָסערע פערציג מייל, און מעהרערע מאָל האָט זיך דער גרונט־באַלקען פון אונזער שיף געשאַרט איבער'ן זאַמדיגען גרונט פון טייך; מיר האָבען גאַנץ אָפט געמוזט ארויסשיקען א רודער־שיפעל אויסצוגעפינען די נויטיגע טיעפקייט. אָבער אונזער יונגער קאַפּיטאַן האָט ביי זיך בעשלאָסען, מיר זאָלען נאָך אָנקומען אין גהירין אין דעם זעלבען הערבסט, און מיר זיינען יעדען טאָג געפאָהרען אלץ ווייטער. וואָס העכער ארויף מיר זיינען געפאָהרען, אלץ שעהנער האָבען מיר געפונען דעם טייך און אלץ גרינגער איז געוואָרען צו פאָהרען; און ווען מיר זיינען פערבייגעפאָהרען די זאַמדיגע סטעפּעס און דעם צוזאַמענגוס פון דעם סונגאַרי מיט זיין שוועסטער־טייך, דעם נאָנני, איז די רייזע געוואָרען גרינג און אנגענעהם. אין עטליכע וואָכען צייט זיינען מיר אָנגעקומען אין דער הויפּטשטאָדט פון דער מאַנטשורישער פּראָווינץ. אונזערע טאָפּאָגראַפען האָבען אַראָבגענומען אַן אויסגעצייכענטע מאַפּע פון טייך. ליידער האָבען מיר ניט געהאַט קיין

פיעל צייט צו פערלירען, און מיר האָבען זיך דעריבער זעהר זעלטען אָבגע־שטעלט אין א דאָרף אָדער שטאָדט. קיין פיעל דערפער זיינען ניטאָ ביי די ברעגעס פון טיך, און אין זיינע ניעדעריגע טיילען האָבען מיר געטראָ־פען ניט מעהר ווי פלאָכלענדער, וועלכע ווערען פערפלייצט יעדען יאָהר. העכער ארויף זיינען מיר אן ערך הונדערט מייל געפאָהרען אין א נעבעל פון זאמד. ערשט ווען מיר האָבען דערגרייכט דעם אויבער־סונגארי און האָבען אָנגעהויבען זיך דערנעהנטערען צו גהירין האָבען מיר געטראָפען א געדיכטע בעפעלקערונג.

ווען אונזער אויפגאַבע וואָלט געווען צו שאַפען פריינדליכע בעציהונ־גען מיט מאַנטשוריע און ניט פשוט צו בעקאָנען זיך מיט'ן סונגארי, וואָלט אונזער עקספעדיציע געמעגט בעטראַכט ווערען פאר אן אמת'ן דורכפאַל. ביי די מאַנטשורישע בעאַמטע איז נאָך געווען פריש אין זכרון, ווי מוראַווויאָף'ס „בעזוך“, מיט אכט יאָהר צוריק, האָט זיך אויסגעלאָזט מיט דער אַנעקטירונג פון דעם אמור און דעם אוזורי, און זיי האָבען געמוזט קוקען מיט חשד אויף אָט די נייע ניט־געבעטענע געסט. די פינף־און־צוואַנציג ביקסען, וואָס זיינען געווען בעהאַלטען אין די קויהלען, וועגען וועלכע די כינעזישע בעאַמטע האָבען זיך דערוואוסט פאר אונזער אָבפאָה־רען, האָבען נאָך מעהר פערשטאַרקט זייער פערדאַכט, און ווען מיר האָבען פעראַנקערט אונזער דאַמפּפער ביי דער בעפעלקערטער שטאָדט גהירין, האָבען מיר געטראָפען אַלע דאָרטיגע קרעמער בעוואָפענט מיט פערראָסטע שווערדען, וואָס זיינען אויסגעגראָבען געוואָרען פון עפּעס אן אַלטען ארסענאַל. מען האָט אונז אפילו ניט געשטערט ארומצוגעהן איבער די גאַסען, אָבער אַלע געשעפטען זיינען געווען געשלאָסען אזוי גיך ווי מיר האָבען געלאַנדעט, און מען האָט די קרעמער פערבאָטען אונז וואָס עס איז צו פערקויפען. מיר האָבען געקראָגען ארויפגעשיקט אביסעל פּראָוויאַנט אויפ'ן דאַמפּפער — אלס א מתנה, מען האָט אָבער פון אונז דערפאַר קיין געלד ניט גענומען.

דער הערבסט איז שוין באַלד געווען אריבער, עס האָבען זיך שוין אָנגעהויבען די פרעסט, און אזוי ווי מיר האָבען אויפ'ן סונגארי ניט געקענט ווינטערען, האָבען מיר זיך געמוזט איילען צוריקצופאָהרען. אין קורצען, מיר האָבען געזעהן גהירין, אָבער מיר האָבען מיט קיינעם ניט גערעדט, אחוץ צו די פּאָר דאָלמעטשער, וואָס זיינען יעדען אין־דער־פריה ארויפגעקומען צו אונז אויף דער שיף. אָבער אונזער ציעל איז געווען דערגרייכט. מיר האָבען אויסגעפונען, אז מען קען פאָהרען אויפ'ן טייך מיט שיפען, מיר האָבען געהאַט א פּאָלשטענדיגע מאַפּע פון טייך, וועלכע האָט אונז געהאָלפען צו פאָהרען אויף אונזער צוריק־רייזע מיט פולען

דאמפף, אָהן וועלכע עס איז צופאלען. איינמאָל נאָר האָט זיך אונזער דאמפפער אָנגעשטויסען אָן גרונט. אָבער די גהירינג׳ער בעאמטע, וועלכע האָבען שטארק ניט געוואָלט מיר זאָלען זיין געצוואונגען צו בלייבען ווינטערען אויפ׳ן טייך, האָבען ארויסגעשיקט צוויי הונדערט כינעזער, צו העלפען אונז ארונטערשלעפען דעם דאמפפער פון זאמד. ווען איך בין אריינגעשפרונגען אין וואסער און האָב מיט א שטעקען אין האנד אָנגע־הויבען זינגען אונזער טייך־ליעד „דובינושקא“, כדי אלע זאָלען מיט אמאָל דערלאנגען א שטופּ, האָט דאָס די כינעזער זעהר שטארק אמוזירט, און נאָך עטליכע אזעלכע שטופּען איז דער דאמפפער וויעדער געשוואומען אויפ׳ן וואסער. פון אָט דעם קליינעם צופאל זיינען געשאפען געוואָרען די פריינדליכסטע בעציהונגען צווישען אונז און די כינעזער — פערשטעהט זיך, איך מיין דאָס פאָלק, וואָס האָט ווי עס ווייזט אויס זעהר שטארק פיינד געהאט זייערע שטאָלצע מאנטשורער בעאמטע.

מיר האָבען בעזוכט עטליכע כינעזישע דערפער, וועלכע זיינען געווען בעפעלקערט מיט פערשיקטע פון דער „הימלישער מלוכה“, און מיר זיינען אויפגענומען געוואָרען אויף דעם הערצליכסטען אופן. איבערהויפּט האָט זיך איין אָבענד איינגעדריקט אין מיין זכרון. מיר זיינען אָנגעקומען אין א קליינעם ראָמאנטישען דערפעל, ווען עס האָט אָנגעהויבען צופאלען די נאכט. עטליכע פון אונז זיינען ארונטער פון שיף, און איך בין זיך דורכ־געגאנגען איינער אליין איבער׳ן דאָרף. א געדיכטער געזעמעל פון א הונדערט כינעזער האָט זיך באלד ארומגעקליבען ארום מיר, און כאָטש איך האָב א וואָרט ניט פערשטאנען פון זייער לשון, און זיי האָבען ניט מעהר פערשטאנען פון מיינעם, האָבען מיר זיך פונדעסטוועגען דורכ־געשמועסט אויף דעם פריינדליכסטען אופן דורך מימיק, און מיר האָבען זיך איינע די אנדערע פערשטאנען. א גלעט טהאָן אימעצען איבער׳ן פּלייצע אלס צייכען פון פריינדשאפט, איז געווים אן אויסדרוק פון אן אינטערנאציאָנאלער שפּראך. אָנבאָטען דעם אנדערען טאבאק און יענער זאָל אייך אָנבאָטען פייער — איז וויעדער אן אינטערנאציאָנאלער אויס־דרוק פון פריינדשאפט. איין זאך איז זיי געווען א חידוש — פאר וואָס איך, נאָך גאָר א יונגער מאן, טראָג א באָרד? זיי טראָגען ניט קיין בערד איידער זיי ווערען זעכציג יאָהר אלט. און ווען איך האָב זיי דורך צייכענס געזאָגט, אז ווען איך האָב ניט וואָס צו עסען, קען איך קייען די באָרד, איז דער שפּאס איבערגעגאנגען פון איינעם צום אנדערען דורך דעם גאנ־צען עולם. זיי האָבען געקייכט פון געלעכטער, און האָבען מיר אָנגעהויבען גלעטען איבער׳ן פּלייצע מיט נאָך מעהר ליעבליכקייט. זיי האָבען מיך איבעראָל ארומגעפיהרט, זיי האָבען מיר געצייגט זייערע הייזער, יעדער

איינער האָט מיר אָנגעבאָטען זיין ליולקע, און דער גאַנצער עולם האָט מיך ווי א פריינד בעגלייט צום דאַמפּפער. איך מוז דאָ בעמערקען, אז אין דעם דאָזיגען דאָרף איז קיין איינציגער „באָשקאָ“ (פּאָליציסט) ניט געווען. אין אנדערע דערפער האָבען אונזערע סאָלדאַטען און די יונגע אָפיצירען שטענדיג געשלאָסען פריינדשאַפט מיט די בינעזער, אזוי גיך אָבער ווי עס האָט זיך בעוויזען א „באָשקאָ“ איז אַלעס געווען איבערגעפיהרט. דערפאַר אָבער איז ווערטה געווען צו זעהן וואָס פאַר א „מינעס“ זיי פלעגען מאַכען הינטער דעם באָשקאָ׳ס רוקען! זיי האָבען אויסדריקליך געהאַסט די דאָזיגע פערטרעטער פון דער אויטאָריטעט.

אונזער עקספּעדיציע איז זייט דעמאָלט פערגעסען געוואָרען. דער אַסטראָנאָם, טה. אוסאָלצעף, און איך האָבען פערעפענטליכט בעריכטען וועגען איהר אין די „מעמוארען“ פון דער סיבירישער געאָגראַפישער געזעלשאַפט; אָבער עטליכע יאָהר שפּעטער זיינען אַלע עקזעמפּלאַרען פון די „מעמוארען“, ווי אויך די אָריגינעלע מאַפּע פון סונגארי פערלאָרען געגאַנגען אין א גרויסער שרפה אין אירקוטסק, און ערשט לעצטען יאָהר, ווען מען האָט אָנגעהויבען בויען די טראַנס-מאַנטשורישע אייזענבאַהן, האָבען די רוסישע געאָגראַפען אויסגעגראָבען אונזערע בעריכטען און האָבען אויסגעפונען, אז דער גרויסער טייך איז שוין געווען אויסגעפאָרשט מיט פינף-און-דרייסיג יאָהר צוריק דורך אונזער עקספּעדיציע.

VII

אזוי ווי ס׳איז מעהר גאָר ניט געווען וואָס צו טהאָן אין דער ריכטונג פון רעפאָרמען, האָב איך פּרובירט טהאָן, וואָס עס האָט זיך געלאָזען, אונטער די עקזיסטירענדע אומשטענדען; אָבער איך האָב זיך באַלד איבערציינגט ווי אבסאָלוט נוצלאָז מיינע אָנשטרענגונגען זיינען געווען. אין מיין נייע פּאָזיציע אַלס אַטאַשע צום גענעראַל-גובערנאַטאָר פאַר די קאָזאַקען-אַנגעלעגענהייטען, האָב איך, צום בייששפּיעל, געמאַכט א גרינדליכע אונטערזוכונג פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען פון די אוזורי-קאָזאַקען, וועלכע פלעגען יעדען יאָהר פערלירען די תבואה אויפ׳ן פעלד און די רעגיערונג האָט זיי געמוזט שפּייזען יעדען ווינטער, כדי זיי צו ראַטעווען פון הונגער. ווען איך בין צוריקגעקומען פון אוזורי מיט מיין בעריכט, האָב איך געקראָגען גראַטולאַציאָנען פון אַלע זייטען, בין דערהויבען געוואָרען צו א העכערען ראַנג, און האָב געקראָגען ספּעציעלע בעלוינונגען. אַלע מאַסרעגעלען, וואָס איך האָב רעקאָמענדירט, זיינען אָנגענומען געוואָרען,

און ספעציעלע סומען געלד זיינען בעווילינט געוואָרען ארויסצוהעלפען א טייל זיי זאָלען קענען אויסוואנדערען, און צו בעזאָרגען אנדערע מיט בהמות, אזוי ווי איך האָב פאָרגעשלאָגען. אָבער די פּראקטישע דורכפיהרונג פון די מאסרעגעלען איז אריינגעפאלען אין די הענד פון עפּעס אן אלטען שכור, וועלכער פלעגט דאָס געלד פערשווענדען און אומ׳ברחמנות׳דיג שמייסען די אונגליקליכע קאָזאקען, כדי זיי צו פערוואנדלען אין גוטע ערד־ארבייטער. און אזוי האָט זיך עס געפיהרט אומעטום, אָנהויבענדיג מיט פּעטערבורג און ענדיגענדיג מיט אוזורי און קאמטשאטקא.

די העכערע אדמיניסטראציע אין סיביר איז געווען בעאיינפלוסט פון די בעסטע אבזיכטען, און מיר בלייבט נאָר צו ווידערהאָלען, אז אין אלגעמיין גענומען איז זי געווען פיעל בעסער, פיעל מעהר אויפגעקלערט, און פיעל מעהר פעראינטערעסירט אין דעם וואוילזיין פון לאנד, איידער די אדמיניסטראציעס פון סיי וואָסער רוסישער פּראָווינץ. זי איז אָבער געווען אן אדמיניסטראציע — א צווייג פון א בוים, וועלכער האָט געהאט זיינע וואָרצלען אין פּעטערבורג — און דאָס איז געווען גענוג צו פּאראליזירען אלע איהרע בעסטע אבזיכטען און מאכען, אז זי זאָל שטערען און טויטען יעדען אָנפאנג פון נאטירליכען לאָקאלען לעבען און פּראָגרעס. יעדער אָנפאנג, וואָס איז נאָר געמאכט געוואָרען פאר דער טובה פון לאנד פון לאָקאלע מענשען, איז בעטראכט געוואָרען מיט מיסטרויען, און איז גלייך פּאראליזירט געוואָרען פון א גאנצער מאסע שווערינקייטען, וועלכע זיינען געקומען ניט אזוי פיעל פון די שלעכטע אבזיכטען פון די אדמיניסטראטאָרס, ווי פשוט פון דעם פאקט, וואָס די דאָזיגע בעאמטע האָבען בעלאנגט צו א פּיראמידאלער, צענטראליזירטער אדמיניסטראציע. שוין דער פאקט אליין, וואָס זיי האָבען געהערט צו א רעגיערונג, וועלכע האָט געהאט איהר מקור אין א ווייטער הויפּטשטאָדט, האָט געמאכט אז זיי זאָלען קוקען אויף אלעס פון דעם שטאנדפּונקט פון רעגיערונגס־בעאמטע, וואָס דענקען קודם כל וואָס זייערע העכערע וועלען זאָגען, און ווי אזוי דאָס וועט זיך ארייגפּאסען אין דער אדמיניסטראטיווער מאשין, ניט וועגען די אינטערעסען פון דעם לאנד.

ביסלעכווייז האָב איך מיין ענערגיע אלץ מעהר און מעהר פערווענדעט אויף וויסענשאפטליכע פאָרשונגען. אין 1865 האָב איך אויסגעפאָרשט דעם וועסטליכען סיאנס, וואו איך האָב בעקומען א נייעם בליק איבער די סטרוקטור פון די סיבירישע הויכלענדער און האָב זיך אָנגעשטויסען אויף א צווייטען וואולקאנישען געגענד ביי דער כינעזישער גרענעץ; און ענדליך, מיט א יאָהר שפּעטער, האָב איך אונטערנומען א לאנגע רייזע צו ענטדעקען א דירעקטע פערבינדונג צווישען די גאָלד־מינען פון דער

יאַקוטסקער פּראָווינץ (ביי דעם וויטים און דעם אָלאָקמאַ) און טראַנס־באַיקאַליאַ. פאַר איינינגע יאָהרען (1860—64) האָבען די מיטגליעדער פון דער סיבירישער עקספּעדיציע פּרובירט אויסגעפינען אַזאַ דורכגאַנג, און האָבען זיך געמיהט אריבערצוגעהן די רייהע פון זעהר ווילדע, שטיי־נערדיגע פּאַראַלעלע בערג־קייטען, וועלכע טיילען פונאַנדער די דאָזיגע גאָלד־מינען פון דער טראַנסבאַיקאַליער פּלאַכלאַנד. אָבער ווען זיי זיינען צוגעקומען צו דער דאָזיגער שרעקליכער בארג־געגענד, אַנקומענדיג פון דרום־זייט, און האָבען פאַר זיך דערזעהן די וויסטע בערג אויסשפּרייטענ־דיג זיך פאַר הונדערטער מיילען אין צפון־זייט, האָבען אַט די אַלע פאַר־שער, מיט דער אויסנאַהמע פון איינעם, וועלכער איז דער׳הרג׳עט געוואָרען פון די דאָרטיגע איינוואוינער, זיך אומגעקעהרט צו דרום. ס׳איז געווען קלאָר, אַז כדי די עקספּעדיציע זאָל זיין ערפאָלגרייך, מוז זי געהן פון צפון צו דרום — פון די אונבעקאַנטע שרעקליכע ווילדערניסען צו די וואַרעמערע און בעפעלקערטע געגענדען. עס האָט זיך גראַדע געמאַכט, אַז אין דער צייט וואָס איך האָב מיך צוגעגרייט צו דער עקספּעדיציע, האָט מיר אימיצער געוויזען אַ מאַפּע, וואָס אַ טונגוז האָט געהאַט אויס־געצייכענט מיט זיין מעסער אויף אַ שטיק קאָרע. די דאָזיגע קליינע מאַפּע — אַן אויסגעצייכענטער ביישפּיעל, פערבייגעהענדיג בעמערקט, פון דער ניצליכקייט פון דעם געאָמעטרישען חוש אין די ניעדריגע שטופען פון ציוויליזאַציע, און וועלכער וואָלט פאָלגליך אינטערעסירען אַ. ר. וואָללייס — האָט מיך אַזוי ערשטוינט מיט איהר וואַהרשיינליכער טרייקייט צו דער נאַטור, אַז איך האָב זיך אין גאַנצען פערלאָזט אויף איהר, און האָב אָנגעהויבען מיין רייזע פון צפון־זייט, נאָכפאָלגענדיג די צייכענס פון דער מאַפּע.

צוזאַמען מיט אַ יונגען און פערשפּרעכענדען נאַטורפאָרשער, פּאָלאַקאָף, און מיט אַ טאָפּאָגראַפער, בין איך צוערשט געגאַנגען אַרונטער די לענאַ צו די צפון׳דיגע גאָלד־מינעס. דאָרטען האָבען מיר אויסגעשטאַט די עקספּעדיציע, מיטנעהמענדיג פאַר דריי חדשים פּראָוויאַנט, און זיך גענומען צו דרום־צו. אַן אַלטער יעגער, אַ יאַקוט, וועלכער איז שוין מיט צוואַנציג יאָהר פריהער איינמאָל געגאַנגען מיט דעם וועג, וואָס איז געווען אָנגעוויזען אויף דעם טונגוזער׳ס מאַפּע, האָט זיך אונטערגענומען צו זיין אונזער וועגווייזער און אונז אריבערפיהרען דעם בארג־געגענד — 250 מייל די ברייט — געהענדיג מיט די טייך־טהאָלען און בערג־שפּאַלטען, וואָס זיינען געווען אָנגעצייכענט פון דעם טונגוז מיט זיין מעסער אויף דער מאַפּע פון בעריאָזענע קאָרע. ער האָט ווירקליך דורכגעפיהרט די דאָזיגע וואונדערבאַר־שווערע אַרבייט, אָבוואָהל עס איז ניט געווען קיין

ברעקעל שפּור נאָך וועלכע נאָכצוגעהן, און אַלע טהאָלען וואָס מען זעהט פון דעם שפּיץ פון אַ בארג־פּאַס, אַלע גלייך בעוואַקסען מיט וועלדער, זעהען אויס פאר דעם ניט־געניטען אויג אַבסאָלוט גלייך. דאָס מאָל האָבען מיר דעם וועג געפונען. דריי חדשים האָבען מיר געוואַנדערט אין די כמעט פאָלשטענדיג אונבעוואוינטע בערג־וויסטענישען און איבער דעם זומפּיגען פלאַך־לאַנד, ביז וואַנען מיר האָבען ענדליך דערגרייכט אונזער ציעל, טשיטאַ. איך הער, אַז דער וועג איז איצט וויכטיג אויף צו ברענגען בהמות פון דרום צו די גאָלד־מינען; וואָס מיך אַנבעלאַנגט, האָט די רייזע שפּעטער מיר געהאָלפען אויסצוגעפינען דעם שליסעל צו דער סטרוקטור פון די בערג און פלאַכלענדער פון סיביר — אָבער איך שרייב ניט קיין רייזע־בוך, און מוז זיך אָבשטעלען.

די יאָהרען, וואָס איך האָב פערבראַכט אין סיביר, האָבען מיך געלע־רענט פיעל זאַכען, וועלכע איך האָב קוים געקענט לערנען אַנדערסוואו. איך האָב זעהר גיך איינגעזעהן די אַבסאָלוטע אונמעגליכקייט דורכצופיהרען עטוואָס ווירקליך ניצליכעס פאר די מאַסען פון פאָלק דורך דער הילף פון דער אדמיניסטראַטיווער מאַשין. מיט דער דאָזיגער אילוזיע האָב איך מיך געשיידט אויף אייביג. איך האָב דאַן אָנגעהויבען פערשטעהן, ניט נאָר מענשען און דעם מענשליכען כאַראַקטער, נור אויך די אינערליכע פּרו־זשינע פון דעם לעבען פון דער מענשליכער געזעלשאַפט. די קאָנסטרוק־טיווע ארבייט פון די אונבעקאַנטע מאַסען, וועלכע ווערט אַזוי זעלטען דערמאָנט אין ביכער, און די וויכטיגקייט פון אָט דער ארבייט אין דעם וואַקסען פון די פאָרמען פון דער געזעלשאַפט, זיינען ערשיענען פאר מיינע אויגען אין אַ קלאָרען ליכט. צו זעהן מיט די אייגענע אויגען, צום ביישפּיעל, אויף וואָס פאר אופנים די דוכאָבאָרען־געמיינדעס (ברידער פון יענע, וואָס בעזעצען זיך איצט אין קאַנאַדאַ, און וועלכע ווערען אַזוי הערצליך געשטיצט אין ענגלאַנד און אין די פעראייניגטע שטאַאַטען) וואַנדערען נאָך דעם אמור־געגענד; צו בעטראַכטען די גרויסע נוצען וואָס זיי האָבען פון זייערע האַלב־קאָמוניסטישע ברידערליכע אָרגאַניזאַציעס; און איינצוזעהן וואָס פאר אַן ערפאָלג זייער קאָלאָניזאַציע איז געוועזן, אין מיטען פון די אַלע דורכפאַלען פון דער שטאַאַטליכער קאָלאָניזאַציע, האָט געהייסען לערנען עטוואָס, וואָס מען קען ניט לערנען פון ביכער. ווייטער, צו לעבען מיט נאַטור־קינדער, צו זעהן ווי עס ווערען געשאַפען די פער־וויקעלטע פאָרמען פון געזעלשאַפטליכער אָרגאַניזאַציאָן, וועלכע זיי האָבען אויסגעארבייט ווייט אַוועק פון דעם איינפלוס פון אירגענד וועלכער ציוויליזאַציע, האָט געהייסען אין דער אייגענער צייט אָנזאַמלען שטראַ־

צוריק נאָך אירקוטסק, וואו ארום פופציג פּאָלאַקען האָבען געזאָלט גע'משפט ווערען פון אַ קריעגס־געריכט. אזוי ווי די זיצונגען פון קריעגס־געריכט זיינען אין רוסלאַנד אָפען, האָב איך נאָכגעפאָלגט די פערהאנדלונ־גען און גענומען אויספיהרליכע נאָטיצען, וועלכע איך האָב געשיקט צו אַ פּעטערבורגער צייטונג, וואו זיי זיינען פערעפענטליכט געוואָרען, אָהן פערקירצונגען, צו דער גרויסער אונצופריעדענהייט פון דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר.

עלף טויזענד פּאָלאַקען, מענער און פרויען, זיינען פערשיקט געוואָרען אין מזרח־סיביר אליין, אלס רעזולטאט פון דעם אויפשטאנד פון 1863. זיי זיינען מעהרסטענטיילס געווען סטודענטען, ארטיסטען, געוועזענע אָפיצירען, אדעלליים און געלערנטע בעלי־מלאכות פון דער אינטעליגענטער און הויך־ענטוויקעלטער ארבייטער־בעפעלקערונג פון ווארשאָ און אנדערע שטעדט. א גרויסע צאָהל פון זיי האָט מען געהאלטען אויף קאטאָרגע, בעת די איבעריגע האָט מען בעזעצט אין דערפער צוואוואָרפען איבער'ן גאנצען לאנד, וואו זיי האָבען קיין שום ארבייט ניט געקענט קריגען און האָבען געלעבט אין אַ האלב־פערהונגערטען צושטאנד. יענע וואָס זיינען געווען אויף קאטאָרגע האָבען געארבייט אָדער אין טשיטאַ, בויענדיג בארקעס פאר דעם אמור — זיי זיינען געווען די גליקליכסטע — אָדער אין די קרוינישע אייזען־גיסערייען און אין די זאלץ־פאבריקען. א טייל פון די לעצטע האָב איך געזעהן, ביים לענא, שטעהענדיג האלב־נאקעטע אין אַ חורבה ארום אַן אונגעהייערען קעסעל אָנגעפילט מיט זאלץ־ליאָק, און מישענדיג דעם געדיכטען קאָכענדיגען ליאָק מיט לאנגע שופלען, אין אַ העלישער היץ, בעת די טויערען פון דער חורבה זיינען געווען ברייט פונ־אנדערגעעפענט אויף ארייגצולאָזען אַ שטארקען שטראָם פון אייזיגער לופט. אָבארבייטענדיג צוויי יאָהר ביי אזא ארבייט, שטארבען אָט די מארטירער געוועהנליך פון שווינדזוכט.

אין דער לעצטער צייט זיינען אַ בעדייטענדע צאָהל פּוילישע פער־שיקטע געווען בעשעפטיגט אלס ערד־גראָבער ביי דעם וועג וואָס מען האָט געבויט איבער דעם דרום־ברעג פון דער באיקאל־אָזערע. די דאָזיגע אלפּען־אָזערע, ארומגערינגעלט פון פּראַכטפאָלע בערג, וואָס הויבען זיך אויף דריי ביז פינף טויזענד פוס איבער דער פלעכע, שניידט־אָב טראנסבאיקאליע און דעם אמור פון אירקוטסק. ווינטער־צייט קען מען איהר אריבערפאָהרען אויפ'ן אייז און זומער־צייט נעהען דאָרט דאמפפערס; אָבער פאר אַ צייט פון זעקס וואָכען אין פריהלינג און נאָך זעקס וואָכען אין הערבסט, איז דער איינציגער וועג ווי צו גרייכען טשיטאַ און קיאָכטאַ (צו פּעקינג) פון אירקוטסק געווען, צו פאָהרען רייטענדיג אויף פערד איבער זעהר אַ

געדרעהטען וועג דורך בערג זיעבען און אכט טויזענד פוס הויך. איך בין איינמאָל געפאָהרען איבער אָט דעם וועג און האָב שטארק בעוואונדערט די לאַנדשאַפטען פון די בערג, וועלכע זיינען אין מאי געווען בעדעקט מיט שנעע, אָבער זאָנסט איז די רייזע ווירקליך געווען א שרעקליכע. ארויפ־קריכען אויפ׳ן שפיץ פון הויפט־דורכגאנג, דעם כאמאר־דאבאן, אין גאנצען אכט מייל, האָט מיר גענומען א גאנצען טאָג, פון דריי א זייגער אין דער פריה ביז אכט ביינאכט. אונזערע פערד האָבען כסדר געהאַלטען אין איין פאַלען איבער דעם שמעלצענדען שנעע, אריינפאַלענדיג צוזאמען מיט די רייטער עטליכע מאָל דורכ׳ן טאָג אין דעם אייז־קאַלטען וואסער, וואָס איז געפלאָסען אונטער דעם צודעק פון שנעע. מען האָט דעריבער בעשלאָסען צו בויען א דויערהאפטען וועג פאזשע דעם דרום־ברעג פון דער אָזערע, דורכרייסענדיג א דורכגאנג אין די משופע׳דיגע, כמעט ווערטיקאַלע פעל־זען, וואָס האָבען זיך אויפגעהויבען איבער דער לענג פון ברעג, און פער־ציהען מיט בריקען א הונדערט ווילדע שטראָמען, וואָס פליסען מיט א מורא׳דיגער געשווינדקייט ארונטער פון די בערג אין דער אָזערע אריין. ביי אָט דער קאַטאָרזשנער ארבייט האָט מען בעשעפטיגט די פוילישע פערשיקטע.

אין דעם לעצטען יאָהרהונדערט זיינען איינעגע קאָמפּאַניעס פון רוסישע פּאָליטישע פערברעכער פערשיקט געוואָרען אין סיביר, אָבער זיי, מיט זייער אונטערוואָרפען זיך צום שיקזאל, ווי עס איז כאראקטעריסטיש פון די רוסען, האָבען קיינמאָל ניט רעוואָלטירט; זיי האָבען זיך געלאָזען טויטען בּיסלעכוויז, קיינמאָל ניט פּראָבירענדיג זיך צו בעפרייען. פער־קעהרט, די פּאָלאקען — מען מוז עס זאָגען צו זייער עהרע — זיינען קיינמאָל ניט געווען אזוי אונטערוואָרפען, און דאָס מאָל זיינען זיי ארויס־געטראָטען אין אַן אָפענעם אויפשטאַנד. עס איז געווען קלאָר אז זיי האָבען ניט געהאט קיינע אויסזיכטען אויף אַן ערפאָלג, און פונדעסטוועגען האָבען זיי דאָך רעוואָלטירט. פון פאָרענט האָבען זיי געהאט פאר זיך די גרויסע אָזערע, און הינטער זיך האָבען זיי געהאט א גארטעל פון אבסאָלוט ניט־איבערשטייגליכע בערג, הינטער וועלכע עס הויבען זיך אָן די ווילדער־נישען פון צפון־מאָנגאָליע; פון דעסטוועגען האָבען זיי זיך אריינגענומען א געדאנק צו ענטוואָפענען די סאָלדאטען וואָס האָבען זיי געהיט, אויס־שמיעדענדיג יענע שרעקליכע וואפען פון די פוילישע אויפשטאנדען — קאָסעס ארויפגעשטעקט אזוי ווי פּיקעס אויף לאנגע שטעקענס — און זיך דורכשלאָגענדיג א וועג איבער די בערג און איבער מאָנגאָליע אין כינא, וואו זיי וועלען טרעפען ענגלישע שיפען, וואָס זאָלען זיי ארויפנעהמען. איין טאָג איז אָנגעקומען די נייעס אין אירקוטסק, אז א טייל פון יענע

פּאָלאקען, וואָס האָבען געארבייט ביי דעם באיקאל וועג, האָבען ענט־
וואפענט א טוצען סאָלדאטען און האָבען געמאכט אַן אויפשטאנד. אכציג
סאָלדאטען, — דאָס איז געוועזן אַלעס וואָס מען האָט געקענט ארויסשיקען
קעגען זיי פון אירקוטסק,— אריבערפאָהרענדיג די אָזערע מיט א דאמפּפער,
זיינען אוועק בעגעגענען די אינסורגענטען אויף דער אנדערער זייט.

דער ווינטער פון 1866 איז אין אירקוטסק געוועזן אַן אויסערגעוועהנ־
ליך לאנגוויילינער. אין דער סיבירישער הויפּטשטאָדט איז ניטאָ דער אונ־
טערשייד צווישען די פערשיידענע קלאסען, ווי מען זעהט עס אין רוסישע
פּראָווינציעלע שטעדט; און די אירקוטסקער „געזעלשאפט", וואָס איז
בעשטאנען פון א גרויסע צאָהל אָפיצירען און טשינאָווניקעס, צוזאמען מיט
די פרויען און טעכטער פון די לאָקאלע סוחרים, און אפילו גייסטליכע,
פלעגט זיך דורב'ן ווינטער צונויפקומען יעדען דאָנערסטאג, אין די טאַנץ־
זאלען. דעם ווינטער אָבער האָבען זיך עפּעס די צוזאמענקונפטען ניט
איינגענעבען. די דילעטאנטען טהעאטער־פאָרשטעלונגען זיינען אויך ניט
געוועזן קיין ערפאָלג; און דער קאָרטען־שפּיעל, וועלכער פלעגט געוועהנ־
ליך אָנגעהן אין אירקוטסק אויפ'ן גרויסען שטייגער, האָט זיך אויך ווי־
עס־איז קוים געשלעפּט: א שטארקער געלד־מאנגעל האָט זיך געלאָזט
מערקען ביי די טשינאָווניקעס, און אפילו די עטליכע מינען־אָפיצירען
וואָס זיינען אָנגעקומען, האָבען זיך אויך ניט געוואָרפען מיט הויפענס
אסיגנאציעס, מיט וועלכע די דאָזיגע פּריווילעגירטע הערען פלעגען
געוועהנליך פערהליך מאכען די נעכט ביי די גרינע טישען. עס איז געוועזן
א דורכאויס לאנגוויילינער סעזאָן — פּונקט די פּאסיגע צייט אויף צו
מאכען ספּיריטואליסטישע עקספּערימענטען מיט רעדענדיגע טישלעך און
רעדעוודיגע גייסטער. איינער, א הערר, וועלכער איז דעם פאָריגען ווינ־
טער געוועזן דער ליעבלינג פון דער אירקוטסקער געזעלשאפט צוליעב די
מעשה'לעך פון פּאָפּולערען לעבען, וואָס ער פלעגט דערצעהלען מיט גרויס
טאלאנט, זעהענדיג אז מען אינטערעסירט זיך ווייניג מיט איהם און מיט
זיינע מעשה'לעך, האָט זיך גענומען צום ספּיריטואליזם אלס א נייעם צייט־
פערטרייב. ער איז געוועזן זעהר געשיקט אין דעם, און אין א וואָך צייט
זיינען די אירקוטסקער דאמען געוועזן פערקאָכט אין רעדען מיט גייסטער.
א ניי לעבען איז אריינגעבלאָזען געוואָרען אין די, וואָס האָבען ניט
געוואוסט ווי צו פּטר'ן די צייט. שפּרעך־טישלעך האָבען זיך בעוויזען אין
יעדען סאלאָן, און ליעבעס־ערקלעהרונגען זיינען געגאנגען האנד־אין־האנד
מיט גייסטער בלענדעניסען. אַן אָפיציר, וועמען איך וועל אָנרופען
פּאָטאלאָף, האָט דאָס אַלעס גענומען זעהר ערנסט — די שפּרעך־טישלעך
און די ליעבעס־שפּיעלען. ס'קען זיין ער האָט געהאט ווייניגער מזל אין

ליעבע ווי צוֹ די טישלעך; אלענפאלס, ווען עס איז אָנגעקומען די ידיעה וועגען דעם פוילישען אויפשטאנד, האָט ער פערלאנגט מען זאָל איהם שקען אהין מיט די אכציג סאָלדאטען. ער האָט געהאָפט, אז ער וועט צוריקקומען געקרוינט מיט מיליטערישער עהרע. „איך געה קעגען די פּאָלאקען", האָט ער געשריעבען אין זיין טאגעבוך; „עס וואָלט געווען גאַנץ אינטערעסאנט צו ווערען אביסעל פערוואונדעט!"

ער איז גע'הרג'עט געוואָרען. ער איז געריטען אויף א פערד נעבען דעם פּאָלקאָווניק, וועלכער האָט קאָמאנדירט די סאָלדאטען, בעת עס האָט זיך אָנגעפאנגען „די שלאכט מיט די אינסורגענטען" — פון וועלכער מען קען געפינען א גליהענדע בעשרייבונג אין די אנאלען פון דעם גענעראל־שטאב. די סאָלדאטען זיינען לאנגזאם געגאנגען פאָרווערטס איבער דעם וועג, ווען זיי האָבען בעגעגענט אן ערך פופציג פּאָלאקען, פון וועלכע פינף אָדער זעקס זיינען געווען בעוואפענט מיט ביקסען און די איבעריגע מיט שטעקענס און קאָסעס; זיי האָבען פערנומען דעם וואלד, און פון צייט צו צייט האָבען זיי געשאָסען פון זייערע ביקסען. די סאָלדאטען, וואָס האָבען זיי ארומגערינגעלט, האָבען געטהאָן דאָס זעלבע. לייטענאנט פּאָטאלאָף האָט צוויי מאָל געבעטען ערלויבנים פון פּאָלקאָווניק ארונטערצושטייגען פון פערד און זיך א לאָז טהאָן אין וואלד. דער פּאָלקאָווניק האָט איהם זעהר בייז בעפוילען ער זאָל בלייבען וואו ער איז. ניט אכטענדיג אויף דעם, איז דער לייטענאנט אין א מינוט ארום פערשוואונדען. מען האָט געהערט עטליכע מאָל אויסשיסען צווישען די בוימער, וועלכע זיינען בעגלייט געוואָרען פון ווילדע געשרייען; די סאָלדאטען האָבען זיך א וואָרף געטהאָן אין דער ריכטונג פון וואנען עס זיינען געקומען די קולות, און זיי האָבען געפונען דעם לייטענאנט בלוטענדיג אויפ'ן גראָז. די פּאָלאקען האָבען אויסגעשאָסען זייערע לעצטע קוילען און האָבען זיך אונטער־געגעבען; די שלאכט איז געווען פאָראיבער, פּאָטאלאָף איז געווען טויט. מיט'ן רעוואָלווער אין האנד, האָט ער זיך אריינגעוואָרפען אין געדיכטען וואלד, וואו ער האָט געפונען עטליכע פּאָלאקען בעוואפענט מיט פּיקעס. נאָכדעם ווי ער האָט אין איילעניש אויסגעשאָסען אויף זיי אלע זיינע קוילען, פערוואונדענדיג איינעם פון זיי, האָבען זיך יענע ארויפגעוואָרפען אויף איהם מיט זייערע קאָסעס. אויפ'ן צווייטען ברעג פון וועג, פון דער אנדער זייט אָזערע, האָבען זיך צוויי רוסישע אָפיצירען אויפגעפיהרט אויף דעם עקעלהאפטסטען אופן געגענאיבער די פּאָלאקען, וואָס האָבען געבויט דעם דאָזיגען וועג און האָבען גאָר קיין אנטייל ניט גענומען אין דעם אויפ־שטאנד. איינער פון די צוויי אָפיצירען איז אריינגעפאלען אין זייער

געצעלט, זידלענדיג און שיסענדיג מיט זיין רעוואָלווער אויף די פריעדליכע פעראורטיילטע, געפעהרליך פערוואונדענדיג צוויי פון זיי.

די לאָגיק פון די סיבירישע מיליטער־בעאמטע איז געווען, אז אזוי ווי עס איז גע׳הרג׳עט געוואָרען א רוסישער אָפיציר, מוז מען הרג׳ענען עטליכע פּאָלאַקען. דער קריעגס־געריכט האָט פינף פון זיי פער׳משפט צום טויט: סזאראמאָוויץ, א פיאניסט, אן עדעלער מענש פון א יאָהר דרייסיג, וועלכער איז געווען דער פיהרער פון דעם אויפשטאנד; צעלינסקי, א געוועזענער אָפיציר פון דער רוסישער ארמעע, א מאן פון א יאָהר זעכציג, דערפאר ווייל ער איז אמאָל געווען אן אָפיציר; און אנדערע דריי, וועמס נעמען איך געדענק ניט.

דער גענעראל־גובערנאטאָר האָט דעפּעשירט אין פּעטערבורג און געבעטען ערלויבניס אָבצולעגען די בעשטראָפונג פון די פעראורטיילטע אינסורגענטען, אָבער קיין ענטפער איז ניט געקומען. ער האָט אונז צוגע־זאָגט זיי ניט צו הינריכטען, אָבער נאָכדעם ווי ער האָט אָבגעוואַרט עטליכע טעג, האָט ער בעפוילען, אז דער אורטייל זאָל דורכגעפיהרט ווערען אין געהיים, פריה פאר טאָג. דער ענטפער פון פּעטערבורג איז אָנגעקומען פיער וואָכען שפּעטער, דורך פּאָסט: דער גובערנאַטאָר מעג האנדלען „ווי ער פערשטעהט אמבעסטען“. דערווייל זיינען פינף בראווע מענער דערשאָסען געוואָרען.

מענשען האָבען געזאָגט, אז דער אויפשטאנד איז געווען נאריש. און דאָך האָט דאָס קליין הייפעל רעבעלען עטוואָס עררייכט. די נייעס וועגען דעם אויפשטאנד איז אָנגעקומען אין אייראָפּא. די הינריכטונג, די ברו־טאַליטעטען פון די צוויי אָפיצירען, וועלכע זיינען בעקאנט געוואָרען דורך די פערהאנדלונגען אין געריכט, האָבען אָנגעמאכט א גערודער אין עסטרייך, און עסטרייך האָט זיך אריינגעמישט צו גונסטען פון די גאַלי־ציאַנער, וואָס האָבען אנטייל גענומען אין אויפשטאנד פון 1863 און זיינען פערשיקט געוואָרען אין סיביר. באלד נאָך דעם באַיקאַלער אויפ־שטאנד האָט זיך דער שיקזאַל פון די פוילישע פערשיקטע אין סיביר בעדייטענד פערבעסערט, און זיי האָבען עס געהאַט צו פערדאנקען די רעבעלען — יענע פינף בראווע מענער, וואָס זיינען דערשאָסען געוואָרען אין אירקוטסק, און די אנדערע, וואָס האָבען געמאכט דעם אויפשטאנד מיט זיי.

פאר מיר און מיין ברודער איז אָט דער אויפשטאנד געווען א גרויסע לעהרע. מיר האָבען בעגריפען, וואָס עס מיינט צו געהערען אויף אירגענד וועלכען אופן צו דער ארמעע. איך בין דאן געווען ווייט אוועק; אָבער מיין ברודער איז געווען אין אירקוטסק, און זיין סקאַדראָן איז ארויסגעשיקט

געוואָרען געגען די אינסורגענטען. גליקליכער ווייזע האָט דער קאָמאַנדיר פון דעם רעגימענט, צו וועלכען מיין ברודער האָט געהערט, איהם גאַנץ גוט געקאָנט, און, אונטער אַ געוויסען אויסרעד, האָט ער די קאָמאַנדאָ איבער דער מאָביליזירונג פון דעם סקאַדראָן איבערגעגעבען צו אַן אַנדער אָפיציר. ווען דאָס וואָלט ניט געווען דער פאַל, וואָלט זיך אַלעקסאַנדער, גאַנץ נאַטירליך, ענטזאַגט צו מאַרשירען. ווען איך וואָלט געווען אין אירקוטסק, וואָלט איך אויך אַזוי געהאַנדעלט.

מיר האָבען דעריבער בעשלאָסען זיך צוריקצוציהען פון מיליטער־דיענסט און זיך אומקעהרען נאָך רוסלאַנד. דאָס איז גאָר ניט געווען אַזאַ לייכטע זאַך, איבערהויפט צוליעב דעם וואָס אַלעקסאַנדער האָט אין סיביר געהייראַט; אָבער ענדליך איז אַלעס איינגעאָרדענט געוואָרען, און פריה אין 1867 זיינען מיר געווען אין וועג פאָהרענדיג אין פעטערבורג.

דריטער טייל.

פעטערבורג — ערשטע רייזע אין מערב-אייראָפּאַ

I

אנחויב הערבסט אין 1867 האָב איך זיך בעזעצט, מיט מיין ברודער און זיין פאמיליע, אין פעטערבורג. איך בין אריינגעטראָטען אין דער אוניווערזיטעט, און מיר איז אויסגעקומען צו זיצען אינאיינעם מיט יונגע בחורים׳לעך, וואָס זיינען געווען א סך אינגער פאר מיר. וואָס איך האָב אזוי שטארק געוואונשען מיט פינף יאָהר צוריק איז ערפילט געוואָרען: איך האָב געקענט שטודירען. האלטענדיג זיך ביי דער מיינונג, אז א גרינדליכער אונטערריכט אין מאטעמאטיק איז דער איינציגער סאָלידער באזים פאר אלע ווייטערדיגע וויסענשאפטליכע ארבייט, האָב איך זיך אנגעשלאָסען אָן דער מאטעמאטישער סעקציע פון דעם פיזיקאליש־מאטעמאטישען פאקולטעט. מיין ברודער איז אריינגעטראָטען אין דער מיליטערישער אקאדעמיע פאר יוריספרודענץ, בעת איך האָב אינגאנצען אויפגעגעבען דעם מיליטער־דיענסט, צו דער גרויסער אונצופריעדענהייט פון מיין פאָטער, וועלכער האָט פשוט ניט געקענט פערטראָגען קיין ציוויל־קליידער. מיר ביידע האָבען איצט זיך געמוזט פערלאָזען אין גאנצען אויף זיך אליין.

די אוניווערזיטעט־שטודיען און וויסענשאפטליכע ארבייט האָבען אוועקגענומען מיין גאנצע צייט פאר די נעקסטע פינף יאָהר. א סטודענט פון מאטעמאטישען פאקולטעט האָט נאטירליך זעהר פיעל צו טהאָן, אבער מיינע פריהערדיגע שטודיען אין העכערער מאטעמאטיק האָבען מיר געגעבען די מעגליכקייט צו פערווענדען א טייל פון מיין צייט אויף געאָגראפיע; און דערצו האָב איך אין סיביר ניט פערלאָרען די געוועהנהייט שווער צו ארבייטען.

דער בעריכט פון מיין לעצטער עקספעדיציע איז געווען אין דרוק; אונטער דער צייט אָבער איז פאר מיר ענטשטאנען א ברייטער פראָבלעם. די רייזען וואָס איך האָב געמאכט אין סיביר האָבען מיר איבערצייגט, אז די בערג, וועלכע זיינען דעמאָלט געווען געצייכענט אויף די לאנדקארטען פון צפון־אזיע, זיינען מייסטענס געווען פאנטאסטישע, און האָבען ניט געגעבען קיין שום בעגריף פון דער סטרוקטור פון לאנד. די וואָס האָבען

געצייכענט די לאַנדקארטען האָבען גאָר קיין אהנונג ניט געהאַט פון די גרויסע לאַנד־פּלאַכען, וועלכע זיינען אזא פּראָמינענטער צוג פון אזיע. אָנשטאָט זיי איז אין די טאָפּאָגראַפישע ביוראָס אויסגעוואקסען א מאַסע גרויסע בערג־קייטען, אזעלכע, ווי צום ביישפּיעל, דער מזרח־טייל פון סטאַנאָוואָי, וועלכע פלעגען געצייכענט ווערען אויף די לאַנדקארטען ווי א שווארעצר ווארעם וואָס קריכט צו מזרח, אין געגענזאַץ צו די אָנדייטונגען און אפילו די צייכנונגען פון אזעלכע פאָרשער ווי ל. שווארטץ. די דאָזיגע בערג־קייטען עקזיסטירען ניט אין דער ווירקליכקייט. די אָנהויבען פון די טייכען, וועלכע פליסען צו דעם ארקטישען אָקעאַן אויף איין זייט, און צו דעם פּאַסיפישען אויף דער אַנדערער, ליעגען דורכגעפלאַכטען אויף דער אויבערפלעכע פון א ברייטער פּלאַטאָ (פלאַכלאַנד); זיי קומען ארויס פון דיזעלבע זומפּען. אָבער אין דער פאַנטאַזיע פון דעם איירָאָפּעאישען טאָפּאָגראַף קומט אויס, אַז די העכסטע בארג־קייטען מוזען לויפען פּאַזשע די הויפּט וואסער־שטראָמען, און די טאָפּאָגראַפען האָבען דאָרטען אָנגעצייכענט די העכסטע אַלפּען, פון וועלכע עס איז אין דער ווירקליכקייט קיין שפּור ניטאָ. א סך אזעלכע פאַנטאַזיע־בערג זיינען געשאַפען געוואָרען דורכצוקרייצען די לאַנדקארטען פון צפון־אזיע אין אַלע ריכטונגען.

ענטדעקען די ריכטיגע לייטענדע פּרינציפּען פון דער פונאַנדערטיילונג פון די בערג אין אזיע — די האַרמאָניע פון בערג־פאָרמירונג — איז דאַן פאַר מיר געוואָרען א פּראַגע, וואָס האָט יאָהרען לאַנג פערנומען מיין גאַנצע אויפמערקזאַמקייט. א היבשע צייט האָבען מיר געשטערט אין מיינע פאָרשונגען די אַלטע לאַנדקארטען, און נאָך מעהר די גענעראַליזאַציעס פון אַלעקסאַנדער פאָן הומבאָלדט, וועלכער, נאָך א לאַנגען שטודירען די כינעזישע קוועלען, האָט בעדעקט אזיע מיט א נעץ־געוועב פון בערג, וואָס לויפען איבער די מערידיאַנען און פּאַראַלעלען (ברייט־ און לענג־גראַדען, אין וועלכע די ערד ווערט געאָגראַפיש איינגעטיילט. — איב.), ביז וואַנען איך האָב ענדליך איינגעזעהן, אַז אפילו הומבאָלדט׳ס גענעראַליזאַציעס, ווי אָנרעגענד זיי זיינען ניט געווען, שטימען ניט איין מיט די פאַקטען.

אָנהויבענדיג אַלזאָ גאָר פון אָנהויב, אויף א ריינעם אינדוקטיווען וועג, האָב איך צונויפגענומען אַלע באַראָמעטרישע בעאָבאַכטונגען פון פריהערדיגע רייזענדער, און האָב אויסגערעכענט נאָך זיי הונדערטע ברייט־ליניען; איך האָב אָנגעצייכענט אויף א גרויסער מאַפּע אַלע געאָלאָגישע און פיזישע בעאָבאַכטונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען פון פערשיידענע רייזענדער — די פאַקטען, ניט די היפּאָטעזען — און האָב פּרובירט אויסגעפינען וואָסערע סטרוקטור־ליניען וועלען אַמבעסטען שטימען מיט

די בעאָבאַכטעטע ווירקליכקייטען. די דאָזיגע צוגרייטונגס־אַרבייט האָט מיר גענומען מעהר ווי צוויי יאָהר; און דערנאָך האָבען געפאָלגט מאָנאַטען פון אָנגעשטרענגטען דענקען, כדי אויסצוגעפינען די בעדייטונג פון דעם פערפּלאָנטערטען כאַאָס פון צואוואָרפענע בעאָבאַכטונגען, ביז אין איין שעהנעם טאָג, גאַנץ פּלוצלינג, איז דאָס אַלעס געוואָרען קלאָר און בעגרייפליך, אַזוי ווי עס וואָלט בעלויכטען געוואָרען פון אַ שטראָם ליכט. די הויפּט סטרוקטור־ליניען פון אַזיע זיינען נ י ט פון צפון צו דרום, אָדער פון מערב צו מזרח; זיי זיינען פון דרום־מערב צו צפון־מזרח — פּונקט ווי אין די „פעלזען־בערג" (ראָקי מאָונטיינס) און פלאַכלענדער פון אַמעריקאַ, זיינען די ליניען פון צפון־מערב צו דרום־מזרח; און נאָר סעקאָנדערע (ווענינער וויכטיגע) בערג־קייטען שיסען אַרויס אין צפון־מערב. נאָכמעהר, די בערג אין אַזיע זיינען ניט קיין קופּה'ס זעלבסט־שטענדיגע בערג־קייטען, ווי די אַלפּען, נאָר זיי געהערען צו אַן אונגעהייער פלאַכלאַנד — אַן אַלטען קאָנטינענט (וועלט־טייל), וועלכער האָט זיך אַמאָל געצויגען צום בעהרינג סטרייט. הויכע ברעגיגע בערג־קייטען האָבען זיך געטהורעמט ביי זיינע ראַנדען, און אין דעם לויף פון דער צייט האָבען זיך, פון די שפּעטערדיגע אָבזעצונגען, פאָרמירט ערד־וואַלען, וואָס האָבען אַרויסגעשטאַרטשעט פון ים, און האָבען אויף אַזאַ אופן פערגרעסערט פון ביידע זייטען די ברייט פון דעם פּרימיטיווען רוקען־ביין פון אַזיען.

ווייניג פריידען אין דעם מענשליכען לעבען קענען זיך פערגלייכען צו דער פרייד, וואָס מען פיהלט בעת עס ווערט פּלוצלינג געבאָרען אַ גענעראַליזאַציע, וועלכע בעלייכט דעם גייסט נאָך אַ לאַנגער פּעריאָדע פון געדולד־זאַמען פאָרשען. וואָס עס האָט יאָהרען־לאַנג אויסגעזעהן אַזוי כאַאָטיש, אַזוי ווידערשפּרעכליך און אַזוי פּראָבלעמאַטיש, פערנעהמט גלייך זיין ריכטיגען פּלאַץ אין איין האַרמאָנישעם גאַנצעם. פון דעם ווילדען פּלאָנטער פון פאַקטען און הינטער דעם נעבעל פון השערות — וואָס ווערען בעשטריטען אַזוי געשווינד ווי זיי ווערען געבאָרען — בעווייזט זיך אַ הערליך בילד, וואָס שפּרינגט אַרויס ווי אַן אַלפּען־קייט אין איהר פולער פּראַכט פון דעם טומאַן, וואָס האָט איהר אַ מינוט פריהער פערשטעלט, גלאַנצענדיג אונטער די שטראַהלען פון דער זון אין איהר גאַנצער איינפאַכקייט און פערשיידענקייט, אין איהר גאַנצער מעכטיגקייט און שעהנקייט. און ווען די גענעראַליזאַציע ווערט געשטעלט צו פּראָבע, אָנווענדענדיג איהר אויף הונדערטער אָבגעזונדערטע פאַקטען, וואָס האָבען מיט אַ מינוט פריהער אויסגעזעהן אַזוי האָפנונגסלאָז ווידערשפּרעכליך, פערנעהמט יעדער איינער פון די פאַקטען זיין ריכטיגע פּאָזיציע, פערגרעסערענדיג די איינדרוקספול־

קיום פון דעם בילד, בעטאָנענדיג מאַנכע כאַראַקטעריסטישע שטריכען, אָדער צוגעבענדיג א ניט־בעמערקטע איינצעלהייט, וואָס איז פול פון בעדייטונג. די גענעראַליזאַציע געווינט אין קראַפט און אין גרויסקייט; איהר פונדאַמענט ווערט ברייטער און פעסטער; בעת פון דער ווייטענס, דורך דעם ווייטען נעבעל אויפ׳ן האָריזאָנט, ענטדעקט דאָס אויג די שטרי־כען פון נייע און נאָך ברייטערע גענעראַליזאַציעס.

דער וואָס האָט איינמאָל אין זיין לעבען פערזוכט דעם דאָזיגען גענוס פון וויסענשאַפטליכער שאַפונג, וועט עס קיינמאָל ניט פערגעסען; ער וועט גאַרען נאָכאַמאָל דאָס דורכצולעבען; און ער וועט זיך מוזען פיהלען געוועה־טאָגט, וואָס דער דאָזיגער סאָרט גליק פאַלט אויס אויפ׳ן גורל פון אזוי ווייניג פון אונז, בעת אזוי פיעל מענשען וואָלטען דאָס געקענט דורכלעבען — אויף א קלענערען אָדער גרעסערען מאַסשטאַב — ווען די וויסענ־שאַפטליכע מעטאָדען וואָלטען ניט געווען דער חלק פון בלויז א הייפעל מענשען.

אָט די ארבייט בעטראַכט איך פאַר מיין הויפט־בייטראַג צו דער וויסענשאַפט. מיין ערשטע אבזיכט איז געווען צו שאַפען א גרויס ווערק, אין וועלכען די נייע אידעען מכח די בערג און פלאַכלענדער פון צפון־אזיע זאָלען אונטערשטיצט ווערען דורך א גענויע אונטערזוכונג פון יעדען געגענד בעזונדער; אָבער אין 1873, ווען איך האָב געזעהן, אז איך וועל אין גיכען ווערען ארעסטירט, האָב איך נור פערפערטיגט א מאַפע, וועלכע האָט ענטהאַלטען מיינע אנזיכטען און האָב אָנגעשריבען אן ערקלערונגס־ארטיקעל.ביידע זיינען פערעפענטליכט געוואָרען פון דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט, אונטער דער אויפזיכט פון מיין ברודער, בעת איך בין שוין געזעסען אין דער פעטראָפּאַוולאָווסקער פעסטונג. פעטערמאַן, וועלכער האָט דעמאָלט צוגעגרייט א מאַפּע פון אזיע, און האָט געוואוסט פון מיין איינ־לייטונגס־ווערק, האָט אָנגענומען מיין פּלאַן פאַר זיין מאַפּע, און זייט דאַן איז זי אנערקענט פון די מייסטע צוזאַמענשטעלער פון לאַנדקאַרטען. די לאַנדקאַרטע פון אזיע, ווי עס ווערט איצט פערשטאַנען, ערקלערט, גלויב איך, די הויפּט פיזישע כאַראַקטער־שטריכען פון דעם גרויסען קאָנטינענט, ווי אויך די איינטיילונג פון זיינע קלימאַטען, זיין פאונא און פלאָראַ (טהיער־ און פלאַנצען־לעבען), און אפילו זיין געשיכטע. זי ענטפּלעקט אויך, ווי איך האָב עס געקענט זעהן אין דער צייט פון מיין לעצטער רייזע אין אמעריקא, שטאַרקע עהנליכקייטען צווישען דער סטרוקטור און דעם געאָלאָגישען וואַקסען פון די צוויי קאָנטינענטען פון דעם צפון׳דיגען האַלב־רונד פון דער ערד. זעהר ווייניגע לאַנדקאַרטען־צייכנער וואָלטען איצט געקענט זאָגען פון וואַנען עס קומען אָט די אלע ענדערונגען אויף דער מאַפּע

פון אזיע; אָבער עס איז גלייכער, אַז נייע אידעען זאָלען זיך דורכשלאָגען זייער וועג אין דער וויסענשאפט, אונאבהענגיג פון וועלכען עס איז נאָמען, וואָס איז מיט זיי פערבונדען. דאָס מאכט לייכטער אויסצובעסערען די פעהלערען, וואָס זיינען אונפערמיידליך ביי אַן ערשטער גענעראַליזאַציע.

II

אין דער זעלבער צייט האָב איך זעהר פיעל געארבייט פאַר דער רוסי־שער געאָגראַפישער געזעלשאפט, אַלס סעקרעטער פאַר דער סעקציע פון פיזישער־געאָגראַפיע.

מען האָט זיך דעמאָלט זעהר אינטערעסירט אין דער אויספאָרשונג פון טורקעסטאַן און די פאמירס. סיעווערטצאָף איז נאָר־וואָס צוריקגעקומען פון זיין רייזע, וואָס האָט געדויערט עטליכע יאָהר. א גרויסער זאָאָלאָג, א בעגאַבטער געאָגראַף און איינער פון די העכסט אינטעליגענטע מענער, וואָס איך האָב ווען בעגעגענט, האָט ער, אַזוי ווי פיעלע אַנדערע רוסען, פיינט געהאַט דאָס שרייבען. ווען ער האָט איבערגעגעבען מינדליך זיינע ערפאַהרונגען, האָט מען ביי איהם ניט געקענט פועל׳ן ער זאָל עטוואָס אָנשרייבען, אחוץ איבערקוקען די בעריכטען פון זיין רעדע. פון אַלעם, וואָס איז פערעפענטליכט געוואָרען אונטער זיין נאָמען קען מען אַלזאָ נאָך ווייט ניט אורטיילען איבער דעם אמת׳ן ווערטה פון די בעאָבאַכטונגען און גענע־ראַליזאַציעס, וואָס ער האָט געמאַכט. ליידער איז דער דאָזיגער ניט וועלען פערשרייבען אויף פאפיר די רעזולטאַטען פון דענקען און בעאָבאַכטונגען, ניט קיין אויסערגעוועהנליכע זאַך אין רוסלאַנד. די בעמערקונגען וואָס איך האָב פון איהם געהערט איבער דער אָראָגראַפיע (בערג־בעשרייבונג) פון טורקעסטאַן, וועגען דער געאָגראַפישער איינטיילונג פון פלאַנצען און טהיערע, און איבערהויפט וועגען דער ראָלע וואָס די היברידען (די געבאָ־רענע פון געמישטע פּאָרען) האָבען געשפּיעלט אין דעם ארויסברענגען פון פערשיידענע מינים פויגלען און דער גלייכען, ווי אויך זיינע בעמערקונגען וועגען דער וויכטיגקייט פון גענענזייטיגער הילף פאַר דער פּראָגרעסיווער ענטוויקלונג פון די מינים, וואָס איך האָב געטראָפען בלויז אָנגעדייטעט אין א פּאָר שורות פון א בעריכט אויף א פערזאמלונג, האָבען געטראָגען דעם שטעמפּעל פון מעהר איידער געוועהנליכען טאַלאַנט און אָריגינאַלי־טעט; ער האָט אָבער ניט פערמאָגט די פליסיגע קראַפט פון דאַרלעגונג אין א פאַסיגער שעהנער פאָרם, וועלכע וואָלט איהם געמאַכט פאַר איינעם פון די פּראָמינענטסטע וויסענשאַפטס־מענער פון אונזער צייט.

מיקלוכא מאקליי, וועלכער איז וואויל בעקאנט אין אויסטראליע, וואו ער איז געווארען א תושב אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען, האט געהערט צו דעם זעלבען זארט מענשען — מענשען, וואס האבען געהאט אזוי פיעל מעהר צו זאגען איידער דאס וואס זיי האבען געלאזען נאך זיך געדרוקטעס. ער איז געווען א קליין־געוויקסיגער, נערוועזער מענש, האט שטענדיג געליטען פון מאלאריא־פיבער, און איז נאר־וואס געווען געקומען פון די ברעגעס פון רויטען ים, ווען איך האב זיך מיט איהם בעקאנט. זייענדיג א נאכפאלגער פון העקעל, האט ער זיך זעהר פיעל בעשעפטיגט מיט די ים־אינווערטעבראטען (ברואים וואס האבען ניט קיין חוט־השדרה) אין דער נאטירליכער סביבה וואו זיי לעבען. די געאגראפישע געזעלשאפט האט שפעטער אויסגעווירקט, ער זאל אויפגענומען ווערען אויף א רוסי־שער קריעגס־שיף, וואס איז געגאנגען אין אן אונבעקאנטען טייל פון די ברעגעס ניי־גווינעא, וואו ער האט געוואלט שטודירען די גאנץ פרימיטיווע ווילדע. אין דער געזעלשאפט פון איין־איינציגען מאטראז האט מען איהם דארטען איבערגעלאזט אויף דעם אונפריינדליכען ברעג, וואו די איינגע־בארענע זיינען געווען בעקאנט אלס שרעקליכע קאניבאלען (מענשען־פרעסער). מען האט אויסגעבויט א פעלד־הייזעל, ניט ווייט פון א דערפעל, פאר די צוויי „קרוזאס“, און זיי האבען דארטען אבגעלעבט אכטצעהן מאנאטען אדער מעהר אין די פריינדליכסטע בעציהונגען מיט די איינגע־בארענע. אלעמאל זיין אויפריכטיג מיט די איינגעבארענע און זיי קיינ־מאל ניט אבנארען — אפילו ניט אין די אונוויכטיגסטע קלייניגקייטען, אפילו ניט צוליעב וויסענשאפטליכע צוועקען — איז ביי איהם געווען א פונקט, וואס ער האט אבגעהיט הייליג. ווען ער האט א צייט שפעטער ארומגערייזט אויף דעם מאלאישען ארכיפעלאגא, האט ער מיט זיך געהאט אן איינגעבארענעם, וועלכער איז אריינגעטראטען אין זיין דיענסט מיט דער אויסדריקליכער בעדינגונג, ער זאל איהם קיינמאל ניט פאטאגראפי־רען. ווי עס איז בעקאנט, דענקען די איינגעבארענע, אז מען נעהמט עפעס ארויס פון זיי ווען זייער בילד ווערט ארונטערגענומען אויף א פאטא־גראפיע. מאקליי, וועלכער האט געזאמעלט אנטראפאלאגיש׳ע מאטעריאלען, האט זיך מודה געווען, אז איין טאג, ווען דער ווילדער האט געשמאק געשלאפען, האט ער געהאט בייצושטעהן א שווערען נסיון; ער האט שטארק חשק געהאט איהם צו פאטאגראפירען, דערהויפט ווייל ער איז געווען אן עכטער טיפ פון זיין שטאם, און ער וואלט קיינמאל ניט געוואוסט אז מען האט איהם פאטאגראפירט. אבער מאקליי האט געדענקט דעם אבמאך און ער האט עס ניט געטהאן. ווען מאקליי האט פערלאזען ניי־גווינעא האט ער די איינגעבארענע געמוזט צוזאגען, אז ער וועט אמאל

צוריקקומען, און עטליכע יאָהר שפּעטער, אָבוואוֹיל ער איז געווען שטארק קראַנק, האָט ער געהאַלטען וואָרט און זיך צוריקגעקעהרט. דער דאָזיגער מערקווירדיגער מענש האָט אָבער פערעפענטליכט ניט מעהר ווי א גאַנץ קליינינקען טייל פון די ווירקליך אונשעצבארע בעאָבאַכטונגען וואָס ער האָט געמאַכט.

פּעדטשענקאָ, וועלכער האָט געמאַכט ווייטע רייזען און זאָלאָגישע בעאָבאַכטונגען אין טורקעסטאַן — אין דער בעגלייטונג פון זיין פרוי, אָלגא פעדטשענקאָ, אויך א נאַטורפאָרשערין — איז געווען, ווי מיר פלעגען זאָגען, א „מערב־אייראָפּעער". ער האָט שווער געהאָרעוועט ארויס־צוברענגען אין אַן אויסגעארבייטער פאָרם די רעזולטאַטען פון זיינע בעאָב־אַכטונגען; צום בעדויערען אָבער איז ער געג׳הרג׳עט געוואָרען ארויפקלע־טערענדיג א בארג אין דער שווייץ. אין עכטען ברען פון יוגענדליכען פייער נאָך זיינע רייזען אין טורקעסטאַן, און מיט א פולען פערטרויען אין זיין אייגענער קראַפט, האָט ער זיך אונטערנומען ארויפצושטייגען דעם בארג אָהן א ריכטיגען פיהרער און איז אומגעקומען אין א שנעע־שטורעם. גליקליכערוויזע האָט זיין פרוי פערענדיגט די פערעפענטליכונג פון זיינע „רייזען" נאָך זיין טויט, און איך גלויב אז זי האָט איצט א זוהן, וועלכער זעצט פאָרט די ארבייט פון זיין פאָטער.

איך האָב אויך אָפט געזעהן פּשעוואַלסקי׳ן. ער איז געווען א ליידענ־שאַפטליכער יעגער, און דער ענטהוזיאַזם מיט וועלכען ער האָט געמאַכט זיינע אויספאָרשונגען פון צענטראַל־אַזיע, איז געווען כמעט אַזוי פיעל דער רעזולטאַט פון זיין חשק צו מאַכען געיעג אויף אַלערליי ווילדע חיות — ווילדע בעק, ווילדע קעמלען, ווילדע פערד און אַזוי ווייטער — ווי צו ענט־דעקען נייע לענדער, צו וועלכע עס איז שווער צוצוקומען. ווען מען האָט ביי איהם געפּועל׳ט ער זאָל רעדען פון זיינע ענטדעקונגען, פלעגט ער זעהר ניך איבערשלאָגען זיין בעשיידענע בעשרייבונג מיט אַן ענטהוזיאַסטישען אויסרוף: „אָבער וואָס פאַר א ווילדע חיות דאָרט זיינען דאָ! וואָס פאַר א יאגד!...." און ער פלעגט ליידענשאַפטליך דערצעהלען ווי ער איז געקראָכען אויף אַלע פיער א געוויסע שטרעקע, כדי צו קענען דערגרייכען מיט׳ן שאָס פון זיין ביקס א ווילדען פערד. אַזוי געשווינד ווי ער פלעגט אָנקומען צוריק אין פעטערבורג, האָט ער שוין געפּלאַנעוועט א נייע עקס־פּעדיציע, און קאַרגענדיג און שפּאָרענדיג זיין גאַנצעס געלד, האָט ער צו־ליעב דעם צוועק געזוכט צו פערגרעסערען זיין פערמעגען שפּיעלענדיג אויף דער בערזע. מיט זיין שטאַרקען קערפּער־געבוי און זיין קענען פערטראָגען דאָס רויהע לעבען פון א בארג־יעגער, איז ער געווען דער עכטער טיפּ פון א רייזענדער. ער האָט זעהר ליעב געהאַט אַזא לעבען. אויף זיין ערשטער

רייזע האָט ער מיט זיך געהאט ניט מעהר ווי דריי חברים, און ער האָט זיך שטענדיג גוט פערהאלטען מיט די איינגעבאָרענע. אָבער, אזוי ווי זיינע ווייטערדיגע עקספעדיציעס האָבען אָנגענומען א מעהר מיליטערישען כאראקטער, האָט ער, צום בעדויערען, אָנגעהויבען זיך מעהר צו פערלאָזען אויף דער קראַפט פון זיינע בעוואפענטע בעגלייטער, איידער אויף דעם פריעדליכען פערקעהר מיט די איינגעבאָרענע, און איך האָב געהערט זאָגענדיג פון די, וואָס זיינען געווען גוט אינפאָרמירט, אז ווען ער וואָלט ניט געשטאָרבען באלד אין אָנפאַנג פון זיין טיבעט־עקספעדיציע — וועלכע איז אזוי וואונדערליך און פריעדליך געפיהרט געוואָרען נאָך זיין טויט פון זיינע חברים, פ׳עווצאָף, ראָבאָראָווסקי און קאָזלאָף — וואָלט ער וואהר־שיינליך קיין לעבעדיגער יערענפאלס צוריק ניט געקומען.

אין יענער צייט איז אין דער געאָגראַפישער געזעלשאפט אָנגעגאנגען א שטארקע טהעטיגקייט, און עס זיינען געווען א סך געאָגראפישע פראגען, אין וועלכע אונזער סעקציע, און פאָלגליך אויך איהר סעקרעטער, האָט גענומען א לעבהאפטע אינטערעסע. די מייסטע פראגען זיינען געווען פון אזא טעכנישען כאראקטער, וואָס ס׳א איז ניט דער פּלאַץ זיי צו דערמאָנען. איך מוז אָבער אָנדייטען אויף דער ע׳וואַכונג פון אינטערעסע אין נאַווי־גאציע, פיש־פאַנג און האנדעל אין דער רוסישען טייל פון ארקטישען אָקעאַן, וואָס איז פאָרגעקומען אין יענע יאָהרען. א סיבירישער סוחר און גאָלד־גרעבער, סידאָראָף, האָט געמאכט די הארטנעקיגסטע אָנשטרענגונ־גען ארויסצורופען די דאָזיגע אינטערעסע. ער האָט פּאָראויסגעזעהן, אז מיט א קליין ביסעל הילף, א שטייגער עפּענען מארין־שולען, אויספאָרשען דעם ווייסען מעער און דער גלייכען, וואָלט מען זעהר פיעל געקענט העלפען דער ענטוויקלונג פון דעם רוסיישען פיש־פאַנג און דער רוסישער נאַוויגאציע. ליידער אָבער האָט אָט דאָס ביסעל געדארפט געטהאָן ווערען דורך פעטערבורג, און די הערשענדע קרעפטען פון דער דאָזיגער הויפּליכער, ביוראָקראטישער, ליטערארישער, ארטיסטישער און קאָסמאָפּאָליטישער שטאָדט, האָבען זיך בשום אופן ניט געלאָזט פעראינטערעסירען אין עטוואָס „פּראָווינציעלעס“. דער אָרעמער סידאָראָף איז איינפאך אויסגע־לאכט געוואָרען פאר זיינע אָנשטרענגונגען. די אינטערעסע אין אונזער ווייטען צפון האָט געמוזט ארויסגעצוואונגען ווערען אויף דער רוסישער געאָגראפישער געזעלשאפט פון אויסלאַנד.

אין די יאָהרען 1869—71 האָבען די דרייסטע נאָרוועגישע ים־הינד־פאנגער גאַנץ אונערווארטעט געעפענט דעם קארא ים פאר נאַוויגאציע. צו אונזער גרויסען ערשטוינונג האָבען מיר איין שעהנעם טאָג ערפאהרען אין אונזער געזעלשאפט, אַז א צאָהל נאָרוועגישע שקונערס (קליינע צוויי־

מאַסטיגע שיפלעך) זיינען אריינגעפאָהרען אין דעם ים, וואָס ליעגט צווישען דעם אינזעל נאָוואיא־זעמליא און דעם סיבירישען ברעג, וועלכען מיר פלעגען מיט זיכערהייט בעשרייבען אין אונזערע דאָקומענטען אלס „אַן אייז־קעלער, וואָס איז שטענדיג אָנגעפּאַקט מיט אייז“. אפילו דער פּלאַץ, וואו דער בעריהמטער האָלענדער, באַרענץ, האָט איבערגעווינטערט, וועלכער, ווי מיר האָבען גערעכענט, איז אויף אייביג בעהאַלטען פון מענשליכע אויגען דורך די הונדערט־יאָהריגע אייז־פעלדער, איז אויך בעזוכט געוואָרען פון די דרייסטע נאָרוועגער.

„אויסערגעוועהנליכע סעזאָנען און אַן אויסערגעוועהנליך גינסטיגער צושטאַנד פון דעם אייז“, — האָבען ערקלערט אונזערע עלטערע ים־פאָהרער. אָבער פאַר א קליינער צאָהל פון אונז איז געוועזן קלאָר, אַז די נאָרוועגישע יעגער, וועלכע פיהלען זיך גאַנץ היימיש צווישען דעם אייז, האָבען מיט זייערע קליינע שיפלעך און א קליינער צאָהל מענשען געהאַט דעם מוטה דורכצושניידען דעם שווימענדען אייז, וועלכער פערשפּאַרט געוועהנליך דעם וועג צום קאַרא ים, בעת די קאָמאַנדירען פון די רעגיערונגס־שיפען, געשטערט דורך די פעראַנטוואָרליכקייטען פון מאַרין־דיענסט, האָבען דאָס קיינמאָל ניט ריזיקירט.

אַן אַלגעמיינע אינטערעסע אין אַרקטישע פאָרשונגען איז אויפגעוועקט געוואָרען דורך די דאָזיגע ענטדעקונגען. דאָס זיינען, טהאַטזעכליך, געוועזן די ים־הינד־פאַנגער, וואָס האָבען אָנגעפאַנגען א נייע פעריאָדע פון אַרקטישען ענטהוזיאַזם, וועלכער האָט זיך אויסגעלאָזט מיט נאָרדענס־קיאָלד’ס אַרומזעגלען אַרום אַזיע, מיט דעם איינפיהרען א שטענדיגען צפון־מזרח דורכגאַנג צו סיביר, פּיערי’ס ענטדעקונג פון צפון־גרענלאַנד, און מיט נאַנסען’ס „פראַם“־עקספּעדיציע. אונזער רוסישע געאָגראַפישע געזעלשאַפט האָט זיך אויך אָנגעהויבען בעוועגען, און א קאָמיטעט איז בעשטימט געוואָרען אויסצואַרבייטען דעם פּלאַן פאַר א רוסישער אַרקטישער עקספּעדיציע און אָנצוצייגען די וויסענשאַפטליכע אַרבייטען, וועלכע וואָלטען דורך דעם געקענט אויפגעטהאָן ווערען. ספּעציאַליסטען האָבען זיך אונטערגענומען צו שרייבען די ספּעציעלע קאַפּיטלען פון דעם רעפּאָרט; אָבער, ווי עס פּאַסירט אָפט, זיינען נור איינינגע קאַפּיטלען — ווענען באָטאַניק, געאָלאָגיע און מעטעאָראָלאָגיע — געוועזן פאַרטיג אין צייט, און די איבעריגע האָט דער סעקרעטער פון קאָמיטעט — ד. ה. איך אַליין — געמוזט אָנשרייבען. מעהרערע ענינים, אַזוי ווי ים־זאָאָלאָגיע, עבע און פלוט, פערפּענדיקולערע בעאָבאַכטונגען און ערדליכער מאַגנעטיזם, זיינען געוועזן גאַנץ נייע פאַר מיר; אָבער קיינער קען זיך ניט פאָרשטעלען, וואָס פאַר א מאַסע אַרבייט א געזונדער מענש קען אויפטהאָן אין א קור־

צער צייט, ווען ער שטרענגט נאר אן אלע זיינע כחות און געהט גלייך צום עיקר פון ענין — און אזוי איז מיין רעפארט געווען פארטיג.

איך האב געשלאסען דעם רעפארט מיט א פאדערונג פאר א גרויסער ארקטישער עקספעדיציע, וועלכע זאל אויפוועקען אין רוסלאנד א שטענדיגע אינטערעסע אין ארקטישע פראגען און אין אן ארקטישער נאוויגאציע, און דערווייזלע זאל מען שיקען א מרגלים־עקספעדיציע אויף א שקונער, וואס מען זאל דינגען אין נארוועגען צוזאמען מיט׳ן קאפיטאן, וועלכע זאל געהן צו צפון אדער צפון־מזרח פון נאוואיא־זעמליא. די דאזיגע עקספעדיציע, האבען מיר פארגעשלאגען, זאל אויך פרובירען דערגרייכען, אדער ווייניגסטענס אנמערקען, אן אונבעקאנט לאנד, וואס מוז זיך געפינען ניט גאנץ ווייט פון נאוואיא־זעמליא. די וואהרשיינליכע עקזיסטענץ פון אזא לאנד, איז אנגעצייגט געווארען פון אן אפיציר פון דער רוסישער פלאטע, באראן שילינג, אין אן אויסגעצייכענטען אבער ווייניג בעקאנטען ארטיקעל וועגען די שטראמען אין ארקטישען אקעאן. ווען איך האב געלייענט דעם ארטיקעל, ווי אויך ליטקע׳ס „א רייזע נאך נאוואיא־זעמליא“, און האב זיך בעקענט מיט די אלגעמיינע אומשטענדען פון יענעם טייל פון ארקטישען אקעאן, האב איך באלד איינגעזעהן, אז די השערה מוז זיין א ריכטיגע. אין צפון־מערב פון נאוואיא זעמליא מוז זיך געפינען א לאנד, און זי מוז גרייכען א העכערען ברייט־גראד ווי שפיצבערגען. די פעסטע פאזיציע פון דעם אייז אין מערב־זייט פון נאוואיא זעמליא, די בלאטע און שטיינער וואס האבען זיך אויף איהם געפונען און אנדערע קלענערע צייכענס, האבען די השערה בעשטעטיגט. אחוץ דעם, אויב אזא לאנד זאל זיך דארט ניט געפינען, דאן וואלט דער אייז־שטראם, וואס פליסט מערב־צו פון דעם מערידיאן פון „בעהרינג סטרייט“ צו גרענלאנד (דער שטראם וואס האט געטריבען נאנסען׳ס „פראם“), ווי באראן שילינג האט ריכטיג בעמערקט, דערגרייכט דעם „נארד־קייפ“ (לאנד־שפיץ) און בעדעקט די ברעגען פון לאפאניא מיט מאסען אייז, פונקט ווי ער דעקט־צו דעם ווייטסטען צפון־ברעג פון גרענלאנד. דער ווארעמער שטראם אליין — א שוואכע פארטזעצונג פון גאלף־שטראם — וואלט ניט געקענט שטערען דער אנזאמלונג פון אייז אויף די ברעגעס פון צפון־איירא פא. דאס דאזיגע לאנד, ווי בעקאנט, איז שפעטער ענטדעקט געווארען פון אן עסטרייכישער עקספעדיציע, און האט געקראגען דעם נאמען „פראנץ־יאזעף־לאנד“.

דער ארקטישער בעריכט האט פאר מיר געהאט א גאנץ אונערווארטעטען רעזולטאט. מען האט מיר פארגעשלאגען אנצונעהמען די פיהרערשאפט פון דער מרגלים־עקספעדיציע אויף א נארוועגישען שקונער, וואס

מען האָט פאַר דעם צוועק גערונגען. איך האָב, פערשטעהט זיך, געענט־פערט אַז איך האָב קיינמאָל ניט געהאַט קיין ערפאַהרונג אויפ׳ן ים; מען האָט מיר אָבער דערויף געזאָגט, אַז ווען מען זאָל נעהמען די ערפאַהרונגען פון אַ קאָרעלסען אָדער אַ יאָהאַנסען און פעראייניגען דאָס מיט דער איניציאַטיווע פון אַ וויסענשאַפטס־מאַן, קען מען אויפטהאָן עטוואָס ווערטהפולעס; און איך וואָלט דעם פאָרשלאַג אָנגענומען, ווען דאָס פינאַנץ־מיניסטעריום וואָלט זיך אין מיטען דעריבער ניט אַריינגעמישט מיט זיין וועטאָ. זיין ענטפער איז געווען, אַז די רעגיערונגס־קאַסע קען ניט בעוויליגען די דרייסיג אָדער פערציג טויזענד רובעל, וואָס וואָלטען נויטיג געווען פאַר דער עקספעדיציע. זינט דעמאָלט האָט רוסלאַנד קיין אַנטייל ניט גענומען אין די אויספאָרשונגען פון די אַרקטישע ים׳ען. דאָס לאַנד, וואָס מיר האָבען דערקענט דורך די פאָלאַרישע נעבלען, איז ענטדעקט געוואָרען פון פעיער און וועיפרעכט, און די אַרכיפעלאַגען (איינזעל־גרופען), וועלכע מוזען עקזיסטירען אין צפון־מזרח פון נאָוואַיאַ־זעמליאַ — איך בין איצט אין דעם איבערצייגט מעהר ווי דעמאָלט — בלייבען ניט ענטדעקט.

אָנשטאָט צו געהן אויף אַן אַרקטישער עקספעדיציע, האָט מיר די געאָגראַפישע געזעלשאַפט געשיקט אויף אַ בעשיידענער רייזע אין פינלאַנד און שוועדען, אויסצופאָרשען די אייז־שיכטען; און די דאָזיגע רייזע האָט מיר געטריבען אין אַ גאַנץ אַנדער ריכטונג.

די רוסישע וויסענשאַפטליכע אַקאַדעמיע האָט יענעם זומער אַרויס־געשיקט צוויי פון איהרע מיטגליעדער — דעם אַלטען געאָלאָג, גענעראַל העלמערסען און פריעדריך שמידט, דעם אונערמידליכען סיבירישען פאָרשער — אויסצושטודירען דעם געבוי פון יענע בערג־קייטען פון אָבגע־זעצטע מאַטעריאַלען, וועלכע זיינען בעקאַנט אַלס „אזאר“ אין שוועדען און פינלאַנד, און אַלס „עסקער“, „קאַמעס“, א. ד. ג. אין די בריטישע אינזלען. פאַר דעם זעלבען צוועק האָט די געאָגראַפישע געזעלשאַפט מיך געשיקט אין פינלאַנד. מיר האָבען אַלע דריי צוזאַמען בעזוכט די פראַכטפולע בערג־קייט „פונגאַהאַרזשו“ און דערנאָך זיך פונאַנדערגע־שיידט. דורכ׳ן זומער האָב איך שווער געאַרבייט. איך האָב זעהר פיעל גערייזט אין פינלאַנד און בין אַריבערגעפאָהרען אין שוועדען, וואו איך האָב פערבראַכט פיעל גליקליכע שטונדען אין דער געזעלשאַפט פון א. נאָרדענסקיאָלד. שוין דעמאָלט (אין 1871) האָט ער פאַר מיר אויסגע־רעכענט זיינע פלענער ווי צו דערגרייכען די עפענונגען פון די סיבירישע טייכען, און אפילו דעם „בעהרינג סטרייט“, דורך אַ צפון־וועג. אומקעהר־

רענדיג זיך אין פינלאנד, האָב איך פאָרטגעזעצט מיינע פאָרשונגען ביז שפּעט אין הערבסט, און האָב צונויפגעזאַמעלט אַ מאַסע העכסט אינטערע־סאַנטע בעאָבאַכטונגען וועגען דער אייז־ווירקונג אויף דאָס לאַנד. איך האָב אָבער זעהר פיעל נאָכגעדענקט אין דער צייט פון די דאָזיגע רייזען וועגען סאָציאַלע אנגעלעגענהייטען, און די דאָזיגע געדאַנקען האָבען געהאַט אַ ענטשיידענדען איינפלוס אויף מיין וויטערדיגער ענטוויקלונג.

אַלערליי ווערטהפולע מאַטעריאַלען, וואָס האָבען אַ שייכות צו דער געאָגראַפיע פון רוסלאַנד, זיינען דורכגעגאַנגען דורך מיינע הענד אין דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט און ביסלעכווייז האָט זיך ביי מיר ענטוויקעלט דער געדאַנק, אָנצושרייבען אַן אויספיהרליכע פיזיקאַלישע געאָגראַפיע פון אָט דעם גרויסען טייל פון דער ערד. מיין אַבזיכט איז געווען צו געבען אַ גרינדליכע געאָגראַפישע בעשרייבונג פון לאַנד, בעגרינדענדיג איהר אויף די הויפּט סטרוקטור־ליניען פון דער אויבערפלעכע, וועלכע איך האָב אָנגעהויבען פונאַנדערצופלאָנטערן פאַר דער אייראָפּעאישער רוסלאַנד; און צו שילדערען אין אָט דער בעשרייבונג די פערשיידענע פאָרמען פון עקאָנאָמישען לעבען, וואָס האָבען געדאַרפט הערשען אין די פיזיש־פערשיידענע געגענדען. נעהמט, צום ביישפּיעל, די ברייטע פּרעריעס פון דרום־רוסלאַנד, וואו עס קומען אַזוי אָפט פאָר טריקענישען און ניט־גערעטעניש. די טריקענישען און ניט גערעטענישען דאַרפען ניט בעהאַנ־דעלט ווערען אַלס צופעליגע אונגליקען: זיי זיינען פונקט אַזאַ נאַטירליכער שטריך פון יענעם געגענד, ווי זיין לאַגע אויף דעם דרום'דיגען אויסבויג, זיין פרוכטבאַרקייט און אַלעם איבעריגע; און דער גאַנצער עקאָנאָמישער לעבען פון די דרום־פּרעריעס האָט געדאַרפט זיין אָרגאַניזירט מיט דעם געדאַנק צו פערוואָרענען די אונפערמיידליכע טריקענישען, וואָס קומען פאָר פעריאָדיש. יעדער געגענד פון דער רוסישער אימפּעריע האָט געדאַרפט בעהאַנדעלט ווערען אויף דעמזעלבען וויסענשאַפטליכען אופן, ווי קאַרל ריטטער האָט בעהאַנדעלט טיילען פון אַזיע אין זיינע פּראַכטפולע מאָנאָגראַפען.

אָבער אַזאַ אַרבייט וואָלט געפאָדערט זעהר פיעל צייט און פולע פרייהייט פאַר דעם שרייבער און איך האָב אָפט געקלערט, ווי גוט עס וואָלט מיר צוניץ געקומען פאַר דער דאָזיגער אַרבייט, ווען איך זאָל ווען־עס־איז קריגען די שטעלע פון סעקרעטער פאַר דער געאָגראַפישער געזעל־שאַפט. איצט, אין הערבסט פון 1871, ווען איך האָב געאַרבייט אין פינלאַנד, נעהענדיג לאַנגזאַם צו־פוס צום ים־ברעג, פאַזשע דעם ניי־אויסגעבויטען אייזענבאַהן, און בעאָבאַכטענדיג גענוי דעם אָרט וואו עס דאַרפען זיך ווייזען די ערשטע אונצווייפעלהאַפטע שפּורען פון דער אַמאָ־

ליגער אויסדרעהונג פון דעם ים נאָך דער אייז־פּעריאָדע, האָב איך געקראָ־גען א טעלעגראמע פון דער געאָגראפישער געזעלשאפט: „דער ראטה בעט איך אננעהמען די שטעלע פון סעקרעטער פאר דער געזעלשאפט". צו גלייכער צייט האָט דער אָבגעהענדער סעקרעטער מיר שטארק צוגערעדט אנצונעהמען דעם פאָרשלאג.

מיינע האָפנונגען זיינען פערווירקליכט געוואָרען. אָבער דערווייל־ע האָבען שוין אנדערע אידעען און אנדערע פערלאנגען פערנומען מיין געדאנק. איך האָב ערנסט נאָכגעטראכט וואָס צו ענטפערען און איך האָב טעלעגראפירט: „מיין הערצליכסטען דאנק, קען אָבער ניט אָננעהמען".

III

עס טרעפט אָפט אז מענשען שפאנען זיך איין אין א געוויסען פּאָלי־טישען, געזעלשאפטליכען, אָדער פאמיליען־געשפאן איינפאך דערפאר, וואָס זיי האָבען קיינמאָל קיין צייט ניט זיך צו פרעגען, צי די לאגע אין וועלכער זיי שטעהען און די ארבייט וואָס זיי טהוען, זיינען ריכטיג; צי זייערע בעשעפטיגונגען פאסען זיך ווירקליך צו זייערע אינערליכע שטרע־בונגען און פעהיגקייטען און גיבען זיי די בעפריעדיגונג, וואָס יעדער איינער האָט א רעכט צו ערווארטען פון זיין ארבייט. טהעטיגע מענשען זיינען ספּעציעל עלול זיך צו געפינען אין אזא לאגע. יעדער טאָג ברענגט מיט זיך מיט א פרישען פעקעל ארבייט, און דער מענש פאלט אריין ביי־נאכט אין בעט ניט האָבענדיג געענדיגט די ארבייט, וואָס ער האָט גערע־כענט אָבצוטהאָן; און אויפשטעהענדיג אין דער פריה יאָגט ער זיך צו דער ניט־געענדיגטער ארבייט פון דעם פערגאנגענעם טאָג. דאָס לעבען לויפט, און עס בלייבט ניט קיין צייט צו דענקען, עס בלייבט ניט קיין צייט איבערצוקלערען וואוהין דאָס לעבען פיהרט. אזוי איז עס געוועזען מיט מיר.

אָבער איצטער, אין פערלויף פון מיין רייזע אין פינלאנד, האָב איך געהאט פרייע צייט. ווען איך בין דורכגעפאָהרען אין א פינלענדישען צוויי־רעדערדיגען „קאררא" א געוויסע שטרעקע, וואָס האָט ניט געהאט קיין אינטערעסע פאר א געאָלאָג, אָדער ווען איך בין געגאנגען, מיט'ן האמער אויפ'ן פּלייצע, פון איין זאמד־גרוב צו דער צווייטער, האָב איך געקענט דענקען; און אין מיטען פון די אָהן צווייפעל אינטערעסאנטע געאָלאָגישע ארבייטען, וואָס איך האָב געטהאָן, האָט א אידעע, וועלכע האָט אפעלירט

צו מיין אינערליכען זעלבסט פיעל שטארקער איידער די נעאָלאָגיע, געהאלטען אין איין ארבייטען אין מיין געהירען.

איך האָב געזעהן וואָס פאר א געוואלדיגע מאסע ארבייט דער פינ־לאנדישער פויער פערשווענדט אויף אָבריינינגען דאָס לאנד און אויף אויפברעכען די הארטע פערשטיינערטע ליימיגע ערד, און איך האָב צו זיך געזאָגט: „איך וועל שוין אָנשרייבען די פיזישע געאָגראפיע פון אָט דעם טייל פון רוסלאנד, און וועל דערצעהלען די פויערים די בעסטע מיטלען ווי צו בעארבייטען דעם באָדען. אן אמעריקאנער וואָרצעל־רייסער וואָלט אָט דאָ גאר ניט געווען אָבצושאצען; דאָרט וואָלט די וויסענשאפט געפאָ־דערט צו געברויכען געוויסע מעטאָדען פון בעמיסטיגונג. אָבער וואָס וועט העלפען דאָס רעדען צו אָט דעם פויער וועגען אמעריקאנער מאשינען, ווען ער האָט קוים ברויט גענוג צום לעבען פון איין שניט ביז דעם צווייטען; ווען די רענט וואָס ער מוז אָבצאָהלען פאר אָט דעם שטיינערדיגען ליים ווערט אלץ שווערער און שווערער, לפי ערך וואָס עס גיט זיך איהם איין דעם באָדען צו פערבעסערען? ער גריזשעט זיין ווי א שטיין הארטען שטי־קעל ברויט, וואָס ער באקט צוויי מאָל א יאָהר, און עסט דערמיט א שטיקעל שרעקליך געזאלצענעם שמאָק־פיש און א זופ אראָבגענומענע מילך. ווי קען איך האָבען דעם מוטה צו רעדען צו איהם פון אמעריקאנער מאשינען, ווען אלץ וואָס ער קען ארויסברענגען מוז פערקויפט ווערען אויף צו בעצאָהלען רענט און שטייערען? ער דארף מיך האָבען איך זאָל לעבען מיט איהם, איך זאָל איהם העלפען ווערען דער בעל־הבית אָדער דער פרייער בעזיצער פון דאָס לאנד. דעמאָלט וועט ער לייענען ביכער מיט נוצען, אָבער ניט איצט.“

און מיינע געדאנקען האָבען געוואנדערט פון פינלאנד צו אונזערע ניקאָלסקאָער פויערים, וועמען איך האָב לעצטענס געזעהן. איצט זיינען זיי פריי, און זיי שעצען די פרייהייט זעהר פיעל. זיי האָבען אָבער ניט קיין לאָנקעס. די פריצים האָבען אזוי צי אזוי צוגענומען אלע לאָנקעס פאר זיך. ווען איך בין געווען א קינד פלעגען די סאוואָקינס ארויסשיקען זעקס פערד אויף נאכט־פאשע; די טאָלקאטשאָווס האָבען געהאט זיעבען פערד. איצט האָבען די דאָזיגע פאמיליען ניט מעהר ווי צו דריי פערד; אנדערע פאמיליען, וועלכע האָבען פריהער געהאט דריי פערד, האָבען איצט ניט מעהר ווי איינעם אָדער גארניט. וואָס קען מען אויפטהאָן מיט איין עלענדען פערדעל? זיי האָבען נישט ניט קיין לאָנקעס, ניט קיין פערד, ניט קיין מיסט! ווי קען איך צו זיי רעדען פון גראז־פערזועען? זיי זיינען שוין רואינירט, און אין עטליכע יאָהר ארום וועלען זיי נאָך מעהר פעראָרעמט ווערען דורך די נארישע שטייערען. ווי גליקליך זיי

זיינען געווען. ווען איך האָב זיי געזאָגט, אַז מיין פאָטער ערלויבט זיי אָבצושניידען דאָס גראָז אין דעם קליינעם אָפענעם פּלאַץ אין זיין קאַסטינאַ וואַלד! „אייערע ביקאָלסקאָער פויערים זיינען „פערקאָכט" פאַר ארבייט", געהט ארום א שפּרוך וועגען זיי אין אונזער נאָכבארשאַפט; אָבער דאָס אקער־לאַנד, וואָס אונזער שטיפמוטער האָט פון זיי אָוועקגענו־מען אויף דעם סמך פון דעם „מינימום־געזעץ" — יענער טייוועלשער פּאַראַגראַף, וואָס איז אריינגעבראַכט געוואָרען פון די לייבאייגענטימער, ווען מען האָט זיי ערלויבט צו רעווידירען דעם בעפרייאונגס־געזעץ — דאָס דאָזיגע לאַנד איז איצט א וואַלד פון דערנער און די „פערקאָכטע" ארבייטער טאָרען עס ניט בעארבייטען. און דיזעלבע זאַך קומט פאַר איבער גאַנץ רוסלאַנד. אפילו דעמאָלט האָט מען עס שוין געקענט פאַר־אויסזעהן, און אָפיציעלע בעפאָלמעכטיגטע האָבען געוואָרענט וועגען דעם, אַז די ערשטע ערנסטע ניט־גערעטעניש אין מיטעל־רוסלאַנד וועט זיך אויסלאָזען מיט א שרעקליכען הונגער — און הונגער־יאָהרען זיינען גע־קומען, אין 1876, אין 1884, אין 1891, אין 1895 און נאָך אמאָל אין 1898.

די וויסענשאַפט איז אַן אויסגעצייכענטע זאַך. איך האָב געוואוסט איהרע פריידען און האָב זיי געשעצט, פיליכט פיעל מעהר ווי פיעלע פון מיינע קאָלעגען. אפילו דאַן, ווען איך פלעג קוקען אויף די אָזערעס און בערגלעך פון פינלאַנד, זיינען נייע און גרויסאַרטיגע גענעראַליזאַציעס אויסגעוואַקסען פאַר מיינע אויגען. איך האָב געזעהן אין דער ווייטער פערגאַנגענהייט, ביי דעם סאַמע אָנהויב פון דער מענשהייט, ווי דער אייז הויפט זיך אָן פון יאָהר צו יאָהר אין די צפונ'דיגע ארכיפּעלאַגען, איבער סקאַנדינאַוויען און פינלאַנד. אַן אונגעהייערער אָנוואוקס פון אייז האָט אריינגעדרונגען אין צפון פון אייראָפּאַ און האָט זיך לאַנגזאַם פערשפּרייט ביז צו די מיטעל־טיילען. דאָס לעבען איז איינגעשרומפען אין יענעם טייל פון דעם צפונ'דיגען האַלב־קוגעל און, יאָמערליך אָרעם, אונזיכער, איז עס ענטלאָפען ווייטער און ווייטער צו דרום־צו פון דעם אייזיגען אָטהעם, וואָס האָט זיך געטראָגען פון דער אונגעהייערער פער־פראָרענער מאַסע. דער מענש — עלענד, שוואַך, אונוויסענד — האָט געהאַט אַלערליי שוועריגקייטען ווי־עס־איז אָנצוהאַלטען זיין עקזיסטענץ. דורות און דורות זיינען אוועק, ביז דאָס שמעלצען פון דעם אייז האָט זיך אָנגע־פאַנגען, און מיט דעם שמעלצען פון אייז איז געקומען די פעריאָדע פון טייכען, ווען אונצעהלבארע אָזערעס האָבען זיך פאָרמירט אין די הייהלען און קלעגליכע סוב־פּאָלאַרישע פלאַנצען האָבען, אַזוי ווי מיט מורא, אָנגע־הויבען בעדעקען די טיעפע זומפּען, מיט וועלכע יעדער אָזערע איז געווען ארומגערינגעלט. נאָך א רייהע פון דורות איז אריבער איידער א גאַנץ

לאַנגזאַמער פּראָצעס פון אויסטריקענונג איז אריינגעטרעטען און אַ פּלאַנ־צען־געוואוקס האָט אָנגעהויבען זיין לאַנגזאַמען אריינדרינגען פון דרום־צו. און איצט געפינען מיר זיך אין דער פּעריאָדע פון אַ שנעלען אויס־טריקענען, וואָס איז בעגלייט מיט דעם פאַרמירען־זיך פון טרוקענע פּרעריעס און סטעפּעס, און דער מענש מוז אויסגעפינען אַ מיטעל אָבצו־שטעלען די דאָזיגע אויסטריקעניש, צו וועלכער צענטראַל־אַזיע איז שוין געפאַלען אַ קרבן, און וועלכע דראָהעט איצט דעם דרום־מזרח טייל פון איירָאָפּאַ.

גלויבען אין אַן אייז־קאַפּע, וואָס האָט דערגרייכט מיטעל־איירָאָפּאַ, איז צו יענער צייט געווען אַ שטיק אַפּיקורסות; אָבער פאַר מיינע אויגען האָט זיך אויפגעהויבען אַ פּרעכטיג בילד, און איך האָב עס געוואָלט צייכענען מיט די טויזענדער איינצעלהייטען, וואָס איך האָב אין דעם געזעהן; בענוצענדיג זיך מיט דעם ווי מיט אַ שליסעל צו דער געגענווער־טיגער איינטיילונג פון פלאַנצען און טהיערע; אויפצושפּענען נייע האָרי־זאָנטען פאַר דער געאָלאָגיע און פיזישער געאָגראַפיע.

אָבער וואָס פאַר אַ רעכט האָב איך געהאַט אויף די דאָזיגע העכערע פריידען, ווען אומעטום ארום מיר איז מעהר ניטאָ אויסער עלענד און קאַמפּף פאַר אַ פערשימעלטען ביסען ברויט; ווען אַלעס וואָס מיר וואָלט געקאָסט צו קענען לעבען אין דער וועלט פון העכערע עמפּינדונגען וואָלט נויטיגערווייזע געמוזט אָבגענומען ווערען פון די מיילער פון יענע, וואָס האָבען געשאַפען דעם ווייץ און האָבען ניט געהאַט גענוג ברויט פאַר זייערע קינדער? פון אימיצענ׳ם מויל מוז עס ארויסגענומען ווערען, ווארים דער סך־הכל פון דער פּראָדוקציאָן בלייבט נאָך אַלץ אַזוי קליין.

וויסענשאַפט איז אַן אונגעהייערע קראַפט. דער מענש מוז וויסען. אָבער מיר וויסען שוין אַ סך! וואָס וואָלט געווען ווען אָט דאָס וואָס מיר וויסען — און ניט מעהר — וואָלט געוואָרען דאָס אייגענטום פון אַלעמען? וואָלט ניט די וויסענשאַפט גופא פּראָגרעסירט אין שפּרונגען און געטריבען די מענשהייט צו מאַכען גרויסע שריט אין דער פּראָדוקציאָן, ערפינדונג און סאָציאַלער שאַפונג מיט אַזאַ שנעלקייט, וואָס מיר קענען זיך איצט קוים משער זיין?

די מאַסען ווילען וויסען: זיי זיינען בערייט צו לערנען; זיי קענען לערנען. דאָרטען, אויף דעם רוקען פון יענעם שטיין־באַרג, וואָס לויפט צווישען די אָזערעס, אַזוי ווי ריעזען וואָלטען איהם אָנגעשטעלט אין איילעניש צו פעראייניגען די צוויי ברעגען, דאָרטען שטעהט אַ פינישער פויער פערטיעפט אין טראַכטען וועגען די פּראַכטפולע אָזערעס, בעשפּריינקעלט מיט אינזעלעך, וואָס ליעגען פאַר איהם. ניט איינער פון

די דאָזיגע פויערים, ווי אָרעם און דערשלאָגען ער זאָל ניט זיין, וועט פערביגעהן דעם אָרט ניט אָבשטעלענדיג זיך צו בעוואונדערען די סצענע. אָדער דאָרט, ביים ברעג פון אַן אָזערע, שטעהט אַן אַנדער פויער און זינגט עפּוואָס אַזוי שעהן, אַז דער בעסטער מוזיקער וואָלט איהם מקנא געווען זיין מעלאָדיע פאַר איהר געפיהלפולקייט און טיעפקייט. ביידע פיהלען, ביידע פערטראַכטען זיך, ביידע דענקען; זיי זיינען גרייט אויס־צוברייטען זייער וויסען: גיט זיי עס נאָר; גיט זיי די מיטלען צו האָבען א פרייע מינוט.

אין אָט דער ריכטונג, און פאַר די מענשען, מוז איך אַרבייטען. אַלע קליינגעגערע פּראָזען וועגען העלפען מענשען פּראָגרעסירען, אין דער צייט וואָס די פּראָגרעס־מאַכערס אליין שטעהען ווייט פון יענע, וועמען זיי פרעטענדירען צו שטופען פאָרוועררטס, זיינען ניט מעהר ווי סאָפיזמען, וואָס זיינען געשאַפען געוואָרען פון מוחות, וועלכע זיינען גערען פטור צו ווערען פון א נאָגענדען ווידערשפּרוך.

דעריבער האָב איך געענטפערט דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט, אַז איך קען דעם פאָרשלאָג ניט אָננעהמען.

IV

פעטערבורג האָט זיך שטאַרק געענדערט זינט איך האָב זי פערלאָזען אין 1862. „יאָ, איהר האָט געקאָנט די פעטערבורג פון טשערנישעווסקי'ס צייטען", האָט אמאָל דער פּאָעט מאַיקאָף צו מיר בעמערקט. אמת, איך האָב געקאָנט די פעטערבורג ביי וועמען טשערנישעווסקי איז געווען דער ליעבלינג. אָבער ווי זאָל איך בעשרייבען די שטאָדט וואָס איך האָב געפונען ווען איך בין צוריקגעקומען? אפשר אַלס די פעטערבורג פון די „קאַפע שאַנטאַנען", פון די קאָנצערט־זאַלען, אויב מען זאָל פערשטעהן אונטער די ווערטער „גאַנץ פעטערבורג", די העכערע קרייזען פון דער געזעלשאַפט, וועלכע האָבען גענומען דעם טאָן פון הויף.

ליבעראַלע אידעען האָבען אין הויף און אין זיינע קרייזען געהאַט א שלעכטען שם. אַלע פּראָמינענטע מענער פון די זעכציגער יאָהרען, אפילו אַזעלכע געמעסיגטע ווי גראַף ניקאָליי מוראַוויאָף און ניקאָליי מיליוטין, זיינען בעהאַנדעלט געוואָרען ווי פערדעכטיגע. דער איינציגער וועמען אַלעקסאַנדער דער 2טער האָט איבערגעלאָזט אויף זיין פּאָסטען, איז געווען דמיטרי מיליוטין, דער קריעגס־מיניסטער, ווייל עס האָט געמוזט נעהמען א סך יאָהרען צו פערווירקליכען די רעפאָרמען, וועלכע ער האָט געדאַרפט

דורכפיהרען אין דער ארמעע. אלע אנדערע טהעטיגע מעגער פון דער רעפאָרם־פעריאָדע זיינען בעזייטיגט געוואָרען.

איך האָב איינמאָל גערעדט מיט א הויכען בעאמטען פון דעם מיניסטעריום פאַר אויסערליכע אנגעלעגענהייטען. ער האָט שארף קריטי־קירט א צווייטען הויכען בעאמטען, און פערטיידיגענדיג איהם האָב איך בעמערקט, „דאָך קען מען זאָגען וועגען איהם, אז ער האָט קיינמאָל ניט אנגענומען קיין אמט אונטער ניקאָליי דעם 1טען". „און איצט דיענט ער אונטער דער הערשאפט פון שובאלאָף און טרעפאָף!" איז געווען זיין ענטפער, וועלכער האָט אזוי ריכטיג איבערגעגעבען די לאַגע, אז איך האָב נים געהאט מעהר וואָס צו זאָגען.

גענעראל שובאלאָף, דער שעף פון דער זשאנדארמעריע און גענעראל טרעפאָף, דער שעף פון דער פעטערבורגער פאָליציי, זיינען ווירקליך געווען די אמת'ע הערשער פון רוסלאנד. אלעקסאנדער דער 2טער איז געווען זייער דיענער, זייער ווערקצייג. און זיי האָבען געהערשט דורך שרעק. טרעפאָף האָט אזוי אנגעשראָקען אלעקסאנדער דעם 2טען מיט דעם גייסט פון א רעוואָלוציע, וואָס האַלט ביים אויסברעכען אין פעטערבורג, אז ווען דער אלמעכטיגער שעף פון דער פאָליציי האָט זיך פערשפעטיגט אויף עטליכע מינוט מיט זיין טעגליכען בעריכט אין פאלאץ, פלעגט דער קייזער פרעגען, „איז אלעס רוהיג אין פעטערבורג?"

א קורצע צייט נאָכדעם ווי אלעקסאנדער דער 2טער האָט געגעבען א „משיסטע אָסטאַווקע" דער פרינצעסין „עקס", איז ער געוואָרען א הייסער פריינד פון גענעראל פלאָרי, דעם אדיוטאנט פון נאפאָליאָן דעם 3טען, — פון יענעם בייזען מענשען, וועלכער איז געווען די נשמה פון דעם שטאאט־שטרייך פון 2טען דעצעמבער 1852. מען האָט זיי שטענדיג געזעהן צוזאמען, און פלאָרי האָט איינמאָל דערצעהלט די פאריזער פון דעם גרויסען כּבוד, וואָס דער רוסישער צאַר האָט איהם צוגעטיילט. ווען דער צאַר איז איינמאָל געפאָהרען איבער נעווסקי פראָספעקט, האָט ער דערזעהן פלאָרין און האָט איהם איינגעלאדען ארייננשטייגען אין זיין קארעטע, אן „איינזיצער", וואָס האָט געהאט ניט מעהר ווי א צוועלף צאָליגען זיץ, פאַר איין פערזאָן; און דער פראנצויזישער גענעראל האָט דערצעהלט באריכות, ווי דער צאַר און ער, זיך האַלטענדיג פעסט איינער אָן דעם אנדערען, זיינען געזעסען מיט האַלב־אריבערהענגענדע קערפערס אין דער לופטען, צוליעב דער שמאָלקייט פון דעם זיץ. ס'איז גענוג צו דערמאָנען דעם נאָמען פון אָט דעם נייעם פריינד זיינעם, זיך צו קענען משער זיין, וואָס די פריינדשאפט האָט בעדייט.

שובאלאָף האָט אויסגענוצט דעם גייסטיגען צושטאנד פון זיין הארה

וויפיעל ער האָט געקענט. ער האָט צוגעגרייט איין רעאַקציאָנערען מאָס־רעגעל נאָכ׳ן אַנדערען, און ווען אַלעקסאַנדער האָט זיך אַביסעל געוויינגערט אונטערצושרייבען וועלכען־עס־איז מאָסרעגעל, פלעגט שובאַלאָף איהם געבען אָנצוהערעניש פון דער קומענדינער רעוואָלוציע און דעם שיקזאַל פון לואי דעם 16טען, און „אום צו רעטען די דינאַסטיע“, פלעגט ער זיך בעטען ביי איהם צו אונטערשרייבען די נייע צוגאָבען צו די אונטערדריקונגס־געזעצען. דאָך פלעגט פון צייט צו צייט אָנפאַלען אַ טרויער אויף אַלעקסאַנדער׳ען און ער פלעגט דערשפירען געוויסענסביסע. ער פלעגט אריינפאַלען אין אַ פינסטערער מעלאַנכאָליע און רעדען מיט אַן אומע־דיגען טאָן פון דעם גלענצענדען אָנפאַנג פון זיין הערשאַפט, און פון דעם רעאַקציאָנערען כאַראַקטער וואָס זי נעהמט־אָן. אין אַזעלכע צייטען פלעגט שובאַלאָף אָרגאַניזירען אַ ספּעציעל פרעהליכען בערען־יאַגד. יעגערס, לוסטינע הויפלייט, און קאַרעטען פול מיט באַלעט־מיידלעך פלעגען אַרויס־פאָהרען אין די נאָוואָראָדער וועלדער. אַלעקסאַנדער דער 2טער, וועלכער איז געווען אַ גוטער שיסער און פלעגט לאָזען צוקומען די חיות עטליכע איילען ווייט פון זיין ביקס, פלעגט שיסען אַ פּאָר בערען; און דאָרטען, אין מיטען דער אויפרעגונג פון די יאַגד־פייערליכקייטען, פלעגט שובאַלאָף אַרויסקריגען די צושטימונג פון זיין האַרר צו אַ וועלכען־עס־איז אונטער־דריקונגס־פּלאַן, וואָס ער האָט צוגעגרייט.

אַלעקסאַנדער דער 2טער איז זיכער ניט געווען קיין געוועהנליכער מענש, אָבער אין איהם האָבען געלעבט צוויי פערשיידענע מענשען,ביידע שטאַרק ענטוויקעלט, וואָס האָבען געקעמפּפט איינער מיט דעם אַנדערען; און אַט דער אינערליכער קאַמפּף איז געוואָרען אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, וואָס עלטער ער איז געוואָרען. ער האָט געקענט זיין ליעבענס־ווירדיג אין זיין בענעהמונג, און אין אַ מינוט אַרום אַרויסווייזען איינפאַכע ברוטאַליטעט. ער האָט פערמאָגט אַ געלאַסענעם, אויסגערעכענטען קוראַזש אין דער צייט פון אַ ווירקליכער געפאַהר, אָבער ער האָט געלעבט אין אַ שטענדיגע ציטערניש פאַר געפאַהרען, וואָס האָבען נאָר עקזיסטירט ביי איהם אין מוח. ער איז זיכער ניט געווען קיין פייגלינג; ער האָט קיין מורא ניט געהאַט צו בעגעגענען אַ בער אין געזיכט. איינמאָל ביי אַ געלע־גענהייט, ווען די חיה איז ניט געטויט געוואָרען פון זיין ערשטען קויל, און דער בער האָט אומגעוואָרפען דעם מאַן, וואָס איז געשטאַנען הינטער איהם מיט אַ לאַנגען שפּיז, איז דער צאַר איהם געקומען צו הילף און האָט געטויטעט דעם בער, האַרט לעבען דעם שפּיץ פון זיין ביקס (דאָס האָט מיר דער מאַן אַליין דערצעהלט). דאָך איז ער זיין גאַנצען לעבען געווען

פערפאָלגט פון די שרעקעניש פון זיין אייגענער איינבילדונג און פון אַז אונרוהיגען געוויסען. ער איז געווען זעהר גוטהערציג אין זיין בענעהמונג צו זייגע פריינד, אָבער די גוטסקייט איז געגאַנגען האַנד־אין־האַנד מיט דער שרעקליכסטער קאַלטבלוטיגער גרויזאַמקייט — א גרויזאַמקייט פון דעם זיבעצעהנטען יאָהרהונדערט — וועלכע ער האָט ארויסגעוויזען אין דער אונטערדריקונג פון דעם פוילישען אויפשטאַנד, און שפעטער אין 1880, ווען עהנליכע מאסרעגעלען זיינען אָנגעווענדעט געוואָרען צו אונ־טערדריקען דעם אויפשטאַנד פון דער רוסישער יוגענד — א גרויזאַמקייט, אויף וועלכער קיינער וואָלט ניט געדענקט אַז ער איז פעהיג. אַט אַזוי האָט ער געלעבט א דאָפּעלטען לעבען און אין דער פעריאָדע, ווענען וועלכער איך רעד דאָ, האָט ער מיט שמחה אונטערגעשריבען די העכסט רעאַק־ציאָנערע דעקרעטען, און א ווייל שפעטער איז ער געוואָרען גאַנץ פער־צווייפעלט דעריבער. אין זייגע לעצטע יאָהרען איז דער דאָזיגער אינער־ליכער קאַמפף, ווי מיר וועלען עס זעהן שפעטער, געוואָרען נאָך שטאַרקער און האָט אָנגענומען כמעט א טראַגישען כאַראַקטער.

אין 1872 איז שובאַלאָף ערנאַנט געוואָרען אלס אַמבאַסאַדאָר אין ענגלאַנד, אָבער זיין פריינד, גענעראַל פּאָטאַפּאָף, האָט פאָרטגעזעצט דיזעלבע טאַקטיק ביז דעם אָנהויב פון דער טערקישער מלחמה אין 1877. פאַר דער גאַנצער צייט זיינען די העכסט סקאַנדאַלעזע פּלינדערייען פון דער שטאַאַט־קאַסע, ווי אויך פון די קרוין־לענדער, פון די אימעניעס וואָס זיינען קאָנפיסקירט געוואָרען נאָכ׳ן אויפשטאַנד אין ליטוי, פון די באַסקיר לענדער אין אָרענבורג, א. אז. וו., אָנגעגאַנגען אויף א גרויסען שטייגער. עטליכע אַזעלכע סקאַנדאַלען זיינען שפעטער ארויסגעקומען אין דער עפענטליכקייט און זיינען גע׳משפט געוואָרען פון סענאַט, פיגו־רירענדיג אלס דאָס העכסטע יוסטיץ־געריכט, נאָכדעם ווי פּאָטאַפּאָף, וועלכער איז וואַהנזיניג געוואָרען, און טרעפּאָף זיינען ענטלאַסען געוואָ־רען און זייערע געגנער אין פאַלאַץ האָבען געוואָלט זיי ארויסשטעלען פאַר אַלעקסאַנדער דעם 2טען אין זייער אמת׳ן ליכט. אין איינעם פון די דאָזיגע געריכטליכע אונטערזוכונגען האָט זיך ארויסגעשטעלט, אַז פּאָטאַפּאָף׳ס א פריינד האָט אויף דעם שענדליכסטען אופן בעראַבעוועט דאָס לאַנד פון די פויערים פון אַן אימעניע אין ליטוי, און מיט דער הילף פון זיינע פריינד אין מיניסטעריום פון אינערען, געלאָזט ארעסטירען די פויערים, וועלכע האָבען געזוכט גערעכטיגקייט, זיי אַלעמען געלאָזט שמייסען און דערנאָך דערשאָסען. דאָס איז געווען איינע פון די שוידערליכסטע געשיכ־טען אפילו אין די אנאַלען פון רוסלאַנד, וועלכע זיינען פול מיט עהנליכע רויבערייען ביז צום היינטיגען טאָג. ערשט נאָכדעם ווי וויערא זאַסוליטש

האט געשאסען אויף טרעפאף'ן און איהם פערוואונדעט (אלס נקמה פאר זיין בעפעהל צו שמייסען איינעם פון די פאליטישע ארעסטירטע אין געפענגנים) זיינען די גנבות פון דער דאזיגער פארטיי געווארען בעקאנט פאר דער ברייטער עפענטליכקייט און טרעפאף איז ענטלאסען געווארען. דענקענדיג אז ער האלט ביים שטארבען, האט טרעפאף אנגעשריבען זיין צואה, פון וועלכער מען האט זיך דערוואוסט, אז אט דער מענש, וועלכער האט איינגערעדט דעם צאר אז ער שטארבט אן ארעמאן, כאטש ער האט יאהרען לאנג פערנומען די איינטרעגליכע שטעלע פון שעף פון דער פעטערבורגער פאליציי, האט אין דער ווירקליכקייט איבערגעלאזט פאר זיינע יורשים א בעדייטענדען פערמעגען. אייניגע הויפלייט האבען עס בעריכטעט אלעקסאנדער דעם 2טען. טרעפאף האט פערלארען דעם צו־טרויען צו זיך, און ערשט דעמאלט זיינען דאס אייניגע פון די רויבערייען פון דער שובאלאף־פאטאפאף־טרעפאף פארטיי פארגעבראכט געווארען פאר דעם סענאט.

די רויבערייען, וואס זיינען פארגעקומען אין אלע מיניסטעריומס, ספּעציעל אין פערבינדונג מיט די אייזענבאהנען און אלערליי אנדערע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען, זיינען ווירקליך געווען שרעקליך גרויס. אונגעהייערע פערמעגענס זיינען צו יענער צייט געמאכט געווארען. די פלאטע, ווי אלעקסאנדער דער 2טער אליין האט געזאגט צו איינעם פון זיינע זיהן, איז געלעגען „אין קעשענע ביי דעם־און־דעם". די קאסטען פון די אייזענבאהנען, וואס דער שטאאט האט בעוויליגט, זיינען געווען איינפאך פאבעלהאפט. וואס אנבעלאנגט קאמערציעלע אונטערנעהמונגען, האבען אלע דערפון געוואוסט, אז מען קען זיך צו קיין איינציגער ניט צוריהרען, אוואו מען וועט פריהער ניט צוזאגען א בעשטימטען פראצענט פון די דיווידענדען צו פערשיידענע בעאמטע פון די פערשיידענע מיניס־טעריומס. א פריינד מיינעם, וועלכער האט בדעה געהאט אנצופאנגען א געוויסע אונטערנעהמונג אין פעטערבורג, האט מען אפען ערקלערט אין דעם אינערען־מיניסטעריום, אז ער וועט מוזען צאהלען פינף־און־צוואנציג פראצענט פון די ריינע פראפיטען צו א געוויסער פערזאן, פופצעהן פרא־צענט צו איין מאן פון פינאנץ־מיניסטעריום, און צעהן פראצענט צו א צווייטען אין דעמזעלבען מיניסטעריום, און פינף פראצענט צו א פיער־טער פערזאן. די דאזיגע מסחרים זיינען געמאכט געווארען ניט בעהאל־טענערהייט, און אלעקסאנדער דער 2טער האט דערפון געוואוסט. דאס קען מען ארויסזעהן פון זיינע אייגענע בעמערקונגען, וואס ער האט אויפ־געשריבען אויף די בעריכטען פון דעם גענעראל־קאנטראלאר. ער האט אבער געזעהן אין אט די גנבים זיינע בעשיצער פון דער רעוואלוציע, און

ער האָט זיי געהאַלטען ביז וואַנען זייערע רויבערייען זיינען געוואָרען אַן עפענטליכער סקאַנדאַל.

די יונגע גרויספירסטען, מיט דער אויסנאַהם פון דעם קרוין־פרינץ, שפּעטער אלעקסאַנדער דער 3טער, וועלכער איז געווען אַ גוטער און שפּאָרזאַמער „פאַמיליען־פאָטער", האָבען נאָכגעפאָלגט דעם ביישפּיעל פון דעם קאָפּ פון דער פאַמיליע. די הולאַנקעס וועלכע איינער פון זיי פלעגט מאַכען אין אַ קליינעם רעסטאָראַנט אויפ'ן נעווסקי פּראָספּעקט, האָבען אַזוי אויפגעריסען די אויגען מיט זייערע געמיינהייטען, אַז איין נאַכט האָט דער שעף פון דער פּאָליציי זיך געמוזט אריינמישען און האָט געוואָרענט דעם בעל־הבית פון רעסטאָראַנט, אַז אויב ער וועט נאָך אַמאָל פערדינגען דעם גרויספירסט זיין „גרויספירסט'ס צימער" וועט ער איהם פערשיקען אין סיביר. „שטעלט אייך פאָר מיין פערלעגענהייט", האָט דער רעסטאָראַטאָר זיך אויסגערעדט די הארץ פאַר מיר איינמאָל, ווייזענדיג מיר דעם דאָזיגען צימער, פון וועלכען דער סופיט און די ווענד זיינען געווען אויסגעבעט מיט דיקע אַטלעסענע קישענס. „פון איין זייט האָב איך געמוזט איינרייסען מיט אַ מיטגליעד פון דער קייזערליכער פאַמיליע, וועלכער האָט מיט מיר געקענט טהאָן וואָס ער האָט געוואָלט, און פון דער אנדערער זייט האָט גענעראַל טרעפּאָף מיך געסטראַשעט מיט סיביר! פערשטעהט זיך, געפאָלגט האָב איך דעם גענעראַל; ווי איהר ווייסט, איז ער דאָך איצט אַלמעכטיג". אַ צווייטער גרויספירסט האָט שטאַרק גע'שם'ט מיט זיינע גענג, וועלכע געהערען צום געביעט פון פּסיכאָפּאַטהיע; און אַ דריטער איז פערשיקט געוואָרען נאָך טורקעסטאַן, נאָכדעם ווי ער האָט גע'גנב'עט זיין מוטער'ס דיאַמאַנטען.

די קייזערין מאַריא אַלעקסאַנדראָוונא, פערלאָזען פון איהר מאַן, און וואַהרשיינליך שטאַרק געבראָכען פון דער ווענדונג וואָס דאָס לעבען אין הויף האָט אָנגענומען, איז געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר אַבערגלויביש, און איז באַלד אין גאַנצען געשטאַנען אונטער דעם איינפלוס פון דעם הויף־גלח, אַ פערטרעטער פון אַ גאַנץ נייעם טיפּ אין דער רוסישער קירכע — דעם יעזואיטישען. אָט דער נייער מין פון גוט־צוגעפּוצטע, פערדאָרבענע און יעזואיטישע גייסטליכע, האָט געמאַכט שנעלען פאָרטשריט אין יענער צייט; זיי האָבען שוין דאַן שטאַרק און ערפאָלגרייך געאַרבייט צו ווערען אַ מאַכט אינ'ם שטאַאַט און אריינצונעהמען די שולען אין זייערע הענד.

עס איז פון לאַנג בעקאַנט, אַז די דאָרפישע גלחים זיינען אַזוי פערנומען מיט זייערע עובדות — דורכפיהרען טויפונגען און חתונות, זאָגען תפלות מיט די וואָס האַלטען ביים שטאַרבען, און אַזוי ווייטער — אַז זיי

קענען ניט שענקען גענוג אויפמערקזאמקייט צו די שולען; אפילו ווען מען בעצאָהלט דעם גלח פאר געבען א ביבעל־לעקציע אין דער דאָרף־שולע, גיט ער אויך געוועהנליך איבער די ארבייט צו אן אנדערען, ווייל ער אליין האָט דערפאר קיין צייט ניט. פון דעסטוועגען האָבען די העכערע גייסט־ליכע, בענוצענדיג זיך מיט אלעקסאנדער דעם 2טען'ס האס צו דעם אזוי גערופענעם רעוואָלוציאָנערען גייסט, אנגעפאנגען זייער קאמפף צו פער־כאפען די שולען. „קיינע שולען אויסער קירכליכע", איז געוואָרען זייער מאָטאָ. גאנץ רוסלאנד האָט געפאָדערט בילדונג, אָבער אפילו די לעכערליך קליינע סומע פון צוויי מיליאָן רובעל, וואס איז יעדען יאָהר געווען אריינ־גערעכענט אין דעם שטאאטס בודזשעט אויף עלעמענטאר־שולען, איז דערויף נ י ט אויסגעגעבען געוואָרען פון מיניסטעריום פאר פאָלקס־בילדונג, בעת כמעט אזא סומע איז געגעבען געוואָרען צום סינאָד, אויס־צובויען שולען אונטער דער אויפזיכט פון דאָרף־גלחים — שולען, פון וועלכע די מייסטע זיינען געווען און זיינען געבליבען, ניט מעהר ווי אויף'ן פאפיר.

גאנץ רוסלאנד האָט פערלאנגט טעכנישע בילדונג, אָבער דאָס מיני־סטעריום האָט נור געעפענט קלאסישע גימנאזיעס, דערפאר וואָס די שרעקליך שווערע קורסען פון לאטיין און גריכיש זיינען בעטראכט געוואָ־רען אלס די בעסטע מיטלען צוריקצוהאלטען די שילער פון לעזען און דענקען. אין די דאָזיגע גימנאזיעס איז קוים צוויי אָדער דריי פראָצענט פון די שילער געלונגען צו ענדיגען אן אכט־יאָהריגען קורס — אלע שילער, וועלכע האָבען ארויסגעוויזען געוויסע פעהיגקייטען און זעלבסטשטענדיג־קייט אין דענקען, זיינען מיט אלע מיטלען ארויסגעשטופט געוואָרען איידער זיי האָבען דערגרייכט דעם לעצטען קלאס, און מען האָט אויס־געזוכט אלערליי תחבולות צו פ ע ר ק ל ע נ ע ר ע ן די צאָהל שילער. בילדונג איז בעטראכט געוואָרען פאר א מין לוקסוס, נאָר פאר יחידי סגולה. אין דערזעלבער צייט איז דער מיניסטעריום פאר בילדונג געווען אריינגעטהאָן אין א שטענדיגען, העפטיגען קאמפף קעגען אלע פריוואט־פערזאָנען און אינסטיטוציעס — קרייז־און בעצירקס־ראטהען, א. ד. ג. — וועלכע האָבען זיך אָנגעשטרענגט צו עפענען לעהרער־סעמינאריען אָדער טעכנישע שולען, אָדער אפילו איינפאכע עלעמענטאר־שולען. טעכנישע בילדונג — אין א לאנד, וועלכע האָט זיך אזוי שטארק גענויטיגט אין אינזשענירען, געבילדעטע אגראָנאָמען און געאָלאָגען — איז בעהאנדעלט געוואָרען פונקט ווי רעוואָלוציאָנעריזם. עס איז געווען פערבאָטען, פער־פאָלגט; אזוי אז נאָך ביז אויף היינטיגען טאָג ווערען יעדען הערבסט צוויי אָדער דריי טויזענד יונגע לייט צוריקגעוויזען פון די העכערע טעכ־

נישע שולען, איינפאך ווייל עס איז ניטא קיין פלאץ פאר זיי. א געפיהל פון פערצווייפלונג האט ארומגעכאפט אלעמען, וואס האבען געגארט טהאן עטוואס ניצליכעס אין עפענטליכען לעבען. אן אונגעהייערע צאהל פון די פויערים זיינען רואינירט געווארען דורך צו־הויכע אבצאהלונגען, און דורך דעם „ארויסשלאגען" די הינטערשטעליגע שטייערען דורך האלב־מיליטערישע עקזעקוציעס, וועלכע האבען זיי אויף אייביג רואינירט. נאר די גוברנאטארען, וועלכע האבען געקענט ארויסשלאגען די שטייערען פון זייערע גובערניעס מיט די שטרענגסטע מיטלען, זיינען געווען אנגעזעהן אין דער הויפטשטאדט.

אט דאס איז געווען די אפיציעלע פעטערבורג. און דאס איז געווען דער איינפלוס, וואס זי האט אויסגעאיבט אויף רוסלאנד.

V

ווען מיר האבען געהאלטען ביים פערלאזען סיביר, פלעג איך מיט מיין ברודער אפט רעדען וועגען דעם אינטעלעגענטען לעבען, וואס מיר וועלען געפינען אין פעטערבורג און די אינטערעסאנטע בעקאנטשאפטען, וואס מיר וועלען מאכען אין די ליטעראַרישע קרייזען. מיר האבען ווירק־ליך געמאכט אזעלכע בעקאנטשאפטען, סיי צווישען די ראדיקאלען און סיי צווישען די געמעסיגטע סלאוואפילען; איך מוז אבער מודה זיין, אז מיר זיינען געווען אביסעל ענטוישט. מיר האבען געפונען גענוג אויסגע־צייכענטע מענשען — רוסלאנד איז פול מיט אויסגעצייכענטע מענשען — זיי האבען אבער ניט ענטשפראכען אונזער אידעאל פון פאליטישע שריפט־שטעלער. די בעסטע שריפטשטעלער — טשערנישעווסקי, מיכאילאף, לאווראף, זיינען געווען פערשיקט אדער פערשפארט אין פעטראפאוולאוו־סקער פעסטונג, אזוי ווי פיסארעף. אנדערע, בעטראכטענדיג די לאגע פון דער פינסטערער זייט, האבען געענדערט זייערע אידעען און זיינען געווען געניייגט אנצונעהמען א מין פאטערליכען אבסאלוטיזם; בעת די גרעסטע צאהל, אפילו ווען זיי האבען זיך נאך געהאלטען ביי זייערע אנזיכטען, זיינען געווארען אזוי פארזיכטיג אין אויסדריקען זיי, אז זייער אויסגע־רעכענטקייט איז געווען כמעט גלייך ווי זיי וואלטען זיך אין גאנצען אבגעשאקעלט פון דעם.

בעת די רעפארם־פעריאדע איז געווען אין איהר פולען גלאנץ, האט כמעט יעדער איינער פון די פארטגעשריטענע ליטעראַרישע קרייזען געהאט וועלכע עס איז פערהעלטעניסע ענטוועדער מיט הערצען אדער מיט

טורגעניעף און זיינע פריינד, אדער מיט דעם „גרויסען רוססע“, אדער מיט די געהיימע געזעלשאפטען „לאנד און פרייהייט“, וועלכע האבען יעמאלט עקזיסטירט פאר א קורצער צייט. איצט זיינען דיזעלבע מענשען נאר געוועזן שטארק בעזארגט, צו בעגראבען אזוי טיעף ווי מעגליך זייערע אמאליגע סימפאטיען, כדי זיי זאלען שטעהן אויסער פאליטישען פערדאכט.

איינע אדער צוויי פון די ליבעראלע צייטשריפטען, וועלכע זיינען צו יענער צייט געדולדעט געווארען, הויפטזעכליך צוליעב די גרויסע דיפלאמאטישע טאלענטען פון זייערע רעדאקטערע, האבען ענטהאלטען אויסגעצייכנטען מאטעריאל, וואס האט געוויזען דעם אייביג וואקסענדען עלענד און די פערצווייפעלטע לאגעס פון דער גרויסער מאסע פויערים, און האט געמאכט בענוג קלאר די שטערונגען, וואס זיינען געלעגט געווארען אויפ'ן וועג פון יעדען פראגרעסיווען טהוער. די צאהל פון אזעלכע פאקטען איז געווען גענוג צו טרייבען איינעם צו פערצווייפלונג. אבער קיינער האט ניט געוואגט פארצושלאגען אירגענד וועלכען מיטעל, אדער אנצודייטען אויף אירגענד וועלכען פעלד פון טהעטיגקייט, אויף וועלכען עס איז אויסגאנג פון דער לאגע, וועלכע איז פארגעשטעלט געווארען אלס האפנונגסלאז. איינינע שריפטשטעלער האבען זיך נאך אלץ ארומגעטראגען מיט דער האפענונג, אז אלעקסאנדער דער 2טער וועט ווידער אמאל נעהמען אויף זיך די ראלע פון א רעפארמאטאר; ביי דער מאיאריטעט אבער האט די מורא, צו זעהן זייערע צייטשריפטען אונטערדריקט און די רעדאקטערע און מיטארבייטער פערשיקט „אין א מעהר אדער ווענינער פערווארפענעם ווינקעל פון דער אימפעריע“, בעהערשט אלע אנדערע געפיהלען. מורא און האפענונג האבען זיי צוגלייך פאראליזירט.

וואס מעהר ראדיקאל זיי זיינען געווען מיט צעהן יאהר צוריק, אלץ גרעסער איז איצט געווען זייער שרעק. מיין ברודער און איך זיינען זעהר גוט אויפגענומען געווארען אין איינעם אדער צוויי ראדיקאלע קרייזען, און פון צייט צו צייט פלעגען מיר געהן צו זייערע פריינדליכע צוזאמענקונפטען; אבער אין דעם מאמענט וואס דער געשפרעך האט פערלארען זיין פוסטען כאראקטער, אדער מיין ברודער, וועלכער האט געהאט גרויס טאלאנט אויפצוהויבען ערנסטע פראגען, האט דעם געשפרעך ארויסגעפיהרט אויף היימישע ענינים, אדער אויף דער לאגע אין פראנקרייך, וואו נאפאליאן דער דריטער האט זיך געשווינד געגרוקט צו זיין מפלה אין 1870, איז מען געווען זיכער אז ער וועט באלד אונטערבראכען ווערען. „וואס דענקט איהר, מיינע הערען, וועגען דער לעצטער פארשטעלונג פון „לא בעלל העלען“?“ אדער, „וואס איז אייער מיינונג וועגען אט די גערוי־

כערטע פיש?" פלעגט איינער פון די עלטערע געסט א פרעג טהאָן — און דער געשפרעך איז געווען צו ענדע.

ארוים פון די ליטעראַרישע קרייזען איז געווען נאָך ערגער. אין די זעכציגער יאָהרען איז רוסלאַנד, איבערהויפּט פּעטערבורג, געווען פול מיט מענער פון פּאַרטנגעשריטענע מיינונגען, וועלכע זיינען יעמאָלט דאַכט זיך גרייט געווען צו ברענגען אירגענד וועלכע קרבנות פאַר זייערע אידעען. „וואָס איז פון זיי געוואָרען?" האָב איך זיך געפרעגט. אייניגע פון זיי האָב איך אויפגעזוכט; אָבער, „פּאָרזיכטיג, יונגער מאַן!" איז געווען אלץ וואָס זיי האָבען געהאַט צו זאָגען. „אייזען איז שטאַרקער ווי שטרוי", אָדער, „א שטיינערנע וואַנד קען מען מיט'ן קאָפּ ניט דורכברעכען", און ענליכע שפּריכווערטער, וועלכע זיינען ליידער פאַראַן צו־פיעל אין דער רוסישער שפּראַך, האָבען איצט צוזאַמענגעשטעלט זייער קאָדעקס פון פּראַקטישער פילאָזאָפיע. „מיר האָבען עטוואָס געטהאָן אין אונזער לעבען: פערלאַנגט ניט מעהר פון אונז"; אָדער, „האָט געדולד: עס וועט לאַנג אזוי ניט אָנהאַלטען", האָבען זיי אונז געזאָגט, בעת מיר, די יוגענד, זיינען געווען גרייט אויפצונעהמען דעם קאַמפּף, צו טהאָן, צו ריזיקירען, צו אָפּפערען אלעס, אויב נויטיג, און האָבען פון זיי פערלאַנגט ניט מעהר ווי צו געבען אונז א ראַטה, אָנווייזען דעם וועג און אונז געבען אינטע־לעקטועלע שטיצע.

טורגעניעף האָט אין זיין „דים" געשילדערט מאַנכע פון די עקס־רעפאָרמערס פון די העכערע שיכטען פון דער געזעלשאַפט, און זיין בילד איז הארצרייסענד. אָבער א ריכטיגען בעגריף פון דער ערנידעריגונג פון די „ליבעראַלען פון די זעכציגער יאָהרען", וואָס איז דאַן פאָרגעקומען, קען מען ערשט האָבען אין די הארצברעכענדע נאָוועלען און סקיצען פון מאַדאַם קאָהאַנאָווסקאַיא, וועלכע האָט געשריבען אונטער דעם פּסעוו־דאָנים „וו. קרעסטאָווסקי" (וועלכע דאַרף ניט פערביטען ווערען מיט אַן אַנדער נאָוועלען־שרייבער, וסעוואָלאָד קרעסטאָווסקי). „די פרייד פון לעבען" — אָדער ריכטיגער די פרייד פון האָבען איבערגעלעבט — איז געוואָרען זייער געטין, אזוי געשווינד ווי די נאָמענלאָזע מאַסען, וועלכע האָבען מיט צעהן יאָהר צוריק געשאַפען די קראַפט פון דער רעפאָרם־בעוועגונג, האָבען מעהר ניט געוואָלט הערען פון „דעם גאַנצען סענטימענ־טאַליזם". זיי האָבען זיך געאיילט צו געניסען די רייכטימער, וואָס האָבען זיך געשאָטען אין די הענד פון „פּראַקטישע" מענשען.

נאָך דער אָבשאַפונג פון לייבאייגענטום האָבען זיך געעפענט א סך נייע וועגען צו רייכטום, און דער עולם האָט זיך מיט גרוים חשק אוועק־געלאָזט אויף די דאָזיגע וועגען. אייזענבאַהנען זיינען געבויט געוואָרען

מיט א פיבערהאפטער שנעלקייט; די לאנדאייגענטימער האבען זיך א שאט געטהאן מאסענווייז אין די נאר־וואס געעפענטע פריוואט־באנקען צו בארגען געלד אויף זייערע אימעניעס; די ניי־עטאבלירטע פריוואט נאטא־ריוסען און אדוואקאטען אין די געריכט־הייזער האבען געהאט גרויסע הכנסות; די אקציען־געזעלשאפטען האבען זיך פערמעהרט מיט א שווינדער־ליכער געשווינדקייט און זייערע גרינדער האבען געמאכט גלענצענדע געשעפטען. א קלאס מענשען, וועלכע וואלטען פריהער געלעבט אויפ'ן לאנד אויף דער בעשיידענער הכנסה פון א קליינער אימעניע, וואס איז בעארבייט געווארען פון א הונדערט לייבאייגענע, אדער אויף דעם נאך בעשיידענערען געהאלט פון א געריכטס־בעאמטען, האבען איצט געמאכט פערמעגענס, אדער האבען געהאט אזעלכע יעהרליכע הכנסות, וואס אין די צייטען פון לייבאייגענשאפט איז נאר מעגליך געווען פאר די לאנד־מאגנאטען.

אפילו די געשמאקען פון דער „געזעלשאפט" זיינען געזונקען אלץ ניעדריגער און ניעדריגער. די איטאליענישע אפערא, די אמאליגע טריבונע פאר ראדיקאלע דעמאנסטראציעס, איז איצט געווען לעדיג; די רוסישע אפערא, וועלכע האט פארזיכטיג געקעמפפט פאר די רעכטע פון איהרע גרויסע קאמפאזיטארס, איז בעזוכט געווארען בלויז פון עטליכע ענטהוזיאסטען. מען האט זיי ביידען געהאלטען פאר „נודנע לאנגווייליג". און די שמעטענע פון דער פעטערבורגער געזעלשאפט האט אנגעפילט די וואולגארנע טהעאטערע, וואו די צווייטער־קלאסע שטערען פון די פאריזער קליינע טהעאטערע האבען לייכט געוואונען לארבערקראנצען פון זייערע „פערד גווארדיע" בעוואונדערער, אדער מען איז געגאנגען זעהן „לא בעלל העלען", וואס מען האט געשפיעלט אויף דער רוסישער ביהנע, בעת אונ־זערע גרויסע דראמאטורגען זיינען פערגעסען געווארען. אפענבאך'ס מוזיק האט געהערשט איבער אלעס.

מען מוז דערביי זאגען, אז די פאליטישע אטמאספערע איז געווען אזעלכע, אז די בעסטע מענשען האבען געהאט אורזאכען, אדער וועניג־סטענס וויכטיגע אויסרעדען, צו האלטען זיך רוהיג. נאכדעם ווי קאראקא־זאף האט געשאסען אויף אלעקסאנדער דעם 2טען, אין אפריל 1866, איז די שטאאטס־פאליציי געווארען אלמעכטיג. יעדער איינער וואס איז געווען פערדעכטיגט אין „ראדיקאליזם", עס מאכט ניט אויס וואס ער האט געטהאן אדער ניט־געטהאן, האט געמוזט לעבען אונטער דער מורא ארעסטירט צו ווערען אירגענד וועלכע נאכט, פאר דער סימפאטיע וואס ער האט געזאלט האבען ארויסגעוויזען צו אימיצען, וואס איז געווען פער־

וויקעלט אין דער אָדער יענער פּאָליטישער אנגעלעגענהייט, אָדער פּאַר אַן אונשולדיגען בריעף וואָס איז איבערגענומען געוואָרען אין א מיטען־דער־נאָכטיגער הויז־זוכונג, אָדער פּשוט פּאַר זיינע „געפעהרליכע“ מיינונגען. און ארעסטירט ווערען פּאַר פּאָליטישע אורזאַכען האָט געקענט מיינען אַלעם — פערשפּאַרט ווערען אויף יאָהרען אין אַן איינצעל־צעלע אין פּעטראָפּאַוולאָווסקער פעסטונג, פערשיקט ווערען אין סיביר, אָדער אפילו געמאַטערט ווערען אין די קאַזעמאַטען פון דער פעסטונג.

די בעוועגונג פון די קאַראַקאָזאָף־געזעלשאַפטען איז ביז היינטיגען טאָג געבליבען ניט אין גאַנצען בעקאַנט, אפילו אין רוסלאַנד. איך בין אין יענער צייט געווען אין סיביר, און האָב פון איהר געוואוסט נור פון „הערען־זאָגען“. עס צייגט זיך אָבער ארויס, אַז אין איהר זיינען געווען פעראייניגט צוויי פערשיידענע שטרעמונגען. איינע פון זיי איז געווען דער אָנהויב פון יענער גרויסער בעוועגונג „צום פאָלק“, וועלכע האָט זיך שפּעטער־צו אַזוי געוואַלדיג אויסגעברייטערט; בעת די צווייטע שטרעמונג איז געווען א ריין פּאָליטישע. גרופּען יונגע לייט, א טייל פון וועלכע זיינען געווען אויפ׳ן וועג צו ווערען גלענצענדע אוניווערזיטעטס־פּראָפעסאָרען, אָדער בעדייטענדע היסטאָריקער און עטנאָגראַפען, זיינען זיך צוזאַמענ־געקומען ארום 1864, מיט דעם צוועק צו פערשפּרייטען בילדונג און וויסען אונטער דאָס פאָלק, ניט קוקענדיג אויף דער אָפּאָזיציע פון דער רעגיערונג. זיי זיינען אוועק אַלס איינפאַכע בעלי־מלאכות אין די גרויסע אינדוסט־ריעלע שטעדט, און האָבען דאָרט געגרינדעט קאָאָפּעראַטיווע פעראיינען און פרייע שולען, האָפענדיג אַז זיי וועלען קענען, ארבייטענדיג געדולדיג און מיט טאַקט, בילדען דאָס פאָלק און שאַפען אויף אַזא אופן די ערשטע צענטערס, פון וועלכע בעסערע און העכערע בעגריפען וועלען ביסלעכווייז זיך פונאַנדערטראָגען צווישען די מאַסען. זיי זיינען געווען שטאַרק איבער־געבען צו דער דאָזיגער ארבייט; בעדייטענדע פערמעגענס זיינען געשטעלט געוואָרען אין דיענסט פון דער זאַך; און איך בין גענייגט צו דענקען, אַז אין פערגלייך מיט אַלע עהנליכע בעוועגונגען, וועלכע האָבען שפּעטער שטאַטגעפונען, איז פיליכט די דאָזיגע בעוועגונג געשטאַנען אויף א העכסט פּראַקטישען פונדאַמענט. איהרע איניציאַטאָרס זיינען זיכער געשטאַנען גאַנץ נאָהענט צום ארבייטענדען פאָלק.

פון דער אנדער זייט, דורך מאַנכע מיטגליעדער פון די דאָזיגע קרייזען — קאַראַקאָזאָף, אישוטין און זייערע נאָהענטסטע פריינד — האָט די בעוועגונג אָנגענומען א פּאָליטישע ריכטונג. פאַר די יאָהרען פון 1862 ביז 1866 האָט אַלעקסאַנדער דעם 2טען׳ס פּאָליטיק אָנגענומען אַן ענט־שידען רעאַקציאָנערען כאַראַקטער; ער האָט זיך ארומגערינגעלט מיט

מענשען פון דעם רעאקציאָנערסטען זאַרט, מאַכענדיג זיי פאַר זיינע נאָהענטסטע בעלי־יועצים; די אייגענע רעפאָרמען, וועלכע האָבען געשאַפען דעם גלאַנץ פון דעם אָנהויב פון זיין הערשאַפט, זיינען אַלע צושלאָגען געוואָרען דורך ביי־געזעצען און מיניסטערסקע צירקולארען: אין אַלטען לאַגער האָט מען זיך אָפען געקליבען אומצוקעהרען זיך, אונטער א פערשטעלטער פאָרמע, צו די לאַנד־געריכטען און לייבאייגענטום; בעת קיינער האָט מעהר ניט געקענט האָפען, אַז די הויפט־רעפאָרמע — די אָבשאַפונג פון לייבאייגענטום — זאָל קענען אויסהאַלטען די אָנגריפען, וואָס זיינען געגען איהר געוועזען געריכטעט פון ווינטער־פּאַלאַץ גופא. דאָס אַלעס האָט געמוזט פיהרען קאַראַקאָזאָף'ן און זיינע פריינד צו דעם געדאַנק, אַז דער ווייטערדיגער אָנהאַלטען פון אַלעקסאַנדער דעם 2טען'ס הערשאַפט וועט שטעלען אין געפאַהר אפילו דאָס ביסעל, וואָס איז שוין געוואונען געוואָרען; אַז רוסלאַנד וועט זיך מוזען אומקעהרען צו די שוידערליכע צייטען פון ניקאָליי דעם 1טען, אויב אַלעקסאַנדער וועט בלייבען ביי דער הערשאַפט. אין דער זעלבער צייט האָט מען געלעגט גרויסע האָפענונגען — דאָס איז שוין „אַן אָפט ווידערהאָלטע געשיכטע, וואָס בלייבט אָבער שטענדיג נייע" — אויף די ליבעראַלע נייגונגען פון דעם קרוין־פּרינץ און זיין פעטער קאָנסטאַנטין. איך מוז אויך זאָגען, אַז פריהער ווי 1866 איז אַזאַ מין מורא און אויסרעכענונג ניט זעלטען אויסגעדריקט געוואָרען אין פיעל העכערע קרייזען איידער די, מיט וועלכע קאַראַקאָזאָף איז ווי עס ווייזט אויס געוועזען אין בעריהרונג. ווי די מעשה זאָל ניט זיין, איין שעהנעם טאָג האָט קאַראַקאָזאָף געשאָסען אויף אַלעקסאַנדער דעם 2טען, ווען ער איז אַרויסגעקומען פון זומער־גאָרטען צו נעהמען זיין קאַרעטע. די קויל האָט ניט געטראָפען, און קאַראַקאָזאָף איז אויפ'ן שטעל אַרעסטירט געוואָרען.

קאַטקאָף, דער פיהרער פון דער מאָסקווער רעאקציאָנערער פּאַרטיי, און א גרויסער קינסטלער אַרויסצוציהען געלד־פּראָפיטען פון יעדען פּאָלי־טישען טומעל, האָט באַלד בעשולדיגט אַלע ראַדיקאַלען און ליבעראַלען אַלס מיטהעלפער פון קאַראַקאָזאָף — וואָס איז פערשטעהט זיך געוועזען פאַלש — און האָט געגעבען אָנצוהערעניש אין זיין צייטונג, מאַכענדיג גאַנץ מאָסקווע גלויבען אין דעם, אַז קאַראַקאָזאָף איז געוועזען ניט מעהר ווי א ווערקצייג אין די הענד פון דעם גרויספירסט קאָנסטאַנטין, דעם פיהרער פון דער רעפאָרם־פּאַרטיי אין די העכסטע ספערען. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען ווי די צוויי הערשער, שובאַלאָף און טרעפאָף, האָבען אויסגענוצט די דאָזיגע בעשולדיגונגען און ווי דאָס האָט אַרויפגעוואָרפען א שרעק אויף אַלעקסאַנדער דעם 2טען.

מיכאיל מוראוויאָף, וועלכער האָט ערוואָרבען אין דער צייט פון פוילישען אויפשטאנד דעם נאָמען „דער הענקער", האָט געקראָגען דעם בעפעהל צו מאכען א העכסט גרינדליכע אונטערזוכונג, און מיט אלע מעגליכע מיטלען אויסגעפינען די פערשווערונג, וועלכע האָט געזאָלט עקזיסטירען. ער האָט געמאכט ארעסטען אין אלע קלאסען פון דער געזעלשאפט, ער האָט געלאָזט מאכען הונדערטער הויז־זוכונגען און האָט זיך בעריהמט, אז ער „וועט געפינען די מיטלען ווי צו מאכען די געפאנגענע מעהר רעדעוודיג". ער איז זיכער ניט געווען דער מענש, וואָס זאָל זיך צוריקהאלטען אפילו פאר פייניגונג; און די עפענטליכע מיינונג אין פעטערבורג האָט כמעט איינשטימיג ערקלערט, אז מען האָט קאראקאזאָף'ן געפייניגט, כדי ארויסצוקריגען פון איהם געשטענדניסען, וועלכע ער האָט אבער ניט ארויסגעגעבען.

שטאאטס־געהיימניסען ווערען גוט געהאלטען אין פעסטונגען, איבערהויפט אין יענער אונגעהייערער מאסע שטיינער אנטקעגען דעם ווינטער־פאלאץ, וואָס האָט זיך שוין אָנגעזעהן מיט אזוי פיעל שרעקליכע זאכען, וועלכע זיינען ערשט ניט לאנג אויפגעדעקט געוואָרען פון היסטאָריקער. דאָרטען זיינען נאָך אלץ בעהאלטען מוראוויאָף'ס געהיימניסען. אבער דאָס פאָלגענדע וועט פיללייכט ווארפען אביסעל ליכט אויף דעם דאָזיגען געגענשטאנד.

אין 1866 בין איך געווען אין סיביר. איינער פון אונזערע סיבירישע אָפיצירען, וועלכער האָט געמאכט א רייזע פון רוסלאנד נאָך אירקוטסק ארום דער ענדע פון דעם זעלבען יאָהר, האָט אויף א פאָסט־סטאנציע זיך בעגעגענט מיט צוויי זשאנדארמען. זיי האָבען געהאט אָבגעפיהרט אין סיביר א בעאמטען, וועלכער איז פערשיקט געוואָרען פאר גנבה, און זיי זיינען דאן געפאָהרען צוריק אהיים. אונזער אירקוטסקער אָפיציר, וועלכער איז געווען א זעהר פריינדליכער מענש, טרעפענדיג די זשאנדארמען ביים טהעע־טיש אין א קאלטער ווינטער־נאכט, איז ער צו זיי צוגעשטאנען און פערפיהרט מיט זיי א שמועס, אין דער צייט וואָס מען האָט איבער־געביטען די פערד. איינער פון זיי האָט געקאָנט קאראקאזאָף'ן.

„ער איז געווען זעהר שלוי, איז ער געווען", האָט ער געזאָגט. „ווען ער איז געווען אין פעסטונג האָט מען אונז געגעבען א בעפעהל, צווייען פון אונז — מען האָט אונז איבערגעביטען יעדע צוויי שעה — ניט צו לאָזען איהם שלאָפען. מיר האָבען איהם דעריבער געהאלטען זיצענדיג אויף א קליינעם בענקעל, און אזוי גיך ווי ער האָט אָנגעהויבען דרעמלען, האָבען מיר איהם א טרייסעל געטהאָן צו האלטען איהם וואך... וואָס קען מען מאכען? מען האָט אזוי בעפוילען!... נו, היינט זעהט ווי שלוי ער איז

געווען: ער פלעגט זיצען מיט אריבערגעווארפענע פיס, שאקלענדיג מיט איין פוס, כדי אונז צו מאכען גלויבען אז ער איז וואך, און ער אליין פלעגט זיך דערווייל כאפען א דרעמעל, כסדר שאקלענדיג מיט'ן פוס. מיר האבען עס אבער באלד אויסגעפונען און האבען אנגעזאגט די וואס האבען אונז איבערגעביטען, אז זיי זאלען איהם א טרייסעל טהאן און אויפוועקען אלע פאר מינוטען, סיי ער שאקעלט מיט'ן פוס אדער ניט." „און ווי לאנג האט דאס אזוי אנגעהאלטען?" האט מיין פריינד געפרעגט. „אה, א סך טעג — מעהר ווי א וואך".

די נאאיוויטעט פון דער דאזיגער שילדערונג איז אין זיך גופא שוין א בעוויז פאר איהר ריכטיגקייט: זי האט ניט געקענט זיין קיין אויסגע־טראכטע; און מען קען זיין זיכער, אז קאראקאזאף איז געפייניגט געווא־רען צום ווענינגסטענס ביז אט דעם גראד.

ווען מען האט קאראקאזאף'ן געהאנגען האט איינער פון מיינע חברים פון פאזשען־קארפוס בייגעוואוינט די הינריכטונג מיט זיין קיראסירען־רעגימענט. „ווען מען האט איהם ארויסגעפיהרט פון פעסטונג", האט מיין חבר מיר דערצעהלט, „זיצענדיג אויף דער הויכער פלאטפארמע פון וואגען, וועלכער האט זיך געטרייסעלט איבער דעם ניט־גלאטען בארג־ארונטער פון פעסטונג, איז מיין ערשטער איינדרוק געווען, אז זיי פיהרען ארויס א גומענע פופע אויפצוהענגען, און אז קאראקאזאף איז שוין טויט. שטעלט זיך פאר אז דער קאפ, די הענד, דער גאנצער גוף, איז געווען אבסאלוט לויז, אזוי ווי עס וואלט גאר אין קערפער קיין ביינער ניט געווען, אדער אזוי ווי די ביינער וואלטען אלע געווען צובראכען. ס'איז געווען א שרעק־ליכע זאך צו זעהן, און צו דענקען וואס דאס מיינט. פון דעסטוועגען, ווען צוויי סאלדאטען האבען איהם ארונטערגענומען פונ'ם וואגען, האב איך געזעהן ווי ער האט בעוועגט זיינע פיס און האט געמאכט שטארקע אנשטרענגונגען צו געהן אליין און ארויפשטייגען די טרעפ פון דער תליה. עס איז אלזא ניט געווען קיין פופע, און ער איז אויך ניט געווען אין אונ־מאכט. אלע אפיצירען זיינען געווען שטארק געפלעפט פון דעם דאזיגען אומשטאנד און האבען עס זיך ניט געקענט ערקלערען." ווען איך האב אבער פאר מיין חבר געמאכט די השערה, אז פיל־ייכט האט מען קאראקא־זאף'ן געפייניגט, איז איהם ארויין די פארב אין פנים און ער האט געענטפערט, „אזוי האבען מיר אלע טאקע געדענקט".

דאס ניט־שלאפען וואכענלאנג וואלט שוין אליין געווען גענוג צו ערקלערען דעם צושטאנד, אין וועלכען אט דער מאראליש זעהר שטארקער מענש איז געווען אין דער צייט פון זיין הינריכטונג. איך קען נאך צוגע־בען, אז איך בין אבסאלוט זיכער, אז אין איין פאל ווענינגסטענס האט מען

נעגעבען גיפט א געפאַנגענעם אין פעסטונג — נעמליך, אדריאַן סאַבוראָף, אין 1879. האָט מוראַוויאָף זיך אָבגעשטעלט ביי אָט די פייניגונגס־מיטלען? האָט מען איהם געשטערט פון צו געהן ווייטער, אָדער ניט? איך וויים ניט. אָבער אַזוי פיעל ווייס איך יאָ — איך האָב עס אָפט געהערט פון הויכע בעאַמטע אין פעטערבורג — אַז אין דעם פאַל האָט מען זיכער זיך בענוצט מיט פייניגונג.

מוראַוויאָף האָט צוגעזאַגט אויסצוראָטען אַלע ראַדיקאַלע עלעמענטען אין פעטערבורג, און אַלע די וואָס האָבען געהאַט וויפיעל־ניט־איז א ראַדיקאַלע פערגאַנגענהייט, האָבען איצט געלעבט אונטער דער מוראַ אריינצופאַלען אין די לאַפּעס פון'ם דעספּאָט. דערהויפּט האָבען זיי זיך געהאַלטען פון ווייטען פון די אינגערע מענשען, אוים מורא פערוויקעלט צו ווערען מיט זיי אין וועלכע עס איז געפעהרליכע פּאָליטישע פערבינדונגען. אויף אַזא אופן האָט זיך געעפענט א תהום ניט נאָר צווישען די „פאָטערס" און „זיהן", ווי טורגעניעף האָט עס געשילדערט אין זיין נאָוועלע, ניט נאָר צווישען די צוויי דורות, נאָר אויך צווישען אַלע מענשען, וואָס זיינען שוין אריבער די דרייסיגער יאָהרען און יענע, וואָס זיינען נאָך געווען אין אָנהויב פון זייערע צוואַנציגער יאָהרען. די רוסישע יוגענד האָט זיך דעריבער געפונען אין א לאַגע, וואו זיי האָבען געהאַט צו קעמפּפען ניט נאָר געגען זייערע פאָטערס, די פערטיידיגער פון לייבאייגענטום, נור זיי זיינען אויך איבערגעלאָזט געוואָרען גאַנץ אליין פון זייערע עלטערע ברידער, וועלכע האָבען ניט געוואָלט צושטעהן צו זיי אין זייער נייגונג צום סאָציאַליזם, און האָבען מורא געהאַט זיי צו שטיצען אפילו אין זייער קאַמפּף פאַר מעהר פּאָליטישע פרייהייט. האָט ווען עס איז פריהער אין דער געשיכטע, פרעג איך זיך, געטראָפען, אַז א יונגע מחנה, וואָס האָט זיך פערנומען אין א קאַמפּף מיט אַזא פירכטערליכען פיינד, זאָל אַזוי פערלאָזען ווערען פון פאָטערס, און אפילו פון עלטערע ברידער, בעת די דאָזיגע יונגע מענשען האָבען ניט מעהר ווי זיך גענומען צום הארצען און פּרובירט פערווירקליכען אין לעבען די גייסטיגע ירושה פון דיזעלבע פאָטערס און ברידער? איז ווען עס איז א קאַמפּף אונטערנומען געוואָרען אונטער מעהר טראַגישע אומשטענדען ווי די דאָזיגע?

VI

דער איינציגער ליכטיגער פונקט, וואָס איך האָב געזעהן אינ'ם לעבען פון פעטערבורג, איז געווען די בעוועגונג, וואָס איז אָנגעגאַנגען אונטער דער יוגענד פון ביידע געשלעכטער. פערשיידענע שטרעמונגען האָבען זיך צונויפגעגאָסען, כדי צו שאַפען די מעכטיגע אַגיטאַציע, וועלכע האָט אין ניכען אָנגענומען אַן אונטעראירדישען און רעוואָלוציאָנערען כאַראַקטער, און האָט צו זיך צוגעצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון רוסלאַנד פאַר די נעקסטע פופצעהן יאָהר. איך וועל פון דעם רעדען אין אַ שפּעטערען קאַפּיטעל; דאָ מוז איך אָבער דערמאָנען די בעוועגונג, וואָס איז אָנגע־פיהרט געוואָרען גאַנץ עפענטליך פון אונזערע פרויען, צו קריגען אַ צוטריט צו העכערער בילדונג. פעטערבורג איז יעמאָלט געווען דער הויפּט־צענטער פון אָט דער בעוועגונג.

מיין ברודער'ס יונגע פרוי, וועלכע האָט בעזוכט די פּעדאַגאָגישע קורסען פאַר פרויען, האָט יעדען נאָכמיטאָג געהאַט אונז צו דערצעהלען עטוואָס נייעס וועגען דער לעבהאַפטיגקייט וואָס האָט דאָרט געהערשט. פּלענער זיינען געמאַכט געוואָרען צו עפענען אַ מעדיצינישע אַקאַדעמיע און אוניווערזיטעטען פאַר פרויען; דעבאַטען וועגען שולען אָדער וועגען פערשיידענע מעטאָדען פון ערציהונג זיינען אָרגאַניזירט געוואָרען אין צוזאַמענהאַנג מיט די קורסען, און הונדערטער פרויען האָבען גענומען אַ ליידענשאַפטליכע אינטערעסע אין די דאָזיגע פראַגען, דיסקוטירענדיג זיי נאָכאַנאַנד צווישען זיך. געזעלשאַפטען פון איבערזעצער, פערלעגער, דרו־קער און בוכבינדער זיינען געגרינדעט געוואָרען, כדי צו קענען בעזאָרגען מיט אַרבייט די אָרעמסטע מיטגליעדער פון דער שוועסטערשאַפט, וועלכע זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען אין פעטערבורג, גרייט צו טהאָן וועלכע עס איז אַרבייט, אבי צו לעבען מיט דער האָפענונג, אַז אויך זיי וועלען ווען־עס־איז האָבען אַ חלק אין דער העכערער בילדונג. אַ קרעפטיג, פול לעבען האָט געהערשט אין יענע פרויען־צענטערס, אין שטאַרקען געגענזאַץ צו דאָס וואָס איך האָב בעגעגענט אַנדערסוואו.

זינט די רעגיערונג האָט אַרויסגעצייגט איהר שטאַרקען בעשלוס ניט צוצולאָזען קיין פרויען צו די עקזיסטירענדע אוניווערזיטעטען, האָבען די פרויען אָנגעווענדעט אַלע זייערע כחות אויפצועפענען אייגענע אוניווערזי־טעטען. מען האָט זיי געזאָגט אין מיניסטעריום פון בילדונג, אַז די מייד־לעך, וואָס זיינען דורכגעגאַנגען די גימנאַזיע (די הויכ־שולען), זיינען ניט

גענוג צוגעגרייט נאָכצופאָלגען די אוניווערזיטעט־לעקציעס. „זעהר גוט“, האָבען זיי געענטפערט, „לאָזט אונז עפענען מיטעל־שולען, וואָס זאָלען זיי צוגרייטען צו דער אוניווערזיטעט, און לעגט אויף אונז ארויף וועלכען פראָגראַם איהר ווילט. מיר בעטען ניט קיין געלד־בעוויליגונג דערויף פון שטאַאט. גיט אונז נור די ערלויבניש, און דאָס איבעריגע וועט שוין געטהאָן ווערען.“ פערשטעהט זיך, די ערלויבניש איז ניט געגעבען געוואָרען.

דאן האָבען זיי אָנגעפאנגען פריוואט־קורסען און גאַסט־צימער־לעקציעס אין אַלע טיילען פון פעטערבורג. פיעלע אוניווערזיטעט־פּראָפעסאָרען, אין סימפּאַטיע מיט דער נייער בעוועגונג, האָבען זיך פרייוויליג אָנגעשלאָגען צו געבען לעקציעס. אָבוואוהל זיי זיינען אליין געווען גאנץ אָרעם, האָבען זיי געוואָרענט די אָרגאניזאַטאָרען, אז זיי וועלען בעטראַכטען יעדע אָנצוהערעניש וועגען בעלוינונג אלס א פּערזענליכע בעליידיגונג. נאַטור־וויסענשאַפטליכע עקסקורסיעס פלעגען געמאכט ווערען יעדען זומער אין דער נאָכבאַרשאַפט פון פעטערבורג, אונטער דער לייטונג פון אוניווערזיטעט־פּראָפעסאָרען, און די פרויען האָבען צונויפגעשטעלט דעם גרעסטען טייל עקסקורסיאַנטען. אין די אַקושערסקע קורסען האָבען זיי געצוואונגען די פּראָפעסאָרען צו בעהאַנדלען יעדען געגענשטאַנד אויף א פיעל מעהר אויספיהרליכען אופן איידער דאָס פּראָגראַם האָט עס געפאָדערט, אָדער גאָר עפענען נייע קורסען. זיי האָבען אויסגענוצט יעדע מעגליכקייט, יעדען שפּעלטעל אין דער פעסטונג, כדי זי צו שטורעמען. זיי האָבען געקראָגען א צוטריט צו דעם אַלטען דר. גרובער'ס אנאַטאָמישע לאַבאָראַטאָריע, און דורך זייער פּאַרטרעפליכער אַרבייט האָבען זיי דעם דאָזיגען בעגייסטערטען אנאַטאָמיקער אין גאנצען געוואונען אויף זייער זייט. אויב זיי האָבען ערפאַהרען, אז א פּראָפעסאָר האָט נישט דאַגעגען זיי צו לאָזען אַרבייטען אין זיין לאַבאָראַטאָריע אום זונטאָג אָדער ביינאַכט, האָבען זיי זיך בענוצט מיט דיעזען פרייען צוטריט, אַרבייטענדיג שפּעט ביינאַכט און א גאנצען זונטאָגדיגען טאָג.

ענדליך, ניט אַכטענדיג אויף דער גאנצער אָפּאָזיציע פון דעם מיניסטעריום, האָבען זיי דאָך געעפענט די מיטעל־קורסען אונטער דעם נאָמען פעדאַגאָגישע קורסען. עס קען דאָך ניט זיין פערבאָטען פאַר די צוקינפטיגע מוטערס צו שטודירען די מעטאָדען פון ערציהונג? אבער אזוי ווי די מעטאָדען ווי צו לערנען קינדער באָטאַניק אָדער מאַטעמאַטיק האָבען ניט געקענט אונטעררייכטעט ווערען אין אַבסטראַקט, זיינען אָט די געגענשטענדען אין גיכען אריינגענומען געוואָרען אין דעם קוריקולום פון די

פעדאגאגישע קורסען, וועלכע זיינען אויף דעם אופן געווארען א פארבע־רייטונג פאר דער אוניווערזיטעט.

אט אזוי האבען די פרויען טריט ביי טריט אויסגעברייטערט זייערע רעכטען. אזוי שנעל ווי עס איז בעקאנט געווארען, אז אין א דייטשער אוניווערזיטעט וועט א געוויסער פראפעסאר צולאזען צו זיינע לעקציעס עטליכע פרויען, האבען זיי גלייך אנגעקלאפט אין יענער טהיר און זיינען צוגעלאזט געווארען. זיי האבען שטודירט געזעץ און געשיכטע אין היידעלבערג, און מאטעמאטיק אין בערלין; אין ציריך האבען מעהר ווי הונדערט מיידלעך און פרויען געארבייט אין דער אוניווערזיטעט און אין דעם פאליטעכניקום. דארטען האבען זיי זיך ערווארבען עטוואס מעהר ווערטהפאלעס ווי דעם טיטעל דאקטאר פון מעדיצין; זיי האבען געוואונען די אכטונג פון די געלערנטסטע פראפעסארען, וועלכע האבען עס מעהרערע מאל אויסגעדריקט אין דער עפענטליכקייט. ווען איך בין געקומען אין ציריך אין 1872, און האב זיך בעקענט מיט אייניגע פון די סטודענטקעס, בין איך געוועזען ערשטוינט צו זעהן ווי גאר יונגע מיידלעך, וועלכע האבען געלערנט אין פאליטעכניקום, לעזען אזוי לייכט טיעפע פראבלעמען אין דער טעאריע פון היץ מיט דער הילף פון דיפערענציאל־רעכענונגען, אקוראט ווי זיי וואלטען געהאט פון פריהער יאהרען־לאנגע איבונג אין מאטעמאטיק. איינע פון די רוסישע מיידלעך, וועלכע האט שטודירט מאטעמאטיק אונטער וועיערשטראס אין בערלין, סאפיע קאוואלעווסקי, איז געווארען א מאטעמאטיקערין מיט א גרויסער רעפוטאציע, און איז איינגעלאדען געווארען אויף א פראפעסאר־שטעלע אין שטאקהאלם. איך גלויב, זי איז געוועזען די ערשטע פרוי אין אונזער יאהרהונדערט, וואס האט געהאלטען א פראפעסאר־שטעלע אין אן אוניווערזיטעט פאר מענער. זי איז געוועזען אזוי יונג, אז אין שוועדען האט איהר קיינער ניט געוואלט רופען אנדערש ווי נאר ביי איהר פערקירצטען נאמען, סאניא.

טראץ אלעקסאנדער דעם 2טענ׳ס אפענעם האס צו געבילדעטע פרויען — ווען ער פלעגט בעגעגענען אויף זיין שפאציר א מיידעל, וואס האט געטראגען ברילען און א רונדע גאריבאלדי היטעל, האט ער אנגע־הויבען ציטערען, דענקענדיג אז זי מוז זיין א ניהיליסטקע, וואס וויל איהם שיסען — ניט קוקענדיג אויף דער ביטערער אפאזיציע פון דער שטאאטס פאליציי, וועלכע האט פארגעשטעלט יעדע פרוי־שטודענטין אלס א רעוואָ־לוציאנערקע; אונגעאכטעט אויף די דראהונגען און נידערטרעכטיגע בעשולדיגונגען, וואס קאטקאף האט געריכטעט אנטקעגען דער גאנצער בעוועגונג כמעט אין יעדען נומער פון זיין גיפטיגער צייטונג, איז עס דאך די פרויען געלונגען, צום טראץ פון דער רעגיערונג, צו עפענען א רייהע

בילדונגס־אנשטאַלטען. ווען מעהרערע פון זיי האָבען זיך דערשלאָגען צו מעדיצינישע דיפּלאָמען אין אויסלאַנד, האָבען זיי דער רעגיערונג געצוואונגען, אין 1872, זי זאָל זיי לאָזען עפענען א מעדיצינישע אקאַדעמיע אויף זייערע אייגענע פּריוואַט־קאָסטען. און ווען די רוסישע רעגיערונג האָט צוריקגערופען די פּרויען פון ציריך, כדי צו פערהינדערען זייער פערקעהר מיט די רעוואָלוציאָנערע פליכטלינגע, האָבען זיי דער רעגיערונג געצוואונגען, זי זאָל זיי לאָזען עפענען אין רוסלאַנד פיער אייגענע אוניווערזיטעטען, וועלכע האָבען אין גיכען געהאַט נאָהענט פון טויזענד שילערינס. עס זעהט אויס כמעט אונגלויבליך, אָבער עס איז א פאַקט, אז ניט אכטענדיג אויף די אַלע פערפאָלגונגען, וואָס די „מעדיצינישע אקאַדעמיע פאַר פרויען" האָט געהאַט דורכצולעבען, און טראָץ דעם וואָס זי איז געווען פאַר א צייט געשלאָסען, געפינען זיך איצט אין רוסלאַנד מעהר ווי זעקס הונדערט און זיעבעציג פרויען, וואָס פּראַקטיצירען אלס ראַקטוירים.

עס איז זיכער געווען א גראַנדיעזע בעוועגונג, ערשטוינענד אין איהר ערפאָלג און זעהר בעלעהרזאַם. מעהר ווי אַלץ האָט זי געהאַט צו פערדאַנקען איהר ערפאָלג דער אונבעגרענעצטער איבערגעבענהייט פון א גאַנצער מאַסע פון פרויען אויף אַלערליי מעגליכע געביעטען. אין דער קרימער קריעג האָבען זיי שוין געאַרבייט אלס בארמהערציגע שוועסטער, שפּעטער־צו האָבען זיי געאַרבייט אלס אָרגאַניזירער פון שולען, אלס די איבערגעבענסטע שול־לעהרערינס אין די דערפער, אלס געבילדעטע העבאַמעס און פעלדשערינס צווישען די פּויערים. דערנאָך זיינען זיי געגאַנגען אלס קראַנקען־וועדטערינס אין די פיבער־בעפאַלענע שפּיטעלער אין דער צייט פון דער טערקישער מלחמה פון 1878, און האָבען געוואונען די בעוואונדערונג פון די מיליטערישע קאָמאַנדירען און פון אלעקסאַנדער דעם 2טען אליין. איך קען צוויי דאַמען, וועמען די שטאַאט־פּאָליציי האָט זעהר שטאַרק געזוכט, וועלכע האָבען געדיענט אלס קראַנקען־וועדטערינס אין צייט פון דער מלחמה, אונטער פרעמדע נעמען, וואָס זיינען געווען גאַראַנטירט דורך פאַלשע פּאַספּאָרטען; איינע פון זיי, די גרעסערע „פערברעכערין", וועלכע האָט גענומען א שטאַרקען אנטייל אין מיין ענטלויפען, איז זאָגאַר בעשטימט געוואָרען אלס הויפּט־וועדטערין פון א גרויסען שפּיטאָל פון פערוואונדעטע סאָלדאַטען, בעת איהר פריינדין איז שיער ניט געשטאָרבען פון טיפּוס־פיבער. מיט איין וואָרט, פרויען האָבען אָנגענומען יעטוועדע שטעלע, ווי ניעדעריג זי איז ניט געווען געזעלשאַפטליך, און וויפיעל אונבעקוועמליכקייטען עס זיינען מיט איהר ניט געווען

פערבונדען, אויב זיי האָבען נאָר ווי־עס־איז געקענט ניצליך זיין פאַר'ן פאָלק; און דאָס האָבען געטהאָן ניט נאָר איינצעלנע, נאָר הונדערטע און טויזענדע. זיי האָבען ע ר אָ ב ע ר ט זייערע רעכטען אין אמת'ן זיין פון וואָרט.

נאָך אַ שטריך פון דער דאָזיגער בעוועגונג איז געווען, וואָס דער תהום צווישען די צוויי דורות — די עלטערע און די איגנגערע שוועסטער — האָט פאַר איהר ניט עקזיסטירט, אָדער איז, וועניגסטענס, ניט טיעף געווען. יענע וואָס זיינען געווען די פיהרערינס פון דער בעוועגונג פון איהר אָנהויב, האָבען קיינמאָל ניט צוריסען די קייט, וואָס האָט זיי פערייניגט מיט זייערע איגנערע שוועסטער, אָבוואויל די איגנערע זיינען געווען אַ סך פאָרטגעשריטענער אין זייערע אידעאַלען איידער די עלטערע פרויען.

זיי האָבען פערפאָלגט זייערע ציעלען אין די העכערע ספערען; זיי האָבען זיך געהאַלטען שטרענג פון וויטען פון אירגענד וועלכער פּאָליטישער אגיטאַציע; זיי האָבער אָבער קיינמאָל ניט בענאַנגען דעם פעהלער צו פערגעסען, אַז זייער אמת'ע קראַפט ליעגט אין דער מאַסע פון איגנערע פרויען, פון וועלכע אַ גרויסע צאָהל איז לסוף צוגעשטאַנען צו די ראַדיקאַלע אָדער רעוואָלוציאָנערע קרייזען. די דאָזיגע פיהרערינס זיינען געווען די אנשטענדיגקייט אליין — איך האָב זיי בעטראַכט פאַר צו־אנשטענדיג — זיי האָבען אָבער קיינמאָל זיך ניט אָבגעריסען פון יענע איגנערע סטודענטקעס, וועלכע זיינען ארומגעגאַנגען אַלס טיפּישע ניהי־ליסטקעס, מיט קורץ־אונטערגעשאָרענע האָר, פעראַכטענדיג די קרינאָלינע און ארויסווייזענדיג זייער דעמאָקראַטישען גייסט אין זייער גאַנצער בענעהמונג. די פיהרערינס האָבען זיך מיט זיי ניט געמישט, און פון צייט צו צייט פלעגען פאָרקומען צוויסטיגקייטען, זיי האָבען זיך אָבער קיינמאָל ניט אָבגעשאָקעלט פון זיי — אַ גרויסע זאַך, גלויב איך, פאַר יענע צייטען, אין וועלכע די פערפאָלגונגען האָבען אזוי ווילד געבושעוועט.

עס האָט אויסגעוויזען ווי זיי וואָלטען געזאָגט צו די איגנערע און מעהר דעמאָקראַטישע מענשען: „מיר וועלען טראָגען אונזערע סאַמעטענע קליידער און שיניאָנען, ווייל מיר האָבען צו טהאָן מיט נאַרען, וועלכע זעהען אין אַ סאַמעטער קלייד און אין אַ שיניאָן די סמנים פון „פּאָליטישער צופערלעסיגקייט“; אָבער איהר, מיידלעך, בלייבט אייך פריי אין אייערע געשמאַקען און נייגונגען“. בעת די פרויען וואָס האָבען שטודירט אין ציריך האָבען געקראָגען אַ בעפעהל פון דער רוסישער רעגיערונג צו קומען צוריק, האָבען די דאָזיגע „אנשטענדיגע“ דאַמען ניט פערלאָזען די רעבעלען. זיי האָבען איינפאַך געזאָגט צו דער רעגיערונג, „ס'געפעלט

איך נים וואָס זיי זיינען אין אויסלאנד? אלזאָ גוט, עפּענט אוניווערזי־טעטען פאר פרויען אין דערהיים; אז ניט וועלען אונזערע מיידלעך געהן נאָך אויסלאנד אין נאָך גרעסערע צאָהלען און, גאנץ נאַטירליך, וועלען זיי פיהרען בעקאנטשאפט מיט די פּאָליטישע פליכטלינגע". ווען מען האָט זיי פאָרגעוואָרפען, אז זיי ערציהען רעוואָלוציאָנערקעס, און מען האָט זיי געסטראשעט צוצושליסען זייער אקאדעמיע און אוניווערזיטעטען, האָבען זיי געענטפערט, „אמת, פיעלע סטודענטקעס ווערען רעוואָלוציאָנערקעס; איז דען דאָס אָבער א גרונד פאר צושליסען די אוניווערזיטעטען?" ווי־פיעל פּאָליטישע פיהרער האָבען דעם מאָראַלען קוראזש זיך ניט אָבצו־קעהרען פון דעם מעהר פּאָרטגעשריטענעם פליגעל פון זייער אייגענער פּארטיי!

דער ווירקליכער סוד פון זייער קלוגער און גאנץ ערפאָלגרייכער שטעלונג איז געווען, וואָס קיינע פון די פרויען, וועלכע זיינען געווען די נשמה פון יענער בעוועגונג, זיינען ניט געווען איינפאכע „פרויען רעכטלערינס", וועלכע גארען צו קריגען א חלק פון די פריווילעגירטע פּאָזיציעס אין דער געזעלשאפט און אין דעם שטאאט. גאנץ ווייט דערפון. זייערע סימפּאטיען זיינען מייסטענס געווען מיט די מאסען. איך געדענק דעם לעבהאפטען אנטייל וואָס פריילין סטאשאָווא, די ערפאהרענע פיה־רערין פון דער אגיטאציע, האָט גענומען אין די זונטאָגס־שולען אין 1861, די פריינדשאפטען וואָס זי און איהרע פריינדינס האָבען געשלאָסען צווי־שען די פאבריק־מיידלעך, די אינטערעסע וואָס זיי האָבען ארויסגעצייגט אין דעם שווערען לעבען פון יענע מיידלעך אויסער דער שולע, די קעמפּפע וואָס זיי האָבען געפיהרט אנטקעגען זייערע גייציגע בעלי־בתים. איך עראינער זיך די שטארקע אינטערעסע, וואָס די פרויען פון די פּעדאגאָ־גישע קורסען האָבען ארויסגעצייגט אין די דאָרף־שולען און אין די ארביי־טען פון יענע וועניגע, א שטייגער, ווי באראָן קאָרף, וואָס האָבען פאר א שטיקעל צייט געהאט די ערלויבניס צו טהאָן עטוואָס אין דער דאָזיגער ריכטונג; ווי איבערהויפּט דעם סאָציאלען גייסט, וואָס האָט דורכגע־דרונגען זייערע קורסען. די רעכטען צו וועלכע זיי האָבען געשטרעבט — סיי די פיהרער און סיי די גרויסע מאסע פון די פרויען — איז געווען ניט נאָר דאָס אינדיווידועלע רעכט צו העכערע בילדונג, נאָר פיעל מעהר, ניט דער ערך מעהר, דאָס רעכט צו זיין ניצליכע ארבייטער צווישען דעם פאָלק און די מאסען. דאָס איז געווען די אורזאכע פאר וואָס זיי האָבען געהאט אזא גרויסען ערפאָלג.

VII

די לעצטע יאָהרען איז מיין פאָטער'ס געזונד אַלץ ערגער געוואָרען, און ווען מיין ברודער אַלעקסאַנדער און איך זיינען געקומען איהם זעהן, אין פריהלינג פון 1871, האָבען אונז די דאָקטוירים געזאָגט, אַז ער וועט מעהר ניט ציהען ווי ביז דעם אָנקומען פון די ערשטע הערבסט־פרעסט. ער האָט נאָך אַלץ געלעבט אויפ'ן אַלטען שטייגער, אין דער סטאַראַיאַ קאָניושעננאַיאַ, אָבער אַלצדינג ארום איהם אין דעם דאָזיגען אריסטאָקראַטישען קוואַרטאַל האָט זיך געענדערט. די רייכע לייבאייגענטימער, וועלכע זיינען אַמאָל דאָרט געווען פּראָמינענטע תושבים, זיינען פערשוואונדען געוואָרען. נאָכדעם ווי זיי האָבען גע'פּטר'ט אויף אַ פערשווענדערישען אופן די אויסקויף־געלד, וואָס זיי האָבען ארייגעקראָגען ביי דער בעפרייאונג פון די לייבאייגענע, און נאָכדעם ווי זיי האָבען איינמאָל און נאָכאַמאָל פער'משכנ'ט זייערע אימעניעס אין די נייע לאַנד־באַנקען, וועלכע האָבען פון זיי געריסען וויפיעל זיי האָבען געקענט, צוליעב זייער הילפלאָזיגקייט, האָבען זיי זיך ענדליך צוריקגעצויגען אויפ'ן לאַנד אָדער אין די פּראָווינציעלע שטעדט, דאָרטען צו פערזינקען אין פערגעסענהייט. זייערע הייזער זיינען פערנומען געוואָרען פון „די אויפגעקומענע" — רייכע סוחרים, אייזענבאַהן־פּאָדריאַטשיקעס, און דער גלייכען — בעת אין כמעט יעדער איינער פון די אַלטע פאַמיליען, וואָס זיינען געבליבען צו פערטיידיגען זיינע רעכטען אויף די חורבות פון דעם אַלטען. אַ פּאָר אין דעם אַלטען שטאַלמייסטער'ס קוואַרטאַל, האָט אַ יונג לעבען געקעמפּפט צוריקגעצויגענע גענעראַלען, וועלכע האָבען געשאָלטען די נייע גענג און געקיהלט זייער הארץ מיט נביאות אויף אַ זיכערען און גיכען חורבן פאַר רוס־לאַנד אונטער דעם נייעם סדר, אָדער עפּעס אַ קרוב וואָס פלעגט פון צייט צו צייט אריינקומען, איז געווען די גאַנצע געזעלשאַפט, וואָס מיין פאָטער האָט איצט געהאַט. פון אונזערע אַלע קרובים, וועלכע האָבען זיך געצעהלט אין מיין קינדהייט נאָהענט פון צוואַנציג פאַמיליען אין מאָסקווע אַליין, זיינען אין דער הויפּטשטאָדט געבליבען ניט מעהר ווי צוויי, און אויך זיי זיינען צוגעשטאַנען צו דעם נייעם שטראָם פון דעם לעבען, די מוטערס האָבען דיסקוטירט מיט זייערע מיידלעך און אינגלעך אַזעלכע ענינים ווי שולען פאַר דעם פאָלק און אוניווערזיטעטען פאַר פרויען. מיין פאָטער האָט אויף זיי געקוקט מיט פעראַכטונג. מיין שטיפמוטער און מיין איינגערע שטיף־שוועסטער, פּאולינאַ, וועלכע האָבען זיך ניט געענדערט,

האָבען געטהאָן אלץ וואָס זיי האָבען געקענט איהם צו טרייסטען; אָבער זיי אליין האָבען זיך געפיהלט פרעמד אין דער ניט־צוגעוועהנטער אומגעבונג.

מיין פאָטער איז אלע מאָל געווען ניט פריינדליך און גאַנץ אונגע־רעכט צו מיין ברודער אלעקסאנדער, אָבער אלעקסאנדער איז אבסאָלוט אונפעהיג געווען צו טראָגען א הארץ אויף וועמען עס איז. ווען ער איז אריינגעקומען אין אונזער פאָטער׳ס קראנקען־צימער, מיט דעם טיעפען, פריינדליכען בליק פון זיינע טונקעל־בלויע אויגען און מיט א שמייכעל וואָס האָט ענטפּלעקט זיין אונענדליכע גוטסקייט, און ער האָט באלד אויסגעפונען וואָס מען קען טהאָן אום צו מאכען דעם ליידענדען בעקווע־מער אין זיין קראנקען־שטוהל, און האָט עס געטהאָן אזוי נאטירליך, פונקט ווי ער וואָלט ערשט מיט א שטונדע צוריק פערלאָזען דעם קראנקען־צימער, איז מיין פאָטער איינפאך געווען בענומען; ער האָט אויסגע־שטעלט אויף איהם א פּאָר אויגען, ניט אָנהויבענדיג איהם צו פערשטעהן. אונזער בעזוך האָט אריינגעבראכט לעבען אין דעם אומעדיגען, פינסטערען הויז; די אויפפאסונג אויף דעם קראנקען איז געוואָרען מונטערער; די שטיפמוטער, פאולינא, די דיענסטען גופא, זיינען געוואָרען לעבעדיגער, און דער פאָטער האָט געפיהלט די ענדערונג.

איין זאך אָבער האָט איהם געערגערט. ער האָט ערווארט אז מיר וועלען קומען צו איהם ווי בעלי תשובה און בעטען ביי איהם שטיצע. אָבער ווען ער האָט פּרובירט פערפיהרען א געשפּרעך מכח דעם ענין, האָבען מיר איהם אָבגעשטעלט מיט אזא מונטערען „זאָרג זיך ניט וועגען דעם; עס געהט אונז גאַנץ גוט“, אז ער איז נאָך מעהר ערשטוינט געוואָרען. ער האָט דערוואַרט א סצענע אויפ׳ן אלטען שטייגער — זיינע זיהן זאָלען איהם בעטען ער זאָל זיי מוחל זיין און זיי געבען געלד; עס האָט איהם אפשר אויך פּאר א וויילע פערדראָסען, וואָס עס איז דערצו ניט געקומען, אָבער ער האָט געקוקט אויף אונז מיט מעהר אכטונג. ווען עס איז געקומען צום שיידען זיך, זיינען מיר אלע דריי געווען געריהרט. עס האָט אויס־געוויזען ווי ער וואָלט זיך געשראָקען אומצוקעהרען זיך אין זיין אומעדיגער איינזאמקייט, צווישען די חורבות פון א סיסטעם, פאר וועלכער ער האָט געלעבט אויפצוהאלטען. אָבער אלעקסאנדער האָט זיך געמוזט אומקעהרען צו זיין דיענסט, און איך האָב געהאלטען ביים אָבפאָהרען אין פינלאנד.

ווען מען האָט מיך ווידער גערופען אהיים, פון פינלאנד, בין איך אויף גיך אָבגעפאָהרען נאָך מאָסקווע, וואו איך בין אָנגעקומען פונקט צו דער לויה, וואָס האָט זיך נאָר וואָס אָנגעהויבען, אין יענער אלטער רויטער קירכע, וואו מיין פאָטער איז געטויפט געוואָרען, און וואו די לעצטע

תפלות זיינען געזאָגט געוואָרען פאַר זיין מוטער. ווען די לויה־פּראָצעסיע איז געגאַנגען דורך די גאַסען, פון וועלכע יעדער הויז איז מיר געווען גוט־בעקאַנט אין מיין קינדהייט, האָב איך בעמערקט, אַז די הייזער האָבען זיך וועניג געענדערט; איך האָב אָבער געוואוסט, אַז אַ נייעס לעבען האָט זיך אומעטום אָנגעהויבען.

אין דעם הויז, וואָס האָט אַמאָל געהערט צו אונזער פאַטער'ס מוטער און דערנאָך צו דער פּרינצעסין מירסקי, וועלכע איז איצט אָבגעקויפט געוואָרען פון גענעראַל נ—, אַן אַלטער תושב פון דעם קוואַרטאַל, האָט די איינציגע טאָכטער פון דער פאַמיליע אָנגעפיהרט אַ פאָר יאָהר אַ שמערצליכען קאַמפּף קעגען איהרע גוטמוטהיגע אָבער איינגע'עקשנ'טע עלטערען, וועלכע האָבען איהר פערגעטערט, אָבער האָבען איהר ניט געוואָלט ערלויבען צו שטודירען אין די אוניווערזיטעט־קורסען, וואָס זיינען געעפענט געוואָרען אין מאָסקווע פאַר פרויען. ענדליך האָט זי געקראָגען די ערלויבנים זיך אָנצושליסען אָן די דאָזיגע קורסען, אָבער מען האָט איהר אַהין געפיהרט אין אַן עלעגאַנטער קאַרעטע, אונטער דער שטרענגער אויפזיכט פון איהר מוטער, וועלכע פלעגט מוטהיג אָבזיצען שטונדען־לאַנג צווישען די שטודענטקעס, ביי דער זייט פון איהר געליעב־טער טאָכטער; און דאָך, אונגעאַכטעט אויף דער גאַנצער פאָרזיכטיג־קייט און וואַכזאַמקייט, איז די טאָכטער מיט אַ פאָר יאָהר שפּעטער צוגעשטאַנען צו דער רעוואָלוציאָנערער פּאַרטיי, איז געווען אַרעסטירט, און האָט פערבראַכט אַ יאָהר אין דער פּעטראָפּאַוולאָווסקער פעסטונג.

אין דעם הויז קעגענאיבער, זיינען די דעספּאָטישע קעפּ פון דער פאַמיליע, דער גראַף און די גרעפין ז—, געווען אין ביטערען קאַמפּף קעגען זייערע צוויי טעכטער, וועמען עס איז איבערדריסיג געוואָרען דער פוסטער און נוצלאָזער לעבען, וואָס זייערע עלטערען האָבען זיי געצוואונ־גען צו פיהרען, און האָבען געוואָלט צושטעהן צו יענע מיידלעך, וועלכע זיינען זיך צונויפגעקומען פרייע און גליקליכע אין די אוניווערזיטעטס־קורסען. דער קאַמפּף האָט אָנגעהאַלטען יאָהרען לאַנג. די עלטערען האָבען זיך אין דעם פאַל ניט אונטערגעגעבען, און די ענדע איז געווען, אַז די עלטערע מיידעל האָט געמאַכט אַ סוף צו איהר לעבען מיט גיפט, און ערשט דעמאָלט האָט מען איהר אינגערע שוועסטער ערלויבט דורכצופיה־רען איהרע פערלאַנגען.

אין דעם צווייטען הויז פון אונזער טהיר, וואָס איז פאַר אַ יאָהר צייט געווען אונזער פאַמיליען־וואוינונג, ווען איך בין דאָרט אַריינגעקומען מיט טשייקאָווסקי'ן אָבצוהאַלטען די ערשטע געהיימע פערזאַמלונג פון אַ גרופּע, וואָס מיר האָבען געגרינדעט אין מאָסקווע, האָב איך באַלד דערקענט די

צימערען, וועלכע זיינען מיר אזוי גוט בעקאנט געווען אין מיין יוגענד מיט זייער גאנץ פערשיידענער אטמאָספערע. איצט האָט דאָס הויז געהערט צו דער פאמיליע פון נאטאליא ארמפעלד, די שטארק סימפּאטישע קארא־„פערברעכערין“, וועמען געאָרג קעננאן האָט אזוי ריהרענד געשילדערט אין זיין בוך וועגען סיביר.

און אין א הויז וואָס איז געווען גאנץ נאָהענט פון דעם, וואו מיין פאָטער איז געשטאָרבען, האָב איך אין עטליכע חדשים ארום נאָך מיין פאָטער׳ס טויט, אויפגענומען סטעפּניאַק׳ען, פערקליידט אלס א פּויער, וועלכער איז ענטלאָפען פון א דאָרף אויף דער פּראָווינץ, וואו מען האָט איהם געהאט ארעסטירט פאר מאכען סאָציאליסטישע פּראָפּאגאנדא אונטער די פּויערים.

אָט אזעלכע ענדערונגען זיינען פאָרגעקומען אין דעם אלטען שטאָל־מייסטערס׳ קווארטאל אין די לעצטע פופצעהן יאָהר. די לעצטע פעסטונג פון דעם אלטען אדעל איז איצט געווען פערכאפּט פון דעם נייעם גייסט.

VIII

דעם נעקסטען יאָהר, אָנהויב פריהלינג, האָב איך געמאכט מיין ערשטע רייזע אין מערב־אייראָפּא. אריבערפאָהרענדיג דעם רוסישען גרענעץ האָב איך דערפיהלט, נאָך שטארקער ווי איך האָב זיך אויף דעם געריכט, דאָס וואָס יעדער רוס פיהלט ווען ער פערלאָזט זיין פאָטערלאנד. אזוי לאנג ווי די באהן טראָגט זיך אויף רוסישען באָדען, דורך די שיטער־בעפעלקערטע צפון־מערב פּראָווינצען, פיהלט זיך ווי מען וואָלט געפאָהרען איבער א וויסטענים. הונדערטע מיילען זיינען בעדעקט מיט ניעדעריגע געוויקסען, וואָס פערדיענען קוים דעם נאָמען וועלדער. דאָ און דאָרט בעמערקט דאָס אויג א קליינעם, עלענדען, אָרעמען דערפעל בעגראָבען אין שנעע, אָדער א בלאָטיגען, שמאָלען און געדרעהטען דאָרף־וועג, איבער וועלכען ס׳איז אונמעגליך צו פאָהרען. אָבער אלץ — די לאנדשאפט און די גאנצע אומגעבונג — ענדערט זיך פּלוצלינג אזוי גיך ווי די באהן פאָהרט אריין אין פּרייסען, מיט איהרע ציכטיגע דערפער און פאכטען, מיט איהרע גערטנער און ברוקירטע וועגען; און דאָס געפיהל פון דעם קאָנטראַסט ווערט אלץ שטארקער און שטארקער, וואָס מעהר מען דרינגט אריין ווייטער אין דייטשלאנד. אפילו די אומעטיגע בערלין זעהט אויס לעבעדיגער, אין פערגלייך מיט אונזערע רוסישע שטעדט.

און דער קאָנטראַסט פון דעם קלימאַט! מיט צוויי טעג צוריק האָב איך איבערגעלאָזט פּעטערבורג בעדעקט מיט אַ געדיכטען שנעע, און איצט, אין מיטען דייטשלאַנד, בין איך אַרומגעגאַנגען אָהן אַ מאַנטעל איבער דער פּלאַטפאָרמע פון וואָקזאַל, אין וואַרעמען זון־שיין, בעוואונדע־רענדיג די בליהענדע בלומען. דאַן איז געקומען דער רהיין, און דערנאָך די שווייץ, זיך באָדענדיג אין די שטראַהלען פון אַ ליכטיגער זון, מיט איהרע קליינע זויבערע האָטעלען, וואו פריהשטיק ווערט סערווירט אין דרויסען, פאַר דעם אָנבליק פון די שנעע־בעדעקטע בערג. איך האָב קיינ־מאָל פריהער אַזוי שטאַרק ניט בעגריפען די בעדייטונג פון דער רוסישער צפון־לאַגע, און ווי אַזוי די געשיכטע פון דער רוסישער נאַציאָן איז בע־איינפלוסט געוואָרען פון דעם פאַקט, וואָס די הויפּט־צענטערס פון איהר לעבען האָבען זיך געמוזט ענטוויקלען אין הויכע ברייט־גראַדען, אַזוי ווייט אין צפון ווי די ברעגען פון דעם גאָלף פון פינלאַנד. ערשט דעמאָלט האָב איך ריכטיג פערשטאַנען די אונקאָנטראָלירבאַרע צוציהונג וואָס די דרום־לענדער האָבען אויסגעאיבט אויף די רוסען, די געוואַלדיגע אָנשטרענגונ־גען וואָס זיי האָבען געמאַכט צו דערגרייכען דעם שוואַרצען מעער, און דאָס שטענדיגע דרענגען זיך פון די סיבירישע קאָלאָניסטען דרום־צו, טיעפער אין מאַנטשוריע.

צו יענער צייט איז ציריך געווען פול מיט רוסישע סטודענטען, מענער און פרויען. די בעריהמטע אָבערשטראַס, ניט ווייט פון פּאָליטעכניקום, איז געווען אַ ווינקעל פון רוסלאַנד, וואו די רוסישע שפּראַך האָט געהערשט איבער אַלע אַנדערע שפּראַכען. די סטודענטען האָבען דאָרט געלעבט ווי די מייסטע רוסישע שטודענטען לעבען, ספּעציעל די פרויען — דאָס הייסט, מיט זעהר ווייניג. טהעע מיט ברויט, אַביסעל מילך, אַ דין שטיקעל פלייש געקאָכט אויף אַ ספּירִיט־לאָמפּ, אין מיטען פון לעבהאַפטע דיסקו־סיאָנען מכח די לעצטע נייעסען פון דער סאָציאַליסטישער וועלט, אָדער וועגען אַ נאָר־וואָס דורכגעלייענטען בוך, — דאָס איז געווען זייער געוועהנליכער מאָהלצייט. די וואָס האָבען געהאַט מעהר געלד וויפיעל עס איז נויטיג געווען פאַר אַזאַ אַרט לעבען, האָבען עס אָבגעגעבען פאַר דער „אַלגעמיינער זאַך“ — פאַר דער ביבליאָטעק, דער רוסישער צייטשריפט וואָס מען האָט זיך געקליבען אַרויסגעבען, אויף שטיצען די שווייצאַרישע אַרבייטער־צייטונגען. וואָס אָנבעלאַנגט זייער קליידונג, האָט אויף דיעזען געביעט געהערשט די שפּאָרזאַמסטע עקאָנאָמיע. פּושקין האָט אין אַ וואויל־בעקאַנטען פערז געשריבען, „וואָס פאַר אַ הוט וועט דען ניט פּאַסען אַ זעכצעהן־יעהריגער מיידעל?“ עס האָט אויסגעוויזען ווי אונזערע מייד־

לעך אין ציריך וואָלטען מוטהיג צוגעוואָרפען די דאָזיגע פראגע דער בעפעלקערונג פון דער אַלטער צווינגליאנישער*) שטאָדט: „קען עס דען געבען אַן איינפאַכקייט אין קליידונג, וואָס זאָל ניט פּאסען אַ מיידעל, ווען זי איז יונג, אינטעליגענט און פול מיט ענערגיע?“

ביי אַלעם דעם האָט די קליינע ריהרעוודיגע געמיינדע געארבייט שווערער, איידער וועלכע עס איז שטודענטען האָבען ווען עס איז געארבייט זינט אוניווערזיטעטען עקזיסטירען, און די ציריכער פּראָפע־סאָרען זיינען קיינמאָל ניט מיעד געוואָרען וויזענדיג אַלס אַביישפּיעל פאַר די מענער־סטודענטען דעם פּראָגרעס, וואָס די פרויען האָבען דער־גרייכט אין דער אוניווערזיטעט.

יאָהרען לאַנג האָב איך געגאַרט צו בעקענען זיך מיט אַלעם מעגליכע וועגען דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטער אסאָציאַציע. די רוסישע צייטונגען האָבען איהר דערמאָנט גאַנץ אָפט אין זייערע שפּאַלטען, עס איז זיי אָבער ניט געווען ערלויבט צו רעדען פון איהרע פּרינציפּען אָדער פון איהר טהעטיגקייט. איך האָב געפיהלט אַז דאָס מוז זיין אַ גרויסע בעוועגונג, רייך אין פאָלגען, איך האָב אָבער ניט געקענט בעגרייפען איהרע ציעלען און טענדענצען. איצט אַז איך בין געווען אין דער שווייץ, האָב איך בעשלאָסען צופריעדענצושטעלען מיין בעגעהר.

די אסאָציאַציע איז דעמאָלט געווען אויף דער העכסטער שטופע פון איהר ענטוויקלונג. גרויסע האָפנונגען זיינען אין די יאָהרען 1840—48 אויפגעוועקט געוואָרען אין די הערצער פון די אייראָפּעאישע ארבייטער. ערשט איצט הויבען מיר אָן בעגרייפען וואָס פאַר אַ געוואַלדיגע מאַסע סאָציאַליסטישע ליטעראַטור עס איז פערשפּרייט געוואָרען אין יענע יאָה־רען פון די סאָציאַליסטען פון אַלע שולען, קריסטליכע סאָציאַליסטען, שטאַאט־סאָציאַליסטען, פוריעריסטען, סען־סימאָניסטען, אָווענימסטען, און אַזוי ווייטער. ערשט איצטער הויבען מיר אָן צו פערשטעהן די טיעפקייט פון יענער בעוועגונג, אויסגעפינענדיג וויפיעל פון דעם, וואָס אונזער היינטיגער דור בעטראַכט אַלס אַ פּראָדוקט פון היינטיגען דענקען, איז שוין געווען ענטוויקעלט און געזאָגט געוואָרען — אָפטמאָל מיט גרויס שאַרפ־זין — אין יענע יאָהרען. די רעפּובליקאַנער האָבען דעמאָלט אונטער דעם נאָמען „רעפּובליק“ פערשטאַנען אַ גאַנץ אַנדער זאַך ווי אַ דעמאָ־קראַטישע אָרגאַניזירונג פון קאַפּיטאַליסטישער הערשאַפט, וואָס גילט

---

*) אולריך צווינגלי, איז דער נאָמען פון אַ שווייצאַרישען רעפאָרמער, געבאָרען אין 1484. — איב.

היינט אונטער דעם נאָמען. ווען זיי האָבען גערעדט פון אַ „פעראייניגטע שטאַאטען פון אייראָפּאַ“, האָבען זיי דערביי פערשטאַנען די ברודערשאַפט פון די ארבייטער, די מלחמה כלי־זין פערוואַנדעלט אין געצייג, און די דאָזיגע געצייג בענוצט פון אַלע מיטגליעדער פון דער געזעלשאַפט פאַר דעם וואוילזיין פון אַלעמען — „דאָס אייזען צוריקגעקעהרט צו די ארביי־טער“, ווי פיער דופּאָן האָט געזאָגט אין איינע פון זיינע ליעדער. זיי האָבען געמיינט גלייכהייט ניט נאָר בנוגע קרימינאַל־געזעצען און פּאָליטישע רעכטען, נאָר הויפּטזעכליך עקאָנאָמישע גלייכהייט. אפילו די נאַציאָנאַ־ליסטען האָבען געזעהן אין זייערע טרוימען יונג־איטאַליען, יונג־גערמאַניען און יונג אונגאַרען, וואָס געהען בראָש פון אַ בעוועגונג פאַר ווייט־גרייכענדע אגראַרישע און עקאָנאָמישע רעפאָרמען.

די מפּלה פון דעם יוני אויפשטאַנד אין פּאַריז, פון די אונגאַרען דורך די אַרמעען פון ניקאָליי דעם ערשטען, און פון איטאַליען דורך די פראַנ־צויזען און עסטרייכער, און די מורא׳דיגע פּאָליטישע און אינטעלעקטועלע רעאַקציע, וועלכע האָט געפאָלגט איבעראַל אין אייראָפּאַ, האָט אין גאַנצען פערניכטעט די דאָזיגע בעוועגונג. איהר ליטעראַטור, איהרע אויפטהואונ־גען, אפילו איהרע פּרינציפּען פון עקאָנאָמישער רעוואָלוציע און אוניווער־זעלער ברידערליכקייט זיינען איינפאַך פערגעסען געוואָרען, פערלאָרען געגאַנגען אין די נעקסטע צוואַנציג יאָהר.

איין אידעע אָבער איז געבליבען לעבען — די אידעע פון אַן אינ־טערנאַציאָנאַלען ברודער־בונד פון אַלע ארבייטער, וועלכע עטליכע פראַנ־צויזישע עמיגראַנטען האָבען פאָרטגעזעצט צו פּרעדיגען אין די פעראיי־ניגטע שטאַאטען און די אַנהענגער פון ראָבערט אָווען האָבען געפּרעדיגט אין ענגלאַנד. די פערשטענדיגונג, צו וועלכער עס זיינען געקומען איינינע ענגלישע ארבייטער און עטליכע פראַנצויזישע ארבייטער־דעלעגאַטען צו דער לאָנדאָנער אינטערנאַציאָנאַלער אויסשטעלונג אין 1862, איז געוואָרען דער אָנפאַנגס־פּונקט פאַר אַ מעכטיגער בעוועגונג, וועלכע האָט זיך גיך פערשפּרייט איבער גאַנץ אייראָפּאַ און האָט אין זיך איינגעשלאָסען עטליכע מיליאָן ארבייטער. די האָפנונגען, וועלכע האָבען צוואַנציג יאָהר געשלאָפען, האָבען ווידער אַמאָל אויפגעוואַכט, ווען די ארבייטער זיינען גערופען געוואָרען צו פעראייניגען זיך, „אָהן אונטער־שייד פון גלויבען, געשלעכט, נאַציאָנאַליטעט, ראַסע אָדער קאָליר“, צו פּראָקלאַמירען אַז „די בעפרייאונג פון די ארבייטער מוז זיין זייער איינענע ארבייט“, און העלפען מיט דער געוויכט פון אַ שטאַרקער, פער־איינינטער, אינטערנאַציאָנאַלער אָרגאַניזאַציע אין דער ענטוויקלונג פון דער מענשהייט — ניט אין דעם נאָמען פון ליעבע און וואוילטהעטיגקייט,

נאָר אין דעם נאָמען פון גערעכטיגקייט, פון דער מאכט וואָס געהערט צו א קערפּערשאַפט פון מענשען, וועלכע בעוועגט זיך מיט א דורכגעדענקטען בעוואוסטזיין פון זייערע אייגענע ציעלען און שטרעבונגען.

צוויי סטרייקס אין פּאריז, אין 1868 און אין 1869, מעהר אָדער וועניגער געשטיצט פון קליינע ביטרעגע, וואָס זיינען געשיקט געוואָרען פון אויסלאנד, דערהויפּט פון ענגלאנד, ווי אונבעדייטענד די סטרייקס זיינען ניט געווען אן־און־פאר־זיך, — און די פערפאָלגונגען, וואָס די אימ־פעריאליסטישע רעגיערונג האָט אָנגעפיהרט געגען דער אינטערנאציאָ־נאלע, זיינען געוואָרען דער אורשפּרונג פון אן אונגעהייערער בעוועגונג, אין וועלכער די סאָלידאריטעט פון די ארבייטער פון אלע נאציאָנען איז פּראָקלאמירט געוואָרען, טראָץ די פיינדליכקייטען פון די שטאאטען. די אידעע פון אן אינטערנאציאָנאלער פעראייניגונג פון אלע פאכען, און פון א קאמפּף געגען קאפּיטאל מיט דער הילף פון אינטערנאציאָנאלער שטיצע, האָט מיט זיך היגנעריסען די גלייכגילטיגסטע אונטער די ארבייטער. די בעוועגונג האָט זיך פערשפּרייט ווי א ווילד־פייער אין פראנקרייך, בעלגיען, איטאליען און שפּאניען, ארויסברענגענדיג אין פאָדערגרונד א גרויסע צאָהל אינטעליגענטע, אקטיווע און אונאבהענגיגע ארבייטער, און צוציהענדיג צו זיך מאנכע ענטשלאָסענע בעסערע מענער און פרויען פון די פערמעגליכערע געבילדעטע קלאסען. א קראפט, פון וועלכער מען האָט פריהער קיין אהנונג ניט געהאט, איז געוואקסען פון טאָג צו טאָג אין אייראָפּא; און ווען די בעוועגונג וואָלט ניט אָבגעהאלטען געוואָרען אין איהר וואקסען דורך דער דייטש־פראנצויזישער מלחמה, וואָלטען וואהר־שיינליך פאָרגעקומען גרויסע פּאסירונגען אין אייראָפּא, וועלכע וואָלטען גאנץ גרינדליך אומגעענדערט דעם אויסזעהן פון אונזער ציוויליזאציע, און וואָלטען בלי ספק פערשנעלערט דעם מענשליכען פּראָגרעס. אונגליק־ליכער־ווייזע האָט דער פערניכטענדער זיעג פון די דייטשען געשאפען אוננאָרמאלע צושטענדען אין אייראָפּא; פאר א גאנצען פערטעל יאָהר־הונדערט האָט ער אָבגעשטעלט די נאָרמאלע ענטוויקלונג פון פראנקרייך און האָט אריינגעוואָרפען אייראָפּא אין א פּעריאָדע פון מיליטאריזם, אין וועלכער מיר לעבען נאָך היינטיגען טאָג.

אלערליי האלבע ענטפערען אויף דער גרויסער סאָציאלער פראגע האָבען אין יענער צייט צירקולירט אונטער די ארבייטער — קאָאָפּעראַ־ציאָן, פּראָדוקטיווע אסאָציאציעס אונטערשטיצט פון שטאאט, פאָלקס־באנקען, פרייע קרעדיטען, און אזוי ווייטער. יעדער פון די דאָזיגע ענט־פערען איז פאָרגעבראכט געוואָרען אין די „סעקציעס" פון דער אסאָציא־

ציע, און דערנאָך פאַר די לאָקאַלע, ראַיאָנע, נאַציאָנאַלע און אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסן, און זיינען אייפעריג דיסקוטירט געוואָרען. יעדער יעהרליכער קאָנגרעס פון דער אַסאָציאַציע האָט אָנגעצייכענט אַ נייעם שריט אין דעם וויטערדיגען גאַנג פון דער ענטוויקלונג פון אידעען בנוגע צו דעם גרויסען סאָציאַלען פּראָבלעם, וועלכער שטעהט פאַר אונזער דור און פאָדערט מען זאָל איהם פערענטפערען. די גרויסע צאָהל פערנינפטיגע זאַכען, וואָס זיינען גזאָגט געוואָרען אויף די דאָזיגע קאָנגרעסען, און די טיעף איבערגעדענקטע, קאָרעקט וויסענשאַפטליכע אידעען, וועלכע האָבען צירקולירט — די רעזולטאַטען פון דעם „קאָלעקטיווען" דענקען פון די אַרבייטער — זיינען נאָך ביז אַהער קיינמאָל ניט גענוג אָבגעשעצט געוואָרען. עס וועט אָבער ניט זיין איבערטריבען ווען מיר וועלען זאָגען, אַז אַלע פּלענער פון סאָציאַלען איבערבוי, וועלכע געהען איצט אונטער דעם נאָמען פון „וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם" אָדער „אַנאַרכיזם" האָבען געהאַט זייער אורשפּרונג אין די דיסקוסיאָנען און בעריכטען פון די פערשיידענע קאָנגרעסען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַסאָציאַציע. די עטליכע געבילדעטע מענער, וואָס זיינען צוגעשטאַנען צו דער בעוועגונג, האָבען ניט מעהר ווי צונויפגעשטעלט אין אַ טעאָרעטישער פאָרם די קריטיקען און בעשטרעבונגען, וואָס זיינען אויסגעדריקט געוואָרען אין די סעקציעס און שפּעטער אויף די קאָנגרעסען פון די אַרבייטער גופא.

די מלחמה פון 1870—71 האָט געשטערט די ענטוויקלונג פון דער אַסאָציאַציע, זי האָט איהר אָבער ניט אָבגעשטעלט. אין אַלע אינדוסטריעלע צענטרען פון דער שווייץ האָבען עקזיסטירט צאָהלרייכע און לעבהאַפטע סעקציעס פון׳ם אינטערנאַציאָנאַל, און טויזענדע אַרבייטער פלעגען זיך צוזאַמענקומען אויף זייערע פערזאַמלונגען, אויף וועלכע עס איז ערקלערט געוואָרען קריעג געגען דעם סיסטעם פון פּריוואַט אייגענטום אין לאַנד און פאַבריקען, און עס איז פּראָקלאַמירט געוואָרען דער נאָהענטער סוף פון דעם קאַפּיטאַליסטישען סיסטעם. לאָקאַלע קאָנגרעסען זיינען אָבגעהאַלטען געוואָרען אין פערשיידענע טיילען פון לאַנד, און אויף יעדען פון די דאָזיגע צוזאַמענקונפטען זיינען די שווערסטע און קאָמפּליצירטסטע פּראָבלעמען פון דער געגענווערטיגער סאָציאַלער אָרגאַניזאַציע דיסקוטירט געוואָרען מיט אַזאַ זאַכליכער פערשטענדניס און אַזאַ טיעפער אויפפאַסונג, אַז זיי האָבען פיעל מעהר בעאונרוהיגט די מיטעלקלאַסען איידער די גרויסע צאָהלען אָנהענגער, וואָס האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן די סעקציעס אָדער גרופּען פון אינטערנאַציאָנאַל. די קנאה און דער פאָראורטייל וואָס האָבען ביז אַהער עקזיסטירט צווישען די פּריוויּלעגירטע

פאַכען (די זייגערמאַכער און יוּאווּעלירער) און די פּראָסטערע פאַכען (וועבעריי, בויעריי, א. אז. וו.), און וועלכע האָבען פערהינדערט א געמיינ־שאַפטליכע אַקציאָן אין ארבייטס־שטרייטיגקייטען, האָבען געהאַלטען אין פערשווינדען. די ארבייטער האָבען וואָס ווייטער אלץ מעהר בעטאָנט די בעהויפּטונג, אז די וויכטיגסטע פון אלע טיילונגען, וואָס עקזיסטירען אין דער מאָדערנער געזעלשאַפט, איז די צוטיילונג צווישען די בעזיצער פון קאַפּיטאַל און די בעזיצלאָזע, וואָס קומען אויף דער וועלט אָהן א גראָשען געלד און זיינען פעראורטיילט צו פערבלייבען די פּראָדוצירער פון רייכ־טום פאַר די עטליכע פּריווילעגירטע.

איטאַליען, ספּעציעל מיטעל־ און צפון־איטאַליען, איז געווען דורכ־געדרונגען מיט גרופּען און סעקציעס פון אינטערנאַציאָנאַל, און דאָרטען איז די איינהייט פון איטאַליען, פאַר וועלכער מען האָט אזוי לאַנג געקעמפּפט ערקלערט געוואָרען אלס אילוזיע. די ארבייטער זיינען גערופען געוואָרען צו מאַכען זייער אייגענער רעוואָלוציע — צו נעהמען דאָס לאַנד פאַר די פּויערים און די פאַבריקען פאַר די ארבייטער אליין, און אָבשאַפען די אונטערדריקענדע צענטראַליזירטע אָרגאַניזאַציע פונ׳ם שטאַאט, וועמעס היסטאָרישע מיסיאָן עס איז שטענדיג געווען צו בעשיצען און אויפצוהאַל־טען די עקספּלואַטאַציע פון מענשען דורך מענשען.

אין שפּאַניען האָבען עהנליכע אָרגאַניזאַציעס בעדעקט קאַטאַלאָניען, וואַלענציא און אַנדאַלוזיא; זיי זיינען געווען געשטיצט און פעראייניגט מיט די מעכטיגע ארבייטער־יוניאָנס פון באַרצעלאָנא, וועלכע האָבען שוין דאַן געהאַט איינגעפיהרט דעם אכט־שטונדען טאָג אין די בוי־פאַכען. דער אינטערנאַציאָנאַל האָט אין שפּאַניען געהאַט ניט ווייניגער ווי אכציג טוי־זענד גוטשטעהענדע מיטגליעדער; זי האָט אויך ארייַנגענומען אלע אַקטיווע און דענקענדע עלעמענטען פון דער בעפעלקערונג; און דורך איהר ענטשיידענעם אָבזאָג צו האָבען וואָס צו טהאָן מיט די פּאָליטישע אינטריגען פון די יאָהרען 1871—72 האָט זי צו זיך שטאַרק צוגעצויגען די סימפּאַטיע פון די מאַסען. די פערהאַנדלונגען אויף די פּראָווינציעלע און נאַציאָנאַלע קאָנגרעסען און די מאַניפעסטען וואָס זיי האָבען ארויס־געגעבען, זיינען געווען מאָדעלען פון א שטרענג לאָגישער קריטיק אויף די עקזיסטירענדע צושטענדען און וואונדערבאַר־קלאָרע דאַרלעגונגען פון די ארבייטערס׳ס אידעאַלען.

אין בעלגיען, האָלאַנד, און אפילו אין פּאָרטוגאַל, האָט זיך דיזעלבע בעוועגונג געהאַלטען אין פערשפּרייטען און זי האָט שוין געהאַט ארייַנגע־בראַכט אין דער אַסאָציאַציע די גרויסע מאַסע און די בעסטע עלעמענטען פון די בעלגישע קויהלען־גרעבער און די וועבער. אין ענגלאַנד האָבען זיך

די שטענדיג קאָנסערוואַטיווע טרייד־יוניאָנס אויך אָנגעשלאָסען אָן דער בעוועגונג, ווענינגסטענס אין פּרינציפּ, און ניט איבערגעהענדיג צום סאָציאַליזם, זיינען זיי געווען גרייט צו שטיצען זייערע ברידער אויפ'ן קאָנטינענט אין זייערע דירעקטע קעמפּפע געגען קאַפּיטאַל, ספּעציעל אין צייט פון סטרייקס. אין דייטשלאַנד האָבען די סאָציאַליסטען געהאַט בעשלאָסען זיך צו פעראייניגען מיט דער גרויסער צאָהל נאָכפאָלגער פון לאַסאַל, און עס איז געלעגט געוואָרען דער ערשטער גרונד־שטיין פאַר דער סאָציאַלדעמאָקראַטישער פּאַרטיי. עסטרייך און אונגאַרן זיינען אוועק אויך אויף דעם זעלבען וועג; און אָבוואויל קיין אינטערנאַציאָנאַלע אָרגאַניזאַציע איז צו יענער צייט אין פראַנקרייך, נאָכדעם ווי די קאָמונע איז בעזיעגט געוואָרען, ניט געווען מעגליך, צוליעב די רעאַקציע, וואָס האָט געפאָלגט (דראַקאָנישע געזעצען זיינען איינגעפיהרט געוואָרען געגען די אָנהענגער פון דער אַסאָציאַציע), איז יעדער איינער פון דעסטוועגען געווען איבערצייגט, אַז די רעאַקציאָנערע פּעריאָדע וועט לאַנג ניט אָנהאַלטען און די פראַנצויזען וועלען זיך אין גיכען ווידער אָנשליסען אָן דער אינטערנאַציאָנאַלע און ווערען איהרע טאָן־געבער.

ווען איך בין געקומען אין ציריך האָב איך זיך אָנגעשלאָסען אָן איינער פון די לאָקאַלע סעקציעס פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטער אַסאָציאַציע. איך האָב זיך אויך נאָכגעפרעגט ביי מיינע רוסישע פריינד וואו איך וואָלט געקענט מעהר לערנען וועגען דער גרויסער בעוועגונג, וואָס קומט פאָר אין די איבעריגע לענדער. „לייען“, איז געווען זייער ענטפער; און מיין שוועגערין, וועלכע האָט דעמאָלט שטודירט אין ציריך, האָט מיר געבראַכט אַ גרויסע צאָהל ביכער און צייטונגס־קאָלעקציעס פאַר די לעצטע צוויי יאָהר. טעג און נעכט האָב איך פערבראַכט אין לעזען, און דער איינדרוק וואָס דאָס האָט אויף מיר געמאַכט, וועט קיינמאָל ניט אָבגעמעקט ווערען. דער שטראָם פון ניי־אויפגעוועקטע געדאַנקען איז פערבונדען אין מיין זכרון מיט אַ קליין ציכטיג צימערעל אין דער אָבערשטראַסע, פון וואַנען מען האָט דורך אַ פענסטער געקענט בעטראַכטען די בלויע אָזערע, מיט די בערג הינטער איהר, וואו די שווייצער האָבען געקעמפּפט פאַר זייער אונאַבהענגיגקייט, און די הויכע טהורעם־שפּיצען פון דער אַלטער שטאָדט — דער שוי־פּלאַץ פון אַזוי פיעל רעליגיעזע קעמפּפע.

די סאָציאַליסטישע ליטעראַטור איז קיינמאָל ניט געווען רייך אין ביכער. זי ווערט געשריבען פאַר אַרבייטער, ביי וועמען אַ גראָשען איז געלד, און איהר הויפּט־קראַפט ליעגט אין איהרע קליינע פּאַמפלעטען און אין איהרע צייטונגען. נאָכמעהר, דער וואָס זוכט זיך צו בעקענען מיט'ן סאָציאַליזם, געפינט אין ביכער ווייניג דערפון, וואָס איז פאַר איהם אם

מייסטען נויטיג. זיי ענטהאלטען די טעאָריעס אָדער די וויסענשאַפטליכע ארגומענטען צו גונסטען פון די סאָציאַליסטישע שטרעבונגען, זיי גיבען אָבער ניט קיין בעגריף ווי אזוי די ארבייטער נעהמען אויף די סאָציאַליסטישע אידעאַלען, און ווי אזוי זיי וואָלטען זיי געקענט אָנווענדען אין דער פּראַקטיק. עס איז אַלזאָ ניטאָ קיין אַנדער ברירה ווי צו נעהמען צייטונגס־זאמלונגען און זיי איינגאַנצען דורכלייענען — די נייעס אזוי גוט ווי די לייט־ארטיקלען — די ערשטע אפשר נאָך מעהר ווי די לעצטע. א גאַנץ נייע וועלט פון סאָציאַלע פערהעלטניסען און מעטאָדען פון דענקען און האנדלען ווערט אויפגעדעקט דורך דעם דאָזיגען לייענען, וועלכער גיט אַן איינבליק אין דאָס, וואָס מען קען אַנדערשוואו ניט געפינען — די טיעפ־קייט און די מאָראַלע קראַפט פון דער בעוועגונג, די מאָס וויפיעל די מענשען זיינען דורכגעדרונגען מיט די נייע טעאָריעס, זייער גרייטקייט זיי דורכצופיהרען אין זייער טעגליכען לעבען און צו ליידען פאר זיי. אַלע דיסקוסיאָנען מכח דער אונדורכפיהרבארקייט פון סאָציאַליזם און די נויטיגע לאַנגזאַמקייט פון עוואָלוציע האָבען א קנאַפּען ווערטה, וואָרים מען מוז זיך אַפּריהער בעקענען מיט די מענשליכע וועזענס, פון וועמענס עוואָלוציע מען רעדט, איידער מען קען אורטיילען וועגען דער שנעלקייט פון איהר גאַנג. ווי קען מען טרעפען די סומע, ווען מען וויים ניט איהרע בעשטאַנד־טיילען?

וואָס מעהר איך האָב געלייענט, אַלץ מעהר האָב איך געזעהן, אַז איך האָב פאר זיך א נייע וועלט, וואָס איז אונבעקאַנט פאר מיר און אין גאַנצען אונבעקאַנט פאר די געלעהרטע שאַפער פון סאָציאָלאָגישע טעאָריעס — א וועלט, מיט וועלכער איך האָב זיך געקענט בעקאָנען נור לעבענדיג אין דער ארבייטער אַסאָציאַציע און בעגעגענענדיג זיך מיט די ארבייטער אין זייער אַלטעגליכען לעבען. איך האָב דעריבער בעשלאָסען צו פערברענגען א פּאָר מאָנאַט אין אַזאַ לעבען. מיינע רוסישע פריינד האָבען מיר צוגערעדט, און אָבזייענדיג עטליכע טעג אין ציריך, בין איך אָבגעפאָהרען אין זשענעוואַ, וועלכע איז דעמאָלט געווען א גרויסער צענטער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער בעוועגונג.

דער פּלאַץ, וואו די זשענעווער סעקציע פלעגט זיך פערזאַמלען, איז געווען דער גרוימינגער מאַסאָניק טעמפּעל „יוניק“. מעהר ווי צוויי טויזענד מענשען האָבען זיך געקענט צונויפקומען אין דעם גרויסען זאַל צו די גענעראַל פערזאַמלונגען, וועהרענד יעדען אָבענד האָבען שטאַטגעפונען קאָמיטעטען־ און סעקציאָן־פערזאַמלונגען אין די זייטיגע צימערען, אָדער עס זיינען אָבגעהאַלטען געוואָרען קלאַסען אין היסטאָריע, פיזיק, אינזשע־

נירעריי, און אַזוי ווייטער. פרייער אונטערריכט איז דאָרט די אַרבייטער געגעבען געוואָרען פון די עטליכע, זעהר ווענינע, מיטעלקלאַס־מענשען, וואָס האָבען זיך אָנגעשלאָסען דער בעוועגונג, מייסטענס פראַנצויזישע פליכט־לינגע פון דער פּאַריזער קאָמונע. דאָס איז געווען צו גלייכער צייט אי אַ פּאָלקס־אוניווערזיטעט, אי אַ פּאָלקס־פאָרום.

איינער פון די הויפּט־פיהרער פון דער בעוועגונג אין דעם טעמפּעל „יוניק" איז געווען אַ רוס, ניקאָליי אוטין, אַ קלוגער, פעהיגער און אַקטיווער מענש; און די אמת'ע נשמה פון דער בעוועגונג איז געווען אַ העכסט סימפּאַטישע רוסישע דאַמע, וועלכע איז געווען בעקאַנט ווייט און ברייט אונטער די אַרבייטער אַלס מאַדאַם אָלגאַ. זי איז געווען די אַרביימענדע קראַפט אין אַלע קאָמיטעטען. אוטין און מאַדאַם אָלגאַ האָבען מיך הערצליך אויפגענומען, האָבען מיך בעקאַנט געמאַכט מיט אַלע בעדייטענדע מענשען אין די סעקציעס פון די פערשיידענע פאַכען, און האָבען מיך איינגעלאַדען צו קומען צו די קאָמיטעטען־פערזאַמלונגען. איך בין דאָרטען געגאַנגען, איך האָב אָבער פאָרגעצויגען צו זיין מיט די אַרביי־טער גופא. נעהמענדיג אַ גלאָז זויערען וויין ביי איינעם פון די טישלעך אין זאַל, פלעג איך דאָרטען אוועקזיצען יעדען אָבענד צווישען די אַרבייטער, און בין אין גיכען בעפריינדעט געוואָרען מיט מעהרערע פון זיי, ספּעציעל מיט אַ שטיין־מויערער פון עלזאַס, וועלכער האָט פערלאָזען פראַנקרייך נאָך דעם אויפשטאַנד פון דער קאָמונע. ער האָט געהאַט קינדער פון אונ־געפעהר אין דעם זעלבען עלטער ווי די צוויי קינדער, וואָס מיין ברודער האָט מיט עטליכע מאָנאַט פריהער אַזוי פּלוצלינג פערלאָרען, און דורך די קינדער בין איך אין גיכען זעהר גוט בעפריינדעט געוואָרען מיט דער פאַמיליע און זייערע פריינד. איך האָב אויף אַזאַ אופן געקענט נאָכפאָלגען די בעוועגונג פון אינוועניג, און זיך בעקענען מיט די אַרבייטערס' אַנזיכ־טען וועגען איהר.

די אַרבייטער האָבען געבויט אַלע זייערע האָפנונגען אויף דער איני־טערנאַציאָנאַלער בעוועגונג. יונג און אַלט פלעגט זיך צונויפקומען נאָך אַ לאַנגען טאָג אַרבייט אין דעם טעמפּעל „יוניק", צו געניסען דאָס ביסעל בילדונג וואָס זיי האָבען דאָרט געקענט קריגען, אָדער זיך צוהערען צו די רעדנער, וואָס האָבען זיי פערשפּראָכען אַ גרויסאַרטיגע צוקונפט, געבויט אויף דעם געמיינשאַפטליכען בעזיץ פון אַלץ, וואָס איז נויטיג פאַר דעם פּראָדוצירען רייכטום, און אויף דער ברידערליכקייט פון די מענשען, אָהן אונטערשייד פון קלאַסע, ראַסע, אָדער נאַציאָנאַליטעט. אַלע האָבען געהאָפט, אַז אַ גרויסע סאָציאַלע רעוואָלוציע, פריעדליך אָדער ניט, וועט אין גיכען קומען און וועט אין גאַנצען אומענדערען די עקאָנאָמישע

בעדינגונגען. קיינער האָט ניט געוואונשען קיין קלאסען־קריעג, אָבער אַלע האָבען ערקלערט, אז אויב די הערשענדע קלאסען וועלען עס מאכען אונ־פערמיידליך, דורך זייער בלינדער עקשנות, וועט די מלחמה אזוי לאַנג געפאָכטען ווערען, ביז וואנען עס וועט אויסגעקעמפּפט ווערען גליק און פרייהייט פאר די אונטערדריקטע מאסען.

מען האָט געמוזט לעבען אונטער די ארבייטער אין יענער צייט, כדי זיך צו קענען מאכען א בעגריף, וואָס פאר א ווירקונג עס האָט געהאַט אויף זייערע מוחות דער פלוצלינגער וואקסען פון דער אסאָציאציע — דעם פערטרויען וואָס זיי האָבען איהר געשאָנקען, די ליעבע, מיט וועלכער זיי האָבען גערעדט פון איהר, די קרבנות וואָס זיי האָבען פאר איהר געבראכט. יעדען טאָג, וואָך־איין וואָך־אויס, יאָהר־איין יאָהר־אויס, האָבען טויזענ־דער ארבייטער אוועקגעגעבען זייער צייט און זייערע מטבעות, וואָס זיי האָבען אָבגעשפּאָרט פון זייער עסען, כדי אויפצוהאַלטען דאָס לעבען פון יעדער גרופּע, צו פערזיכערען די ערשיינונג פון די צייטונגען, צו דעקען די אויסגאבען פון די קאָנגרעסען, צו שטיצען די חברים, וועלכע האָבען געהאַט צו ליידען פאר דער אסאָציאציע. נאָך א זאַך וואָס האָט געמאכט אויף מיר א טיעפען איינדרוק איז געווען דער הויבענדער איינפלוס, וואָס דער אינטערנאציאָנאַל האָט אויסגעאיבט. די מייסטע פון די פּאריזער אינטערנאציאָנאַליסטען האָבען זיך כמעט אין גאנצען צוריקגעהאַלטען פון טרינקען, און אַלע האָבען אויפגעגעבען רויכערען. „ווארום זאָל איך אין זיך האָדעווען די דאָזיגע שוואכקייט?“ האָבען זיי געזאָגט. דאָס געמיינע, דאָס קליינליכע איז פערשוואונדען, כדי צו מאכען פּלאַץ פאר די גרויס־אַרטיגע, דערהויבענדע בעגייסטערונגען.

די זייטיגע מענשען האָבען זיך קיינמאָל ניט פאָרגעשטעלט וואָסערע אָפּפער די ארבייטער ברענגען, כדי אויפצוהאַלטען ביים לעבען זייער ארבייטער בעוועגונג. עס האָט זיך געפאָדערט א היבש ביסעל מאָראַלער קוראזש זיך אָנצושליסען עפענטליך אָן א סעקציע פון דער אינטערנאַ־ציאָנאַלער אסאָציאציע, און צו בעגעגענען די אונצופריעדענהייט פון דעם בעל־הבית און די מעגליכקייט אָבגעזאָגט צו ווערען פון דער ארבייט ביי דער ערשטער געלעגענהייט, מיט דער אויסזיכט זיך ארומצודרעהען מאָנאַטען־לאַנג ארבייטס־לאָז, ווי ס'איז געוועהנליך געווען דער פאַל. אָבער אפילו אונטער די בעסטע אומשטענדען פאָדערט דאָס געהערען צו א טרייד־יוניאָן, אָדער צו א וועלכער עס איז פאָרטגעשריטענער פּארטיי, א גאנצע רייהע אונאויפהערליכע אָפּפער. אפילו די עטליכע פענים, וואָס דער אייראָפּעאישער ארבייטער גיט אוועק פאר דער אַלגעמיינער זאַך, שטעלט מיט זיך פאָר א לאַסט אויף זיין מאָגערער הכנסה, און א סך

אזעלכע פּענים מוזען יעדע וואָך אוועקגעגעבען ווערען. דאָס אָפּטע בעזור־כען די פערזאַמלונגען מיינט אויך אַן אָפּפער. פאַר אונז מעג זיך זיין אַ פערגעניגען צו פערברענגען אַ פּאָר שעה אויף אַ פערזאַמלונג, אָבער פאַר אַ מענשען, וועמעס ארבייטס־טאָג פאַנגט זיך אָן פינף אָדער זעקס אַ זייגער אין־דער־פריה, מוזען די דאָזיגע פּאָר שעה אָבגעריסען ווערען פון דער נויטיגער רוה.

איך האָב געפיהלט די דאָזיגע איבערגעבענהייט ווי אַ שטענדיגען פאָרוואורף. איך האָב געזעהן ווי געשפּאַנט די ארבייטער זיינען געווען זיך צו לערנען, און ווי טרויעריג ווענינ עס זיינען געווען יענע, וואָס האָבען זיך אָנגעשלאָגען זיי צו העלפען. איך האָב געזעהן ווי שטארק די ארביי־טענדע מאסען האָבען זיך גענויטיגט אין דער הילף פון מענשען, וואָס בעזיצען בילדונג און פרייע צייט, אין זייער שטרעבען אויסצוברייטען און צו ענטוויקלען די אָרגאַניזאַציע; אָבער ווענינ זיינען געווען די, וואָס זיינען זיי געקומען צו הילף, אָהן דער אבזיכט צו שלאָגען קאַפּיטאַל פון אַט דער אייגענער הילפלאָזיגקייט פון דעם פאָלק! אַלץ מעהר און מעהר האָב איך אָנגעהויבען פיהלען, אַז עס איז מיין פליכט צו ווארפען מיין גורל מיט זיי. סטעפּניאַק זאָגט, אין זיין „קאַריערע פון אַ ניהיליסט“, אַז יעדער רעוואָלוציאָנער האָט געהאַט אַ מאָמענט אין זיין לעבען, ווען אַ געוויסער אומשטאַנד, וואָס האָט געקענט זיין גאַנץ אונוויכטיג פאַר זיך אַליין, האָט איהם מיטגעבראַכט צו שווערען זיין שבועה אָבצוגעבען זיך פאַר דער זאַך פון דער רעוואָלוציע. איך קאָן דעם דאָזיגען מאָמענט; איך האָב איהם דורכגעלעבט נאָך אייגער פון די פערזאַמלונגען אין דעם טעמפּעל „יוניק“, ווען איך האָב שטארקער ווי ווען־עס־איז פריהער דער־פיהלט ווי פייג עס זיינען די געבילדעטע מענשען, וואָס קענען זיך ניט ענטשליסען צו שטעלען זייער בילדונג, זייער וויסענשאַפט, זייער ענערגיע אין דיענסט פון יענע, וועלכע נויטיגען זיך אזוי שטארק אין זייער בילדונג און ענערגיע. „אַט זיינען מענשען“, האָב איך צו זיך געזאָגט, „וועלכע זיינען בעוואוסטזיניג וועגען זייער קנעכטשאַפט, וועלכע ארבייטען צו בעפרייען זיך פון איהר; אָבער וואו זיינען די העלפערס? וואו זיינען די, וואָס וועלען קומען דיענען די מאסען — ניט אויסצוניצען זיי פאַר זייערע אייגענע אַמביציעס?“

ביסלעכווייז אָבער האָבען זיך אָנגעהויבען ארייג׳גנב׳ענען ביי מיר אין מוח געוויסע צווייפלען מכח דער ריכטיגקייט פון דער אַגיטאַציע, וואָס איז אָנגעפיהרט געוואָרען אין דעם טעמפּעל „יוניק“. איין נאַכט איז אַ געוויסער גוט־בעקאַנטער זשענעווער אדוואָקאַט, הערר א—, געקומען

צו א פערזאמלונג און האָט ערקלערט, אז אויב ער איז ביז אהער ניט צו־געשטאַנען צו דער אסאָציאַציע איז עס געווען דערפאַר, וואָס ער האָט צוערשט געמוזט איינאָרדנען זיינע אייגענע געשעפטליכע אנגעלעגענהיי־טען; און אזוי ווי דאָס האָט זיך איהם איצט איינגעגעבען, איז ער געקו־מען זיך אָנשליסען אָן דער ארבייטער בעוועגונג. איך האָב זיך געפיהלט בעליידיגט פון דער דאָזיגער צינישער ערקלערונג, און ווען איך האָב איבערגעגעבען מיינע געדאַנקען צו מיין פריינד דעם שטיינ־מויערער, האָט ער מיר ערקלערט, אז דער דאָזיגער הערר, וועלכער איז דורכגעפאַלען ביי די פריהערדיגע וואהלען, ווען ער האָט געזוכט די שטיצע פון דער ראדי־קאַלער פּארטיי, האָפט איצט ערוועהלט צו ווערען דורך דער הילפע פון די ארבייטער שטימען. „דערווייל נעהמען מיר אָן זייערע דיענסטע", האָט מיין פריינד געענדיגט, „אָבער ווען די רעוואָלוציע וועט קומען, וועט אונזער ערשטער שריט זיין זיי אָלעמען צו בעזייטיגען."

דערנאָך איז געקומען א גרויסע פערזאמלונג, צוזאמענגערופען אין איילענים, צו פּראָטעסטירען, ווי עס האָט געהייסען, געגען די פערלוימ־דונגען פון דעם „זשורנאַל דע זשענעוו". דער דאָזיגער אָרגאַן פון די בעזי־צענדע קלאַסען אין זשענעווא האָט געוואַגט צו בעהויפּטען, אז אין דעם טעמפּעל „יוניק" קומט פאָר עפּעס בייזעס, און אז די בוי־פאַכען געהען נאָכאַמאָל מאכען אן אַלגעמיינעם סטרייק, אזעלכען ווי זיי האָבען געמאַכט אין 1869. די פיהרער פון טעמפּעל יוניק האָבען פעררופען די פערזאמ־לונג. טויזענדער ארבייטער האָבען אָנגעפילט דעם זאַל, און אוטין האָט פון זיי פערלאַנגט זיי זאָלען פאַסען א רעזאָלוציע, פון וועלכע די ווערטער זיינען מיר פאָרגעקומען זעהר מאָדנע: זי האָט אויסגעדריקט א שארפען פּראָטעסט קעגען דער אונשעדליכער בעהויפּטונג, אז די ארבייטער קליי־בען זיך צו סטרייקען. „פאַר וואָס זאָל די דאָזיגע בעהויפּטונג בעצייכענט ווערען אַלס א פערלוימדונג?" האָב איך זיך געפרעגט. „איז עס דען א פערברעכען צו סטרייקען?" אוטין האָט דערווייל אין איילענים געענדיגט א קורצע רעדע, וועלכע האָט אונטערשטיצט זיין רעזאָלוציאָן מיט די ווערטער, „אויב איהר בירגער זיינט מיט מיר איינשטימיג, וועל איך איהר גלייך אוועקשיקען אין דער פּרעסע". ער האָט שוין געוואָלט פערלאָ־זען די פּלאַטפאָרמע, בעת אימיצער אין זאַל האָט פאָרגעשלאָגען, אז עס וואָלט ניט געווען אויס'ן וועג מען זאָל די זאַך דיסקוטירען. דאַן זיינען אויפגעשטאַנען די פערטרעטער פון אַלע צווייגען פון דעם בוי־פאַך, און איינער נאָכ'ן אנדערען האָבען זיי ערקלערט, אז דער לוין איז אין דער לעצטער צייט געוואָרען אזוי קליין, אז עס איז קוים גענוג אויף צו מאכען א לעבען; אז מיט דעם אָנקומען פון פריהלינג זיינען דאָ אויסזיכטען אויף

גענוג ארבייט, מיט וואָס זיי האָבען בדעה זיך צו בענוצען, כדי צו פערגרעסערען זייערע שכירות; און אז אויב מען וועט זיך ענטזאגען צו העכערען דעם לוין, האָבען זיי בדעה אָנצופאנגען אַן אַלגעמיינעם סטרייק.

איך בין געווען אַן אויפגעקאָכטער, און אויף מאָרגען האָב איך שארף אויסגערעדט אוטין׳ען פאַר זיין האַלטונג. „אַלס אַ פיהרער", האָב איך איהם געזאָגט, „איז עס געווען דיין פליכט צו וויסען, אז מען האָט ווירקליך גערעדט וועגען אַ סטרייק". זייענדיג גאַנץ נאַאיוו האָב איך זיך גאָר ניט אָנגעשטויסען אויף די אמת׳ע מאָטיווען פון די פיהרער, און עס איז געווען אוטין אליין, וועלכער האָט מיר געגעבען צו פערשטעהן, אז אַ סטרייק אין יענער צייט וואָלט געווען זעהר שעדליך פאַר דער ערוועהלונג פון דעם אדוואָקאַט הערר א—.

איך האָב באַין אופן ניט געקענט צוזאַמענפּאַרען דעם דאָזיגען ציהען־די־דראָטען פון די פיהרער מיט די פייערדיגע רעדעס, וואָס איך האָב פון זיי געהערט פון דער פּלאַטפאָרמע. איך האָב זיך געפיהלט ענטמוטהיגט, און איך האָב גערעדט מיט אוטין׳ען וועגען מיין אבזיכט זיך צו בעקענען מיט דער צווייטער סעקציע פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַסאָציאַציע אין זשענעווא, וועלכע איז געווען בעקאַנט אַלס די באַקוניסטישע. דער נאָמען „אַנאַרכיסט" איז דאַן ניט פיעל געברויכט געוואָרען. אוטין האָט מיר באַלד געגעבען אַ רעקאָמענדאַציאָנס־בריעף צו אַ צווייטען רוס, ניקאָליי זשוקאָווסקי, וועלכער האָט געהערט צו יענער סעקציע, און, קוקענדיג מיר גלייך אין געזיכט, האָט ער מיט אַ זיפץ צוגעגעבען, „נון, דו וועסט זיך שוין צו אונז מעהר ניט אומקעהרען; דו וועסט שוין פערבלייבען מיט זיי". ער האָט ריכטיג געטראָפען.

IX

איך בין צוערשט אוועק אין ניישאַטעל, און דאַן האָב איך פערבראַכט אונגעפעהר אַ וואָך צווישען די זייגער־מאַכער אין די יורא־בערג. איך האָב אויף אַזאַ אופן געמאַכט מיין ערשטע בעקאַנטשאַפט מיט דער בעריהמטער יורא־פעדעראַציע, וועלכע האָט פאַר די נעקסטע עטליכע יאָהר געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אין דער ענטוויקלונג פון דעם סאָציאַליזם, אריינברענגענדיג אין איהם די קיין־הערשאַפטדיגע, אָדער אַנאַרכיסטיע טענדענץ.

אין 1872 האָט די יורא־פעדעראַציע אָנגעהויבען וועהרען ווידערשפּעניג קעגען דער אויטאָריטעט פון דעם גענעראַל־ראַטה פון דער אינטערנאַ־

ציאָנאַלער ארבייטער אסאָציאַציע. די אסאָציאַציע אין איהר תוך איז געווען אַן ארבייטער אָרגאַניזאַציע, די ארבייטער האָבען איהר אויפגע־פאסט אַלס אַן אַרבייטער בעוועגונג און ניט אַלס אַ פּאָליטישע פּאַרטיי. אין מזרח־בעלגיען, צום ביישפּיעל, האָבען זיי אריינגעבראַכט אין די סטאַטוטען אַ זאַץ, לויט וועלכען קיינער האָט ניט געקענט זיין קיין מיט־גליעד פון אַ סעקציע, סיידען ער איז געווען בעשעפטיגט אין אַ געוויסער האַנד־ארבייט פאַך; זאָגאַר ווערק־מייסטערס זיינען געווען אויסגעשלאָסען.

די ארבייטער זיינען נאָך דערצו געווען פעדעראַליסטען אין פּרינציפּ. יעדע נאַציאָן, יעדער בעזונדערער ראַיאָן, און אפילו יעדער לאָקאַלע סעק־ציע האָט געמוזט איבערגעלאָזט ווערען פריי זיך צו ענטוויקלען אויף איהר אייגענעם וועג. אָבער די מיטעלקלאַס רעוואָלוציאָנערען פון דער אַלטער שולע, וועלכע זיינען אריינגעקומען אין דעם אינטערנאַציאָנאַל, זייענדיג דורכדרונגען מיט די בעגריפען פון צענטראַליזירטע, פּיראַמי־דאַלע געהיימע אָרגאַניזאַציעס פון די פריהערדיגע צייטען, האָבען דיזעלבע בעגריפען אריינגעטראָגען אין דער אינטערנאַציאָנאַלער אסאָציאַציע. אויסער די פעדעראַלע און נאַציאָנאַלע ראַטהען, האָט מען בעשטימט אַ גענעראַל־ראַטה אין לאָנדאָן, וועלכער זאָל פיגורירען אַלס אַ מין פערמיט־לער צווישען די פערשיידענע נאַציאָנאַל־ראַטהען. מאַרקס און ענגעלס זיינען געווען זיינע לייטענדע גייסטער. עס האָט זיך אָבער גאָר גיך ארויסגעצייגט, אַז נור דער פאַקט אליין, וואָס מען האָט געהאַט אַזאַ צענטראַלע קערפּערשאַפט, איז געוואָרען אַ קוואַל פון גרויסע אונבעקוועמ־ליכקייטען. דער גענעראַל־ראַטה איז ניט געווען צופריעדען מיט שפּיעלען די ראָלע פון אַ קאָרעספּאָנדענץ־ביוראָ; ער האָט געשטרעבט צו בעהערשען די בעוועגונג, גוטהייסען אָדער טאַדלען די האַנדלונגען פון די לאָקאַלע פעדעראַציעס און סעקציעס, און אפילו פון די איינצעלנע מיטגליעדער. ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען דער קאָמונע־אויפשטאַנד אין פּאַריז — און „די פיהרער האָבען נאָר געהאַט נאָכצופאָלגען", ניט זייענדיג ביכולת צו זאָגען וואו זיי וועלען זיך געפינען אין די נעקסטע פיער־און־צוואַנציג שטונדען — האָט דער גענעראַל־ראַטה געוואָלט ניט אַנדערש, אַז ער זאָל לייטען דעם אויפשטאַנד פון לאָנדאָן. ער האָט געפאָדערט טעגליכע בעריכ־טען פון די פּאַסירונגען, ער האָט געגעבען בעפעהלען, איין זאַך איז איהם געפעלען, אַן אַנדער זאַך האָט ער געשטערט, און האָט אויף אַזאַ אופן בעוויזען די שעדליכקייט פון אַ הערשענדער קערפּערשאַפט אפילו אין דער אסאָציאַציע. די שעדליכקייט פון דעם האָט זיך נאָך מעהר ארויסגעצייגט, ווען אויף אַ געהיימער קאָנפערענץ, וואָס איז אָבגעהאַלטען געוואָרען אין 1871, האָט דער גענעראַל־ראַטה, אונטערשטיצט פון עטליכע דעלעגאַטען,

בעשלאָסען צו פערוועגדען די קרעפטען פון דער אסאָציאַציע אויף דער וואהל־אגיטאציע. דאָס האָט געמאַכט מענשען נאָכצודענקען וועגען די איבלען פון יעדער רעגיערונג, ווי דעמאָקראטיש עס זאָל ניט זיין איהר אורשפּרונג. דאָס איז געווען דער ערשטער אַנאַרכיסטישער פּונק. די יורא־פּעדעראַציע איז געוואָרען דער צענטער פון אָפּאָזיציע געגען דעם גענעראַל־ראַטה.

די אָבזונדערונג צווישען די ארבייטער און פיהרער, וואָס איך האָב בעמערקט אין זשענעווא אין דעם טעמפּעל יוניק, האָט אין די יורא בערג ניט עקזיסטירט. עס זיינען דאָרט געווען אַ צאָהל מענשען אינטעליגענ־טערע און איבערהויפּט טהעטיגערע איידער די אַנדערע; דאָס איז געווען דער גאַנצער חילוק צווישען זיי. דזשיימס גיליאָם, איינער פון די העכסט אינטעליגענטע און ברייט־געבילדעטע מענשען, וואָס איך האָב ווען בעגעג־גענט, איז געווען אַ קאָרעקטאָר און פערוואַלטער פון אַ קליינער דרוקעריי. זיינע פערדיענסטען פון דער דאָזיגער שטעלע זיינען אָבער געווען אַזוי קליין, אַז ער האָט געמוזט פערברענגען זיינע נעכט אויף איבערזעצען נאָוועלען פון דייטש אין פראַנצויזיש, פאַר וואָס מען האָט איהם געצאָהלט אַכט פראַנק פאַר זעכצעהן זייטען!

ווען איך בין אָנגעקומען אין ניישאַטעל, האָט ער מיר געזאָגט אַז צו זיין בעדויערען איז ער אַזוי פערנומען, אַז ער קען אפילו ניט אָבשפּאָרען אַ שטונדע זיך פריינדליך דורכצורעדען. יענעם נאָכמיטאָג האָט מען גראָד אין דער דרוקעריי ארויסגעגעבען דעם ערשטען נומער פון אַ לאָקאַלער צייטונג, און אויסער זיינע געוועהנליכע פליכטען אַלס קאָרעקטאָר און מיט־רעדאַקטאָר, האָט ער נאָך געהאַט אָנצושרייבען אַ טויזענד אַדרעסען, וואו די ערשטע דריי נומערען פון דער צייטונג האָבען געזאָלט געשיקט ווערען, און אַליין איינוויקלען די צייטונגען.

איך האָב זיך אָנגעשלאָגען איהם העלפען שרייבען די אַדרעסען, אָבער דאָס איז ניט מעגליך געווען, ווארים ער האָט די אַדרעסען געהאַט אָדער אויפ׳ן קאָפּ אָדער פערשריבען אויף שטיקלעך פּאַפּיר מיט אַ כתב, וואָס איז אונמעגליך געווען צו לעזען.... „אויב אַזוי", האָב איך געזאָגט, „וועל איך אַריינקומען נאָכמיטאָג אין דער דרוקעריי פערוויקלען די צייטונגען, און איהר וועט מיר שענקען די צייט, וואָס איהר וועט זיך דורך דעם איינשפּאָרען".

מיר האָבען זיך איינער דעם אַנדערען פערשטאַנען. גיליאָם האָט וואַרעם געדריקט מיין האַנד, און דאָס איז געווען דער אָנהויב פון אונזער פריינדשאַפט. מיר האָבען פערבראַכט דעם גאַנצען נאָכמיטאָג אין דער

דרוקעריי, ער שרייבענדיג די אדרעסען, איך פערקלעפענדיג די באנדראָלען און א פראנצויזישער קאָמונאר, וועלכער איז געווען א זעצער, האָט די גאנצע צייט מיט אונז געשמועסט, זעצענדיג האסטיג א נאָוועלע און דורכ־ווארפענדיג אין זיין געשפרעך די זעצע פון דער נאָוועלע, וועלכע ער האָט זעצענדיג געלייענט אין דער הויך.

„דער קאמפף אין די גאסען", האָט ער דערצעהלט, „איז געוואָרען זעהר שטארק"... „מיין טהייערע מארי, איך ליעב דיך"... „די ארבייטער זיינען געווען וויטהענד און האָבען געקעמפפט ווי די לייבען אויפ'ן מאָנטמארטר"... „און ער איז געפאלען פאר איהר אויף די קניע"... „און דאס האָט אזוי אָנגעהאלטען גאנצע פיער טעג. מיר האָבען געוואוסט אז גאליפע דערשיסט אלע געפאנגענע — אלץ שרעקליכער איז געווען דער קאמפף", און ער האָט ווייטער אזוי דערצעהלט, געשווינד כאפענדיג די בוכשטאבען פון קאסטען.

עס איז שוין געווען שפעט אין אָבענד, ווען גיליאָם האָט אויסגעטהאָן זיין ארבייטס־בלוזע און מיר זיינען ארויסגעגאנגען פאר א פאָר שטונדען זיך פריינדליך דורכצושמועסען; דערנאָך האָט ער זיך ווידער געמוזט נעהמען פאר זיין ארבייט אלס רעדאקטאָר פונ'ם „בולעטין" פון דער יורא פעדעראציע.

אין ניישאטעל האָב איך זיך אויך בעקאָנט מיט מאלאָן. ער איז געבאָרען געוואָרען אין א דערפעל, און אין זיין קינדהייט איז ער געווען א פאסטוך. שפעטער איז ער געקומען אין פאריז, האָט זיך אויסגעלערענט א מלאכה — קערב־פלעכטעריי — און, פונקט ווי דער בוכבינדער ווארלען און דער טישלער פינדי, מיט וועמען ער האָט צוזאמען געהערט צו דעם אינטערנאציאָנאל, איז ער געוואָרען גוט־בעקאנט אלס איינער פון די לייטענדע גייסטער פון דער אסאָסיאציע, בעת זי איז פערפאָלגט געוואָרען אין 1869 פון נאפאָליאָן דעם 3טען. אלע דריי האָבען זיי פאָלשטענדיג געוואונען די הערעצר פון די פאריזער ארבייטער, און ווען עס האָט אויסגעבראָכען דער קאָמונע־אויפשטאנד, זיינען זיי ערוועהלט געוואָרען אלס מיטגליעדער פון דעם קאָמונע־ראטה, אלע דריי קריגענדיג א געוואל־דיגע צאָהל שטימען. מאלאָן איז אויך געווען מאיאָר פון איינעם פון די פאריזער „אראָנדיסמענטען". איצט, אין דער שווייץ, האָט ער פערדיענט זיין חיונה אלס א קאָרב־מאכער. פאר א קליינער סומע א מאָנאט האָט ער זיך געדונגען א קליינע אָפענע ביידעל אויסער דער שטאָדט, אויף דער זייט פון א בארג, פון וועלכען ער האָט אין דער צייט פון זיין ארבייט געקענט געניסען דעם ברייטען אָנזיכט פון דער אָזערע פון ניישאטעל. ביי נאכט האָט ער געשריבען בריעף, א בוך וועגען דער קאָמונע, קורצע אר־

טיקלען פאַר די ארבייטער צייטונגען — און אַזוי איז ער געוואָרען אַ שריפטשטעלער. יעדען טאָג בין איך געגאַנגען איהם זעהן און הערען וואָס דער דאָזיגער ברייט־פּנים'דיגער, האַרעפּאַסנער, אַביסעל פּאַטעטישער, רוהיגער און העכסט גוטהערציגער קאָמונאַר האָט מיר געהאַט צו דער־צעהלען וועגען דעם אויפשטאַנד אין וועלכען ער האָט גענומען אַ בעדייַ־טענדען אַנטייל, און וועלכען ער האָט נאָר־וואָס געשילדערט אין אַ בוך, „די דריטע ניעדערלאַגע פון דעם פראַנצויזישען פּראָלעטאַריאַט".

איין אין־דער־פריה, ווען איך האָב אַרויפגעקלעטערט דעם באַרג און בין צוגעקומען צו זייןביידעל, האָט ער מיך בעגעגענט שטראַהלענדיג פון פרייד מיט די ווערטער: „איהר ווייסט, פינדי לעבט! אָט איז אַ בריעף פון איהם; ער איז אין דער שווייץ". מען האָט גאָר ניט געהאַט געהערט פון פינדי'ן זייט מען האָט איהם דאָס לעצטע מאָל געזעהן דעם 25טען אָדער דעם 26טען מאַי אין די טולעריען, און מען האָט איהם געהאַלטען פאַר טויט. בעת אין דער ווירקליכקייט איז ער ערגעץ געווען בעהאַלטען אין פּאַריז. און אין דער צייט וואָס מאַלאָן'ס פינגער האָבען זיך געהאַלטען אין שפּיעלען מיט די וויצקעס, אויספלעכטענדיג פון זיי אַן עלעגאַנטען קאָרב, האָט ער מיר דערצעהלט מיט זיין רוהיגער שטימע, וועלכע פלעגט נאָר צייטענווייז אַ ציטער טהאָן, וויפיעל מענשען עס זיינען דערשאָסען געוואָרען פון די ווערסאַילער סאָלדאַטען אויף דעם פערדאַכט אַז זיי זיינען געווען פינדי, וואַרלען, ער אַליין (מאַלאָן), אָדער עפּעס אַן אַנדער פיהרער. ער האָט מיר דערצעהלט וואָס ער האָט געוואוסט וועגען דעם טויט פון וואַרלען, דעם בוכבינדער, ועמען די פּאַריזער ארבייטער האָבען פערגעטערט, אָדער פון דעם אַלטען דעלעקלוז, וועלכער האָט ניט געוואָלט איבערלעבען די ניעדערלאַגע, און פון פיעלע אַנדערע. ער האָט געשילדערט די שוידערליכקייטען וואָס ער האָט צוגעזעהן אין דער צייט פון יענעם בלוטיגען קאַרנאַוואַל, מיט וועלכען די רייכע קלאַסען פון פּאַריז האָבען געפייערט זייער אומקעהרען זיך אין דער הויפּטשטאָדט, און ווי דער גייסט פון נקמה האָט דורכגענומען די מאַסען, געפיהרט פון פּאָול רוגאַל, וועלכע האָבען הינגעריכטעט די פּערזאָנען, וואָס די קאָמונע האָט געהאַלטען אַלס משכון.

זיינע ליפּען האָבען געצוקט בעת ער האָט גערעדט פון די העלדיש־קייטען פון די קינדער; און ער איז אין גאַנצען צוזאַמענגעבראָכען, בעת ער האָט מיר דערצעהלט די געשיכטע פון יענעם אינגעל ועמען די ווער־סאַילער האָבען געהאַלטען ביין דערשיסען, און וועלכער האָט געבעטען דעם אָפיציר'ס ערלויבניס פריהער אָבצוגעבען אַ זילבערנעם זייגער, וואָס ער האָט ביי זיך געהאַט, צו זיין מוטער, וועלכע האָט געוואוינט ניט ווייט

פון דאָרט. דער אָפיציר, אונטערגעבענדיג זיך פאר א מאָמענט דעם געפיהל פון רחמנות, האָט דעם אינגעל געלאָזט געהן, האָפענדיג ווי עס ווייזט אויס, אז ער וועט מעהר ניט צוריקקומען. אָבער אין א פערטעל שעה ארום איז דער אינגעל געוועזן צוריק און, פערנעהמענדיג זיין פּלאַץ צווישען די געפאַלענע ביי דער וואַנד, האָט ער אויסגערופען: „איך בין גרייט!“ צוועלף קוילען האָבען געמאַכט א סוף צו זיין יונגען לעבען.

איך דענק אַז איך האָב קיינמאָל אַזוי פיעל ניט געליטען ווי בעת איך האָב געלייענט יענעם שרעקליכען בוך, „לע ליוור רוזש דע לאַ זשיס־טיס ריראַל“ („דאָס רויטע בוך פון דער לאַנד־גערעכטיגקייט“), וועלכער האָט ענטהאַלטען ניט מעהר ווי אויסציגע פון די בריעף פון די קאָרעס־פּאָנדענטען פון „סטאַנדאַרד“, „דעילי טעלעגראַף“ און „טיימז“, וואָס זיינען געוועזן געשריבען אין פּאַריז אין די לעצטע טעג פון מאַי 1871, שילדע־רענדיג די שוידערהאַפטע טהאַטען, וואָס זיינען בעגאַנגען געוואָרען פון דער ווערסאַילער אַרמעע אונטער גאַליפע'ען, און וואו עס זיינען אויך איבערגעגעבען געוואָרען אייניגע שטעלען פון דער פּאַריזער „פיגאַראָ“, וואָס זיינען געווען אָנגעזאָפּט מיט א בלוטדורשטיגען גייסט געגען די אינ־סורגענטען. לייענענדיג די דאָזיגע בלעטער האָב איך אין גאַנצען פערלאָ־רען די האָפענונג אויף דער מענשהייט, און איך וואָלט געבליבען אַזוי פער־צווייפעלט, ווען איך וואָלט שפּעטער ניט געפונען אין יענע מענשען פון דער בעזיעגטער פּאַרטיי, וועלכע האָבען אליין דורכגעלעבט די אַלע שרע־קענס, יענע אַבוועזענהייט פון האַס, יענעם פערטרויען אין דעם ענדליכען טריאומף פון זייערע אידעען, יענעם רוהיגען, אָבוואויל טרויעריגען בליק געריכטעט צו דער צוקונפט, יענע גרייטקייט צו פערגעסען דעם קאָשמאַר פון דער פערגאַנגענהייט, וואָס איך האָב בעמערקט ביי מאַלאָן'ען און כמעט טהאַטזעכליך ביי אַלע פליכטלינגע פון דער קאָמונע, וועלכע איך האָב געטראָפען אין זשענעוואַ, — און וואָס איך געפין נאָך ביי לואיזע מישעל, לעפראַנס, עליזע רעקלו, און אַנדערע פריינד.

פון נייעשאַטעל בין איך אריבער אין סאָנוויליער. אין א קליינעם טהאָל אין די יורא בערג איז פאַראַן א גאַנצע רייהע פון שטעדטלעך און דערפלעך, פון וועלכע די פראַנצויזיש־רעדענדע בעפעלקערונג איז אין יענער צייט אינגאַנצען געוועזן בעשעפטיגט אין די פערשיידענע צווייגען פון זייגער־מאַכעריי. גאַנצע פאַמיליען פלעגען אַרבייטען אין קליינע ווערקשטאַטען. אין איינער פון זיי האָב איך געטראָפען אַן אַנדער פיהרער, אַדהעמאַר שוויטצגעבעל, מיט וועמען איך בין שפּעטער אויך געוואָרען נאָהענט בעפריינדעט. ער איז געזעסען צוזאַמען מיט א דוצענד יונגע לייט, וועלכע האָבען גראַווירט דעקלעך פון גאָלדענע און זילבערנע זייג־

גערס. מען האָט מיך איינגעלאַדען זיך זעצען אויף אַ בענקעל אָדער אויף אַ טיש, און אין גיכען זיינען מיר אַלע געווען פערטהאָן אין אַ געשפּרעך וועגען סאָציאַליזם, רעגיערונג אָדער ניט־רעגיערונג, און די קומענדע קאָנגרעסען.

אין אָבענד האָט געבושעוועט אַ שנעע־שטורעם; מיר זיינען שיער אָהן אויגען געבליבען, און דאָס בלוט איז אונז אין די אָדערען פערפראָרען געוואָרען, דערשלאָגענדיג זיך צו דעם נעקסטען דאָרף. אָבער ניט קוקענדיג אויפ'ן שנעע־שטורעם זיינען זיך צונויפגעקומען פון די ארומיגע דערפער אַן ערך פופציג זייגער־מאַכער, מייסטענס עלטערע מענשען — מאַנכע האָבען געהאַט צו געהן אַ מהלך פון וואַסערע זיעבען מייל — אנטיילצונעהמען אין אַ קליינער ניט־אָפיציעלער פערזאַמלונג, וואָס איז געווען איינגערופען פאַר יענעם אבענד.

די אָרגאַניזאַציע גופא פון דעם זייגער־פאַך, וואָס מאַכט מעגליך אַז מענשען זאָלען זיך איינער דעם אַנדערען געגנוי קענען און זאָלען ארבייטען אין זייערע הייזער, וואו זיי קענען פריי רעדען, ערקלערט שוין וואָרום דער גראַד פון דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון יענער בעפעלקערונג איז אַ העכערער ווי פון די ארבייטער, וועלכע פערברענגען דעם גאַנצען לעבען פון זייער פריהער קינדהייט אָן אין די פאַבריקען. ביי די ארבייטער פון די קליינע פאַבען איז פאַראַן מעהר זעלבסטשטענדיגקייט און מעהר אָריגינאַליטעט. אָבער דאָס וואָס עס איז קיין אָבזונדערונג ניט געווען צווישען די פיהרער און די מאַסען אין דער יורא פעדעראַציע, איז אויך געווען דער גרונד, פאַר וואָס עס איז ניט געווען קיין פראַגע, וועגען וועלכער יעדער מיטגליעד פון דער פעדעראַציע זאָל ניט האָבען געשטרעבט צו פאָרמירען זיין איינגענע מיינונג. דאָ האָב איך געזעהן, אַז די ארבייטער זיינען ניט געווען אַ מאַסע, וואָס ווערט געפיהרט און ווערט געשטעלט אין דיענסט פאַר די פּאָליטישע ציעלען פון עטליכע מענשען; זייערע פיהרער זיינען איינפאַך געווען זייערע טהעטיגערע חברים — זיי זיינען גיכער געווען איניציאַטאָרס איידער פיהרער. די קלאָרקייט פון בעטראַכטען אַ זאַך, די ריכטיגקייט פון אורטיילען וועגען עפּעס, די פעהיגקייט פונאַנדערצופלאָנטערען קאָמפּליצירטע סאָציאַלע פראַגען, וואָס איך האָב בעמערקט ביי די דאָזיגע ארבייטער, דערהויפּט ביי די וואָס זיינען געווען אין די מיטעלע יאָהרען, האָבען אויף מיר געמאַכט אַ טיעפען איינדרוק; און איך בין פעסט איבערציינגט, אַז אויב די יורא פעדעראַציע האָט געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָלע אין דער ענטוויקלונג פון סאָציאַליזם, איז עס ניט נאָר צוליעב דער וויכטיגקייט פון די הערשאַפטלאָזע און פעדעראַליסטישע אידעען, פון וועלכע זי איז געווען די פאָרקעמפּפערין, נאָר

אויך צוליעב דעם אויסדרוק, וואָס איז געגעבען געוואָרען צו די דאָזיגע אידעען פון דעם געזונדען פערשטאַנד פון די זייגער־מאַכער פון דער יורא. אָהן זייער הילף וואָלטען די דאָזיגע בעגריפען פיליייכט געבליבען פאַר א לאַנגער צייט ניט מעהר ווי אבסטראַקציעס.

די טהעאָרעטישע אַנזיכטען פון אַנאַרכיזם, ווי זיי האָבען דאַן אָנגע־הויבען אויסגעדריקט צו ווערען אין דער יורא פעדעראַציע, ספּעציעל פון באַקונינ'ען; די קריטיק אויפ'ן שטאַאַט־סאָציאַליזם — די מורא פאַר אַן עקאָנאָמישען דעספּאָטיזם, וואָס איז פיעל מעהר געפעהרליכער ווי דער ריינער פּאָליטישער דעספּאָטיזם — וואָס איך האָב דאָרט געהערט פאָרמו־לירענדיג; און דער רעוואָלוציאָנערער כאַראַקטער פון דער אַגיטאַציע, האָבען שטאַרק אַפּעלירט צו מיין שכל. אָבער די גלייכהייטליכע בעצי־הונגען, וואָס איך האָב געטראָפען אין די יורא־בערג, די זעלבסטשטענ־דיגקייט פון דענקען און אויסדרוק, וואָס איך האָב געזעהן ענטוויקלען זיך ביי די אַרבייטער, און זייער אונבעגרענעצטע איבערגעבענהייט צו דער זאַך, האָבען נאָך שטאַרקער אַפּעלירט צו מיינע געפיהלען. און ווען איך בין אַוועק פון די בערג, האָבענדיג פערבראַכט א וואָך מיט די זייגער־מאַכער, זיינען מיינע אַנזיכטען איבער'ן סאָציאַליזם געווען בעשטימטע. איך בין געווען אַן אַנאַרכיסט.

א רייזע וואָס איך האָב דערנאָך געמאַכט אין בעלגיען, וואו איך האָב נאָכאַמאָל געהאַט די מעגליכקייט צו פערגלייכען די צענטראַליזירטע פּאָליטישע אַגיטאַציע אין ברוסעל מיט דער עקאָנאָמישער און אונאָב־העננגיגער אַגיטאַציע, וואָס איז אָנגעגאַנגען צווישען די טוך־אַרבייטער אין ווערוויער, האָט נאָר פערשטאַרקט מיינע אַנזיכטען. די דאָזיגע טוך־אַרבייטער זיינען געווען איינע פון די העכסט סימפּאַטישע בעפעלקערונ־גען, וואָס איך האָב ווען עס איז בעגעגענט אין מערב־אייראָפּאַ.

X

באַקונין איז צו יענער צייט געווען אין לאָקאַרנאָ. איך האָב איהם ניט געזעהן, און איצט טהוט עס מיר זעהר שטאַרק לייד, וואָרים ווען איך בין מיט פיער יאָהר שפּעטער צוריקגעקומען אין דער שווייץ, איז ער שוין געווען טויט. ער איז עס געווען, וועלכער האָט געהאָלפען די פריינד פון דער יורא קלאָר מאַכען זייערע אידעען און פאָרמולירען זייערע שטרע־בונגען; ער איז עס געווען, וואָס האָט זיי בעגייסטערט מיט זיין מעכ־טיגען, פלאַמענדען, אונווידערשטעהליכען ענטהוזיאַזם. אזוי גיך ווי ער

האָט בעמערקט, אַז אַ קליינע צייטונג, וועלכע גיליאָם האָט אָנגעהויבען רעדאַקטירען אין די יורא בערג (אין לאָקל), האָט געגעבען אַ נייעם טאָן פון זעלבסטשטענדיגע גערענקען אין דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, איז ער אַריבערגעקומען אין לאָקל. גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט האָט ער גערעדט צו זיינע נייע פריינד וועגען דער היסטאָרישער נויטווענדיגקייט פון אַ נייעם צוג אין דער אַנאַרכיסטישער ריכטונג; ער האָט פאַר יענער צייטונג געשריבען אַ רייהע פון גרינדליכע און אויסגעצייכענטע אַרטיקלען וועגען דעם היסטאָרישען פּראָגרעס פון דער מענשהייט צו פרייהייט; ער האָט אַריינגעבלאָזען ענטהוזיאַזם אין זיינע נייע פריינד, און ער האָט געשאַפען יענעם צענטער פון פּראָפּאַגאַנדאַ, פון וואַנען דער אַנאַרכיזם האָט זיך שפּעטער פערשפּרייט אין די איבעריגע טיילען פון אייראָפּאַ.

נאָכדעם ווי ער האָט זיך אַריבערגעקליבען אין לאָקאַרנאָ — פון וואַנען ער האָט אָנגעהויבען אַן עהנליכע בעוועגונג אין איטאַליען און, דורך זיין סימפּאַטישען און בעגאַבטען מיטהעלפער, פאַנעלי, אויך אין שפּאַניען — איז די אַרבייט, וואָס ער האָט געהאַט אָנגעפאַנגען אין די יורא בערג, פאָרטגעזעצט געוואָרען זעלבסטשטענדיג פון די יורא־מענשען גופא. דער נאָמען „מיכעל" איז זעהר אָפט דערמאָנט געוואָרען אין זייערע געשפּרעכען — אָבער ניט ווי פון אַן אָבוועזענדען עלטסטען, וועמעס מיינונגען עס ווערען בעטראַכט ווי געזעצען, נאָר ווי פון אַ פּערזענליכען פריינד, פון וועמען יעדער איינער האָט גערעדט מיט ליעבע, אין אַ חבר'־שאַפטליכען זין. וואָס מיר איז אַם מייסטען אויפפאַלענד געווען איז דאָס, וואָס באַקונין'ס איינפלוס האָט זיך געלאָזט פיהלען פיעל ווייניגער אַלס דער איינפלוס פון אַן אינטעלעקטועלער אויטאָריטעט, איידער פון אַ מאָראַלער פּערזענליכקייט. אין געשפּרעכען וועגען אַנאַרכיזם, אָדער וועגען דער שטעלונג פון דער פעדעראַציע, האָב איך קיינמאָל ניט געהערט זאָגען, „באַקונין האָט אַזוי געזאָגט", אָדער „באַקונין דענקט אַזוי", גלייך ווי דאָס וואָלט אָבגעהאַקט די דיסקוסיאָן. וואָס ער האָט געשריבען אָדער געזאָגט איז ניט געווען קיין טעקסט, וואָס מען האָט געמוזט געהאָרכען, ווי ס'איז לײדער אָפט דער פאַל אין פּאָליטישע פּאַרטייען. אין אַלע אַזעלכע אָנגעלעגענהייטען, אין וועלכע דער שכל איז דער העכסטער ריכטער, האָט יעדער איינער אין דער דיסקוסיאָן געברויכט זיינע אייגענע אַרגומענטען. דער אַלגעמיינער געדאַנקענגאַנג און דער תמצית איז פילייכט געאַויסערט געוואָרען פון באַקונין'ען, אָדער באַקונין האָט עס אפשר געבאָרגט פון זיינע פריינד פון דער יורא — אין יעדען פאַל, האָבען ביי יעדען יחיד די אַרגומענטען בעהאַלטען זייער אייגענעם אינדיווידועלען כאַראַקטער. איין מאָל נאָר האָב איך געהערט אָנרופען באַקונין'ס נאָמען ווי פון אַן אויטאָ־

ריטעט אין זיך גופא, און דאָס איז מיר געווען אזוי שטארק אויפפאלענד, אז איצט נאָך געדענק איך דעם אָרט, וואו דער געשפרעך איז פאָרגעקומען, און די גאנצע אומגעבונג. עטליכע יונגע לייט האָבען איינמאָל פערפיהרט א בחור'שען געשפרעך, אין דער אנוועזענהייט פון פרויען, וואָס איז געווען ניט זעהר שמייכעלהאפט פאר דעם שעהנעם געשלעכט, ווען פלוצלינג האָט איינע פון די אָנוועזענדע פרויען געמאכט א סוף צו איהם, אויסרופענדיג: „א שאָד וואָס מיכעל איז דאָ ניטאָ: ער וואָלט אייך שוין געוויזען אייער ריכטיגען אָרט!“ די קאָלאָסאלע פיגור פון דעם רעוואָלוציאָנער, וועלכער האָט אלצדינג אויפגעגעבען צוליעב דער רעוואָלוציאָן, און האָט געלעבט נור פאר איהר, שעפענדיג פון זיין בעגריף פון דער רעוואָלוציאָן די העכסטע און ריינסטע בעגריפען פון לעבען, האָט פאָרטגעזעצט זיי צו בעגייסטערען.

איך האָב זיך אומגעקעהרט פון דער דאָזיגער רייזע מיט קלאָרע סאָציאָלאָגישע אנזיכטען, וועלכע איך האלט ביז היינטיגען טאָג, און טהו אלץ וואָס איך קען זיי צו ענטוויקלען אין אלץ מעהר בעשטימטע, קאָנקרעטע פאָרמען.

איין פונקט איז אָבער געווען, וועלכען איך האָב ניט געקענט אָננעהמען, ביז וואנען איך האָב איהם ניט שטארק איבערגעטראכט און פערבראכט אויף איהם פיעלע שטונדען פון מיינע נעכט. איך האָב קלאָר געזעהן, אז פאר דער געוואלדיגער ענדערונג, וואָס וועט איבערגעבען אלעס נויטיגע פאר דעם לעבען און דער פּראָדוקציאָן אין די הענד פון דער געזעלשאפט — צי דאָס וועט זיין דער פאָלקס־שטאאט פון די סאָציאלדעמאָקראטען, אָדער די פעראייניגען פון פרייהייטליך פערבונדענע גרופען, ווי די אנארכיסטען נעהמען־אָן — וועט נויטיג זיין א פיעל גרינגליכערע רעוואָלוציע, איידער וועלכע עס איז פון די רעוואָלוציעס וואָס זיינען פערשריבען אין היסטאָריע. נאָכמעהר, אין אזא רעוואָלוציע וועלען די ארבייטער האָבען געגען זיך ניט דעם צופוילטען דור פון אריסטאָקראטען, קעגען וועמען די פראנצויזישע פויערים און רעפּובליקאנער האָבען געהאט צו קעמפפען אין דעם לעצטען יאָהרהונדערט — און אפילו יענער קאמפף איז געווען א פערצווייפעלטער — נאָר די גייסטיג און פיזיש פיעל מעכטיגערע מיטעלקלאסען, וועלכען האָבען אין זייער דיענסט דעם גאנצען ארבייטענדען מעכאניזם פון דעם מאָדערנעם שטאאט. איך האָב אָבער באלד איינגעזעהן, אז קיין רעוואָלוציע, סיי א פריעדליכע, סיי א געוואלדיגע, איז קיינמאָל ניט פאָרגעקומען איידער די נייע אידעאלען זיינען טיעף אריינגעדרונגען אין דעם אייגענעם קלאס גופא, וועמעס

עקאָנאָמישע און פּאָליטישע פּריווילעגיעס עס האָבן געמוזט אָנגעגריפּען ווערען. איך האָב צוגעזעהן די אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט אין רוס־לאַנד, און איך האָב געוואוסט, אַז ווען די איבערצייגונג אין דער אונגע־רעכטיגקייט פון זייערע פּריווילעגיען וואָלט ניט געווען ווייט פערשפּרייט אין דעם לייבאייגענטימער קלאַס גופא (אַלס אַ פאָלגע פון דער פריהער־דיגער עוואָלוציאָן און די רעוואָלוציאָנען, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין מערב־אייראָפּאַ), וואָלט די בעפרייאונג פון די לייבאייגענע קיינמאָל ניט דורכגעפיהרט געוואָרען אַזוי לייכט, ווי דאָס איז געווען דער פאַל אין 1861. און איך האָב געזעהן, אַז די אידעע פון דער בעפרייאונג פון די אַרבייטער פון דעם היינטיגען לוין־סיסטעם האָט געמאַכט פאָרטשריט צווישען די מיטעלקלאַסען גופא. די הייסעסטע פערטיידיגער פון די איצ־טיגע עקאָנאָמישע בעדינגונגען האָבען שוין אויפגעגעבען די טענה פון ר ע כ ט, פערטיידיגענדיג זייערע היינטיגע פּריווילעגיען — אָנשטאָט דעם איז אויפגעהויבען געוואָרען די פראַגע „וואָס וועט אַרויסקומען" פון אַזאַ אָרדנונג. זיי האָבען ניט אָבגעלייקענט די ראַטהזאַמקייט פון אַזאַ מין ענדערונג, זיי האָבען נאָר געפרעגט, צי די נייע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציע וואָס ווערט פערטיידיגט פון די סאָציאַליסטען וועט ווירקליך זיין בעסער איידער די היינטיגע; צי אַ געזעלשאַפט, אין וועלכער די אַרבייטער וועלען האָבען אַ הערשענדע דעה, וועט זיין ביכולת צו פערוואַלטען די פּראָדוק־ציאָן בעסער איידער די קאַפּיטאַליסטען, וואָס ווערען אָנגעטריבען פון אייגענע אינטערעסען־אויסרעכענונגען, פערוואַלטען עס היינטיגען טאָג.

אחוץ דעם האָב איך אָנגעהויבען ביסלעכווייז פערשטעהן, אַז רעוואָ־לוציאָנען, דאָס הייסט, פּעריאָדען פון געשווינדער עוואָלוציע און געשווינדע ענדערונגען, זיינען פּונקט אַזוי פיעל נאַטירליך פאַר דער מענשליכער געזעלשאַפט, ווי די לאַנגזאַמע עוואָלוציע וואָס געהט איצט אונאויפהערליך אָן צווישען די ציוויליזירטע ראַסען פון דער מענשהייט. און יעדעס מאָל, וואָס אַזאַ פּעריאָדע פון אונטערגעטריבענער עוואָלוציע און גרינדליכער איבערבויאונג הויבט זיך אָן, מוז אויסברעכען אַ בירגער־קריעג אויף אַ קלענערען אָדער גרעסערען מאָס־שטאַב. די פראַגע איז דאָן ניט, ווי אַזוי מען קען אויסמיידען רעוואָלוציעס, נאָר ווי אַזוי מען קען אַרויסקריגען די גרעסטע רעזולטאַטען מיט דער קלענסטער מעגליכער מאָס פון בירגער־קריעג, מיט דער קלענסטער צאָהל קרבנות, און מיט וואָס װעניגער געגענזייטיגע ערביטערונג. פאַר דעם צוועק איז דאָ נור איין מיטעל און דאָס איז, אַז דער אונטערדריקטער טייל פון דער געזעלשאַפט זאָל קריגען דעם מעגליכסט קלאָרסטען בעגריף פון דעם, וואָס ער האָט בדעה צו דערגרייכען, און ווי אַזוי ער וועט עס דערגרייכען, און זיי זאָלען זיין

דורכגעדרונגען מיט דעם ענטהוזיאזם, וועלכער איז נויטיג פאַר דעם דאָזיגען אויפטהו. דעמאָלט וועלען זיי זיכער צוציהען צו זייער זאַך די בעסטע און די פרישעסטע אינטעלעקטועלע קרעפטען פון דעם פריווילעגירטען קלאַס.

א שרעקליכער ביישפּיעל פון אַן אויפשטאנד, וואָס האָט נאָך ניט געהאט קיין בעשטימטע אידעאלען, איז געווען די פּאַריזער קאָמונע. ווען די ארבייטער זיינען געוואָרען, אין מערץ 1871, די בעלי־בתים פון דער גרויסער שטאָדט, האָבען זיי ניט אָנגעגריפען די איינגעוואָרצעלטע אייגענטומס־רעכטען פון די מיטעלקלאַסען. פערקעהרט, זיי האָבען די דאָזיגע רעכטען גענומען אונטער זייער שוץ. די פיהרערס פון דער קאָמונע האָבען בעשיצט מיט זייערע קערפּערס די נאַציאָנאַל־באַנק, און ניט אַכטענדיג אויף דעם קריזיס, וועלכער האָט פּאַראַליזירט די אינדוסטריע און א מאַסע ארבייטער זיינען דורך דעם געבליבען אָהן חיונה, האָבען זיי מיט זייערע דעקרעטען בעשיצט די רעכטען פון די אייגענטימער פון די פאַבריקען, די געשעפטס־הייזער און די וואוינונגס־הייזער. פון דעסטוועגען, ווען די בעוועגונג איז געווען דערשטיקט, האָבען זיך די מיטעלקלאַסען גאָר ניט גערעכענט מיט דער בעשיידענהייט פון די קאָמונאַלע פאָדערונגען פון די אינסורגענטען. אָבלעבענדיג צוויי חדשים אין שרעק, אז די ארבייטער וועלען אָנגרייפען זייערע אייגענטומס־רעכטען, האָבען די רייכע לייט פון פראַנקרייך גענומען ראַכע פון די ארבייטער, פּונקט ווי זיי וואָלטען יאָ געהאט אָנגעגריפען זייערע רעכטען. גענויע דרייסיג טויזענד ארבייטער זיינען געטויטעט געוואָרען, ווי בעוואוסט, ניט אין קאַמפּף, נור נאָכדעם ווי זיי האָבען די שלאַכט געהאט פערלאָרען. ווען די ארבייטער וואָלטען טאַקע געהאט אָנגענומען מיטלען צו פערגעזעלשאַפטליכען דאָס אייגענטום, וואָלט די נקמה ניט געקענט זיין קיין שרעקליכערע.

אויב אַזוי — איז געווען דער שלוס, צו וועלכען איך בין געקומען — אויב עס גיבען פּעריאָדען אין דער מענשליכער ענטוויקלונג, ווען א קאַמפּף איז אונפערמיידליך, און עס ברעכט אויס א בירגער־קריעג גאַנץ אונאָבהענגיג פון דעם ווילען פון געוויסע איינצעלנע, — דאַן זאָלען די דאָזיגע קעמפּפע פאָרקומען, לכל הפחות, ניט צוליעב אונבעשטימטע שטרעבונגען, נאָר פאַר בעשטימטע פאָדערונגען; ניט צוליעב זייטיגע פּונקטען, וועמעס אונוויכטיגקייט פערקלענערט פון דעסטוועגען ניט די געוואַלדזאַמקייט פונ'ם קאַמפּף, נאָר פאַר ברייטע אידעען, וועלכע בעגייסטערען די מענשען מיט דער הערליכקייט פון דעם האָריזאָנט וואָס זיי דעקען אויף. אין דעם לעצטען פאַל וועט דער קאַמפּף גופא פיעל וועניגער אָבהענגען פון דער ווירקזאַמקייט פון די ביקסען און קאַנאָנען, איידער פון דער קראַפט

פון דעם שאַפענדען זשעניע, וואָס וועט געבראַכט ווערען אין טהעטיגקייט אין דער איבערבויאונגס־אַרבייט פון דער געזעלשאַפט. דער קאַמפּף וועט הויפּטזעכליך אָבהענגען פון די קאָנסטרוקטיווע כחות פון דער געזעלשאַפט, וועלכע נעהמען אָן בעת מעשה אַ פרייען גאַנג; פון די בעגייסטערונגען, וואָס זיינען פון אַ הויכער פּראָבע און געווינען דאַדורך סימפּאַטיע אפילו פון די, וועלכע זיינען אַלס אַ קלאַס געגען דער ענדערונג. דער קאַמפּף וואָס ווערט אויף דעם אופן אָנגעפיהרט פאַר העכערע פּאָדערונגען, וועט אָבער רייניגען די סאָציאַלע אַטמאָספערע גופא און די צאָהל קרבנות אויף ביידע זייטען וועט זיכער זיין אַ סך קלענער, איידער ווען דער קאַמפּף ווערט אָנגעפיהרט פאַר וועניגער וויכטיגע זאַכען, און וועלכען די ניעדעריגע אינסטינקטען פון די מענשען שפּיעלען זיך פריי פונאַנדער.

מיט אָט די אידעען האָב איך זיך אומגעקערט נאָך רוסלאַנד.

XI

אין דער צייט פון מיין רייזע האָב איך אָנגעקויפט אַ סך ביכער און זאַמלונגען פון סאָציאַליסטישע צייטונגען. אין רוסלאַנד זיינען אַזעלכע ביכער געווען „אַבסאָלוט פערבאָטען“ פון דער צענזור; און אַ טייל פון די צייטונגס־זאַמלונגען און בעריכטען פון די אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסען האָט מען פאַר קיין געלד ניט געקענט קריגען צו קויפען אפילו אין בעלגיען. „זאָל איך זיך מיט זיי שיידען, בעת מיין ברודער און מיינע פריינד וואָלטען געווען אַזוי גליקליך זיי צו האָבען אין פּעטערבורג?“ האָב איך זיך געפרעגט; און איך האָב בעשלאָסען, אַז איך מוז זיי אַריינקריגען אין רוסלאַנד אונטער אַלע אומשטענדען.

איך בין געפאָהרען צוריק אין פּעטערבורג איבער וויען און וואַרשאַ. ביי דעם פּוילישען גרענעץ מאַכען טויזענדער אידען אַ לעבען פון שמוגלעריי און איך האָב געקלערט, אַז ווען איך וואָלט געקענט אויסגעפינען איינעם פון זיי, וואָלטען מיינע ביכער אַריבערגעבראַכט געוואָרען דעם גרענעץ בשלום. אַרונטערשטייגען אָבער אויף אַ קליינער באַהן־סטאַנציע ניט וויט פון גרענעץ, בעת אַלע אַנדערע פּאַסאַזשירען פאָהרען ווייטער, און דאָרטען זיך נעהמען זוכען אַ שמוגלער, וואָלט ניט געווען זעהר פערנינפטיג; איך האָב זיך דעריבער פערנומען אָן אַ זייט און בין פערפאָהרען מיט דער באַהן אין קראַקוי. „די הויפּטשטאָדט פון אַלט־פּוילען איז ניט וויט פון גרענעץ“, האָב איך געקלערט, „און איך וועל דאָרט זיכער טרעפען אַ אידען, וואָס וועט מיר אָנווייזען די מענשען וועלכע איך זוך.“

איך בין אָנגעקומען אין דער אַמאָליגער בעריהמטער און גלענצענדער שטאָדט אין אָבענד, און גלייך אויף מאָרגען אין דער פריה האָב איך זיך ארויסגעלאָזט פון מיין האָטעל זוכען א אידען. צו מיין ערשטוינונג האָב איך אָבער דערזעהן א אידען אויף יעדען גאס־ווינקעל און וואו נאָר איך האָב געוואָרפען אַן אויג אין דעם זאָנסט לעדיגען מארק־פּלאַץ. יעדער פון זיי האָט געטראָגען די טראַדיציאָנעלע לאַנגע קאַפּאָטע און פּאות ווי זייערע אור־עלטערען, און יעדער האָט אויסגעקוקט אויף עפּעס א פּוילישען נאָבעל־מאַן אָדער א סוחר, וואָס וועט אפשר איהם שיקען אויף א שליחות און בעצאָהלען עטליכע קאָפּיקעס פאר זיין טרחה. געוואָלט האָב איך געפינען א י י ן אידען און דאָ האָב איך פאר זיך געהאט אזוי פיעל! צו וועמען זאָל איך צוגעהן? איך בין אויסגעגאַנגען די גאַנצע שטאָדט, און דאַן, א פערצווייפעלטער, האָב איך בעשלאָסען א רעד טהאָן מיט דעם אידען, וועלכער איז געשטאַנען ביים איינגאַנגס־טויער פון מיין האָטעל — א גרויסער אַלטער פּאַלאַץ, פון וועלכען יעדער זאָל איז אין די אַמאָליגע יאָהרען געווען אָנגעפילט מיט אַן עלעגאַנטען עולם פון רייך געקליידטע און לוסטיגע מענצער, וועלכער האָט אָבער איצט ערפילט דעם מעהר פּראָזאאישען צוועק, צו געבען שפּייז און נאַכטלעגער פאר עטליכע צופעליגע רייזענדע.

„א גאַנץ לייכטע זאַך, מיין הערר“, האָט ער געענטפערט. אָט וועל איך אייך אריבערברענגען דעם פערטרעטער פון דער אוניווערזאַלער געזעל־שאַפט פאר דעם „אינטערנאַציאָנאַלען עקסטשיינדזש פון (לאָמיך זאָגען) קאָדער און ביינער“. זיי פיהרען אָן דעם גרעסטען שמוגעל־געשעפט אין דער וועלט, און ער וועט אייך זיכער טהאָן די טובה“. א האַלבע שעה שפּע־טער איז ער ווירקליך צוריקגעקומען מיט דעם פערטרעטער פון דער געזעל־שאַפט — א העכסט עלעגאַנטער יונגער מאַן, וועלכער האָט גערעדט פּער־פעקט רוסיש, דייטש און פּויליש.

ער האָט א קוק געטהאָן אויפ'ן פּעקעל, האָט איהם אָבגעוואויגען מיט די הענד, און האָט געפרעגט וואָס פאר א זאָרט ביכער דאָס זיינען.

„אַלע שטרענג פערבאָטען פון דער רוסישער צענזור; און דעריבער מוזען זיי דאָס אריינגעשמוגעלט ווערען.“

„ביכער“, האָט ער געזאָגט, „זיינען אפילו ניט די סחורה מיט וואָס מיר האַנדלען; אונזער געשעפט איז מיט טהייערע זיידענס. ווען איך זאָל דארפען בעצאָהלען אונזערע מענשען לויט דעם זיידענס טאריף, וועט מיר אויסקומען צו פערלאַנגען פון אייך א גאַנץ היבשע סומע. און, זאָגענדיג אייך דעם אמת, האָבען מיר ניט קיין שטאַרקען חשק אומצוגעהן מיט ביכער. ווען עס זאָל זיך מאַכען דער קלענסטער דורכפאַל, וואָלטען „זיי“

דערפון געמאַכט אַ פּאָליטישע אַפערע, און דאָס וואָלט אָבגעקאָסט דער „אוניווערזאַל קאָדער און ביינער קאָמפּאַניע“ אַ שלל מיט געלד זיך ארויסצודרעהען דערפון.“

איך האָב וואהרשיינליך אויסגעזעהן זעהר טרויעריג, וואָרים דער עלעגאַנטער יונגער מאַן, וואָס האָט פערטראָטען דער „אוניווערזאַל קאָדער און ביינער קאָמפּאַניע“ האָט גלייך צוגעגעבען: „זאָרגט זיך ניט אזוי שטאַרק. ער (דער האָטעל קאָמיסיאָנער) וועט עס שוין ווי־עס־איז בעזאָרגען פאַר אייך.“

„אָה, יאָ. ס'איז פאַראַן צעהנדליגער אַנדערע וועגען ווי צו בעזאָרגען אַזאַ קלייניגקייט, אַ טובה צו טהאָן דעם העררען“, האָט לעבעדיג בעמערקט דער קאָמיסיאָנער, ווען דער יונגער מאַן איז אוועק.

אין אַ שעה ארום איז ער צוריקגעקומען מיט אַן אַנדער יונגען מאַן. דער האָט אַ נעהם געטהאָן דאָס פּעקעל, האָט איהם אַנידערגעלעגט אָן אַ זייט ביים טהיר, און האָט געזאָגט: „ס'וועט שוין רעכט זיין. אויב איהר פאָהרט אָב מאָרגען, וועט איהר קריגען אייערע ביכער אויף דער־און־דער סטאַנציע אין רוסלאַנד“, און ער האָט מיר דערקלערט ווי דאָס וועט צוגעהן.

„וויפיעל וועט עס קאָסטען?“ האָב איך געפרעגט.

„וויפיעל וואָלט איהר געוואָלט זיך לאָזען קאָסטען?“ איז געווען דער ענטפער.

איך האָב אויסגעלעדיגט מיין טייסטער אויפ'ן טיש, און געזאָגט: „אזוי פיעל דאַרף איך אויף דער רייזע. דאָס איבעריגע איז אייערס. איך וועל פאָהרען דריטע קלאַס.“

„וואַי! וואַי! וואַי!“ האָבען ביידע אויף אַמאָל אויסגעשריען. „וואָס זאָגט איהר, הערר? אַזאַ אַדעלמאַן זאָל פאָהרען דריטע קלאַס! קיינמאָל ניט! ניין, ניין, ניין, דאָס וועט ניט געהן... אַכט רובעל וועט זיין גענוג, און דערצו אַן ערך אַ רובעל פאַר'ן קאָמיסיאָנער, אויב איהר האָט נישט דאַגעגען — אזוי פיעל וויפיעל איהר ווילט. מיר זיינען ניט קיין וואָלד־רויבער, מיר זיינען ניט מעהר ווי עהרליכע סוחרים.“ און זיי האָבען זיך פּלוצים ענטזאָגט צו נעהמען מעהר געלד.

איך האָב אָפט געהערט פון דער עהרליכקייט פון די אידישע שמוגלערם ביים גרענעץ; איך האָב זיך אָבער קיינמאָל ניט געריכט צו האָבען אַזאַ בעווייז דערויף. שפּעטער־צו, ווען אונזער „קרוזשאָק“ האָט אריבערגעבראַכט מאַסען ביכער פון אויסלאַנד, אָדער נאָך שפּעטער, ווען אזוי פיעל רעוואָלוציאָנערען און פּליכטלינגע פלעגען אריבער דעם גרענעץ, אריינקומענדיג אָדער פערלאָזענדיג רוסלאַנד, איז ניט געווען קיין איינצי־

גער פאַל, ווען די שמוגלערס זאָלען האָבען אימעצען פערראַטהען, אָדער זאָלען זיך געווען בענוצען מיט די אומשטענדען ארויסצוקריגען צו־גרויסע פרייזען פאַר זייער ארבייט.

אויף מאָרגען בין איך אָבגעפאָהרען פון קראַקוי; און אויף דער בעשטימטער רוסישער סטאַנציע איז צוגעקומען א שווייצער צו מיין וואַגאָן און, רעדענדיג גאַנץ הויך, אַזוי אַז דער זשאַנדאַרם וואָס איז ארומגעגאַנגען איבער דער פלאַטפאָרמע זאָל עס הערען, האָט ער צו מיר געזאָגט, „אָט דאָ איז דאָס פּעקעל וואָס אייער הויכקייט האָט דאָ יענעם טאָג איבערגעלאָזט“, און האָט מיר דערלאַנגט מיין טהייערען פּעקעל.

איך בין אַזוי צופריעדען געווען וואָס איך האָב עס געהאַט, אַז איך האָב זיך אפילו ניט אָבגעשטעלט אין וואַרשאָ, און האָב פאָרטגעזעצט מיין רייזע נאָך פּעטערבורג, צו ווייזען מיין ברודער מיינע טהייערע אוצרות.

XII

א מעכטיגע בעוועגונג האָט דערווייליע זיך אָנגעהויבען ענטוויקלען צווישען דער געבילדעטער יוגענד פון רוסלאַנד. לייבאייגענטום איז געווען אָבגעשאַפט. אָבער פאַר די צוויי הונדערט און פופציג יאָהר וואָס דאָס לייבאייגענטום האָט עקזיסטירט, האָט זיך געהאַט ענטוויקעלט א גאַנצער נעץ־געוועב פון זיטען און מנהגים פון הויזליכער שקלאַפעריי, פון פאַל־שטענדיגער פעראַכטונג פון דער מענשליכער אינדיווידואַליטעט, פון דעספּאָטיזם אויף דער זייט פון די פאָטערס, און פון היפּאָקריטישער אונ־טערטעניגקייט אויף דער זייט פון די פרויען, זיהן און טעכטער. אומעטום אין אייראָפּאַ, אין אָנהויב פון דעם יאָהרהונדערט, האָט עקזיסטירט א היבש ביסעל הויזליכער דעספּאָטיזם — די שריפטען פון טהאַקעריי און דיקענס ענטהאַלטען גענוג בעווייזען דערפון — אָבער אין ערגעץ האָט זיך די טיראַניי ניט אַזוי ברייט פונאַנדערגעוואַקסען ווי אין רוסלאַנד. דאָס גאַנצע רוסישע לעבען, — אין דער פאַמיליע, אין די פערהעלטעניסען צווישען קאָמאַנדיר און אונטערגעאָרדענטען, מיליטערישען עלטסטען און סאָלדאַט, בעל־הבית און ארבייטער — האָט אויף זיך געטראָגען איהר שטעמפּעל. עס איז ארויסגעוואַקסען א גאַנצע וועלט פון מנהגים און דענקונגס־אַרטען, פון פאַראורטיילען און מאָראַלער פייגהייט, פון זיטען וואָס שטאַמען פון א לעבען פון פוילקייט. און אפילו די בעסטע מענער פון

דער צייט האָבען געצאָהלט א שווערען צינז צו די דאָזיגע פרוכטען פון דער לייבאייגענטומס־פּעריאָדע.

דאָס געזעץ האָט אויף די אַלע זאַכען קיין ווירקונג ניט געקענט האָבען. נאָר א קרעפטיגע געזעלשאַפטליכע בעוועגונג, וועלכע זאָל אָנגרייפען די סאַמע וואָרצלען פון דעם איבעל, וואָלט געקענט רעפאָרמירען די זיטען און מנהגים פון אַלטעגליכען לעבען. און אין רוסלאַנד האָט די דאָזיגע בעוועגונג — אָט דער רעוואָלט פון דעם אינדיווידואום — אָנגענומען א פיעל מעכטיגערען כאַראַקטער, און איז געוואָרען פיעל ראַדיקאַלער אין איהר קריטיק, איידער ערגעץ אַנדערסוואו אין מערב־אייראָפּא אָדער אמעריקא. „ניהיליזם" איז געווען דער נאָמען, וואָס טורגעניעף האָט גענגעבען דער בעוועגונג אין זיין עפּאָכע־מאַכענדער נאָוועלע, „פאָטערס און זיהן".

די בעוועגונג ווערט אָפט מיספערשטאַנען אין מערב־אייראָפּא. אין דער פרעסע, צום ביישפּיעל, ווערט ניהיליזם שטענדיג צונויפגעמישט מיט טעראָריזם. דער רעוואָלוציאָנערער אויפרוהר, וואָס האָט אויסגעבראָכען אין רוסלאַנד צום סוף פון אַלעקסאַנדער דעם 2טענ'ס הערשאַפט און האָט זיך געענדיגט מיט דעם טראַגישען טויט פון דעם צאַר, ווערט שטענדיג בעצייכענט אַלס ניהיליזם. צו פערמישען ניהיליזם מיט טעראָריזם איז פונקט אזוי פאַלש ווי צונויפמישען א פילאָזאָפישע בעוועגונג ווי סטאָיציזם אָדער פּאָזיטיוויזם מיט א פּאָליטישער בעוועגונג, ווי צום ביישפּיעל, רעפּובליקאַניזם. דער טעראָריזם איז ארויסגערופען געוואָרען אין לעבען דורך געוויסע ספּעציעלע בעדינגונגען פון דעם פּאָליטישען קאַמפף אין א בעשטימטען היסטאָרישען מאָמענט. ער האָט געלעבט, און איז געשטאָרבען. ער קען ווידער אויפלעבען און ווידער אָבשטאַרבען. אָבער דער ניהיליזם האָט אָבגעדריקט זיין שטעמפּעל אויף דעם גאַנצען לעבען פון די געבילדעטע קלאַסען אין רוסלאַנד, און דער דאָזיגער שטעמפעל וועט נאָך פערבלייבען אויף יאָהרען און יאָהרען שפּעטער. עס איז דער ניהיליזם — אָהן איינינע פון זיינע רויהערע אויסערליכקייטען, וועלכע זיינען געווען אונפערמיידליך אין א יונגער בעוועגונג פון אזא זאָרט — וואָס גיט איצט צו דעם לעבען פון א גרויסען טייל פון די געבילדעטע קלאַסען אין רוסלאַנד א געוויסען אייגענטימליכען כאַראַקטער, וועלכען מיר רוסען געפינען לײדער ניט אין דעם לעבען פון מערב־אייראָפּא. עס איז ווידער דער ניהיליזם, אין זיינע פערשיידענע מאַניפעסטאַציעס, וואָס גיט צו פיעלע פון אונזערע שריפטשטעלער יענעם מערקווירדיגען ערנסט, יענע געוואָהנהייט צו „דענקען אין דער הויך", וואָס ערשטוינט דעם אייראָפּעאישען לעזער.

פריהער פאר אלץ האָט דער ניהיליסט ערקלערט קריעג אנטקעגען דאָס, וואָס קען בעצייכענט ווערען אלס „די קאָנווענציאָנעלע ליגענס פון דער ציוויליזירטער מענשהייט". אבסאָלוטע ערנסטקייט איז געווען זיין הויפט־שטריך, און אין דעם נאָמען פון דער דאָזיגער ערנסטקייט האָט ער אויפגעגעבען, און האָט געפאָדערט אז אנדערע זאָלען אויפגעבען, יענע אבערגלויבענס, פאָראורטיילען, געוועהנהייטען און מנהגים, וועלכע זייער אייגענער שכל האָט ניט געקענט בערעכטיגען. ער האָט זיך ניט געלאָזען בויגען פאר אירגענד וועלכער אויטאָריטעט, אחוץ די אויטאָריטעט פונ'ם שכל, און אין דער צוגליעדערונג פון יעדער געזעלשאפטליכער אינסטיטוציע אָדער מנהג האָט ער רעוואָלטירט געגען יעדען זאָרט מעהר אָדער וועניגער פערמאסקירטען סאָפיזם.

ער האָט, פערשטעהט זיך, אָבגעבראָכען מיט די אבערגלויבענס פון זיינע פאָטערס, און אין זיינע פילאָזאָפישע בעגריפען איז ער געווען א פאָזיטיוויסט, אן אגנאָסטיקער, א ספענסערישער עוואָלוציאָניסט, אָדער א וויסענשאפטליכער מאטעריאליסט. און בעת ער האָט קיינמאָל ניט אָנגעגריפען דעם איינפאכען, ערנסטען רעליגיעזען גלויבען, וועלכער איז א פסיכאָלאָגישע נויטווענדיגקייט פון די געפיהלען, האָט ער ביטערליך געקעמפפט קעגען דער צבוע'אטסטווא, וואָס ברענגט מענשען אָנצוטהאָן אן אויסערליכע מאסקע פון רעליגיאָן, וועלכע זיי ווארפען אראָב ווי א נוצלאָזען באלאסט ביי יעדער געלעגענהייט.

דאָס לעבען פון די ציוויליזירטע מענשען איז פול מיט קליינע קאָנווענציאָנעלע ליגענס. פערזאָנען וואָס האָבען זיך איינער דעם אנדערען ניט ליעב, ווען זיי בעגעגענען זיך אויף דער גאס, שטעלען אָן א פרעהליכען פנים מיט א גליקליכען שמייכעל; דער ניהיליסט איז געבליבען גלייכגילטיג און האָט געשמייכעלט נאָר צו די, וואָס ער איז ווירקליך צופריעדען געווען צו בעגעגענען. אלע פאָרמען פון אויסערליכער העפליכקייט, וועלכע זיינען ניט מעהר ווי היפאָקריטסטוואָ, זיינען איהם פונקט אזוי געווען דערווידער, און ער האָט אויך זיך אָנגעצויגען א געוויסע אויסערליכע רויהקייט, אלס פראָטעסט קעגען דער זאנפטער ליעבענסווירדיגקייט פון זיינע פאָטערס. ער האָט זיי געזעהן רעדענדיג ווי אידעאליסטישע סענטימענטאליסטען, און אין דער אייגענער צייט האנדלענדיג ווי אמת'ע בארבארען קעגען זייערע פרויען, זייערע קינדער און זייערע לייבאייגענע; און ער האָט רעוואָלטירט קעגען אָט דעם מין סענטימענטאליזם, וועלכער, נאָך אלעמען, האָט זיך אזוי אויסגעצייכענט צוגעפאסט צו די אומשטענדען פון רוסישען לעבען, וואָס זיינען געווען אלץ וואָס איהר ווילט, נאָר ניט אידעאליסטיש. די קונסט איז אויך

אריינגענומען געוואָרען אין דער זעלבער ראַדיקאַלער פּערניינונג. דאָס שטענדיגע רעדען וועגען שעהנקייט, אידעאַלען, די קונסט לשם קונסט, עסטעטיק, און דער גלייכען, מיט וואָס מען האָט זיך אָבגעגעבען אַזוי גערען — בעת יעדער קונסט־אַרטיקעל איז געוואָרען געקויפט מיט דעם געלד, וואָס מען האָט אַרויסגעפּרעסט פון פערהונגערטע פּויערים אָדער פון די ניט־דערצאָהלטע אַרבייטער, און די אַזוי גערופענע „פערגע־טערונג פון דאָס שעהנע" איז ניט מעהר געווען ווי אַ מאַסקע צוצודעקען די געמיינסטע אויסגעלאַסענהייטען — האָט איהם דורכגענומען מיט עקעל; און די קריטיק איבער קונסט, וועלכע איינער פון די גרעסטע קינסטלער פון יאָהרהונדערט, טאָלסטאָי, האָט אַזוי מעכטיג פאָרמולירט, האָט דער ניהיליסט אויסגעדריקט אין זיין ראַדיקאַלער בעהויפּטונג: „אַ פּאָר שטיוועל איז פּיעל וויכטיגער איידער אַלע אייערע מאַדאָנאַס און אייערע שעהנע רעד וועגען שעקספּיער".

אַזוי אויך האָבען זיי ניט אַנערקענט די הייראַט אָהן ליעבע און די פאַמיליאַריטעט אָהן פריינדשאַפט. די ניהיליסטקע, וועמען די עלטערען האָבען געצוואונגען צו זיין אַ ליאַלקע אין אַ ליאַלקע־הויז און הייראַטען צוליעב אַ תכלית, האָט פאָרגעצויגען בעסער צו פערלאָזען איהר הויז און איהר זיידען קלייד. זי האָט זיך אָנגעטהאָן אַ שוואַרץ וואָלען קלייד פון דעם איינפאַכסטען שניט, האָט זיך אָבגעשאָרען די האָר און איז אריינ־געטראָטען אין אַ גימנאַזיום, כדי זיך דאָרט צו ערווערבען איהר פּערזענ־ליכע אונאָבהענגיגקייט. די פרוי, וואָס האָט איינגעזעהן, אַז איהר הייראַט איז מעהר קיין הייראַט ניט — אַז עס איז מעהר ניטאָ, ניט קיין ליעבע און ניט קיין פריינדשאַפט צווישען זיי, וואָס זיינען געזעצליך בעטראַכט אַלס מאַן און ווייב — האָט גיכער פאָרגעצויגען צו צורייסען דעם באַנד אין וועלכען עס איז שוין מעהר ניט געבליבען קיינע פון זיינע וויכטיגע אייגענשאַפטען. זי איז דאַרום אָפט אוועק מיט איהרע קינדער צו לעבען בעסער אין איינזאַמקייט און עלענד, איידער צו לעבען אונטער קאָנווענ־ציאָנעלע בעדינגונגען, וואָס וואָלטען איהר געצוואונגען שטענדיג צו זיין פאַלש צו זיך אַליין.

דער ניהיליסט האָט אריינגעטראָגען זיין ליעבע צו אויפריכטיגקייט אפילו אין די קלענסטע פּרטים פון אַלטעגליכען לעבען. ער האָט פערוואָר־פען די קאָנווענציאָנעלע פאָרמען פון געזעלשאַפטליכען געשפּרעך און האָט אויסגעדריקט זיינע מיינונגען אויף אַ פּלומפּען און טרוקענעם אופן, זאָגאַר מיט עטוואָס אַ געמאַכטע אויסערליכע גראָבקייט.

אין אירקוטסק פלעגען מיר איינמאָל אין דער וואָך זיך צונויפקומען

אין א קלוב און פערברענגען אביסעל אין טאנצען. א צייט לאנג בין איך געווען א רעגעלמעסיגער בעזוכער אויף די דאָזיגע אבענדען, נור שפּעטער, ווען איך בין געווען פערנומען מיט ארבייט, האָב איך עס אויפגעגעבען. איין אבענד, נאָכדעם ווי איך בין שוין דאָרט עטליכע וואָכען כסדר ניט געקומען, האָט איינע פון די יונגע דאמען געפרעגט ביי מיינעם א יונגען פריינד, פאר וואָס איך קום ניט מעהר צו זייערע פערזאמלונגען. „ער פאָהרט זיך דורך, ווען ער וויל אביסעל בעוועגונג", האָט איהר מיין פריינד עטוואָס גראָבלעך געענטפערט. „ער מעג דאָך אָבער קומען פערברענגען מיט אונז א פּאָר שטונדען אזוי, ניט טאנצען", האָט איינע פון די דאמען געוואגט צו זאָגען. „וואָס וועט ער דאָ טהאָן?" האָט געענטפערט מיין ניהיליסטישער פריינד, „רעדען מיט אייך וועגען מאָדעס און טורניורען? ער האָט זיך שוין גענוג אָנגעהערט די דאָזיגע נארישקייטען". „אָבער מיט פרייליין אזוי־און־אזוי זעהט ער זיך יאָ פון צייט צו צייט", האָט איינע פון די אנוועזענדע יונגע דאמען ניט זיכער בעמערקט. „יא, זי איז אָבער א פלייסיגע מיידעל", האָט פּלומפּ געענטפערט מיין פריינד, „ער העלפט איהר זיך לערנען דייטש". איך מוז בעמערקען, אז דער דאָזיגער גאנץ זיכער גראָבלעכער פּאָרוואורף האָט געהאט א ווירקונג, דען דאָס רוב אירקוטסקער מיידלעך האָבען דערנאָך אָנגעהויבען פערוואַרפען מיט פראגען מיין ברודער, מיין פריינד, און מיך אליין, וואָס מיר וואָלטען זיי געראטהען צו לעזען אָדער שטודירען.

מיט דער אייגענער אָפענהערציגקייט האָט דער ניהיליסט גערעדט צו זיינע בעקאנטע, זאָגענדיג זיי, אז אלע זייערע שעהנע רעד וועגען „דאָס אָרעמע פאָלק" איז ניט מעהר ווי היפּאָקריטסטווא, אזוי לאנג ווי זיי אליין לעבען אויף דער ניט־דערצאָהלטער ארבייט פון די זעלביגע מענשען, מיט וועמען זיי האָבען מיטלייד, זיצענדיג ברייטלעך און שמוע־סענדיג צוזאמען אין רייך־פערפּוצטע צימערען. מיט דער אייגענער אָפענ־הערציגקייט פלעגט דער ניהיליסט דערקלערען א הויכען בעאמטען, אז ער (דער בעאמטער) קימערט זיך ניט וואָס א האָר איז ווערטה פאר דעם וואוילזיין פון די, איבער וועמען ער הערשט, און אז ער איז איינפאך א גנב, א. ד. ג.

די פרוי וואָס האָט זיך אָבגעגעבען מיט פּלאפּלעריי, און האָט זיך איבערגענומען מיט איהרע „ווייבליכע" מאנערען און קונציגען טואלעט, פלעגט דער ניהיליסט אויס׳מוסר׳ן מיט א געוויסער הארבקייט. ער פלעגט שארף א זאָג טהאָן צו א שעהנער יונגער פערזאָן: „ווי שעהמט איהר זיך עס ניט צו רעדען אזוינע נארישקייטען און טראָגען אָט דעם שיניאָן פון פאלשע האָר?" ער האָט געוואָלט געפינען אין דער פרוי א חבר, א מענש־

ליבע פערזענליכקייט — ניט א ליאלקע אָדער א „טולענע פריילין“ — און ער האָט זיך אבסאָלוט ענטזאגט צו בעטייליגען זיך אין יענע שעהנע צייכענס פון העפליכקייטען, מיט וועלכע מענער רינגלען ארום די, וועמען זיי האָבען אזוי ליעב צו בעטראכטען אלס „דאָס שוואכע געשלעכט“. ווען א דאמע איז אריינגעקומען אין א צימער, איז דער ניהיליסט ניט אויפגע־שפּרונגען און אָנגעבאָטען איהר זיין פּלאַץ צו זיצען — סיידען ער האָט געזעהן אז זי קוקט אויס מיעד און עס איז קיין אנדער פּלאַץ אין צימער ניט געווען. ער האָט זיך פערהאַלטען צו איהר פּונקט ווי ער וואָלט זיך פערהאַלטען צו א חבר פון זיין אייגענעם געשלעכט; ווען אָבער א דאמע — וועלכע האָט איהם געמעגט זיין אין גאנצען פרעמד — האָט ארויס־געצייגט א וואונש צו לערנען עטוואָס, וואָס ער האָט געוואוסט און זי ניט, פלעגט ער געהן יעדע נאכט אויף דעם אנדער עק פון א גרויסער שטאָדט איהר העלפען זיך לערנען. דער יונגער מאן, וועלכער וואָלט ניט א ריהר געטהאָן מיט א האנד צו דערלאַנגען א דאמע א גלאָז טהעע, פלעגט אוועקגעבען דער מיידעל, וואָס איז געקומען אין מאָסקווע אָדער פּעטער־בורג שטודירען, די לעצטע שטונדע זיינע וואָס ער האָט געהאַט, פון וואָס ער האָט פערדיענט זיין טעגליכען ברויט, זאָגענדיג גאַנץ איינפאַך צו איהר: „פאר א מאַן איז לייכטער צו געפינען ארבייט איידער א פרוי. איך מיין זיך ניט צו מאַכען פאר א ריטער מיט דעם וואָס איך באַט אייך אָן, עס איז איינפאַך א פראַגע פון גלייכהייט“.

צוויי גרויסע נאָוועליסטען, טורגעניעף און גאָנטשאַראָף, האָבען פּרובירט פאָרשטעלען דעם דאָזיגען נייעם טיפּ אין זייערע נאָוועלען, גאָנטשאַראָף אין זיין „דער תהום“, נעהמענדיג א ווירקליכע פּערזאָן אָבער ניט קיין עכטען פאָרשטעהער פון דעם קלאַס, האָט געמאַכט א קאַריקאַ־טורע פון דעם ניהילזם. טורגעניעף איז געווען א צו־גוטער קינסטלער, און האָט אליין צו־שטאַרק בעוואונדערט דעם נייעם טיפּ, ער זאָל זיך אריינ־לאָזען אין קאַריקאַטור־מאַלעריי; אָבער אפילו זיין ניהיליסט, באַזאַראָף, האָט אונז ניט צופריעדענגעשטעלט. מיר האָבען איהם געפונען צו גראָב, דערהויפּט אין זיינע בעציהונגען צו זיינע אַלטע עלטערען, און מעהר ווי אַלץ האָבען מיר איהם פאָרגעוואָרפען זיין פערנאַכלעסיגען זיינע פליכטען אַלס בירגער. די רוסישע יוגענד האָט ניט געקענט בלייבען צופריעדען מיט דער בלויז פערניינענדער שטעלונג פון טורגעניעף׳ס העלד. דער ניהיליזם, מיט זיין אָנערקענען די רעכטען פון דעם אינדיווידואום און דעם אָבליי־קענען אַלערליי היפּאָקריטסטוואָס, איז געווען ניט מעהר ווי דער ערשטער שריט צו א העכערען טיפּ פון מענער און פרויען, וואָס זיינען אויך פריי, אָבער זיי לעבען פאר א גרויסער זאַך. אין טשערנישעווסקי׳ס ניהיליסטען,

ווי זיי זיינען געשילדערט אין זיין פיעל וועניגער קינסטלערישער נאָוועלע, „וואָס איז צו טהאָן?“ האָבען זיי געזעהן בעסערע בילדער פון זיך.

„ביטער איז דאָס ברויט, וואָס איז געשאַפען פון שקלאַפען“, האָט אונזער פּאָעט נעקראַסאָף געשריבען. דער יונגער דור האָט זיך בוכשטעבליך ענטזאָגט צו עסען דאָס דאָזיגע ברויט און צו געניסען די רייכטימער, וואָס זיינען אָנגעזאַמעלט געוואָרען אין די הייזער פון זייערע פּאָטערס דורך דער שקלאַפען־ארבייט — צי די ארבייטער זיינען געווען ווירקליכע לייבאייגענע, אָדער שקלאַפען פון דעם היינטיגען אינדוסטריעלען סיסטעם.
גאַנץ רוסלאַנד האָט געלעזען מיט שטוינען, אין דער אָנקלאַגע וואָס איז פאָרגעבראַכט געוואָרען אין געריכט געגען קאַראַקאָזאָף׳ן און זיינע פריינד, אַז די דאָזיגע מענשען, אייגענטימער פון בעדייטענדע פערמע־גענס, פלעגען לעבען זאַלבע־דריט אָדער זאַלבע־פיערט אין איין צימער, קיינמאָל ניט אויסגעבענדיג מֵעהר ווי צעהן רובעל א חודש אויף א פערזאָן פאַר אַלע זייערע בעדערפעניסען, אַוועקגעבענדיג אין דער איינענער צייט זייער עשירות פאַר קאָאָפּעראַטיווע פעראיינען, קאָאָפּע־ראַטיווע ווערקשטאַטען (וואו זיי אליין האָבען געארבייט), און דער גלייכען. פינף יאָהר שפּעטער האָבען טויזענדע און טויזענדע פון דער רוסישער יוגענד — דער בעסטער טייל פון איהר — דאָס זעלבע געטהאָן.
„ווֹ׳ נאַראָד!“ (צום פאָלק; זיי מיט׳ן פאָלק) איז געווען זייער פּאַראָלע.
אין די יאָהרען 1860—65 איז כמעט אין יעדער רייכער פאַמיליע פאָרגע־קומען א ביטערער קאַמפּף צווישען די פּאָטערס, וועלכע האָבען געוואָלט אויפהאַלטען די אַלטע טראַדיציעס, און די זיהן און טעכטער, וועלכע האָבען פערטיידיגט זייער רעכט איינצואָרדנען זייער לעבען לויט זייערע איִיגענע אידעאַלען. יונגע לייט האָבען פערלאָזען דעם מיליטער־דיענסט, דעם טאָמבאַנק, די פאַבריק און זיינען זיך צונויפגעלאָפען אין די אוני־ווערזיטעט־שטעדט. מיידלעך, ערצויגען אין די העכסטע אריסטאָקראַטישע פאַמיליען, זיינען געלאָפען אָהן א גראָשען געלד אין פעטערבורג, מאָסקווע און קיעף, גארענדיג זיך אויסצולערנען א פּראָפעסיאָן, וועלכע זאָל זיי בעפרייען פון דעם הויזליכען יאָך, און אין א געוויסען טאָג אפשר אויך פון דעם מעגליכען יאָך פון א מאַן. נאָך שווערע און ביטערע קעמפּפע, האָבען זיך פיעלע פון זיי ערוואָרבען די דאָזיגע פערזענליכע פרייהייט. איצטער האָבען זיי עס געוואָלט אויסנוצען, ניט פאַר זייער אייגענעם פערזענליכען גענוס, נור צו ברענגען דעם פאָלק די קענטעניסען, וועלכע האָבען זיי בעפרייט.

אין יעדער רוסישער שטאָדט, אין יעדען פעטערבורגער קוואַרטאַל,

האבען זיך פֿאָרמירט קליינע גרופּען פאַר זעלבסט־פערבעסערונג און זעלבסט־בילדונג. די ווערק פון די פילאָזאָפען, די שריפטען פון די עקאָנאָמיסטען, די פאָרשונגען פון דער יונג־רוסישער היסטאָרישער שולע זיינען אויפמערקזאַם געלעזען געוואָרען אין די דאָזיגע גרופּען, און נאָך דעם לעזען האָבען געפאָלגט אונענדליכע דיסקוסיאָנען. דער צוועק פון דעם דאָזיגען לעזען און דיסקוטירען איז געווען צו פערענטפערען די פראַגע, וואָס האָט זיך פאַר זיי אויפגעהויבען: אויף וועלכען אופן קענען זיי זיין ניצליך פאַר די מאַסען? ביסלעכווייז זיינען זיי געקומען צו דער אידעע, אַז דער איינציגער וועג דערצו איז, זיך צו בעזעצען אונטער'ן פֿאָלק און לעבען אַ פאָלקס'־לעבען. יונגע מענער זיינען אוועק אין די דערפער אַלס דאָקטוירים, פעלדשערים, לעהרערים, דאָרף־שרייבערס, אפילו אַלס לאַנד־ארבייטער, שמיעדען, האָלץ־זעגער, א. אז. וו., און האָבען דאָרט פּרובירט לעבען אין נאָהענטער בעריהרונג מיט די פּויערים. מיידלעך האָבען אָבגעגעבען עקזאַמענס אַלס לעהרערקעס, אַקושאַרקעס אָדער קראַנקען־וועכטערינס, און אין די הונדערטער זיינען זיי אוועק אין די דערפער, זיך אָבגעבענדיג דעם אָרעמסטען טייל פון דער בעפעלקערונג.

זיי זיינען געגאַנגען אָהן וועלכע עס איז אידעאַלען פון געזעלשאַפט־ליכען איבערבוי, אָהן וועלכען עס איז געדאַנק פון רעוואָלוציע; זיי האָבען גאַנץ איינפאַך געוואָלט די מאַסען פּויערים לערנען לעזען, זיי בילדען, זיי געבען מעדיצינישע הילף, אָדער ווי־עס־איז זיי העלפען אויפהויבען זיך פון זייער פינסטערניס און עלענד, און צו גלייכער צייט לערנען פון זיי, וואָס עס זיינען ז י י ע ר ע אידעאַלען פון אַ בעסערען געזעלשאַפטלי־כען לעבען.

ווען איך האָב זיך אומגעקעהרט פון דער שווייץ, האָב איך געטראָפען די דאָזיגע בעוועגונג אין פולען שוואונג.

XIII

איך האָב מיך געאיילט צו טיילען מיט מיינע פריינד די איינדריקע פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטערס' אַסאָציאַציע און מיינע ביכער. אין אוניווערזיטעט האָב איך, ריכטיג גערעדט, קיין פריינד ניט געהאַט; איך בין געווען עלטער ווי די מייסטע פון מיינע חברים, און צווישען יונגע מענשען איז אַן אונטערשייד אין עטליכע יאָהרען שטענדיג אַ שטער־רונג פאַר פאָלשטענדיגער חבר'שאַפט. מען מוז אויך בעמערקען, אַז זינט די נייע געזעצען וועגען צולאָזען שילער אין די אוניווערזיטעטען זיינען

איינגעפיהרט געוואָרען אין 1861, זיינען די בעסטע יונגע לייט, די ענט־וויקעלטסטע און די זעלבסטשטענדיגסטע אין דענקען, ארויסגעשטופּט געוואָרען פון די גימנאזיעס, און זיי האָבען קיין צוטריט צו די אוניווער־זיטעטען ניט געקראָגען. די מאַיאָריטעט פון מיינע חברים זיינען דריבער געווען גוטע קינדער, פלייסיגע, זיי האָבען זיך אָבער מיט קיין זאך, אויסער די עקזאמענס, ניט אינטערעסירט.

איך בין געווען בעפריינדעט נור מיט איינעם פון זיי: לאַמיך איהם רופען דמיטרי קעלניטץ. ער איז געבאָרען געוואָרען אין דרום־רוסלאנד און, אָבוואויל זיין נאָמען איז געווען א דייטשער, האָט ער קוים געקענט רעדען דייטש, און זיין אויסזעהן איז געווען מעהר דרום־רוסיש איידער טויטאָניש. ער איז געווען זעהר אינטעליגענט, היבש בעלעזען, און האָט ערנסט נאָכגעדענקט איבער דעם וואָס ער האָט געלעזען. ער האָט ליעב געהאט און שטארק געאכטעט די וויסענשאפט, אָבער ווי פיעלע אונזערע, איז ער גיך געקומען צום שלום, אז פערפאָלגען די קאריערע פון א וויסענ־שאפטס־מאַן מיינט צושטעהן צום לאגער פון די פיליסטער, און אז עס איז פאראן גענוג אנדערע און מעהר דרינגענדע ארבייט, וואָס ער וואָלט געקענט טהאָן. נאָכדעם ווי ער האָט בעזוכט די לעקציעס אין אוניווערזי־טעט פאר צוויי יאָהר, האָט ער זיי אויפגעגעבען און האָט זיך אינגאנצען איבערגעגעבען צו געזעלשאפטליכע ארבייט. ער האָט געלעבט אבי־ווי; איך בין אפילו אין ספק צי ער האָט געהאט א שטענדיגע קווארטיר. מאנכעסמאָל פלעגט ער אריינקומען צו מיר און פרעגען, „האָט איהר אפשר פּאפּיר?" און, קריגענדיג דאָס וואָס ער האָט געדארפט, פלעגט ער זיך אוועקזעצען פאר א שטונדע אָדער צוויי ביי א ווינקעל פון א טיש, ארבייטענדיג פלייסיג אויף אן איבערזעצונג. דאָס ביסעל, וואָס ער האָט אויף אזא אופן פערדיענט, איז געווען מעהר ווי גענוג צו בעפריעדיגען זיינע בעשרענקטע בעדערפניסען. דאַן פלעגט ער אריבערלויפען אין א וויטען טייל פון פון שטאָדט זעהן א חבר אָדער העלפען א פריינד וואָס איז געווען אין נויט; אָדער ער פלעגט געהן דורך פּעטערבורג צופוס, אין א פערוואָרפענער פאָרשטעדטעל, כדי צו קריגען א פרייען צוטריט אין א גימנאזיע פאר עפּעס א אינגעל, אין וועמען די חברים זיינען געווען פעראינטערעסירט. ער איז אָהן צווייפעל געווען א בעגאבטער מענש. אין מערב־אייראָפּא וואָלט זיך א פיעל ווענינער בעגאבטער מענש דערשלאָגען צו א שטעלע פון פּאָליטישער אָדער געזעלשאפטליכער פיהרערשאפט. אָבער אזעלכע געדאנקען זיינען קעלניטץ'ען קיינמאָל אין קאָפּ ניט אריין. צו זיין א פיהרער איז אויף קיין פאל ניט געווען זיין אמביציע, און עס איז ניט געווען אן ארבייט, ווי אונבעדייטענד דאָס זאָל ניט זיין, וואָס ער

זאָל עס ניט װעלען טהאָן. אָבער אָט דער שטריך איז ניט געװען אײגענ־טימליך פאַר איהם אַלײן; אַלע װאָס האָבען געלעבט עטליכע יאָהר אין די סטודענטישע קרײזען פון יענע צײטען, האָבען אָט אַזױ זעהר שטאַרק געפיהלט.

באַלד נאָך מײן צוריקקומען האָט מיך קעלניטץ אײנגעלאַדען זיך אָנצושליסען אָן אַ קרוזשאָק, װאָס איז בעקאַנט געװען אונטער דער יוגענד אַלס דער „טשײקאָװסקי קרוזשאָק“. אונטער דעם דאָזיגען נאָמען האָט ער געשפּיעלט אַ װיכטיגע ראָלע אין דער געשיכטע פון דער סאָציאַלער בעװעגונג אין רוסלאַנד, און אונטער דעם אײגענעם נאָמען װעט ער איבער־געהן אין דער היסטאָריע. „זײנע מיטגליעדער“, האָט קעלניטץ מיר געזאָגט, „זײנען ביז אהער מײסטענס געװען קאָנסטיטוציאָנאַליסטען; זײ זײנען אָבער אױסגעצײכענטע מענשען און גרײט אָנצונעהמען איר־גענד װעלכע עהרליכע אידעע; זײ האָבען גענוג פרײנד איבער גאַנץ רוסלאַנד, און איהר װעט זעהן שפּעטער, װאָס איהר קענט טהאָן“. טשײקאָװסקי'ן און עטליכע אַנדערע מיטגליעדער פון דעם קרוזשאָק האָב איך שױן געקענט פון פריהער. טשײקאָװסקי האָט געװאונען מײן האַרץ בײ אונזער ערשטער בעגעגעניש, און אונזער פרײנדשאַפט האָט ניט אױפגעהערט די לעצטע זיעבען־און־צװאַנציג יאָהר.

אָנגעהױבען האָט זיך דער „קרוזשאָק“ מיט אַ גאַנץ קלײנער גרופּע פון יונגע מענער און פרױען — אײנע פון װעלכע איז געװען סאָפיאַ פּעראָװסקאַיאַ — װאָס האָבען זיך פעראײניגט פאַר דעם צװעק פון זעלבסט־בילדונג און זעלבסט־אױסבעסערונג. טשײקאָװסקי איז געװען אײנער פון זײ. אין 1869 האָט נעטשאַיעף פּרובירט גרינדען אַ געהײמע רעװאָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציע אונטער דער יוגענד, װעלכע איז געװען דורכדרונגען מיט דעם אױבענדערמאָנטען װאונש צו אַרבײטען צװישען פאָלק, און כדי צו דערגרײכען זײן ציעל, האָט ער זיך בענוצט מיט די מיטלען פון די אַלטע קאָנספּיראַטאָרס, ניט אָבשטעלענדיג זיך אפילו פאַר בעטרוג, בעת ער האָט געװאָלט צװינגען זײנע חברים נאָכצוגעהן נאָך איהם. אַזעלכע מעטאָדען האָבען אין רוסלאַנד ניט געקענט האָבען קײן ערפאָלג, און גאָר גיך איז זײן געזעלשאַפט צופאַלען געװאָרען. אַלע מיטגליעדער זײנען אַרעסטירט געװאָרען, און אַ טײל פון די בעסטע און רײנסטע פון דער רוסישער יוגענד איז אַװעק אין סיביר נאָך אײדער זײ האָבען עטװאָס געטהאָן. דער זעלבסט־בילדונגס־קרוזשאָק, פון װעלכען איך רעד דאָ, איז געװען געגרינדעט אין אָפּאָזיציע צו נעטשאַיעף'ס מעטאָדען. די עטליכע פרײנד האָבען געאורטײלט גאַנץ ריכטיג, אַז דער יסוד פון יעדער אָרגאַ־ניזאַציע מוז זײן אַ מאָראַליש ענטװיקעלטע אינדיװידואַליטעט,—װאָס פאַר

א פּאָליטישען כאראקטער די אָרגאַניזאציע זאָל שפּעטער ניט אָננעהמען, און וואָס פאר א טהעטיגקייטס־פּראָגראם זי זאָל ניט אנערקענען אין דעם לויף פון די שפּעטערע פאסירונגען. דאָס איז די ערקלערונג פאר וואָס דער טשייקאָווסקי קרוזשאָק, ביסלעכווייז אויסברייטענדיג זיין פּראָגראם, האָט זיך אזוי שטארק פערשפּרייט אין רוסלאנד, האָט דערגרייכט אזעלכע וויכטיגע רעזולטאַטען, און שפּעטער, ווען די גרויזאמע פערפאָלגונגען פון דער רעגיערונג האָבען געשאפען א רעוואָלוציאָנערען קאמפף, האָט ער ארויסגעגעבען יענע מערקווירדיגע רייהע פון מענער און פויען, וועלכע זיינען געפאלען אין דעם קאמפף אנטקעגען דער אויטאָקראטיע.

אין יענער צייט אָבער — דאָס הייסט, אין 1872 — האָט דער קרוזשאָק קיין רעוואָלוציאָנערע טהעטיגקייט נאָך ניט געהאט. ווען ער וואָלט געבליבען נור א זעלבסט־בילדונגס קרוזשאָק, וואָלט ער גאָר גיך פערשטיינערט געוואָרען, ווי א מאָנאסטיר. אָבער די מיטגליעדער האָבען געפונען א פּאסענדע ארבייט. זיי האָבען אָנגעהויבען פערשפּרייטען גוטע ביכער. זיי האָבען געקויפט די ווערק פון לאסאל, בערווי (וועגען דער לאגע פון די ארבייטענדע קלאסען אין רוסלאנד), מארקס, רוסישע היסטאָרישע ווערק, א. אז. וו. — גאנצע אויפלאגען — און האָבען זיי פערטיילט צווישען די סטודענטען אין די פּראָווינצען. אין עטליכע יאָהר צייט איז ניט געווען איין וויכטיגע שטאָדט אין די „אכט־און־דרייסיג גובערניעס פון דער רוסישער אימפּעריע“, בענוצענדיג זיך מיט דער אָפיציעלער שפּראך, וואו דער דאָזיגער קרוזשאָק האָט ניט געהאט א גרופּע פון חברים, וועלכע זיינען געווען פערנומען מיט דער פערשפּרייטונג פון דעם דאָזיגען מין ליטעראטור. ביסלעכווייז, מיטגעהענדיג מיט דעם אלגעמיינעם שטראָם פון דער צייט, און אָנגערעגט דורך די נייעס וואָס איז געקומען פון מערב־אייראָפּא וועגען דעם שנעלען וואקסען פון דער ארבייטער־בעוועגונג, איז דער קרוזשאָק געוואָרען אלץ מעהר און מעהר א צענטער פון סאָציאליסטישער פּראָפּאגאנדא אונטער דער יוגענד, און א נאַטירליכער פערמיטלער צווישען די פיעלע פּראָווינציעלע גרופּען. און דאן, אין איין שעהנעם טאָג, איז דער אייז צווישען די סטודענטען און די ארבייטער צובראָכען געוואָרען, און דירעקטע פערבינדונגען מיט די ארבייטער זיינען געשאפען געוואָרען אין פּעטערבורג און אין איינינע פּראָווינצען. אין אָט דער צייט האָב איך זיך אָנגעשלאָסען אָן דעם קרוזשאָק, אין פריהלינג פון 1872.

אלע געהיימע געזעלשאפטען ווערען גרויזאם פערפאָלגט אין רוסלאנד, און דער מערב־אייראָפּעאיִשער לעזער וועט פיליכט ערווארטען פון מיר איך זאָל בעשרייבען, ווי אזוי איך בין איינגעפיהרט געוואָרען און וואָס פאר א טרייהייטס־שבועה איך האָב געדארפט שווערען. איך וועל איהם

מוזען ענטווישען, ווארים קיין זאך פון דעם זארט איז ניט געווען און האט ניט געקענט זיין. מיר וואלטען געווען די ערשטע זיך אויסצולאכען פון אזעלכע צערעמאניעס, און קעלנימע וואלט ניט פערביינעלאזט די געלע־גענהייט ארייצואווארפען איינע פון זיינע סארקאסטישע בעמערקונגען, וועלכע וואלט אוועקגע׳הרג׳עט וועלכע עס איז צערעמאניע. עס זיינען אפילו קיין סטאטוטען ניט געווען. דער קרוזשאק האט אויפגענומען אלס מיט־גליעדער נאר אזוינע פערזאנען, וועלכע מען האט גוט געקענט און זיינען אויספרובירט געווארען אין פערשיידענע אומשטענדען, און וועגען וועלכע מען האט געפיהלט, אז מען קען זיך אויף זיי אבסאלוט פערטרויען. איידער א נייער מיטגליעד איז אויפגענומען געווארען, האט מען דיסקוטירט וועגען זיין כאראקטער מיט דער אפענהערציגקייט און ערנסטקייט, וואס איז געווען כאראקטעריסטיש פאר דעם ניהיליסט. דער קלענסטער שפור פון ניט־אויפריכטיגקייט אדער איינגעבילדעטקייט אין זיין כאראקטער וואלט אבגעהאקט זיין ארייננטריט אין פעראיין. דער קרוזשאק האט זיך ניט געיאגט נאך א גרויסע צאהל מיטגליעדער, און האט ניט געהאט די טענדענץ צו קאנצענטרירען אין זיינע הענד די גאנצע טהעטיגקייט, וואס איז אנגעגאנגען אונטער דער יוגענד, אדער ארייצונעהמען אין איין ארגאניזאציע די צעהנדליגער פערשיידענע גרופען, וועלכע האבען עקזיס־טירט אין די הויפטשטעדט און אין די פראווינצען. מיט די מייסטע פון זיי זיינען מיר געווען אין פריינדליכע בעציהונגען; מיר האבען זיי געהאלפען, און זיי האבען אונז געהאלפען, ווען עס איז געווען נויטיג, אבער עס איז קיינמאל ניט געמאכט געווארען קיין אנגריף אויף זייער אויטאנאמיע.

דער קרוזשאק האט פארגעצויגען צו בלייבען א נאהענט פעראייניגטע גרופע פון פריינד; און אין ערגעץ האב איך קיינמאל ניט בעגעגענט אזא אויסוואהל פון מאראליש־הויכע מענער און פרויען, ווי די פאר צעהנדליג פערזאנען, מיט וועלכע איך האב זיך בעקאנט אויף דער ערשטער פערזאמ־לונג פון דעם טשייקאווסקי קרוזשאק. נאך איצט פיהל איך זיך שטאלץ דערמיט, וואס איך בין אויפגענומען געווארען אין דער דאזיגער פאמיליע.

XIV

ווען איך בין ארייננעטראטען אין דעם טשייקאווסקי קרוזשאק, האב איך געטראפען די מיטגליעדער היציג דיסקוטירענדיג, וואס פאר א ריכ־טונג זיי זאלען געבען צו זייער טהעטיגקייט. א טייל איז געווען דאפיר,

מען זאָל ווייטער פאָרטזעצען די ראדיקאַלע און סאָציאַליסטישע פּראָפּא־גאנדא אונטער דער געבילדעטער יוגענד; אנדערע האָבען געדענקט, אז דער איינציגער ציעל פון דער ארבייט דארף זיין צוצוגרייטען מענשען, וואָס זאָלען זיין בכח אויפצואוועקען די גרויסע פערשלאָפענע ארבייטער מאסען, און דעריבער דארף זייער הויפּט־טהעטיגקייט זיין צווישען די פויערים און די ארבייטער אין די שטעדט. דיזעלבע דיסקוסיאָנען זיינען פאָרגעקומען אין אלע פעראיינען און גרופּען, וועלכע האָבען זיך פאָרמירט אין יענער צייט הונדערטערווייז אין פּעטערבורג און אויף דער פּראָווינץ, און אומעטום האָט די צווייטע פּראָגראַם גענומען די אויבערהאנד איבער די ערשטע.

ווען אונזער יוגענד וואָלט אָנגענומען דעם סאָציאַליזם נאָר אין אבסטראַקט, וואָלט זי זיך געקענט פּיהלען צופריעדען מיט אַן ערקלערונג פון סאָציאַליסטישע פּרינציפּען, אריינגעהמענדיג אַלס אַ ווייטען ציעל „דעם קאָמוניסטישען בעזיץ פון פון די פּראָדוקציאָנס־אינסטרומענטען", און דערווייַלע וואָלט זי אָנגעפיהרט אַ געוויסע פּאָליטישע אגיטאַציע. פיעלע מיטעלקלאַס סאָציאַליסטישע פּאָליטיקער אין מערב־איירופּא און אמעריקא געהען ווירקליך אויף דעם דאָזיגען וועג. אָבער אונזער יוגענד איז צוגעצויגען געוואָרען צום סאָציאַליזם אויף אַ גאַנץ אנדער אופן. זיי זיינען ניט געווען קיין טעאָרעטיקער וועגען סאָציאַליזם, נאָר זיי זיינען געוואָרען סאָציאַליסטען דורך דעם, וואָס זיי האָבען געלעבט ניט בעסער ווי די ארבייטער לעבען, וואָס זיי האָבען ניט געמאַכט קיין אונטערשייד צווישען „מיין און דיין" אין זייערע קרייזען, און וואָס זיי האָבען זיך ענטזאַגט צו בענוצען פאַר זייער אייגענער צופריעדענשטעלונג די רייכ־טימער, וואָס זיי האָבען גע'ירשנ'ט פון זייערע פּאָטערס. זיי האָבען געטהאָן מיט'ן קאַפּיטאַליזם דאָס, וואָס טאָלסטאָי ראטה איצט מען זאָל טהאָן מיט'ן קריעג — דאָס הייסט, אָנשטאָט צו קריטיקירען דעם קריעג און ווייטער טראָגען דעם מיליטערישען מונדיר, זאָלען די מענשען זיך אָבזאָגען, יעדערער פאַר זיך, צו זיין סאָלדאטען און צו געברויכען כלי־זין. אָט אזוי האָט טאַקע אונזער רוסישע יוגענד געהאַנדעלט; יעדער פאַר־זיך, די מענער ווי די פרויען, האָט זיך ענטזאָגט צו מאַכען פּערזענליכען געברויך פון די הכנסות פון זייערע פּאָטערס. אזא יוגענד האָט געמוזט געהן צום פאָלק — און זיי זיינען געגאַנגען. טויזענדער און טויזענדער יונגע מענער און פרויען האָבען שוין געהאַט פערלאָזען זייערע היימען און האָבען איצט פּרובירט לעבען אין די דערפער און אין די אינדוסטריעלע שטעדט ביי אַלערליי מעגליכע מלאכות. דאָס איז ניט געווען קיין אָרגאַניזירטע בעוועגונג: עס איז געווען איינע פון יענע מאַסען־בעוועגונגען, וועלכע קומען

פאַר אין געוויסע פעריאָדען ווען עס וואכט פּלוצלינג אויף דאָס מענשליכע געוויסען. איצט, אז קליינע אָרגאניזירטע גרופּען האָבען זיך פאָרמירט, גרייט צו מאַכען אַ סיסטעמאַטישע אָנשטרענגונג צו פערשפּרייטען די אידעען פון פרייהייט און רעוואָלט אין רוסלאַנד, זיינען זיי איבערגעוואַלד געטריבען געוואָרען אָנצופיהרען די דאָזיגע פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די מאסען פון די פּויערים און די ארבייטער אין די שטעדט. פערשיידענע שרייבער האָבען פּרובירט ערקלערען אָט די בעוועגונג „צום פאָלק“ דורך דעם איינפלוס פון אויסלאַנד — „פרעמדע אגיטאַטאָרס זיינען אומעטום פאראַן“ — איז געווען זייער בעליעבטע ערקלערונג. ס'איז זיכער אמת, אַז אונזער יוגענד האָט זיך צוגעהערט צו באַקונין'ס מעכטיגע שטימע, און אַז די אגיטאַציע פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטערס' אַסאָציאַציע האָט געהאַט אַ בעצויבערענדע ווירקונג אויף אונז. אָבער די בעוועגונג „ווֹ' נאַראָד!“ — צום פאָלק — האָט געהאַט אַ פיעל טיעפערען אור־שפּרונג: זי האָט זיך אָנגעהויבען איידער די „פרעמדע אגיטאַטאָרס“ האָבען גערעדט צו דער רוסישער יוגענד, און אפילו נאָך איידער די „אינ־טערנאַציאָנאַלע אַסאָציאַציע“ איז געווען געגרינדעט. זי האָט זיך שוין אָנגעפאַנגען אין קאַראַקאָזאָף'ס גרופּען אין 1866; טורגעניעף האָט זי געזעהן קומען, און שוין אין 1859 האָט ער אויף איהר שוואַך אָנגעציינט. איך האָב געטהאָן מיין בעסטעס אויפצובויען די דאָזיגע בעוועגונג אין דעם טשייקאָווסקי קרוזשאָק; אָבער איך האָב נאָר געארבייט מיט'ן שטראָם, וועלכער איז געווען ניט־דער־ערך פיעל מעכטיגער איידער וועלכע עס איז אינדיווידועלע אָנשטרענגונג.

מיר האָבען זעלבסטפערשטענדליך אָפט גערעדט וועגען דער נויט־ווענדיגקייט פון אַ פּאָליטישער אגיטאַציע געגען אונזער אבסאָלוטער רעגיערונג. מיר האָבען שוין געזעהן ווי די מאַסע פּויערים ווערען געטריבען צו אַן אונפערמיידליכען־אונטערגאַנג, דורך די אונזיניגע שטייערען און דורך דעם נאָך נאַרישערען אויספערקויפען זייערע בהמות צו דעקען די הינטערשטעליגע חובות פון די שטייערען. מיר, „טרוימער“, האָבען געזעהן אָנקומען יענע פאָלשטענדיגע רואינירונג פון אַ גאַנצער בעפעלקערונג, וועלכע איז איצטער, ליידער, דורכגעפיהרט געוואָרען אין אַ שרעקליכען ערך אין צענטראַל־רוסלאַנד, און די רעגיערונג גופא איז זיך מודה אין דעם. מיר האָבען געוואוסט, ווי רוסלאַנד ווערט פון אַלע זייטען בעראַ־בעוועט אויף אַ העכסט סקאַנדאַלעזען אופן. מיר האָבען געוואוסט, און יעדען טאָג האָבען מיר זיך נאָך מעהר דערוואוסט, פון די אונגעזעצליכ־קייטען פון די בעאַמטע, און די כמעט אונגלויבליכע בעסטיאַליטעטען פון פיעלע פון זיי. מיר האָבען כסדר געהערט וועגען פריינד, וועמעס הייזער

זיינען אין מיטען דער נאַכט איבערפאַלען געוואָרען פון דער פּאָליציי, וועלכע זיינען פערפאַלען געוואָרען אין די טורמעס, און וועלכע — ווי מיר האָבען שפּעטער ערפאַהרען — זיינען פערשיקט געוואָרען אָהן אַ משפּט אין קליינע דערפלעך ערגעץ אין אַ פערוואָרפענער רוסישער פּראָווינץ. מיר האָבען דעריבער געפיהלט די נויטווענדיגקייט פון אַ פּאָליטישען קאַמפּף אַנקעגען דער דאָזיגער שרעקליכער מאַכט, וועלכע האָט פערניכ־טעט די בעסטע אינטעליגענטע כחות פון דער נאַציאָן.

אונזערע עלטערע ברידער האָבען ניט געוואָלט אונזערע סאָציאַליס־טישע אידעאַלען, אָבער מיר האָבען זיך מיט די אידעאַלען ניט געקענט שיידען. יאָ, ווען אפילו אייניגע פון אונז וואָלטען עס געטהאָן, וואָלט עס אויך געווען ארויסגעוואָרפען. דער יונגער דור, אַלס אַ גאַנצער, איז בעהאַנדעלט געוואָרען ווי „פערדעכטיגע“, און דער עלטערער דור האָט מורא געהאַט צו האָבען עטוואָס צו טהאָן מיט זיי. יעדער יונגער מאַן מיט דעמאָקראַטישע געשמאַקען, יעדע יונגע פרוי, וואָס האָט בעזוכט אַ קורס פון העכערער בילדונג, איז געווען פערדעכטיג אין די אויגען פון דער פּאָליציי, און איז דענונצירט געוואָרען פון קאַטקאָף׳ן אַלס אַ פיינד פונ׳ם שטאַאַט. די קורץ־געשוירענע האָר און בלויע ברילען וואָס אַ מיידעל האָט געטראָגען, דער שאָטלענדישער פּלעד וואָס אַ סטודענט פלעגט ווינטער טראָגען אָנשטאָט אַ מאַנטעל, וועלכע זיינען געווען בעווייזען פון ניהי־ליסטישער איינפאַכקייט און דעמאָקראַטיע, זיינען פער׳מסר׳ט געווען אַלס צייכענס פון „פּאָליטישער אונצופערלעסיגקייט“. אויב אַ סטודענט׳ס קוואַרטיר פלעגט אָפט בעזוכט ווערען פון אַנדערע סטודענטען, פלעגט די שטאַאַט־פּאָליציי פּעריאָדיש זי איבערפאַלען און דורכזוכען. די ביי־נאַכטיגע איבערפאַלען אויף געוויסע סטודענטישע קוואַרטירען זיינען געוואָרען אַזוי געוועהנליך, אַז קעלניטץ האָט איינמאָל, אויף זיין מילד הומאָריסטישען שטייגער, געזאָגט צו דעם פּאָליציי־בעאַמטען וואָס האָט אונטערזוכט די צימערען: „פּאַר וואָס זאָלט איהר אייגענטליך יעדעס מאָל, ווען איהר קומט מאַכען אַן אונטערזוכונג, דורכקוקען אַלע אונזערע ביכער? איהר קענט דאָך אויסמאַכען אַ ליסטע פון זיי און קומען איינ־מאָל אין מאָנאַט נאָכזעהן צי זיי זיינען אַלע דאָ אויף די פּאָליצעס; און פון צייט צו צייט צושטעלען די נעמען פון די צוגעקומענע“. דער קלענס־טער פערדאַכט פון פּאָליטישער אונצופערלעסיגקייט איז געווען גענוג גרונד, מען זאָל אוועקנעהמען אַ יונגען מאַן פון דער הויך־שולע, איהם פערשפּאַרען אויף עטליכע מאָנאַט אין געפענגניס, און ענדליך איהם אוועקשיקען אין ערגעץ אַ פערוואָרפענער פּראָווינץ אין די אוראַלען — „אויף אַן אונבעשטימטער צייט“, ווי זיי פלעגען עס רופען אויף זייער

ביוראָקראַטישען לשון. אפילו אין דער צייט ווען דער טשייקאָווסקי קרו־זשאָק האָט קיין אנדער זאַך ניט געטהאָן ווי נאָר פערטיילט ביכער, וועלכע זיינען געווען געדרוקט מיט דער ערלויבנים פון דער צענזור, איז טשיי־קאָווסקי צוויי מאָל ארעסטירט געווען און איז אָבגעהאַלטען געוואָרען אונגעפעהר פיער אָדער זעקס חדשים אין געפענגנים — דאָס צווייטע מאָל אקוראַט אין א קריטישען מאָמענט פון זיין קאַריערע אַלס כעמיקער. זיינע פאָרשונגען זיינען נאָר־וואָס פערעפענטליכט געוואָרען אינ׳ם „בולעטין פון דער אקאַדעמיע דער וויסענשאַפטען“, און ער האָט געהאַלטען ביים אָבגעבען זיינע לעצטע אוניווערזיטעט־עקזאַמענס. ענדליך איז ער בעפרייט געוואָרען, ווארים די פּאָליציי האָט ניט געקענט אויסגעפינען גענוג בעווייזען אנטקעגען איהם, וואָס זאָלען בערעכטיגען איהם צו פער־שיקען אין די אוראַלען! „אויב מיר וועלען דיך אָבער נאָך אמאָל ארעס־טירען“, האָט מען איהם געזאָגט, „וועלען מיר דיך פערשיקען אין סיביר“. ס׳איז א פאַקט, אז אַלעקסאַנדער דעם 2טען׳ס ליעבלינגס־חלום איז געווען צו האָבען ערגעץ־וואו אין די אוראַלען א ספּעציעלע שטאָדט, וואָס זאָל טאָג און נאַכט בעוואַכט ווערען פון קאָזאַקען, וואו אַלע פערדעכטיגע יונגע מענשען זאָלען קענען פערשיקט ווערען, אזוי אז עס זאָל פון זיי ווערען א שטאָדט פון א צעהן אָדער צוואַנציג טויזענד איינוואוינער. נאָר די געפאַהר פאַר דער רעגיערונג, וואָס אזא שטאָדט וואָלט געקענט אמאָל ווערען, האָט איהם צוריקגעהאַלטען פון זיין אמת־אזיאַטישען פּלאַן.

איינער פון אונזערע מיטגליעדער, אַן אָפיציר, האָט געהערט צו א גרופּע יונגע לייט, וועמעס אמביציע ס׳איז געווען צו דיענען אין די פּראָ־ווינציעלע זעמסטוואָס. די ארבייט אין דער דאָזיגער ריכטונג האָבען זיי בעטראַכט אַלס א הויכע מיסיאָן, און זיי האָבען זיך צו דעם צוגעגרייט דורך אַן ערנסטען שטודיום פון די עקאָנאָמישע בעדינגונגען פון צענטראַל־רוסלאַנד. פיעלע יונגע לייט האָבען זיך א געוויסע צייט ארומגעטראָגען מיט דיזעלבע האָפענונגען; אָבער די אַלע האָפענונגען זיינען צורונען געוואָרען ביי דער ערשטער בעגעגענים מיט דער ווירקליכער רעגיערונגס־מאשין.

האָבענדיג בעוויליגט פאַר געוויסע רוסישע פּראָווינצען א זעהר בעשרענקטע פאָרם פון זעלבסט־רעגיערונג, האָט די רעגיערונג, תיכף נאָכ׳ן אָננעהמען דאָס דאָזיגע געזעץ, אָנגעווענדעט אַלע איהרע כחות צו מאַכען די רעפאָרם צו גאָרנישט און אָבשוואַכען איהר גאַנצע בעדייטונג און לעבענס־קראַפט. די פּראָווינציעלע זעלבסט־רעגיערונג האָט זיך געמוזט צופריעדענשטעלען מיט דער איינציגער ראָלע פון שטאַאַט־בעאַמטע וואָס

וועלען צונויפזאמלען די צוגעקומענע אָבצאָהלונגען און זיי דערנאָך אויס־געבען אויף די אָרטיגע בעדערפעניסען פון שטאאט. יעדער פערזוך פון די בעצירקס־ראטהען צו נעהמען די איניציאַטיווע אין א וועלכער עס איז פערבעסערונג — שולען, לעהרער־סעמינאריומס, סאניטארע מאסרעגעלען, אגריקולטור־פערבעסערונגען א. אז. וו. — איז בעגעגענט געוואָרען פון דער צענטראַלער רעגיערונג מיט חשד, מיט פיינדשאפט — און איז פער׳מסר׳ט געוואָרען פון דער „מאָסקאָווסקאיא גאזעטא“ אלס „סעפּאַרא־טיזם“, אלס א בעשאפונג פון „א שטאאט אינ׳ם שטאאט“, אלס א בונט אנטקעגען דער אויטאָקראטיע.

ווען אימיצער זאָל, צום ביישפּיעל, דערצעהלען די ריכטיגע געשיכטע פון דעם טווערער לעהרער־סעמינאריום, אָדער פון וועלכער עס איז אנדערע עהנליכע אונטערנעהמונג פון א זעמסטוואָ אין יענע יאָהרען, מיט די אַלע קליינליכע פערפאָלגונגען, די פערבאָטען, די אונטערברעכונגען, און וואס ניט, מיט וועלכע מען האָט פערביטערט דאָס לעבען פון יענעם אנשטאַלט, וואָלט עס קיין אייראָפּעער, און איבערהויפּט קיין אמעריקאנער לעזער ניט געגלויבט. ער וואָלט דאָס בוך אוועקגעוואָרפען אָן א זייט, זאָגענדיג, „ס׳קען ניט זיין אמת; ס׳איז צו־נאריש עס זאָל אמת זיין“. און דאָך איז עס אזוי געוועזן. גאנצע גרופּען פון די ערוועהלטע פערטרעטער פון פער־שיידענע זעמסטוואָס זיינען בערויבט געוואָרען פון זייערע עמטער, מען האָט זיי בעפוילען צו פערלאָזען זייערע פּראָווינצען און זייערע אימעניעס, אָדער מען האָט זיי פּשוט פערשיקט, דערפאַר וואס זיי האָבען געוואגט זיך צו ווענדען צום קייזער, אויף א העכסט לאָיאלען שטייגער, מכח אזעלכע רעכטען, וואָס האָט די זעמסטוואָס געקומט לויט דעם געזעץ. „די ערוועהלטע מיטגליעדער פון פּראָווינציאַל־ראטהען מוזען זיין איינפאכע מיניסטעריום־בעאמטע, און מוזען געהאָרכען דעם מיניסטער פון אינערען“: דאָס איז געוועזן די טעאָריע פון דער פעטערבורגער רעגיערונג. וואָס איז שייך די ווענינגער פּראָמינענטע מענשען — לעהרער, דאָקטוירים, און דער גלייכען, אין דיענסט פון די אָרטיגע געמיינדע־ראטהען — זיינען זיי ארונטערגעזעצט אָדער פערשיקט געוואָרען דורך דער שטאאט־פּאָליציי אין פיער־און־צוואנציג שטונדען, אָהן וועלכע עס איז ווייטערדיגע צערע־מאָניעס, אויף א בעפעהל פון דער אלערהעכסטער „דריטער אָבטיילונג“ פון דער קייזערליכער קאנצעלאריע. ניט לענגער ווי מיט איין יאָהר צוריק האָט א דאמע, וועמעס מאן איז א רייכער לאנדאייגענטימער און פער־נעהמט א הויכע שטעלע אין איינער פון די זעמסטוואָס, און וועלכע איז אַליין פּעראינטערעסירט אין בילדונג, איינגעלאדען אכט שול־לעהרער צו איהר געבורטסטאָג־פּאַרטיע. „אָרעמע מענשען“, האָט זי זיך געקלערט,

„זיי האָבען קיינמאָל ניט די געלעגענהייט צו זעהן אימיצען אויסער פויערים". אויף מאָרגען נאָך דער פּאַרטיע איז געקומען אין הויף דער דאָרף־פּאָליציסט און האָט פערלאַנגט מען זאָל איהם געבען די נעמען פון די אכט לעהרער, כדי אָבצוגעבען וועגען זיי אַ רעפּאָרט צו די פּאָליציי־בעאַמטע. די דאַמע האָט זיך ענטזאָגט איהם צו געבען די נעמען. „זעהר שעהן", האָט ער געענטפערט, „איך וועל זיי שוין אויסגעפינען אָהן אייך, און מאַכען מיין רעפּאָרט. לעהרער טאָרען ניט זיך צוזאַמענ־קומען, און אויב זיי קומען זיך יאָ צוזאַמען, איז עס מיין פליכט צו געבען אַ רעפּאָרט." אין דעם פאַל האָט די הויכע שטעלונג פון דער דאַמע בעשיצט די לעהרער; ווען זיי וואָלטען זיך אָבער געהאַט צונויפגעקומען אויף דער קוואַרטיר פון איינעם פון זיי, וואָלטען זיי געקראָגען אַ בעזוך פון דער שטאַאַט־פּאָליציי, און אַ העלפט פון זיי וואָלט דער בילדונגס־מיניסטער אָבגעזאָגט פון זייערע שטעלען; און וואָלט חס ושלום ביי אימיצען זיך אַרויסגעכאַפּט אַ בייז וואָרט אין דער צייט פון דעם איבערפאַל פון דער פּאָליציי, וואָלט ער אָדער זי פערשיקט געוואָרען ערגעץ־וואו אין די אוראַלען. דאָס איז וואָס פּאַסירט היינט צו טאָג, דריי־און־דרייסיג יאָהר נאָכדעם ווי די פּראָווינץ־ און בעצירק־ראַטהען זיינען געעפענט געוואָרען; ס'איז אָבער געווען פיעל ערגער אין די זיעבעציגער יאָהרען. וואָס פאַר אַ מין באַזיס פאַר אַ פּאָליטישען קאַמפּף האָבען געקענט געבען אַזעלכע אינסטיטוציעס?

ווען איך האָב געקראָגען בירושה פון מיין פּאָטער זיין טאַמבאָווער אימעניע, האָב איך אַ געוויסע צייט גאַנץ ערנסט געדענקט זיך צו בעזעצען אויף דער אימעניע, און אָבגעבען מיין ענערגיע פאַר דער אַרבייט אין דער אָרטיגער זעמסטוואָ. מאַנכע פויערים און די אָרעמערע גלחים פון דער נאָכבאַרשאַפט האָבען מיך געבעטען איך זאָל עס טהאָן. וואָס מיך אַנבע־לאַנגט, וואָלט איך צופריעדען געווען מיט וויפיעל עס איז וואָס איך וואָלט געקענט טהאָן, ווי קליין דאָס זאָל ניט זיין, ווען עס זאָל נאָר זיין אַ הילף אויפצוהויבען די אינטעלעקטועלע שטופע און דעם וואוילזיין פון די פויערים. איין טאָג אָבער, ווען מעהרערע פון מיינע ראַטהגעבער זיינען געווען צוזאַמען, האָב איך זיי געפרעגט: „ווי אַ שטייגער ווען איך זאָל פּרובירען עפענען אַ שולע, אַן עקספּערימענט־פערמע, אַ קאָאָפּעראַטיווע אונטערנעהמונג, און איך וואָלט אויף זיך גענומען די פערטיידיגונג פון יענעם פויער אין אונזער דאָרף, וועלכער איז ניט לאַנג צוריק געקריוודעט געוואָרען — וואָלטען די בעאַמטע מיר דאָס געלאָזט טהאָן?" „קיינמאָל ניט!" איז געווען דער איינשטימיגער ענטפער.

אַן אַלטער גרייז־גרויער גלח, אַ מענש וואָס איז געווען שטאַרק

געמאַכט אין אונזער נאַכבאַרשאַפט, איז עטליכע טעג שפּעטער געקומען צו מיר מיט צוויי איינפלוסרייכע פיהרער פון די נאַנקאָנפאָרמיסטען, און האָט געזאָגט: „רעדט זיך דורך מיט די צוויי מענשען. אויב איהר קענט עס דורכפיהרען, געהט מיט זיי און, מיט דער ביבעל אין האַנד, פּרעדיגט צו די פּויערים... נו, איהר ווייסט וואָס צו פּרעדינגען... קיין פּאָליציי אין דער וועלט וועט אייך ניט אויסגעפינען, אויב זיי וועלען אייך בעהאַלטען... אויסער דעם לאָזט זיך גאָרנישט ניט טהאָן; דאָס איז, וואָס איך, אַן אַלטער מאַן, ראַטה אייך.“

איך האָב זיי אָפענהערציג ערקלערט פאַר וואָס איך קען ניט אָננעהמען די ראָלע פון אַ וויקליף (אַ קירכען רעפאָרמער אין 14טען יאָהרהונדערט אין ענגלאַנד — איב.). אָבער דער אַלטער מאַן איז געוועזען גערעכט. אַ בעוועגונג, עהנליך צו די פון די לאָלאַרדס (די נאָכפאָלגערס פון דזשאָהן וויקליף, וועלכע האָט זיך שפּעטער ענטוויקעלט אויך אין אַן עקאָנאָמישע בעוועגונג — איב.) וואקסט איצט געשווינד אונטער די רוסישע פּויערים. אַזעלכע ענוים ווי מען האָט אָנגעטהאָן די פריעדענס־ליעבענדע דוכאָבאָרען, און אַזעלכע איבערפאַלען ווי עס זיינען געמאַכט געוואָרען אין 1897 אויף די נאָנקאָנפאָרמיסטישע פּויערים אין דרום־רוסלאַנד, ווען מען האָט ביי זיי אוועקגע׳גנב׳עט די קינדער, כּדי זיי צו ערציהען אין אָרטאָדאָקסישע מאָנאַסטירען, וועלען נאָר געבען יענער בעוועגונג אַ קראַפט, וואָס זי וואָלט ניט געקענט דערגרייכען מיט פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק.

אַזוי ווי די פראַגע פון אַגיטירען פאַר אַ קאָנסטיטוציע פלעגט שטענדיג אויפגעהויבען ווערען אין אונזערע דיסקוסיאָנען, האָב איך איינמאָל פּאָרגעשלאָגען אונזער קרוזשאָק, מיר זאָלען די פראַגע אויפנעהמען ערנסט און זיך אויסקלייבען אַ פּאַסענדען פּלאַן פון טהעטיגקייט. איך בין אַלע מאָל געוועזען פון דער מיינונג, אַז ווען דער קרוזשאָק בעשליסט עטוואָס איינשטימיג, דאַרף יעדער מיטגליעד פערבויגען זיינע פּערזענליכע געפיהלען און אָבגעבען אַלע זיינע כחות פאַר דער אויפגאַבע. „אויב איהר וועט בעשליסען צו אַגיטירען פאַר אַ קאָנסטיטוציע“, האָב איך געזאָגט, „איז מיין פּלאַן אַזוי: איך וועל זיך לפּנים אָבזונדערען פון אייך און וועל שטעהן אין פערבינדונגען נור מיט איין מיטגליעד פון קרוזשאָק — לאָמיר זאָגען מיט טשייקאָווסקי — דורך וועמען איך וועל קריגען צו וויסען ווי איהר געהט אָן מיט אייער אַרבייט, און וועל אייך קענען איבערגעבען אין אַלגעמיין וואָס איך טהו. מיין אַרבייט וועט זיין צווישען די הויף־לייט און די העכערע בעאַמטע. איך האָב צווישען זיי אַ סך בעקאַנטע, און איך קען

פיעלע וואָס זיינען אונצופריעדען מיט די היינטיגע צושטענדען. איך וועל זיי צוזאמענברענגען און אויב מעגליך פעראייניגען אין א מין אָרגאַניזאַציע; און דאַן, ווען־עס־איז, וועט זיך זיכער מאַכען א געלעגענהייט אָנצואווענדען אַט די אַלע כחות אויף צו צווינגען אלעקסאַנדער דעם 2טען ער זאָל געבען רוסלאַנד א קאָנסטיטוציע. עס וועט זיכער קומען א צייט ווען אַט די אַלע מענשען, פיהלענדיג אז זיי זיינען קאָמפּראָמיטירט, וועלען אין זייערע אייגענע אינטערעסען מאַכען אַן ענטשיידענדען שריט. אויב ס'איז נויטיג קענען אייניגע פון אונז, וועלכע זיינען געווען אָפיצירען, בעהילפיג זיין אין פערשפּרייטען די פּראָפּאַגאַנדאַ אונטער די אָפיצירען אין דער ארמעע; אָבער די דאָזיגע טהעטיגקייט מוז אין גאַנצען זיין אָבגעזונדערט פון אייערער, אָבוואויל זיי פיהרעןביידע צו איין ציעל. איך האָב ערנסט נאָכגעדענקט וועגען דעם. איך ווייס וואָסערע פערבינדונגען איך האָב און אויף וועמען מען קען זיך פערלאָזען, און איך גלויב, אז אייניגע פון די אונצופריעדענע קוקען שוין אויף מיר ווי אויף א מעגליכען מיטעלפונקט פאַר אזא מין טהעטיגקייט. דעם דאָזיגען וועג וועל איך מיר אַליין ניט נעהמען; אָבער אויב איהר דענקט אז אזוי איז אַמבעסטען, וועל איך זיך צו דעם איבערגעבען מיט לייב און לעבען."

דער קרוזשאָק האָט דעם דאָזיגען פאָרשלאַג ניט אָנגענומען. קענענדיג זיך איינער דעם אַנדערען אזוי גוט, האָבען מיינע חברים וואהרשיינליך געדענקט, אז ווען איך וואָלט אַוועק אין דער דאָזיגער ריכטונג, וואָלט איך אויפגעהערט זיין טריי זיך אַליין. וואָס עס געהערט מיין אייגענעם פּערזענליכען גליק, מיין אייגענעם פּערזענליכען לעבען, קען איך איצט ניט פיהלען גענוג דאַנקבאַר, וואָס מיין פאָרשלאַג איז ניט אָנגענומען געוואָרען. איך וואָלט אַוועק אין א ריכטונג, וואָס איז ניט געווען דיקטירט פון מיין אייגענער נאַטור, און איך וואָלט דאָרטען ניט געפונען דעם פּערזענליכען גליק, וואָס איך האָב געפונען אויף אַנדערע וועגען. אָבער בעת די טעראָריסטען, זעקס אָדער זיעבען יאָהר שפּעטער, זיינען אַריינגעטראָטען אין זייער ביטערען קאַמפּף אַנטקעגען אלעקסאַנדער דעם 2טען, האָב איך בעדויערט וואָס עס האָט זיך ניט געפונען אימיצער, וואָס זאָל טהאָן די אַרבייט וואָס איך האָב פאָרגעשלאָגען, אין די העכערע קרייזען אין פּעטערבורג. ווען עס וואָלט געווען אזא פערשטענדיגונג אין יענע קרייזען פון פריהער, און פון דאָרטען וואָלט עס וואהרשיינליך זיך פערשפּרייט איבער דער גאַנצער אימפּעריע, וואָלטען די צאָהלרייכע קרבנות וואָס זיינען געפאַלען, ניט געווען אומזיסט. יעדענפאַלס האָט די אונטעראירדישע אַרבייט פון דעם עקזעקוטיווען קאָמיטעט געדאַרפט אונטער אַלע בעדינ־

נונגען אונטערשטיצט ווערען פון א גלייכצייטיגער אגיטאציע אין ווינטער־פּאַלאַץ.

אַט אַזוי האָט מען אין אונזער קליינער גרופּע בסדר דיסקוטירט וועגען דער נויטווענדיגקייט פון פּאָליטישע אָנשטרענגונגען אָהן וועלכע עס איז רעזולטאַטען. די אָבגעלאָזטקייט און גלייכגילטיגקייט פון די רייכערע קלאַסען איז געווען האָפנונגסלאָז, און די ערביטערונג צווישען דער פּערפאָלגטער יוגענד האָט נאָך ניט געגרייכט יענע הויכע מדרגה, וועלכע האָט זיך מיט 6 יאָהר שפּעטער געענדיגט אין דעם קאַמפּף פון די טעראָריסטען אונטער דער ליטונג פונ'ם עקזעקוטיוון קאָמיטעט. נאָכ־מעהר — און דאָס איז איינע פון די העכסט טראַגישע איראָניען פון דער געשיכטע — די אייגענע יוגענד, ווועמען אלעקסאַנדער דער 2טער, אין זיין בלינדער מורא און רציחה, האָט געלאָזט פערשיקען אין די הונדערטער אויף קאַטאָרגע און פעראורטיילט צו אַ לאַנגזאַמען טויט אין פערשיקונג, אַט די זעלבע יוגענד האָט איהם בעשיצט אין 78—1871. די לעהרען גופא פון די סאָציאַליסטישע גרופּען זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבען ניט צוגעלאָזט עס זאָל זיך ווידערהאָלען אַ צווייטער קאַראַקאַזאָף־אָנגריף אויף דעם לעבען פונ'ם צאַר. „גרייט־צו אין רוסלאַנד אַ גרויסע סאָציאַליסטישע מאַסען־בעוועגונג אונטער די ארבייטער און די פּויערים", איז געווען די פּאַראָלע אין יענע צייטען. „קימערט זיך ניט וועגען דעם צאַר און זיינע ראַטהגעבער. ווען אַזאַ בעוועגונג וועט זיך אָנהויבען, ווען די פּויערים וועלען צושטעהן צו דער מאַסען־בעוועגונג, פאָדערענדיג דאָס לאַנד און די אָבשאַפונג פון די לייבאייגענטום'ס אויסקויף־צינזען, וועט די קייזער־ליכע מאַכט זיין די ערשטע צו זוכען הילף ביי די קאַפּיטאַליסטען און לאַנדאייגענטימער און צונויפרופען אַ פּאַרלאַמענט — פּונקט ווי די פּויערים־אויפשטאַנדען אין פראַנקרייך, אין 1789, האָבען געצוואונגען די קעניגליכע מאַכט צונויפצורופען די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג, אַזוי וועט עס אויך זיין אין רוסלאַנד."

אָבער דאָס איז ניט געווען אַלעס. איינצעלנע מענשען און גרופּען, זעהענדיג אַז די הערשאַפט פון אלעקסאַנדער דעם 2טען איז פעראורטיילט צו זינקען אַלץ טיעפער און טיעפער אין רעאַקציע, און לענענדיג צו דער זעלבער צייט געוויסע האָפענונגען אויף דעם כלומרשט'דיגען „ליבעראַ־ליזם" פון דעם טראָהן־פאָלגער — אויף אַלע יונגע טראָהן־פאָלגער זאָגט מען אַז זיי זיינען ליבעראַלען — זיינען זיי אַלץ צוריקגעקומען צו דעם געדאַנק, אַז מען דאַרף יאָ נאָכפאָלגען קאַראַקאַזאָף'ס ביישפּיעל. די אָרגאַ־ניזירטע גרופּען אָבער זיינען געווען שטאַרק דאַגעגען אַזאַ געדאַנק, און

האָבען געֿטענה'ט מיט זייערע חברים זיך ניט צו נעהמען פאר אזא טהעֿ
טיגקייט. איך מעג שוין איצט דערצעהלען דעם פאָלגענדען פאקט, וועלכער
איז ביז היינט געבליבען ניט בעקאנט. א יונגער מאן פון איינער פון די
דרום־פּראָווינצען איז געקומען אין פעטערבורג מיט דעם פעסטען בעשלוס
צו טויטען אלעקסאנדער דעם 2טען, און ווען אייניגע מיטגליעדער פון דעם
טשייקאָווסקי קרוזשאָק האָבען זיך דערוואוסט פון זיין פּלאן, האָבען זיי
ניט נאָר אָנגעווענדעט אלע זייערע שטארקסטע ארגומענטען איהם אָבצוֿ
רעדען דערפון, נאָר, ווען ער האָט זיך ניט געלאָזט איבעררעדען, האָבען
זיי איהם געלאָזט וויסען, אז זיי וועלען האלטען וואך איבער איהם און
מיט געוואלד איהם שטעֿרען פון מאכען אזא אָנגריף. וויסענדיג גוט ווי
שוואך דער ווינטער־פּאלאַץ איז צו יענער צייט געווען בעוואכט, קען איך
מיט זיכערהייט זאָגען, אז זיי האָבען אלעקסאנדער דעם 2טען געראטעוועט
דאָס לעבען. אזוי פעסט איז די יוגענד צו יענער צייט געווען אנטקעגען
דער מלחמה, אין וועלכער זיי האָבען זיך שפּעטער בעטייליגט, ווען דער
כוס פון זייערע ליידען איז שוין געווען איבער־פול.

XV

די צוויי יאָהר, וואָס איך האָב געארבייט מיט דעם טשייקאָווסקי
קרוזשאָק, איידער איך בין ארעסטירט געוואָרען, האָבען איבערגעלאָזט א
טיעפען איינדרוק אויף מיין גאנצען שפּעטערדיגען לעבען און דענקען.
דאָס זיינען געווען צוויי יאָהר פון לעבען אונטער א שטארקען דראנג —
עס איז געווען אזא איבער־פולקייט פון לעבען, בעת מען פיהלט יעדע
מינוט דעם שטארקען קלאַפּען פון אלע פיברען פונ'ם אינערליכען איך,
בעת דאָס לעבען איז ווירקליך ווערטה צו לעבען. איך האָב זיך געפונען
אין א פאמיליע פון מענער און פרויען, וואָס זיינען געווען אזוי ענג צוגעֿ
בונדען איינער צום אנדערען דורך זייער אלגעמיינעם ציעל, און אזוי פריי
און צערטליך־מילד אין זייערע געגענזייטיגע בעציהונגען, אז איך קען זיך
איצט ניט דערמאָנען קיין איינציגען מאָמענט, ווען א וועלכע עס איז ניטֿ
איינשטימונג זאָל אפילו אויף א ווײַלע האָבען פערשטערט דאָס לעבען פון
אונזער קרוזשאָק. די וואָס האָבען געהאט וועלכע עס איז ערפאהרונג אין
פּאָליטישע בעוועגונגען, וועלען קענען אָבשאַצען דעם ווערטה פון דאָס,
וואָס איך האָב דאָ געזאָגט.

איידער איך האָב בעשלאָסען איינגאנצען אויפצוגעבען מיין וויסענֿ
שאַפטליכע קאריערע, האָב איך זיך נעהאלטען פערפליכטעט צו פערענֿ

דיגען דעם בעריכט פון מיין רייזע אין פינלאַנד פאַר דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט, ווי אויך די אַנדערע אַרבייטען וואָס איך האָב געהאַט אָנגע־הויבען פאַר דער אייגענער געזעלשאַפט; און מיינע פריינד זיינען געווען די ערשטע צו פערשטאַרקערען אין מיר דעם דאָזיגען בעשלוס. ס׳וואָלט געווען אַן עולה, האָבען זיי געזאָגט, צו האַנדלען אַנדערש. איך האָב דעריבער געאַרבייט שווער צו פערענדיגען מיינע געאָלאָגישע און געאָ־גראַפישע ביכער.

די פערזאַמלונגען פון אונזער קרוזשאָק זיינען געווען אָפטע, און איך האָב זיי קיינמאָל ניט פערפעהלט. מיר פלעגען זיך צונויפקומען דעמאָלט אין א פאָרשטעדטעל פון פעטערבורג, אין א קליין שטיבעל, וואו סאָפיאַ פעראָווסקאַיאַ האָט געוואוינט אונטער א פרעמדען נאָמען און א פאַלשען פאַס פון אַן אַרבייטער׳ס פרוי. זי האָט געשטאַמט פון א זעהר אַריסטאָ־קראַטישער פאַמיליע, און איהר פאָטער איז א געוויסע צייט געווען דער מיליטערישער גובערנאַטאָר פון פעטערבורג; אָבער, מיט דער צושטימונג פון איהר מוטער, וועלכע האָט איהר שטאַרק ליעב געהאַט, איז זי אַוועק פון דערהיים אריינצוטרעטען אין א גימנאַזיע, און מיט די דריי שוועסטער קאָרנילאָף — טעכטער פון א רייכען פאַבריקאַנט — האָט זי געגרינדעט יענע קליינע זעלבסט־בילדונגס גרופּע, וועלכע איז שפּעטער געוואָרען אונזער קרוזשאָק. איצט אין דער ראָלע פון אַן אַרבייטער׳ס פרוי, אין איהר קאַרטונענער קלייד און מענערשע שטיוועל, דער קאָפּ בעדעקט מיט א קאַרטונענער פאַטשיילקע, טראָגענדיג אויף איהרע שולטער איהרע צוויי עמערס וואַסער פון דער נעווא, וואָלט קיינער אין איהר ניט דערקענט יענע מיידעל, וועלכע האָט מיט עטליכע יאָהר צוריק געשיינט אין איינעם פון די העכסט מאָדישע סאַלאָנען פון דער הויפּטשטאָדט. זי איז געווען אַלעמענס ליעבלינג, און יעדער איינער פון אונז, אריינקומענדיג אין הויז, האָט געהאַט א ספּעציעלען שמייכעל פאַר איהר — אפילו בעת זי פלעגט זיך קריגען מיט אונז פאַר דער בלאָטע וואָס מיר, אָנגעטהאָנענע אין פּויערשע לאַנגע שטיוועל און שאָפּען־פעלצען, פלעגען אָנטראָגען פון די בלאָטיגע גאַסען פון די פאָרשטעדט, וועלכע מיר זיינען דורכגעגאַנגען. ביי איהר איז דאָס געווען אַן עהרען־זאַך צו האַלטען דאָס הויז אַזוי ריין ווי מעגליך, און זי פלעגט דאַן וועלען אַרויפּציהען אויף איהר מיידעלש־נאַאיווען און זעהר אינטעליגענטען קליינעם פנים דעם שטרענגסטען אויסדרוק. וואָס זי האָט נאָר געקענט. אין איהרע מאָראַל־בעגריפען איז זי געווען א „ריגאָריסטקע“ (שטרענג מאָראַליש), אָבער דורכאויס ניט פון דעם מוסר־זאָגערישען טיפּ. ווען זי איז געווען אונצופריעדען מיט איטע־צענ׳ס בענעהמונג, פלעגט זי אויף איהם וואַרפען א שטרענגען בליק פון

אונטער איהרע ברעמען; אָבער אין דעם דאָזיגען בליק האָט מען געקענט ארויסזעהן איהר פרייע, גוטהערציגע נאַטור, וועלכע האָט פערשטאַנען אַלעס וואָס איז מענשליך. איין זאַך נאָר האָט זי ניט געקענט מוחל זיין.

„ער איז א ווייבערניק“, האָט זי איינמאָל געזאָגט, רעדענדיג וועגען אימע־צען, און דער אויסדרוק, ווי אויך דער אופן ווי זי האָט דאָס געזאָגט, ניט אונטערברעכענדיג איהר ארבייט, איז אויף אייביג איינגעקריצט אין מיין זכרון.

פעראָווסקאַיא איז געווען א „פאָלקס־מענש“ ביז דער סאַמע טיעפע־ניס פון איהר הארצען, און צו דערזעלבער צייט א רעוואָלוציאָנערקע פון דעם ריינסטען שטאָהל. זי האָט ניט נויטיג געהאַט צו בעפוצען די ארביי־טער און די פויערים מיט איינגערעדטע טוגענדען, כדי זי זאָל זיי ליעב האָבען און ארבייטען פאַר זיי. זי האָט זיי גענומען ווי זיי געהען, און איינ־מאָל האָט זי צו מיר געזאָגט: „מיר האָבען זיך אונטערגענומען א גרויסע זאַך. צוויי דורות וועלען פיליכט אונטערגעהן אין אָט דער ארבייט, און דאָך מוזען מיר עס טהאָן“. קיין איינע פון די פרויען אין אונזער קרוזשאָק וואָלט זיך ניט אָבגעשראָקען פאַר א זיכערען טויט אויף דער תליה. יעדע וואָלט געקוקט דעם טויט גלייך אין פנים אריין. אָבער קיינע פון זיי האָט צו יענער צייט ניט געטראַכט פון אזא שיקזאַל. פעראָווסקאַיא'ס גוט־בעקאַנטער בילד איז אַן אויסגעצייכענט ריכטיגער; ער גיט אזוי גוט איבער איהר ערנסטען מוטה, איהר קלאָרען גייסט, און איהר ליעבענדע נאַטור. דער בריעף, וואָס זי האָט געשריעבען צו איהר מוטער עטליכע שטונדען איידער זי איז געגאַנגען צו דער תליה, איז איינער פון די בעסטע אויסדרוקען פון א ליעבענדער נשמה, וואָס א פרויען־הארץ האָט ווען עס איז דיקטירט.

דער פאָלגענדער פאַל וועט צייגען וואָס פאַר פרויען די אַנדערע פון אונזער קרוזשאָק זיינען געווען. איין נאַכט בין איך מיט קופּריאַנאָף'ן נעגאַנגען צו וואַרוואַרא ב., וועמען מיר האָבען געדאַרפט איבערגעבען זעהר א נויטיגע זאַך. ס'איז שוין געווען נאָך האַלבע נאַכט, נאָר זעהענדיג אז אין איהר פענסטער איז נאָך ליכטיג, זיינען מיר ארויפגעגאַנגען אויבען. זי איז געזעסען ביי א טישעל אין איהר קליין צימערעל און האָט קאָפּירט א פּראָגראַם פון אונזער קרוזשאָק. מיר האָבען געוואוסט ווי ענט־שלאָסען זי איז, און אונז איז איינגעפאַלען צו מאַכען מיט איהר איינעם פון יענע נארישע שפּאַסען, וואָס מענער דענקען אָפטמאָל אז עס איז א חכמה. „ב.“, האָב איך געזאָגט, „מיר זיינען געקומען נאָך דיר: מיר געהען מאַכען א האַלב־וואַהנזיניגען פערזוך צו בעפרייען אונזערע פריינד פון דער פעסטונג“. זי האָט קיין שאלה ניט געפרעגט. זי האָט רוהיג אוועקגעלעגט

די פעדער, איז אויפגעשטאַנען פון שטוהל, און האָט נאָר געזאָגט, „לאָמיר געהן". זי האָט עס געזאָגט מיט אזא איינפאַכקייט, מיט אזא נאַטירליכ־קייט, אז איך האָב גלייך דערפיהלט ווי נאַריש איך האָב געהאַנדעלט, און איך האָב איהר דערצעהלט דעם אמת. זי איז צוריקגעפאַלען אין איהר שטוהל, און האָט געפרעגט, מיט טרעהרען אין די אויגען און מיט א פער־צווייפעלטען קול: „איז דאָס געווען ניט מעהר ווי א שפּאַס? פאַר וואָס מאַכט איהר א ז ע ל כ ע שפּאַסען?" איך האָב דאַן בעגריפען די גאַנצע גרויזאַמקייט פון דאָס וואָס איך האָב געטהאָן.

א צווייטער אַלגעמיינער ליעבלינג אין אונזער קרוזשאָק איז געווען סערגעי קראַווטשינסקי, וועלכער איז געוואָרען אזוי וואויל־בעקאַנט, אי אין ענגלאַנד, אי אין די פעראייניגטע שטאַאַטען, אונטער דעם נאָמען סטעפּניאַק. ער האָט זיך אזוי ווייניג געקימערט וועגען זיין אייגענער זיכערקייט, אז מיר פלעגען איהם רופען „דאָס קינד". אָבער די אונפאָר־זיכטיגקייט זיינע וועגען זיך איז געווען דער רעזולטאַט פון א פאָלשטענ־דיגער אבוועזענהייט פון שרעק, וואָס איז נאָך אַלעמען אָפּטמאָל די בעסטע טאַקטיק פאַר דעם, נאָך ווען די פּאָליציי יאָגט זיך נאָך. ער איז זעהר גיך געוואָרען גוט־בעקאַנט פאַר זיין פּראָפּאַגאַנדאַ אין די ארבייטער־קרייזען אונטער זיין ריכטיגען פאָרנאָמען סערגעי, און די פּאָליציי האָט איהם דעריבער שטאַרק געזוכט. אונגעאַכטעט דערויף, האָט ער גאָרנישט געטהאָן זיך אויסצוהיטען פון דער פּאָליציי, און איך געדענק אז איין טאָג האָט מען איהם שטאַרק פאָרגעוואָרפען אויף אונזערע א פערזאַמלונג פאַר אזא אקט פון פּשוט'ער ניט־בעדאַכטקייט. איינמאָל ווען ער האָט פערשפּעטיגט צו דער פערזאַמלונג, וואָס עס פלעגט ביי איהם טרעפען זעהר אָפט, און האָבענדיג דורכצומאַכען א לאַנגען מהלך ביז צו אונזער הויז, האָט ער זיך געלאָזט לויפען אין פולען גאַלאָפּ, פערקליידט אַלס א פויער אין א שעפּסען־פעלץ, אין מיטען פון איינער פון די הויפּט־גאַסען פון שטאָדט. „ווי אזוי האָט איהר עס געטהאָן?" האָט מען איהם מיט פאָרוואורף געפרעגט. „איהר האָט דאָך געקענט ווערען פערדעכטיג, און ארעסטירט ווערען אַלס איינפאַכער גנב". אָבער הלואי וואָלט יעדער איינער געווען אזוי פאָרזיכטיג ווי ער, אין אנגעלעגענהייטען וואו אנדערע האָבען געקענט קאָמפּראָמיטירט ווערען.

אונזער ערשטע אינטימע בעקאַנטשאַפט האָבען מיר געשלאָסען איבער סטאַנלעי'ס בוך, „ווי אזוי איך האָב אויסגעפונען ליווינגסטאָן'ען". איין נאַכט האָט אונזער פערזאַמלונג אנגעהאַלטען ביז א זייגער צוועלף, און ווען מיר האָבען געהאַלטען ביים אוועקגעהן, איז איינע פון די קאָרני־

לאפּס אריינגעקומען מיט א בוך אין האנד און האָט געפרעגט, ווער פון אונז עס וואָלט זיך געקענט אונטערנעהמען איבערזעצען, ביז מאָרגען אכט א זייגער אין דער פריה, זעכצעהן געדרוקטע זייטלעך פון סטאנלעי׳ס בוך. איך האָב בעטראַכט די גרויס פון די זייטלעך און געזאָגט, אז אויב אימיצער זאָל מיר צוהעלפען, וואָלט די ארבייט פאַרטיג געוואָרען דורך דער נאכט. סערגעי האָט זיך אָנגעשלאָגען, און ארום פיער א זייגער זיינען די זעכצעהן זייטלעך געווען פאַרטיג. מיר האָבען פאַרגלעזען אונזערע איבערזעצונגען איינער פאר׳ן אנדערען, איינער האָט געלעזען און דער אנדערער האָט נאָכגעפאָלגט דעם ענגלישען טעקסט; מיר האָבען דערנאָך אויסגעלעדיגט אטעפּעל רוסישע קאַשע, וואָס מען האָט איבערגעלאָזט פאר אונז אויפ׳ן טיש, און מיר זיינען צוזאמען אוועק אהיים. פון יענער נאכט אָן זיינען מיר געוואָרען נאָהענטע פריינד.

איך האָב אַלע מאָל ליעב געהאַט מענשען וואָס קענען ארבייטען, און טהוען זייער ארבייט ריכטיג. סערגעי׳ס איבערזעצען און זיין פעהיגקייט צו ארבייטען געשווינד איז דעריבער שוין אליין געווען גענוג, ער זאָל מיר געפעלען. ווען איך בין אָבער מיט איהם נעהנטער בעקאַנט געוואָרען, האָב איך איהם באמת ליעב געקראָגען פאר זיין עהרליכען, אָפענהערציגען כאראַקטער, פאר זיין יונגענדליכער ענערגיע און געזונדען פערשטאַנד. פאר זיין הויכער אינטעליגענץ, איינפאַכקייט און טרייקייט, און פאר זיין מוטה און אויסגעהאַלטענקייט. ער האָט זעהר פיעל געלעזען און נאָכגעדענקט, און עס האָט זיך ארויסגעוויזען אז מיר האָבען ביידע געהאַט דיזעלבע אנשויאונגען בנוגע דעם רעוואָלוציאָנערען כאראַקטער פון דעם קאַמפּף, וואָס מיר האָבען אונטערגענומען. ער איז געווען מיט צעהן יאָהר אינגער פאר מיר, און האָט נאָך פיליייכט ניט אין גאַנצען בעגריפען, וואָס פאר א שווערער קאַמפּף די קומענדע רעוואָלוציע וועט זיין. שפּעטער האָט ער אונז דערצעהלט, מיט ארעכט ביסעל הומאָר, ווי ער האָט אמאָל געארבייט אונטער די פּויערים אויפ׳ן לאַנד. „איין טאָג“, האָט ער געזאָגט, „בין איך געגאַנגען מיט מיינעם א חבר אויפ׳ן וועג, ווען עס האָט אונז אָנגעיאָגט א פּויער אין א שליטען. איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען דעם פּויער, אז ער דאַרף ניט צאָהלען קיין שטייערען, אז די בעאַמטע בערויבען דעם פאָלק, און איך האָב געזוכט איהם צו איבערצייגען מיט פסוקים פון דער ביבעל, אז די פּויערים מוזען רעוואָלטירען. דער פּויער האָט אונטערגעשמיסען דעם פערד, נאָר מיר האָבען איהם נאָכגעהאַלטען; ער האָט איהם געגומען טרייבען האַסטיגער, און מיר האָבען אָנגעהויבען איהם נאָכלויפען; די גאַנצע צייט האָב איך געהאַלטען אין איין רעדען צו איהם וועגען שטייערען און אויפשטאַנד. ענדליך האָט ער גענומען יאָגען דעם פערד גאַנץ האַסטיג;

אָבער דער סוף איז ניט געווען קיין שטאַרק פויגעלדיגער — א ניט־דערקאָרמעטעטער פויערשער פערדעל — אזוי אז איך מיט מיין חבר זיינען ניט געבליבען הינטערשטעליג, און מיר האָבען געהאַלטען אין איין פּראָ־פּאַגאַנדירען צו איהם, ביז מיר זיינען געבליבען אין גאַנצען אָהן אָטהעם.״

סטעפּניאַק האָט פּערוויילט א שטיקעל צייט אין קאַזאַן, און איך האָב געדאַרפט זיך דורכשרייבען מיט איהם. ער האָט אַלע מאָל פיינד געהאַט צו שרייבען שיפּרירטע בריעף, האָב איך איהם פאָרגעשלאָגען א מיטעל פאַר אונזער קאָרעספּאָנדענץ, וועלכער איז שוין פריהער אָפט געברויכט געוואָרען אין קאָנספּיראַציעס. מען שרייבט א געוועהנליכען בריעף וועגען פערשיידענע זאַכען, אָבער נאָר געוויסע ווערטער פון דעם בריעף — לאָמיר זאָגען יעדער פינפטער וואָרט — האָבען א בעדייטונג. איהר שרייבט, צום ביישפּיעל: „ענטשולדיג מיין קורצען בריעף. קום צו מיר היינט אָבענד. מאָרגען פריה פאָהר איך אוועק צו מיין שוועסטער. מיין ברודער ניקאָליי פיהלט ערגער; ס'איז געווען שפּעט צו מאַכען אן אָפּע־ראַציע.״ ווען איהר לייענט יעדען פינפטען וואָרט, לייענט זיך עס: „קום מאָרגען צו ניקאָליי, שפּעט״. אום איבערצוגעבען איין זייטעל נויטיגע ידיעות, איז אונז אויסגעקומען צו שרייבען בריעף פון זעקס אָדער זיעבען זייטלעך, און מיר האָבען געמוזט שאַרפען אונזערע פאַנטאַזיעס, ווי אָנצו־פילען די בריעף מיט אלערליי זאַכען אזוי, אז מיר זאָלען קענען אריינ־ברענגען די נויטיגע ווערטער. סערגעי, פון וועמען ס'איז געווען אונמעגליך ארויסצוקריגען א שיפּרירטען בריעף, האָט זיך גענומען צו דער דאָזיגער מין קאָרעספּאָנדענץ מיט חשק, און ער פלעגט מיר שיקען בריעף, וועלכע האָבען אין זיך ענטהאַלטען ערצעהלונגען מיט אויפשווידערענדע פּאַסי־רונגען און דראַמאַטישע אויסלאָזען. שפּעטער האָט ער מיר געזאָגט, אז די דאָזיגע קאָרעספּאָנדענץ האָט בייגעטראָגען צו דער ענטוויקלונג פון זיין ליטעראַרישען טאַלאַנט. אז מען האָט טאַלאַנט, ווערט שוין יעדע זאַך א ביטראַג צו זיין ענטוויקלונג.

אין יאַנואַר אָדער פעברואַר 1874 בין איך געווען אין מאָסקווע, אין איינע פון די הייזער, אין וועלכע איך האָב פערבראַכט מיין קינדהייט. באַלד אין דער פריה האָט מען מיר אָנגעזאָגט, אז א פויער וויל מיך זעהן. איך בין ארויסגעגאַנגען זעהן ווער דאָס איז און האָב באַלד אויסגעפונען אז דאָס איז סערגעי, וועלכער איז נאָר־וואָס ענטלאָפען פון טווער. ער איז געווען שטאַרק געבויט, און ער, צוזאַמען מיט נאָך א געוועזענעם אָפיציר, ראָגאַטשאָף, וועלכער איז אויך געווען אזוי קרעפטיג ווי ער, האָבען ארומ־געוואַנדערט אויפ'ן לאַנד אַלס האָלץ־זעגער. די ארבייט איז געווען א גאַנץ שווערע, איבערהויפּט פאַר ניט־געניטע הענד, אָבערביידע האָבען די

ארבייט ליעב געהאט; און קיינעם וואָלט גאָר ניט איינגעפאַלען צו זוכען פערקליידעטע אָפיצירען אין אָט די צוויי קרעפטיגע האָלץ־זעגערס. אין דער דאָזיגער ראָלע זיינען זיי ארומגעגאנגען אַן ערך צוויי וואָכען ניט ארויס־רופענדיג קיין פערדראכט, און האָבען געמאכט רעוואָלוציאָנערע פּראָפּאַ־גאנדא רעכטס און לינקס און זיינען געגאנגען ווייטער אָהן מורא. אָפטמאָל פלעגט סערגעי, וועלכער האָט געקענט דעם טעסטאמענט כמעט אויף אויסווענינג, רעדען צו די פּויערים אלס רעליגיעזער פּרעדיגער, בעווייזענדיג זיי מיט אויסציגע פון דער ביבעל, אז זיי דאַרפען אָנהויבען א רעוואָלוציע. מאנכעסמאָל פלעגט ער צונויפשטעלען זיינע ארגומענטען מיט אויסציגע פון די עקאָנאָמיסטען. די פּויערים האָבען זיך צוגעהערט צו די צוויי מענ־שען ווי צו אמת'ע אפּאָסטעלס, זיי האָבען זיי געפיהרט פון איין הויז אין דעם אַנדערען, און האָבען זיך ענטזאגט צו נעהמען פון זיי געצאָהלט פאַר'ן עסען. אין צוויי וואָכען צייט האָבען זיי ארויסגערופען א גאנצע בעוועגונג אין א מאסע דערפער. זייער נאָמען האָט זיך פונאנדערגעטראָ־גען ווייט און ברייט. די פּויערים, יונג און אלט, האָבען זיך אָנגעהויבען סוד'ענען אין די שפּייכלער מכח די „דעלעגאטען"; זיי האָבען אָנגעהויבען רעדען העכער ווי געוועהנליך, אז דאָס לאַנד וועט אין גיכען אוועקגענומען ווערען פון די לאנדאייגענטימער, וועלכע וועלען קריגען א פּענסיע פון צאר. די אינגערע מענשען זיינען געוואָרען העזה'דיגער קעגענאיבער די פּאָליציי־בעאמטע, זאָגענדיג צו זיי: „וואַרט נאָר אביסעלע, אונזער צייט וועט באלד קומען: איהר הורדס'עס וועט שוין לאנג מעהר ניט הערשע־ווען". אָבער דער שם פון די האָלץ־זעגער האָט דערגרייכט די אויערען פון איינעם פון די פּאָליציי־בעאמטע, און מען האָט זיי ארעסטירט. דער בעפעהל איז געווען זיי אוועקצופיהרען צו דעם נעקסטען פּאָליציי־בעאמטען, צעהן מייל ווייטער.

מען האָט זיי געפיהרט אונטער דער וואך פון עטליכע פּויערים, און אויף זייער וועג איז זיי אויסגעקומען דורכצוגעהן א דאָרף, וועלכער האָט געפּראוועט זיינעם א יום־טוב. „ארעסטאנטען? גאנץ גוט! קומט אהער, פעטערעל", האָבען געזאָגט די פּויערים, וועלכע האָבען געטרונקען לכבוד דער שמחה. מען האָט זיי אָבגעהאלטען אין דאָרף כמעט א גאנצען טאָג, די פּויערים האָבען זיי געפיהרט פון איין הויז אין דעם אַנדערען, און אומעטום האָט מען זיי מכבד געווען מיט אייגענע געמאכטע ביער. די וועכטער האָבען זיך ניט געלאָזט שטארק בעטען. זיי האָבען געטרונקען, און זיי זיינען צוגעשטאנען צו זייערע געפאנגענע זיי זאָלען אויך טרינקען. „צום גליק", האָט דערצעהלט סערגעי, „האָבען זיי אונז געגעבען דאָס ביער אין גרויסע הילצערנע שעפערס, וועלכע איינער פלעגט איבערגעבען

דעם אנדערען, אזוי אז איך האב געקענט צולעגען די ליפען צום ראנד פון שעפער, גלייך ווי איך וואלט געטרונקען, אבער קיינער האט ניט געקענט זעהן וויפיעל איך האב געטרונקען". אבענד־צייט זיינען די וועכטער אלע געוועזן שכור, און ניט וועלענדיג קומען אין אזא צושטאנד פאר'ן פאליציי־בעאמטען, האבען זיי בעשלאסען צו בלייבען אין דארף ביז אין דער פריה. סערגעי האט געהאלטען אין איין רעדען צו זיי, און אלע האבען זיך צוגע־הערט צו איהם, בעדויערענדיג וואס אזא גוטער מענש איז ארייננעפאלען. ווען זיי זיינען געגאנגען שלאפען, האט א יונגער פויער איינגערוימט סערגעי'ען אויפ'ן אויער: „ווען איך וועל געהן צומאכען דעם טהויער, וועל איך איהם לאזען ניט פערריגעלט". סערגעי און זיין חבר האבען דעם וואונק פערשטאנען, און אזוי געשווינד ווי אלע זיינען איינגעשלאפען, זיינען זיי ארוים אין גאס. זיי האבען זיך גענומען געהן גאנץ האסטיג, און ארום פינף א זייגער אין דער פריה זיינען זיי געוועזן צוואנציג מייל אוועק פון דארף, נעבען א קליינער באהן־סטאנציע, וואו זיי האבען גענומען די ערשטע באהן און זיינען אנגעקומען אין מאסקווע. סערגעי איז דארט פערבליבען, און שפעטער, ווען מיר אלע פון פעטערבורג זיינען ארעסטירט געווארען, איז דער מאסקווער קרוזשאק, אונטער דער בעגייסטערונג פון איהם און וואינעראלסקי, געווארען דער הויפט־צענטער פון דער אגיטאציע.

דא און דארט האבען זיך קליינע גרופעס פראפאגאנדיסטען בעזעצט אין שטעדט און דערפער ביי פערשיידענע בעשעפטיגונגען. זיי האבען געעפענט קוזנעס און געגרינדעט קליינע פאכטען, און יונגע לייט פון די רייכערע קלאסען האבען געארבייט אין די שמיעדערייען אדער אויף די פאכטען, כדי צו זיין אין שטענדיגער בעריהרונג מיט די ארבייטענדע מאסען. אין מאסקווע זיינען א מאסע יונגע מיידלעך פון רייכע פאמיליען, וועלכע האבען שטודירט אין דער ציריכער אוניווערזיטעט און האבען געגרינדעט אן אייגענע ארגאניזאציע, אוועק אזוי ווייט, אז זיי זיינען אריינגעטרעטען אין די באוועל־פאבריקען, וואו זיי האבען געארבייט פון פערצעהן ביז זעכצעהן שעה א טאג, און האבען געלעבט אין די פאבריק־קאזארמעס דעם עלענדען לעבען פון די רוסישע פאבריק־מיידלעך. דאס איז געוועזן א גראנדיאזע בעוועגונג, אין וועלכער עס האבען גענומען א טהעטיגען אנטייל, ווי וועניג מען זאל ניט שאצען, פון צוויי ביז דריי טויזענד פערזאן, ווערהענד צוויי־ און דריי־מאל אזוי פיעל סימפאטיזירער און שטיצער האבען געהאלפען דעם טהעטיגען אוואנגארד אויף פערשיי־דענע אופנים. מיט אנוטער העלפט פון דער דאזינער ארמעע איז אונזער

פעטערבורגער קרוזשאָק געשטאַנען אין אַ רעגעלמעסיגער קאָרעספּאָנדענץ — וואָס איז אַלע מאָל געפיהרט געוואָרען, ווי עס פערשטעהט זיך, אין אַ שיפער־שפּראַך.

די ליטעראַטור וואָס מען האָט געקענט פערעפענטליכען אין רוסלאַנד אונטער אַ שטרענגער צענזור — דער קלענסטער אָנצוהערענים פון סאָציאַליזם איז געווען פערבאָטען — האָט זיך באַלד ארויסגעשטעלט אַלס ניט־גענוגענד, און מיר האָבען געגרינדעט אַן אייגענע דרוקעריי אין אויסלאַנד. פּאַמפּלעטען פאַר די אַרבייטער און די פּויערים האָבען געמוזט געשריבען ווערען, און אונזער קליינער „ליטעראַרישער קאָמיטעט“, פון וועלכען איך בין געווען אַ מיטגליעד, איז געווען פערוואָרפען מיט אַרבייט. סערגעי האָט אָנגעשריבען אַ פּאָר אַזעלכע בראָשורען — איינע אין דעם סטיל פון לאַמעניע*), און אַ צווייטע האָט ענטהאַלטען אַן ערקלערונג פון סאָציאַליזם אין אַ צויבער־געשיכטע — אוןביידע האָבען געהאַט אַ שטאַרקען אָבגאַנג. די ביכער און בראָשורען וועלכע זיינען געווען געדרוקט אין אויסלאַנד און אַריינגעשמוגעלט געוואָרען אין רוסלאַנד אין די טויזענדער, זיינען אָבגעלעגט געוואָרען אין געוויסע פּלעצער, און פונאַנדערגעשיקט געוואָרען צו די אָרטיגע גרופּען, וועלכע האָבען זיי פונאַנדערגעטיילט צווישען די פּויערים און די אַרבייטער. צו דעם אַלעמען איז נויטיג געווען אַ געהיימערע אָרגאַניזאַציע, ווי אויך זעהר פיעל אַרומפאָהרעניסען, און אַ קאָלאָסאַלע קאָרעספּאָנדענץ, איבערהויפּט צו בעשיצען אונזערע מיטהעלפער און די ביכער־לאַגערען פון דער פּאָליציי. מיר האָבען געהאַט ספּעציעלע שיפערס פאַר פערשיידענע פּראָווינציעלע גרופּען, און אָפטמאָל, נאָכדעם ווי עס איז פערבראַכט געוואָרען זעקס אָדער זיעבען שעה דיסקוטירענדיג אַלע איינצעלהייטען, פלעגען די פרויען, וועלכע האָבען ניט געטרויט אונזער פּינקטליכקייט אין די שיפער־קאָרעספּאָנדענצען, אָבזיצען גאַנצע נעכט און פערשרייבען בויגענס פּאַפּיר מיט קבלה־פיגורען און דראָבען.

די הערצליכסטע פריינדשאַפט האָט אַלע מאָל געהערשט אויף אונזערע פערזאַמלונגען. פּאָרזיצענדע און אַלע אַנדערע פּאָרמאַליטעטען זיינען אַזוי פּאָלשטענדיג אָבשטויסענד פאַר דעם רוסישען גייסט, אַז מיר האָבען עס ניט געהאַט; און כאָטש אונזערע וכוחים זיינען מאַנכעסמאָל געווען גאַנץ היציג, איבערהויפּט ווען „פּראָגראַם־פראַגען“ זיינען דיסקו־

*) אַ פראַנצויזישער טהעאָלאָג, פילאָזאָף און פּאָליטישער שריפטשטעלער, געלעבט 1782—1854. בעקאַנט דעם אידישען לעזער דורך זיין ווערק „ווערטער פון אַ גלויביגען“, געדרוקט אין לאָנדאָנער „אַרבייטער פריינד“ — איב.

טירט געווארען, זיינען מיר שטענדיג גאנץ גוט אויסגעקומען, ניט בענו־צענדיג זיך מיט די מערב־אייראפעאישע פארמאליטעטען. אן אבסאלוטע ערנסטקייט, אן אלגעמיינער וואונש צו ערלעדיגען די שוועריגקייטען ווי אם בעסטען, און אן אפענהערציג אויסגעדריקטע פערראכטונג פאר אלעם וואס האט געשמעקט מיט טהעאטראלישען עפעקט — איז גאנץ גענוג געוועזן. אויב אימיצען פון אונז וואלט איינגעפאלען זיך צו בענוצען מיט אראטארישע עפעקטען אין רעדען, וואלטען איהם פריינדליכע שפאסען באלד געוויזען, אז רעדעס־האלטען זיינען ניט אין פלאץ. אפטמאל איז אונז אויסגעקומען צו האבען אונזערע מאהלצייטען אין דער צייט פון די פערזאמלונגען, און זיי זיינען שטענדיג בעשטאנען פון קארן־ברויט, מיט אונערקעס, א שטיקעל קעז, און א סך שוואכע טהעע צו לעשען דעם דורשט. ניט דערפאר ווייל עס האט געפעהלט געלד; מיר האבען שטענדיג געהאט גענוג, און דאך איז עס קיינמאל ניט געווען צופיעל צו דעקען די כסדר וואקסענדע אויסגאבען פאר דרוקען, טראנספארטירען ביכער, בעהאלטען פריינד, וואס די פאליציי האט געזוכט, און אנפאנגען נייע אונטערנעהמונגען.

אין פעטערבורג האט עס אונז ניט לאנג גענומען צו בעקומען א ברייטע בעקאנטשאפט אונטער די ארבייטער. סערדוקאף, א יונגער מאן מיט א גלענצענדער בילדונג, האט געקראגען א היבשע צאהל פריינד צווי־שען די אינזשענירען, די מייסטע פון זיי האבען געארבייט אין א רעגיע־רונגס־פאבריק פון דעם ארטילעריע־דעפארטמענט, וועלכע פלעגען זיך צונויפקומען פאר פארלעזונגען און דיסקוסיאנען. די אינזשענירען אין פעטערבורג קריגען פערהעלטניסמעסיג גוט בעצאהלט, און די וואס זיינען געווען ניט־פערהייראט, זיינען געווען אין גאנץ גוטע פערהעלטעניסע. אין גיכען זיינען זיי געווארען גאנץ גוט בעקאנט מיט דער אלגעמיינער ראדי־קאלער און סאציאליסטישער ליטעראטור — באקעל, לאסאל, מילל, דרע־פער, שפיעלהאגען, זיינען פאר זיי געווען גוט־בעקאנטע נעמען; און אין זייער אויסזעהן האבען זיך די דאזיגע אינזשענירען זעהר וועניג אונטער־שיידט פון סטודענטען. ווען קעלניטץ, סערגעי און איך האבען זיך אנגע־שלאסען אן דעם קרוזשאק, האבען מיר אפט בעזוכט זייער גרופע און האבען פאר זיי געהאלטען ניט־פארמעלע לעקציעס איבער פערשיידענע זאכען. אבער אונזערע האפענונגען, אז די דאזיגע יונגע מענשען וועלען ווערען אייפעריגע פראפאגאנדיסטען אונטער די וועניגער פריווילעגירטע קלאסען פון די ארבייטער, זיינען ניט אין גאנצען פערווירקליכט געווארען. אין א פרייעם לאנד וואלטען זיי געווען די געוועהנליכע רעדנער אויף עפענטליכע פערזאמלונגען; אבער, פונקט ווי די פריווילעגירטע ארביי־

טער פון דעם זיינגער־פאך אין זשענעווא, האָבען זיי בעהאנדעלט די מאסע פון די פאבריק־הענד מיט אגעוויסער פעראכטונג, און זיי האָבען זיך ניט געאיילט צו ווערען מארטירער פאר דער סאָציאליסטישער זאך. ערשט נאָכדעם ווי זיי זיינען ארעסטירט געוואָרען און מען האָט זיי אָבגעהאלטען דריי אָדער פיער יאָהר אין געפענגניס, דערפאר וואָס זיי האָבען געוואגט צו ד ע נ ק ע ן סאָציאליסטיש, און האָבען אויסגעמאָסטען די גאנצע טיעפקייט פון דעם רוסישען אבסאָלוטיזם, — ערשט דעמאָלט זיינען מעהרערע פון זיי געוואָרען אייפעריגע פראָפאגאנדיסטען, הויפטזעכליך פון א פאָליטישער רעוואָלוציע.

בעזאָנדערס סימפאטיזירט האָב איך מיט די וועבער און די אַרביי־טער אין די באוועל־פאבריקען. פיעלע טויזענדער זייערע זיינען פאראן אין פעטערבורג, וואָס ארבייטען דאָרטען דורכ'ן ווינטער, און פאר די דריי זומער־מאָנאטען קעהרען זיי זיך אום אין זייערע היימישע דערפער צו בעארבייטען דאָס לאנד. האלב־פויערים און האלב שטאָדט־ארבייטער, האָבען זיי ביי זיך אויפגעהאלטען דעם געזעלשאפטליכען גייסט פון דעם רוסישען דאָרפס־מענש. די בעוועגונג האָט זיך אונטער זיי פערשפרייט ווי א ווילד־פייער. מיר האָבען געמוזט איינהאלטען דעם ענטהוזיאזם פון אונזערע נייע פריינד; זאָנסט וואָלטען זיי צונויפגעבראכט אויף אונזערע קווארטירען הונדערטער אויף אמאָל, יונג און אלט. די מייסטע פון זיי האָבען געלעבט אין קליינע חברותות אָדער „ארטעלען“, וואו צעהן אָדער צוועלף פערזאָן האָבען געדונגען א געמיינשאפטליכע דירה און געגעסען צוזאמען, פאר וואָס יעדער האָט יעדען חודש בעצאָהלט זיין חלק פון די געמיינשאפטליכע הוצאות. אויף די דאָזיגע קווארטירען פלעגען מיר דאָס געהן, און די וועבערס האָבען אונז באלד געבראכט אין בעריהרונג מיט אנדערע „ארטעלען“ פון שטיין־האקער, טשעסלערס, און דער גלייכען. אין מאנכע פון די דאָזיגע ארטעלען זיינען סערגעי, קעלניטץ, און נאך א פאָר פון אונזערע פריינד, געוועזן ווי ביי זיך אין דערהיים און האָבען פער־בראכט גאנצע נעכט אין רעדען וועגען סאָציאליזם. דערצו האָבען מיר נאך געהאט אין פערשיידענע טיילען פון פעטערבורג ספעציעלע דירות, וואָס מאנכע פון אונזערע פריינד האָבען אָנגעהאלטען, וואו צעהן אָדער צוועלף ארבייטער פלעגען זיך צונויפקומען יעדע נאכט לערנען זיך שרייבען און לייענען, און דערנאָך זיך אביסעל דורכרעדען. פון צייט צו צייט פלעגט אימיצער פון אונז אריבערגעהן אין די געבורטס־דערפער פון אונזערע שטאָדטיגע פריינד און דאָרט פערברענגען א פאָר וואָכען אין כמעט אָן עפענטליכער פראָפאגאנדא צווישען די פויערים.

פערשטעהט זיך, יעדער איינער פון אונז, וואָס האָט געהאַט עסקים מיט דעם דאָזיגען קלאַס ארבייטער, האָט געמוזט געהן געקליידט ווי די ארבייטער אליין — דאָס הייסט, ווי פויערים. די שייד־וואַנד צווישען די פויערים און די געבילדעטע מענשען אין רוסלאַנד איז אזוי גרויס, און די בעריהרונג צווישען זיי אזוי זעלטען, אז דאָס בעוויזען זיך פון א שטאָדטיש־געקליידטען מענשען רופט ארויס אַן אלגעמיינע אויפמערקזאַמקייט ניט נאָר אין דאָרף, נאָר אפילו אין שטאָדט. ווען מען זעהט אימיצען וועמעס רעד און קליידונג צייגען אז ער איז ניט קיין ארבייטער, זיך ארומדרעהענדיג צווישען ארבייטער, רופט עס גלייך ארויס דעם פערדאַכט פון דער פּאָליציי. „וואָס פיהרט ער זיך עפּעס ארום מיט'ן „פּראָסטען פּאָלק", אויב ער האָט ניט קיין בייזע אבזיכטען ?" גאַנץ אָפט, נאָך א מיטאָג אין א רייכער הויז, אָדער אין ווינטער־פּאַלאַץ אפילו, וואו איך פלעג אָפט געהן זיך זעהן מיט א פריינד, פלעג איך נעהמען א דראָשקע, זיך געשווינד אריבערכאַפּען אויף דער קוואַרטיר פון אַן אָרעמען סטודענט, איבערבייטען מיינע שעהנע קליידער אויף א באַוועלנער העמד, פויערשע לאַנגע שטיוועל און א שעפּסען־פּעלץ, און שפּאַסענדיג מיט די פויערים אויפ'ן וועג, אוועקגעהן זיך צונויפטרעפען מיט מיינע ארבייטער פריינד אין ערגעץ א שמוציגער הינטער־געסעל. איך האָב זיי דערצעהלט וואָס איך האָב געזעהן פון דער ארבייטער בעוועגונג אין אויסלאַנד. זיי האָבען זיך צוגעהערט מיט א געשפּאַנטער אויפמערקזאַמקייט; ניט א וואָרט האָבען זיי פערלאָרען פון דעם וואָס איך האָב געזאָגט; און דאַן זיינען געקומען די פראַגען: „וואָס קענען מיר טהאָן אין רוסלאַנד ?" „אגיטירען, אָרגאַניזירען", איז געוועזען אונזער ענטפער; „קיין קעניגליכער וועג איז ניטאָ"; און מיר האָבען פאַר זיי געלייענט א פּאָלקסטימליכע געשיכטע פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, אַן אדאַפּטירונג פון עקערמאַן־שאַטוריאַן'ס פּאָרטרעפליכע „געשיכטע פון א פויער". יעדער איינער האָט בעוואונדערט מ. שאָוועל, וועלכער איז ארומגעגאַנגען אלס א פּראָפּאַגאַנדיסט איבער די דערפער פערטיילענדיג פערבאָטענע ביכער, און זיי האָבען געברענט מיט חשק נאָכצוגעהן אין זיינע טריט. „רעדט צו אנדערע", האָבען מיר געזאָגט; „ברענגט צונויף מענשען; און ווען מיר וועלען זיין מעהר אין צאָהל, וועלען מיר זעהן וואָס מיר קענען אויפטהאָן." זיי האָבען פּאָלשטענדיג בעגריפען, און מיר האָבען נאָר געדאַרפט מילדערען זייער ענטהוזיאַזם.

צווישען זיי האָב איך פערבראַכט מיינע גליקליכסטע שטונדען. דער ניי־יאָהר־טאָג פון 1874, דער לעצטער וואָס איך האָב פערבראַכט אין רוסלאַנד אויף דער פרייהייט, איז מיר בעזאָנדערס געבליבען אלס א טהייערער אָנדענקען. דעם אָבענד פריהער בין איך געוועזען אין א געקליבענער

געזעלשאפט. בעגייסטערענדע, נאָבעלע ווערטער זיינען ארויסגעזאָגט געוואָרען יענע נאכט מכח די בירגערליכע פליכטען, דעם וואוילזיין פונ'ם לאנד, און דער גלייכען. אָבער אונטער אלע ריהרענדע רעדען, האָט איין טאָן ארויסגעקלונגען: ווי אזוי קען זיך יעדער איינער פון די רעדנער בעוואָרענען מיט זיין אייגענעם וואוילזיין? דאָך האָט קיינער ניט געהאט דעם מוטה צו זאָגען, פריי און אָפען, אז ער איז בערייט צו טהאָן נאָר דאָס, וואָס וועט ניט שטעלען אין סכנה זיין אייגענעם טויבען־הייזעל. סאָפיזמען — סאָפיזמען אָהן א ברעג — וועגען דער לאנגזאמקייט פון עוואָלוציע, די פוילקייט פון די ניעדעריגע קלאסען, די נוצלאָזיגקייט פון קרבנות, זיינען ארויסגעזאָגט געוואָרען צו בערעכטיגען די ניט־דערערדטע ווערטער, און אלעס איז געווען דורכגעמישט מיט דער פערזיכערונג פון יעדען איינעם'ס גרייטקייט צו ברענגען קרבנות. פלוצלינג האָט זיך אויף מיר אָנגערוקט א טיעפער אומעט אין מיטען פון די דאָזיגע רעדערייען, און איך בין אוועק אהיים.

דעם נעקסטען פריהמאָרגען בין איך אוועק צו איינער פון די פערזאמלונגען פון אונזערע וועבער. די פערזאמלונג האָט שטאטגעפונען אין אן אונטעראירדישען פינסטערען צימער. איך בין געווען אָנגעטהאָן ווי א פויער, און האָב זיך פערלאָרען אין דער מאסע פון די איבעריגע שעפסען־פעלצען. מיין חבר, וועלכער איז געווען בעקאנט מיט די ארבייטער, האָט מיך פאָרגעשטעלט איינפאך: „באָראָדין, א פריינד". „דערצעהל אונז, באָראָדין", האָט ער געזאָגט, „וואָס דו האָסט געזעהן אין אויסלאנד". און איך האָב גערעדט וועגען דער ארבייטער בעוועגונג אין מערב־אייראָפּא, וועגען איהרע קעמפפע, איהרע שוועריגקייטען און איהרע האָפענונגען.

דער עולם איז בעשטאנען מייסטענס פון מיטעל־יעהריגע מענשען. זיי זיינען געווען שטארק פעראינטערעסירט. זיי האָבען מיר געשטעלט פראגען, אלע צום פונקט, וועגען די קלענסטע איינצעלהייטען פון די ארבייטער־פעראיינען, וועגען די ציעלען פון דער אינטערנאציאָנאלער ארבייטערס' אסאָציאציע און איהרע אויסזיכטען אויף ערפאָלג, און דאן זיינען געקומען פראגען וועגען דעם, וואָס מען קען טהאָן אין רוסלאנד, און די אויסזיכטען פון אונזער פראָפּאגאנדא. איך האָב קיינמאָל ניט פערקלענערט די געפאהרען פון אונזער אגיטאציע, און האָב אָפענהערציג געזאָגט וואָס איך האָב געדענקט. „א ו נ ז וועט מען וואהרשיינליך פערשיקען אין סיביר, אין איינעם פון די דאָזיגע טעג; און אייך — א טייל פון אייך — וועט מען אָבהאלטען חדשים לאנג אין טורמע פאר'ן צוהערען זיך צו אונז." די דאָזיגע טרויעריגע אויסזיכט האָט זיי ניט אָבגעשראָקען. „נאָך אלעמען זיינען אין סיביר אויך דאָ מענשען — ניט נאָר

בערען". „וואו מענשען לעבען, קענען אנדערע אויך לעבען". „דער טייוועל איז ניט אזוי שווארץ ווי מען מאָהלט איהם". „אויב איהר האָט מורא פאַר וועלף, נעהט קיינמאָל ניט אין וואלד", האָבען זיי געזאָגט, ווען מיר האָבען זיך געזעגענט מיט זיי. און שפּעטער, ווען מעהרערע פון זיי זיינען געוואָרען ארעסטירט, האָבען זיי זיך כמעט אלע פערהאלטען בראַוו, שיצענדיג אונז און ניט פערראטהענדיג קיינעם.

XVI

אין די צוויי יאָהר, וועגען וועלכע מיר רעדען דאָ, זיינען געמאַכט געוואָרען פיעלע ארעסטען, אי אין פּעטערבורג, אי אויף דער פּראָווינץ. עס איז ניט אריבער איין מאָנאַט, וואָס מיר זאָלען אימיצען ניט פערלירען, אָדער וואָס מיר זאָלען ניט הערען, אז עס זיינען פערשוואונדען געוואָרען מיטגליעדער פון דער אָדער יענער פּראָווינציעלער גרופּע. ביי דער ענדע פון 1873 זיינען די ארעסטען געוואָרען אָלץ אָפטער און אָפטער. אין נאָוועמבער איז איינע פון אונזער'ע הויפּט־קאָלאָניעס אין א פּעטערבורגער פאָרשטאָדט איבערפאלען געוואָ'ען פון דער פּעטערבורגער פּאָליציי. מיר האָבען פערלאָרען פּעראָווסקאיא'ן און דריי אנדערע פריינד, און אלע אונזערע פערבינדונגען מיט די ארבייטער פון דער דאָזיגער פאָרשטאָדט האָבען געמוזט אויפהערען. מיר האָבען געגרינדעט א נייע קאָלאָניע, וויי‍טער אוועק פון שטאָדט, אָבער מיר האָבען איהר אין גיכען געמוזט אויפגעבען. די פּאָליציי איז געוואָרען זעהר וואכזאם, און קוים האָט זיך א סטודענט בעוויזען אין די ארבייטער קווארטאלען איז ער גלייך בעמערקט געוואָרען. שפּיאָנען האָבען זיך ארומגעדרעהט צווישען די ארבייטער, וועלכע זיינען שטארק בעוואכט געוואָרען. דמיטרי קעלניטץ, סערגעי און איך, אין אונזערע שעפּסען־פּעלצען און מיט אונזער פויערשען אויסזעהן, זיינען אריבער ניט בעמערקט, און מיר האָבען וויי‍טער בעזוכט די פערפאָלגטע פּלעצער. אָבער דמיטרי און סערגעי, וועמעס נעמען עס האָבען זיך געהאט ערוואָרבען א ברייטע בעקאנטשאפט אין די ארבייטער־קווארטאלען, זיינען שטארק געזוכט געוואָרען פון דער פּאָליציי; און ווען מען וואָלט זיי צופעליג געפונען אין דער צייט פון די ביינאכטיגע איבער־פאלען ביי א פריינד אויף א קווארטיר, וואָלט מען זיי גלייך ארעסטירט. עס זיינען געווען צייטען, ווען דמיטרי האָט יעדען טאָג געמוזט זוכען א פּלאַץ וואו ער זאָל קענען איבערנעכטיגען ווי עס איז אין זיכערהייט. „קען איך בלייבען ביי אייך די נאכט?" פלעגט ער פרעגען, אריינקומענדיג א

זייגער צעהן ביי א חבר אין צימער. „אונמעגליך! מיין קוואַרטיר ווערט לעצטענס שטרענג בעוואַכט. געהט בעסער אריבער צו נ—.“ „איך קום ערשט פון איהם, ער זאגט אז אין זיין נאכבארשאפט קישעט מיט שפיאָנען“. „דאן געהט אריבער צו מ—; ער איז מיינער א גוטער פריינד, און אויסער פערדאכט. ס'איז אָבער ווייט פון דאנען, און איהר וועט מוזען נעהמען א דראָשקע. אָט איז געלד“. אָבער דמיטרי האָט פרינציפיעל ניט גענומען קיין דראָשקע, ער פלעגט געהן צופוס אין צווייטען עק שטאָדט געפינען א מקום מקלט, אָדער ענדליך פלעגט ער אוועקגעהן צו א פריינד, וואו מען האָט זיך געמעגט ריכטען אויף אַן איבערפאַל יעדע מינוט.

אין אָנהויב יאנואר 1874 האָבען מיר פערלאָרען א צווייטע קאָלאָניע, וועלכע איז געווען אונזער הויפּט־פּעסטונג פאר פּראָפּאַגאנדא אונטער די וועבער. איינינע פון אונזערע בעסטע פּראָפּאַגאנדיסטען זיינען פערשוואונדען געוואָרען הינטער די טהויערען פון דער געהיימניספולער „דריטער אָבטיילונג“. אונזער קרוזשאָק איז געוואָרען איינגעשרומפּען, אלגעמיינע פערזאמלונגען זיינען געוואָרען אלץ שווערער, און מיר האָבען געמאכט די גרעסטע אָנשטרענגונגען צו פאָרמירען נייע גרופּען פון יונגע מענשען, וועלכע זאָלען קענען פאָרטזעצען אונזער ארבייט ווען מען זאָל אונז אלעמען ארעסטירען. טשייקאָווסקי איז געווען אין דרום־רוסלאַנד, און מיר האָבען געצוואונגען דמיטרי'ן און סערגעי'ען זיי זאָלען אוועק פון פּעטערבורג — פּשוט זיי געצוואונגען מיט געוואַלד, בעפוילען זיי זאָלען אוועקגעהן. ניט מעהר ווי פינף אָדער זעקס אונזערע זיינען געבליבען צו בעזאָרגען די אלע עסקים פון אונזער קרוזשאָק. איך האָב געהאט בדעה, אַזוי געשווינד ווי איך וועל האָבען צוגעשטעלט מיין בעריכט צו דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט, אָבצופאָהרען נאָך דרום־מערב־רוסלאַנד און דאָרטען גרינדען א מין לאַנד־ליגע, עהנליך צו דער ליגע, וועלכע איז געוואָרען אַזוי מעכטיג אין אירלאַנד ביים סוף פון די זיעבעציגער יאָהרען.

נאָך צוויי פערהעלטניסמעסיג רוהיגע מאָנאטען, האָבען מיר זיך אין מיטען מערץ דערוואוסט, אז כמעט דער גאַנצער קרוזשאָק פון די אינזשענירען איז ארעסטירט געוואָרען, און צוזאמען מיט זיי א יונגער מאַן מיט'ן נאָמען ניזאָווקין, א געוועזענער סטודענט, וועלכער האָט צום אונגליק געוואונען זייער צוטרויען, און, מיר זיינען געווען זיכער, אז ער וועט באַלד זוכען זיך ריינצווואַשען דערמיט, וואָס ער וועט דערצעהלען אלעס וואָס ער ווייס וועגען אונז. אחוץ דמיטרי'ן און סערגעי'ען האָט ער אויך געקענט סערדוקאָוו'ען, דעם גרינדער פון דעם קרוזשאָק און מיך, און ער וואָלט זיכער ארויסגעגעבען אונזערע נעמען אַזוי גיך ווי מען וועט איהם צודריקען מיט פראַגען. עטליכע טעג שפּעטער זיינען ארעסטירט געוואָרען צוויי

וועבער — העכסט אונצופערלעסיגע מענשען, וואָס האָבען זאָגאר ארויס־געשווינדעלט אביסעל געלד פון זייערע חברים — וועלכע האָבען מיך געקאָנט אונטער דעם נאָמען באָראָדין. די דאָזיגע צוויי מענשען וועלען זיכער אָנווייזען די פּאָליציי אויפ׳ן שפור פון באָראָדין, דער מאן וואָס איז געווען פערקליידט אלס א פּויער, וועלכער האָט גערעדט אויף די פער־זאמלונגען פון די וועבער. אין צייט פון צוויי וואָכען זיינען אלע מיטגליע־דער פון אונזער קרוזשאָק, אחוץ סערדוקאָף און איך, געוועזן ארעסטירט.

עס איז פאר אונז קיין אנדער זאך ניט געבליבען ווי נאָר ענטלויפען פון פּעטערבורג: אקוראט דאָס וואָס מיר האָבען ניט געוואָלט טהאָן. אונזער גאנצע אונגעהייערע אָרגאניזאציע פון דרוקען פּאמפלעטען אין אויסלאנד און אריינשמוגלען זיי אין רוסלאנד; די גאנצע נעץ־ווערק פון גרופען, פערמען און לאנד־קאָלאָניעס, מיט וועלכע מיר האָבען קאָרעס־פּאָנדירט אין אלע פערציג (פון די פופציג) פּראָווינצען פונ׳ם אייראָפּע־אישען רוסלאנד, און וועלכע זיינען לאנגזאם אויפגעבויט געוואָרען פאר די לעצטע צוויי יאָהר; ענדליך, אונזערע ארבייטער גרופען אין פּעטער־בורג און אונזערע 4 פערשיידענע צענטערס פאר פּראָפּאגאנדא אונטער די ארבייטער פון דער הויפּטשטאָדט — ווי האָבען מיר דאָס אלעס געקענט אוועקוואַרפען, ניט געפינענדיג קיין מענשען, וואָס זאָלען אָנהאלטען די בעציהונגען און די קאָרעספּאָנדענץ? סערדוקאָף און איך האָבען בעשלאָ־סען אריינצונעהמען אין אונזער גרופּע צוויי נייע מיטגליעדער און איבער־געבען די עסקים צו זיי. מיר פלעגען זיך צונויפקומען יעדען אָבענד אין פערשיידענע טיילען פון שטאָדט, און אזוי ווי מיר האָבען קיינמאָל ניט געהאלטען קיין נעמען און אדרעסען פערשריבען — בלויז די שמוגלינג אדרעסען זיינען געווען פערשריבען אין א שיפער און בעהאלטען אין א זיכערען פּלאץ — האָבען מיר געהאט אויסצולערנען אונזערע נייע מיט־גליעדער הונדערטער נעמען און אדרעסען און א דוצענד שיפערס, איינ׳־חזר׳נדיג מיט זיי אזוי לאנג, ביז אונזערע נייע פריינד האָבען זיי געדענקט אויף אויסווענדיג. יעדען אבענד זיינען מיר אויף אזא אופן איבערגעגאנגען די גאנצע רוסישע מאפּע, אָבשטעלענדיג זיך איבערהויפּט אויף איהרע מערב־גרענעצען, וועלכע זיינען געווען בעזעצט מיט מענער און פרויען, וואָס זיינען געווען בעשעפטיגט מיט דעם צונעהמען ביכער פון די שמוג־לערס; און אויף די מזרח־פּראָווינצען, וואו מיר האָבען געהאט אונזערע הויפּט־קאָלאָניעס. דערנאָך, אלץ זייענדיג פערקליידט, האָבען מיר געמוזט אונזערע נייע מיטגליעדער אריבערפיהרען צו אונזערע סימפּאטיזירער אין שטאָדט און זיי פאָרשטעלען פאר די, וואָס זיינען נאָך ניט געווען ארעסטירט.

וואָס מען האָט אין אזא פאַל געדאַרפט טהאָן, איז געווען, פערשווינ־דען פון דער פריהערדיגער דירה און זיך בעזעצען ערגעץ אנדערסוואו אונטער אן אנדער נאָמען. סערדוקאָף האָט אויפגעגעבען זיין קוואַרטיר, אָבער אזוי ווי ער האָט קיין פּאספּאָרט ניט געהאט, האָט ער זיך אויסבע־האַלטען אין די הייזער פון פריינד. איך האָב אויך געדאַרפט טהאָן דאָס אייגענע, נאָר א זייטיגער אומשטאנד האָט מיר דערין געשטערט. איך האָב גראָד געהאט געענדיגט מיין בעריכט איבער די אייז־פאָרמירונגען אין פינלאנד און אין רוסלאנד, און דער דאָזיגער בעריכט האָט געזאָלט פאָר־געלעזען ווערען אויף א פערזאמלונג פון דער געאָגראַפישער געזעלשאפט. די איינלאַדונגען זיינען שוין געווען ארויסגעשיקט, אָבער עס האָט זיך גראָד געמאכט, אז אין דעם בעשטימטען טאָג האָבען ביידע פּעטערבורגער געאָלאָגישע געזעלשאפטען געהאט א געמיינשאפטליכע פערזאמלונג, און זיי האָבען געבעטען די געאָגראַפישע געזעלשאפט אָבצולעגען די פאָרלע־זונג פון מיין בעריכט אויף א וואָך שפּעטער. עס איז געווען בעוואוסט, אז איך געה פאָרברענגען געוויסע אידעען וועגען דער אויסברייטונג פון דעם אייז־קאַפּ אזוי ווייט ווי מיטעל־רוסלאנד, און אונזערע געאָלאָגען, מיט דער אויסנאהמע פון מיין פריינד און לעהרער, פריעדריך שמידט, האָבען עס בעטראכט פאַר א ספּעקולאציע פון א צו־ווייט גרייכענדען כאראקטער, און זיי האָבען איהר געוואָלט גרינדליך דורכדיסקוטירען. איך האָב דעריבער געמוזט בלייבען נאָך א וואָך, איידער איך האָב געקענט אָבפאָהרען.

פרעמדע מענשען זיינען ארומגעקראָכען ארום מיין הויז און האָבען זיך געווענדעט צו מיר אונטער אַלערליי פאַנטאַסטישע אויסרעדען: איינער פון זיי האָט געוואָלט קויפען א וואַלד אויף מיין טאַמבאָווער אימעניע, וועלכע האָט זיך געפונען אין די פּערעריעס, וואו קיין בוימער זיינען אבסאָלוט ניט געוואקסען. איך האָב בעמערקט אין מיין גאס — די פראַנטישע מאָרסקאיא — איינעם פון די צוויי ארעסטירטע וועבער, וואָס איך האָב דערמאָנט, און איך האָב מיר אויף דעם אופן דערוואוסט, אז מיין הויז ווערט בעוואכט. און דאָך האָב איך געמוזט זיך פערהאַלטען אזוי ווי גאָרנישט וואָלט פּאסירט, וואָרים איך האָב געדאַרפט ערשיינען צו דער פערזאמלונג פון דער געאָגראַפישער געזעלשאפט דעם קומענדען פרייטאג אָבענד.

די פערזאמלונג האָט שטאטגעפונען. די דיסקוסיאָנען זיינען געווען זעהר לעבהאפטע, און איין פּונקט וועניגסטענס איז געוואונען געוואָרען. עס איז אנערקענט געוואָרען, אז אַלע אַלטע טעאָריעס, וואָס זיינען נוגע די מבול־פּעריאָדע אין רוסלאנד, זיינען געווען אין גאנצען אונבעגרינדעט, און אז מען מוז אָנהויבען גאָר פון דאָס נייע אונטערזוכען די גאנצע פראַגע.

איך האָב געהאַט די צופריעדענהייט צו הערען, ווי אונזער ערשטער נעאָלאָג, באַרבאַ־דע־מאָרני, האָט געזאָגט, „יאָ אייז־קאָפּ אָדער ניט, מיר מוזען צוגעבען, מיינע הערדען, אז אַלעם וואָס מיר האָבען ביז אהער אָנגע־נומען מכח די ווירקונג פון שווימענדען אייז, האָט קיין שום בעגרינדונג ניט געהאַט אין דער ווירקליכער פאָרשונג“. און אויף דער אייגענער פער־זאַמלונג איז פאָרגעשלאָגען געוואָרען, אַז איך זאָל ערנאַנט ווערען אַלס פּרעזידענט פון דער פיזיקאַליש־געאָגראַפישער סעקציע, בעת איך האָב זיך געפרעגט, צי וועל איך נאָך די אייגענע נאַכט ניט פערברענגען אין׳ם געפענגנים פון דער „דריטער אָבטיילונג“.

דאָס בעסטע וואָלט געווען, ניט צו געהן צוריק אין מיין וואוינונג; איך בין אָבער געווען צובראָכען פון מיעדקייט נאָך די אָנשטרענגונגען פון די לעצטע עטליכע טעג, און איך בין אוועק אהיים. יענע נאַכט איז קיין איבערפאַל פון דער פּאָליציי ניט געווען. איך האָב דורכגעקוקט די בערג פּאַפּירען מיינע, האָב פערניכטעט אַלעם וואָס האָט אימיצען געקענט קאָמ־פּראָמיטירען, האָב פערפּאַקט אַלע מיינע זאַכען, און האָב זיך צוגעגרייט אוועקצופאָהרען. איך האָב געוואוסט אז מיין וואוינונג ווערט בעוואַכט, איך האָב אָבער געהאָפט אז די פּאָליציי וועט מיר ניט אָבשטאַטען קיין בעזוך ביז שפּעט אין אָבענד, און אז ווען עס וועט דונקעל ווערען וועל איך זיך קענען ארויסגליטשען פון הויז אונבעמערקט. עס איז געוואָרען פינס־טער און, ווען איך האָב געהאַלטען ביים ארויסגעהן, האָט איינע פון די דיענסטמיידלעך צו מיר געזאָגט, „ס׳וועט זיין גלייכער איהר זאָלט געהן דורך דער הינטער־טהיר“. איך האָב פערשטאַנען וואָס זי מיינט, איך בין געשווינד ארונטער די טרעפּ און ארויס פון הויז. אַן איינציגע דראָשקע איז געשטאַנען פאַר׳ן טהויער; איך בין אין איהר אריינגעשפּרונגען. דער טרייבער איז מיט מיר אוועק אויפ׳ן נעווסקי פּראָספּעקט. תחילת האָט אונז קיינער ניט נאָכגעפאָלגט, און איך האָב זיך שוין געפיהלט זיכער; באַלד האָב איך אָבער בעמערקט נאָך א דראָשקע יאָגענדיג זיך נאָך אונז אין פולען גאַלאָפּ; אונזער פערד איז צוליעב עטוואָס פערהאַלטען געוואָ־רען און די צווייטע דראָשקע האָט איבערגעיאָגט אונזערע.

צו מיין ערשטוינען האָב איך אין איהר בעמערקט איינעם פון די צוויי אַרעסטירטע וועבערס, בעגלייט פון נאָך אימיצען. ער האָט א מאַך געטהאָן מיט דער האַנד, אַזוי ווי ער וואָלט געהאַט מיר עפּעס צו זאָגען. איך האָב געהייסען מיין איזוואָסטשיק זיך אָבשטעלען. „פּיליכט“, האָב איך געקלערט, „האָט מען איהם ארויסגעלאָזט פּריי, און ער האָט עטוואָס וויכטיגעס מיר איבערצוגעבען“. אַזוי געשווינד אָבער ווי איך האָב זיך אָבגעשטעלט, האָט דער מאַן, וואָס איז געווען מיט דעם וועבער — דאָס

איז געווען א געהיים־פּאָליציסט — הויך אויסגעשריען, „הערר באָראָדין, איך ארעסטיר אייך!“ ער האָט געגעבען א סיגנאַל צו די פּאָליציסטען, פון וועלכע עס זיינען דאָ גאַנצע מחנות איבער דער לענג פון דעם הויפּט פּעטערבורגער דורכפאָהר, און צוגלייכער צייט איז ער אריינגעשפּרונגען אין מיין דראָשקע און האָט מיר געוויזען א פּאַפּיר, וואָס האָט געטראָגען דעם זיעגעל פון דער פּעטערבורגער פּאָליציי. „איך האָב א בעפעהל אייך צו ברענגען פאר דעם גענעראַל גובערנאַטאָר פאר אן ערקלערונג“, האָט ער געזאָגט. ווידערשטאַנד איז געווען אונמעגליך — א פּאָר פּאָליציסטען זיינען שוין געווען גאַנץ נאָהענט פון אונז — און איך האָב געהייסען מיין איזוואָסטשיק זיך אומקעהרען און פאָהרען צום גענעראַל־גובערנאַטאָר׳ס הויז. דער וועבער איז געבליבען אין זיין דראָשקע און איז אונז נאָכגע־פאָהרען.

עס איז איצט געווען קלאָר, אז די פּאָליציי האָט זיך גאַנצע צעהן טעג ניט געקענט ענטשליסען מיך צו ארעסטירען, ווארים זי איז ניט געווען זיכער, אז באָראָדין און איך זיינען איין־און־דיזעלבע פּערזאָן. מיין אָברו־פען זיך אויף דעם וועבער׳ס מאַך מיט דער האַנד האָט זייערע צווייפלען בעזייטיגט.

עס האָט זיך גראַדע געמאַכט, אז ווען איך האָב געהאַלטען ביים פּער־לאָזען דאָס הויז, איז געקומען א יונגער מאַן פון מאָסקווע און געבראַכט צוויי בריעף, איינעם צו מיר פון א פריינד, וואָינעראַלסקי, און א צווייטען פאר דמיטרי, וועלכער איז געווען אדרעסירט צו אונזער פריינד פּאָלאַקאָף. דער ערשטער האָט מיר מודיע געווען, אז אין מאָסקווע איז געגרינדעט געוואָרען א געהיימע דרוקעריי און איז געווען פול מיט פּרעהליכע נייעס וועגען דער טהעטיגקייט אין יענער שטאָדט. איך האָב איהם דורכגעלייענט און פערניכטעט. דעם צווייטען בריעף, אזוי ווי אין איהם האָט זיך גאָר־נישט געפונען אויסער אן אונשולדיגער פריינדליכער געשפּרעך, האָב איך מיטגענומען מיט זיך. איצטער, אז איך בין געווען ארעסטירט, האָב איך געקלערט, אז עס וואָלט גלייכער געווען איהם צו פערניכטען, און בעטענ־דיג דעם געהיים־פּאָליציסט ער זאָל מיר נאָכאַמאָל ווייזען זיין פּאַפּיר, האָב איך אויסגענוצט די צייט, וואָס ער האָט זיך געפּאָרעט אין דער קעשענע, ארויסצוואַרפען דעם בריעף אויפ׳ן טראָטואַר, אז ער זאָל ניט בעמער־קען. ווען מיר זיינען אָבער צוגעקומען צום גענעראַל־גובערנאַטאָר׳ס הויז, האָט דער וועבער דעם בריעף דערלאַנגט דעם געהיים־פּאָליציסט, זאָגענ־דיג, „איך האָב געזעהן ווי דער הערר האָט דעם בריעף ארויסגעוואָרפען אויפ׳ן טראָטואַר, האָב איך איהם אויפגעהויבען“.

איצט זיינען געקומען שווערע שעה׳ען פון וואַרטען אויף דעם פּער־

טרעטער פון דער גערינבטליכער אויטאָריטעט, דעם פּראָקוראָר אָדער דעם שטאַאטס־אנוואלט. דער דאָזיגער בעאמטער האָט געשפּיעלט די ראָלע פון א שטרויענעם מענש, מיט וועמען די שטאַאטס־פּאָליציי מאַכט א פּאראד אין דער צייט פון די אונטערזוכונגען: ער מאַכט דאָס אז זייערע פּראָטאָקאָלען זאָלען האָבען א פּנים פון געזעצליכקייט. שטונדען האָט עס גענומען, איידער מען האָט דעם דאָזיגען הערען אויסגעפונען און איהם געבראַכט, אָבצוטהאָן זיין ארבייט אלס דער כלומרשט'דיגער פערטרעטער פון גערעכטיגקייט. מען האָט מיך צוריקגעפיהרט צו מיין הויז, און א גרינדליכע אונטערזוכונג איז געמאַכט געוואָרען פון אלע מיינע פּאַפּירען: דאָס האָט געדויערט ביז דריי א זייגער אין דער פריה, אָבער קיין פּיצעל פּאַפּיר איז ניט אויסגעפונען געוואָרען, וואָס זאָל רעדען געגען מיר אָדער אימיצען אנדערס.

פון מיין הויז האָט מען מיך צוריקגעפיהרט אין דער דריטער אָבטיילונג, אין יענער אלמעכטיגער אינסטיטוציע, וועלכע האָט געהערשט איבער רוסלאנד זינט דעם אָנהויב פון ניקאָליי דעם ערשטענ'ס הערשאַפט ביז צום היינטיגען טאָג — אן אמת'ער „שטאַאט אינ'ם שטאַאט“. אָנגעפאנגען האָט זי זיך אונטער פּעטער דעם ערשטען אין דעם געהיימען דעפּארטאמענט, וואו די געגנער פון דעם גרינדער פון דער רוסישער מיליטערישער אימפּעריע זיינען געמאַטערט געוואָרען מיט די שוידערליכסטע ענוים, אונטער וועלכע זיי האָבען אויסגעהויכט זייערע נשמות. זי איז פּאָרטגעזעצט געוואָרען אין די געהיימע קאנצעלאריעס אין דער צייט וואָס די קייזערינעס האָבען געהערשט, בעת דער מארטער־קאַמער פון דעם מעכטיגען מיניטש האָט אָנגעיאָגט א פּחד אויף גאַנץ רוסלאנד; און זי האָט געקראָגען איהר איצטיגע אָרגאַניזאַציע פון דעם אייזערנעם דעספּאָט, ניקאָליי דעם ערשטען, וועלכער האָט צו איהר צוגעגעבען דעם קאָרפּוס פון זשאנדארמען — און דער שעף פון די זשאנדארמען איז געוואָרען א פּערזאָן, פאר וועמען מען האָט אין דער רוסישער מלוכה מעהר מורא געהאַט ווי פאר דעם קייזער אליין.

אין יעדער רוסישער פּראָווינץ, אין יעדער בעפעלקערטער שטאָדט, נאָכמעהר, אויף יעדער באַהן־סטאַנציע, געפינען זיך זשאנדארמען, וועלכע גיבען בעריכטען גלייך צו זייערע אייגענע גענעראלען אָדער פּאָלקאָווניקעס, וועלכע גיבען עס דערנאָך איבער דעם שעף פון די זשאנדארמען; און ער, וועלכער זעהט דעם קייזער יעדען טאָג, בעריכטעט איהם דאָס וואָס ער געפינט פאר נויטיג. אלע בעאמטע פון דער מלוכה שטעהען אונטער דער אויפזיכט פון די זשאנדארמען; עס איז די פליכט פון די גענעראלען און פּאָלקאָווניקעס צו האַלטען זייערע אויגען אָפען אויף דעם

עפענטליכען־ און פריוואט־לעבען פון יעדען אונטערטהאן פון צאר — אפילו אויף די גובערנאטארען פון די פראווינצען, אויף די מיניסטארען און אויף די גרויספירסטען. דער קייזער אליין איז אונטער זייער שטרענ־גער וואך, און אזוי ווי זיי זיינען גוט־בעקאנט מיט אלע קלייניגקייטען וואס עס קומען פאר אין פאלאץ, און זיי ווייסען יעדען טריט וואס דער קייזער מאכט אויסער'ן פאלאץ, ווערט דער שעף פון די זשאנדארמען, אזוי צו זאגען, א פערטרויטער פון די העכסט אינטימסטע אנגעלעגענהיי־טען פון דעם הערשער פון רוסלאנד.

אין יענער פעריאדע פון אלעקסאנדער דעם צווייטענ'ס הערשאפט, איז די דריטע אבטיילונג געווען אבסאלוט אלמעכטיג. די זשאנדארמסקע פאלקאווניקעס האבען געמאכט הויז־זוכונגען אין די טויזענדער, אבסאלוט ניט קימערענדיג זיך צי עס עקזיסטירען געזעצען און געריכטען אין רוס־לאנד. זיי האבען ארעסטירט ווען זיי האבען געוואלט, זיי האבען געהאלטען מענשען איינגעשפארט אזוי לאנג ווי עס האט זיך זיי געגלוסט, און זיי האבען פערשיקט הונדערטער אין צפון מזרח פון רוסלאנד אדער אין סיביר, לויט דעם קאפריז פון א גענעראל אדער פאלקאווניק. די אונ־טערשריפט פון דעם מיניסטער פון אינערען איז געווען ניט מעהר ווי א פארמאליטעט, ווארים ער האט איבער זיי קיין קאנטראלע ניט געהאט און ער האט ניט געוואוסט וואס זיי טהוען.

עס איז געווען פיער א זייגער אין דער פריה ווען עס האט זיך אנגע־הויבען מיין פערהער. „איהר ווערט בעשולדיגט", האט מען מיך ערקלערט, „אין געהערען צו א געהיימער געזעלשאפט, וועלכע האט אלס איהר צוועק אומצושטירצען די עקזיסטירענדע פארם פון דער רעגיערונג און אין קאנ־ספירירען געגען דער הייליגער פערזאן פון זיין קייזערליכער מאיעסטעט. זייט איהר שולדיג אין די דאזיגע פערברעכען?"

„אזוי לאנג ווי איך וועל ניט געבראכט ווערען פאר א געריכט, וואו איך וועל קענען רעדען עפענטליך, וועל איך קיינע ענטפערען ניט געבען."

„שרייבט", האט דער פראקוראר דיקטירט צו א שרייבער: „אנער־קענט זיך ניט שולדיג". „דאך", האט ער פארטגעזעצט, „איך מוז אייך שטעלען געוויסע פראגען. קענט איהר א פערזאן מיט דעם נאמען ניקאליי טשייקאווסקי?"

„אויב איהר האלט זיך ניט אנדערש ביי אייערע פראגען, דאן שרייבט „ניין" אויף יעדער פראגע, וואס איהר ווילט מיר נאר פרעגען."

„אבער ווען מען זאל אייך, צום ביישפיעל, פרעגען צי איהר קענט דעם הערר פאלאקאף, פון וועמען איהר האט נאר־וואס גערעדט?"

„אין דעם מאמענט וואס א יה ר פרעגט מיר אזא פראגע, שטעלט

זיך גאָר ניט אָב: שרייבט „ניין“. און אויב איהר פרעגט מיר, צי קען איך מיין ברודער, אָדער מיין שוועסטער, אָדער מיין שטיפמוטער, שרייבט „ניין“. קיין אַנדער ענטפער וועט איהר פון מיר ניט קריגען: וואָרים אויב איך זאָל אייך ענטפערען „יאָ“ בנוגע וועלכער עס איז פּערזאָן, וועט איהר שוין גלייך אויספּלאַנעווען עטוואָס שלעכטס קעגען איהם, מאַכען אַן איבערפאַל אָדער עטוואָס ערגערס, און דערנאָך וועט איהר זאָגען, אַז איך האָב איהם אַרויסגעגעבען.“

אַ לאַנגע ליסטע פון פראַגען איז מיר פאָרגעלייענט געוואָרען, אויף וועלכע איך האָב יעדעס מאָל געדולדיג געענטפערט, שרייבט נ י י ן“. דאָס האָט אָנגעהאַלטען פאַר אַשטונדע, אין וועלכער איך האָב ערפאַהרען, אַז אַלע וואָס זיינען אַרעסטירט געוואָרען, מיט דער אויסנאַהמע פון די צוויי וועַבער, האָבען זיך פערהאַלטען אויסגעצייכענט. די וועבער האָבען נאָר געוואוסט, אַז איך בין צוויי מאָל זיך צונויפגעקומען מיט אַ דוצענד אַרבייטער, און די זשאַנדאַרמען האָבען גאָרנישט געוואוסט וועגען אונזער קרוזשאָק.

„וואָס טהוט איהר, פּרינץ?“ האָט אַ זשאַנדאַרמסקער אָפיציר געזאָגט, אוועקפיהרענדיג מיך אין מיין צעלע. „אייער ענטזאַגען זיך צו ענטפערען אויף פראַגען וועט דיענען אַלס אַ שרעקליכע וואַפע קעגען אייך“.

„דאָס איז מיין רעכט, איז עס ניט?“

„יאָ, אָבער — איהר ווייסט דאָך... איך האָף איהר וועט זיך פיהלען בעקוועם אין דעם דאָזיגען צימער. מיר האָבען איהם געהאַלטען וואַרעם זינט איהר זייט אַרעסטירט געוואָרען.“

איך האָב דעם צימער געפונען גאַנץ בעקוועם, איך בין פעסט אַנט־שלאָפען געוואָרען. אין דער פריה בין איך אויפגעוועקט געוואָרען פון אַ זשאַנדאַרם, וועלכער האָט מיר אַריינגעבראַכט טהעע. באַלד נאָך איהם איז נאָך אימיצער אַריינגעקומען, וועלכער האָט צו מיר אַ שעפּטשע געטהאָן, אַזוי ווי דאָס וואָלט איהם גאָר ניט אָנגעגאַנגען, „אָט האָט איהר אַ שטיקעל פּאַפּיער און אַ בלייפעדער, שרייבט אייער בריעף“. דאָס איז געווען אַ סימפּאַטיזירער, וועמען איך האָב געקאָנט ביים נאָמען; ער פלעגט דאָס פיהרען אונזער קאָרעספּאָנדענץ מיט די געפאַנגענע פון דער דריטער אָבטיילונג.

פון אַלע זייטען האָב איך געהערט קלעפּ אויף די ווענד, וועלכע זיינען געשווינד געקומען איינע נאָך די אַנדערע. דאָס האָבען די געפאַנגענע נערעדט צווישען זיך דורך לייכטע קלעפּ אין די ווענד; נאָר אַזוי ווי איך בין געווען אַ פרישער, האָב איך גאָרנישט געקענט אַרויסקריגען פון דעם

גערויש, וועלכער האָט אויסגעוויזען צו קומען פון אַלע טיילען פון דער געביידע מיט אַמאָל.

איין זאַך האָט מיר ניט געלאָזט רוהען. אין דער צייט פון די אונ־טערזוכונגען אין מיין הויז, האָב איך געקראָגען צו הערען, ווי דער פּראָקו־ראָר האָט אין דער שטיל גערעדט צום זשאַנדאַרמסקען אָפיציר וועגען מאַכען אַן אונטערזוכונג אין מיין פריינד פאָלאַקאָף׳ס וואוינונג, צו וועמען דער בריעף פון דמיטרי איז געווען אַדרעסירט. פאָלאַקאָף איז געווען אַ יונגער סטודענט, אַ זעהר בעגאַבטער זאָאָלאָג און באָטאַניקער, מיט וועמען איך האָב געהאַט געמאַכט מיין וויטים עקספּעדיציע אין סיביר. ער האָט געשטאַמט פון אַן אָרעמער קאָזאַקען־פאַמיליע ביי דעם גרענעץ פון מאָנ־גאָליע, און נאָכדעם ווי ער איז בייגעקומען אַלערליי שוועריגקייטען, איז ער געקומען אין פּעטערבורג, אריינגעטראָטען אין דער אוניווערזיטעט, וואו ער האָט זיך פּעראשפּט דעם נאָמען אַלס העכסט־פערשפּרעכענדער זאָאָלאָג, און ער האָט דאַן געהאַלטען ביים דורכמאַכען זיינע לעצטע עקזאַמענס. מיר זיינען געווען שטאַרק בעפריינדעט זינט אונזער לאַנגער רייזע, און מיר האָבען אפילו געוואוינט צוזאַמען אין פּעטערבורג, ער האָט אָבער קיין אינטערעסע ניט גענומען אין מיין פּאָליטישער טהעטיגקייט.

איך האָב וועגען איהם גערעדט מיט דעם פּראָקוראָר. „איך גיב אייך מיין עהרענוואָרט“, האָב איך געזאָגט, „אַז פאָלאַקאָף האָט קיינמאָל קיין אַנטייל ניט גענומען אין וועלכער עס איז פּאָליטישער אַנגעלעגענהייט. מאָרגען דאַרף ער דורכמאַכען אַן עקזאַמען, און איהר וועט אויף אייביג פערניכטען די וויסענשאַפטליכע קאַריערע פון אַ יונגען מענשען, וועלכער האָט דורכגעמאַכט גרויסע שוועריגקייטען און האָט יאָהרען געקעמפּפט, זיך צו דערשלאָגען צו זיין איצטיגער לאַגע. איך ווייס אַז איהר נעהט דאָס גאַנץ ווייניג אָן, אָבער אין דער אוניווערזיטעט ווערט ער בעטראַכט אַלס איינער פון די צוקינפטיגע בעריהמטהייטען פון דער רוסישער וויסענשאַפט“.

די אונטערזוכונג האָט מען פונדעסטוועגען געמאַכט, מען האָט נאָר אָבגעלעגט דעם פערהער אויף דריי טעג. אביסעל שפּעטער האָט מען מיך גערופען צום פּראָקוראָר, וועלכער האָט מיט טריאומף מיר געציייגט אַ קאָנווערט אַדרעסירט מיט מיין האַנדשריפט, און אינוועניג איז געווען אַ צעטעלע, אויך מיט מיין האַנדשריפט, וועלכער האָט זיך געלייענט, „זייט אַזוי גוט, נעהמט אַוועק דעם דאָזיגען פּאַקעט צו וו. ע. און זאָגט, אַז מען זאָל איהם האַלטען ביז וואַנען מען וועט איהם פאָדערען אין דער געהעריגער פאָרם“. די פּערזאָן צו וועמען דאָס צעטעלע איז געווען געשריי־

בען, איז דארט ניט געווען דערמאנט. „אט דעם בריעף“, האט דער פראַ־קוראר געזאגט, „האט מען געפונען ביי הערר פאלאקאף; און איצט, פרינץ, איז זיין שיקזאל ביי אייך אין די הענד. אויב איהר וועט מיר זאגען ווער וו. ע. איז, וועט הערר פאלאקאף פריי געלאזט ווערען; אויב אבער איהר ענטזאגט זיך דערפון, וועט מען איהם האלטען אזוי לאנג, ווי ער וועט ביי זיך ניט בעשליסען צו געבען דעם נאמען פון דער פערזאן.“

א קוק טהאנדיג אויפ'ן קאנווערט, וועלכער איז געווען אדרעסירט מיט שווארצען קרייד און אויפ'ן בריעף, וועלכער איז געווען געשריבען מיט א געווענליכען בליישטיפט, האב איך זיך גלייך דערמאנט די אומ־שטענדען, אונטער וועלכע זיי זיינען ביידע געשריבען געווארען. „איך בין זיכער“, האב איך באלד אויסגערופען, „אז דאס צעטעלע און דעם קאנ־ווערט האט מען ניט געפונען צוזאמען! א י ה ר האט דאס דעם בריעף אריינגעלעגט אין דעם קאנווערט“.

דער פראקוראר איז בלייך געווארען. „ווילט איהר אז איך זאל אייך גלויבען“, האב איך פארטגעזעצט, „אז איהר, א פראקטישער מענש, האט ניט בעמערקט, אז זיי זיינען ביידע געשריבען מיט פערשיידענע בליי־פעדערס? און איצט פרובירט איהר איינרעדען מענשען, אז זיי געהערען ביידע צוזאמען! נון, מיין הערר, דאן זאג איך אייך, אז דער בריעף איז ניט געווען פאר פאלאקאף'ן“.

פאר א ווײלע איז ער געבליבען אין פערלעגענהייט, ער האט אבער דערנאך צוריקגעקראגען זיין חוצפה און געזאגט, „פאלאקאף האט צוגע־געבען אז אט דער בריעף אייערער איז געווען געשריבען צו איהם“.

איצט האב איך געוואוסט אז ער ליגט. פאלאקאף וואלט אלעס מודה געווען וועגען זיך; ער וואלט אבער גיכער זיך געלאזט פערשיקען אין סיביר, איידער פערוויקלען א צווייטע פערזאן. קוקענדיג דעם פראקוראר גלייך אין פנים אריין, האב איך דעריבער געענטפערט, „ניין, מיין הערר, ער האט עס ק י י נ מ א ל ניט געזאגט, און איהר ווייסט גאנץ גוט, אז אייערע ווערטער זיינען ניט אמת“.

ער איז געווארען ווילד פון כעס, אדער ער האט נור געמאכט אן אנשטעל אז ער איז אין כעס. „נון, גוט“, האט ער געזאגט, „אויב איהר ווארט דא א ווײלע, וועל איך אייך אריינברענגען פאלאקאף'ס געשריבענע ערקלערונג וועגען דעם. ער איז אין צווייטען צימער אונטער פערהער“.

„איך בין גרייט צו ווארטען אזוי לאנג ווי איהר ווילט אליין.“

איך בין געזעסען אויף א זאפע, רויכערענדיג פאפיראסען אהן א צאהל. די ערקלערונג איז ניט געקומען.

פערשטעהט זיך, אזא ערקלערונג איז קיינמאל ניט געמאכט געווארען.

איך האָב זיך געטראָפען מיט פּאָלאַקאָף׳ן אין 1878 אין זשענעווא, פון וואַנען מיר האָבען געמאַכט אַן אַנגענעהמע עקסקורסיע צו דעם אַלעטש־גלעטשער. עס איז פאַר מיר ניט נויטיג צו דערצעהלען, אַז זיינע ענט־פערען זיינען געווען אַקוראַט אַזוי ווי איך האָב ערוואַרטעט: ער האָט געלייקענט אַז ער ווייס עפּעס וועגען דעם בריעף, אָדער וועגען דער פּערזאָן פאַר וועמען די בוכשטאַבען וו. ע. זיינען געווען געמיינט. צעהנדליגער ביכער זיינען איבערגעטראָגען געוואָרען פון מיר צו איהם, און צוריק צו מיר, און דעם בריעף האָבען זיי געפונען אין אַ בוך, וועהרענד דעם קאָנ־ווערט האָט מען געפונען אין דער קעשענע פון אַן אַלטען ראָק. עטליכע וואָכען האָט מען איהם געהאַלטען אונטער אַרעסט, און דאַן האָט מען איהם פריי־געלאָזט, צוליעב דעם אַריינמישען זיך פון זיינע ווינסענשאַפט־ליכע פריינד. וו. ע. האָט מען ניט בעלעסטיגט, און ער האָט מיינע פּאַפּי־רען איבערגעגעבען אין דער ריכטיגער צייט.

יעדעס מאָל וואָס איך האָב דערנאָך געזעהן דעם פּראָקוראָר, פלעג איך איהם קוועלען מיט דער פראַגע: „און וואָס הערט זיך מכח פּאָלאַ־קאָף׳ס ערקלערונג?“

מען האָט מיך מעהר אין מיין צעלע צוריק ניט געפיהרט, אָבער אַ שטונדע שפּעטער איז געקומען דער פּראָקוראָר, אין דער בעגלייטונג פון אַ זשאַנדאַרמסקען אָפיציר. „אונזער פערהער“, האָט ער מיר געלאָזט וויסען, „איז איצט געענדיגט; מען וועט אייך אַריבערפיהרען אין אַן אַנדער פּלאַץ.

א פיער־רעדערדיגע קאַרעטע איז געשטאַנען פאַר׳ן טהויער. מען האָט מיך געהייסען איינשטייגען אין איהר, און אַ דיקער זשאַנדאַרמסקער אָפיציר, וואָס האָט געשטאַמט פון קאַווקאַז, האָט זיך אַנידערגעזעצט ביי מיין זייט. איך האָב צו איהם גערעדט, אָבער ער האָט נאָר געכראָפּעט. די קאַרעטע איז אַריבערגעפאָהרען דעם קייטען־בריק, דאַן איז זי דורכגעפאָה־רען דעם פּאַראַד־פּלאַץ און איז געלאָפען פּאַזשע די קאַנאַלען, אַזוי ווי זי וואָלט אויסגעמידען די מעהר בעזוכטע גאַסען. „פּאָהרען מיר צו דער ליטאָווסקער טורמע?“ האָב איך דעם אָפיציר געפרעגט, וויסענדיג אַז פיעלע פון מיינע חברים זיינען שוין דאָרטען. ער האָט ניט געענטפערט. די סיסטעמע פון אַבסאָלוטען שווייגען, וועלכע איז אָנגעווענדעט געוואָרען אויף מיר פאַר די נעקסטע צוויי יאָהר, האָט זיך אָנגעהויבען אין דער דאָזיגער פיער־רעדערדיגער קאַרעטע; אָבער ווען מיר האָבען אָנגעהויבען פּאָהרען איבער דעם פּאַלאַץ־בריק, האָב איך פערשטאַנען, אַז מען פיהרט מיר אין דער פּעטראָפּאַוולאָווסקער פעסטונג.

איך האָב בעוואונדערט דעם שעהנעם טייך, וויסענדיג אַז איך וועל איהם שוין אַזוי געשווינד ניט זעהן. די זון האָט געהאַלטען ביים אונטער־געהן. געדיכטע גרויע וואָלקענס זיינען געהאַנגען אין מערב־זייט איבער דעם פינלאַנדישען ים־אויסגוס, וועהרענד לייכטע וואָלקענס האָבען געשוועבט איבער מיין קאָפּ, אַרויסווייזענדיג דאָ און דאָרט פלעקען פון בלויען הימעל. דאַן האָט זיך די קאַרעטע פּערקירעוועט צו לינקס און איז אַריינגעפאָהרען אין אַ דונקעלען געוועלבטען דורכגאַנג, דעם טהויער פון דער פעסטונג.

„איצט וועל איך שוין דאָ דאַרפען בלייבען אַ פּאָר יאָהר", האָב איך בעמערקט צום אָפיציר.

„ניין, וואָרום אַזוי לאַנג?" האָט געענטפערט דער טשערקעס, וועלכער זייענדיג שוין אין פעסטונג האָט צוריקגעקראָגען דעם כח הדיבור. „אייער אַנגעלעגענהייט איז כמעט געענדיגט, און זי קען אין אַ פּאָר וואָכען אַרום פאַרגעבראַכט ווערען אין געריכט".

„מיין אַנגעלעגענהייט", האָב איך געענטפערט, „איז זעהר איינפאַך; אָבער איידער איהר וועט מיך ברענגען אין געריכט, וועט איהר זוכען צו אַרעסטירען אַלע סאָציאַליסטען אין רוסלאַנד, און זיי זיינען פיעל, זעהר פיעל; אין צוויי יאָהר וועט איהר דערמיט ניט פאַרטיג ווערען." איך האָב דאַן ניט בעגריפען ווי פּראָפעטיש מיין בעמערקונג איז געוועזען.

די קאַרעטע האָט זיך אָבגעשטעלט פאַר דער טהיר פון דעם מיליטערישען קאָמאַנדיר פון דער פעסטונג, און מיר זיינען אַריין אין דעם עמפּפאַנגס־זאַל. גענעראַל קאָרסאַקאָף, אַ דאַרער אַלטער מאַן, איז אַריינגעקומען, מיט אַ בייזען אויסדרוק אויף זיין געזיכט. דער אָפיציר האָט צו איהם גערעדט מיט אַן איינגעהאַלטענעם קול, און דער אַלטער מאַן האָט געענטפערט „שוין רעכט", קוקענדיג אויף איהם מיט אַ מין פעראַכטונג, און דאַן האָט ער געווענדעט זיינע אויגען אויף מיר. עס איז געווען קלאָר, אַז ער איז ניט געווען אַזוי שטאַרק צופריעדען אויפצונעהמען אַ נייעם גאַסט, און אַז ער האָט זיך אַביסעל געשעהמט מיט זיין ראָלע; עס האָט אָבער אויסגעוויזען ווי ער וואָלט זאָגען, „איך בין אַ סאָלדאַט, און איך טהו נאָר מיין פליכט". מיר זיינען באַלד ווידער אַריין אין דער קאַרעטע, אָבער מיר האָבען זיך געשווינד אָבגעשטעלט פאַר אַ צווייטען טהויער, וואו מען האָט אונז געלאָזט וואַרטען אַ היבשע צייט, ביז אַן אָבטיילונג סאָלדאַטען האָט איהם געעפענט פון אינוועניג. געהענדיג צופוס דורך די שמאָלע קאָרידאָרען, זיינען מיר געקומען צו אַ דריטען אייזערנעם טהויער, וועלכער האָט זיך געעפענט אין אַ פינסטערען געוועלבטען קאָרידאָר, פון

װעלכען מיר זײנען אַרײנגעגאַנגען אין אַ קלײנעם צימער, װאו עס האָט געהערשט חושך און פּײכטקײט.

עטליכע אונטעראָפיצירען פון די פעסטונג׳ס סאָלדאַטען זײנען אַרום־געגאַנגען גערװישלאָז אין זײערע װײכע פילצענע שטיװעל, ניט אַרױס־רעדענדיג אַ װאָרט, אין דער צײט װאָס דער אױפזעהער האָט אונטער־געשריבען דעם טשערקעס׳ בוך, בעשטעטיגענדיג אַז ער האָט אױפגע־נומען אַ נײעם געפאַנגענעם. מען האָט מיך געהײסען אױסטהאָן אַלע מײנע בגדים און אָנטהאָן די געפענגנים־קלײדער — אַ גרינער פלאַנעלענער כאַלאַט, גרױסע װאָלענע זאָקען, װאָס זײנען געװען אונגלױבליך גראָב, און געלע שטעק־שיך, װאָס האָבען אױסגעזעהן װי שיפלעך, אַזױנע גרױסע, אַז איך האָב זײ קוים געקענט האַלטען אױף די פיס, װען איך האָב פּרובירט געהן. איך האָב שטענדיג פײנד געהאַט כאַלאַטען און שטעק־שיך, און די גראָבע זאָקען האָבען אױף מיר אַרױפגעװאָרפען אַן עקעל. איך האָב אפילו געמוזט אױסטהאָן מײנע זײדענע אונטערװעש, װעלכע װאָלטען מיר אין דער פּײכטער פעסטונג בעזאָנדערס זעהר גוט צוניץ געקומען, אָבער מען האָט דאָס ניט געקענט ערלױבען. איך האָב נאַטירליך אָנגעהױבען פּראָטעסטירען און מאַכען אַ טומעל דעריבער, און אַן ערך אַ שעה אַרום האָט מען עס מיר צוריקגעבראַכט אױף דעם בעפעהל פון גענעראַל קאָרסאַקאָף.

דאַן האָט מען מיך געפיהרט דורך אַ פינסטערען קאָרידאָר, װאו איך האָב געזעהן בעװאָפּענטע װאַך־סאָלדאַטען אַרומגעהענדיג, און מען האָט מיך אַרײנגעלאָזט אין אַ צעלע. אַ שװערע דעמבאָװע טהיר האָט זיך הינטער מיר פערמאַכט, אַ שליסעל האָט זיך איבערגעדרעהט אין שלאָס, און איך בין געבליבען אַלײן אין דעם האַלב־פינסטערען צימער.

פינפטער טייל.

די פעסטונג — דאָס ענטלויפען

I

דאָס איז אַלזאָ געווען די שרעקליכע פּעסטונג, וואו אַזוי פיעל פון רוסלאַנד'ס ווירקליכער קראַפט איז פערניכטעט געוואָרען אין דער צייט פון די לעצטע צוויי יאָהרהונדערטען, און וואָס איהר נאָמען אַליין ווערט אין פּעטערבורג ארויסגערעדט מיט אַ פערשטיקטער שטימע.

דאָ האָט פּעטער דער 1טער געמאַטערט זיין זוהן אַלעקסעי און איהם געטויטעט מיט זיינע אייגענע הענד; דאָ איז די פּרינצעסין טאַראַקאַנאָווא געווען פערשפּאַרט אין אַ צעלע, וועלכע איז אין דער צייט פון אַ פערפלייצונג אָנגעפילט געוואָרען מיט וואַסער — און די ראַצען זיינען געקראָכען אויף איהר, כדי ניט דערטרונקען צו ווערען; דאָ האָט דער שרעקליכער מיניטש געפּייניגט זיינע פיינד, און קאַטהערינאַ די 2טע האָט בעגראָבען לעבעדיגערהייד די וואָס האָבען גערעדט אַנטקעגען איהר, פאַר וואָס זי האָט ערמאָרדעט איהר מאַן. און פון די צייטען פון פּעטער דעם 1טען, אַ משך פון הונדערט און זיעבעציג יאָהר, זיינען די אַננאַלען פון דער דאָזיגער שטיינערנער מאַסע, וועלכע הויבט זיך אויף פון דער נעווא אין פראַנט פון דעם ווינטער־פּאַלאַץ, געווען די אַננאַלען פון ערמאָרדונגען און פּייניגונגען, פון מענשען לעבעדיג בעגראָבענע, פעראורטיילט צו אַ לאַנגזאַמען טויט, אָדער געטריבען צו משוגעת אין דער איינזאַמקייט פון די פינסטערע און פייכטע קערקערם.

דאָ האָבען די דעקאַבריסטען, וועלכע זיינען געווען די ערשטע אין רוסלאַנד פונאַנדערצואוויקלען די פאָהן פון רעפּובליק־הערשאַפט און די אָבשאַפונג פון לייבאייגענשאַפט, דורכגעמאַכט זייער ערשטע ערפאַהרונג פון מאַרטירערטום, און נאָך היינט קען מען געפינען שפּורען פון זיי אין דער רוסישער באַסטיל. דאָ זיינע געזעסען פערשפּאַרט די פּאָעטען רילעיעף און שעווטשענקאָ, דאָסטאָיעווסקי, באַקונין, טשערנישעווסקי, פּיסאַרעף, און אַזוי פיעל אַנדערע פון די בעסטע שריפטשטעלער פון אונזער צייט. דאָ האָט מען קאַראַקאַזאָף'ן געמאַטערט און געהאַנגען.

דאָ, ערגעץ אין דעם אַלעקסעי־ראַוועלין, האָט מען נאָך אַלץ געהאַלטען נעטשאַיעף'ן, וועלכען די שווייץ האָט איבערגעגעבען צו רוסלאַנד אַלס אַ געוועהנליכען פערברעכער, וועמען אָבער רוסלאַנד בעהאַנדעלט אַלס אַ געפעהרליכען פּאָליטישען אַרעסטאַנט, און וועט שוין קיינמאָל מעהר די

ליכטינגע זון ניט אָנזעהן. אין דעם איינענעם ראַוועלין האָבען זיך אויך געפונען צוויי אָדער דריי מענער, וועגען וועמען מען האָט גערעדט, אַז אַלעקסאַנדער דער 2טער האָט בעפוילען צו פערשפּאַרען אויף זייער גאַנצען לעבען, דערפאַר ווייל זיי האָבען געוואוסט, וואָס אַנדערע האָבען ניט געטאָרט וויסען, וועגען אַ געוויסער פּאַלאַץ־געהיימנים. איינעם פון זיי, בעציערט מיט אַ לאַנגער גרויער באָרד, האָט לעצטענס אַ בעקאַנטער מיינער געזעהן אין דער געהיימניספולער פעסטונג.

אָט די אַלע שאָטענס זיינען אויפגעשטיגען אין מיין דמיון. אָבער מיינע געדאַנקען האָבען זיך בעזאָנדערס אָבגעשטעלט אויף באַקונין'ען, וועלכער איז אָבגעזעסען אין אָט דער פעסטונג גאַנצע זעקס יאָהר, נאָכ־דעם ווי ער איז איבערגעליפערט געוואָרען צו ניקאָליי דעם 1טען פון עסטרייך, וואו ער איז צוויי יאָהר (נאָך 1848) געזעסען אין אַ געפענגניס צוגעשמידט מיט קייטען צום וואַנד, און איז פונדעסטוועגען אַרויסגעקומען נאָך אַן אַכט־יאָהריגער געפענגניס פיעל פרישער און פולער מיט לעבען איידער זיינע חברים, וועלכע זיינען געוועזן געבליבען אויף דער פרייהייט. „ער האָט דאָס אַלעס איבערגעטראָגען", האָב איך צו זיך געזאָגט, „און איך מוז עס אויך אויסהאַלטען; איך וועל דאָ נ י ט אונטערגעהן!"

מיין ערשטע בעוועגונג איז געוועזן צוצוגעהן צום פענסטער, וועלכער איז געווען אַזוי הויך, אַז איך האָב איהם קוים געקענט דערגרייכען מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנד. דאָס איז געווען אַ לאַנגע און שמאָלע עפענונג, אויסגעשניטען אין אַ פינף פוס דיקער וואַנד, און בעשיצט מיט אייזערנע גראַטעס און אַ דאָפּעלטע אייזערנע פענסטער־ראַהם. שטעהענדיג אָבגע־רוקט אַ צוועלף איילען פון דעם דאָזיגען פענסטער האָב איך געזעהן די אויסערע וואַנד פון פעסטונג, אַן אונגעהייער דיקע, אויף וועלכער איך האָב געקענט דערקענען אַ גרויע וואַך־שטיבעל. נאָר דאַן ווען איך האָב געקוקט אין־דער־הויך האָב איך געקענט בעמערקען אַ פּיצעל הימעל.

איך האָב געמאַכט אַ גענויע אויספאָרשונג פון דעם צימער, וואו איך האָב געדאַרפט פערברענגען ווער ווייסט וויפיעל יאָהרען. נאָך דער לאַגע פון דעם הויכען קוימען פון דער מינץ־ניסעריי האָב איך מיך משער געווען, אַז איך געפין זיך אין דעם דרום־מערב'דיגען ווינקעל פון דער פעסטונג, אין אַ באַסטיאָן (אַ שוץ־וואַנד) וואָס האָט אַרויסגעקוקט אויף דער נעווא. די געביידע, אין וועלכער איך בין געווען איינגעקערקערט, איז אָבער ניט געווען דער באַסטיאָן גופא, נאָר דאָס וואָס מען רופט אין דער פעסטונגס־בויעריי אַ ר ע ד ו י ט; דאָס הייסט, אַן אינערליכע צוויי־עטאַזשיגע פינף־עקיגע שטיין־ווערק, וואָס העבט זיך אויף אַביסעל העכער ווי די וואַנד פון דער באַסטיאָן, און איז בעשטימט פאַר צוויי באַטערייען

קאנאָנע. מיין צימער איז געווען אַ קאַזעמאַט, וואו עס האָט געזאָלט שטעהן אַ גרויסע קאַנאָנע, און דער פענסטער איז דאָס געווען די שיס־לאָך. די שטראַהלען פון דער זון האָבען דורך איהר קיינמאָל ניט געקענט דורכדרינגען; אפילו זומער האָבען זיי זיך פערלאָרען אין דער דיקקייט פון וואנד. אין צימער האָט זיך געפונען אַן אייזערנע בעט, אַ קליינער דעמבאָווער טיש און אַ דעמבאָווער בענקעל. די פּאָדלאָגע איז געווען בעדעקט מיט געפארבטען פילץ און די ווענד מיט געלען פּאַפּיר. אָבער, כדי אַבצוטויטען יעדען קלאַנג, האָט מען דאָס פּאַפּיר ניט ארויפגעטהאָן אויף דער וואנד גופא; עס איז געווען ארויפגעקלעפּט אויף אַ גראָבען לייווענט, און אונטערען לייווענט האָב איך אויסגעפונען אַ דראָטענע גראַטע, וועלכע איז ווידער געווען אונטערגעבעט מיט פילץ; ערשט הינטער דעם פילץ האָב איך געקענט צוקומען צו דער שטיינערנער וואנד. ביי דער אינווע־ניגסטער וואנד פון צימער איז געווען אַ וואַש־טישעל, און אַ דיקע דעמ־באָווע טהיר, אין וועלכער איך האָב בעמערקט אַ פערשלאָסענע עפענונג, אויף צו דערלאַנגען עסענווארג, און אַן אויסשניט, וואָס איז געווען פער־שטעלט מיט אַ גלאָז און אַ לאָדענדעל פון אינווענינ: דאָס איז געווען דער „יודאס“ (יהודה איש קריות, וועלכער האָט פערראַטהען קריסטוס׳ען — א.) דורך וועלכען מען האָט געקענט נאָכשפּיאָנירען דעם געפאנגענעם צו יעדער מינוט. דער וואַך־סאָלדאַט, וועלכער איז געשטאַנען אין קאָרידאָר, פלעגט פון צייט צו צייט אויפהויבען דעם לאָדענדעל און אריינקוקען אינווענינ — סקריפּענדיג מיט די שטיוועל בעת ער פלעגט צוקריכען צום טהיר. איך האָב פּרובירט רעדען צו איהם; דאַן האָט זיין אויג, וואָס איך האָב געקענט זעהן דורכ׳ן שייבעל, אָנגענומען אַן אויסדרוק פון שרעק און דאָס לאָדענ־דעל האָט זיך גלייך אַרונטערגעלאָזט, נאָר כדי אין אַ פּאָר מינוטען ווידער גנעפּענט צו ווערען בגנבה; אָבער קיין איינציגען וואָרט אַלס ענטפער האָב איך פון וואַך־סאָלדאַט ניט געקענט ארויסקריגען.

אבסאָלוטע שטילקייט האָט געהערשט אַרום און אַרום. איך האָב צוגעשלעפּט מיין בענקעל צום פענסטער און האָב אַרויפגעקוקט צו דעם פּיצעל הימעל, וואָס איך האָב געקענט זעהן. איך האָב זיך געמאַטערט צו כאַפּען עפּעס אַ קלאַנג פון דער נעווא, אָדער פון דער שטאָדט אויפ׳ן צוויי־טען זייט פון טייך, אָבער דאָס האָט זיך מיר ניט איינגעגעבען. די טויטע שטילקייט האָט מיך אָנגעהויבען צו דריקען, און איך האָב פּרובירט זינגען, צוערשט לאַנגזאַם, און דערנאָך אַלץ העכער און העכער.

„מוז איך דען אויף אייביג מיט דער ליעבע זיך געזעגענען“ — האָב איך זיך געכאַפּט זינגענדיג פון מיין בעליעבטער אָפּערא, פון גלינקאַ׳ס „רוסלאַן און לודמילא“.

„מיין הערר, זינגט ניט, איך בעט אייך“, האט א באסאווע שטימע אבגעקלונגען דורך דעם שפייז־פענסטער אין מיין טהיר.

„איך ו ו י ל זינגען.“

„איהר טארט ניט.“

„איך וועל דאך זינגען.“

דאן איז געקומען דער פערוואלטער און געזוכט מיך צו איבערצייגען, אז איך טאר ניט זינגען, ווייל מען וועט דאס מוזען מעלדען דעם קאמאנ־דיר פון פעסטונג, און אזוי ווייטער.

„אבער מיין האלז וועט דאך פערוואקסען ווערען און מיינע לונגען וועלען פערשטאפט ווערען, אויב איך וועל ניט רעדען און ניט טארען זינגען“, האב איך פרובירט ארגומענטירען.

„איז פרובירט בעסער זינגען אין א ניעדעריגערען טאן, מעהר אדער וועניגער פאר זיך“, האט זיך דער אלטער אויפזעהער ביי מיר אזוי ווי געבעטען.

אבער דאס אלעס איז געוועזן איבעריג. מיט עטליכע טעג שפעטער האב איך פערלארען דעם גאנצען חשק צום זינגען. איך האב עס נאך פרובירט טהאן אוים פרינציפ, אבער דאס האט גארנישט געהאלפען.

„די הויפטזאך“, האב איך צו זיך געזאגט, „איז אויפהאלטען מיין פיזישע קראפט. איך ט א ר ניט קראנק ווערען. לאמיך זיך פארשטע־לען אז איך בין געצוואונגען צו פערברענגען א פאר יאהר אין א ביידעל אין ווייטען צפון, אין דער צייט פון אן ארקטישער עקספעדיציע. איך וועל נעהמען גענוג איבונגען, מאכען גימנאסטיק, און וועל זיך ניט לאזען ברעכען דורך מיין אומגעבונג. צעהן טריט פון איין ווינקעל צום צווייטען איז שוין עטוואס. ווען איך זאל זיי ווידערהאלען הונדערט־און־פופציג מאל, וועל איך האבען אבגעגאנגען א וויארסט" (צוויי דריטעל פון א מייל). איך האב בעשלאסען צו געהן יעדען טאג זיבען וויארסט — אן ערך פינף מייל: צוויי וויארסט אין דער פריה, צוויי פאר'ן מיטאג, צוויי נאכ'ן מיטאג, און איינעם פאר'ן געהן שלאפען. „אז איך זאל אוועקלעגען אויפ'ן טיש צעהן פאפיראסען, און יעדעם מאל וואס איך וועל פערביינגעהן דעם טיש איינעם אברוקען, וועל איך לייכט קענען אבצעהלען די דריי הונדערט מאל, וואס איך מוז געהן הין און צוריק. געהן מוז איך געשווינד, אבער אומדרעהען זיך אין ווינקעל מוז איך לאנגזאם, כדי עס זאל מיר ניט אנהויבען שווינדלען דער קאפ, און יעדעם מאל אויף אן אנדער זייט. דערצו וועל איך צוויי מאל א טאג מאכען גימנאסטיק מיט מיין שווערען בענקעל“. איך האב איהם אויפגעהעבען פאר איין פיסעל, האלטענדיג די האנד אויסגעשטרעקט. איך האב איהם געדרעהט ווי א ראד, און האב זיך

ניך איינגעוועהנט איהם ווארפען פון איין האנד אין דער אנדערער, איבער'ן קאפּ, הינטער'ן רוקען און דורך די פיס.

עטליכע שעה נאכדעם ווי מען האט מיך געבראכט אין געפענגניס איז דער אויפזעהער געקומען אנבאטען מיר איינינע ביכער, און צווישען זיי האט זיך געפונען אן אלטער בעקאנטער און פריינד מיינער, דער ערשטער באנד פון דזשארדזש לואיס'עס „פיזיאלאגיע“, אין א רוסישער איבערזע־צונג; אבער דער צווייטער באנד, וועלכען איך האב ספּעציעל געוואלט נאך אמאל איבערלייענען, האט געפעהלט. איך האב, פערשטעהט זיך, פערלאנגט מען זאל מיר געבען פּאפּיר, טינט און פעדער, אבער דאס האט מען מיר אבסאלוט ענטזאגט. טינט און פעדער זיינען קיינמאל ניט ערלויבט אין פעסטונג, סיידען מען קריגט דערפאר א ספּעציעלע ערלויב־ניס פונ'ם צאר אליין. איך האב זעהר שטארק געליטען פון דער דאזיגער געצוואונגענער אונטהעטיגקייט, און האב אנגעהויבען פערפאסען אין מיינע געדאנקען א סעריע פון נאוועלען צו לייענען פאר'ן פאלק, גענומען פון דער רוסישער געשיכטע — עטוואס עהנליכעס צו אייזשען סי'ס „געהיימניסען פון פאלק“. איך האב אויסגעארבייט דעם פּלאן, די שיל־דערונגען, די געשפּרעכען, און האב דאס אלעס פּרובירט איינ'חזר'ן אויף אויסווענדיג פון אנהויב ביז'ן סוף. מען קען זיך לייכט פארשטעלען, ווי ערמידענד אזא ארבייט וואלט געווען, ווען איך וואלט דאס געדארפט אנהאלטען מעהר ווי צוויי אדער דריי חדשים.

אבער מיין ברודער אלעקסאנדער האט פאר מיר געקראגען טינט און פעדער. איין שעהנעם טאג האט מען מיך געהייסען אריינשטייגען אין א פיער־רעדערדיגער קארעטע, אין דער בעגלייטונג פון דעם זעלבען ניט־רעדענדיגען קאווקאזישען זשאנדארמסקען אפיציר, פון וועלכען איך האב שוין פריהער גערעדט. מען האט מיך אוועקגעפיהרט אין דער „דריטער אבטיילונג“, וואו עס איז מיר ערלויבט געווארען אן אינטערוויו מיט מיין ברודער, אין דער אנוועזענהייט פון צוויי זשאנדארמסקע אפיצירען.

אלעקסאנדער איז געווען אין ציריך בעת מען האט מיך ארעסטירט. פון זיין פריהער יוגענד אן האט ער געגארט פאהרען נאך אויסלאנד, וואו מענשען דענקען ווי זיי ווילען, לייענען וואס זיי ווילען, און גיבען זייערע געדאנקען א פרייען אויסדרוק. דאס רוסישע לעבען איז איהם געווען פער־האסט. וואהרהאפטיגקייט — אבסאלוטע וואהרהאפטיגקייט — און די אויפריכטיגסטע אפענהערציגקייט, זיינען געווען די הויפּט־צוגען פון זיין כאראקטער; נארעריי, אדער אפילו זעלבסט־נארעריי, אין סיי־וועלכער פארם, האט ער ניט געקענט פערטראגען. די אבוועזענהייט פון רעדע־פרייהייט אין רוסלאנד, די רוסישע גרייטקייט צו פערליידען אונטער־

דריקונג, די פערשטעלטע ווערטער, מיט וועלכע אונזערע שריפטשטעלער האָבען זיך בענוצט, זיינען געווען העכסט אַבשטויסענד פאר זיין פריי־און־אָפענער נאַטור. אַ קורצע צייט נאָך מיין צוריקקומען פון מערב־אייראָפּאַ האָט ער זיך אריבערגעקליבען אין דער שווייץ, און האָט בעשלאָסען דאָרט זיך צו בעזעצען. נאָכדעם ווי ער האָט פערלאָרען זיינע צוויי קינדער — איינס פון כאָלערא אין צייט פון עטליכע שטונדען, און דאָס צווייטע פון אויסצעהרונג — איז פּעטערבורג איהם געוואָרען נאָך אַמאָל אַזוי פיעל אַבשטויסענד.

מיין ברודער האָט קיין אנטייל ניט גענומען אין אונזער אגיטאציאָנס ארבייט. ער האָט געגלויבט אין דער מעגליכקייט פון אַ פאָלקס־אויפשטאַנד, און אַ רעוואָלוציע האָט ער זיך ניט אַנדערס פאָרגעשטעלט, ווי די האַנדלונג פון אַ רעפּרעזענטאַטיווע קערפּערשאַפט, פּונקט ווי די פראַנצויזישע נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג אין 1789. וואָס איז שייך דער סאָציאַליסטישער אגיטאציע, האָט ער זי פערשטאַנען ווי זי ווערט אָנגע־פיהרט דורך עפענטליכע פערזאַמלונגען, ניט אַלס געהיימע, מינאַטור־ארבייט פון פערזענליכער פּראָפּאַגאַנדאַ, וואָס מיר האָבען אָנגעפיהרט. אין ענגלאַנד וואָלט ער געהאַלטען מיט דזשאָהן ברייט אָדער מיט די טשארטיסטען. וואָלט ער געווען אין פּאַריז אין דער צייט פון דעם יוני־אויפשטאַנד אין 1848, וואָלט ער זיכער געקעמפּפט מיט דעם לעצטען הייפעל ארבייטער הינטער דער לעצטער באַריקאַדע; אָבער אין דער צוגרייטונגס־פּעריאָדע וואָלט ער געווען אַ נאָכפאָלגער פון לואי בלאַן אָדער לעדרו ראָלען.

אין דער שווייץ האָט ער זיך בעזעצט אין ציריך, און זיינע סימפּאַ־טיען זיינען געגאַנגען מיט דעם געמעסיגטען פליגעל פון דער אינטערנאַ־ציאָנאַלע. זייענדיג אַ פּרינציפּיעלער סאָציאַליסט, האָט ער דורכגעפיהרט זיינע פּרינציפּען אין זיין העכסט שפּאָרזאַמען און פלייסיגען אַרט לעבען, ארבייטענדיג ליידענשאַפטליך ביי זיין גרויסען וויסענשאַפטליכען ווערק — דער הויפּט־צוועק פון זיין לעבען — אַ ווערק, וועלכעס האָט געזאָלט זיין אַ נייַנצעהנטע יאָהרהונדערט פּאָרטזעצונג צו דאָס בעריהמטע „בילד פון דער נאַטור" פון די ענציקלאָפּעדיסטען. ער איז אין גיכען געוואָרען אַ נאָהענטער פערזענליכער פריינד פון דעם אַלטען פליכטלינג, פּאָלקאָווניק פּ. ל. לאַווראָף, מיט וועמען ער האָט געהאַט זעהר פיעל געמיינשאַפטליכעס אין זיינע קאַנטיש־פילאָזאָפישע אַנזיכטען.

ווען ער האָט זיך דערוואוסט פון מיין ארעסט, האָט אַלעקסאַנדער גלייך איבערגעלאָזט אַלעס — דאָס ווערק פון זיין לעבען, דאָס לעבען און פרייהייט גופא, וואָס איז פאר איהם געווען אַזוי נויטיג ווי פרייע לופט

פאר א פויגעל — און האָט זיך צוריקגעקעהרט אין פעטערבורג, די שטאָדט וואָס ער האָט געהאַט, נור כדי מיך צו העלפען אין מיין געפאַנגענשאַפט.

מיר זיינעןביידע געווען זעהר שטארק געריהרט ביי דער דאָזיגער בעגעגעניש. מיין ברודער איז געווען אויסערגעוועהנליך אויפגערעגט. ער האָט געהאַסט דעם סאמע אָנבליק פון די בלויע מונדירען פון די זשאַנ־דארמען — יענע הינריכטער פון יעדען זעלבסטשטענדיגען געדאַנק אין רוסלאַנד — און ער האָט זיינע געפיהלען אָפען אויסגעדריקט אין זייער געגענווארט. וואָס מיך אַנבעלאַנגט, האָט מיך דאָס זעהן איהם אין פעטער־בורג זעהר שטארק בעאונרוהיגט. איך בין געווען גליקליך צו זעהן זיין עהרליכען פנים, זיינע ליעבעפולע אויגען און צו הערען, אז איך וועל זיי זעהן איינמאָל אין מאָנאַט; און פון דעסטוועגען האָב איך געוואונשען ער זאָל זיין הונדערט מיילען ווייט פון דעם אָרט, וואוהין ער איז יענעם טאָג געקומען א פרייער, אָבער פון וואַנען ער וועט זיך שוין ניט ארויסדרעהען, מען זאָל איהם איין שעהנע נאַכט ניט ברענגען אונטער דער בעגלייטונג פון זשאַנדארמען. „צו וואָס ביזטו געקומען אין דעם לייבען־גרוב? געה גלייך צוריק!“ האָט מיין גאַנצער אינערליכער זעלבסט געשריען; און דאָך האָב איך געוואוסט, אז ער וועט ניט אוועק, אזוי לאַנג ווי איך וועל זיין אין געפענגניס.

ער האָט בעסער פאר אַלעמען פערשטאַנען, אז די אונטהעטיגקייט וועט מיך אוועק׳הרג׳ענען, און ער האָט שוין געהאַט אַנגעגעבען א ביטע אויסצואווירקען פאר מיר אַן ערלויבניס זיך צו נעהמען צוריק צו דער ארבייט. די געאָגראַפישע געזעלשאַפט האָט געוואָלט איך זאָל ענדיגען מיין בוך איבער דער אייז־פעריאָדע, און מיין ברודער האָט איבערגע־קעהרט דאָס גאַנצע וויסענשאַפטליכע פעטערבורג מיט׳ן קאָפּ אראָב, כדי איהר צו בעוועגען, זי זאָל אונטערשטיצען זיין ביטע. די אקאַדעמיע דער וויסענשאַפטען האָט זיך פעראינטערעסירט אין דער אַנגעלעגענהייט; און ענדליך, אין צוויי אָדער דריי מאָנאַטען נאָך מיין איינשפּארונג, איז דער אויפזעהער אריינגעקומען אין מיין צעלע און האָט מיר אָנגעזאָגט, אז דער קייזער האָט מיר ערלויבט צו פערענדיגען מיין בעריכט פאר דער געאָגראַ־פישער געזעלשאַפט, און אז ער וועט מיר פאר דעם צוועק ערלויבען טינט און פעדער. „נאָר ביז זון־אונטערגאַנג“, האָט ער צוגעלעגט. אין פעטער־בורג געהט די זון אונטער ווינטער־צייט א זייגער דריי נאָכמיטאָג; אָבער דאָס האָט מען ניט געקענט העלפען. „ביז זון־אונטערגאַנג“, זיינען געווען די ווערטער, וואָס אַלעקסאַנדער דער 2טער האָט געברויכט בעת ער האָט די ערלויבניש בעוויליגט.

II

איך האָב אַלזאָ געקענט ארבייטען!

איך וואָלט איצט קוים געקענט איבערגעבען די שטארקע ערלייכטע־רונג, וואָס איך האָב דעמאָלט געפיהלט, ווען איך האָב געקראָגען די מעג־ליכקייט זיך צו נעהמען צוריק צום שרייבען. איך וואָלט אייגעוויליגט צו לעבען אויף הוילען ברויט מיט וואסער, אין דעם פייכטסטען קעלער, אבי מען זאָל מיר ערלויבען ארבייטען.

איך בין אָבער געווען דער איינציגער געפאנגענער, וועמען שרייב־געצייג איז געווען ערלויבט. פיעלע חברים מיינע האָבען פערבראכט דריי יאָהר און מעהר אין תפיסה, איידער עס האָט שטאטגעפונען דער בעריהמ־טער פראָצעס פון די „הונדערט־דריי־און־ניינציג", און מעהר ווי א טאָוועל האָט מען זיי ניט ערלויבט. פערשטעהט זיך, אפילו דער טאָוועל איז זיי ליעב געווען אין יענער אומעטיגער איינזאמקייט, און זיי האָבען איהם בענוצט אויף שרייבען איבונגען אין די שפראכען וואָס זיי האָבען געלע־רענט, אָדער אויסצוארבייטען מאטעמאטישע פראָבלעמען; אָבער דאָס וואָס איז פערצייכענט געוואָרען אויפ'ן טאָוועל האָט מעהר ווי א פאָר שטונדען ניט געקענט בלייבען.

מיין געפענגנים־לעבען האָט איצט אָנגענומען א מעהר רעגעלמעסי־גען כאראקטער. איך האָב איצט געהאַט פאר וואָס צו לעבען. ניין א זייגער אין דער פריה בין איך שוין געווען פארטיג מיט די ערשטע דריי הונדערט טריט איבער מיין צעלע, און איך האָב געווארט אז מען זאָל מיר אריינ־ברענגען מיינע בליישטיפטען און פעדערס. די ארבייט, וואָס איך האָב צו־געגרייט פאר דער געאָגראפישער געזעלשאפט, האָט ענטהאלטען, אחוץ א בעריכט פון מיינע אויספאָרשונגען אין פינלאנד, א צוגליעדערונג פון דעם באזיס, אויף וועלכען די אייז־היפּאָטעזע האָט געדארפט זיין בעגרינ־דעט. איצטער, וויסענדיג אז איך האָב פאר זיך גענוג צייט, האָב איך בעשלאָסען איבערצושרייבען און פערגרעסערען דעם דאָזיגען טייל פון מיין ווערק. די אקאדעמיע דער וויסענשאפטען האָט מיר געשטעלט אין דיענסט איהר וואונדערבארע ביבליאָטעק, און א ווינקעל פון מיין צעלע איז באלד פול געווען מיט ביכער און לאנדקארטען, צווישען וועלכע עס האָבען זיך געפונען אַלע אויסגאבען פון דער גלענצענדער שווערישער געאָ־

לאָגישער פאַרשונג, אַ כמעט פאָלשטענדיגע זאַמלונג פון בעריכטען פון אַרקטישע רייזען, און גאַנצע יאָהר־גענג פון דעם „פּערטעל־יעהרליכען זשורנאַל פון דער לאָנדאָנער געאָלאָגישער געזעלשאַפט“. מיין בוך איז אין פעסטונג אויסגעוואַקסען צו דער גרויס פון צוויי גרויסע בענדער. דער ערשטער פון זיי איז געדרוקט געוואָרען פון מיין ברודער און פּאָלאַקאָף (אין דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט׳ס „מעמואַרען“); וועהרענד דער צווייטער, נאָך ניט אין גאַנצען געענדיגט, איז געבליבען אין די הענד פון דער דריטער אָבטיילונג“, בעת איך בין ענטלאָפען. דעם מאַנוסקריפט האָט מען יעצט אויסגעפונען אין 1895, און מען האָט איהם איבערגעגעבען צו דער רוסישער געזעלשאַפט, וועלכע האָט איהם אַריבערגעשיקט צו מיר אין לאָנדאָן.

פינף אַ זייגער נאָכמיטאָג — ווינטער אַ זייגער דריי — אַזוי גיך ווי מען האָט מיר אַריינגעבראַכט דעם קליינעם לעמפּעל, האָט מען פון מיר צוגענומען מיין שרייבגעצייג, און איך האָב געמוזט אויפהערען אַרבייטען. איך פלעג דערנאָך לייענען, מייסטענס היסטאָרישע ביכער. אַ גאַנצע ביבליאָטעק האָט זיך צונויפגעקליבען אין פעסטונג פון די דורות פּאָליטישע אַרעסטירטע, וואָס מען האָט דאָרטען געהאַלטען פערשפּאַרט. מיר האָט מען ערלויבט די ביבליאָטעק צו פערגרעסערען מיט אַ מאַסע גרינגליכע ווערק וועגען רוסישער געשיכטע, און צוזאַמען מיט די ביכער וואָס מיינע קרובים האָבען מיר געבראַכט, האָב איך געהאַט די מעגליכקייט צו לייענען אַלע ווערק און זאַמלונגען פון אַקטען און דאָקומענטען, וואָס האָבען געהאַט אַ שייכות צו דער מאָסקווע־פעריאָדע פון דער רוסישער געשיכטע. איך האָב ליעב געהאַט צו לייענען ניט נאָר די רוסישע אַננאַלען, בעזאָנדערס די אויסגעצייכענטע אַננאַלען פון דער דעמאָקראַטישער מיטעלאַלטערליכער רעפּובליק פון פּסקאָוו — פיליייכט די בעסטע אין אייראָפּאַ פאַר דער היסטאָריע פון די דאָזיגע כאַראַקטעריסטישע שטעדט אין מיטעלאַלטער — נאָר איך האָב אויך הנאה געהאַט פון לייענען אַלערליי טרוקענע דאָקומענטען, און אפילו די לעבענס פון די הייליגע, וואו מען געפינט אָפּטמאָל פאַקטען פון דעם ווירקליכען לעבען פון די מאַסען, וועלכע מען קען אַנדערסוואו ניט געפינען. איך האָב אויך אין יענער צייט געלעזען אַ גרויסע צאָהל נאָוועלען, און האָב זאָגאַר געמאַכט פאַר זיך אַן אונטערהאַלטונג פאַר ווייהנאַכטס־אָבענד. מיינע קרובים האָבען דאַן אויסגעפיהרט מיר צוצושיקען דיקענס׳עס „ווייהנאַכטס־געשיכטען“, און איך האָב פערבראַכט דעם יום־טוב לאַכענדיג און וויינענדיג איבער יענע פּראַכטפאָלע שאַפונגען פון דעם גרויסען נאָוועליסט.

III

דאָס ערגסטע איז געווען די שטילקייט, ווי אויף א בית־עלמין, וואָס האָט ארום מיר געהערשט. אומזיסט האָב איך געקלאַפּט אין די ווענד און געהאקט מיט'ן פוס אין די דיעלען, איינהערענדיג זיך צו דעם מינדסטען קלאַנג אלס ענטפער. מען האָט גאָרנישט געהערט. עס איז אריבער איין מאָנאט, צוויי, דריי, פופצעהן מאָנאטען, אָבער קיינער האָט זיך אויף מיין קלאַפּען ניט אָבגערופען. בלויז זעקס אונזערע זיינען מיר געווען, צוואוואָר־פען איבער זעקס־און־דרייסיג קאַזעמאטען — די איבעריגע ארעסטירטע חברים מיינע האָט מען געהאלטען אין דעם „ליטאָווסקי זאמאָק“־געפענגנים. ווען דער אונטעראָפיציר איז אריינגעקומען אין מיין צעלע מיך ארויסנעהמען אויף א שפּאציר, און איך האָב איהם געפרעגט, „וואָס פאַר א וועטער האָבען מיר? רעגענט עס?“ האָט ער געוואָרפען אויף מיר א פער'גנב'עטען בליק פון דער זייט, און ניט ארויסרעדענדיג א וואָרט האָט ער זיך גלייך צוריקגעצויגען הינטער דער טהיר, וואו א וואך־סאָלדאַט און א צווייטער אונטעראָפיציר האָבען געוואכט איבער איהם. דאָס איינ־ציגע לעבעדיגע וועזען, פון וועמען איך האָב נאָך געקענט הערען עטליכע ווערטער, איז געווען דער אויפזעהער, וועלכער פלעגט אריינקומען אין מיין צעלע יעדען אין־דער־פריה מיר זאָגען „גוט־מאָרגען“ און פרעגען, צי דאַרף איך קויפען טאבאק אָדער פּאַפּיר. איך האָב פּרובירט פערציהען א געשפּרעך מיט איהם; אָבער אויך ער פלעגט וואַרפען פער'גנב'עטע בליקען אויף די אונטעראָפּיצירען, וועלכע זיינען געשטאַנען אין דער האלב־אָפענער טהיר, אזוי ווי ער וואָלט זאָגען, „איהר זעהט דאָך, מען היט מיך אויך“. בלויז די טויבען האָבען קיין מורא ניט געהאט צו פער־ברענגען מיט מיר. יעדען אין־דער־פריה און יעדען נאָכמיטאָג זיינען זיי געקומען צו מיין פענסטער קריגען זייער שפּייז דורך די גראַטעס.

אויסער דאָס סקריפּען פון דעם וועכטער'ס שטיוועל, דעם קוים בעמערקבארען גערויש פונ'ם לאָרענדעל פון דעם „יודאס“, און דעם קלינגען פון די גלעקער אין דער פעסטונגס־קירכע, איז קיין שום קלאַנג ניט געווען צו הערען. יעדע פערטעל שעה פלעגען זיי אויסקלינגען א „גאָט ערלעז מיך“ („האָספּאָדי פּאָמיליואי“) — איינס, צוויי, דריי, פיער מאָל. דאַן פלעגט דער גרויסער גלאָק לאַנגזאַם אויסשלאָגען יעדע שעה, מיט

לאַנגע פויזען פון איין קלונג ביז דעם אַנדערען. דערנאָך האָט געפאָלגט אַ טרויעריגער ניגון, אויסגעקלונגען פון די גלעקער, וועלכע פלעגען אַרוים פון טאָן ביי יעדער פּלעצליכער ענדערונג אין וועטער, אַנמאַכענדיג אין אַזעלכע צייטען אַזאַ שרעקליכע גרילצעניש, וואָס האָט געקלונגען ווי דער גלאָקען־קלאַנג ביי אַ לויה. אין דער טרויעריגער מיט־נאַכט שטונדע פלעגט נאָך דערצו דער ניגון בעגלייט ווערען פון די ניט־האַרמאָנישע טענער פון אַ „באָזשע צאַריאַ כראַני“ („גאָט, שיץ דעם צאַר“). דאָס קלינגען פלעגט אָנהאַלטען אַ פולע פערטעל שעה; און קוים האָט זיך עס געענדיגט, האָט דאַן אַ נייער „האַספּאַדי פּאָמיליואי“ אָנגעזאָגט דעם שלאָפלאָזען געפאַנגענעם, אַז אַ פערטעל שעה פון זיין נוצלאָז פערבראַכטען לעבען איז שוין דערוויילע אַוועק, און אַז אַ סך פערטעל שעה׳ן, גאַנצע שעה׳ן, און טעג, און חדשים פון דעם אייגענעם זינלאָזען לעבען וועלען אַריבער, איידער די וועכטער, אָדער פיליכט דער טויט, וועלען איהם בעפרייען.

יעדען אין־דער־פריה האָט מען מיך אַרויסגעפיהרט פאַר אַ האַלבע שעה אויף אַ שפּאַציר אין דעם געפענגנים־הויף. דער דאָזיגער הויף איז געווען אַ קליינער פינף־עקיגער פּלאַץ מיט אַ שמאָלען טראָטואַר אַרום, און אַ קליינע געביידע — די באָד — אין מיטען. איך האָב אָבער ליעב געהאַט די דאָזיגע שפּאַצירען.

די נויטווענדיגקייט פאַר נייע איינדריקע איז אין געפענגנים אַזוי גרוים, אַז ווען איך האָב שפּאַצירט אין אונזער שמאָלען הויף, האָב אַלע מאָל געהאַלטען מיינע אויגען אָנגעשטעלט אויף דעם הויכען בעגילטען שפּיץ פון דער פעסטונגס־קירכע. דאָס איז געווען די איינציגע זאַך אין מיין אומגעבונג, וואָס האָט געענדערט איהר אויסזעהן, און איך האָב ליעב געהאַט איהם צו זעהן גלאַנצענדיג ווי ריינער גאָלד בעת די זון האָט געשיינט פון אַ קלאָרען בלויען הימעל, אָדער אָננעהמענדיג דאָס געשטאַלט פון אַ פעע, ווען אַ לייכט־בלויער נעבעל איז געהאַנגען איבער דער שטאָדט, אָדער ווערענדיג שטאָהל־גרוי בעת פינסטערע וואָלקענס האָבען פערשטעלט דעם הימעל.

אין דער צייט פון די דאָזיגע שפּאַצירען האָב איך אָפּטמאָל געזעהן דעם אויפזעהער׳ס טאָכטער, אַ מיידעל פון אַ יאָהר אַכטצעהן אָדער ניינצעהן, ווען זי פלעגט אַרויסקומען פון איהר פאָטער׳ס וואוינונג און האָט געדאַרפט אַריבערגעהן עטליכע טריט אין אונזער הויף, כדי צוצוקומען צו דעם אַריינגאַנגס־טהויער, דער איינציגער אַרויסגאַנג פון דער געביידע. זי פלעגט אַלע מאָל פערביילויפען, מיט אַראָבגעלאָזטע אויגען, אַזוי ווי זי יאָגט זיך געשעהענט דערבייט, וואָס זי איז די טאָכטער פון אַ געפענגנים־

וועבטער. איהר אינגערער ברודער, ווידער, א קאַרעט, ווען איך האָב אויך איינמאָל אָדער צוויי מאָל געזעהן אויפ'ן הויף, האָט שטענדיג געקוקט מיר גלייך אין פּנים אריין מיט אזא אָפענעם אויסדרוק פון סימפּאַטיע, אז עס האָט מיך שטאַרק געריהרט, און איך האָב זאָגאר איבערגערעדט וועגען דעם צו אימיצען נאָכדעם ווי איך בין געווען בעפרייט. פיער אָדער פינף יאָהר שפּעטער, ווען ער איז שוין געווען אַן אָפיציר, האָט מען איהם פערשיקט אין סיביר. ער איז צוגעשטאַנען צו דער רעוואָלוציאָנערער פּאַרטיי, און ווי עס ווייזט מיר אויס, האָט ער געמוזט העלפען פיהרען א קאָרעספּאָנדענץ מיט די געפאַנגענע אין פעסטונג.

פאַר די וואָס קענען ניט זיין אין די העל־בעלויכטענע גאַסען, איז ווינטער אין פּעטערבורג גאַנץ חושכ'דיג. ס'פערשטעהט זיך, אז אין א קאַזעמאַט איז געווען נאָך חושכ'דיגער. אָבער די פייכטקייט איז געווען נאָך ערגער ווי די פינסטערניס. די קאַזעמאַטען זיינען אזוי פייכט, אז אום צו פערטרייבען די נאַסקייט האָט מען זיי געמוזט שטאַרק הייצען, און איך בין שיער ניט דערשטיקט געוואָרען; ווען איך האָב אָבער גע'פּועל'ט, אז מען זאָל האַלטען די טעמפּעראַטור ניעדעריגער ווי פריהער, איז פון דער אויסערליכער וואַנד גערונען מיט נעץ, און דאָס פּאַפּיער האָט אויס־געזעהן אזוי ווי מען וואָלט עס אָבגעגאָסען מיט אַן עמער וואַסער יעדען טאָג, — דער רעזולטאַט איז געווען, אז איך האָב שטאַרק געליטען פון רהומאַטיזם.

טראָץ אַלעם דעם בין איך געווען מונטער; איך האָב ווייטער געשרי־בען און געצייכענט לאַנדקאַרטען אין דער פינסטער, פערשאַרפענדיג מיינע בלייפעדערס מיט א צובראָכען שטיקעל גלאָז, וואָס עס האָט זיך מיר איינגעגעבען אויפצוהעבען אויפ'ן הויף. איך האָב טריי אָבגעהיט צו געהן מיינע פינף מייל יעדען טאָג אין מיין צעלע און צו מאַכען מיינע גימנאַסטישע קונצען מיט דעם דעמבאָווען בענקעל. די צייט איז זיך געגאַנגען. דאַן האָט זיך אָבער אין מיין צעלע אריינגע'גנב'עט דער קומער און האָט מיך שיער ניט צובראָכען. מיין ברודער אַלעקסאַנדער איז אַרעס־טירט געוואָרען.

ארום דער ענדע פון דעצעמבער, 1874, האָט מען מיך ערלויבט זיך צו זעהן מיט איהם און מיט אונזער שוועסטער העלענאַ אין פעסטונג, אין דער אַנוועזענהייט פון א זשאַנדאַרמסקען אָפיציר. דאָס זעהן זיך, וואָס ווערט ערלויבט זעלטען, בורענגט אַלעמען אריין, סיי דעם געפאַנגענעם און סיי זיינע קרובים, אין א צושטאַנד פון אויפגערעגטקייט. מען זעהט געליעבטע פּנים'ער און מען הערט געליעבטע שטימען, ווּיסענדיג אז דער

טרוים וועט אָנהאַלטען ניט מעהר ווי עטליכע מינוטען; מען פיהלט זיך אַזוי נאָהענט איינע צו די אַנדערע, און דאָך אַזוי ווייט אוועק, ווייל מען קען זיך אינטים ניט דורכרעדען אין דער אַנוועזענהייט פון אַ פרעמדען, אַ שונא און אַ שפּיאָן. אויסער דעם זיינען מיין ברודער און מיין שוועסטער געוועזען שטאַרק בעזאָרגט וועגען מיין געזונד, אויף וועלכען די פינסטערע, מעלאַנכאָלישע ווינטער־טעג און די פייכטקייט האָבען שוין געהאַט אָבגע־שטעמפּעלט זייער ערשטע ווירקונג. מיר זיינען זיך פונאַנדערגעגאַנגען מיט טרויעריגע הערצער.

אַ וואָך נאָך דעם דאָזיגען זעהן־זיך האָב איך, אַנשטאָט דעם בריעף וואָס איך האָב ערוואַרטעט פון מיין ברודער וועגען דעם דרוקען פון מיין בוך, ערהאַלטען אַ קורצען צעטעלע פון פּאָלאַקאָף׳ן. ער האָט מיר געלאָזט וויסען, אַז פון היינט אָן און ווייטער וועט ער לייענען די קאָרעקטורען, און אַז אַלעס וואָס האָט אַ שייכות מיט דער דרוק־אַרבייט וועל איך דאַרפען אַדרעסירען צו איהם. שוין פון דעם טאָן פון זיין שרייבען האָב איך גלייך פערשטאַנען, אַז עפּעס איז ניט גלאַט מיט מיין ברודער. ווען עס זאָל ניט מעהר זיין ווי אַ קראַנקהייט, וואָלט פּאָלאַקאָף געשריבען וועגען דעם. עס זיינען אויף מיר געקומען טעג פון שרעקליכען אַנגסט. אַלעקסאַנדער איז זיכער אַרעסטירט געוואָרען, און איך מוז זיין די אורזאַך דערפון! דאָס לעבען האָט פּלוצלינג אויפגעהערט צו האָבען פאַר מיר וועלכע עס איז בעדייטונג. מיינע גענג, מיינע גימנאַסטיקס, מיין אַרבייט, האָבען פערלאָ־רען זייער אינטערעסע. אַ גאַנצען טאָג בין איך געגאַנגען הין און צוריק אָהן אָן אָבשטעל אין מיין צעלע, ניט טראַכטענדיג פון קיין אַנדער זאַך ווי אַלעקסאַנדער׳ס אַרעסט. פאַר מיר, אַן אונפערהייראַטען מענשען, איז די געפאַנגענשאַפט געווען נאָר אַ פערזענליכע אונבעקוועמליכקייט; ער איז אָבער געווען פערהייראַט, ער האָט ליידענשאַפטליך געליעבט זיין פרוי, און זיי האָבען איצט געהאַט אַ אינגעלע, אויף וועמען זיי האָבען קאָנצענטרירט זייער גאַנצע ליעבע, וואָס זיי האָבען געפיהלט צו זייערע ערשטע צוויי קינדער.

ערגער ווי אַלץ איז געווען די אונבעשטימטקייט. וואָס האָט ער אַזעל־כעס געקענט טהאָן? אויף וואָס פאַר אַ גרונד האָבען זיי איהם פערהאַפּ־טעט? וואָס וועלען זיי טהאָן מיט איהם? וואָכען זיינען אַריבער; מיין אונרוהיגקייט איז געוואָרען טיעפער און טיעפער; קיין נייעס איז אָבער אַלץ ניט געקומען, ביז ענדליך האָב איך פערבייגעהענדיג זיך דערוואוסט, אַז מען האָט איהם אַרעסטירט צוליעב אַ בריעף, וואָס ער האָט געשריבען צו פּ. ל. לאַווראָף.

די איינצעלהייטען האָב איך זיך דערוואוסט אַ סך שפּעטער. נאָך זיין

לעצטען זעהן־זיך מיט מיר, האָט ער געשריבען צו זיין אלטען פריינד, וועלכער האָט צו יענער צייט רעדאקטירט א סאָציאליסטישע צייטשריפט, דעם „פאָרווערטס“, אין לאָנדאָן. אין דעם בריעף האָט ער געשריבען, אז ער האָט מורא פאר מיין געזונד; ער האָט גערעדט וועגען די פיעלע פערהאפטונגען וואָס זיינען דעמאָלט געמאכט געוואָרען אין רוסלאַנד; און ער האָט גאַנץ פריי אויסגעדריקט זיין האס קעגען דער דעספאָטישער הערשאפט. דער בריעף איז איבערגענומען געוואָרען אויף דער פּאָסט פון דער „דריטער אָבטיילונג“, און וויהנאכטס־אבענד זיינען זיי געקומען מאכען אַן אונטערזוכונג אין זיין וואוינונג. די אונטערזוכונג איז דורכגעפיהרט געוואָרען מיט נאָך מעהר ברוטאליטעט ווי געוועהנליך. נאָך האלבער נאכט האָט זיך א האלבער טוץ מענשען אריינגעריסען אין זיין דירה און האָבען אלעם איבערגעקעהרט מיט׳ן קאָפּ אראָב. אפילו אין די ווענד האָבען זיי געזוכט; דאָס קראנקע קינד האָבען זיי פון בעטעלע ארויסגענומען, כדי דורכצונישטערען די בעטגעוואנד און די מאטראצען. זיי האָבען קיין זאך ניט געפונען, — עס איז ניט געווען וואָס צו געפינען.

מיין ברודער האָט שטארק פּראָטעסטירט קעגען דער דאָזיגער אונטערזוכונג. מיט זיין געוועהנליכער אָפענקייט האָט ער געזאָגט צו דעם זשאנדארמסקען אָפיציר, וועלכער האָט אָנגעפיהרט די אונטערזוכונג: „אויף אייך, קאפּיטאן, האָב איך קיין פעראיבעל ניט. איהר האָט געקראָגען ווענינ בילדונג, און איהר פערשטעהט קוים וואָס איהר טהוט. אָבער איהר, מיין העררר“, האָט ער פאָרטגעזעצט, אומקעהרענדיג זיך צום פּראָקוראָר, „איהר ווייסט וואָס פאר א ראָלע איהר שפּיעלט אין די דאָזיגע פערהאנדלונגען. איהר האָט געקראָגען אַן אוניווערזיטעט־בילדונג. איהר קאָנט דאָס געזעץ, און איהר ווייסט אז איהר טראמפּעלט אויף אלע געזעצען, וועלכע זיי זאָלען ניט זיין, אונטער אייערע פיס, און איהר דעקט צו די אונגעזעצליכקייטען פון די דאָזיגע מענשען מיט אייער אנוועזענהייט; איהר זייט איינפאך — א שופט!“

זיי האָבען געשוואָרען האס קעגען איהם. זיי האָבען איהם געהאלטען פערשפּארט אין דער דריטער אבטיילונג ביז מאי. מיין ברודער׳ס קינד — א רייצענדער אינגעלע, וועמען די קראנקהייט האָט געמאכט נאָך ליעבליכער און אינטעליגענטער — האָט געהאלטען ביים שטארבען פון שווינדזוכט. די דאָקטוירים האָבען ערקלערט, אז עס איהם נאָר געבליבען נאָך עטליכע טעג צו לעבען. אלעקסאנדער, וועלכער האָט קיינמאָל קיין טובה ניט פערלאנגט פון זיינע שונאים, האָט זיי דאָס מאָל געבעטען, זיי זאָלען איהם ערלויבען צו זעהן זיין קינד פאר איין שטונדע, אויף זיין עהרענוואָרט, אז ער וועט צוריקקומען, אָדער זיי זאָלען איהם דאָרט פיהרען

אונטער זייער בעגלייטונג. זיי האָבען עס איהם ענטזאגט. זיי האָבען זיך ניט געקענט אָבזאָגען פון דער דאָזיגער נקמה.

דאָס קינד איז געשטאָרבען, און זיין מוטער איז א צווייטען מאָל ארייגעפאלען אין א צושטאנד, וואָס איז געווען ניט ווייט פון וואהנזין, בעת מען האָט מיין ברודער אָנגעזאָגט, אז מען וועט איהם פערשיקען אין מזרח־סיביר, אין א קליין שטעדטעל, אין מינוסינסק. מען האָט איהם געזאָגט אז ער וועט געפיהרט ווערען אין א וואָגען צווישען צוויי זשאנדארמען, און זיין פרוי וועט מעגען אונטערקומען שפעטער, אָבער צוזאמען מיט איהם קען זי ניט פאָהרען.

„זאָגט מיר, אם ווענינסטען, וואָס מיין פערברעכען איז“, האָט ער געפאָדערט; ס׳איז אָבער קיין שום בעשולדיגונג ניט געווען קעגען איהם, אחוץ דעם בריעף. דער דאָזיגער פערשיקען איז געווען אזוי ווילקירליך, אזוי קלאָר אַן אקט פון פשוט׳ער נקמה פון דער דריטער אבטיילונג, אז קיינער פון אונזערע קרובים האָט ניט געקענט גלויבען אז זיין פערשיקונג זאָל געדויערען מעהר ווי עטליכע חדשים. מיין ברודער האָט דערלאנגט א קלאגע צום מיניסטער דער אינערען. דער ענטפער איז געווען, אז דער מיניסטער קען ניט הינדערען דעם ווילען פון דעם שעף פון די זשאנדארמען. א צווייטע קלאגע איז דערלאנגט געוואָרען צום סענאט. עס האָט גאָרנישט געהאָלפען.

א פאָר יאָהר שפעטער האָט אונזער שוועסטער העלענא, אויף איהר אייגענער איניציאטיווע, אָנגעשריבען א פעטיציע צום צאר. אונזער שוועסטערקינד, דמיטרי, גענעראל־גובערנאטאָר פון כארקאָוו, אדיוטאנט פון קייזער און א ליעבלינג אין הויף, וועלכער איז אויך געווען שטארק ערביטערט קעגען דער דאָזיגער בעהאנדלונג פון דער דריטער אבטיילונג, האָט די פעטיציע פערזענליך איבערגעגעבען דעם צאר, און פאר איין גאנג צוגעלעגט עטליכע ווערטער און איהר אונטערשטיצט. אָבער די ראכעזיכטיגקייט פון די ראָמאנאָווס איז געווען א פאמיליען־שטריך, וואָס איז געווען שטארק ענטוויקעלט אין אלעקסאנדער דעם 2טען. ער האָט אָנגעשריבען אויף דער פעטיציע „פוסט פאָסידיט“ (זאָל ער דאָרט זיצען נאָך אביסעל). מיין ברודער איז דאָרט פערבליבען צוועלף יאָהר, און איז קיינמאָל אין רוסלאנד צוריק ניט געקומען.

IV

די אונצעהלבארע פערהאפטונגען, וואָס זיינען געמאכט געוואָרען אין דעם זומער פון 1874, און די שטרענגקייט, מיט וועלכער די פּאָליציי האָט זיך גענומען פערפאָלגען אונזער קרוזשאָק, האָט ארויסגערופען א טיעפע ענדערונג אין די מיינונגען פון דער רוסישער יוגענד. ביז צו יענער צייט איז די הויפּט־אויפגאבע געווען צו שאפען פון צווישען די ארבייטער, און מיט דער צייט אויך פון די פּויערים, א צאָהל מענשען, וועלכע זאָלען זיין גרייט צו ווערען סאָציאַליסטישע אגיטאטאָרען. איצט אָבער זיינען די פאבריקען געווען פערפלייצט מיט שפּיאָנען און עס איז געוואָרען קלאָר, אז וואָס מען זאָל ניט טהאָן, וועלען די פּראָפּאגאנדיסטען און די ארבייטער באַלד ארעסטירט ווערען און מען וועט זיי פערשיקען אין סיביר אויף אייביג. דאן האָט זיך אָנגעהויבען א גרויסע בעוועגונג „אין פאָלק“ אין א נייער פאָרם. עטליכע הונדערט יונגע מענער און פרויען, פערוואָרפענדיג אַלע ביז־איצטיגע פאָרזיכטיגקייטען, האָבען זיך אוועקגעלאָזט איבער'ן לאַנד און, וואנדערענדיג דורך די שטעדט און דערפער, האָבען זיי אויפגעבונטעוועט די מאַסען, פערטיילענדיג כמעט עפענטליך בראָשורען, ליעדער און פּראָקלאמאציעס. אין אונזער קרוזשאָק האָט דער דאָזיגער זומער געקראָגען דעם נאָמען „דער וואהנזיניגער זומער“.

די זשאנדארמען האָבען פערלאָרען זייערע קעפּ. זיי האָבען ניט געהאט גענוג הענד צו מאכען די ארעסטען און ניט גענוג אויגען, נאָכצושפּירען יעדען פּראָפּאגאנדיסט. און דאָך זיינען פופצעהן־הונדערט פּערזאָנען ארעסטירט געוואָרען אין דעם דאָזיגען געיעג, און א העלפט פון זיי האָט מען אָבגעהאלטען יאָהרען אין געפענגניס.

איין טאָג, אין דעם זומער פון 1875, האָב איך גאַנץ דייטליך געהערט, אין דעם נעקסטען צימער צו מיינעם, לייכטע טריט פון שיך מיט קנאפּעל און אין עטליכע מינוטען ארום האָב איך אויפגעכאפּט שטיקלעך פון א געשפּרעך. א פרויען־שטימע האָט גערעדט פון דער צעלע און א טיעפע באַס־שטימע — דעם וועכטער'ס וואהרשיינליך — האָט איהר ברומענדיג געענטפערט. דאן האָב איך דערקענט דעם קלאַנג פון דעם פּאָלקאָווניק'ס שפּאָרען, זיינע האסטיגע טריט, זיין שימפּפען דעם וואַך־סאָלדאט און דעם גערויש פון שליסעל אינ'ם שלאָס. ער האָט עטוואָס

געזאָגט און די פרויען־שטימע האָט הויך געענטפערט: „מיר האָבען ניט גערעדט. איך האָב איהם בלויז געבעטען ער זאָל רופען דעם אונטער־אָפיציר". די טהיר האָט זיך פערשלאָסען, און איך האָב געהערט דעם פּאָלקאָווניק שימפּפענדיג אין דער שטיל דעם וואַך־סאָלדאַט.

איך בין שוין אַלזאָ ניט געווען אַליין. איך האָב געהאַט אַ שכנ׳טע, וועלכע האָט גלייך געבראָכען די שטרענגע דיסציפּלין, וואָס האָט ביז אהער געהערשט צווישען די סאָלדאַטען. פון יענעם טאָג אָן האָבען די ווענד פון פעסטונג, וועלכע זיינען געווען שטום פאַר די לעצטע פופצעהן מאָנאַטען, אָנגעהויבען לעבעדיג ווערען. פון אַלע זייטען האָב איך געהערט קלעפּ מיט׳ן פוס אין די דיעלען: איינס, צוויי, דריי, פיער... עלף קלעפּ, פיער־און־צוואַנציג קלעפּ, פופצעהן קלעפּ; דאַן אָן אָבשטעל, נאָך וועלכען עס האָבען געפאָלגט דריי קלעפּ און כסדר דריי־און־דרייסיג קלעפּ. די דאָזיגע קלעפּ האָבען זיך ווידערהאָלט עטליכע מאָל אין דעם זעלבען סדר, ביז וואַנען דער שכן האָט זיך ענדליך אָנגעשטויסען אַז דאָס מיינט „קטאָ ווי?" (ווער זיינט איהר?) אַזוי ווי דער בוכסטאַב „ווע" איז דער דריטער בוכשטאַב אין אונזער אַלפאַבעט. דערויף איז באַלד איינגעפיהרט געוואָרען אַ שפּראַך, וועלכע איז געפיהרט געוואָרען אין דעם פערקירצטען אַלפּאַבעט; דאָס הייסט, דער אַלפאַבעט ווערט איינגעטיילט אין זעקס שורות צו פינף בוכשטאַבען, יעדער בוכשטאַב ווערט בעצייכענט לויט זיין שורה און לויט זיין פּלאַץ אין דער שורה.

מיט גרויס צופריעדענהייט האָב איך אויסגעפונען, אַז לינקס צו מיר האָב איך געהאַט מיין פריינד סערדוקאָף, מיט וועמען איך האָב אין קורצען געקענט רעדען וועגען אַלעס, איבערהויפּט, ווען מיר האָבען געברויכט אונזער שיפער. אָבער דער פערקעהר מיט מענשען האָט אויך מיטגעבראַכט זיינע ליידען פונקט ווי זיינע פריידען. אונטער מיר איז געווען איינגעשפּאַרט אַ פויער, וועמען סערדוקאָף האָט געקאָנט. ער פלעגט צו איהם רעדען דורך די קלעפּ; און גאָר ניט ווילענדיג, אָפּטמאָל גאַנץ אונבעוואוסט, בעת איך האָב געאַרבייט, פלעג איך נאָכפאָלגען זייערע געשפּרעכען. איך האָב אויך גערעדט צו איהם. אָבער אויב זיין פערשפּאַרט אַליין, אָהן וועלכער עס איז אַרבייט, איז שווער פאַר אַ געבילדעטען מענשען, איז עס נאָך אונענדליך שווערער פאַר אַ פויער, וועלכער איז צוגעוועהנט צו פיזישע אַרבייט און גאָר ניט געוועהנט צו פערברענגען זיינע יאָהרען אין לעזען. אונזער פויער־פריינד האָט זיך געפיהלט גאַנץ אונגליקליך, און אַזוי ווי מען האָט איהם שוין געהאַט אָבגעהאַלטען געגוויע צוויי יאָהר אין אַן אַנדער געפענגניס, איידער מען האָט איהם געבראַכט אין פעסטונג — זיין פערברעכען איז בעשטאַנען דערין, וואָס ער האָט

זיך צוגעהערט צו סאָציאַליסטען — איז ער שוין געווען א צובראָכענער. אין גיכען האָב איך צו מיין גרויסען שרעק אָנגעהויבען בעמערקען, אז פון צייט צו צייט פערלירט ער דעם זינען. שטופענווייז זיינען זיינע געדאנקען געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר צומישט, און מיר ביידע האָבען טריט ביי טריט, טאָג ביי טאָג, בעמערקט סמנים אז ער פערלירט דעם פערשטאנד, ביז וואנען ער האָט אָנגעהויבען איינגאַנצען רעדען ווי א משוגע׳נער. דער־נאָך האָבען אָנגעהויבען קומען פון אונטערסטען עטאזש שרעקליכע געררוי־שען און בענומענע געשרייען; אונזער נאכבאר איז געווען וואהנזיניג, אָבער מען האָט איהם נאָך געהאַלטען עטליכע חדשים אין דעם קאזעמאט איידער מען האָט איהם אריבערגעפיהרט אין אן אנשטאַלט, פון וועלכען ער איז שוין קיינמאָל ניט ארויס. איך בין זיכער אז דאָס האָט בייגעטראָ־גען צו פערשטארקען די נערוווען־ערשיטערונג פון מיין גוטען און טרייען פריינד סערדוקאָף. ווען ער איז נאָך א פיער־יאָהריגער געפאנגענשאפט פרייגעשפּראָכען געוואָרען פון געריכט און בעפרייט געוואָרען, האָט ער זיך דערשאָסען.

איין שעהנעם טאָג האָב איך געקראָגען א גאנץ אונערוואַרטעטען בעזוך. דער גרויספירסט ניקאָליי, דער ברודער פון אלעקסאנדער דעם 2טען, וועלכער האָט געמאכט אן אינספּעקציע אין פעסטונג, איז אריינ־געקומען אין מיין צעלע, אין דער איינציגער בעגלייטונג פון זיין אדיוטאנט. די טהיר האָט זיך פערשלאָסען הינטער איהם. ער איז האסטיג צוגעקומען צו מיר, זאָגענדיג, „גוטען־טאָג, קראָפּאָטקין“. ער האָט מיך געקאָנט פּער־זענליך און האָט צו מיר גערעדט אין א פאמיליארנעם, גוטמוטיגען טאָן, ווי צו אן אלטען בעקאנטען. „ווי איז דאָס מעגליך, קראָפּאָטקין, אז איהר, א פאזש דע שאמבר, א וואך־מייסטער פון פאזשען־קאָרפּוס, זאָל זיין פער־מישט אין אָט די עסקים, און זאָל זיך איצט געפינען אין אָט דעם שוידער־ליכען קאזעמאט?

„יעדער האָט זיך זיינע אייגענע מיינונגען“, איז געווען מיין ענטפער.

„מיינונגען! הייסט עס, אייערע מיינונגען זיינען געווען, אז איהר מוזט אויפרודערען א רעוואָלוציע?“

וואָס האָב איך איהם געזאָלט ענטפערען? יאָ? דאן וואָלט מיין ענטפער אויסגעטייטשט געוואָרען, אז איך, וועלכער האָט זיך ענטזאָגט צו געבען וועלכען עס איז ענטפער צו די זשאנדארמען, האָב „אַלעס מודה געווען“ פאר דעם צאר׳ס ברודער. זיין טאָן איז געווען ווי פון א קאָמאנדיר פון א מיליטערישער שולע, בעת ער וויל ארויסקריגען א „געשטענדניס“ פו א קאדעט. דאָך האָב איך ניט געקענט ענטפערען „ניין“: דאָס וואָלט

געווען א ליגען. איך האָב ניט געוואוסט וואָס צו זאָגען, און איך בין געבלי־בען שטעהן גאָר ניט ענטפערענדיג.

„זעהט איהר! איהר שעהמט זיך איצט דערמיט —“

די בעמערקונג האָט מיך אויפגערעגט און איך האָב באַלד דערויף שאַרף א זאָג געטהאָן, „איך האָב מיינע ענטפערען געגעבען דעם אונטער־זוכונגס ריכטער, און איך האָב גאָרנישט וואָס צוצולעגען“.

„אָבער פערשטעהט, קראַפּאָטקין, איך בעט אייך“, האָט ער דערנאָך געזאָגט אין דעם פריינדליכסטען טאָן, „אז איך רעד ניט צו אייך אַלס אן אונטערזוכונגס־ריכטער. איך רעד ווי א גאַנץ פּריוואַטע פּערזאָן — ווי א גאַנץ פּריוואטער מענש“, האָט ער ווידערהאָלט, ארונטערלאָזענדיג זיין שטימע.

געדאַנקען האָבען זיך גענומען טראָגען אין מיין קאָפּ. זאָל איך שפּיע־לען די ראָלע פון מארקיז פּאָזא? זאָל איך דערצעהלען דעם קייזער דורך דעם גרויספירסט וועגען דער פערוויסטונג פון רוסלאַנד, וועגען דעם חורבן פון דעם פּויערנטום, וועגען דעם ווילקיר פון די בעאַמטע, וועגען דעם אָנקומענדען שרעקליכען הונגער? זאָל איך זאָגען, אז מיר האָבען געוואָלט ארויסהעלפען די פּויערים פון זייער פערצווייפעלטער לאַגע, מאַכען אז זיי זאָלען אויפהעבען זייערע קעפּ און מיט דעם זוכען צו בעאיינפלוסען אַלעקסאַנדער דעם 2טען? אָט די דאָזיגע געדאַנקען האָבען האַסטיג נאָכ־געפאָלגט איינער נאָך דעם אַנדערען, ביז ענדליך האָב איך צו זיך געזאָגט: „קיינמאָל ניט! נארישקייטען! זיי ווייסען דאָס אַלעס. זיי זיינען פיינד פון פאָלק, און אַזעלכע רעד וועלען זיי ניט איבערמאַכען.“

איך האָב איהם געענטפערט, אז ער בלייבט אַלץ אן אָפּיציעלע פּערזענליכקייט און אז איך קען איהם ניט בעטראַכטען אַלס א פּריוואַט־מענש.

ער האָט מיר דאַן אָנגעהויבען פרעגען זייטיגע פראַגען. „איז דאָס געווען אין סיביר, בעקאַנענדיג זיך מיט די דעקאַבריסטען, וואו איהר האָט אָנגעהויבען אָבגעבען זיך מיט אַזעלכע אידעען?“

„ניין; אין גאַנצען האָב איך געקאָנט איין דעקאַבריסט, און מיט איהם האָב איך קיין געשפּרעכען ניט געהאַט פון אירגענד וועלכער בעדייטונג.“

„הייסט עס אַלזאָ, אז איהר זייט מיט זיי אין פּעטערבורג בעקאַנט געוואָרען?“

„איך בין אַלעמאָל געווען דערזועלבער.“

„וואָס הייסט! זייט איהר שוין געווען אַזעלכער אין פּאַזשען־קאָרפּוס?“ האָט ער מיט שרעק געפרעגט.

„אין קאָרפּוס בין איך געווען א אינגעל, און דאָס וואָס עס איז אונ־קלאָר ווען מען איז נאָך א אינגעל, ווערט קלאָר ווען מען ווערט א מאַן.“

ער האָט מיך געפרעגט נאָך עטליכע אַנדערע ענליכע פראַגען, און פון זיין רעדען האָב איך אַרויסגעזעהן דייטליך צו וואָס ער ציעלט. ער האָט געזוכט אַרויסצוקריגען פון מיר א געשטענדניס, און מיין פאַנטאַזיע האָט מיר שוין איהם לעבעדיג פאָרגעשטעלט, ווי ער זאָגט צו זיין ברודער: „אָט די אַלע אונטערזוכונגס־ריכטער זיינען קאַליקעס. זיי האָט ער גאָרנישט געענטפערט, איך האָב אָבער צו איהם גערעדט צעהן מינוטען און ער האָט מיר אַלעס דערצעהלט“. די געשיכטע האָט מיר אָנגעהויבען ווערען איבער־דריסיג; און ווען ער האָט צו מיר א זאָג געטהאָן אונגעפעהר, „ווי האָט איהר גאָר געקענט האָבען צו טהאָן מיט אַזעלכע מענשען — פּויערים און סתם נאָמענלאָזע מענשען?“ — האָב איך איהם שאַרף אָבגעהאַקט און געזאָגט, „איך האָב אייך דאָך שוין ערקלערט, אַז איך האָב מיינע ענט־פערען געגעבען דעם אונטערזוכונגס־ריכטער“. נאָך דעם דאָזיגען ענטפער האָט ער האַסטיג פערלאָזען די צעלע.

שפּעטער האָבען די וואַך־סאָלדאַטען געמאַכט א גאַנצע לעגענדע פון דעם דאָזיגען בעזוך. די פּערזאָן, וואָס איז געקומען אין דער קאַרעטע מיך אוועקפיהרען בעת מיין ענטלויפען, האָט געטראָגען א מיליטערישע היטעל, און אַזוי ווי ער האָט געהאַט א רויטליכע באָרד, איז ער געווען עטוואָס ענליך צו דעם גרויספירסט ניקאָליי. אויף אַזא אופן איז ביי די סאָלדאַ־טען פון דעם פּעטערבורגער גאַרניזאָן אויסגעוואַקסען די לעגענדע, אַז דאָס איז געווען דער גרויספירסט אַליין, וועלכער איז מיך געקומען רעטען און האָט מיך אַרויסגע׳גנב׳עט. אַזוי ווערען דאָס בעשאַפען לעגענ־דען אפילו אין צייטען פון צייטונגען און ביאָגראַפישע ווערטערביכער.

V

צוויי יאָהר זיינען אַריבער. א סך פון מיינע חברים זיינען געשטאָר־בען, פיעלע זיינען משוגע געוואָרען, אָבער מען האָט נאָך אַלץ גאָרנישט געהערט וועגען פאָרברענגען אונזער פּראָצעס פאַר א געריכט.

איידער עס האָט זיך געענדיגט דער צווייטער יאָהר בין איך געוואָ־רען גאַנץ שוואַך אין געזונד. דער דעמבאָווער בענקעל האָט זיך מיר אויס־געוויזען צו שווער אין האַנד, און די פינף מייל זיינען פאַר מיר געוואָרען אַן אונענדליכער מהלך. אַזוי ווי אין פעסטונג האָבען זיך געפונען אַן ערך זעכציג אונזערע, און די ווינטער־טעג זיינען געווען קורץ, האָט מען אונז

ארויסגענומען אויף א שפּאציר ניט מעהר ווי אויף צוואַנציג מינוטען יעדען טאָג. איך האָב געטהאָן אַלעס וואָס איך האָב געקענט אויפצוהאַלטען מיין ענערגיע, אָבער די „ארקטישע ווינטערס", אָהן א צווישענדיגען זומער, האָבען מיך גובר געווען. פון מיינע סיבירישע רייזעס האָב איך מיטגעבראַכט לייכטע סימפּטאָמען פון סקאָרבוט; איצטער, אין דער פינסטערנים און פייכטקייט פון דעם קאַזעמאַט, האָט זיך עס ענטוויקעלט פיעל שטאַרקער; די דאָזיגע געפענגנים־פּלאָג האָט מיך געפּאַקט.

אין מערץ אָדער אַפּריל 1876 האָט מען אונז ענדליך אָנגעזאָגט, אַז די דריטע אבטיילונג איז פאַרטיג געוואָרען מיט די פּאָרלויפיגע געריכט־ליכע אונטערזוכונגען. דער פּראָצעס איז איבערגעגעבען געוואָרען צו די געריכטליכע אויטאָריטעטען, און מען האָט אונז דעריבער אריבערגע־פיהרט אין דעם געפענגניס, וואָס האָט זיך געפונען נעבען יוסטיץ־געריכט — אין דעם פערהאַפטונגס־הויז.

דאָס איז געווען א זעהר גרויסע שוי־געפענגניס, וואָס איז קירצליך אויסגעבויט געוואָרען לויט דעם מאָדעל פון די פראַנצויזישע און בעלגישע געפענגניסען, וועלכע איז בעשטאַנען פון פיער עטאַזשען קליינע צעלען, פון וועלכע יעדע איינע האָט געהאַט א פענסטער, וואָס האָט ארויסגעקוקט אין דעם אינוועניגסטען הויף און א טהיר, וואָס האָט זיך געעפענט אויף אַן אייזערנעם באַלקאָן; די באַלקאָנען פון די עטליכע עטאַזשען זיינען געווען פערבונדען מיט אייזערנע טרעפּען.

פאַר די מעהרסטע פון מיינע חברים איז דער איבערגאַנג אין דעם דאָזיגען געפענגניס געווען א גרויסע ערלייכטערונג. דאָ איז שוין געווען א סך מעהר לעבעדיגער ווי אין פעסטונג; מעהר געלעגענהייט צו קאָרעס־פּאָנדירען, זיך צו זעהן מיט קרובים און געגענזייטיג צו פערקעהרען. דאָס קלאַפּען אין די ווענד האָט אָנגעהאַלטען דעם גאַנצען טאָג אָהן אַן איבער־שלאָג, און איך בין געווען ביכולת אויף דעם דאָזיגען אופן איבערצוגעבען א יונגען שכן די געשיכטע פון דער פּאַריזער קאָמונע פון אָנהויב ביז'ן סוף. דאָס האָט מיר אָבער גענומען א גאַנצע וואָך אויסצוקלאַפּען.

וואָס אָנבעלאַנגט מיין געזונד, איז עס געוואָרען נאָך א סך ערגער ווי די לעצטע צייט אין פעסטונג. איך האָב ניט געקענט פערטראָגען די פערשטיקטע לופט פון דעם קליינינקען צימערעל, וועלכער האָט אין גאַנצען געהאַלטען פיער טריט פון איין ווינקעל ביז דעם אַנדערען, און וואו די טעמפּעראַטור, ווי נאָר די היץ־רעהרען האָבען אָנגעהויבען ארבייטען, האָט זיך געביטען פון אַן אייזיגער קעלט אויף אַן אונערטרעג־ליכער היץ. מוזענדיג זיך אומדרעהען אזוי אָפט, פלעגט מיר אָנהויבען שווינדלען דער קאָפּ נאָך עטליכע מינוט געהן, און די צעהן מינוטען

בעוועגונג אין דרויסען, אין דעם ווינקעל פון א געהעפט, וועלכער איז געווען ארומגעצאמט מיט הויכע ציגעל־ווענד, האָט מיך קאנפוואָס ערפרישט. וואָס אַנבעלאַנגט דעם געפענגנים־דאָקטאָר, וועלכער האָט ניט געוואָלט הערען דערמאָנט דאָס וואָרט „סקאָרבוט" אין „זיין געפענגנים", איז וואָס וועניגער גערעדט וועגען איהם, אַלץ בעסער.

עס איז מיר געווען ערלויבט צו קריגען שפייז פון דער היים, און עס האָט זיך גראָד געמאכט, אַז איינע פון מיינע קרובות, פערהייראט צו אַן אדוואָקאט, האָט געוואוינט עטליכע טהירען פון געריכטס־הויז. אָבער מיין פערדייאונג איז געוואָרען אזוי שלעכט, אַז איך האָב אין גיכען גאָר־נישט געקענט עסען, אויסער א שטיקעל ברויט און איינס אָדער צוויי אייער א טאָג. מיינע קרעפטען האָבען אָנגעהויבען שנעל צו פערשווינדען, און די אַלגעמיינע מיינונג איז געווען, אַז מעהר ווי נאָך עטליכע חדשים וועל איך ניט לעבען. ארויפקלעטערענדיג די טרעפּען, וואָס האָבען געפיהרט צו מיין צעלע אויפ'ן צווייטען עטאזש, האָב איך זיך געמוזט אָבשטעלען א צוויי־דריי מאָל אָבצורוהען, און איך געדענק ווי אן עלטע־רער סאָלדאט פון דער וואך האָט מיר איינמאָל בעדויערט און געזאָגט, „אָרעמער מענש, איהר וועט שוין דעם סוף זומער ניט דערלעבען".

מיינע קרובים זיינען איצט געוואָרען שטארק בעזאָרגט. מיין שוועס־טער העלענא האָט פּרובירט ארויסקריגען מיר אויף ערבות, אָבער דער פּראָקוראָר, שובין, האָט איהר מיט א סארקאסטישען שמייכעל געענטפערט, „אויב איהר וועט מיר ברענגען א צייגנים פון א דאָקטאָר, אַז ער וועט אין צעהן טעג ארום שטארבען, דאַן וועל איך איהם ארויסלאָזען". ער האָט געהאט דאָס פערגעניגען צו זעהן מיין שוועסטער אריינפאלענדיג אין א שטוהל און זיך הויך פונאנדערוויינענדיג, אין זיין געגענווארט. עס איז איהר אָבער פאָרט געלונגען דורכצופיהרען איהר פערלאַנג, אַז איך זאָל אונטערזוכט ווערען פון א גוטען דאָקטאָר, — דעם הויפּט־דאָקטאָר פון דעם מיליטערישען שפּיטאָל פון פעטערבורגער גארניזאָן. ער איז געווען א קלוגער, אינטעליגענטער, עלטערער גענעראַל, וועלכער האָט מיך אונטער־זוכט אויף א העכסט פּאָרזיכטיגען אופן און איז געקומען צום שלוס, אַז איך האָב ניט קיין אָרגאנישע קראַנקהייט, נור איך לייד פּשוט פון מאַנגעל אין זויערשטאָף אינ'ם בלוט. „לופט איז אַלץ וואָס איהר האָט נויטיג", האָט ער געזאָגט. ער איז געבליבען שטעהן א ווייִלע פערטראַכט און האָט צונעגעבען ענטשלאָסען: „וואָס העלפט דאָס רעדען, דאָ קענט איהר ניט בלייבען; מען מוז אייך אַוועקנעהמען פון דאַנען".

אַן ערך צעהן טעג שפּעטער האָט מען מיך אריבערגעפיהרט אין מיליטערישען שפּיטאָל, וועלכער געפינט זיך אין א פעטערבורגער פאָר־

שטאַדט און האָט אַ ספּעציעלען קליינעם געפענגנים פאַר די אָפיצירען און סאָלדאַטען, וואָס ווערען קראַנק אין דער צייט וואָס זיי שטעהען אונ־טער אַ משפּט. צוויי פון מיינע חברים האָט מען שוין געהאַט אריבער־געפיהרט אין דעם דאָזיגען שפּיטאָל, ווען עס איז זיכער געווען, אַז זיי וועלען אין גיכען שטאַרבען פון שווינדזוכט.

אין שפּיטאָל האָב איך זיך גלייך אָנגעהויבען ערהוילען. מען האָט מיר אָבגעגעבען אַ גערוימיגען צימער אין ערשטען עטאַזש, נאָהענט פון דעם צימער פון דער מיליטערישער וואַך. דער צימער האָט געהאַט אַ גרויסען פענסטער, פערצויגען מיט גראַטעס, וועלכער האָט זיך געעפענט אין אַ קליינעם בולוואַר מיט צוויי רייהען בוימער; און הינטער דעם בולוואַר איז געווען אַ ברייטער פּלאַץ, וואו צוויי הונדערט שטאָלער זיינען געווען בעשעפטיגט בויענדיג הילצערנע ביידלעך פאַר טיפוס־פּאַציענטען. יעדען אבענד פלעגען זיי אָבגעבען אן ערך אַ שטונדע צו זינגען אין כאָר,— אזא כאָר, וואָס ווערט צונויפגעשטעלט נאָר אין די גרויסע שטאָלער־ארטעלען. אַ וואַך־סאָלדאַט האָט מאַרשירט הין און צוריק איבער'ן בולוואַר, די בודקע זיינע איז געשטאַנען פּונקט אנטקעגען מיין צימער.

מיין פענסטער איז געווען אָפען אַ גאַנצען טאָג, און איך האָב געקוואָ־לען פון די זון־שטראַהלען, וועלכע האָבען מיר אזא לאַנגע צייט געפעהלט. איך האָב איינגעאָטהעמט די באַלזאַמיגע מאַי־לופט מיט אַ פולער ברוסט און מיין געזונד האָט זיך געבעסערט געשווינד, — צו געשווינד, האָב איך אָנגעהויבען צו דענקען. אין גיכען האָב איך שוין געקענט פערדייען לייכטע שפּייזען, מיר איז צוגעקומען כחות, און איך האָב זיך ווידער גענומען צו דער ארבייט מיט פרישער ענערגיע. ניט זעהענדיג קיין וועג ווי אזוי איך וועל קענען ענדיגען דעם צווייטען באַנד פון מיין ווערק, האָב איך אָנגע־שריבען אַ רעזומע דערפון, וועלכע איז געווען געדרוקט אין דעם ערשטען באַנד.

אין פעסטונג האָב איך געהערט פון אַ קאַמעראַד, וועלכער איז געזע־סען אין שפּיטאָל־געפענגנים, אַז עס וואָלט פאַר מיר געווען ניט שווער צו ענטלויפען פון דאָרטען, און איך האָב וועגען דעם געלאָזט וויסען מיינע פריינד. עס האָט זיך אָבער ארויסגעשטעלט, אַז דאָס ענטלויפען איז פיעל שווערער, ווי איך האָב זיך פאָרגעשטעלט פון דעם, וואָס מען האָט מיר דערצעהלט. מען האָט אָנגעשטעלט איבער מיר אַ שטרענגע וואַך, פון וועלכער מען האָט ביז אהער קיינמאָל ניט געוואוסט. דעם וואַך־סאָלדאַט אין קאָרידאָר האָט מען אוועקגעשטעלט נעבען מיין טהיר, און מען האָט מיך קיינמאָל ניט ארויסגעלאָזט פון מיין צימער. די שפּיטאָל־סאָלדאַטען

און די אָפיצירען פון דער וואך, וועלכע פלעגען ביי געלעגענהייט אריינ־קומען צו מיר אין צימער, האָבען ווי עס האָט אויסגעזעהן מורא געהאַט דאָרט צו בלייבען מעהר ווי א מינוט אָדער צוויי.

פערשיידענע פלענער זיינען געמאכט געוואָרען פון מיינע פריינד מיך צו בעפרייען, — מאנכע פון זיי גאנץ אַמוזאנטע. איך האָב, צום ביישפּיעל, געזאָלט דורכפיילען די אייזערנע גראַטעס פון מיין פענסטער. דאן, אין א רעגענדיגער נאכט, ווען דער וואך־סאָלדאט אויפ׳ן בולוואר וועט כאפּען א דרעמעל אין זיין בודקע, זאָלען צוויי פריינד זיך אונטער׳־גנב׳ענען פון הינטען און איבערקעהרען די בודקע, אזוי אז זי זאָל ארויפ־פאלען אויפ׳ן סאָלדאט און איהם כאפּען אזוי ווי א מויז אין א פּאסטקע, ניט שעדיגענדיג איהם. דערווייל האָב איך געזאָלט ארויסשפּרינגען פון פענסטער. אָבער אויף א גאנץ אונערוואַרטעטען אופן האָט זיך בעוויזען א בעסערער פּלאן.

„בעט מען זאָל אייך ארויסלאָזען אויף א שפּאציר“, האָט איינער פון די סאָלדאטען איין שעהנעם טאָג מיר איינגערוימט. איך האָב אזוי געטהאָן. דער דאָקטאָר האָט מיין ביטע אונטערשטיצט, און יעדען נאָכ־מיטאָג, ארום פיער א זייגער, האָט מען מיר ערלויבט צו שפּאצירען א שטונדע אין געפענגנים־הויף. איך האָב געמוזט טראָגען דעם גרינעם פלאנעלענעם כאלאט, וואָס די שפּיטאָל־פּאציענטען טראָגען, אָבער יעדען טאָג פלעגט מען מיר אריינברענגען מיינע שיך, מיין וועסט און מיינע הויזען.

איך וועל קיינמאָל ניט פערגעסען מיין ערשטען שפּאציר. ווען מען האָט מיך ארויסגעפיהרט, האָב איך פאר זיך דערזעהן א הויף פולע דריי הונדערט טריט לאנג און מעהר ווי צוויי הונדערט טריט ברייט, אין גאנצען בעדעקט מיט גראָז. דער טהויער איז געווען אָפען, און דורך איהם האָב איך געקענט זעהן די גאס, דעם גרויסען שפּיטאָל אנטקעגען, און די מענשען וואָס זיינען פערבייגעגאנגען. פאר א מאָמענט בין איך געבליבען שטעהן ביי די טהיר־טרעפּ פון געפענגנים, ניט קענענדיג זיך ריהרען פון אָרט, ווען איך האָב דערזעהן אָט דעם הויף און דעם דאָזיגען טהויער.

אין איין עק פון הויף איז געשטאנען די געפענגנים, — א שמאָלע געביידע, אן ערך הונדערט און פופציג פוס לאנג, — וואו עס זיינען געשטאנען וואך־בודקעס פוןביידע זייטען. די צוויי וואך־סאָלדאטען זיינען געגאנגען הין־און־צוריק פון פאָרענט פון דער געביידע, און האָבען אויסגעטראָטען א סטעזשקע אין גרינעם גראָז. אויף דער דאָזיגער סטעזשקע האָט מען מיך געהייסען שפּאצירען, און די צוויי וואך־סאָלדאטען האָבען געהאלטען אין איין מארשירען הין־און־צוריק — אזוי אז איך בין

קיינמאָל ניט געווען מעהר ווי צעהן אָדער פופצעהן טריט ווייט פון איינעם אָדער דעם אנדערען. דריי שפּיטאָל־סאָלדאטען זיינען זיך געזעסען אויף די טהיר־טרעפּ.

אויף דעם אנטקעגענדיגען ברעג פון דעם דאָזיגען גרויסען הויף האָט מען אויסגעלאָדען פון א דוצענד וועגען האָלץ אויף צום הייצען, און א צוועלף פּויערים האָבען עס צונויפגעלעגט פּאזשע וואנד. דער גאנצער הויף איז געווען ארומגענומען מיט אָ הויכען פּארקען פון דיקע ברעטער. דער טהויער איז געשטאנען אָפען, אריינצולאָזען און ארויסצולאָזען די וועגען.

דער אָפענער טהויער האָט מיך בעצויבערט. „איך טאָר אויף איהם ניט קוקען", האָב איך צו זיך געזאָגט; און דאָך האָב איך פון איהם די גאנצע צייט ניט געקענט די אויגען אָברייסען. אזוי געשווינד ווי מען האָט מיך צוריקגעבראכט אין מיין צעלע, האָב איך געשריבען צו מיינע פריינד און זיי מיטגעטיילט די פרעהליכע נייעס. „איך פיהל זיך אזוי ווי אונ־פעהיג צו בענוצען דעם שיפער", האָב איך געשריבען מיט א ציטערנדיגער האנד, מאכענדיג כמעט אונלעזבארע צייכענס אָנשטאָט ציפערען. „די נאָהענטקייט פון דער פרייהייט מאכט מיך ציטערען, ווי איך וואָלט געווען אין א פיבער. זיי האָבען מיך היינט ארויסגענומען אין הויף; דער טהויער איז געווען אָפען, און קיין וואך איז נעבען איהם ניט געווען. דורך דעם דאָזיגען אונבעוואכטען טהויער וועל איך ארויסלויפען, מיינע וועכטער וועלען מיך ניט כאפּען", — און איך האָב זיי געגעבען דעם פּלאַן פון מיין ענטלויפען. „א דאמע זאָל קומען אין אן אָפענער קארעטע צום שפּיטאָל. זי זאָל ארויסשטייגען, און די קארעטע זאָל ווארטען אויף איהר אין גאס, אן ערך פופציג טריט ווייט פון טהויער. ווען מען וועט מיך ארויספיהרען, א זייגער פיער, וועל איך א ווײלע אומגעהן מיט'ן היטעל אין האנד און אימיצער, וואָס וועט פערבייגעהן דעם טהויער, זאָל עס נעהמען פאר א סימן, אז אינוועניג אין געפענגנים איז אלעס אין אָרדנונג. דאן מוזט איהר מיר ענטפערען מיט א סיגנאל: „די גאס איז פריי". אָהן דעם וועל איך זיך ניט ריהרען; איינמאָל ארויס פון טהוער, טאָר איך צוריק ניט געכאפּט ווערען. אלס סיגנאל קען בענוצט ווערען נור ליכט אָדער קלאנג. דער קוטשער קען ווארפען א בליאסק ליכט, — די שטראהלען פון דער זון אָבגעשפּיעגעלט פון זיין לאקירטען היטעל אויף דער הויפּט שפּיטאָל־געביידע; אָדער נאָך בעסער, דער קלאנג פון א ליעד, וואָס זאָל אָנהאלטען אזוי לאנג ווי די גאס איז פריי; סיידען איהר וועט קענען אָבדינגען דאָס זומער־הייזעל, וואָס איך זעה פון הויף, און מיר געבען סיגנאלען דורכ'ן פענסטער. דער וועכטער וועט מיר נאָכלויפען ווי א הונד נאָך א האָז,

מאַכענדיג א האַלבען קרייז, בעת איך וועל לויפען אין א גלייכער ליניע, און איך וועל זיין פינף אָדער צעהן טריט ווייט פון איהם. זייענדיג אויף דער גאַס, וועל איך אריינשפּרינגען אין דער קאַרעטע און מיר וועלען אַוועקגאַלאָפּירען. אויב דער וועכטער וועט שיסען — נון, דאַן קען מען זיך ניט העלפען; דאָס קענען מיר שוין ניט בעוואָרענען. אָבער, איידער א זיכערען טויט אין געפענגניס, לוינט זיך עס גאַנץ גוט צו ריזיקירען.“

נעגען־פּאַרשלעגע זיינען געמאַכט געוואָרען, אָבער דער דאָזיגער פּלאַן איז ענדליך אָנגענומען געוואָרען. אונזער קרוזשאָק האָט איבערגענומען די אנגעלעגענהייט אין זיינע הענד; מענשען וואָס האָבען מיך קיינמאָל ניט געקאָנט, האָבען זיך אין דעם בעטייליגט, אזוי ווי עס וואָלט זיך געהאַנ־דעלט וועגען דער בעפרייאונג פון זייער טהייערסטען ברודער. די אונטער־נעהמונג איז אָבער געווען ארומגערינגעלט מיט שוועריגקייטען, און די צייט איז זיך געלאָפען מיט א שרעקליכער געשווינדקייט. איך האָב געאַר־בייט שווער, שרייבענדיג ביז שפּעט אין דער נאַכט; אָבער מיין געזונד האָט זיך פונדעסטוועגען געבעסערט מיט אזא געשווינדקייט, וואָס האָט מיך אויפגעשוידערט. ווען מען האָט מיך דאָס ערשטע מאָל ארויסגעלאָזט אין הויף, האָב איך קוים געקענט קריכען ווי א טשערעפּאַכע איבער דער סטעזשקע; איצטער האָב איך זיך געפיהלט גענוג שטאַרק צו לויפען. אמת, איך בין נאָך אלץ געגאַנגען אזוי פּאַמעלעך, כדי מען זאָל פון מיר די שפּאַציר־גענג ניט אַוועקנעהמען; אָבער מיין נאַטירליכע לעבהאַפטיגקייט האָט מיך צו יעדער צייט געקענט פערראַטהען. און מיינע חברים זיינען אין דער זעלבער צייט געווען פערנומען מיט דעם צונויפברענגען מעהר ווי א פּאָר צעהנדליג מענשען פאַר דער אונטערנעהמונג, מיט דעם קריגען א פערד, אויף וועלכען מען זאָל זיך קענען פערלאָזען, אַן ערפאַהרענעם קוטשער, און מיט דעם בעזאָרגען א הונדערט אַנדערע ניט פאָראויסגע־זעהענע קליינינקייטען, וועלכע שפּרינגען תמיד ארויס ביי אזעלכע קאָנ־ספּיראַציעס. די צוגרייטונגען האָבען אַוועקגענומען אונגעפעהר א מאָנאַט, און יעדען טאָג האָט מען מיך געקענט צוריקפיהרען אין פערהאַפטונגס־געפענגניס.

ענדליך איז דער טאָג פאַר דעם ענטלויפען בעשטימט געוואָרען. דער 29טער יוני, אַלטען סטיל, איז דער טאָג פון די הייליגע פּעטער און פּאַוועל. מיינע פריינד, וועלענדיג אריינוואַרפען א פּונק פון סענטימענ־טאַליטעט אין זייער אונטערנעהמונג, האָבען מיך געוואָלט בעפרייען אין דעם דאָזיגען טאָג. זיי האָבען מיר געלאָזט וויסען, אז אַלס ענטפער אויף מיין סיגנאַל „אַלעס איז אין אָרדנונג איגוועניג“, וועלען זיי מיר סיגנאַ־

לירען „אַלעס איז אין אָרדנונג אויסוועניג“ ארויפלאָזענדיג א רויטען שפּיעל־באַלאָן. דאַן וועט אָנפאָהרען די קארעטע, און מען וועט זינגען א ליעד, מיר צו לאָזען וויסען ווען די גאס איז אָפען.

איך בין ארויסגעגאנגען דעם 29טען, האָב ארונטערגענומען מיין היטעל, און געווארט אויפ׳ן באַלאָן. ער האָט זיך אָבער ניט בעוויזען. עס איז אריבער א האַלבע שטונדע. איך האָב געהערט דעם אָנפאָהרען פון א קארעטע אין גאס; איך האָב געהערט א מענער־שטימע זינגענדיג א ליעד, וואָס איז מיר געווען אונבעקאנט; אָבער קיין באַלאָן האָט זיך ניט בעוויזען.

די שטונדע איז געווען אריבער, און מיט א געבראָכענעם הארצען האָב איך זיך אומגעקעהרט אין מיין צימער. „עפּעס האָט זיך געמוזט ניט איינגעבען“, האָב איך צו זיך געזאָגט.

דאָס אונמעגליכע האָט יענעם טאָג פּאסירט. הונדערטער קינדער־באַלאָנען זיינען אַלעמאָל דאָ צום פערקויפען אין פּעטערבורג, נעבען גאָסטינאָי דוואָר. דעם דאָזיגען פריהמאָרגען איז קיין איינער ניט געווען; ניט איין איינציגען קינדער־באַלאָן האָט מען געקענט קריגען. מען האָט יאָ געפונען איינעם, א קינד האָט איהם פערמאָגט, ער איז אָבער געווען אַן אַלטער און ער איז ניט געפלויגען. מיינע פריינד זיינען דאַן ארייגעלאָפען אין א געשעפט פון וויסענשאפטליכע אפּאראטען, האָבען געקויפט אַן אפּאראט צו מאכען וואסער־שטאָף־גאז, און האָבען דעם באַלאָן אָנגעפילט דערמיט; ער איז אָבער אַלץ ניט געפלויגען: דער גאז איז ניט געווען גענוג ריין. די צייט איז געוואָרען קורץ. א דאמע האָט דאַן צוגעטשעפּעט דעם באַלאָן צו איהר שירם, און האַלטענדיג דעם שירם הויך איבער׳ן קאָפּ, איז זי ארומגעגאנגען הין־און־צוריק פּאזשע דער וואנד פון אונזער הויף; איך האָב אָבער קיין זאַך ניט געזעהן, — די וואנד איז געווען צו־הויך און די דאמע צו־ניעדעריג.

ווי עס האָט זיך נאָכהער ארויסגעוויזען, האָט קיין בעסערע זאַך ווי דער צופאַל מיט דעם באַלאָן ניט געקענט געבען. ווען די שטונדע פון מיין שפּאציר איז געווען אריבער, איז די קארעטע געפאָהרען איבער די גאסען, וועלכע מיר האָבען געזאָלט דורכפאָהרען נאָך דעם ענטלויפען; און דאָר־טען, אין א שמאָלער געסעל, איז זי פערהאַלטען געוואָרען פון א דוצענד אָדער מעהר וועגען, וועלכע האָבען געפיהרט האָלץ פאר׳ן שפּיטאָל. די וועגען זיינען ניט געגאנגען אין אָרדנונג, — איניגע זיינען געגאנגען אין דער רעכטער זייט פון גאס און אנדערע אין דער לינקער, — און די קארעטע האָט געמוזט דורכפאָהרען גאנץ לאנגזאם צווישען זיי; ביי א

ווינקעל פון גאַס איז דער וועג אין גאַנצען געווען פערשפּאַרט. ווען איך וואָלט דאָרט געווען, וואָלט מען אונז זיכער געכאַפּט.

איצטער האָט מען איינגעפיהרט אַ גאַנצען סיסטעם פון סיגנאַלען איבער אַלע גאַסען, דורך וועלכע מיר האָבען געזאָלט דורכפאָהרען בעת מיר וועלען ענטלויפען, כדי צו געבען צו וויסען אויב די גאַסען זיינען ניט פריי. אויף אַ פּאָר מייל פונ׳ם שפּיטאָל האָבען מיינע חברים זיך פונאַנ־דערגעשטעלט אויף דער וואך. איינער האָט געדאַרפט ארומגעהן הין־און־צוריק, האַלטענדיג אַ טיכעל אין האַנד, וועלכע ער האָט געזאָלט אריינ־לעגען אין קעשענע בעת וועגען וועלען אָנקומען; אַ צווייטער האָט געזאָלט זיצען אויף אַ שטיין און עסען קאַרשען, און ווען וועגען וועלען אָנקומען זאָל ער אויפהערען; און אַזוי ווייטער. אַט די אַלע סיגנאַלען האָבען געזאָלט איבערגעגעבען ווערען פון איין גאַס צו דער אַנדערער, ביז זיי וועלען אָנקומען צו דער קאַרעטע. מיינע חברים האָבען אויך אָבגעדונגען דאָס גרויע זומער־הייזעל, וואָס איך האָב געזעהן פון הויף, און ביי אַן אָפענעם פענסטער פון דעם קליין הייזעל איז געשטאַנען אַ פידעל־שפּיעלער מיט זיין פידעל, גרייט אָנצופאַנגען שפּיעלען, ווען דער סיגנאַל „די גאַס איז פריי" וועט אָנקומען צו איהם.

דער פערזוך איז געווען בעשטימט פאַר דעם נעקסטען טאָג. אָבלעגען ווייטער וואָלט געווען געפעהרליך. עס איז אַ פאַקט, אַז די קאַרעטע איז בעמערקט געוואָרען פון די שפּיטאָל־מענשען און עטוואָס פערדעכטיגעס האָט שוין געמוזט האָבען דערגרייכט די אויערען פון די בעאַמטע, וואָרים די נאַכט פאַר מיין ענטלויפען האָב איך געהערט ווי דער פּאַטרול־אָפיציר האָט געפרעגט דעם וואַך־סאָלדאַט, וועלכער איז געשטאַנען אַנטקעגען מיין פענסטער, „וואו האָסטו דיינע קוגעל־פּאַטראָנען?" דער סאָלדאַט האָט זיי אָנגעהויבען אויף אַן אונגעלומפּערטען אופן ארויסנעהמען פון זיין קוילען־בייטעלע, וואָס עס האָט איהם געדויערט אַ פּאָר מינוטען. דער פּאַטרול־אָפיציר האָט איהם אויסגעזידעלט. „האָט מען דיר ניט געזאָגט היינט אַבענד, אַז דו זאָלסט האַלטען פיער קוגעל־פּאַטראָנען אין שינעל־קעשענע?" און ער איז געשטאַנען איבער׳ן וואַך סאָלדאַט ביז ער האָט אריינגעלעגט צו זיך אין קעשענע פיער קוילען. „פּאַס אויף!" האָט ער וועקגעהענדיג געזאָגט צום סאָלדאַט.

דעם נייעם פּלאַן מכח די סיגנאַלען האָט מען מיר געמוזט גלייך איבערגעבען; און אויף מאָרגען, אַ זייגער צוויי, איז אריינגעקומען אין געפענגניס אַ דאַמע — אַ טהייערע קרובה מיינע — און האָט געבעטען מען זאָל מיר איבערגעבען אַ טאַשען־זייגער. אַלעס האָט געמוזט דורכגעהן דורך די הענד פון פּראָקוראָר; נאָר אַזוי ווי דאָס איז געווען ניט מעהר ווי

א זייגער, אָהן א קעסטעל, האָט מען מיר דאָס איבערגעגעבען. אינוועניג איז געווען א קליין שיפּרירטער צעטעלע, וועלכער האָט ענטהאַלטען דעם גאַנצען פּלאַן. ווען איך האָב עס איבערגעלייענט, בין איך געווען א פערציטערטער, אזא געוואַגטער שריט איז דאָס געווען. די דאַמע, וועלכע איז אליין געווען פערפאָלגט פון דער פּאָליציי צוליעב פּאָליטישע אורזאכען, האָט געקענט גלייך ארעסטירט ווערען, ווען אימיצען זאָל איינפאַלען צו עפענען דעם דעקעל פון זייגער. איך האָב איהר אָבער געזעהן געמיטהליך ארויסקומענדיג פון געפענגנים און אוועקגעהענדיג לאַנגזאַם אויפ׳ן בולוואַר.

א זייגער פיער, ווי געוועהנליך, בין איך ארויס און האָב געגעבען מיין סיגנאַל. באַלד דערויף האָב איך דערהערט דעם אָנפאָהרען פון דער קאַרעטע, און מיט א פּאָר מינוטען שפּעטער האָבען די טענער פון דער פּיעדעל אין דעם גרויען הייזעל געקלונגען איבער׳ן הויף. איך בין אָבער דאַן געווען ביי דעם צווייטען עק פון דער געביידע. ווען איך בין צוריקגעקומען צום ברעג פון דער סטעזשקע, וואָס איז געווען נאָהענט צום טהויער, — אַן ערך א הונדערט טריט, — איז דער וואַך־סאָלדאַט געווען האַרט נעבען מיר. „נאָך איין מאָל ארומגעהן“, האָב איך געקלערט — אָבער איידער איך האָב דערגרייכט דעם ווייטסטען ברעג, האָט די פּיעדעל פּלוצלינג אויפגעהערט צו שפּיעלען.

מעהר ווי א פערטעל שטונדע פול מיט אנגסט איז אריבער, איידער איך האָב פערשטאַנען די אורזאַך דערפון. א צוועלף שווער אָנגעלאָדענע וועגען האָבען זיך בעוויזען אין טהויער און זיינען געפאָהרען צום צווייטען עק פון הויף.

באַלד דערנאָך האָט דער פּיעדעל־שפּיעלער — א גוטער שפּיעלער מוז איך זאָגען — אָנגעהויבען א ווילד־אויפרעגענדע מאַזורקא פון קאָנטסקי, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען, „איצט לויף גלייך, — איצט איז דיין צייט!“ איך בין נעגאַנגען פּאַמעלעך צום נעהנטססטען ברעג פון דער סטעזשקע, שוידערנדיג ביי דעם געדאַנק, אז די מאַזורקע קען נאָך אויפהערען איידער איך וועל דאָרטען צוקומען.

ווען איך בין שוין דאָרט געווען האָב איך זיך אומגעקעהרט. דער סאָלדאַט האָט זיך אָבגעשטעלט א פינף אָדער זעקס טריט הינטער מיר, ער האָט געקוקט אין דער צווייטער זייט. „איצט אָדער קיינמאָל ניט!“ איך געדענק ווי דער דאָזיגער געדאַנק האָט דורכגעצוקט אין מיין קאָפּ. איך האָב ארונטערגעוואָרפען מיין גרינעם כאַלאַט און אָנגעהויבען לויפען.

פיעל טעג כסדר האָב איך פּראַקטיצירט ווי אַזוי זיך צו בעפרייען פון דעם דאָזיגען אונענדליך לאַנגען און אונבעקוועמען בגד. ער איז

נעוועז אַזוי לאַנג, אַז איך האָב געמוזט טראָגנען די פּאַלעס אויף מיין לינקען אָרעם, אַזוי ווי די דאַמען טראָגנען די שלעפּעס פון זייערע רייט־קליידער. וואָס איך האָב ניט צוטהאָן, האָב איך איהם אַלץ אין איין מאָמענט ניט געקענט אויסטהאָן. איך האָב פונאַנדערגעשניטען די נעט אונטער די אָרעם־לעכער, אָבער דאָס האָט ניט געהאָלפען. איך האָב דאַן בעשלאָסען זיך אויסלערנען איהם אַרונטערצואוואַרפען אין צוויי בעוועגונגען: איינער אַרונטערוואַרפענדיג די פּאַלעס פון מיין אָרעם, די צווייטע אַרונטערלאָזען דעם כאַלאַט אויף דר'ערד. געדולדיג האָב איך עס פּראַקטיצירט אין מיין צימער, ביז וואַנען איך האָב עס געקענט מאַכען אַזוי געשיקט, ווי די סאָלדאַטען בעגעהען זיך מיט זייערע ביקסען. „איינס, צוויי“, און ער איז געלעגען אויף דר'ערד.

צופּיעל האָב איך זיך אויף מיינע כחות ניט פערלאָזט, און איך האָב אָנגעהויבען לויפען צוערשט לאַנגזאַם, איינצושפּאָרען די קרעפטען. אַזוי געשווינד אָבער ווי איך בין אָבגעלאָפען עטליכע טריט, האָבען די פּויערים, וועלכע האָבען צונויפגעלעגט דאָס האָלץ אויפ'ן צווייטען עק פון הויף, אָנגעהויבען שרייען, „ער ענטלויפט! כאַפּט איהם! האַלט איהם!“ און זיי האָבען זיך געיאָגט מיר צו כאַפּען ביים טהויער. דאַן בין איך געלאָפען אויף טויט און אויף לעבען. איך האָב פון קיין אַנדער זאַך ווי לויפען ניט געדענקט, — אפילו גיט פון דער טיעפער גרוב, וואָס די וועגנן האָבען געהאַט אויסגעגראָבען ביים טהויער. לויף! לויף! פּולען נאַלאָפּ!

דער וואַך־סאָלדאַט, ווי עס האָבען מיר שפּעטער דערצעהלט מיינע פריינד, וועלכע האָבען צוגעזעהן די סצענע פון דעם גרויען הייזעל, איז געלאָפען הינטער מיר, און נאָך איהם דריי סאָלדאַטען, וואָס זיינען געזעסען אויף די טהיר־טרעפּ. דער וואַך־סאָלדאַט איז געווען אַזוי נאָהענט פון מיר, אַז ער איז געווען זיכער ער וועט מיך פּאַקען. עטליכע מאָל האָט ער אַ וואָרף געטהאָן זיין ביקס פאָראויס, וועלענדיג מיר דערלאַנגעז אַ זעץ אין נאַקען מיט'ן באַיאָנעט. איין מאָמענט האָבען מיינע חברים געדענקט, אַז ער האָט מיך שוין. ער איז געווען אַזוי זיכער אַז ער וועט מיך אַזוי אויך כאַפּען, אַז ער האָט נאָר ניט פּרובירט צו שיסען. איך האָב זיך אָבער געהאַלטען פאָראויס, און ער איז געבליבען שטעהן ביים טהויער.

אַרויסקומענדיג בשלום פון טהויער, האָב איך צו מיין שרעק בעמערקט, אַז אין דער קאַרעטע איז געזעסען אַ ציוויל־מענש, וועלכער האָט געטראָגען אַ מיליטעריש היטעל. ער איז געזעסען ניט אומקעהרענדיג דעם קאָפּ צו מיר. „פערקויפט!“ איז געווען מיין ערשטער געדאַנק. די חברים האָבען אין זייער לעצטען בריעף געשריבען, „איינמאָל ביזטו אין גאַס, גיב זיך ניט אונטער: ער וועלען זיין פריינד דיך צו פערטיידיגען,

אויב עס וועט זיין נויטיג", און איך האָב ניט געוואָלט אריינשפּרינגען אין דער קארעטע, בעת זי איז געווען פערנומען פון א שונא. ווען איך בין אָבער צוגעקומען נעהנטער צו דער קארעטע, האָב איך בעמערקט, אז דער מאַן וואָס איז דאָרט געזעסען, האָט געהאַט רויטליכע באַקען־באָרדען, וועלכע ווי עס האָט מיר אויסגעזעהן האָבען געהערט צו א הייסען פריינד מיינעם. ער האָט ניט געהערט צו אונזער קרוזשאָק, מיר זיינען אָבער געווען פערזענליכע פריינד, און איך האָב מעהר ווי איינמאָל געהאַט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט זיין וואונדערליכען, וואַגענדען מוטה, און ווי ער פלעגט פּלוצלינג ווערען שטארק ווי א הערקולעס. ווען עס האָט נעהאַלטען ביי א געפאהר. „ווי קומט ער אהער? איז דאָס מעגליך?" האָב איך געקלערט און האָב געוואָלט אויסשרייען זיין נאָמען, איך האָב זיך אָבער פערכאַפּט אין צייט, און נאָך אלץ לויפענדיג האָב איך א קלאַפּ געטהאָן מיט די הענד, צוצוציהען זיין אויפמערקזאַמקייט. ער האָט אומגעדרעהט זיין פּנים צו מיר — און איך האָב דערקענט ווער דאָס איז.

„שפּרינג אריין, געשווינד, געשווינד!" האָט ער געשריען מיט א שרעקליכען קול, רופענדיג מיך און דעם קוטשער מיט אַלערליי נעמען, מיט א רעוואָלווער אין האַנד גרייט צו שיסען. „גאַלאָפּ! גאַלאָפּ! איך וועל דיך טויטען!" האָט ער געשריען צום קוטשער. דאָס פערד, א פּראַכטפולער וועט־לויפער, וואָס מען האָט פאַר דעם צוועק געהאַט געקויפט — האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין פולען גאַלאָפּ. צעהנדליגער שטימען וואָס האָבען געשריען, „האַלט זיי! כאַפּט זיי!" האָבען אָבגעקלונגען הינטער אונז, אין דער צייט וואָס מיין פריינד האָט מיר געהאָלפען אָנטהאָן אן עלעגאַנטען מאַנטעל און אן אָפּערא־הוט. אָבער די אמת'ע געפאהר איז ניט געווען אזוי פיעל אין די נאָכיאָגערס, ווי אין דעם סאָלדאַט, וואָס איז געשטאַנען ביי דעם טהויער פון שפּיטאָל, אונגעפעהר פונקט אַנקעגען דעם אָרט וואו די קארעטע האָט געדאַרפט וואַרטען. ער האָט מיך געקענט שטערען אריינצושפּרינגען אין דער קארעטע, אָדער פערהאַלטען דעם פערד, איינפאַך געבענדיג א לויף עטליכע טריט פאָרווערטס. מען האָט דעריבער בעאויפטראַגט א פריינד, אז ער זאָל פעראינטערעסירען דעם סאָלדאַט אין א געשפּרעך. ער האָט עס דורכגעפיהרט מיט דעם גרעסטען ערפאָלג. אזוי ווי דער סאָלדאַט איז אמאָל געווען בעשעפטיגט אין דער לאַבאַראַטאָריע פון שפּיטאָל, האָט מיין פריינד מיט איהם פערפיהרט א וויסענשאַפטליכען שמועס, רעדענדיג וועגען דעם מיקראָסקאָפּ און די וואונדערליכע זאַכען וואָס מען זעהט דורך איהם. אַנדייטענדיג אויף א געוויסען פּאַראַזיט אין דעם מענשליכען קערפּער, האָט ער געפרעגט, „האָט איהר ווען עס איז געזעהן וואָס פאַר א שרעקליכען עק ער האָט?" „וואָס, מענש, אַן עק?"

„יא, ער האָט; אונטער'ן מיקראָסקאָפּ איז ער אָט אזוי גרויס". „דער־צעהלט מיר נאָר ניט אזעלכע געשיכטען!" האָט דער סאָלדאט געענט־פערט. „איך ווייס בעסער. דאָס איז געווען דאָס ערשטע זאך, וואָס איך האָב געזעהן אונטער'ן מיקראָסקאָפּ". אָט די לעבעדיגע דיסקוסיאָן איז פאָרגעקומען פונקט דאַן, ווען איך בין זיי פערבייגעלאָפען און אריינגע־שפרונגען אין דער קארעטע. עס קלינגט ווי א פאבעל, אָבער דאָס איז א טהאטזאך.

די קארעטע האָט זיך האסטיג פערקירעוועט אין א שמאָלען געסעל, איז פערבייגעפאָהרען דיזעלבע וואנד פון הויף, וואו די פויערים האָבען צונויפגעלעגט דאָס האָלץ, פון וואנען זיי זיינען זיך אלע צולאָפען יאָגענ־דיג זיך נאָך מיר. דאָס פערקירעווען זיך איז געווען אזא האסטיגער, אז די קארעטע האָט זיך שיער ניט איבערגעקעהרט, ווען איך וואָלט זיך ניט א וואָרף געטהאָן אויף צוריק, מיטשלעפענדיג מיין פריינד מיט זיך; די דאָזיגע פלוצלינגע בעוועגונג האָט אויסגעגלייכט די קארעטע.

מיר זיינען דורכגעפלויגען דאָס שמאָלע געסעל און זיך פערקירעוועט אויף לינקס. צוויי זשאנדארמען זיינען דאָרט געשטאנען ביים טהיר פון א שענק און זיי האָבען אָבגעגעבען „טשעסט" דעם מיליטערישען היטעל פון מיין פריינד. „ששא! בערוהיג זיך!" האָב איך צו איהם געזאָגט, זעהענדיג אז ער איז נאָך אלץ שרעקליך אויפגערעגט. „אלעס געהט כשורה; די זשאנדארמען בעגריסען אונז!" דער קוטשער האָט דאַן אויסגעדרעהט זיין פּנים צו מיר, און איך האָב אין איהם דערקענט א צווייטען פריינד, וועלכער האָט גליקליך געשמייכעלט.

אומעטום האָבען מיר געזעהן פריינד, וועלכע האָבען אונז צוגע־וואונקען אָדער געוואונשען גליק, בעת מיר האָבען זיך פערבייגעיאָגט פערביי זיי מיט דעם פולען גאלאָפּ פון אונזער פראכטפאָלען פערד. מיר זיינען דאַן ארויף אויף דעם גרויסען נעווסקי פּראָספּעקט, האָבען זיך פער־קירעוועט אין א זייטיגער גאס און ארויסגעשטייגט ביי א טהיר, אוועק־שיקענדיג דעם קוטשער. איך בין ארויפגעלאָפען די טרעפּ, און ארויפ־קומענדיג אויבען, בין איך אריינגעפאלען אין די אָרעמס פון מיין שוועגע־רין, וועלכע האָט אויף מיר געוואַרט אין א שמערצליכען אנגסט. זי האָט געלאכט און געוויינט צו גלייכער צייט, מיך אונטעריאָגענדיג, איך זאָל וואָס גיכער איבערטהאָן אנדערע קליידער און אונטערשניידען מיין צו־קענטיגע באָרד. צעהן מינוטען שפּעטער האָב איך מיט מיין פריינד פער־לאָזט דאָס הויז און גענומען א דראָשקע.

דער אָפיציר פון דער געפענגניס־וואך און די שפּיטאָל־סאָלדאטען זיינען דערווייל ארויסגעלאָפען אין גאס, ניט וויסענדיג וואָס אָנצוהויבען

צו טהאָן. אַ מייל אַרום האָט מען קיין דראָשקע ניט געקענט קריגען, מיינע פריינד האָבען אַלע דראָשקעס אָבגעדונגען. אַן אַלטע פּויערטע פון געזעמעל איז געווען קליגער ווי זיי אַלע. „אָרעמע מענשען“, האָט זי אַזוי ווי צו זיך גערעדט, „זיי וועלען זיכער אַרויסקומען אויפ'ן נעווסקי פּראָספּעקט, און דאָרטען וועט מען זיי פּאַקען, אויב אימיצער וועט לויפען מיט אָט דער גאַס, וועלכע פיהרט גלייך צום פּראָספּעקט“. זי איז געווען גאַנץ גערעכט, און דער אָפיציר איז צוגעלאָפען צום טראַמוויי־וואָגען, וואָס איז דערביי געשטאַנען, און האָט געבעטען ביי די מענשען זיי זאָלען איהם געבען זייערע פערד, אַוועקצושיקען אימיצען רייטענדיג אונז איבערצונעהמען. אָבער די מענשען האָבען האַרטנעקיג זיך ענטזאַגט צו געבען די פערד, און דער אָפיציר האָט ניט געברויכט קיין געוואַלד.

וואָס אָנבעלאַנגט דעם פּיערדעל־שפּיעלער און די דאַמע, וועלכע האָבען נעהאַט אָבגעדונגען דאָס גרויע הייזעל, זיינען זיי אויך אַרויסגעלאָפען און צוגעשטאַנען צום געזעמעל מיט דער אַלטעטשקער, ווען זיי האָבען געהערט געבענדיג די עצה, און ווען דער געזעמעל איז זיך פונאַנדערגע־גאַנגען זיינען זיי אויך אַוועקגעגאַנגען.

עס איז געווען אַ שעהנער נאָכמיטאָג. מיר זיינען אַוועקגעפאָהרען צום אינזעל, וואוהין די גאַנצע פּעטערבורגער אַריסטאָקראַטיע פּערקלייבט זיך אין העלע פריהלינגס־טעג צו זעהן דעם זון־אונטערגאַנג. אויפ'ן וועג האָבען מיר זיך אָבגעשטעלט אין אַן אָבגעלעגענער גאַס ביי אַ פריזירער, אָבצוגאָלען די באָרד, פון וואָס מיין אויסזעהן האָט זיך נאַטירליך געענ־דערט, אָבער ניט זעהר פיעל. מיר זיינען אַרומגעפאָהרען איבער'ן אינזעל הין און צוריק אָהן אַ ציעל, נאָר אַזוי ווי מען האָט אונז אָנגעזאָגט ניט צו קומען אויף אונזער נאַכט־קוואַרטיר ביז שפּעט אין דער נאַכט, האָבען מיר ניט געוואוסט וואו צו געהן. „וואָס זאָלען מיר דערוויילע טהאָן?“ האָב איך מיין פריינד געפרעגט. ער האָט אויך נאָכגעטראַכט איבער דער דאָזי־גער פראַגע. „צו דאָנאָן!“ האָט ער פּלוצלינג אַ רוף געטהאָן צום דראָשקאַר. דאָנאָנ'ס איז געווען איינער פון די בעסטע פּעטערבורגער רעסטאָראַנען. „ס'וועט קיינעם ניט איינפאַלען דיך צו זוכען ביי דאָנאָן“, האָ טער געלאַ־סען בעמערקט. „זיי וועלען דיך זוכען איבעראַל, אָבער ניט דאָרטען; און מיר וועלען דערוויילע אָבעסען מיטאָג, און עפּעס טרינקען אויך, לכבוד דעם ערפאָלג פון דיין ענטלויפען.“

וואָס האָב איך געקענט אויסזעצען געגען אַזאַ פערנינפטיגען פאָר־שלאָג? און מיר זיינען טאַקע אַוועק צו דאָנאָן. מיר זיינען דורכגעגאַנגען די זאַלען, וואָס זיינען געווען פּערפלייצט מיט ליכט און געפּאַקט מיט געסט צו דער מיטאָג־שטונדע, און האָבען גענומען אַ בעזונדערען צימער,

וואו מיר האָבען פערבראַכט דעם אבענד, ביז עס איז געקומען די צייט וואָס מען האָט אונז ערוואַרט. דאָס הויז, וואו מיר זיינען צוערשט פערפאָהרען, האָט די פּאָליציי דורכגעזוכט אין וועניגער ווי צוויי שטונדען נאָכדעם ווי מיר זיינען פון דאָרטען אוועק, און אַזוי האָבען זיי אויך דורכגעזוכט די וואוינונגען פון כמעט אַלע אונזערע פריינד. קיינעם איז אָבער ניט איינגעפאַלען אונז צו זוכען ביי דאָנאָן.

אַ פּאָר טעג שפּעטער האָב איך זיך געזאָלט אַריבערקלייבען אין אַ דירה, וועלכע מען האָט פאַר מיר אַנגאַזשירט, וואו איך האָב געקענט וואוינען אויף אַ פאַלשען פּאַספּאָרט. אָבער די דאַמע, וועלכע האָט מיך דאָרט געזאָלט בעגלייטען אין אַ קאַרעטע, איז געוועזען פאָרזיכטיג גענוג צו בעזוכען פריהער דאָס הויז אַליין, און זי האָט איהר געפונען הערמעטיש מיט שפּיאָנען. אַזוי פיעל פריינד זיינען דאָרט געקומען נאָכפרעגען זיך, ביז איך בין דאָרט אויסער געפאָהר, אַז זיי האָבען אַרויסגערופען דעם פערדאַכט פון דער פּאָליציי. דערצו נאָך האָט די דריטע אָבטיילונג אָבגעדרוקט מיין בילד, און הונדערטער קאָפּיעס זיינען פערטיילט געוואָרען צווישען די פּאָליציסטען און נאַכט־וועכטער. אַלע שפּיאָנען, וואָס האָבען מיך געקאָנט ביים אָנבליק, האָבען מיך אַרומגעזוכט אין די גאַסען; בעת די וואָס האָבען מיך ניט געקאָנט, זיינען געוועזען בעגלייט פון סאָלדאַטען און וועכטער, וועלכע האָבען מיך געזעהן דורך דער צייט פון מיין געפאַנגענשאַפט. דער צאַר איז געוועזען ווילד, וואָס אַזאַ מין ענטלויפען זאָל האָבען פאָרגעקומען אין זיין הויפּטשטאָדט, אין מיטען העלען טאָג, און ער האָט געגעבען אַ בעפעהל, „מען מוז איהם אויסגעפינען!“

עס איז געוועזען אונמעגליך צו בלייבען אין פּעטערבורג, און איך האָב זיך אויסבעהאַלטען אין די אַרומיגע דאַטשעס. אין דער בעגלייטונג פון עטליכע פריינד האָב איך פערבראַכט אין אַ דערפעל, וואָס פלעגט אין יענער צייט פון יאָהר בעזוכט ווערען פון פּעטערבורגער מענשען, וועלכע ווילען אביסעל אַרויספאָהרען אויפ'ן לאַנד. דאַן איז בעשלאָסען געוואָרען, איך זאָל אָבפאָהרען נאָך אויסלאַנד. אָבער פון די אויסלענדישע צייטונגען האָבען מיר זיך דערוואוסט, אַז אַלע גרענעץ־סטאַנציעס און באַהן־וואָקזאַלען אין די באַלטישע פּראָווינצען און פינלאַנד ווערען שטרענג בעוואַכט פון שפּיאָנען, וועלכע קענען מיך אויפ'ן אויג. איך האָב דעריבער בעשלאָסען צו פאָהרען אויף אַזאַ וועג, וואו מען וועט זיך אַמווענינגסטענס ריכטען אויף מיר. בעוואָפענט מיט אַ פריינד'ס פּאַספּאָרט, און בעגלייט פון אַן אַנדער פריינד, בין איך אַריבער פינלאַנד און בין געפאָהרען אין צפון־צו צו אַ פערוואָרפענעם פּאָרט אויפ'ן באָטהנישען גאָלף, פון וואַנען איך בין אַריבער נאָך שוועדען.

נאָכדעם ווי איך בין שוין געוועזן ארויף אויפ׳ן דעק פון דאמפפער, און ער האָט שוין געהאַלטען ביים אָבגעהן, האָט מיר דער פריינד, וועלכער האָט מיך געזאָלט בעגלייטען צום גרענעץ, אויסגעזאָגט די פּעטערבורגער נייעס, וואָס ער האָט פערשפּראָכען זיינע פריינד פריהער מיר ניט אויס־צוזאָגען. מיין שוועסטער העלענא איז געוועזן ארעסטירט, ווי אויך מיין ברודער׳ס פרוי׳ס שוועסטער, וועלכע פלעגט מיך בעזוכען אין געפענגניס איינמאָל א מאָנאט, נאָכדעם ווי מיין ברודער און זיין פרוי זיינען אוועק נאָך סיביר.

מיין שוועסטער האָט אבסאָלוט גאָרנישט געוואוסט וועגען די צוגרייטונגען פאר מיין ענטלויפען. ערשט נאָכדעם ווי איך בין שוין געוועזן ענטלאָפען, איז א פריינד אריבערגעלאָפען צו איהר, אָנזאָגען איהר די פרעהליכע נייעס. איהרע פּראָטעסטען, אז זי האָט פון גאָרנישט ניט געוואוסט האָבען גאָרנישט געהאָלפען: מען האָט איהר אוועקגענומען פון איהרע קינדער, און מען האָט איהר צוויי וואָכען געהאַלטען פערשפּארט אין געפענגניס. וואָס אָנבעלאַנגט מיין ברודער׳ס פרוי׳ס שוועסטער, האָט זי געהאַט א שטיקעל ידיעה אז מען פּלאַנעוועט עפּעס, זי האָט אָבער קיין אנטייל ניט גענומען אין די פּאָרבערייטונגען. דער פּראָסטער שכל האָט דאכט זיך געקענט געבען צו פערשטעהן די בעאַמטע, אז א פּערזאָן, וועלכע האָט מיך אָפיציעל בעזוכט אין געפענגניס, וועט זיך ניט מישען אין אזא אנגעלעגענהייט. פונדעסטוועגען האָט מען איהר אָבגעהאַלטען העכער צוויי חדשים. איהר מאַן, א גוט־בעוואוסטער אדוואָקאַט, האָט אומזיסט זיך געמאַטערט צו פּועל׳ן מען זאָל זי פריי־לאָזען. „איצט ווייסען מיר שוין", האָבען די זשאַנדאַרמסקע אָפיצירען איהם געזאָגט, „אז זי האָט גאָר־נישט געהאַט צו טהאָן מיט זיין ענטלויפען. אָבער, פערשטעהט איהר, אין דעם טאָג וואָס זי איז ארעסטירט געוואָרען, האָבען מיר געמעלדעט דעם קייזער, אז די פּערזאָן וואָס האָט אָרגאַניזירט דאָס ענטלויפען איז ענט־דעקט און ארעסטירט. עס וועט אַלזאָ איצטער נעהמען א שטיקעל צייט צוצוגרייטען דעם קייזער, ער זאָל איינזעהן, אז זי איז ניט די ריכטיגע פערברעכערין".

איך בין דורכגעפאָהרען שוועדען ניט אָבשטעלענדיג זיך אין ערגעץ, און בין אוועק נאָך כריסטיאַניא, וואו איך האָב געוואַרט עטליכע טעג אויף א דאמפּפער אָבצופאָהרען נאָך הול, זאַמלענדיג דערווייל אויס־קינפטע וועגען דער פּויערים־פּאַרטיי פון דעם נאָרוועגישען סטאָרטינג (פּאַרלאַמענט). געהענדיג צום דאמפּפער האָב איך זיך מיט אנגסט געפרעגט, „אונטער וואָס פאר א פאָהן זעגעלט ער, — א נאָרוועגישען, דייטשען, אָדער ענגלישען?" דאַן האָב איך דערזעהן פלאַטערענדיג אויפ׳ן

שפּיץ פון דער שיף דעם „יוניאָן דזשעק“ — די פאָהן אונטער וועלכע אזוי פיעל פליכטלינגע, רוסישע, איטאליענישע, פראנצויזישע, אונגאַ־רישע, און פון אלע נאציאָנאליטעטען האָבען געפונען אן עיר מקלט. איך האָב זי בעגריסט פון מיין טיעפסטען הארצען.

זעקסטער טייל.

מערב-אייראָפּא

I

א שטורעם האָט געבושעוועט אויף דעם נאָרד־זעע, ווען מיר האָבען זיך דערנעהנטערט צו די ברעגעס פון ענגלאַנד. איך האָב אָבער דעם שטורעם בעגעגענט מיט פרייד. דער קאמפף פון אונזער דאמפפער מיט די ווילדע רוישענדע כוואַליעס האָט מיר פערשאפט פערגעניגען, און שעה'ען לאַנג בין איך געזעסען אויפ'ן פאָדערטייל פון שיף, וואו דער שוים פון די כוואַליעס האָט מיר געשפריצט אין געזיכט. נאָך די צוויי יאָהר, וואָס איך האָב פערבראַכט אין דעם פינסטערען קאזעמאַט, האָב איך דערפיהלט ווי יעדער פיבר פון מיין נשמה קלאפט און דורשט צו געניסען די פולע שטאַר־קייט פון לעבען.

איך האָב בדעה געהאַט צו פערבלייבען אין אויסלאַנד ניט מעהר ווי עטליכע וואָכען אָדער מאָנאַטען: נישט מעהר וויפיעל עס וועט נויטיג זיין, דער טומעל וועגען מיין ענטלויפען זאָל איינגעשטילט ווערען און איך זאָל קומען אביסעל צו די כחות. איך האָב געלאַנדעט אונטער דעם נאָמען לעוואשאָף, אויף וועלכען נאָמען איך האָב פערלאָזען רוסלאַנד; און אויס־מיידענדיג לאָנדאָן, וואו די שפּיאָנען פון דער רוסישער געזאַנדטשאַפט וואָלטען זיך באלד נאָכגעשלעפּט נאָך מיר, בין איך צוערשט אוועק אין עדינבורג.

אויסגעלאָזט האָט זיך אָבער, אז איך האָב זיך שוין קיינמאָל אין רוסלאַנד ניט צוריקגעקעהרט. איך בין גאָר אין גיכען אויפגעכאַפּט געוואָרען פון דער כוואַליע פון דער אַנארכיסטישער בעוועגונג, וועלכע האָט זיך פונקט דעמאָלט אויפגעהויבען אין מערב־אייראָפּא; און איך האָב געפיהלט, אז איך וועל מעהר ניצליך זיין העלפענדיג דער דאָזיגער בעוועגונג צו געפינען איהר ריכטיגען אויסדרוק, איידער אויף וועלכען עס איז אופן אין רוסלאַנד. אין מיין פאָטערלאַנד בין איך געוועזען צו־גוט בעקאַנט, איך זאָל קענען אָנפיהרען אן עפענטליכע פּראָפּאַגאַנדא, דערהויפּט צווי־שען די ארבייטער און פויערים; און שפּעטער, ווען די רוסישע בעוועגונג איז געוואָרען א קאָנספּיראַציע און א בעוואפענטער קאמפף געגען דעם רעפּרעזענטאַנט פון דער אויטאָקראַטיע, האָט יעדער געדאַנק וועגען א פאָלקס־בעוועגונג נויטווענדיגער ווייזע געמוזט אויפגעגעבען ווערען, בעת מיינע אייגענע נייגונגען האָבען מיך אַלץ שטאַרקער געצויגען צו טיילען

מיין שיקזאל מיט די ארבייטענדע און שאפענדע מאסען. ברענגען זיי אזעלכע אנזיכטען, וואָס זאָלען זיי העלפען אָנווענדען זייערע כחות צו דעם בעסטען נוצען פון אלע ארבייטער; פערטיעפען און אויסברייטען די אידעאלען און פרינציפען, וועלכע וועלען זיין דער גרונד פון דער קומענ־דער סאָציאלער רעוואָלוציע; ענטוויקלען די דאָזיגע אידעען און פרינ־ציפען פאר די ארבייטער, ניט אלס א בעפעהל וואָס קומט פון זייערע פיהרער, נאָר אלס א רעזולטאט פון זייער אייגענעם שכל; און אויף אזא אופן דערוועקען זייער איינענע איניציאטיווע, איצט בעת זיי ווערען גערופען צו ערשיינען אויף דער היסטאָרישער ארענא אלס די בויער פון א נייער, גערעכטיגער פאָרם פון געזעלשאפטליכער אָרגאניזירונג, — דאָס האָט מיר געשיינט צו זיין פונקט אזוי נויטיג פאר דער ענטוויקלונג פון דער מענשהייט, ווי אלץ וואָס איך וואָלט געקענט צו יענער צייט אויפ־טהאָן אין רוסלאנד. איך האָב זיך דעריבער אָנגעשלאָסען אָן די עטליכע מענשען, וועלכע האָבען געארבייט אין דער ריכטונג אין מערב־אייראָפּא, פערנעהמענדיג דעם פּלאַץ פון די, וואָס זיינען געווען צובראָכען פון דעם לאנג־יאָהריגען שווערען קאמפף.

ווען איך בין ארונטער פון שיף אין הול און בין אָבגעפאָהרען נאָך עדינבורג, האָב איך נור אייניגע פריינד אין רוסלאנד און אין דער יורא פעדעראציע געלאָזט וויסען וועגען מיין אָנקומען בשלום אין ענגלאנד. א סאָציאליסט מוז זיך אלע מאָל פערלאָזען אויף זיין אייגענער ארבייט צו מאכען א לעבען, און איך האָב דעריבער גלייך גענומען זוכען עפּעס א בעשעפטיגונג, אזוי שנעל ווי איך האָב זיך בעזעצט אין עדינבורג, אין א קליין צימער הינטער׳ן שטאָדט.

צווישען די פּאסאזשירען אויפ׳ן דאמפּפער איז געווען א נאָרוועגישער פּאָרשער, מיט וועמען איך האָב גערעדט, פּרובירענדיג זיך דערמאָנען דאָס ביסעל פון דער שוועדישער שפּראך, וואָס איך האָב אמאָל געוואוסט. ער האָט גערעדט דייטש. „אבער אזוי ווי איהר רעדט אביסעל נאָר־וועגיש“, האָט ער צו מיר געזאָגט, „און איהר ווילט זיך צולערנען, לאָמיר ביידע רעדען נאָרוועגיש.“

„איהר מיינט שוועדיש?“ האָב איך איהם איבערגעפרעגט. „איך רעד שוועדיש, דאכט זיך, ניט אזוי?“

„ליידער, איך וואָלט עס גיכער גערופען נאָרוועגיש; שוועדיש אודאי ניט“, איז געווען זיין ענטפער.

אזוי האָט מיט מיר פּאסירט, וואָס עס האָט פּאסירט מיט איינעם פון זשול ווערן׳ס העלדען, וועלכער האָט זיך על פי טעות אויסגעלערענט

פּאָרטוגעזיש אָנשטאָט שפּאַניש. ווי די מעשה איז, איך האָב אַ היבש ביסעל געערדט מיט דעם פּראָפעסאָר, — זאָל עס זיין אין נאָרוועגיש — און ער האָט מיר געגעבען אַ כריסטיאַניער צייטונג, וועלכע האָט ענט־האַלטען די בעריכטען פון דער נאָרוועגישער נאָרד־אַנטלאַנטישער ים־טיעפקייט עקספּעדיציע, וואָס האָט זיך נאָר־וואָס אומגעקעהרט אַהיים.

גלייך ווי איך בין געקומען אין עדינבורג האָב איך אָנגעשריבען אַ נאָטיץ אין ענגליש וועגען די דאָזיגע אויספאָרשונגען, און האָב עס אַוועק־געשיקט צו דעם זשורנאַל „נייטשור" („נאַטור"), וועלכען איך מיט מיין ברודער פלעגען לעזען רעגעלמעסיג אין פּעטערבורג פון זיין ערשטען נומער אָן. דער געהילפס־רעדאַקטאָר האָט געענטפערט אויף דעם נאָטיץ מיט אַ דאַנק, בעמערקענדיג מיט אַן אויסערגעוועהנליכער מילדקייט, וועלכע איך האָב זייט דאַן אָפט בעגעגענט אין ענגלאַנד, אַז מיין ענגליש איז „אַל־רייט", נאָר מען דאַרף עס מאַכען „אַביסעל מעהר אידיאָמאַטיש". איך מעג זאָגען, אַז ענגליש האָב איך געלערענט אין רוסלאַנד און צוזאַמען מיט מיין ברודער האָב איך איבערזעצט פּיידזש'עס „פילאָזאָפיע פון געאָלאָגיע" און הערבערט ספּענסער'ס „פּרינציפּען פון ביאָלאָגיע". איך האָב עס אָבער געלערענט פון ביכער, און האָב עס אַזוי שלעכט אַרויסגע־רעדט, אַז איך האָב געהאַט די גרעסטע שוועריגקייטען צו מאַכען זיך פערשטענדליך צו מיין שאָטלענדישער בעל־הבית'טע. איהר טאָכטער און איך פלעגען אויפשרייבען אויף שטיקלעך פּאַפּיער, וואָס מיר האָבען איינער דעם אַנדערען געהאַט צו זאָגען, און אַזוי ווי איך האָב קיין בעגריף ניט געהאַט פון דער ענגלישער אומגאַנגס־שפּראַך, האָב איך מסתמא געמאַכט די העכסט אַמוזאַנטע פעהלערען. איך געדענק, אַז איינמאָל האָב איך גע'טענה'ט צו איהר, אָנשרייבענדיג עס, אַז איך ערוואַרט צו טהעע־צייט ניט „איין גלאָז טהעע", נאָר „עטליכע גלעזער". איך האָב מורא אַז מיין בעל־הבית'טע האָט מיך געמוזט האַלטען פאַר אַ זולל וסובא, איך קען זיך נאָר פערענטפערען, וואָס סיי אין די געאָלאָגישע ביכער וועלכע איך האָב געלעזען אין ענגליש, סיי אין ספּענסער'ס ביאָלאָגיע, האָט זיך ניט געפונען קיין אָנדייטונג וועגען אַזאַ וויכטיגען ענין ווי טהעע־טרינקען.

פון רוסלאַנד האָב איך געקראָגען דעם „זשורנאַל פון דער רוסישער געאָגראַפישער געזעלשאַפט, און באַלד האָב איך פון צייט צו צייט אָנגעע־הויבען בעזאָרגען אויף דער „טיימז" מיט פּאַראַגראַפען וועגען רוסישע געאָגראַפישע פאָרשונגען. פּרזשעוואַלסקי איז אין יענער צייט געווען אין צענטראַל־אַזיע, און זיין פאָרטשריט איז אין ענגלאַנד נאָכגעפאָלגט געוואָרען מיט אינטערעסע.

אָבער דאָס געלד, וואָס איך האָב מיט זיך מיטגעבראכט, האָט זיך גענומען גיך אויסלאָזען, און אזוי ווי אלע מיינע בריעף נאָך רוסלאנד זיינען איבערגענומען געוואָרען פון דער פּאָליציי, איז מיר ניט געלונגען צו לאָזען וויסען מיינע קרובים מיין אדרעסע. איך האָב זיך דעריבער איז עטליכע וואָכען ארום אריבערגעקליבען אין לאָנדאָן, דענקענדיג אז דאָרטען וועל איך קענען קריגען מעהר רעגעלמעסיגע ארבייט. דער אלטער פליכט־לינג פּ. ל. לאַווראָף האָט נאָך אלץ רעדאקטירט זיין „וופּעריאָד" („פאָר־ווערטס") אין לאָנדאָן; אָבער אזוי ווי איך האָב געהאָפּט אין גיכען זיך אומצוקעהרען אין רוסלאנד, און אזוי ווי די רעדאקציע פון דער רוסישער צייטונג האָט געמוזט שטרענג בעוואכט ווערען פון שפּיאָנען, בין איך דאָרט ניט געגאנגען.

איך האָב גאנץ נאטירליך אָבגעשטאט א וויזיט אין קאָנטאָר פון „נייטשור", וואו איך בין זעהר פריינ־ליך אויפגענומען געוואָרען פון דעם געהילפס־רעדאקטאָר, מר. דזש. סקאָט קעלטיע. דער רעדאקטאָר האָט געוואָלט פערגרעסערען דעם נאָטיצען־קאָלומן, און ער האָט אויסגעפונען אז מיינע נאָטיצען זיינען געווען געשריבען אקוראט ווי מען האָט געדארפט. מען האָט מיך באלד אָנגעוויזען אויף א טיש אין דער רעדאק־ציע, אויף וועלכען מען האָט פאר מיר אָנגעלעגט א גאנצען בארג וויסענ־שאפטליכע צייטשריפטען אין אלערליי מעגליכע שפּראכען. „קומט אריין יעדען מאָנטאג, הערר לעוואשאָף", האָט מען מיר געזאָגט, „קוקט איבער די דאָזיגע צייטשריפטען און אויב איהר געפינט דאָרטען וועלכען עס איז ארטיקעל, וואָס איהר דענקט אז ער פערדיענט אויפמערקזאמקייט, שרייבט א נאָטיץ, אָדער צייכענט־אָן דעם ארטיקעל, וועלען מיר איהם שיקען צו א ספּעציאַליסט". הערר קעלטיע האָט, פערשטעהט זיך, ניט געוואוסט, אז איך פלעג יעדען נאָטיץ איבערשרייבען דריי אָדער פיער מאָל, איידער איך האָב דעם מוטה געהאט איבערצוגעבען איהם אין מיין ענגליש; אָבער מיטנעהמענדיג די וויסענשאפטליכע זשורנאלען אהיים, האָט זיך מיר אין גיכען איינגעגעבען צו מאכען א נישקשה'דיגען לעבען פון מיינע נאָטיצען אין „נייטשור" און פון די פּאראגראפען אין דער „טיימז". איך האָב אויסגעפונען, אז די וועכענטליכע צאָהלונגען, אלע דאָנערסטאג, צו די פּאראגראפען־מיטארבייטער אין דער „טיימז" איז געווען אן אויסגעצייכענטער איינפיהר. פערשטעהט זיך, עס זיינען געווען וואָכען, וואָס קיין אינטערעסאנטע נייעס פון פּרזשעוואלסקי'ן איז ניט געווען, און נייעס פון אנדערע טיילען פון רוסלאנד האָט מען געפונען פאר ניט אינטערעסאנט; אין אזעלכע פעלען זיינען מיינע מאָהלצייטען בעשטאנען פון ברויט מיט טהעע.

איין מאָל אָבער האָט הערר קעלטיע אַרונטערגענומען פון די פּאָליצעס עטליכע רוסישע ביכער, בעטענדיג מיך איך זאָל אָנשרייבען אַ קריטיק אויף זיי פאַר „נייטשור“. איך האָב אַ בליק געטהאָן אויף די ביכער און בין געבליבען שטעהן אין פּערלעגענהייט דערזועהענדיג, אַז דאָס זיינען געווען מיינע אייגענע ווערק איבער דער „אייז־פּעריאָדע“ און די „אָראָגראַפּיע פון אַזיע“. מיין ברודער האָט זיי ניט פערפעהלט צו שיקען צו אונזער בעליעבטען „נייטשור“. איך האָב ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן, אָבער איך האָב זיי מיטגענומען אין דערהיים, נאָכצודענקען וועגען דער זאַך. „וואָס זאָל איך טהאָן מיט זיי?“ האָב איך זיך געפרעגט. „לויבען קען איך זיי ניט, וואָרים זיי זיינען דאָך מיינע; און זיין צו־שטרענג מיט'ן פערפאַסער קען איך אויך ניט, ווייל איך האַלט זיך ביי די אַנזיכטען וואָס זיינען דאָרטען אויסגעדריקט“. איך האָב בעשלאָסען אויף מאָרגען זיי אָבצוטראָגען צוריק און ערקלעהרען דעם הערר קעלטיע, אַז אָבוואויל איך האָב זיך פאָרגעשטעלט אונטער דעם נאָמען לעוואשאָף, בין איך אָבער דער פערפאַסער פון די דאָזיגע ביכער און קען זיי ניט קריטיקירען.

הערר קעלטיע האָט געוואוסט פון די צייטונגען וועגען קראָפּאָטקין'ס ענטלויפען, און ער איז געווען זעהר צופריעדען אויסגעפינענדיג, אַז דער ענטלאָפענער איז אויסער געפאַהר אין ענגלאַנד. וואָס איז שייך מיין פערלעגענהייט, האָט ער גאַנץ קלוג בעמערקט, אַז עס ניט נויטיג איך זאָל טאַדלען דעם פערפאַסער אָדער איהם לויבען, איך קען פּשוט איבערגעבען די לעזער דעם אינהאַלט פון די ווערק. זינט דעמאָלט איז צווישען אונז אויסגעוואַקסען אַ פריינדשאַפט, וועלכע האַלט נאָך אָן ביז היינטיגען טאָג.

אין נאָוועמבער אָדער דעצעמבער 1876, זעהענדיג אין'ם בריעף־קאַסטען פון פּ. לאַווראָף'ס צייטונג אַן איינלאַדונג פאַר „ק.“ צו קומען אין דער רעדאַקציע אָבנעהמען אַ בריעף פון רוסלאַנד, און דענקענדיג אַז די איינלאַדונג איז געווען פאַר מיר, בין איך דאָרטען אַריבערגעגאַנגען, און בין באַלד בעפריינדעט געוואָרען מיט דעם רעדאַקטאָר און די אינגערע מענשען, וועלכע האָבען די צייטונג געדרוקט.

ווען איך בין דעם ערשטען מאָל געקומען אין דער רעדאַקציע — מיט אַן אָבגעגאָלטער באָרד און אַ „צילינדער“ — און האָב געפרעגט דער דאַמע, וואָס האָט מיר געעפענט די טהיר, אין מיין בעסטען ענגליש, „איז הערר לאַווראָף דאַ?“, האָב איך געמיינט אַז קיינער וועט ניט דערקענען ווער איך בין. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעשטעלט, אַז די דאַמע, וועלכע האָט מיך גאָר ניט געקאָנט, נאָר איז בעקאָנט געווען מיט מיין ברודער בעת ער איז געווען אין ציריך, האָט מיך גלייך דערקענט און איז אַרויסגעלאָפען

אַנזאָגען ווער דער גאַסט איז. „איך האָב גלייך געוואוסט ווער איהר זייט“, האָט זי דערנאָך געזאָגט, „נאָך אייערע אויגען נאָך, וועלכע זיינען שטאַרק עהנליך צו אייער ברודער׳ס“.

דאָס מאָל בין איך אין ענגלאַנד לאַנג ניט פערבליבען. איך האָב געפיהרט אַ לעבהאַפטע קאָרעספּאָנדענץ מיט מיין פריינד זשיימס גיליאָם, פון דער יורא פעדעראַציע, און אַזוי געשווינד ווי איך האָב געפונען עטוואָס דויערהאַפטע געאָגראַפישע אַרבייט, האָב איך זיך אַריבערגעקליבען אין דער שווייץ. די בריעף וואָס איך האָב ענדליך ערהאַלטען פון דערהיים האָבען מיר דערצעהלט, אַז איך קען גאַנץ רוהיג בלייבען אין אויסלאַנד, ווייל עס איז ניטאָ גאָרנישט בעזאָנדערעס וואָס צו טהאָן אין רוסלאַנד. אַ כוואַליע פון ענטהוזיאַזם האָט זיך צו יענער צייט געטראָגען איבער׳ן לאַנד צו גונסטען פון די סלאַוואָניער, וועלכע האָבען רעוואָלטירט קעגען דער יאָהרען־לאַנגער טירקישער אונטערדריקונג, און מיינע פריינד, סערגעי (סטעפּניאַק), קעלניטץ און פיעלע אַנדערע, זיינען אַוועק אויף דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל זיך אַנצושליסען אָן די אינסורגענטען. „מיר לייענען“, האָבען מיינע פריינד געשריבען, „די קאָרעספּאָנדענצען אין די טעגליכע צייטונגען וועגען די שוידערליכקייטען אין בולגאַריען; מיר וויינען לעזענדיג און געהען באַלד זיך אָנשליסען אָדער אַלס פרייוויליגע אין די אינסורגענטען־באַנדעס, אָדער אַלס קראַנקען־וועכטערס“.

איך בין אַוועק נאָך דער שווייץ, האָב זיך אָנגעשלאָסען אָן דער יורא פעדעראַציע פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטערס׳ אַסאָציאַציע, און פאָלגענדיג דעם ראַטה פון מיינע שווייצאַרישע פריינד, האָב איך זיך בעזעצט אין „לאַ שאָ־דע־פאָנד“.

II

די יורא פעדעראַציע האָט געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אין דער מאָדערנער ענטוויקלונג פונ׳ם סאָציאַליזם.

עס פּאַסירט שטענדיג, אַז נאָכדעם ווי אַ פּאָליטישע פּאַרטיי שטעלט פאַר זיך אַ צוועק און פּראָקלאַמירט, אַז קיין אַנדער זאַך ווי די פאָלשטענ־דיגע דערגרייכונג פון דעם דאָזיגען ציעל וועט איהר ניט צופריעדען שטעלען, טיילט זי זיך פונאַנדער אין צוויי פראַקציעס. איינע פון זיי בלייבט דאָס וואָס זי איז געווען, בעת די צווייטע, אָבוואויל זי ערקלערט עפענטליך, אַז זי האָט קיין וואָרט ניט געענדערט פון איהרע פריהערדיגע אויפגאַבען, נעהמט־אָן אַ געוויסען מין קאָמפּראָמיס, און ביסלעכווייז, פון

איין קאָמפּראָמיס צו דעם אַנדערען, ווערט זי געטריבען אַלץ ווייטער פון איהר אורשפּרינגליכען פּראָגראַם, און זי ווערט אַ פּאַרטיי פון בעשיידענע צייטווייליגע רעפאָרמען.

אַזאַ מין פונאַנדערטיילונג איז פאָרגעקומען אין דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטער'ס אַסאָציאַציע. די פאָלשטענדיגע עקספּראָפּריאַציאָן פון די היינטיגע אייגענטימער פון לאַנד און קאַפּיטאַל, און די איבערגעבונג פון אַלץ וואָס איז נויטיג פאַר דער שאַפונג פון רייכטימער צו די פּראָדוצירער אליין, איז געוועזען דער ציעל, וואָס די אַסאָציאַציע האָט פאַר זיך אוועקגעשטעלט אין איהר אָנפאַנג. די ארבייטער פון אַלע נאַציאָנען זיינען גערופען געוואָרען צו פאָרמירען זייערע אייגענע אָרגאַניזאַציעס פאַר אַ דירעקטען קאַמפּף אַנטקעגען דעם קאַפּיטאַליזם; אויסצואַרבייטען די מעטאָדען פון סאָציאַליזירען די פּראָדוקציאָן און קאָנסומפּציאָן פון רייכטום; און ווען זיי וועלען זיין גרייט דערצו, זאָלען זיי נעהמען אין בעזיץ אַלץ וואָס איז נויטיג פאַר דער פּראָדוקציאָן און זאָלען זי קאָנטראָלירען אָהן וועלכער עס איז ריקזיכט אויף דער היינטיגער פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע, וועלכע מוז פאָלשטענדיג איבערגעאַנדערשט ווערען. די אַסאָציאַציע האָט אויף אַזאַ אופן געזאָלט ווערען דער מיטעל פאַר דער צוגרייטונג פון אַ געוואַלדיגער רעוואָלוציע אין די מוחות פון די מענשען, און דערנאָך אין די לעבענס־פאָרמען גופא — אַ רעוואָלוציע, וועלכע וואָלט אויפגעעפענט פאַר דער מענשהייט אַ נייע עפּאָכע פון פּראָגרעס, בעגרינדעט אויף דער אַלגעמיינער סאָלידאַריטעט. דאָס איז געוועזען דער אידעאַל, וואָס האָט אויפגעוועקט מיליאָנען אייראָפּעאישע ארבייטער פון זייער דרעמעל, און האָט צוגעצויגען צו דער אַסאָציאַציע איהרע בעסטע אינטעלעקטועלע כחות.

עס האָבען זיך אָבער באַלד ענטוויקעלט צוויי פראַקציעס. נאָכדעם ווי די מלחמה פון 1870 האָט זיך געענדיגט מיט דער פאָלשטענדיגער ניעדערלאַגע פון פראַנקרייך און דער אויפשטאַנד פון דער פּאַריזער קאָמונע איז געוועזען אונטערדריקט, און די דראַקאָנישע געזעצען, וועלכע זיינען דורכגעפיהרט געוואָרען אַנטקעגען דער אַסאָציאַציע, האָבען אויסגעשלאָסען די פראַנצויזישע ארבייטער פון נעהמען אַנטייל אין איהר; און נאָכדעם ווי פון דער אַנדער זייט איז איינגעפיהרט געוואָרען אַ פּאַרלאַמענטאַרישע רעגיערונג אין דעם „פעראייניגטען דייטשלאַנד" — דער ציעל־פּונקט פון די ראַדיקאַלען זינט 1848 — האָבען די דייטשען געמאַכט אַ פערזוך אומצואַנדערשען די ציעלען און די מעטאָדען פון דער גאַנצער סאָציאַליסטישער בעוועגונג. די „ערָאָבערונג פון מאַכט א י נ ע ר ה א ל ב די ע ק ז י ס ט י ר ע נ ד ע ש ט א א ט ע ן" איז געוואָרען די פּאַראָלע

פון יענער סעקציע, וועלכע האָט זיך א נאָמען געגעבן „סאָציאַלדעמאָקראַטיע“. די ערשטע ערפאָלגען פון דער דאָזיגער פּארטיי אין די וואהלען צום דייטשען רייכסטאג האָבען ארויסגערופען גרויסע האָפענונגען. אזוי ווי די צאָהל פון די סאָציאַלדעמאָקראַטישע דעפּוטאַטען איז געוואַקסען פון צוויי אויף זיבען, און דערנאָך אויף נייען, האָבען זאָנסט גאַנץ שכל'־דיגע מענשען מיט זיכערהייט אויסגערעכענט, אז איידער דער יאָהר־הונדערט וועט זיך ענדיגען וועלען די סאָציאַלדעמאָקראַטען האָבען א מאַיאָריטעט אין דעם דייטשען פּארלאַמענט, און זיי וועלען דעמאָלט איינ־פיהרען דעם סאָציאַליסטישען „פאָלקס־שטאַאט“ דורך די ריכטיגע געזעצ־געבונג. דער סאָציאַליסטישער אידעאַל פון דער דאָזיגער פּארטיי האָט שטופּענווייז פערלאָרען דעם כאַראַקטער פון עטוואָס אזוינס, וואָס האָט געזאָלט אויסגעארבייט ווערען פון די אָרגאַניזאַציעס גופא, און האָט זיך פערוואנדעלט אין א שטאַאטליכער פערוואַלטונג פון די אינדוסטריען, — אין דער ווירקליכקייט, אין א שטאַאט־סאָציאַליזם, — דאָס הייסט, שטאַאט־קאַפּיטאַליזם. היינטיגען טאָג, אין דער שווייץ, ווענדען די סאָציאַלדעמאָקראַטען אָן זייערע כחות אין דער פּאָליטיק צו העלפען די צענטראַליזאַציע אָנשטאָט דעם פעדעראַליזם, און אויפ'ן עקאָנאָמישען פעלד — איינצופיהרען די שטאַאט־פערוואַלטונג פון די באַהנען, דעם שטאַאט מאָנאָפּאָל אויף די באַנקען און אויף דעם פערקויף פון שנאַפּס. זייער נעקסטער שריט אין דער מעהר אָדער ווענינער ווייטער צוקונפט וועט זיין, די שטאַאט־פערוואַלטונג איבע'רן לאַנד און די הויפּט אינדוס־טריען, און אפילו איבער דער קאָנסומירונג פון די רייכטימער.

שטופּענווייז איז דאָס לעבען און די טהעטיגקייט פון דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראַטישער פּארטיי געוואָרען אונטערגעאָרדענט צו וואַהל־אויסרעכענונגען. די טרייד־יוניאָנס זיינען בעהאַנדעלט געוואָרען מיט פעראַכטונג, און סטרייקס זיינען בעגעגענט געוואָרען מיט אונצופריעדענ־הייט, ווארים ביידע ציהען אָב די אויפמערקזאַמקייט פון די ארבייטער פון דעם וואַהל־קאַמפּף. יעדער פאָלקס־אויפשטאַנד, יעדע רעוואָלוציאָנערע אַגיטאַציע אין סיי־וועלכען לאַנד אין אייראָפּאַ, איז אין יענע יאָהרען אויפגענומען געוואָרען פון די סאָציאַלדעמאָקראַטישע פיהרער מיט נאָך מעהר פיינדליכקייט, איידער פון דער קאַפּיטאַליסטישער פּרעסע.

אין די לאַטייניש לענדער אָבער האָט דער דאָזיגער נייער צוריק־טריט געפונען גאַנץ ווענינ נאָכפאָלגער. די סעקציעס און פעדעראַציעס פונ'ם אינטערנאַציאָנאַל זיינען געבליבען טריי די פּרינציפּען, וועלכע האָבען געהערשט בעת דער גרינדונג פון דער אַסאָציאַציע. זייענדיג פעדע־ראַליסטען לויט זייער געשיכטע, פיינדליך צו דער אידעע פון א צענטראַ־

ליזירטען שטאַאַט, און דורכדרונגנגען פון רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס, האָבען די לאַטייניש ארבייטער ניט געקענט נאָכפאָלגען די עוואָלוציע פון די דייטשען.

די שפּאַלטונג צווישען די צווי צווייגען פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג האָט זיך אָנגעהויבען ארויסצווייזען באַלד נאָך דעם דייטש־פראַנצויזישען קריעג. די אַסאָציאַציע, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, האָט זיך בעשאַפען אַ הערשענדע קערפּערשאַפט אין דער פאָרם פון אַ גענעראַל־ראַטה, וועלכער איז געזעסען אין לאָנדאָן; און אזוי ווי די פיהרענדע גייסטער פון דעם דאָזיגען ראַטה זיינען געווען צווי דייטשען, ענגעלס און מארקס, איז דער ראַטה געוואָרען די פעסטונג פון דער נייער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער ריכטונג. די בעגייסטערער און די אינטעלעקטועלע פיהרער פון די לאַטיינישע פעדעראַציעס זיינען געווען באַקונין און זיינע פריינד.

דער קאַמפּף צווישען די מאַרקסיסטען און די באַקוניסטען איז ניט געווען קיין פּערזענליכע אַנגעלעגענהייט. עס איז געווען דער אונפערמייד־ליכער קאַמפּף צווישען די פּרינציפּען פון פעדעראַליזם און צענטראַלי־זאַציע, צווישען די פרייע קאָמונע און די פּאַטערליכע שטאַאַט־הערשאַפט, צווישען די פרייע אַקציאָן פון די פאָלקס־מאַסען און די אויסבעסערונג פון די עקזיסטירענדע קאַפּיטאַליסטישע צושטענדען דורך געזעצגעבונג,— אַ קאַמפּף צווישען דעם לאַטיינישען פייער און דעם דייטשען „גייסט“, וועלכער, נאָך דער מפּלה פון פראַנקרייך אויפ׳ן שלאַכטפעלד, האָט פאַר זיך געפאָדערט די איבערמאַכט אין דער וויסענשאַפט, פּאָליטיק, פילאָ־זאָפיע, און אויך אין סאָציאַליזם, פּאָרשטעלענדיג זיין אייגענע אויפ־פאַסונג פון סאָציאַליזם אַלס „וויסענשאַפטליך“, בעת אַלע אַנדערע אויס־טייטשונגען האָט ער בעצייכענט אַלס „אוטאָפּיסטיש“.

אויף דעם האַאַגער קאָנגרעס פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַסאָציאַ־ציע, וועלכער איז אָבגעהאַלטען געוואָרען אין 1872, האָט דער לאָנדאָנער גענעראַל־ראַטה, דורך אַ געמאַכטע מאַיאָריטעט, אויסגעשלאָסען באַקו־נין׳ען, זיין פריינד גיליאַם, און אפילו די יורא פעדעראַציע, פון דעם אינ־טערנאַציאָנאַל. אזוי ווי עס איז אָבער געווען זיכער, אז דער גרעסטער טייל פון דעם וואָס איז נאָך געבליבען פון דעם אינטערנאַציאָנאַל — דאָס הייסט, די שפּאַנישע, די איטאַליענישע און בעלגישע פעדעראַציעס — וועלען זיך שטעלען אויף דער זייט פון די יורא־מענשען, האָט דער קאָנ־גרעס געזוכט אויפצולעזען די אַסאָציאַציע. אַ נייער גענעראַל־ראַטה, צונויפגעשטעלט פון עטליכע סאָציאַלדעמאָקראַטען, איז נאָמינירט געוואָ־רען אין ניו יאָרק, וואו עס זיינען ניט געווען קיין ארבייטער אָרגאַניזאַ־

ציעס, וואָס האָבען געהערט צו דער אסאָציאציע, וועלכע זאָלען איהם קאָנטראָלירען, און פון וואַנען מען האָט פון איהם זינט דעמאָלט גאָרנישט געהערט. די שפּאַנישע, די איטאַליענישע, די בעלגישע און די יורא פעדעראַציעס פון דעם אינטערנאַציאָנאַל, האָבען אונטער דער צייט אָנגע־האַלטען זייער עקזיסטענץ, און זיי פלעגען זיך צונויפקומען אויף זייערע יעהרליכע קאָנגרעסען, ווי געוועהנליך, פאַר די נעקסטע פינף אָדער זעקס יאָהר.

אין דער צייט וואָס איך בין אָנגעקומען אין דער שווייץ איז די יורא פעדעראַציע געווען דער צענטער און די טאָן־געבערין פון די אינטערנאַ־ציאָנאַלע פעדעראַציעס. באַקונין איז נאָר־וואָס געווען געשטאָרבען (דעם 1טען יולי 1876), אָבער די פעדעראַציע האָט אָנגעהאַלטען די שטעלונג, וואָס זי האָט אָנגענומען אונטער זיין אָנרעגונג.

די לאַגע אין פראַנקרייך, שפּאַניען און איטאַליען איז געווען אַזעלכע, אַז נור די אויפהאַלטונג פון דעם רעוואָלוציאָנערען גייסט, וועלכער האָט זיך געהאַט ענטוויקעלט צווישען די אינטערנאַציאָנאַלע ארבייטער פאַר דער דייטש־פראַנצויזישער קריעג, האָט צוריקגעהאַלטען די רעגיערונגען פון צו נעהמען ענטשיידענע שריטע צו פערניכטען די גאַנצע ארבייטער בעוועגונג און איינפיהרען די הערשאַפט פון דעם ווייסען טעראָר. עס איז וואויל־בעקאַנט, אַז די צוריק־איינפיהרונג פון דער בורבאָנישער מאָנאַר־כיע אין פראַנקרייך האָט ניט ווייט געהאַלטען פון צו ווערען אַ ווירקליכער פאַקט. מאַרשאַל מאַקמאַהאָן איז אויפגעהאַלטען געוואָרען אַלס פּרעזי־דענט פון דער רעפּובליק, נאָר כדי זיך צוצוגרייטען פאַר אַ וויעדער־איינפיהרונג פון דער מאָנאַרכיע; אפילו דער טאָג פון דעם פייערליכען אריינקומען פון הענרי דעם 5טען אין פּאַריז איז געווען בעשטימט, און אפילו דער פערד־געשפּאַן, בעציערט מיט דער קרוין פון דעם פּרעטענדענט, איז שוין געווען פאַרטיג. און עס איז אויך בעוואוסט, אַז נאָר אַ דאַנק דעם פאַקט, וואָס גאַמבעטאַ און קלעמאַנסאָ — דער אָפּאָרטוניסט און דער ראַדיקאַל –– האָבען געהאַט בעדעקט גרויסע טיילען פון פראַנקרייך מיט קאָמיטעטען, בעוואָפענט און גרייט צום אויפשטאַנד, אַזוי געשווינד ווי דער שטאַאַט־שטרייך וועט געמאַכט ווערען, איז געשטערט געוואָרען די געפּלאַנטע צוריק־איינפיהרונג פון דער מאָנאַרכיע. אָבער די ווירקליכע קראַפט פון יענע קאָמיטעטען איז געלעגען אין די ארבייטער, פון וועלכע פיעלע האָבען פריהער געהערט צו דער אינטערנאַציאָנאַלע און זיינען געבליבען טריי דעם אַלטען גייסט. רעדענדיג פון פערזענליכע ידיעות, מעג איך וואַגען צו בעהויפּטען, אַז די ראַדיקאַלע מיטעלקלאַס־פיהרער וואָלטען

אין אַזאַ נויט־פּאַל ניט אַרויסגעטרעטען ענטשלאָסען, בעת די אַרבייטער וואָלטען זיך בענוצט מיט דער ערשטער געלעגענהייט צו מאַכען אַן אויפ־שטאַנד, וועלכער, אָנהויבענדיג זיך מיט דער פערטיידיגונג פון דער רעפּובליק, וואָלט פיליכט אַוועק ווייטער אין אַ סאָציאַליסטישער ריכטונג.

דאָס זעלבע איז אויך געווען דער פאַל אין שפּאַניען. אַזוי ניך ווי די קלעריקאַלע און אַריסטאָקראַטישע מקורבים פון דעם קעניג האָבען איהם געטריבען אַ דרעה צו טהאָן דעם שרויף פון דער רעאַקציע, האָבען די רעפּובליקאַנער איהם געסטראַשעט מיט אַ בעוועגונג, אין וועלכער די אַרבייטער, ווי זיי האָבען עס גוט געוואוסט, וועלען זיין דער ווירקליך קעמפּפענדער עלעמענט. אין קאַטאַלאָניע אַליין זיינען געווען איבער אַ הונדערט טויזענד מענשען אָרגאַניזירט אין שטאַרקע טרייד־יוניאָנס, און מעהר ווי אַכציג טויזענד שפּאַניער האָבען געהערט צום אינטערנאַציאָנאַל, אָבהאַלטענדיג רעגעלמעסיגע קאָנגרעסען און פּינקטליך צאָהלענדיג זייערע בייטרעגע צו דער אַסאָציאַציע, מיט אמת שפּאַנישען פליכטס־געפיהל. איך קען רעדען פון די דאָזיגע אָרגאַניזאַציעס פון פּערזענליכער ערפאַהרונג, וואָס איך האָב ערוואָרבען אויפ'ן אָרט, און איך ווייס אַז זיי זיינען געווען גרייט צו פּראָקלאַמירען די „פערייניגטע שטאַאַטען פון שפּאַניען", אויפ־געבען די הערשאַפט איבער די קאָלאָניען, און אין אייניגע פון די פאָרט־געשריטענסטע געגענדען מאַכען ערנסטע פּראָבען אין דער ריכטונג פון קאָלעקטיוויזם. אָט די שטענדיגע געפאַהר האָט צוריקגעהאַלטען די שפּאַ־נישע מאָנאַרכיע פון אונטערדריקען די אַלע אַרבייטער־ און פּויערים־אָרגאַניזאַציעס, און פון איינפיהרען אַן אָפענע קלעריקאַלע רעאַקציע.

ענהליכע צושטענדען האָבען אויך געהערשט אין איטאַליען. די טרייד־יוניאָנס אין צפון־איטאַליען האָבען נאָך ניט געהאַט דערגרייכט צו דער מאַכט וואָס זיי האָבען איצט; אָבער טיילען פון איטאַליען זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט אינטערנאַציאָנאַלע סעקציעס און רעפּובליקאַ־נישע גרופּען. די מאָנאַרכיע איז געהאַלטען געוואָרען אין אַ שטענדיגער מורא אָבגעשאַפט צו ווערען, אין פאַל די מיטעלקלאַס־רעפּובליקאַנער זאָלען אַפּעלירען צו די רעוואָלוציאָנערע עלעמענטען צווישען די אַרבייטער.

אין קורצע ווערטער, צוריק־בליקענדיג אויף יענע יאָהרען, פון וועלכע עס טיילט אונז אָב אַ פערטעל יאָהרהונדערט, בין איך פעסט איבערצייגט, אַז אויב אייראָפּאַ האָט נאָך 1871 ניט דורכגעמאַכט אַ פעריאָדע פון גרויזאַמער רעאַקציע, איז דאָס הויפּטזעכליך צו פערדאַנקען דעם גייסט, וועלכער איז אויפגעוועקט געוואָרען אין מערב־אייראָפּאַ פאַר דעם דייטש־פראַנצויזישען קריעג און איז זייט דעמאָלט אויפגעהאַלטען געוואָרען פון

די אנארכיסטישע אינטערנאציאָנאליסטען, די בלאנקיסטען, די מאדזשי־ניסטען און די שפאנישע „קאנטאָנאליסטישע" רעפובליקאנער.

זייענדיג פערנומען מיט זייערע לאָקאלע וואהל־קעמפפע, האָבען די מארקסיסטען, פערשטעהט זיך, וועניג וואָס געוואוסט וועגען די דאָזיגע צושטענדען. שטארק בעזאָרגט ניט ארונטערצוברענגען ביסמארק'ס דו־נערען אויף זייערע קעפּ, און דערהויפּט מורא האָבענדיג, אז דער רעוואָ־לוציאָנערער גייסט זאָל זיך ניט פערקלייבען אין דייטשלאנד און פיה־רען צו אונטערדריקונגען, פאר וועלכע זיי זיינען ניט געווען צוגעגרייט, האָבען זיי ניט נאָר אָבגעזאָגט זיך פון יעדער סימפּאטיע מיט די מערב־אייראָפּעאישע רעוואָלוציאָנערען, צוליעב פּראקטישע גרינדע, נאָר זיי זיינען אויך ביסלעכוויז דורכגענומען געוואָרען מיט א שנאה צום רעוואָ־לוציאָנערען גייסט, און זיי האָבען איהם ביטערליך פערדאמט וואו נאָר ער האָט זיך בעוויזען, אפילו ווען זיי האָבען בעמערקט זיינע ערשטע צייכענס אין רוסלאנד.

קיין רעוואָלוציאָנערע צייטונגען האָבען צו יענער צייט, אונטער מארשאל מאקמאהאָן, אין פראנקרייך ניט געקענט ערשיינען. אפילו זינגען די „מארסעליעזע" איז בעטראכט געוואָרען פאר א פערברעכען; און איינמאָל בין איך געווען שטארק איבערראשט פון דעם שרעק, וואָס איז בעפאלען עטליכע פון מיינע מיטרייזענדע אויף א באהן, בעת זיי האָבען דערהערט א פּאָר רעקרוטען זינגענדיג דאָס רעוואָלוציאָנערע ליעד (אין מאי 1878). „לאָזט מען שוין ווידער זינגען די „מארסעליעזע"?" האָבען זיי מיט אנגסט געפרעגט איינער דעם אנדערען. די פראנצויזישע פּרעסע האָט דעריבער קיין סאָציאליסטישע צייטונגען ניט געהאט. די שפאנישע צייטונגען זיינען געווען אויסגעצייכענט גוט רעדאגירט, און א טייל פון די מאניפעסטען פון זייערע קאָנגרעסען זיינען געווען אויס־געצייכענטע דארלעגונגען פונ'ם אנארכיסטישען סאָציאליזם; אָבער ווער ווייס דען עפּעס פון די שפאנישע אידעען אויסערהאלב שפּאניען? וואָס אָנבעלאנגט די איטאליענישע צייטונגען, זיינען זיי אלע געווען אויף קורצע־יאָהרען: זיי זיינען ערשיענען, האָבען אויפגעהערט ערשיינען, און האָבען זיך ווידער בעוויזען ערגעץ אנדערשוואו אונטער פערשיידענע נעמען; און ווי אויסגעצייכענט מאנכע פון זיי זיינען ניט געווען, האָבען זיי זיך אויסער איטאליען ניט פערשפּרייט. די יורא פעדעראציע, מיט איהרע צייטונגען געדרוקט אין פראנצויזיש, איז דעריבער געוואָרען אין די לאטיינישע לענדער דער צענטער פאר דער אויפהאלטונג און דעם אויס־דרוק פון דעם גייסט, וועלכער — איך ווידערהאָל עס — האָט געראטעוועט אייראָפּא פון א זעהר פינסטערער פּעריאָדע פון רעאקציע. און די יורא

פּעדעראַציע איז אויך געווען דער באָדען, אויף וועלכען די טהעאָרעטישע בעגריפען פון׳ם אַנאַרכיזם זיינען אויסגעאַרבייט געוואָרען פון באַקונין׳ען און זיינע נאָכפאָלגער אין אַ שפּראַך, וואָס איז געווען פערשטענדליך אויף דעם גאַנצען אייראָפּעאישען קאָנטינענט.

III

אַ היבשע צאָהל אויסגעצייכענטע מענשען פון פערשיידענע נאַציאָנאַליטעטען, כמעט אַלע פון וועלכע זיינען געווען פּערזענליכע פריינד פון באַקונין, האָבען אין יענער צייט געהערט צו דער יורא פעדעראַציע. דער רעדאַקטאָר פון אונזער הויפּט־צייטונג, דער „בולעטין" פון דער פעדעראַציע, איז געווען דזשיימס גיליאַם, אַ לעהרער ביי פּראָפעסיאָן, וועלכער האָט געשטאַמט פון איינער פון די אַריסטאָקראַטישע פאַמיליען אין נייעשאַטעל. קליין, מאָגער, מיט אַ שטייפען אויסטריט און פעסטער ענטשלאָסענהייט פון אַ ראָבעספּיער, און מיט אַן אמת גאָלדען הארץ וואָס האָט זיך געעפענט נאָר אין דער אינטימקייט פון פריינדשאַפט, איז ער געווען אַ געבאָרענער פיהרער דורך זיינע אויסערגעוועהנליכע אַרבייטס־קרעפטען און ערנסטער טהעטיגקייט. גאַנצע אַכט יאָהר האָט ער געקעמפּפט אַנטקעגען אַלערליי שטערונגען אויפצוהאַלטען די עקזיסטענץ פון דער צייטונג, נעהמענדיג דעם טהעטיגסטען אַנטייל אין אַלע פּרטים פון דער פעדעראַציע, ביז וואַנען ער איז געווען געצוואונגען צו פערלאָזען די שווייץ, וואו ער האָט מעהר קיין שום אַרבייט ניט געקענט קריגען, און האָט זיך בעזעצט אין פראַנקרייך, וואו זיין נאָמען וועט ווען־עס־איז דערמאָנט ווערען מיט דעם העכסטען רעספּעקט אין דער געשיכטע פון בילדונג.

אַדהעמאַר שוויטצגעבעל, אויך אַ שווייצער, איז געווען דער טיפּ פון די מונטערע, לעבהאַפטע, קלאָר־אויגיגע פראַנצויזיש־שפּרעכענדע זייגערמאַכער פון די בערנער יורא־בערג. ער האָט קיינמאָל ניט פּרובירט אויפגעגעבען זיין שטעלע פון אַ האַנד־אַרבייטער ביי זיין פאַך אַלס זייגער־גראַווירער. שטענדיג פרעהליך און טהעטיג, האָט ער אויסגעהאַלטען זיין גרויסע פאַמיליע דורך די ערגסטע צייטען פון ווייניג אַרבייט און געשניטענע פערדיענסטען. זיין פעהיגקייט צו נעהמען אַ שווערע עקאָנאָמישע אָדער פּאָליטישע פראַגע, און נאָכדעם ווי ער האָט איהר דורכגעדענקט, בעטראַכטען איהר פון אַן אַרבייטער־שטאַנדפּונקט, ניט אָבשוואַכענדיג איהר טיעפסטען זין, איז געווען צו בעוואונדערען. ער איז

געוועזן ווייט און ברייט בעקאנט אין די „בערג“, און איז געוועזן אַלגעמיין בעליעבט ביי די ארבייטער פון אלע לענדער.

דער דירעקטער געגענזאַץ פון איהם איז געוועזן אַן אנדער שווייצער, אויך א זייגער־מאַכער, שפּיכיגער. ער איז געוועזן א פילאָזאָף; לאַנגזאַם אין בעוועגונג און אין דענקען, אַן ענגלענדער לויט זיין פיזישען אויסזעהן; שטענדיג זוכענדיג צו דערגרייכען די פולע בעדייטונג פון יעדען פאַקט, און איבערראַשענדיג אונז אַלעמען מיט דער ריכטיגקייט פון די שליסע צו וועלכע ער פלעגט קומען, נאָכדענקענדיג וועגען אַלערליי ענינים, אין דער צייט וואָס ער האָט געארבייט אויסהייהלענדיג דעקלעך פאר זייגערס.

ארום אָט די דריי האָבען זיך ארומגעקליבען א מאַסע סאָלידע, מיושב'ע, מיטעל־יעהריגע אָדער עלטערע ארבייטער, ליידענשאַפטליכע ליעבהאָבער פון פרייהייט, וועלכע זיינען געוועזן גליקליך צו בעטייליגען זיך אין אזא פערשפּרעכענדער בעוועגונג, און אַן ערך א הונדערט גלענצענדע יונגע לייט, אויך מייסטענס זייגער־מאַכער — אלע זעהר אונאבהענגיג און איבערגעבען, זעהר גייסטרייך און גרייט צו געהן ביז זעלבסט־אויפאָפּפערונג.

איניגע פליכטלינגע פון דער פּאַריזער קאָמונע זיינען צוגעשטאַנען צו דער פעדעראַציע. עליזע רעקלו, דער גרויסער געאָגראַף, איז געוועזן איינער פון זיי, — דאָס איז געוועזן א טיפּ פון אן אמת'ען פּיוריטאַנער אין זיין ארט לעבען און פון א פראַנצויזישען ענציקלאָפּעדיסטישען פילאָזאָף פונ'ם לעצטען יאָהרהונדערט אין זיין דענקען. ער איז געוועזן דער מענש, וועלכער האָט אנדערע בעגייסטערט, אָבער קיינמאָל קיינעם נישט בעהערשט, און וועט עס קיינמאָל נישט טהאָן; דער אנארכיסט, ביי וועמען דער אנארכיזם איז א פועל־יוצא פון זיין ברייטער, אינטימער קענטעניס פון די לעבענס־פאָרמען פון דער מענשהייט אונטער אלע קלימאַטען און אויף אלע שטופען פון ציוויליזאציע; וועמעס ביכער עס פערנעהמען אן אָרט צווישען די סאַמע בעסטע פון יאָהרהונדערט; וועמעס אויסערגעוועהנליך שעהנער סטיל בעוועגט דעם געדאַנק און דעם געוויסען; און וועלכער, אריינקומענדיג אין דער רעדאַקציע פון אן אנארכיסטישער צייטונג, זאָגט צום רעדאַקטאָר — מעג ער זיין א אינגעל אין פערגלייך מיט איהם — „זאָגט מיר וואָס איך זאָל טהאָן“, און וועט זיך אוועקזעצען ווי אן איינפאַכער מיטארבייטער אין א צייטונג, אויספילען א לעדיגען פּלאַץ פון אזויפיעל און אזויפיעל צייל ען אין דעם לויפענדען נומער פון דער צייטונג. אין דער פּאַריזער קאָמונע האָט ער איינפאַך גענומען א ביקס און זיך געשטעלט אין די רייהען; און ווען ער לאַדעט איין א מיטארבייטער צו ארבייטען מיט איהם אויף א באַנד פון זיין וועלט־

בעריהמטער „געאָגראַפיע“, און יענער פרעגט איהם אַ שרעקעדיגער, „וואָס האָב איך צו טהאָן?“ ענטפערט איהם: „אָט דאָ האָט איהר ביכער, דאָ איז אַ טיש, טהוט וואָס אייך געפעלט“.

צוזאַמען מיט איהם איז געווען לעפראַנס, אַן עלטערער מענש, אַ לעהרער, וועלכער האָט דריי מאָל אין זיין לעבען געמוזט פערלאָזען זיין לאַנד: נאָך יוני 1848, נאָך נאַפּאָליאָן דעם 3טען׳ס „קו ד׳עטאַ“, און נאָך 1870. אַ געוועזענער מיטגליעד פון דער קאָמונע, און דעריבער אויך איינער פון די, אויף וועמען מען האָט געזאָגט, אַז זיי זיינען אַוועק פון פּאַריז מיט מיליאָנען אין די קעשענעס, האָט ער געאַרבייט אויף דער באַהן אין לאָזאַן אַלס פּראַכט־טרעגער, און איז שיער ניט גע׳הרג׳עט געוואָרען ביי אָט דער אַרבייט, צו וועלכער עס איז נויטיג געווען אינגערע פּלייצעס ווי זיינע. זיין בוך וועגען דער פּאַריזער קאָמונע איז דער איינציגער, אין וועלכען די ווירקליכע בעדייטונג פון דער דאָזיגער בעוועגונג איז געשטעלט געוואָרען אין איהר ריכטיגען ליכט. „אַ קאָמונאַליסט, ניט אַן אַנאַרכיסט, איך בעט אייך“, פלעגט ער זאָגען. „איך קען ניט אַרבייטען מיט אַזעלכע נאַרען ווי איהר זייט“; און דאָך האָט ער מיט קיין אַנדערע ווי מיט אונז ניט געאַרבייט, „ווייל, איהר נאַרען“, ווי ער האָט געזאָגט, „זייט דאָך די מענשען וועמען איך ליעב אַמבעסטען. מיט אייך קען מען נאָך אַרבייטען און בלייבען דאָס וואָס מען איז“.

אַ צווייטער געוועזענער מיטגליעד פון דער קאָמונע, וועלכער איז געווען מיט אונז, איז געווען פּינדי, אַ סטאָליער פון צפון־פראַנקרייך, און אַן אדאָפּטירטעס קינד פון פּאַריז. ער איז געוואָרען ווייט־בעקאַנט, אין דער צייט פון אַ סטרייק, וואָס איז אונטערשטיצט געוואָרען פון דעם אינטערנאַציאָנאַל, פאַר זיין ענערגיע און הייטערער אינטעליגענץ, און ער איז ערוועהלט געוואָרען אַלס מיטגליעד פון דער קאָמונע, וועלכע האָט איהם בעשטימט אַלס קאָמאַנדיר פון דעם טולעריען פּאַלאַץ. בעת די ווערסאַילער חיל זיינען אַריין אין פּאַריז, דערשיסענדיג זייערע געפאַנגענע אין די הונדערטער, זיינען, ווענִיגסטענס, דריי מענשען דערשאָסען געוואָרען אין פערשיידענע טיילען פון שטאָדט, מיינענדיג אויף יעדען פון זיי, אַז ער איז פּינדי. נאָך דעם קאַמפּף אָבער האָט איהם בעהאַלטען אַ מוטהיגע מיידעל, אַ נעהטאָרין, וועלכע האָט איהם געראַטעוועט דורך איהר געלאַסענקייט, בעת איהר הויז איז דורכגעזוכט געוואָרען פון די סאָלדאַטען, און איז שפּעטער געוואָרען זיין פרוי. ערשט מיט צוועלף חדשים שפּעטער האָט זיך זיי איינגעגעבען צו פערלאָזען פּאַריז אונבעמערקט, און זיי זיינען געקומען אין דער שווייץ. דאָ האָט פּינדי געלערענט מינץ־פּרובירונג און איז געוואָרען דערביי אַ ספּעציאַליסט. ער האָט

פערבראכט זיינע טעג נעבען דעם רויט־הייסען אויווען, און האָט ביינאכט זיך אָבגעגעבען מיט פּראָפּאגאנדא ארבייט, אין וועלכער ער האָט אויס־געצייכענט פעראיינינגט די לײדענשאַפט פון א רעוואָלוציאָנער מיט דעם געזונדען פערשטאנד און דער אָרגאניזאציאָנס־קראפט, וועלכע זיינען אייגענטימליך דעם פּאריזער ארבייטער.

פּאול ברוס איז דעמאָלט געווען א יונגער דאָקטאָר, פול מיט נייס־טיגער אקטיוויטעט, שטורמדיג, שארפזיניג, לעבהאפט, גרייט צו ענטוויקלען אירגענד וועלכע אידעע מיט א געאָמעטרישער לאָגיק ביז צו איהרע אויסערסטע קאָנזעקווענצען; מעכטיג אין זיין קריטיק אויף דעם שטאאט און דער שטאאטליכער אָרגאניזאציע; געפינענדיג גענוג צייט צו רעדאקטירען צוויי צייטונגען, אין פראנצויזיש און אין דייטש, צו שרייבען צעהנדליגער לאנגע בריעף, און צו זיין די נשמה פון אן ארבייטער־אונטערהאלטונג; שטענדיג פערטהאָן אין אָרגאניזירען מעגשען, מיט דעם פיינעם פערשטאנד פון אן אמת׳ען דרום־איינוואָהנער.

צווישען די איטאליענער, וועלכע האָבען מיטגעארבייט מיט אינז אין דער שווייץ, האָבען זיך געפונען צוויי מענער, וועמעס נעמען עס זיינען שטענדיג געווען צוזאמען פערבונדען, און וועלען בלייבען אין זכרון פון מעהר ווי איין דור אין איטאליען, — צוויי נאָהענטע פערזענליכע פריינד פון באקונין — קאפיעראָ און מאלאטעסטא. קאפיעראָ איז געווען אן אידעאליסט פון דעם העכסטען און ריינסטען טיפּ, וועלכער האָט אָבגעגע־געבען זיין בעדייטענדען פערמעגען פאר דער זאך, און האָט זיך קיינמאָל ניט געפרעגט פון וואָס ער וועט לעבען אין דער צוקונפט; א דענקער, פערטיעפט אין פילאָזאָפישע ספעקולאציעס; א מענש, וועלכער וועט קיינמאָל קיינעם ניט וועה געטהאָן, און דאך האָט ער גענומען א ביקס און מארשירט אין די בערג פון בענעווענטא, ווען ער און זיינע פריינד האָבען געדענקט, אז עס וועט מעגליך זיין ארויסצורופען אן אויפשטאנד פון א סאָציאליסטישען כאראקטער, אָדער וועניגסטענס צו ווייזען דעם פאָלק, אז זיינע אויפשטאנדען דארפען טראָגען א טיעפערע בעדייטונג איידער פון אן איינפאכען רעוואָלט אנטקעגען די שטייערען־מאָהנער. מאלאטעסטא איז געווען א סטודענט פון מעדיצין, וועלכער האָט אויפ־געגעבען די מעדיצינישע פּראָפעסיאָן צוזאמען מיט זיין פערמעגען צוליעב דער רעוואָלוציע. העכסט אינטעליגענט און פול מיט פייער, א ריינער אידעאליסט, וועלכער האָט זיין גאנצען לעבען — און ער איז שוין איצט קרוב פופציג יאָהר — זיך קיינמאָל ניט געפרעגט, צי ער וועט האָבען א שטיקעל ברויט אָבצועסען און א בעט וואו איבערצושלאָפען. ניט האָבענדיג צומאָל א צימער, וואָס ער זאָל קענען אָנרופען זיין איינענס, האָט ער

פערקויפט סאָרבעט (אַ מין געטראַנק) אין די גאַסען פון לאָנדאָן, כדי צו פערדיענען אויף זיין חיונה; און ביינאַכט פלעגט ער שרייבען בריליאַנטענע אַרטיקלען פאַר די איטאַליענישע צייטונגען. פערשפּאַרט אין געפענגניס אין פראַנקרייך, פריי־געלאָזט, אַרויסגעשיקט פון לאַנד, ווידער פער־אורטיילט אין איטאַליען, פערשיקט אויף אַן אינזעל, ענטלאָפען, און צוריקגעקומען בעהאַלטענערהייט אין איטאַליען; שטענדיג אין רעכטען ברען פון קאַמפּף, צי אין איטאַליען, צי ערגעץ אַנדערסוואו, — האָט ער אויסגעהאַלטען אַזאַ לעבען דרייסיג יאָהר נאָכאַנאַנד. און ווען מיר בעגעגענען איהם ווידער, בעפרייט פון אַ געפענגניס אָדער ענטלאָפען פון אַן אינזעל, טרעפען מיר איהם ווידער דעמזעלבען, ווי ווען מיר האָבען איהם דאָס לעצטע מאָל געזעהן; שטענדיג אויפגעהמענדיג דעם קאַמפּף פון דאָס ניי, מיט דער אייגענער ליעבע צו מענשען, אָהן שום שנאה צו זיינע שונאים און זיינע געפענגניס־וועכטער, מיט דעם אייגענעם הערצ־ליכען שמייכעל פאַר אַ פריינד, מיט דער אייגענער לאַסקע פאַר אַ קינד.

רוסען זיינען געווען ווייניג צווישען אונז, די מייסטע פון זיי זיינען געווען נאָכפאָלגער פון די דייטשע סאָציאַלדעמאָקראַטען. מיר האָבען אָבער געהאַט זשוקאָווסקי׳ן, אַ פריינד פון הערצען, וועלכער האָט פער־לאָזען רוסלאַנד אין 1863, אַ גלענצענדער, עלעגאַנטער, העכסט אינטע־ליגענטער אַרעלמאַן, אַ ליעבלינג ביי די אַרבייטער, — וועלכער האָט בעסער ווי מיר אַלע געצויגען, וואָס די פראַנצויזען רופען, „דעם אַרבייטער׳ס אויער“, ווייל ער האָט פערשטאַנען ווי זיי אויפצוואַרעמען, אָנצייגענדיג זיי אויף דער גרויסער ראָלע, וואָס זיי האָבען צו שפּיעלען אין איבערבויען די געזעלשאַפט; ווייל ער האָט געוואוסט ווי זיי אויפ־צוהויבען, האַלטענדיג פאַר זיי הויכע היסטאָרישע אָנזיכטעי; ווי צו וואַרפען אַ ליכט־שטראַהל אויף די העכסט פערוויקעלטע עקאָנאָמישע פּראָבלעמען, און ווי זיי צו עלעקטריזירען מיט זיין ערנסטקייט און אויפ־ריכטיגקייט. סאָקאָלאָף, אַ געוועזענער אָפיציר פון׳ם רוסישען גענעראַל־שטאַב, אַ פערעהרער פון פּאָול לואיס קוריער פאַר זיין דרייסטקייט, און פון פּרודהאָן פאַר זיינע פילאָזאָפישע אידעען, וועלכער האָט געמאַכט אַ סך סאָציאַליסטען אין רוסלאַנד דורך זיינע קריטישע אַרטיקלען, איז אויך אַ געוויסע צייט געווען מיט אונז.

איך דערמאָן נאָר יענע, וועלכע זיינען געוואָרען ווייט בעקאַנט ענטוועדער אַלס שריפטשטעלער, אָדער אַלס דעלעגאַטען צו קאָנגרעסען, אָדער אויף וועלכען עס איז אַנדערען אופן. און דאָך פרעג איך זיך, צי האָב איך בעסער ניט געדאַרפט רעדען פון די, וואָס האָבען קיינמאָל ניט איבערגעגעבען זייערע נעמען צום דרוק, וועלכע זיינען אָבער געווען פּונקט

אזוי וויכטיג אין דעם לעבען פון דער פעדעראציע, ווי ווער עס איז פון די שרייבער; וועלכע האָבען געקעמפפט אין די רייהען, און זיינען געוועזן גרייט צוצושטהען צו וועלכער עס איז אונטערנעהמונג, קיינמאָל ניט פרעגענדיג, צי די ארבייט וועט זיין גרויס אָדער קליין, בעריהמט אָדער בעשיידען, — צי עס וועט זיך אויסלאָזען מיט גרויסע רעזולטאטען, אָדער וועט זיך פשוט ענדיגען מיט אונענדליכע פלאָגענישען פאר זיך אליין און זייערע פאמיליען.

איך האָב אויך געדארפט דערמאָנען די דייטשען ווערנער און רינקע, דעם שפאניער אלבאראצען און פיעלע אנדערע; איך האָב אָבער מורא אז די בלאסע סקיצען מיינע וועלען ניט איבערגעבען דעם לעזער די אייגענע געפיהלען פון ליעבע און אכטונג, מיט וועלכע יעדער איינער פון דער דאָזיגער קליינער פאמיליע האָט בענייסטערט די וואָס האָבען זיי געקענט פערזענליך.

IV

פון אלע שטעדט, וואָס זיינען מיר בעקאנט אין דער שווייץ, איז לא שאָ־דע־פאָנד פיליייכט אם וועניגסטען אָנציהענד. זי ליעגט אויף א הויכען פלאכלאנד, אין גאנצען נאקעט, אָהן אירגענד וועלכע געוויקסען, אָפען פאר די ביטערע קאלטע ווינדען אין ווינטער, בעת דער שנעע ליעגט דאָרט אָנגעלעגט אזוי טיעף ווי אין מאָסקווע, און צוגעהט און פאלט וויעדער אזוי אָפט ווי אין פעטערבורג. עס איז אָבער וויכטיג געוועזן צו פערשפרייטען אונזערע אידעען אין דעם דאָזיגען צענטער און אריינצוגעבען מעהר לעבען אין דער אָרטיגער פראָפאגאנדא. פינדי, שפיכיגער, אלבאראצען, די בלאנקיסטען פעררע און זשאלאָט זיינען געוועזן דאָרטען, און פון צייט־צו־צייט האָב איך געקענט אָבשטאטען א בעזוך ביי גיליאָם'ען אין ניישאטעל, און ביי שוויטצגעבעל'ן אינ'ם טהאָל פון סיינט אימיער.

א לעבען, פול מיט ארבייט, וואָס איך האָב ליעב געהאט, האָט זיך אָנגעפאנגען פאר מיר. מיר האָבען אָבגעהאלטען א סך פערזאמלונגען, אליין פערטיילענדיג אונזערע בעקאנטמאכונגען אין די קאפע־הייזער און אין די ארבייטס־פלעצער. איין מאָל אין וואָך האָבען מיר אָבגעהאלטען א פערזאמלונג פון אונזער סעקציע, אויף וועלכער עס זיינען פאָרגעקומען די לעבעדיגסטע דיסקוסיאָנען, און מיר זיינען אויך געגאנגען פרעדיגען דעם אנארכיזם אויף די פערזאמלונגען, וואָס זיינען איינבערופען געוואָרען

פון די פּאָליטישע פּאַרטייען. איך האָב אַ היבש ביסעל אַרומגערייזט, בעזוכענדיג אַנדערע סעקציעס און העלפענדיג זיי.

אין פערלויף פון דעם ווינטער האָבען מיר צוגעקראָגען אַ סך סימפּאַטיזירער, אָבער אונזער רעגעלמעסיגע אַרבייט איז זעהר פיעל געשטערט געוואָרען דורך אַ קריזיס אין דעם זייגער־מאַכער פאַך. אַ העלפט פון די אַרבייטער זיינען געווען אינגאַנצען אַרבייטסלאָז, אָדער זיי האָבען בלויז טיילווייז געאַרבייט, אַזוי אַז די שטאָדט־פערוואַלטונג האָט געמוזט עפּענען גאָרקיכען צו בעזאָרגען ביליגע מאָהלצייטען אויף קאָסט־פּרייז. דעם קאָאָפּעראַטיוו ווערקשטאַט, וואָס איז נעגרינדעט געוואָרען פון די אַנאַרכיסטען אין לאַ שאָ־דע־פאָנד, אין וועלכען אַלע מיטגליעדער האָבען געקראָגען אַ גלייכען חלק פון די פערדיענסטען, איז אָנגעקומען זעהר שווער צו קריגען אַרבייט, אונגעאַכטעט אויף זיין רעפּוטאַציע, און שפּיכיגער האָט עטליכע מאָל געמוזט אַרבייטען אַלס וואָל־קעמער פאַר אַ טאַפּעצירער, כדי צו פערדיענען אויף זיין חיונה.

מיר האָבען אַלע יענעם יאָהר אַנטייל גענומען אין אַ מאַניפעסטאַציע מיט דער רויטער פאָהן אין בערן. די כוואַליע פון רעאַקציע האָט זיך פערשפּרייט ביז אין דער שווייץ, און אין בערן האָט די פּאָליציי פערבאָטען צו טראָגען די אַרבייטער־פאָהן, טראָץ דער קאָנסטיטוציע. עס איז דעריבער געווען נויטיג צו ווייזען, אַז ווענינגסטענס ניט אומעטום לאָזען די אַרבייטער טרעטען אויף זייערע רעכטען מיט די פיס, און אַז זיי צייגען אַרויס אַ ווידערשטאַנד. מיר זיינען אַלע אַוועק נאָך בערן צו דער פייערונג פון דער פּאַריזער קאָמונע, טראָגען די רויטע פאָהן איבער די גאַסען, ניט אַכטענדיג וואָס עס איז פערבאָטען. פערשטעהט זיך, עס איז געקומען צו אַ צוזאַמענשטויס מיט דער פּאָליציי, אין וועלכען צוויי חברים האָבען בעקומען שווערד־שניטען און צוויי פּאָליציסטען זיינען שווערליך פערוואונדעט געוואָרען. אָבער די רויטע פאָהן איז אַוועקגעטראָגען געוואָרען גאַנץ אין זאַל, וואו אַ העכסט לעבעדיגע פערזאַמלונג איז אָבגעהאַלטען געוואָרען. ס'איז מיר קוים נויטיג צו דערצעהלען, אַז די אַזוי גערופענע פיהרער האָבען זיך געפונען אין די רייהען, און האָבען געקעמפּפט מיט אַלעמען צוגלייך. אין דעם פּראָצעס זיינען געווען פערוויקעלט נעגויע דרייסיג שווייצאַרישע בירגער, וועלכע האָבען אַליין געפאָדערט מען זאָל זיי משפּט'ן, און די וואָס האָבען פערוואונדעט די פּאָליציסטען, זיינען פרייוויליג אַרויסגעטראָטען און האָבען ערקלעהרט, אַז זיי האָבען עס געטהאָן. אַ היבש ביסעל סימפּאַטיע איז געוואונען געוואָרען פאַר דער זאַך אין פערלויף פון דעם משפּט; מען האָט פערשטאַנען, אַז אַלע פרייהייטען מוזען אייפעריג פערטיידיגט ווערען, כדי

זיי זאָלען ניט פערלאָרען געהן. דער אורטייל איז דעריבער געווען א זעהר לייכטער, וועלכער איז ניט נעגאנגען העכער ווי דריי חדשים געפענגנים.

פונדעסטוועגען האָט די רעגיערונג פון בערן פערבאָטען צו טראָגען די רויטע פאָהן איבעראל אין דעם גאנצען קאנטאָן; און די יורא־פעדעראציע האָט באלד דערנאָך בעשלאָסען, אז מען זאָל זי יאָ טראָגען, ניט אכטענדינג אויף דעם פערבאָט, אין סט. אימיער, וואו מיר האָבען יענעם יאָהר אָבגעהאלטען אונזער קאָנגרעס. דאָס מאָל זיינען די מייסטע פון אונז געווען בעוואפענט, און מיר זיינען געווען גרייט צו פערטיידיגען אונזער פאָהן ביז צום לעצט. א מחנה פאָליציי איז אוועקגעשטעלט געוואָרען אויף א גרויסען פרייען פלאץ, אָבצושטעלען אונזער קאָלאָנע; אן אָבטיילונג פון דער מיליץ האָט מען געהאלטען גרייט אויף א דערביי־איגען פעלד, אונטער דעם אויסרעד, אז זיי·מאכען דאָרט איבונגען צו שיסען אין ציעל, — מיר האָבען דייטליך געהערט זייער שיסען בעת מיר האָבען מארשירט איבער'ן שטאָדט. ווען אונזער קאָלאָנע איז אָבער אָנגעקומען צו דעם פרייען פלאץ, און פון איהר אויסזעהן האָט מען נעקענט אורטיילען, אז אן אנגריף וועט זיך אויסלאָזען מיט אן ערנסטער בלוט־פערגיסונג, האָט דער בירגערמייסטער אונז געלאָזט אונגעשטערט פאָרטזעצען אונזער מארש ביז צום זאל, וואו די פערזאמלונג האָט געזאָלט אָבגעהאלטען ווערען. קיינער פון אונז האָט ניט געוואונשען עס זאָל קומען צו א קאמפף; אָבער די געשפאנטקייט פון דעם מארש, אין א קעמפפענדער אָרדנונג, אונטער דעם קלאנג פון דער מיליטערישער קאפעליע, איז געווען אזעלכע, אז איך וויים ניט וועלכער געפיהל עס איז געווען שטארקער ביי די מייסטע פון אונז אין די ערשטע מאָמענטען נאָכדעם ווי מיר זיינען צוגעקומען צום זאל, — צי דער געפיהל פון ערלייכטערונג, וואָס מיר זיינען אויסגעקומען אָהן דעם ניט־געווינשטען קאמפף, אָדער דער געפיהל פון בעדויערען, וואָס דער קאמפף איז ניט פאָרגעקומען. דער מענש איז א זעהר קאָמפליצירטעס וועזען.

אונזער הויפט־ארבייט אָבער איז בעשטאנען אין אויסארבייטען די פראקטישע און טעאָרעטישע אנזיכטען פונ'ם אנארכיסטישען סאָציאליזם, און אין דער דאָזיגער ריכטונג האָט די פעדעראציע אָהן צווייפעל אויפ־געטהאָן עטוואָס דויערהאפטיגעס.

מיר האָבען געזעהן, אז א נייע געזעלשאפטליכע פאָרם שפּראָצט ארויס ביי די מייסטע ציוויליזירטע נאציאָנען, און זי מוז פערנעהמען דעם פלאץ פון דער אלטער: א געזעלשאפט פון גלייכע מענשען, וועלכע וועלען ניט זיין געצוואונגען צו פערקויפען זייערע הענד און זייערע מוחות

צו די, וועמען זיי וועלען צופעליג געפעלען ווערען, נאָר זיי וועלען זיין ביכולת צו פערוואנדען זייערע קענטעניסען און פעהיגקייטען צום שאפען, אין אן אָרגאניזם, וועלכער איז אזוי צונויפגעשטעלט, אז ער זאָל פערייניגען אלע כחות צו בעזאָרגען דעם העכסט מעגליכען וואוילשטאנד פאר אלעמען, אין דער צייט וואָס א פולער און פרייער רוים וועט איבערגעלאָזט ווערען פאר יעדער אינדיווידועלער איניציאטיווע. די דאָזיגע געזעלשאפט וועט בעשטעהן פון א גרויסער צאָהל אסאָציאציעס, פעדערירט פאר דיאלע צוועקען, וועלכע פאָדערען זיך צו זיין פעדערירט: פאך־פעדעראציעס פאר אלערליי זאָרטען פראָדוקציאָן, — אגריקולטורעלע, אינדוסטריעלע, אינטעלעקטועלע און ארטיסטישע; קאָמונען פאר דעם צוועק פון קאָנסום, וואָס בעזאָרגען געביידען, גאז־ווערק, שפייז־מאגאזינען, סאניטארע איינריכטונג א. אז. וו.; פעדעראציעס פון קאָמונען צווישען זיך, און פעדעראציעס פון קאָמונען מיט פאך־אָרגאניזאציעס; און ענדליך, ברייטערע גרופען, וואָס בעדעקען דאָס גאנצע לאנד, אָדער מעהרערע לענדער, וואָס בעשטעהען פון מענשען וואָס ארבייטען צוזאמען פאר דער צופריעדענשטעלונג פון אזעלכע עקאָנאָמישע, אינטעלעקטועלע, ארטיסטישע און מאָראלע נויטווענדיגקייטען, וואָס זיינען ניט בעשרענקט אויף א געוויסער טעריטאָריע. אָט די אלע וועלען זיך פעראייניגען דירעקט, דורך א פרייען אָבמאך צווישען זיך, פונקט ווי די באהן־געזעלשאפטען אָדער פּאָסט־דעפּארטאמענטען פון פערשיידענע לענדער פעראייניגען זיך איצט, ניט האָבענדיג קיין צענטראל־באהן אָדער פּאָסט־רעגיערונג, אָבוואָהל די ערשטע (די באהן־פעראייניגונגען) ווערען צו־שטאנד־געבראכט דורך ריינע עגאָאיסטישע צוועקען, און די לעצטע (פּאָסט־פעראייניגונגען) געהערען צו פערשיידענע און אָפטמאָל פיינדליכע שטאאטען; אָדער אזוי ווי די מעטעאָראָלאָגיסטען, די אלפען־קלובען, די לעבענס־רעטונגס סטאציאָנען אין גרויס־בריטאניען, די וועלאָסיפּעדיסטען, די לעהרער און דער גלייכען, פעראייניגען זיך פאר אלערליי געמיינשאפטליכע ארבייטען, פאר אינטעלעקטועלע צוועקען, אָדער איינפאך צוליעב פערגעניגען. עס וועט דאָרט זיין פולע פרייהייט פאר דער ענטוויקלונג פון נייע פאָרמען פון פּראָדוקציאָן, ערפינדונג און אָרגאניזאציאָן; אינדיווידועלע איניציאטיווע וועט ווערען ערמונטערט, און די טענדענץ צו איינפאָרמיגקייט און צענטראליזאציע וועט ווערען ענטמוטיגט. נאָכמעהר, די געזעלשאפט וועט זיך ניט קריסטאליזירען אין געוויסע אונפערענדערליכע פאָרמען, נאָר זי וועט כסדר אומענדערען איהר אויסזעהן, ווייל זי וועט זיין א לעבעדיגער, זיך־ענטוויקלענדער אָרגאניזם. ס'וועט זיך ניט פיהלען קיין נויטווענדיגקייט פאר א

רעגיערונג, וואָרים דער פרייער אָבמאַך און די פעדעראַציע וועט פער־
נעהמען אין פלאַץ אין אַלע יענע פונקציאָנען, וועלכע די רעגיערונגען
בעטראַכטען היינטיגען טאָג אַלס זייערע; און ווייל די אורזאַכען פאַר
ארומרייסעניסען וועלען פערקלענערט ווערען אין צאָהל, וועלען די צוויס־
טיגקייטען, וועלכע וועלען פון דעסטוועגען דאָך ארויסקומען, קענען
איבערגעגעבען ווערען צו אַ בוררים־געריכט.

קיינער פון אונז האָט ניט פערקלענערט די וויכטיגקייט און די
גרויסקייט פון דער ענדערונג, וואָס מיר האָבען ערוואַרטעט. מיר האָבען
פערשטאַנען, אַז די אָנגענומענע מיינונגען וועגען פּריוואַט־אייגענטום אין
לאַנד, פאַבריקען, מינען, וואוינונגען, און דערגלייכען, אַלס אַ מיטעל צו
פערזיכערען אינדוסטריעלען פּראָגרעס, און וועגען דעם לוין־סיסטעם אַלס
מיטעל צו צווינגען מענשען זיי זאָלען ארבייטען, וועלען אַזוי גיך ניט
אָבטרעטען זייער פּלאַץ צו די העכערע בעגריפען פון סאָציאַליזירטעם
אייגענטום און פּראָדוקציאָן. מיר האָבען געוואוסט, אַז עס וועט נויטיג
זיין דורכצומאַכען אַ לאַנגזאַמע פּראָפּאַגאַנדא און אַ לאַנגע רייהע פון
קעמפּפע פון אינדיווידועלע און קאָלעקטיווע רעוואָלטען אַנטקעגען די
היינטיגע הערשענדע פאָרמען פון אייגענטום־בעזיץ; אַז עס וועט נויטיג
זיין אינדיווידועלע זעלבסט־אָפּפערונג, צו מאַכען שטיקלעך פּראָבען פון
איבערבויאונג און קליינע רעוואָלוציעס, איידער די איצטיגע אָנגענומענע
אידעען וועגען פּריוואַט־אייגענטום וועלען אומגעענדערט ווערען. און
מיר האָבען אויך פערשטאַנען, אַז די הערשענדע אידעען אין בעצוג צו
דער נויטוועגדיגקייט פון אויטאָריטעט — אין וועלכע מיר אַלע זיינען
ערצויגען געוואָרען—וועלען ניט און קענען ניט אַלע מיט אַמאָל אויפגעגעבען
ווערען פון דער ציוויליזירטער מענשהייט. לאַנגע יאָהרען פון פּראָפּאַ־
גאַנדא און אַ לאַנגע רייהע פון איינצעלנע רעוואָלוציאָנערע טהאַטען
אַנטקעגען דער אויטאָריטעט, ווי אויך אַ פאָלשטענדיגע רעווידירונג פון
די לעהרען, וואָס ווערען איצט גענומען פון היסטאָריע, וועלען זיך
פאָדערען איידער מענשען וועלען בעגרייפען, אַז זיי זיינען געווען אין
טעות צושרייבענדיג צו זייערע הערשער און זייערע געזעצען דאָס, וואָס
איז אין דער ווירקליכקייט געקומען פון זייערע אייגענע געזעלשאַפטליכע
געפיהלען און מנהגים. מיר האָבען דאָס אַלעס געוואוסט. מיר האָבען
אָבער אויך געוואוסט, אַז פּרעדיגענדיג ענדערונגען אין אָט די ביידע
ריכטונגען, וועלען מיר אַקוראַט ארבייטען מיט דעם שטראָם פון דעם
מענשליכען פּראָגרעס.

ווען איך בין נעהנטער בעקאַנט געוואָרען מיט דער ארבייטער־
בעפעלקערונג און מיט זייערע סימפּאַטיזירער פון די מעהר געבילדעטע

קלאַסען, האָב איך באַלד איינגעזעהן, אַז זיי שעצען פיעל מעהר זייער פּערזענליכע פריהייט איידער זייער פּערזענליכען וואוילזיין. מיט פופציג יאָהר צוריק זיינען די אַרבייטער געווען גרייט צו פערקויפען זייער פּערזענליכע פרייהייט צו אַלערליי הערשער, און אפילו צו אַ צעזאַר, פאַר אַ צוזאָג אויף מאַטעריעלען וואוילזיין; איצט אָבער איז שוין דאָס ניט געווען דער פאַל. איך האָב געזעהן אַז דער בלינדער גלויבען אין די אויסדערוועהלטע הערשער, ווען זיי זיינען אפילו גענומען געוואָרען פון די בעסטע פיהרער פון דער אַרבייטער בעוועגונג, האַלט ביים אָבשטאַרבען ביי די לאַטיינישע אַרבייטער. „מיר מוזען צוערשט וויסען וואָס מיר ווילען, און דאַן וועלען מיר עס אַמבעסטען אַליין קענען טהאָן“, איז געווען אַ געדאַנק, וועלכען איך האָב געפונען שטאַרק פערשפּרייט ביי זיי, — פיעל שטאַרקער ווי מען גלויבט עס געוועהנליך. דער זאַץ, וועלכער איז אַריינגעשטעלט געוואָרען אין די סטאַטוטען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטערס׳ אַסאָציאַציע, „די בעפרייאונג פון די אַרבייטער מוז דורכגעפיהרט ווערען פון די אַרבייטער אַליין“, איז בעגעגענט געוואָרען מיט אַן אַלגעמיינער סימפּאַטיע, און האָט זיך איינגעוואָרצעלט אין די מוחות. די טרויעריגע ערפאַהרונג פון דער פּאַריזער קאָמונע האָט דאָס נאָר בעשטעטיגט.

ווען דער אויפשטאַנד האָט אויסגעבראָכען, זיינען אַ בעדייטענדע צאָהל מענשען, אַליין געהערענדיג צו די מיטעלקלאַסען, געווען גרייט צו מאַכען, אָדער ווענינגסטענס אָנצונעהמען אַ נייעם אָנהויב אין דער סאָציאַלער ריכטונג. „ווען איך מיט מיין ברודער, אַרויסקומענדיג פון אונזער קליין צימערעל, זיינען אַרויס אין גאַס“, האָט מיר איינמאָל עליזע רעקלו דערצעהלט, „האָבען אונז מענשען, וועלכע האָבען געהערט צו די רייכערע קלאַסען, פון אַלע זייטען געפרעגט: „זאָגט אונז וואָס מען זאָל טהאָן? מיר זיינען גרייט צו פּרובירען עטוואָס נייעס“. מיר זיינען אָבער נאָך ניט געווען צוגעגרייט צו מאַכען נייע פּלענער“.

קיינמאָל פריהער איז נאָך אַ רעגירונג אַזוי אָרענטליך ניט געווען פערטראָטען פון אַלע פּאָרטגעשריטענע פּאַרטייען, ווי עס איז געווען דער קאָמונע־ראַטה, וועלכער איז ערוועהלט געוואָרען דעם 25טען מערץ 1871. אַלע שאַטירונגען פון רעוואָלוציאָנערע אנזיכטען — בלאַנקיסטען, יאַקאָביניסטען, אינטערנאַציאָנאַליסטען — זיינען דאָרט ריכטיג פּראָפּאָרציאָנעל געווען פערטראָטען. און דאָך, צוליעב דעם, וואָס די אַרבייטער אַליין האָבען ניט געהאַט קיין קלאָרע אידעען וועגען סאָציאַלע רעפאָרמען אַרויפצודרינגען אויף זייערע פערטרעטער, האָט די קאָמונע־רעגיערונג גאָרנישט געטהאָן אין דער דאָזיגער ריכטונג. שוין דער פאַקט

אליין, וואָס זיי זיינען געווען אָבגעזונדערט פון די מאַסען און אָבגעשלאָסען אין „האָטעל דע וויל“ (שטאָדט־ראטה), האָט זיי פּאראליזירט. פאר דעם ערפאָלג פונ׳ם סאָציאַליזם, מוזען די אידעען פון הערשאַפטסלאָזיגקייט, פון זעלבסט־פערטרויען, פון דער פרייער איניציאטיווע פון דעם יחיד — מיט איין וואָרט, פון אנארכיזם — געפּרעדיגט ווערען צוזאַמען מיט די אידעען פון פערגעזעלשאַפטליכטען איינענטום און פּראָדוקציאָן.

מיר האָבען אודאי פאָראויסגעזעהן, אז ווען יעדער וועט קריגען די פולע פרייהייט אויסצודריקען זיינע אידעען און זיינע האנדלונגען, וועלען מיר זיך מוזען רעכענען מיט א געוויסער מאָס פון נארישער איבערטרייבונג פון אונזערע פּרינציפּען. איך האָב עס געזעהן אין דער ניהיליסטישער בעוועגונג אין רוסלאַנד. אָבער מיר האָבען זיך פערלאָזט — און די ערפאהרונג האָט בעוויזען, אז מיר זיינען געווען גערעכט — אז דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען גופא, מיט דער הילף פון אַן אָפענהערציגער, פרייער קריטיק איבער מיינונגען און האנדלונגען, וועט זיין דערווירקזאַמסטער מיטעל צו פונאנדערקלייבען די מיינונגען און צו בעזייטיגען פון זיי די אונפערמיידליכע איבערטרייבונגען. מיר האָבען טהאַטזעכליך געהאנדעלט אין איינקלאַנג מיט דעם אַלטען שפּריכוואָרט, אז פרייהייט בלייבט אַלץ די קלוגסטע רפואה פאר פרייהייט׳ס דערווייליגע אונבעקוועמליכקייטען. אין דער מענשהייט איז פאראַן א קערענדעל פון געזעלשאַפטליכע אייגענשאַפטען — א ירושה פון דעם עבר, וואָס איז נאָך ניט ריכטיג אָבגעשאַצט געוואָרען — וועלכע ווערט ניט אויפגעהאַלטען דורך צוואַנג, נאָר שטעהט העכער פון צוואַנג. אויף דעם איז געבויט דער גאנצער פּראָגרעס פון דער מענשהייט, און אזוי לאַנג ווי די מענשהייט הויבט נאָך ניט אָן אָבצושטאַרבען פיזיש און גייסטיג, וועט ער ניט פערניכטעט ווערען, וויפיעל מען זאָל איהם ניט קריטיקירען און ווי מען זאָל געגען איהם ניט רעבעלירען. דאָס זיינען געווען די מיינונגען, אין וועלכע איך בין געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר איבערצייגט, וואָס גרעסער עס זיינען געוואָרען מיינע ערפאהרונגען וועגען מענשען און זאַכען.

מיר האָבען צו גלייכער צייט פערשטאַנען, אז אזא ענדערונג קען ניט ארויסגערופען ווערען דורך די השערות פון אַן איינציגען זשעניע, אז דאָס וועט ניט זיין אַן ענטדעקונג פון אַן איינציגען מענשען, נאָר עס וועט מוזען זיין דער פּועל יוצא פון דער קאָנסטרוקטיווער ארבייט פון די מאַסען, פּונקט ווי די פאָרמען פון געריכטליכע פערהאנדלונגען, וועלכע זיינען אויסגעארבייט געוואָרען אין דער ערשטער פעריאָדע פונ׳ם מיטעל־

אַלטער אין דער דאָרף־קאָמונע, די גילדע, די מיטעלאַלטערליכע שטאָדט, און פּונקט ווי די יסודות פון דאָס אינטערנאַציאָנאַלע געזעץ איז אויס געארבייט געוואָרען פון פאָלק.

פיעלע פון אונזערע פאָרגעהער האָבען זיך אונטערגענומען אויס־צומאָהלען אידעאַלע געזעלשאַפטען, בעגרינדיגענדיג זיי מאַנכעס מאָל אויף אַן אויטאָריטערען פּרינציפּ, און אין זעלטענע פעלע — אויף דעם פּרינציפּ פון פ ר י י ה י י ט. ראָבערט אָווען און פוריער האָבען געגעבען דער וועלט זייערע אידעאַלען פון אַ פרייער, אָרגאַניש זיך ענטוויקלענדיגער געזעלשאַפט להיפך צו די פּיראַמידאַלע אידעאַלען, וועלכע זיינען קאָפּירט געוואָרען פון דער רוימישער מלוכה אָדער דער רוימישער קירכע. פּרודהאָן האָט פאָרט־געזעצט זייער ארבייט, און באַקונין, אָנווענדענדיג זיין ברייטען און קלאָרען פערשטעהן פון דער היסטאָרישער פילאָזאָפיע אויף דער קריטיק פון די געגענווערטיגע אינסטיטוציעס, „האָט געבויט אין דער צייט וואָס ער האָט צושטערט“. אָבער דאָס אַלעס איז ניט מעהר געווען ווי צוגרייטונגס־ארבייט.

די אינטערנאַציאָנאַלע אַרבייטערס׳ אַסאָציאַציע האָט אריינגעבראַכט אַ נייע מעטאָדע ווי צו לעזען די פּראָבלעמען פון פּראַקטישער סאָציאָלאָגיע, ווענדענדיג זיך צו די ארבייטער אליין. די געבילדעטע מענשען, וועלכע האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן דער אַסאָציאַציע, האָבען זיך נאָר אונטער־נומען אויפצוקלערען די ארבייטער וועגען דעם וואָס עס קומט פאָר אין די פערשיידענע לענדער פון דער וועלט, פונאַנדערצוגליעדערען די דער־גרייכטע רעזולטאַטען, און דערנאָך זיי צו העלפען פאָרמולירען זייערע שליסע. מיר האָבען זיך ניט פערמאָסטען צו ענטוויקלען אַן אידעאַלע געזעלשאַפט פון אַזעלכע טעאָרעטישע אַנזיכטען מכח דעם וואָס אַ געזעל־שאַפט האָט נ ע ד א ר פ ט ז י י ן; מיר האָבען אָבער איינגעלאַדען די ארבייטער זיי זאָלען אונטערזוכען די אורזאַכען פון די היינטיגע איבלען, און אין זייערע דיסקוסיאָנען און אויף זייערע קאָנגרעסען זאָלען זיי בעטראַכטען די פּראַקטישע אַנזיכטען פון אַ בעסערער געזעלשאַפטליכער אָרגאַניזאַציע ווי די, אין וועלכער מיר לעבען. אַ פראַגע וואָס איז אויפ־געהויבען געוואָרען אויף אַן אינטערנאַציאָנאַלען קאָנגרעס, איז רעקאָ־מענדירט געוואָרען אַלס אַ געגענשטאַנד צום שטודירען פאַר אַלע ארבייטער אָרגאַניזאַציעס. אינ׳ם לויף פונ׳ם יאָהר איז זי דיסקוטירט געוואָרען איבער גאַנץ אייראָפּאַ, אויף די קליינע פערזאַמלונגען פון די סעקציעס, מיט אַ פולער בעקאַנטשאַפט פון די אָרטיגע נויטען פון יעדען פאַך און יעדער לאָקאַליטעט; דאַן איז די ארבייט פון די סעקציעס

פאַרגעבראַכט געוואָרען פאַר די נעקסטע קאָנגרעסען פון יעדער פעדע־ראציע, און ענדליך איז עס פאָרגעלעגט געוואָרען אין א מעהר אויסגע־ארבייטער פאָרם פאַר דעם נעקסטען אינטערנאציאָנאלען קאָנגרעס. דער נעבוי פון דער געזעלשאַפט, צו וועלכער מיר האָבען אלע געשטרעבט, איז אויף אזא אופן אויסגעארבייט געוועזען אין דער טעאָריע און פּראַקטיק. פון אונטען נאָך אויבען, און די יורא פעדעראציע האָט גענומען א גרויסען אנטייל אין דער אויסארבייטונג פון דעם אנאַרכיסטישען אידעאַל.

וואָס מיך אָנבעלאַנגט, געפינענדיג זיך אין אזעלכע גינסטיגע בעדינגונגען, האָב איך ביסלעכווייז אָנגעהויבען איינזעהן, אז דער אנארכיזם שטעלט מיט זיך פאָר מעהר ווי אן איינפאַכע פאָרם פון טהעטיגקייט און אן איינפאַכען בעגריף פון א פרייער געזעלשאַפט; אז ער איז א טייל פון א פילאָזאָפיע, א נאַטירליכע און סאָציאַלע, וועלכע מוז ענטוויקעלט ווערען אויף א גאַנץ אנדער אופן פון די מעטאַפיזישע און דיאַלעקטישע מעטאָדען, וועלכע זיינען געברויכט געוואָרען אין דער וויסענשאַפטליכער בעהאנדלונג פונ׳ם מענשען. איך האָב איינגעזעהן, אז ער מוז בעהאנדעלט ווערען מיט די זעלבע מעטאָדען ווי די נאַטור־וויסענשאַפטען; אָבער ניט אויף דעם גליטשיגען באָדען פון איינפאַכע אנאַלאָגיען (פערגלייכונגען) ווי הערבערט ספּענסער טהוט עס, נאָר אויף דעם פעסטען יסוד פון אינדוקציאָן, וואָס ווערט אָנגעווענדעט אויף די מענשליכע אינסטיטוציעס. און איך האָב געטאָן אלעס וואָס איך האָב געקאָנט אין דער דאָזיגער ריכטונג.

V.

צוויי קאָנגרעסען זיינען אָבגעהאַלטען געוואָרען אינ׳ם הערבסט פון 1877 אין בעלגיען: איינער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטערם אסאָציאציע אין ווערוויער, און דער צווייטער — אן אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטען־קאָנגרעס אין גהענט. דער צווייטער קאָנגרעס איז געווען בעזאָנדערס וויכטיג, ווייל ס׳איז געווען בעוואוסט, אז די דייטשע סאָציאַלדעמאָקראַטען וועלען מאַכען א פערזוך אריינצונעהמען די גאַנצע ארבייטער בעוועגונג אין אייראָפּא אין איין אָרגאַניזאציע, זי שטעלען אונטער דער אויפזיכט פון א צענטראַל קאָמיטעט, וועלכער וועט זיין דער גענעראַל־ראַטה אונטער א נייעם נאָמען. עס איז דעריבער געווען נויטיג אויפצוהאַלטען די אויטאָנאָמיע פון די ארבייטער אָרגאַניזאַציעס אין די לאַטיינישע לענדער, און מיר האָבען געטהאָן אלץ וואָס מיר האָבען

געקענט, כדי צו זיין גוט פערטראָטען אויף דעם דאָזיגען קאָנגרעס. איך בין געגאַנגען אונטער דעם נאָמען לעוואשאָף; צוויי דייטשען, דער שריפטזעצער ווערנער און דער אינזשענער רינקע, זיינען כמעט דעם גאַנצען מהלך פון באַזעל ביז בעלגיען געגאַנגען צופוס; און אַבוואויל מיר זיינען אין גאַנצען געווען ניט מעהר ווי נייען אַנאַרכיסטען אין גהענט, איז אונז געלונגען אָבצושטעלען דעם צענטראַליזאַציאָנס־פּלאַן.

צוויי־און־צוואַנציג יאָהר זיינען אריבער זינט דעמאָלט; פּיעלע אינטערנאַציאָנאַלע סאָציאַליסטען־קאָנגרעסען זיינען אָבגעהאַלטען געוואָרען, און יעדעס מאָל האָט זיך דער אייגענער קאַמפּף איבערגע׳חזר׳ט פון דאָס ניי, — די סאָציאַלדעמאָקראַטען האָבען פּרובירט אריינ־נעהמען די גאַנצע אייראָפּעאישע ארבייטער בעוועגונג אונטער זייער פּאָהן און איהר ברענגען אונטער זייער קאָנטראָל, און די אַנאַרכיסטען האָבען זיך געשטעלט דאַגעגען און זיי אין דעם געהינדערט. וויפיעל כחות געהען אין ניוועץ, וויפיעל בייסענדע ווערטער זאָגט מען זיך איינער דעם אַנדערן און וויפיעל ענערגיע ווערט עס צושפּאָלטען, פּשוט דערפאַר, וואָס די, וועלכע האָבען אָנגענומען די פאָרמולע פון „עראָבערען די מאַכט אינערהאַלב די עקזיסטירענדע שטאַאַטען“, פערשטעהען ניט, אַז אַ טהעטיגקייט אין דער ריכטונג קען אין זיך ניט פערקערפּערען די גאַנצע סאָציאַליסטישע בעוועגונג! פון אָנהויב האָט זיך דער סאָציאַליזם גענומען ענטוויקלען אין דריי זעלבסטשטענדיגע ריכטונגען, וועלכע האָבען געפונען זייער אויסדרוק אין סען־סימאָן, פוריער און ראָבערט אָווען. דער סען־סימאָניזם האָט זיך ענטוויקעלט אינ׳ם סאָציאַלדעמאָ־קראַטיזם, און דער פוריעריזם אינ׳ם אַנאַרכיזם; בעת דער אָווניזם ענטוויקעלט זיך אין ענגלאַנד און אין אמעריקא אין טרייד־יוניאָניזם, אין קאָאָפּעראַציע און דעם אַזוי־גערופענעם מוניציפּאַל־סאָציאַליזם, און ער בלייבט פיינדליך צום סאָציאַלדעמאָקראַטישען שטאַאַטס־סאָציאַליזם, אין דער צייט וואָס ער האָט פיעל בעריהרונגס־פּונקטען מיט׳ן אַנאַרכיזם. אָבער דערפאַר וואָס מען וויל ניט אַנערקענען, אַז אַלע דריי געהען צו איין אַלגעמיינעם ציעל אויף דריי פערשיעדענע וועגען, און אַז די לעצטע צוויי טראָגען־צו זייער אייגענעם ווערטהפולען בייטראָג צו דעם מענשליכען פּראָגרעס, האָט מען פערבראַכט אַ פערטעל יאָהרהונדערט אויף אָנשטרענ־גונגען צו פערווירקליכען די אונדורכפיהרבארע אוטאָפּיע פון אַן איינהייט־ליכער ארבייטער־בעוועגונג נאָך דעם סאָציאַלדעמאָקראַטישען שניט.

דער קאָנגרעס אין גהענט האָט זיך פאַר מיר געענדיגט אויף אַ אונערוואַרטעטען אופן. דריי אָדער פיער טעג נאָכדעם ווי דער קאָנגרעס

האָט זיך אָנגעהויבען, האָט זיך די בעלגישע פּאָליציי דערוואוסט ווער לעוואשאָף איז, און זי האָט געקראָגען אַ בעפעהל מיך צו אַרעסטירען פאַר וואָס איך האָב עובר געווען אויף אַ פּאָליציי־רעגעל, אָנגעבענדיג איז האָטעל אַ פאַלשען נאָמען. מיינע בעלגישע פריינד האָבען מיך געוואָרענט. זיי האָבען בעהויפּטעט, אַז דער קלעריקאַלער מיניסטעריום, וועלכער איז דעמאָלט געווען אין קראַפט, איז פּעהיג מיך איבערצוגעבען צו רוסלאַנד, און זיי זיינען צו מיר צוגעשטאַנען, איך זאָל באַלד פערלאָזען דעם קאָנגרעס. זיי האָבען מיך אַפּילו ניט געלאָזט צוריקגעהן אין האָטעל. גיליאָם האָט מיר פערשטעלט דעם וועג, זאָגענדיג צו מיר, אַז איך וועל מוזען געברויכען געוואַלד קעגען איהם, אויב איך וועל זיך איינשפּאַרען צו געהן אין האָטעל. איך האָב קיין ברירה ניט געהאַט און האָב געמוזט געהן מיט אייניגע נהענטער חברים, און אַזוי געשווינד ווי איך בין צוגעשטאַנען צו זיי, האָבען זיך פון אַלע זייטען, פון אַ פינסטערען פיערעקיגען פּלאַץ, איבער וועלכען עס זיינען געווען פאַנאַנדערגעוואָרפען אַרבייטער־גרופּען, געלאָזט הערען פערשטיקטע פייפעריייען. דאָס אַלעס האָט אויסגעזעהן גאַנץ געהיימניספול. ענדליך, נאָך פיעל שעפּטשעניסען און פערשטיקטע פייפעריייען, האָט מיך אַ גרופּע חברים אונטער זייער בעגלייטונג אוועקגעפיהרט צו אַן אַרבייטער, אַ סאָציאַלדעמאָקראַט, ביי וועמען איך האָב געזאָלט איבערנעכטיגען, וועלכער האָט מיך אויפגענומען, אַבוואוויל איך בין געווען אַן אַנאַרכיסט, אויף אַ העכסט ריהרענדען אופן אַזוי ווי אַ ברודער. אויף מאָרגען בין איך ווידער אַמאָל אַבגעפאָהרען אויף אַ דאַמפּפער נאָך ענגלאַנד, אַרויסרופענדיג עטליכע גוטמוטהיגע שמייכלען פון די בריטישע טאַמאָזשנע־בעאַמטע, וועלכע האָבען פערלאַנגט איך זאָל זיי ווייזען מיין באַגאַזש, בעת איך האָב זיי גאָרנישט געהאַט וואָס צו צייגען אויסער אַ קליין רייזע־טאַש.

לאַנג בין איך אין לאָנדאָן ניט געבליבען. אין די אויסגעצייכענטע זאַמלונגען פון דעם בריטישען מוזעאום האָב איך שטודירט די אָנפאַנגען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, — ווי אַזוי עס קומט אַז רעוואָלוציעס זאָלען אויסברעכען, — איך האָב אָבער געזוכט מעהר טהעטיגקייט, און איך בין באַלד אוועק נאָך פּאַריז. נאָך דער שטרענגער אונטערדריקונג פון דער קאָמונע, האָט דאָרטען די אַרבייטער־בעוועגונג פון דאָס נייע אָנגעהויבען אויפלעבען. מיט דעם איטאַליענער קאָסטאַ און די עטליכע אַנאַרכיסטישע פריינד, וואָס מיר האָבען געהאַט צווישען די פּאַריזער אַרבייטער, און מיט זשול געד און זיינע קאָלעגען, וועלכע זיינען נאָך צו יענער צייט קיין שטרענגע סאָציאַלדעמאָקראַטען ניט געווען, האָבען מיר געגרינדעט די ערשטע סאָציאַליסטישע גרופּען.

אונזער אָנהויב איז געווען לעבערליך קליין. אַ זעקס אונזערע פלענען זיך צונויפקומען אין די קאַפּעען, און ווען מיר האָבען געהאַט אויף אַ פערזאַמלונג אַן עולם פון הונדערט מענשען, האָבען מיר זיך געפיהלט גליקליך. קיינער וואָלט זיך גאָר דעמאָלט ניט פאָרגעשטעלט, אַז מיט צוויי יאָהר שפּעטער וועט די בעוועגונג זיין אין פולען שוואונג, אָבער פראַנקרייך האָט זיך איהרע אייגענע וועגען פון ענטוויקלונג. ווען אַ רעאַקציע געווינט די אויבערהאַנד, פערשווינדט יעדער מערקבאַרער שפּור פון אַ בעיועגונג. די וואָס קעמפּפען געגען שטראָם זיינען ווייניג אין צאָהל. אָבער אויף עפּעס אַ געהיימניספאָלען אופן, דורך אַ מין אונבעמערקבאַרען איינדרינגען פון אידעען, ווערט די רעאַקציע אונטער־געגראָבען; אַ נייער שטראָם טרעט אריין, און דאַן שטעלט זיך גאָר פּלוצלונג ארויס, אַז די אידעע וואָס מען האָט געהאַלטען פאַר טויט, האָט נאָר די גאַנצע צייט געלעבט, איז געוואַקסען און האָט זיך פערשפּרייט; און אַזוי געשווינד ווי עס ווערט מעגליך צו אַגיטירען עפענטליך, טרעטען ארויס אין פאָדערגרונד טויזענדער אַנהענגער, פון וועמעם עקזיסטענץ קיינער האָט אפילו ניט געטרוימט. „אין פּאַריז זיינען דאָ“, פלעגט דער אַלטער בלאַנקי זאָגען, „פופציג טויזענד מענשען, וועלכע קומען קיינמאָל ניט צו אַ פערזאַמלונג אָדער אַ דעמאָנסטראַציע; אין דעם מאָמענט אָבער וואָס זיי פיהלען, אַז דאָס פאָלק קען ארויס אין די גאַסען מאַניפעסטירען זיינע מיינונגען, זיינען זיי דאָ אויפ'ן פּלאַץ צו שטורמען די פּאָזיציע“: אַזוי איז עס דעמאָלט געווען. מיר האָבען ניט געהאַט קיין צוואַנציג אונזערע אָנצופיהרען די בעוועגונג, קיין צוויי הונדערט וואָס זאָלען איהר עפענטליך אונטערשטיטצען. אויף דעם ערשטען אָנדענקונגס־פייער פון דער קאָמונע אין מערץ 1878, זיינען מיר זיכער ניט געווען קיין צוויי הונדערט. אָבער צוויי יאָהר שפּעטער, ווען עס איז געשטימט געוואָרען פאַר דער אַמנעסטיע פון דער קאָמונע, איז די ארבייטער בעפעלקערונג פון פּאַריז געווען אין די גאַסען צו בעגריסען די צוריק־קומענדע קאָמו־נאַרען; אין די טויזענדער זיינען זיי זיך צונויפגעקומען זיי אַפּלאָדירען אויף די פערזאַמלונגען, און די סאָציאַליסטישע בעוועגונג האָט זיך פּלוצלונג אַזוי שטאַרק אויסגעברייטערט, אַז זי האָט מיטגעריסען מיט זיך די ראַדיקאַלען.

די צייט אָבער פאַר דעם דאָזיגען אויפלעבען איז נאָך ניט געווען געקומען, און איין נאַכט, אין אַפּריל 1878, איז קאָסטאַ און אַ פראַנ־צויזישער חבר ארעסטירט געוואָרען. אַ פּאָליציי־געריכט האָט זיי פער־אורטיילט צו אַכטצעהן חדשים געפענגניס אַלס אינטערנאַציאָנאַליסטען. איך האָב מיך אויסגעדרעהט פון ארעסטירט ווערען בלויז דורך אַ טעות.

די פּאָליציי האָט געזוכט לעוואשאָף׳ן, און זי איז אוועק ארעסטירען א רוסישען סטודענט, וועמעס נאָמען עס האָט געקלונגען זעהר עהנליך צו דעם. איך האָב אָנגעגעבען מיין ריכטיגען נאָמען און איך בין ווייטער פערבליבען אין פּאריז אונטער דעם נאָמען פאר נאָך א מאָנאט. מען האָט מיך דאן געזופען נאָך דער שווייץ.

VI

אונטער דער צייט, וואָס איך בין געווען אין פּאריז, האָב איך גע־שלאָסען מיין ערשטע בעקאנטשאפט מיט טורגעניעף׳ן. ער האָט אויס־געדריקט זיין וואונש מיך צו זעהן, פאר אונזער ביידענס פריינד פּ. ל. לאווראָף, און אזוי ווי אן אמת׳ער רוס, פייערען מיין ענטלויפען מיט א קליינעם פריינדליכען מיטאָג. מיט א געפיהל פון כמעט פערגעטערונג האָב איך אריבערגעטראָטען דעם שוועל פון זיין צימער. אויב מיט זיין „זאפּיסקי אָכאָטניקא“ („נאָטיצען פון א יעגער“) האָט ער געלייסטעט פאר רוסלאנד דעם גרויסען דיענסט פון וואָרפען פעראכטונג אויף דער לייבאייגענשאפט (איך האָב נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט, אז ער האָט גענומען א בעדייטענדען אנטייל אין הערצען׳ס „קאָלאָקאָל“), האָט ער ניט וועניגער געלייסטעט דורך זיינע שפּעטערדיגע נאָוועלען. ער האָט געצייגט וואָס די רוסישע פרוי איז, וואָס פאר אוצרות פון גייסט און הארץ זי פערמאָגט, וואָס זי וואָלט געקענט זיין אלס א בעגייסטערין פון די מענער; און ער האָט אונז געלערנט ווי אזוי מענער, וועלכע האָבען א ווירקליכע פּרעטענזיע צו שטעהן העכער, קוקען אויף פרויען, ווי אזוי זיי ליעבען. אויף מיר און אויף טויזענדער פון מיינע צייט־גענאָסען האָט דער דאָזיגער טייל פון זיין לעהרע געמאכט אן איינדרוק וואָס קען ניט אָבגעמעקט ווערען, א פיעל מעכטיגערען ווי די בעסטע ארטיקלען איבער די פרויען־רעכטע.

זיין אויסזעהן איז וואויל־בעקאנט. הויך, פעסט געבויט, דער קאָפּ בעדעקט מיט ווייכע און געדיכטע גרויע האָר, איז ער זיכער געווען שעהן; זיינע אויגען האָבען געגלאנצט מיט אינטעליגענץ, אין וועלכע עס האָט ניט געפעהלט א שטריך פון הומאָר, און זיין גאנצער בענעהמען איז געווען א בעשטעטיגונג פון יענער איינפאכקייט און ניט־געקינצעלטקייט, וועלכע זיינען כאראקטעריסטיש פאר די בעסטע רוסישע שריפטשטעלער. זיין שעהנער קאָפּ האָט ענטפּלעקט א געוואָלדיגע ענטוויקלונג פון געהירען־קראפט, און ווען ער איז געשטאָרבען און פּאול בערט צוזאמען מיט פּאול

רעקלו (דער כירורג) האָבען געוואויגען זיין מארך, האָט עס אַזוי פיעל איבערשטיגען דעם שווערסטען מארך פון וועלכען מען האָט דאַן געוואוסט — פון קואוויער — גרייכענדיג עטוואָס מעהר ווי צוויי טויזענד גראַם. אַז זיי האָבען זיך ניט געוואָלט פערלאָזען אויף זייערע וואָגשאָלען און האָבען געקראָגען אַנדערע, נייע וואָגשאָלען, כדי נאָכאַמאָל איבערצור־וועגען.

בעזאָנדערס מערקווירדיג איז געווען זיין רעדען. ער האָט גערעדט אַזוי ווי ער האָט געשריבען, אין בילדער. ווען ער האָט געוואָלט ענטוויקלען אַן אידעע, האָט ער זיך ניט בענוצט מיט ארגומענטען, אָבוואויל ער איז געווען אַ מייסטער אין פילאָזאָפישע דיסקוסיאָנען; ער האָט זיין אידעע אילוסטרירט דורך אַ סצענע, וועלכע איז פאָרגעשטעלט געוואָרען אין אַזאַ פּראַכטפאָלער פאָרם, אַזוי ווי זי וואָלט ארויסגענומען געוואָרען פון איינער פון זיינע נאָוועלען.

„איהר האָט געמוזט האָבען אַ היבש ביסעל ערפאַהרונג אין אייער לעבען צווישען פראַנצויזען, דייטשען און מענשען פון אַנדערע פעלקער". האָט ער איינמאָל צו מיר געזאָגט. „האָט איהר ניט בעמערקט, אַז עס איז פאַראַן אַ טיעפער תהום, ניט צו דערגרונטעווען, צווישען זייערע און די רוסישע בעגריפען און אַנזיכטען וועגען איינע און דיזעלבע אַנגעלעגענהייטען, — אַז עס גיבען פונקטען, אויף וועלכע מיר קענען זיך קיינמאָל ניט אייניגען?"

איך האָב גענטפערט, אַז איך האָב אַזעלכע פונקטען ניט בעמערקט.

„יאָ, עס זיינען פאַראַן אַזעלכע. אַט האָט איהר איינעם. איין אָבענד זיינען מיר געווען אויף דער ערשטער פאָרשטעלונג פון אַ נייער טהעאַטער־שטיק. איך בין געווען אין אַ לאָזשע צוזאַמען מיט פלאָבערט, דאָדע און זאָלאַ. (איך בין ניט גאַנץ זיכער צי ער האָט דערמאָנט ביידען, זאָלאַ'ן און דאָדע'ן, איינעם פון זיי האָט ער זיכער דערמאָנט.) אַלע זיינען געווען מענשען מיט פאָרטגעשריטענע אידעען. דער סוזשעט פון דער דראַמאַ איז געווען אַזאַ: אַ פרוי האָט זיך געשיידט פון איהר מאַן. זי האָט זיך ווידער פערליעבט, און איצט האָט זי געלעבט מיט אַן אַנדער מאַן. דער דאָזיגער מאַן איז פאָרגעשטעלט געוואָרען אין דער שטיק אַלס אַן אויסגעצייכענטע פּערזאָן. יאָהרענלאַנג זיינען זיי געווען גאַנץ גליקליך. איהרע צוויי קינדער — אַ מיידעל און אַ אינגעל — זיינען נאָך געווען עופּה'לעך אין דער צייט פון דער שיידונג; איצט זיינען זיי געווען אויסגעוואַקסען און זיינען די גאַנצע צייט געווען זיכער אַז דער מאַן איז זייער ריכטיגער פאָטער. די מיידעל איז געווען ארום אַכצעהן יאָהר און דער אינגעל ארום זיעבעצעהן. דער מאַן האָט זיי בעהאַנדעלט

פונקט ווי אַ פּאַטער, זיי האָבען איהם געליעבט און ער האָט זיי געליעבט. די סצענע האָט פאַרגעשטעלט ווי די פאַמיליע בעגעגענט זיך ביים פריה־שטיק. די מיידעל קומט אריין און געהט צו צו איהר אָנגענומענעם פאַטער, און ער וויל זי אַ קוש טהאָן, בעת דער אינגעל, וועלכער האָט זיך ווי עס איז דערוואוסט דעם אמת וועגען דער אנגעלעגענהייט, לויפט צו און שרייט אויס, „דערוועגט זיך ניט!“

„דער דאָזיגער אויסגעשריי האָט אויפגעשטורעמט דעם טהעאטער. עס האָט אויסגעבראָכען אַ ווילדער אפּלאָז. פּלאָבערט און דאָדע האָבען זיי מיטגעהאלטען. מיך האָט עס אָבגעעקעלט.

„סטייטש“, האָב איך גע׳טענה׳ט, „די דאָזיגע פאמיליע איז געוועזן גליקליך; דער מאַן איז געוועזן אַ בעסערער פּאַטער צו די דאָזיגע קינדער איידער זייער אייגענער פאַטער... זייער מוטער האָט איהם געליעבט און איז געוועזן גליקליך מיט איהם... אָט דעם צולאָזענעם, פערדאָרבענעם אינ־געל האָט מען פּשוט געדארפט אָבשמייסען פאר דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט“... ס׳האָט גאָרנישט געהאָלפען. שטונדען לאַנג האָב איך דערנאָך מיט זיי דיסקוטירט; זיי האָבען מיך קיינער ניט געקענט פערשטעהן!“

פערשטעהט זיך, איך בין געוועזן פאָלשטענדיג איינפערשטאַנען מיט טורגעניעף׳ס שטאַנדפּונקט. איך האָב אָבער בעמערקט, אַז זיינע בעקאַנט־שאַפטען זיינען מייסטענס געוועזן צווישען די מיטעלקלאַסען. דאָרטען איז דער אונטערשייד צווישען די נאַציאָנאַליטעטען ווירקליך אונגעהייער גרויס. מיינע בעקאַנטשאַפטען אָבער זיינען געוועזן אויסשליסליך צווישען די ארבייטער, און צווישען די ארבייטער, דערהויפּט די פּויערים, פון אַלע נאַציאָנען, איז דוקא פאראַן אַ גרויסע עהנליכקייט.

דאָס וואָס איך האָב געזאָגט איז אָבער געוועזן אין גאַנצען פאַלש. נאָכדעם ווי איך האָב געהאַט די געלעגענהייט זיך נעהנטער צו בעקענען מיט די פראַנצויזישע ארבייטער, האָב איך אָפט געטראַכט וועגען דער וואהרהייט פון טורגעניעף׳ס בעמערקונג. עס איז ווירקליך פאראַן אַן אמת׳ער תהום צווישען די רוסישע בעגריפען וועגען די הייראַטס־פערהעל־טעניסען און די וואָס הערשען אין פראַנקרייך, אונטער די ארבייטער אַזוי גוט ווי ביי די מיטעלקלאַסען; און אין פיעלע אַנדערע זאַכען איז פאראַן אַן עהנליכער אונטערשייד צווישען דעם שטאַנדפּונקט פון די רוסען און די אַנדערע נאַציאָנען.

נאָך טורגעניעף׳ס טויט האָב איך ערגעץ געהערט זאָגען, אַז ער האָט בדעה געהאַט אָנצושרייבען אַ נאָוועלע איבער דעם דאָזיגען ענין. אויב ער האָט עס אָנגעהויבען, מוז זיך די אויבענדערמאָנטע סצענע געפינען אין זיין מאַנוסקריפּט. וואָס פאַר אַ שאָד, וואָס ער האָט עס ניט אָנגעשריבען!

עו׳, אַן עכטער מערב־אייראָפּעער אין זיין דענקונגס־וואַרט, האָט געקענט זאָג׳ן זעהר טיעפע זאכען וועגען אַן ענין, וועלכער האָט איהם פּערזענליך געמוזט אזוי טיעף אָנריהרען זיין גאַנצען לעבען.

פון אַלע נאָוועלען־שרייבער פון אונזער יאָהרהונדערט, האָט טור־געניעף זיכער דערגרייכט די גרעסטע פאָלקאָמענהייט אלס קינסטלער, און זיין פּראָזאַ קלינגט פאר דעם רוסישען אויער אזוי ווי מוזיק — מוזיק, וואָס איז אזוי טיעף ווי בעטהאָווען׳ס. זיינע הויפּט נאָוועלען — די סעריע פון „דמיטרי רודין“, „אַ נעסט פון אדעליגע“, „אם פּאַראבענד“, „פאָטערס און זיהן“, „רויך“ און „אונבעריהרט לאַנד“ — שטעלען פאָר די בעדייטענדע „עפּאָכע־מאַכענדע“ טיפּען פון די געבילדעטע קלאַסען אין רוסלאַנד, וועלכע האָבען זיך האסטיג ענטוויקעלט איינע נאָך די אנדערע נאָך 1848. אלע זיינען געצייכענט מיט דער פולקייט פון פילאָזאָפישער אויפפאַסונג, מיט הומאַניטערער פערשטענדניס און אַ שעהנקייט, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען ניט אין אירגענד וועלכער אנדער ליטעראַטור. און דאָך איז זיין „פאָטערס און זיהן“ — אַ נאָוועלע, וועלכע ער האָט מיט רעכט בעטראַכט אלס זיין טיעפסטעס ווערק — אויפגענומען געוואָרען פון דער רוסישער יוגענד מיט שטאַרקען פּראָטעסט. אונזער יוגענד האָט ערקלערט, אז דער ניהיליסט באַזאַראָף איז בשום אופן ניט געווען קיין ריכטיגער פערטרעטער פון זיין קלאַס; פיעלע האָבען איהם זאָגאר בעציי־כענט אלס אַ קאַריקאַטור פון ניהיליזם. טורגעניעף איז געווען שטאַרק געטראָפען פון דער דאָזיגער מיספערשטענדניס, און כאָטש שפּעטער, נאָכדעם ווי ער האָט אָנגעשריבען זיין „אונבעריהרט לאַנד“, האָט זיך די יוגענד אין פּעטערבורג מיט איהם איבערגעבעטען, איז די וואונד פון די אָנגעגריפען, וואָס זיינען אויף איהם געמאַכט געוואָרען, קיינמאָל ניט פער־היילט געוואָרען.

פון לאַווראָף׳ען האָט ער געוואוסט, אז איך בין אַן ענטהוזיאַסטישער פערעהרער פון זיינע שריפטען; און איין טאָג, צוריקפאָהרענדיג אין אַ קאַרעטע פון אַ בעזוך אין אַנטאָקאָלסקי׳ס סטודיאָ, האָט ער מיך געפרעגט וואָס איך דענק וועגען באַזאַראָף. איך האָב גאַנץ אָפענהערציג געענטפערט, „באַזאַראָף איז אַן אויסגעצייכענטער פּאָרטרעט פון אַ ניהיליסט, אָבער איהר האָט איהם ניט געליעבט אזוי פיעל ווי אייערע אנדערע העלדען“.

„אין געגענטייל, איך האָב איהם געליעבט, שטאַרק געליעבט“, האָט טורגעניעף געענטפערט, מיט אַן אונערוואַרטעטער פרישקייט. „ווען מיר וועלען קומען אהיים, וועל איך אייך ווייזען מיין טאָגעבוך, אין וועלכען איך האָב פערצייכענט ווי איך האָב געוויינט, בעת איך האָב געענדיגט די נאָוועלע מיט באַזאַראָף׳ס טויט.“

טורגעניעף האָט זיכער ליעב געהאט באזאראָף'ס אינטעלעקטועלע זייט. ער האָט זיך אזוי צונויפגעגאָסען מיט דער ניהיליסטישער פילאָזאָפיע פון זיין העלד, אז ער האָט זאָגאר געפיהרט א טאגעבוך אין זיין נאָמען, אָבשעצענדיג די טעגליכע פאסירונגען פון באזאראָף'ס שטאנדפונקט. איך דענק אָבער, אז ער האָט איהם בעוואונדערט מעהר איידער ער האָט איהם געליעבט. אין א גלענצענדער לעקציע איבער האמלעט און דאָן קיכאָט האָט ער פונאנדערגעטיילט די וואָס שאפען די געשיכטע פון דער מענשהייט אין צוויי קלאסען, וועלכע ווערען פאָרגעשטעלט דורך איינעם אָדער דעם אנדערען פון די דאָזיגע כאראקטערע. „ערשטענס א נ א ל י ז (צוגליעדערונג), דאן עגאָאיזם, און פאָלגליך קיין גלויבען,— אַן עגאָאיסט קען אפילו אין זיך אליין ניט גלויבען“: אזוי כאראקטעריזירט ער האמלעט'ן. „דעריבער איז ער א סקעפּטיקער, און וועט קיינמאָל גאָרנישט ניט דערגרייכען; בעת דאָן קיכאָט, וועלכער קעמפּפט אנטקעגען ווינד־מיהלען און נעהמט־אָן א פריזירער'ס טעלער פאר מאמברינאָ'ס מאגישען קיווער (ווער פון אונז האָט ניט געמאכט דעם אייגענעם טעות?), איז א פיהרער פון די מאסען, ווייל די מאסען פאָלגען תמיד נאָך יענע, וועלכע קימערען זיך ניט וועגען דעם סארקאזם פון דער מאיאָריטעט, אָדער אפילו פאר פערפאָלגונגען, און מארשירען פאָרווערטס, האלטענדיג זייערע אויגען געריכטעט צו דעם ציעל, וועלכען פיללייכט קיינער זעהט ניט אויסער זיי אליין. זיי זוכען, זיי פאלען, זיי שטעהען אָבער ווידער אויף, און זיי געפינען עס, — און עס איז גאנץ רעכט אזוי. דאָך, אָבוואויל האמלעט איז א צווייפלער און גלויבט ניט אין דאָס גוטע, פונדעסטוועגען הערט ער ניט אויף גלויבען אין דאָס בעזע. ער האסט עס; שלעכטסקייט און פאלשקייט זיינען זיינע פיינד; און זיין סקעפּטיציזם איז ניט קיין גלייכגילטיגקייט, ער איז ניט מעהר ווי די פייניגונג און דער צווייפעל, וועלכע פערצעהרען ענדליך זיין ווילען“.

די דאָזיגע געדאנקען טורגעניעף'ס, דענק איך, גיבען דעם ריכטיגען שליסעל צו פערשטעהן זיין שייכות צו זיינע העלדען. ער אליין, און מעהרערע פון די בעסטע פריינד זיינע, האָבען מעהר אָדער וועניגער געהערט צו די האמלעטס. האמלעט'ן האָט ער ליעב געהאט, דאָן קיכאָט'ן האָט ער בעוואונדערט. אזוי האָט ער אויך באזאראָף'ן בעוואונדערט. ער האָט פאָרגעשטעלט זיינע העכערע מעלות אויסגעצייכענט גוט. ער האָט פערשטאנען דעם טראגישען כאראקטער פון זיין איינזאמער לאגע, ער האָט איהם אָבער ניט געקענט ארומרינגלען מיט יענער צארטער, פאָעטישער ליעבע, מיט וועלכער ער האָט בעשאָנקען אזוי ווי א קראנקען פריינד יענע העלדען

זיינע, וואָס זיינען נאָהענט געווען צו דעם האַמלעט טיפּ. אַזאַ ליעבע וואָלט ניט געווען אַם פּלאַץ.

„האָט איהר געקאָנט מישקין'ען?" האָט ער מיך איינמאָל געפרעגט אין 1878. אויפ'ן פּראָצעס פון אונזער קרוזשאָק האָט זיך מישקין אַרויס־געוויזען אַלס די מעכטיגסטע פּערזענליכקייט. „איך וואָלט געוואָלט וויסען אַלעס וועגען איהם", האָט ער פאָרטגעזעצט. „דאָס איז אַ מאַן; ניטאָ אין איהם קיין ברעקעל שפּור פון האַמלעטיזם". און זאָגענדיג עס האָט ער ווי עס ווייזט אויס זיך פערטראַכט איבער דעם דאָזיגען נייעם טיפּ אין דער רוסישער בעוועגונג, וועלכער האָט נאָך ניט עקזיסטירט אויף דער שטופּע, — וואָס טורגעניעף האָט געהאַט בעשריבען אין זיין „אונבעריהרט לאַנד", — אַבוואויל דאָס בוך איז ערשט ערשיענען מיט צוויי יאָהר שפּעטער.

דאָס לעצטע מאָל האָב איך איהם געזעהן אינ'ם הערבסט פון 1881. ער איז געווען זעהר קראַנק און געפּלאָגט פון דעם געדאַנק, אַז עס ליעגט אויף איהם אַ פליכט צו שרייבען אַלעקסאַנדער דעם 3טען — וועלכער איז נאָר־וואָס אַרויף אויפ'ן טראָהן און איז נאָך ניט געווען ענטשלאָסען איבער דער פּאָליטיק וואָס ער זאָל פערפאָלגען — און איהם בעטען ער זאָל געבען רוסלאַנד אַ קאָנסטיטוציע, בעווייזענדיג איהם מיט פעסטע אַרגו־מענטען די נויטווענדיגקייט פון אַזאַ שריט. מיט אַ דייטליכען שמערץ האָט ער צו מיר געזאָגט: „איך פיהל, אַז איך מוז עס טהאָן, איך פיהל אָבער, אַז איך וועל עס ניט קענען טהאָן". אין דער ווירקליכקייט האָט ער שוין דעמאָלט געליטען שרעקליכע יסורים, וואָס זיינען איהם פעראורזאַכט געוואָרען פון אַ קרעבס אין רוקען־מאַרך, און עס איז איהם אָנגעקומען מיט גרויס שווערקייט צו זיצען אַ ווייל׳ע און רעדען מיט אַ פריינד. ער האָט דעמאָלט ניט געשריבען, און אין עטליכע וואָכען אַרום וואָלט עס געווען אַרויסגעוואָרפען. אַלעקסאַנדער דער 3טער האָט בעקאַנט געמאַכט אין אַ מאַניפעסט זיין אַבזיכט צו בלייבען דער אַבסאָלוטער הערשער פון רוסלאַנד.

VII

די געשעהעניסען אין רוסלאַנד האָבען דערווייל גענומען אַ גאַנץ נייע ווענדונג. די מלחמה, וואָס רוסלאַנד האָט אָנגעהויבען אַנטקעגען דער טירקיי אין 1877, האָט זיך אויסגעלאָזט מיט אַן אַלגעמיינער ענטוישונג. איידער די מלחמה האָט אויסגעבראָכען האָט אין לאַנד געהערשט אַ שטאַר־קער ענטהוזיאַזם צו גונסטען די סלאַווען. פיעלע האָבען אויך געגלויבט, אַז אַ בעפרייאונגס־קריעג אין די באַלקאַנען וועט זיך אויסלאָזען מיט אַ בעווע־

גונג אין דער ריכטונג פון פּראָגרעס אין רוסלאַנד גופא. אָבער די בעפריי־
אונג פון די סלאַווען איז נאָר טיילווייז דורכגעפיהרט געוואָרען. די
אונגעהייערע קרבנות, וואָס די רוסען האָבען געבראַכט, זיינען געבליבען
אָהן ווירקונג צוליעב די פעהלערען פון די העכערע מיליטערישע בעאמטע.
הונדערטער טויזענדער מענשען זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען אין די
מלחמות, וואָס זיינען נאָר געווען האלב זיעגרייך, און די קאָנצעסיעס
וואָס מען האָט ארויסגעריסען פון דער טירקיי, זיינען געוואָרען צו גאָר־
נישט אויף דעם בערלינער קאָנגרעס. עס איז אויך געווען גוט בעוואוסט,
אז גנבות פון שטאַאַט־געלדער זיינען פאָרגעקומען אין דער צייט פון דער
ראָזייגער מלחמה, כמעט אויף אזא גרויסען מאסשטאב ווי בעת דער
קרימער קריעג.

אין מיטען פון דער אלגעמיינער אונצופריעדענהייט, וואָס האָט
געהערשט אין רוסלאַנד ביי דעם סוף פון 1877, איז פאָרגעקומען פאר א
הויכען געריכט דער פּראָצעס פון הונדערט און דריי־און־נייינציג פּערזאָנען,
וואָס זיינען ארעסטירט געוואָרען זינט דעם יאָהר 1873 אין צוזאמענהאנג
מיט אונזער אגיטאציע. די אָנגעקלאָגטע, פּערטיידיגט פון א היבשער צאָהל
טאלאנטפולע אדוואָקאטען, האָבען באלד געוואונען די סימפּאטיע פון דעם
גרויסען עולם. זיי האָבען געמאכט א זעהר גינסטיגען איינדרוק אויף דער
פּעטערבורגער געזעלשאפט; און ווען עס איז בעקאַנט געוואָרען, אז די
מייסטע פון זיי האָבען פערבראכט דריי אָדער פיער יאָהר אין געפענגניס,
ווארטענדיג אויף דעם דאָזיגען פּראָצעס, און אז ניט וועניגער ווי איין־און־
צוואנציג פון זיי האָבען אָדער געמאכט א סוף פון זייערע לעבענס דורך
זעלבסט־מאָרד, אָדער זיינען משוגע געוואָרען, איז דער געפיהל פון סימפּאַ־
טיע צו זיי געוואָרען נאָך שטארקער אפילו צווישען די ריכטער גופא. דאָס
געריכט האָט ארויסגעגעבען זעהר שווערע אורטיילען אויף אייניגע, און
פערהעלטניסמעסיג לייכטע אויף די איבעריגע, ערקלערענדיג, אז די צייט
וואָס זיי זיינען אָבגעזעסען פאר'ן פּראָצעס, איז געווען גענוג לאַנג, און
שוין אליין א גענוג שווערע שטראָף, אז עס איז ניט רעכט צו בעשטראָפען
זיי נאָך מעהר. מען האָט ערוואַרטעט, אז דער קייזער וועט זיכער נאָך
מעהר פערגרינגערען דעם אורטייל. צו אלעמענס ערשטוינען האָט אָבער
פּאסירט, אז ער האָט די אורטיילען געענדערט, אָבער כדי זיי שווערער צו
מאכען. די, וועמען דאָס געריכט האָט בעפרייט, זיינען פערשיקט געוואָרען
אין ווייטע געגענדען פון רוסלאַנד און סיביר, און פון פינף ביז צוועלף
יאָהר קאטאָרגע איז ארויפגעלעגט געוואָרען אויף די, וועמען דאָס געריכט
האָט פעראורטיילט צו קורצע געפענגניס טערמינען. דאָס איז געווען די
אַרבייט פון דעם שעף פון דער דריטער אבטיילונג, גענעראל מעזענצאָף.

אין דער איינגענער צייט האָט פּאַסירט, אַז דער שעף פון דער פּעטער־בורגער פּאָליציי, גענעראַל טרעפּאָף, בעמערקענדיג אין פערהאַפּטונגס־הויז, אַז איינער פון די פּאָליטישע געפאַנגענע, באָגאָליובאָף, האָט ניט אַרונטערגענומען דעם הוט צו בעגריסען דעם אַלמעכטיגען סאַטראַפּ, האָט ער זיך אַ לאָז געטהאָן צו איהם, האָט איהם געשלאָגען, און ווען דער געפאַנגענער האָט זיך געשטעלט אַנטקעגען, האָט ער געגעבען אַ בעפעהל מען זאָל איהם שמייסען. די איבעריגע געפאַנגענע, דערוויסענדיג זיך אין זייערע צעלען וועגען דעם פאַקט, האָבען גאַנץ הויך אויסגעדריקט זייער עמפּעהרונג, און דערפאַר זיינען זיי שרעקליך געשלאָגען געוואָרען פון די אויפזעהער און די פּאָליציי. די רוסישע פּאָליטישע געפאַנגענע האָבען אַריבערגעטראָגען, ניט בעקלאָגענדיג זיך, אַלע ליידען וואָס מען האָט זיי אויסגעטיילט אין סיביר אָדער אויף קאַטאָרגע, זיי זיינען אָבער געווען פעסט ענטשלאָסען ניט צו דולדען קיין קערפּערליכע בעשטראָפונג. אַ יונגע מיידעל, וויערא זאַסוליטש, וועלכע האָט אפילו פּערזענליך ניט געקאָנט באָגאָליובאָף'ן, האָט גענומען אַ רעוואָלווער, איז אוועק צום שעף פון דער פּאָליציי, און האָט אויף איהם געשאָסען. טרעפּאָף איז מעהר ניט ווי פערוואונדעט געוואָרען. אַלעקסאַנדער דער 2טער איז געקומען אָנקוקען די העלדישע מיידעל, וועלכע האָט געמוזט מאַכען אויף איהם אַן איינדרוק מיט איהר אויסערגעוועהנליך ליעבליכען פּנים און בעשיידענהייט. טרע־פּאָף האָט געהאַט אַזוי פיעל שונאים אין פּעטערבורג, אַז עס האָט זיך זיי איינגעגעבען פאַרצובערענגען דעם פּראָצעס פאַר אַ געוועהנליכען געריכט פון געשוואָרענע, און וויערא זאַסוליטש האָט אין געריכט ערקלערט, אַז זי האָט זיך נור דאַן גענומען צו דער וואַפע, ווען אַלע מיטלען ווי אַזוי פאַרצוברענגען די אַנגעלעגענהייט פאַר דער עפענטליכקייט און געפינען וויפיעל עס איז גערעכטיגקייט, זיינען שוין געווען אויסגעשעפּט. אפילו דעם פּעטערבורגער קאָרעספּאָנדענט פון דער לאָנדאָנער „טיימז" האָט מען געבעטען ער זאָל דעם פאַל דערמאָנען אין זיין צייטונג; ער האָט עס אָבער ניט געטהאָן, אפשר דערפאַר ווייל ער האָט עס געהאַלטען פאַר אונגלויב־ליך. דאַן, קיינעם ניט דערצעהלענדיג וועגען איהר בעשלוס, איז זי אוועק שיסען טרעפּאָף'ן. איצט אַז די זאַך איז אַרויסגעקומען אין דער עפענט־ליכקייט, איז זי גאַנץ צופריעדען צו הערען, אַז ער איז ניט מעהר ווי לייכט פערוואונדעט. די געשוואָרענע האָבען איהר איינשטימיג פריינעשפּראָכען; און ווען די פּאָליציי האָט פּרובירט איהר אַ צווייטען מאָל אַרעסטירען, בעת זי האָט פערלאָזען דאָס געריכטס־הויז, האָבען די פּעטערבורגער יונגע לייט, וועלכע זיינען געשטאַנען מאַסענווייז פאַר די טהויערען, איהר

ארויסגעראטעוועט פון זייערע לאפעס. זי איז אוועק אין אויסלאנד, און איז אין גיכען געווען צווישען אונז אין דער שווייץ.

די דאָזיגע אפערע האָט אָנגעמאכט א גאנצע סענזאציע אין איירָאָפּא. איך בין געווען אין פאריז, ווען די נייעס פון איהר פריישפּרעכונג איז אָנגעקומען, און יענעם טאָג איז מיר גראָד אויסגעקומען צו בעזוכען איינינע צייטונגס-קאָנטאָרען צוליעב געשעפטס-אנגעלעגענהייטען. איך האָב די רעדאקטערע געטראָפען אויפגעווארעמט מיט ענטהוזיאזם, און שרייבענדיג שטארקע ארטיקלען צו פערהערליכען די מיידעל. אפילו די ערנסטע „רעווי דע דעומאָנד" האָט געשריבען אין איהר איבערבליק איבער'ן יאָהר, אז די צוויי פערזאָנען, וועלכע האָבען געמאכט דעם שטארקסטען איינדרוק אויף דער עפענטליכער מיינונג אין איירָאָפּא אין 1878, זיינען געווען פרינץ גארטשאקאָף, אויף דעם בערלינער קאָנגרעס, און וויערא זאסוליטש. אין אייניגע קאלענדארען האָט מען געגעבען זייערע בילדער איינעם נעבען דעם אנדערען. אויף די ארבייטער פון איירָאָפּא האָט וויערא זאסוליטש'עס איבערגעבענהייט געמאכט א געוואלדיגען איינדרוק.

עטליכע חדשים שפּעטער, אָהן וועלכער עס איז צונויפגערעדטער פערשווערונג, זיינען געמאכט געוואָרען פיער אָנגריפע אויף געקרוינטע קעפּ, איינער נאָכ'ן אנדערען. דער ארבייטער היידעל און דר. נאָבלינג האָבען געשאָסען אויפ'ן דייטשען קייזער; עטליכע וואָכען שפּעטער האָט א שפּאנישער ארבייטער, אָליווא מאָנקאסי, געמאכט א פערזוך צו שיסען דעם שפּאנישען קעניג, און דער קוכער פּאססאנאנטע האָט זיך א וואָרף געטהאָן מיט זיין מעסער אויף דעם קעניג פון איטאליען. די איירָאָפּעאישע רעגיערונגען האָבען ניט געקענט גלויבען, אז אזעלכע אטענטאטען אויף די לעבענס פון די דריי קעניגע זאָלען האָבען פּאָרגעקומען אָהן א וועלכער עס איז אינטערנאציאָנאלער קאָנספּיראציע הינטער זיך, און זיי האָבען זיך אָנגעכאפּט אָן דעם שלוס, אז די יורא פעדעראציע און די אינטערנאַ-ציאָנאלע ארבייטערס' אסאָציאציע זיינען פעראנטוואָרטליך דערפאר.

מעהר ווי צוואנציג יאָהר זיינען שוין אריבער זינט דעמאָלט, און איך קען זאָגען מיט דער גרעסטער זיכערהייט, אז עס איז אבסאָלוט קיין שום גרונד ניט געווען פאר אזא השערה. פונדעסטוועגען האָבען זיך אלע איירָאָפּעאישע רעגיערונגען ארויפגעוואָרפען אויף די שווייץ, פאָרוואָר-פענדיג איהר, אז זי איז א מקום מקלט פאר רעוואָלוציאָנערען, וועלכע אָרגאניזירען אזעלכע פערשווערונגען. פּאול ברוס, דער רעדאקטאָר פון דער יורא צייטונג, דער „אוואנגארד", איז ארעסטירט און אָנגעקלאָגט געוואָ-רען. די שווייצארישע ריכטער, זעהענדיג אז עס איז קיין שום גרונד ניטאָ

אויף וועלכען מען זאָל קענען פערבינדען ברוס'ען אָדער די יורא פּעדע־ראציע מיט די לעצטע אטענטאטען, האָבען ברוס'ען בלויז פער'משפט צו א פּאָר מאָנאטען געפענגניס פאר זיינע ארטיקלען; אָבער די צייטונג האָט מען אונטערדריקט, און אַלע דרוקערייען אין דער שווייץ זיינען אויפגע־פאָדערט געוואָרען פון דער פעדעראַלער רעגיערונג ניט צו דרוקען די דאָזיגע צייטונג, אָדער וועלכע עס איז אַנדערע עהנליכע צייטונג. די יורא פעדעראציע איז אויף אזא אופן געבליבען אָהן אַן אָרגאַן.

אחוץ דעם האָבען נאָך די שווייצארישע פּאָליטיקער, וועלכע האָבען געקוקט קרום אויף דער אַנארכיסטישער אגיטאציע אין זייער לאַנד, פּריוואט געהאנדעלט אזוי, ווי זיי וואָלטען געוואָלט צווינגען די וויכטיגסטע שווייצארישע מיטגליעדער פון דער יורא פעדעראציע זיך צוריקצוציהען פון עפענטליכען לעבען, אָדער צו פערהונגערען. ברוס איז אויסגעוויזען געוואָרען פון דער שווייץ. זשיימס גיליאָם, וועלכער האָט גאַנצע אכט יאָהר אָנגעהאַלטען דעם אָפיציעלען אָרגאַן פון דער פעדעראציע, טראָץ אַלע שטערונגען, און האָט געמאַכט א לעבען הויפּטזעכליך פון לעהרעריי, האָט מעהר קיין בעשעפטיגונג ניט געקענט קריגען, און ער איז געווען געצוואונ־גען צו פערלאָזען די שווייץ און אריבערפאָהרען אין פראַנקרייך. אדהעמאַר שוויטצגעבעל האָט ניט געפונען קיין ארבייט אין דעם זייגער־פאַך, און אזוי ווי ער איז געווען בעפאַלען מיט א גרויסער פאמיליע, האָט ער זיך געמוזט צוריקציהען פון דער בעוועגונג. שפּיכיגער איז געווען אין דער זעלבער לאַגע, און ער האָט אויסגעוואַנדערט. עס איז אויף אזא אופן אויס־געקומען, אז איך, אַן אויסלענדער, האָב געמוזט איבערנעהמען די רעדאַ־גירונג פון דעם אָפּיציעלען אָרגאַן פון דער פעדעראציע. איך האָב נאַטיר־ליך דערצו קיין גרויס חשק ניט געהאַט, עס איז אָבער קיין ברירה ניט געווען, און צוזאמען מיט צוויי פריינד, דומארטהערריי און הערציג, האָב איך געגרינדעט א נייע צוויי־וועכענטליכע צייטונג אין זשענעווא, אין פעברואר 1879, אונטער דעם נאָמען „לע רעוואָלטע". דעם גרעסטען טייל פון דער צייטונג האָב איך געמוזט אליין אָנשרייבען. אָנצופאַנגען די צייטונג האָבען מיר געהאַט ניט מעהר ווי דריי־און־צוואַנציג פראַנק (אַן ערך פיער דאָלאַר), אָבער מיר האָבען זיך אַלע גענומען פאר דער ארבייט צו קריגען אבאָנעמענטען, און עס איז געלונגען ארויסצוגעבען אונזער ערשטען נומער. זי איז געווען געמעסיגט אין טאָן, אָבער רעוואָלוציאָנער אין איהר עצם, און איך האָב זיך געגומען די גרעסטע מיה צו שרייבען אין אזא סטיל, אז קאָמפּליצירטע היסטאָרישע און עקאָנאָמישע פראַגען זאָלען זיין צוגענגליך פאר יעדען אינטעליגענטען ארבייטער. זעקס הונדערט קאָפּיעס איז געווען די העכסטע צאָהל, וואָס די פריהערדיגע אויפלאַגען

פון אונזערע צייטונגען האָבען ווען עס איז דערגרייכט. פון „לע רעוואָלטע" האָבען מיר געדרוקט צוויי טויזענד קאָפּיעס, און אין עטליכע טעג ארום איז קיין איינע ניט געבליבען. די צייטונג איז געווען אַן ערפאָלג און זי ווערט נאָך איצט פאָרטגעזעצט אין פּאריז, אונטער דעם נאָמען „טאָן נואוואָ" („נייע צייט").

סאָציאַליסטישע צייטונגען האָבען אָפּט א טענדענץ צו ווערען איינ־פאַכע קלאַג־שריפטען איבער די עקזיסטירענדע אומשטענדען. עס ווערט דאָרטען דערצעהלט פון דער אונטערדריקונג פון די ארבייטער אין די מינען, אין די פאַבריקען און אויפ׳ן פעלד; דער עלענד און די ליידען פון די ארבייטער אין די צייטען פון סטרייקס ווערען געשילדערט מיט לעבעדיגע פארבען; זייער הילפלאָזיגקייט אין דעם קאַמפּף אנטקעגען זייערע ארבייט־געבער ווערט שטארק בעטאָנט: און דאָס דאָזיגע שטענ־דיגע דערצעהלען פון די האָפנונגסלאָזע אָנשטרענגונגען, איבט אויס א העכסט פערצווייפלענדען איינפלוס אויפ׳ן לעזער. כדי אָבצושוואַכען די דאָזיגע ווירקונג, מוז זיך דער רעדאקטאָר הויפּטזעכליך פערלאָזען אויף פלאַמענדע ווערטער, דורך וועלכע ער זוכט צו בעגייסטערען זיינע לעזער מיט ענערגיע און בטחון. איך האָב געדענקט פונקט פערקעהרט, אז א רעוואָלוציאָנערע צייטונג מוז מעהר ווי אלץ זיין א פערצייכענונג פון יענע סימפּטאָמען, וועלכע זאָגען אומעטום אָן דאָס אָנקומען פון א נייער עפּאָכע, דאָס אויפשפּראָצען פון נייע פאָרמען פון סאָציאַלען לעבען, דעם וואַק־סענדען רעוואָלט אנטקעגען די פערעלטערטע אינסטיטוציעס. מען מוז אויפפּאַסען אויף אָט די סימפּטאָמען, מען דאַרף זיי צונויפבריינגען אין זייער נאָהענטער שייכות און אזוי גרופּירען, אז זיי זאָלען צייגען די אונ־ענטשלאָסענע מוחות פון דער מאַיאָריטעט די אונזיכטבאַרע און אָפטמאָל אונבעוואוסטע שטיצע, וואָס די פאָרטגעשריטענע אידעען געפינען איבעראל, בעת עס קומט פאָר אין דער געזעלשאַפט אַן אויפבליהען פון געדאַנקען. מאַכען מען זאָל פיהלען סימפּאַטיע מיט דעם קלאַפּען פון דער מענשליכער הארץ איבער דער גאַנצער וועלט, מיט איהר אויפשטאַנד אנטקעגען דער דורות־לאַנגער אונטערטעניגקייט, מיט איהר פערזוך זיך אויסצואַרבייטען נייע פאָרמען פון לעבען — דאָס דאַרף זיין די הויפּט־פליכט פון א רעוואָלוציאָנערער צייטונג. האָפענונג, ניט פערצווייפלונג, מאַכט ערפאָלגרייכע רעוואָלוציעס.

היסטאָריקער דערצעהלען אונז אָפּט, ווי דער אָדער יענער סיסטעם פון פילאָזאָפיע האָט דורכגעפיהרט א געוויסע ענדערונג אין די מענשליכע געדאַנקען, און דערנאָך אין די אינסטיטוציעס. אָבער דאָס איז ניט קיין היסטאָריע. די גרויסע סאָציאַלע פילאָזאָפען האָבען ניט מעהר ווי אויפ־

נעבאַפּט די צייכענס פון די קומענדע ענדערונגען, זיי האָבען פערשטאַנען זייער אינערליכע שייכות, און מיט דער הילף פון אינדוקציאָן און אינער־ליכער דערקענטנים, האָבען זיי פאָראויסגעזאָגט, וואָס עס וועט פּאַסירען. עס מעג זיך אויך זיין לייכט צו צייכענען אַ פּלאַן פון געזעלשאַפטליכער אָרגאַניזאַציע, אויסגעהענדיג פון אייניגע פּרינציפּען און ענטוויקלענדיג זיי ביז צו זייערע נויטווענדיגע קאָנזעקווענצען, אַזוי ווי אַ געאָמעטרישען שלוס פון אייניגע אַקסיאָמען; אָבער דאָס איז ניט קיין סאָציאָלאָגיע. אַ ריכטיגע געזעלשאַפטליכע פאָראויסזאָגונג קען אַנדערש ניט געמאַכט ווערען, סיידען מען האַלט די אויגען אָפען אויף די טויזענדער צייכענס פון דעם נייעם לעבען, אָבזונדערענדיג די צופעליגע פאַקטען פון די וואָס זיינען אָרגאַניש וויכטיג, און בויענדיג די גענעראַליזאַציעס אויף דעם ראָזיגען באַזיס.

דאָס איז געווען די מעטאָדע פון דענקען, מיט וועלכער איך האָב זיך בעמיהט בעקאַנט־צו־מאַכען מיינע לעזער, געברויכענדיג איינפאַכע, פער־שטענדליכע ווערטער, כדי אַז דער בעשיידענסטער פון זיי זאָל זיך צוגע־וועהנען צו אורטיילען פאַר־זיך, וואוהין די ענטוויקלונג פון דער געזעל־שאַפט געהט, און זאָל קענען פעררייכטען דעם דענקער, אויב יענער קומט צו פאַלשע שליסע. וואָס אָנבעלאַנגט דער קריטיק אויף דאָס עקזיסטי־רענדע, האָב איך זיך מיט דעם אָבגעגעבען נאָר כדי צו פונאַנדערפּלאָנ־טערען די וואָרצלען פון די איבלען און צו צייגען, אַז אַ טיעף־איינגע־וואָרצעלטער און פאָרזיכטיג־ערצויגענער געצענדיענסט בנוגע צו די אַלטע איבערבלייבעכצען פון די פערגאַנגענע שטופען פון מענשליכער ענטוויק־לונג, און אַ ווייט־פערברייטעטע פייגהייט פון געדאַנק און פון ווילען, זיינען די הויפּט־קוועלען פון אַלע איבלען.

דומאַרטהעריי און הערציג האָבען מיך פאָלשטענדיג אונטערשטיצט אין דער דאָזיגער ריכטונג. דומאַרטהעריי איז געבאָרען געוואָרען אין איינער פון די אָרעמסטע פויערים־פאַמיליען אין סאַוואָי. זיין שול־אונטער־ריכט איז ניט אַוועק ווייטער ווי די ערשטע רעגעלען פון אַן עלעמענטאַר־שולע. און דאָך איז ער געווען איינער פון די העכסט אינטעליגענטע מענ־שען, וואָס איך האָב ווען בעגעגענט. זיינע אָבשעצונגען פון מענשען און טעגליכע פּאַסירונגען זיינען געווען אַזוי מערקווירדיג פול פון אַן אויסער־געוועהנליכען גלייכען־פערשטאַנד, אַז זיי זיינען אָפטמאָל געווען פּראָפּע־טיש. ער איז אויך געווען איינער פון די פיינסטע קריטיקער פון דער דעמאָלטדיגער סאָציאַליסטישער ליטעראַטור, און האָט זיך קיינמאָל ניט געלאָזט פערפיהרען פון שעהנע פראַזען, אָדער כלומרשט׳דיגער וויסענ־שאַפטליכקייט. הערציג איז געווען אַ יונגער געשעפטס־דינער, געבאָרען

אין זשענעווא; א צוריקגעהאלטענער מענש, א שעמעוודיגער, וואָס פלעגט רויט ווערען ווי א מיידעל בעת ער האָט ארויסגעזאָגט אַן אָריגי־נעלען געדאנק. נאָכדעם ווי איך בין ארעסטירט געוואָרען און ער איז געוואָרען די פעראנטוואָרטליכע פערזאָן פאר דער ווייטערדיגער ערשיי־נונג פון דעם זשורנאַל, האָט ער זיך אויסגעלערענט איינפאך דורך זיין ווילענסקראפט גאנץ גוט שרייבען. באַיקאָטירט פון אלע זשענעווער ארבייטס־געבער, און לעבענדיג מיט זיין פאמיליע אין אָרעמקייט און עלענד, האָט ער פונדעסטוועגען אויסגעהאלטען די צייטונג, ביז עס איז מעגליך געוואָרען איהר אריבערצופיהרען אין פאריז.

אויף דעם אורטייל פון אָט די צוויי פריינד מיינע האָב איך זיך פאַלשטענדיג געקענט פערלאָזען. ווען הערציג האָט פערקאָרטשעט דעם שטערען, מורמלענדיג, „יאָ — נישקשה — ס'קען געהן“, האָב איך געוואוסט אז עס וועט ניט טויגען. און בעת דומארטהעריי, וועלכער האָט זיך שטענדיג בעקלאָגט אויף זיינע ברילען, ווען עס איז איהם אויסגעקו־מען צו לייענען א ניט־קלאָרען מאנוסקריפּט, און האָט דעריבער געוועהנ־ליך געלייענט נור די קאָרעקטורען, פלעגט אונטערברעכען זיין לעזען מיט אַן אויסרוף, „ניין, עס וועט ניט טויגען!“ האָב איך באלד דערפיהלט, אז עס איז ניט די ריכטיגע זאך, און האָב פּרובירט טרעפען וואָס פאר א געדאנק אָדער אויסדרוק האָט ארויסגערופען זיין אונצופריעדענקייט. איך האָב געוואוסט אז עס איז ארויסגעוואָרפען איהם צו פרעגען, „פאר וואָס וועט עס ניט טויגען?“ ער וואָלט געענטפערט: „אָה, דאָס איז ניט מיין עסק; דאָס איז אייערער. ס'וועט ניט טויגען; דאָס איז אלץ וואָס איך קען זאָגען“. איך האָב אָבער געפיהלט אז ער איז גערעכט, און איך האָב זיך פּשוט אוועקגעזעצט איבערשרייבען דעם זאץ אָדער האָב גענומען א ווינקעל־האקען און אויפגעזעצט א נייעם זאץ אָנשטאָט דעם פריהערדיגען.

איך מוז אויך מודה זיין, אז מיר האָבען געהאט שווערע צייטען מיט דער צייטונג אונזערער. מיר האָבען קוים צייט געהאט ארויסצוגעבען פיער אָדער פינף נומערען, האָט אונז דער דרוקער אָנגעקינדיגט, מיר זאָלען זיך אויסזוכען אַן אנדער דרוקעריי. פאר די ארבייטער און זייערע אויסגאבען האָט די אין דער קאָנסטיטוציע פערשריבענע פרעסע־פרייהייט געהאט א סך בּעגרענצונגען, אחוץ די פאראגראפען פונ'ם געזעץ. דער דרוקער האָט גאָרנישט געהאט וואָס אויסצוזעצען קעגען אונזער צייטונג; אָבער אין דער שווייץ זיינען אלע דרוקערייען אָבהענגיג פון דער רעגיערונג, וועלכע בעשעפטיגט זיי מעהר אָדער ווייניגער מיט סטאטיסטישע בעריכטען און

דער גליַיכען; און מען האָט אונזער דרוקער פּשוט ערקלערט, אַז אויב ער וועט וויַיטער דרוקען אונזער צייטונג, דאַרף ער זיך מעהר אויף קיין בעשטעלונגען פון דער זשענעווער רעגיערונג ניט ריכטען. איך האָב געמאַכט אַ רייזע איבער דעם גאַנצען פראַנצויזיש־שפּרעכענדען טייל פון דער שווייץ, האָב זיך געזעהן מיט די בעלי־בתים פון די דרוקערייען, אומעטום אָבער, אפילו פון די וואָס זיַינען ניט געווען קעגען דער טענדענץ פון אונזער צייטונג, האָב איך געקראָגען דעם איינגענעם ענטפער: „מיר וואָלטען ניט געקענט עקזיסטירען אָהן אַרבייט פון דער רעגיערונג, און ווען מיר זאָלען אָננעהמען צו דרוקען „לע רעוואָלטע“ וועלען מיר מעהר קיין אַרבייט ניט קריגען“.

איך האָב זיך אומגעקעהרט אין זשענעוואַ זעהר דערשלאָגען; דומאַרטהעריי אָבער איז געוואָרען אַלץ ענטשלאָסענער און האָפנונגס־פולער. „ס׳הייסט גאָר פראָסט“, האָט ער געזאָגט, „מיר קויפען אונזער אייגענע דרוקעריי אויף אַ דריי־מאָנאַטליכען קרעדיט, און אין דריי מאָנאַ־טען אַרום וועלען מיר האָבען בעצאָהלט דערפאַר“. „אָבער מיר האָבען דאָך קיין געלד ניט, מיר האָבען אין גאַנצען אַ פּאָר הונדערט פראַנק“, בין איך געווען געגען דעם פּלאַן. „געלד איז גאָרנישט! מיר וועלען שוין האָבען! לאָמיר נאָר באַלד בעשטעלען די שריפט און גליַיך אַרויס־געבען דעם נעקסטען נומער — און געלד וועט שוין קומען!“ און ווידער־אַמאָל איז זיין אורטייל געווען אַ גאַנץ ריכטיגער. ווען אונזער נעקסטער נומער איז אַרויסגעקומען פון אונזער אייגענער „יוראַ דרוקעריי“, און מיר האָבען דאָרטען דערקלערט אונזערע שוועריגקייטען און דערצו נאָך אַרויס־געגעבען אַ פּאָר קליינע בראָשורען — יעדער איינער פון אונז העלפענדיג אין דער דרוק־אַרבייט — איז די געלד אַריינגעקומען; מייסטענס אין קופּער און קליינע זילבער מטבעות, עס איז אָבער געקומען. מעהרערע מאָל אין מיין לעבען האָב איך געהערט בעקלאָגענדיג זיך אין פּאָרטגע־שריטענע פּאַרטייען וועגען מאַנגעל אין געלד; אָבער וואָס מעהר איך לעב, אַלץ מעהר ווער איך איבערצייגט, אַז אונזער הויפּט שוועריגקייט בעשטעהט ניט אַזוי פיעל אין דעם מאַנגעל אין געלד, ווי אין דעם מאַנגעל אין מ ע נ ש ע ן, וואָס זאָלען מאַרשירען פעסט און ענטשלאָסען צו אַ געוויסען ציעל אין דער ריכטיגער ריכטונג, און זאָלען בעגייסטערען אַנדערע. עס איז שוין איצט איין־און־צוואַנציג יאָהר ווי אונזער צייטונג לעבט כסדר פון האַנד צום מויל, — אויפרופען פאַר פאָנדען ערשיינען אויף דער ערשטער זייט כמעט אין יעדען נומער; אַזוי לאַנג אָבער ווי עס איז דאָ אַ מענש, וואָס האַלט זיך ביי דער צייטונג און פערווענדט זיין גאַנצע ענערגיע אויף איהר, אַזוי ווי הערציג און דומאַרטהעריי אין זשע־

נעווא, און אזוי ווי גראוו האָט עס געטהאָן די לעצטע זעכצעהן יאָהר אין פּאריז, קומט דאָס געלד אריין, און אַ יעהרליכע הכנסה פון אן ערך אכט הונדערט פונט ווערט געשאַפען — הויפּטזעכליך פון די קופּער־ און קליינע זילבער־מטבעות פון די ארבייטער — צו דעקען די יעהרליכע הוצאה פאַר'ן דרוקען די צייטונג און די בראָשורען. פאַר אַ צייטונג, אזוי ווי פאַר אַלעם אנדערעס, זיינען מענשען פון ניט־דער־ערך גרעסערען ווערטה איידער געלד.

מיר האָבען אָנגעפאַנגען אונזער דרוקעריי אין אַ קליין צימער, און אונזער זעצער איז געוועזן אַ „מאַלאָ־ראָס", וועלכער האָט זיך אונטערגענומען אויפצוזעצען אונזער צייטונג פאַר דער בעשיידענער סומע פון זעכציג פראַנק אַ מאָנאַט. אויב ער האָט נאָר געקענט האָבען זיין בעשיידענעם מיטאָג יעדען טאָג און די מעגליכקייט צו בעזוכען פון צייט צו צייט אַן אָפּערא, האָט ער מעהר גאָרנישט פערלאַנגט. „איהר געהט אין אַ טערקישע באָד, יאָהאַן?" האָב איך איהם געפרעגט, בעגעגענענדיג איהם אין זשע־נעווא אויף דער גאַס, מיט אַ פּעקעל פון ברוינעם פּאַפּיר אונטער'ן אָרעם. „ניין, איך ציה זיך אריבער אויף אַ נייער קווארטיר", האָט ער געענט־פערט, מיט זיין געוועהנליכער מעלאָדישער שטימע און זיין שטענדיגען שמייכעל אויפ'ן פּנים.

צום שלי־מזל האָט ער ניט געקענט קיין פראַנצויזיש. איך פלעג שרייבען מיין מאַנוסקריפּט אין מיין בעסטער האַנדשריפט — קלערענדיג אָפט מיט בעדויערען וועגען דער צייט וואָס איך האָט פערשוועגדט אין די קלאַסען פון אונזער גוטען עבערט אין דער שולע — אָבער יאָהאַן האָט נאָר געקענט לייענען פראַנצויזיש מיטעלמעסיג, און אָנשטאָט „איממע־דיאַטמענט" פלעגט ער לייענען „איממידיאַטאָרמענט", אָדער „איממי־דיאַטמונט" און פלעגט אויפזעצען נאָך אזעלכע וואונדערליכע ווערטער; אָבער אזוי ווי ער פלעגט „איבערלאָזען פּלאַץ" און מען האָט ניט געדאַרפט איבערברעכען די ציילען מאַכענדיג די קאָרעקטורען, פלעגט מען נאָר דאַרפען איבערבייטען אַ פיער אָדער פינף בוכשטאַבען אויסצובעסערען אזעלכע מאָדנע לאַנגע ווערטער ווי די אויבענדערמאָנטע, און איינעם אָדער צוויי בוכשטאַבען אין יעדען קירצערען וואָרט; און מיר זיינען אויף אַזאַ אופן ווי עס איז דורכגעקראָכען. מיר האָבען זיך זעהר גוט פערטראָגען מיט איהם, און איך האָב זיך אין גיכען אויסגעלערענט אביסעל זעצען אונטער זיין השגחה. דער זאַץ פלעגט שטענדיג זיין פאַרטיג אין צייט, אז מען זאָל קענען אוועקטראָגען די קאָרעקטורען צו אַ שווייצארישען חבר, וועלכער איז געוועזן דער פעראַנטוואָרטליכער רעדאַקטאָר, און וועמען מיר פלעגען זיי צושטעלען איידער מיר זיינען געגאַנגען צום דרוק, און דערנאָך

פלעגט איינער פון אונז אוועקפיהרען די פאָרמס צו א דרוקער. אונזער „יורא דרוקעריי“ איז אין גיכען געוואָרען ווייט און ברייט בעקאַנט פאַר איהרע אויסגאַבען, בעזאָנדערס פאַר איהרע בראָשורען, וואָס דומאַר־טהעריי האָט קיינמאָל ניט צוגעלאָזט מען זאָל זיי פערקויפען טהייערער ווי איין פעני. א גאַנץ נייער סטיל האָט געמוזט אויסגעאַרבייט ווערען פאַר אַזעלכע פאַמפלעטען. איך מוז מוֹדה זיין, אַז אָפטמאָל בין איך געווען זינדיג גענוג מקנא צו זיין יענע שרייבער, וועלכע האָבען זיך געקענט פער־נעהמען וויפיעל זייטען זיי האָבען געוואָלט צו ענטוויקלען זייערע אידעען, און עס איז זיי נאָך געווען ערלויבט צו מאַכען טאַלעראַנד'ס וואויל־בעקאַנטע ענטשולדיגונג: „איך האָב קיין צייט ניט געהאַט צו זיין קורץ“. ווען מיר איז אויסגעקומען אריינצופרעסען דעם רעזולטאַט פון עטליכע חדשים אַרבייט — לאָמיך זאָגען, וועגען דעם אורשפּרונג פון געזעץ — אין א פעני־פאַמפלעט, האָב איך זיך שוין געמוזט נעהמען די צייט צו זיין קורץ. מיר האָבען אָבער געשריבען פאַר אַרבייטער, און פינף־און־צוואַנציג סאַנטים פאַר א בראָשורע איז אָפטמאָל צו־פיעל פאַר דעם דורכשניטליכען אַרבייטער. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז אונזערע פעני'דיגע און האַלב־פעני'דיגע פאַמפלעטען האָבען זיך פערקויפט אין די צעהנדלינגער טויזענ־דער, און זיינען איבערגעדרוקט געוואָרען אין פיעלע לענדער און שפּראַ־כען. מיינע לייט־אַרטיקלען פון יענער פעריאָדע זיינען שפּעטער פער־עפענטליכט געוואָרען פון עליזע רעקלו, בעת איך בין געזעסען אין געפענגנים, אונטער דעם נאָמען „פּאַראָל ד'און רעוואָלטע“ („ווערטער פון א רעוואָלוציאָנער“).

פראַנקרייך איז שטענדיג געווען דער הויפּט־צוועק פון אונזערע שטרעבונגען; אָבער „לע רעוואָלטע“ איז געווען שטרענג פערבאָטען אין פראַנקרייך, און די שמוגלערס האָבען געהאַט אַזוי פיעל גוטע זאַכען אריינצוברענגען אין פראַנקרייך פון דער שווייץ, אַז זיי האָבען זיך ניט געוואָלט פערנעהמען מיט אונזער צייטונג. איינמאָל בין איך מיט זיי צוזאַמען אריבער דעם פראַנצויזישען גרענעץ, און האָב אויסגעפונען, אַז זיי זיינען זעהר אָרענטליכע און צופערלעסיגע מענשען, איך האָב זיי אָבער ניט געקענט בעוועגען זיי זאָלען זיך אונטערנעהמען אריינצושמוגלען אונזער צייטונג. אַלעס וואָס מיר האָבען געקענט טהאָן איז דעריבער געווען, שיקען די צייטונג אין פערזיגעלטע קאָנווערטען צו אַן ערך א הונ־דערט פערזאָנען אין פראַנקרייך. פאַר דער פּאָרטאָ האָבען מיר גאָרנישט גערעכענט, פערלאָזענדיג זיך אַז די פרייוויליגע בייטרעגע פון אונזערע אבאָנענטען וועלען דעקען אונזערע אויסגאַבען, — און זיי האָבען שטענדיג געדעקט, — מיר האָבען אָבער אָפט געטראַכט אַז די פראַנצויזישע

פּאָליציי לויט דורך אַן אויסגעצייכענטע געלעגענהייט צו רואינירען אונזער צייטונג, ווען זי וואָלט זיך אַבאָנירט אויף אַ הונדערט עקזעמפּ־ליאַרען, און ניט צושיקען קיין פּריוויליגע בייטרעגע.

דעם ערשטען יאָהר האָבען מיר זיך איינגאַנצען געמוזט פערלאָזען אויף זיך אַליין; אָבער ביסלעכווייז האָט עליזע רעקלו אָנגעהויבען נעהמען אַ שטאַרקערע אינטערעסע אין דער אַרבייט, און ענדליך, נאָך מיין אַרעסט, האָט ער אַריינגעגעבען מעהר לעבען אין דער צייטונג ווי ווען עס איז. רעקלו האָט מיך געהאַט איינגעלאַדען איהם צו העלפען אין דער צוגרייטונג פון דעם באַנד פון זיין מאָנומענטאַלער געאָגראַפיע, וועלכער האָט צו טהאָן מיט דער רוסישער מלוכה אין אַזיע. ער האָט זיך אויסגע־לערענט רוסיש, ער האָט אָבער געדענקט, אַז אַזוי ווי איך בין גוט־בעקאַנט מיט סיביר, וועל איך איהם קענען בעהילפיג זיין; און אַזוי ווי מיין פרוי׳ס געזונד איז געווען שוואַך און דער דאָקטאָר האָט איהר פעראָרדענט זי זאָל גלייך פערלאָזען זשענעוואַ מיט איהרע קאַלטע ווינדען, האָבען מיר פריה אין פריהלינג פון 1880 זיך אַריבערגעקליבען אין קלאַרענס, וואו עליזע רעקלו האָט צו יענער צייט געוואוינט. מיר האָבען זיך בעזעצט ניט ווייט פון קלאַרענס אין אַ קליינעם דאָרף־הייזעל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט איבער די בלויע וואַסערען פון דער אָזערע זשענעוואַ, מיט דעם קלאָרען שנעע פון דעם „דענט די מידו" אין הינטערגרונד. אַ טייכעל, וועלכער האָט געררוישט ווי אַ מעכטיגער שטראָם נאָך אַ רעגען, מיטטראָגענדיג מיט זיך אונגעהייערע פעלזען און אויסגראָבענדיג פאַר זיך אַ נייע בעט, איז געלאָפען פערביי אונזער פענסטער, און אויף דער זייט פון באַרג אַנט־קעגען האָט זיך אויפגעהויבען דער אַלטער שלאָס פון „שאַטעלאַר", וועמעס אייגענטימער עס האָבען געלעבט, ביז צו דער רעוואָלוציע פון די „בורלאַ פּאַפּעי" (די פּאַפּירען־ברענער) אין 1799, פון די לייבאייגענטומס־שטייערען, וואָס זיי האָבען אַרויפגעלעגט אויף די אָרימע פּויערים ביי די געלעגענהייטען פון געבורטען, חתונות און לויות. מיט דער הילף פון מיין פרוי, מיט וועמען איך פלעג דיסקוטירען יעדע טאַגעס־פראַגע און יעדען געפּלאַנטען אַרטיקעל, און וועלכע איז געווען אַ שטרענגע ליטעראַרישע קריטיקערין פון מיינע שריפטען, האָב איך דאָרטען געשאַפען די בעסטע זאַכען, וואָס איך האָב אָנגעשריבען פאַר „לע רעוואָלטע", צווישען זיי דעם אויפרוף „צו דער יוגענד", וועלכעס איז פערשפּרייט געוואָרען אין הונ־דערטער טויזענדער עקזעמפּליאַרען אין אַלע שפּראַכען. דאָרטען האָב איך, בוכשטעבליך, אויסגעאַרבייט דעם יסוד פון כמעט אַלץ וואָס איך האָב שפּעטער געשריבען. דער פערקעהר מיט געבילדעטע מענשען, מיט עהנליכע אידעען ווי אונזערע איז דאָס, וואָס אונז אַנאַרכיסטישע שריפטשטעלער,

צוטריבען און צויאָגט איבער דער גאַנצער וועלט, פעהלט פּילייכט מעהר ווי עטוואָס אַנדערעס. אין קלאַרענס האָב איך דעם דאָזיגען פערקעהר געהאַט מיט עליזע רעקלו און לעפראַנס, אחוץ די שטענדיגע בעריהרונג מיט די אַרבייטער, וואָס איך האָב ווייטער אָנגעהאַלטען; און אָבוואויל איך האָב אַ סך געאַרבייט פאַר דער „געאָגראַפיע", האָב איך פונדעסט־וועגען דאָרט געקענט שאַפען מעהר ווי געוועהנליך פאַר דער אַנאַרכיסטי־שער פּראָפּאַגאַנדאַ.

VIII

אין רוסלאַנד האָט דער קאַמפּף פאַר פּרייהייט אָנגענומען אַלין מעהר און מעהר אַ שאַרפען כאַראַקטער. מעהרערע פּאָליטישע פּראָצעסען זיינען פאָרגעבראַכט געוואָרען פאַר די העכערע געריכטען, — דער פּראָצעס פון די „הונדערט און דריי־און־צוואַנציג", פון „די פופציג", פון דעם „דאָלגור־שין קרוזשאָק", און אַזוי ווייטער, — און אין אַלע האָט זיך ארויסגעוויזען די אייגענע זאַך. די יוגענד איז געגאַנגען צו די פּויערים און די פאַבריק־אַרבייטער, פּרעדיגענדיג צו זיי סאָציאַליזם; סאָציאַליסטישע בראָשורען, געדרוקט אין אויסלאַנד, זיינען פערטיילט געוואָרען; עס זיינען געמאַכט געוואָרען אויפרופען — אויף אַ געוויסען אונקלאָרען, אונבעשטימטען אופן — ארויסצוטרעטען אַנטקעגען די דריקענדע עקאָנאָמישע בעדינגונ־גען. קורץ, עס איז מעהר גאָרנישט ניט געטהאָן געוואָרען איידער דאָס, וואָס עס קומט פאָר אין דער סאָציאַליסטישער אַגיטאַציע אין אַלע אַנדערע לענדער. מען האָט ניט געקענט געפינען קיין שפּור פון קאָנספּיראַציע קעגען דעם צאַר, אָדער אפילו פון צוגרייטונגען צו רעוואָלוציאָנערע טהע־טיגקייטען; דער פאַקט איז, אַז אַזעלכעס איז טאַקע גאָר ניט געווען. די גרויסע מאַיאָריטעט פון אונזער יוגענד איז צו יענער צייט געווען געגען אַזאַ טהעטיגקייט. נאָכמעהר, בעטראַכטענדיג איצט די בעוועגונג פון די יאָהרען 1870—78, קען איך מיט פולער זיכערהייט זאָגען, אַז די מייסטע פון זיי וואָלטען זיך געפיהלט צופריעדען, ווען מען וואָלט זיי פשוט ערלויבט צו לעבען צוזאַמען מיט די פּויערים און די אַרבייטער, זיי צו לערנען, מיטצואַרבייטען מיט זיי אויף אירגענד וועלכען פון די טויזענד אופנים — פּריוואַט אָדער אַלס אַ טייל פון דער אָרטיגער זעלבסט־רעגיערונג — אין וועלכע געבילדעטע און ערנסטע מענער אָדער פרויען קענען ניצליך זיין פאַר די מאַסען פון פאָלק. איך האָב די מענשען געקאָנט, און איך זאָג וואָס איך ווייס וועגען זיי.

דאָך זיינען די אורטיילען געווען גרויזאַם — נאַריש גרויזאַם, וואָרים

די בעוועגונג, וועלכע איז אַרויסגעוואַקסען פון די פריהערדיגע צושטענדען אין רוסלאַנד, איז געווען צו־טיעף איינגעוואָרצעלט, אז מען זאָל זי קענען אויסרייסען מיט פשוט'ער ברוטאַליטעט. קאַטאָרגע אויף זעקס, צעהן, צוועלף יאָהר אין די מינען, און דערנאָך פערשיקט ווערען אין סיביר אויפ'ן גאַנצען לעבען, איז געווען אַ געוועהנליכער אורטייל. עס זיינען געווען אַזעלכע פעלע, ווי צום ביישפיעל, אַז אַ מיידעל האָט געקראָגען נייען יאָהר קאַטאָרגע און לעבענסלענגליכע פערשיקונג אין סיביר, פאַר וואָס זי האָט געגעבען אַן ארבייטער איין איינציגע סאָציאַליסטישע בראָשורע; דאָס איז געווען איהר גאַנצער פערברעכען. אַ צווייטע פערצעהן־יאָהריגע מיידעל, פריילין גוקאָווסקאַיאַ, איז פערשיקט געוואָרען אויפ'ן גאַנצען לעבען אין אַ פערוואָרפענעם סיבירישען דערפעל, דערפאַר וואָס זי האָט פּרובירט, ווי געטהע'ס קלערכען, אויפצורייצען אַ גלייכגילטיגען עולם, צו בעפרייען קאָוואַלסקי'ן און זיינע פריינד, בעת מען האָט זיי געפיהרט צו דער תליה — אַ טהאַט וואָס איז נאָך מעהר נאַטירליך פאַר רוסלאַנד, אפילו פון דעם „טשינאָווניק'ס“ שטאַנדפּונקט, דערפאַר וואָס אין אונזער לאַנד איז ניטאָ קיין טויט־שטראָף פאַר געוועהנליכע קרימינעלע פערברע־כען, און די אָנווענדונג פון דער טויט־שטראָף אויף „פּאָליטישע“ איז דאַן געווען אַ נייעס, אַן אומקעהרען זיך צו כמעט פערגעסענע טראַדיציעס. פערוואָרפען אין דער ווילדערנים, האָט די דאָזיגע יונגע מיידעל זיך אין גיכען דערטרונקען אין טייך יעניסעי. אפילו די וואָס זיינען פרייגעשפּראָ־כען געוואָרען פון די געריכטען, זיינען פערשיקט געוואָרען פון די זשאַנ־דאַרמען אין קליינע סיבירישע דערפלעך און אין צפון־מזרח פון רוסלאַנד, וואו עס איז זיי אויסגעקומען צו הונגערען אויף דער רעגיערונג'ס שטיצע פון דריי רובעל (1 דאָלאַר מיט 50 סענט) אַ מאָנאַט. אין אַזעלכע דערפלעך זיינען ניטאָ קיין אינדוסטריען און די פערשיקטע זיינען געווען שטרענג פערבאָטען צו בעשעפטיגען זיך מיט לעהרעריי.

כדי צו מאַכען די יוגענד נאָך מעהר אויפגעבראַכט, האָט מען זייערע פעראורטיילטע פריינד ניט געשיקט גלייך אין סיביר. מען האָט זיי פריהער געהאַלטען יאָהרען־לאַנג פערשפּאַרט אין די צענטראַל־טורמעס, וואו זייער לעבען איז געווען אַזוי טרויעריג, אַז זיי האָבען מקנא געווען דאָס לעבען פון די פערברעכער אין סיביר. די דאָזיגע געפענגנעסען זיינען ווירקליך געווען שוידערליך. אין איינעם פון זיי — „אַ נעסט פון טיפוס־פיבער“, ווי אַ גלח פון דער דאָזיגער תפיסה האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ דרשה — האָט די שטערבליכקייט דערגרייכט ביז צוואַנציג פּראָצענט פון די געפאַנ־גענע אין צוועלף חדשים. אין די צענטראַל־געפענגניסען, אין די קאַטאָרזשנע טורמעס פון סיביר, אין די פעסטונגען, האָבען זיך די געפאַנ־

גענג געמוזט בענוצען מיט דעם טויט־סטרייק, דעם הונגער־סטרייק, זיך צו שיצען אַנטקעגען די ברוטאַליטעט פון די אויפזעהער, אָדער אַרויסצו־קריגען בעדינגונגען — וועלכע עס איז אַרבייט, אָדער דאָס רעכט צו לעזען, אין זייערע צעלען — וואָס זאָל זיי ראַטעווען פון געטריבען ווערען צו משוגעת אין עטליכע חדשים. די שווידערליכקייט פון אַזעלכע סטרייקס, אין דער צייט פון וועלכע מענער און פרויען האָבען זיך ענטזאַגט צו נעהמען וועלכע עס איז שפּייז זיעבען אָדער אַכט טעג כסדר, און זיינען דערנאָך געלעגען אונבעוועגליך, מיט פערווירטע געדאַנקען, האָבען ווי עס ווייזט אויס קיין שום ווירקונג ניט געהאַט אויף די זשאַנדאַרמען. אין כאַרקאָף האָט מען די פערשמאַכטע געפאַנגענע געבונדען מיט שטריק און זיי געקאָרמעט קינסטליך, איבערגעוואַלד.

ידיעות פון די דאָזיגע שווידערליכקייטען האָבען זיך דורכגעריסען פון די געפענגניסען, זיינען אַריבער די אונענדליכע שטרעקען פון סיביר, און האָבען זיך פונאַנדערגעטראָגען ווייט און ברייט אונטער דער יוגענד. עס איז געווען אַ צייט, ווען עס איז ניט אַריבער אַ וואָך, וואָס עס זאָל ניט אויפגעדעקט ווערען עפּעס אַ נייע עהנליכע שאַנד־טהאַט, אָדער נאָך ערגערס.

אַ פּלעצליכע ערביטערונג האָט אַרומגעכאַפּט אונזער יונגוואַרג. „אין אַנדערע לענדער“, האָבען זיי אַנגעהויבען זאָגען, „ האָבען מענשען דעם מוטה זיך צו שטעלען אַנטקעגען. אַן ענגלענדער, אַ פראַנצויז, וואָלטען אַזעלכע געוואַלד־טהאַטען ניט געדולדעט. ווי קענען מיר עס דולדען? לאָמיר אַרויסטרעטען, מיט וואַפּען אין די הענד, קעגען די ביינאַכטיגע איבערפאַלען פון די זשאַנדאַרמען; זאָלען זיי לכל הפחות וויסען, אַז ווי־באַלד אַרעסטירט ווערען מיינט אַ לאַנגזאַמער און אַ שענדליכער טויט דורך זייערע הענד, וועלען זיי אונז מוזען נעהמען אין אַ קאַמפּף אויף לעבען און טויט“. אין אָדעסאַ האָבען קאָוואַלסקי און זיינע פריינד בעגע־גענט מיט רעוואָלווער־שיסערייען די זשאַנדאַרמען, וועלכע זיינען איין נאַכט געקומען זיי אַרעסטירען.

אַלעקסאַנדער דעם 2טען׳ס ענטפער אויף דעם דאָזיגען נייעם שריט איז געווען, די ערקלערונג פון בעלאַגערונגס־צושטאַנד. רוסלאַנד איז איינ־געטיילט געוואָרען אין אַ צאָהל בעצירקען, יעדערער אונטער אַ גענעראַל־גובערנאַטאָר, וועלכער האָט געקראָגען אַ בעפעהל, צו הענגען די פערברע־כער אָהן ההמנות. קאָוואַלסקי און זיינע פריינד — וועלכע, פערבייגעהענ־דיג בעמערקט, האָבען קיינעם ניט געטויט מיט זייער שיסען — זיינען אויפגעהאַנגען געוואָרען. הענגען איז געוואָרען די טאַגעס־אָרדנונג. דריי־און־צוואַנציג מענשען זיינען פערניכטעט געוואָרען אין צייט פון צוויי

יאָהר, אונטער זיי א ניינצעהן־יאָהריגער אינגעל, ווען מען האָט געכאַפּט אויפקלעפּענדיג א רעוואָלוציאָנערע פּראָקלאמאציע אויף א וואָקזאַל; די דאָזיגע טהאַט — איך זאָג עס אויסדריקליך — איז געווען די איינציגע בעשולדיגונג קעגען איהם. ער איז געווען א אינגעל, ער איז אָבער געשטאָרבען ווי א מאַן.

דאָן איז די פּאַראָלע פון די רעוואָלוציאָנערען געוואָרען „זעלבסט־פערטיידיגונג": זעלבסט־פערטיידיגונג אנטקעגען די שפּיאָנען, וועלכע האָבען זיך אריינגע׳גנב׳עט אין די גרופּען אונטער דער מאַסקע פון פריינד־שאַפט און האָבען פעררעטהען די מיטגליעדער רעכטס און לינקס, איינ־פאַך ווייל מען וואָלט זיי ניט געצאָהלט, ווען זיי זאָלען ניט ארויסגעבען א גרויסע צאָהל פּערזאָנען; זעלבסט־פערטיידיגונג קעגען יענע, וואָס האָבען מיסהאנדעלט די געפאנגענע; זעלבסט־פערטיידיגונג קעגען די שעפען פון דער שטאַאטס־פּאָליציי.

דריי בעדייטענדע בעאמטע און א צוויי אָדער דריי קלענערע שפּיאָ־נען זיינען געפאַלען אין דער דאָזיגער נייער פּאַזע פון קאַמפּף. גענעראַל מעזענצאָף, וועלכער האָט צוגערעדט דעם צאַר, ער זאָל פערצווייפאכען דעם אורטייל פון די הונדערט־דריי־און־ניינציג, איז גע׳הרג׳עט געוואָרען אין מיטען העלען טאָג אין פּעטערבורג; א זשאנדארמסקער פּאָלקאָווניק, וועלכער האָט זיך פערשולדיגט אין עטוואָס ערגערס ווי דאָס, האָט געהאַט דעם זעלבען שיקזאַל אין קיעף; און דער גענעראַל־גובערנאַטאָר פון כארקאָף — מיין שוועסטערקינד, דמיטרי קראָפּאָטקין — איז דערשאָסען געוואָרען, בעת ער איז צוריקגעפאָהרען אהיים פון טהעאַטער. די צענטראַל־געפענגנים, אין וועלכער דער ערשטער הונגער־סטרייק און די קינסטליכע ערנעהרונג איז פאָרגעקומען, איז געשטאַנען אונטער זיין בעפעהל. בטבע איז ער ניט געווען קיין שלעכטער מענש, — איך וויים, אז זיינע געפיהלען זיינען געווען אביסעל גינסטיג צו די פּאָליטישע געפאַנגענע; ער איז אָבער געווען א שוואַכער מענש און אן אנהענגער פון הויף, און ער האָט זיך ניט געקענט ענטשליסען אריינצומישען. איין וואָרט זיינער וואָלט געמאַכט א סוף צו די מיסהאנדלונגען פון די געפאנגענע. אַלעקסאַנדער דער 2טער האָט איהם אזוי ליעב געהאַט, און זיין פּאָזיציע אין הויף איז געווען אזוי פעסט, אז מען וואָלט גאַנץ וואהרשיינליך צוגעשטימט צו זיין ארייננמישען זיך. „איך דאַנק אייך; איהר האָט געהאַנדעלט אין איינקלאַנג מיט מיין אייגענעם וואונש", האָט דער צאַר צו איהם געזאָגט א פּאָר יאָהר פריהער, ווען ער איז געקומען אין פּעטערבורג בעריכטען, אז ער האָט גענומען א פריעדליכע שטעלונג אין אן אויפשטאַנד פון דער אָרעמער בעפעלקערונג אין כאַרקאָף, און האָט בעהאַנדעלט די בונטאָװשציקעס

זעהר מילד. דאָס מאָל אָבער האָט ער געגעבען זיין צושטימונג צו די געפענגנים־וועכטער, און די כאַרקאָווער יונגע לייט זיינען געוועזן אַזוי ערביטערט פאַר דער בעהאַנדלונג פון זייערע פריינד, אַז איינער פון זיי האָט איהם דערשאָסען.

פונדעסטוועגען האָט מען דעם קייזער׳ס פּערזענליכקייט אויסגעלאָזט פון׳ם קאַמפּף, און ביז צום יאָהר 1879 איז קיין אַנגריף אויף זיין לעבען ניט געמאַכט געוואָרען. די פּערזאָן פון דעם „בעפרייער" פון די לייב־אייגענע איז געוועזן אַרומגערינגעלט מיט אַ שטראַהלען־קרוין, וועלכע האָט איהם פיעל, פיעל מעהר געשיצט איידער די מחנות פון פּאָליציי־בעאַמטע. ווען אלעקסאַנדער דער 2טער וואָלט אין יענעם קריטישען מאָמענט אַרויס־געצייגט דעם קלענסטען וואונש צו פערבעסערען די אומשטענדען אין רוס־לאַנד; ווען ער וואָלט נאָר אַ רוף געטהאָן איינעם אָדער צוויי פון יענע מענשען, מיט וועלכע ער האָט צוזאַמען געאַרבייט אין דער צייט פון דער רעפאָרם־פּעריאָדע, און וואָלט זיי געגעבען דעם בעפעהל צו אונטערזוכען די צושטענדען פון׳ם לאַנד, אָדער בלויז פון דעם פּויערנטום; ווען ער וואָלט אַרויסגעוויזען וואָסער עס איז אבזיכט צו בעשרענקען די מאַכט פון דער געהיים־פּאָליציי, — וואָלטען זיינע טריט בעגריסט געוואָרען מיט ענטהוזיאַזם. איין וואָרט זיינער וואָלט איהם ווידער געמאַכט צום „בעפרייער", און ווידער אַמאָל וואָלט די יוגענד ווידערהאָלט הערצען׳ס ווערטער: „דו האָסט געזיעגט, גאַלילעער". אָבער פּונקט אַזוי ווי אין דער צייט פון דעם פּוילישען אויפשטאַנד האָט אין איהם דערוואַכט דער דעם־פּאָט, און בעאיינפלוסט פון קאַטקאָף׳ן, האָט ער זיך בענוצט מיט דער תליה, אַזוי האָט ער איצט ווידער, פאָלגענדיג די עצה פון זיין טייוועלשען זשעניע, קאַטקאָף, קיין אַנדער זאַך ניט געפונען וואָס צו טהאָן, ווי צו ערנענען ספּעציעלע מיליטערישע גוברנאַטאָרען — צו הענגען.

דאַן, און נור דאַן, האָט אַ הייפּעלע רעוואָלוציאָנערען, — דער עקזע־קוטיווער קאָמיטעט, — געשטיצט, מוז איך זאָגען, פון דער וואַקסענדער אונצופריעדענהייט אין די געבילדעטע קלאַסען, און אפילו אין דעם קייזער׳ס סביבה גופא, ערקלערט יענע מלחמה אַנטקעגען דעם אבסאָלו־טיזם, וועלכע האָט זיך, נאָך עטליכע פּערזוכען, געענדיגט אין 1881 מיט דעם טויט פון אלעקסאַנדער דעם 2טען.

ווי איך האָב שוין בעמערקט, האָבען אין אלעקסאַנדער דעם 2טען געלעבט צוויי מענשען, און איצט האָט דער קאַמפּף צווישען זיי ביידען, וועלכער איז געוואַקסען די גאַנצע צייט פון זיין לעבען, אָנגענומען אַ טראַגישען כאַראַקטער. בעת ער האָט זיך בעגעגענט מיט סאָלאָוויאָף׳ן,

וועלכער האָט אויף איהם געשאָסען, און די ערשטע קויל האָט איהם ניט געטראָפען, האָט ער זיך ניט פערלאָרען און איז געלאָפען צו דער נעהנט־סטער טהיר ניט אין א גלייכער ליניע, נאָר אין א זיגזאג, בעת סאָלאָוויאָף האָט געהאַלטען אין איין שיסען; ער איז אויף דעם אופן אָבגעקומען מיט נאָר א לייכטען ריס אין זיין מאַנטעל. אין דעם טאָג פון זיין טויט האָט ער אויך בעוויזען אביישפיעל פון אונצווייפעלהאפטען מוטה. פּנים אל פּנים מיט א ווירקליכער געפאהר, איז ער געוועזען מוטהיג; ער האָט אָבער געהאַלטען אין איין ציטערען פאר די שאָטענס פון זיין אייגענער פאַנ־טאַזיע. איינמאָל האָט ער געשאָסען אויף אַן אדיוטאַנט, בעת יענער האָט געמאַכט אַן אונערוואַרטעטע בעוועגונג, און אַלעקסאַנדער האָט געדענקט, אַז ער וויל מאַכען אַן אָנגריף אויף זיין לעבען. בלויז צו ראַטעווען זיך דאָס לעבען, האָט ער פאָלשטענדיג איבערגעגעבען זיין גאַנצע קייזערליכע מאַכט אין די הענד פון יענע, וועלכע האָבען זיך גאָר ניט געקימערט וועגען איהם, נאָר וועגען זייערע איינטרעגליכע שטעלען.

עס איז קיין צווייפעל ניט, אַז ביי איהם איז געבליבען א פריינדלי־כער געפיהל פאר דער מוטער פון זיינע קינדער, אָבוואוהל ער האָט שוין דעמאָלט געלעבט מיט דער פּרינצעסין יוריעווסקי־דאָלגאָרוקי, מיט וועמען ער האָט חתונה געהאַט באַלד נאָך דער קייזערין׳ס טויט. „רעדט ניט צו מיר וועגען דער קייזערין; עס מאַכט מיך צופיעל ליידען“, האָט ער מעהר ווי איינמאָל געזאָגט צו לאָרים מעליקאָף׳ן. און דאָך האָט ער אינגאַנצען פערלאָזען די קייזערין מאַריא, וועלכע איז געשטאַנען טריי ביי זיין זייט אין דער צייט וואָס ער איז געווען דער „בעפרייער“; ער האָט איהר געלאָזט שטאַרבען א פערגאַכלעסיגטע אין פּאַלאַץ. א גוט־בעוואוסטער רוסישער דאָקטאָר, ער איז שוין איצט טויט, האָט דערצעהלט זיינע פריינד, אַז ער, א פרעמדער, האָט זיך געפיהלט שאָקירט פון דער נאַכלעסיגקייט. מיט וועלכער די קייזערין איז בעהאַנדעלט געוואָרען אין דער צייט פון איהר לעצטער קראַנקהייט. די הויפדאַמען האָבען זי, זעלבסט־פערשטענד־ליך, פערלאָזען און זי האָט נעבען זיך אין גאַנצען געהאַט צוויי דאַמען, וועלכע זיינען געווען שטאַרק איבערגעגעבען צו איהר. יעדען טאָג האָט זי געקראָגען ניט מעהר ווי א קורצען אָפיציעלען בעזוך פון איהר מאַן, וועל־כער האָט פאר דער צייט זיך אויפגעהאַלטען אין אַן אַנדער פּאַלאַץ.

ווען דער עקזעקוטיווער קאָמיטעט האָט געמאַכט דעם געוואַגטען פערזוך אויפצורייסען דעם ווינטער־פּאַלאַץ גופא, האָט אַלעקסאַנדער דער צווייטער געמאַכט א שריט, וועלכער האָט צו זיך קיין גלייכען ניט געהאַט. ער האָט געשאַפען א מין דיקטאַטור, איבערגעבענדיג לאָרים מעליקאָף׳ן

אונבעשרענקטע מאכט. דער דאָזיגער גענעראַל איז געווען אַן ארמעניער, און אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט איהם שוין פריהער אמאָל געהאַט נעגעבען אַן עהנליכע דיקטאַטאָרישע מאַכט, בעת די בובּאָנישע פּעסט האָט אויסגעבראָכען אין דעם ניעדעריגען טייל פון דער וואָלגא און דייטש־לאַנד האָט געסטראַשעט צו מאָביליזירען איהרע טרופּען און שטעלען רוס־לאַנד אונטער קאַראַנטין, אויב די פּעסט וועט ניט אָבגעשטעלט ווערען. איצטער, אַז אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט געזעהן אַז ער קען ניט האָבען קיין צוטרויען אפילו צו דער וואכזאמקייט פון דער פּאָלאַץ־פּאָליציי, האָט ער נעגעבען לאָרים מעליקאָף'ן דיקטאַטאָרישע מאַכט, און אזוי ווי מעליקאָף האָט געהאַט א שם אלס ליבעראַל, איז דער דאָזיגער נייער שריט אויסגעטייטשט געוואָרען אַלס אַן אָנצוהערעניש, אַז די צונויפרופונג פון א נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג וועט באַלד נאָכפּאָלגען. אַזוי ווי אָבער קיין נייע אַטענטאַטען אויף זיין לעבען באַלד נאָך דער דאָזיגער אויפרייסונג זיינען ניט געמאַכט געוואָרען, איז דער צאַר ווידער געוואָרען שטייפער ביי זיך, און מיט עטליכע חדשים שפּעטער, איידער מעליקאָף האָט צייט געהאַט עטוואָס צו טהאָן, איז ער שוין מעהר קיין דיקטאַטאָר ניט געווען, נאָר אַן איינפאַכער מיניסטער דער אינערען. די פּלוצליכע אַנפאַלען פון טרויעריגקייט, וועגען וועלכע איך האָב שוין גערעדט, אין דער צייט פון וועלכע אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט זיך געמאַכט פאַר־ווירפע פאַר דעם רעאַקציאָנערען כאַראַקטער, וואָס זיין הערשאַפט האָט אָנגענומען, האָבען זיך איצט ארויסגעוויזען אין דער פאָרם פון העפטיגע טרערען־שפּאַזמען. ער פלעגט אָבזיצען שטונדען־לאַנג וויינענדיג, אריינ־ברענגענדיג מעליקאָף'ן אין פערצווייפלונג. דאַן פלעגט ער פרעגען זיין מיניסטער, „ווען וועט אייער קאָנסטיטוציאָנס־פּלאַן פאַרטיג ווערען?“ מיט צוויי טעג שפּעטער, ווען מעליקאָף האָט איהם געזאָגט, אַז איצט איז ער שוין פאַרטיג, האָט עס אויסגעוויזען ווי דער קייזער וואָלט געהאַט גאָר אין גאַנצען פערגעסען וועגען דעם. „האָב איך דען דערמאָנט וועגען דעם?“ פלעגט ער פרעגען. „צו וואָס? לאָמיר עס בעסער איבערלאָזען פאַר מיין נאָכפאָלגער. זאָל עס זיין ז י י ן מתנה פאַר רוסלאַנד“.

ווען עס פלעגען צו איהם אָנקומען קלאַנגען וועגען א נייער פער־שווערונג, איז ער געווען גרייט צו אונטערנעהמען עטוואָס; אָבער ווען אַלעס האָט אויסגעוויזען צו זיין שטיל ביי די רעוואָלוציאָנערען, האָט ער ווידער זיך צוגעהערט צו זיינע רעאַקציאָנערע ראַטהגעבער, און האָט אַלעס געלאָזט געהן ווי געווען. מעליקאָף האָט יעדע מינוט זיך געריכט ענטלאַסען צו ווערען.

אין פעברואַר 1881 האָט מעליקאָף געמעלדעט, אַז דער עקזעקוטיווער

קאמיטעט האט אויסגעארבייט א נייע פערשווערונג, אבער וויפיעל מען האט ניט געזוכט, האט מען דעם פלאן בשום אופן ניט געקענט ענטדעקען. גלייך דערויף האט אלעקסאנדער דער 2טער בעשלאסען איינצורופען א בעראטהונגס־פערזאמלונג פון דעלעגאטען פון די פראווינצען. שטענדיג ארומטראגענדיג זיך מיט דעם געדאנק, אז ער וועט טיילען דעם שיקזאל פון לואי דעם 16טען, האט ער די דאזיגע פערזאמלונג בעצייכענט אלס א „נאטאבעלען־פערזאמלונג" ווי די, וועלכע לואי דער 16טער האט איינגע־רופען פריהער איידער די נאציאנאל־פערזאמלונג פון 1789. דער פלאן האט געזאלט פארגעלעגט ווערען פאר דעם שטאאטס־ראטה, אבער ער האט זיך דערנאך ווידער איבערלעגט. און ערשט דעם 1טען (13טען) מערץ, אין דער פריה, נאך מעליקאף'ס לעצטער ווארנונג, האט ער געגעבען דעם בעפעהל, אז דער פלאן זאל פארגעלעגט ווערען פאר'ן ראטה דעם קומענ־דען דאנערסטאג. דאס איז געוועזען זונטאג, און מעליקאף האט איהם געבע־טען, אז ער זאל דעם טאג ניט געהן צום פאראד, ווייל עס איז דא א געפאהר פון אן אטענטאט אויף זיין לעבען. פונדעסטוועגען איז ער געגאנגען. ער האט געוואלט זעהן די גרויספירסטין קאטהערינא (זיין מוהמע העלענא פאוולאווגא'ס טאכטער, וועלכע איז געוועזען איינע פון די פיהרערינס פון דער בעפרייאונגס־פארטיי אין 1861) און איהר איבער־געבען די אנגענעהמע נייעס, פיליכט אלס תשובה־אפפער צו דעם אנדענ־קען פון דער קייזערין מאריא. מען דערצעהלט, אז ער האט צו איהר געזאגט: „איך האב דאך בעשלאסען איינצורופען א „נאטאבעלען־פער־זאמלונג"." אבער די דאזיגע פערשפעטיגטע און מיט א האלבען־הארצען געגעבענע קאנצעסיע איז ניט בעקאנט־געמאכט געווארען. אויף זיין וועג צוריק צום ווינטער־פאלאץ איז ער געטויטעט געווארען.

ווי אזוי דאס האט פאסירט איז בעוואוסט. א באמבע איז געווארפען געווארען אונטער דער אייזען־געדעקטער קארעטע, איהר אבצושטעלען. עטליכע טשערקעסען פון דער סוויטע זיינען פערוואונדעט געווארען. ריסאקאף, וועלכער האט די באמבע געווארפען, איז אויפ'ן שטעל ארעס־טירט געווארען. דערנאך, אבוואויל דער קוטשער האט שטארק געראטהען דעם צאר ער זאל ניט ארויסגעהן, ערקלערענדיג אז ער קען נאך פאהרען אין דער לייכט בעשעדיגטער קארעטע, האט ער זיך דוקא איינגעשפארט ארויסצושטייגען. ער האט געפיהלט אז זיין מיליטערישע ווירדע פאדערט פון איהם, ער זאל זעהן די פערוואונדעטע טשערקעסען, ער זאל מיטפיהלען מיט זיי, פונקט ווי ער האט עס געטהאן צו די פערוואונדעטע אין דער צייט פון דער טירקישער מלחמה, בעת דער ווילדער שטורעם אויף פלעוונא, וועלכער האט זיך געמוזט אויסלאזען מיט א שרעקליכער קאטא־

טסראָפּע, איז געמאַכט געוואָרען אין דעם טאָג פון זיין יום־טוב. ער איז צוגעגאַנגען צו ריסאַקאָוו׳ען און האָט איהם עטוואָס געפרעגט; און ווי ער איז פערבייגעגאַנגען גאַנץ נאָהענט פון אַ צווייטען יונגען מאַן, גרינע־וויצקי, האָט יענער געוואָרפען אַ באָמבע צווישען זיך און אַלעקסאַנדער דעם צווייטען, אַזוי אַזביידע זאָלען גע׳הרג׳עט ווערען. ביידע האָבען זיי געלעבט ניט מעהר ווי עטליכע שטונדען.

אַלעקסאַנדער דער צווייטער איז געבליבען ליגען אויפ׳ן שנעע, אָבלויפענדיג מיט בלוט, פערלאָזען פון יעדען איינציגען פון זיינע נאָכ־פאָלגער! אַלע זיינען זיי פערשוואונדען. עס זיינען געווען די קאדעטען, צוריקגעהענדיג פונ׳ם פּאראַד, וועלכע האָבען אויפגעהויבען דעם גוסס׳ען צאַר פונ׳ם שנעע און האָבען איהם אַרויפגעלעגט אויף אַ שליטען, איבער־דעקענדיג זיין ציטערענדען קערפּער מיט אַ קאדעטסקען מאַנטעל און זיין נאַקעטען קאָפּ מיט אַ קאדעטסקע היטעל. און עס איז געווען איינער פון די טעראָריסטען, עמעליאַנאָף, מיט אַ באָמבע איינגעוויקעלט אין אַ פּאַפּיר אונטער׳ן אָרעם, ריזיקירענדיג צו ווערען אַרעסטירט אויפ׳ן אָרט און אויפגעהאַנגען, וועלכער איז מיט די קאדעטען געלאָפען העלפען דעם פער־וואונדעטען מענשען. די מענשליכע נאַטור איז פול מיט אַזעלכע קאָנטראַסטען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט די טראַגעדיע פון אַלעקסאַנדער דעם 2טענ׳ס לעבען. מענשען האָבען ניט געקענט פערשטעהן, ווי אַזוי עס איז מעגליך געווען אַז דער צאַר, וועלכער האָט אַזוי פיעל געטהאָן פאַר רוסלאַנד זאָל בעגעגענען זיין טויט דורך די הענד פון רעוואָלוציאָנערען. פאַר מיר, וועל־כער האָט געהאַט די געלעגענהייט בייצואוואוינען די ערשטע רעאַקציאָ־נערע שריט פון אַלעקסאַנדער דעם 2טען, און ווי אַזוי ער איז שטופּענווייז אַרונטערגעזונקען, וועלכער האָט אַריינגעבליקט אין זיין קאָמפּליצירטער פּערזענליכקייט, — פון אַ געבאָרענעם אויטאָקראַט, וועמעס גרויזאַמ־קייט איז נאָר טיילווייז געמילדערט געוואָרען דורך בילדונג, פון אַ מענשען וואָס איז געווען דורכדרונגען פון מיליטערישער גאַלאַנטקייט, אָבער אָהן דעם מוטה פון אַ שטאַאַטס־מאַן, פון אַ מענשען מיט שטאַרקע ליידענ־שאַפטען און אַ שוואַכען ווילען, — פאַר מיר האָט עס אויסגעזעהן, אַז די טראַגעדיע האָט זיך ענטוויקעלט מיט אַן אונפערמיידליכער פאַטאַליטעט פון שעקספּיער׳ס אַ דראַמאַ. דער לעצטער אַקט איהרער איז שוין פאַר מיר געווען אָנגעשריבען אין דעם טאָג, וואָס איך האָב געהערט זיין רעדע פאַר אונז, די ערנאַנטע אָפיצירען, דעם 13טען יוני 1862, באַלד נאָכדעם ווי ער האָט בעפוילען די ערשטע הינריכטונגען אין פּוילען.

IX

א ווילדע פאניק האָט ארומגעכאפט די הויף־קרייזען אין פעטער־בורג. אלעקסאנדער דער דריטער, ניט קוקענדיג אויף זיין ריעזיגער פיגור, איז ניט געוועזן קיין זעהר מוטהיגער מענש; ער האָט זיך ענטזאגט ארייג־צוציהען אין ווינטער־פאלאץ, און האָט זיך צוריקגעצויגען אין דעם פאלאץ פון זיין זיידען, פּאוועל דער ערשטער, אין גאטשינא. איך קאָן די דאָזיגע אלטע געביידע, וואָס איז געבויט נאָך דעם פּלאָן פון א וואָבישער פעסטונג, ארומגערינגעלט מיט גראָבענס און בעשיצט מיט וואך־טהורעמס, וואָס פון זייערע שפּיצען פיהרען געהיימע טרעפּ צו דעם קייזער'ס קאבי־נעט. איך האָב געזעהן די פאל־טהירען אין דעם קאבינעט, דורך וועלכע מען האָט געקענט פּלוצלינג ארונטערוואַרפען א שונא אויף די שפּיציגע שטיינער אין דעם וואסער פון אונטען, און די געהיימע טרעפּ וואָס האָבען געפיהרט צו אן אונטעראירדישען געפענגניס און צו אן אונטעראירדישען טונעל, וועלכער האָט זיך געעפענט אויף אן אָזערע. אלע פּאלאצען פון פּאוועל דעם 1טען זיינען געבויט געוואָרען לויט אן עהנליכען פּלאָן. אין צווישען צייט האָט מען געגראָבען ארום דעם אניטשקאָף פּאלאץ, אין וועלכען אלעקסאנדער דער צווייטער האָט געוואוינט בעת ער איז נאָך געוועזן יורש עצר, אן אונטעראירדישע גאלערע, בעזאָרגט מיט אויטאָ־מאטישע עלעקטרישע איינריכטונגען, וואָס זאָלען בעשיצען דעם פּאלאץ פון רעוואָלוציאָנערע מינען.

עס איז געגרינדעט געוואָרען א געהיימע ליגע צו בעשיצען דעם צאר. אָפיצירען פון אלערליי ראנגען זיינען צוגעצויגען געוואָרען, דורך פערדרייפאכטע געהאלטען, זיך אָנצושליסען אָן איהר, און זיך פרייוויליג צו אונטערנעהמען נאָכצושפּיאָנירען אלע קלאסען פון דער געזעלשאפט. דערפון איז, פערשטעהט זיך, ארויסגעקומען קאָמישע סצענעס. צוויי אָפּי־צירען, ניט וויסענדיג אז זיי געהערען ביידע צו דער ליגע, פּהאָרענדיג אויף א באהן, פלעגען זוכען איינער דעם אנדערען ארייגצוציהען אין א ניט־לאָיאלען געשפּרעך, און דערנאָך פלעגען זיי ווען איינער דעם אנדע־רען ארעסטירען, אויסגעפינענדיג אין דער לעצטער מינוט, אז זייער טרחה איז געוועזן אומזיסט. די דאָזיגע ליגע עקזיסטירט נאָך היינט אין א מעהר אָפיציעלער פאָרמע אונטער דעם נאָמען „אָכראנא" (בעשיצונג), און פון

צייט צו צייט שרעקט זי דעם איצטיגען קייזער מיט אַלערליי אויפגעבלאָזענע „געפאַהרען“, כדי אויפצוהאַלטען איהר עקזיסטענץ.

א נאָך מעהר געהיימע אָרגאַניזאַציע, די „הייליגע ליגע“, איז אין דער אייגענער צייט פאָרמירט געוואָרען, אונטער דער פיהרערשאַפט פון דעם צאַר׳ס ברודער, וולאַדימיר, מיט דעם צוועק צו בעקעמפפען די רעוואָלוציאָנערען אויף פערשיידענע וועגען, איין וועג פון וועלכע עס איז געווען, צו טויטען יענע פליכטלינגע, אויף וועלכע מען האָט געהאַט א חשד, אז זיי זיינען געווען די פיהרער פון די לעצטע קאָנספּיראַציעס. איך בין געווען איינער פון די וואָס האָבען געזאָלט געטויט ווערען. דער גרויספירסט האָט שטאַרק פאַרגעוואָרפען די אָפיצירען פון דער ליגע פאַר זייער פייגהייט, בעדויערנדיג וואָס עס געפינט זיך ניט קיין איינציגער צווישען זיי, וועלכער זאָל זיך אונטערנעהמען צו טויטען אַזעלכע פליכטלינגע; און אן אָפּיציר, וועלכער איז געווען א פּאַזש דע שאַמבער אין דער אייגענער צייט. וואָס איך בין געווען אין פּאַזשען־קאָרפּוס, איז פון דער ליגע בעשטימט געוואָרען אויסצופיהרען די דאָזיגע ספּעציעלע ארבייט.

די טהאַטזאַך איז, אז די פליכטלינגע אין אויסלאַנד האָבען זיך ניט געמישט אין דער ארבייט פון דעם עקזעקוטיוועז קאָמיטעט אין פּעטערבורג. זיך אונטערנעהמען צו פיהרען קאָנספּיראַציעס פון דער שווייץ, אין דער צייט וואָס די, וועלכע זיינען געווען אין פּעטערבורג, האָבען געהאַנדעלט אונטער דער שטענדיגער געפאַהר פון טויט, וואָלט געווען א פּשוט׳ער אונזין; און ווי סטעפּניאַק און איך האָבען מעהרערע מאָל געשריבען, וואָלט קיינער פון אונז ניט אָנגענומען די צווייפעלהאַפטע אויפגאַבע, אויסצואַרבייטען פּלענער פון טהעטיגקייט, ניט זייענדיג אויפ׳ן אָרט. עס פערשטעהט זיך אָבער, אז פאַר די פּלענער פון דער פּאָליציי האָט בעסער געפּאַסט צו בעהויפּטען, אז זיי זיינען ניט בכח צו בעשיצען דעם צאַר, ווייל אַלע פּלענער ווערען אויסגעאַרבייט אין אויסלאַנד, און זייערע שפּיאָנען — איך ווייס עס גאַנץ גוט — האָבען זיי פאַלשטענדיג בעזאָרגט מיט די געוויגשטע בעריכטען.

סקאָבעלעף, דער העלד פון דער טערקישער מלחמה, איז אויך איינגעלאַדען געוואָרען צוצושטעהן צו דער ליגע, ער האָט זיך אָבער אבסאָלוט ענטזאַגט. עס שטעלט זיך אָבער ארויס פון לאָריס מעליקאָף׳ס נאָכגעבליבענע דאָקומענטען, א טייל פון וועלכע עס זיינען פערעפענטליכט געוואָרען פון זיינעם א פריינד אין לאָנדאָן, אז בעת אַלעקסאַנדער דער 3טער איז ארויף אויפ׳ן טראָהן און האָט זיך אָבגעהאַלטען פון איינצורופען די „נאַטאַבעלען־פערזאַמלונג“, האָט סקאָבעלעף פאָרגעלעגט פאַר לאָריס

מעליקאָף'ן און גראף איגנאטיעף („דער ליגנערישער פאשא“, ווי די קאָנ־סטאַנטינאָפּאָלער דיפּלאָמאטען פלעגען איהם רופען, אלס צונאָמען), צו ארעסטירען אלעקסאנדער דעם דריטען און איהם צווינגען אונטערצושריי־בען א קאָנסטיטוציאָנעלען מאניפעסט. מען זאָגט אבער, אז איגנאַטיעף זאָל האָבען פעררעטהען דעם פּלאן פאר'ן צאר, און אויף דעם אופן זיך דער־שלאָגען צו דער שטעלע פון ערשטער מיניסטער, אין וועלכען אמט ער האָט זיך גענומען צו פערשיידענע דורכגעטריבענע פּלענער, לויט דער עצה פון מ. אנדרעע, דעם געוועזענעם פּאָליציי־פּרעפעקט פון פּאריז, כדי צו פּאראַ־ליזירען די רעוואָלוציאָנערען.

ווען די רוסישע ליבעראלען וואָלטען צו יענער צייט ארויסגעצייגט וויפיעל ניט איז בעשיידענעם מוטה און עטוואָס קראפט פון אָרגאניזיר־טער טהעטיגקייט, וואָלט א נאציאָנאל־פערזאמלונג איינבערופען געוואָ־רען. פון די אייגענע נאָכגעבליבענע כתבים פון לאָרים מעליקאָף שטעלט זיך ארויס, אז אלעקסאנדער דער 3טער איז א צייט לאנג געווען בערייט אזא פערזאמלונג איינצורופען. ער האָט געהאט בעשלאָסען דאָס צו טהאָן, און ער האָט עס געלאָזט וויסען זיין ברודער. דער אלטער ווילהעלם דער 1טער האָט איהם אונטערשטיצט אין זיין בעשלוס. ערשט דאן ווען ער האָט איינגעזעהן אז די ליבעראלען האָבען גאָרנישט אונטערנומען, בעת די קאטקאָף פּארטיי איז געווען טהעטיג אין דער ענטגעגענגעזעצטער ריכ־טונג, — מ. אנדרעע האָט איהם געראטהען צו פערניכטען די ניהיליסטען, און האָט אָנגעוויזען ווי אזוי דאָס דארף געטהאָן ווערען (זיין בריעף וועגען דעם ענין געפינט זיך אין דער בראָשורע, וועגען וועלכער איך רעד דאָ), — ערשט דעמאָלט האָט אלעקסאנדער דער 3טער ענדליך בעשלאָסען צו ערקלערען, אז ער בלייבט דער אבסאָלוטער הערשער פון דער מלוכה.

עטליכע חדשים נאָך אלעקסאנדער דעם 2טען'ס טויט, האָט מען מיך ארויסגעוויזען פון דער שווייץ, אויף א בעפעהל פון דעם פעדעראל־ראטה. איך האָב אויף זיי קיין פעראיבעל ניט געהאט דערפאר. אזוי ווי זיי זיינען אָנגעגריפען געוואָרען פון די מאָנארכיסטישע מעכטע פאר דעם מקום מקלט, וואָס די שווייץ האָט אָנגעבאָטען די פליכטלינגע, און אזוי ווי די רוסישע אָפיציעלע פּרעסע האָט געסטראשעט ארויסצוטרייבען פון רוס־לאנד אלע שווייצארישע גואווערנאנטינס און קאמער־פרויען, וועלכע געפינען זיך מאסענהאפט אין רוסלאנד, האָבען די שווייצארישע רעגיערער אביסעל צוליעב געטהאָן די רוסישע פּאָליציי מיט דעם, וואָס זיי האָבען מיך ארויסגעוויזען. מיר האָט אָבער לייד געטהאָן פאר דער שווייץ גופא. וואָס זי האָט געמאכט אזא שריט. דאָס איז געווען א בעשטעטיגונג פון

דער טעאָריע פון „קאָנספּיראַציעס געפּלאָנעוועט אין דער שווייץ“, און עס איז געווען אַן אַנערקענונג פון שוואַכקייט, מיט וואָס איטאַליען און פראַנקרייך האָבען זיך גלייך בענוצט. ווען זשול פעררי האָט מיט צוויי יאָהר שפּעטער פאַרגעשלאָגען איטאַליען און דייטשלאַנד, אַז זיי זאָלען זיך צוטיילען מיט דער שווייץ, האָט ער געווים געמוזט אָנגעבען דעם אַרגו־מענט, אַז די שווייצארישע רעגיערונג אַליין האָט צוגעגעבען, אַז די שווייץ איז „אַ נעסט פאַר אינטערנאַציאָנאַלע קאָנספּיראַציעס“. די דאָזיגע ערשטע הנחה האָט געפיהרט צו מעהר חוצפה׳דיגע פאָדערונגען, און האָט זיכער אָוועקגעשטעלט די שווייץ אין אַ פּיעל וועניגער אַנגענעהמערע פּאָזיציע, ווי זי וואָלט זאָנסט געווען פערנומען.

דעם אויסווייזונגס דעקרעט האָט מען מיר איבערגעגעבען באַלד ווי איך בין צוריקגעקומען פון לאָנדאָן, וואו איך בין געווען אַנוועזענד אויף אַן אַנאַרכיסטישען קאָנגרעס אין יולי, 1881. נאָכ׳ן קאָנגרעס בין איך פערבליבען עטליכע וואָכען אין ענגלאַנד, שרייבענדיג די ערשטע אַרטיק־לען איבער רוסישע אַנגעלעגענהייטען פון אונזער שטאַנדפּונקט פאַר דער „ניוקאַסטעל קראָניקל“. די ענגלישע פּרעסע צו יענער צייט איז געווען אַ וויעדער־קול פון מאַדאַם נאָוויקאָף׳ס מיינונגען, — דאָס הייסט, פון קאַטקאָף און דער רוסישער שטאַאַטס־פּאָליציי, — און איך בין געווען העכסט גליקליך, ווען דזשאָזעף קאָווען איז מרוצה געוואָרען מיר צו געבען די גאַסט־פריינדליכקייט פון זיין צייטונג, כדי צו ערקלערען אונזער שטאַנדפּונקט.

איך האָב זיך נאָר־וואָס געהאַט בעגעגענט מיט מיין פרוי אין די הויכע בערג, וואו זי האָט זיך אויפגעהאַלטען, ניט ווייט פון עליזע רעקלו׳ס וואוינונג, ווען איך בין אויפגעפאָדערט געוואָרען צו פערלאָזען די שווייץ. מיר האָבען אָוועקגעשיקט דאָס ביסעל באַגאַזש, וואָס מיר האָבען געהאַט, צו דער נעקסטער באַהן־סטאַנציע און מיר זיינען אָוועק צופוס נאָך איינעל, געניסענדיג צום לעצטען מאָל דעם אָנבליק פון די בערג, וועלכע מיר האָבען אַזוי ליעב געהאַט. וועלענדיג אָבקירצען דעם וועג, זיינען מיר געגאַנגען גלייך איבער די בערג, און מיר האָבען געלאַכט בעת מיר האָבען אויסגעפונען, אַז די קורצע וועגען האָבען זיך אויסגעלאָזט מיט לאַנגע אַרומדרעהעניסען; און ווען מיר זיינען אַרונטערגעקומען אין טהאָל האָבען מיר געוואַנדערט איבער׳ן שטויביגען וועג. דאָס קאָמישע וואָס פּאַסירט שטענדיג אין אַזעלכע פעלע, איז דעם מאָל געקומען דורך אַן ענג־לישער דאַמע. אַ רייך־געקליידטע דאַמע, וועלכע איז געזעסען אָנגעלעהנט אין אַ געדונגענער קאַרעטע נעבען אַ דזשענטלמאַן, האָט אַרויסגעוואָרפען עטליכע בראָשורקעס פאַר די צוויי אָרעם־געקליידטע וואַנדערער, ווען מיר

זיינען זיי פערביינעגאנגען. איך האָב די בראָשורקעס אויפגעהויבען פונ'ם שטויב. זי איז וואהרשיינליך געווען איינע פון יענע דאמען, וואָס גלויבען אז זיי זיינען קריסטען, און זיי האלטען עם פאר זייער פליכט צו פער־שפרייטען רעליגיעזע ספרים צווישען די „אויסגעלאסענע אויסלענדער“. דענקענדיג אז מיר וועלען זיכער אָניאָגען די דאמע ביי דער באהן־סטאנציע, האָב איך אָנגעשריבען אויף איינער פון די בראָשורקעס דעם וואויל־בעקאנטען פערז מכח די רייכע אינ'ם געטליכען קעניגרייך, און עהנליכע פאסענדע אויסצוגען וועגען די פאריזעער, וועלכע זיינען די ערגסטע פיינד פונ'ם קריסטענטום. ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין איגעל, האָבען מיר די דאמע געטראָפען צוביסענדיג אין איהר קארעטע. עס איז איהר בעסער געפעלען געווען פאָרטצוזעצען איהר רייזע אין דער קארעטע איבער דעם פראכטפאָלען טהאָל, איידער צו זיצען פערשפארט אין א שטיקענדען באהן־וואגאָן. איך האָב איהר העפליך אומגעקעהרט די בראָ־שורען, זאָגענדיג, אז איך האָב אין זיי צוגעגעבען עטוואָס, וואָס זי וועט פילייכט געפינען ניצליך פאר איהר אייגענער אונטעררירכטונג. די דאמע האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן, צי זי זאָל מיר אָבזידלען, אָדער זי זאָל אָננעהמען די לעהרע מיט קריסטליכער געדולד. איהרע אויגען האָבען אויסגעדריקט ביידע געפיהלען מיט אמאָל.

מיין פרוי האָט געהאלטען ביים דורכמאכען איהרע עקזאמענס פאר דעם טיטעל באקעלאר דער וויסענשאפט אין דער זשענעווער אוניווערזי־טעט, און מיר האָבען זיך דעריבער בעזעצט אין א קליינער פראנצויזישער שטעדטעל, טהאָנאָן, וועלכע ליעגט ביי דעם סאוואָישען ברעג פון דער אָזערע זשענעווא, וואו מיר האָבען פערבראכט א פאָר חדשים.

וואָס אָנבעלאנגט מיין טויט־אורטייל פון דער „הייליגער ליגע“. האָב איך וועגען דעם געקראָגען א ווארנונג פון איינעם פון די העכסטע מקומות אין רוסלאנד. איך האָב אפילו געקראָגען צו וויסען דעם נאָמען פון דער דאמע, וועמען מען האָט ארויסגעשיקט פון פעטערבורג נאָך זשענעווא, זי זאָל זיין דער הויפט־צענטער פון דער קאָנספיראציע. איך האָב דעריבער גאָר פראָסט איבערגעגעבען דעם פאקט און די נעמען דעם זשענעווער קאָרעספאָנדענט פון דער „טיימז“, בעטענדיג ער זאָל עם פער־עפענטליכען אין פאל עטוואָס וועט פאסירען, און איך האָב אריינגעשטעלט א נאָטיץ וועגען דעם אין „לע רעוואָלטע“. דערנאָך האָב איך זיך וועגען דעם מעהר ניט געקימערט. מיין פרוי האָט עס ניט גענומען אזוי גרינג, און די גוטע פויערטע, מאדאם סאנסאָ, ביי וועמען מיר זיינען געווען אויף קעסט און לאָזשי אין טהאָנאָן, און וועלכע האָט זיך דערוואוסט פון דער פערשווערונג פון אן אנדער קוועלע (דורך איהר שוועסטער, וועלכע איז

געוועזן אַן אַס אין דער פאַמיליע פון אַ רוסישען אַגענט), האָט מיר אָבגע־היט אויף אַ העכסט צערטליכען אופן. איהר ה׳יזעל איז געוועזן ארויס פון שטאָדט, און ווען איך בין נאָר געגאַנגען אין שטאָדט ביינאַכט, — מאַנ־כעס מאָל אָבוואַרטען מיין פרוי אויפ׳ן וואָקזאַל — האָט זי אַלע מאָל געפונען אַ תירוץ, איהר מאַן זאָל מיך בעגלייטען מיט אַ לאַנטערנע. „וואַרט נאָר אויף אַ ווייל־עצקע, הערר קראָפּאָטקין“, פלעגט זי זאָגען, „מיין מאַן געהט דעם זעלבען וועג עפּעס איינקויפען, און איהר ווייסט דאָך, אַז ער נעהמט שטענדיג מיט אַ לאַנטערנע!“ אַז ניט פלעגט זי אונטערשיקען איהר ברודער, ער זאָל מיך נאָכגעהן פון ווייטען, איך זאָל עס ניט בעמערקען.

X

אין אָקטאָבער אָדער נאָוועמבער, 1881, באַלד ווי מיין פרוי איז דורכגעגאַנגען איהר עקזאַמען, זיינען מיר אריבערגעפאָהרען פון טהאָנאָן נאָך לאָנדאָן, וואו מיר זיינען אָבגעוועזן גענויע צוועלף חדשים. ווייניגע יאָהרען טיילען אונז אָב פון יענער צייט, און דאָך קען איך זאָגען, אַז דאָס אינטעלעקטועלע לעבען פון לאָנדאָן און פון גאַנץ ענגלאַנד איז געוועזן אַ גאַנץ אַנדערער, ווי ער איז געוואָרען אביסעל שפּעטער. אַלע ווייסען אַז אין די פערציגער יאָהרען איז ענגלאַנד געשטאַנען כמעט אָן דער שפּיץ פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג אין אייראָפּאַ, אָבער אין פערלויף פון די יאָהרען פון רעאַקציע, וואָס זיינען דערנאָך געקומען, איז די גרויסע בעווע־גונג, וועלכע האָט שטאַרק בעאיינפלוסט די אַרבייטער קלאַסען, און אין וועלכער אַלעס וואָס עס ווערט איצט ארויסגעשטעלט אַלס וויסענשאַפט־ליכער אָדער אַנאַרכיסטישער סאָציאַליזם איז שוין געזאָגט געוואָרען, געקומען צו אַ שטילשטאַנד. זי איז פערגעסען געוואָרען, אין ענגלאַנד אַזוי גוט ווי אויף דעם קאָנטינענט, און דאָס וואָס די פראַנצויזישע שריפט־שטעלער בעצייכענען אַלס „דאָס דריטע אויפוואַכען פון די פּראָלעטאַ־ריער“, האָט זיך נאָך אין בריטאַניען ניט געהאַט אָנגעפאַנגען. די אַרבייטען פון דער אַגריקולטורעלער קאָמיסיע פון 1871, די פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די לאַנד־אַרבייטער און די פריהערדיגע אָנשטרענגונגען פון די קריסטליכע סאָציאַליסטען האָבען זיכער עטוואָס בייגעטראָגען אָבצוריינינגען דעם וועג; אָבער דער אויסברוך פון סאָציאַליסטישע געפיהלען אין ענגלאַנד, וועלכער האָט געפאָלגט נאָך דער פערעפענטליכונג פון הענרי דזשאָר־דזש׳עס „פּראָגרעס ענד פּאָווערטי“ („פּראָגרעס און אָרעמקייט“) האָט נאָך ניט געהאַט שטאַטגעפונען.

דער יאָהר, וואָס איך האָב דאָן פערבראַכט אין לאָנדאָן, איז געווען א יאָהר פון ווירקליכען גלות. פאַר דעם וואָס האָט געהאַט פאָרטגעשריטענע סאָציאַליסטישע מיינונגען, איז ניט געווען קיין אַטמאָספערע וואו צו אָטהעמען. עס איז קיין סימן ניט געווען פון יענער לעבהאַפטער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, וועלכע איך האָב געפונען אזוי שטאַרק ענטוויקעלט, ווען איך בין צוריקגעקומען אין 1886. פון בערנס, טשעמפיאָן, האַרדי און די אַנדערע אַרבייטער־פיהרער האָט מען נאָך ניט געהערט; די פאַביאַנער האָבען נאָך ניט עקזיסטירט; מאָריס האָט זיך נאָך ניט געהאַט ערקלערט אַלס סאָציאַליסט; און די טרייד־יוניאָנס, וועלכע זיינען געווען בשערענקט אין לאָנדאָן אויף בלויז עטליכע פּריווילעגירטע פאַכען, זיינען געווען פיינדליך צום סאָציאַליזם. די איינציגע טהעטיגע און אויסגעשפּראָכענע פערטרעטער פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג זיינען געווען הערר און מאַדאַם היינדמאַן, מיט א קליין הייפעלע אַרבייטער, וועלכע האָבען זיך גרופּירט אַרום זיי. אין הערבסט פון 1881 האָבען זיי אָבגעהאַלטען א קליינעם קאָנגרעס, און מיר פלעגען זאָגען אין שפּאַס — עס איז אָבער געווען גאָר ניט ווייט פון אמת — אז מאַדאַם היינדמאַן האָט אויפגענומען דעם גאַנצען קאָנגרעס ביי זיך אין הויז. נאָכמעהר, די מעהר אָדער ווענינער סאָציאַליסטיש־ראַדיקאַלע בעוועגונג, וועלכע איז אָהן צווייפעל פאָרגעגאַנגען אין די מוחות פון די מענשען, איז נאָך ניט געווען אַרויסגעקומען אין דער עפענטליכקייט. יענע בעדייטענדע צאָהל פון געבילדעטע מענער און פרויען, וועלכע האָבען זיך בעוויזען אין עפענטליכען לעבען מיט פיער יאָהר שפּעטער, און ניט בינדענדיג זיך צום סאָציאַליזם, האָבען זיי אַנטייל גענומען אין פערשיידענע בעוועגונגען, וואָס האָבען געהאַט א שייכות מיט דעם וואויל־זיין אָדער בילדונג פון די מאַסען, און וועלכע האָבען איצטער געשאַפען אין כמעט יעדער שטאָדט פון ענגלאַנד און שאָטלאַנד א גאַנץ נייע אַטמאָספערע פון רעפאָרמען און א נייע געזעלשאַפט פון רעפאָרמער, האָט זיך נאָך דעמאָלט ניט געלאָזט פיהלען. עס פערשטעהט זיך, געווען זיינען זיי שוין דאָרטען; זיי האָבען געדענקט און גערעדט; אַלע עלעמענטען פאַר א ווייט־פערשפּרייטער בעוועגונג האָבען שוין עקזיסטירט; אָבער, ניט געפינענדיג קיינע פון די צוציהונגס־פּונקטען, וועלכע די סאָציאַליסטישע גרופּען זיינען דערנאָך געוואָרען, האָבען זיי זיך פערלאָרען צווישען דער מאַסע; זיי האָבען איינער פון דעם אַנדערען ניט געוואוסט, אָדער זיי זיינען געבליבען אונבעוואוסט ווענען זיך גופא.

טשייקאָווסקי איז דעמאָלט געווען אין לאָנדאָן, און אזוי ווי אין די פריהערדיגע יאָהרען, האָבען מיר אָנגעפאַנגען א סאָציאַליסטישע פּראָפּאַ־

גאַנדאַ צווישען די אַרבייטער. מיט דער הילף פון עטליכע ענגלישע אַרביי־טער, מיט וועלכע מיר האָבען זיך בעקאַנט אויף דעם קאָנגרעס פון 1881, אָדער ווען די פערפאָלגונגען אַנטקעגען יאָהאַן מאָסט האָט צוגעצויגען צו די סאָציאַליסטען, זיינען מיר געגאַנגען צו די ראַדיקאַלע קלובען, רעדענדיג וועגען רוסישע אַנגעלעגענהייטען, וועגען דער בעוועגונג פון אונזער יוגענד „צום פאָלק“ און וועגען סאָציאַליזם אין אַלגעמיין. די צאָהל פון אונזערע צוהערער איז געווען לעכערליך קליין, זעלטען ווען האָבען מיר געהאַט מעהר ווי צוועלף. ווען־ניט־איז פלעגט זיך אויפהויבען פון צווישען עולם אַ גרוי־באָרדיגער טשאַרטיסט און אונז דערצעהלען, אַז אַלעס וואָס מיר רעדען איז שוין געזאָגט געוואָרען מיט פערציג יאָהר צוריק, און איז דאַן בעגריסט געוואָרען מיט ענטהוזיאַזם פון מאַסען אַר־בייטער, אָבער איצט איז אַלעס טויט און עס איז גאָר ניטאָ קיין האָפענונג עס זאָל ווידער אויפלעבען.

הערר היינדמאַן האָט נאָר־וואָס געהאַט פערעפענטליכט זיין אויסגע־צייכענטע דאַרלעגונג פון מאַרקסיסטישען סאָציאַליזם אונטער׳ן טיטעל „ענגלאַנד פאַר אַלעמען“; און איך געדענק, אַז איין טאָג אין זומער פון 1882 האָב איך איהם שטאַרק צוגערעדט, ער זאָל גרינדען אַ סאָציאַליס־טישע צייטונג. איך האָב איהם דערצעהלט מיט וואָס פאַר קאַרגע מיטלען מיר האָבען געגרינדעט „לע רעוואָלטע“, און האָב איהם פאָראויסגעזאָגט אַ זיכערען ערפאָלג אויב ער וועט זיך נעהמען דערפאַר. אָבער די אַלגע־מיינע אויסזיכטען זיינען געווען אַזעלכע שוואַכע, אַז אפילו ער האָט געדענקט אַז די אונטערנעהמונג וועט זיין אַבסאָלוט האָפנונגסלאָז, סיידען ער וועט האָבען די מיטלען צו דעקען אַלע איהרע אויסגאַבען. אפשר איז ער גערעכט געווען; אָבער ווען ער האָט געגרינדעט די „דזשאַסטיס“ מיט גענויע דריי יאָהר שפּעטער, האָט זי געפונען אַ הערצליכע שטיצע צווישען די אַרבייטער, און אין אָנפאַנג פריהלינג פון 1886 זיינען שוין געווען דריי סאָציאַליסטישע צייטונגען, און די סאָציאַלדעמאָקראַטישע פעדעראַציע איז געוואָרען אַן איינפלוסרייכע קערפּערשאַפט.

אין דעם זומער פון 1882 האָב איך גערעדט, אין אַ געבראָכענעם ענגליש, פאַר די דורהאַמער מינען־אַרבייטער אויף זייער יעהרליכער צוזאַמענקונפט; איך האָב געהאַלטען פאָרטרעגע אין ניוקאַסטל, גלאַזגוי און עדינבורג וועגען דער רוסישער בעוועגונג, און איך בין אויפגענומען געוואָרען מיט ענטהוזיאַזם, אַן אַרבייטער־עולם האָט הערצליך אַפּלאָדירט די ניהיליסטען, נאָך דער פערזאַמלונג, אויף׳ן גאַס. מיין פרוי און איך האָבען זיך אָבער געפיהלט אַזוי אומעטיג אין לאָנדאָן, און אונזערע אָנ־שטרענגונגען אויפצואוועקען אַ סאָציאַליסטישע בעוועגונג אין לאָנדאָן

האָט אויסגעזעהן אַזוי האָפנונגסלאָז, אַז אין הערבסט 1882 האָבען מיר בעשלאָסען זיך אריבערצוקלייבען ווידער אין פראנקרייך. מיר זיינען געווען זיכער, אַז אין פראנקרייך וועל איך באַלד ארעסטירט ווערען; אָבער מיר האָבען אָפט געזאָגט איינער צום אנדערען, „בעסער אַ פראנצויזישע טורמע איידער אָט דער קבר".

די וואָס האָבען אַ טבע צו רעדען פון דער לאַנגזאַמקייט פון עוואָלוציע, האָבען געמעגט שטודירען די ענטוויקלונג פונ'ם סאָציאַליזם אין ענגלאַנד. עוואָלוציע איז לאַנגזאַם; אָבער איהר גאַנג איז ניט קיין צוגעמאָסטענער. זי האָט איהרע צייטען, ווען זי געהט שלעפעריג און איהרע פעריאָדען, וואָס זי פּראָגרעסירט שנעל.

XI

מיר האָבען זיך ווידער אמאָל בעזעצט אין טהאָנאָן, דינגענדיג אַ קוואַרטיר ביי אונזער געוועזענער בעל־הבית'טע, מאַדאַם סאַנסאָ. מיין פרוי'ס אַ ברודער, וועלכער האָט געהאַלטען ביים שטאַרבען פון שווינדזוכט און איז געקומען אין דער שווייץ, איז איינגעשטאַנען ביי אונז.

איך האָב קיינמאָל ניט געזעהן אַזוי פיעל רוסישע שפּיאָנען, ווי אין די צוויי חדשים, וואָס איך בין פערבליבען אין טהאָנאָן. ראשית, אַזוי געשווינד ווי מיר האָבען אנגאַזשירט די קוואַרטיר, האָט אַ פערדעכטיגע פערזאָן, וואָס האָט זיך אויסגעגעבען פאַר אַן ענגלענדער, אָבגעדונגען די צווייטע טייל פונ'ם הויז. מחנות, בוכשטעבליך מחנות רוסישע שפּיאָנען האָבען בעלאַגערט דאָס הויז, זוכענדיג אריינצוקומען אונטער אַלערליי מעגליכע תירוצים, אָדער האָבען זיך איינפאַך ארומגעשלעפּט זאַלבע־צווייט, זאַלבע־דריט און זאַלבע־פיערט פאַר'ן הויז. איך קען מיך שוין פאָרשטעלען וואָסערע וואונדערליכע בעריכטען זיי האָבען געשריבען. אַ שפּיאָן מוז בעריכטען. ווען ער זאָל מעהר נישט דערצעהלען, אַז ער איז אָבגעשטאַנען אַ וואָך אויפ'ן גאַס, ניט בעמערקענדיג עטוואָס געהיימניספולעס, וועט מען איהם באַלד אוועקשטעלען אויף דער ליסט פון האַלבע שכירות, אָדער אָבזאָגען פון שטעל.

עס איז דעמאָלט געווען די גאָלדענע צייט פון דער רוסישער געהיים־פּאָליציי. איגנאַטיעף'ס טאַקטיק האָט געבראַכט פרוכט. עס זיינען געווען צוויי אָדער דריי פּאָליציי־קערפערשאַפטען, וועלכע האָבען קאָנקורירט איינע מיט דער אנדערער, אַלע האָבען געקראָגען אַזוי פיעל געלד וויפיעל זיי האָבען נור געוואָלט, און זיי האָבען אָנגעפיהרט די חוצפה'־

דיגסטע אינטריגעס. פּאָלקאָווניק סודייקין, צוםביישפּיעל, דער שעף פון איינער פון די אָבטיילונגען, — אינטריגירענדיג מיט א געוויסען דעגאיעף, וועלכער האָט איהם סוף־כל־סוף געטויטעט — האָט ארויסגעגעבען איג־נאַטיעף׳ס אגענטען פאַר די זשענעווער רעוואָלוציאָנערען, און האָט אָנגע־באָטען די טעראָריסטען אין רוסלאַנד אַלע גלעגענהייטען צו טויטען דעם מיניסטער דעם אינערען, גראַף טאָלסטאָי, און דעם גרויספירסט וולאַדימיר, צוגעבענדיג דערצו, אז ער אליין וועט דעמאָלט בעשטימט ווערען אלס מיניסטער דעם אינערען מיט דיקטאַטאָרישער מאַכט, און דער צאַר וועט זיין אינגאַנצען אין זיינע הענד. די דאָזיגע טהעטיגקייט פון דער רוסישער פּאָליציי האָט שפּעטער געגרייכט איהר הויך־פּונקט דערמיט וואָס זיי האָבען ארויסגעג׳גנב׳עט דעם פּרינץ פאָן באַטענבערג פון בולגאַריען.

אויך די פראַנצויזישע פּאָליציי איז געווען אויף דער וואַך. די פראַגע, „וואָס טהוט ער דאָרטען אין טהאָנאָן?“ האָט זיי ניט געלאָזט רוהען. איך האָב ווייטער רעדאַקטירט „לע רעוואָלטע“, און האָב געשריבען ארטיקלען פאַר דער „ענציקלאָפּעדיא בריטאַניקא“ און דער „ניוקאַסטל קראָניקל“. אָבער וואָסערע בעריכטען האָבען זיי דערפון געקענט מאַכען? איין טאָג האָט דער אָרטיגער זשאַנדאַרם אָבגעשטאַט א וויזיט ביי מיין בעל־הבית׳טע. ער האָט געהערט אין גאַס דאָס רוישען פון עפּעס א מאַשין, און עס האָט זיך איהם געוואָלט בעריכטען, אַז איך האָב ביי זיך אין הויז א געהיימע דרוקעריי. ער איז אַלזאָ געקומען, ווען איך בין ניט געווען דערהיים, און האָט געבעטען, די פרוי זאָל איהם ווייזען די דרוק־מאַשין. זי האָט איהם געענטפערט אז קיין דרוק־מאַשין איז אין הויז ניטאָ, און זי האָט איהם געגעבען צו פערשטעהן, אז ער האָט אודאי געמוזט הערען דעם גערויש פון איהר נעה־מאַשין. ער האָט זיך אָבער ניט געלאָזט אָב׳פּטר׳ן מיט אזא פּראָזאאישער ערקלערונג, און ער האָט איהר פּשוט געצוואונגען זי זאָל נעהען אויף דער מאַשין, בעת ער האָט זיך איינגעהערט אין הויז פון אינווענינג און פון דרויסען, כדי זיך צו איבערצייגען, אַז דאָס איז דער אייגענער גערויש וואָס ער האָט געהערט.

„וואָס טהוט ער פאַרט גאַנצענע טעג?“ האָט ער געפרעגט.

„ער שרייבט.“

„ער קען דאָך ניט זיצען און שרייבען א גאַנצען טאָג.“

„ער זעגט האָלץ אין גאָרטען ארום מיטאָג־צייט, און צווישען פיער און פינף נעהמט ער א שפּאַציר יעדען נאָכמיטאָג“. דאָס איז געווען אין נאָוועמבער.

„אָה, דאָס איז עס טאַקע! ווען עס הויבט אָן ווערען פינסטער־

לעך?“ און ער האָט פערשריבען אין זיין נאָטיץ־ביכעל, „ער געהט קיינמאָל ניט ארוים, אויסער ווען עס ווערט טונקעל“.

איך האָב זיך צו יענער צייט ריכטיג ניט געקענט ערקלערען די דאָזיגע ספּעציעלע אויפמערקזאַמקייט פון די רוסישע שפּיאָנען; עס האָט אָבער געמוזט האָבען עפּעס אַ שייכות מיט דאָס פאָלגענדע. ווען איגנאַטיעף איז בעשטימט געוואָרען אַלס ערשטער מיניסטער, איז ער, דורך דער עצה פון דעם געוועזענעם פּאַריזער פּרעפעקט אַנדרעע, געפאַלען אויף אַ נייעם פּלאַן. ער האָט ארויסגעשיקט אַ מחנה פון זיינע אַגענטען אין דער שווייץ, און איינער פון זיי האָט זיך אונטערגענומען ארויסצוגעבען אַ צייטונג, וועלכע האָט אויבערפלעכליך אַגיטירט פאַר דער אויסברייטונג פון פּראָווינציעלער זעלבסט־רעגיערונג אין רוס־לאַנד, וועמעס הויפּט־אויפגאַבע איז אָבער געווען צו בעקעמפּפען די רעוואָלוציאָנערען און צונויפנעהמען ארום איהר פאָהן יענע פּליכט־לינגע, וואָס האָבען ניט סימפּאַטיזירט מיט׳ן טעראָריזם. דאָס איז זיכער געווען אַ מיטעל ארויסצוברענגען אַ שפּאַלטונג. דערנאָך, ווען כמעט אַלע מיטגליעדער פון דעם עקזעקוטיווען קאָמיטעט אין רוסלאַנד זיינען ארעסטירט געוואָרען, און אַ פּאָר פון זיי זיינען ענטלאָפען אין פּאַריז, האָט איגנאַטיעף ארויסגעשיקט אַן אַגענט נאָך פּאַריז, וועלכער זאָל זיי פּאָרלעגען אַ וואַפען־שטילשטאַנד. ער האָט צוגעזאָגט, אַז עס וועלען מעהר ניט זיין קיין הינריכטונגען צוליעב די פערשווערונגען אין דער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם 2טענ׳ס הערשאַפט, אפילו אויב די וואָס האָבען זיך ארויסגעדרעהט פון ארעסט, וועלען אריינפאַלען אין די הענד פון דער רעגיערונג; אַז טשערנישעווסקי וועט בעפרייט ווערען פון סיביר; און אַז אַ קאָמיסיע וועט בעשטימט ווערען צו רעווידירען די פּראָצעסען פון די אַלע, וואָס זיינען פערשיקט געוואָרען אין סיביר אָהן אַ משפּט. פון דער צווייטער זייט האָט ער געפאָדערט, אַז דער עקזעקו־טיווער קאָמיטעט זאָל צוזאָגען, ניט צו מאַכען קיין אָנגריפע אויף דעם לעבען פון׳ם צאַר ביז נאָך דער קרוינונג. אפשר האָט ער אויך דערמאָנט די רעפאָרמען צו גונסטען די פּויערים, וועלכע אַלעקסאַנדער דער 3טער האָט געהאַט בדעה צו מאַכען. דער אָבמאַך איז געשלאָסען געוואָרען אין פּאַריז, און ביידע צדדים האָבען איהם אָבגעהיט. די טעראָריסטען האָבען אויפגעגעבען דעם קאַמפּף. קיינער איז ניט הינגעריכטעט געוואָרען פאַר אַנטיילנעהמען אין די פריהערדיגע קאָנספּיראַציעס; די וואָס זיינען שפּעטער ארעסטירט געוואָרען אונטער דער דאָזיגער בעשולדיגונג זיינען פערשפּאַרט געוואָרען אין דער רוסישער באַסטיל אין שליסעלבורג, פון וואַנען מען האָט פון זיי גאָרנישט געהערט פאַר די לעצטע פופצעהן

יאָהר, און וואו די מייסטע פון זיי געפינען זיך נאָך איצט. טשערני־שעווסקי'ן האָט מען צוריקגעבראַכט פון סיביר און מען האָט איהם בעפוילען צו בלייבען אין אסטראַכאַן, וואו ער איז געווען אָבגעשניטען פון יעדער פערבינדונג מיט דער אינטעלעקטועלער וועלט אין רוסלאַנד, און ער איז אין גיכען געשטאָרבען. אַ קאָמיסיע איז דורכגעפאָהרען דורך סיביר, וועלכע האָט מאַנכע פון די פערשיקטע בעפרייט, און בעשטימט טערמינען פאַר די איבעריגע. מיין ברודער אַלעקסאַנדער האָט פון דער דאָזיגער קאָמיסיע געקראָגען אַ צוגאָב פון נאָך פינף יאָהר.

בעת איך בין געווען אין לאָנדאָן, אין 1882, האָט מען מיר איין טאָג דערצעהלט, אז אַ מאַן, וועלכער בעהויפּטעט צו זיין „אַ ריכטיגער" אַגענט פון דער רוסישער רעגיערונג, און וועלכער קען עס בעווייזען, האָט געוואָלט אריינטרעטען אין פערהאַנדלונגען מיט מיר. „זאָגט איהם, אז אויב ער וועט אריינקומען צו מיר אין הויז, וועל איך איהם ארונטער־וואַרפען פון אַלע טרעפּ", איז געווען מיין ענטפער. וואַהרשיינליך איז דאָס געקומען דערפון, וואָס וועהרענד איגנאַטיעף האָט גערעכענט, אז דער צאַר איז זיכער פון אַן אָנגריף פון דעם עקזעקוטיווען קאָמיטעט, האָט ער אָבער מורא געהאַט, אז די אַנאַרכיסטען וועלען מאַכען וועלכען עס איז פערזוך, און ער האָט געוואָלט אז איך זאָל איהם ניט זיין אין וועג.

XII

אין די יאָהרען 1881 און 1882 האָט די אַנאַרכיסטישע בעוועגונג אין פראַנקרייך דורכגעמאַכט אַ בעדייטענדע ענטוויקלונג. מען האָט בכלל געגלויבט, אז דער פראַנצויזישער גייסט איז געווען פיינדליך צום קאָמוניזם, און אין דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטערס' אַסאָציאַציע האָט מען אָנשטאָט דעם געפּרעדיגט „קאָלעקטיוויזם". דאָס האָט דעמאָלט געהייסען, אז די פּראָדוקציאָנס־אינסטרומענטען זאָלען געהע־רען צום כלל, און יעדער בעזונדער גרופּע פאַר־זיך זאָל קענען בעשליסען צי דער געברויך פון די פּראָדוקטען זאָל פאָרקומען אויף אַן אינדיווידוא־ליסטישען אָדער קאָמוניסטישען שטייגער. אין דער ווירקליכקייט אָבער איז דער פראַנצויזישער גייסט געווען פיינדליך נאָר צו דעם מאָנאַסטיר־קאָמוניזם, צו די „פּאַלאַנסטעריען" פון די אַלטע שולען. ווען די יוראַ פעדעראַציע, אויף איהר קאָנגרעס אין 1880, האָט זיך דרייסט ערקלערט אַנאַרכיסטיש־קאָמוניסטיש — דאָס הייסט, צו גונסטען פון דעם פרייען קאָמוניזם — האָט דער אַנאַרכיזם געוואונען אַ שטאַרקע סימפּאַטיע אין

פראַנקרייך. אונזער צייטונג האָט זיך אָנגעהויבען פערשפּרייטען אין דער דאָזיגער מדינה, אַ גרויסע קאָרעספּאָנדענץ איז אָנגעפיהרט געוואָרען מיט די פראַנצויזישע אַרבייטער, און אַ בעדייטענדע אַנאַרכיסטישע בעוועגונג האָט זיך שנעל ענטוויקעלט אין פּאַריז און אין אַ טייל פון די פּראָווינצען, דערהויפּט אין דעם ליאָן־געגענד. ווען איך בין דורכגעפאָה־רען פראַנקרייך אין 1881, אויף מיין רייזע פון טהאָנאָן נאָך לאָנדאָן, האָב איך בעזוכט ליאָן, סענט עטיען און וויען, האָלטענדיג דאָרטען פּאָרטרעגע, און איך האָב געטראָפען אין די דאָזיגע שטעדט מאַסען אַרבייטער, וואָס זיינען געווען גרייט אָנצונעהמען אונזערע אידעען.

ביים סוף פון 1882 האָט אין דעם ליאָן־געגענד געהערשט אַ שרעק־ליכער קריזיס. די זיידענס־אינדוסטריע איז געווען פּאַראַליזירט, און דער עלענד אונטער די וועבער איז געווען אַזוי גרויס, אַז מאַסען קינדער פלעגען יעדען אין דער פריה שטעהן ביי די טהויערען פון די קאַזאַרמעס, וואו די סאָלדאַטען האָבען פערטיילט דאָס וואָס זיי האָבען געקענט אָב־שפּאָרען פון זייער ברויט און זופּ. דאָס איז געווען דער אָנהויב פון בולאַנזשע׳ס פּאָפּולאַריטעט, וועלכער האָט ערלויבט די דאָזיגע פערטיי־לונג פון שפּייז. די מינען־אַרבייטער זיינען אויך געווען אין אַ זעהר אונזיכערער לאַגע.

איך האָב געוואוסט אַז דאָרט קומט פאָר אַ שטאַרקע געהרונג, אָבער דורך דער צייט פון די עלף חדשים, וואָס איך האָב פערבראַכט אין לאָנדאָן, האָב איך פערלאָרען די נאָהענטע בעריהרונג מיט דער פראַנצוי־זישער בעוועגונג. עטליכע וואָכען נאָך מיין צוריקקעהרען זיך אין טהאָ־נאָן, האָב איך זיך דערוואוסט פון די צייטונגען, אַז די מינען־אַרבייטער פון מאָנסאָ־לע־מין, זייענדיג ערביטערט פון די צרות, וואָס זיי זיינען זיך אויסגעשטאַנען פון די שטרענג־קאַטוילישע מינען־אייגענטימער, האָבען אָנגעהויבען אַ שטיקעל בעוועגונג; זיי האָבען אָבגעהאַלטען געהיימע פערזאַמלונגען, זיי האָבען גערעדט פון אַן אַלגעמיינעם סטרייק; די שטיינערנע צלמים, וועלכע זיינען געווען אויפגעשטעלט אויף אַלע וועגען ארום די מינען, זיינען אַרונטערגעריסען געוואָרען, אָדער אויפ־געבלאָזען געוואָרען דורך דינאַמיט־פּאַטראָנען, וועלכע ווערען זעהר פיעל געברויכט פון די מינען־אַרבייטער אין דער אונטעראירדישער אַרבייט, און אָפּטמאָל בלייבען זיי ביי זיי. די אַגיטאַציע אין ליאָן האָט אויך אָנגענומען אַ געוואַלדיגען כאַראַקטער. די אַנאַרכיסטען, וועלכע זיינען געווען אין אַ היבשער צאָהל אין דער שטאָדט, האָבען ניט פערביינעלאָזט קיין פערזאַמלונג פון די אָפּאָרטוניסטישע פּאָליטיקער, וואו זיי זאָלען זיך ניט לאָזען הערען, — שטורמענדיג די פּלאַטפאָרמע אַלס אַ לעצטען

מיטעל. זיי האָבען פאָרגעלעגט רעזאָלוציעס אין דעם זין, אז די מינען און אַלע נויטווענדיגקייטען פאַר דער פּראָדוקציאָן, ווי אויך די וואוי־נונגען, דאַרפען ווערען דאָס אייגענטום פון דער נאַציאָן; און די דאָזיגע רעזאָלוציעס זיינען אָנגענומען געוואָרען מיט בעגייסטערונג, צום שרעק פון די מיטעלקלאַסען.

די געפיהלען פון די ארבייטער אנטקעגען די אָפּאָרטוניסטישע שטאָדט־בעאַמטע און די פּאָליטישע פיהרער, ווי אויך קעגען דער פּרעסע, וועלכע האָט געמאַכט צו גאָרנישט דעם גאַנץ שטאַרקען קריזיס, בעת קיין זאַך איז ניט אונטערגענומען געוואָרען צו פערלייכטערן דעם ווייט־פערשפּרייטען עלענד, זיינען געוואַקסען מיט יעדען טאָג. ווי עס איז געוועהנליך דער פאַל אין אַזעלכע צייטען, איז דער כעס פון דעם אָרעמערען פאָלק געווען געריכטעט איבערהויפּט קעגען די פּלעצער פון פערגעניגען און אויסגעלאַסענהייט, וועלכע זעהען זיך אָן נאָך דייט־ליכער אין די צייטען פון עלענד און נויט, ווייל זיי פערקערפּערען פאַר די ארבייטער דעם עגאָאיזם און די אויסגעלאַסענהייט פון די רייכערע קלאַסען. א פּלאַץ, וועלכער איז בעזאָנדערס געווען פערהאַסט ביי די אַרבייטער, איז געווען די אונטעראירדישע קאַפּעע ביי דעם טהעאַטער בעללעקור, וועלכער פּלעגט זיין אָפּען די גאַנצע נאַכט, און וואו מען האָט נאָך האַלבער נאַכט געקענט זעהן די צייטונגס־מענשען און פּאָליטיקער פּרעסענדיג און טרינקענדיג אין דער געזעלשאַפט פון אויסגעלאַסענע פרויען. קיין פערזאַמלונג איז ניט אָבגעהאַלטען געוואָרען, אויף וועלכער עס זאָל ניט געמאַכט ווערען וועלכע עס איז דראָהענדע אָנצוהערענים וועגען דער דאָזיגער קאַפּעע, און איין נאַכט האָט דאָרטען עקספּלאָדירט א דינאַמיט־פּאַטראָנע, וואָס איז געוואָרפען געוואָרען פון אַן אונבע־קאַנטער האַנד. אַן ארבייטער, א סאָציאַליסט, וועלכער איז דאָרט צופעל־ליג געווען, האָט א שפּרונג געטהאָן אויסלעשען דעם אָנגעצונדענעם קנויט פון דער פּאַטראָנע, און ער איז גע׳הרג׳עט געוואָרען, וועהרענד עטליכע פּאָליטיקער, וואָס האָבען דאָרט געלעבט א גוטען טאָג, זיינען לייכט פערוואונדעט געוואָרען. דעם צווייטען טאָג האָט עקספּלאָדירט נאָך א דינאַמיט־פּאַטראָנע ביי די טהירען פון א רעקרוטען־ביוראָ, און מען האָט גערעדט, אז די אנארכיסטען האָבען בדעה אויפצורייסען די גרויסע סטאַטוע פון דער „יונגפרוי", וועלכע שטעהט אויף איינעם פון די ליאָנער בערג. ווער עס האָט ניט געלעבט אין ליאָן, אָדער אין איהר אומגעגענד, קען גאָר ניט בעגרייפען אויף וואָס פאַר א גראַד די בעפעל־קערונג און די שולען זיינען נאָך אין די הענד פון די קאַטוילישע גייסט־

ליבע, און קען ניט פערשטעהן די שנאה, וואָס דער מענליכער טייל פון דער בעפעלקערונג טראָגט אויף די גלחים.

א טויט־שרעק האָט ארומגעכאפּט די רייכערע קלאַסען פון ליאָן. וואָסערע זעכציג אנארכיסטען, — אלע ארבייטער, און בלויז איינער אַ מיטעלקלאַס־מענש, עמיל גאָטהיער, וועלכער איז ארומגעפאָהרען האַל־טענדיג פאָרטרעגע אין יענעם געגענד, — זיינען ארעסטירט געוואָרען. די ליאָנער צייטונגען האָבען זיך דערוויייל גענומען אויפהעצען דער רעגיערונג זי זאָל מיך ארעסטירען, פאָרשטעלענדיג מיך אלס דעם פיה־רער פון דער אגיטאציע, וועלכער איז ספּעציעל געקומען פון ענגלאנד צו לייטען די בעוועגונג. רוסישע שפּיאָנען האָבען זיך ווידער מאַסענ־האפט אָנגעהויבען ארומדרעהען אין אונזער קליין שטעדטעל. כמעט יעדען טאָג איז מיר אָנגעקומען בריעף, פון וועלכע עס איז געווען קלאָר אז זיי זיינען געשריבען געוואָרען פון דער אינטערנאציאָנאלער פּאָליציי, אין וועלכע עס האָט זיך גערעדט וועגען עפּעס אַ דינאמיט פערשווערונג, אָדער מען האָט מיר געהיימניספאָל געלאָזט וויסען, אז מען האָט מיר ארויסגעשיקט פּעקלעך דינאמיט. איך האָב צונויפגעקליבען אַ גאנצע קאָלעקציע פון די דאָזיגע בריעף, אָנשרייבענדיג אויף יעדען „אינטער־נאציאָנאלע פּאָליציי“, און די פראנצויזישע פּאָליציי האָט זיי מיטגענו־מען מיט זיך בעת זי האָט געמאכט אַן אונטערזוכונג אין מיין הויז. זיי האָבען אָבער ניט געהאַט דעם מוטה פאָרצוברענגען די דאָזיגע בריעף אין געריכט, און זיי האָבען מיר זיי אויך קיינמאָל ניט צוריקגעגעבען.

ניט נאָר אין הויז האָבען זיי געזוכט, נאָר אפילו מיין פרוי, וועלכע האָט געהאַלטען ביים אָבפאָהרען נאָך זשענעווא, איז ארעסטירט געוואָ־רען אויפ'ן וואָקזאַל, און מען האָט איהר ארומגעזוכט. עס פערשטעהט זיך אָבער, אז זיי האָבען אבסאָלוט גאָרנישט געפונען, וואָס זאָל קאָמ־פּראָמיטירען מיך אָדער אימיצען אנדערס.

צעהן טעג זיינען אריבער, אין וועלכע איך בין געווען גאנץ פריי אוועקצופאָהרען, ווען איך זאָל עס נאָר געוואָלט וועלען. איך האָב ערהאַל־טען עטליכע בריעף, אין וועלכע מען האָט מיך געראַטהען איך זאָל זיך אָבטראָגען — איינער איז געווען פון אַן אונבעקאנטען רוסישען פריינד, וואהרשיינליך אַ מיטגליעד פון דעם דיפּלאָמאטישען שטאַב, וועלכער האָט מיך הפנים געקאַנט, און ער האָט מיר געשריבען אז איך זאָל גלייך אָבפאָהרען, ווארים אז ניט וועל איך זיין דער ערשטער קרבן פון דעם אויסליפערונגס־אָבמאַך, וועלכער האָט געהאַלטען ביים געשלאָסען ווערען צווישען פראנקרייך און רוסלאנד. איך בין געבליבען אויף מיין אָרט; און ווען די „טיימז“ האָט געדרוקט אַ טעלעגראַמע, אז איך בין פער־

שוואונדען פון טהאָנאָן, האָב איך געשריבען א בריעף צו דער צייטונג און האָב אָנגעגעבען מיין אדרעס. אזוי לאנג ווי אזוי פיעל פון מיינע פריינד זיינען געווען ארעסטירט, האָב איך גאָר ניט געהאט בדעה אוועק־צופאָהרען.

אין דער נאכט פון דעם 21טען דעצעמבער איז מיין שוואָגער געשטאָרבען אויף מיינע אָרעמס. מיר האָבען געוואוסט אז זיין קראנק־הייט איז אונהיילבאר, עס איז אָבער שרעקליך צוצוזעהן ווי א יונג לעבען לעשט זיך אויס אין אייער געגענווארט נאָך א מוטהיגען קאמפף אנט־קעגען טויט. איך מיט מיין פרוי זיינען ביידע געווען צובראָכען. דריי אָדער פיער שעה שפּעטער, בעת דער כמורנער ווינטער־מאָרגען האָט אָנגעהויבען טאָגען, זיינען זשאנדארמען אריינגעקומען אין מיין הויז מיך ארעסטירען. זעהענדיג אין וואָס פאר א צושטאנד מיין פרוי געפינט זיך, האָב איך געבעטען זיי זאָלען מיר ערלויבען צו פערבלייבען מיט איהר ביז די לויה וועט זיין אריבער, צוזאָגענדיג אויף מיין עהרענ־וואָרט, אז איך וועל זיין ביי דער טהיר פון געפענגנים צו א בעשטימטער שטונדע; דאָס האָט מען מיר אָבער ענטזאגט, און נאָך די אייגענע נאכט האָט מען מיך אוועקגעפיהרט אין ליאָן. עליזע רעקלו, קריגענדיג צו וויסען דערפון דורך א טעלעגראם, איז באלד געקומען, ארויסווייזענדיג צו מיין פרוי די גאנצע ערדלקייט פון זיין גאָלדענער הארץ. עס זיינען געקומען פריינד פון זשענעווא; און אָבוואויל די לויה איז צוגעגאנגען אבסאָלוט אָהן וועלכע עס איז צערעמאָניעס, וואָס עס איז געווען א נייעס אין דער דאָזיגער קליין שטעדטעל, איז א האלבע שטעדטעל געווען ביי דער לויה, צו צייגען מיין פרוי, אז די הערצער פון די אָרעמע קלאסען און די פּראָסטע סאַוואָיער פּויערים זיינען געווען מיט אונז און ניט מיט זייערע הערשער. ווען עס איז אָנגעגאנגען מיין פּראָצעס, פלעגען די פּויערים ארונטערקומען פון די בערג־דערפער אין שטאָדט אריין, כדי צו קריגען די צייטונגען און זעהן ווי עס האלט מיט מיין פּראָצעס פאר׳ן געריכט.

א צווייטער פאל, וועלכער האָט מיך טיעף געריהרט, איז געווען דער אָנקומען פון אן ענגלישען פריינד אין ליאָן. ער איז געווען געשיקט פון א דזשענטעלמאן, וועלכער איז גוט־בעקאנט און געאכטעט אין דער ענג־לישער דיפּלאָמאטישער וועלט, אין וועמעס פאמיליע איך האָב אין לאָנ־דאָן פערבראכט פיעלע גליקליכע שטונדען, אין 1882. ער האָט מיט זיך מיטגעבראכט א בעדייטענדע סומע געלד, כדי מיך ארויסצוקריגען אויף ערבות, און ער האָט מיר צו גלייכער צייט איבערגעגעבען די שליחות פון מיין לאָנדאָנער פריינד, אז איך זאָל זיך גאָר ניט קימערען וועגען די

ערבות, נאָר איך מוז גלייך פערלאָזען פראַנקרייך. אויף אַ געוויסען געהיימניספולען אופן איז עס איהם געלונגען זיך צו זעהן מיט מיר פריי — ניט אין דער שטייג מיט דאָפּעלטע גראַטעס, אין וועלכער עס איז מיר געווען ערלויבט זיך צו זעהן מיט מיין פרוי — און ער איז געווען פונקט אַזוי פיעל גערירט פון מיין ענטזאָגען זיך אַנצונעהמען דעם אָנבאָט, ווי איך בין געווען גערירט פון דעם געפיהלפאָלען צייכען פון פריינדשאַפט פון אַ מענשען, וועמען איך האָב שוין אַזוי אויך געשעצט, צוזאַמען מיט זיין פרוי, זעהר הויך.

די פראַנצויזישע רעגיערונג האָט געוואָלט האָבען איינעם פון יענע גרויסע פּראָצעסען, וואָס מאַכען אַן איינדרוק אויף דער בעפעלקערונג; עס איז אָבער קיין מעגליכקייט ניט געווען צו פּראָצעסירען די אַרעס־טירטע אַנאַרכיסטען פאַר די עקספּלאָזיאָנען. עס וואָלט זיך געפאָדערט אונז צו ברענגען פאַר אַ געריכט פון געשוואָרענע, וועלכע וואָלטען אונז לויט אַלע וואַהרשיינליכקייטען פרייגעשפּראָכען. די רעגיערונג האָט דעריבער אָנגענומען דעם מאַקיאַוועלישען גאַנג, אונז אָנצוקלאָגען פאַר׳ן געהערען צו דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטערס׳ אַסאָציאַציע. אין פראַנקרייך איז געווען אַ געזעץ, וועלכער איז דורכגעפיהרט געוואָרען באַלד נאָך דעם פאַל פון דער קאָמונע, לויט וועלכען מענשען האָבען געקענט פאַרגעבראַכט ווערען פאַר אַן איינפאַכען פּאָליציי־געריכט, פאַר דעם געהערען צו יענער אָרגאַניזאַציע. די העכסטע שטראָף איז געווען פינף יאָהר געפענגניס; און אויף אַ פּאָליציי־געריכט קען מען זיך שטענ־דיג פערלאָזען, אַז ער וועט אַרויסגעבען אַזאַ אורטייל, ווי די רעגיערונג וועט פערלאַנגען.

דער פּראָצעס אין ליאָן האָט זיך אָנגעהויבען אין די ערשטע טעג פון יאַנואַר, 1883, און האָט אָנגעהאַלטען אַן ערך צוויי וואָכען. די בעשולדיגונג איז געווען אַ לעכערליכע, וואָרים יעדער איינער האָט געוואוסט, אַז קיינער פון די ליאָנער אַרבייטער האָט זיך קיינמאָל ניט אָנגעשלאָסען אָן דער אינטערנאַציאָנאַלע, און די בעשולדיגונג איז איג־גאַנצען דורכגעפאַלען, ווי מען קען עס זעהן פון דעם פאָלגענדען עפּיזאָד. דער איינציגער עדות פאַר דער אָנקלאַגע איז געווען דער שעף פון דער געהיים־פּאָליציי אין ליאָן, אַן עלטערער מענש, וועלכער איז אין געריכט בעהאַנדעלט געוואָרען מיט דעם העכסטען רעספּעקט. זיין בעריכט, מוז איך צוגעבען, איז געווען גאַנץ קאָרעקט בנוגע צו די פאַקטען. די אַנאַר־כיסטען, האָט ער געזאָגט, האָבען געקראָגען אַן איינפלוס אויף דער בעפעלקערונג; זיי האָבען געמאַכט אונמעגליך פאַר די אָפּאָרטוניסטען אָבצוהאַלטען פערזאַמלונגען, פּרעדיגענדיג קאָמוניזם און אַנאַרכיזם, און

דער עולם איז געווען אויף זייער זייט. זעהענדיג אז ער פערהאלט זיך אזוי אנשטענדיג אין זיינע אויסזאָגונגען, איז מיר איינגעפאלען איהם צו שטעלען א פראגע: „האָט איהר ווען עס איז געהערט רעדענדיג וועגען דער אינטערנאציאָנאלער ארבייטער׳ס אסאָציאציע אין ליאָן?“

„קיינמאָל ניט“, האָט ער געענטפערט בייזלעך.

„ווען איך בין צוריקגעקומען פון דעם לאָנדאָנער קאָנגרעס אין 1881 און איך האָב געטהאָן אלעס וואָס איך האָב געקענט אויפצובויען פון דאָס נייע די אינטערנאציאָנאלע אין פראנקרייך, האָט זיך עס מיר איינגעגעבען?“

„ניין. זיי האָבען איהר געהאלטען פאר ניט גענוג רעוואָלוציאָנער.“

„איך דאנק אייך“, האָב איך צו איהם געזאָגט, און ווענדענדיג זיך צום פּראָקוראָר האָב איך צוגעגעבען, „אָט האָט איהר אייער גאנצע אָנקלאגע געמאכט צו גאָרנישט פון אייער אייגענעם עדות.“

פונדעסטוועגען זיינען מיר אלע פעראורטיילט געוואָרען פאר׳ן געהערען צו דער אינטערנאציאָנאלע. פיער פון אונז האָבען געקראָגען די העכסטע שטראָף, פינף יאָהר געפענגניס און פיער הונדערט דאָלאר געלד־שטראָף; די איבעריגע האָבען געקראָגען פון פיער ביז איין יאָהר געפענגניס. די טהאטזאך איז, אז זיי האָבען גאָר ניט פּרובירט בעווייזען עטוואָס וועגען דער אינטערנאציאָנאלע. מען האָט גאָר אין גאנצען פערגעסען וועגען איהר. מען האָט אונז איינפאך געהייסען רעדען וועגען אנארכיזם, און אזוי האָבען מיר געטהאָן. ניט א וואָרט איז דערמאָנט געוואָרען וועגען די עקספּלאָזיאָנען; און ווען איינער אָדער צוויי פון די ליאָנער חברים האָבען געוואָלט קלאָר מאכען דעם דאָזיגען פּונקט, האָט מען זיי פּראָסט ערקלערט, אז דערפאר קלאָגט מען זיי ניט, נאָר פאר׳ן געהערען צו דער אינטערנאציאָנאלע, — צו וועלכער איך איינער האָב געהערט.

ביי אזעלכע פּראָצעסען קומט שטענדיג פאָר עטוואָס קאָמישעס, און דאָס מאָל איז עס געקומען דורך מיינעם א בריעף. עס איז קיין זאך ניט געווען אויף וואָס צו בעגרינדען די אָנקלאגע. צעהנדליגער הויז־זוכונגען זיינען געמאכט געוואָרען ביי פראנצויזישע אנארכיסטען, אָבער אלעס וואָס זיי האָבען געפונען, איז געווען צוויי בריעף מיינע. די אָנקלאגע האָט געזוכט ארויסצוקריגען פון זיי אלעס וואָס זי האָט געקענט. איינער פון זיי איז געווען געשריבען צו א פראנצויזישען ארבייטער, אין א צייט וואָס ער איז געווען ענטמוטהיגט. איך האָב צו איהם גערעדט וועגען די הערליכע צייטען אין וועלכע מיר לעבען, וועגען די גרויסע ענדערונגען וועלכע האלטען אין קומען, וועגען דער געבורט און פער־

שפּריייטונג פון נייע אידעען, און דער גלייכען. דער בריעף איז געווען אַ קורצער, און דער פּראָקוראָר האָט פון איהם געשלאָגען ווענינ קאַפּיטאַל. וואָס אָנבעלאַנגט דעם צווייטען בריעף, האָט ער ענטהאַלטען צוועלף זייטלעך. איך האָב איהם געהאַט געשריבען צו אַן אַנדער פראַנצוויזישען פריינד, אַ יונגען שוסטער. אויף זיין חיונה האָט ער פערדיענט פון מאַכען שיך אין זיין אייגענעם צימער. אין דער לינקער זייט פלעגט ביי איהם שטעהן אַ קליינער אייזערנער אויוועלע, אויף וועלכען ער פלעגט זיך אליין קאָכען זיינע טעגליכע מאָהלצייטען, און ביי דער רעכטער זייט אַ קליינער בענקעל, אויף וועלכען ער האָט געשריבען לאַנגע בריעף צו די חברים, ניט אָבטרעטענדיג פון זיין ניעדעריגען שוסטער־בענקעל. נאָכ־דעם ווי ער איז פאַרטיג געוואָרען מיט אַזוי פיעל פּאָר שיך, וויפיעל עס איז נויטיג געווען צו דעקען די הוצאה פון זיין העַכסט בעשיידענעם לעבען, און אויף אוועקשיקען עטליכע פראַנק זיין אַלטער מוטער אויפ׳ן דאָרף, פלעגט ער פערברענגען לאַנגע שטונדען אין שרייבען בריעף, אין וועלכע ער האָט ענטוויקעלט די טעאָרעטישע פּרינציפּען פונ׳ם אַנאַרכיזם מיט אַן אויסגעצייכענטען געזונדען פערשטאַנד און אינטעליגענץ. ער איז איצט אַ גוט־בעוואוסטער שריפטשטעלער אין פראַנקרייך און ווערט אַלגעמיין געאַכטעט פאַר דער אויסגעהאַלטענקייט פון זיין כאַראַקטער. צום בעדויערען, פלעגט ער צו יענער צייט אָנשרייבען אַכט אָדער צוועלף זייטלעך שרייב־פּאַפּיר אָהן אַן איינציגען פּונקט אָדער קאָמאַ אפילו. איינמאָל האָב איך זיך אוועקגעזעצט און האָב אָנגעשריבען אַ לאַנגען בריעף, אין וועלכען איך האָב איהם ערקלערט ווי אַזוי אונזערע געשרי־בענע געדאַנקען טיילען זיך איין אין זעצע, אין האַלבע זעצע און פראַזען, פון וועלכע יעדע איינע דאַרף זיך ענדיגען מיט איהר אייגענטימליכען פּונקט, שטריך־פּונקט, אָדער קאָמאַ, און דער גלייכען, — אין קורצען, איך האָב איהם געגעבען אַ קורצען אונטערריכט אין די ערשטע כללים פון פּונקטאַציאָן. איך האָב איהם ערקלערט מיט וויפיעל זיין שרייבען וואָלט זיך פערבעסערט, ווען ער זאָל אָננעהמען דעם דאָזיגען איינפאַכען פּלאַן.

דער דאָזיגער בריעף איז פאָרגעלייענט געוואָרען פון דעם פּראָקו־ראָר פאַר׳ן געריכט, און ער האָט אויף איהם געמאַכט העכסט פּאַטעטישע פּרושים. „איהר האָט געהערט, מיינע העררען, דעם דאָזיגען בריעף‟ — האָט ער פאָרטגעזעצט, אַדרעסירענדיג דעם געריכט. „איהר האָט זיך גוט איינגעהאָרכט. אויפ׳ן ערשטען בליק איז אין איהם גאָרנישט נימאָ בעזונדערעס. ער גיט דאָרטען אַן ארבייטער אַ לעקציע אין גראַמאַ־טיק.... אָבער‟ — און דאָ האָט זיין שטימע געציטערט פון טיעפער אויפ־

רעגונג — „דאָס איז ניט געטהאָן געוואָרען כדי צו העלפען אַן אָרעמען ארבייטער קריגען די בילדונג, וועלכע ער האָט, וואהרשיינליך צוליעב פוילקייט, אין דער שולע ניט געקראָגען. ניט כדי איהם צו העלפען פער־דיענען אָרענטליך זיין ברויט. ניין! מיינע העררען, דער בריעף איז געשריבען געוואָרען כדי איהם צו בעגייסטערען מיט האס צו אונזערע שעהנע און ערהאבענע אינסטיטוציעס, כדי צו קענען בעסער אריינגיסען אין איהם די גיפט פון אַנארכיזם, כדי איהם צו מאַכען פאַר נאָך אַ שרעק־ליכערען פיינד פון דער געזעלשאפט. פערשאָלטען זאָל זיין דער טאָג, אין וועלכען קראָפּאָטקין האָט ארויפגעשטעלט זיין פוס אויף דעם באָדען פון פראַנקרייך!“

מיר האָבען זיך ניט געקענט צוריקהאַלטען פון לאַכען ווי קינדער די גאַנצע צייט, וואָס ער האָט געהאַלטען די דאָזיגע רעדע; די ריכטער האָבען איהם אָנגעקוקט, אזוי ווי זיי וואָלטען איהם געוואָלט זאָגען, אז ער איבערטרייבט זיין ראָלע; ער האָט אָבער הפּנים גאָרנישט בעמערקט, און הינגעריסען פון זיין שעהן־רעדעריי, האָט ער ווייטער פאָרטגעזעצט זיין רעדע מיט אַלץ מעהר טהעאַטראַלישע בעוועגונגען און אויסרופונ־גען. ער האָט ווירקליך געאַרבייט מיט אַלע כחות צו פערדיענען זיין בעלוינונג פון דער רוסישער רעגיערונג.

אַ קורצע צייט נאָך אונזער פעראורטיילונג איז דער פאָרזיץ־ריכטער ערנאַנט געוואָרען צו אַ מאַגיסטראַטור פון אַ שוואור־געריכט; וואָס איז שייך דעם פּראָקוראָר און אַ צווייטען ריכטער, — מען קען עס קוים גלויבען, — האָט זיי די רוסישע רעגיערונג אָנגעבאָטען דעם „רוסי־שען קרייץ פון דער הייליגער אננא“, און די רעפּובליק האָט זיי ערלויבט עס אָנצונעהמען! די בעריהמטע רוסישע אַליאַנץ האָט אויף אַזאַ אופן געהאַט איהר אורשפּרונג אין דעם ליאָנער פּראָצעס.

דער דאָזיגער פּראָצעס — אין דער צייט פון וועלכען העכסט גלענ־צענדע אַנאַרכיסטישע רעדען, וועלכע זיינען געדרוקט געוואָרען אין אַלע צייטונגען, זיינען געהאַלטען געוואָרען פון אַזעלכע ערשטע־קלאַסע רעד־נער ווי דער ארבייטער בערנאַר און עמיל גאָטהיער, און אין וועלכען אַלע אָנגעקלאָגטע האָבען גענומען אַ זעהר ענטשלאָסענע שטעלונג, גאַנצע צוויי וואָכען פּרעדיגענדיג אונזערע לעהרען — האָט געהאַט אַ מעכטיגע ווירקונג פאַר דער בעזייטיגונג פון די פאַלשע בעגריפען וועגען אַנאַרכיזם אין פראַנקרייך, און האָט בלי ספק אויף אַ געוויסען גראַד בייגעטראָגע, צו דעם אויפלעבען פון׳ם סאָציאַליזם אין אַנדערע לענדער. וואָס איז שייך דעם אורטייל, איז ער אַזוי ווענינ געווען בערעכטיגט דורך די פער־האַנדלונגען, אַז די פראַנצויזישע פּרעסע — מיט דער אויסנאַמע

פון די איבערגעגעבענע רעגיערונגס־ציַיטונגען — האָט אָפען געשימפּפט די ריכטער. אפילו דער געמעסיגטער „זשורנאַל דעם עקאָנאָמיסטס“ איז ניט צופריעדען געווען מיט דעם אורטייל, אויף וועלכען „קיינער האָט זיך ניט געקענט ריכטען, פון דאָס וואָס איז פאַרגעבראַכט געוואָרען פאַר'ן געריכט“. דעם שטרייט צווישען אונז און די אָנקלעגער, האָבען מ י ר געוואונען, לויט דער עפענטליכער מיינונג. אַ פאַרשלאַג אונז צו אמנעסטירען איז באַלד אריינגעבראַכט געוואָרען אין דעפּוטירטען־קאַמער, און ער איז אונטערשטיצט געוואָרען פון אַן ערך אַ הונדערט שטימען. דער דאָזיגער פאַרשלאַג איז פאַרגעבראַכט געוואָרען רעגעל־מעסיג יעדען יאָהר, יעדעס מאָל צוקריגענדיג מעהר און מעהר שטימען, ביז וואַנען מיר זיינען בעפריַיט געוואָרען.

XIII

דער פּראָצעס איז געווען אריבער, איך בין נאָך אָבער געבליבען אַ פּאָר חדשים אין ליאָנער געפענגניס. די מייסטע פון מיינע גענאָסען האָבען אַפּעלירט קעגען די ענטשיידונג פון פּאָליציי־געריכט, און מיר האָבען געמוזט וואַרטען אויף דעם רעזולטאַט. איך און אַנדערע פיער חברים האָבען זיך ענטזאָגט צו נעהמען אירגענד וועלכען אַנטייל אין דעם אַפּיעל צו אַ העכערען געריכט, און איך האָב פאַרטגעזעצט מיין אַרבייט אין מיין צעלע. אַ שטאַרקער פריינד מיינער — מאַרטין, אַ קליידער־מאַכער פון וויען — איז געזעסען אין אַנדער צעלע, וועלכע איז געווען נעבען מיינער, און אַזוי ווי מיר זיינען שוין געווען פעראורטיילט, האָט מען אונז ערלויבט צו געהן צוזאַמען אויף אונזער טעגליכען שפּאַציר; און ווען מיר האָבען זיך געהאַט וואָס צו זאָגען איינער דעם אַנדערען אין דער צווישען־צייט, פלעגען מיר זיך דורכרעדען דורך קלאַפּען אין וואַנד, אַזוי ווי אין די רוסישע טורמעס.

אין דער צייט וואָס איך בין געזעסען אין ליאָן, האָב איך אָנגעפאַנגען בעגרייפען דעם שרעקליך דעמאָראַליזירענדען איינפלוס פון די געפענג־ניסען אויף די געפאַנגענע, און דאָס האָט מיר שפּעטער מיטגעבראַכט צו פערדאַמען די גאַנצע אינסטיטוציע, אָהן אויסנאַהמען.

דאָס געפענגניס אין ליאָן איז אַ „מאָדערנע“ געביידע, געבויט אין דער פאָרם פון אַ שטערן, לויט דעם סיסטעם פון צעלען. אין די לעדיגע פלעצער צווישען די שטראַהלען פון דעם שטערן, זיינען דאָ קליינע געהעפּ־טען, אויסגעפּלאַסטערט מיט אַספאַלט, און ווען דער וועטער ערלויבט,

לאָזט מען דאָרטען ארויס די געפאנגענע ארבייטען אין דרויסען. די הויפּט־בעשעפטיגונג איז אויסצוקלאַפּען די זייד־קאָקונס, בדי ארויסצו־קריגען די פלאָק־זייד. אין געוויסע שטונדען ווערען אין די דאָזיגע געהעפ־טען אויך אריינגענומען מתנות קינדער. איך האָב זיי אָפּט בעטראַכט פון מיין פענסטער, אָט די שוואכע, ניט־דערקאָרמעטע, שאָטענס פון קינדער. בלוט־אָרעמקייט איז דייטליך געווען אָנגעשריבען אויף די דאָזיגע קליינע פּנים׳לעך און האָט זיך בעוויזען אין זייערע דינע, ציטערנדיגע קערפּערס; און דעם גאַנצען טאָג לאַנג — ניט נאָר אין זייערע שלאָפצימערען, נאָר אפילו אין די געהעפטען, אין מיטען העלען טאָג — האָבען זיי פאָרט־געזעצט זייער אָבשוואכענדע ארבייט. וואָס וועט ווערען פון זיי, ווען זיי וועלען דורכגעהן אָט די לעהרע און וועלען ארויסקומען רואינירט אין געזונד, זייערע ווילענס פערניכטעט, זייער ענערגיע געמינערט? די בלוט־אָרעמקייט מיט איהר פערקלענערטער ענערגיע, איהר אונוויליגקייט צו ארבייטען, מיט איהר אָבגעשוואכטען ווילען, שוואכען פערשטאַנד, און פערדאָרבענער פאָרשטעלונגס־קראַפט, איז אין א פיעל גרעסערער מאָס פעראַנטוואָרטליך פאַר פערברעכען איידער פול־בלוטיגקייט, און אָט דער פיינד פון דער מענשליכער ראַסע ווערט ערצויגען אין געפענגנים. היינט די לעהרען, וועלכע די דאָזיגע קינדער בעקומען אונטער אָט די אומשטענ־דען! אָבזונדערונג אליין, אפילו ווען עס וואָלט שטרענג דורגעפיהרט געוואָרען — און דאָס קען ניט זיין — וואָלט ווייניג נוצען געבראַכט; די גאַנצע אַטמאָספערע פון יעדען געפענגניס איז אַן אַטמאָספערע פון פער־הערליכען יענעם זאָרט שפּיעלען אין „קלוגע איינפעלע“, וואָס איז אייגענטליך דער עצם פון גנבה, שווינדעל, און אַלערליי עהנליכע אַנטי־סאָציאַלע האַנדלונגען. גאַנצע דורות פון שפּעטערדיגע פערברעכער ווערען ערצויגען אין די קינדער־ערציהונגס אנשטאַלטען, וועלכע דער שטאַאַט אונטערשטיצט און די געזעלשאַפט דולדעט איינפאַך דערפאַר, ווייל זי וויל ניט הערען וועגען איהרע אייגענע קראַנקהייטען און וויל ניט מען זאָל זיי אנאַליזירען. „איינגעקערקערט אין דער קינדהייט, מיינט א טורמעניק אויפ׳ן גאַנצען לעבען“, דאָס האָב איך שפּעטער געהערט פון אַלע די, וואָס האָבען זיך אינטערעסירט אין קרימינאַל־זאַכען. און ווען איך האָב געזעהן די קינדער און האָב בעגריפען, וואָס זיי האָבען צו ערוואַרטען אין דער צוקונפט, האָב איך שטענדיג זיך אליין געמוזט פרעגען: „ווער פון זיי איז דער גרעסערער פערברעכער — דאָס קינד אָדער דער ריכטער, וועל־כער פעראורטיילט יעדען יאָהר הונדערטער קינדער צו אָט דעם שיקזאַל?“ איך גיב גערען צו, אז דעם ריכטער׳ס פערברעכען איז ניט בעוואוסטזיניג. אָבער זיינען דען אַלע פערברעכענס, פאַר וועלכע מענשען ווערען אריינגע־

זעצט אין געפענגנים, אזוי בעוואוסטזיניג געטהאָן, ווי מען נעהמט עס געוועהנליך אָן?

נאָך א פונקט האָב איך דייטליך בעגריפען גלייך אין די ערשטע וואָכען פון מיין געפאנגענשאפט, וועלכער האָט אָבער אויף אָן אונבעגרייפ־ליכען אופן ניט געצווינגען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט, ניט פון די ריכטער און ניט פון די שרייבער וועגען קרימינאַל־געזעצען; און דאָס איז, אז די געפאנגענשאפט איז אין אָן אונגעהייער גרויסער צאָהל פעלע א בעשטראָפונג, וואָס ווירקט פיעל שטארקער אויף גאנץ אונשולדיגע מענ־שען איידער אויף דעם פעראורטיילטען אליין.

כמעט יעדער איינער פון מיינע חברים, וועלכער האָט מיט זיך פאָר־געשטעלט דעם דורכשניט פון דער ארבייטער בעפעלקערונג, האָט געהאט ענטוועדער א פרוי און קינדער צו ערנעהרען, אָדער א שוועסטער, אָדער אן אלטע מוטער, וועלכע איז אָבהענגיג געוועז פון זיינע פערדיענסטען. איצט, בלייבענדיג אָהן אן ערנעהרער, האָבען אָט די אלע פרויען געטהאָן אלעס וואָס זיי האָבען געקענט צו קריגען ארבייט, און אייניגע פון זיי האָבען עס בעקומען; אָבער קיינער פון זיי איז ניט געלונגען צו פערדיע־נען רעגעלמעסיג אפילו צו דרייסיג סענט (1 פראנק און 50 סאנטים) א טאָג. ניין פראנק (וועניגער ווי 2 דאָלאר) און אָפט ניט מעהר ווי א דאָלאר און א האלב א וואָך, אויפצוהאלטען זיך מיט די קינדער — דאָס זיינען געוועזן זייערע פערדיענסטען. און דאָס האָט, זעלבסט־פערשטענדליך, געמיינט, ניט דערעסען, מאנגעל אין פערשיידענע זאכען, א פערדארבונג פון געזונד, אָבגעשוואכטער פערשטאנד, א פערקלענערונג פון ענערגיע און ווילענס־קראפט. אויף דעם אופן האָב איך בעגריפען, אז דאָס וואָס קומט פאָר אין אונזערע געריכטען, איז אין די מייסטע פעלע אין דער ווירקליכקייט א פעראורטיילונג פון גאנץ אונשולדיגע מענשען צו אלערליי שוועריגקייטען, וואָס איז פיעל שווערער איידער די, וואָס דער פעראור־טיילטער אליין קריגט. מען בילדעט זיך איין, אז דאָס געזעץ בעשטראָפט א מענשען, ארויפלעגענדיג אויף איהם ערניעדעריגענדע פיזישע און גייס־טיגע שטראָפען. אָבער דער מענש איז אזוי געשאפען, אז ער ווערט ביס־לעכווייז צוגעוועהנט צו אלע שוועריגקייטען, וואָס מען זאָל אויף איהם ניט ארויפלעגען. אויב ער קען זיי ניט ענדערען, נעהמט ער זיי אָן, און נאָך א געוויסער צייט דולדעט ער זיי, פונקט ווי ער דולדעט א כראָנישע קראנקהייט, און הערט זיי אויף צו פיהלען. אָבער אין משך פון זיין געפאנ־גענשאפט, וואָס ווערט פון זיין פרוי און קינדער, אָדער פון די אנדערע אונשולדיגע מענשען, וועלכע זיינען אָבהענגיג פון זיין שטיצע? זיי זיינען בעשטראָפט נאָך גרויזאמער ווי ער אליין. אָבער מחמת אונזער אלטעגלי־

כער רגילות, דענקט גאָר קיינער קיינמאָל ניט פון דער אונגעהייערער אונ־גערעכטיגקייט. וואָס ווערט אויף דעם אופן בעגאַנגען. איך האָב עס נאָך בעגריפען פון טהאַטזעכליכער ערפאַהרונג.

אין מיטען מערץ, פון 1883, זיינען צוויי־און־צוואַנציג אונזערע, וועלכע זיינען פעראורטיילט געוואָרען צו מעהר ווי איין יאָהר געפאַנגענ־שאַפט, גאַנץ געהיים אריבערגעפיהרט געוואָרען אין דער צענטראַל־געפענגניס פון קלערוואָ. אמאָל איז דאָס געפענגניס געווען אַ מאָנאַסטיר פון סענט בערנאַרד, פון וועלכען די גרויסע רעוואָלוציע האָט געמאַכט אַ הויז פאַר אָרעמעליים. שפּעטער איז עס געוואָרען אַ פערבעסערונגס־אַנשטאַלט, וועלכער איז געגאַנגען אונטער די געפאַנגענע און די בעאַמטע גופא אונטער דעם מיט־רעכט־פּערדיענטען צונאָמען — „קאָרופּציאָנס־אַנשטאַלט“.

אַזוי לאַנג ווי מען האָט אונז געהאַלטען אין ליאָן, זיינען מיר בעהאַנ־דעלט געוואָרען ווי געפאַנגענע אונטער פאָרלויפיגען־אַרעסט ווערען בעהאַנדעלט אין פראַנקרייך; דאָס הייסט, מיר האָבען געטראָגען אונזערע אייגענע קליידער, מיר האָבע געקענט קריגען אונזער אייגענע שפּייז פון אַ רעסטאָראַן, און פאַר איינינגע פראַנק אַ מאָנאַט האָט מען געקענט דינגען אַ גרעסערע צעלע. איך האָב זיך דערמיט בענוצט, כדי צו קענען אַרבייטען אויף מיינע אַרטיקלען פאַר דער „ענציקלאָפּעדיאַ בריטאַניקאַ“ און דער „ניינטינטה סענטשורי“. די בעהאַנדלונג אָבער, וואָס מיר וועלען קריגען אין קלערוואָ, איז פאַר אונז געווען אַן אָפענע פראַגע. אַלענפאַלס, אין פראַנקרייך ווערט אַלגעמיין פערשטאַנען, אַז פאַר פּאָליטישע געפאַנגענע איז דער פערלוסט פון פרייהייט און די געצוואונגענע אונטהעטיגקייט שוין אַליין אַזוי שווער, אַז עס איז ניט נויטיג ארויפצולעגען נאָך אַנדערע שוועריגקייטען. מען האָט אונז דעריבער געלאָזט וויסען, אַז מיר וועלען בלייבען אונטער די זעלבע רעגעלען, וואָס מיר האָבען געהאַט אין ליאָן. מיר וועלען האָבען בעזונדערע קוואַרטירען, טראָגען אונזערע אייגענע קליידער, זיין פריי פון געצוואונגענער אַרבייט, און האָבען די ערלויבניס צו רויכערען. „די יעניגע צווישען אייך“, האָט דער פערוואַלטער געזאָגט, „וועלכע ווילען עפּעס פערדיענען דורך אַרבייט, וועלען האָבען די מעגליכקייט צו נעהען קאָרסעטען אָדער גראַווירען אין פּערל־מוטער. די אַרבייט בעצאָהלט זיך שלעכט; איהר קענט אָבער ניט בעשעפטיגט ווערען אין די ווערק־שטאַטען פון געפענגניס, וואו עס ווערען פאַבריצירט אייזערנע בעטען, בילדער־ראַהמען, און דער גלייכען, ווייל דאָס וואָלט פאָדערען איהר זאָלט לאָזשירען מיט די געוועהנליכע אַרעסטאַנטען“. מען האָט אונז ערלויבט,

גלייך מיט די אַנדערע ארעסטאַנטען, צו קויפען פון דער געפענגניס־פערוואַלטונג שפייז און אַ שטאָף קלארעט יעדען טאָג, וואָס זיי פלעגען צושטעלען צו זעהר ביליגע פרייזען און פון אַ גוטען זאָרט.

דער ערשטער איינדרוק, וואָס קלערוואָ האָט אויף מיר געמאַכט, איז געווען אַ העכסט גינסטיגער. מען האָט אונז איינגעשלאָסען און מיר זיינען געפאָהרען דעם גאַנצען טאָג, פון צוויי אָדער דריי אין דער פריה, אין די קליינע קעסטלעך, אין וועלכע די באַהן־וואַגאָנען, וואָס ווערען בענוצט אריבערצופיהרען געפאַנגענע, זיינען געוועהנליך איינגעטיילט. ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין דער צענטראַל־געפענגניס, האָט מען אונז פאָרלויפיג גענומען אין די שטראָף־קווארטירען, און מען האָט אונז אריינגעפיהרט אין זעהר ריינע צעלען. מען האָט אונז דערלאַנגט הייסע שפייז, איינפאַכע אָבער זעהר גוטע, אָבוואויל עס איז געווען שפּעט אין דער נאַכט, און מען האָט יעדערען פון אונז געגעבען די מעגליכקייט צו קויפען אַ האַלבען שטאָף פון דעם זעהר גוטען וויין, וואָס איז פערקויפט געוואָרען אין געפענגניס־געוועלב, צו דעם זעהר בעשיידענעם פרייז פון פיער־און־צוואַנ־ציג סאַנטים (ווענינער ווי פינף סענט) אַ קוואָרט. דער פערוואַלטער און אַלע אויפזעהער זיינען צו אונז געווען זעהר העפליך.

אויף מאָרגען האָט דער פערוואַלטער פון טורמע מיך געפיהרט אַנקו־קען די צימערען, וועלכע ער האָט גערעכענט אונז צו געבען, און ווען איך האָב בעמערקט, אַז זיי זיינען גוט נור אַביסעל צו־קליין פאַר אונזער צאָהל, — מיר זיינען געווען צוויי־און־צוואַנציג, — און אַז ענגשאַפט קען ארויס־רופען קראַנקהייטען, האָט ער אונז געגעבען אַן אַנדער רייה צימערען, וועלכע האָבען אין אַמאָליגע צייטען געהערט צו דעם הויז פון דעם אויפ־זעהער פון מאָנאַסטיר, און וועלכע מען האָט איצט בענוצט אַלס שפּיטאָל. אונזערע פענסטער האָבען ארויסגעקוקט אויף אַ קליינעם גאָרטען, און מען האָט דורך זיי געקענט זעהן פּראַכטפאָלע אַנזיכטען פון דאָס ארומיגע לאַנד. אין אַן אַנדער צימער אויפ'ן זעלבען באַלקאָן, איז געזעסען דער אַלטער בלאַנקי די לעצטע דריי אָדער פיער יאָהר פאַר זיין בעפרייאונג. פריהער איז ער געווען איינגעשפּאַרט אין איינעם פון די צעלען אין דער שטערנ־אָרטיגער געביידע.

מיר האָבען אַלזאָ געקראָגען דריי גרויסע צימערען, און איינעם אַ קלענערען בעזונדער פאַר גאָטהיער'ן און מיר, כדי מיר זאָלען קענען פאָרט־זעצען אונזער ליטעראַרישע ארבייט. פאַר אָט דער טובה האָבען מיר וואַהרשיינליך געהאַט צו פערדאַנקען דעם אריינמישען זיך פון אַ בעדריי־טענדער צאָהל ענגלישע וויסענשאַפטס־מענער, וועלכע האָבען, אַזוי שנעל ווי איך בין פעראורטיילט געוואָרען, אונטערגעשריבען אַ פּעטיציע און

געבעטען מען זאָל מיך בעפרייען. צווישען די אונטערגעצייכענטע אויף דער פּעטיציע זיינען געווען פיעלע מיטארבייטער פון דער „ענציקלאָפּעדיאַ בריטאַניקאַ“, ווי אויך הערבערט ספּענסער און סווינבאָרן; וויקטאָר הוגאָ האָט צו זיין אונטערשריפט נאָך צוגעגעבען אַ פּאָר ווארעמע ווערטער. די עפענטליכע מיינונג אין פראַנקרייך האָט געקוקט אויף אונזער פּעראורטיילונג גאַנץ קרום; און ווען מיין פרוי האָט געלאָזט וויסען אין פּאַריז, אַז איך נויטיג זיך אין ביכער, האָט די אַקאַדעמיע דער וויסענשאַפט אָנגעבאָטען איהר ביבליאָטעק, און ערנסט רענאַן האָט, אין אַ זעהר ליעבליכען בריעף, איהר אָנגעבאָטען זיך צו בענוצען מיט זיין פּריוואַט ביבליאָטעק.

מיר האָבען געהאַט אַ קליינעם גאָרטען, וואו מיר האָבען געקענט שפּיעלען קעגעל, און אין אַ קורצע צייט האָבען מיר בעאַרבייט אַ שמאָלען בייט, נעבען וואַנט פון דער געביידע, און פון אַ שטח פון אַן ערך אַכציג קוואַדראַט איילען האָבען מיר אַרויסגעקראָגען אַן אונגלויבליכע צאָהל סאַלאַט און רעטעך, ווי אויך אייניגע בלומען. עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז מיר האָבען גלייך אָרגאַניזירט קלאַסען, און אין פערלויף פון די דריי יאָהר, וואָס מיר זיינען פערבליבען אין קלערוואָ, האָב איך געגעבען מיינע חברים לעקציעס אין קאָסמאָגראַפיע, געאָמעטריע, אָדער פיזיק, און האָב זיי אויך געהאָלפען אין דעם שטודיום פון שפּראַכען. כמעט יעדער איינער האָט געלערענט וועניגסטענס איין שפּראַך, — ענגליש, דייטש, איטאַליעניש אָדער שפּאַניש, — בעת אייניגע האָבען געלערענט צוויי שפּראַכען. מיר האָבען אויך אַביסעל געאַרבייט בוכבינדעריי, וואָס מיר האָבען זיך אויסגעלערענט פון איינער פון די אויסגעצייכענטע ענציקלאָפּעדיע־ראָרע בראָשורען.

צום סוף אָבער פון ערשטען יאָהר איז מיין געזונד ווידער שוואַך געוואָרען. קלערוואָ איז געבויט אויף אַ זומפּיגען באָדען, וועלכער איז די היים פון קדחת־פיבער, און איך האָב געקראָגען דעם פיבער צוזאַמען מיט דער סקאָרבוט־קראַנקהייט. מיין פרוי, וועלכע האָט דאַן שטודירט אין פּאַריז, אַרבייטענדיג אין ווירטץ'ס לאַבאָראַטאָריע, פּאָרבערייטענדיג זיך צום עקזאַמען אויף דעם טיטעל דאָקטאָר דער וויסענשאַפט, האָט אַלעס אויפגעגעבען און האָט זיך אַריבערגעקליבען אין דעם קליינעם דערפעל פון קלערוואָ, וועלכער בעשטעהט פון וועניגער ווי אַ דוצענד הייזער, גרופּירט אונטער דער אונגעהייער הויכער וואַנד, וואָס רינגעלט אַרום דאָס געפענגניס. דאָס לעבען אין דעם דערפעל, מיט דער געפענגניס־וואַנד קעגענאיבער, איז געוויס ניט געווען זעהר הייטער; דאָך איז זי דאָרטען פערבליבען ביז איך בין בעפרייט געוואָרען. אין פערלויף פון דעם ערשטען יאָהר האָט מען

איהר ערלויבט מיך צו זעהן נור איין מאָל אין צוויי חדשים, און אלע געשפּרעכען אונזערע זיינען פאָרגעקומען אין דער אנוועזענהייט פון א וועכטער, וועלכער איז געזעסען צווישען אונז. אָבער ווען זי האָט זיך בעזעצט אין קלערוואָ, ערקלערענדיג איהר פעסטען בעשלוס דאָרט צו בלייבען, האָט מען איהר באלד ערלויבט מיך צו זעהן יעדען טאָג אין איינעם פון די קליינע הייזער אין די מויערען פון געפענגנים, וואו די געפענגנים-בעדיענטע האָבען זיך אויפגעהאלטען, און מען פלעגט מיר ברענגען שפּייז פון דעם גאסט-הויז וואו זי איז איינגעשטאנען. שפּעטער האָט מען אונז זאָגאר ערלויבט צו שפּאצירען אין דעם פערוואלטער'ס גאָרטען, שטארק בעוואכט די גאנצע צייט, און געוועהנליך פלעגט איינער פון מיינע חברים מיטשפּאצירען מיט אונז.

איך בין געוועזען גאנץ ערשטוינט ווען איך האָב ענטדעקט, אז די צענטראל-געפענגנים פון קלערוואָ האָט אין אלע פּרטים אויסגעזעהן ווי א קליינע פאבריק-שטאָדט, ארומגערינגעלט פון סעדער און קאָרען-פעלדער, איינגעצוימט מיט אן אויסערליכער וואנד. עס איז א פאקט, אז אויב אין א פראנצויזישער צענטראל-געפענגנים זיינען די געפאנגענע פיללייכט מעהר אָבהענגיג פון די קאפּריזען פון דעם פערוואלטער און די וועכטער ווי עס זעהט אויס אז זיי זיינען אין ענגלישע געפענגניסען, איז אָבער די בעהאנד־לונג פון די געפאנגענע פיעל מענשליכער איידער אין די זעלביגע אינסטי־טוציעס אויף דער אנדער זייט פון קאנאל. דער פארצייטיגער ראכזיכ־טיגער סיסטעם, וועלכער הערשט נאָך אין די ענגלישע געפענגניסען, איז אין פראנקרייך שוין לאנג אָבגעשאפט געוואָרען. דער געפאנגענער איז ניט געצוואונגען צו שלאָפען אויף ברעטער, אָדער צו האָבען א מאטראץ נור אין געוויסע טעג; דעם טאָג וואָס ער קומט אין טורמע, בעקומט ער אן אנ־שטענדיגע בעט, און ער בענוצט זי די גאנצע צייט. ער ווערט אויך ניט געצוואונגען צו טהאָן ערניעדעריגענדע ארבייט, ווי צו טרעטען דעם ראָד, אָדער פונאנדערצוצופּען אלטע שטריק; ער איז אין געגענטייל בעשעפ־טיגט מיט ניצליכע ארבייט, און דערפאר האָט דאָס געפענגנים אין קלערוואָ דעם אויסזעהן פון א פאבריק-שטאָדט. אייזערנע מעבעל, בילדער-ראהמען, שפּיעגלען, מעטרישע מאָסען, סאמעט, לייוונט, דאמען-קאָרסעטען, קליינע זאכען פון פּערלמוטער, הילצערנע שיך, א. ד. ג. ווערען געמאכט פון די קרוב זעכצעהן הונדערט מענער, וועלכע ווערען דאָרט געהאלטען.

אויסערדעם, אויב די בעשטראָפונג פאר אונגעהאָרכזאמקייט איז זעהר גרויזאם, איז דאָרטען צום וועניגסטען ניטאָ די שטראָף פון שמייסען, וואָס קומט נאָך איצט פאָר אין ענגלישע טורמעס. אזא בעשטראָפונג וואָלט געווען אן אונמעגליכע זאך אין פראנקרייך. אין אלגעמיין קען דאָס

צענטראַל־געפענגנים פון קלערוואָ בעצייכענט ווערען אַלס איינע פון די בעסטע שטראָף־אַנשטאַלטען אין אייראָפּאַ. און נאָך דעם אַלעמען זיינען די רעזולטאַטען, וועלכע ווערען עררייכט אין קלערוואָ, אַזוי שלעכט ווי אין סיי־וועלכען געפענגנים פון דעם אַלטען שטייגער. „די היינטיגע מיי־נונג איז, אַז די פערברעכער ווערען רעפּאַרמירט אין אונזערע געפענגני־סען", האָט איינער פון די מיטגליעדער פון דער געפענגנים־פערוואַלטונג איינמאָל צו מיר געזאָגט, „דאָס איז אַן אונזין, און איך וועל קיינמאָל ניט צושטימען צו זאָגען אַזאַ ליגען."

דער אַפּטייק פון קלערוואָ איז געווען אונטער די צימערען, וועלכע מיר האָבען בעוואוינט, און מיר האָבען געהאַט די געלעגענהייט צו קומען אין בעריהרונג מיט די געפאַנגענע, וועלכע זיינען דאָרט געווען בעשעפ־טיגט. איינער פון זיי איז געווען אַ גרויער מאַן אין די פופציגער, וועלכער האָט געענדיגט זיין טערמין אין דער צייט וואָס מיר זיינען דאָרט געווען. עס איז געווען ריהרענד צו זעהן, ווי ער האָט זיך געזעגענט מיט דער טורמע. ער האָט געוואוסט, אַז אין עטליכע חדשים אָדער וואָכען וועט ער קומען צוריק אין טורמע און ער האָט געבעטען דעם דאָקטאָר, אַז ער זאָל האַלטען פאַר איהם דעם פּלאַץ אין אַפּטייק. עס איז ניט געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס ער איז געווען אין קלערוואָ און ער האָט געוואוסט, אַז עס וועט ניט זיין דאָס לעצטע מאָל. ווען מען האָט איהם אַרויסגעלאָזען פריי, האָט ער ניט געהאַט קיינעם צו וועמען צו קענען געהן פערברענגען זיינע אַלטע יאָהרען. „ווער וועט מיך וועלען בעשעפטיגען?" האָט ער געזאָגט. „און וואָס פאַר אַ פּראָפעסיאָן האָב איך? קיינע! ווען איך קום אַרויס, מוז איך געהן צו מיינע אַלטע חברים; זיי, וועניגסטענס, וועלען מיך זיכער אויפ־נעהמען ווי אַן אַלטען פריינד". דאַן וועט קומען אַן איבעריגע גלעזעל אין זייער געזעלשאַפט, אַן אויפרעגענדער געשפּרעך וועגען עפּעס אַן אויסגע־צייכענטען שפּאַס, — אַ געוויסען „נייעם שטריך" צו מאַכען ביי אַ גנבה, — און טיילווייז פון שוואַכען ווילען, טיילווייז צו טהאָן אַ געפעליגקייט זיינע איינציגע פריינד, וועט ער זיך דעריין בעטייליגען, און וועט ווידער אַמאָל איינגעשפּאַרט ווערען. אַזוי איז פאַרגעקומען אייניגע מאָל פריהער אין זיין לעבען.עס זיינען אָבער אריבער צוויי חדשים נאָך זיין בעפרייאונג און ער האָט זיך נאָך ניט געהאַט צוריקגעקעהרט אין קלערוואָ. די געפאַנ־גענע, ווי אויך די וועכטער, האָבען דאַן אָנגעהויבען צו ווערען אונרוהיג וועגען איהם. „זאָל ער האָבען אריבערגעצויגען אין אַן אַנדער געריכטס־בעצירק, וואָס ער איז נאָך ניטאָ צוריק?" „הלואי זאָל ער נאָר ניט זיין פערמישט אין אַ וועלכען עס איז שלעכטען עסק", פלעגען זיי זאָגען, מיינענדיג עטוואָס ערגערעס ווי גנבה. „דאָס וואָלט געווען צום בעדויערען:

ער איז געווען אזא פיינער, שטילער מענש". עס האָט זיך אָבער באַלד ארויסגעשטעלט, אז די ערשטע השערה איז געווען די ריכטיגע. עס איז אָנגעקומען א ידיעה פון אן אנדער געפענגנים, אז דער אַלטער זיצט דאָרטען און ער מיהט זיך אויסצואווירקען מען זאָל איהם אריבערפיהרען אין קלערוואָ.

עס איז געווען העכסט טרויעריג אָנצוקוקען די אַלטע מענער. פיעלע פון זיי האָבען אָנגעפאנגען זייער געפענגנים ערפאהרונג אין קינדהייט, אָדער פריה אין דער יוגענד; אנדערע אין א שפּעטערען עלטער. אָבער „איינמאָל אין געפענגנים — אלע מאָל אין געפענגנים", איז א שפּרוך, וואָס שטאַמט פון ערפאהרונג. און ווען זיי גרייכען דעם עלטער פון זעכציג יאָהר אָדער מעהר, ווייסען זיי, אז זיי מוזען ענדיגען זייער לעבען אין געפענגנים. כדי צו פערקירצען זייער לעבען פלעגען די געפענגנים־פער־וואלטער זיי שיקען אין די ווערקשטאטען, וואו עס ווערען אויסגעארבייט פילץ־זאכען פון אַלערליי זאָרטען אָבפאַל פון וואָל. פון דעם שטויב אין ווערקשטאַט האָבען זיי באַלד געקראָגען די אויסצעהרונג, וועלכע האָט זיי ענדליך בעפרייט. פיער מיטגעפאנגענע פלעגען דאן טראָגען דעם אַלטען צום געמיינשאפטליכען קבר; דער בית־עלמין־וועכטער און זיין שווארצער הונד זיינען די איינציגע צוויי בעשעפעניסען, וועלכע געהען נאָך זיין לויה, בעת דער געפענגנים־גלח געהט פאָראויס, זינגענדיג מעכאניש זיין תפלה און ארומקוקענדיג זיך אויף די קאשטאנען בוימער אָדער סאָסנע בוימער, וואָס וואקסען ביים וועג. די פיער חברים, וועלכע טראָגען דעם ארון, זיינען צופריעדען מיט דער מאָמענטאנער פרייהייט, און דער שווארצער הונד איז די איינציגע בעשעפענים, וואָס איז געריהרט פון דער פייערליכקייט פון דער צערעמאָניע.

ווען אין פראנקרייך זיינען איינגעפיהרט געוואָרען די רעפאָרמירטע צענטראַל־טורמעס, האָט מען געגלויבט, אז מען וועט קענען אויפהאַלטען אין זיי דעם פרינציפּ פון פאָלשטענדיגער שטילקייט. עס איז אָבער אזוי פיעל קעגען דער מענשליכער נאטור, אז די שטרענגע דורכפיהרונג דערפון האָט געמוזט אויפגעגעבען ווערען.

פאר דעם פרעמדען בעאָבאכטער איז די געפענגנים דאכט זיך גאנץ שטום; אָבער אין דער ווירקליכקייט געהט דאָרטען אָן דאָס לעבען אזוי מונטער ווי אין א קליין שטעדטעל. אין אונטערדריקטע שטימען, שטילער־הייד, עטליכע ווערטער ארויסגעזאָגט פערבייגעהענדיג, אויף שטיקלעך צעטעלעך, ווערען אלע נייעסען אויגענבליקליך פערשפּרייט איבער דער גאנצער געפענגנים. עס איז ניטאָ א זאך וואָס פּאסירט צווישען די געפאנ־גענע, אָדער אין דעם „עהרען־הויף", וואו עס געפינען זיך די וואוינונגען

פון דער פּערוואַלטונג, אָדער אין דאָרף פון קלערוואָ, אָדער אין דער ברייטער וועלט פון פּאַריזער פּאָליטיק, וואָס עס זאָל ניט גלייך מיטגעטיילט ווערען אין אַלע שלאָפצימערען, ווערקשטאַטען און צעלען. די פּראָנצויזען זיינען צו רעדעוודיג, זיי זאָלען דערלאָזען אַז זייער „אונטעראירדישער טעלעגראַף" זאָל ווען עס איז אָבגעשטעלט ווערען.

מיר האָבען ניט געהאַט קיין פּערקעהר מיט די אַלגעמיינע געפאַנגענע, און דאָך האָבען מיר געוואוסט אַלע נייעס פון טאָג. „זשאַן, דער גערטנער, איז דאָ צוריק אויף צוויי יאָהר". „די פרוי פון דעם און דעם אינספּעקטאָר האָט זיך שרעקליך צוקריעגט מיט יענער און יענער פרוי". „זשיימס'ען, אין די צעלען, האָט מען געכאַפּט איבערגעבענדיג אַ פריינדליכען צעטעל צו זשאַן'ען פון דעם ראַהמען־ווערקשטאַט". „די אַלטע בעסטיע דער און דער איז שוין ניט מעהר מיניסטער פון גערעכטיגקייט; דאָס מיניסטעריום איז געפאַלען"; און אַזוי ווייטער; און ווען די נאַכריכט קומט, אַז „זשאַק האָט געקראָגען צוויי צעהן־סענטיגע פּעקלעך טאַבאַק און ער בייט זיי אויף צוויי פלאַנעלענע וועסטען", מאַכט עס די רייזע דורכ'ן געפענגנים זעהר שנעל. איינמאָל האָט עפּעס אַן אַדוואָקאַטעל, וועלכער איז געזעסען אין אונזער געפענגנים, געוואָלט מיר איבערגעבען אַ צעטעלע, איך זאָל בעטען מיין פרוי, וועלכע האָט געוואוינט אין דאָרף, אַז זי זאָל זיך זעהן מיט זיין פרוי, וועלכע האָט אויך דאָרט געוואוינט, — און אַ היבשע צאָהל מענשען האָבען גענומען די לעבהאַפטסטע אינטערעסע אין איבערגעבען די שליחות, וועלכע האָט געמוזט דורכגעהן איך ווייס ניט דורך וויפיעל הענד, איידער עס איז אָנגעקומען צו מיר. ווען עס איז עפּעס געווען אין אַ צייטונג, וואָס האָט אונז ספּעציעל געקענט אינטערעסירען, פלעגט די צייטונג אויף אַ זאָנדערבאַרען אופן קומען צו אונז, אַרומגעוויקעלט אַרום אַ שטיינדעל און אַריבערגעוואָרפען איבער דער הויכער וואַנד.

די אָבגעשלאָסענקייט איז ניט קיין שטערונג אין דעם פּערקעהר. ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין קלערוואָ און מען האָט אונז איינגעקוואַרטירט אין דעם צעלען־פּערטעל, איז אין די צעלען געווען זעהר קאַלט; עס איז געווען אַזוי קאַלט, אַז איך האָב טהאַטזעכליך ניט געקענט שרייבען, און ווען מיין פרוי, וועלכע איז דאַן געווען אין פּאַריז, האָט בעקומען מיין בריעף, האָט זי ניט דערקענט מיין האַנדשריפט. עס איז געקומען אַ בעפעהל צו הייצען די צעלען אַזוי פיעל ווי מעגליך; אָבער וואָס זיי האָבען ניט געטהאָן, האָט ניט געהאָלפען, די צעלען זיינען געבליבען קאַלט ווי פריהער. עס האָט זיך נאָכדעם אַרויסגעצייגט, אַז אַלע רעהרען פון די הייסע לופט זיינען געווען פערשטאָפּט מיט שטיקלעך פּאַפּיער, שטיקלעך צעטע־

לעך, מעסערלעך און פערשיידענע קליינע זאכען, וועלכע אייניגע דורות געפאנגענע האָבען בעהאלטען אין די רעהרען.

מארטין, דער זעלבער פריינד מיינער, וועמען איך האָב שוין דער־מאָנט, האָט געקראָנגען די ערלויבנים צו זיצען א טייל פון זיין צייט אין אן איינצעל־צעל. ער האָט פאָרגעצויגען צו זיין אליין פאר־זיך, איידער צו לעבען צוזאמען אין צימער מיט נאָך א דוצענד אנדערע, און ער האָט זיך אריבערגעקליבען אין א צעלע. ער האָט אָבער אויסגעפונען, צו זיין גרויסער איבערראשונג, אז ער איז גאָר ניט געווען אליין. די ווענד און די שליסעל־לעכער האָבען גערעדט. אין א קורצער צייט האָבען אלע איינ־וואוינער פון די צעלען געוואוסט ווער ער איז, און ער האָט געהאט בעקאנטשאפטען אין דער גאנצער געביידע. ווי אין א ביהנשטאָק געהט אָן דאָס לעבען צווישען די צעלען, וואָס זעהען אויס צו זיין אָבגעזונדערט; וֹאָס לעבען נעהמט אָבער אָפט אָן אזא כאראקטער, וואָס עס שעטלט איהם איינגאנצען אריין אין דעם געביעט פון פסיכאָפאטיע. קראפט־עבינג אליין האָט קיין אידעע ניט געהאט פון די פאָרמען וואָס עס נעהמט אָן ביי געוויסע געפאנגענע אין איינצעל־האפט.

איך וועל דאָ ניט ווידערהאָלען וואָס איך האָב געזאָגט אין א בוך, „אין רוסישע און פראנצויזישע געפענגניסע“, וועלכען איך האָב פער־עפענטליכט אין ענגלאנד אין 1886, גלייך נאָך מיין בעפרייאונג פון קלערוואָ, וועגען דעם מאָראלישען איינפלוס פון געפענגניסע אויף די געפאנגענע. אָבער איין זאך מוז דאָ געזאָגט ווערען. די געפענגניס־בעפעלקערונג בעשטעהט פון פערשיידענארטיגע עלעמענטען; אָבער, נעהמענדיג נאָר די, וועלכע ווערען געוועהנליך בעצייכענט אלס „די איינגע־בּאָרענע פערברעכער“, און וועגען וועלכע מיר האָבען לעצטענס געהערט אזוי פיעל פון לאָמבראָזאָ׳ן און זיינע נאָכפאָלגער, — איז מיר געוואָרען העכסט אויפפאלענד, אז די געפענגניסע, וועלכע ווערען בעטראכט אלס פערהיטונגס־מיטלען פון אנטי־סאָציאלע טהאטען, זיינען פונקט די אינ־סטיטוציאָנען, וואָס רופען ארויס אזעלכע טהאטען. יעדער איינער ווייס, אז דער מאנגעל אין בילדונג, די אָבנייגונג פון רעגולערער ארבייט, די פיזישע אונפעהיגקייט צו מאכען לענגערע אָנשטרענגונגען, די פאלש־געלייטעטע ליעבע פאר ריזיקאלישע אונטערנעהמונגען, די נייגונגען צום שפּיעלען, די אבוועזענהייט פון ענערגיע, אן אונערצויגענער ווילען, דאָס ניט אהרען פאר אנדערע, זיינען די אורזאכען, וועלכע ברענגען אָט דעם קלאָס מענשען פאר׳ן געריכט. איצט, זיצענדיג אין געפענגנים, האָט דער פאקט געמאכט אויף מיר א שטארקען איינדרוק, אז גראָד אָט די פעהלערען פון דער מענשליכער נאטור — יעדען איינעם פון זיי — ערציהט די

געפענגנים אין איהרע איינגוואוינער; און אַלס געפענגנים מוז זי זיי ערציהען און וועט זיי ערציהען, אַזוי לאַנג ווי זי עקזיסטירט. די איינ־קערקערונג אין געפענגנים מוז נויטווענדיגער ווייזע אײנגאַנצען פערניכטען די ענערגיע און דעם ווילען פון אַ מענשען. אין געפענגנים־לעבען איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר די אויסאיבונג פון דעם ווילען; צו האָבען אַן אייגענעם ווילען אין געפענגנים מיינט זיכערע צרות. דער ווילען פון דעם געפאַנגענעם מוז פערניכטעט ווערען, און ער ווערט פערניכטעט. נאָך וועניגער פּלאַץ איז דאָרט דאָ פאַר דער אויסאיבונג פון אַ מענשענ׳ס נאַטירליכע סימפּאַטיען: עס ווערט אַלץ געטהאָן כדי צו פערהינדערען אַ פרייע בעריהרונג מיט אַלע מענשען, אינווענינ און דרויסען פון טורמע, צו וועמען דער געפאַנגענער וואָלט געקענט האָבען סימפּאַטישע געפיהלען. מען מאַכט איהם פיזיש און גייסטיג אַלץ וועניגער און וועניגער פעהיג צו מאַכען לענגערע אָנשטרענגונגען, און אויב ער האָט שוין פריהער געהאַט אַן אָבנייגונג צו רעגעלמעסיגער ארבייט, ווערט אָט די אָבנייגונג נאָך מעהר פערגרעסערט אין פערלויף פון די יאָהרען, וואָס ער זיצט אין געפענגנים. אויב פריהער, איידער ער איז דאָס ערשטע מאָל געקומען אין געפענגנים, איז ער גיך מיעד געוואָרען פון מאָנאָטאָנע ארבייט, וועלכע ער האָט ניט געקענט מאַכען ריכטיג, אָדער ער האָט געפיהלט אַן אַנטי־פּאַטיע פאַר צו־וועניג בעצאָהלטע ארבייט, ווערט עס איצטער ביי איהם אַן אויסגעשפּראָכענער האַס. אויב ער האָט פריהער געצווייפעלט אין דער סאָציאַלער ניצליכקייט פון די אַלגעמיינע מאָראַל־רעגעלען, איז איצטער אַז ער האָט געוואָרפען אַ קריטישען בליק אויף די אָפיציעלע פערטיידיגער פון די דאָזיגע רעגעלען, און האָט געהערט די מיינונגען פון זיינע חברים וועגען זיי, וואַרפט ער עפענטליך אוועק די דאָזיגע רעגעלען. און אויב ער איז אריינגעפאַלען צוליעב די פאָלגען פון אַן אונגעזונטער ענטוויקלונג פון דער ליידענשאַפטליכער זייט פון זיין נאַטור, איז איצט, נאָכדעם ווי ער האָט פערבראַכט איניגע יאָהרען אין געפענגנים, זיין קרענקליכער כאַראַק־טער נאָך מעהר ענטוויקעלט, אין אַ סך פעלען, ביז זעהר אַ שרעקליכען גראַד. אין אָט דער לעצטער ריכטונג — די געפעהרליכסטע פון אַלע — איז די געפענגנים־ערציהונג העכסט ווירקזאַם.

אין סיביר האָב איך געזעהן, וואָס פאַר רינשטאָקען פון שמוץ און וואָס פאַר בריהונגס־פּלעצער פון פיזישער און מאָראַלישער פערדאָרבענ־קייט די שמוציגע, „אונרעפּאָרמירטע“ רוסישע געפענגניסע זיינען; דאַן ווען איך בין אַלט געווען ניינצעהן יאָהר האָב איך זיך פאָרגעשטעלט, אַז ווען די צימערען זאָלען זיין וועניגער איבערפילט און עס וואָלט געווען אַ געוויסע קלאַסיפיציררונג פון די געפאַנגענע, און ווען מען וואָלט זיי

בעזאָרגט מיט אַ געזונדער בעשעפטיגונג, וואָלטען די געפענגנים־אינסטי־טוציעס געקענט שטארק פערבעסערט ווערען. איצט האָב איך געמוזט אויפגעבען די דאָזיגע אילוזיעס. איך האָב זיך געקענט איבערצייגען, אַז בנוגע זייער ווירקונג אויף די געפאַנגענע און זייערע רעזולטאַטען פאַר דער געזעלשאַפט אין אַלגעמיין, זיינען די בעסטע „רעפאָרמירטע" — מיט בעזונדערע צעלען אָדער ניט — אַזוי שלעכט, אָדער אפשר נאָך ערגער, ווי די שמוציגע געפענגניסען פון די אַלטע צייטען. זיי רעפאָרמירען ניט די געפאַנגענע. אין געגענטייל, אין דער גרעסטער מעהרצאָהל פון פעלען, איבען זיי אויס אויף זיי אַ העכסט פערדאַרבענדע ווירקונג. דער גנב, דער שווינדלער, דער בויאַן, וועלכער האָט פערבראַכט אייניגע יאָהר אין געפענגנים, קומט אַרויס נאָך מעהר גרייט ווידער אויפצונעהמען זיין פריהערדיגע קאַריערע; ער איז בעסער פאָרבערייטעט דערצו; ער האָט זיך אויסגעלערענט דאָס צו טהאָן בעסער; ער איז מעהר ערביטערט אויף דער געזעלשאַפט, און ער געפינט אַ פעסטערע גערעכטפערטיגונג צו רעוואָלטירען אַנטקעגען איהרע געזעצען און מנהגים. נויטווענדיגער־ווייזע, אונפערמיידליך, מוז ער זינקען טיעפער און טיעפער אין די אַנטי־סאָציאַלע טהאַטען, וועלכע האָבען איהם צוערשט געבראַכט פאַר'ן געריכט. די פערברעכענס, וואָס ער וועט בעגעהן נאָך זיין בעפרייאונג, וועלען אונ־פערמיידליך זיין ערנסטער איידער די, וועלכע האָבען איהם דאָס ערשטע מאָל געבראַכט אין געפענגנים; און ער וועט שוין בעשטימט ענדיגען זיין לעבען אין געפענגנים אָדער אויף קאַטאָרגע. אין דעם אויבענדערמאָנטען בוך האָב איך געזאָגט, אַז געפענגניסע זיינען „אוניווערזיטעטען פון פער־ברעכען, וועלכע ווערען אויסגעהאַלטען פון דעם שטאַאט". און איצט, דענקענדיג וועגען דעם מיט פופצעהן יאָהר שפּעטער אין דעם ליכט פון מיינע שפּעטערע ערפאַהרונגען, קען איך דאָס נאָר בעשטעטיגען.

פערזענליך האָב איך קיין אורזאַך ניט זיך צו בעקלאָגען אויף די יאָהרען, וועלכע איך האָב פערבראַכט אין אַ פראַנצויזישען געפענגנים. פאַר אַ טהעטיגען און אונאָבהענגיגען מענשען איז געוויס די בעשרענקונג פון פרייהייט און טהעטיגקייט אַליין אַזאַ גרויסער מאַנגעל, אַז אַלעס איבעריגע — די קליינע צרות פון געפענגנים־לעבען — זיינען ניט ווערטה מען זאָל רעדען וועגען זיי. געוויס, ווען מיר האָבען געהערט וועגען דעם אַקטיווען פּאָליטישען לעבען, וואָס איז אָנגעגאַנגען אין פראַנקרייך, זיינען מיר געווען שטארק געערגערט פון אונזער געצוואונגענער אונטהעטיגקייט. דער סוף פון דעם ערשטען יאָהר, דערהויפּט אין פערלויף פון אַן אומע־דיגען ווינטער, איז אַלעמאָל שווער פאַר דעם געפאַנגענעם. און ווען דער פריהלינג קומט, פיהלט מען נאָך שטאַרקער ווי אימער דעם פערלאַנג נאָך

פּריהייט. ווען איך האָב דורך אונזער פענסטער געזעהן ווי די לאַנקעס טהוען אָן זייערע גרינע קליידער און די בערג ווערען בעדעקט מיט אַ פריהלינגס־נעבעל; אָדער ווען איך האָב געזעהן אַ באַהן לויפענדיג אין טהאָל צווישען די בערג, האָב איך געוויס געפיהלט אַ שטאַרקען פערלאַנג איהם נאָכצולויפען און אריינצואָטהעמען די לופט פון די וועלדער, אָדער מיטגעשלעפּט צו ווערען מיט דעם שטראָם פון מענשליכען לעבען אין אַ קאָכיגער שטאָדט. אָבער אַ מענש, וואָס קלייבט זיך אויס דעם גורל צו ארבייטען מיט אַ פּאָרטגעשריטענער פּארטיי, מוז זיין פּאָרבערייט צו פערברענגען געוויסע יאָהרען אין געפענגניס, און ער דאַרף עס ניט בעקלאָגען. ער פיהלט, אַז אפילו אין געפאַנגענשאַפט בלייבט ער אויך ניט איינגאַנצען אָן אונטהעטיגער טייל פון דער בעוועגונג, וועלכע פערשפּרייט און שטאַרקט די אידעען וואָס זיינען איהם טהייער.

אין ליאָן האָבען מיינע חברים, מיין פרוי און איך אליין, גאַנץ געוויס אויסגעפונען, אַז די געפענגניס־וועכטער זיינען געווען אַ זעהר פּראָסטער זאָרט מענשען. אָבער נאָך עטליכע צונויפשטויסונגען איז אַלץ רעכט געוואָרען. די געפענגניס־אדמיניסטראַציע האָט יעדענפאַלס געוואוסט, אַז מיר האָבען געהאַט די פראַנצויזישע פּרעסע אויף אונזער זייט, און זיי האָבען ניט געוואָלט ארויפציהען אויף זיך די דונערען פון ראָשפאָר, אָדער די בייסענדע קריטיק פון קלעמאַנסאָ. אין קלערוואָ איז אַזאַ איינצאַמונג גאָר ניט נויטיג געווען. די גאַנצע אדמיניסטראַציע איז אומגעביטען געוואָרען מיט עטליכע מאָנאַט איידער מיר זיינען אַהין אָנגעקומען. די וועכטער האָבען דאָרט פריהער דער'הרג'עט אַ געפאַנגענעם אין זיין צעלע און האָבען אויפגעהאַנגען זיין טויטען קערפּער, כדי מען זאָל מיינען אַז ער איז בעגאַנגען זעלבסטמאָרד. אָבער דאָס מאָל איז די אנגעלעגענהייט בעקאַנט געוואָרען דורכ'ן דאָקטאָר; דער פערוואַלטער איז ענטלאַסען געוואָרען, און אַ גאַנץ אנדער טאָן האָט אָנגעהויבען צו הערשען זינט דעמאָלט אין געפענגניס. איך האָב מיטגענומען פון קלערוואָ די בעסטע עראינערונגען פון דעם פערוואַלטער, און איך האָב מעהר ווי איינמאָל געטראַכט פאַר דער צייט וואָס איך בין דאָרט געווען, אַז נאָך אַלעמען זיינען די מענשען אָפטמאָל בעסער איידער די אינסטיטוציעס, צו וועלכע זיי געהערען. אָבער, ניט האָבענדיג איבער וואָס זיך צו בעקלאָגען פּערזענליך, קען איך אַלץ מעהר פריי און אָהן בעדינגונגען פערדאַמען די אינסטיטוציע אליין אלס אָן איבערבלייבעכץ פון דער פינסטערער פערגאַנגענהייט, אונגערעכט אין איהרע פּרינציפּען און אַ קוואַל פון אונבעשרייבליכע איבלען פאַר דער געזעלשאַפט.

נאָך איין זאַך מוז איך דערמאָנען, אַזוי ווי עס האָט אויף מיר

געמאכט אפשר נאָך א שטארקערען איינדרוק איידער די דעמאָראַליזי־רענדע ווירקונגען פון די געפענגניסע אויף די געפאנגענע. וואָס פאר א קוואַל פון אָנשטעקונג עס איז יעדע געפענגנים — און אפילו יעדער גערינכטס־הויז — פאר איהר נאכבארשאפט, פאר די מענשען וועלכע וואוינען נעבען זיי! לאָמבראָזאָ האָט געמאכט א גאנצען וועזען פון דעם „קרימינאל־טיפ“, וואָס ער דענקט אז ער האָט ענטדעקט צווישען די געפאנגענע. ווען ער וואָלט געמאכט דיזעלבע אונטערזוכונגען צו בעאָב־אכטען די מענשען, וועלכע בעלאגערען די געריכטס־הייזער, — שפיאָנען, קליינליכע אדוואָקאטען, מוסרים, מענשען וואָס לעבען אויף די דומקעפּ, און עהנליכע צו זיי, — וואָלט ער פיליכט געקומען צום שלום, אז זיין פערברעכער־טיפּ האָט א גרעסערע געאָגראפישע אויסברייטונג איידער די ווענד פון געפענגנים. איך האָב קיינמאָל ניט געזעהן אזא זאמלונג פון געזיכטער פון דעם ניעדעריגסטען מענשליכען טיפּ, ווי איך האָב געזעהן אין דעם פּאלעי־דע־זשיסטיס אין ליאָן און ארום איהם, — געוויס ניט אין דער געפענגנים פון קלערוואָ. דיקענס און קרוקשענק האָבען אונשטערבליך געמאכט איינינע פון די טיפּען; אָבער זיי רעפּרעזענטירען א גאנצע וועלט, וועלכע בעוועגט זיך אַרום די געריכטס־הייזער און זיי פליסען איין זייער אָנשטעקונג ווייט און ברייט ארום זיי. און דאָס איז אויך אמת וועגען יעדע צענטראל־געפענגנים, ווי קלערוואָ. עס איז אַן אטמאָספערע פון קליינע גנבות, קליינע שווינדלערייען, שפּיאָנעריי און קאָרופּציאָן פון יעדען זאָרט, וועלכע פערשפּרייט זיך ווי אַן אויל־פלעק ארום דער געפענגנים.

איך האָב דאָס אלעס געזעהן; און אויב איך האָב שוין פאר מיין פעראורטיילונג געוואוסט, אז די געזעלשאפט איז אונגערעכט אין דעם היינטיגען סיסטעם פון בעשטראָפונג, האָב איך נאָך מיין פערלאָזען קלערוואָ געוואוסט, אז זי איז ניט נאָר אונגערעכט, נאָר אויך איינפאך נאריש, ווען זי האלט אוים אויף איהר רעכענונג, טיילוויין אונבעוואוסט־זיניג און טיילוויין אבזיכטליך, ניט קענענדיג די ווירקליכקייט אָט די קאָרופּציאָנס־אוניווערזיטעטען, אין דער אילוזיע אז זיי זיינען נויטיג אלס א צוים פאר דעם מענשען׳ם פערברעכערישע אינסטינקטען.

XIV

יעדער רעוואָלוציאָנער בעגעגענט פּיעל שפּיאָנען און „אגענטען פּראָ־וואָקאטאָרען" אויף זיין וועג, און איך האָב אויך געהאַט מיין חלק. אַלע רעגיערונגען גיבען אויס בעדייטענדע סומען געלד אויפצוהאַלטען אָט דעם זאָרט שלאַנגען. אָבער זיי זיינען געפעהרליך נאָר פאַר יונגע מענשען. איינער וואָס האָט געהאַט אביסעל ערפאַהרונג פון לעבען און מענשען, ענטדעקט גלייך עפּעס אַזוינס ארום אָט די ברואים, וואָס מאַכט איהם ער זאָל זיין אויף דער וואַך. זיי ווערען אויסגעקליבען פון דעם אָבפאַל פון דער געזעלשאַפט, צווישען מענשען פון דעם ניעדעריגסטען מאָראַלען צושטאַנד, און אויב מען איז אויפמערקזאַם אויף דעם מאָראַלען כאַראַק־טער פון די מענשען מיט וועמען מען טרעפט זיך, בעמערקט מען גלייך עפּעס אין דער אויפפיהרונג פון אָט די „זיילען פון דער געזעלשאַפט", וואָס עס מאַכט אונז שוידערען, און דאַן שטעלט מען זיך די פראַגע: „וואָס האָט אָט דעם מענשען געבראַכט צו מיר? וואָס קען ער האָבען געמיינשאַפטליכעס מיט אונז?" אין די מייסטע פעלען איז אָט די איינ־פאַכע פראַגע גענוג צו מאַכען, אז מיר זאָלען זיין פאָרזיכטיג.

ווען איך בין דאָס ערשטע מאָל געקומען אין זשענעוואַ, איז דער אגענט פון דער רוסישער רעגיערונג, וועלכער איז בעאויפטראַגט געווען צו שפּיאָנירען די פליכטלינגע, אונז אַלעמען געווען גוט בעקאַנט. ער האָט געוואוינט אונטער'ן טיטעל גראַף; אַזוי ווי ער האָט אָבער ניט געהאַט קיין לאָקיי און קיין קאַרעטע, אויף וועלכער ער זאָל קענען אויסמאָלען זיין הערב און וואַפען, האָט ער זיי געהאַט אויסגענעהט אויף אַזאַ מאַנטעל, וואָס האָט צוגעדעקט זיין קליינעם הינטעל. מיר האָבען איהם אָפט געזעהן אין די קאַפעען, ניט רעדענדיג צו איהם; ער איז טהאַטזעכליך געווען אַן „אונשעדליכער", וועלכער האָט אָנגעקויפט אין די צייטונגס־ביידלעך אַלע אויסגאַבען פון די פערשיקטע, וועלכע ער האָט גערעכענט ווען צופריע־דענשטעלען זיינע בעלי־בתים.

אַזוי ווי זשענעוואַ האָט אָנגעהויבען פול ווערען מיט פליכטלינגע פון דער יונגער גענעראַציאָן, האָבען פערשיידענע מענשען אָנגעהויבען אריינ־שטראָמען; און דאָך זיינען זיי אויך, אויף איין אופן אָדער אַן אַנדערען, אונז בעקאַנט געוואָרען.

ווען א פרעמדער איז ערשיענען אויף אונזער האָריזאָנט, פלעגט מען איהם פרעגען מיט דער געוועהנליכער ניהיליסטישער אָפענקייט וועגען זיין פערגאנגענהייט, וועגען זיינע איצטיגע אויסזיכטען, און עס האָט זיך באלד ארויסגעצייגט וואָס פאר א זאָרט פערזאָן ער איז געווען. אָפענהערציגקייט אין געגענזייטיגען פערקעהר איז אַלעמאָל דער בעסטער מיטעל צו שאפען ריכטיגע פערהעלטעניסען צווישען מענשען. אין דעם פאַל איז עס גאָר אונשעצבאר. פיעלע פערזאָנען, וועמען קיינער פון אונז האָט ניט געקענט, אָדער פון זיי ניט געהערט אין רוסלאנד — גאנץ פרעמדע פאר אונזערע קרייזען — זיינען געקומען אין זשענעוואַ, און פיעלע פון זיי זיינען אין איניגע טעג, אָדער זאָגאר אין איניגע שטונדען נאָך זייער אָנקומען, שוין געשטאנען אין די העכסט פריינדליכע בעציהונגען מיט דער קאָלאָניע פון פליכטלינגע; ווי עס איז אָבער, איז קיינמאָל ניט געלונגען די שפּיאָנען איבערצוטרעטען דעם שוועל פון פערטרויליכקייט. א שפּיאָן האָט געקענט אָנרופען נעמען פון אַלגעמיינע בעקאנטע, געבען די בעסטע בעריכטען, פיעל מאָל ריכטיגע, פון זיין פערגאנגענהייט אין רוסלאנד; ער האָט געמעגט פאָלקאָם בעזיצען די ניהיליסטישע שפּראַך און מאנערען, ער האָט אָבער קיינמאָל ניט געקענט נאָכמאכען דעם זאָרט זיטען, וועלכע זיינען אויסגעוואקסען ביי דער רוסישער יוגענד; און דאָס אַליין האָט איהם געהאלטען פון דער ווייטענס פון אונזער קאָלאָניע. שפּיאָנען קענען נאָכמאכען אַלץ, אויסער עהרליכע זיטען.

ווען איך האָב געארבייט מיט רעקלו, איז אין קלארען געווען אזא פערזאָן, פון וועמען מיר אַלע האָבען זיך געהאלטען פון דער ווייטענס. מיר האָבען קיין שלעכטעס ניט געוואוסט וועגען איהם, נאָר מיר האָבען געפיהלט אז ער איז ניט „אונזערער“, און אזוי ווי ער האָט געזוכט אַלץ מעהר אריינצודרינגען אין אונזער געזעלשאפט, זיינען מיר געוואָרען פערדעכטיג וועגען איהם. איך האָב קיינמאָל צו איהם א וואָרט ניט גערעדט, און פאָלגליך האָט ער ספּעציעל געזוכט מיין בעקאנטשאפט. זעהענדיג אז ער קען צו מיר ניט צוקומען דורך די געוועהנליכע וועגען, האָט ער אָנגעהויבען צו שרייבען בריעף צו מיר, אָנגעבענדיג געהיימניס־פולע פלעצער, וואו זיך צו טרעפען מיט איהם, וועגען געהיימניספאָלע צוועקען. אלס שפּאס האָב איך איינמאָל אָנגענומען זיין איינלאדונג און בין געגאנגען צום בעשטימטען פּלאַץ מיט א גוטען פריינד, וועלכער איז מיר נאָכגעגאנגען פון דער ווייטענס; אָבער דער מאַן, וועלכער האָט וואהרשיינליך געהאַט א מיטפערטרויטען האָט געמוזט בעמערקען, אז איך בין ניט געווען אַליין, און ער איז ניט ערשיענען. אזוי איז מיר ניט בעשערט געווען דאָס פערגעניגען צו זאָגען איהם ווען עס איז איין איינציי־

געס וואָרט. אויסער דעם, האָב איך אין יענער צייט אזוי שווער געארביים, אז יעדע מינוט פון מיין צייט איז געווען פערנומען ענטוועדער מיט דער געאָגראַפיע אָדער מיט „לע רעוואָלטע“, און איך בין ניט אריין אין קיינע קאָנספּיראַציעס. מיר האָבען אַלענפאַלס נאָכדעם ערפאהרען, אז דער מאַן פלעגט שיקען צו דער „דריטער אָבטיילונג“ אויספיהרליכע בעריכטען וועגען די כלומרשט׳ע געשפרעכען וואָס ער האָט געהאַלטען מיט מיר, וועגען דעם וואָס ער האָט געוואונען מיין פערטרויאונג, און וועגען די שרעקליכע פערשווערונגען וועלכע איך האָב צוגעגרייט אין פּעטערבורג אויף דעם קייזער׳ס לעבען! דאָס אַלעס איז אָנגענומען געוואָרען פאַר באַארעס געלד אין פּעטערבורג, און אויך אין איטאַליען. ווען קאַפּיעראָ איז איין טאָג פערהאַפטעט געוואָרען אין דער שווייץ, האָט מען איהם געצייגט שרעקליכע בעריכטען פון איטאַליענישע שפּיאָנען, וועלכע האָבען געוואָרענט זייער רעגיערונג, אז קאַפּיעראָ און איך, אָנגעלאָדען מיט באָמבעס, פאָהרען קיין איטאַליען. דער פאַקט איז, אז איך בין קיינמאָל ניט געווען אין איטאַליען און האָב קיינמאָל ניט געהאַט די אבזיכט צו בעזוכען דאָס לאַנד.

די טהאַטזאַכע איז אָבער, אז די שפּיאָנען שרייבען זייערע בעריכטען ניט אַלע מאָל גלאַט אין דער וועלט אריין. זיי בעריכטען אָפּטמאָל זאַכען וואָס זיינען אמת, עס ווענדט זיך אָבער ווי אזוי א געשיכטע ווערט דערצעהלט. מיר האָבען פערבראַכט אייניגע העכסט לוסטיגע מאָמענטען וועגען א בעריכט וואָס א פראַנצויזישער שפּיאָן, וועלכער האָט נאָכגעפאָלגט מיין פרוי און מיך, בעת מיר זיינען געפאָרען אין 1881 פון פּאַריז נאָך לאָנדאָן, האָט געשיקט צו דער פראַנצויזישער רעגיערונג. דער שפּיאָן, וואַהרשיינליך שפּיעלענדיג א דאָפּעלטע ראָלע, ווי זיי טהוען עס אָפט, האָט דעם בעריכט פערקויפט צו ראָשפאָר׳ן, וועלכער האָט עס פערעפענטליכט אין זיין צייטונג. אַלעס וואָס דער שפּיאָן האָט בעריכטעט איז געווען גאַנץ ריכטיג, — אָבער ווי אזוי ער האָט עס דערצעהלט! ער האָט געשריבען, צום ביישפּיעל: „איך האָב גענומען דעם נעקסטען צימער צו דעם, וואָס קראָפּאָטקין האָט גענומען מיט זיין פרוי“. גאַנץ ריכטיג; ער איז דאָרט געווען. מיר האָבען איהם בעמערקט, ווייל ער האָט גלייך געצויגען אויף זיך אונזער אויפמערקזאַמקייט דורך זיין בייזען, אונאַנגענעהמען פּנים. „זיי האָבען די גאַנצע צייט גערעדט רוסיש, כדי די פּאַסאַזשירען זאָלען זיי ניט פערשטעהן“. ווידער גאַנץ ריכטיג; מיר האָבען גערעדט רוסיש, ווי מיר טהוען עס אַלעמאָל. „ווען זיי זיינען אָנגעקומען אין קאַלע, האָבען זיי ביידע בעשטעלט א בוליאָן“. ווידער גאַנץ ריכטיג: מיר האָבען בעשטעלט

א בוליאָן. אָבער דאָ פאנגט זיך אָן דער געהיימניספאָלער טייל פון דער רייזע. „נאָכדעם זיינען זיי ביידע פלוצלינג פערשוואונדען, און איך האָב זיי אומזיסט ארומגעזוכט אויף דער פלאטפאָרמע און אומעטום; ווען זיי זיינען ווידער ערשיענען, איז ער געווען פערקליידט און א רוסישער גייסטליכער איז איהם נאָכגעגאנגען, וועלכער האָט איהם ניט פערלאָזען ביז זיי זיינען אָנגעקומען אין לאָנדאָן, וואו איך האָב דעם גייסטליכען פער־לאָרען אויסן אויג". דאָס אלעס איז ווידער געווען ריכטיג. מיין פרוי האָט געהאַט א לייכטען צאָהן־וועהטאָג, און איך האָב געבעטען די ערלויבניס פון דעם רעסטאָראטאָר ארײנצוגעהן אין זיין פּריוואַט צימער, וואו מיין פרוי האָט עפּעס געטהאָן צו איהר צאָהן. אַזוי זיינען מיר ווירקליך „פער־שוואונדען"; און אַזוי ווי מיר האָבען געדאַרפט אריבערפאָהרען דעם קאנאל, האָב איך מיין ווייכע פילץ־הוט אריינגעלעגט אין קעשענע און האָב אָנגעטהאָן מיין פוטערנע היטעל; איך בין געווען „פערקליידט". וואָס אָנבעטרעפט דעם געהיימניספאָלען גייסטליכען, איז ער דאָרט אויף געוועזן. ער איז ניט געווען קיין רוסישער, אָבער דאָס האָט ניט קיין שייכות מיט דער זאַך: ער האָט געטראָגען די קליידער פון א גריכישען גייסטלי־כען. איך האָב איהם געזעהן שטעהענדיג ביים בופעט בעטענדיג עטוואָס, וואָס קיינער האָט ניט פערשטאַנען. „אגוא, אגוא", האָט ער ווידערהאָלט אין א טרויעריגען טאָן. „גיט דעם הערען א גלאָז וואסער", האָב איך געזאָגט צום קעלנער. דער גייסטליכער, פערוואונדערט פון מיין זעלטענע שפּראַכען־קענטעניס, האָט מיר אָנגעפאנגען צו דאנקען פאַר דער טובה אויף אָן אמת מזרח־לענדישען שטייגער. מיין פרוי האָט אויף איהם געהאַט רחמנות און גערעדט צו איהם אין פערשיידענע שפּראַכען, ער האָט אָבער קיינע פון זיי ניט פערשטאַנען. עס האָט זיך נאָכהער ארויסגעצייגט, אַז ער האָט געקענט אייניגע ווערטער פון איינער פון די דרום־סלאווישע שפּראַכען, און מיר האָבען געכאַפּט דעם זין: „איך בין א גריך; טערקי־שער קאָנסולאַט, לאָנדאָן". מיר האָבען איהם געזאָגט, מייסטענס דורך צייכענס, אַז מיר פאָהרען אויף קיין לאָנדאָן און אַז ער קען פאָהרען מיט אונז.

דער אמוזאַנטסטער טייל פון דער געשיכטע איז, וואָס איך האָב פאַר איהם ווירקליך אויסגעפונען דעם אדרעס פון דעם טערקישען קאָנסולאַט נאָך איידער מיר זיינען אָנגעקומען אין טשארינג קראָס. דער צוג איז געבליבען שטעהן אויף א געוויסער סטאַציאָן אויפ'ן וועג, און צוויי עלעגאַנטע דאַמען זיינען אריינגעגאַנגען אין אונזער דריטע־קלאַס אָבטייר לונג, וועלכע איז שוין געווען פול. ביידע האָבען געהאַט צייטונגען אין זייערע הענד. איינע איז געווען אַן ענגלענדערין, און די אַנדערע, א שעהנע

פרוי, וועלכע האָט גערעדט אַ גוטען פראַנצויזיש — האָט פּרעטענדירט צו זיין אַן ענגלענדערין. גלייך נאָך די ערשטע פּאָר ווערטער, האָט די לעצטע מיך ראַפּטאָם אַ פרעג געטהאָן: „וואָס דענקט איהר וועגען גראַף איגנאַטיעף?" און גלייך נאָכדעם: „וועט איהר באַלד הרג'ענען דעם נייעם צאַר?" פון די צוויי פראַגען איז מיר גלייך קלאָר געוואָרען וואָס איהר פּראָפעסיאָן איז, אָבער טראַכטענדיג וועגען דעם גייסטליכען, האָב איך צו איהר געזאָגט: „ווייסט איהר פיליכט דעם אדרעס פון דעם טירקישען קאָנסולאט?" „די־און־די גאַס, דער־און־דער נומער, האָט זי געענטפערט אָהן אַן אָבהאַלט, ווי אַן אונשולדיג מיידעל אין קלאַס. „איך שטעל זיך אויף פּאָר, אַז איהר קענט אָנגעבען דעם אדרעס פון דעם רוסישען קאָנסולאט?" האָב איך איהר געפרעגט, און ווען זי האָט מיר געגעבען דעם אדרעס מיט דער זעלבער בערייטקייט, האָב איך זיי ביידען איבער־געגעבען דעם גייסטליכען. ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין טשארינג קראָס, איז די דאַמע געווען זעהר וויליג צו בעזאָרגען מיין באַגאַזש, און זאָגאַר צו טראָגען אליין אַ שווערען פּעקעל מיט איהרע האַנדשוה אויף די הענד, ביז איך האָב איהר ענדליך געזאָגט, צו איהר איבערראַשונג: „גענוג, גענוג: דאַמען טראָגען ניט דעם באַגאַזש פון הערען, געהט אוועק!"

לאָמיר זיך אָבער אומקעהרען צו מיין פּערטרויענסווערטהען פראַנ־צויזישען שפּיאָן. „ער איז אַרונטערגעשטיגען אין טשארינג קראָס", האָט ער געשריבען אין זיין בעריכט, „אָבער ער האָט ניט פערלאָזען דעם וואָק־זאַל, פּאַר מעהר אַלס אַ האַלבע שטונדע נאָכ'ן אָנקומען פון צוג, ביז ער איז געווען זיכער, אַז אַלע זיינען שוין אוועקגעגאַנגען. איך האָב זיך געהאַלטען פון ווייטען, זיך בעהאַלטענדיג הינטער אַ זייל. ווען זיי האָבען אויסגעפּו־נען אַז אַלע פּאַסאַזשירען האָבען שוין פערלאָזען די פּלאַטפּאָרמע, זיינען זיי ביידע פּלוצלונג אריינגעשפּרונגען אין אַ דראָזשקע. איך האָב פון דער ווייטענס זיי נאָכגעפאָלגט און איך האָב געהערט דעם אדרעס, וואָס דער פוהרמאַן האָט געגעבען דעם פּאָליציסט ביים טהויער, — נומער 12, די־און־די גאַס, — און איך בין נאָכגעלאָפען די דראָשקע. עס זיינען ניט געווען קיין דראָשקעס אין דער נאַכבאַרשאַפט, בין איך געלאָפען צום „טראַפאַלגאַר סקווער", וואו איך האָב געקראָגען אַ דראָשקע און בין זיי נאָכגעפאָהרען. ער האָט זיך אָבגעשטעלט ביי דעם דערמאָנטען אדרעס."

יעדער פּונקט פון דער בעשרייבונג איז וויעדער אמת, — דער אדרעס אין אַליין; אָבער ווי געהיימניספול דאָס אַלעס לעזט זיך! איך האָב אָנגע־זאָגט מיינעם אַ רוסישען פריינד וועגען מיין אָנקומען, עס איז אָבער געווען אַ געדיכטער נעבעל יענעם פריהמאָרגען און ער האָט פערשלאָפען. מיר

האָבען אויף איהם געוואַרט א האַלבע שטונדע, און דאַן, איבערלאָזענדיג אונזער באַגאַזש אויף דער סטאַנציע, זיינען מיר געפאָהרען צו זיין הויז.

„זיי זיינען דאָרט געזעסען ביז א זייגער צוויי מיט אַרונטערגעלאָזענע פאָרהאַנגען, און ערשט דאַן איז א הויכער מאַן אַרויסגעקומען פון הויז און איז צוריקגעקומען א שטונדע שפּעטער מיט זייער באַגאַזש". אפילו די בעמערקונג וועגען די פאָרהאַנגען איז געווען ריכטיג; צוליעב דעם נעבעל האָבען מיר געמוזט אָנצינדען די גאַז, און מיר האָבען אַרונטערגע־צויגען די פאָרהאַנגען, כדי צו פערשטעלען דעם העסליכען אָנבליק פון דער קליינער איזלינגטאָנער גאַס, וואָס איז געווען איינגעוויקעלט אין א נעדיכטען נעבעל.

ווען איך האָב געאַרבייט מיט עליזע רעקלו אין קלאַרען, פלעג איך געהן אַלע צוויי וואָכען אין זשענעוואַ צו בעזאָרגען די אַרויסגאַבע פון „לע רעוואָלטע". איינמאָל, ווען איך בין אַריינגעקומען אין אונזער דרוקערייַ, האָט מען מיר געזאָגט, אַז א רוסישער הערר האָט מיך געוואָלט זעהן. ער האָט שוין געהאַט געזעהן מיינע פריינד און ער האָט זיי געזאָגט, אַז ער איז געקומען מיך בעוועגען אַרויסצוגעבען א צייטונג, ווי „לע רעוואָלטע" אין רוסיש. ער האָט פאַר דעם צוועק אָנגעבאָטען דאָס גאַנצע געלד, וואָס עס וועט זיך פאָדערען דערויף. איך בין געגאַנגען איהם טרעפען אין א קאַפּעע, וואו ער האָט מיר אָנגעגעבען א דייטשען נאָמען, — טאָהנלעהם, לאָמיר זאָגען, — און האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז א געבירטיגער פון די באַלטישע פּראָווינצען. ער האָט זיך בערימט, אַז ער בעזיצט א גרויסען פערמעגען און געוויסע גיטער און פאַבריקען, און ער איז זעהר אויפגע־בראַכט אויף דער רוסישער רעגיערונג פאַר איהרע רוסיפיצירונגס־פּלענער. אין אַלגעמיין האָט ער געמאַכט אַן אונבעשטימטען איינדרוק, אַזוי אַז מיינע פריינד זיינע פעסט בעשטאַנען, איך זאָל אָננעהמען זיין אָנבאָט; איך האָב אָבער דעם מאַן ניט פיעל ליעב געהאַט פון ערשטען בליק אָן.

פון דער קאַפּעע האָט ער מיך גענומען אין זיינע צימערען אין א האָטעל, און דאָ האָט ער אָנגעפאַנגען אַרויסצואווייזען וועניגער צוריקגע־האַלטענקייט, מעהר וואָס ער איז און נאָך מעהר אונאַנגענעהם. „צוויי־פעלט ניט אין מיין רייכטום", האָט ער מיר געזאָגט, „איך האָב אויך א גרויסאַרטיגע ערפינדונג. עס שטעקט אין דעם זעהר פיעל געלד. איך וועל עס פּאַטענטירען, און וועל דערפון קריגען א בעדייטענדע סומע, — אַלץ פאַר דער רעוואָלוציאָן אין רוסלאַנד". און צו מיין ערשטוינונג האָט ער מיר געצייגט, עפּעס א צרה'דיגען לייכטער, וואָס איז נאָר געווען אָריגינעל מיאוס און האָט געהאַט דריי שטיקלעך דראָט, אין וואָס אַריינצושטעקען

דאָס ליכט. די ערעמסטע הויז־פּרוי וואָלט עס אין האַנד ניט גענומען, און ווען מען וואָלט עס שוין געקענט פּאַטענטירען, וואָלט קיין פאַבריקאַנט ניט געגעבען מעהר ווי צעהן דאָלאַר פאַר דעם פּאַטענט. „אַ רייכער מאַן לעגט זיינע האָפענונגען אויף אַזאַ לייכטער! דער מאַן", האָב איך זיך געטראַכט, „האָט קיינמאָל ניט געקענט זעהן קיין בעסערע", און מיין מיי־נונג װעגען איהם איז געװען אָבגעמאַכט. ער איז גאָר ניט געװען קיין רייכער מאַן און דאָס געלד, וואָס ער האָט אָנגעבאָטען, איז ניט געװען זיינע. האָב איך איהם פּראָסט געזאָגט: „זעהר גוט, אויב איהר האָט אַזאַ שטאַרקען פערלאַנג צו האָבען אַ רוסישע רעװאָלוציאָנערע צייטונג, און האָט אַזאַ גוטע מיינונג װעגען מיר, ווי איהר האָט זיך אויסגעדריקט, וועט איהר איינלעגען אייער געלד אין אַ באַנק אויף מיין נאָמען, איך זאָל קענען טהאָן דערמיט וואָס איך וויל. איך וואָרען אייך אָבער, אַז איהר וועט גאָרנישט האָבען וואָס צו טהאָן מיט דער צייטונג". „געוויס, געוויס", האָט ער געזאָגט, „אָבער נור אכטונג געבען אויף דעם, אמאָל אייך געבען אַ ראַטה, און העלפען אריינברענגען זי אין רוסלאַנד". „ניין, קיין זאַך ניט! איהר דאַרפט מיך אפילו גאָר ניט זעהן". מיינע פריינד האָבען געדענקט, אַז איך בין געווען צו שטרענג מיט איהם, אָבער אַ געוויסע צייט שפּעטער איז אָנגעקומען אַ בריעף פון פּעטערבורג, וועלכער האָט אונז געוואָרענט, אַז מיר וועלען קריגען אַ בעזוך פון אַ שפּיאָן פון דער דריטער אָבטיילונג, מיט'ן נאָמען טאָהנלעהם. דער לייכטער האָט אונז אַלזאָ געטהאָן אַ גרויסע טובה.

צי דורך לייכטער, צי דורך עפּעס אַנדערס, אָט די מענשען פער־ראַטהען זיך אַלעמאָל אויף איין אופן אָדער אויף אַן אַנדערען. ווען מיר זיינען געווען אין לאָנדאָן אין 1881, האָבען מיר אין אַ נעבעלדיגען פריה־מאָרגען געקראָגען אַ בעזוך פון צוויי רוסען. איינעם פון זיי האָב איך געקענט ביים נאָמען; דער צווייטער, אַ יונגער מאַן, וועמען ער האָט רעקאָמענדירט אַלס זיינעם אַ פריינד, איז געווען אַ פרעמדער. דער לעצ־טער האָט זיך פריוויליג אונטערגענומען צו בעגלייטען זיין פריינד אויף אַ קורצען בעזוך נאָך לאָנדאָן. אַזוי ווי ער איז פאָרגעשטעלט געוואָרען פון אַ פריינד, האָב איך קיין פערדאַכט אויף איהם ניט געהאַט; איך בין אָבער דעם טאָג געווען זעהר בעשעפטיגט און האָב געבעטען אַן אַנדער פריינד, וועלכער האָט געוואוינט דערביי, ער זאָל פאַר זיי געפינען אַ צימער און ער זאָל זיי ארויסנעהמען אָנצוקוקען לאָנדאָן. מיין פרוי האָט נאָך אויך ניט געהאַט געזעהן ענגלאַנד, און זי איז מיטגעגאַנגען מיט זיי. נאָכמיטאָג איז זי צוריקגעקומען, מיר זאָגענדיג: „דו ווייסט, איך האָב

זעהר ניט ליעב אָט דעם מענשען. היט זיך פאר איהם". „אָבער פאר וואָס? וואָס איז די אורזאכע?" האָב איך געפרעגט. „גאָרנישט, אבסאָלוט גאָר־נישט, ער איז אָבער זיכער ניט „אונזערער". פון דעם אופן ווי ער האָט בעהאנדעלט דעם קעלנער אין א קאפעע האָב איך גלייך געזעהן, אז ער איז ניט „אונזערער"; און וויבאלד ער איז עס ניט, צו וואָס זאָל ער קומען צו אונז?" זי איז געווען אזוי זיכער אין דער ריכטיגקייט פון איהר פערדאכט, אז בעת זי האָט ערפילט איהרע פליכטען פון גאַסט־פריינדליכ־קייט, האָט זי פונדעסטוועגען געזעהן ניט צו לאָזען דעם יונגען מאן אליין מיט מיר אין מיין שטודיר־צימער, זאָגאר פאר א מינוט. מיר זיינען געזעסען און גערעדט, און דער גאַסט האָט זיך אלץ מעהר און מעהר ארויסגעשטעלט אין אזא ניעדעריגען מאָראלישען ליכט, אז אפילו זיין פריינד איז רויט געוואָרען פון שאנדע; און ווען איך האָב פערלאנגט מעהר איינצעלהייטען וועגען איהם, זיינען די ערקלעהרונגען וואָס זיי האָבען געגע־בען געווען נאָך ווייניגער צופריעדענשטעלענד. מיר זיינען ביידע געווען אויף דער וואך. אין קורצען, זיי האָבען פערלאָזען לאָנדאָן אין א פּאָר טעג, און אין צוויי וואָכען שפּעטער האָב איך געקראָגען א בריעף פון מיין רוסישען פריינד, אין וועלכען ער האָט זיך פיעל מאָל ענטשולדיגט פאר וואָס ער האָט מיר פאָרגעשטעלט דעם יונגען מאן, וועלכער, ווי זיי האָבען אויסגעגע־פונען אין פּאריז, איז געווען א שפּיאָן אין דיענסט פון דעם רוסישען קאָנסולאַט. איך האָב דאן נאָכגעקוקט א ליסטע פון רוסישע געהיים־פּאָליציי־אגענטען אין פראנקרייך און אין דער שווייץ, וועלכע מיר פליכט־לינגע האָבען ניט לאנג צוריק ערהאלטען פון דעם עקזעקוטיווען קאָמיטעט, — זיי האָבען געהאט איבעראל זייערע מענשען אין פּעטערבורג, — און איך האָב געפונען דעם נאָמען פון דעם יונגען מאן אויף דער ליסט, נור מיט איין בוכשטאב געענדערט.

ארויסצוגעבען א צייטונג, אונטערשטיצט פון דער פּאָליציי, מיט א פּאָליציי־אגענט אָן דער שפּיצע, איז אן אלטער פּלאַן, און דער פּרעפעקט פון דער פּאריזער פּאָליציי, אנדרעע, האָט זיך בענוצט דערמיט אין 1881. איך האָב זיך אויפגעהאלטען ביי עליזע רעקלו אין די בערג, ווען מיר האָבען ערהאלטען א בריעף פון א פּראנצויז, אָדער ריכטיגער א בעלגיער, וועלכער האָט אונז בעקאַנט געמאכט, אז ער וויל ארויסגעבען אן אנאר־כיסטישע צייטונג אין פּאריז, און בעט אונזער מיטווירקונג. דער בריעף, פול מיט חניפות, האָט אויף אונז געמאכט אן אונגינסטיגען איינדרוק, און רעקלו האָט אויסער דעם געהאט עפּעס אן ערשטע איינערונג, אז ער האָט געהערט דעם נאָמען פון אָט דעם שרייבער אין א ניט גינסטיגער פער־

בינדונג. מיר האָבען בעשלאָסען צו ענטזאגען אונזער מיטווירקונג, און איך האָב געשריבען צו א פריינד אין פאריז, אז צוערשט מוזען מיר אויסגעפי־נען פון וואנען דאָס געלד איז געקומען, מיט וועלכען די צייטונג וועט ארויסגעגעבען ווערען. עס קען קומען פון די אָרלעאניסטען, — אן אלטער שפּיצעל פון דער פאמיליע, — און מיר מוזען וויסען די קוועלע. מיין פאריזער פריינד, ווי אן ארבייטער, אָהן צערעמאָניעס, האָט דעם בריעף פאָרגעלעזען אויף א פערזאמלונג, וואו דער דאָזיגער קאנדידאט אויף רעדאקטאָר פון דער צייטונג איז געווען אנוועזענד. ער האָט געמאכט אן אָנשטעל ווי ער וואָלט זיך בעליידיגט, און איך האָב געהאט צו ענטפערען אייניגע בריעף וועגען דער אנגעלעגענהייט; איך בין אָבער געבליבען ביי דאָס מייניגע: „אויב דער מאן איז אין ערנסט, מוז ער אונז ווייזען די קוועלע פון דעם געלד“.

ענדליך האָט ער נאָכגעגעבען. געצוואונגען דורך אונזערע פראגען, האָט ער געזאָגט, אז דאָס געלד קומט פון זיינער א מוהמע, א רייכע דאמע מיט פערעלטערטע מיינונגען, וועלכע האָט פונדעסטוועגען נאָכגעגעבען זיין פערלאנג צו האָבען א צייטונג, און גיט דערויף איהר געלד. די דאמע איז ניט געווען אין פראנקרייך; זי האָט געוואוינט אין לאָנדאָן. מיר האָבען געפאָדערט איהר נאָמען און אדרעס, און אונזער פריינד מאלא־טעסטא האָט זיך פרייוויליג אונטערגענומען זי צו זעהן. ער איז געגאנגען מיט אן איטאליענער פריינד, וועלכער האָט געהאט א געשעפט פון געניצטע מעבעל. זיי האָבען געפונען, אז די דאמע פערנעהמט א קליינע וואוינונג, און בעת מאלאטעסטא האָט מיט איהר גערעדט און אלץ מעהר זיך איבערצייגט, אז זי האָט איינפאך געשפּיעלט די ראָלע פון א מוהמע אין דער קאָמעדיע, האָט דער פריינד דער מעבעל־הענדלער, בעטראכטענ־דיג די שטוהלען און די טישען, ענטדעקט אז זיי זיינען אלע גענומען געוואָ־רען מיט עטליכע טעג פריהער — וואהרשיינליך אויף פּראָקאט — פון א הענדלער פון געניצטע מעבעל, זיינער א שכן. דעם הענדלער'ס עטיקע־טען זיינען נאָך געהאנגען אויף די שטוהלען און טישען. דאָס איז ניט געווען קיין גרויסער בעוויז, אָבער עס האָט נאטירליך פערשטארקט אונזער פערדאכט. איך האָב זיך פאָלשטענדיג ענטזאגט צו האָבען עטוואָס צו טהאָן מיט דער צייטונג.

אונערהערטע געוואלד־מיטלען איז פּראָפּאגאנדירט געוואָרען אין דער צייטונג; עס איז קיין אנדער זאך ניט געווען אין איהר ווי בראנד, מאָרד און דינאמיט־באָמבען. איך האָב דעם מאן, דעם רעדאקטאָר פון דער צייטונג, געטראָפען בעת איך בין געווען אויפ'ן לאָנדאָנער קאָנגרעס, און אין דעם אויגענבליק, וואָס איך האָב געזעהן זיין בייזע געזיכט, געהערט א

פּאָר ווערטער פון זיין רעדען און געכאַפּט א בליק אויף די פרויען, מיט וועלכע ער פלעגט שטענדיג ארומגעהן, איז מיין מיינונג וועגען איהם געווען בעשטימט. אויפ'ן קאָנגרעס, אין פערלויף פון וועלכען ער האָט פאָרגעשלאָגען פערשיידענע שרעקליכע רעזאָלוציאָנען, האָבען אלע אַנוועזענדע זיך געהאַלטען פון ווייטען פון איהם; און ווען ער האָט געפאָדערט די אדרעסען פון אלע אנארכיסטען פון דער גאנצער וועלט, איז דער אַבזאָג וואָס ער האָט געקראָגען גאָר ניט געווען שמייכעלהאַפט פאַר איהם.

צו מאכען די געשיכטע קורץ, אין א פּאָר מאָנאַט שפּעטער איז זיין מאסקע ארונטערגעריסען געוואָרען, און דעם נעקסטען טאָג איז זיין ציימונג אונטערגעגאנגען אויף אייביג. עטליכע יאָהר שפּעטער האָט דער פּאָליציי־פּרעפעקט, אנדרעע, ארויסגעגעבען זיינע מעמוארען, און אין דעם בוך האָט ער אלעס דערצעהלט וועגען דער ציימונג, וואָס ער האָט ארויסגעגעבען, און וועגען די עקספּלאָזיאָנען, וועלכע זיינע אגענטען האָבען אָרגאַניזירט אין פּאַריז, אונטערלעגענדיג סאַרדינען־קעסטלעך אָנגעפילט מיט עפּעס אונטער טהיער'ס סטאַטוע.

מען קען זיך פאָרשטעלען די געלד־סומען, וואָס די אלע זאכען האָבען אָבגעקאָסט די פראַנצויזען און די אַנדערע נאַציאָנען.

איך וואָלט געקענט אָנשרייבען איינינע קאַפּיטלען וועגען דעם געגענשטאנד, איך וועל אָבער דערמאָנען נור נאָך איין געשיכטע, וועגען צוויי אזעלכע „פויגלען" אין קלערוואָ.

מיין פרוי איז איינגעשטאַנען אין דער איינציגער אכסניה פון דעם קליינעם דערפעל, וואָס איז אויסגעוואקסען אונטער דעם שאָטען פון געפענגנים־וואַנד. איין מאָל איז די בעל־הבית'טע אריין צו איהר אין צימער מיט א שליחות פון צוויי הערען, וועלכע זיינען געקומען אין האָטעל און האָבען געוואָלט זעהן מיין פרוי. די בעל־הבית'טע האָט אָנגעווענדעט איהר גאנצע רעד־קונסט צו גונסטען פון זיי. „אָה, איך קען די וועלט", האָט זי געזאָגט, „און איך פערזיכער אייך, מאדאם, אז זיי זיינען העכסט־אנשטענדיגע הערען. זייער האַלטען זיך קען ניט זיין מעהר „קאָם־איל־פאָ" (ווי עס דארף צו זיין). איינער פון זיי האָט אָנגעגעבען זיין נאָמען פון א דייטשען אָפיציר. ער איז געווים א באַראָן, אָדער א לאָרד. און דער צווייטער איז זיין דאָלמעטשער. זיי קענען אייך זעהר גוט. דער באַראָן פאָהרט איצט אוועק נאָך אפריקא, פיליכט קיינמאָל ניט צוריקצוקומען, און ער וויל אייך זעהן פאַר זיין אָברייזען".

מיין פרוי האָט א קוק געטהאָן אויף דער וויזיט־קארט, וועלכע איז געווען אדרעסירט „א מאדאם לא פרינציפּעס קראָפּאָטקין. קוואנד א

וואוּאַר?" און זי האָט שוין קיין פּירושים ניט געדאַרפט וועגן דעם זאָרט „קאָם־איל־פאָ" פון די צוויי הערדען. וואָס אָנבעטרעפט דעם אינהאַלט פון דער מיטטיילונג, איז עס געווען נאָך ערגער איידער דער אַדרעס. געגען אַלע רעגעלען פון גראַמאַטיק און פשוט'ען מענשען־פאַרשטאַנד האָט דער „באַראָן" געשריבען וועגען אַ געהיימער מיטטיילונג, וואָס ער האָט געהאַט צו מאַכען. זי האָט זיך איינפאַך ענטזאַגט אויפצונעהמען דעם שרייבער און זיין דאָלמעטשער. דער „באַראָן" האָט דאַן געשריבען צו מיין פרוי איין בריעף נאָך דעם צווייטען, וועלכע זי האָט גלייך צוריקגעשיקט ניט געעפענט. דער גאַנצער דאַרף האָט זיך באַלד צוטיילט אין צוויי פּאַרטייען, — איין פּאַרטיי האָט געהאַלטען מיט'ן באַראָן און איז געווען אָנגעפיהרט פון. דער ווירטהין, די צווייטע איז געווען געגען איהם און אָנגעפיהרט טהאַטזעכליך פון דער ווירטהין'ס מאַן. עס האָט זיך פער־שפּרייט אַ גאַנצער ראָמאַן. דער באַראָן האָט געקענט מיין פרוי פאַר איהר חתונה. ער האָט מיט איהר פיעל געטאַנצט אין רוסישען קאָנסולאַט אין וויען. ער האָט איהר נאָך אַלץ געליעבט, אָבער זי, די גרויזאַמע, האָט זיך ענטזאַגט איהם צו ערלויבען אפילו אַ קוק צו טהאָן אויף איהר, איידער ער פאָהרט אַוועק אויף זיין געפעהרליכער עקספּעדיציע.

דאַן איז אָנגעקומען די געהיימניספולע געשיכטע פון אַ אינגעל, וואָס מען האָט געזאָגט, אַז מיר האָבען בעהאַלטען. „וואו איז זייער אינגעל?" האָט דער באַראָן געוואָלט וויסען. „זיי האָבען אַ זוהן, וועלכער דאַרף איצט זיין זעקס יאָהר אַלט, — וואו איז ער?" „זי וואָלט זיך קיינמאָל ניט געשיידט מיט דעם אינגעל, ווען זי וואָלט איהם געהאַט", האָט איין פּאַרטיי געזאָגט. „יאָ, זיי האָבען אַן אינגעל, אָבער זיי בעהאַלטען איהם", האָט די צווייטע בעהויפּטעט.

פאַר אונז ביידען האָט דער שטרייט ענטהאַלטען אַ זעהר אינטערע־סאַנטע ענטדעקונג. עס האָט אונז איבערצייגט, אַז מיינע בריעף ווערען געלעזען ניט נאָר פון די געפענגנים־בעאַמטע, נאָר זייער אינהאַלט ווערט אויך איבערגעגעבען צום רוסישען קאָנסולאַט. ווען איך בין געווען אין ליאָן, און מיין פרוי איז געפאָהרען זעהן עליזע רעקלו אין דער שווייץ, האָט זי מיר אַמאָל געשריעבען אַז „אונזער אינגעל" פיהלט זיך זעהר גוט; זיין געזונד איז פאָרטרעפליך, און זיי האָבען אַלע פערבראַכט אַן אַנגענעהמען אָבענד אויף דעם יאָהרעס־פעסט פון זיין פינפטען געבורטסטאָג. איך האָב געוואוסט, אַז זי האָט געמיינט „לע רעוואָלטע", וועלכען מיר פּלעגען אין אונזערע געשפּרעכען אָנרופען „אונזער גאַמין", — אונזער שלעכטער אינגעל. איצט, אַז אָט די הערדען האָבען זיך נאָכגעפרעגט וועגען „אונזער גאַמין", און האָבען זאָגאַר אַזוי ריכטיג בעצייכענט זיין עלטער, איז עס

גענוען קלאָר, אז דער בריעף איז דורכגעגאַנגען אַנדערע הענד איידער דעם פערוואַלטער׳ס. דאָס איז געווען גוט צו וויסען.

פון דאָרפס־לייט אויפ׳ן לאַנד בלייבט קיין זאַך ניט לאַנג פערבאָרגען, און דער באַראָן האָט באַלד דערוועקט א פערדאַכט. ער האָט געשריבען א נייעם בריעף צו מיין פרוי, נאָך רייכער אין ווערטער איידער די פריהער־דיגע בריעף. ער האָט איהר איצט געבעטען אום ענטשולדיגונג פאַר וואָס ער האָט פּרובירט זיך פאָרשטעלען אַלס א בעקאַנטער. ער האָט צוגעגעבען, אַז זי האָט איהם ניט געקאָנט; ער האָט אָבער געמיינט גוט. ער האָט א זעהר וויכטיגע מיטטיילונג איהר צו מאַכען. מיין לעבען איז אין געפאַהר, און ער האָט איהר געוואָלט וואָרענען. דער באַראָן און זיין סעקרעטער האָבען געמאַכט א שפּאַציר אין פעלד צו לעזען דעם בריעף צוזאַמען און זיך בעראַטהען וועגען זיין אינהאַלט, — דער וואַלד־וועכטער איז זיי נאָכ־געגאַנגען פון ווייטען; זיי האָבען זיך אָבער געקריעגט וועגען דעם, און האָבען צוריסען דעם בריעף אויף שטיקלעך און אוועקגעוואָרפען. דער וואַלד־וועכטער האָט געוואַרט ביז זיי זיינען געווען אַזוי ווייט, אַז ער האָט זיי מעהר ניט געקענט זעהן, האָט צונויפגעקליבען די שטיקלעך פּאַפּיר, האָט זיי צונויפגעשטעלט, און האָט געלעזען דעם בריעף. אין צייט פון א שטונדע האָט דער דאָרף געוואוסט, אַז דער באַראָן האָט אין דער ווירקליכקייט קיינמאָל ניט געקענט מיין פרוי; דער ראָמאַן, וועלכער איז אַזוי סענטימענטאַל ווייעדרהאָלט געוואָרען פון דעם באַראָן׳ס פּאַרטיי, איז צוברעקעלט געוואָרען אויף פּיצלעך. „אָה, דאַן זיינען זיי ניט דאָס, וואָס זיי פּרעטענדירען צו זיין", האָט דער בריגאַדיער־זשאַנדאַרם געצויגען דעם שלום פון זיין זייט; „דאַן מוזען זיי זיין דייטשע שפּיאָנען"; און ער האָט זיי אַרעסטירט.

מען מוז זאָגען צו גונסטען פון דעם זשאַנדאַרם, אַז א דייטשער שפּיאָן איז ווירקליך מיט א קורצער צייט צוריק געווען אין קלערוואָ. אין צייט פון קריעג קענען די גרויסע געביידען פון געפענגנים בענוצט ווערען אַלס מאַגאַזינען פאַר פּראָוויאַנט אָדער אַלס קאַזאַרמעס פאַר דער אַרמעע, און דער דייטשער גענעראַל־שטאַב איז זיכער געווען פּעראינטערעסירט צו וויסען די אינוועניגסטע מאָס פון די געפענגנים־געביידען. א לוסטיגער רייזענדער פאָטאָגראַפיסט איז געקומען אין אונזער דאָרף, איז בעפריינ־דעט געוואָרען מיט יעדען איינעם דורך דעם וואָס ער האָט זיי אַלעמען פאָטאָגראַפירט אומזיסט, און מען האָט איהם אַריינגעלאָזען פאָטאָגראַ־פירען ניט נור אינוועניג אין געפענגנים־הויף, נאָר אויך די שלאָפצימערען. ווען ער איז דערמיט פאַרטיג געוואָרען, איז ער אוועקגעפאָהרען אין אַן אַנדער שטאָדט ביים מזרח־גרענעץ, און ער איז דאָרט אַרעסטירט געוואָרען

אַלס אַ מענש, ביי וועמען מען האָט געפונען קאָמפּראָמעטירענדע מיליטערישע דאָקומענטען. דער בריגאַדיער־זשאַנדאַרם, ביי וועמען דער איינדרוק פון דעם בעזוך איז נאָך געווען פריש, איז געקומען צום שלוס, אַז דער באַראָן און זיין סעקרעטער זיינען אויך דייטשע שפּיאָנען, האָט זיי אַרעסטירט און געבראַכט אין קליינעם שטעדטעל באַר־סור־אוב. דאָרטען זיינען זיי דעם נעקסטען טאָג בעפרייט געוואָרען און די לאָקאַלע צייטונג האָט געמעלדעט, אַז זיי זיינען ניט געווען קיין דייטשע שפּיאָנען, נאָר „פּערזאָנען געשיקט פון אַן אַנדער פריינדליכער רעגיערונג“.

איצט האָט זיך די גאַנצע עפענטליכע מיינונג אינגאַנצען אומגעקעהרט אַנטקעגען דעם באַראָן און זיין סעקרעטער, וועמען עס איז געווען בעשערט דורכצולעבען נאָך מעהר צופעלע. נאָך זייער בעפרייאונג זיינען זיי אַריינגעגאַנגען אין אַ קליינער דאָרפס־קאַפּעע, און האָבען דאָרטען ביי אַ פלאַש וויין אויסגעלופטערט זייער ערגערנים אין דייטש. „דו ביזט געווען נאַריש, ביזט געווען אַ פּייגלינג“, האָט דער זעלבסט גענאַנטער דאָלמעטשער געזאָגט צום זעלבסט־גענאַנטען באַראָן. „ווען איך וואָלט געווען אויף דיין פּלאַץ, וואָלט איך דעם אונטערזוכונגס־ריכטער דערשאָסען מיט'ן רעוואָלווער. זאָל ער נאָר ווידערהאָלען מיט מ י ר, — ער וועט האָבען די קוילען אין זיין קאָפּ!“ און אַזוי ווייטער.

אַ געשעפטס־רייזענדער, וועלכער איז געזעסען שטיל אין אַ ווינקעל פון צימער, איז גלייך אַוועקגעלאָפען צום בריגאַדיער־זשאַנדאַרם און איהם איבערגעגעבען דעם געשפּרעך, וואָס ער האָט געהערט. דער בריגאַדיער־זשאַנדאַרם האָט גלייך געמאַכט אַן אָפיציעלען רעפּאָרט און האָט ווידער אַרעסטירט דעם סעקרעטער — אַן אַפּטייקער פון שטראַסבורג. ער איז געבראַכט געוואָרען אין פּאָליציי־געריכט אין דעם זעלבען שטעדטעל באַר־סור־אוב, און ער האָט געקראָגען אַ מאָנאַט געפענגנים פאַר „אויסגעשפּראָכענע דראָהונגען געגען אַ ריכטער אין אַן עפענטליכען פּלאַץ“. דער באַראָן האָט דערנאָך געהאַט נאָך מעהר צופעלע, און דער דאָרף האָט זיך ניט בערוהיגט ביז די צוויי פרעמדע זיינען אַבגעפאָהרען.

איך האָב דאָ דערצעהלט נור עטליכע פון די שפּיאָנען־געשיכטען, וואָס איך האָב געקענט דערצעהלען. אָבער ווען מען דענקט פון די טויזענדער פערדאָרבענע מענשען, וועלכע געהען אַרום אויף דער וועלט, אויסגעהאַלטען פון אַלע רעגיערונגען, — און זעהר אָפט גוט בעצאָהלט פאַר זייערע געמיינהייטען, — פון די נעצען, וועלכע זיי שפּרייטען אויס פאַר אַלערהאַנד מענשען אָהן אויבער־חכמות, פון די אונגעהייערע געלד־סומען, וואָס ווערען אַרויסגעוואָרפען אויפצוהאַלטען אַזאַ אַרמעע, וועלכע ווערט

אויסגעקליבען פון די ניעדעריגסטע שיכטען פון דער געזעלשאפט און פון דער געפענגנים־בעפעלקערונג; פון דער קאָרופציאָן וואָס זיי ברענגען אריין אין דער געזעלשאפט אין אלגעמיין, און אפילו אין די פאמיליען, מוז מען ערשטוינט ווערען איבער דעם אונגעהייערען איבעל, וואָס ווערט אויף דעם אופן געבראכט.

XV

פאָדערונגען פאר אונזער בעפרייאונג זיינען כסדר אויפגעהויבען געוואָרען סיי אין דער פרעסע, סיי אין דעפוטירטען־קאמער, — דער־הויפט, ווייל אונגעפעהר אין דער אייגענער צייט איז אויך לואיזע מישעל פערארורטיילט געוואָרען, פאר רויבעריי! לואיזע מישעל — וואָס פלעגט בוכשטעבליך אלעמאָל אוועקגעגעבען איהר לעצטען שאל אָדער מאנטעל דער פרוי, וועלכע נויטיגט זיך אין דעם; זי, ביי וועמען מען האָט קיינ־מאָל ניט געקענט פועל'ן, אין דער צייט פון איהר געפאנגענשאפט, זי זאָל נעהמען פאר זיך בעסערע שפייז איידער איהרע מיטגעפאנגענע, וואָרים זי האָט זיי שטענדיג אוועקגעגעבען וואָס מען האָט געשיקט פאר איהר — זי איז פערארורטיילט געוואָרען, צוזאמען מיט נאָך א חבר, פּוזשע, צו נייען יאָהר געפענגנים פאר גאסען־רויבעריי! דאָס האָט שוין געקלונגען צו־שלעכט אפילו פאר די מיטעלקלאס־אָפּאָרטוניסטען. איין טאָג האָט זי מארשירט אין פאראוים פון א פראָצעסיע פון ארבייטסלאָזע, און פערביי־געהענדיג א בעקעריי האָט זי פון דאָרטען גענומען עטליכע לעבלעך ברויט און זיי פערטיילט צו די הונגעריגע דעמאָנסטראנטען: אין דעם איז בעשטאנען איהר רויבעריי. די בעפרייאונג פון די אנארכיסטען איז אויף אזא אופן געוואָרען דער קריעגס־רוף אנטקעגען דער רעגיערונג, און אין הערבסט פון 1887 זיינען אלע מיינע חברים, מיט דער אויסנאהמע פון דריי, בעפרייט געוואָרען דורך א דעקרעט פון פרעזידענט גרעווי. דאן איז דער אויסגעשריי צו גונסטען פון לואיזע מישעל און מיך געוואָרען נאָך שטארקער. אלעקסאנדער דער 3טער איז אָבער געווען געגען דעם; און איין טאָג האָט דער ערשטער מיניסטער, מ. פרייסינע, ענטפערענדיג אויף אן אינטערפעלאציע אין דעפוטירטען־קאמער, ערקלערט, אז „דיפלאָמא־טישע שוועריגקייטען שטעהען אין וועג פון קראָפּאָטקין'ס בעפרייאונג". מאָדנע ווערטער אין מויל פון דעם ערשטען מיניסטער פון אן אונאב־העננגיג לאנד; אָבער נאָך מאָדנערע ווערטער זיינען זינט דעמאָלט געהערט

געוואָרען אין צוזאַמענהאַנג מיט יענער פערשאָלטענער אַליאַנץ פון פראַנק־רייך מיט רוסלאַנד.

אין מיטען יאַנואַר, 1886, זיינעןביידע, לואיזע מישעל און פּוזשע, ווי אויך די פיער אונזערע, וואָס זיינען נאָך געזעסען אין קלערוואָ, בעפרייט געוואָרען.

מיין בעפרייאונג האָט אויך געמיינט די בעפרייאונג פון מיין פרוי פון איהר פּריוויליגער געפאַנגענשאַפט, אין דעם קליינעם דערפעל נעבען די געפענגניס־טהויערען, וועלכע האָט שוין אָנגעהויבען ווירקען אויף איהר געזונד, און מיר זיינען אַוועק אין פּאַריז צו פערברענגען עטליכע וואָכען מיט אונזער פריינד, עלי רעקלו — אַ זעהר בעדייטענדער שריפטשטעלער אין אַנטראָפּאָלאָגיע, וועלכער ווערט אָפּט אויסער פראַנקרייך פערביטען אויף זיין אינגערען ברודער דעם געאָגראַף, עליזע. אַ וואַרעמע פריינד־שאַפט האָט פעראייניגט די צוויי ברידער פון זייער פריהעסטער יוגענד אָן. ווען די צייט איז געקומען, וואָס זיי האָבען גערארפט אריינטרעטען אין אַן אוניווערזיטעט, זיינען זיי צוזאַמען אַוועק פון אַ קליין דערפעל אין דעם זשיראָנד־טהאָל נאָך שטראַסבורג, מאַכענדיג די רייזע צופוס, — בעגלייט, ווי ריכטיגע וואַנדער סטודענטען, פון זייער הונד; און ווען זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט ערגעץ אין אַ דאָרף, האָט דער הונד געקראָגען דעם טעלער זופּ, בעת דער מאָהלצייט פון די צוויי ברידער איז אָפטמאָל אינ־גאַנצען בעשטאַנען פון ברויט מיט עטליכע עפּעל. פון שטראַסבורג איז דער אינגערער ברודער אַוועק נאָך בערלין, וואוהין ער איז צוגעצויגען געוואָרען דורך די לעקציעס פון דעם גרויסען ריטטער. שפּעטער־צו, אין די פערציגער יאָהרען, זיינען זיי ביידע געווען אין פּאַריז. עלי רעקלו איז געוואָרען אַן איבערצייגטער פוריעריסט, און זיי האָבען ביידע געזעהן אין דער רעפּובליק פון 1848 דאָס אָנקומען פון אַ נייער עפּאָכע פון סאָציאַלער עוואָלוציע. דערפאַר האָבען זיי ביידע, נאָך נאַפּאָליאָן דעם 3טענ׳ס שטאַאַט־שטרייך, געמוזט פערלאָזען פראַנקרייך, און האָבען אויסגעוואַנ־דערט נאָך ענגלאַנד. ווען די אַמנעסטיע איז אָבגעשטימט געוואָרען, און זיי האָבען זיך אומגעקעהרט נאָך פּאַריז, האָט עלי דאָרטען רעדאַקטירט אַ פוריעריסטיש קאָאָפּעראַטיווע צייטונג, וועלכע איז שטאַרק פערשפּרייט געוואָרען צווישען די אַרבייטער. עס איז ניט אַלגעמיין בעקאַנט, אָבער קען זיין אינטערעסאַנט צו פערצייכענען, אַז נאַפּאָליאָן דער 3טער, וועל־כער האָט געשפּיעלט די ראָלע פון אַ צעזאַר, — און האָט זיך אינטע־רעסירט, ווי עס פּאַסט פאַר אַ צעזאַר, מיט דער לאַגע פון די אַרבייטער־קלאַסען, — פלעגט שיקען איינעם פון זיינע אַדיוטאַנטען אין דער דרוקעריי פון דער צייטונג, יעדעס מאָל ווען זי האָט זיך געדרוקט, איהם

צו ברענגען אין די טוליערען דעם ערשטען בויגען, וואָס איז ארויס פון דער פרעס. שפּעטער־הין איז ער אפילו געווען גרייט צו פּארטאָניזירען די אינטערנאציאָנאַלע ארבייטער׳ס אסאָציאציע, מיט דער בעדינגונג, אז זי זאָל ארויינשטעלען אין איינעם פון איהרע בעריכטען עטליכע צוטרוי־אונגס ווערטער צו די גרויסע סאָציאַליסטישע פּלענער פון דעם צעזאר; און בעת די אינטערנאציאָנאַליסטען האָבען זיך ענטשידען ענטזאגט צו טהאָן עפּעס דער גלייכען, האָט ער אָבגעגעבען אַ בעפעל צו אונטערדריי־קען דעם אינטערנאציאָנאַל.

ווען די קאָמונע איז פּראָקלאמירט געוואָרען, האָבען זיךביידע ברידער מיט׳ן גאנצען הארצען אָנגעשלאָסען אָן איהר, און עלי האָט אָנגענומען דעם פּאָסטען פון אויפזעהער אין דער נאציאָנאַל־ביבליאָטעק און אין דעם לואווער מוזעאום אונטער וואיאַן. מיר האָבען צו פערדאנ־קען אין אַ גרויסער מאָס זיין אויסגערעכענטקייט און שווערער ארבייט, וואָס די אונשעצבארע אוצרות פון מענשליכען וויסען און קונסט, וועלכע האָבען זיך אָנגעזאמעלט אין יענע צוויי אינסטיטוציעס, זיינען גאנץ געבליבען אין דער צייט, וואָס פּאריז איז באָמבאדירט געוואָרען פון טהיער׳ס ארמעען און אין דער גרויסער שרפה, וואָס האָט דערנאָך געפאָלגט. אַ ליידענשאפטליכער ליעבהאָבער פון דער גריכישער קונסט, און גרינדליך בעקאנט מיט איהר, האָט ער די טהייערסטע סטאטוען און וואזען פונ׳ם לואווער געלאָזט פערפּאקען און זיי אוועקגעשטעלט אין די קעלער־געוועלבען, בעת די גרעסטע פּאָרזיכטיגקייטס מאסרעגעלען זיינען גענומען געוואָרען אוועקצולעגען אין אַ זיכערען פּלאַץ די ווערטהפולסטע ביכער פון דער נאציאָנאַל־ביבליאָטעק, און צו בעשיצען די געביידע פון דעם פייער, וואָס האָט געבושעוועט ארום איהר. זיין ווייב, אַ מוטהיגע פרוי, אַ ווירדיגע חבר׳טע פון דעם פילאָזאָף, בעגלייט פון איהרע צוויי קליינע אינגלעך אין גאס, האָט אין דער אייגענער צייט אָרגאניזירט אין איהר קווארטאל פון שטאָדט אַ סיסטעם ווי צו שפּייזען דעם פאָלק, וואָס האָט איינפאך געהונגערט אין דער צווייטער פון דער צווייטער בעלאגערונג. אין די לעצטע עטליכע וואָכען פון איהר עקזיסטענץ האָט די קאָמונע ענדליך בעגריפען, אז די בעזאָרגונג פון שפּייז פאר׳ן פאָלק, וואָס איז געבליבען אָהן מיטלען זיך אליין צו פערזאָרגען, האָט געדארפט זיין די ערשטע אויפגאַבע פון דער קאָמונע, און פריווויליגע האָבען אָרגאניזירט די הילף. עס איז געווען אַן איינפאכער צופאל, וואָס עלי רעקלו, וועלכער איז פערבליבען אויף זיין פּאָסטען ביז דער לעצטער מינוט, האָט זיך ארויסגעדרעהט פון צו ווערען דערשאָסען פון די ווערסאילער סאָלדאטען; און אזוי ווי ער איז פעראורטיילט געוואָרען ארויסגעשיקט צו ווערען פון

לאַנד, — דערפאַר וואָס ער האָט געוואָגט אָנצונעהמען אַזאַ ניצליכען דיענסט אונטער דער קאָמונע, — איז ער אוועק מיט זיין פאַמיליע אין גלות. איצט, אומקעהרענדיג זיך צוריק אין פּאַריז, האָט ער ווידער אויפגענומען זיין לעבענס־ווערק, די עטהנאָלאָגיע. וואָס דאָס דאָזיגע ווערק איז אַזוינס, קען מען אורטיילען פון עטליכע, זעהר ווענינע קאַפּיטלען פון דעם, וועלכע זיינען פערעפענטליכט געוואָרען אין בוך־פאָרם אונטער די טיטלען „פּרימיטיווע פעלקער“ און „די אויסטראַליער“, ווי אויך פון דער געשיכטע פון דעם אורשפּרונג פון רעליגיאָנען, וועלכע שטעלען צוזאַמען דעם תמצית פון זיינע לעקציעס אין דער „עקאָל דעס העוטס עטיודס“ (הויך־שולע) אין ברוסעל, — אַן אינסטיטוציע וואָס זיין ברודער האָט געגרינדעט. אויף דעם גאַנצען געביעט פון דער עטהנאָ־לאָגישער ליטעראַטור גיט עס ניט פיעל ווערק, וואָס זאָלען אויף אַזוי פיעל זיין דורכדרונגען מיט אַזאַ גרינדליכער און סימפּאַטישער פער־שטענדניס פון דער ווירקליכער נאַטור פון דעם פּרימיטיווען מענשען. וואָס איז שייך זיין געשיכטע פון רעליגיאָנען (אַ טייל פון וועלכער עס איז פערעפענטליכט געוואָרען אין דער צייטשריפט „סאָסיעטע נאָוועל“ („נייע געזעלשאַפט“), און וועלכע ווערט איצט פאָרגעזעצט אין „הומאַ־ניטע נאָוועל“ („נייע מענשהייט“), וועלכע פערנעהמט דעם פּלאַץ פון דער ערשטער), וואָג איך צו בעהויפּטען, אַז עס איז דאָס בעסטע ווערק איבער דעם געגענשטאַנד, וואָס איז ביז אהער ערשיענען; בלי ספק העכער פאַר הערבערט ספּענסער׳ס פערזוך אין דער אייגענער ריכטונג, ווייל הערבערט ספּענסער, מיט זיין גאַנצען אונגעהייערען אינטעלעקט, בעזיצט ניט יענע פערשטענדניס פאַר דער ניט־געקינסטעלטער און איינ־פאַכער נאַטור פון דעם פּרימיטיווען מענשען, וועלכע עלי רעקלו פער־מאָגט ביז צו אַ זעלטענער פאָלקאָמענהייט, און צו וועלכער ער האָט צו־געטראָגען אַן אויסערגעוועהנליך ברייטעס וויסען פון אַ שטאַרק פער־נאַכלעסיגטען צווייג פון פאָלקס־פּסיכאָלאָגיע, — די ענטוויקלונג און אומגעשטאַלטונג פון אמונות. עס איז איבעריג צו רעדען פון עלי רעקלו׳ס אונענדליך גוטען כאַראַקטער און בעשיידענהייט, אָדער פון זיין הויכער אינטעליגענץ און אונגעהייערער קענטניס פון אַלע ענינים וואָס זיינען נוגע דער מענשהייט; דאָס אַלעס איז איינגעשלאָסען אין זיין סטיל, וועלכער איז זיינער און קיין אַנדערענס. מיט זיין בעשיידענהייט, מיט זיין געלאַסענער בענעהמונג און זיין טיעף פילאָזאָפישען איינבליק, איז ער דער טיפּ פון דעם גריכישען פילאָזאָף פון אַלטערטום. אין אַ געזעל־שאַפט, וועלכע איז ווענינער פערקאָכט אין פּאַטענטירטער בילדונג און ספּעציאַליזירטען אונטעררכט, און לעגט מעהר געוויכט אויף דער ענט־

וויקלונג פון ברייט הומאַניטערע בעגריפען, וואָלט ער געווען ארומגע־רינגעלט פון מחנות תלמידים, ווי איינער פון זיינע גריכישע פּראָטאָ־טיפּען.

א זעהר לעבהאפטע סאָציאַליסטישע און אנארכיסטישע בעוועגונג איז אָנגעגאַנגען אין דער צייט וואָס מיר האָבען דאָרט פערבראַכט. לואיזע מישעל האָט יעדען אבענד געהאלטען פּאָרטרעגע און האָט ארויסגערופען אַן ענטהוזיאזם ביי איהרע צוהערער, סיי זיי זיינען בעשטאַנען פון ארבייטער, סיי זיי זיינען געווען צונויפגעשטעלט פון מיטעלקלאַס־מענשען. איהר אזוי־אויך גרויסע פּאָפּולאריטעט איז געוואָרען נאָך גרע־סער, און האָט זיך פערשפּרייט אפילו צווישען די אוניווערזיטעט־סטודענטען, וועלכע האָבען אפשר געהאסט פּאָרטגעשריטענע אידעען, אָבער האָבען אין איהר פערגעטערט די אידעעלע פרוי. בעת איך בין געווען אין פּאריז, איז אין א קאפּעע פּאָרגעקומען א גאַנצער אויפרוהר, צוליעב דעם וואָס אימיצער האָט אין געגענוואַרט פון סטודענטען גערעדט מיט אום־כבוד וועגען לואיזע מישעל. די יונגע לייט האָבען זיך פאר איהר אָנגענומען און געמאַכט א גרויסען טומעל, צוברעכענדיג אלע טישען און גלעזער, וואָס האָבען זיך געפונען אין דער קאפּעע. איך האָב אויך איין מאָל געהאלטען א פּאָרטראַג איבער אנארכיזם פאר אַן עולם פון עטליכע טויזענד מענשען, און באלד נאָכ׳ן פּאָרטראַג האָב איך פער־לאָזען פאריז, איידער די רעגיערונג איז געווען אים שטאַנד צו געהאָרכען די אויספאָדערונגען פון דער רעאקציאָנערער און פראַ־רוסישער פּרעסע, וועלכע האָבען ניט אנדערש פערלאַנגט, איך זאָל אויסגעוויזען ווערען פון פראנקרייך.

פון פאריז זיינען מיר אוועק נאָך לאָנדאָן, וואו איך האָב ווידער־אַמאָל געפונען מיינע צוויי אַלטע פריינד סטעפּניאַק און טשייקאָווסקי. דאָס לעבען אין לאָנדאָן איז שוין מעהר פאר מיר ניט געווען אזוי טרויעריג, שלעפעריג, ווי מיט פיער יאָהר צוריק. מיר האָבען זיך בעזעצט אין א קליין הייזעל אין הארראָו. מיר האָבען זיך ווענִיג געקימערט וועגען די מעבעל פון דעם הייזעל; א היבשען טייל פון די מעבעל האָב איך אליין געמאַכט, מיט דער הילף פון טשאיקאָווסקי׳ן, — ער איז געווען אין די פעראייניגטע שטאַאטען און האָט זיך דאָרטען אויסגעלערענט אביסעל סטאָלעריי, — מיר האָבען זיך אָבער שטארק געפרעהט מיט דעם קליינעם פּלאַץ פון שווע־רען מידלעסעקס׳ער ליים, וואָס מיר האָבען געהאַט אין אונזער גאָרטען. מיין פרוי און איך האָבען זיך מיט גרויס חשק גענומען צו גערטנעריי, אזוי ווי איך האָב שוין פריהער איינגעזעהן די וואונדערבארע רעזולטאַטען וואָס מען קען ארויסקריגען פון דעם. בעקאַנענדיג זיך מיט די שריפטען

פון טאָובעו און אייניגע פּאַריזער מאַרק־גערטנירער, און פון אונזער אייגענעם עקספּערימענט אין דעם געפענגנים־גאָרטען פון קלערוואָ. וואָס אָנבעלאַנגט מיין פרוי, וועלכע איז קראַנק געוואָרען אויף טיפוס־פיבער באַלד ווי מיר האָבען זיך בעזעצט אין האַרראָו, האָט די אַרבייט אין גאָרטען, אין דער צייט פון איהר געזונד ווערען, געהאַט אויף איהר געזונד אַ פיעל מעהר ערהאָלענדע ווירקונג, ווי וואָלט זי וואָלט פערבראַכט אין דעם בעסטען סאַנאַטאָריום.

איידער דער זומער האָט זיך גענענדיגט האָט מיך געטראָפען אַ שווערער קלאַפּ. איך האָב זיך דערוואוסט, אַז מיין ברודער אַלעקסאַנדער איז שוין ניט געווען מעהר צווישען די לעבעדיגע.

אין פערלויף פון די יאָהרען, וואָס איך בין געווען אין אויסלאַנד, איידער מיין פערהאַפטונג אין פראַנקרייך, האָבען מיר זיך ניט איבערגעשריבען איינער מיט דעם אַנדערען. ליעב האָבען אַ ברודער, וועלכער ווערט פערפאָלגט פאַר זיינע פּאָליטישע מיינונגען, איז אין די אויגען פון דער רוסישער רעגיערונג פעררעכענט פאַר אַ חטא. צו שטעהן מיט איהם אין פערבינדונג נאָכדעם ווי ער איז געוואָרען אַ פליכטלינג, איז שוין אַ פערברעכען. דעם צאַר׳ס אַן אונטערטאַן מוז האַסען אַלע רעבעלען אַנטקעגען דעם אַלערהעכסטען הערשער׳ס אויטאָריטעט, — און אַלעקסאַנדער איז געווען אין די לאַפּעס פון דער רוסישער פּאָליציי. איך האָב זיך דעריבער ענטשידען ענטזאַגט פון שרייבען צו איהם אָדער צו וועמען עס איז פון מיינע קרובים. נאָכדעם ווי דער צאַר האָט אויפגעשריבען אויף אונזער שוועסטער העלענאַ׳ס פּעטיציע „פּוסט פּאָסידיט“, איז שוין מעהר קיין האָפענונג ניט געווען אויף מיין ברודער׳ס באַלדיגער בעפרייאונג. צוויי יאָהר נאָך דעם איז ערנאַנט געוואָרען אַ קאָמיטעט, וואָס זאָל בעשטימען טערמינען פאַר די, וועלכע זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרען אין סיביר אָהן אַ משפּט, פאַר אַן אונבעשטימטער צייט, און מיין ברודער האָט געקראָגען פינף יאָהר. צוזאַמען מיט די צוויי יאָהר וואָס ער איז שוין דאָרט אָבגעזעסען, איז דאָס געוואָרען זיעבען. דאַן איז אַ נייער קאָמיטעט בעשטימט געוואָרען פון לאָרים מעליקאָף׳ן, און דער האָט איהם צוגעלעגט נאָך פינף יאָהר. מיין ברודער האָט אויף אַזאַ אופן געזאָלט בעפרייט ווערען אין אָקטאָבער 1886. אַלעס צוזאַמען איז ער געווען צוועלף יאָהר פערשיקט, צוערשט אין אַ קליין שטעדטעל אין מזרח־סיביר, און דערנאָך אין טאָמסק, — דאָס הייסט, אין די פּלאַכלענדער פון מערב־סיביר, וואו ער האָט זאָגאַר ניט געהאַט דעם טרוקענעם און געזונדען קלימאַט פון די הויכע פּרעריען ווייטער אין מזרח.

ווען איך בין געזעסען אין געפענגנים פון קלערוואָ האָט ער צו מיר געשריבען, און מיר האָבען זיך איבערגעביטען מיט עטליכע בריעף. ער האָט געשריבען, אז אַבוואויל אונזערע בריעף וועלען געלעזען ווערען פון דער רוסישער פּאָליציי אין סיביר און פון די פראנצויזישע געפענגנים־בעאמטע אין פראנקרייך, איז דאָך כדאי זיך דורכצושרייבען, אפילו אונטער אזא צווייפאכער אויפזיכט. ער האָט גערעדט פון זיין פאמיליען־לעבען, פון זיינע דריי קינדער, וועמען ער האָט זעהר אינטערעסאנט בעשריבען, און פון זיין ארבייט. ער האָט מיר ערנסט געראטהען, איך זאָל האלטען אָפען די אויגען אויף דער ענטוויקלונג פון דער וויסענשאפט אין איטאליען, וואו עס ווערען אָנגעפיהרט אויסגעצייכענטע און אָריגינעלע פאָרשונגען, וועלכע בלייבען אָבער אונבעקאנט אין דער וויסענשאפטליכער וועלט, ביז וואנען זיי ווערען עקספּלואטירט אין דייטשלאנד ; און ער האָט מיר געגעבען זיינע מיינונגען וועגען דעם וואהרשיינליכען פראָגרעס פון פּאָליטישען לעבען אין רוסלאנד. ער האָט ניט געגלויבט, ווי מיר, אין דער מעגליכקייט אז רוסלאנד זאָל אין דער נאָהענטער צוקונפט האבען א קאָנסטיטוציאָנעלע הערשאפט, אויף דעם שטייגער פון די וועסט־אייראָפּעאישע פארלאמענטען ; ער האָט אָבער געהאָפט — און געהאלטען אז פאר דערווייל איז עס גאנץ גענוג — אויף דער צונויפרופונג פון א מין בעשטימענדע נאציאָנאל־פערזאמלונג (א „זעמסקי סאָבאָר“ אָדער „גענעראל־שטאאטען“). זי וועט ניט שאפען קיינע געזעצען, זי וועט נאָר בלויז אויסארבייטען די פלענער פאר געזעצען, צו וועלכע די קייזערליכע מאכט און דער שטאאטס־ראטה וועלען געבען א בעשטימטע פאָרם און זייער ענדליכער צושטימונג.

מעהר פון אלץ האָט ער מיר געשריבען וועגען זיין וויסענשאפטליכער ארבייט. ער האָט אלעמאָל געהאט אן אויסגעשפּראָכענע נייגונג צו אסטראָנאָמיע, און בעת מיר זיינען געווען אין פעטערבורג האָט ער ארויסגעגעבען אין דער רוסישער שפּראך אן אויסגעצייכענטע רעזומע פון אלעם וואָס מיר ווייסען מכח די פאלענדע שטערן. מיט זיין פיינעם קריטישען שכל האָט ער באלד איינגעזעהן די שטארקע און די שוואכע פונקטען פון די פערשיידענע היפּאָטעזען ; און איהם איז געלונגען, אָהן א געניגענדער קענטנים פון מאטעמאטיק, נאָר דורך זיין מיטגעבאָרענער גרויסער פאָרשטעלונגס־קראפט, אויפצופאסען די רעזולטאטען פון די העכסט קאָמפּליצירטע מאטעמאטישע פאָרשונגען. לעבענדיג מיט זיין פאָרשטעלונגס־קראפט צווישען די בעוועגליכע הימעל־קערפּער, האָט ער אָפטמאָל בעסער בעגריפען זייערע קאָמפּליצירטע בעוועגונגען איידער מאנכע מאטעמאטיקער, — דערהויפּט די ריינע אלגעבראאיסטען, — וועלכע זיינען עלול צו

פערזעהן די ווירקליכקייטען פון דער פיזישער וועלט און זעהן מעהר גאָרנישט אויסער זייערע אייגענע פאָרמולען. אונזערע פּעטערבורגער אסטראָנאָמען האָבען צו מיר גערעדט מיט גרויס אַכטונג וועגען דעם דאָזי־גען ווערק פון מיין ברודער. איצט האָט ער זיך אונטערנומען צו שטודירען די סטרוקטור פונ׳ם אוניווערזום; צו אַנאַליזירען די פאקטען און היפּאָ־טעזען מכח די זונען־וועלטען, שטערן־סיסטעמען און נעבעלען אין דעם אונענדליכען רוים, און אויסצואַרבייטען די פּראָבלעמען פון זייער גרופּי־רונג, זייער לעבען, און די געזעצען פון זייער ענטוויקלונג און אונטערגאַנג. דער אסטראָנאָם פון פּולקאָווע, גולדען, האָט זעהר שטארק געהאַלטען פון דעם דאָזיגען ווערק אַלעקסאַנדער׳ס, און ער האָט איהם בריעפליך פאַר־געשטעלט פאַר מר. האָלדען אין די פעראייניגטע שטאַאַטען, פון וועמען, זייענדיג אונלענגסט אין וואַשינגטאָן, איך האָב געהאַט דאָס פערגעניגען צו הערען אַ הויכע אָבשעצונג פון דעם ווערטה פון די דאָזיגע פאָרשונגען. די וויסענשאַפט נויטיגט זיך פון ציים צו ציים זעהר שטארק אין אַזעלכע וויסענשאַפטליכע ספּעקולאַציעס פון אַ העכערער מדרגה, וואָס ווערען געמאַכט פון אַ פלייסיג פאָרשענדען, קריטישען און אין דער אייגענער צייט ערפינדערישען גייסט.

אָבער אין דער קליינער סיבירישער שטעדטעל, ווייט אַוועק פון די אַלע ביבליאָטעקען, ניט זייענדיג ביכולת נאָכצופאָלגען דעם פּראָגרעס פון דער וויסענשאַפט, איז עס איהם נאָר געלונגען צו פערקערפּערען אין זיין ווערק די פאָרשונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען ביז צו דער צייט וואָס ער איז פערשיקט געוואָרען. אַ סך בעדייטענדע ווערק זיינען זינט יענער צייט געשאַפען געוואָרען. ער האָט עס געוואוסט, ווי אַזוי אָבער האָט ער געקענט צוקומען צו די נויטיגע ביכער, אַזוי לאַנג ווי ער איז געבליבען אין סיביר? דאָס דערנעהנטערען זיך פון דער צייט פון זיין בעפרייאונג, האָט איהם אויך ניט אַריינגעגעבען קיין שטאַרקע האָפענונגען. ער האָט געוואוסט, אַז מען וועט איהם ניט ערלויבען צו וואוינען אין וועלכער עס איז פון די אוניווערזיטעט־שטעדט אין רוסלאַנד, אָדער אין מערב־איראָפּאַ. נאָר זיין פערשיקונג אין סיביר וועט בעגלייט ווערען פון אַ צווייטען גלות, פיליכט נאָך אַן ערגערער ווי דער ערשטער, אין ערגעץ אַ פערוואָרפען דערפעל אין מזרח־רוסלאַנד.

„צייטענווייז פאַלט אויף מיר אָן אַ פערצווייפלונג, וואָס איז עהנליך צו פאַוסט׳ס“, האָט ער מיר געשריבען. ווען די צייט פון זיין בעפרייאונג איז שוין געווען גאָר נאָהענט, האָט ער זיך בענוצט מיט איינעם פון די לעצטע דאַמפּפערס, איידער די נאַוויגאַציע האָט זיך געשלאָסען, און האָט אַוועקגעשיקט זיין פרוי און קינדער נאָך רוסלאַנד. און אין איינער פון די

מעלאַנכאָלישע נעכט האָט די דאָזיגע פערצווייפלונג געמאַכט א סוף צו זיין לעבען.

א פינסטערער וואָלקען איז געהאנגען איבער אונזער הויז פאר פיעלע מאָנאַטען, — ביז וואנען א שטראהל ליכט האָט אין איהר אריינגעדרונגען, בעת עס איז געקומען אויף דער וועלט, דעם נעקסטען פריהלינג, א קליין וועזענדעל, א מיידעלע וואָס טראָגט מיין ברודער'ס נאָמען, און מיט איהר הילפלאָזען געוויין האָט זי געמאַכט ציטערען נייע סטרונעס אין מיין ברוסט.

XVI

אין 1886 איז די סאָציאַליסטישע בעוועגונג אין ענגלאַנד געווען אין פולען שוואונג. גרויסע ארבייטער־קערפערשאַפטען האָבען זיך אָן איהר אָנגעשלאָסען אין אַלע הויפט־שטעדט, ווי אויך א צאָהל מיטעל־קלאַס־מענשען, דערהויפט יונגע, וועלכע האָבען דער בעוועגונג געהאָלפען אויף פערשיידענע אופנים. א ביטערער קריזיס האָט יענעם יאָהר געהערשט אין די מייסטע פאַכען, און יעדען אין דער פריה, און אָפטמאָל דעם גאַנצען טאָג, האָב איך געהערט גרופען ארבייטער ארומגעהענדיג אין די גאַסען זינגענדיג „מיר האָבען קיין ארבייט ניט", אָדער עפּעס א הימנע, און האָבען געבעטעלט ברויט. מענשען פלעגען זיך צונויפקומען ביינאַכט מחנות־ווייז אין „טראַפאַלגער סקווער", דאָרטען צו שלאָפען אונטער'ן פרייען הימעל, אין רעגען און ווינד, אונטערבעטענדיג זיך און צודעקענדיג זיך מיט צייטונגען; און איין טאָג אין פעברואר האָט אַן עולם מענשען, נאָכדעם ווי זיי האָבען אויסגעהערט די רעדען פון בערנס, היינדמאַן און טשעמפּיאָן, זיך א לאָז געטהאָן אין „פּיקאַדילי" און האָבען אויסגעשלאָגען עטליכע פענסטער אין די גרויסע געשעפטען. פיעל וויכטיגער אָבער, איידער דער דאָזיגער אויסברוך פון אונצופריעדענהייט, איז געווען דער גייסט, וואָס האָט געהערשט אונטער דעם אָרעמערען טייל פון דער ארבייטער בעפעל־קערונג אין די פאָרשטעדט פון לאָנדאָן. דער גייסט איז געווען אזעלכער, אז ווען די פיהרער פון דער בעוועגונג, וועלכע זיינען אָנגעקלאָגט געוואָרען פאר די אונאָרדנונגען, וואָלטען געקראָגען שווערע שטראָפען, וואָלט ער זיך ענטוויקעלט אין אזא געפיהל פון האַס און ראַכע, וואָס איז ביז אהער ניט בעקאַנט געווען אין דער געשיכטע פון דער ארבייטער בעוועגונג אין ענגלאַנד; די סימפּאַטאָמען אָבער פון אזא געפיהל זיינען געווען גוט קענטיג

אין 1886, און ער וואָלט אָבגעדרוקט זיין שטעמפּעל אויף דער ווייטער־דיגער בעוועגונג אויף יאָהרען און יאָהרען שפּעטער. די מיטעלקלאַסען אָבער האָבען ווי עס ווייזט אויס בעגריפען די געפאַהר. בעדייטענדע געלד־סומען זיינען געזאַמעלט געוואָרען אין דעם מערב־טייל כדי צו פערגרינ־גערען דעם עלענד אין דעם מזרח־טייל, — דאָס איז פערשטעהט זיך ניט געווען גענוג אָבצושוואַכען די וויט־פּערשפּרייטע אָרעמקייט, עס איז אָבער געווען גענוג צו ווייזען, וועניגסטענס, אַז עס איז דאָ דער גוטער ווילען עפּעס צו טהאָן. וואָס אָנבעלאַנגט די אורטיילען, וואָס זיינען אַרױס־געגעבען געוואָרען אויף די אָנגעקלאָגטע פיהרער, זיינען זיי געווען בעשרענקט אויף צוויי אָדער דריי חדשים געפענגניס.

די אינטערעסע אין סאָציאַליזם און אין אַלערליי רעפאָרם־פּלענער און איבערבויאונג פון דער געזעלשאַפט איז געווען זעהר גרויס צווישען אַלע קלאַסען מענשען. מיט דעם אָנהויב פון הערבסט און דורכ'ן גאַנצען ווינטער, האָט מען מיך איינגעלאַדען צו האַלטען פאָרטרעגע איבער'ן גאַנצען לאַנד, טיילווייז וועגען די געפענגניסען, דערהויפּט אָבער וועגען אַנאַרכיסטישען סאָציאַליזם, און איך האָב אויף דעם אופן בעזוכט כמעט יעדע גרויסע שטאָדט אין ענגלאַנד און שאָטלאַנד. אַלס אַ רעגעל פלעג איך אָננעהמען די ערשטע איינלאַדונג וואָס איך האָב געקראָגען אויף אַן אונ־טערהאַלטונג אין דעם אבענד פון דעם פאָרטראַג, און עס איז דעריבער אויסגעקומען, אַז איין אבענד האָב איך פערבראַכט אין דעם פּאַלאַץ פון אַ רייכען מאַן, און דעם צווייטען אין דער ענגער דירה פון אַן ארבייטער־פאַמיליע. יעדען אבענד האָב איך זיך געזעהן מיט אַ בעדייטענדער צאָהל מענשען פון אַלע קלאַסען; און סיי אין דעם קליינעם גאַסט־צימער פון דעם אַרבייטער, סיי אין דעם עמפּפאַנגס־צימער פון דעם רייכען, זיינען פאָרגעקומען די לעבהאַפטסטע דיסקוסיאָנען איבער סאָציאַליזם און אַנאַר־כיזם ביז שפּעט אין דער נאַכט, — מיט האָפענונג אין דעם הויז פון דעם אַרבייטער, מיט שרעק אין דעם פּאַלאַץ, אָבער אומעטום מיט דער אייגע־נער ערנסטקייט.

אין דעם הויז פונ'ם רייכען זיינען די הויפּט־פראַגען געווען, „וואָס ווילען די סאָציאַליסטען? וואָס האָבען זיי בדעה צו טהאָן?" און דערנאָך, „וואָס זיינען די קאָנצעסיעס, וועלכע מוזען אבסאָלוט געמאַכט ווערען אין אַ געוויסען מאָמענט, כדי אויסצומיידען ערנסטע צוזאַמענשטויסונגען?" אין אונזערע געשפּרעכען האָב איך זעלטען געהערט, אַז די גערעכטיגקייט פון די סאָציאַליסטישע טענות זאָלען איינפאַך ווערען אָבגעלייקענט, אָדער בעצייכענט ווערען אַלס פּשוט'ער אונזין. איך האָב אָבער געטראָפען אַ פעסטע איבערצייגונג, אַז אַ רעוואָלוציע איז אין ענגלאַנד אונמעגליך;

אז די פאָדערונגען פון די ארבייטער מאסען האָבען נאָך ניט דערגרייכט ניט די קלאָרקייט, ניט די ברייטקייט פון די סאָציאַליסטישע פאָדערונגען, און אז די ארבייטער ווילען זיך צופריעדענשטעלען מיט א סך וועניגער; אזוי אז די זייטיגע קאָנצעסיעס, וועלכע געהען אזוי ווייט ווי די אויס־זיכטען אויף א קליינער פערגרעסערונג פונ'ם וואוילזיין, אָדער אביסעל מעהר פרייע צייט, ווילען אָנגענומען ווערען פון די ארבייטער קלאסען אין ענגלאנד אויף דערווייל, אלס א הבטחה אויף נאָך מעהר אין דער צוקונפט. „מיר זיינען א לאנד פון לינקען־צענטער; מיר לעבען אויף פשרות", האָט מיר איינמאָל געזאָגט אן עלטערער מיטגליעד פון פארלא־מענט, וועלכער האָט געהאט א ברייטע ערפאהרונג פון דעם לעבען אין זיין פאָטערלאנד.

אין די ארבייטער־וואוינונגען האָב איך אויך בעמערקט אן אונטער־שייד אין די פראגען, וואָס זיינען מיר געשטעלט געוואָרען אין ענגלאנד, פון די וואָס מען האָט מיך געפרעגט אויפ'ן קאָנטינענט. די ארבייטער פון די לאטייניש‏ע לענדער האָבען זיך שטארק אינטערעסירט מיט אלגעמיינע פרינציפען, די טיילווייזע אָנווענדונג פון וועלכע ווילען בעשטימט ווערען פון די פרינציפען גופא. אויב א געוויסער מוניציפאַל־ראטה בעשטימט א פאָנד צו שטיצען א סטרייק, אָדער צו בעזאָרגען די שול־קינדער מיט מאָהלצייטען, לעגען זיי אויף דעם ניט קיין פיעל געוויכט. דאָס ווערט ביי זיי בעטראכט פאר א גאנץ נאטירליכע זאך. „פערשטעהט זיך, א קינד וואָס איז הונגעריג קען ניט לערנען", וואָלט געזאָגט א פראנצויזישער ארבייטער, „מען מוז איהם געבען צו עסען". „נו, אודאי איז דער ארבייט־געבער געווען אונגערעכט, וואָס ער האָט געצוואונגען די ארבייטער צו סטרייקען". דאָס איז אלץ וואָס מען זאָגט, און מען ווערט ניט נתפעל פון אזעלכע קליינע קאָנצעסיעס צו די קאָמוניסטישע פרינציפען פון דער היינטיגער אינדיווידואליסטישער געזעלשאפט. די געדאנקען פון דעם ארבייטער געהען אוועק ווייטער ווי די פעריאָדע פון אזעלכע קאָנצעסיעס, און ער פרעגט, צי דארף די קאָמונע, אָדער די ארבייטער־יוניאָנס, אָדער דער שטאאט זיך אונטערנעהמען די אָרגאניזירונג פון דער פראָדוקציאָן; צי דער פרייער אָבמאך אליין וועט זיין גענוג אויפצוהאלטען די געזעל־שאפט אין דער נויטיגער אָרדנונג? וואָס פאר א מאָראלער גדר וואָלט קענען זיין, אויב די געזעלשאפט וועט זיך אָבזאָגען פון איהרע היינטיגע צוואנגס־פאקטאָרען? ער פרעגט, צי אן ערוועהלטע דעמאָקראטישע רעגיערונג וועט זיין ביכולת דורכצופיהרען ערנסטע ענדערונגען אין א סאָציאליסטישער ריכטונג, און צי מוזען ניט די דורכגעפיהרטע פאקטען קומען פריהער איידער די געזעצגעבונג, און דער גלייכען. אין ענגלאנד

אָבער איז די הויפּט־געוויכט געלעגט געוואָרען אויף אַ רייהע פּאָליאַטיווע קאָנצעסיעס, וועלכע זיינען שטופּענוויוז געוואַקסען אין זייער וויכטיג־קייט. פון דער אַנדער זייט אָבער האָט עס אויסגעוויזען, אַז די פראַגע מכּח דער אונמעגליכקייט פון דער שטאַאַטליכער פערוואַלטונג פון די אינדוס־טריען איז שוין לאַנג צוריק בעשלאָסען געוואָרען אין די מוחות פון די אַרבייטער, וועהרענד דאָס וואָס זיי האָט אַם מייסטען אינטערעסירט איז געוועזן די פראַגע פון דער קאָנסטרוקטיווער דורכפיהרונג, ווי אויך די פראַגע, ווי אַזוי מען קען קומען צו דער לאַגע, וואָס זאָל מאַכען מעגליך דאָס צו פערווירקליכען. „גוט, קראָפּאָטקין, לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז מאָרגען נעהמען מיר איבער אין אונזערע הענד די ווערפטען (דאָקען) פון אונזער שטאָדט. ווי רעכענט איהר מיר זאָלען עס פערוואַלטען?“ פלעגט מען מיר, צום ביישפּיעל, פרעגען אַזוי געשווינד ווי מיר האָבען זיך אַוועק־געזעצט אין דעם גאַסט־צימער פון אַן אַרבייטער. אָדער, „אונז געפעלט ניט די אידעע, אַז דער שטאַאַט זאָל פערוואַלטען די באַהנען, און די היינטיגע פערוואַלטונג דורך די פּריוואַט קאָמפּאַניען איז אָרגאַניזירטער רויב. לאָמיר אָבער אָננעהמען אַז די אַלע באַהנען געהערען צו די אַרבייטער. ווי אַזוי וואָלט מען עס געקענט אָרגאַנזשירען, אַז זיי זאָלען ריכטיג אַרבייטען?“ דער מאַנגעל פון אַלגעמיינע אידעען איז אַלזאָ אויסגעפילט געוואָרען דורך אַ וואונש זיך אריינצולאָזען טיעפער אין די איינצעלהייטען פון די ווירקליכקייטען.

אַ צווייטער שטריך פון דער בעוועגונג אין ענגלאַנד איז געוועזן, די בעדייטענדע צאָהל מיטעלקלאַס־מענשען, וועלכע האָבען איהר געשטיצט אויף פערשיידענערליי אופנים, — מאַנכע פון זיי זיינען עפענטליך צוגע־שטאַנען צו איהר, בעת די אַנדערע האָבען איהר געהאָלפען פון אויסען־וועניג. אין פראַנקרייך און אין דער שווייץ זיינען די צוויי פּאַרטייען — די אַרבייטער און די מיטעלקלאַסען — געשטאַנען פיינדליך איינע אַנט־קעגען די אַנדערע, און שטאַרק אָבגעזונדערט איינע פון די אַנדערע. אַזוי איז עס ווענינגסטענס געוועזן אין די יאָהרען 1876—85. בעת איך בין געוועזן אין דער שווייץ האָב איך געקענט זאָגען, אַז פאַר די דריי אָדער פיער יאָהר וואָס איך האָב פערבראַכט אינ'ם לאַנד, בין איך מיט קיינעם ניט געוועזן בעקאַנט אויסער די אַרבייטער. איך האָב קוים געקאָנט מעהר ווי אַ פּאָר מיטעלקלאַס־מענשען. אין ענגלאַנד וואָלט עס געוועזן אונמעגליך. מיר האָבען געפונען אַ גאַנץ היבשע צאָהל מענער און פרויען פון די מיטעל־קלאַסען, וועלכע האָבען זיך ניט אָבגעשראָקען פון ערשיינען עפענטליך, סיי אין לאָנדאָן, סיי אויף דער פּראָווינץ, אַלס מיטהעלפער אין דער אָרגאַניזירונג פון סאָציאַליסטישע פערזאַמלונגען, אָדער ארומגעהענדיג,

אין דער צייט פון סטרייקס, מיט קעסטלעך צו קלייבען קליינגעלד אין די פּארקס. אויסער דעם, האָבען מיר געזעהן אַ בעוועגונג, וואָס איז געווען עהנליך צו דעם, וואָס מיר האָבען געהאַט אין רוסלאַנד אין אָנפאַנג פון די זיעבעציגער יאָהרען, בעת אונזער יוגענד האָט זיך אַ לאָז געטהאָן „אין פאָלק“, אָבוואויל זי איז באין אופן ניט געווען אַזוי שטאַרק, אַזוי פול מיט זעלבסט־אויפאָפּפערונג, און אַזוי פאָלשטענדיג פריי פון דעם געדאַנק פון „וואוילטהעטיגקייט“. אויך דאָ אין ענגלאַנד זיינען אַ בעדייטענדע צאָהל מענשען אוועק אין פערשיידענערליי פאַבען לעבען נאָהענט צו די ארביי־טער, אין די שמוציגע הינטער־געסלעך, אין די „פּאָלקס־פּאַלאַצען“, אין „טאָונבי האָל“, און דער גלייכען. מען מוז צוגעבען, אז אין יענער צייט איז דער ענטהוזיאַזם געווען זעהר גרויס. פיעלע האָבען וואהרשיינליך געדענקט, אז די סאָציאַלע רעוואָלוציע האָט זיך שוין אָנגעפאַנגען. ווי עס פּאַסירט אָבער אַלעמאָל מיט אַזעלכע ענטהוזיאַסטען, בעת זיי האָבען דערזעהן אַז אין ענגלאַנד, פונקט ווי אומעטום, איז נאָך דאָ אַ לאַנגער, שווערער, בארג־ארויף גאַנג פון צוגרייטונגס־ארבייט, האָבען זיך פיעלע פון זיי צוריקגעצויגען פון טהעטיגער ארבייט, און איצטער שטעהען זיי פון דרויסען אַלס איינפאַכע סימפּאַטישע צושויער.

XVII

איך האָב גענומען אַ לעבהאַפטען אַנטייל אין דער דאָזיגער בעוועגונג, און צוזאַמען מיט עטליכע ענגלישע חברים האָב איך געגרינדעט נאָך אַ צייטונג, צו די דריי סאָציאַליסטישע צייטונגען וואָס האָבען שוין עקזיס־טירט, אַן אַנאַרכיסטיש־קאָמוניסטישע מאָנאַט־שריפט, די „פרידאָם“ („פרייהייט“), וועלכע זעצט פאָרט איהר עקזיסטענץ ביז צום היינטיגען טאָג. אין דער אייגענער צייט האָב איך ווידער־אויפגענומען מיין ווערק איבער'ן אַנאַרכיזם, וועלכען איך האָב געמוזט אונטערברעכען אין דער צייט פון מיין פערהאַפטונג. דער קריטישער טייל דערפון איז פערעפענט־ליכט געוואָרען פון עליזע רעקלו, אין דער צייט פון מיין געפאַנגענשאַפט אין קלערוואָ, אונטער דעם טיטעל „פּאַראָל דו'ן רעוואָלטע“. איצט האָב איך אויך אָנגעהויבען אויסצואַרבייטען דעם קאָנסטרוקטיווען טייל פון אַן אַנאַרכיסטיש־קאָמוניסטישער געזעלשאַפט, — אַזוי ווייט ווי מען האָט עס געקענט פאָראויסזאָגען, — אין אַ סעריע ארטיקלען, פערעפענטליכט אין פּאַריז אין „לאַ רעוואָלט“. אונזער „אינגעל“ („לע רעוואָלטע“), פערפאָלגט פאַר זיין אַנטי־מיליטאַריסטישער פּראָפּאַגאַנדאַ, איז געווען געצוואונגען

צו ענדערען זיין נאָמען, און ער איז ערשינען אונטער אַ „מיידעלשען“ נאָמען („לאַ רעוואָלט“). שפּעטער זיינען די דאָזיגע אַרטיקלען פּערעפּענט־ליכט געוואָרען אין אַ מעהר אויסגעאַרבייטער פאָרם אין אַ בוך, „לאַ קאָנקעט די פּען“ — „די ערֿאָבערונג פון ברויט“ (ערשיענען אין אידיש אונטער דעם נאָמען „ברויט און פרייהייט“ — איב.).

די דאָזיגע פאָרשונגען האָבען מיך געבראַכט צו שטודירען פיעל גרינדליכער געוויסע פּונקטען אין דעם עקאָנאָמישען לעבען פון די ציווי־ליזירטע נאַציאָנען פון היינטיגער צייט. די מייסטע סאָציאַליסטען ביז אהער האָבען בעהויפּטעט, אַז אין אונזערע געגענוועהרטיגע ציוויליזירטע געזעלשאַפטען פּראָדוצירען מיר ווירקליך פיעל מעהר איידער עס איז נוי־טיג צו פערזיכערען דעם פולען וואוילזיין פון אַלעמען; אַז עס איז בלויז די פונאַנדערטיילונג פון די פּראָדוקטען, וואָס איז ניט קיין ריכטיגע; און אַז אויב אַ סאָציאַלע רעוואָלוציע וועט שטאַטפינדען, איז אַלעס וואָס וועט זיך פאָדערען, וועט זיין, יעדער זאָל זיך אומקעהרען צוריק אין זיין פאַב־ריק אָדער ווערקשטאַט, — די געזעלשאַפט וועט צונעהמען פאַר זיך דעם „מעהר ווערטה“, אָדער די פּראָפיטען, וועלכע געהען איצט פאַר'ן קאַפּי־טאַליסט. איך האָב געדענקט אַקוראַט פערקעהרט, אַז אונטער די היינטיגע צושטענדען פון פּריוואַט־אייגענטום האָט די פּראָדוקציע גופא גענומען אַ פאַלשע ווענדונג, און זי איז ווייט ניט גענוגענד צופּריעדענצושטעלען אַפילו די סאַמע נויטווענדיגקייטען פון לעבען. קיין איינציגע פון די דאָזיגע נויטווענדיגקייטען ווערען ניט פּראָדוצירט אין אַ גרעסערער קוואַנטיטעט איידער די וואָס וואָס וואָלט נויטיג געווען צו פערזיכערען דעם אַלגע־מיינעם וואוילזיין; און אַז די איבער־פּראָדוקציאָן, פון וועלכער מען רעדט אַזוי אָפט, מיינט גאָר פּשוט, אַז די מאַסען זיינען צו־אָרעם, צו בעזאָרגען זיך אַפילו מיט דעם, וואָס עס ווערט איצט בעטראַכט אַלס נויט־ווענדיג פאַר אַן אַנשטענדיגער עקזיסטענץ. די פּראָדוקציאָן אין אַלע ציווי־ליזירטע לענדער, סיי אין דער אַגריקולטור, סיי אין דער אינדוסטריע, האָט גאָר געדאַרפט, און האָט אויך גאַנץ לייכט געקענט, שטאַרק פערגרע־סערט ווערען, אַזוי אַז עס זאָל ווירקליך זיין גענוג פאַר אַלעמען. דאָס האָט מיך געבראַכט צו אונטערזוכען די מעגליכקייטען פון דער מאָדערנער אַגריקולטור, ווי אויך פון אַזאַ ערציהונג, וועלכע וואָלט געבען יעדען איינעם די מעגליכקייט, זיך אָבצוגעבען מיט ביידערליי, אי מיט די אַנגענעהמע האַנד־אַרבייט, אי מיט קאָפּ־אַרבייט. די דאָזיגע אידעען האָב איך ענטוויקעלט אין אַ סעריע אַרטיקלען אין דער „ניינטינטה סענטשורי“, וועלכע זיינען לעצטענס פּערעפּענטליכט געוואָרען אין אַ בוך אונטער דעם נאָמען „פעלדער. פאַבריקען און ווערקשטאַטען“.

אן אנדער גרויסע פראגע האָט אויך צוגעצויגען מיין אויפמערק־זאמקייט. עס איז בעוואוסט צו וואָסערע שליסע דארווין׳ס פאָרמולע „דער קאמפף פאר עקזיסטענץ“ איז ענטוויקעלט געוואָרען פון זיינע נאָכפאָלגער בכלל, אפילו פון די אינטעליגענטסטע פון זיי, ווי האָקסלי צום ביישפיעל. עס גיט ניט קיין געמיינהייט אין דער ציוויליזירטער געזעלשאפט, אָדער אין די בעציהונגען פון די ווייסע צו די אזוי גערופענע ניעדעריגערע ראסען, אָדער פון די שטארקע קעגענאיבער די שוואכע, וואָס זאָל פאר זיך ניט געפינען אן ענטשולדיגונג אין דער דאָזיגער פאָרמולע.

נאָך אין דער צייט וואָס איך האָב פערבראכט אין קלערוואָ האָב איך איינגעזעהן די נויטווענדיגקייט, פאָלשטענדיג צו רעווידירען די פאָרמולע גופא און איהר אָנווענדונג בנוגע צו מענשליכע אנגעלעגענהייטען. די פראָבען, וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרען פון אייניגע סאָציאליסטען אין דער דאָזיגער ריכטונג, האָבען מיך ניט צופריעדענגעשטעלט, איך האָב אָבער געפונען א ריכטיגע אויסטייטשונג פון דעם געזעץ פונ׳ם קאמפף פאר׳ן לעבען אין א לעקציע פון א רוסישען זאָאלאָג, פראָפעסאָר קעססלער. „געגענזייטיגע הילף“, האָט ער אין יענער לעקציע געזאָגט, „איז פונקט אזא נאטור־געזעץ ווי געגענזייטיגער קאמפף; אָבער פאר דער פ ר אָ ג ר ע ס י וו ע ר ענטוויקלונג פון די מינים איז דער ערשטער פיעל מעהר וויכטיג ווי דער לעצטער“. אָט די עטליכע ווערטער — צום בעדויערען בעשטעטיגט ניט מעהר ווי פון א פאָר אילוסטראציעס (צו וועלכע סיעווערטשאָף, דער זאָאלאָג פון וועמען איך האָב גערעדט אין א פריהערדיגען קאפיטעל, האָט צוגעגעבען נאָך איינעם אָדער צוויי) — האָבען פאר מיר ענטהאלטען דעם שליסעל צו דעם גאנצען פראָבלעם. ווען האָקסלי האָט אין 1888 פערעפענטליכט זיין אבשייליכען ארטיקעל, „דער קאמפף פאר עקזיסטענץ; א פראָגראם“, האָב איך בעשלאָסען אויפצושרייבען מיינע אויסזעצונגען קעגען דעם אופן ווי אזוי ער פערשטעהט די מלחמה פאר׳ן לעבען, צווישען חיות אזוי גוט ווי צווישען מענשען, פאר וועלכע איך האָב שוין געזאמעלט מאטעריאל די לעצטע צוויי יאָהר. איך האָב וועגען דעם איבערגערעדט מיט מיינע פריינד. איך האָב אָבער אויסגעפונען, אז די אויסטייטשונג פון „קאמפף פאר׳ן לעבען“ אין דעם זין פון א קריעגס־רוף פון „וועה צו דעם שוואכען“, וואָס איז דערהויבען געוואָרען צו דער מדרגה פון א נאטור־געבאָט, ענטפלעקט פון דער וויסענשאפט, איז אזוי טיעף איינגעוואָרצעלט געוואָרען אין דעם דאָזיגען לאנד, אז עס איז כמעט געוואָרען א רעליגיאָנס־זאך. צוויי פערזאָנען בלויז האָבען מיך אונטער־שטיצט אין מיין ארויסטריט אנטקעגען דער דאָזיגער פאלשער אויס־

טייטשונג פון די פאַקטען פון דער נאַטור. דער רעדאַקטאָר פון דער „ניינטינטה סענטשורי“, מר. דזשיימס נאָעלס, מיט זיין וואונדערבאַרען שאַרף־זין האָט באַלד געכאַפּט דעם עיקר פון דעם ענין, און מיט אַן אמת יוגענדליכער ענערגיע האָט ער מיך ערמוטהיגט איך זאָל זיך נעהמען דערצו. דער צווייטער אונטערשטיצער איז געווען דער פערשטאָרבענער ה. וו. בייטס, וועמען דאַרווין האָט אין זיין „אויטאָביאָגראַפיע“ בעצייכענט אַלס איינעם פון די העכסט אינטעליגענטע מענשען, וואָס ער האָט ווען בעגעגענט. ער איז געווען דער סעקרעטער פון דער געאָגראַפישער געזעלשאַפט און איך האָב איהם געקאָנט; איך האָב דעריבער מיט איהם גערעדט וועגען מיין אַבזיכט. ער איז געווען ענטציקט דערפון. „יאָ, גאַנץ געווים, שרייבט וועגען דעם“, האָט ער געזאָגט. „אָט דאָס איז דער אמת'ר דאַרוויניזם. עס איז אַ חרפה צו דענקען, וואָס זיי האָבען געמאַכט פון דאַרווין'ס אידעען. שרייבט עס אויף, און ווען איהר וועט עס האָבען פערעפענטליכט, וועל איך שרייבען צו אייך אַ רעקאָמענדאַציאָנס־בריעף, וועלכען איהר וועט קענען פערעפענטליכען“. קיין בעסערע ערמוטהיגונגען האָב איך ניט געקענט האָבען, און איך האָב אָנגעפאַנגען די אַרבייט, וועלכע איז פערעפענטליכט געוואָרען אין דער „ניינטינטה סענטשורי“ אונטער די טיטלען „גגעגענזייטיגע הילף ביי חיות“, „ביי ווילדע“, „ביי באַרבאַרען“, „אין דער מיטעלאַלטער־שטאָדט“ און „ביי אונז גופא“. ליידער האָב איך פערנאַכלעסיגט צוזושיקען צו בייטס די ערשטע צוויי אַרטיקלען פון דער סעריע, וועגען דער געגענזייטיגער הילף ביי חיות, וועלכע זיינען פערעפענטליכט געוואָרען בעת ער האָט נאָך געלעבט; איך האָב געהאָפט אין גיכען צו זיין פאַרטיג מיט דעם צווייטען טייל פון ווערק, „געגענזייטיגע הילף ביי מענשען“; עס האָט מיר אָבער גענומען עטליכע יאָהר צו פערענדיגען די אַרבייט, און דערווייל איז בייטס געשטאָרבען.

די אונטערזוכונגען, וועלכע איך האָב געדאַרפט מאַכען אין דער צייט פון אָט די פאָרשונגען, כדי זיך צו בעקענען מיט די אינסטיטוציעס פון דער באַרבאַרישער פעריאָדע און פון די מיטעלאַלטערליכע פרייע שטעדט, האָבען מיך געפיהרט צו אַן אַנדער פאָרשונג: די ראָלע וואָס דער שטאַאַט האָט געשפּיעלט אין דער געשיכטע אין פערלויף פון זיינע לעצטע אויפטהואונגען אין אייראָפּאַ, אין די לעצטע דריי יאָהרהונדערטען. פון דער אַנדער זייט ווידער, דאָס שטודיום פון די געגענזייטיגע אונטערשטיצונגס־אינסטיטוציעס אויף די פערשיידענע שטופען פון ציוויליזאַציע, האָט מיך געפיהרט צו אונטערזוכען די ענטוויקלונגס־גרונטען פון די געפיהלען פון גערעכטיגקייט און מאָראַליטעט ביי מענשען.

אין די לעצטע צעהן יאָהר האָט דער וואוקס פון סאָציאַליזם אין ענג־לאַנד אַנגענומען א נייעם אויסזעהן. די וואָס אורטיילען נאָר פון דער צאָהל סאָציאַליסטישע און אנארכיסטישע פערזאמלונגען, וועלכע ווערען אָבגע־האַלטען אין לאַנד און די צוהערערס וואָס ווערען צוגעצויגען צו די פער־זאמלונגען, זיינען גענייגט צו שליסען דערפון, אַז די סאָציאַליסטישע פראָפּאַגאַנדאַ ווערט אַלץ פערקלענערט. און די, וועלכע אורטיילען וועגען דעם פּראָגרעס פון דער בעוועגונג לויט דער צאָהל שטימען, וואָס ווערען אָבגעגעבען פאר די וואָס פערטרעטען דעם סאָציאַליזם אין פּאַרלאַמענט, קומען צום שלוס, אַז איצטיגע צייטען ווערט כמעט גאָר קיין סאָציאַליס־טישע ארבייט ניט געטהאָן אין ענגלאַנד. אָבער די טיעפקייט און דורכ־דרינגליכקייט פון די סאָציאַליסטישע אידעען קען אין ערגעץ ניט געאור־טיילט ווערען פון דער צאָהל שטימען, וואָס ווערען אָבגעגעבען צו גונסטען פון די, וועלכע נעהמען אריין מעהר אָדער ווייניגער סאָציאַליזם אין זייערע וואהל־פּראָגראַמען, הויפּטזעכליך איז דאָס דער פּאַל אין ענגלאַנד. דער פאַקט איז, אַז פון די דריי סיסטעמען פונ׳ם סאָציאַליזם, וועלכע זיינען פאָרמולירט געוואָרען דורך פוריער, סען־סימאָן און ראָבערט אָוען, עקזיס־טירט אין ענגלאַנד און שאָטלאַנד נור דער לעצטער. פאָלגליך מוז מען ניט אורטיילען די שטאַרקייט פון דער בעוועגונג לויט דער צאָהל פון פערזאמ־לונגען אָדער סאָציאַליסטישע שטימען, נאָר לויט דעם איינדרינגען פון סאָציאַליסטישען שטאַנדפּונקט אין די טרייד־יוניאָנס, די קאָאָפּעראַטיווען און אין די אזוי גערופענע מוניציפּאַלע סאָציאַליסטישע בעוועגונגען, ווי אויך די אַלגעמיינע פערשפּרייטונג פון סאָציאַליסטישע אידעען איבער׳ן גאַנצען לאַנד. פון דעם שטאַנדפּונקט איז דער גראַד אויף וויפיעל די סאָציאַליסטישע מיינונגען זיינען איינגעדרונגען, אונגעהייער, אין פערגלייך מיט וואָס עס איז געוועזען אין 1886; און איך שטעל זיך ניט אָב צו זאָגען, אַז ער איז איינפאַך קאָלאָסאַל, אין פערגלייך מיט וואָס ער איז געוועזען אין די יאָהרען 82—1876. איך קען אויך צוגעבען, אַז די שטענדיגע בעמי־הונגען פון די קליינע אנארכיסטישע גרופּען האָבען בייגעטראָגען, ביז א געוויסען גראַד, וואָס מאַכט אונז פיהלען אַז מיר האָבען ניט פערשוועגדעט אונזער צייט צו פערשפּרייטען די אידעען פון קיין־רעגיערונג, פון די רעכ־טען פון דעם איינצעלנעם, פון לאָקאַלע טהעטיגקייט און פרייען אָבמאַך, אין געגענזאַץ צו די אידעען פון שטאַאט־איבערמאַכט, צענטראַליזאַציע און דיסציפּלין, וועלכע האָבען געהערשט מיט צוואַנציג יאָהר צוריק.

גאַנץ אייראָפּאַ מאַכט איצט דורך א זעהר שלעכטע פּאַזע פון ענט־וויקלונג פון דעם מיליטערישען גייסט. דאָס איז אַן אונפערמיידליכער

רעזולטאַט פון דעם זיעג, וואָס די דייטשע מיליטערישע אימפּעריע, מיט איהר אַלגעמיינעם מיליטער־דיענסט סיסטעם, האָט געוואונען איבער פראַנקרייך אין 1871, ווי עס איז פאַראויסגעזעהן און פאַראויסגעזאָגט געוואָרען פון פיעלע, און בעזונדערס איינדרוקספול פון באַקונין'ען. אָבער דער געגענ־שטראָם פאַנגט זיך שוין אָן צו מאַכען פיהלבאַר אין מאָדערנעם לעבען.

קאָמוניסטישע אידעען, אָהן זייער מאָנאַסטיר־פאָרם, האָבען דורכ־געדרונגען אין אייראָפּאָ און אַמעריקאָ ביז אַן אונגעהייערען גראַד אין פערלויף פון די זיעבען־און־צוואַנציג יאָהר, אין וועלכע איך האָב גענומען אַן אַקטיווען אַנטייל אין דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג און האָב געקענט בעאָבאַכטען זייער וואַקסען. ווען איך דענק פון די אונקלאָרע, צוטומעלטע, ניט־זיכערע אידעען, וואָס זיינען אויסגעשפּראָכען געוואָרען פון די ארבייטער אויף די ערשטע קאָנגרעסען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטערס' אַסאָציאַציע, אָדער וואָס זיינען ארומגעגאַנגען אין פאַריז אין דער צייט פון דעם קאָמונע־אויפשטאַנד, אפילו צווישען די בעזאָנענסטע פון די פיהרער, און איך פערגלייך זיי מיט די אידעען, צו וועלכע אַ גרויסע צאָהל ארבייטער זיינען שוין געקומען היינט, מוז איך זאָגען, אַז זיי זעהען מיר אויס ווי זיי וואָלטען געהערען צו צוויי גאַנץ פערשיידענע וועלטען.

עס איז ניטאָ קיין פעריאָדע אין דער געשיכטע — מיט דער אויס־נאַהמע פיליייכט פון דער פעריאָדע פון די אויפשטענדע פון דעם צוועלפטען און דרייצעהנטען יאָהרהונדערט, וועלכע האָבען געפיהרט צו דער געבורט פון די מיטעלאַלטערליכע קאָמונען — אין פערלויף פון וועלכע אַן עהנליכע טיעפע ענדערונג האָט שטאַטגעפונען אין די אַלגעמיינע בעגריפען פון דער געזעלשאַפט. און איצט, אין מיין זיעבען־און־פופציגסטען יאָהר, בין איך נאָך מעהר איבערצייגט ווי איך בין געווען מיט פינף־און־צוואַנציג יאָהר צוריק, אַז אַ צופעליגע קאָמבינאַציע פון צופעליגע אומשטענדען קען ארויסרופען אין אייראָפּאָ אַ רעוואָלוציע, וואָס וועט זיין אַזוי פערשפּרייט ווי די רעוואָלוציע פון 1848, און אַ פיעל וויכטיגערע. ניט אין דעם זין פון בלויזע קעמפּפע צווישען די פערשיידענע פּאַרטייען, נאָר אין דעם זין פון אַ גרינדליכע און שנעלע סאָציאַלע איבערבויאונג. און איך בין איבערצייגט, אַז וואָס פאַר אַ כאַראַקטער אַזאַ בעוועגונג זאָל ניט אָננעהמען אין פער־שיידענע לענדער, וועט זיך איבעראַל ארויסווייזען אַ פיעל טיעפערער בעגריף פון די נויטיגע ענדערונגען, איידער עס האָט זיך ווען עס איז ארויס־געוויזען אין די לעצטע זעקס הונדערט יאָהר; בעת דער ווידערשטאַנד, וועלכען די בעוועגונג וועט טרעפען אין די פּריווילעגירטע קלאַסען, וועט

זיכער ניט טראָגען דעם כאראקטער פון נארישע עקשנות, וואָס האָט געמאכט די רעוואָלוציעס פון די פערגאנגענע צייטען אזוי געוואלדזאם.

כדי צו דערגרייכען אָט די גרויסע רעזולטאטען איז זיכער ווערטה די אנשטרענגונג, וועלכע אזוי פיעל טויזענדער מענער און פרויען פון אלע נאציאָנען און אלע קלאסען האָבען געמאכט אין די לעצטע דרייסיג יאָהר.

ענדע.